

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI.

LEGVM SECTIO III. CONCILIA.

TOMI II. PARS II.

HANNOVERAE ET LIPSIAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
MDCCCXVIII.

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI.

LEGVM SECTIO III. CONCILIA.

TOMI II. PARS II.

HANNOVERAE ET LIPSIAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
MDCCCXVIII.

CONCILIA

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI.

TOMVS II.
CONCILIA AEVI KAROLINI I.
PARS II.

HANNOVERAE ET LIPSIAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
MDCCCCVIII.

CONCILIUM

STATUTIS ALEXANDRI PRIMUM
IMPERATORIS ROMANI

HANNOVERAE. TYPIS CULEMANNORUM.

CONCILIA
AEVI KAROLINI

TOMVS I.

PARS II.

RECENSUIT

ALBERTVS WERMINGHOFF.

HANNOVERAE ET LIPSIAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
MDCCCXVIII.

COZCILLA

VELI KAROLIZI

TOMAS J.

FORBES

1885

ALBERT'S WASHINGTON

WASHINGTON
LIBRARY
1885

In praefatione, quae anno 1906. parti primae tomi II. Conciliorum vel tomi I. Conciliorum aevi Karolini praemissa est, spem professi eramus alteram partem brevi spatio interiecto prelum relicturam esse. Quam nunc proponimus continentem conciliorum acta genuina inde ab anno 819. usque ad annum 842., spuria, quae annis 710. usque ad annum 839. attribuuntur, nonnullos indices, omissis tamen fontibus, quibus de illis synodis agitur, quarum decreta non ad nostram aetatem pervenerunt, quoniam talem tabulam conficere ab officio huius editionis alienum visum est (cf. 'Neues Archiv' XXIV, 1899, p. 459): itaque nunc praesto sunt in hoc volumine gesta synodalia aevi Karolini, quotquot ante imperium anno 843. divisum conscripta temporum iniuriam evaserunt.

Sicut in priore parte ita in altera quoque non pauci viri docti nos adiuverunt. Praeter bibliothecarum praefectos, quorum erga nos studium pridem laudatum non modo non diminutum, immo auctum est, hi viri doctissimi eximie de hoc opere meriti sunt: O. Cartellieri Heidelbergensis, F. Kern, M. Krammer, M. Tangl Berolinenses, W. Levison et A. Schulte Bonnenses, G. Meier Einsiedlensis, G. Milchsack Guelferbytanus, A. V. Müller Romanus, H. Omont Parisiensis, J. Schwalm Hamburgensis. Quorum unusquisque aut rogatus codices inspexit contulitve aut quae nova ipse invenerat nobiscum

benigne communicavit. Sagacitatem, qua praeter alios E. Seckel v. cl. res gravissimas, quibus ornantur Addenda, enucleavit, praedicare numquam desinam neque praeteream Ricardum Salomon v. d., cui concordantiae editionum debentur, neque Marium Krammer v. d., qui omnes plagulas summa cum industria perlustravit, neque Karolum Zeumer v. cl., quo optimo duce eodemque huius Conciliorum sectionis curatore benevolentissimo hanc editionem mihi licuit et inchoare et perficere: huic prae reliquis ex animi sententia gratias et refero et a legentibus relatum iri spero. Utinam quicumque hoc opus, cui per duodecim annos inservivi, ad extrema Karolini aevi tempora perducturus est, quique illud ad investigandam historiam, dum indivisum Francorum imperium erat, adhibiturus est, labore nostro tamquam fundamento non prorsus abiecto utatur.

Data Regiomonti mense Novembri 1908.

Albertus Werminghoff.

ALTERA HAC TOMI PARTE CONTINENTUR.

(Sub numeris asterisco notatis nonnisi regeſta actorum ſynodalium praeſentur).

	pag.
*41. Concilium Aquisgranenſe a. 819. m. Ianuario	467. 468
*A. Hludowici prooemium generale ad capitularia tam eccleſiastica quam mundana	467
*B. Capitula proprie ad episcopos vel ad ordines quosque eccleſiasticos pertinentia.	468
42. Concilium Attiniacenſe a. 822. m. Auguſto	468—472
*43. Concilium Olonnense a. 825. m. Maio	472. 473
*A. Capitulare primum de episcoporum cauſis	472
*B. Capitulare alterum eccleſiasticum	473
44. Concilium Pariſienſe a. 825. m. Novembri	473—551
A. Michaelis et Theophili imperatorum Conſtantinopolitanorum epistoſa ad Hludowicum imperatorem directa 824. m. Aprili	475
B. Libellus ſynodalis Pariſienſis a. 825. m. Novembri	480
C. Hludowici et Hlotharii imperatorum epistoſa ad Hieremiam Senonenſem archiepiscopum et Ionam Aurelianenſem episcopum directa 825. ex.	532
D. Hludowici et Hlotharii imperatorum epistoſa ad Eugenium II. papam directa 825. ex.	533
E. Epitome libelli ſynodalis Pariſienſis	535
*45. Concilium Ingelheimenſe a. 826. m. Iunio.	551. 552
46. Concilium Romanum a. 826. m. Novembri.	552—583
A. Capitula admonitionis ab Eugenio II. proposita.	553
B. Canones concilii Romani (Forma uberior et forma minor)	559
47. Concilium Mantuanum a. 827. m. Iunio	583—589
48. Concilium in Francia habitum a. 816.—829? (ca. 825.)	589—592
49. Concilium in Francia habitum a. 818/819.—829.	593—595
50. Concilia quattuor anni 829., praecipue concilium Pariſienſe.	596—680
A. Conſtitutio de ſynodis anno 829. in regno Francorum habendis (a. 828. m. Decembri)	596
B. Hludowici et Hlotharii epistoſa generalis (a. 828. m. Decembri)	597
C. De conciliis Tolosano, Lugdunenſi, Moguntinenſi (a. 829. m. Maio aut Iunio)	601

	D. Concilium Parisiense a. 829. m. Iunio	pag. 605
	*E. Relatio episcoporum ad Hludowicum imperatorem a. 829. m. Aug.	680
51.	Concilium Lingonense a. 830. m. Novembri	681. 682
52. 53.	Concilia in monasterio sancti Dyonisii habita a. 829—830. 832. m. Ianuario	683—694
	52. Praeceptum synodale a. 829. ex. vel 830. in.	683
	53. Constitutio de partitione bonorum monasterii s. Dyonisii 832. m. Ianuario.	688
*54.	Concilium Compendiense a. 833. m. Octobri	695
	*A. Episcoporum de poenitentia, quam Hludowicus imperator professus est, relatio Compendiensis a. 833. m. Octobri	695
	*B. Agobardi cartula de poenitentia ab imperatore acta a. 833. m. Octobri	695
55.	Concilium ad Theodonis-villam congregatum a. 835. m. Februario et Martio	696—703
	*A. Ebonis archiepiscopi Remensis resignatio a. 835. m. Martio	701
	B. Libellus episcoporum de Ebonis resignatione a. 835. m. Martio	701
56.	Concilium Aquisgranense ¹ a. 836(?) m. Februario	704—767
	A. Decreta concilii Aquisgranensis a. 836(?) m. Februario	704
	B. Epistola concilii Aquisgranensis ad Pippinum regem directa a. 836(?) m. Februario	724
57.	Concilium Carisiacense a. 838. m. Septembri	768—782
	*A. Flori epistola	768
	B. Flori diaconi oratio in concilio Carisiacensi habita a. 838. m. Septembri.	768
	C. Flori relatio de concilio Carisiacensi	778
58.	Concilium Tullense a. 838. m. Octobri	782. 783
59.	Concilium Cenomannicum a. 840. m. Maio	784—788
60.	Concilium Teatinum a. 840. m. Maio	788—791
61.	Concilium Ingelheimense a. 840. m. Augusto	791—814
	Appendices ad concilium Ingelheimense anni 840	794
	1. Apologetici Ebonis forma prior	794
	2. Apologetici Ebonis forma posterior	799
	3. Narratio clericorum Remensium	806
62.	Concilium Angelberti archiepiscopi Mediolanensis a. 842	814. 815

APPENDIX.

ACTA SPURIA.

1.	Concilium Leodiense spurium a. 710. m. Aprili	816. 817
2.	Edictum spurium de metropoli Moguntina a. 745.	818
3.	Concilium Romanum spurium a. 753. m. Ianuario	819. 820
4.	Canones concilio Wormatiensi falso adscripti a. 770.	821. 822

1) De tempore huius concilii dubio v. quae in Addendis proferemus.

	pag.
5. Decretum spurium Hadriani I. papae de investituris a. 774	823—828
6. Concilium Narbonense spurium a. 788. m. Iunio	828—831
7. Fragmentum historicum de concilio Aquisgranensi a. 816	831—834
*8. Acta spuria concilio apud Theodonis-villam habito adscripta a. 821	834. 835
*A. Propositiones episcoporum	834
*B. Karoli et Hludowici capitulare	835
9. Acta spuria ad concilium Carisiacense spectantia a. 838	835—853
A. Aldrici episcopi Cenomannici memoriale	836
B. Iudicium concilii Carisiacensis spurium de monasterio Anisolen- sensi a. 838. m. Septembri	847
C. De responsione Hludowici imperatoris	851
10. Concilium Floriacense spurium a. 839. m. Maio	853—858
11. Concilium Audomarense spurium a. 839. m. Iunio	858—860

INDICES

TOMI II. CONCILIORUM.

I. Index alphabeticus conciliorum	861—863
II. Index alphabeticus initiorum	864—884
III. Index canonum receptorum in decreto Gratiani	885—887
III. Index auctoritatum	888—907
V. Index codicum	908—912
VI. Index editionum	913—916
VII. Index librorum, in quibus regesta conciliorum inveniuntur	917—919
VIII. Index personarum et locorum	920—944
IX. Index verborum et rerum	945—1006
X. Concordantiae editionum. Scripsit Ricardus Salomon	1007—1009

Addenda et Corrigenda ad Concilia II 1 et 2	1010—1015
---	-----------

*41. CONCILIUM AQUISGRANENSE.

819. Ianuario.

In annalibus q. d. Einhardi ad annum 819. (ed. Kurze p. 150) haec leguntur:
 Conventus Aquisgrani post natalem Domini habitus, in quo multa de statu ecclesiarum
 5 et monasteriorum tractata atque ordinata sunt, legibus etiam quaedam pernecessaria,
 quia deerant, conscripta atque addita sunt¹; *inscriptio deinde capitulorum, quae infra*
sub littera B allegabimus, in codice Parisiensi latino 4626 saec. X. haec praebet: Anno
 DCCCXVIII. incarnationis Iesu Christi Ludovicus imperator christianissimus hac piis-
 10 simus ex omnibus (*corr. omni*) imperio suo secum (*supple: fecit*) conventum episcoporum,
 abbatum, comitum vel maiorum natu Francorum, ut sancirent capitula pro utilitate
 ecclesiae. Quod ita factum est. *Videtur ergo cum conventu saeculari coniuncta fuisse*
synodus ecclesiastica. Illi tribuimus 1) capitula legibus, quae addenda sunt, quae et
missi et comites habere et ceteris nota facere debent (MG. Capit. I, 280; Mühlbacher²
n. 675), 2) alia capitula, quae per se scribenda et ab omnibus observanda sunt (l. l.
 15 *I, 285; Mühlbacher² n. 676), 3) capitula praecipue ad legationem missorum nostrorum*
ob memoriae causam pertinentia, de quibus videlicet causis ipsi agere debeant (l. l.
I, 288; Mühlbacher² n. 677). Concilii vero decreta subesse suspicamur non solum pro-
oemio generali Hludowici ad capitula tam ecclesiastica quam mundana, sed etiam capitulis
ad episcopos vel ad ordines quosque ecclesiasticos pertinentibus.

20 A. HLUADOWICI PROOEMIUM GENERALE AD CAPITULARIA TAM ECCLESIASTICA QUAM MUNDANA².

*Exstat notis Tironianis scriptum in codice³ Parisiensi latino 2718 (antea Colbertino,
 tum regio) saec. IX. fol. 77'.*

Edd.: Baluze I, 561. Georgisch 807. Bouquet VI, 415. Hartzheim I, 542. Mansi
 25 *XIV, app. 379. Carpentier, Alphabetum tironianum 3. Walter II, 298. MG. LL. I, 204.*
Migne, Patrol. lat. XCVII, 393. Schmitz, Monumenta tachygraphica I, 45. MG. Capit.
I, 273. — Reg.: Böhmer - Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 673. 'Neues Archiv'
XXIV, 484.

1) Cf. praeterea Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen'
 30 *I, 142 sqq. Mühlbacher² n. 672 g. 2) V. supra p. 456 ann. 3. 3) Minus recte de*
codicis aetate egimus MG. Capit. II, p. XXI, ubi praeterea pro 2178 legendum est 2718.

**B. CAPITULA PROPRIE AD EPISCOPOS VEL AD ORDINES
QUOSQUE ECCLESIASTICOS PERTINENTIA.**

*Inveniuntur*¹ in his codicibus: 1) in codice Parisiensi latino 2718 (antea Colbertino, tum regio) saec. IX. fol. 78'; 2) in codice Parisiensi latino 18238 (antea 'Fond de Notre Dame') saec. IX. X. fol. 1; 3) in codice Parisiensi latino 4280 A (antea s. Remigii Remensis, deinde Colbertino, tum regio) saec. X. fol. 90'; 4) in codice Parisiensi latino 4788 (antea s. Vincentii Laudunensis, deinde Baluziano, tum regio) saec. IX. X. fol. 70'; 5) in codice Montispessulano 136 (antea Pithoeano, tum collegii Trecensis) saec. IX. fol. 156'; 6) in codice Parisiensi latino 4626 (antea Matisconensi, deinde Bigotiano, tum regio) saec. X. XI. p. 68²; 7) in codice Guelferbytano inter Blankenburgenses 130 (antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X. fol. 102; 8) in codice Gothano membr. I No. 84 (antea ecclesiae s. Martini Moguntini) saec. X. XI. fol. 377; 9) in codice Eporediensi 34 circa annum 830. conscripto fol. 45; 10) in codice Berolinensi 162, Phill. 1737 (antea collegii Claramontani, tum Meermanniano) saec. X. ex. Accedunt praeterea codices 11) Gentensis 83 (antea s. Maximini Treverensis) saec. X. 15 (cc. 1—6); 12) Havniensis inter codices antiquae collectionis regiae 1943 saec. IX. Ansegisus denique in collectione sua (lib. I cc. 77—104, MG. Capit. I, 405 sqq.) exhibet cc. 1—29; de aliis collectionibus cf. Mühlbacher² n. 674.

Edd.: Sirmond II, 148. Coll. reg. conc. XX, 627. Labbe-Cossart VII, 1478; ed. Coleti IX, 569. Baluze I, 563. Harduin IV, 1213. Georgisch 811. Carpentier, Alphabetum²⁰ Tironianum 5. Hartzheim I, 542. Mansi XIV, app. 381. Walter II, 300. MG. LL. I, 206. Migne, Patrol. lat. XCVII, 395. Schmitz, Monumenta tachygraphica I, 47. MG. Capit. I, 275. — *Reg.*: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 674. 'Neues Archiv' XXIV, 484.

1) V. supra p. 456 l. 16 sqq.

2) V. supra p. 467 l. 7 sqq. eius inscriptionem.

42. CONCILIUM ATTINIACENSE.

25

822. mense Augusto.

De Hludowici imperatoris conventu Attiniacensi annales q. d. Einhardi ad annum 822. (ed. Kurze p. 158) referunt haec: Domnus imperator consilio cum episcopis et optimatibus suis habito fratribus suis, quos invitos tondere iussit, reconciliatus est et tam de hoc facto quam et de his, quae erga Bernhardum, filium fratris sui Pippini,³⁰ necnon et his, quae circa Adalhardum abbatem¹ et fratrem eius Walahum² gesta sunt, publicam confessionem fecit et paenitentiam egit. Quod tamen in eo conventu, quem eodem anno mense Augusto Attiniaci habuit, in praesentia totius populi sui peregit;

1) Scil. monasterii Corbeiensis († 826).
tum Adalhardi successorem († 836).

2) Inde ab anno 814. monachum Corbeiensem,

35

in quo quicquid similium rerum vel a se vel a patre suo factum invenire potuit summa devotione emendare curavit; cf. Mühlbacher² n. 758a. 760. Simson, *Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen* I, 178 sqq.

Ad hunc conventum ea quoque pertinent, quae Hincmarus narrat: Quidam nostrum
 5 tempore sanctae memoriae domni Hludovici Pii augusti in Attiniaco palatio tunc
 fuerunt, quando in universali synodo totius imperii etiam cum sedis Romanae legatis
 et in generali placito femina quaedam non ignobilis genere, nomine Northildis, de
 quibusdam inhonestis inter se et virum suum, vocabulo Agembertum, ad imperatorem
 publice proclamavit. Quam imperator ad synodum destinavit, ut inde episcopalis
 10 auctoritas quid agendum esset decerneret. Sed episcoporum generalitas ad laicorum
 ac coniugatorum eam remisit iudicium, ut ipsi inter illam et suum coniugem iudicarent,
 qui de talibus erant cogniti et legibus saeculi sufficientissime praediti, eorumque
 legalibus iudiciis eadem femina se subiiceret et quod de quaestione sua decrevissent
 sine repetitione teneret; si vero crimen aliquod esset, inde poenitentiae modum post
 15 illorum iudicium ab episcopali auctoritate deposceret, secundum quod sacri canones
 praefixerunt, ei imponere non negarent. Nobilibus autem laicis sacerdotalis discretio
 placuit, quia de suis coniugibus eis non tollebatur iudicium nec a sacerdotali ordine
 inferebatur legibus civilibus praeiudicium, et legem proclamationi feminae protulerunt
 ac legali iudicio quaestioni terminum contulerunt (*De divortio Lotharii* ed. Sirmond,
 20 *Opp. Hincmari* I, 594).

Apparet una cum placito concilium episcoporum congregatum fuisse. In eorum
 autem numero fuit Agobardus Lugdunensis archiepiscopus (814—840), cuius in libello de
 rerum ecclesiasticarum dispensatione (c. 2—4; *MG. Epp. V*, 166 sqq.) ita expositum est:
 In illis diebus, quando sacer et religiosus domnus noster imperator evocato conventu
 25 in Attiniaco agebat, strenue providens de omnibus utilitatibus commissorum sibi popu-
 lorum, pervenit ad sublimiorem inquisitionem pernecessarii consilii; cupiens scilicet
 invenire, qualiter congruentissime profectum doctrinae et abolitionem neglegentiarum
 sacerdotibus et cunctis honoratis suis commendare potuisset: quod utique laudabiliter
 inspirante Dei gratia quesivit, eleganter invenit, fideliter ore suo annuntiavit. Quae
 30 cuncta nunc replicare nimis prolixum est, quia et tunc distinctis capitulis (*quae infra*
edentur) comprehensa sunt et omnibus nota esse debent. (c. 3) Hanc igitur rem cum
 miris tunc laudibus adhuc inchoatam magistri nostri efferrent, et precipue venerandus
 senex Adalardus (*Corbeiensis abbas*), qui etiam dicebat se numquam sublimius vel
 gloriosius causam profectus publici moveri et cogitari vidisse a tempore regis Pippini
 35 (751—768) usque ad diem illum; tantum ne respondentium et oboedientium negle-
 (p. 167) gentia humiliaretur; addidit ipse et ceteri primores, dicentes omni concilio,
 quicquid utile potuerit reperire sagacitas vestra ad cavenda peccata, ad vitanda
 pericula, ad erigendam religionem, ad inlustrandam doctrinam, ad corroborandam
 fidem, ad excolendum studium sanctitatis, confidenter edicite, et ad explenda parituum
 40 Deo domnum imperatorem minime dubitetis. Qui, quoniam, ut scripturae sacrae docent,
 peccata contrahunt infelicitates, perturbationes, clades et sterilitates in populos, tota
 sollicitudine curat, ut bona quidem statuendo, mala vero destruendo optineat una
 vobiscum apud Dominum, ut, remotis adversis casibus, regnum sibi commissum prospere
 Deo favente valeat gubernare. (c. 4) Haec et his similia cum primores nostri iocun-
 45 dissime loquerentur, ego, ut scilicet humillimus omnium et extremus, coepi quodam-
 modo pedetemptim, utpote magnis viris, ita suggerere: 'Ecce omnipotens Deus prepa-
 ravit animos domni imperatoris, ut sollicite velit agnoscere temporis vires consonas
 vel dissonas equitati. Expedit vero, ut ea, quae dissona sunt, si possibilitas suppetit,
 emendentur. In quantum autem possibilitas non suffragatur, cum timore Dei tolerantur,

quatinus, dum illicitum quippiam ex necessitate agitur, quod declinari non potest, timor saltem faciat excusabilem, quem executio non constituit absolutum. Necesse est ergo, ut vestra industria magnanimitati eius suggerat pericula de rebus ecclesiasticis, quas contra vetitum et contra canones tractant et in usus proprios expendunt homines laici. Postquam enim diffusa est ecclesia Dei toto orbe terrarum et cepit exaltari ac magnificari per omnes regiones et nationes, ceperuntque templa erigi a fidelibus imperatoribus ac regibus atque episcopis vel ceteris potentibus ditarique rebus et thesauris ornari, fuit etiam consequens, ut principum providentia leges promulgarentur, et episcoporum sollicitudine canones statuerentur de rebus sanctificatis, id est sacris locis deputatis, qualiter tuerentur ab improbis, tuerentur a gubernatoribus vel expenderentur. Convenerunt episcopi, viri sancti, quibus tunc habundabat ecclesia, statuerunt inlibatos conservari debere sacros canones, qui firmati sunt spiritu Dei, consensu totius mundi, oboedientia principum, consonantia scripturarum. Ex quo tempore acceptum et receptum est non aliud esse agere cuiquam adversus canones quam adversus Deum et adversus eius universalem ecclesiam, neque sensum est umquam a quibusque fidelibus, ut talia statuta absque periculo religionis violarentur. Quod ergo Deo auctore statutum est, nova necessitas, quae tunc temporis non accidit, excusabilem facere non potest violatorem, quia omnipotenti Deo omnia tempora omniaque volumina seculorum presentia sunt et stantia sunt; neque aliquid preteriti potest recordari nec futurum aliquid expectare. Quam ob rem iste, quas nunc homines pretendunt, necessitates, et quarum causa se impune putant res sacras in usus communes vertere, licet tunc hominibus futurae essent, Deo tamen presentes erant: quodque spiritu suo statuit ecclesia tenendum cunctis diebus usque in finem seculi voluit custodiri. Sed quoniam quod de sacris rebus in laicales usus illicitè translatis dicimus, non fecit iste dominus imperator, sed precessores eius et propterea isti impossibile est omnia emendare, quae antecedentes male usurpata dimiserunt. Saltim admonentibus vobis recogitare dignetur periculum, quod licet vitare nequeat, tamen dum pensat, timet ac dolet, apud misericordem Dominum fiat per haec excusabilis. Et vos communicate pondus periculi sublevateque portantem, in quantum fieri potest, ut, dum vos illi communicantes im periculis et ille vobis compatiens extiterit in tristibus ac defensor in persecutionibus dumque unum sapitis tantumque periculum communiter toleratis, avertatur ab illo (p. 168) necnon et a vobis huiuscemodi prevaricationis vindicta'. Cum haec igitur a me dicerentur, responderunt pie reverentissimi viri Adalardus et Helisacar (s. Richarii et s. Albini Andegavensis) abbates. Utrum vero audita retulerint domno imperatori, nescio; cf. J. F. Marcks, 'Die politisch-kirchliche Wirksamkeit des Erzbischofs Agobard von Lyon (Jahresbericht über das Real-Progymnasium der Stadt Viersen' 1888), p. 22 sq.¹

1) Cf. quae Agobardus refert l. l. cc. 5 et 6 (ib. p. 168) de conventu Compendiensi anno 823. habito, ubi post multa colloquia . . . ratiocinia sunt perducta, ut primum intellectibus omnium inculcarentur delicta de rebus sacris illicitè usis; post vero cum Dei timore in illis, quas habent, laici cautiore effecti, etiam in his, quae remanserunt ecclesiis, fideliores atque clementiores existerent, ita ut et suis adhiberent pietatem, ut et ecclesiis defensionem, fieretque compatiendi concordia remediabilis ac veniabilis offensio, quae quomitante pietate de indulgentia quoque esset secunda. (c. 6) Hanc rem cum dominus imperator audiret atque perpenderet, volens eam deducere ad tranquillitatem pacis, quae ad modicum turbata fuerat, quantum in se fuit, fecit uniri episcopos et comites in consensum et pacem. Ex hoc itaque putavi ego, quod eodem modo, quo dominus imperator pensavit atque intellexit rationem sopirique fecit dissensionem, omnes etiam comites vel honorati eius intellexissent atque voluissent. Sed e contrario, ut audio, isti, de quibus nobis

Capitula autem ab episcopis proposita, quae ex actis synodalibus exstant, leguntur in codicibus 1) Einsiedlensi 191 saec. VIII. IX. (= E) fol. 232. 232', ubi ea manu saec. IX. exarata contulit v. d. G. Meier; 2) Guelferbyitano inter Blankenburgenses 130 (antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X. (= G) fol. 105, ubi inscribuntur: Item alia capitula Hludowici imperatoris.

Edd.: MG. LL. I, 231. Migne, Patrol. lat. XCVII, 445. MG. Capit. I, 357. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 484.

I. Dei igitur omnipotentis inspiratione vestro piissimo studio ammoniti vestroque saluberrimo exemplo provocati confitemur nos in pluribus locis, quam modo aut ratio
10 aut possibilitas enumerare permittat, tam in vita quamque doctrina et ministerio neglegentes extitisse. Quamobrem, sicut hactenus in his nos neglegentes fuisse non deneamus, ita abhinc Domino opitulante, data nobis a vestra benignitate congruenti facultate vel libertate, diligentiolem curam in his omnibus pro captu intellegentiae nostrae nos velle adhibere profiteamur.

15 II. Quia vero liquido constat, quod salus populi maxime in doctrina et praedicatione consistat, et praedicatio eadem impleri ita ut oportet non potest nisi a doctis, necesse est, ut ordo talis in singulis sedibus inveniatur, per quem et presens emendatio et futura utilitas sanctae ecclesiae preparetur. Qualiter autem hoc fieri debeat et possit, in sequenti capitulo demonstrabitur.

20 III. Scolas itaque, de quibus hactenus minus studiosi fuimus quam debueramus, omnino studiosissime emendare cupimus, qualiter omnis homo sive maioris sive minoris aetatis, qui ad hoc nutritur, ut in aliquo gradu in ecclesia promoveatur, locum denominatum et magistrum congruum habeat. Parentes tamen vel domini singulorum de victu vel substantia corporali, unde subsistant, providere studeant, qualiter ita
25 solatium habeant, ut propter rerum inopiam a doctrinae studio non recedant. Si vero necessitas fuerit propter amplitudinem parochiae, eo quod in uno loco colligi non possunt, propter amministrationem, quam eis procuratores eorum providere debent, fiat locis duobus aut tribus vel prout necessitas et ratio dictaverit¹.

30 IIII. Sed quia huiusmodi doctrina minus utiliter agitur, si aequaliter his, qui docere debent, discendi oportunitas non ordinatur, necesse est, ut his presulibus,

I. 8 vestro] vestroque G. vestroque] etiam add. G. 10 ministerio] monasterio G.
12 Domino] Deo G.

II. 17 quem] quam G.

III. 20 itaque] autem G. hactenus] hocha hactenus G. 24 ita deest G. 25 a deest G.
35 26 parroechnae G. collegi E. 27 possint E. providere] fiere E. 28 duabus E. prout]
etiam ut G.

IIII. 29 huiusmodi] omnimodis G. aequaliter] ita e coni., qualiter E. G. 30 debeant G.

sermo est, incoatam discordiam magnificant et de concordia in conspectu domni imperatoris nihil se audisse vel intellexisse dicunt; v. praeterea Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter
40 Ludwig dem Frommen' I, 204 sq. Mühlbacher² n. 783a. 1) Cf. Hludowici admonitio ad omnes regni ordines 825 c. 6: Scolae sane ad filios et ministros ecclesiae instruendos vel edocendos, sicut nobis praeterito tempore ad Attiniacum promisistis et vobis iniunximus, in congruis locis, ubi necdum perfectum est, ad multorum utilitatem et profectum a vobis ordinari non neglegantur (MG. Capit. I, 304; Mühlbacher² n. 798). V. etiam concil. Cabill. 813 c. 3 (supra
45 p. 274), infra concil. Parisiense 829 lib. I c. 30, lib. III c. 1.

quibus omnimodis agendi facultas aut funditus aut certe magna ex parte per dioceses suas deest, a dominis rerum, ut id fieri congrue possit, provideatur. Hi autem, qui res ecclesiasticas aut baptismales ecclesias iure suo in promptu habent, officium praedicationis inexcusabiliter implere valent.

V. De potentibus, qui ad praedicationem venire nolunt, et idcirco multi eos imitantes vel sequentes ad audiendum verbum divinum non veniunt, qui interdum etiam familiam suam his diebus, quibus ad audiendum verbum divinum venire debuerant, servitiis propriis detinent. Nonnulli etiam ex ipsis presbyteros absque consensu episcopi in ecclesiis constituunt vel expellunt¹.

VI. Ut heresis simoniaca ita caveatur, ut non solum propter munerum acceptionem, sed neque consanguinitatis, familiaritatis aut cuiuslibet amicitiae aut obsequii causa deinceps ullus provehatur.

III. 2 a dominis] ad hominis *G.* ut] qualiter *G.* 4 inexcusabiliter deest *G.* implere] ita *G.* emplere *E.* fort. explere legendum est. valent] curent vel faciant emendandum censet Boretius.

V. 6 ad audiendum — diebus quibus desunt *G.* 8 detinentur *G.*

15

VI. 10 hereses *E.* munerum] numerum *G.* 11 consanguinitate *G.* 12 provehatur] prebeat *G.*

1) Cf. *Hludowici capitula ad episcopos etc. pertinentia* 819 c. 9: Statutum est, ut sine auctoritate vel consensu episcoporum presbyteri in quibuslibet ecclesiis nec constituentur nec expellantur; et si laici clericos probabilis vitae et doctrinae episcopis consecrandos suisque in ecclesiis constituendos obtulerint, nulla qualibet occasione eos reiciant (*MG. Capit. I, 277; Mühlbacher*² n. 674); v. etiam *U. Stutz, 'Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens' I, 257.*

*43. CONCILIUM OLONNENSE.

825. mense Maio.

*Hlotharius imperator mense Maio anni 825. sicut decretis placiti generalis natus capitulare de comitum causis (MG. Capit. I, 339; Mühlbacher*² n. 1026) edidit, ita constitutiones quoque synodi, quam eodem tempore ac loco, in curte scilicet Holonna (hodie Corte Olona apud Ticinum) celebravit, per duo capitularia promulgavit (cf. *Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' I, 237).*

A. CAPITULARE PRIMUM DE EPISCOPORUM CAUSIS.

30

Legitur in his codicibus: 1) in codice Eporediensi 34 circa annum 830. conscripto fol. 54; 2) in codice Romano bibliothecae Chisianae F. IV. 75 versus annum 1000. conscripto fol. 93 (desunt cc. 6. 7); 3) in codice Cavensi 22 circa annum 1005. conscripto

fol. 251' (desunt cc. 6. 7); 4) in codice Guelferbytano inter Blankenburgenses 130 (antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X. fol. 112'; 5) in codice Mutinensi ecclesiae cathedralis ord. I. 2 anno 991. conscripto fol. 179'; 6) in codice Gothano membr. I No. 84 (antea s. Martini Moguntini) saec. X. XI. fol. circa 389. Alii codices sicut
 5 7) codex Monacensis latinus 3853 (antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X. fol. 293, eiusque exemplaria, 8) codex monasterii Sanctae Crucis (Heiligenkreuz in Austria) 217 saec. X. et 9) codex Parisiensis latinus 3878 (antea Faurianus, tum regius) saec. X., exhibent cc. 1. 4. 5. 8. 10; c. 10 denique transiit in codices 10) Romanum bibliothecae Vaticanae 5359 (antea Theoderici a Malsen Ultraiectini, deinde ut videtur ex
 10 bibliotheca Ursiniana in Vaticanam translatus) saec. IX. X. et 11) Vercellensem 175 saec. IX., in legem denique, quae dicitur Lex Romana canonice compta; cf. Maassen, 'Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts' I, 891. — Recepta sunt in libro Papiensi, Hloth. cc. 15—21 (MG. LL. IV, 542) capita 1—5. 8. 10.

Edd.: Muratori, SS. rer. Ital. I, 2, 251. Mansi XIV, 483. Canciani I, 210. MG.
 15 LL. I, 248. Migne, Patrol. lat. XCVII, 473. Cod. dipl. Cavensis IV, 2, 53. MG. Capit. I, 326. — Reg.: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 1024. 'Neues Archiv' XXIV, 484.

B. CAPITULARE ALTERUM ECCLESIASTICUM¹.

Exstat in his codicibus: 1) in codice Eporediensi 34 circa annum 830. conscripto
 20 fol. 53'; 2) in codice Guelferbytano inter Blankenburgenses 130 (antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X. fol. 111'; 3) in codice Romano bibliothecae Chisianae F. IV. 75 versus annum 1000. conscripto fol. 94; 4) in codice Cavensi 22 circa annum 1005. conscripto fol. 252; 5) in codice Vercellensi 174 saec. IX. X.

Edd.: MG. LL. I, 250. Migne, Patrol. lat. XCVII, 447. Cod. dipl. Cavensis IV, 2, 54.
 25 MG. Capit. I, 328. — Reg.: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 1025. 'Neues Archiv' XXIV, 485.

1) Ex capite 6. apparet capitulare emissum esse post hoc sinodale concilium. — De duplici forma capitis 7. et de eius dubia indole cf. MG. Capit. I, 328; de aliis capitulis Hlotharii ecclesiasticis cum hoc capitulari cohaerentibus (MG. Capit. I, 331) cf. Mühlbacher²
 30 n. 1025.

44. CONCILIUM PARISIENSE.

825. mense Novembri.

In prooemio concilio Francofurtensi a. 794. praemisso (v. supra p. 110sq.) exposuimus quaestionem de imaginibus bis agitatam esse in synodis saeculo octavo in Francia habitis,
 35 scilicet in Gentiliacensi anno 767. et in Francofurtensi anno 794. Quibus tertia accedit sub Hludowico imperatore anno 825. congregata, quam inter concilia numerare licet, etsi episcopi, qui ei interfuerunt quasi oratores¹, in forma epistolae ab imperatore Romam

1) Cf. Simson, l. l. I, 248 ann. 4. Waitz, 'Deutsche Verfassungsgeschichte' ed. 2. III, 531 ann. 2. V. etiam Bismarck, 'Gedanken und Erinnerungen' II, 165.

dirigendae amplo de imaginibus apparatusi addita haec Hludowicum afferre volunt: Nos . . . non synodum congregando, sed, quemadmodum a vobis postulavimus licentiamque agendi percepimus, una cum familiaribus nostris, filiis vestris, quantum pro multiplicibus sollicitudinibus regni diversis occupati per intervalla potuimus, considerare studuimus, quid almitati vestrae de tanta necessitate significare potuissemus. *Quae* 5 *cum ita sint, conventum illum Parisiensem non verum concilium, sed magis colloquium de imaginibus cum familiaribus quibusdam habitum nominare fortasse poterimus*¹. *Haec autem scribit Walafridus Strabo:* Ipsa . . . querela Grecorum (*scil. de imaginibus*) temporibus bonae memoriae Ludowici imperatoris in Frantiam perlata eiusdem principis providentia scriptis synodalibus est confutata (*De exordiis et incrementis* 10 *rerum ecclesiasticarum* c. 8; *MG. Capit. II*, 483). *Ad eundem denique conventum alludit Dungal:* De hac . . . imaginum pictarum ratione . . . inquisitio diligentius ante ut reor biennium apud gloriosissimos et religiosissimos principes habita est in palatio, ubi divinae scripturae, sanctorum librorum et probatissimorum, qui eos scripserunt, virorum exemplis atque auctoritate, cum quanta et quali moderatione ac discretione 15 sint habendae, inventum, confirmatum satisque evidenter diffinitum est, ut nemo post-hac, quamvis stolido et obtuso desipiens sit corde, nec angelis nec hominibus licet sanctis nec eorum imaginibus nec cuiquam penitus in mundo creaturae excusabiliter divinum possit honorem deferre nisi soli omnium creatori, uni Deo patri et filio et Spiritui sancto (*Responsa contra perversas Claudii Taurinensis episcopi sententias; Bibl.* 20 *patrum Lugdun. XIV*, 200); *cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' I*, 248 sqq. *Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' ed. 2. II*, 487 sqq.

Quomodo concilium institutum et actum sit, ex ipsis actis inferius edendis efficitur. Anno 824. die 17. mensis Novembris in civitate Rotomagensi Hludowicus imperator suscepit 25 *legationem a Michaeli II. Balbo imperatore Constantinopolitano (820—829) eiusque filio Theophilo Caesare ad se directam (cf. Annales q. d. Einhardi 824 ed. Kurze p. 165, infra p. 480 l. 13 sqq. O. Harnack, 'Die Beziehungen des fränkisch-italischen zu dem byzantinischen Reiche', Diss. Gotting. 1880, p. 63 sqq. Mühlbacher² n. 793 a). Quid legati retulerint, ex epistola Michaelis et Theophili patet (infra A). Paulo post Hludowicus* 30 *Freculfum Lexoviensem episcopum et Adegarium quendam (cf. Simson, l. l. I, 247 ann. 10) Eugenio II. papae (824—827) direxit, eorum autem laborem successu caruisse ex his verbis synodalium Parisiensium apparet:* Venerabilis . . . Freulfus episcopus subtiliter prudenterque, qualiter ipse et Adegarius socius illius de hac re cum domno apostolico et cum venerandis episcopis illius egissent, viva voce parvitati nostrae inno- 35 tuit. Sed cum prudenti relatu illius cuncta cognovissemus, qualiter partim veritatis ignorantia, partim pessimae consuetudinis usu huius superstitionis pestis illis in partibus inolevisset, et priora et posteriora studiosissime considerassemus, intelleximus, quantum nobis res patuit, quo zelo ad haec considerata vestra sancta devotio fuerit. *Haec causa fuit congregandae synodi die 1. mensis Novembris anni 825., a qua, prout* 40 *temporis angustia permisit, collectis contra imaginum adorationem venerationemque argumentis liber ille synodalis (infra B) Hludowico et Hlothario imperatoribus per Halitgarium Cameracensem et Amalarium Mettensem episcopos missus est*². *Addiderat huic*

1) Cf. quae Simson, l. l. contra Hefele, 'Conciliengeschichte' ed. 2. IV, 42 exponit.

2) Eichner, 'Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie' XLI, 559 demonstrare conatus est 45 Agobardi archiepiscopi Lugdunensis (814—840) librum contra eorum superstitionem, qui picturis et imaginibus sanctorum adorationis obsequium deferendum putant (*Opp. ed. Baluze I*, 221—268) orationem esse ab illo in ipsa synodo Parisiensi habitam; id quod nobis non probavit.

libro synodus duas appendices, formam epistolae ab imperatore ad Eugenium II. dirigendae et insuper formam epistolae a papa Constantinopolim mittendae, cui insuper insertus erat libellus episcoporum Franciae, quo Eugenium in conscribenda ad Michaellem et Theophilum epistola uti volebant synodales. Librum satis copiosum Hludowicus et Hlotharius die
 5 6. mensis Decembris anni 825. in Aquisgrani palatio susceperunt; statim mittuntur legati, Hieremias Senonensis archiepiscopus et Ionas Aurelianensis episcopus, qui non solum Eugenio deferrent litteras imperiales (infra D), sed etiam specialiter instruebantur, ut ea, quae melius et aptius . . . negotio convenire reperirent, ex collectione synodali exciperent et tum demum papae legenda offerrent (infra C). Haec autem epitome felici casu servata
 10 est: multos ex libro illo repetit locos, paucos addit — hos Hieremias et Ionas utrum ex suo addiderint an invenerint in libro synodali, quem non integrum ad nostra usque tempora pervenisse dolendum est, diiudicare non ausim —, praemittit denique epistolam nomine Hludowici et Hlotharii imperatorum conscriptam; ne longum faciam argumenta a synodo Parisiensi collecta coartat, ut Eugenius de veritate qualem cognoscebant episcopi
 15 Franciae imperatoresque convincatur (infra E; cf. quae exposuimus 'Neues Archiv' XXVII, 590 sq.). Quid effectum sit, non constat.

A. MICHAELIS ET THEOPHILI IMPERATORUM
 CONSTANTINOPOLITANORUM
 EPISTOLA AD HLUOWICUM IMPERATOREM DIRECTA.

20

824. April. 10.

Servatur in codice Parisiensi latino 1597 A (antea s. Remigii Remensis, tum Pithoeano) saec. IX. (= P) fol. 5—11'.

Edd.: Synodus Parisiensis de imaginibus habita a. Chr. DCCCXXIV. ex vetustissimo codice descripta et nunc primum in lucem edita apud heredes Wecheli etc. (Francofurti ad
 25 Moenum 1596), p. 8, cuius libri editio secunda saec. XVII. confecta locum bibliopolae annumque primae editionis retinuit, numerum paginarum illam epistolam continentium non indicavit. Baronius 824 n. 17. Goldast, Decreta de cultu imaginum 611. Goldast, Const. imp. I, 151. Vorburg, Hist. XI, 127. Delalande, Suppl. conc. 106. Bouquet VI, 386 (fragm.). Mansi XIV, 417. Migne, Patrol. lat. CIV, 1314 (fragm.). — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 485.

30 In nomine patris et filii et Spiritus sancti, unius soli veri Dei. Michahel et Theophilus¹, fideles in ipso Deo imperatores Romanorum, dilecto et honorabili fratri Hludowico, glorioso regi Francorum et Langobardorum et vocato eorum imperatori².

Notum esse non ambigimus vestrae spiritali dilectioni scriptum esse: *Omne datum* Iac. 1, 17.
optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum; et iterum
 35 *ait Spiritus sanctus per sapientissimum Salomonem: Per me reges regnant et potentes* Prov. 8, 15, 16.
scribunt iustitiam, et per quendam prophetam ait: Ego suscitavi eis cum iustitia regem. Is. 45, 13.
 Nam quidem haec a Deo data Domini et salvatoris nostri dona suscepimus. Propter hoc dignum putamus omnibus unius tribus nostrae fidelibus et orthodoxis Christianis et maxime vestrae Christo dilectae et pacificae gloriae omnia, si possibile est, sub-
 40 tiliter adnuntiare; attamen, ut non multa loquamur, brevem in sermone hoc rationem vobiscum faciemus.

1) Qui anno 820. a Michaelle patre Caesar factus est; cf. F. Chr. Schlosser, 'Geschichte der bilderstürmenden Kaiser' p. 432. 2) Cf. O. Harnack, l. l. p. 65 sq.

Duo enim capitula magna et praecipua est nobis cordi intimare, unum quia dispositor omnium bonarum rerum, dominus Iesus Christus verus Deus, nos adduxit ad imperii dignitatem, alterum quia permisit propter quaedam peccata subiecti populi sui provenire quasdam tribulationes. Sed ut facilius intelligi possit, breviori sermone comprehendi potest. Attamen necesse nobis videtur, ut initium rei, quam prosecuturi sumus, tractare inchoemus hoc modo.

Igitur¹ tempore Leonis², qui ante nos hoc imperium tenuit, quidam homo, Thomas nomine, antiqui diaboli discipulus et eius operum promptus perpetrator fuit. Is, cum esset cuidam ex maximis patriciis subiectus, tempore, quo Herena imperium tenuit³, fraudem operatus est in dominum suum, scilicet concubuit cum uxore domini sui. Cum haec res ad notitiam pervenisset, profugit in Persas, timens legalem subire sententiam. Qui cum illic moras fecisset a diebus praefatae Herenae usque ad praedictum Leonem, fidem Christi abnegans et hoc modo proditor fidei Christianae fuit, quo facilius potuisset multos infideles Sarracenorum et ceterarum aliarum gentium ad suam perducere voluntatem, suggerebatque eis, quod ipse esset Constantinus⁴, filius saepe dictae Herenae imperatricis, et quod alter pro eo esset oculis privatus et ipse inlesis oculis sanus evasisset. Pro qua re praedicti gentiles ei adhaeserunt. Primum quidem coepit cum eis exercere latrocinia et alios vi sibimet sociare, quosdam vero per dationem pecuniarum, quosdam quidem honorum et dignitatum promissionibus sollicitavit. Et ut haec compendiosius expediamus, cum idem Thomas exiens de Perside cum Sarracenis et Persis, Hiberis, Armeniis et Avasgis et reliquis gentibus alienigenarum tempore praedicti Leonis subito cum praedicta manu valida perproeliaret, direptione sibi subdidit totum Armoeniae ducatum, simul et ducatum Chaldaee, quae gens montem Caucasum incolit, necnon et ducem Armeniacorum cum manu valida devicit.

His ergo ita gestis, ut plurima omittamus propter superfluitatem verborum, quae in hac tempestate tribulationum contigerunt, eius tyranni impetum non valens memoratus Leo imperator sustinere et in his angustiis constitutus, de recuperatione desperans, a quibusdam improbis, coniuratione in eum facta, subito occisus est⁵. Quo interfecto et cum nemo tunc imperasset, per adiutorium patris et filii et Spiritus sancti, unius consubstantialis divinitatis, et per intercessionem dominatricis et intemeratae Dei genitricis et omnium sanctorum convenit universa multitudo secundum antiquum morem, videlicet beatissimus patriarcha⁶, gloriosi patricii nostri, inlustres senatores et principes, qui illic tunc affuerunt, diversarum provinciarum. Quorum omnium consensu ad hoc imperium elevati sumus, maxime propter imminentes angustias et tribulationes, quas faciebat homicida ille et proditor patriae. Fuimus enim noti inlustribus principibus nostris et cari.

Hoc modo ad imperium provecti, invenimus Christianos divisos et discordantes et, ut verius dicamus, plurimos invenimus illius impii tyranni errorem et impietatem

2 nos] noster P. 3 quia suppl. e con. 19 per dationem] ita e con., perditione P, praedicatione edd. 20 expediam P. cum suppl. e con. 27 eius] cuius P.

1) De Michaelis II. Balbi (820—829) initiis et seditione Thomae cf. Schlosser, l. l. p. 431 sqq. 437 sqq. H. Gelzer apud K. Krumbacher, 'Geschichte der byzantinischen Litteratur' ed. 2. p. 967. 2) V. Armenius (813—820). 3) 797—802; cf. Gelzer, l. l. p. 964 sq. 4) VI. (780—797), filius Leonis IV. (775—780) et Irenes, cuius iussu 797 Aug. 15 excaecatus est; cf. Schlosser, l. l. p. 325 sqq. 5) Anno 820.; cf. Schlosser, l. l. p. 428 sqq. 6) Antonius I. Kassimatas (821—834); cf. Hefele, l. l. IV, 2. 39. Gelzer, l. l. p. 1149.

sequentes et ob hoc non potuimus facile illos fideles nostros Christianos ad hoc adunare, ut eum expugnare valuissemus. Quibus casibus nos impediti, ille hac occasione accepta sollicitando sibi plurimos sociavit et ex classibus nostris et dromoniis¹ collectis potestatem habuit veniendi ex partibus Thraciae et Macedoniae et sic festinus
 5 veniens civitatem nostram obsedit et navali exercitu circumdedit eam in mense Decembrio, XV. indictione². Nos autem, quamvis nobiscum paucitas militum et pugnantorum esset, non praetermisimus, quin semper cum eis congredieremur in certamine et eos a civitate repelleremus. Sed cum ille, ut superius dictum est, hostium validam manum habuisset — non solum de his, quos supra memoravimus, sed etiam de Asiae
 10 et Europae partibus, Thraciae, Macedoniae, Thessaloniae, et circumiacentibus Sclavinis —, haec causa prolongavit obsidionem nostram: haec eadem obsidio, modo propior, modo longior, usque ad unius anni spatium perseveravit.

Nos autem videntes illius diaboli et homicidae longam pertinaciam et ignaviam et seductionem Christianorum, qui ab eo seducti sunt, posuimus spem nostram et virtutem in Christum, verum Deum, nostrum adiutorem et corroboratorem, atque cum
 15 sincera fide civitatem nostram ingressi sumus adversus illum tyrannum, qui tunc fere triginta milibus ab urbe nostra residebat. Cumque proelium committeremus, ipse dominus Deus noster, qui semper adiutor et protector imperii nostri est, misit principem militiae virtutis suae, sicut legitur fecisse Iesu Nave, et dissolvit ac dissipavit virtutem
 20 eorum et praevalere nos fecit adversus eum. Volentes Christianis parcere, receptui canere iussimus et nostros a caede coercuimus; et hac occasione pagani et alienigenae, qui cum Thoma, perditionis eorum auctore, fuerant, evaserunt et in fugam versi sunt et a nobis persecuti in quadam civitate provinciae Thraciae, nomine Archadiopoli³, inclusi sunt. Quidam autem ipsorum dispersi in montibus se occultaverunt; pars autem
 25 eorum intraverunt in Panadus⁴ civitatem.

cf. Ios. 5, 14:
Ecclt. 46, 1.

Nos autem missis exercitibus nostris eos obsideri fecimus. Sed ipsa civitas, in qua Deo odibilis et inmemorabilis erat cum suis sequacibus, per quinque menses obsessa est. Volentes, sicut diximus, populo nostro parcere et civitati, vivum eum cepimus et omnes, qui cum eo erant, tam contribules quam etiam alienigenas, et ipsum
 30 quidem Thomam, amputatis manibus et pedibus, patibulo suspendi iussimus⁵. Duo vero, qui dicebantur ei filii esse adoptivi, alter eorum in Asia a fidelibus nostris interemptus est, et alterum eadem morte qua pseudopatrem eius condemnare iussimus. Et hoc modo deleta est memoria eorum de terra in saeculorum saecula iuxta id, quod scriptum est: *Inimici defecerunt frameae in finem*. Sarracenos quoque omnes et
 35 Armenios et reliquos, qui de proelio evaserunt, omnes vivos coepimus et secundum Dei dispositionem nos in eis ulti sumus. Deinde profecti pervenimus ad castellum, quod dicitur Panidus, in quod supra memoratam partem inimicorum nostrorum confugisse diximus, quibus nos vitam promisimus, si ad fidem nostram venire voluissent. Sed illi nostris iussionibus parere nolentes, quia magis mori quam in deditionem venire
 40 maluerunt, inmisit eis Deus terrae motum, qui concussit civitatem, a quo muri eius

Ps. 9, 7.

4 ex suppl. e con. 29 coepimus P.

1) Dromonium est navis cursoria, ut exponit Ducange s. v. dromones, ubi ex Constantino (de admin. imp. c. 61) laudantur βασιλικὰ δρομόνια. 2) De obsidione urbis Constantinopolitanae anni 821., in quem optime quadrat indictio XV., cf. Schlosser, l. l. p. 441 sq. 3) De
 45 hac urbe cf. O. Hirschfeld, 'Paulys Realencyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft' ed. Wissowa II, 1156 sq. Schlosser, l. l. p. 446 ann. *. 4) De Panado vel Panido, ut infra l. 37. legitur, nihil inveni. 5) Anno 823.; cf. Schlosser, l. l. p. 446 sq.

cf. Ios. 6, 20. diruti sunt, sicut de Hiericho accidisse legitur, et eo modo traditi sunt in manus nostras. Et hoc omnipotentis Dei miraculum in nobis factum est, quod miraculum nequaquam existimavimus esse celandum, sed ubique gloriam Dei et magnalia eius adnuntiandum. Et hoc modo cum triumpho victoriae ad palatium nostrum reversi sumus, et ex eo tempore omnes Christiani imperii nostri ad unitatem pacis et pristinam 5 concordiam redierunt, glorificantes et magnificantes propugnatorem nostrum dominum Iesum Christum, qui ad unitatem fidei coadunare populum suum dignatus est, in subiectionem, quod ab eo est, imperii nostri.

Quocirca dignum existimavimus haec quasi pacifico amico et spiritali fratri nostro et, ut credimus, socio gaudii a Deo imperii nostri manifesta facere, quae nobiscum 10 acta sunt, ut pariter, sicut unius eiusdemque fidei et religionis cultoribus facere oportet, laudibus et hymnis conlaudemus et glorificemus salvatorem nostrum dominum Iesum Christum. Oportuerat enim statim in exordio imperii nostri sicut spiritali fratri nostro et pacifico amico per veros apices nostros quae erga nos gesta sunt vobis manifestare, sed, sicut supra dictum est, praefati tyranni et rebellis ac turpi morte condemnati 15 Thomae seditio nos facere prohibuit.

At vero nunc dedit Deus nobis hoc praesens opportunum tempus post eius interfectionem et coadunationem et concordiam populi nostri. Et ideo iustum existimavimus mittere ad vestram gloriam Theodotum protospatharium nostrum et stratigon, Nicetam sanctissimum metropolitanum Myrensem¹ Liciae, Fortunatum archiepiscopum 20 Veneciae², Theodorum reverentissimum diaconum et oeconomum istius sanctissimae Dei catholicae et magnae ecclesiae sanctae Sophiae et Leonem nostrum candidatum³. Et non tantum per has syllabas, sed et per ipsos viros adnuntiamus vestrae gloriae omnia, quae praeposita sunt, ut tam per eos quamque et per missos vestros iterum scire possimus vestrae dilectionis sanitatem simulque fidelium vestrorum incolomitatem 25 necnon et omnium rerum vestrarum apud vos consistentem prosperitatem. Porro nunc per has nostras veras et fideles syllabas corroboramus et confirmamus priorem pacem et amicitiam inter vos et nos constitutam⁴, deprecantes mediatorem eiusdem pacis Dominum, qui dixit: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*, eandem pacem et caritatem splendidiorem et robustiorem facere et ostendere temporibus et potesta- 30 tibus praeteritis, quoniam et nos sic tenemus et speramus, quod et vestra gloriosissima potestas ita consentiat sicut et nostra. Caritas enim et pax utramque potestatem secundum dominicam vocem potest et servatrices mandatorum eius efficere. Dixit enim: *Qui diligit me mandata mea custodit* et iterum: *In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* 35

Sed et hoc vestrae Christo amabili dilectioni manifestamus, quia multi de ecclesiasticis seu et laicis viris, alieni de apostolicis traditionibus facti et neque paternos terminos custodientes, facti sunt inventores malarum rerum. Primum quidem honorificas et vivificas cruces de sacris templis expellebant et in eadem loca imagines statuebant ponebantque lucernas coram eis, simul et incensum adolebant atque eas in tali 40 honore habebant sicut honorificum et vivificum lignum, in quo Christus, verus Deus noster, crucifigi dignatus est propter nostram salutem. Psallebant et adorabant atque

30 splendorem P.

1) *Hodie Dembre in Asia minore meridionali.* 2) *De Fortunato patriarcha Gradensi, qui paulo post mortuus est, cf. Simson, l. l. I, 175. 218 ann. 11. 222. Harnack, l. l. p. 65.* 45
3) *Cf. Ducange s. v.* 4) *Cf. Mühlbacher² n. 589 a. 793 a. Simson, l. l. I, 220 sq. Harnack, l. l. p. 64.*

ab eisdem imaginibus auxilium petebant. Plerique autem linteaminibus easdem imagines circumdabant et filiorum suorum de baptismatis fonte susceptrices faciebant. Similiter et in tonsura puerorum, cum capillos praeciderent, eosdem capillos desinere super imagines sinebant. Alii vero, religiosum habitum monasticum sumere volentes, religiosiores personas postponebant, qui prius comam capitis eorum suscipere solebant, adhibitis imaginibus quasi in sinum earum decidere capillos illorum sinebant. Quidam vero sacerdotum et clericorum colores de imaginibus radentes inmiscuerunt oblationibus et vino et ex hac oblatione post missarum celebrationem dabant communicare volentibus. Alii autem corpus Domini in manus imaginum ponebant, unde communicare volentes accipere fecerunt. Nonnulli vero spreta ecclesia in communibus domibus tabulis imaginum pro altariis utebantur et super eas sacrum ministerium celebrabant; et alia multa his similia inlicita et nostrae religioni contraria in ecclesiis fiebant, quae doctioribus et sapientioribus viris satis indigna esse videbantur.

Propterea statuerunt orthodoxi imperatores et doctissimi sacerdotes locale adunare concilium¹ ad inquisitionem super his habendam. Qui in id ipsum convenerunt sancto Spiritu inspirante talia ubique communi consilio fieri prohibuerunt et imagines de humilioribus locis auferri fecerunt et eas, quae in sublimioribus locis positae erant, ut ipsa pictura pro scriptura haberetur, in suis locis consistere permiserunt, ne ab indoctioribus et infirmioribus adorarentur, sed neque eis lucernas accenderent neque incensum adolerent prohibuerunt. Quemadmodum et nos nunc sentimus et tenemus, abicientes de ecclesia Christi eos, qui huiusmodi malignis inventionibus student.

Propterea quidam illorum, qui noluerunt suscipere concilia localia et a veritate redargui, fugerunt hinc et venerunt ad antiquam Romam a Deo conservatam, iniuriam et calumnias ecclesiae inferentes et verae religioni detrahentes, quorum pessima verba et blasphemiis plena postponentes nostra potius orthodoxa gloriae tuae manifesta facimus, quia nos symbolum sanctarum et universalium sex synodorum, quod ab omnibus orthodoxis Christianis tenetur, non tantum praedicamus, sed etiam inviolabiliter corde tenemus: trinitatem in tribus personis divisam colimus, unitatem unius divinitatis naturam confitentes, ex virgine temporalem verbi nativitatem praedicamus, divinitatis et humanitatis duas voluntates et operationes gloriamur, postulantes intercessionem et interpellationem inviolatae dominatricis nostrae, Dei genitricis, semper virginis Mariae, et omnium sanctorum; gloriosas autem et sanctas reliquias eorum cum fide veneramur et quicquid aliud a beatissimis apostolis traditum et a sanctissimis patribus in eisdem sex synodis constitutum est et confitemur et tenemus.

Unde honorem ecclesiae Christi quaerentes fecimus litteras ad sanctissimum papam² antiquae Romae et eas misimus per praedictos missos nostros ad eum, dantes eis evangelium aureum ex lapidibus pretiosis ornatum, similiter et patenam auream et ipsam ex lapidibus pretiosis ornatam et calicem simili modo ornatum, ambobus inscripta imperii nostri nomina, ut Deo iubente illuc pervenientes offerant ea ad templum sanctissimi et beatissimi apostolorum principis Petri, qui intercedat pro nobis et vobis.

De cetero ordinet vestra spiritalis dilectio, ut cum omni honore et illesione ad eum veniant, auxilium eis ferentes in his, quae Deo placeant et ad honorem eius pertineant, in satisfactionem caritatis, quae inter nos est, iubentes ei, ut, si amodo

3 desinere] ita P, in marg. add. man. rec. f(ortasse) decidere. 12 quae] quae a P. 30 gloria-
45 mur] ita P, in marg. add. man. rec. Bar(onius) glorificamus. 42 eum] scil. papam. 43 ei] eis edd.

1) Anno 821.; cf. Mansi XIV, 399 sqq. Hefele, l. l. IV, 38 sq. 2) Eugenium II. (824-827).

manifesti fuerint quidam seductores pseudochristiani, ecclesiae calumniatores, illico eos inde expellere, ut quod scriptum est de his adimpleatur. Dicit enim scriptura: *Eicite malum de medio vestri*, ut non tantum in republica ad invicem concordemus, sed etiam et de magna re, quae ad salutem animae pertinet, id est ecclesiastica et Deo amabili, consentiamus. Causa memoriae dilectionis, quae inter nos est, misimus per praedictos 5 missos nostros prasinovultim¹ unum, milinovultim unum, tyrea² II, blattas³ veras II, dirodina⁴ II, diventa⁵ II.

Absol. mens. April.⁶ die X. indict. II. a Deo conservata regia urbe⁷.

1 illico] illuc P. 4 amabilia P. 8 urbe] ur. P.

1) Cf. de hoc verbo et sequenti Ducange s. v. prasinovultis et melinus. 2) Cf. ib. s. v. 10 tyrium. 3) Cf. ib. s. v. blatta. 4) Cf. ib. s. v. Rhodinus. 5) Cf. ib. s. v., quod incognitum dicitur. — Munera constabant ex variis generibus pannorum pretiosorum. 6) 824 April. 10 (ind. 2). 7) V. etiam quae exhibent annales q. d. Einhardi ad a. 824 (l. l. p. 165): . . . illuc (in civitatem Rotomagensem, 'Rouen') legatos Michahelis imperatoris, qui ad eum (Hludovicum) mittebantur, sibi occurrere iussit, cum quibus et Fortunatus patriarcha Veneticorum 15 regressus ad eum venit praesentiam. Sed legati imperatoris litteras et munera (v. supra l. 5 sqq.) deferentes, pacis confirmandae causa se missos esse dicentes pro Fortunato nihil locuti sunt; inter caetera tamen ad legationem suam pertinentia quaedam de imaginum veneratione protulerunt, propter quae se Romam ire atque apostolicae sedes praesulem consulere debere dixerunt. Quos cum legatione eorum audita ac responso reddito absolveret, Romam, ut se velle dicebant, 20 ducere iussit; Fortunatum etiam de causa fugae ipsius percontatus ad examinandum eum Romano pontifici direxit; v. etiam Iohannis diaconi chronicon (MG. SS. VII, 16), ubi verba fiunt de Fortunato, qui Franciam cum Graecorum missis repetebat. Ibiq. aliquamdiu moratus diem finivit supremum; supra p. 478 ann. 2.

B. LIBELLUS SYNODALIS PARISIENSIS.

25

825. Nov. 1.

Libellus synodalis, quem frustra pro spurio putatum esse iam inter omnes constat (v. irritam refutationem a Bellarmino editam apud Mansi XIV, 473 sqq. Migne, Patrol. lat. XCVIII, 1293 sqq.; cf. Hefele, l. l. IV, 42 ann. 5) legitur in unico codice Parisiensi latino 1597 A (antea s. Remigii Remensis, tum Pithoeano) saec. IX. (= P) fol. 11'—103, 30 ita tamen ut fragmenta quaedam lexicis Tironianis, quae sicut fol. 2—4' eiusdem codicis ita fol. 16'. 51. 51'. 78'—83'. 105'—107' inveniuntur, nonnullas lacunas implere videantur, quas scriptorem libri iam in fonte repperisse crediderim. Utut est, ex ipso libelli contextu, praecipue versus finem, nonnulla deesse efficitur, quae fortasse in libello legebantur, antequam epitome illa (infra E) compilaretur, nisi ei Hieremiam Senonensem et Ionam 35 Aurelianensem ex suo pauca addidisse statueris. Quae tradit liber scriptus, ea nos prae-bituros integra vix est quod moneamus.

Edd.: Synodus Parisiensis (cf. supra p. 475 l. 23 sqq.) p. 19; ed. 2. p. 1. Flacius, Catalogus testium veritatis ed. 4. II, 199; ed. 5. p. 1123 (fragm.). Baronius, Ann. eccl. 825 n. 7. 15. 24. 37 (prooemium, formae epistolarum, finis). Goldast, Decreta de cultu imaginum 626. Goldast, 40 Const. imp. I, 154. Vorburg, Hist. XI, 137 (fragm.). Delalande, Suppl. conc. 109. Bouquet VI, 338 (prooemium). Mansi XIV, 421. Migne, Patrol. lat. XCVIII, 1299. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 485.

Excellentissimis ac victoriosissimis Deoque amabilibus Augustis domnis Hludowico et Hludhario serenissimis imperatoribus.

Nos servi ac fidelissimi oratores vestri, qualiter proximis Kalendis Novembris¹ apud Parisiorum urbem iuxta praeceptum vestrae magnitudinis in unum convenimus
5 qualiterque de negotio a vestra pietate nobis iniuncto, de causa videlicet imaginum, egerimus, ad memoriam vestrae celsitudinis reducimus. Sed ut melius nobis manifestum fieret, ob quam causam vestra pietas, quae erga Dei sanctaeque suae ecclesiae amorem ardentissime flagrat, ad hoc inquirendum primum accensa fuerit, necessarium duximus initium huiusce rei cognoscere et ideo primum epistolam domni Hadriani papae, quam
10 pridem pro imaginibus erigendis Constantino imperatori et Herenae matri eius ad eorum deprecationem in transmarinis partibus direxit², coram nobis legi fecimus; et quantum nostrae parvitati res patuit, sicut iuste reprehendit illos, qui imagines sanctorum temerario ausu in illis partibus confringere et penitus abolere praesumpserunt, sic indiscrete noscitur fecisse in eo, quod superstitiose eas adorare iussit. Pro quarum
15 etiam causa synodum congregari praecepit et sua auctoritate sub iureiurando censuit, ut erigerentur et adorarentur et sanctae nuncuparentur, cum eas erigere licitum, adorare vero nefas sit. Inseruit etiam in eadem epistola quaedam testimonia sanctorum patrum, quantum nobis datur intelligi, valde absona et ad rem, de qua agebatur, minime pertinentia.

20 Ex huius namque epistolae textu imperator et clerus simulque et populus auctoritatem sumentes synodum fecerunt³, in qua, sicut illi multum deviaverunt, qui imagines sanctorum in illa alia synodo, quae sub Constantino, avo memorati Constantini, facta est⁴, penitus abdicandas esse decreverunt, sic isti non mediocriter erraverunt, qui eas non solum coli et adorari et sanctas nuncupari sanxerunt, verum etiam sanctimoniam ab
25 eis se adipisci professi sunt⁵. Et ut id verum esse, quod nitebantur astruere, demonstrarent, quaedam sanctorum scripturarum testimonia et sanctorum patrum dicta ad suum superstitiosum errorem confirmandum violenter sumpserunt et eidem suo operi incompetenter aptaverunt, quoniam non eo sensu, quo dicta, nec eo intellectu, quo a sanctis patribus exposita, ab illis esse produntur prolata vel intellecta.

30 Eandem porro synodum cum sanctae memoriae genitor vester⁶ coram se suisque perlegi fecisset et multis in locis, ut dignum erat, reprehendisset et quaedam capitula, quae reprehensioni patebant, praenotasset eaque per Angilbertum abbatem⁷ eidem Hadriano papae direxisset, ut illius iudicio et auctoritate corrigerentur, ipse rursus favendo illis, qui eius instinctu tam superstitiosa tamque incongrua testimonia memorato
35 operi inseruerant, per singula capitula in illorum excusationem respondere quae voluit, non tamen quae decuit conatus est⁸. Talia quippe quaedam sunt, quae in illorum obiectionem opposuit, quae remota pontificali auctoritate et veritati et auctoritati refra-

29 exposita] *supple*: erant. 34 instinctu P.

1) Die 1. mensis Novembris synodus coepit. 2) Cf. Hadriani I. papae epistola ad
40 Constantinum et Irenem directa; Mansi XII, 1055 (Jaffé-E. n. 2448). 3) De concilio Nicaeno II. a. 787. congregato cf. Hefele, 'Conciliengeschichte' ed. 2. III, 457 sqq. 4) De concilio Constantinopolitano III. a. 754. habito cf. ibidem III, 410 sqq. — Cf. Conc. Nic. act. VI. tom. 1, Mansi XIII, 205 sqq. 5) Cf. conc. Nic. act. VII., ib. XIII, 373. MG. Epp. V, 17. 6) Karolus Magnus. 7) Scil. s. Richarii Centulensis monasterii. — De capitulis Karoli Magni
45 cf. K. Hampe, 'Neues Archiv' XXI, 98 sq. 8) Cf. Hadriani I. papae epistola ad Karolum directā; MG. Epp. V, 5 (Jaffé-E. n. 2483—85).

gantur. Sed licet in ipsis obiectionibus aliquando absona, aliquando inconvenientia, aliquando etiam reprehensione digna testimonia defensionis gratia proferre nisus sit, in fine tamen eiusdem apologiae sic se sentire et tenere et praedicare ac praecipere de his, quae agebantur, professus est, sicut a beato papa Gregorio institutum esse constabat¹. Quibus verbis liquido colligitur, quod non tantum scienter quantum 5 ignoranter in eodem facto a recto tramite deviaverit. Nisi enim in conclusione obiectionum suarum retinaculis veritatis, beati scilicet Gregorii institutis, astrictus iter devium praecavisset, in superstitionis praecipitium omnino labi potuisset.

His igitur pro captu ingenii animadversis et intellectis, ut plenius etiam nobis cuncta patescerent, fecimus epistolam nobis relegi, quam vobis legati Graecorum anno 10 praeterito detulerunt². Venerabilis namque Freulfus episcopus³ subtiliter prudenterque, qualiter ipse et Adegarius⁴, socius illius, de hac re cum domno apostolico et cum venerandis episcopis et ministris illius egissent, viva voce parvitati nostrae innotuit. Sed cum prudenti relatu illius cuncta cognovissemus, qualiter partim veritatis ignorantia, partim pessimae consuetudinis usu huius superstitionis pestis illis in partibus 15 inolevisset, et priora et posteriora studiosissime considerassemus, intelleximus, quantum nobis res patuit, quo zelo ad haec considerata vestra sancta devotio excitata fuerit. Non enim ignoramus animum vestrum magno taedio posse affici, cum illos a recto tramite quoquomodo conspiciatis deviare, qui summa auctoritate praediti deviantes quosque debuerant corrigere. Illo nempe zelo accensi estis, de quo beatus Paulus 20 apostolus dicit: *Quis scandalizatur, et ego non uror?* Cum enim duos in periculo constitutos conspexistis et a via regia declinantes, unum scilicet ad sinistram in abruptum confringendarum imaginum prolapsum, alterum vero ad dexteram in superstitiosam videlicet earundem imaginum adorationem proclivem, voluistis vos affectu pietatis medium opponere et utriusque partis morbo salutiferam medicinam conferre. 25

Sed quoniam maximum vobis in eo obstaculum erat, eo quod pars illa, quae debebat errata corrigere suaque auctoritate huiusce superstitionis errori obniti, ipsa prorsus eidem superstitioni non solum resistere, verum etiam incauta defensione contra auctoritatem divinam et sanctorum patrum dicta nitebatur suffragari, aperuit vobis 30 Dominus ostium iuxta optatum vobis desiderium, ut licentia vobis ab eadem tribueretur auctoritate tantae rei cum vestris quaerendi familiariter veritatem, ut, quoniam inerat vobis voluntas consulendi et deerat auctoritas quaerendi, eius auctoritate quaereretis veritatem, cuius auctoritas deviare videbatur ab ipsa veritate, quatenus, sancto vestro desiderio ac vigilantissimo studio veritas patefacta, dum se in medium ostenderet, etiam ipsa auctoritas volens nolensque veritati cederet atque succumberet. 35 Verum quoniam fratrum salus non est neglegenda et eminens auctoritas non est facile reprehendenda, visum est extremitati nostrae, ut omnis vestrae serenitatis sermo ad illos specialiter ex apostolicarum auctoritate litterarum dirigatur, quorum primum causa ad haec quaerenda estis excitati, et quicquid reprehensione in utrisque partibus dignum cognoscitur ad illorum personam potius referatur, qui libere admoneri possunt et 40 quorum scandalum, si pro veritate ortum fuerit, facilius tolerari potest.

Credimus itaque, quod illos reprehendendo illisque compatiendo, istos vero demulcendo, laudando et praeferendo eorumque auctoritatem magnis laudum praeconiis efferendo et sanctae Romane ecclesiae condignam laudem deferendo, veritatem tamen

34 veritas patefacta *nomin. absol.*

45

1) Cf. *MG. Epp. V*, 56. 2) *V. supra p. 475 sqq.* 3) *Lexoviensis (c. 822—850)*.
4) *De Adegario cf. Simson, l. l. I, 247 ann. 10.*

ex testimoniis sanctarum scripturarum et sententiis sanctorum patrum in medium proferendo et veraciter sobrieque exponendo poterit vestra sanctissima devotio, sicut optat, utrisque consulere. Sic quippe refragator vinculis veritatis modo blandiendo, modo honorando, modo secundum rationem veritatem demonstrando subtiliter astrictus non
 5 audebit aliter docere, quam quod veritas habet, nec poterit aliter tenere, quam quod veritatis documentum aliis tenendum tradiderit.

Tali nempe modo visum est nostrae mediocritati, ut utriusque partis saluti commodissime prodesse magnamque vobis a Domino remunerationem huius rei gratia praeparare possitis. Credimus sane, quia, quamquam aliqua ex parte supersticiosam
 10 sibi consuetudinem forte vindicare velint, nullatenus tamen ab eadem sede aliter, quam auctoritas et veritas se habet, mandari in aliquam partem praesumetur. Verebitur siquidem potestatem vestram, auctoritatem sedis et testimonia veritatis. Cum igitur a vestra sancta devotione ita peracta fuerint, licet, quod non optamus, in aliquo aut isti aut illi deviare voluerint et vestram saluberrimam admonitionem, quae tota ex
 15 auctoritate veritatis profertur, audire contempserint, non minor ob id vobis a Domino reconpensatio fiet, quia totum secundum verba beati Heliae prophetae quod vestrum
 fuit facere studuistis. cf. 3. Reg. 19, 20.

Nos denique servi vestri, sicut superius praemissum est, in unum convenientes et de nobis iniunctis pro captu intelligentiae nostrae familiariter conferentes testimonia
 20 ex auctoritate divina et sententias sanctorum patrum, quas prout temporis angustia permisit, collegimus et coram nobis legi fecimus et quicquid in his de negotio, de quo agitur, 'necessarium aptumque iudicavimus et in unum congerere studuimus vestraeque imperiali potentiae per venerabiles viros Halitgarium¹ et Amalarium² dirigere praesumpsimus, ut videlicet vestra a Deo vobis conlata sapientia ex his eligat
 25 quicquid necessarium dignumque ad idem negotium pertinens iudicaverit. Obsecramus itaque humiliter abundantissimam pietatem vestram, ut non nobis ascribatur quicquid ibi minus aut indecens inventum fuerit. Vere enim fatemur, quia angustia temporis praepediente nec quanta volumus nec quanta potuimus collegimus, sed tantum vestris sacris iussionibus, ut decet et oportet, totis nisibus parere cupientes quae parvo in
 30 tempore ad manus nobis occurrere potuerunt breviter collegimus et huic operi usque ad vestram sagacissimam examinationem inseruimus. Nam quidam nostrorum de longe venientes³ non habuerunt spatium temporis quaerendi; quidam vero nec causam, pro qua ad hunc conventum venire iussi sunt, donec pervenerunt, veraciter nosse potuerunt; Moduinus⁴ namque infirmitate, in qua diutissime laborat, detentus venire
 35 nequivit.

Scit itaque plenissime excellentia vestra, quia illud, quod per omnes catholicorum libros indagari necessitas urget, prolixi temporis spatio ad legendum indiget. Nam si sufficiens spatium temporis nobis attributum fuisset, tanta Domino opitulante poteramus colligere, quae huic operi copiose poterant abundare. Tamen in his, quae collecta
 40 sunt, summam huius negotii, de quo agitur, discrete comprehensam esse iuxta auctoritatem divinam et sanctorum patrum sententias arbitramur, ita videlicet ut unusquisque fidelis ea perlegens et intelligens animadvertere queat, quod imagines sanctorum stulta

6 documento P. 11 mandare — praesumet P.

1) *Episcopus Cameracensis* (817—831); v. infra sub C epistolam Hludowici et Hlotharii
 45 ad Hieremiam Senonensem archiepiscopum et Ionam Aurelianensem episcopum directam. 2) *De Amalario Mettensi* cf. Mönchmeier, 'Amalar von Metz' 21 sq. 3) Cf. Simson, l. l. I, 248 sq.
 4) *Episcopus Augustodunensis* (815—c. 840).

praesumptione non sunt confringendae et ad iniuriam sanctorum abolendae et penitus dispiciendae nec assertione superstitiosa colendae aut adorandae, sed potius huiusmodi superstitione remota iuxta veram religionem memoriae et amoris causa, ob recordationem eorum, quorum sunt imagines, habendae, sicut a beatissimo Gregorio satis catholice perspicueque dictum declaratur¹.

Quia igitur nos his, qui in sacra sede beati Petri apostoli resident, dignam honoris reverentiam iure tribuendam non dubitamus et illorum erga imagines superstitiosam venerationem quidam visu, omnes vero aliorum relatu cognoscimus, volumus primum contra illos sententias ponere, quod imagines praesumptiosa temeritate confringere praesumpserunt, quatinus inde isti animati aliorum errata valentius vobiscum 10 corrigerent et ad suam superstitionem cognoscendam veritatis testimonia suscipienda animum facilius flecterent. Sicut igitur nobis videtur et superius praemisimus, aperte sermo vestrae correctionis contra illos usquequaque dirigi potest, a quibus vobis illa epistola, quam relegimus, directa esse cognoscitur, quoniam eius textus utramque partem reprehensione dignam demonstravit, et illam scilicet, quae indebito ac super- 15 stitioso cultu imagines venerabatur, et illam, quae ab inferioribus locis easdem imagines evertere ac delere praecepit. Et ideo credimus, quamquam cetera alia secundum auctoritatem veritatis, sicut in suis scriptis continetur, idem imperator fecerit, propter hoc tamen factum quosdam illarum partium infirmos scandalizasse necnon quosdam nostrae urbis Romanae perturbasse.

Ad exaltationem et pacem sanctae suae ecclesiae humillimam Deoque amabilem ac Christianae religioni necessariam dominationem serenitatis vestrae dominus Iesus Christus incolumem dextera suae pietatis tueri ac felici protectione per immensum conservare et post huius vitae cursum supernis civibus consortem dignetur efficere.

Caput I. Congruum necessariumque iudicavimus primum sententias sanctorum 25 patrum colligere contra eos, qui imagines non solum ab aedibus, sed etiam a sacris vasis indiscrete abolere praesumunt.

Ex libro Eusebii ecclesiasticae historiae VII. cap. XV.: Verum² quia urbis huius fecimus mentionem, iustum videtur commemorare etiam illud in ea gestum, quod historia dignum duximus. Mulierem, quam sanguinis profluvio laborantem a salvatore curatam evangelia tradi- 30 derunt, huius urbis civem constat fuisse, domusque eius in ea etiam nunc ostenditur. Pro foribus vero domus ipsius basis quaedam in loco aeditiore conlocata monstratur, in qua mulieris ipsius velut genibus provolutae palmasque suppliciter tendentis imago aere videtur expressa. Astat vero alia ex aere nihilominus fusa statua habitu virili, stola compte circumdata et dexteram mulieri porrigens; huius ad pedem statuae e basi herba quaedam nova specie nascitur, 35 quae, cum exorta fuerit, exrescere usque ad stolae illius aerei indumenti fimbriam solet. Quam cum summo vertice crescens herba contigerit, vires inde ad depellendos omnes morbos languoresque conquirat, ita ut quaecumque illa fuerit infirmitas corporis haustu exiguo madefacti salutaris graminis depellatur, nihil omnino virium gerens, si, antequam aereae fimbriae summum crescendo contigerit, decerpatur. Hanc statuam ad similitudinem vultus Iesu formatam 40 tradebant, quae permansit ad nostra usque tempora, sicuti ipsi oculis nostris inspeximus; et nihil mirum si hi, qui ex gentibus crediderunt, pro beneficiis, quae a salvatore fuerant consecuti,

14 textu P. 24 efficere] in P sequitur fragmentum lexici Tironiani, textus libri synodalis pergit in fol. 17.

I. 28 Ex] Eusebii in marg. P. 33 suppliciter] simpliciter P. 34 ex deest P.

45

1) V. infra p. 487 sq.
ed. Basileae 1523, p. 165.

2) Eusebii historia ecclesiastica Rufino interprete VII c. 14

huiusmodi velut munus videbantur offerre, cum videamus etiam nunc et apostolorum Petri vel Pauli et ipsius salvatoris imagines designari tabulisque depingi: sed et antiquas ipsorum imagines a quibusdam conservatas nos vidimus. Quod mihi videtur ex gentili consuetudine indifferenter observatum, quod ita soleant honorare quos honore dignos duxerunt; insignia etenim veterum
5 reservari ad posterorum memoriam illorum honoris, horum vero amoris indicium est.

II. In actibus Silvestri papae leguntur apparuisse¹ Constantino imperatori in visione apostoli sancti Petrus et Paulus eique ita dixisse: Quoniam flagitiis tuis posuisti terminum et effusionem innocentum sanguinis horruisti, missi sumus a Christo Iesu domino dare tibi sanitatis recuperandae consilium. Audi ergo monita nostra et fac omnia, quaecumque indicamus tibi.
10 Silvester episcopus civitatis Romanae ad montem Syrapti² persecutiones tuas fugiens et cavernis petrarum cum suis clericis latebram foveat. Hunc cum ad te adduxeris, iste tibi pietatis piscinam ostendet, in qua, dum te tertio merserit, omnis te valetudo ista deseret leprae. Quod dum factum fuerit, hanc vicissitudinem tuo salvatori compensa, ut omnes iussu tuo per totum orbem Romanum ecclesiae restaurentur, tu autem in hac parte purifica te, ut relictis super-
15 stitione idolorum Deum unum, qui verus et solus est, adores et excolas et ad eius voluntatem attingas. Exurgens itaque a somno statim convocat eos, qui observabant palatium, et secundum tenorem somnii sui misit ad montem Syrapti, ubi sanctus Silvester in cuiusdam Christiani agrum persecutionis causa cum suis clericis receptus lectionibus et orationibus insistebat. At ubi a militibus se conventum vidit, credidit se ad martyrii coronam evocari. Et
20 conversus ad clerum, qui eum eo erat, dixit: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies* 2. Cor. 6, 2. *salutis*. Profectus itaque, ut dictum est, pervenit ad regem, cui nuntiatus cum tribus presbiteris et duobus diaconibus ingressus dixit: Pax tibi et victoriae de caelo ministrentur. Quem cum rex alacri animo et vultu placidissimo suscepisset, omnia, quae illi facta, quae dicta sunt, quae etiam relata, secundum textum superius comprehensum exposuit. Post finem vero
25 narrationis suae percontabatur, qui isti essent dii Petrus et Paulus, qui illum visitarent; ob quam causam salutis suae eius latebram detexissent. Silvester respondit: Hos quidem Deus noster sibi idoneos servos Christi et apostolos elegit ab eo missos ad invitationem gentium, ut credentes salutem consequantur. Cumque haec et his similia augusto diceret papa, interrogare coepit augustinus, utrumnam istos haberet aliqua imago expressos, ut ex pictura disceret hos esse,
30 quos revelatio docuisset. Tunc sanctus Silvester misso diacone imaginem apostolorum exhiberi praecepit, quam imperator aspiciens ingenti clamore coepit dicere ipsos esse, quos viderat, nec debere iam differre episcopum ostensionem piscinae, quam istos promississe suae saluti memorabat.

III. Iohannes Chrysostomus in omelia de superscriptione psalmi quinquagesimi:
35 Pictores³ imitantur arte naturam et colores coloribus permiscentes visibiles corporum depingunt imagines et faciunt homines et animalia et arbores et reges et rusticos et barbaros et pugnas et rixas torrentes sanguinum et lanceas et loricas et scuta et sedem regalem et imperatorem sedentem et barbarum subditum et gladium acutum et fluvios decurrentes et campos variis floribus adornatos et omnia, quae videntur, per artem imitantes mirabilem historiam videntibus
40 praestant.

II. 6 In] Silvester in marg. P. 12 qua] quam P.

III. 35 Pictores] Iohannes Chrysostomus in marg. P.

1) Cf. Hadriani epist., Mansi XII, 1057. V. Libr. Carolin. II c. 13. 2) Cf. P. Scheffer-Boichorst, 'Gesammelte Schriften' I (Berolini 1903), p. 19 ann. 75. 3) Iohannes Chrysostomus,
45 Homilia spuria in titulum psalmi quinquagesimi § 1; Opp. ed. Montfaucon V, 572. V. Hadriani epist., MG. Epp. V, 48.

III. Paulinus in libro VIII.: Nunc¹ volo picturas fucatis agmine longo

Porticibus videas pauloque supina fatiges
 Colla, reclinato dum perlegas omnia vultu.
 Qui videt haec vacuis agnoscens vera figuris
 Non vacua fidam sibi pascit imagine mentem.
 Omnia namque tenet serie pictura fideli,
 Quae senior scripsit per quinque volumina Moses,
 Quae gessit Domini signatus nomine Iesus.

5

Et post pauca: Forte² requiratur, quam ratione gerendi

Sederit haec nobis sententia, pingere sanctas
 Raro domus animantibus assimilatis?
 Accipe et paucis temptabo exponere causas.
 Quos agit huc sancti Felicis gloria coetus,
 Obscurum nulli; sed turba frequentior his est
 Rusticitas non cassa fide neque docta legendi.
 Haec assueta diu sacris servire profanis
 Ventre Deo, tandem convertitur advena Christo,
 Dum sanctorum opera in Christo mirantur aperta.
 Cernite quam multi comeant ex omnibus agris
 Quamque pie rudibus decepti mentibus errent.
 Longinquas liquere domos, sprevere ruinas,
 Non gelidi fervente fide; et nunc ecce frequentes
 Per totam vigiles extendunt gaudia noctem,
 Laetitia somnos, tenebras funalibus arcent.

10

15

20

Et paulo post: Dum³ fallit pictura famem; sanctasque legendi

25

Historias castorum operum subrepat honestas
 Exemplis inducta piis; potatur hianti
 Sobrietas, nimii subeunt oblivia vini.
 Dumque diem ducunt spatio maiore tuentes,
 Pocula rarescunt, quia per miracula tracto
 Tempore iam paucae suberunt epulantibus horae.

30

Et infra: De⁴ Genesi, precor, hunc orandi collige sensum,
 Ne maneam terrenus Adam, sed virgine terra
 Nascar et exposito veteri nova formèr imago.

V. Beatus Gregorius Nysenus episcopus inter cetera, ubi de Abraham sermonem instituit: Vidi⁵, inquit, imaginem passionis et non sine lacrimis visionem praeterii, opere artis ad faciem deducens historiam et cetera.

VI. Item idem in interpretatione cantici canticorum: Qui⁶, inquit, imaginem conspicit ex eadem arte per colores completam tabulam, non tincturis praefert contemplationem, sed ad visionem depictam conspicit tantummodo, quam per colores magister demonstravit.

40

III. 1 Nunc] Paulinus in marg. P. 10 Sederit] Sed sit P.

V. 36 Vidi] Gregorius Nysenus in marg. P.

VI. 38 Qui] Gregorius Nysenus in marg. P.

1) Paulinus Nolanus, Carmen XXVII v. 511—18; Opp. ed. Hartel II, 285. 2) Ibidem v. 542—57; l. l. II, 286. 3) Ibidem v. 589—95; l. l. II, 288. 4) Ibidem v. 607—9; 45 l. l. II, 289. 5) Hunc et sequentem locum inter opera Gregorii Nysseni non inveni, sed leguntur in Hadriani epist., Mansi XII, 1065. Cf. Conc. Nic. act. IV., ibid. XIII, 9. 6) Mansi XII, 1065.

VII. Augustinus in libro XVI. de civitate Dei: Quosdam¹ sine cervice oculos habentes in humeris et cetera hominum quasi genera hominum, quae in maritima platea Cartaginis musivo picta sunt, ex libro deprompta velut curiosioris historiae.

Item ipse post pauca: Quapropter² aut illa, quae et alia de quibusdam gentibus scripta sunt, omnino nulla sunt aut, si sunt, homines non sunt. Apparet liquido, quoniam sicut per picturam utiles et verae recordationes ad memoriam aliquando redeunt, quae conpunctionem ingerant, ita etiam nocive et falsae humanis mentibus semper imagines ludificando ingerunt.

VIII. Item Augustinus in libro de decem chordis inter cetera ita ait: Quomodo³ facio ipsi Deo iniuriam? Corrumpis teipsum. Et unde iniuriam Deo facio, quia corrumpo me ipsum? Unde tibi facit iniuriam qui voluerit forte lapidare tabulam tuam pictam, in qua tabula imago tua est, in domo tua inaniter posita ad vanum honorem tuum nec sentiens nec loquens nec videns. Si quis illam lapidet, nonne tibi facit contumeliam?

VIII. In libro tripartitae historiae X. cap. XXX.: Neque⁴ enim sanctus Paulus, dum venisset Athenas et civitatem repletam idolis conspexisset, aras ab illis honoratas destruxit, cf. Act. 17, 23. sed ratione ignorantiam redarguit, veritatis iura monstravit.

X. Item in eodem libro VI.: Illud⁵ quoque, quod sub Iuliano provenit, narrare non sileo. Fuit enim signum quidem virtutis Christi et indicium contra principem iracundiae Dei. Cum enim agnovisset in Caesarea Phylippi civitate Pheniciae, quam Paneam vocabant, insigne Christi esse simulacrum, quod sanguinis liberata profluvio constituerit, eo deposito suam ibi statuem collocavit. Quae violento igne de caelo cadente circa eius pectus divisa est et caput cum cervice una parte deiectum atque in terra fixum; reliqua vero pars hactenus restitit et fulminis indicia reservavit. Statuam vero Christi tunc quidem pagani trahentes confregerunt. Postea vero Christiani colligentes in ecclesiam recondiderunt, quo hactenus reservatur.

Nunc qualis discretio sit tenenda erga sanctorum imagines habendas et historiarum picturas, sanctissimi et egregii atque admirabilis totiusque catholicae ecclesiae doctissimi viri beati Gregorii papae sequentia dicta declarant.

XI. Scribit autem ad Serenum Massiliensem episcopum: Indico⁶, inquit, ad nos dudum pervenisse, quod fraternitas vestra, quosdam imaginum adoratores aspiciens, easdem ab ecclesiis imagines confregit atque proiecit. Et quidem zelum vos, ne quid manu factum adorari possit, habuisse laudavimus, sed frangere easdem imagines non debuisse iudicamus. Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi, qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant quae legere in codicibus non valent. Tua ergo fraternitas et illas servare et ab earum adoratu populum prohibere debuit, quatinus et litterarum nescii haberent unde scientiam historiae colligerent et populus in picturae adoratione minime peccaret.

VII. 1 Aug. *hic et infra P.* Quosdam] Aug. *in marg. P.* 7 et *deest P.*

VIII. 9 Quomodo] Aug. *in marg. P.*

VIII. 14 Neque] Eusebius *in marg. P.*

X. 17 Illud] Eusebius *in marg. P.* 21 et] *ut P.* 24 quo] *quod P.* 25 Nunc] *ita e con.*,
40 Nam *P.* Caput II. *praemittunt edd.*

XI. 28 Indico] Greg(orius) *in marg. P.* 29 ab *deest P.* 32 qui] *qua P.* 33 illa *P.*
earum] *eorum P.*

1) Augustinus, *De civitate Dei* XVI c. 8 § 1; *Opp. VII*, 422. 2) *Ibidem* § 2; *l. l. VII*, 423. 3) Augustinus, *Sermo IX. de decem chordis* § 15; *Opp. V*, 59. 4) Cassiodorus, *Historia tripartita* X c. 30; *Opp. ed. Garet I*, 363. 5) *Ibidem* VI c. 42; *l. l. I*, 297. 6) Gregorius M., *Epistola ad Serenum episcopum Massiliensem*; *MG. Epp. II*, 195 (*Jaffé-E. n. 1736*).

XII. Item idem ad eundem: Perlatum¹, inquit, siquidem ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confringeres. Et quidem quia eas adorare vetuisses, omnino laudavimus; fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est quod fecisti? Si non aliud, vel illud te non debuit revocare, ut despectis aliis fratribus solum te sanctum et esse crederes sapientem. Aliud est enim picturam adorare, aliud picturae historia quid sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis praestat pictura cernentibus, quia in ipsa ignorantes vident quod sequi debeant, in ipsa legunt qui litteras nesciunt. Unde praecipue gentibus pro lectione pictura est, quod magnopere a te, qui inter gentes habitas, attendi decuerat, ne, dum recto zelo incaute succenderis, ferocibus animis scandalum generares. Frangi ergo non debuit quod non ad adorandum in ecclesiis, sed ad instruendas solummodo mentes fuit nescientium collocatum; et quia in locis venerabilibus sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit, si zelum discretionem condisses, sine dubio et ea, quae intendeabas, salubriter obtinere et collectum gregem non dispergere, sed potius poteras congregare, ut pastoris in te merito nomen excelleret, non culpa dispersoris incumberet. Hinc autem, dum in hoc animi tui incaute nimis motus exsequeris, ita tuos scandalizasse filios perhiberis, ut maxima eorum pars a tua se communione suspenderet. Quando ergo ad ovile dominicum errantes oves adducas, qui quas habes detinere non praevalens? Proinde hortamur, ut vel nunc studeas esse sollicitus atque ab hac te praesumptione conpescas et eorum animos, quos a tua disiunctos unitate cognoscis, paterna ad te dulcedine, omni annisu omnique studio revocare festines. Convocandi enim sunt diversi ecclesiae filii, eisque scripturae est testimoniis ostendendum, quia omne manu factum adorare non liceat, quoniam scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*, ac deinde subiungendum, quia, quoniam picturas imaginum, quae ad aedificationem imperiti populi factae fuerant, ut nescientes litteras ipsam historiam intendentes quod dictum sit discerent, transisse in adorationem videras, ideo commotus es, ut eas imagines frangi praeciperes atque eis dicendum: si ad hanc instructionem, ad quam imagines antiquitus factae sunt, habere vultis in ecclesiis, eas modis omnibus et offerri et haberi permittas. At indica, quod non tibi ipsa visio historiae, quae pictura teste pandebatur, displicuerit, sed illa adoratio, quae picturis fuerat incompetenter exhibita, atque in his verbis eorum mentes demulcens eos ad concordiam tuam revoca. Et si quis imagines facere voluerit, minime prohibe, adorare vero imagines omnimodis evita. Sed hoc sollicite fraternitas tua ammoneat, ut ex visione rei gestae ardorem compunctionis percipiant et in adorationem solius omnipotentis sanctae trinitatis humiliter prosternantur.

Matth. 4, 10.

XIII. Item idem ad Ianuarium episcopum: Iudaei², inquit, de civitate vestra huc venientes, questi nobis sunt, quod synagogam eorum, quae Caralis sita est, Petrus, qui ex eorum superstitione ad Christianae fidei cultum Deo volente perductus est, adhibitis sibi quibusdam indisciplinatis sequenti die baptismatis sui, hoc est dominica ipsa festivitate paschali, cum gravi scandalo sine vestra occupaverit voluntate atque imaginem illic genetricis Dei Dominique nostri et venerandam crucem vel birrum albam, qua fonte surgens indutus fuerat, apposuisset.

Et post pauca: Considerantes³, inquit, hac de re vestrae voluntatis intentum ac magis iudicium his hortamur affatibus, ut sublata exinde cum ea, qua dignum est veneratione, imagine atque cruce debeatis quod violenter ablatum est reformare.

XII. 1 Perlatum] Greg. in marg. P. 9 a deest P. 23 quoniam deest P. 24 discere P.
XIII. 33 Iudaei] Greg. in marg. P. 40 affectibus P. qua] quia P.

1) Gregorius M., *Epistola ad Serenum Massiliensem*; MG. Epp. II, 270 (Jaffé-E. n. 1800). Cf. *Hadriani epist.*, MG. Epp. V, 42. 48. 55. *Libr. Carolin.* II c. 23. 2) Gregorius M., *Epistola ad Ianuarium*; MG. Epp. II, 183 (Jaffé-E. n. 1722). Cf. *Hadriani epist.*, l. I. V, 38. 3) *Ibidem*.

XIII. Item idem ad Secundinum servum Dei inclausum: Imagines¹, inquit, quas a nobis tibi dirigendas per Dulcidium diaconum tuum rogasti, valde nobis tua postulatio placuit, quia illum in corde tota intentione quaeris, cuius imaginem prae oculis habere desideras, ut visio corporalis cotidiana reddat exortum, ut, dum picturam vides, ad illum animo inardescas, cuius te imaginem videre consideras. Ab re non facimus, si per visibilia invisibilia demonstramus. Sic homo, qui aliam ardentem videre desiderat aut sponsam amando desiderat, quam videre conatur, si contingit eam ad balneum ire aut ad ecclesiam procedere, festinus in via se praeparat, ut de visione hilaris recedat. Scimus, quia tu imaginem salvatoris nostri ideo non petis, ut quasi Deum colas, sed ob recordationem filii Dei, ut in eius amore recalescas, cuius te imaginem videre consideras. Et nos quidem non quasi ante divinitatem ante ipsam proster-

10 nimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum aut passum vel in throno sedentem recordamur et, dum nos ipsa pictura quasi scriptura ad memoriam filium Dei reducimus, animum nostrum aut de resurrectione laetificat aut de passione mulcet. Ideoque direximus tibi surtarias duas, imaginem salvatoris et sanctae Mariae Dei genetricis, beati Petri et Pauli apostolorum

15 per supradictum filium nostrum diaconem et unam crucem, clavem pro benedictione, ut ab ipso maligno defensus sis, cuius sancto ligno te esse munitum credis.

Haec contra eos, qui imagines sanctorum abhominando evertunt, breviter dicta sufficere credimus. Nunc contra eos, qui indebito cultu eas colunt et adorant et sanctas nuncupant et sanctimoniam se per eas adsequi fatentur, sicut in illa synodo

20 Grecorum insertum invenimus, sanctorum patrum dicta adnectendo subiecimus. Sed unde primum adorandarum imaginum origo inoleverit, ponere necessarium iudicavimus.

XV. Scribit itaque beatus Augustinus in libro de diversis haeresibus: Simoniani² a Simone mago, qui baptizatus a Philippo diacono, sicut in actibus apostolorum legitur, pecunia

cf. Act. 8. 18.

voluit a sanctis apostolis emere, ut etiam per inpositionem manus ei daretur Spiritus sanctus.

25 Hic magicis fallaciis deceperat multos. Docebat autem detestandam turpitudinem indifferenter utendi feminis nec Deum mundum fecisse dicebat; negabat etiam carnis resurrectionem et asseverabat se Christum idemque Iovem se credi volebat, Minervam vero meretricem quandam Helenam, quam sibi sociam scelerum fecerat, imaginesque et suam et Helenae discipulis suis praebebat adorandas, quas et Romae tamquam deorum simulacra auctoritate publica constituerat, in qua

30 urbe apostolus Petrus cum vera virtute Dei omnipotentis extinxit.

XVI. Item idem post pauca: Sectae³ Carpocratis fuisse creditur quaedam Marcellina, quae colebat imaginem Iesu et Pauli et Homeri et Pithagorae adorando incensumque ponendo.

XVII. Item ipse in epistola ad Dioscorum inter cetera demonstrat⁴ quondam Epicurum imagines plures finxisse et suis tradidisse. Democritus etiam iuste reprehenditur, qui per imagines, quamvis aliter quam Epicurus sentiret, ad interiorum cultum pervenire arbitratus est.

Item post pauca de Epicuro: Quae⁵ tamen ut cogitet, imagines dicit ab ipsis rebus, quas athomis formari putat, defluere atque in animum introire subtiliores quam sunt illae ima-

XIII. 1 Imagines] Greg. in marg. P. 13 syrterias P. 15 una cruce clavim (e clavem corr.) P.
40 17 Haec] Caput III. praemittunt edd.

XV. 22 Simoniani] Aug. in marg. P.

XVI. 31 Sectae] Aug. in marg. P.

XVII. 33 demonstrat] Aug. in marg. P. quoniam P. 34 Epicurus P. imagines plures]
per imagines plures se P. 37 Quae] Aug. in marg. P.

45 1) Gregorius M., Epistola ad Secundinum interpolata, MG. Epp. II, 147 (Jaffé-E. n. 1673). Cf. Hadriani epist., MG. Epp. V, 20. 43. 46. 55. 2) Augustinus, Liber de haeresibus § 1; Opp. VIII, 5. 3) Ibidem § 7; l. l. VIII, 7. 4) Cf. Augustinus, Epistola 118 ad Dioscorum § 27. 28; Opp. II, 340. 5) Ibidem § 28; l. l. II, 340.

gines, quae ad oculos veniunt. Nam et videndi causam hanc esse dicit quasdam imagines, ita ut universum mundum complectantur extrinsecus.

Item post pauca: Ille¹ quare non vidit non opus esse nec fieri posse, ut incorporeus animus adventu atque contractu corporearum imaginum cogitet? De visu certe oculorum ambo pariter redarguuntur.

XVIII. Item ipse in libro VIII. de civitate Dei: Ermes² Aegyptius, quam Trismegiston vocant, sensit ita et scripsit: Quoniam ergo proavi nostri increduli et non animadvertentes ad cultum religionemque divinam invenerunt artem, qua efficerent deos; cui inventae adiunxerunt virtutem de mundi natura convenientem eamque miscentes, quoniam animas facere non potuerunt, evocantes animas daemonum vel angelorum, eas indiderunt imaginibus sanctis divinisque mysteriis, 10 per quas idola et bene faciendi et male vires habere potuissent.

XVIII. Idem ipse in epistola ad Marcellinum: Quando³ primum insuevit exercitus populi Romani amare, portare signa, tabulas pictas, vasa celata, mirari ea, privatim et publice rapere, tunc coepit perire laudabile illud decus salusque reipublicae.

XX. Item ipse in libro VII. de civitate Dei: Unum⁴ verum Deum, id est omnis 15 animae corporisque creatorem, colere se quisque contendat; non ideo peccat, quia non est colendus quem colit, sed quia colendum non ut colendus est colit. Qui vero et rebus talibus, id est turpibus et scelēstis, et non Deum verum, id est animae corporisque factorem, sed creaturam quamvis non vitiosam colit, sive illa sit anima sive corpus sive anima simul et corpus, his peccat in Deum, quod et pro ipso colit, quod non est ipse, et talibus rebus colit, qualibus 20 nec ipse colendus est.

Et paulo post: Unde⁵ remotis constat ambagibus nefarios daemones atque inmundissimos spiritus hac omni civili theologia in visendis stolidis imaginibus et per eas possidendis etiam stultis cordibus invitatos.

Haec de initiis adorandarum imaginum dicta sint. Nunc vero, quid nostri doctores 25 de indebito superstitionis cultu sentiant, breviter exsequendum est.

XXI. Origenis in omelia VIII. de initio decalogi inter cetera: Ego⁶ sic arbitror accipiendum, quod verbi causa, si quis in quolibet metallo auri vel argenti vel ligni vel lapidis facit speciem quadrupedis alicuius vel serpentis vel avis et statuatur illam adorandam, non idolum, sed similitudinem fecit; vel etiam si picturas ad hoc ipse statuatur, ipse nihilominus similitudinem 30 fecisse dicendus est.

Et infra: Sermo⁷ Dei universa complectens simul abiurat et abicit et non solum fieri idolum vetat, sed et similitudinem omnium, quae in terra sunt et in aquis et in caelo; addit Exod. 20, 5. autem et dicit: *Non adorabis ea neque coles.* Aliud est colere, aliud adorare. Potest quis et interdum et invitatus adorare, sicut nonnulli regibus adulantes, cum eos in huiusmodi studia de- 35 ditos viderint; adorare se simulant idola, cum in corde ipsorum certum sit, quia nihil sit idolum.

XVII. 3 Ille] Aug. in marg. P.

XVIII. 6 Ermes] Aug. in marg. P.

XVIII. 12 Quando] Aug. in marg. P.

XX. 15 Unum] Aug. in marg. P. 25 Haec] Caput IV. praemittunt edd.

XXI. 27 Ego] Orig. in marg. P.

40

1) Cf. Augustinus, Epistola 118 ad Dioscorum § 29; Opp. II, 341. 2) Augustinus, De civitate Dei VIII c. 23 § 1 (— scripsit), c. 24 § 1 (— potuissent l. 7—11), c. 26 § 2 (cui inventae — potuissent l. 8—19); Opp. VII, 210. 212. 216. 3) Augustinus, Epistola 138 ad Marcellinum § 16; Opp. II, 416. Cf. Sallustius, Bell. Catil. c. 11 ed. Kritz 49. 4) Augustinus, 45 De civitate Dei VII c. 27 § 2; Opp. VII, 183. 5) Ibidem; l. l. VII, 184. 6) Origenes, In Exodi c. 20. homilia 8; Opp. ed. Basileae 1536, p. 94. 7) Ibidem.

Colere vero est toto vis affectu et studio mancipare. Utrumque ergo resecat sermo divinus, ut neque affectu colas neque specie adores.

XXII. Hieronimus in expositione Danihelis prophetae: *Notum*¹ tibi sit, inquit, Dan. 3, 18. rex, quia deos tuos non colimus et statuam aeream, quam erexisti, non adoramus. Sive statuam
5 ut Simmachus sive imaginem auream, ut ceteri transtulerunt, voluerimus legere, cultores Dei eam adorare non debent. Ergo iudices et principes saeculi, qui imperatorum statuas adorant et imagines, hoc se facere intelligant, quod tres pueri facere nolentes placuerunt Deo; et notanda proprietates, deos coli, imaginem adorari dicunt, quod utrumque servis Dei non convenit.

XXIII. Idem Origenis in omelia VI. de cantico, quod cantavit Moyses: Licet²
10 apostolus Iohannes dicat: *Filioli, nondum scimus quod futuri sumus. Sin autem revelatum nobis* 1. Ioh. 3, 2. fuerit de Deo, scilicet dicens, *similes illi erimus*. Similitudo tamen haec non ad naturam, sed ad gratiam revocatur. Verbi causa, ut si dicamus picturam similem esse eius, cuius imago in pictura videtur expressa, quantum ad gratiam pertinet, visus similis dicitur, quantum ad substantiam longe dissimilis. Illa enim species carnis est et corporis vivi, ista colorum fucus est et
15 cera tabulis sensu carentibus superposita.

XXIII. Isidori ex libro aethimologiarum: Pictura³ autem est imago exprimens speciem rei alicuius, quae, dum visa fuerit, ad recordationem mentem reducit. Pictura autem dicta quasi fictura. Est enim imago ficta, non veritas, hinc et fucata, id est quodam fuceo inlita, nihil fidei et veritatis habentia. Unde et sunt quaedam picturae, quae corpora veritatis
20 studio coloris excedunt et fidem, dum augere contendunt, ad mendacium provehunt.

XXV. Item ipse post pauca: Picturam⁴ autem Aegyptii excogitaverunt primum umbram hominis lineis circumductam; itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diversis sicque paulatim sese ars ipsa distendit et invenit lumen atque umbras, differentias colorum et cetera.

XXVI. Item Hieronimus in expositione Ezechielis prophetae: *Et*⁵ septuaginta Ezech. 8, 11. viri de senioribus domus Israhel et Iechonias filius Saphan stabat in medio eorum stantium ante picturas, et unusquisque habebat turibulum in manu sua, et vapor nebulae de ture consurgebat. Quando dicit septuaginta viros fuisse de senioribus domus Israhel, qui tenerent turibula manibus, ostendit multos et alios fuisse presbyteros, qui hoc non faciebant, sed forsitan peccatis aliis tenebantur, unumque nomen Iechoniam filium Saphan stetisse in medio eorum quasi principem
30 sceleris eorum atque sacrilegii, qui omissa religione Dei colebant idola et in templo non adorabant Deum, cuius erat templum, sed picturas parietum.

XXVII. Firmianus Lactantius in libro primo de falsa religione inter cetera inquit: Illa⁶, quae sunt extra hominem, quid opus est ea colere, quibus careas? Virtus enim colenda est, non imago virtutis; et colenda est non sacrificio aliquo aut ture aut precatione sollemni,
35 sed voluntate sola atque proposito. Nam religio ac veneratio nulla alia nisi unius Dei tenenda est. Quid igitur opus est, o vir sapientissime, tantos sumptus vel fingendis vel colendis imagi-

XXII. 3 Notum] Hier. in marg. P.

XXIII. 9 Licet] Orig. in marg. P.

XXIII. 16 Pictura] Isid(o)r(i) in marg. P.

40 XXV. 21 Picturam] Isid(ori) in marg. P.

XXVI. 24 Et] Hier. in marg. P. 29 Iethoniam P.

XXVII. 33 Illa] Firmiani Lactantii in marg. P.

1) Hieronymus, Comment. in Daniele c. 3 v. 18; Opp. V, 638. Cf. Libr. Carolin. III c. 15. 2) Origenes, In Exodi c. 15. homilia 6; Opp. ed. Basileae 1536, p. 84. 3) Isidorus, 45 Etymolog. XIX c. 16 § 1; Opp. IV, 436. 4) Ibidem § 2; l. h IV, 436. 5) Hieronymus, Comment. in Ezechielem c. 8 v. 11; Opp. V, 86 sq. 6) Lactantius, Institut. divin. I c. 20 § 20—24; Opp. ed. Brandt I, 75 sq.

nibus inpendere? Firmius et incorruptius templum est pectus humanum: hoc potius ornetur, hoc veris illis numinibus impleatur. Has enim falsas consecrationes sequitur quod necesse est: qui enim sic virtutes colunt, id est qui umbras et imagines virtutum consecretantur, ea ipsa, quae vera sunt, tenere non possunt et cetera.

XXVIII. Augustinus in libro quaestionum veteris et novi testamenti: Christiani¹, 5 inquit, utpote pauperes, quos stultos vocant, unum Deum colunt in mysterio, ex quo sunt omnia, nec aliquid, quod ab eo conditum est, venerantur. Ipsum enim solum sufficere sibi et abundare sciunt ad salutem.

Item idem post pauca: Non² ergo nobis videtur, ut quod homo facit adorari debeat; factor enim a factura, non factura a factore adorari iudicatur. 10

XXVIII. Item Firmiani Lactantii de falsa religione libro II.: Duplici³ ergo ratione peccatur ab insipientibus, primum quod elementa, id est Dei opera, Deo praeferunt; deinde quod elementorum ipsorum figuras humana specie comprehensas colunt.

Item ipse in eodem libro: Nihil⁴ aliud adoremus, nihil colamus nisi solius artificis parentisque nostri unicum nomen. 15

Item ipse in eodem libro: Supra⁵ ergo, non infra est Deus nec in ima potius, sed in summa religione, qua quaerendus est.

Et infra: Nihil⁶ potest esse caeleste in ea re, quae fit ex terra; quicquid enim simulatur falsum esse necesse est nec potest umquam veri nomen accipere quod veritatem fuco et imitatione mentitur. 20

Item ipse in eodem libro: Ut⁷ intellegat nihil colendum esse, quod oculis mortalibus cernitur.

XXX. Augustinus in psalmo CXIII.: Noli⁸ ergo addere manus hominum, ut ex eo metallo, quod fecit verus Deus, velis facere falsum deum, immo falsum hominem, quem pro vero venereris deo, quem quisquis pro vero homine in amicitiam reciperet insaniret. Ducit enim et 25 affectu quodam infirmo rapit infirma corda mortalium formae similitudo et membrorum imitata conpago.

XXXI. Fulgentius in libro de fide ad Donatum: Quia⁹ ipse Deus sibi soli prae-
cipiens tantummodo serviendum seque iubens a fidelibus adorandum prorsus interdixit, ne quis audeat creaturam adorare creaturaeque servire, propterea in fine illius primi praecepti de omnibus, 30

Exod. 20, 5. quae creavit, ita loquitur: *Non adorabis ea nec servies eis.*

Et post pauca: Vera¹⁰ enim religio in unius constat Dei servitio.

Item ipse post pauca: Sic¹¹ veraciter unum Deum cum patre filium vera fides adorat, quae sic Deo novit a creaturis omnibus serviendum, ut noverit creaturae non deberi divinae servitutis obsequium. 35

XXXII. Augustinus in epistola ad Maximum grammaticum: Scies¹² a Christianis catholicis, quorum in vestro oppido etiam ecclesia constituta est, nullum coli mortuorum, nihil

XXVIII. 5 Christiani] Aug. in marg. P. 9 Non] Aug. in marg. P.

XXVIII. 11 Duplici] Firmiani Lactantii in marg. P.

XXX. 23 Noli] Aug. in marg. P. 40

1) *Non inveni.* 2) *Frustra quaesivi.* 3) *Lactantius, Institut. divin. II c. 6 § 1; Opp. ed. Brandt I, 121.* 4) *Ibidem c. 17 § 9; l. l. I, 173.* 5) *Ibidem c. 18 § 1; l. l. I, 174.* 6) *Ibidem c. 18 § 2. 3; l. l. I, 175.* 7) *Ibidem c. 3 § 7; l. l. I, 104.* 8) *Augustinus, Enarr. in psalm. 113. sermo 2 § 1; Opp. IV, 1260.* 9) *Fulgentius, De fide orthodoxa epist. 8 c. 4 § 9; Opp. ed. Mangeant 200.* 10) *Ibidem; l. l. p. 201.* 11) *Ibidem 45 c. 7 § 15; l. l. p. 203.* 12) *Augustinus, Epistola 17 ad Maximum § 5; Opp. II, 22.*

denique adorari, quod sit factum et conditum a Deo, sed unum ipsum Deum, qui fecit et condidit omnia.

XXXIII. Item Augustinus in libro de anime quantitate: Deus¹ autem inmortalem animam fecit, ut opinor, nisi forte tibi aliter videtur. Ergo tu velles talia fieri ab hominibus, qualia Deus fecit? Non equidem hoc dixerim. Sed quemadmodum ipse immortalis immortale quiddam fecit ad similitudinem suam, sic et nos immortales a Deo facti ad similitudinem nostram quod facimus immortale esse deberet. Recte diceres, si ad eius imaginem pingeres tabulam, quod in te immortale esse credis; nunc vero in ea exprimis similitudinem corporis, quod profecto mortale est. Quomodo ergo sum similis Deo, cum immortalia nulla possum facere ut ille? Quomodo nec imago corporis tui potest hoc valere, quod tuum corpus valet, sic anima non mirandum est, si potentiam tantam non habet quantam ille, ad cuius similitudinem facta est et cetera.

Si enim imago humani corporis nec tantum valere asseritur, quantum veraciter ipsum corpus valere perhibetur, qua causa sibi suffragari posse putant nonnulli reprehensione digni, qui in illa synodo Grecorum mediationem imaginum sibi necessariam esse dicere praesumpserunt?

XXXIII. Augustinus in libro VIII. de civitate Dei: Quapropter² merito homo deficit ab illo, qui eum fecit, cum sibi praeficit ipse quod fecit.

Demonstrat³ enim idem Hermes, quod homines mortui divino colebantur honore velut Aesculapius atque Mercurius, quem suum esse dicit avum, et reliqui. Hac enim occasione accepta daemones ut intercessores existerent apud bonos deos, quos nos angelos sanctos seu archangelos vel potestates dicimus. Tali enim ratione nubiloso velamine sapientes gentilium sua numina obtexere nitebantur.

XXXV. Ambrosius in expositione epistolae ad Romanos: Numquid⁴ tam demens est aliquis aut salutis suae inmemor, ut honorificentiam regis vindicet comiti, cum de hac re, si qui etiam tractare fuerint inventi, iure ut rei damnantur maiestatis, et isti se non cogitant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturae et relicto Domino conservos adorant, quasi sit aliquid, quod plus reservetur Deo? Nam ideo ad regem per tribunos aut comites itur, quia homo utique est rex et nescit quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem promerendum, quem nihil utique latet — omnium enim merita novit —, suffragatione non opus est, sed mente devota.

XXXVI. Item Augustinus in libro de vera religione inter cetera dicit: Ad⁵ percipiendam veritatem nihil magis impedire quam vitam libidinibus deditam et falsas imagines rerum sensibilibus, quae nobis ab hoc sensibili mundo per corpus impressae varias opiniones erroresque generant. Nec errorem ullum in religione esse potuisse, si anima pro Deo suo non coleret animam aut corpus aut fantasmata sua, quae nihil sunt aliud quam de specie corporis corporeo sensu attracta figmenta.

Item in eodem: Non⁶ sit nobis religio humanorum operum cultus. Meliores enim sunt ipsi artifices, qui talia fabricant, quos tamen colere non debemus. Non sit nobis religio in fantasmatibus nostris. Melius enim qualecumque verum quam omne quicquid pro arbitrio fingi

XXXIII. 3 XXXIII deest P.

XXXIII. 16 in deest P. Quapropter] Aug. in marg. P.

XXXV. 23 Numquid] Ambrosii in marg. P.

XXXVI. 30 Ad] Aug. in marg. P. 36 Non] Aug. in marg. P.

1) Augustinus, *De quantitate animae* c. 2; *Opp. I*, 402. 2) Augustinus, *De civitate Dei VIII* c. 23 § 2; *Opp. VII*, 211. 3) Cf. *ibidem VIII* c. 24 § 3; *l. l. VII*, 214. 4) Ps.-Ambrosius, *Comment. in epist. ad Romanos*; *Opp. Ambrosii II*, app., 33. 5) Augustinus, *De vera religione* c. 1 § 3 (— generant *l. 33*), c. 10 § 18; *Opp. I*, 748. 754. 6) *Ibidem* c. 54 § 108; *l. l. I*, 786.

potest, et tamen animam ipsam, quamvis anima vera sit, cum falsa imaginatur, colere non debemus. Melior est vera stipula quam lux inani cogitatione pro suspicantis voluntate formata, et tamen stipulam, quam sentimus et tangimus, dementis est credere colendam.

XXXVII. Item idem in libro X. de civitate Dei: Multa¹ denique de cultu divino usurpata sunt, quae honoribus deferrentur humanis, sive humilitate nimia sive adulatione pestifera, ita tamen ut quibus ea deferrentur homines haberentur, qui dicuntur colendi et venerandi, si autem multum eis additur, adorandi. Quis vero sacrificandum censuit nisi ei, quem Deum aut scivit aut putavit aut finxit?

XXXVIII. Item Augustinus in libro quaestionum LXXXIII.: Minoribus² rebus intenta anima, quas per corpus corporaliter facit, minus inhaeret ipsi summae sapientiae; qui vero talia opera colunt quantum deviaverint a veritate, hinc intelligi potest, quia, si ipsa animalium corpora colerent, quae multo excellentius fabricata sunt et quorum sunt illa imitamenta, quid eis infelicius diceremus?

Qua ratione quave auctoritate imagines angelorum vel aliorum sanctorum adorandae sint eisque, ut fertur, incensum ponendum, cum ipsi sancti angeli vel sancti homines vivos se adorari noluerint.

XXXVIII. Unde beatus Augustinus in libro X. de civitate Dei inter cetera sic ait: Putaverunt³ quidam deferendum angelis honorem vel adorando vel sacrificando, qui debetur Deo, et eorum sunt ammonitione prohibiti iussique hoc ei deferre, cui uni fas esse noverunt. Imitati sunt angelos sanctos etiam sancti homines Dei. Nam Paulus et Barnabas in Licaonia facto quodam miraculo sanitatis putati sunt dii, eisque Licaonii victimas immolare voluerunt, quod a se humili pietate removens eis, in quem crederent, adnuntiaverunt Deum.

Et post pauca: Quaecumque⁴ igitur immortalis potestas, quantalibet virtute praedita, si nos diligit sicut se ipsam, ei vult esse subditos, ut beati simus, cui et ipsa subdita beata est. Si ergo non colit Deum, misera est, quia privatur Deo. Si autem colit Deum, non vult se coli pro Deo. Illi enim potius divinae sententiae suffragatur et dilectionis viribus favet, quae scriptum est: *Sacrificans diis eradicabitur nisi Domino soli*. Nam, ut alia nunc taceam, quae pertinent ad religionis obsequium, quo colitur Deus, sacrificium certe nullus hominum est qui audeat dicere deberi nisi Deo.

XL. Item idem in psalmo XCVI. inter cetera: Homines⁵ autem sanctos attendite, qui sunt similes angelis. Cum inveneris hominem aliquem sanctum servum Dei, si volueris illum colere et adorare pro Deo, prohibet te, non vult sibi arrogare honorem Dei, non vult tibi esse pro Deo, sed tecum esse sub Deo.

Et post pauca: Sic⁶ et sancti angeli illius gloriam quaerunt, quem diligunt, ad eius cultum, ad eius orationem, ad eius contemplationem omnes, quos diligunt, rapere et inflammare student, ipsum illis adnuntiant, non se, quoniam angeli sunt, et, quia milites sunt, non norunt gloriam quaerere nisi imperatoris sui.

Item post pauca: Nemo⁷ dicat: Timeo, ne irascatur mihi angelus, si non illum colo pro

XXXVII. 4 in *deest* P. - Multa] Aug. in *marg.* P.

XXXVIII. 9 Minoribus] Aug. in *marg.* P. 14 Qua] Caput V. praemittunt *edd.* 15 sint] *intellige*: 40 nunc exponitur. 16 adorare P.

XXXVIII. 17 X.] XI P. 18 Putaverunt] Aug. in *marg.* P. quidem P. 23 immortalis] mortalis P. 26 quia P.

XL. 30 Homines] Aug. in *marg.* P.

1) Augustinus, *De civitate Dei* X c. 4; *Opp.* VII, 241. 2) Non inveni. 3) Augustinus, *De civitate Dei* X c. 19; *Opp.* VII, 255. 4) *Ibidem* X c. 3 § 2 (-soli l. 27), c. 4; l. l. VII, 240. 241. 5) Augustinus, *Enarratio in psalm.* 96 § 12; *Opp.* IV, 1048. 6) *Ibidem*. 7) *Ibidem*; l. l. IV, 1049.

deo meo. Tunc tibi irascitur, quando ipsum colere volueris. Bonus est enim et Deum amat. Quomodo daemones irascuntur, si non colantur, sic angeli indignantur, si pro Deo colantur.

5 XLI. Item idem in libro X. de civitate Dei: Non¹ itaque debemus metuere, ne immortales et beatos uni Deo subditos non eis sacrificando offendamus. Quod enim nonnisi uni vero Deo deberi sciunt, cui et ipsi adhaerendo beati sunt, procul dubio neque per ullam significantem figuram neque per ipsam rem, quae sacramentis significatur, sibi exhiberi volunt. Daemonum est haec arrogantia superbiorum atque miserorum, a quibus longe diversa est pietas subditorum Deo.

10 Item idem in eodem: Nos² autem martyribus nostris non templa sicut diis, sed memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus martyribus, sed uni Deo et martyrum et nostro, ad quod sacrificium sicut homines Dei, qui mundum in eius confessione vicerunt, suo loco, vice et ordine nominantur; non tamen a sacerdote, qui sacrificat, invocantur. Deo quippe, non ipsis sacrificat, quamvis in memoria sacrificet eorum, quia Dei sacerdos est, non illorum. Ipsum vero sacrificium
15 corpus est Christi, quod non offertur ipsis, quia hoc sunt et ipsi.

XLII. Item Augustinus in sermone evangelico de potestate, quam dedit daemonibus, ut abirent in porcos: Noli³ inclinari angelis, ut eis sacrificandum putes, nec bonis et sanctis; nolunt enim; quando facis, non te diligunt. Diligunt autem, si cum eis adores quem adorant. cf. Luc. 8, 32 sq.

20 XLIII. Item idem in libro de quantitate animae: Homo⁴ autem quilibet alius quamquam sapientissimus et perfectissimus vel prorsus quaelibet anima rationis compos atque beatissima et amanda tantummodo imitanda est eique pro merito atque ordine quod ei congruit deferendum. Nam *dominum Deum tuum adorabis et illi soli serves*. Matth. 4, 10.

25 XLIII. Origenis in epistola ad Romanos: Cum⁵ possent homines Deum agnoscere, ab eius cultu declinantes ad imagines hominum adorandas et animalium deverterunt. Ut enim breviter et omni in unum collecta definitione dicamus, adorare alium praeter patrem et filium et Spiritum sanctum impietatis est crimen.

XLV. Item Augustinus in libro de vera religione: Non⁶ sit ergo nobis religio cultus corporum aetheriorum atque caelestium, sed eius, cuius contemplatione beati sunt. Neque enim
30 et nos videndo angelum beati sumus, sed videndo veritatem, qua etiam ipsos diligimus angelos; nec invidemus, quod ea paratiores et nullis molestiis interpedientibus perfruuntur, sed magis eos diligimus, quoniam et nos tale aliquid sperare a communi Domino iussi sumus. Quare honoramus eos caritate, non servitute nec eis templa constituimus; nolunt enim sic honorari a nobis, quia nos ipsos, cum boni sumus, templa summi Dei esse noverunt. cf. 2. Cor. 6, 16.

35 XLVI. Item ipse in libro VIII. de civitate Dei: Sane⁷ nec martyribus templa, sacerdotia, sacra et sacrificia constituimus, quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. Hono-

XLI. 3 Non] Aug. in marg. P.

XLII. 17 Noli] Aug. in marg. P.

XLIII. 20 Homo] Aug. in marg. P.

40 XLIII. 24 Cum] Orig(e)n(is) in marg. P.

XLV. 28 Non] Aug. in marg. P.

XLVI. 35 Sane] Aug. in marg. P.

1) Augustinus, *De civitate Dei* X c. 26; *Opp. VII*, 260 sq. 2) *Ibidem* XXII c. 10; *l. l. VII*, 673. 3) *Non inveni*. 4) Augustinus, *De quantitate animae* c. 34 § 78; *Opp. I*, 438. 5) Origenes, *Explanat. in epist. Pauli ad Romanos* I c. 1; *Opp. ed. Basileae* 1536, p. 336. 6) Augustinus, *De vera religione* c. 55 § 109 (— caelestium *l. l.* 29), 110 (— noverunt); *Opp. I*, 786. 7) Augustinus, *De civitate Dei* VIII c. 27 § 1; *Opp. VII*, 217.

ramus sane memorias eorum tamquam sanctorum hominum Dei, qui usque ad mortem corporum suorum pro veritate certarunt, ut innotesceret vera religio, falsis fictisque convictis; quod etiam, si qui antea sentiebant, timendo reprimebant. Quis autem audivit aliquando fidelium stantem sacerdotem ad altare etiam super sanctum corpus martyris ad Dei honorem cultumque constructum dicere in precibus: Offero tibi sacrificium, Petre vel Paule vel Cypriane, cum apud eorum 5 memorias offeratur Deo, qui eos et homines et martyres fecit et sanctis suis angelis caelesti honore sociavit, ut ea celebritate et Deo vero de illorum victoriis gratias agamus et nos ad imitationem talium coronarum atque palmarum eodem invocato in auxilium ex illorum memoriae renovatione adhortemur? Quaecumque igitur adhibentur religiosorum obsequia in martyrum locis, ornamenta sunt memoriarum, non sacra vel sacrificia mortuorum tamquam deorum. 10

XLVII. Hieronimus ad Riparium presbyterum: Acceptis¹ primum litteris tuis non respondere superbiae est, respondere temeritatis. De his enim rebus interrogas, quas et proferre et audire sacrilegium est. Ais Vigilantium, qui *KATA ANTIΦΡACIN* hoc vocatur nomine, nam Dormitanti rectius diceretur, os faetidum rursus aperire et putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum proferre reliquias et nos, qui eas suscepimus, appellare cinerarios et 15 idolatras, qui mortuorum hominum ossa veneramur. O infelicem hominem et omni lacrimarum fonte plangendum, qui haec dicens non se intelligit esse Samaritam et Iudaeum, qui corpora mortuorum pro immundis habent et etiam vasa, quae in eadem domo fuerint, pollui suspicantur, sequentes occidentem litteram et non spiritum vivificantem. Nos autem non dico martyrum reliquias, sed ne solem quidem et lunam, non angelos, non archangelos, non Seraphim, non 20 Cherubim et omne nomen, quod nominatur et in praesenti saeculo et in futuro, colimus et adoramus, ne serviamus creaturae potius quam creatori, qui est benedictus in saecula. Honoramus autem reliquias martyrum, ut eum, cuius sunt martyres, adoremus; honoramus servos, ut honor servorum redundet ad Dominum, quit ait: *Qui vos suscipit me suscipit*. 25

cf. 2. Cor. 3, 6. Matth. 10, 40.

XLVIII. Item ipse adversus Vigilantium: Quis² enim, o insanum caput, aliquando 25 martyres adoravit? Quis hominem putavit Deum? Nonne Paulus et Barnabas, cum a Liconibus Iuppiter et Mercurius putarentur et eis vellent hostias immolare, sciderunt vestimenta sua et se homines esse dixerunt, non quo meliores non essent olim mortuis hominibus Iove atque Mercurio, sed quo sub gentilitatis errore honor eis Deo debitus deferretur, quod et de Petro 30 legimus, qui Cornelium se adorare cupientem manu sublevavit et dixit: *Surge; nam et ego homo sum*.

cf. Act. 14, 10 sqq. ib. 10, 26.

XLVIII. Augustinus in libello de solutione quaestionum capite III.: Proinde³ sicut impia superbia sive hominum sive daemonum sibi hos divinos honores exhiberi vel iubet vel cupit, ita pia humilitas vel hominum vel angelorum sanctorum haec sibi oblata recusavit et cui deberentur ostendit. 35

L. In libro XVIII. de civitate Dei dicit Augustinus: Sed⁴ Deus ille, quem coluerunt sapientes Hebraeorum, etiam caelestibus sanctis angelis et virtutibus Dei, quos beatissimos tamquam cives in hac nostra peregrinatione mortali veneramur et amamus, sacrificari vetat et coli, intonans in lege sua: *Sacrificans diis eradicabitur*. 40

Exod. 22, 20.

XLVII. 11 Acceptis] Hier. in marg. P. 12 quas] quae P. 18 fuerint] ruerint P. 23 eum] 40 eius P.

XLVIII. 25 Quis] Hier. in marg. P. 26 a deest P.

XLVIII. 32 Proinde] Aug. in marg. P.

L. 36 Sed] Aug. in marg. P.

1) Hieronymus, Epistola 109 ad Riparium; Opp. I, 719. 2) Hieronymus, Liber ad- 45 versus Vigilantium § 5; Opp. II, 391. 3) Non inveni. 4) Augustinus, De civitate Dei XIX c. 23 § 4; Opp. VII, 569.

Haec contra eos, qui annorum numero superstitionem imaginum vindicare volunt et consuetudinem sequi cupiunt potius quam veritatis auctoritatem.

LI. Augustinus in libro quaestionum veteris et novi testamenti: Irrationabile¹, inquit, vulgus aut apparentes umbras aut daemonia aut simulacra mortuorum ut deos colere
5 coeperunt. Quae res in consuetudine vetustatis deducta arbitratur rationis sibi veritatem posse defendi, cum veritatis ratio non ex consuetudine atque ex vetustate, sed ex Deo sit, quia non vetustate Deus probatur, sed aeternitate. Quamobrem fides non cepta res, sed sine initio est. In Deum enim credere nostrum incipere est. Nam quod creditur aeternum est.

Et post pauca: Quod² colunt pagani post Deum est; opus post opificem est; pagani
10 colunt opera, nos opificem, illi creaturam, nos creatorem. Factus homo coepit venerari suum conditorem, quia et dignum est et causa hoc exegit.

LII. Hieremias propheta: *Post Baalim*, inquit, *abierunt, quod didicerunt a patribus suis*. Ierem. 9, 14. Unde Hieronimus: Ergo³ nec parentum nec maiorum error sequendus est, sed auctoritas scripturarum et Dei docentis imperium.

LIII. Augustinus in psalmo CXIII.: Videntur⁴ autem sibi purgationis esse religionis
15 qui dicunt: Nec simulacrum nec daemonium colo, sed effigiem corporalem eius rei signum intueor, quam colere debeo.

Item post pauca: Audent⁵ respondere non ipsa corpora colere, sed, quae illis regendis praesident, numina.

Si enim, sicut praemissa sanctorum patrum documenta declarant, sancti angeli
20 et sancti viri non sunt colendi nec adorandi, hoc enim et ipsi refugiunt, sed sola caritate, non autem servitute honorandi, nec sanctis martyribus templa, sacra et sacrificia, sed soli Deo constituenda, praesertim cum honorandi sint propter imitationem, non adorandi propter religionem, qua ratione aut qua auctoritate adoratio, incensum,
25 luminaria et cetera, quae in epistola Graecorum adnumerantur, eorum imaginibus exhibenda sunt? Quapropter omnia omni superstitione convenit sanctae catholicae et apostolicae ecclesiae religioni erga sanctorum imagines hanc discretionem tenere, sicut eximius doctor beatus papa Gregorius docuit et in suis scriptis nobis tenendum sequendumque reliquit.

Ne igitur ex superstitione aut ex qualibet alia occasione scandala infirmioribus
30 fratribus provenire possent, hoc summopere sancti viri provida consideratione vitare studuerunt et dictis factisque suis nobis vitandum usquequaque evidenter ostendunt.

LIIII. Hinc enim beatus Augustinus in libro IIII. de civitate Dei: Maiores⁶, inquit, nostri superstitionem a religione separaverunt.

LV. Item idem in libro X. de civitate Dei eiusdem operis: Legimus⁷ serpentum
35 morsus mortiferos poenam iustissimam peccatorum in ligno exaltato atque prospecto aeneo serpente sanatos, ut et populo subveniretur afflicto et mors morte destructa velut crucifixae mortis
cf. Numer. 21, 9.

L. 1 Haec] Caput VI. praemittunt edd. 2 et add. e coni.

LI. 3 Irrationabile] Aug. in marg. P.

40 LII. 12 Post] Hier. in marg. P. quod] quos P.

LIII. 15 Videntur] Aug. in marg. P. 30 Ne] Caput VII. praemittunt edd.

LIIII. 33 Maiores] Aug. in marg. P.

LV. 35 Legimus] Aug. in marg. P.

1) Frustra quaesivi. 2) Non inveni. 3) Hieronymus, Comment. in Ieremiam c. 9
45 v. 14; Opp. IV, 907. 4) Augustinus, Enarr. in psalm. 113. sermo 2 § 4; Opp. IV, 1261.
5) Ibidem; l. l. IV, 1262. 6) Augustinus, De civitate Dei IV c. 30; Opp. VII, 110. 7) Ibidem
X c. 8; l. l. VII, 245.

similitudine signaretur. Quem sane serpentem propter facti memoriam reservatum, cum postea
 cf. 4. Reg. 18, 4. populus errans tamquam idolum colere coepisset, Ezechias rex religiosa potestate Deo serviens
 cum magna pietatis laude contrivit.

Tale quid et beatum Epiphanium virum sanctissimum et doctissimum zelo divino
 succensum in epistola, quam ad Iohannem Constantinopolitanum episcopum scribit et
 beatus Hieronimus de Greco in Latinum sermonem transtulit, legimus fecisse.

LVI. Audivi¹, inquit, quosdam murmurare contra me. Quando simul pergebamus ad sanctum
 locum, qui vocatur Bethel, ut ibi collectam tecum ex more ecclesiastico facerem, et venissem
 ad villam, quae dicitur Anablatha, vidissemque ibi praeteriens lucernam ardentem et inter-
 rogassem, qui locus esset, didicissemque esse ecclesiam et intrassem, ut orarem, inveni ibi velum
 pendens in foribus eiusdem ecclesiae tinctum atque depictum et habens imaginem quasi Christi
 vel sancti cuiusdam. Non enim satis memini, cuius imago fuerit. Cum ergo hoc vidissem in
 ecclesia Christi contra auctoritatem scripturarum hominis pendere imaginem, scidi illud et magis
 dedi consilium custodibus eiusdem, ut pauperem mortuum eo obvolverent et efferrent, illique
 contra murmurantes dixerunt, si scindere voluerat, iustum erat, ut aliud daret velum atque commu-
 taret. Quod cum audissem, me daturum esse pollicitus sum et ilico esse missurum. Paululum
 autem morarum fuit in medio, dum quaero optimum velum pro eo mittere; arbitrabar enim de
 Cypro mihi esse mittendum. Nunc autem misi quod potui reperire et precor, ut iubeas pres-
 bytero ipsius loci suscipere velum a lectore, quod a nobis missum est, et deinceps praecipere
 in ecclesia Christi istiusmodi vela, quae contra religionem nostram veniunt, non appendi.

LVII. Nam et beatus Paulus apostolus in epistola prima ad Corinthios ob scan-
 1. Cor. 8, 1. dalum infirmorum fratrum vitandum ita scripsit: *De his autem, quae idolis sacrificantur,*
scimus, quia omnes scientiam habemus, et quia idolum nihil est.

Quod beatus Ambrosius ita exponit: Hi², inquit, inflati erant per scientiam, qui idolo
 contra salutem fratrum imperitorum carnes sacrificatorum edebant, scientes licere carnem edere
 et, quod nihil est idolum, ideo non contaminari edentem. Hi scandalum fratribus erant cari-
 tatem prae oculis non habentes, quia plus erat carnem contemnere quam fratri scandalum facere.

Et post pauca: Propter³ quod *si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem*
in aeternum, ut non fratrem meum scandalizem, in tantum caritati studendum docet, ut licita
 pro illicitis habeantur, ne obsint fratri; quantum enim mali est per illicita non delinquere et
 per ea, quae concessa sunt, offendere, ut lex servetur in illicitis et in licitis non custodiatur,
 dum inconsiderate edunt.

Unde beatus apostolus dicit: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.*

Quod beatus Augustinus ita exponit: Potest⁴ ergo aliquid licere et non expedire.
 Expedire autem quod non licet non potest; ac per hoc non omnia licita expediunt, omnia autem
 illicita non expediunt. Sunt quippe licita quae non expediunt, sicut apostolo teste didicimus,
 sed inter id, quod illicitum est et ideo non expedit, atque quod licitum est nec tamen expedit,
 quid intersit, aliqua universali regula diffinire difficile est.

Et infra: Quapropter⁵ quia verum dixisse apostolum dubitare non possumus et aliqua
 peccata esse licita dicere non audemus, restat, ut dicamus fieri aliquid, quod non expediat, et 40

LVI. 7 Audivi] Epiph. in marg. P. 15 dixerunt] dicerent P.

LVII. 21 LVII.] Numerum hoc loco e con. posuimus, cum in P desit. 37 inter id quod illicitum]
 id quod inter illicitum P.

1) Hieronymus, Epistola 51 vel S. Epiphani ad Iohannem § 9; Opp. I, 251. 2) Ps.-
 Ambrosius, Comment. in epist. Pauli ad Corinthios I.; Opp. Ambrosii II, app. 138 sq. 3) Ibidem; 45
 l. I, II, app. 140. 4) Augustinus, De coniugiis adulterinis § 16 (— expediunt l. 36, — didi-
 cimus l. 36), § 17; Opp. VI, 396. 5) Ibidem § 17; l. I, VI, 396.

tamen, si licitum est, non esse peccatum, quamvis, quoniam non expedit, non sit utique faciendum.

Et post pauca: Ut¹ igitur, si possumus, enitatur inter id, quod licet et non expedit, et id, quod non licet atque ideo nec expedit, aliquo certo fine distinguere, ea mihi videntur
5 licere et non expedire, quae per iustitiam quidem, quae coram Deo est, permittuntur, sed
propter offensionem hominum, ne impediatur a salute, vitanda sunt; ea vero non licere et ideo
non expedire, quae sic ipsa iustitia vetantur, ut facienda non sint, etiamsi ab eis, quibus in
notitiam fuerint perlata, non laudentur.

Item post pauca: Expedit² tunc, quando non solum per iustitiam, quae coram Deo est, cf. Is. 54, 17.
10 permittitur, sed etiam hominibus nullum ex hoc impedimentum salutis infertur. Tunc autem non
expedit id, quod licitum est, quando permittitur quidem, sed usus ipsius potestatis affert impedi-
mentum salutis.

Haec ideo inseruntur, ut hi, qui imagines erigunt memoriae causa et amoris,
illud caveant, ne quod ab illis forte devote et licite fit infirmis in scandalum evenire
15 contingat, ut sic suae devotioni satisfaciant, quatenus salutem infirmorum non obli-
scentur et infirmam conscientiam fratrum occasione superstitionis praebendae commaculent.

Propter eos autem, qui sibi ob hoc suffragari adorationem imaginum putant, quod
dicunt adorasse Iacob Ioseph filium suum vel certe adorasse fastigium virgae eius,
20 necessarium duximus, qualiter id a beato Hieronimo et beato Augustino exponatur,
subnectendum.

LVIII. Scribit itaque beatus Hieronimus in libro Hebraicarum quaestionum:
Postquam³, inquit, iuraverat ei filius, securus de petitione, quam rogaverat, adoravit Deum
contra caput lectuli sui; sanctus et Deo deditus vir, oppressus senectute, habebat lectulum po-
25 situm, ut ipse iacentis habitus absque difficultate ulla ad orationem esset paratus. cf. Gen. 47,
29-31.

LVIII. Augustinus in libro quaestionum Geneseos cap. CLXII.: Quod⁴ habent
Latini codices: Et⁵ adoravit super caput virgae eius, nonnulli emendantes habent: Adoravit super
caput virgae suae vel in capite virgae suae sive in cacumen vel super cacumen. Fallit enim
eos Graecum verbum, quod eisdem litteris scribitur sive 'eius' sive 'suae'; sed accentus dispares
30 sunt et ab eis, qui ista noverunt in codicibus, non contemnuntur; valent enim ad magnam
discretionem, quamvis et unam plus litteram habere posset, et si esset 'suae', ut non esset
autu, sed eautu. Ac per hoc merito quaeritur, quid sit hoc, quod dictum est. Nam facile
intelligeretur senem, qui virgam ferebat eo more, quo illa aetas baculum solet, ut se inclinavit
ad Dominum adorandum, id utique fecisse super cacumen virgae suae, quam sic ferebat, ut super
35 eam caput inclinando adoraret Deum. Quid est ergo: Adoravit super cacumen virgae eius, id
est filii sui Ioseph? An forte tulerat ab eo virgam, quando ei iurabat idem filius, et, dum
eam tenet, post verba iurantis nondum illa reddita mox adoravit Deum? Non enim pudebat
eum ferre tantisper insigne potestatis filii sui, ubi figura magnae rei futurae praesignabatur,
quamvis in Hebraeo facillima huius quaestionis absolutio esse dicatur, ubi scriptum perhibent:

40 LVII. 18 Propter] Caput VIII. praemittunt edd.

LVIII. 23 Postquam] Hier. in marg. P.

LVIII. 26 CLXII] LXII P. Quod] Aug. in marg. P. 32 autu] AYTOY superscriptum est P.
eautu] EAYTOY superscriptum est P. 34 fecisse] fecerit P. 37 illam redditam P.

1) Augustinus, De coniugiis adulterinis c. 15 § 18; Opp. VI, 398. 2) Ibidem § 22;
45 l. l. VI, 398. 3) Hieronymus, Quaest. Hebraic. in Genesim c. 47 v. 31; Opp. III, 371 sq.
4) Augustinus, Quaest. in Genesim liber I quaest. 162; Opp. III, 1, 418. Cf. Libr. Carol. I c. 13.
5) Gen. 47, 31 (Vulg.): . . . adoravit Israel Deum conversus ad lectuli caput.

Gen. 47, 31. *Et adoravit Israhel ad caput lecti*, in quo utique senex iacebat et sic positum habebat, ut in eo sine labore, quando vellet, adoraret.

Contra illos, qui hoc se adiuvere putant, quod dicitur in Regum, quia adoraverit Nathan propheta David, aliquid respondendum est.

LX. De hac enim adoratione ita beatus Gregorius in libro X. explanationum in 5
cf. Iob 11, 6. Iob loquitur: Bene¹ ergo lex Dei multiplex dicitur, quia nimirum, cum una eademque sit caritas, si mentem plene coeperit, hanc ad innumera opera multiformiter accendit, cuius diversitatem breviter exprimimus, si in electis singulis bona illius perstringendo numeremus. Haec namque per Abel et electa Deo munera obtulit et fratris gladium non reluctando toleravit.
cf. Gen. 4, 3 sqq. 5, 24; Heb. 11, 5. Haec Enoc et inter homines vivere spiritaliter docuit et ad sublimem vitam ab hominibus etiam 10 corporaliter abstraxit.

Et paulo post: Haec² Nathan et contra peccantem regem auctoritate liberae increpationis sustulit et, cum regis culpa deesset, in petitione humiliter stravit. Claret namque, quod talis esset haec adoratio, sicuti et nos ante honorabiliores personas, cum eas salutemus, prosternimur humilitatis gratia et eas adorasse dicimur, dum eis nullum divini honoris 15
cf. Gen. 33, 3. cultum exhibemus; eodemque modo adorasse Iacob Esau fratrem suum haud dubium non est.

Contra illos etiam, qui imagines adorare se profitentur, quia sacra ab illis nuncupantur et sacris vasis eas aequiperant, aliquid dicendum est.

LXI. Augustinus in psalmo CXIII.: *Simulacra*³, inquit, *gentium argentum et aurum*, 20
Ps. 113, 4. 134, 15. sed Deus fecit argentum et aurum, *opera*, inquit, *manuum hominum*. Hoc enim venerantur, quod ipsi ex auro argentoque fecerunt, sed enim et nos pleraque instrumenta et vasa ex huiusmodi materia vel metallo habemus in usu celebrandorum sacramentorum, quae ipso ministerio consecrata sancta dicantur in eius honore, cui pro salute nostra inde servitur. Et sunt profecto etiam ista instrumenta vel vasa quid aliud quam opera manuum hominum? Verumtamen numquid os 25 habent et non loquentur, numquid oculos et non videbunt, numquid eis supplicamus, quia per eas supplicamus Deo? Illa maxima causa est impietatis insanae, quod plus valet in affectibus miserorum viventi similis forma, quae sibi efficit supplicari, quam quod eam manifestum est non esse viventem, ut debeat a vivente contempni.

Contra eos etiam dicendum est, qui pro imaginum adoratione duo Cherubim ad- 30 sumunt in testimonium, quae in signo mysterii ducta fuerunt.

LXII. Unde beatus Augustinus in libro de doctrina Christiana tertio inter cetera inquit: Mirabilis⁴ est animae servitus signa pro rebus accipere et supra creaturam corpoream oculum mentis ad hauriendum aeternum lumen levare non posse. Quae⁵ tamen servitus in Iudaeorum populo longe a ceterarum gentium more distabat, quando quidem rebus temporalibus ita subiugati 35 erant, ut unus eis in omnibus commendaretur Deus; et quamquam signa rerum spiritalium pro ipsis rebus observarent, nescientes quo referrentur, id tamen insitum habebant, quod tali servitute uni
cf. Galat. 3, 24, 25. omnium, quem non videbant, placerent Deo. Quam custodiam tamquam sub pedagogo parvulorum

3 Contra] Caput IX. praemittunt edd.

LX. 6 Bene] Grg. in marg. P. 15 dicamur P.

18 Contra] Caput X. praemittunt edd.

30 Contra] Caput XI. praemittunt edd.

LXII. 33 Miserabilis] Aug. in marg. P.

1) Gregorius M., *Moralia* X c. 6 § 9; *Opp. I*, 341. 2) *Ibidem*; l. l. I, 342. 3) Augustinus, *Enarr. in psalm. 113 sermo 2* § 5 (-fecerunt l. 22), § 6 (-contempni); *Opp. IV*, 1262. 45

4) Augustinus, *De doctrina Christiana III* c. 5 § 9; *Opp. III*, 1, 47. 5) *Ibid.* c. 6 § 10; l. l. III, 1, 47 sq.

fuisse scribit apostolus, et ideo qui talibus signis pertinaciter inhaeserunt contemnentem ista Dominum, cum iam tempus revelationis eorum venisset, ferre non potuerunt atque inde calumnias, quod sabbato curasset, moliti sunt principes eorum, populusque signis illis tamquam rebus adstrictus non credebat Deum esse vel a Deo venisse qui ea, sicut a Iudaeis observabantur, nolebat attendere. cf. Matth. 12, 10.

5 Sed qui crediderunt, ex quibus facta est prima ecclesia Hierosolymitana, satis ostenderunt, quanta utilitas fuerit eo modo sub pedagogo custodiri, ut signa, quae temporaliter inposita erant servientibus, ad unius Dei cultum, qui fecit caelum et terram, opinionem observantium religarent. Si¹ ergo signum utiliter institutum pro ipsa re sequi, cui significandae institutum est, carnalis est servitus, quanto magis inutilium rerum signa instituta pro rebus accipere? Quae si retuleris ad ea ipsa, quae

10 his significantur, eisque colendis animum obligaveris, nihilominus servili carnalique onere atque velamine non carebis. Quamobrem² Christiana libertas eos, quos invenit sub signis utilibus tamquam prope inventos interpretatis signis, quibus subditi erant, elevatos ad eas res, quarum illa signa sunt, liberavit. Ex his factae sunt ecclesiae sanctorum Israhelitarum. Quos autem invenit sub signis inutilibus, non solum servilem operationem sub talibus signis, sed etiam ipsa signa

15 frustravit removitque omnia, ut a corruptione multitudinis simulacrorum deorum, quam saepe ac proprie scriptura fornicationem vocat, ad unius Dei cultum gentes converterentur nec sub ipsis iam signis utilibus serviturae, sed exerciturae potius animum in eorum intelligentia spiritali. cf. Ezech. 16, 29.

Sub³ signo enim servit qui operatur aut veneratur aliquam rem significantem, nesciens quid significet; qui vero aut operatur aut veneratur utile signum divinitus institutum, cuius vim significationemque intelligit, non hoc veneratur, quod videtur et transit, sed illud potius, quo talia cuncta referenda sunt. Talis autem homo spiritalis et liber est etiam tempore servitutis, quo carnalibus animis nondum oportet signa illa revelari, quorum iugo edomandi sunt; tales autem spiritalis erant patriarchae et prophetae omnesque in populo Israhel, per quos nobis sanctus Spiritus ipsa scripturarum et auxilia et solatia ministravit. Hoc vero tempore, posteaquam re-

25 surrectio Domini nostri manifestissimum indicium nostrae libertatis inluxit, ne eorum quidem signorum, quae iam intelligimus, operatione gravi onerati sumus, sed quaedam pauca pro multis eademque factu facillima et intellectu augustissima et observatione castissima ipse Dominus et apostolica tradidit disciplina, sicuti est baptismi sacramentum et celebratio corporis et sanguinis Domini, quae unusquisque, cum percipit, quo referantur, imbutus agnoscit, ut ea non carnali

30 servitute, sed spiritali potius libertate veneretur. Ut autem litteram sequi et signa pro rebus, quae his significantur, accipere servilis infirmitatis est, ita inutiliter signa interpretari male vagantis erroris. Qui autem non intellegit, quid significet signum, et tamen signum esse intellegit nec ipse premitur servitute. Melius est autem vel premi incognitis, sed utilibus signis, quam inutiliter ea interpretando a iugo servitutis eductam cervicem laqueis erroris inserere.

35 De cultu debito, quem Graeci latrariam dicunt, vel religione cultuque, quae uno vocabulo Graeci thresciam⁴ vocant, vel quod non sit manufactum colendum nec adorandum.

LXIII. Augustinus in libro decimo de civitate Dei: Hic⁵ est enim divinitati vel, si expressius dicendum est, deitati debitus cultus, propter quem uno verbo significandum, quoniam

40 mihi satis idoneum non occurrit Latinum, Graeco, ubi necesse est, insinuo quid velim dicere. Latrariam quippe nostri, ubicumque sanctarum scripturarum positum est, interpretati sunt servi-

LXII. 5 Sed qui Aug.; sequi P.

35 De] Caput XII. praemittunt edd.

LXIII. 38 Hic] Aug. in marg. P.

45 1) Augustinus, *De doctrina Christiana* III c. 7 § 11; *Opp.* III, 1, 48. 2) *Ibid.* c. 8 § 12; l. l. III, 1, 48. 3) *Ibid.* c. 9 § 14; l. l. III, 1, 48 sq. 4) = θρησκείαν. 5) Augustinus, *De civitate Dei* X c. 1 § 2; *Opp.* VII, 237 sq.

cf. Tit. 2, 9. tutem; sed ea servitus, quae debetur hominibus, secundum quam praecepit apostolus servis dominis suis subditos esse debere, alio nomine Graece nuncupari solet. Latria vero secundum consuetudinem, qua locuti sunt qui nobis divina eloquia condiderunt, aut semper aut tam frequenter aut pene semper ea dicitur servitus, quae pertinet ad colendum Deum. Proinde si tantummodo cultus ipse dicatur, non soli Deo deberi videtur; dicimur enim colere etiam homines, quos honorifica vel recordatione vel praesentia frequentamus, nec solum ea, quibus nos religiosa humilitate subicimus, sed quaedam etiam, quae subiecta sunt nobis, perhibentur coli. Nam ex hoc verbo et agricolae et coloni et incolae vocantur et ipsos deos non ob aliud appellant caelicolas, nisi quod caelum colant, non utique venerando, sed inhabitando tamquam caeli quosdam colonos, non sicut appellantur coloni, qui conditionem debent genitali solo propter agriculturam sub dominio possessoris, sed sicut ait quidam Latini eloquii magnus auctor: Urbs¹ antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni. Ab incolendo enim colonos vocavit, non ab agricultura. Hinc et civitates a maioribus civitatibus velut populorum examinibus conditae coloniae nuncupantur; ac per hoc cultum quidem non deberi nisi Deo propria quadam notione verbi huius omnino verissimum est.

LXIII. Item Augustinus in libro locutionum in Genesi de lapide, quem erexit Iacob, ita dicit: Quod² statuit lapidem Iacob, quem sibi ad caput posuerat, constituit eum titulum et perfudit illum oleo, non aliquid idolatriae simile fecit. Non enim vel tunc vel postea frequentavit lapidem adorando vel ei sacrificando, sed signum fuit in prophetia evidentissima constitutum, quae pertinet ad unctionem, unde Christi nomen a chrismate est.

cf. Gen. 28, 18. ib. 31, 45. Post pauca: *Sumpsit³ autem Iacob lapidem et constituit eum titulum.* Diligenter animadvertendum est, quomodo istos titulos in rei cuiusque testimonium constituebant, non ut eos pro diis colerent, sed ut aliquid significarent.

Contra eos etiam, qui eadem auctoritate in illa synodo Greecorum se imagines adorare professi sunt sicut et vivificam crucem, debito honore et tropheo virtutis, pauca inserenda necessarium iudicavimus, ut convincantur non se hac occasione suae superstitioni posse suffragari.

LXV. De cruce ecclesiastica historia pangit cap. VIII. de Constantino: Erat⁴ quidem iam tunc Christianae religionis fautor verique Dei venerator, nondum tamen, ut est sollemne nostris initiari, signum dominicae passionis acceperat. Cum igitur anxius et multa secum de imminentis belli necessitate pervolvens iter ageret atque ad caelum saepius oculos elevaret et inde sibi divinum precaretur auxilium, vidit per soporem ad orientis partem in caelo signum crucis igneo fulgore rutilare; cumque tanto visu fuisset exterritus ac novo perturbaretur aspectu, astare sibi vidit angelos dicentes: Constantine, in hoc vince. Tum vero laetus redditus et de victoria iam securus, signum crucis, quod in caelo viderat, in sua fronte designat et ita caelitus invitatus ad fidem non mihi illo videtur inferior, cui similiter de caelo dictum est: *Saule, Saule, quid me persequeris? Ego sum Iesus Nazarenus*, nisi quia hic non adhuc persequens, sed etiam exconsequens invitatur. Exin signum, quod in caelo sibi fuerat demonstratum, in militaria vexilla transformat ac Labarum, quem dicunt, in speciem crucis dominicae exaptat et ita armis vexillisque religionis instructus adversum impiorum arma proficiscitur. Sed in dextera sua manu signum nihilominus crucis ex auro fabrefactum habuisse perhibetur.

LXIII. 16 Quod] Aug. in marg. P.

23 Contra] Caput XIII. praemittunt edd.

LXV. 27 Erat] Eusb. in marg. P. 35 illi P(?).

1) Virgilius, Aen. I v. 12. 2) Augustinus, Quaest. in Genesim liber I quaest. 84; Opp. III, 1, 398. 3) Ibid. quaest. 96; l. l. III, 1, 401. 4) Eusebius, Historia ecclesiastica Rufino interprete IX c. 9; ed. Basileae 1523, p. 207.

LXVI. Item in tripartita historia libro I. cap. III.: In¹ his igitur sollicitudinibus constitutus in somno vidit crucis signum caelo splendide collocatum mirantique visionem astiterunt angeli dicentes: O Constantine, in hoc vince. Fertur autem et ipsum Christum apparuisse ei, signum crucis monstrasse ac praecepisse, ut figuram similem faceret et in proeliis auxilium hoc haberet, quo victoriae iura conquireret. Eusebius itaque Pamphyli cum iureiurando ipso imperatore dicente audisse se refert, quia circa meridiem declinante iam sole crucis signum ex lumine factum et scripturam consortam ei dicentem: 'In hoc vince' vidisset ipse et milites, qui cum eo tunc essent. Pergenti namque aliquo cum exercitu per iter hoc, inquit, ei miraculum est ostensum, dumque cogitaret quid esset, nox supervenit et dormienti Christus apparuit cum signo, quod vidit in caelo, iussitque, ut fieret eius signi figuratio, quae foret auxilium in congressibus proeliorum.

LXVII. Legitur in eodem libro cap. V.: Hoc² enim signum bellicum inter alia pretiosius erat, eo quod imperatorem praecedere et adorari eum a militibus moris esset. Unde praecipue Constantinum reor nobilissimum decus imperii Romani in signum mutasse crucis, ut frequenti visione atque cura desuescerent a priore more subiecti et eum solum arbitrarentur Deum, quem coleret imperator vel quo duce atque auxiliatore uterentur adversus hostes. Semper enim hoc signum proponebatur ante ordines universos, quod maxime laborantibus aciebus in proeliis adesse praecipiebat. Constituit itaque certos signiferos, qui in eo laborarent, quorum opus erat, ut vicibus humeris eum veherent et omnes acies ita lustrarent. Fertur enim, quod aliquando quidam ferens hoc signum repente hostibus invadentibus expavisset dedissetque illud alteri vehendum cumque se de proelio subtraxisset et iacula declinasset, subito percussus interiit; ille vero, qui sacrum suscepit tropheum, multis se iaculantibus permansit inlesus. Mirabiliter enim divina regente virtute sagittae hostium figebantur in signo, a signifero autem inter pericula protinus evolabant. Dicitur autem neque alium quam huius signi ministrum, ut solet, in bello vulnere mortuum aut cladem captivitatis perpersum.

LXVIII. Item in eodem libro secundo cap. XVIII.: Dicitur³ autem, quia etiam mortuus crucis tactu surrexit. De hoc ligno sybilla dixit apud paganos: O ter beatum lignum, in quo Deus extensus est.

LXVIII. Item in eodem libro cap. XVIII.: Audi⁴ enim et Probianum, virum in palatio habentem militiam medicorum crudeli podagra passione detentum, ibi doloribus liberatum eique apparuisse sanctam mirabiliter visionem. Cum enim dudum paganus esset, factus postea Christianus aliquatenus dogma sequebatur, totius vero salutis causam, id est sacratissimam crucem, nolebat adorare. Hanc habenti sententiam divina virtus apparens signum monstravit crucis, quod erat positum in altario eius ecclesiae, et aperte palam fecit, quia, ex quo crucifixus est Christus, omnia, quae ad utilitatem humani generis facta sunt, quolibet modo praeter virtutem adorandae crucis gesta non essent neque ab angelis sanctis neque a piis hominibus.

LXX. Legitur in eodem libro VIII. cap. XLVI.: Ea⁵ siquidem tempestate plurimi inter episcopos effulgebant, sicut Donatus Euriae Epyri, de quo, dum provinciales miracula multa testentur, maximum tamen est, quod de dracone gessit. Is enim circa pontem in via publica

40 LXVI. 1 In] Eusb. in marg. P. 7 consortam] conservatam P.

LXVII. 12 Legitur] Igitur P. Hoc] Eus. in marg.

LXVIII. 26 Dicitur] Eus. in marg. P.

LXVIII. 29 XVIII] VIII P. 30 podagra P.

LXX. 37 Legitur] Igitur P (v. supra l. 12 et 41).

45 1) Cassiodorus, *Historia tripartita* I c. 4; *Opp. ed. Garet* I, 207. 2) *Ibid.* I c. 5; l. l. I, 208. 3) *Ibid.* II c. 18; l. l. I, 232. 4) *Ibid.* II c. 19; l. l. I, 233. 5) *Ibid.* IX c. 46; l. l. I, 351.

iacens cibum habebat oves, capras, equos, boves et homines arripiens devorabat. Ad quam bestiam Donatus sine gladio, sine quolibet iaculo veniens, dum illa levasset caput quasi voratura virum, tunc ille vexillum crucis ante faciem eius digito designans in aere, in os eius expuit; bestia vero sputum mox ore suo suscipiens expiravit.

LXXI. Iohannis Chrysostomi in omelia XI. de cruce et latrone: Hodierna¹ die 5 noster Dominus pependit in cruce, et nos festivitatem eximia laetitia celebramus, ut discamus crucem totius spiritualis gratulationis esse substantiam. Etenim ante ipsum vocabulum crucis poena fuit, sed nunc ad gloriam nuncupatur; antea condemnationis ferebat horrorem, nunc salutis indicium est. Crux enim nobis totius beatitudinis causa est; haec nos a caecitate liberavit erroris, haec et ex tenebris reddidit luci, haec ebellatos quieti sociavit, haec alienatos Deo coniunxit, 10 longe constitutos proximos praesentavit, haec peregrinantes cives ostendit, haec discordiae amputatio est, haec pacis firmamentum, haec bonorum omnium abunda largitio.

Et post pauca in eadem omelia: Volo² et alia ratione cognoscas, crucem solam non reliquit in terra, sed secum eam levavit ad caelum. Sed, ais, hoc unde demonstratur? Et ideo audi, quod, cum ipsa veniet, cum ipsa secundam gloriosam suam praesentiam faciet, ideo gloriosam 15 crucem nuncupavit.

cf. Luc. 21,
25, 27.

Item post pauca in eadem omelia: Et³ tunc signum videbitur filii hominis in caelo. Vidisti gloriam signi, id est crucis, solis lumen reddetur obscurum, lunae non dabitur gratia, sed illud radiabit et lucebit; et sicut imperatorem regalis pompa praecedit et militaris ordo praecunte vexilla humeris portare consueverunt et his eius declaratur adventus, sic Domino de caelo veniente 20 angelorum coetus et archangelorum multitudo illud signum humeris portant excelsis et regalem nobis adventum nuntiant. Sola enim Christi crux est, quae dissolvit tenebras et regnum daemonum dissipavit et omnem terrorem malignantium abstulit; crux sanctitatem providit, crux nobis sol iustitiae facta est, ut illuminati misericordia eius glorificemus patrem et filium et Spiritum sanctum in saecula saeculorum. Amen. 25

LXXII. Item Iohannis Chrysostomi in omelia XIII. de cruce dominica: Et⁴ si nosse desideras, carissime, virtutem crucis et quanta ut possum ad eius laudem dicere, audi: Crux spes Christianorum, crux resurrectio mortuorum, crux caecorum dux, crux desperatorum via, crux claudorum baculus, crux consolatio pauperum, crux refrenatio divitum, crux destructio superbiorum, crux male viventium poena, crux adversus daemones triumphus, crux devictio diaboli, 30 crux adolescentum pedagogus, crux sustentatio inopum, crux spes desperatorum, crux navigantium gubernator, crux periclitantium portus, crux obsessorum murus, crux pater orfanorum, crux defensor viduarum, crux iustorum consiliarius, crux tribulorum requies, crux parvulorum custos, crux virorum caput, crux senum finis, crux lumen in tenebris sedentium, crux regum magnificentia, crux scutum perpetuum, crux insensatorum sapientia, crux libertas servorum, crux imperatorum 35 philosophia, crux lex impiorum, crux prophetarum praecentio, crux adnuntiatio apostolorum, crux martyrum gloriatio, crux monachorum abstinencia, crux virginum castitas, crux gaudium sacerdotum, crux ecclesiae fundamentum, crux orbis terrae cautela, crux templorum destructio, crux idolorum repulsio, crux scandalum Iudaeorum, crux perditio impiorum, crux invalidorum virtus, crux aegrotantium medicus, crux emundatio leprosororum, crux paraliticorum requies, crux esurientium panis, 40

LXXI. 5 Hodierna] Ioh. Chr. in marg. P. 6 festivitatem — laetitiam P. 15 audivi P. secundum P. 19 lucet P.

LXXII. 26 Et] Iohan. Crisst. in marg. P. 30 daemones P. 36 praecentio] praeconatio P.

1) Iohannes Chrysostomus, *Homilia 1 de cruce et latrone* § 1; *Opp. ed. Montfaucon II*, 403.
2) *Ib.* § 4; *l. l. II*, 407. 3) *Ibid.* § 4 (-nuntiant *l. 22*), *reliqua compilata sunt ex homilia 2 de cruce et latrone* § 1; *l. l. II*, 408. 411. 4) *Ps. - Chrysostomus, Sermo in venerabilem crucem; Opp. Chrysostomi II*, 812 sq.

crux sitientium fons, crux nudorum protectio. Nuditatem autem cum dixero, non corpoream aestimes, sed infidelitatis per poenam; cum autem in Christum crediderit, vestitus invenietur.

LXXIII. Item Augustinus in libro XXII. de civitate Dei: In¹ Cartagine Innocentia religiosissima femina de primariis ipsius civitatis in mamilla canerum habebat. Huius morbi, ut
5 ferunt, omnis omittenda est curatio. Haec illa a perito medico acceperat et ad solum Deum se orando converterat. Admonetur in somnis propinquante Pascha, ut in parte feminarum observanti ad baptisterium, quaecumque illi baptizata primitus occurrisset, signaret ei locum signo crucis Christi: fecit; confestim sanitas consecuta est.

LXXIII. Sedulius in quarto libro paschalis carminis:

10 Pax² crucis ipse fuit, violentaque robora membris
Inlustrans propriis poenam vestivit honore,
Suppliciumque dedit signum magis esse salutis,
Ipsaque sanctificans in se tormenta beavit.
Neve quis ignoret speciem crucis esse colendam,
15 Quae Dominum portavit ovans, ratione potenti,
Quattuor inde plagas quadrati colligit orbis.
Splendidus auctoris de vertice fulget Eous,
Occiduo sacrae lambuntur sidere plantae,
Arcton dextra tenet, medium leva subrigit axem,
20 Cunctaque de membris vivit natura creantis,
Et cruce complexum Christus regit undique mundum.

LXXV. Item Paulinus in libro VIII. natalis Felicis:

Nos³ crucis invictae signum et confessio munit,
Armatique Deo mentem; non quaerimus arma
25 Corporis; et quamquam membris videamur inermes,
Arma tamen gerimus, quibus et sub pace serena
Contra incorporeos animis decernimus hostes.

LXXVI. Item idem in libro X.:

Ipse⁴ domum remeans modicum, sed grande saluti
30 De crucis aeternae sumptum mihi fragmine lignum
Promo tenensque manu adversis procul ingero flammis,
Ut clipeum retinens pro pectore, quo tegerem me
Arceremque hostem collato umbone relisum.
Credite nec donate mihi et reddite Christo
35 Grates et iustas date laudes omnipotenti;
Nostra salus etenim in cruce Christi et nomine constat,
Inde fides nobis et in hac cruce nixa periclo
Profuit, et nostram cognovit flamma salutem.
Nec mea vox aut dextra illum, sed vis crucis ignem
40 Terruit inque loco, de quo surrexerat ipso,

LXXIII. 3 In] Aug. in marg. P. 6 ut] et P. observantia P. 7 signum P.

LXXIII. 10 Pax] Sedulii in marg. P.

LXXV. 23 Nos] Pau. in marg. P.

LXXVI. 29 Ipse] Pau. in marg. P. 32 Ut] Et P.

45 1) Augustinus, De civitate Dei XXII c. 8 § 4; Opp. VII, 665. 2) Sedulius, Carmin. lib. V v. 184—95; Opp. ed. Huemer 128. 3) Paulinus Nolanus, Carmen XXVI v. 106—10; Opp. ed. Hartel II, 250. 4) Ibid. XXVIII v. 115—37: l. l. II, 296 sq.

Ut circumseptam praescripto limite flammam
 Sidere et extingui fremitu moriente coegit
 Et cinere exortam cineri remeare procellam.
 Quanta crucis virtus! Ut se natura relinquat,
 Omnia ligna vorans ligno crucis uritur ignis. 5
 Multa manus crebris tunc illa incendia vasis
 Aspergens largis cupiebat vincere limphis;
 Sed licet exhaustis pensarent fontibus imbres,
 Vi maiore tamen lassis spargentibus omnem
 Vicerat ignis aquam. Nos ligno extinguimus ignem, 10
 Quamque aqua non poterat vicit brevis astula flammam.

Contra eos, qui signum sanctae crucis in testimonium adsumunt, ut eis ita licitum sit adorare imagines sicuti lignum sanctae crucis.

Cultores igitur imaginum venerationem, adorationem seu exaltationem sanctae crucis in defensionem sensus sui opponere soliti sunt, cur non ita imagines sicut cruces 15 adorari liceat. Quibus primo respondendum est, quia Christus non in imagine, sed in cruce suspendi elegit, quando genus humanum redimere voluit, et ideo sancta mater ecclesia toto orbe terrarum inter cetera innumera crucis sacramenta, quae a sanctis patribus multipliciter longe lateque per universum mundum enumerata sunt, decrevit licitum esse universis catholicis ob amorem solius passionis Christi, ubicumque eas 20 viderint, inclinando, si voluerint, venerari et insuper die sancto, quo passio Domini in universo mundo specialiter celebratur, cum omni devotione universum ordinem sacerdotalem seu cunctum populum prostratum adorare. Deinde etiam illud specialiter non contra licite habentes, sed contra illicitum cultum imaginibus exhibentes opponendum est, quod supradicta universalis ecclesia tam sacris fontibus consecrando quamque etiam 25 baptizandis vel baptizatis eodem signo sanctae crucis consignando vel benedicendo uti decrevit omniumque fidei catholicae cultoribus frontes et pectora sua post abrenuntiationem satanae pompis et operibus eius certissima fide contra omnes insidias diaboli munire docuit gladioque inexpugnabili dextras cunctorum fidelium armare studuit. Dic, quaeso, contra fas ecclesiasticum adorator imaginum, quid tale vel huic simile ab 30 ecclesia catholica in toto orbe terrarum de imaginibus sancitum est? Et licet haec magna sint, quid de consecratione corporis et sanguinis domini nostri Iesu Christi dicturi sumus, quae utraque in sacris missarum sollempniis, ex quo consecrari coeperint, usque in finem pene sine intermissione crucis signaculo benedicuntur? Nec est ququam tam sapiens vel insipiens, qui ullo modo hanc consecrationem aliter se posse 35 perficere Deo placite praesumat, nisi hoc semper eiusdem sanctae crucis signaculo consecrare studeat. Quid etiam sicut de universo humano genere, ita pene de cunctis humani generis operibus seu cotidianis actibus eius complectendo dicere valebimus in omnibus, quae die, nocte, mane, vespere et — melius fortasse dicitur — omni tempore agere consuevit? Quid est, quod in his omnibus, quod ad salutem eius sive in hoc 40 saeculo sive in futuro pertinere possit, sine eiusdem crucis signaculo incipere, acitare vel consummare velit?

Haec tibi hactenus, imaginum si quis es indiscretus cultor, et haec tibi inantea econtra, si quis es intemperans destructor: vide ne haec audiens putes temeritati tuae licentiam dari, ut ubicumque non propter illicitum cultum, sed propter discretum et 45

LXXVI. 7 cupiebant P.

12 Contra] Caput XIV. praemittunt edd.

14 exaltationem P.

43 Haec] Caput XV. prae-

mittunt edd.

ob hoc propter licitum mentis affectum pietas vel fictas similitudines sanctorum videris, ut illas aut destruas aut inridendo subsannare debeas.

Quamobrem uterque monendus est, ut neuter vestrum sicut quondam Bardesanus¹, novarum adinventionum superstitiosus amator, sed sicut vere catholicus studiosissime
5 matrem virtutum, discretionem in omnibus servans zelumque Dei non secundum fatuitatem insipientium, sed secundum virtutem sapientium in Domino habens, nec ille diligendo nec iste contempnendo, ultra quam oporteat dextra levaeque transiliendo, viam rectitudinis amittat. Sed quia ita plerique pertinaces sunt, ut ratione flecti nequaquam possint, hi merito sancta auctoritate quassandi sunt, ut saltem fracti medicinam quaerant.

10 Epistola beati Gregorii papae. Gregorius Sereno episcopo Massiliensi: Litterarum² tuarum primordia ita sacerdotalem in te esse benivolentiam demonstrabant, ut maior nobis fieret de fraternitate tua laetitia; sed tantum earum finis a suis dissensit initiis, ut non unius, sed diversarum esse mentium talis crederetur epistola.

Et post pauca in eadem scribitur epistola: Perlatum³ siquidem ad nos fuerat, quod
15 inconsiderato zelo succensus sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confringeres. Et quidem, quia eas adorari vetuisses, omnino laudavimus, fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est quod fecisti? Si non aliud vel illud te non debuit revocare? Dispectis aliis fratribus solum te sanctum et esse credis sapientem? Aliud est enim pieturam adorare, aliud picturae historia quid sit adorandum ad-
20 discere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis praestat pictura cernentibus, quia in ipsa ignorantes vident quod sequi debeant, in ipsa legunt qui litteras nesciunt. Unde praecipue gentibus pro lectione pictura est, quod magnopere a te, qui inter gentes habitas, adtendi decuerat, ne, dum recto zelo incaute succenderis, ferocibus animis scandalum generares. Frangi ergo non debuit quod non ad adorandum in ecclesiis, sed instruendas solummodo mentes fuit
25 nescientium collocatum; et quia in locis venerabilibus sanctorum depingi historiam non sine ratione vetustas admisit.

Et post pauca sequitur: Convocandi⁴ enim sunt diversi ecclesiae filii eisque scripturae sacrae est testimoniis ostendendum, quod omne manu factum adorare non liceat, quoniam scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*, ac deinde subiungendum, qui picturas
30 imaginum, quae ad aedificationem imperiti populi factae fuerant, ut nescientes litteras ipsam historiam intendentes quid actum sit discerent.

Et item: Si⁵ ad hanc instructionem, ad quae imagines antiquitus factae sunt, habere vultis in ecclesiis, eas modis omnibus et offerri et habere permittas atque indica, quod non tibi ipsa visio historiae, quae pictura teste pandebatur, displicuerit, sed illa adoratio, quae picturis fuerat
35 incompetenter exhibita, atque in his verbis eorum mentes demulcens ad concordiam tuam revoca. Et si quis imagines facere voluerit, minime prohibeas, adorare vero imagines omnimodis evita. Sed hoc sollicitè fraternitas tua ammonet, ut ex visione rei gestae ardorem conpunctionis percipiant et in adorationem solius omnipotentis sanctae trinitatis humiliter prosternantur.

Item Gregorii papae. Gregorius Secundino servo Dei inclauso: Dilectionis⁶ tuae
40 litteras suscepi, quae in meo sensu amoris melle conditae sapuerunt, et cetera.

9 quaerant] in P fol. 51. 51' sequuntur fragmenta lexicæ Tironianæ. 10 Maxiliensi P. 17 factum] facto P. 22 a deest P. 40 condita P.

1) De Bardesano vel Bardesane cf. O. Bardenhewer, 'Patrologie (Freiburg i. Br.) 1894), p. 357. 2) Gregorius M., Epistola ad Serenum episcopum Massiliensem; MG. Epp. II, 269
45 (Jaffé-E. n. 1800). 3) Ibid.; l. l. II, 270. V. supra p. 488 l. 1 sqq. 20 sqq. 25 sqq. 4) Gregorius M., Epist. laud.; l. l. II, 271. 5) Ibidem. 6) Gregorius M., Epistola ad Secundinum interpolata; l. l. II, 142 (Jaffé-E. n. 1673).

Et post quaedam interposita inquit: Imagines¹ enim, quas nobis tibi dirigendas per Dulcitium diaconem tuum rogasti, valde nobis tua postulatio placuit, quia illum in corde tota intentione quaeris, cuius imaginem prae oculis habere desideras, ut visio corporalis cotidiana semper reddat exortum, ut, dum picturam vides, ad illum animo inardescas, cuius te imaginem videre consideras. Ab re non facimus, si per visibilia visibilibus invisibilia demonstramus. Sic 5 homo, qui alium ardentem videre desiderat aut sponsam amando desiderat, quam videre conatur, si contingit, ut ad balneum ire aut ad ecclesiam procedere existimet, viam tendentibus se praepararet, ut de visione hilaris recedat. Scimus namque, quia tu imaginem salvatoris nostri ideo non petis, ut quasi Deum colas, sed ob recordationem filii Dei in eius amore recalescas, cuius te imaginem videre consideras. Et nos quidem non* quasi ante divinitatem ante ipsas proster- 10 nimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum aut passum vel in throno sedentem recordamur et, dum nos ipsa pictura quasi scriptura ad memoriam filium Dei reducimus, animum nostrum aut de resurrectione laetificat aut de passione emuleet. Ideoque direximus tibi syrtaria duo, imaginem salvatoris, sanctae Dei genetricis Mariae et beatorum apostolorum Petri et Pauli per supradictum filium nostrum diaconem et unam crucem cum clavi pro benedictione, ut ab 15 ipso a maligno defensum sis, cuius sancto ligno munitum esse te credis, et cetera.

Item Gregorii papae. Gregorius Ianuario episcopo: Iudaei² de civitate vestra huc venientes questi nobis sunt, quod synagogam eorum, quae Carali sita est, Petrus, qui ex eorum superstitione ad Christianae fidei cultum Domino volente perductus est, adhibitis sibi quibusdam 20 indisciplinatis sequenti die baptismi sui, hoc est dominica ipsa festivitate paschali, cum gravi scandalo sine vestra occupaverit voluntate atque imaginem illic genetricis Dei Dominique nostri et venerandam crucem vel byrrum album, quo fonte surgens indutus fuerat, posuisset, et cetera.

Et post pauca inquit: Considerantes³ haec de re vestrae voluntatis intentum ac magis iudicium his hortamur affatibus, ut sublata exinde cum ea, qua dignum est, veneratione imagine atque cruce debeatis quod violenter ablatum est reformare, et cetera. 25

Item⁴ epistola Gregorii papae ad Germanum patriarcham Constantinopolitanum: Qualis⁵ et quae libatio meum sic scit laetificare animum sicut de te venerabili nempe mihi et super laudabile nomen sanctissime et Deo dilectae gratificatae nuntiationis, et cetera.

Deinde post quaedam interposita adiunxit: At⁶ ubi sic coepisti conflictum sicut Deus ipse tibi monstravit? Praeesse praecipiens in castra Christi et regni gloriosum certe et notum 30 signum, vivificam dico crucem, magnum adversus mortem eius magnitudinis triumphum, ubi mundi

*) In codice sequuntur haec eodem atramento deleta verba: suscepta sunt et haec imagines oportune suscipiuntur, quoniam secundum Deum fiunt unde et operantur, sicuti et arca in multis miraculis. Nam et aurea Cherubim et haec sine anima erant et manufacta et sculpta, sed sicut illic per illa operabatur, Deus et glorificabatur, ita et nunc in istis, quoniam. 35 Unde deprompta sint, statuere non potui.

15 clavo P. 16 sis deest P. sanctum lignum P. 22 posuisse P. 24 imagine deest P. 25 crucem P. 27 laetificari P. 29 conflictui P.

1) V. supra p. 489 l. 1 sqq. 2) V. supra p. 488 l. 33 sqq. 3) V. supra p. 488 l. 39 sqq. 4) Gregorii II. (715—731) epistola anno c. 729. ad Germanum patriarcham missa 40 servatur Graeca lingua concepta inter acta concilii Nicaeni (a. 787.) act. IV.; Mansi XIII, 92 sqq. (Jaffé-E. n. 2181). Sine dubio adhibuerunt synodales Parisienses versionem illam actorum synodaliū mendis refertissimam, de qua cf. K. Hampe, 'Neues Archiv' XXI, 86 sqq.; quare ex textu Graeco genuino errores, quibus sensus magnopere laborat, corrigere necesse est. Altera eiusdem epistolae versio, ab Anastasio bibliothecario saec. IX. ex confecta (Mansi XIII, 91 sqq., cf. Hefele, 45 l. l. III, 486), hoc loco nullius est momenti. 5) Mansi XIII, 92. 6) Ibid. XIII, 93.

quadripertiti orbem terrarum perscripsit distinguens perscriptis, ita et sanctam imaginem omnium dominae et sanctae Dei genitricis, cuius vultum deprecantur divites plebis. Etenim sancta, sicut *cf. Ps. 45, 13.* patribus videtur, quae sic a vobis pie honorata donavit retributiones. Nam imaginis honor ad primam formam transit secundum magnum Basilium¹ et sicut inquit Chrysostomus: Ego² et cerae
5 perfusae dilexi picturam pietate repletam.

Et post pauca in eadem epistola: Si³ enim propheticae dispositiones non acceperunt finem, non scribantur causae ad ostensionem, quae necdum factae sunt; videlicet nisi incarnatus est Dominus, non signetur, quae secundum carnem signatur, sancta imago eius. Nisi natus est in Bethlehem de semper gloriosa virgine et Dei genitrice, et magi munera obtulerunt, et pastoribus
10 apparuit angelus, et multitudo caelestis militiae nato laudem retulit, nisi in ulnis genitricis ut infans portatus, qui portat omnia, et lactis nutrimento pastus est, *qui dat escam omni carni*, neque hoc *Ps. 135, 25.* signetur. Nisi⁴ mortuos suscitavit et paraliticos erexit et leprosis purgationem dedit et oculos caecorum aperuit et daemones effugavit et nisi aperuit aures surdorum et omnia operatus est, quae gloriose ut Dei miracula perfecit, non scribantur. Nisi passionem voluntarie suscepit et infernum
15 expoliavit et surgens in caelos ascendit, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, non scribantur *cf. 2. Tim. 4, 1.* neque designentur, quia haec recitantur et per litteras et per colores scripturae et historiae. Si enim haec omnia facta sunt — et magnum est pietatis mysterium —, utinam fuisset possibile caelum et terram et mare et animalia omnia enarrare ea et per voces et per litteras et historias. Non existentium enim designatio idolica scriptura nominatur, quae non fuerunt in essentia delirate fac-
20 tura. Et ne una condescensio ecclesiae Christi cum idolis? Absit; neque enim vitulos adoravimus neque vitulum in Choreb fudimus neque Deum nobis mundum existimavimus neque iterum in sculptili inclinati sumus et Beelphegor consecrati sumus neque filios nostros aut filias aliquando daemonibus immolavimus. Non⁵ sunt haec nobis, non sunt, nullus accusetur, quoniam nihil, quae existunt aut facta sunt, praeter nomen, quod est super omne nomen, vivificam trinitatem populus Christi usque *cf. Phil. 2, 9.*
25 hodie servivit aut veneratus est; absit. Si⁶ enim quis Iudaice motus ad calumniandum, quae olim idolorum culturis acclamantia profanatur et idolorum cultura ascribere ecclesiae nostrae de venerabilibus imaginibus divinis et mirabilibus ad meliora directis, existimemus nihil aliud aut canem latrantem et aesi in fundibula procul eicientem, audiat sicut Iudaeus: Utinam esset, et Israhel per visibilibus, quam deputatus est, offerre Deo adorationem et per exempla memorari factorem et non
30 vitulum tenere et muscas super tabulas testamenti; utinam sanctum altare diligeret et non vitulas Samariae. Bonum⁷ illi esset simul et iustum rorissimam divinam petram amplectere et non Beel. Utinam esset illi ad virgam Moysi magis aspicere et ad urnam auream et arcam et propitiatorium, laminae, ephod, mensam, tabernaculum interius et exterius, quae omnia in gloria facta Dei etsi manufacta, sed magis sancta sanctorum dicebantur, et Cherubin sculpta, quorum memoriam faciens
35 apostolus inquit: *Cherubin gloriae obumbrantis propitiatorium*, quibus et divina vegetari gloria et *Hebr. 9, 5.*

1 perscripsi *P.* 2 sancta] *supple: est.* 14 ut] *et P.* 19 designatio] *designantium P.* nominatur] *post hoc verbum quaedam excidisse videntur, fortasse: quae etiam Graeca ars fingendi fabulas simulavit (αὐτὰ καὶ Ἑλληνικὴ μυθοποιία ἀνέπλαττε).* 23 accusetur] *intellige: accuset.* 24 praeter nomen] *intellige: contra voluntatem nominis, quod est super omne nomen, scil. Dei.* 25 servivit] *intellige: serviendo honoravit.*
40 quae — profanatur] *intellige: ea, quae antea idolorum cultoribus opprobrio dabantur, de novo obicit.* 26 et idolorum — directis] *intellige: et idolorum culturam ecclesiae nostrae obicit, propterea quod ipsis venerabilibus imaginibus ad meliora deducimur ratione quadam monstrandi viam divinam et admirabilem.* 27 existimemus] *scil. eum, qui talia profert, cum sit Iudaico more inclinatus ad calumniam (Iudaice motus ad calumniandum).* 28 et aesi — eicientem] *intellige: et quasi per fundibula procul eicien-*
45 dum. 29 quam deputatus est] *coniungenda sunt cum adorationem et intelligenda: ad quam faciendam populus Israheliticus vocatus est.* 33 laminae *P.*

1) *V. infra p. 511 l. 2 sq.*

2) *Cf. infra p. 510 l. 30 sq.*

3) *Mansi XIII, 95.*

4) *Ibidem.*

5) *Ibid. XIII, 97.*

6) *Ibidem.*

7) *Ibidem.*

scriptura docemur. Si istis attenderet, nunquam idolis inclinaretur. Omne enim opus in nomine Domini factum pretiosum et sanctum dictum est, et cetera.

Item Gregorii papae in synodica epistola: Si¹ contraria sentientibus et irrita facere quaerentibus antiquas patrum traditiones salutis occurreret conversio, sufficerent utique ea, quae superius a nobis ex patrum testimoniis vel sacris dicta sunt documentis. Sed quia videmus, quod 5 merentes dicimus, plerosque turbatis mentibus statuta conturbare ecclesiae, ideo, fratres carissimi, extenditur sermo, et cupimus ad conpescendam erroris insaniam adhuc ex veteribus documentis ali-
 Exod. 25, 1-3. quid dicere; forsitan resipiscant inquieti. In libro enim Exodi sic legimus: *Locutus est Dominus ad Moysen dicens: Loquere filiis Israhel, ut tollant mihi primitias; ab omni homine, qui offert ultro-*
 ib. 25, 22. *neus, accipietis eas. Haec sunt autem, quae accipere debetis,* et cetera per ordinem usque ad 10
 3. Reg. 6, 23. Et iterum: Mandato² Dei a Salomone constructo templo, inter alia *fecit in oraculo duo*
 ib. 6, 32. *Cherubin de lignis olivarum;* et infra usque: *Et sculpsit in eis picturas Cherubin et palmarum species et anoglypha valde prominentia et texit ea auro et operuit tam Cherubin quam palmas et cetera.* Ecce, carissimi fratres, consideremus, quid Deo mandante Moyses fecerit, quidve Salomon 15 sapientissimus divino iussu construxerit, et cetera.

Quanto³ debemus puro cordis annisu ipsum Christum dominum nostrum sanctamque semper virginem eius genitricem Mariam, apostolos quoque vel omnes sanctos Dei per eorum sacras effigies atque imagines colere, adorare et ad propitiandum nobis petere et relaxare delicta. Nos non ob aliud nomen imagines facimus et adoramus, sed pro nobis incarnato verbo Dei. Si autem manu- 20 facta omnia abicienda sunt, neque arca foederis neque aurea et celata Cherubin eius debuerant
 cf. Exod. 36, 1. recipi, quae per Beseleel et Eliab facta sunt iuxta praeceptum Dei. Si vero illa sicut similia invisibilia facta sunt, ita et haec simili modo secundum visiones et revelationes prophetarum coloribus distinctae efficiuntur, et cetera.

Item Iohannis archiepiscopi Constantinopolitani, qui et Chrysostomi. Iohannis 25 Chrysostomi in sermone coenae Domini: Omnia⁴ facta sunt propter gloriam Dei, usui autem nostro nubes ad imbrum ministerium, terra ad frumenti abundantiam, mare ad negotiandum copiose; absque invidia omnia famulantur homini, magis autem imagini Domini. Neque enim quando imperiales vultus et imagines in civitates introducuntur et obviant iudices et plebes cum laudibus, non tabulam honorantes neque effusas ex aere figuras, sed figuram imperatoris, sic et creatura non 30 terrenam speciem honorat, sed eandem ipsam caelestem figuram reveretur.

Item beati Iohannis Chrysostomi de parabola seminis: Indumentum⁵ imperiale si iniuriaveris, nonne eum, qui induitur, iniurias? Nescis, quia, si quis imaginem imperatoris iniuriat, ad eum ipsum imperatorem principaliter dignitati eius adfert iniuriam? Nescis, quia, si quis ima-
 35 ginem ex ligno aut ex colore detrahit, non sicut ad elementum sine anima ausus iudicatur, sed
 sicut adversus imperatorem dissegregatam imaginem totidem imperatoris gestans eius iniuriam ad imperatorem deducit?

Sancti Basilii ex libro ad Amphilochem de Spiritu sancto in capitulo septimo decimo: Quoniam⁶ imperator dicitur, et imperatoris imago et non duo imperatores. Neque enim

21 arcam P. 25 Item — Chrysostomi ex nota marginali in textu recepta crediderim. 30 effusae
 cerae scripturae P. 40

1) Gregorii III. (731—741) synodica anni 731. (cf. K. Hampe, 'Neues Archiv' XXI, 111) servatur in Hadriani epist., MG. Epp. V, 19. 2) Ibidem. 3) Ibidem; v. quae K. Hampe exponit Epp. V, 46 ann. 6. 4) Hunc locum inter opera Iohannis Chrysostomi non inveni, sed legitur in Hadriani epist., Mansi XII, 1068. Cf. Hadriani epist., MG. Epp. V, 47. 5) Ibid.; Mansi XII, 1068. In altera epistola (MG. Epp. V, 47; v. ibid. p. 641) idem locus Severiano 45 Gabalensi adscribitur. Cf. Libri Carolini II c. 19. 6) Basilius, De Spiritu sancto c. 18 § 45; Opp. ed. Bened. III, 38. Cf. concil. Nicaen. 787 act. IV.; Mansi XIII, 69.

fortitudo scinditur neque gloria dividitur. Sicut enim quae tenet noster principatus et potestas una, sic et quae erga nos glorificatio una et non multae, quoniam imaginis honor ad primam formam transit.

Item sancti Basilii in epistola ad Iulianum imperatorem missa: Secundum¹ id, quod
 5 divinitus datam, haereditariam nobis, immaculatam Christianorum fidem confiteor et promitto, credo in unum Deum patrem omnipotentem, Deum patrem, Deum filium, Deum Spiritum sanctum, unum Deum. Haec tria adoro et glorifico. Confiteor autem et filii incarnati dispensationem et Dei genitricem, quae secundum carnem eum genuit, sanctam Mariam. Suscipio vero et sanctos apostolos, prophetas et martyres et ad Deum deprecationem, quae per eos — scilicet illis mediantibus —
 10 propitiatorem mihi efficit misericordissimum Deum et remissionem mihi facinorum condonari, pro quo et figuras imaginum eorum honoro et adoro, specialiter hoc traditum tam a sanctis apostolis et non prohibitum, sed in omnibus ecclesiis nostris eorum designantes historiam.

Item ipse in sermone sanctorum XL martyrum: Nam² et bellorum triumphos ac victoriae et sermonum conscriptores multotiens et pictores significant, quidam autem verbo adornantes,
 15 quidam vero tabulis praesignantes et multos uterque ad virilitatem excitaverunt. Quae enim sermo historiae per auditum, haec conscripta silens admonitio per imitationem demonstrat.

Item sancti Athanasii. Interrogatio Antiochi ad sanctum Athanasium pro imaginibus: Quomodo, lex et prophetae dicentes: 'Statuas et similitudines non adoretis' quare ergo vos facitis imagines et adoratis eas? Responsio Athanasii: Non³ ut Deos
 20 imagines adoramus, nos fideles sicut pagani. Absit. Sed tantummodo affectu et caritatis nostrae animae ad vultum faciei imagines apparentes. Unde multoties vultu deleta sicut lignum purum atque commune, iam quod dudum fuerat imago, comburimus. Sicut enim Iacob aproximans morti summitatem virgae Ioseph adoravit, non virgam honorificans, sed qui eam tenebat, sic et fideles non pro aliquo alio modo imagines adoramus, non pro desiderio effigie declarata.

Item beati Cyrilli Alexandrini episcopi in sermone Matthei evangelistae: Depingitur⁴ enim fides, quod in forma Dei existit verbum, sicut et nostrae vitae redemptione oblatus est Deo secundum nostram similitudinem indutus et factus homo.

Et idem ipse post pauca: Imaginum⁵ nobis explent opus parabola significantium virtutem, euidam, quomodo et oculorum adhiberi et palpatu manus afferri, in vestigiis, mentibus,
 30 inapparabiliter habens visionem.

Item sancti Cyrilli: Quemadmodum⁶ imaginem quis designatam iocundam respexerit, mirabitur quidem regis figuram, et quae illo apparet: haec et eius noscens conscriptionem pariter cernens delectabitur, ut ipsum regem aspiciat, et cetera.

Item sancti Epyphanii episcopi Constantiae Cypri: Etenim⁷ imperatores pro eo, quod
 35 habent imagines, non duo sunt imperatores, sed imperator unus cum imagine.

Item sancti Stephani episcopi Bostron ad quosdam de imaginibus sanctorum: De⁸ imaginibus sanctorum confidimus, quoniam omne opus, quod fit in Dei nomine, bonum est et sanctum. Aliud est enim imago et aliud simulacrum, id est statunculum. Quando enim Deus Adam plasmavit, videlicet et condidit, dicebat: *Ficiamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem*, Gen. 1, 26.

40 1 tenetur P; corr. e con. 18 lex — dicentes nomin. absol. 39 condidisset P.

1) Ps.-Basilus, Epistola 360; Opp. Basilii III, 462. Cf. Hadriani epist., Mansi XII, 1065. Concil. Nicaen. act. IV., ibid. XIII, 72. 2) Basilus, Homilia XIX. in quadraginta martyres § 2; Opp. II, 149. Cf. Hadriani epist., Mansi XII, 1067. 3) Athanasius, Quaestiones ad Antiochum quaest. 39; Opp. ed. Giustiniani II, 225. Cf. Hadriani epist., MG. Epp. V, 31.
 45 4) Hunc et duos subsequentes locos inter opera Cyrilli frustra quaesivi; primus (l. 25—27) legitur in Hadriani epistola, Mansi XII, 1068. 5) Ibidem. Cf. Libri Carolini II c. 20. 6) Legitur in Hadriani epistola, MG. Epp. V, 33. 7) Legitur in Hadriani epistola, Mansi XII, 1069. 8) Ibid.; l. l. XII, 1069. 1072 (col. 1070 sq. versione Graeca occupantur).

et fecit hominem imagini Dei. Quid enim? Ergo quia imago est homo Dei, idolatria est, id est idolorum cultura est et impietas? Nequaquam fiat. Si enim Adam imago daemonum, abiectus fuit et inacceptabilis; sed quia imago Dei est, honorabilis est et acceptabilis. Omnis enim imago in nomine Domini aut angelorum aut prophetarum aut apostolorum aut martyrum aut iustorum sancta est; non enim lignum adoratur, sed is, qui in ligno commemoratur et contemplatur, honoratur. 5 Omnes enim nos honoramus iudices et salutamus, etiamsi peccatores sint. Quid ergo? Numquid non debemus adorare sanctos Dei servos et propter memoriam eorum constituere et erigere imagines, quod non obliviscantur? Sed dices, quia ipse Deus praecepit et non adorare nos manufactos. Die itaque, o Iudaeae, quale super terram non est manufactum post facturam Dei? Quid ergo? Arca Dei, quae ex lignis Sethim fabricata atque constructa est, non fuit manufacta, et altare et propitiatorium et urna, quae habuit manna, et mensa et lucerna et tabernaculum interius et exterius non fuerunt ex operibus manuum hominum, quae Salomon fecit? Et cur sancta sanctorum vocantur, manufacta existentia? Ita Cherubim et senarum alarum in circuitu propitiatorii non fuerunt statuae et imagines angelorum, opera manuum hominum? Et quomodo non abiciuntur? Sed quia per praeceptum Dei imagines factae sunt angelorum, sancta sunt, licet statuae fuerint. Etenim idola 15 gentium, quia imagines fuerunt daemonum, Deus prohibuit et condemnavit ea. Nos autem ad memoriam sanctorum imagines facimus Abrahae, Moysi et Heliae, Isaiae et Zachariae et reliquorum prophetarum, apostolorum et martyrum sanctorum, qui propter Deum interempti sunt, ut omnis, qui videt eos in imagine, memoretur eorum et glorificet Deum, qui glorificavit eos. Decet enim eos honor et adoratio et commendatio secundum iustitiam eorum, ut omnes, qui vident eos, festinent et 20 ipsi imitatores effici actionum eorum. Quae enim est adoratio nisi honor tantummodo, sicut et nos peccatores adoramus et salutamus nos alterutrum secundum honorem et dilectionem? Etenim Deum nostrum non aliter adoramus et glorificamus et contremiscimus. Imago est similitudo eius, qui in ea conscriptus est. Impii autem, qui bonum non agunt, neque sanctorum commemorantes non prohibeant neque scandalizent eos, qui benefaciunt et honorant sanctos et servos Dei et commemorantur eorum; mercedem enim bonae operationis accipient. Impii vero secundum quod cogita- 25 verunt habebunt desolationis inhonationem sicut id, quod iustum erat, negligentes et a Domino recedentes. Propter memoriam namque in imaginibus conscribuntur et honorantur, immo et adorantur sancti sicut servi Dei, ut pro nobis divinitatem sint exorantes atque implorantes; dignum enim est commemorari doctorum nostrorum et gratias referre Deo. 30

Item sancti Dionysii Ariopagitae Atheniensis episcopi in epistola, quam scripsit ad sanctum Iohannem evangelistam, inter cetera inquit: Quid¹ mirabile, si Christus verax, et discipulos iniqui de civitatibus eiciunt, ipsi digne sibi iudicantes, et de sacro scelerati interdiciunt et recedentes? In veritate et manifeste imagines sunt visibiles invisibilium; nec enim in saeculis supervenientibus culpabilis erit ex eius iustitia respectus Dei. 35

Item eiusdem de caelesti militia et infra: Praedicta² enim incorporea agmina diversis coloribus effiguntur, compositionibus variis, quatinus sic tacite nosmetipsos per sacratissimas effigies ad simplices et incorporeales pia mente transeamus. Etenim impossibile est nostrae menti ad incorporea illa pertingere, caelestis militiae imitationem visionemque, nisi per elementorum poterimus visibilem decorem ad invisibilem pulcherrimamque attingi effigiem et visibiles odoriferasque imagines 40 rationali traditione invisibiles praefulgi, et cetera.

2 daemonum] scil. esset. 5 contemplatus P. 11 inferius P. 14 imagines] magines P.
16 eas P. 19 eis P. 23 non deest P. 27 erat deest P. 30 refferre P. 33 iniqui] inquit P.
34 In] a P. 39 nisi] nisi si P.

1) Dionysius Areopagita, Epist. 10 ad Iohannem evang.; Opp. ed. Corderius I, 620. 45
Cf. Hadriani epist., MG. Epp. V, 32. 2) Dionysius Areopagita, De caelesti hierarchia I § 3;
Opp. I, 2. Cf. Hadriani epist., MG. Ep. V, 32 sq.

In definitione sancti sexti et magni concilii cap. LXXXII.: In¹ quibusdam venerabilium imaginum picturis agnus digito praecursoris monstratus designatur, qui in signum relictus est gratiae, verum nobis per legem praemonstrans agnum Christum Deum nostrum, qui abstulit peccata mundi.

5 Et post pauca: Secundum² humanam figuram et in imaginibus nunc pro veteri agno retitulari decernimus, per ipsum humilitatis altitudinem Dei verbi considerantes et ad memoriam quae in carne actionis quique passionis eius et salutiferae mortis manibus educati et quae abhinc facta est mundi redemptio et cetera.

Unde et beatus Augustinus in nonagesimo secundo psalmo inquit: Si³ autem non
10 adoras in Christo ista terrena, quamvis de illis similitudo quaedam data est ad significandum sanctos, de quacumque creatura ducta fuerit similitudo, tu intellige similitudinem creaturae et adora artificem creaturae et cetera.

Item sancti Athanasii episcopi Alexandrini de humanatione Domini, cuius initium: SuffICIENTER⁴ quidem de his multis pauca sumentes intimavimus.

15 Et post: Sicut⁵ ea, quae scribitur in lignis, forma abolita exterioribus sordibus, iterum necesse id ipsum recuperari atque uniri ei, cuius est forma, ut innovari possit imago in eadem materia atque elemento. Per eius enim formam et ipsa materia, ubi et conscribitur, non deicitur, sed in ea ipsa configuratur.

Item beati Ambrosii Mediolanensis episcopi ad Gratianum imperatorem, ex libro
20 tertio cap. nono: Numquidnam⁶, quando et deitatem et carnem eius adoramus, dividimus Christum? Aut quando in ipso et Dei imaginem et crucem adoramus, dividimus eum? Absit.

Item beati Gregorii Nyseni episcopi inter plura, ubi de Abraham sermonem instituit: Vidi⁷ imaginem passionis et non sine lacrimis visionem transivi opus artis ad faciem deducens historiam et cetera.

25 Item ipse in interpretatione in cantica canticorum: Sicut⁸ vero conscripta doctrina materia quaedam est, ita omnino in diversis tincturis, quae complent animantis imitationem. Qui vero imaginem conspiciat ex eadem arte per colores completam tabulam, non tincturis praefert contemplationem, sed visionem depictam conspiciat tantummodo, quam per colores magister demonstravit.

30 Leontii episcopi Neapoli Cypri in quinto sermone propter Christianorum responsum adversum Iudaeos et de imaginibus sanctorum: Nunc⁹ vero de venerandis pictisque imaginibus responsum faciamus, ut obstruantur ora loquentium iniquitatem. Legalis enim est haec traditio, et audi Deum dicentem ad Moysen: *Imagines duas Cherubim aureas sculptas construe* Exod. 25, 18
obumbrantes propitiatorium. Et iterum, templum quod ostendit Deus Ezechiel: *Facies, dixit, pal-* cf. Ezech.
41, 19, 20.
35 *marum et leonum et hominum et Cherubim a pavimento eius, usque ad cameram tecti.* Certe terribilis sermo, qui praecepit Israheli, ne faceret quodlibet sculptile neque imaginem neque similitudinem, quae sunt in caelo et quae sunt in terra: ipse praecepit Moysi facere sculptilia animalia et Cherubim. Unde et Salomon ex lege suscipiens signum plenum fecit templum aere et sculptile cf. 3. Reg.
6, 1 sqq.
7, 1 sqq.

16 ei] is P. 20 Numquidne P. 23 opus] opere P. 27 vero] vero ad P. 32 est] et P.
40 34 Ezechielo P.

1) Synodi quinisextae sive Trullanae 692 (cf. Hefele, l. l. III, 329) c. 82; Mansi XI, 977. Cf. Conc. Nic. act. IV., ibid. XIII, 40. V. Libr. Carolin. II c. 18. 2) Ibid.; Mansi XI, 980.
3) Augustinus, Enarr. in psalm. 93 § 4; Opp. IV, 1001. Cf. Hadriani epist., MG. Epp. V, 32.
4) Athanasius, De incarn. verbi Dei § 1; Opp. ed. Giustiniani I, 1, 38. 5) Ibidem § 14;
45 l. l. I, 1, 47. Cf. Hadriani epist., Mansi XII, 1069. 6) Ambrosius, De incarn. domin. sacramento c. 7 § 75; Opp. II, 720. Cf. Hadriani epistolae, Mansi XII, 1068 et MG. Epp. V, 52. V. Libr. Carolin. II c. 15. 7) Mansi XII, 1065. V. supra p. 486, l. 35 sqq.
8) Mansi XII, 1065. 9) Cf. Conc. Nic. act. IV., Mansi XIII, 44.

et fusile, leonum, boum et palmarum et hominum et non est reprehensus a Deo. Si enim me reprehendere vis pro imaginibus, reprehende Deum, qui haec fieri iussit, in memoria eius esse erga nos. Iudaeus dixit: Sed non adorabantur illae sicut dii similitudines, sed memoria tantummodo fiebat. Christianus dixit: Bene dixisti, neque a nobis ut dii adorantur sanctorum effigies et imagines et signa. Si enim ut Deum adorant lignorum imagines, debebunt omnino et cetera ligna 5 adorare; si vero ut Deum adorarent lignum, non omnino deleta effigie imaginem incenderent.

Et iterum: Damus¹ que sunt annexa duo ligna crucis, adoro signum propter Christum, qui in ea crucifixus est; at ubi divisa fuerint ab alterutrum, proicio ea et incendo. Et sicut qui iussione imperatoris suscipiens et osculatus est signum, non lutum honorat aut cartam aut plumbum, sed imperatori salutem et venerationem reddidit, sic et Christianorum pueri signum crucis adorantes 10 non naturam ligni veneramur, sed signum et figuram Christi. Ipsum videntes per ipsum, qui in ea crucifixus est, osculamur et adoramus et cetera.

Et post pauca: Sicut² enim virgam Christi, crucem adoramus, sicut enim sedem et lectum eius, sanctum sepulchrum, sicut enim domum, praeseptum et Betleem, et cetera sancta eius tabernacula, sicut enim amicos eius, apostolos eius et sanctos martyres et reliquos sanctos, Christi vero 15 passionem in ecclesiis et in domibus et in plateis et in imaginibus et in velis et in cubiculis et in vestibus et in omni loco designamus, ut indesinenter aspicientes haec recordemur et non obliviscamur, sicut tu oblitus es domini Dei tui et sicut tu adorans librum legis non naturam pellium et atramenti adoras, sed verba Dei, quae in eo continentur, sic et ego imaginem Christi adorans non naturam lignorum aut colorum adoro, absit; sed inanimata in figuram Christi tenens per eam Christum 20 spero tenere et adorare.

Et infra sequitur: Nam³ et ipsos filios nostros et patres factos existentes et peccatores saepius osculamur et non in hoc condemnabimur; non ut deos eos osculamur, sed amorem nostrae naturae, quem erga eos habemus, per osculum ostendimus. Sicut enim multotiens dixi: Mens scrutatur in omni osculo et in omni adoratione et cetera, sic, o homo, Christianorum populi, quanti- 25 cumque signa crucis et imaginum osculantur, non ipsis venerationem lignis aut lapidibus proferunt aut auro aut corruptae imagini aut lypsanis, sed per illa Deo creatori, qui et eorum et omnium creator est, gloriam et osculum et venerationem offerunt.

Et infra: Qui⁴ enim diligit amicum suum aut regem et magis bene merentem, sive filium eius videns sive virgam sive sedem sive coronam sive domum sive servum tenens, osculatur et 30 honorat per hos benefactorem et magis Deum. Quando enim vides Christianos adorantes crucem, cognosce, quoniam crucifixo Christo adorationem proferunt et non ligno. Nam si naturam ligni venerati essent, omnino et arbores et nemora adorarent, sicut et tu aliquando, Israhel, adorabas dicens arbori et ligno: Tu mihi es Deus et tu me genuisti. Ergo non sic dicimus cruci 35 neque figuris sanctorum: Dii nostri estis. Non enim sunt dii nostri, sed similitudines et imagines Christi et sanctorum eius et ad memoriam et honorem et decorem ecclesiarum adiacentium et adorantium. Qui enim honorat martyrem Deum honorat et qui matrem eius honorat ipsi Deo honorem offert et qui apostolum honorat qui misit eum honorat et cetera.

Item beati Augustini de eo, quod apparuit Deus Moysi, et de virga et manu colorata et aqua in sanguinem et post quaedam interposita subiunxit: Sicut⁵ Moyses 40 exaltavit serpentem in heremo, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Hoc est: quicumque percussus fuerit a serpentibus peccatorum Christum intueatur et habebit sanitatem in remissionem peccatorum.

27 lypsanis] *al. man. in marg. adscripsit id est reliquiis P.* 29 merenti *P.* 40 Sicut] *De cruce in marg. P.* 45

1) Cf. Conc. Nic. act. IV., Mansi XIII, 44. 2) Ibid.; l. l. XIII, 45. 3) Ibid.; l. l. XIII, 49. 4) Ibid.; l. l. XIII, 52. 5) Augustinus, Sermo 6 c. 5 § 7; Opp. V, 36. Cf. Hadriani epist., MG. Epp. V, 28.

Item eiusdem sancti Augustini super Iohannem evangelistam de eodem sermone omelia inter cetera: Interim¹ modo, fratres, ut a peccato sanemur, Christum crucifixum intueamur, quia, *sicut Moyses exaltavit serpentem in heremo, ita exaltari oportet filium hominis*. Hoc enim Ioh. 3, 14, 15. interest inter figuram sive imaginem et rem ipsam: figura praestabat vitam temporalem, res ipsa, cuius illa figura erat, praestabat vitam aeternam et cetera.

Item sancti Augustini de libro tertio sanctae trinitatis inter cetera: Nam² sicut unctio lapidis Christum in carne, in qua unctus est oleo exaltationis prae participibus suis, ita virga Moysi conversa in serpentem ipsum Christum factum oboedientem usque ad mortem eius, unde ait: *Sicut exaltavit Moyses serpentem in heremo*. Ioh. 3, 14.

Et post cetera: Si³ intuentes illum serpentem exaltatum in heremo serpentum morsibus non peribunt, vetus homo noster crucifixus est cruci cum illo. Per serpentem autem mors intelligitur, quae facta est a serpente in paradyso, modo locutionis per efficientem id, quod efficitur, demonstrante. Ergo virga in serpente, Christus in morte et serpens rursus in virga, Christus in resurrectione, totus in corpore suo, quod est ecclesia et cetera.

Item beati Augustini in libro Exodi inter cetera: Facta⁴ credimus, quemadmodum facta legimus; et tamen ipsa facta umbram fuisse futurorum apostolica doctrina cognoscimus. cf. Col. 2, 17. Putamus ergo spiritualiter esse investiganda quae facta sunt; facta tamen esse negare non possumus et cetera.

Item ipse in psalmo septuagesimo tertio: Immo⁵ iam in nomine Christi venire gaudeamus, iam tenentes sceptrum subduntur ligno crucis, iam fit quod praedictum est: *Adorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes servient illi*. Iam enim in frontibus regum pretiosius est signum crucis quam gemma diadematis. Ps. 71, 11.

Item Augustini de filio Abrahae ducto ad sacrificium inter cetera: Non⁶ enim frustra moti estis, cum hoc dicerem: Crux cornua habet. Sic enim duo ligna compinguntur in se, ut speciem crucis reddant. Sicut ergo imagine crucis multis locis videmus, ut fiant duo cornua, quibus infigantur manus, cornibus haerentem arietem, crucifixum Dominum, video et cetera.

Item sancti Severiani Gabalensis de sermone sanctae crucis inter cetera: Putas⁷ non erat iustum dici: Si quis vestrum morsus fuerit, respiciat in caelum sursum ad Deum et salvabitur? Ut enim et attendi caelo relinquat, non potuit dicere: Si quis morsus fuerit, aspiciat lucernam luminis et salvabitur? aut aspiciat ad mensam propositionis sanctorum panum et salvabitur? aut ad altare aut ad velum aut in arcam aut in imaginem Cherubim aut in propitiatorium? Sed nihil horum ad medium adduxit legislator magnus, sed solam fixit crucis imaginem et hanc per maledictum serpentem. Dic mihi ut fidelis famulus: Quod interdiciis facis? quod abrenuntias aedificas? Qui dicis: *Non facies sculptile*, et fusilem sculpis serpentem? Sed illa quidem lege posui, ut materias abscondam impietatis et populum hunc eruam omni idolorum cultura; nunc autem effundo serpentem, ut praefigurem imaginem salvatoris et cetera. Exod. 20, 4 Levit. 26,

Item sancti Augustini ad Dulcitium in quaestione sexta de Samuhelis imagine: Solent⁸ enim in scripturis imagines earum rerum nominibus appellari, quarum imagines sunt, sicut

7 exultationis P. 34 fusile P.

1) Augustinus, *Tractat. in evang. Iohannis XII* § 11; *Opp. III*, 2, 388 sq. Cf. cum hoc loco et duobus subsequentibus Hadriani epist., *MG. Epp. V*, 28. 2) Augustinus, *De trinitate l. III* c. 10 § 20; *Opp. VIII*, 804. 3) *Ibidem*. 4) *Hunc locum non inveni, sed legitur in Hadriani epist., MG. Epp. V*, 36. 5) Augustinus, *Enarr. in psalm. 73* § 6; *Opp. IV*, 772. Cf. Hadriani epist., *MG. Epp. V*, 27. 6) *Hunc locum frustra quaesivi, sed legitur in Hadriani epist., MG. Epp. V*, 43. 7) Severianus Gabalensis, *Homilia de serpente c. 2*; *Opp. Chrysostomi ed. Montfaucon VI*, 513. Cf. Hadriani epist., *MG. Epp. V*, 28. 8) Augustinus, *De octo Dulcitii quaestionibus quaest. 6* § 3; *Opp. VI*, 134.

omnia, quae pinguntur atque finguntur ex aliqua materie metalli aut ligni vel cuiuscumque rei aptae ad opera huiusmodi, quae etiam videntur in somnis et omnes fere imagines earum rerum, quarum imagines sunt, appellari nominibus solent. Quis enim est, qui hominem pictum dubitet vocare hominem? Quandoquidem et singulorum quorumque picturam cum aspicimus, propria quoque nomina incunctanter adhibemus, velut cum intuentes tabulam aut parietem dicimus: Ille Cicero est, ille 5 Sallustius, ille Achilles, ille Hector, hoc flumen Symois, illa Roma, cum aliud nihil sint quam pictae imagines. Unde Cherubim cum sint caelitus potestates, factae tamen ex metallo, quod imperavit Deus, super arcam testamenti magnae rei significandae gratia, non aliud quam Cherubim illa quoque figmenta vocitantur. Item quisquis videt somnium, non dicit: Vidi imaginem Augustini aut Simpliciani, sed vidi Augustinum aut Simplicianum, cum eo tempore, quo tale aliquid vidit, nos 10 ignoraremus. Usque adeo manifestum est non ipsos homines, sed imagines eorum videri; et Pharaon spicas se dixit vidisse in somnis et boves, non spicarum aut boum imagines. Si igitur liquido constat nominibus earum rerum, quarum imagines sunt, easdem imagines appellari, non mirum est, quod scriptura dicit Samuhelem visum et cetera.

cf. Genes.
41, 2. 5.

cf. 1. Reg. 28,
11 sqq.

Item Augustini in libro de doctrina Christiana secundo: Signum¹ est enim res praeter 15 speciem, quam ingerit, sensibus aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire, sicut vestigio viso transisse animal, cuius vestigium est, cogitamus et viso fumo ignem subesse cognoscimus. Signorum² igitur alia sunt naturalia, alia data. Signa³ data sunt, quae divinitus in scripturis sanctis continentur, per homines nobis indicata sunt, qui ea conscripserunt et cetera.

Ante⁴ omnia igitur opus est Dei timore converti ad cognoscendam eius voluntatem, quid nobis 20 appetendum fugiendumque praecipiat.

Et infra: Illud⁵ quod est secundum institutiones hominum, partim superstitiosum est, partim non est. Superstitiosum⁶ est quicquid institutum est ab hominibus ad facienda et colenda idola pertinens vel ad colendam sicut Deum creaturam.

Et post pauca in eodem sequitur libro: Appetunt⁷ tamen omnes quandam similitudinem 25 in significando, ut ipsa signa, in quantum possunt, rebus, quae significantur, similia sint. Sed quia multis modis simile aliquid alicui potest esse, non constant talia signa inter homines, nisi consensus accedat. In⁸ picturis vero et statu is ceterisque huiusmodi simulatis operibus maxime peritorum artificum nemo errat, cum similia viderit, ut agnoscat, quibus sint rebus similia. Et hoc totum genus inter superflua hominum instituta numerandum est, nisi cum interest, quid eorum, qua de causa et ubi et 30 quando et cuius auctoritate fiat et cetera.

Item Augustini in libro tertio eiusdem: Qui⁹ vero aut operatur aut veneratur utile signum divinitus institutum, cuius vim significationemque intelligit, non hoc veneratur, quod videtur et transit, sed illud potius, quo talia cuncta referenda sunt. Talis autem homo spiritalis et liber est etiam tempore servitutis, quo carnalibus animis nondum oportet signa illa revelari, quorum iugo 35 edomandi sunt. Tales autem spirituales erant patriarchae ac prophetae omnesque in populo Israhel, per quos nobis Spiritus sanctus ipsa scripturarum et auxilia et solatia ministravit et cetera.

Item sancti Athanasii in sermone quarto adversum Arrianos: Arriomanitae¹⁰, ut dictum est, iudicantes semel transgressores fieri.

6 Salustius P. 28 ceteris P.

40

1) Augustinus, *De doctrina Christiana* II c. 1 § 1; *Opp.* III, 1, 19. 2) *Ibid.* § 2; l. l.
3) *Ibid.* § 3; l. l. 4) *Ibid.* II c. 7 § 9; l. l. III, 1, 22. 5) *Ibid.* II c. 19 § 29; l. l.
III, 1, 31. 6) *Ibid.* c. 20 § 30; l. l. 7) *Ibid.* II c. 25 § 38; l. l. III, 1, 37. 8) *Ibid.*
§ 39; l. l. 9) *Ibid.* III c. 9 § 13; l. l. III, 1, 48. 10) Athanasius, *Oratio 3 adversus*
Arrianos c. 1; *Opp. ed. Giustiniani* I, 1, 435. Cf. cum hoc loco et subsequenti *Conc. Nic.* 45
act. IV., Mansi XIII, 69.

Et post cetera: Hoc¹ et ab exemplo imaginis imperatoris attentius quis considerare poterit. Igitur in imagine imperatoris similitudo et forma est: et in imperatore quidem quae in imagine similitudo est; immutabilis enim est quae in imagine imperatoris similitudo, quatinus qui conspiciat imaginem videt in ipsa imperatorem; et iterum qui vidit imperatorem cognoscit, quoniam hic est, qui in imagine. Ideo quod non immutetur similitudo qui voluerit cum imagine videre imperatorem, dicat namque: Ego et imperator unum sumus; ego enim in eo sum et ille in me, et quod conspicias in me, hoc in illo vides, et quod vidisti in illo, hoc vides et in me. Qui enim salutatur imaginem in ipsa salutatur imperatorem. Enimvero illius forma et species est imago et cetera.

Item sancti Anastasii episcopi Theopoleos ad Symeonem episcopum Bostrae: Si², patres, oportet secundum eloquium, ut tu asseris, interrogare, insuper autem et seniores.

Et post pauca: Sicut³ enim absente quidem imperatore imago eius pro eo adoratur, praesente ergo ipso superfluum est relinquere primam formam et adorare imaginem, nonne quia praefertur propter praesentiam pro quo adoratur, inhonorari eam oportet?

Et iterum: Sicut⁴ enim qui iniuriat imaginem imperatoris poenam iustam sustinebit sicuti eum ipsum imperatorem inhonorans. Etenim imagine nihil aliud existente nisi lignum cum coloribus cerae mixtis et contemperatis, simili modo qui signum cuiuslibet inhonorat in eum ipsum, cuius signum est, refert iniuriam et cetera.

In historia tripartita libri sexti cap. quadragesimo primo Sozomenus inquit: Illud⁵ quoque, quod sub Iuliano provenit, narrare non sileo. Fuit enim signum quidem virtutis Christi et indicium contra principem iracundiae Dei. Cum enim agnovisset in Caesarea Philippi civitate Pheniciae, quam Paneam vocabant, insigne Christi esse simulacrum, quod sanguinis liberata profluvio constituerat, eo deposito suam ibi statuam collocavit. Quae violento igne de caelo cadente circa eius pectus divisa est et caput cum cervice una parte deiectum atque in terra fixum; reliqua vero pars hactenus restitit et fulminis indicium reservavit. Statuam vero Christi tunc quidem pagani trahentes confregerunt. Postea vero Christiani colligentes in ecclesiam recondiderunt, quo hactenus reservatur.

Item ipse cap. XLII.: Hoc⁶ itaque simulacrum, sicuti refert Eusebius, omnium passionum et aegritudinum noscitur esse medicamentum, iuxta quod quaedam herba germinat, cuius speciem nullus nostrae terrae medicus licet expertus agnovit; mihi namque videtur, quia adveniente Domino nullum miraculum nullumque beneficium putari debet incredulum et cetera.

In historia Anglorum libri primi cap. XXV., cuius initium: Roboratus⁷ confirmatione beati patris Gregorii Augustinus, confamilus Christi, qui erat cum eo, rediit in opus verbi pervenitque Britanniam. Erat eo tempore rex Edilbereth in Cantia potentissimus.

Et post pauca in eadem sequitur epistola: Post⁸ dies ergo venit ad insulam rex et residens sub divo iussit Augustinum cum sociis ad suum ibidem advenire colloquium. Caverat enim, ne in aliquam domum ad se introirent veteri usus augurio, ne superventu suo, si quid maleficii artis habuissent, eum superando deciperent. At illi non daemonica, sed divina virtute praediti veniebant, crucem pro vexillo ferentes argenteam et imaginem Domini salvatoris in tabula depictam laetantiasque canentes pro sua simul et eorum, propter quos et ad quos venerant, salute aeterna Domino supplicabant.

Item sequitur: Fertur⁹ autem, quia appropinquantibus civitati more suo cum cruce sancta et imagine magni regis domini nostri Iesu Christi hanc laetantiam consona voce modularentur: Depre-

6 dicat] *sc. imago.* 18 quadragesimo *deest P.* Sozomenus] Zosemenus *P.*

1) Athanasius, *Oratio 3 adversus Arrianos c. 5; Opp. I, 1, 439.* 2) *Cf. Conc. Nic. act. IV.; l. l. XIII, 56.* 3) *Ibidem.* 4) *Ibidem; l. l. XIII, 57.* 5) *Cassiodorus, Historia tripartita VI c. 41; Opera ed. Garet I, 297. V. supra p. 487 l. 17 sqq.* 6) *Ibid. c. 42; l. l.* 7) *Beda, Historia Anglorum I c. 25; Opp. ed. Giles II, 100.* 8) *Ibidem.* 9) *Ibid.; l. l. II, 102.*

camur te, Domine, in omni misericordia tua, ut auferatur furor tuus et ira tua a civitate ista et a domo sancta tua, quoniam peccavimus et cetera.

In epistola beati Germani patriarchae Constantinopolitani ad Iohannem episcopum Synadorum, postquam litteras beati Gregorii papae¹ suscepit, inter cetera inquit: Epistolam² vestrae sanctitatis suscepi, in qua referebatur de episcopo Nacholiae. Significamus enim nunc vobis, sicut et pridem quam susceperemus litteras vestrae sanctitatis, coniungente hic eodem Deo amabili episcopo in verbis, venimus cum ipso sciscitantes sensum eius, unde nobis relatum fuerat de illo. Ipse vero nobis hunc dedit responsum — oportunum enim est singillatim omnia intinere vestrae sanctitati — quoniam audiens divina scriptura dicente: *Non facies tibi omnem similitudinem, ut adores ea, quanta in caelo sursum et quanta in terra deorsum.* Secundum hoc dixi, quoniam non debetur manufactis adoratio. Nam sanctos Christi martyres, qui verae sunt margaritae fidei, omni honore dignos putamus et intercessionem eorum invocamus. Ad haec quidem nos illi responsum reddidimus, quoniam Christianorum fides venerationem et adorationem ad unum et solum Deum refert, sicut scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies.* Glorificatio enim nostra et servitium ipsi soli offertur.

Et post pauca: In³ sanctis vero, qui in caelis sunt, et invisibilibus et incorporeis virtutibus sancta laudatur et glorificatur trinitas in singulari dominatione et deitate, sicut et unus Deus a nobis confitetur et non est praeter illum, *qui dominetur in virtute sua in aeternum.*

Et post pauca: Neque⁴ enim divinae dominationis venerationem in confamilios transferimus; neque enim imperatores aut principes in terra adorantes similitudinem ut ad Deum adorationem facere videmur; neque imaginum facturam, quae per caeram et colores designantur, in transmutationem divinae venerationis suscepimus; neque enim invisibilem deitatem imagine aut similitudine aut habitu aut forma aliqua designamus — etiam neque ipsorum angelorum, quibus existunt ordinibus, aut sentiri vel investigari ullo modo possunt —, sed quoniam unigenitus filius, qui est in sinu patris, revocans propriam creaturam a morte iudicii bonae voluntatis patris et Spiritus sancti homo fieri dignatus est, sicut inquit apostolus, per omnia similis nobis factus absque peccato, humanum eius vultum et secundum carnem eius humanam similitudinem imagine designantes et non incomprehensibilem aut invisibilem eius deitatem et cetera.

Simili⁵ enim modo secundum carnem eius incontaminatae matris sanctae Dei genitricis ipso modo similitudinem demonstrantes, quoniam, mulieris natura existente et non aliena nostrae facta, Deum invisibilem et omnia manu continentem in suo concepit utero et genuit incarnatum. Etenim ut proprie et vere matrem Dei veri veneramur eam et magnificamus. Sanctos enim martyres Christi apostolosque et prophetas miramur et beatificamus et ad memoriam fortitudinis eorum similitudines imaginum ipsorum describimus, non ut divinae naturae socios eos aestimemus, neque quae debetur deitati gloriae quidem et potestati, honorem et adorationem illis impendimus, sed amorem nostrum, quem in ipsis habemus, per haec manifestamus et ea, quae per auditum veraciter credidimus, designamus. Nam et ipsi sancti Dei in unum et solum Deum servitutem et glorificationem et adorationem observantes et ad hoc omnes convocantes atque docentes eorum effuderunt sanguinem et in veritate confessionis coronam adepti sunt. Iste est modus in imaginum picturis; et non sicut invisibili deitati in spiritu et veritate adorationem inmutamus in manufactis imaginibus, sed caritatem nostram, quam iuste habemus ad veros servos Dei nostri, tali modo ostendentes; et in eorum honore glorificatur Deus, qui glorificavit eos et cetera.

In actione septima de significatione adorationis: Adoratio⁶ multis modis intelligitur. Est enim adoratio secundum honorem et amorem et timorem, sicuti adorantur principes et illorum

1) Sc. Gregorii II. epist. (J.- E. n. 2181), unde supra p. 508 l. 27 sqq. excerpta legebantur.

2) Germani patriarchae epistola ad Iohannem Synadensem episcopum inter acta concilii Nicaeni act. IV. (Mansi XIII, 100) invenitur. 3) Ibidem. 4) Ibidem. 5) Ibidem. 6) Epistola concilii Nicaeni ad Constantinum et Irenem; Mansi XIII, 405.

potestas. Est alia adoratio timoris proprie, sicut Iacob adoravit Esau. Est iterum adoratio secundum gratiam, sicut Abraham propter agrum, quem accepit a filiis Eth in sepulturam Sarae mulieris eius, et adoravit eos. Est iterum adoratio, cum creditur aliqua protectio adipisci a supereminentibus, sicut Iacob Pharaonem. Est vera et certissima adoratio, quae soli debetur omnipotenti et divinae maiestati, sicut dicit scriptura: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*. Hanc autem adorationem ad nullam creaturam licet transferre nec in manufactis immutare et cetera.

Augustinus in libro primo sanctae trinitatis, cum de Spiritu sancto loqueretur, inter cetera inquit: Patri¹ et filio prorsus Spiritus sanctus aequalis et in trinitatis unitate consubstantialis et coaeternus. Maxime vero illo loco satis apparet, quod Spiritus sanctus non sit creatura, ubi iubemur non servire creaturae, sed creatori, non eo modo, quo iubemur per caritatem servire invicem, quod est Graece duleuin, sed eo modo, quo tantum Deo servitur, quod est Graece latreuin, unde idolatrae dicuntur, qui simulacris eam servitutem exhibent, quae debetur Deo. Secundum hanc enim servitutem dictum est: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*. Nam hoc distinctius in Graeca scriptura invenitur: latreusis enim habet. Porro si tali servitute creaturae servire prohibemur, quandoquidem dictum est: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*, unde et apostolus detestatur eos, qui coluerunt et servierunt creaturae potius quam creatori —, non est utique creatura Spiritus sanctus, cui ab omnibus sanctis talis servitus exhibetur dicente apostolo: *Nos enim sumus circumcisio Spiritui Dei servientes*, quod est in Graeco latreuntes. Plures enim codices etiam Latini sic habent, *qui spiritu Dei servimus*. Nam latria Graece, Latine servitus dicitur, quae quantum ad veram religionem attinet, non nisi uni et soli Deo debetur et cetera.

Item Augustini in libro de animae quantitate: Deus² autem immortalem animam fecit, ut opinor, nisi forte tibi aliter videtur. Ergo tu velles talia fieri ab hominibus, qualia Deus fecit? Non equidem hoc dixerim, sed quemadmodum ipse immortalis immortale quiddam fecit ad similitudinem suam, sic et nos, immortales a Deo facti, ad similitudinem nostram quod facimus immortale esse deberet. Recte diceret, si ad eius imaginem pingeres tabulam, quod in te immortale esse credis, nunc vero in ea exprimis similitudinem corporis, quod profecto mortale est. Quomodo ergo sum similis Deo, cum immortalia nulla possum facere ut ille? Quomodo nec imago corporis tui potest hoc valere, quod tuum corpus valet, sic anima non mirandum est, si potentiam tantam non habet quantam ille, ad cuius similitudinem facta est et cetera.

Isydori episcopi de pictura: Pictura³ autem est imago exprimens speciem rei alicuius, quae, dum visa fuerit, ad recordationem mentem reducit.

Item: Picturam⁴ enim Aegyptii excogitaverunt primum umbram hominis lineis circumductam; itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diversis sicque paulatim sese ars ipsa distinxit et invenit lumen atque umbras differentiasque colorum. Unde⁵ et nunc pictores prius umbras quasdam et lineas futurae imaginis ducunt, deinde coloribus complent tenentes ordinem inventae artis.

Item: Colores⁶ autem dictos, quod calore ignis vel solis perficiuntur sive quod initio colabantur, ut summae subtilitatis existerent et cetera.

Unde primum exorta sit in ecclesiis Orientalium imaginum destructio: Tyrannos⁷ quidam fuit Seleman nomine, Aggareus genere. Quo defuncto successit Humarus in regno, cui iterum successit Ezidus, vir valde levis et insipiens. Huius enim temporibus erat quidam in Beriade

11 duleuin] δουλεύειν al. man superscr. P. 12 latreuin] λατρεύειν al. man superscr. P. 18 Spiritui e corr. P. 37 cetera] in edd. sequuntur illa ex Augustino desumpta (Item Augustinus — illustratur et fruitur et cetera, infra p. 520 l. 14—31), quae in codice post verba Unde primum — cum honore restitutae et cetera, supra l. 38 — p. 520 l. 13, leguntur.

45 1) Augustinus, De trinitate I c. 6 § 13; Opp. VIII, 756. 2) V. supra p. 493 l. 3 sqq. 3) V. supra p. 491 l. 16 sqq. 4) V. supra p. 491 l. 21 sqq. 5) Isidorus, Etymol. XIX c. 16 § 2; Opp. IV, 436. 6) Ibid. c. 17 § 2; l. l. 7) Concil. Nicaen. act. V.; Mansi XIII, 197. Cf. Hefele, l. l. III, 374.

maleficus ac divinus, Serantapicus nomine, praeceptor iniquorum Hebraeorum et inimicus Dei ecclesiae, qui, ut comperit levitatem Ezidi protosymboli, accessit ad eum coepitque illi quaedam divinare et praedicere. Illi autem ex hoc acceptabilis factus ac non multo post ei dicere coepit: Benignitati tuae exponere volo, unde, me si audieris, addatur tibi longitudo vitae et perseveres in hoc principatu annos XXX, si quidem impleveris sermones meos. Ille vero insipiens tyrannus obscuratus mente desiderii longaevae vitae: Quicquid mihi, inquit, praeceperis paratus ad perficiendum existo et, si consecutus fuero, quod pollicitus es, maximos tibi honores retribuam. Maleficus vero et divinus ait ad eum: Iube mox generalem scribere epistolam, quatinus omnis imaginaria pictura deleatur in omnibus Christianorum ecclesiis sive in parietibus sive in vasis sacris et in vestibis altarium et non solum haec, sed quae in civitatum plateis sunt adornatae. Quod audiens perfidus ille tyrannus praecepit omni praefecturae in cunctis locis ecclesiarum imagines et ceteras similitudines abolere et ita exornavit ecclesias Dei. Abhinc enim coeperunt corruptores imaginum inveniri. Sed ipse tyrannus anno altero mortuus est, et imagines in pristinum statum cum honore restitutae et cetera.

Item Augustinus in libro de magistro: De¹ his, quae intelliguntur, interiorem veritatem ratione consulimus quid dici potest, unde clareat; verbis nos aliquid discere praeter ipsum, qui aures percutit, sonum? Namque omnia, quae percipimus, aut sensu corporis aut mente percipimus, illa sensibilia, haec intelligibilia sive, ut more nostrorum auctorum loquar, illa carnalia, haec spiritalia nominamus. De illis cum interrogamur, respondemus, si praesto sunt ea, quae sentimus, velut cum a nobis quaeritur intuentibus novam lunam, qualis aut ubi sit: hic ille, qui interrogat, si non videt, credit verbis et saepe non credit, discit autem nullo modo, nisi et ipse quod dicitur videat, ubi iam non verbis, sed rebus ipsis et sensibus discit. Nam verba sonant videnti, quae non videnti etiam sonuerunt. Cum vero non de his, quae coram sentimus, sed de his, quae aliquando sensimus, quaeritur, non tam res ipsas, sed imagines ab eis impressas memoriaeque mandatas loquimur; quae omnino quomodo vera dicamus, cum falsa intueamur, ignoro, nisi quia non nos ea videre ac sentire, sed vidisse ac sensisse narramus. Ita illas imagines in memoriae penetralibus rerum ante sensarum quaedam documenta gestamus, quae animo contemplantes bona conscientia non mentimur, cum loquimur, sed nobis sunt ista documenta. Is enim, qui audit, si ea sensit atque affuit, non discit meis verbis, sed recognoscit ablatis secum et ipse imaginibus. Si autem ille non sensit quis non eum credere potius verbis quam discere intelligat? Cum vero de his agitur, quae mente conspiciamus, id est intellectu atque ratione, ea quidem loquimur, quae praesentia contuemur, in illa interiore luce veritatis, qua ipse, qui dicitur homo interior, illustratur et fruitur et cetera³.

Quia ergo per caritatem Dei, quae ab ipso largiente diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, universae ecclesiae notum esse non dubitatur, quod omnia, quae intra eandem sanctam Dei ecclesiam ad perennem capiendam salutem pertinentia aguntur, ita per eiusdem sancti Spiritus gratiam caute agenda sunt, ut illud praecipuae caritatis privilegium conservetur, quod ipse auctor et

18 sunt] est P. 24 omni P. 30 praesentiae P. 31 cetera] in edd. sequuntur Caput XVI. (quae P desunt), deinde verba Unde primum — cum honore restitutae et cetera, supra p. 519 l. 38 — p. 520 l. 13, fortasse recte, cum Augustini verba potius cum Isidori (supra p. 519 l. 30 — 37) cohaereant quam cum illis ex concilio Nicaeno depromptis; in P sequuntur fol. 78'—83' fragmenta lexicæ Tironiani. 32 Quia] 40 Epistola nomine Ludovici imperatoris ad pontificem Romanum quasi lemma praemittunt edd. 36 sint P.

1) Augustinus, Liber de magistro c. 12 § 39; Opp. I, 560 sq. 2) Ibid. § 40; l. l. I, 561. 3) Notatu dignum est collectionem excerptorum non expressis verbis clausulam adicere, quae omnium locorum quasi praebeat summam. Accedit, quod forma epistolae ab Hludowico ad papam dirigendae nihil dicat de consilio, quo eam composuerint synodales. Non obliviscendum denique est quinque folia codicis P (v. supra l. 40) obtineri fragmentis lexicæ Tironiani. Quae cum ita sint, non ita pauca excidisse fortasse statuendum est.

largitor omnium bonorum Dominus de mundo corporaliter abscissurus pro summo
atque altissimo munere fidelibus suis dando pariter et relinquendo largiri dignatus est,
dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*, illud etiam apostoli pariter Ioh. 14, 27.
attentissime cogitandum est: *Pacem sequimini et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum*; Hebr. 12, 14.
5 et idcirco valde necesse est, ut quisquis ad illam patriam desiderat pervenire, ubi
numquam discordia potuit vel poterit introire, illud summopere agere studeat, per
quod et ipse illam Deo placitam caritatis pacem cum omnibus habere studeat et omnes
contra illam pacem discordantes ad veram concordiam revocare contendat.

*Certum est enim, quia, sicut quisquam, si eandem caritatem, illam Deo placitae
10 fraternitatis caritatem, servare poterit et noluerit, ad palatium caritatis pervenire non
poterit, ita, si illos, quos contra eandem dilectionis unitatem dissidentes cognoverit et
illos ad tantae beatitudinis viam revocare poterit et virtute, qua valet, non certaverit,
ipse sibi eiusdem beatitudinis ianuam seris validissimis claudit. Similiter quoque
iustissimo Dei iudicio eandem calcandi semitam obstaculum sibi opponit, si secundum
15 qualitatis suae modum, omnes in Deo unanimes ne in baratrum discordiae prouant,
quantum reniti praevallet, viriliter non contendit. Haec ad hoc non humana argumen-
tatione reperta, sed divina tota orbi terrarum docente auctoritate diffusa atque notissima
ubique valere debent, ut, ubicumque fuerint discordantes, ad concordiam revocentur,
concordes vero, ne in discordiam prouant, ab universis, qui praevalent, tueantur.

20 His ita summatis praemissis, series huius dictionis postulat, ut subsequens sermo,
cur talia praemissa sint, lucide pandat.

Quia igitur, ut universo ecclesiastico ordini revelante Spiritu sancto notum est,
inter cetera pietatis documenta testante apostolo fides, spes, caritas praeminent ipsaeque
25 rursum virtutes per prudentiam, temperantiam, fortitudinem atque iustitiam auctore
Deo inviolabiliter conservantur, ita rursus illae quattuor ad humanam derivatae so-
briam conversationem per rationem, discretionem, honestatem atque utilitatem habentur
atque utuntur; nullusque istis carens illas perfecte habere potuit nec eis rite, istis
spreitis, aliquando uti praevaluit. Et quamvis sint quaedam ex eis humanam rationem
excedentes, ut sunt nonnulla, quae sola fide attingi possunt et ob hoc ineffabilia vel
30 incomprehensibilia dicuntur, auctoritate tamen divina in sacris voluminibus, sanctorum
etiam catholicorum patrum edictis, Deo revelante, qualiter eadem tenenda vel con-
fitenda sint, sufficienter repperiuntur. Ideoque poene ab omnibus desideratur, optatur,
quaeritur, ut ratione praeunte, comitante vel subsequente in omnibus vel de omnibus,
unde certus esse desiderat, salva et anteposita semper et ubique divina auctoritate,
35 non prius qualibet humana adinventionem opponatur quam utili ratione instruatur et,
undecumque certus esse desiderat, pleniter imbuatur.

Idcirco ergo summopere cavendum est, ne homini rationali rationem desideranti
atque poscenti ullo modo ratio interdicatur, nisi tantum in his, ut supra commemoratum
est, ineffabilis tanta ac talis occurrat sublimitas, cui merito universa humana se sub-
40 sternat ratiocinationis humilitas. Quia vero uno pretio, Christi videlicet sanguine, red-
empti, fratres sumus et ipso miserante, cuius misericordia id simus, cognosci meruimus,
cum omni mentis affectu, ut supra commemoratum est, necessitatem fratrum nostrorum,
totius scilicet imperii Orientalium Romanorum, ad intima cordis nostri viscera ad-
mittere debemus, quorum inviolabilem caritatem ob nullam aliam disceptationis occa-
45 sionem nimis duriter et, ut multis videtur, irrationabiliter scissam esse cognovimus,
nisi quod quidam illorum una cum Michaele et Theophilo imperatoribus, carissimis
fratribus nostris, imagines sanctorum non habere volunt, quidam vero econtra ex eadem

4 est *deest* P.35 prius] *supple*: quidquam.instruatur] *intellige*: fidelis.

sancta plebe non solum habere, sed etiam adorare volunt. Quorum altercationis discordiae summa talis est, ut nolentes illas habere volentes nec habere consentiant, volentes vero nolentes etiam adorare compellant; qui hinc et inde in diversa tendentes adversus alterutrum, sive humana argumentatione vel ratione sive etiam ex divina auctoritate vel sanctorum patrum scriptis, voluntati suae excerpta vel coacervata 5 habent, ut utrisque videtur, congrua plurima testimonia, quibus et isti suam et illi econtra vindicare et obtinere suam putant posse sententiam.

Unde, sicut dignum et vere dignum et iustum est, ut praeunte Spiritus sancti virtute ille inter eos in nomine Domini talia correcturus et ad viam veritatis sanctissimo moderamine reducturus primus in hominibus arbiter occurrat, quem Deus 10 omnipotens in sede apostolica collocare eorumque vicarium eidem sanctae suae ecclesiae dare dignatus est — et ob hoc ei nomen speciale in toto orbe terrarum ab eadem sancta Dei ecclesia prae omnibus pontificibus decretum est, ut solus non sua abusione, sed tantorum apostolorum auctoritate universalis papa dicatur, scribatur et ab 1. Ioh. 2, 18. omnibus habeatur — et quia, sicut omnibus notum est, dicente Iohanne apostolo: *Hora* 15 1. Cor. 10, 11. *novissima est* et Paulo: *Nos, in quos fines saeculorum devenerunt*, et ideo tempus instat, dies iudicii absque ulla diuturna dilatione appropinquat, nulli dubium, quin diabolus inter reliqua perditionis suae argumenta illud praecipue contendit, ut in novissimo die sanctae Dei ecclesiae caritatem mutuam scindat, unanimitem per quamlibet occasionem findat, viscera dilectionis corrumpat, ut eam non in pace superius commemorata, 20 sed discissam et laceratam dies ille horrendus inveniat. Sed nec illud latet, quod ipse infelix infelicium miserrimusque omnium miserorum non curat, per quamlibet occasionem corporalem, spiritalem, mundanam, ecclesiasticam id efficere possit, dum tamen quolibet argumento eius Deo placitam, mutuam in diligendo soliditatem scindere valeat; et cum universus ei ecclesiasticus ordo merito obviare debeat, nullus tamen sub hac 25 conditione maiori constringitur debito quam ille, qui tanto in sede apostolica illorum auctoritate pro eorum reverentia in universali mundo ac tali honorari meruit privilegio; qui tamen universalis merito non dicitur, si pro universali ecclesiae statu viribus, quibus valet, non agonizatur.

Haec, domne pater ac toto mundo venerande atque reverende sanctissime pontifex, ad insinuandam in tanta re mentis nostrae devotionem praemittere studuimus. 30

Abhinc vero, si a Deo conservanda almitas vestra ita elegerit, non insinuando, sed admonendo, qualiter communis legatio nostra ad illam sanctam Dei ecclesiam corrigendam dirigi possit, subnectere curabimus, non ut sanctae et a Deo datae sapientiae vestrae, quod absit, altius sublimiusque progrediendi terminum ponere prae- 35 sumpserimus, sed ne id, quod exinde nobis omnipotentis Dei misericordia ad obsequium vestrum et salutem nostram conferre dignata est, silentio tegeremus. Sicut filium decet patris, in gremio examinis vestri collocavimus, confisi in Domino, quod ipse vobis exinde quod sibi placitum et acceptabile est inspirare dignabitur.

Nos tamen non synodum congregando, sed, quemadmodum a vobis postulavimus 40 licentiamque agendi percepimus¹, una cum familiaribus nostris, filiis vestris², quantum pro multiplicibus sollicitudinibus regni diversis occupati per intervalla potuimus, considerare studuimus, quid almitati vestrae de tanta necessitate significare potuissemus,

26 illorum] *scil.* apostolorum.

33 illam — ecclesiam] *scil.* imperii Orientalium.

37 et deest P.

1) Cf. Simson, l. l. I, 248 ann. 3. 2) Synodo interfuerunt Hieremias Senonensis archi- 45 episcopus, Ionas Aurelianensis, Freulfus Lexoviensis, Halitgarius Cameracensis, Amalarius Mettensis episcopi, Adegarius quidam; cf. Simson, l. l. I, 247 ann. 10. 249; v. etiam supra p. 473 l. 35 sqq.

qualiter idem populus a Deo per vestram conservandus orthodoxam sanctitatem ad veram concordiam revocari potuisset, ut vera pace conglutinati et in hoc et in futuro saeculo omnium Domino placere potuissent. Et quicquid exinde salubre Domino inspirante invenire potuimus, paternitati vestrae per praesentes filios vestros, fratres nostros, quaedam dictis, quaedam scriptis intimando direximus¹. —

Oro² autem et obsecro in universo mundo — ut beati praedecessoris mei domni Gregorii papae utar verbis, fratres et domni mei in quantum peccatores, fratres mei in quantum iusti domni mei, quantum ex me humiliter supplico, quantum vero ex tanta auctoritate sublimiter moneo —, ut nemo me hoc in loco propter me despiciat, quia, etsi ad invitandum nequaquam dignus appareo, magna est tamen virtus caritatis, pacis et unitatis, ad quam vos alta potestate in vice beatorum apostolorum Petri et Pauli in nomine domini nostri Iesu Christi invitare praesumo. Cum enim Paulus veridica voce dicat: *Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, quia sine illa nemo videbit Deum*, quid felicius quam et in hoc saeculo desiderando et in illo fruendo Deum videre? Quid e diverso infelicius quam nec in hoc saeculo feliciter optando nec in illo felicius fruendo videre mereri Deum? Et cum huius assertionis vel veritatis in universo mundo tanta sint testimonia, quae in praesenti tempore nulla evolere praevaleat lingua nullusque mortalium praescire valeat, quando vel uniuscuiusque vel, quod maius est, totius mundi occasus terminusve fieri debeat, magna me, ut in omnibus notum est, urget necessitas, ut id, quod ex debito reddere debeo, diutius differre non audeam, ne forte tanto caritatis debito subtracto in conspectu aeterni iudicis pro vobis omnibus reus appaream.

Quamobrem oro vel moneo, ut primo me, summi Dei ecclesiae filii, Michahel et Theophile, gloriosi vero et sublimiter a Deo exaltati imperatores Romanorum, una cum universo catholico nobilissimoque senatu ac populo vobis a Deo ad gubernandum credito, ut ea, quae pro salute vestra ex auctoritate beati Petri, cui dominus et Deus noster Iesus Christus claves committere dignatus est regni caelorum dicens: *Quodcumque ligaveris super terram ligatum erit et in caelis, et quodcumque solveris super terram solutum erit et in caelis*, admonere et exhortari et insinuare necessarium duximus, patienter audiat animusque Deo placitum vestrum non ad contemnendum, sed ad oboediendum et conservandum praeparare studeatis. Ideo autem ad oboediendum nobis hortamur, quia omnia, quae vobis de hac causa dicturi sumus, tribus hoc capitulis principaliter et ordinare et confirmare parati sumus, id est ratione, auctoritate et consilio³, videlicet rationem texendo et eandem rationem in quantum rationabilis, discreta, honesta et utilis fuerit, auctoritate firmando, eandem vero auctoritatem secundum catholicae fidei veritatem et rectitudinem salubriter intelligendo, ad ultimum vero, quid in his ad salutem universalis ecclesiae tenendum sit, consilium Deo placitum dando et idem consilium confirmando. Et quamvis, ut dignum est, divina praecellat auctoritas, primo tamen ad mitigandos atque ad adunandos animos in diversa tendentes ratiocinando omnibus satisfacere volumus, ut eo facilius et divinam auctoritatem secundum sanum catholicae fidei intellectum concordēs suscipiant ac deinde certum nobis consilium suavius amplectantur amplexumque in futuro custodiant.

¹ direximus] post septem linearum intervallum sequuntur in P: Oro autem etc., quibus praemittuntur in edd. quasi lemma: Epistola nomine Romani pontificis ad Michaelē atque Theophitum imperatores Graecorum.
² 16 mereri] meruerit P. ³ 20 deferre P. 26 ut] repetitur ut in l. 23. 29 exhortare P. 38 praecellet P.

1) V. infra C—E inter acta huius synodi. 2) Formam epistolae ab Hludowico ad Eugenium dirigendae (p. 520 l. 32 — p. 523 l. 5) sequitur (— p. 532 l. 31) forma epistolae, qua papam, cum ad Michaelē scriberet, una cum libello huic formae inserto (p. 525 l. 27 — p. 526 l. 33) uti volebant synodales. 3) V. infra p. 524 l. 1 sqq. p. 526 l. 34 sqq. p. 529 l. 43 sqq.

RATIO. Apud omnes igitur huius sanctae Occidentalis ecclesiae, quae se auctoritate beatorum apostolorum Petri et Pauli, largiente Domino, fidei, spei et caritatis sumpsisse exordium gloriatur, ita hactenus per eosdem apostolos protegente Spiritu sancto et ipsis intercedentibus ac protegentibus ab omni heresi inlibata nunc usque conservata est, ut non solum ipsa ad quodlibet erroris diverticulum minime declinaret, 5 sed potius omnes a recto fidei tramite quoquo modo deviantes per orthodoxos eorundem successores toto orbe terrarum ad rectitudinem potius revocaret. Testis enim huius rei non quilibet angulus, sed orbis terrarum universus, quia, quotiens tales per mundum quaestiones motae sunt, quae ad periculum fidei universalis ecclesiae immineere putabantur, ob inveniendam inventamque conservandam catholicae fidei veritatem 10 semper hoc universalis ecclesia, ob praesente huius sanctitatem sedis pontifice aut certe cum consensu illius verbis vel litteris porrecto, corrigere correctumque ad conservandum statuere consuevit.

Simili modo etiam et in his, quae ad conservandum in humanis actibus eiusdem ecclesiae incontaminabilem statum, moderante non qualibet dolosa vel sophistica necnon 15 duplici calliditate, sed veritate subnixa, simplici ratione ipsaque discretione, honestate, utilitate, pariter inradiata ratione, non solum noxia vel nociva, verum quoque et ipsa superflua et non necessaria resecare consuevit et ea, ut praedictum est, quae ad salutem totius ecclesiae pertinere et insuper merito caveri non debuissent, disserendo et ordinando sancire solita fuit, et hoc non tantummodo de causa fidei vel, sicut praemissum 20 est, de statu humani generis vel cursu rectitudinis, verum quoque de omni dissensione in sancta Dei ecclesia, quae pacem illam turbare videbatur, quam Dominus apostolis Ioh. 14, 27. et per apostolos nobis omnibus vicariam praesentiae suae dereliquit dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*. Ubicumque per quodlibet pietatis argumentum pertingere potuit, semper huius sanctae sedis vicarius apostolorum, quaedam 25 mulcendo, quaedam vero, si ita res poposcisset, sublimi ac veneranda auctoritate, ut dignum erat, docendo pariterque praedicando, ad pacis concordiam revocare studuit.

Quorum vicem, qualescumque simus, ministerium tamen et auctoritatem subeuntes, caritate pariter et eadem auctoritate roborati dissensionem illam, quam inter ipsam semper Deo amabilem Romanorum Grecorumque ecclesiam exortam et durius eandem 30 ecclesiam, quam saluti illius ullo modo convenire possit, scindentem diuturno tempore cognovimus, non audemus declinare, ut non illam ex auctoritate tantorum apostolorum ad pacis concordiam ipsis mediantibus debeamus advocare, maxime vero in eo, quod eiusdem miserrime dissensionis ea sit materia, sine qua, sicut multis videtur, salva per fidem, spem et caritatem incunctanter et in hoc saeculo et in futuro salvari 35 potest ecclesia. Quorum sensus et sententia talis est: quid fidei, spei et caritati obesse potuisset, si imago nulla toto orbe terrarum picta vel ficta fuisset? Et quamquam idem filii nostri, qui haec dicunt, rationabiliter se ostendere posse nullatenus dubitant melius illud numquam fuisse, sine cuius cultu perfecta fide, spe et caritate universalis sancta Dei ecclesia salva potuisset consistere, quam sub hac occasione non dubium, 40 sed certissimum illud malum discordiae debere incurrere, quod, nisi correctum fuerit, nullatenus cum hac dissensione ad Dominum, qui est pax omnium sibi placitam pacem habentium, numquam in perpetuo posset pertingere, et quamvis devotio illorum hoc constanter postulet, ut eis ratiocinando, qualiter de ipsis imaginibus discrete et rationa-

1 Apud omnes etc.] loco fortasse corrupto frustra mederi conati sumus. Sensus videtur esse: Ut apud 45 omnes constat, fides huius sanctae ecclesiae . . . ab omni heresi inlibata . . . conservata est. 11 ob praesente] praesente ob fortasse corrigendum est, praesidente ob edd. 15 statum] supple: pertinent. 19 carere P. debuisset P. 25 vicarii P. 28 Quorum] scil. apostolorum. et deest P. 29 quae P. inter] infra P. 30 et deest P. 32 ut non] intellige: quasi non. 33 mediantibus] non add. P. 40 dubium] scil. esse. 43 posse P.

biliter sentiant, postea disserere liceat, quod, si est qui suscipere iusto moderamine velit, salubre omni homini esse non dubitant, ad comparisonem tamen tanti mali eandem imaginum causam pro nihilo computant, si pax illa, quae ad aeternam vitam, qui est via, veritas et vita, ducit, ad eandem viam veritatemque perducta non fuerit. cf. Ioh. 14, 6.

5 Et idcirco cunctus chorus sacerdotum necnon et omnis senatus totius gentis seu imperii Francorum et universa ecclesia per totam Galliam cum ceteris provinciis eidem a Deo conservando imperio subditis, audita fama delendae dissensionis fratrum suorum, inrevocabiliter postulant, ut prius per istius sanctae sedis a Deo conservatam in futuroque usque in finem saeculi, sicut ipsi indubitanter et nos omnes per merita
10 apostolorum confidimus, conservandam auctoritatem illud summopere quaerere festinemus, ut, quia auctore Deo haec duo regna in toto orbe terrarum principalia mutua sibi Deo placita caritate devincta sunt, illud diaboli telum ab eadem ecclesia dissipetur, ut pax Dei, quae exuperat omnem sensum, in eadem beata plebe pleniter restituatur. cf. Phil. 4, 7.

Vociferantur enim in caelum uno ore et uno corde omnipotentis Dei iudicium
15 inevitabiliter nobis incumbere, si auctoritate summorum in toto orbe terrarum apostolorum, quorum doctrinis et consilio universus flectitur mundus, discordiam vestram ad veram concordiam non certamus reducere. Dicunt etiam, quid acturi erant de tam praecipuo coram Deo amisso solatio, si illos, quos post huius sanctae sedis immutabilem tuitionem . . ., illud in tam praecipue carissimis fratribus solatium perdiderint,
20 cui simile in universa ecclesia nullum habebunt? Si enim cum illis veram fidem integrumque caritatis ardorem non servaverint, quid in iudicio Domini tanta neglecta caritate et in nomine Domini certissime confirmata neglexerint? Sed nos diuturnae lectioni vestroque fastidio in legendo parcentes, ubi tanta ab eis caritate urgente de Deo placita mutua dilectione vestra plorando, immo lugendo conquesti sunt, quae in
25 unum colligi difficile possunt, omissis, ad eandem seriem detexendam, quam ipsi de imaginum reddenda ratione spoponderant, redeamus.

Aiunt enim: 'Oramus ergo, sanctissime atque beatissime pontifex, ut nobis antiquorum patrum nostrorum hac de causa vitae cursum recitare liceat simulque, prout rationis ordo poposcerit, sensus sui affectum in hac dumtaxat re, cur ita vel ita
30 tenuerint, interserendo adiungere. Nec vobis taedium fiat, si ad ostendendam rationem veritatis veritatemque rationis sese paulo longius sermo protraxerit, dummodo linea veritatis, quae ab antiquis patribus nostris usque ad nos inflexibiliter ducta est, beato Dyonisio scilicet, qui a sancto Clemente, beati Petri apostoli in apostolatu primo eius successore, extitit in Gallias cum duodenario numero primus praedicator directus et
35 post aliquod tempus una cum sociis suis huc illucque praedicationis gratia per idem regnum dispersis martyrio coronatus est. Et quamquam plures existant, quidam martyres, quidam etiam confessores, quorum merita, qualia apud Deum habeantur, quamvis cotidianis miraculis coruscent, qui tamen propter longitudinem terrarum vobis minus cogniti fortasse existunt, intermittere possumus, sanctum tamen Hilarium antiquum
40 ecclesiasticum doctorem necnon et beatum Martinum toto orbe venerandum vobis notissimos esse minime dubitantes ad memoriam reducere necessarium aestimamus, quorum vitae magisterio edocti haec ita tenenda atque servanda suscepimus. Sed quia apud nos vel maiores nostros, ex quo ulla praesens aetas recordari potest, numquam eiusmodi quaestio mota vel ventilata fuit, ideo semper talis exinde mos ex praedictis
45 antiquis temporibus retentus in universa istius regni ecclesia extitit, ut nullus, ac si ex auctoritate eiusdem sanctae Dei ecclesiae iuberet, nullus cuicumque imaginem vo-

1 quod] *scil.* disserere; si — velit *intellige*: si modo quis est, qui iusto moderamine disserendi operam suscipere velit. 3- imaginum] *ex* imaginum *corr. al. man. P.* 4 qui] *supple*: Christus. 10 auctoritate *P.* 19 tuitionem] *sensus hiare videtur.* 20 cui] *qui P.* 23 fastidio] *fastigio P.* 24 quae] *intellige*:
50 eis quae. 33 primus — successor *P.* 38 qui] *quia P.* 39 intermittere possumus] *intermissis P.*

lenti pingere aut fingere prohiberet. Unde usque hodie eadem apud nos consuetudo tenetur, ut, quia hoc auctoritas nulla iubet, nemo iubeat, similiter, quia auctoritas nulla prohibet, nemo prohibeat. Quia vero propter praemissam rationem aliter esse non potest, nisi ratio inde habeatur, fortasse eadem ratio tale exordium non inconvenienter habere poterit. Si igitur imago in toto orbe terrarum nulla picta vel ficta esset, 5 numquid aliquid fidei, spei vel caritati sanctae Dei ecclesiae obsesset? Rursus si ita ut in quibusdam locis, maxime ecclesiis seu palatiis principum, ob nullum alium catholicae fidei seu religionis cultum, sed tantummodo scientibus pro amoris pii memoria seu ornamento eorundem locorum, nescientibus vero pro eiusdem pietatis doctrina pictae vel fictae sunt, ita per reliqua eiusdem imaginibus congrua domicilia ad eundem 10 sensum pertinentes pictae vel fictae essent, quid praefatis virtutibus umquam aut usquam obesse potuisset? Et ideo, quia res ita se habet, quid superest, nisi ut qui nolunt, ita non faciant, ut tamen eis, qui illas eo sensu, ut praemissum est, habere volunt vel faciunt, in faciendo vel habendo minime contradicant, et illi similiter, qui illas habere volunt, nolentes ad habendum vel faciendum nullatenus cogant. Atque 15 ita auctore Deo uterque inlaesus servatur, dum et habere volens propter cautelam illiciti cultus et habere nolens propter cautelam illiciti contemptus salvus permanere indubitanter poterit. Atque ita miserante Deo maiorum nostrorum de imaginibus vel picturis morem imitantes, in iubendo vel prohibendo, in habendo vel non habendo, in colendo vel non colendo, inlaesos hactenus hac de causa Domino opitulante nos 20 transisse et ipso gubernante transituros nequaquam dubitamus. Quamobrem monendi sunt omnes, qui illas habere volunt, ne amando vel quolibet modo adorando vel complectendo ultra quam oportet cultum eis illicitum ullatenus impendant. Similiter nec illi, qui eas habere noluerunt, sicubi eas aspexerint, qualibet ignominiosa vel probrosa detestatione spernere, contumeliare vel lacerare praesumant. Hinc ergo indubitanter 25 colligi potest, quae illum ratio hoc cum periculo quocumque compellat habere, quod illum procul dubio sine ullo periculo licet non habere. Ideo ergo totius huius rationis talis est summa, ut qui volunt propria memoria vel sana doctrina in locis competentibus absque ullo illicito cultu pictas vel fictas habeant imagines, qui autem nolunt absque ullo illicito contemptu taliter habentes vel habitas imagines nullatenus spernant. 30

Essent utique plura, quae hic ratiocinando, his per omnia congrua, dici vel scribi potuissent, si aut brevitatis temporis permitteret aut id aliqua ad ea confirmanda scribi necessitas poposcisset.

AUCTORITAS. His etiam pro satisfactione praedictorum fratrum nostrorum vel ecclesiae superius commemorati regni in sua, quia aliter esse non potuit, separatim 35 relatione vel serie competenter praemissis, ut quicumque ratiocinando animo suo satisfacere voluerit, cur eadem ecclesia tali se moderamine hac in re ex antiquis temporibus in habendis vel non habendis imaginibus tractare voluerit, tanto compendiosius facere possit, quanto non sparsim, sed simul sensum illorum oportune collectum legendo addiscere poterit, modo autem eadem ratio docet, sicut supra¹ significatum est, ut 40 nunc ad auctoritatem sanctorum patrum, qui inde aliquid scripserunt nobisque scriptum reliquerunt, redeamus et videamus, si eadem auctoritas praemissam rationem congruendo affirmare debeat an non.

Videtur igitur nobis, quamvis plures inde in reliquis tractatibus suis, quos de statu sanctae Dei ecclesiae inspirante Spiritu sancto studiose texuerunt, nonnulla 45

12 ido P. 20 inlaesus P. 22 adorando] orando P. 23 nec illi] et illis P. 32 ad] si P. confirmando P.

1) V. supra p. 523 l. 32 sqq.

interaserant, iuxta quod sensus ille postulat, unde agebatur, merito tamen illi ad huiusmodi examinationem primi ponantur, qui de hac re specialiter et ob hanc solummodo solvendam quaestionem scripsisse reperiuntur.

E quibus nobis beatus papa Gregorius huius sanctae Dei ecclesiae pontifex primus occurrit, qui ad Serenum Masiliensem episcopum hoc specialiter scripsit, sicut et in epistola illius ad eum facta in armario sanctae Dei nostrae ecclesiae continetur, eo quod audiret illum propter, ut sibi videbatur, superfluum imaginum cultum tali zelo succensum omnes imagines, quas in ecclesia sua reppererat, deposuisse, confregisse et extra eandem ecclesiam funditus proiecis-
 10 inlicita populum compesceret. Qua de re nil congruentius in hac causa posse fieri arbitrati sumus, quam ut primo eadem epistola huic nostro operi, quod maxime ob amorem vere pacis sanctae ecclesiae texere, ordinare, de meritis beatorum apostolorum confisi, fidei mente adgressi sumus, credentes per eos posse obtinere, ut tam per necessarium ecclesiasticum opus a Deo placitam consummationem debeamus perducere.
 15 Scribit enim ita: Indico¹, inquit, ad nos dudum pervenisse, quod fraternitas vestra, quosdam imaginum adoratores aspiciens, easdem ab ecclesiis imagines confregit atque proiecit. Et quidem zelum vos, ne quid manufactum adorari possit, habuisse laudavimus, sed frangere easdem imagines non debuisse iudicamus. Idecirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi, qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant quae legere in codicibus non valent. Tua ergo fraternitas et illas ser-
 20 vare et ab eorum adoratu populum prohibere debuit, quatinus et litterarum nescii haberent unde scientiam historiae colligerent et populus in picturae adoratione minime peccaret.

Item idem ad eundem: Perlatum², inquit, siquidem ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confringeres. Et quidem, quia eas adorare vetuisses, omnino laudavimus, fregisse vero reprehendimus. Dic, frater,
 25 a quo factum sacerdote aliquando auditum est quod fecisti? Si non aliud vel illud te non debuit revocare, ut dispectis aliis fratribus solum te sanctum et esse crederes sapientem? Aliud est enim picturam adorare, aliud picturae historia quid sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis praestat pictura cernentibus, quia in ipsa ignorantes vident quod sequi debeant, in ipsa legunt qui litteras nesciunt. Unde praecipue gentibus pro lectione pictura est, quod magno-
 30 pere a te, qui inter gentes habitas, attendi decuerat, ne, dum recto zelo incaute succenderis, ferocibus animis scandalum generares. Frangi ergo non debuit quod non ad adorandum in ecclesiis, sed ad instruendas solummodo mentes fuit nescientium collocatum. Et quia in locis venerabilibus sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit, si zelum discretionem condisses, sine dubio et ea, quae intendebas, salubriter obtinere et collectum gregem non dispergere, sed potius
 35 poteras congregare, ut pastoris in te merito nomen excelleret, non culpa dispersoris incumberet. Hinc autem, dum in hoc animi tui incaute nimis motus exequeris, ita tuos scandalizasse filios perhiberis, ut maxima eorum pars a tua se communione suspenderet. Quando ergo ad ovile dominicum errantes oves adducas, qui quas habes detinere non praevales? Proinde hortamur, ut vel nunc studeas esse sollicitus atque ab hac te praesumptione compescas et eorum animos, quos a tua
 40 disiunctos unitate cognoscis, paterna ad te dulcedine omni adnitu omnique studio revocare festines. Convocandi enim sunt diversi ecclesiae filii, eisque scripturae testimoniis ostendendum, quia omne manufactum adorare non liceat, quoniam scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli* Matth. 4, 10. *servies*, ac deinde subiungendum, quia, quoniam picturas imaginum, quae ad aedificationem imperiti populi factae fuerant, ut nescientes litteras ipsam historiam intendentes quod dictum sit discerent,

45 7 imaginum] imaginarium e corr. P, v. supra p. 525 l. 47. 11 epistola] sensu aliquatenus hian-
 inseratur aut simile quid addendum est. 16 ab deest P. 30 a deest P. 43 quoniam deest P.
 picturae P. 44 discere P.

1) V. supra p. 487 l. 28 sqq. 2) V. supra p. 488 l. 1 sqq.; cf. p. 507 l. 14 sqq. 27 sqq. 32 sqq.

transisse in adorationem videras, idcirco commotus es, ut eas imagines frangi praeciperes, atque eis dicendum: Si ad hanc instructionem, ad quam imagines antiquitus factae sunt, habere vultis in ecclesiis, eas modis omnibus et offerri et haberi permittas. At indica, quod non tibi ipsa visio historiae, quae pictura teste pandebatur, displicuerit, sed illa adoratio, quae picturis fuerat incompetenter exhibita. Atque in his verbis eorum mentes demulcens eos ad concordiam revoca et, si quis imagines facere voluerit, minime prohibe, adorare vero imagines omnimodis evita. Sed hoc sollicite fraternitas tua admoneat, ut ex visione rei gestae ardorem compunctionis percipiant et in adorationem soli illius omnipotentis sanctae trinitatis humiliter prosternantur.

Item idem ad Ianuarium episcopum: Iudaei¹, inquit, de civitate vestra huc venientes questi nobis sunt, quod synagogam eorum, quae Caralis sita est, Petrus, qui ex eorum superstitione ad Christianae fidei cultum Deo volente perductus est, adhibitis sibi quibusdam indisciplinatis sequenti die baptismatis sui, hoc est dominica ipsa festivitate paschali, cum gravi scandalo sine vestra voluntate occupasset atque imaginem illic genitricis Dei Dominique nostri et venerandam crucem vel birrum album, quo fonte surgens indutus fuerat, apposuisset.

Et post pauca: Considerantes², inquit, hac de re vestrae voluntatis intentum ac magis iudicium his hortamur affatibus, ut sublata exinde cum ea, qua dignum est, veneratione imagine atque cruce debeatis quod violenter ablatum est reformare.

Item idem ad Secundinum servum Dei inclausum: Imagines³, inquit, quas a nobis tibi dirigendas per Dulcidium diaconum tuum rogasti, valde nobis tua postulatio placuit, quia illum in corde tota intentione quaeris, cuius imaginem prae oculis habere desideras, ut visio corporalis cotidiana reddat exortum, ut, dum picturam vides, ad illum animo inardescas, cuius te imaginem videre consideras. Ab re non facimus, si per visibilia invisibilia demonstramus. Sic homo, qui alium ardentem videre desiderat aut sponsam amando desiderat, quam videre conatur, si contingit aut ad balneum ire aut ad ecclesiam procedere, festinus in via se praeparat, ut de visione hilaris recedat. Scimus, quia tu imaginem salvatoris nostri ideo non petis, ut quasi Deum colas, sed ob recordationem filii Dei, ut in eius amore recalescas, cuius te imaginem videre consideras. Et nos quidem non quasi ante divinitatem ante ipsam prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum aut passum vel in throno sedentem recordamur. Et dum nos ipsa pictura quasi scriptura ad memoriam filii Dei reducimus, animum nostrum aut de resurrectione laetificat aut de passione mulcet. Ideoque direximus tibi surtarias duas et imaginem salvatoris et sanctae Mariae Dei genitricis, beati Petri et Pauli apostolorum per supradictum filium nostrum diaconem et una cum cruce clavem pro benedictione, ut ab ipso maligno defensus sis, cuius sancto ligno te esse munitum credis.

Huc usque epistola Gregorii. Sed quia hic ordo verborum ita praeposterus atque a non intelligentibus confusus videri potest, ut, nisi caute consideretur, ita a nonnullis minus capacibus intelligi possit, quasi beatus Gregorius id, quod prius omnibus illicitum esse praedixit, se fecisse sibi facienda licitum esse testetur, quod quam absurdum quamque contra sanctae Dei ecclesiae religionem de tanto ecclesiastico doctore sentire indignum sit, nullus, qui dicta eius scrutando vel legendo cognovit, ignorare permittitur. Nam ut sibimetipsi contrarius esse debeat, iustitia vel rectitudo sanctae Dei maximeque Romanae ecclesiae sustinere non valet, quod, etsi paupertas insipientiae nostrae id intelligere non valet, melius, ut contra insipientiam suam quam contra tantam a Deo datam sapientiam insurgere praesumat. Sed et si ipsum modicum sensum nostrum virtus misericordiae Dei aliquantulum inluminare dignatur, quomodo id ipsum contrarium sibi non sit, facillime intelligitur. Nam quia ab imaginum adora-

16 affectibus P. 29 filium P. 30 syrterias P.

1) V. supra p. 488 l. 33 sqq. p. 508 l. 17 sqq. 2) V. supra p. 488 l. 39 sqq. p. 508 l. 23 sqq. 3) V. supra p. 489 l. 1 sqq. p. 508 l. 1 sqq.

tione adorantes compescuerit, nulla dubitatio est. In eo vero, quod ad Secundinum scripsit: Nos¹ quidem non quasi ante divinitatem ante ipsam prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem natum aut passum vel in throno sedentem recordamur, ubi, ut praemisum est², ac si sibimet contraria dixerit, intelligentiae nostrae se caligo confundit. Sed ne
 5 nos non necessaria ignorantia id non intelligendo diutius torqueat, sensus eiusdem sententiae talis est: Nos quidem ante ipsam non prosternimur quasi ante divinitatem, sed illum adoramus et cetera. Quod tale est, acsi regi in throno sedenti dicas: Nos quidem, o rex, non quasi ante divinitatem ante te prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem tuam, quia homo es, dominum Iesum Christum hominem recor-
 10 damur natum aut passum vel in throno sedentem, cuius imitator es tu sedens in throno. Numquid tali dicto mox consequens est, ut eundem regem adorare compellar sedentem in throno? Ita nec in eo, quod dicitur: Nos³ quidem non quasi ante divinitatem ante ipsam prosternimur, sed illum adoramus et cetera, ad imaginum adorationem invitamur, quia, sicut in multis divinae auctoritatis voluminibus sententias ordine verborum praepostero
 15 scriptas invenimus, ita quoque factum esse eo sensu, ut supra dictum est, hoc in loco minime dubitamus.

Cum enim ibi scriptum sit: Nos⁴ quidem non quasi ante divinitatem ante ipsam prosternimur, quis non animadvertat id ipsum magis refutando quam imperando vel adhortando eandem adorationem imaginum dictum esse, ita ut dictum est. Quanto magis,
 20 sicut supra factum est, ordo verborum si suo restituatur in ordine, omnem quemcumque ob nimiam simplicitatem errantem in eo, quod beatum sanctae Dei ecclesiae doctorem adversum seipsum sensisse aestimabat, corrigere poterit, insuper etiam, si quemquam subtilius intelligentem hoc neglegentius minusve intente legere contigisset, facillime seipsum diiudicantem, cur aliquando aliter senserit, ad sobrium intellectum
 25 revocare poterit. Si quis autem, quod quidem a sane sapientibus omnibus absit, magis suum sensum sequendo illum voluerit condemnare quam se corrigere, nulli dubium, quin merito ab universa, maxime tamen a sancta Dei Romana ecclesia debeat condemnari. Nequaquam enim fieri potest, ut hae duae sententiae sibimet contrariae non existant, una, qua populus ab adoratione imaginum, ne criminis id agendo reus
 30 appareat, prohibetur, altera vero, quae illum id ipsum egisse ceterosque, ut hoc faciant, docuisse perhibetur. Sed absit hoc a tanto talique generali catholicae ecclesiae magistro, ut qui universas perplexas scripturae quaestiones, quae sibi contrariae videbantur eique ad explanandum vel tractandum occurrerunt, numquam dissidentes relinquere consuevit, sua sibimet dicta discordantia reliquisset.

35 His ita propter vitandam huiusmodi temeritatem summatim praemissis nunc videndum, utrum ei quisquam catholicorum patrum, quamvis ei specialiter fortasse talis scribendi necessitas minime incumberet, in ceteris tractatibus suis tale aliquid inditum habeat, in quo eiusdem patris sensui de imaginibus concors esse videatur.

Ecce enim beatus Ambrosius, antiquus ecclesiae Dei probabilis doctor, ita in epi-
 40 stola Pauli ad Romanos tractans ait: Qua⁵ ratione quave auctoritate imagines angelorum vel aliorum sanctorum adorandae sint, cum ipsi sancti angeli vel sancti homines vivos se adorari noluerint?

CONSILIUM⁶. Auctoritate ergo, ut proposuimus, secundo loco inserta non quidem, quantum ex thesauro uberrimo ecclesiastico potuit, sed quantum epistolaris

3 ubi] ibi P. 19 adorando P. 20 si deest P. 24 diiudicante P. 22 et 25 poterit]
 45 scil. ille, qui probat interpretationem synodalem. 42 noluerunt P.

1) V. supra p. 528 l. 26 sqq. 2) Cf. supra p. 528 l. 40 sqq. 3) V. 528 l. 26 sq.
 4) Ibidem. 5) Hunc locum apud Ambrosium non inveni, sed legitur supra p. 494 l. 14 sqq.
 6) V. supra p. 523 l. 34 sqq.

brevitas rite permisit, monere vos et exhortari, o venerandi mundi principes, cum universa sancta Dei, quam Domino dispensante et committente gubernatis, ecclesia, ut ea, quae vobis non quaelibet temeritas, sed vera humilitas nostra intimare studuerit, attentius audiat et ob illorum reverentiam, qui cum Domino ipso promittente in die novissimo totius mundi venturi sunt iudices, reverenter suscipiatis et ad salutem omnium vestrum strenue conservare studeatis.

Praemisimus enim paulo superius¹, ut post redditam rationem, post insertam auctoritatem propter adunandam, quam domino Deo ordinante regitis, ecclesiam consilium vobis non nostra adinventione, sed divina auctoritate illud dare debuissemus, per quod eadem sancta mater ecclesia ita sibi mutuo in vera pace foederari debuisse, qualiter et in hoc saeculo et in futuro ei placere potuisset, qui ascensurus de mundo suis promisit dicens: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*. Et quia attestante Paulo inter cetera verum est: *Si quis tradiderit corpus suum, ut ardeat, caritatem autem non habuerit, nihil est*, ideo praedictam sanctam Dei ecclesiam in verae pacis concordiam adunari totis viribus optamus, quia, quomodo sine illa caritate mutuum habere possit, nullo modo intelligimus. Potest enim fieri, ut aliquis cum altero ex parte vel fictam pacem temporaliter habeat: quomodo autem sine vera mutua pace habita cum altero veram possit habere caritatem, nulla docet auctoritas. Unde magnopere considerandum est, quanta temeritate quantave audacia ad aeternam ille pervenire se posse existimat, qui praesentem in hoc saeculo pacem Domini per quamlibet occasionem scissam restaurare cum proximo non curat, quam primum munus humano generi conlatum angeli nuntiant mox nato Domino in mundo eandemque novissime fidelibus suis in vice sua idem Dominus reliquit discessurus de mundo. Et quamquam multa et pene innumerabilia essent, quae de tanta re subtiliter, sublimiter et nimis terribiliter dici potuissent, cavendum est unicuique, ne hoc quisquam de illa solummodo pace intelligendum putet, quae habetur in caelis, quia et Dominus recedens ait: *Pacem meam relinquo vobis*, et angeli praemittentes: *Gloria in excelsis Deo*, mox non in caelis, subiungunt, sed in terra pax hominibus bonae voluntatis. Cogita igitur tecum, o plebs et populus Dei, si ad perpetuam vis pervenire salutem, ut in hoc saeculo non fictam, sed veram habere mutuam studeas pacem.

Sed minus fortasse prodesse poterit; libet merito tanta talisque auctoritas causa consilii sufficere debuisset, necesse erit, ut huic adsertioni cetera adiungantur, quae nequaquam iuste adderentur, si a Deo ab initio catholicae fidei data vobis sapientia, sicut oportuit, pro vobis sollicita esse studuisset. Dicit enim apostolus: *Iudaei signa petunt, Graeci sapientiam quaerunt*. Ubi est ergo sapientia vestra, qui propter quamlibet occasionem illud habere contemnitis, sine quo ad regna caelestia pervenire nullo modo valebitis? Et haec non arguendo vel increpando, sed ammonendo interim dicimus, ut vos ad interiorem hominem vestrum, in quo Deus per fidem, spem et caritatem inhabitare consuevit, revocemus. Quem si ita secundum, ut supra dictum est, sapientiam vobis a Deo datam cogitare, diligere vel metuere vultis, mirum est, quomodo cum fratribus invicem tanto iam tempore scandalum et discordiam habere non metuitis. Ecce etenim, si non amplius, iam annus est, ex quo hanc inter vos miseram dissensionem pullulasse audivimus. Quam videlicet discordiam Deo, ut dignum est, semper odibilem, diabolo vero, ut ei decet, semper amabilem omnes antecessores mei ad corrigendum, prout eis possibile fuit, multum laborasse non ignoratur.

¹ exhortari] sc. volumus.

1) V. supra p. 523 l. 34 sqq.

Haec in paucis ad excitanda Deo amabilia corda vestra ideo praemittere curavimus, ut ea, quae vobis studiosius pro salute omnium animarum nostrarum dicenda providimus, acutiores vos ad audiendum et per omnia sollicitos in Domino redderemus. Sed sicut non solum sacra auctoritate discimus, verum quoque et humana cotidiana
 5 bene consuetudine agendo cernimus, quia arbor fructus malos faciens nullo modo salubrius extirpatur, quam si radicitus evellatur, melius saepe dictam discordiam vestram omnipotente Domino opitulante una vobiscum, qui huic miserrimae nimiumque infelici conditioni prostrati non succumbitis, sed auctoritate bonorum omnium, domino Deo, tantae spurcitiae celso in cacumine praeminetis, corrigere valemus, si, quae sit huius
 10 perditionis origo vel fomes, detegendo pandamus.

cf. Matth. 3, 10.

Nullus nempe sane sapientium fideliumque in Domino fratrum vestrorum dubitare permittitur esse plures in hac sancta et a Deo conservanda ecclesia, qui tantae miseriae succumbere dedignentur, licet eis manus humana validior, ne id, quod exinde iustum esse non dubitant, restaurare vel perficere valeant, obsistat. Quamobrem amabiliter ammonendi estis, ut totis viribus omnipotentem Dominum exorare studeatis, ut
 15 tantam ab hoc regno infelicitatem amovere iubeat et illam, quam mundus dare non potest, pacem sua vobis immensa clementia concedat. Et quia tantae auctoritatis ordo vel tantae sublimitatis ratio necdum poscebat, ut, priusquam illa omnia, quae merito praemittenda erant, praeponerentur, ut facilius quovis in loco secundum sui qualitatem
 20 haberentur illa, quibus salva fide, spe vel caritate totius ecclesiae status carere potuisset, propter satisfactionem tamen in hoc opere laborantium principalis huius saepedictae discordiae vestrae, causa imaginum extitisse traditur. Eiusdem quoque causae origo in eo contigisse fertur, quod imperator considerans quosdam in eadem plebe indiscreto zelo inflammatos ultra, quam oportuisset vel umquam prius actum
 25 esset, in imaginum cultura, veneratione vel adoratione ultra progredere, quam ut antea umquam in universa ecclesia factum esset, volens, ut tunc sibi cum illis, qui ei favebant, eandem superstitionem, qualiscumque esset, ab ecclesia penitus amoveret, postposita hac in re salubri discretionem, sine qua omnis humanae actionis virtus in vitium vertitur, elegit praemissam superstitionem aliter emendari non posse, nisi omnes imagines penitus delerentur. Atqui si ita erat, ut dictum est, illicitus cultus in hominibus
 30 vel ab hominibus conpescendus erat non in imaginum destructione, quae nihil peccaverunt, immo eo sensu, quo supra praemissum est, scientibus pro pia memoria, nescientibus vero pro doctrina utiles erant; in frangendo vel dissipando sinistram extendit pro dextera. Et qui ita hac in re incautos reducere debuit, sicut forte, quia recens
 35 erat causa, facillime potuit, instigante, qui nunc late patet, ecclesiasticae pacis vel caritatis inimico, hanc eis acsi luculentissimam ostendit semitam, heu quam longe ab illa sinistris anfractibus incedentem, quae de semetipso ait: *Ego sum via, veritas et vita.* Ioh. 14, 6.
 Quid putas quam dulcia quamque religiosissima, immo sanctissima satagebat fingere itinera, ut per illa ad haec, quae nunc omnes plangimus, pertrahere potuisset discidia?
 40 Sed nec hoc ullo modo aliter aestimatur peragere potuisse, nisi illum prius cum sequacibus suis illius impiae dulcedinis demulcendo cor tangeret, cuius idem diabolus pestifero telo perforatus de caelo merito cecidisset.

Sed quid agimus, quid dicimus? Ad comparationem namque malorum omnium, quae hic congruente spatio, quod omnino non deest, non solum de diabolo, sed etiam
 45 de ipso imperatore cum fautoribus suis dici poterant, nihil est, quod dicimus. Universa denique mala, quae ex eo usque in praesentem diem per huiusmodi discordiam in vobis perpetrata sunt, hinc sumpsere principium. Quamvis enim propter singultum plora-

tionis tacere non permittamus, licet propter arctissimum temporis spatium et propter innormitatem earundem miseriarum, ut lugentibus mos est, innumera ad dicendum flebilis occurrerint, paucis ad inchoationem huius infelicitatis redire placet, ut contueamur diabolum in huius vitae excursu in bivio stantem, ubi imperator e duobus unum ad elegendum indeclinabiliter cogitur, aut cultui illicito favendo imaginibus 5 contra ius ecclesiasticum cervicem flectere aut certe huiusmodi cultoribus contradicendo vel non favendo ingratus existere. Et qui facilius poterat ad imitationem antiquorum principum vel patrum suorum et istos ab illicito cultu revocare et cum ceteris omnibus morem antiquum sine offensione Dei prosequentibus pacem vel caritatem leniter retinere, persuasit eum praedictus pacis semper et caritatis inimicus illud iter in destruendis imaginibus arripere, per quod omnes per discretionem sane sapientes atque servantes perturbando confunderet et illos, qui saepe dicta discretionem vel temperantia, quae una de cardinalibus ecclesiasticis virtutibus esse cognoscitur, sprete, elegit ultra quam unquam Deo placuit vel placere debeat, imaginum cultui deservire, ut eisdem, qui hoc electum habebant, potuisset placere, non considerans illud, quod terribiliter 15 scriptum est: *Qui hominibus placent confusi sunt, quoniam Deus sprevit illos.*

Ps. 52, 6.

Sicque factum est, ut ex die illo ab eodem antiquo semper Deo placenti populo fidelium exilia non cessarent, cruces et cruciatus non quiescerent et, ut fertur, membrorum detruncationes, ipsa etiam homicidia causa earundem imaginum nimia perpetrata sint. Et haec diu cucurrerunt, quousque idem humani generis antiquus inimicus, 20 quasi in hac parte satiatus, convertit se ad alia perditionis argumenta, ut denuo suscitarret sibi econtra cultores imaginum, Herenam videlicet cum filio tam pestifera inlusione decipiens, ut absque ulla misericordia vel metus superinspicientis omnipotentis Dei maiestate talis ab eis promulgaretur sententia, ut omnis homo eorum ditioni subiectus imagines adoraret aut certe exilio poenisve diversis cruciaretur et, si non adquiesceret, 25 ab universali ecclesia anathematis vinculo sequestratus religaretur. Sed quid nunc denuo e diverso agat, ad priorem iterum recurrens semitam praesentem denuo incitans imperatorem, ut eas pictas vel scriptas habere quempiam volendo permittat, quis igitur tam eloquens sub caelo habetur, qui hanc pestiferam cladem enumerare praevaleat? Quis tam ferrea habeat praecordia, cui non dico scribendi, verum quoque per defectum 30 lacrimarum vocem non tollat eiulandi?

17 antiquo] scil. inimico generis humani. placenti] placens P. 31 eiulandi] post trium linearum intervallum sequitur in P epistola ad Eugenium directa (infra D), libellum autem synodalem mutilum esse nobis persuasum est.

**C. HLUDOWICI ET HLOTHARII IMPERATORUM
EPISTOLA AD HIEREMIAM SENONENSEM ARCHIEPISCOPUM
ET IONAM AURELIANENSEM EPISCOPUM DIRECTA.**

35

825. exeunte.

Legitur in codice Parisiensi latino 1597 A (antea s. Remigii Remensis, tum Pithoeano) saec. IX. (= P) fol. 104'—105'.

40

Edd.: Synodus Parisiensis p. 155; ed. 2. p. 125. Flacius, Catal. test. verit. ed. 4. II, 231; ed. 5. p. 1155. Baronius 825 n. 50. Goldast, Decreta 749. Goldast, Const. imp. I, 187. Sirmond II, 460. Coll. reg. conc. XXI, 92. Vorburg, Hist. XI, 151. Labbe-Cossart VII, 1649; ed. Coleti IX, 648. Baluze I, 643. Le Cointe VII, 771. Harduin IV, 1260. Bouquet VI, 341. Mansi XV, app. 435. Walter II, 365. Migne, Patrol. lat. XCVIII, 1348. 45

CIV, 1316. Quantin, 'Cartul. de l'Yonne' I, 36. — Reg.: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 818. 'Neues Archiv' XXIV, 485.

Hieremiae¹ et Iona² venerabilibus episcopis in Domino salutem.

Venerunt ad praesentiam nostram Halitgarius³ et Amalarius⁴ episcopi VIII. Idus
 5 Decembris⁵, deferentes collectiones de libris sanctorum patrum, quas in conventu apud
 Parisios habito simul positi collegistis, quas etiam coram nobis perlegi fecimus. Et
 quia placuerunt et ad id, propter quod collectae sunt, necessariae atque utiles a nobis
 iudicantur, sub omni celeritate vobis censuimus dirigendas. Idcirco ammonendo prae-
 cipimus sollertiae vestrae, ut, priusquam de his aliquid domno apostolico⁶ indicetis,
 10 diligenti cura eadem vos recensere curetis et ea, quae melius et aptius praesenti
 negotio convenire inveneritis, excerpere atque describere illique ad legendum offerre
 studeatis, quia, ut nostis, nos ab eo petivimus licentiam, quatenus has collectiones a
 sacerdotibus nostris fieri permitteret, et ideo non poterit praetermitti, quin ei osten-
 datur quod ex ipsius permissione collectum est. Illud tamen summopere praevidete,
 15 ut ea illi de his ostendatis, quae rationi de imaginibus habendae per omnia conveniunt
 et quod ipse vel sui minime reicere valeant. Sed et vos ipsi tam patienter ac modeste
 cum eo de hac causa disputationem habeatis, ut summopere caveatis, ne nimis ei
 resistendo eum in aliquam inrevocabilem pertinaciam incidere compellatis, sed paulatim
 verbis eius quasi obsequendo magis quam aperte resistendo ad mensuram, quae in
 20 habendis imaginibus retinenda est, eum deducere valeatis; et ideo potius efficere con-
 tendatis, ut negotium, de quo agitur, ad meliorem quam ad peiorem statum cum Dei
 adiutorio perducatur. Postquam vero hanc rationem de earundem imaginum causa
 consummaveritis, si tamen hoc ad nihilum Romana pertinacia permiserit, ut ratio inter
 vos habita aliquo bono et convenienti fine claudatur, et ille vobis indicaverit, quod
 25 legatos suos ob eandem causam in Graeciam mittere velit, volumus, ut eum inter-
 rogetis, si illi placeat, ut nostri legati pariter cum suis in Graeciam pergant. Et si
 hoc ei melius visum fuerit seque hoc omnino velle responderit, tunc volumus, ut sub
 omni festinatione litteris vestris a vobis ad nos directis nos inde certos faciatis simulque
 et de vestro adventu ad nos, ut eo tempore, quo vos ad nostram veneritis praesentiam,
 30 Halitgarium³ et Amalarium⁴ nobiscum inveniat. Vos autem cum domno apostolico
 considerate, ubi ille vel quando velit, ut sui ac nostri legati ad naves conscendendas
 se iungere debeant; et hoc nobis per vosmetipsos, cum Deo volente veneritis, adnun-
 tiare potestis.

7 et deest P. 8 ammonendo corr. al. atram. admonendo P. 13 eis P. 23 ratio] v. supra
 35 p. 240 l. 21. 25 mittere] permittere P.

1) Senonensi (818?—827). 2) Aurelianensi (825—843). 3) Cameracensis (817—831).
 4) Mettensis; cf. MG. Epp. III, 111. 'Neues Archiv' XXV, 853. 5) 6. Decembris; synodus ipsa
 coeperat die 1. mensis Novembris (v. supra p. 481 ann. 1). 6) Scil. Eugenio II. (824—827).

D. HLUDOWICI ET HLOTHARII IMPERATORUM EPISTOLA AD EUGENIUM II. PAPAM DIRECTA.

825. exeunte.

Legitur in codice Parisiensi latino 1597 A (antea s. Remigii Remensis, tum
 Pithoeano) saec. IX. (= P) fol. 103—104'.

Edd.: Synodus Parisiensis p. 153; ed. 2. p. 123. Flacius, Catal. test. verit. ed. 4. II, 230;
 45 ed. 5. p. 1155. Baronius 825 n. 47. Goldast, Decreta 747. Goldast, Const. imp. I, 186.

Sirmond II, 459. *Coll. reg. conc. XXI*, 90. *Vorburg, Hist. XI*, 150. *Le Cointe VII*, 771. *Labbe-Cossart VII*, 1648; *ed. Coleti IX*, 647. *Baluze I*, 645. *Harduin IV*, 1259. *Bouquet VI*, 342. *Mansi XV*, app. 437. *Walter II*, 366. *Migne, Patrol. lat. XCVIII*, 1347. *CIV*, 1317. — *Reg.: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 819. 'Neues Archiv' XXIV*, 485.

Sanctissimo ac reverentissimo domno et in Christo patri Eugenio, summo ponti- 5
fici et universali papae, Hludowicus et Hludharius divina ordinante providentia impera-
tores et augusti, spiritales filii vestri, sempiternam in domino nostro Iesu Christo
salutem.

Quia veraciter nos debitores esse cognovimus, ut his, quibus regimen ecclesiarum
et ovium dominicarum cura commissa est, in omnibus causis ad divinum cultum per- 10
tinentibus opem atque auxilium pro qualitate virium nostrarum et intellectus nostri
capacitate feramus, idcirco praetermittere nequivimus, quin tunc, quando legati Grae-
corum nobis manifestaverunt, qualem ad vos deberent perferre legationem, summa
cura ac sollicitudine tractaremus, quale vobis adiutorium in hoc negotio cum Dei
auxilio exhibere potuissemus. Et ob hoc a vestra sanctitate petivimus, ut sacerdotibus 15
nostris liceret de libris sanctorum patrum sententias quaerere atque colligere, quae ad
eandem rem, pro qua idem legati vos consulturi erant, veraciter definiendam convenire
potuissent.

Quas cum illi iuxta concessam a vobis licentiam¹ sollerter inquirerent et divina
opitulante gratia quicquid invenire tam brevi temporis spatio potuerunt collegissent, 20
nobis ea perlegenda direxerunt. Quibus perlectis ea vestrae sanctitati legenda atque
examinanda per hos legatos nostros, Hieremiam² scilicet et Ionam³ venerabiles epi-
scopos, mittere curavimus, cum quibus, si vestra paternitas dignum duxerit, de eadem
legatione, quae in Graeciam a vobis mittenda est, non inutilem, sed potius proficuum
conlationem habere potestis, quia et in sacris sunt litteris admodum eruditi et in 25
rationibus disputatoriis non minimum exercitati; quos non ob hoc ad vestrae almitatis
praesentiam cum memoratis sententiarum collectionibus misimus, ut hic aliquo velut
magisterii officio fungerentur aut huc docendi gratia directi putarentur, quia, sicut iam
commemorati sumus nos debitores existere, ut huic sacratissimae sedi in quibuscumque
negotiis auxilium ferre debeamus, ideo et hos missos et quas deferunt litteras, si quid 30
vobis adiutorii conferre potuissent, mittere dignum duximus. Hos vestrae sanctitati
commendamus, ut et benignam apud vos receptionem et familiariter vobiscum loquendi
locum inveniant.

Novit quippe sanctitas vestra, qualiter populus Graecorum in hac imaginum
veneratione divisus sit. Ideo rogamus, ut almitas vestra curam et diligentiam adhibere 35
dignetur, quomodo per vestram saluberrimam doctrinam atque admonitionem magis
ad concordiam et unitatem revocetur quam propter hoc ad maiorem discordiam et
dissensionem impellatur. Et ideo cautissime considerare debetis, ut legatio vestra, quam
illuc dirigere disponitis, tanta prudentia tantoque moderamine suffulta sit, ut a nemine,
neque a Graeco neque Romano, iuste valeat reprehendi, sed talis sit, qualem semper 40
decet in omnibus causis ab ista sacratissima sede proficisci. Et si vestrae sanctitati
placet, ut pro hac ipsa legatione missi nostri simul cum vestris illas in partes diri-
gantur, et hoc nos tempore congruo scire permittite et non solum hoc, sed etiam si

23 cum ex quum corr. P.
imaginum ex imaginem corr. P.

28 officio corr. al. atram ex officii P.
36 atque ex adque corr. P.

34 hac ex hoc corr. P.

45

1) V. supra p. 482 l. 30 sqq. p. 532 l. 12.
supra p. 533 l. 3 sqq.

2) Senonensem.

3) Aurelianensem; v.

ituri sunt, ubi et quando cum vestris missis se iungere debeant. Non ideo tamen de nostris missis illuc dirigendis interrogamus, quasi necessarium nobis videatur aut nos vestros missos hanc legationem per se perficere dubitemus, sed potius propter hoc eos vobis offerimus, ut sciatis nos in omnibus esse paratos, quae huius sacratissimae sedis
5 necessitas aut voluntas postulaverit.

Optamus sanctam et venerabilem ac piam paternitatem vestram semper in Christo bene valere et nostri ac nostrorum omnium in sacrosanctis orationibus meminisse, sanctissime ac beatissime pater.

E. EPITOME LIBELLI SYNODALIS PARISIENSIS.

10 *In memoriam revocamus verba Hludowici et Hlotharii imperatorum, quae leguntur in epistola ad Hieremiam Senonensem archiepiscopum et Ionam Aurelianensem episcopum directae: . . . collectiones de libris sanctorum patrum, quas in conventu apud Parisios habito simul positi collegistis, . . . sub omni celeritate vobis censuimus dirigendas. Idcirco ammonendo praecipimus sollertiae vestrae, ut, priusquam de his aliquid domno
15 apostolico indicetis, diligenti cura eadem vos recensere curetis et ea, quae melius et aptius praesenti negotio convenire inveneritis, excerpere atque describere illique ad legendum offerre studeatis, quia, ut nostis, ab eo petivimus licentiam, quatenus has collectiones a sacerdotibus nostris fieri permetteret, et ideo non poterit praetermitti, quin ei ostendatur quod ex ipsius permissione collectum est (supra p. 533 l. 5 sqq.).
20 Haud infelici fortuna haec epitome ad nostra usque tempora pervenit, de cuius indole iam supra p. 475 egimus. In hac autem prima editione quae argumentationes ex libro synodali (p. 481—532) depromptae hoc in libro repetitae sint, semper suo loco indicavimus; ubi plura leguntur quam illic, sive ab Hieremia et Iona ex proprio motu addita sunt sive, id quod magis fortasse placet, in libri synodali partibus deperditis iam exstabant, fontes
25 eruere conati sumus. Ordinem fontis non omnibus locis servatum invenies: certe id egerunt epitomatores, ut mandatis imperialibus oboedientes Eugenium II. papam ad Hludowici Hlothariiue voluntatem iudiciumque de imaginum cultu perducerent.*

*Epitome legitur in codice Romano bibliothecae Vaticanae inter Ottobonianos 38 (antea Ioannis Angeli ducis ab Altaemps) saec. X (= V) fol. 192—219', quem primus
30 descripsit Bethmann ('Archiv' ed. Pertz XII, 357), deinde nobis petentibus v. cl. J. Schwalm, v. cl. A. Schulte et ipsi denique contulimus, ita ut 'Neues Archiv' XXVII, 591 sq. prooemium et finem publici iuris facere potuerimus.*

Opitulante et comitante sanctae et individuae trinitatis gratia nos divino munere Hludovicus et Hlotharius imperatores augusti, sanctae Dei ecclesiae devotissimi et
35 humillimi filii atque in eius honore et amore sive exaltatione caelitus succensi, has, quae secuntur, sententias ex sanctorum patrum opusculis tuo, sancte pater venerande et amande Eugeni universalis papa, permissu una cum quibusdam sacerdotibus, familiaribus nostris, fidelissimis filiis vestris, prout temporis brevitatis permisit, vestris usquequaque obsequiis parere cupientes excerpere vestraeque dignationi et sanctissime
40 paternitati per hos praesentes missos nostros Hieremiam¹ et Ionam² venerabiles episcopos, devotissimos fideles vestros, dirigere curavimus.

33 Opitulante] pitulante V. 36 ex] et V.

1) Senonensem. 2) Aurelianensem.

Item. Congruum¹ necessariumque iudicavimus primum sententias sanctorum patrum colligere contra eos, qui imagines sanctorum indiscreto zelo abdicare praesumunt, sicut per epistolam Michahelis imperatoris in partibus orientis nuper factum esse didicimus, et, qualiter ab eisdem sanctis patribus habitae vel haberi permissae sint, demonstrare.

Ex libro Eusebii ecclesiasticae hystoriae VII. cap. XV.: Verum² quia urbis huius fecimus mentionem, iustum videtur commemorare etiam illud in ea gestum, quod historia dignum duximus. Mulierem, quam sanguinis profluvio laborantem a salvatore curatam evangelia tradiderunt, huius urbis civem constat fuisse, domusque eius in ea etiam nunc ostenditur. Pro foribus vero domus ipsius basis quaedam in loco editiore conlocata monstratur, in qua mulieris ipsius velut genibus provolutae palmasque suppliciter tendentis imago aere videtur expressa. Adstat vero alia ex aere nichilominus fusa statua habitu virili, stola compe circumdata et dexteram mulieri porrigens; huius ad pedem statuæ e basi herba quedam nova specie nascitur, quae, cum exhorta fuerit, excrescere usque ad stolae illius aerei indumenti fimbriam solet. Quam cum summo vertice crescens herba contigerit, vires inde ad depellendos omnes morbos languoresque conquirat, ita ut quaecunque illa fuerit infirmitas corporis haustu exiguo madefacti salutaris graminis depellatur, nihil omnino virium gerens, si, antequam aereae fimbriae summitatem crescendo contigerit, decerpatur. Hanc statuam ad similitudinem vultus Iesu formatam tradebant, quae permansit ad nostra usque tempora, sicut ipsi oculis nostris inspeximus; et nihil mirum si hi, qui ex gentibus crediderunt, pro beneficiis, quae a salvatore fuerant consecuti, huiusmodi velut munus videbantur offerre, cum videamus etiam nunc et apostolorum Petri vel Pauli et ipsius salvatoris imagines designari tabulisque depingi: sed et antiquas ipsorum imagines a quibusdam conservatas nos vidimus. Quod mihi videtur ex gentili consuetudine indifferenter observatum, quod ita soleant honorare quos honore dignos duxerunt: insignia etenim veterum reservari ad posterorum memoriam, illorum honoris, horum vero amoris indicium est.

Hinc colligendum est, quod amoris honorisque, non adorationis causa habendarum imaginum antiquae ecclesiae usus extiterit.

Cap. II. In actibus quoque Silvestri pape leguntur apparuisse³ Constantino imperatori in visione apostoli sancti Petrus et Paulus eique ita dixisse: Quoniam flagitiis tuis posuisti terminum et effusionem innocentium sanguinis horruisti, missi sumus a Christo Iesu domino dare tibi sanitatis recuperande consilium. Audi ergo monita nostra et fac omnia, quaecunque indicamus tibi. Silvester episcopus civitatis Romanae ad montem Soractem persecutiones tuas fugiens in cavernis petrarum cum suis clericis latebram fovet. Hunc cum ad te adduxeris, ipse tibi pietatis piscinam ostendet, in qua, dum te tertio merserit, omnis te valitudo ista deseret laeprae. Quod dum factum fuerit, hanc vicissitudinem tuo salvatori compensa, ut omnes iussu tuo per totum orbem Romanorum restaurentur ecclesiae, tu autem in hac parte purifica te, ut relicta superstitione idolorum Deum unum, qui verus et solus est, adores et excolas et ad eius veritatem adtingas. Exurgens itaque Constantinus a somno convocat eos, qui observabant palatium, et secundum tenorem somnii sui misit ad montem Soractem, ubi sanctus Silvester in cuiusdam Christiani agro persecutionis causa cum suis clericis receptus lectionibus et orationibus insistebat. At ubi a militibus se conventum vidit, credidit se ad martyrii coronam evocari. Et conversus ad clerum, qui cum eo erat, dixit: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*. Profectus itaque, ut dictum est, pervenit ad regem, cui nuntiatus cum tribus presbiteris et duobus diaconibus ingressus dixit: Pax tibi et victoriae de caelo ministrentur. Quem cum

1 necessarium V. 6 dignum deest V. 9 basis quedam] basisque domum V. 10 aere V.
15 quaecunque] quicunque V. 22 indifferentes V. 25 est deest V. 45
II. 33 ostendit V. dum te] dum V. deserit V.

1) V. supra p. 484 l. 25 sqq. 2) V. supra p. 484 l. 28 sqq. 3) V. supra p. 485 l. 6 sqq.

rex alacri animo et vultu placidissimo suscepisset, omnia, quae illi facta quaeque dicta sunt, quae etiam revelata, secundum textum superius comprehensum exposuit. Post finem vero narrationis suae percontabatur, qui isti essent dii Petrus et Paulus, qui illum visitarent; ob quam causam salutis suae eius latebram detexissent. Silvester episcopus respondit: Hos quidem
 5 Dominus noster sibi idoneos servos Christi et apostolos elegit ab eo missos ad invitationem gentium, ut credentes salutem consequantur. Cumque haec et his similia augusto diceret papa, interrogare coepit augustus, utrumnam istos haberet aliqua imago expressos, ut ex pictura disceret hos esse, quos revelatio docuisset. Tunc sanctus Silvester misso diacone imagines apostolorum exhiberi precepit, quas imperator aspiciens ingenti clamore coepit dicere ipsos esse, quos
 10 viderat, nec debere iam differre episcopum ostensionem piscinae, quam istos promisisse suae saluti memorabat.

Hoc capitulo unius veri Dei cultus et adoratio commendatur et, quod pictura utiles et vere recordationes ad memoriam aliquando redeant, demonstratur.

Cap. III. Iohannes Chrisostomus in expositione psalmi quinquagesimi: Pictores¹
 15 imitantur arte naturam et colores coloribus permiscentes visibiles corporearum rerum dipingunt imagines et faciunt homines et animalia et arbores et reges et rusticos et barbaros et pugnas et rixas torrentes sanguinum et lanceas et loricas et scuta et sedem regalem et imperatorem sedentem et barbarum subditum et gladium acutum et fluvios decurrentes et campos variis floribus adornatos et omnia, quae videntur, per artem imitantes mirabilem istoriam videntibus
 20 tibus prestant.

Si secundum tanti doctoris documenta pictoria ars mirabilem historiam videntibus praestat, cur a suis discipulis contradicatur?

Cap. IIII. Sanctus Paulinus in opere, quod de vita beati Felicis martyris heroico metro aedidit, libro nono ita inquit:

25 Nunc² volo picturas fucatis agmine longo
 Porticibus videas pauloque supina fatiges
 Colla, reclinato dum perlegis omnia vultu.
 Qui videt haec vacuis agnoscens vera figuris,
 Non vacua fidem sibi pascit imagine mentem.
 30 Omnia namque tenet serie pictura fideli,
 Que senior scripsit per quinque volumina Moyses,
 Que gessit Domini signatus nomine Ihesus.

V. Et post pauca: Forte³ requiratur, quanam ratione gerendi,
 Sederit haec nobis sententia, pingere sanctas
 35 Raro domus animantibus assimilatis?
 Accipito et paucis temptabo exponere causas.
 Quos agit huc sancti Felicis gloria coetus,
 Obscurum nulli; turba frequentior his est
 Rusticitas non cassa fide neque docta legendi.
 40 Haec adsueta diu sacris servire prophanis
 Ventre Deo, tandem convertitur advena Christo,

II. 7 expressas V(?). 9 exhibere V. 12 pictura] intellige: per picturam.

III. 17 loricas] luricas V.

VI. 27 Collo V. 30 tenet] te nec V. 31 Que] Quem V.

45 V. 34 sententias V. 35 Rara V. 36 paucis] paucias V. 39 Rusticitas] Rusticis V.
 fides V. docti V.

1) V. supra p. 485 l. 35 sqq. 2) V. supra p. 486 l. 1 sqq. 3) V. supra p. 486 l. 9 sqq.

LL. Concilia II.

Dum sanctorum opera in Christo mirantur aperta.
 Cernite quam multi comeant ex omnibus agris
 Quamque piae rudibus decepti mentibus errent.
 Longinquas liquere domos, sprevere ruinas,
 Non gelidi fervente fide; et nunc ecce frequentes
 Per totam vigiles extendunt gaudia noctem,
 Laetitia somnos, tenebras funalibus arcent.

5

VI. Et paulo post: Dum¹ fallit pictura famem; sanctasque legendi
 Historias castorum operum subrepsit honestas
 Exemplis inducta piis; potatur hianti
 Sobrietas, nimii subeunt obvia vini.
 Dumque diem ducunt spatio maiore tuentes,
 Pocula rarescunt, quia per miracula tracto
 Tempore iam paucae suberunt aepulantibus horae.

10

Ecce quantum utilitatis confert historiae pictura.

15

VII. Beatus Gregorius Nisenus episcopus inter caetera, ubi de Abraham sermonem instituit: Vidi², inquit, imaginem passionis et non sine lacrimis visionem praeterii, opere artis ad faciem deducens historiam et caetera.

Item in eadem interpretatione cantici canticorum: Qui³, inquit, imaginem conspicit ex eadem arte per colores completam tabulam, non tincturis praefert contemplationem, sed ad visionem depictam conspicit tantummodo, quam per colores magister demonstravit.

20

VIII. Augustinus in libro de civitate Dei: Sicut⁴ in pictura utiles et vere recordationes ad memoriam aliquando redeunt, quae compunctionem ingerant, ita etiam nocivae et falsae humanis mentibus semper imagines ludificando ingerunt.

VIII. Item idem in libro de decem cordis: Quomodo⁵ facio ipsi Deo iniuriam? Corrumpis teipsum. Et unde iniuriam Deo facio, quia corrumpo me ipsum? Unde tibi facit iniuriam qui voluerit forte lapidare tabulam tuam pictam, in qua tabula imago tua est, in domo tua inaniter posita ad vanum honorem tuum nec sentiens nec loquens nec videns. Si quis illam lapidet, nonne tibi facit contumeliam?

25

Si iniuriam homini facit qui eius imaginem lapidat, quante putas temeritatis eum esse, qui dispectus causa sanctorum imagines evertit.

30

X. In libro tripartite historiae decimo cap. XXX.: Neque⁶ enim sanctus Paulus, dum *cf. Act. 17, 23.* venisset Athenas et civitatem repletam idolis conspexisset, aras ab illis honoratas destruxit, sed ratione ignorantiam redarguit, veritatis iura monstravit.

Hoc exemplum destructores imaginum sequi debuerant.

35

XI. Item in eodem opere libro VI.: Illud⁷ quoque, quod sub Iuliano provenit, narrare non sileo. Fuit enim signum virtutis Christi et indicium contra principem iracundiae Dei. Cum

V. 4 liquerere V.

VI. 8 famen V. 13 miraculo V. 14 horae] orae V.

VII. 17 visione V. 21 visione depicta V.

40

X. 32 historiae decimo] historia de decimis V.

1) V. *supra* p. 486 l. 25 sqq. 2) V. *supra* p. 486 l. 36 sq. 3) V. *supra* p. 486 l. 38 sqq. 4) V. *supra* p. 487 l. 5 sqq., ubi haec verba in Augustini opere non inventa impressa sunt maioribus litteris quasi ab ipsis synodalibus conflata, ita ut ab epitomatoribus postea pro verbis Augustini ipsius (*cf.* p. 487 l. 1) habita sint. 5) V. *supra* p. 487 l. 9 sqq. 6) V. *supra* p. 487 l. 14 sqq. 7) V. *supra* p. 487 l. 17 sqq.

45

enim agnovisset in Caesarea Philippi civitate Feniciae, quam Paneam vocabant, insigne Christi esse simulacrum, quod sanguinis liberata profluvio constituerat, eo deposito suam ibi statuum collocavit. Quae violento igne de caelo cadente circa eius pectus divisa est et caput cum cervice una parte deiectum atque in terra fixum; reliqua vero pars actenus restitit et fulminibus indicia reservavit. Statuum vero Christi tunc quidem pagani trahentes confregerunt. Postea vero Christiani colligentes in ecclesia condiderunt, quo actenus reservatur.

Quid mirum si imago Christi a Iuliano apostata sit deposita et a paganis confRACTA, cum ipse a Caipha adiudicatus et a Iudaeis sit crucifixus? Nunc¹ qualis discretio sit tenenda erga sanctorum imagines et historiarum picturas, epistolae sanctissimi et egregii viri, vitae memorabilis, doctrina et eloquentia ammirabilis totiusque catholicae ecclesiae eximii magistri beati Gregorii papae a sancta Romana sede per venerabilem Deoque amabilem, eiusdem sancti viri, quia sic placuit Deo, successorem totoque orbe venerandum domnum Eugenium nobis directae discretissima ac plenissima ratione declarant.

XII. Scribit autem ad Serenum Massiliensem episcopum: Quod² fraternitati vestrae tam sera scripta transmittimus, non hoc torpori, sed occupationi deputate, latorem vero praesentium, dilectissimum filium nostrum Cyriacum, monasterii patrem, vobis in omnibus commendamus, ut nulla hunc in Massiliensi civitate mora detineat, sed ad fratrem et coepiscopum nostrum Suagrium cum sanctitatis vestrae solacio Deo protegente proficiscatur. Preterea indico³ dudum ad nos pervenisse, quod fraternitas vestra, quosdam imaginum adoratores aspiciens, easdem ab ecclesiis imagines confregit atque proiecit. Et quidem zelum vos, ne quid manu factum adorari possit, habuisse laudavimus, sed frangere easdem imagines non debuisse iudicamus. Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi, qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant quae legere in codicibus non valent. Tua ergo fraternitas et illas servare et ab earum adoratu populum prohibere debuit, quatinus et litterarum nescii haberent unde scientiam historiae colligerent et populus in picturae adoratione minime peccaret.

XIII. Item in eodem ad eundem episcopum: Litterarum⁴ tuarum primordia ita sacerdotalem in te esse benivolentiam demonstrabant, ut maior nobis fieret de fraternitate tua laetitia; sed tantum earum finis a suis dissensit initiis, ut non unius, sed diversarum esse mentium talis crederetur epistola. Ex⁵ illo autem, quod de scriptis nostris, quae ad te misimus, dubitasti, quam sis incautus, apparuit. Nam si diligenter ea, quae fraterno amore monuimus, attendisses, non solum minime dubitasses, sed immo, quid te sacerdotali gravitate oporteret agere, cognovisses. Neque enim Cyriacus diaconus abbas, qui scriptorum nostrorum portitor extitit, istius disciplinae vel eruditionis fuit, ut vel ipse aliud facere, sicut putas, auderet vel tu de eius tibi persona suspicionem falsitatis assumeres. Sed dum monita salubria pensare postponis, contigit, ut iam non solum actu, verum etiam esses interrogatione culpabilis. Perlatum⁶ quidem ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confregeris. Et quidem quia eas adorari vetuisses, omnino

XI. 1 Feniciae V. insignem V. 2 liberatam V. 3 et] ut V. 5 indicia] indutias V.
8 Nunc] Nam V. 9 sanctissimi et] sanctissimae V.

40 XII. 23 que] qui V.

XIII. 27 demonstrabunt V. 28 dissensit initiis] dissensisse in tuis V. 30 incautus] cautus V.
32 diaconus] ita V, quondam Greg.

1) V. supra p. 487 l. 25 sqq. 2) Gregorius M., Epistola ad Serenum episcopum Massiliensem; MG. Epp. II, 195 (Jaffé-E. n. 1736). Verba: Quod fraternitati — Praeterea (l. 18) in synodica Parisiensi desiderantur. 3) V. supra p. 487 l. 28 sqq., p. 527 l. 15 sqq. 4) V. supra p. 507 l. 10 sqq. 5) Verba Ex illo — culpabilis (l. 35) leguntur in Gregorii M. epistola, MG. Epp. II, 269 sq. (Jaffé-E. n. 1800), desiderantur in synodica Parisiensi. 6) V. supra p. 488 l. 1 sqq., p. 507 l. 14 sqq., p. 527 l. 22 sqq.

laudavimus; fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est quod fecisti? Si non aliud, vel illud te non debuit revocare, ut despectis aliis fratribus solum te sanctum et esse crederes sapientem. Aliud est enim picturam adorare, aliud per picturae historiam quid sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis praestat pictura cernentibus, quia in ipsa ignorantes vident quod sequi debeant, in ipsa legunt 5 qui litteras nesciunt. Unde et precipue gentibus pro lectione pictura est, quod magnopere a te, qui inter gentes habitas, adtendi decuerat, ne, dum recto zelo incaute succenderis, ferocibus animis scandalum generares. Frangi ergo non debuit quod non ad adorandum in ecclesiis, sed ad instruendas solummodo mentes fuit nescientium collocatum; et quia in locis venerabilibus sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit, si zelum discretionis condisses, sine 10 dubio et ea, quae intendebas, salubriter obtinere et collectum gregem non dispergere, sed potius poteras congregare, ut pastoris in te merito nomen excelleret, non culpa dispersoris incumberet. Hinc autem, dum in hoc animi tui incaute nimis motus exequeris, ita tuos scandalizasse filios perhiberis, ut maxima eorum pars a tua se communione suspenderet. Quando ergo ad ovile dominicum errantes oves adducas, qui quas habes detinere non praevalēs? Proinde hortamur, 15 ut vel nunc studeas esse sollicitus atque ab hac te praesumptione compescas et eorum animos, quos a tua disiunctos unitate cognoscis, paterna ad te dulcedine, omni adnū omni studio revocare festines. Convocandi enim sunt diversi ecclesiae filii, eisque scripturae est testimoniis ostendendum, quia omne manu factum adorari non liceat, quoniam scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*, ac deinde subiungendum, quia, quoniam picturas imaginum, quae 20 ad aedificationem imperiti populi factae fuerant, ut nescientes litteras ipsam historiam intendentes quod dictum sit discerent, transisse in adorationem videras, ideo commotus es, ut eas imagines frangi praeciperes atque eis dicendum: si ad hanc instructionem, ad quam imagines antiquitus factae sunt, habere vultis in ecclesia, eas modis omnibus et fieri et haberi permittas. Atque indica, quod non tibi ipsa visio historiae, quae pictura teste pandebatur, displi- 25 cuerit, sed illa adoratio, quae picturis fuerat incompetenter exhibita, atque in his verbis eorum mentes demulcens eos ad concordiam tuam revoca. Et si quis imagines facere voluerit, minime prohibe, adorare vero imagines omni modo devita. Sed hoc sollicite fraternitas tua ammonet, ut ex visione rei geste ardorem compunctionis percipiant et in adorationem solius omnipotentis sanctae trinitatis humiliter prosternantur. 30

Cuncta¹ vero haec ex amore sanctae ecclesiae et tuae fraternitatis loquimur, non ergo ex mea correptione frangatur a zelo rectitudinis, sed magis adiuvetur in studio pie dispensationis.

Item ibi: Haec² contra eos, qui imagines sanctorum incauto et inconsiderato zelo destruunt, breviter dicta sunt. Nunc contra eos, qui indebito cultu eas colunt, incensum eis ponendo et alia quaeque superstitiosa faciendo, sanctorum patrum dicta subiecimus. Primum 35 tamen, unde adorandarum imaginum origo inoleverit, ponere utile duximus.

Scribit itaque beatus Augustinus in libro de diversis eresibus: Symoniani³ a Symon⁴ mago, qui baptizatus a Philippo diacono, sicut in actibus apostolorum legitur, pecunia voluit a sanctis apostolis emere, ut etiam per impositionem manus ei daretur Spiritus sanctus. 40

XIII. 1 laudabimus V. 2 despectis V. 4 quid] quod V. 7 ferocibus V. 8 genereris V. 40
10 admisit] amisit V. discretionis condisciscas V. 12 excelleret] excoleret V. 13 Haec V.
tuos] vos V. 16 te deest V. 18 diversis — filiis V. 19 omni manufacto V. 20 quoniam deest V.
picturae imagines V. 21 ipsa historia V. 22 quod] quia V. discere V. es] est V. 24 sunt deest V.
26 fuerant V. 27 eos deest V. 31 ex] et V. 34 eas] as V. 35 subiecimus V. 36 duximus]
diximus V. 37 Symoniani] Symoni V. 39 ei] eius V. 45

1) Gregorius M., *Epistola laudata*, MG. Epp. II, 271. Verba: Cuncta — dispensationis (l. 31 sq.) desiderantur in synodica Parisiensi. 2) V. supra p. 489 l. 17 sqq., unde apparet verba (supra litteris parvis expressa) non ex Gregorio fluxisse, sed conflata esse a synodalibus Parisiensibus. 3) V. supra p. 489 l. 22 sqq.

Hic magicis fallaciis deceperat multos. Docebat autem detestandam turpitudinem indifferenter utendi feminis nec Deum mundum fecisse dicebat; negabat etiam carnis resurrectionem et adseverabat se Christum idemque Iovem se credi volebat, Minervam vero meretricem quandam Helenam, quam sibi sociam scelerum fecerat, imaginesque et suam et Helenae discipulis suis
5 praebebat adorandas, quas et Romae tamquam deorum simulacra auctoritate publica constituerat, in qua urbe apostolus Petrus eum vera virtute Dei omnipotentis extinxit.

Item idem post pauca: Secte¹ Carpocratis fuisse creditur quaedam Marcellina, quae colebat imaginem Iesu et Pauli et Homeri et Phitagorae adorando et incensum ponendo.

Notandum, quod inter hereticos deputetur Marcellina eo, quod imagines coleret
10 eisque incensum poneret.

Item Augustinus in epistola ad Marcellinum: Quando² primum insuevit exercitus populi Romani amare, portare signa, tabulas pictas, vasa caelata, mirari ea, privatim et publice rapere, tunc caepit perire laudabile illud decus salusque reipublicae.

Item in eodem in libro VIII. de civitate Dei: Ermes³ Aegyptius, quem Trismeiston
15 vocant, sensit ita et scripsit: Quoniam ergo proavi nostri increduli et non animadvertentes ad cultum religionemque divinam invenerunt artem, qua efficerent deos; cui inventae adiunxerunt virtutem de mundi natura convenientem eamque miscentes, quoniam animas facere non potuerunt, evocantes animas daemonum vel angelorum eas indiderunt imaginibus sanctis divinisque mysteriis, per quas idola et bene faciendi et male vires habere potuissent.

Haec⁴ de initiis adorandarum imaginum dicta sint. Nunc vero, quid sancti doctores de
20 indebito superstitionis cultu sentiant, prosequendum.

Origenes in omelia de cantico, quod cantavit Moyses: Licet⁵ apostolus Iohannes dicat: *Filioli, nondum scimus quid futuri sumus. Sin autem revelatum nobis fuerit de Deo*, 1. Ioh. 3, 2. scilicet dicens, *similes illi erimus*. Similitudo tamen haec non ad naturam, sed ad gratiam revo-
25 catur. Verbi causa, ut si dicamus picturam similem esse eius, cuius imago in pictura videtur expressa, quantum ad gratiam pertinet, visus similis dicitur, quantum ad substantiam longe dissimilis. Illa enim species carnis est et corporis vivi, ista colorum fucus est et cera tabulis sensu carentibus superposita.

Si iuxta tanti doctoris documentum imago colorum fucus est et cera tabulis sensu
30 carentibus superposita, quae adoratio, qui vel ei cultus adhibendus est?

Iohannes Chrisostomus in expositione aepistolae ad Hebreos omelia XII.: Nam⁶ quae formam habent alicuius exemplar tantum ostendunt, non autem virtutem, sicut imaginibus exemplar hominis habet imago, non etiam virtutem. Proinde veritas et exemplar communicant invicem, exemplar enim aequale est, virtus autem nequaquam.

Hieronimus in expositione Danielis prophete: *Notum⁷ tibi sit, inquit, rex, quia deos* Daniel 3, 18. *tuos non colimus et statuam auream, quam erexisti, non adoramus*. Sive statuam ut Simmachus sive imaginem auream, ut caeteri transtulerunt, voluerimus legere, cultores Dei eam adorare non debent. Ergo iudices et principes saeculi, qui imperatorum statuas adorant et imagines, hoc se facere intelligant, quod tres pueri facere nolentes placuerunt Deo.

40 3 Iobem V. 11 insuebit V. 12 publicae V. 15 proavini V. 16 qua] quę V.
18 daemonium V. 20 sunt V. 27 .cera] cetera hic et infra V. 31 Iohannem V. 38 imagines]
saeculi iterum add. V. 39 nolentes] nolentibus V.

1) V. supra p. 489 l. 31 sq. 2) V. supra p. 490 l. 12 sqq. 3) V. supra p. 490
l. 6 sqq. 4) V. supra p. 490 l. 25 sq. 5) V. supra p. 491 l. 9 sqq. 6) Fontem non
45 inveni. Verba Nam — nequaquam (l. 31—34) desiderantur in synodica Parisiensi. 7) V. supra
p. 491 l. 3 sqq.

Et ut hoc non de illa imagine sola specialiter dictum putetur, considerandum est, quod generaliter de omni imagine subiungat: Et¹ notanda, inquit, proprietas, deos coli, imaginem adorari dicunt, quod utrumque servis Dei non convenit.

Ezech. 8, 11.

Item Hieronimus in expositione Hiezechihelis prophete: Et² septuaginta viri de senioribus domus Israel et Iechonias filius Saphan stabat in medio eorum stantium ante picturas, et unusquisque habebat turibulum in manu sua, et vapor nebulae de ture consurgebat. Quando dicit septuaginta viros fuisse de senioribus domus Israel, qui tenerent turibula manibus, ostendit multos et alios fuisse presbiteros, qui hoc non faciebant, sed forsitan peccatis aliis tenebantur, unumque nomine Iechoniam filium Saphan stetisse in medio eorum quasi principem sceleris eorum atque sacrilegii, qui ommissa religione Dei colebant idola et in templo non adorabant Dominum, cuius erat templum, sed picturas parietum.

Firmianus Lactantius in libro I. de falsa religione: Quid³, inquit, opus est ea colere, quibus careas? Virtus enim colenda est, non imago virtutis; et colenda non sacrificio aliquo aut ture aut precatatione solemni, sed voluntate sola atque proposito.

Et infra: Nam⁴ religio ac veneratio nulla alia nisi unius Dei tenenda est. Quid igitur opus est, o vir sapientissime, tantos sumptus vel fingendis vel colendis imaginibus impendere? Firmius et incorruptius templum est corpus humanum: hoc potius ornatur, hoc veris numinibus impleatur. Has vero falsas consecrationes sequitur quod necesse est: qui enim sic virtutes colunt, id est qui umbras et imagines virtutum consecretantur, ea ipsa, quae vera sunt, tenere non possunt.

Item idem in eodem opere libro II.: Duplici⁵ ergo ratione peccatur ab insipientibus, primum quod elementa, id est Dei opera, Deo praeferunt; deinde quod elementorum ipsorum figuras humana specie comprehensas colunt.

Item ipse: Nihil⁶ aliud adoremus, nihil colamus nisi solius artificis parentisque nostri unicum nomen. Supra ergo, non infra est Dominus nec in ima potius, sed in summa religione, qua quaerendus est.

Et infra: Nihil⁷ potest esse caeleste in ea re, quae fit ex terra; quicquid enim simulatur falsum esse necesse est nec potest unquam veri nomen accipere quod veritatem fucio et imitatione mentitur.

Item ipse: Nihil⁸ colendum, quod oculis mortalibus cernitur.

Isidorus in libro ethimologiarum: Pictura⁹ autem est imago exprimens speciem rei cuius, quae, dum visa fuerit, ad recordationem mentem reducit. Pictura autem dicta quasi fictura. Est enim imago ficta, non veritas, hinc et fucata, id est quodam fucio, colore inlita, nihil fidei et veritatis habens. Unde et sunt quaedam picturae, quae corpora veritatis studio coloris excedunt et fidem, dum augere contendunt, ad mendacium provehunt.

Fulgentius in libro de fide ad Donatum: Quia¹⁰ ipse Deus sibi soli praecipiens tantummodo serviendum seque iubens a fidelibus adorandum prorsus interdixit, ne quis audeat creaturam adorare creaturaeque deservire, propterea in fine illius praecepti de omnibus, quae creavit, ita

Exod. 20, 5. loquitur: *Non adorabis ea nec servies eis.*

Et post pauca: Vera¹¹ enim religio in unius constat Dei servitio.

4 expositionis V. 6 ture hic et infra V. 12 falso V. 13 colenda non] colendo non V. 14 precatatione] praedicatione V. 19 id est] idem V. 23 comprehensus V. 26 quaerendum V. qua deest V. 33 fucio] quodam iterum add. V. 38 finem V.

1) V. supra p. 491 l. 7 sq. 2) V. supra p. 491 l. 24 sqq. 3) V. supra p. 491 l. 33 sqq. 4) V. supra p. 491 l. 35 sqq. 5) V. supra p. 492 l. 11 sqq. 6) V. supra p. 492 l. 14 sq. 16 sq. 7) V. supra p. 492 l. 18 sqq. 8) V. supra p. 492 l. 21 sq. 9) V. supra p. 491 l. 16 sqq.; v. etiam p. 519 l. 30 sq. 10) V. supra p. 492 l. 28 sqq. 11) V. supra p. 492 l. 32.

Augustinus in libro VII. de civitate Dei: Unum¹ verum Deum, id est omnis animae corporisque creatorem, colere se quisque contendat; non ideo peccat, quia non est colendus quem colit, sed quia colendum, non ut colendus est, colit. Qui vero et rebus talibus, id est turpibus et scelestis, et non verum Deum, id est animae corporisque factorem, sed creaturam quamvis
 5 non vitiosam colit, sive illa sit anima sive corpus sive anima simul et corpus, bis peccat in Deum, quod et pro ipso colit, quod non est ipse; et talibus rebus colit, qualibus nec ipse colendus est.

Item Augustinus in libro questionum veteris ac novi testamenti: Christiani², inquit, utpote pauperes, quos stultos vocant, unum Deum colunt in mysterio, ex quo sunt omnia, nec
 10 aliquid, quod ab eo conditum est, venerantur. Ipsum enim solum sufficere sibi et habundare sciunt ad salutem.

Item idem post pauca: Non³ ergo nobis videtur, ut quod homo facit adorari debeat; factor enim a factura, non factura a factore adorari iudicatur.

Item idem in psalmo CXIII.: Noli⁴ ergo addere manus hominum, ut ex eo metallo,
 15 quod fecit verus Deus, velis facere falsum deum, immo falsum hominem, quem pro vero veneris deo, quem quisquis pro vero homine in amicitiam reciperet insaniret. Ducit enim et affectu quodam infirmo rapit infirma corda mortalium formae similitudo et membrorum imitata compago.

Item idem in epistola ad Maximum grammaticum: Scies⁵ a Christianis catholicis,
 20 quorum in vestro oppido ecclesia constituta est, nullum coli mortuorum, nihil denique adorari, quod sit factum et conditum a Deo, sed unum ipsum Deum, qui fecit et condidit omnia.

Item idem in libro de quantitate animae: Deus⁶ autem immortalem animam fecit, ut opinor, nisi forte tibi aliter videtur. Ergo tu velles talia fieri ab hominibus, qualia Deus fecit? Non equidem hoc dixerim. Sed quemadmodum ipse immortalis immortale quiddam fecit
 25 ad similitudinem suam, sic et nos immortales a Deo facti ad similitudinem nostram quod facimus immortale esse deberet. Recte diceret, si ad eius imaginem pingeret tabulam, quod in te immortale esse credis; nunc vero in ea exprimis similitudinem corporis, quod profecto mortale est. Quomodo ergo sum similis Deo, cum immortalia nulla possum facere ut ille? Quomodo nec imago corporis tui potest hoc valere, quod tuum corpus valet, sic anima non mirandum est, si
 30 potentiam tantam non habet quantam ille, ad cuius similitudinem facta est. Si⁷ enim imago humani corporis iuxta egregii doctoris verissimam disputationem non tantum valet, quantum ipsum corpus, qua consequentia imagini adoratio exhibetur, cum ipsum corpus penitus non adoretur?

Ambrosius in expositione epistole ad Romanos: Numquid⁸ tam demens est aliquis
 35 aut salutis suae immemor, ut honorificentiam regis vindicet comiti, cum de hac re, si qui etiam tractare fuerint inventi, iure ut rei damnentur maiestatis; quomodo non isti se cogitant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturae et relicto Domino conservos adorant, quasi sit aliquid, quod plus reservetur Deo? Nam ideo ad regem per tribunos aut comites itur, quia homo utique est rex et nescit quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem promerendum,

40 2 contendunt V. peccant V. 4 creatura V. 5 vitiose V. simul] sive V. 12 nobis] vobis V. 14 addare V. 17 forma V. 19 a deest V. 20 nulli V. 24 quemammodum V. immortalis deest V. immortalem V. 26 immortalem V. 30 potentia tanta V. quanta V. 35 qui] quis V. etiam] eam V.

1) Augustinus, De civitate Dei VII c. 27 § 2; Opp. VII, 183. Verba Unum verum —
 45 colendus est (l. 1—7) desunt in synodica Parisiensi. 2) V. supra p. 492 l. 5 sqq. 3) V. supra p. 492 l. 9 sq. 4) V. supra p. 492 l. 23 sqq. 5) V. supra p. 492 l. 36 sqq.
 6) V. supra p. 493 l. 3 sqq. 7) V. supra p. 493 l. 12 sq., sed ab ipsis synodalibus conflata.
 8) V. supra p. 493 l. 23 sqq.

quem nihil utique latet — omnium enim merita novit —, suffragatione non opus est, sed mente devota.

Item Augustinus in libro de vera religione: Nullum¹, inquit, errorem in religione esse potuisse, si anima pro Deo suo non coleret animam aut corpus aut fantasmata sua, quae nihil sunt aliud quam de specie corporis corporeo sensu adtracta figmenta. 5

Item in eodem: Non² sit nobis religio humanorum operum cultus. Meliores enim ipsi artifices, qui talia fabricantur, quos tamen colere non debemus. Non sit nobis religio in fantasmatibus nostris. Melius est enim quaecumque verum quam omne, quicquid pro arbitrio fingi potest, et tamen animam ipsam, quamvis anima vera sit, cum falsa imaginatur, colere non debemus. Melior est vera stipula quam lux inani cogitatione pro suspicantis voluntate formata, 10 et tamen stipulam, quam sentimus et tangimus, dementis est credere colendam.

Item idem in libro X. de civitate Dei: Multa³ denique de cultu divino usurpata sunt, quae honoribus deferrentur humanis, sive humilitate nimia sive adolatione pestifera, ita tamen ut quibus ea deferrentur homines haberentur, qui dicuntur colendi et venerandi, si autem multum eis additur, adorandi. Quis vero sacrificandum censuit nisi ei, quem Deum aut scivit 15 aut putavit aut finxit?

Item in eodem libro questionum LXXXIII.: Minoribus⁴ rebus intenta anima, quas per corpus corporaliter facit, minus inheret ipsi summae sapientiae; qui vero talia opera colunt quantum deviaverint a veritate, hinc intelligi potest, quia, si ipsa animalium corpora colerent, quae multo excellentius fabricata sunt et quorum sunt illa imitamenta, quid eis infelicius 20 diceremus?

Item ibi: Qua⁵ ratione quave auctoritate imagines angelorum vel aliorum sanctorum adorandae sint eisque incensum ponendum et luminaria concinnanda, cum ipsi sancti angeli vel sancti homines se adorari vetuerint.

Unde beatus Augustinus in libro X. de civitate Dei inter caetera sic ait: Puta- 25 verunt⁶ quidam deferendum honorem angelis vel adorando vel sacrificando, qui debetur Deo, et eorum sunt ammonitione prohibiti iussique hoc deferre ei, cui uni fas esse noverunt. Imitati sunt cf. Act. 14, angelos sanctos etiam homines sancti Dei. Nam Paulus et Barnabas in Lycaonia facto quodam 10 sqq. miraculo sanitatis putati sunt dii, eisque Lycaonii victimas immolare voluerunt, quod a se humili pietate removentes eis, in quem crederent, annuntiaverunt Deum. 30

Et post pauca: Quaecumque⁷ igitur immortalis potestas, quantalibet potestate sit pre- dita, si nos diligit sicut se ipsam, ei vult esse subditos, ut beati simus, cui et ipsa subdita beata est. Si ergo non colit Deum, misera est, quia privatur Deo. Si autem colit Deum, non vult se coli pro Deo. Illi enim potius divinae sententiae suffragatur et dilectionis viribus favet, cf. Exod. quia scriptum est: *Sacrificans diis eradicatur, nisi Deo soli*. Nam, ut alia taceam nunc, quae 22, 20. pertinent ad religionis obsequium, quo colitur Deus, sacrificium certe nullus hominum est qui audeat dicere deberi nisi soli Deo.

Item in eodem in expositione psalmi XCVI.: Homines⁸ autem sanctos adtendite, qui sunt similes angelis. Cum inveneris hominem aliquem sanctum servum Dei, si volueris illum

3 vera] vetera V. 4 potuisset V. 8 qualemcumque V. 9 anima ipsa V. 13 deferrentur V 40 hic et infra. 17 Item] LXXXIII. praemittit V. LXXXIII.] hoc loco deest V. 19 deviaverunt V. 20 quae] quaeque V. multos V. 23 sunt V. 25 X.] XI. V. 26 qui] quæ V. 32 beati simus] beatissimos V. 33 Deo] a Deo V. 35 qua] quia V. Sacrificans diis] Sacrificandis V. 36 quo] quod V. est qui] quis V. 37 debere V.

1) V. supra p. 493 l. 33 sqq. 2) V. supra p. 493 l. 36 sqq. 3) V. supra p. 494 45 l. 4 sqq. 4) V. supra p. 494 l. 9 sqq. 5) V. supra p. 494 l. 14 sqq., sed verba non sunt Augustini, ut putaverunt epitomatores (cf. Item ibi), sed a synodalibus Parisiensibus conflata; v. etiam p. 529 l. 40 sqq., ubi Ambrosio adscribuntur. 6) V. supra p. 494 l. 18 sqq. 7) V. supra p. 494 l. 23 sqq. 8) V. supra p. 494 l. 30 sqq.

colere et adorare pro Deo, prohibet te, non vult sibi arrogare honorem Dei, non vult tibi esse pro Deo, sed tecum esse sub Deo.

Et post pauca: Sic¹ et sancti angeli illius gloriam quaerunt, quem diligunt, ad eius cultum, ad eius orationem, ad eius contemplationem omnes, quos diligunt, rapere et inflammare student, ipsum illis annuntiant, non se, quoniam angeli sunt, et, quia milites sunt, non no-
5 verunt gloriam quaerere nisi imperatoris sui.

Item post pauca: Nemo² dicat: Timeo, ne irascatur mihi angelus, si non illum colo pro deo meo. Tunc tibi irascitur, quando ipsum colere volueris. Bonus est enim et Deum amat. Quomodo daemones irascuntur, si non colantur, sic angeli indignantur, si pro Deo colantur.

10 Item in eodem libro X. de civitate Dei: Non³ itaque debemus metuere, ne immortales et beatos uni Deo subditos non eis sacrificando offendamus. Quod enim nonnisi uni vero Deo deberi sciunt, cui et ipsi adherendo beati sunt, procul dubio neque per ullam significantem figuram neque per ipsam rem, quae sacramentis significatur, sibi exhiberi volunt. Daemonum est haec arrogantia superbiorum atque miserorum, a quibus longe diversa pietas est sub-
15 ditorum Deo.

Item idem in eodem: Nos⁴ autem martyribus nostris non templa sicut diis, set memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus martyribus, sed uni Deo et martyrum et nostro, ad quod sacrificium sicut homines Dei, qui mundum in eius confessione vicerunt, suo loco, vice et ordine
20 nominantur; non tamen a sacerdote, qui sacrificat, invocantur. Deo quippe, non ipsis sacrificat, quamvis in memoria sacrificet eorum, quia Dei sacerdos est, non illorum. Ipsum vero sacrificium corpus est Christi, quod non offertur ipsis, quia hoc sunt et ipsi.

Item Augustinus in sermone evangelico de potestate data daemonibus, ut abirent in porcos: Noli⁵ inclinare te angelis, ut eis sacrificandum putes, nec bonis et sanctis; nolunt
25 enim; quando facis, non te diligunt. Diligunt autem, si cum eis adores quem adorant.

Item idem in libro de quantitate anime: Homo⁶ autem quilibet alius quanquam sapientissimus et perfectissimus vel prorsus quaelibet anima rationis compos atque beatissima amanda tantummodo et imitanda est eique pro merito atque ordine quod ei congruit deferendum. Nam *dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*.
30

Matth. 4, 10.

Item in concilio illo de vera religione: Non⁷ sit ergo nobis religio cultus corporum etheriorum atque caelestium, sed eius, cuius contemplatione beati sunt. Neque enim et nos videndo angelum beati sumus, sed videndo veritatem, qua etiam ipsos diligimus angelos; non invidemus; quod ea paratior et nullis molestiis interpedientibus perfruuntur, sed magis eos diligimus, quoniam et nos tale aliquid sperare a communi Domino iussi sumus. Honoramus eos
35 karitate, non servitute nec eis templa constituimus; nolunt enim se sic honorari a nobis, quia nos ipsos, cum boni sumus, templa summi Dei esse noverunt.

Origenis in expositione epistolae ad Romanos: Cum⁸ possent homines Deum agnoscere, ab eius cultu declinantes ad imagines hominum adorandas et animalium deverterunt. Ut enim breviter et omni in unum collecta diffinitione dicamus, adorare alium preter patrem et
40 filium et Spiritum sanctum impietatis est crimen.

1 arrogari V. 11 eis] ei V. 12 debere V. 13 sacramenti significantur V. 16 Nos] Vos V. sicut diis set] si condisset V. 17 erigimur V. 18 sacrificemur V. 20 ipsi V. 22 est deest V. 27 quaelibet] quilibet V. beatissimo V. 30 concilio illo] ita V, correcturam proponere non audeo. 31 eius] ei V. nos videndo] nos vivendo V. 32 beati sumus] beatissimus V. 39 omni]
45 omnium V.

1) V. supra p. 494 l. 34 sqq. 2) V. supra p. 494 l. 38 sqq. 3) V. supra p. 495 l. 3 sqq. 4) V. supra p. 495 l. 9 sqq. 5) V. supra p. 495 l. 17 sqq. 6) V. supra p. 495 l. 20 sqq. 7) V. supra p. 495 l. 28 sqq. 8) V. supra p. 495 l. 24 sqq.

Augustinus in libro VIII. de civitate Dei: Sane¹ nec martyribus templa, sacerdotia, sacra et sacrificia constituimus, quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. Honoramus sane memorias eorum tamquam sanctorum hominum Dei, qui usque ad mortem corporum suorum pro veritate certaverunt, ut innotesceret vera religio, falsis fictisque convictis; quod etiam, si qui antea sentiebant, timendo reprimebant. Quis autem audivit aliquando fidelium stantem sacer- 5 dotem ad altare etiam super sanctum corpus martyris ad Dei honorem cultumque constructum dicere in precibus: Offero tibi sacrificium, Petre vel Paule vel Cypriane, cum apud eorum memorias offeratur Deo, qui eos et homines et martyres fecit et sanctis suis angelis caelesti honore sociavit, ut ea caelebritate et Deo vero de illorum victoria gratias agamus et nos ad imitationem talium coronarum atque palmarum eodem invocato in auxilium ex illorum memoriae 10 renovatione adhortemur? Quaecumque igitur adhibentur religiosorum obsequia in martyrum locis, ornamenta sunt memoriarum, non sacra vel sacrificia mortuorum tamquam deorum.

Hieronimus ad Riparium presbiterum: Acceptis² primum litteris tuis non respondere superbiae est, respondere temeritatis. De his enim rebus interrogas, quas et proferre et audire sacrilegium est. Ais Vigilantium, qui *KATA ANTIΦPACIN* hoc vocatur nomine, nam Dormi- 15 tantius rectius diceretur, os fetidum rursus aperire et putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum proferre reliquias et nos, qui eas suscepimus, appellare cinerarios et idolatras, qui mortuorum hominum ossa veneramur. O infelicem hominem et omni lacrimarum fonte plangendum, qui haec dicens non se intelligit esse Samaritam et Iudaeum, qui corpora mortuorum pro inmundis habent et etiam vasa, quae in eadem domo fuerunt, pollui suspicantur, sequentes occi- 20 dentem litteram et non spiritum vivificantem. Non autem dico martyrum reliquias, sed ne solem quidem et lunam, non angelos, non archangelos, non Seraphin, non Cherubin et omne nomen, quod nominatur et in praesenti saeculo et in futuro, colimus et adoramus, ne serviamus creaturae potius quam creatori, qui est benedictus in saecula. Honoramus autem reliquias martyrum, ut eum, cuius sunt martyres, adoremus; honoramus servos, ut honor servorum redundet ad Dominum, 25 qui ait: *Qui vos suscipit me suscipit.*

Item Hieronimus adversus Vigilantium: Quis³ enim, o insanum caput, aliquando martyres adoravit? Quis hominem putavit Deum? Nonne Paulus et Barnabas, cum a Licaoniis Iuppiter et Mercurius putarentur, ut eis vellent hostias immolare, sciderunt vestimenta sua et se homines esse dixerunt, non quo meliores non essent olim mortuis hominibus Iove atque Mer- 30 curio, sed quo sub gentilitatis errore honor eis Deo debitus deferretur, quod et de Petro legimus, qui Cornelium se adorare cupientem manu sublevavit et dixit: *Surge; nam et ego homo sum.*

Augustinus in libello questionum veteris et novi testamenti: Proinde⁴ sicut impia superbia sive hominum sive daemonum sibi hos divinos honores exhiberi vel iubet vel cupit, ita 35 pia humilitas vel hominum vel angelorum sanctorum haec sibi oblata recusavit et cui deberentur ostendit.

Item idem in libro XVIII. de civitate Dei: Sed⁵ Deus ille, quem coluerunt sapientes Haebraeorum, etiam caelestibus sanctis angelis et virtutibus Dei, quos beatissimos tamquam cives in hac nostra peregrinatione mortali veneramur et amamus, sacrificari vetat et coli, intonans in 40 lege sua: *Sacrificans diis eradicabitur.*

10 invocatio V. 11 obsequium V. 15 Ais] Ars (?) V. qui] que V. 16 putore V. 25 honore V. 30 Iovi V. 32 manus V. 34 veteri V. 35 sibi] sive V. honore V. 40 mortalia V.

1) V. supra p. 495 l. 35 sqq. 2) V. supra p. 496 l. 11 sqq. 3) V. supra p. 496 l. 25 sqq. 4) V. supra p. 496 l. 32 sqq. 5) V. supra p. 496 l. 36 sqq.

Si¹ enim, sicut praemissa sanctorum patrum documenta declarant, sancti angeli et sancti viri non sunt colendi nec adorandi, hoc enim et ipsi refugiunt, sed sola karitate, non autem servitute honorandi, nec sanctis martyribus templa, sacra et sacrificia, sed soli Deo constituenda, praesertim cum honorandi sint propter imitationem, non adorandi propter religionem, qua ratione
5 aut qua auctoritate adoratio, incensum, luminaria et caetera, quae in epistola Graecorum adnumerantur, eorum imaginibus exhibenda sunt? Quapropter omissa omni superstitione convenit sanctae catholicae et apostolicae ecclesiae religioni erga sanctorum imagines hanc discretionem tenere, sicut eximius doctor beatus papa Gregorius sermonem Massiliensi episcopo scribens docuit et in eisdem scriptis tenendum sequendumque reliquit.

10 Haec² autem, quae sequuntur, contra eos agunt, qui quemlibet annorum numero et consuetudine sibi vindicare volunt.

Augustinus in libro quaestionum veteris et novi testamenti: Inrationabile³, inquit, vulgus aut apparentes umbras aut daemonia aut simulacra mortuorum ut deos colere caeperunt. Quae in consuetudine vetustatis deducta arbitratur ratione sibi veritatem posse defendi, cum
15 veritatis ratio non ex consuetudine atque ex vetustate, sed ex Deo sit, quia non vetustate Deus probatur, sed aeternitate. Quamobrem fides non accepta res, sed sine initio est. In Deum enim credere nostrum incipere est. Nam quod creditur aeternum est.

Et post pauca: Quod⁴ colunt pagani post Deum est; opus post opificem est; pagani colunt opera, nos opificem, illi creaturam, nos creatorem. Factus homo caepit venerari suum
20 conditorem, quia dignum est et causa exigit.

Hieremias propheta: *Post*⁵ *Baholim*, inquit, *abierunt, quod didicerunt a patribus suis.* Ierem. 9, 14.

Quod beatus Hieronimus ita exponit: Ergo⁶ nec parentum nec maiorum error sequendus est, sed auctoritas scripturarum et Dei docentis imperium.

Ne⁷ igitur ex superstitione aut ex qualibet occasione scandala infirmioribus fratribus pro-
25 venire possent, hoc summopere sancti viri provida consideratione vitare studuerunt et dictis factisque suis nobis vitandum usquequaue evidenter ostendunt.

Hinc enim beatus Augustinus in libro quarto de civitate Dei: Maiores⁸, inquit, nostri superstitionem a religione separaverunt.

Item idem in eodem opere libro decimo: Legimus⁹ serpentum morsus pestiferos
30 paenam iustissimam peccatorum in ligno exaltato atque prospecto aeneo serpente sanatos, ut et populo subveniretur afflicto et mors morte destructa velut crucifixae mortis in similitudine
signaretur. Quem sane serpentem propter facti memoriam reservatum, cum postea populus
errans tamquam idolum colere caepisset, Ezechias rex religiosa potestate Deo serviens cum magna
pietatis laude contrivit. cf. Numer. 21, 9. cf. 4. Reg. 18, 4.

35 Tale¹⁰ quid et beatum Epyphanium virum sanctissimum et doctissimum zelo divino succensum in epistola, quam ad Iohannem Constantinopolitanum episcopum scripsit et beatus Hieronimus de Graeco in Latinum sermonem transtulit, legimus fecisse; scribit enim inter caetera sic: Audi¹¹ quosdam murmurare contra me. Quando simul pergebamus ad sanctum locum, qui vocatur Bethel, ut ibi collectam tecum ex more ecclesiastico facerem, et venissem

40 1 declarat V. 5 Gregorum V. 6 superstitio V. 12 Inrationabile inquit] Inrationabilem quod V. 13 ut] aut V. 15 sed deest V. 18 opifice V. 19 creatura V. 21 quos V. 35 succensus V. 38 murmurari V.

1) V. supra p. 497 l. 20 sqq. 2) V. supra p. 497 l. 1 sq.: Haec contra eos, qui annorum numero superstitionem imaginum vindicare volunt et consuetudinem sequi cupiunt quam
45 veritatis auctoritatem. *Textus epitomes corruptus videtur.* 3) V. supra p. 497 l. 3 sqq.

4) V. supra p. 497 l. 9 sqq. 5) V. supra p. 497 l. 12 sq. 6) V. supra p. 497 l. 13 sq.

7) V. supra p. 497 l. 30 sqq. 8) V. supra p. 497 l. 33 sq. 9) V. supra p. 497 l. 35 sqq.

10) V. supra p. 498 l. 4 sqq. 11) V. supra p. 498 l. 7 sqq.

ad villam, quae dicitur Anablata, vidissemque ibi praeteriens lucernam ardentem et interrogassem, qui locus esset, didicissemque esse ecclesiam et intrassem, ut orarem, inveni ibi velum pendens in foribus eiusdem ecclesiae tinctum atque depictum, habens imaginem quasi Christi vel sancti cuiusdam. Non enim satis memini, cuius imago fuerit. Cum ergo hoc vidissem in ecclesia Christi contra auctoritatem scripturarum hominis pendere imaginem, scidi illud et magis dedi consilium custodibus eiusdem, ut pauperem mortuum eo obvolverent et efferrent, illique contra murmurantes dicerent, si scindere voluerat, iustum erat, ut aliud daret velum atque mutaret. Quod cum audissem, me daturum esse pollicitus sum et ilico esse missurum. Paululum autem moratus fui in medio, dum quaero optimum velum pro eo mittere; arbitrabar enim de Cipro esse mittendum. Nunc autem misi quod potui repperire et precor, ut iubeas presbiteros ipsius loci suscipere velum a latore, quod a nobis missum est, et deinceps precipere in ecclesia Christi istiusmodi vela, quae contra religionem nostram veniunt, non appendi.

Nam¹ et beatus Paulus apostolus in epistola prima ad Corinthios ob scandalum infirmorum 1. Cor. 8, 1. fratrum vitandum ita scripsit: *De his autem, quae idolis sacrificantur, scimus, quia omnes scientiam habemus, et quia idolum nihil est.* 15

Beatus Ambrosius ita exponit: Hi², inquit, inflati erant per scientiam, qui in idolo contra salutem fratrum imperitorum carnes sacrificatorum aedebant, scientes licere carnem aedere et, quod nihil est idolum, ideo non contaminari aedentem. Hi scandalo fratribus erant karitatem prae oculis non habentes, quia plus erat carnem contempnere quam fratri scandalum facere. 20

Et post pauca: Propter³ quod *si aescas scandalizat fratrem . . . scandalizem*, in tantum karitati studendum docet, ut licita pro illicitis habeantur, ne obsint fratri. 1. Cor. 8, 13.

Unde beatus apostolus dicit: *Omnia⁴ mihi licent, sed non omnia expediunt.* ib. 6, 12, 10, 22.

Quod beatus Augustinus ita exponit: Potest⁵ ergo aliquid licere et non expedire. Expedire autem quod non licet non potest; ac per hoc non omnia licita expediunt, omnia autem 25 illicita non expediunt. Sunt quippe licita quae non expediunt, sicut apostolo teste didicimus, sed inter id, quod illicitum est et ideo non expedit, atque id, quod licitum est nec tamen expedit, quid intersit, aliqua universali regula diffinire difficile est.

Et infra: Quapropter⁶ quia verum dixisse apostolum dubitare non possumus et aliqua peccata esse licita dicere non habemus, restat, ut dicamus fieri aliquid, quod non expediat, 30 et tamen, si licitum est, non esse peccatum, quamvis, quoniam non expedit, non sit utique faciendum.

Et post pauca: Ut⁷ igitur, si possum, enitar inter id, quod licet et non expedit, et id, quod non licet atque ideo non expedit, aliquo certo fine distinguere, ea mihi videntur licere 35 et non expedire, quae per iustitiam quidem, quae coram Deo est, permittuntur, sed propter offensionem hominum, ne impediuntur a salute, vitanda sunt; ea vero non licere et ideo non expedire, quae sic ipsa iustitia vetantur, ut facienda non sint, etiamsi ab eis, quibus in notitiam fuerint perlata, non laudentur.

Item post pauca: Expedit⁸ tunc, quando non solum per iustitiam, quae coram Deo est, permittitur, sed etiam hominibus nullum ex hoc impedimentum salutis infertur. Tunc autem 40

5 auctoritate V. imagine V. 11 missus V. precipere] recipere V. 14 scripsit] descripsit V. omnis V. 16 idolio V. 19 fratris V. 21 fratrem . . . scandalizem] fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum, ut non fratrem meum scandalizem, ita lacuna ex duplici verbo fratrem orta repleri debet ex synodica Parisiensi. 28 quid] qui V. diffiniri V. 30 licita] illicita V. 37 sint] sunt V. notitia V. 38 non deest V. 45

1) V. supra p. 498 l. 21 sqq. 2) V. supra p. 498 l. 24 sqq. 3) V. supra p. 498 l. 28 sqq., ubi plura leguntur verba ex Ambrosio excerpta. 4) V. supra p. 498 l. 33. 5) V. supra p. 498 l. 34 sqq. 6) V. supra p. 498 l. 39 sqq. 7) V. supra p. 499 l. 3 sqq. 8) V. supra p. 499 l. 9 sqq.

non expedit id, quod licitum est, quando permittitur quidem, sed usus ipsius potestatis affert impedimentum salutis.

Haec¹ ideo inseruntur, ut hi, qui imagines facere et habere volunt, prudenti consideratione caveant, ne quod ab ipsis decoris amorisque causa fit infirmioribus mentibus
5 in scandalum proveniat, si ad talia adoranda — quod illicitum est — transire caeperint, sicut apud Orientalem ecclesiam, quod non sine gravissimo merore exequimur, comperimus contigisse.

Legimus praeterea in supra memorata epistola Michahelis imperatoris² et Antonii patriarchae³, quod quidam temerario ausu apud eos honorificas cruces de sacris templis
10 expulissent et in earum locis imagines statuissent, minime advertentes, quod nullo pacto nullaque ratione quaelibet imagines cruci Christi sint aequiperandae, praesertim cum per crucem genus redemptum sit humanum et Christus in cruce pependerit, non imagines. Per crucem enim Christi, non per aliquam imaginem pacificantur caelestia cum terrestribus et terrestria cum caelestibus, quoniam, sicut apostolus dicit, *in ipso* Col. 1, 19 sq.
15 *complacuit omnem plenitudinem divinitatis corporaliter inhabitare et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius sive quae in terris sunt sive quae in caelis.* Nam et idem apostolus in cruce tantum, non in imagine gloriatur, ita in-
quiens: *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce domini mei Ihesu Christi, per quem* Galat. 6, 14.
mihi mundus crucifixus est et ego mundo. Eadem quippe crux Christi in vetere testa-
20 mento multifariae multisque modis figurata est, imagines vero ut revelata veritate novi testamenti fieri et cruci Christi aequiperari, immo praeferri deberent, nusquam et numquam significatum esse legitur. Omissis itaque typicis figuris, quae in veritate completae sunt, luce clarius constat, quod nos nobisque universa per lignum sanctae crucis significantur, non per imagines. Illius armis muniti malignos spiritus a nobis
25 propellimus et sanctorum angelorum praesentia nobis conciliamus, sed et per eiusdem sanctae crucis signum legimus innumeros sanctos viros et mortuos suscitasse, daemones ab obsessis corporibus effugasse, caecos illuminasse et multa his similia fecisse. De cuius virtute et laude, cum infinita nobis maiores nostri scripta reliquerint, brevitati studentes paucorum paucas hic sententias adnectere curavimus.

Scribit itaque Iohannes Chrisostomus in omelia de cruce et latrone: Hodierna⁴
die noster Dominus pependit in cruce, et nos festivitatem eximia laetitia caelebramus, ut dis-
camus crucem totius spiritualis gratulationis esse substantiam. Etenim ante ipsum vocabulum
crucis paena fuit, sed nunc ad gloriam nuncupatur; antea condemnationis ferebat horrorem,
nunc salutis indicium est. Crux enim nobis totius beatitudinis causa est; haec nos a caecitate
35 liberavit erroris, haec et ex tenebris reddidit luci, haec ebullatos quieti sociavit, haec alienatos Deo coniunxit, longe constitutos proximos praesentavit, haec peregrinantes cives ostendit, haec discordiae amputatio est, haec pacis firmamentum, haec bonorum omnium abunda largitio.

Et post pauca: Volo⁵ et alia ratione agnosceas, crucem solam non reliquit in terra, sed secum eam levavit ad caelum. Sed, ais, hoc unde demonstratur? Et ideo audi, quod, cum
40 ipsa veniet, cum ipsa secundam gloriosam suam praesentiam faciet, ideo gloriosam crucem nuncupavit.

4 ipsis] ipso V. 12 crucem] cruce V. 15 reconciliari V. 23 nobisque] in nobisque V.
24 malignus V. 31 festivitatem V. 32 substantia V. 33 horrorem] errorem V. 35 ebullatos]
evelatos V.

45 1) V. supra p. 499 l. 13. 2) V. supra p. 475 l. 30 sqq. 3) V. supra p. 478
ann. 38 sqq., neque vero Antonius (v. supra p. 476 ann. 6) cum imperatoribus epistolam scripsit.
4) V. supra p. 504 l. 5 sqq. 5) V. supra p. 504 l. 13 sqq.

cf. Luc.
21, 25, 27.

Item post pauca: *Et*¹ *tunc signum videbitur filii hominis in caelo*. Vidisti gloriam signi, id est crucis, solis lumen reddetur obscurum, lunae non dabitur gratia, sed illud radiabit et lucebit; et sicut imperatorem regalis pompa praecedit et militaris ordo praeundo vexilla humeris portare consueverat et his eius declaratur adventus, sic Domino de caelo veniente angelorum caetus et archangelorum multitudo illud signum humeris portant excelsis et regalem nobis adventum annuntiant. Sola enim Christi crux est, quae dissolvit tenebras et regnum daemonum dissipavit et omnem terrorem malignantium abstulit; . . . prodit, crux nobis sol iustitiae facta est, ut illuminati misericordia eius glorificemus patrem et filium et Spiritum sanctum in secula saeculorum. Amen.

Item idem in omelia de cruce dominica: *Et*² *si nosse desideras, karissime, virtutem crucis et quantum, ut possum ad eius laudem dicere, audi: Crux spes Christianorum, crux resurrectio mortuorum, crux caecorum dux, crux disperatorum via, crux claudorum baculus, crux consolatio pauperum, crux refrenatio divitum, crux destructio superbiorum, crux male viventium paena, crux adversus daemones triumphus, crux devictio diaboli, crux adolescentium pedagogus, crux substantia inopum, crux spes disperatorum, crux navigantium gubernatrix, crux periclitantium portus, crux obsessorum murus, crux pater orphanorum, crux defensor viduarum, crux iustorum consiliarius, crux tribulorum requies, crux parvulorum custos, crux virorum caput, crux senum finis, crux lumen in tenebris sedentium, crux regum magnificentia, crux scutum perpetuum, crux insensatorum sapientia, crux libertas servorum, crux imperatorum philosophia, crux lex impiorum, crux prophetarum praeconatio, crux annuntiatio apostolorum, crux martyrum gloriatio, crux monachorum abstinencia, crux virginum castitas, crux gaudium sacerdotum, crux ecclesiae fundamentum, crux orbis terrae cautela, crux templorum destructio, crux ydolorum repulsio, crux scandalum Iudeorum, crux perditio impiorum, crux invalidorum virtus, crux aegrotantium medicus, crux emundatio laeprosorum, crux paraliticorum requies, crux esurientium panis, crux sitientium fons, crux nudorum protectio. Nuditatem autem cum dixero, non corpoream extimes, sed infidelitatis per paenam; cum autem in Christum crediderit, vestitus invenietur.*

Eusebius Panfilie in historia ecclesiastica inter ea, quae de actibus Constantini imperatoris laudabiliter scribit, ita infert: *Erat*³ *quidem iam tunc Christianae religionis fautor verique Dei venerator, nondum tamen, ut est solemne nostris initiari, signum dominice passionis acceperat. Cum igitur anxius et multa secum de imminenti belli necessitate pervolvens iter ageret atque ad caelum saepius oculos elevaret et inde sibi divinum precaretur auxilium, vidit per soporem ad orientis partem in caelo signum crucis igneo fulgore rutilare; cumque tanto visu fuisset exterritus ac novo turbaretur aspectu, adstare sibi vidit angelos dicentes: Constantine, in hoc vincis. Tunc vero laetus redditus et de victoria iam securus, signum crucis, quod in caelo viderat, in sua fronte designat et ita caelitus invitatus ad fidem* non mihi illo videtur inferior, cui similiter de caelo dictum est: *Saule, Saule, quid me persequeris? Ego sum Ihesus Nazareus*, nisi quia hic non adhuc persequens, sed etiam consequens invitatur. Exin signum, quod in caelo sibi fuerat demonstratum, in militaria vexilla transformat hac Labarum, quem dicunt, in speciem crucis dominice exaptat et ita armis vexillisque religionis instructus adversum impiorum arma proficiscitur. Sed in dextera sua manu signum nihilominus crucis ex auro fabrefactum habuisse perhibetur.

Ecce quanta et qualia de virtute sanctae crucis a magnis ecclesiae doctoribus et probatissimis viris praedicantur, qui, sicut ex apostolica doctrina acceperunt, ita

3 praecedit] recedit V. 5 et deest V. 7 abstulit . . . prodit] abstulit, crux sanctitatem providit Synod. Paris. 11 caecorum] caelorum V. 19 praeconatio] ita et codex P libelli synodalis (v. supra p. 504 l. 43), ut p. 504 l. 36 praecentio falso correctum sit. 25 per deest V. 38 hac] = ac. Laborum V. 45 39 manu] magnum V. 41 Ecce] cee V.

1) V. supra p. 504 l. 17 sqq. 2) V. supra p. 504 l. 26 sqq. 3) V. supra p. 502 l. 27 sqq.

tenuerunt et cunctis fidelibus sanctae Dei ecclesiae tenendum reliquerunt. De imaginibus vero nihil tale sanxerunt aut sentiri debere, sicut eorum documenta testantur, putaverunt. Unde quam stulte et insipienter egerint qui ab ecclesiis cruces Christi expulerunt et in loco earum imagines posuerunt, praemissis breviter sanctorum patrum
 5 sententiis, quibus omnis caeterorum sanctorum chorus adstipulatur, liquido declaratur.

FINIT.

3 quam] quantum V. 4 praemissis] praetermissis V. 6 FINIT] sequuntur in codice duae epistolae Gregorii M. (Jaffé-E. n. 1490 et 1524) cum libro modo edito minime cohaerentes.

*45. CONCILIUM INGELHEIMENSE.

826. mense Iunio.

10

Una cum conventu generali Hludowicus imperator mense Iunio anni 826. (cf. Mühlbacher² n. 829 a), ut referunt annales Xantenses, habuit sinodum episcoporum ad Ingulenheim (MG. SS. II, 225); cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' I, 254 ann. 6. In quo concilio¹ nonnulla capitula ab episcopis
 15 proposita esse conici licet, quae praeter duo prima repetunt ipsos canones quosdam synodorum anno 813. habiturum (cf. supra p. 248 sqq.), deinde recepta sunt ab Ansegiso abbate Fontanellensi in collectione capitularium (lib. II cc. 29—46; MG. Capit. I, 420 sqq.) et singulatim leguntur in codice Monacensi latino 29085 saec. IX. X. fol. 1; cf. G. Seeliger, 'Neues Archiv' XIX, 670 sqq.

20 Quae cum ita sint, sufficit per tabulam indicare fontes singulorum capitulorum. Sunt autem hi:

Can. I. (= Ansegis II c. 29 cum inscriptione: De rebus ad venerabilem locum
 pertinentibus non alienandis²) = Iustiniani novellarum epitome Iuliani const. VII
 c. 1 (32); ed. Haenel (1873), p. 32. Ex Iustiniani
novellis.

25 Can. II. (= Ans. II c. 30: De hoc, quomodo liceat ad imperatorem res sancti loci transferre) = ibid. VII c. 2 (33); l. l. p. 32.

Can.³ III. De orphanis et exhereditatis subveniendo (Ans. II c. 31) = Concilium Ex conc. Mog.
 Moguntinense 813 c. 6; supra p. 262.

Can. IIII. Ut res pauperum vel minus potentum mala occasione non emanent
 30 (= Ans. II c. 32) = ibid. c. 7; supra p. 262.

1) De capitulari spurio huic synodo adscripto (ex. gr. Hartzheim, Conc. Germ. II, 36), quod ex collectionis Benedicti Levitae lib. II cc. 97—103. 383 depromptum est, cf. MG. LL. II, 2, 22. 2) De rebus ecclesiasticis iam tractatum erat in concilio Attiniacensi anni 821. et in conventu Compendiensi anni 823.; v. supra p. 470 et ann. 1. 3) In codice Mona-
 35 censi capitibus 3 et 8 praemittuntur: Capitula concilii Moguntiae habiti, Capitula concilii Cabillonensis, quae indicant fontem, insuper singulis capitulis numeri canonum synodaliū. Desiderantur talia ante cc. 13 et 16, quae initium faciunt canonum ex conciliis Turonensi et Arelatensi depromptorum.

Ex conc. Mog.

Can. V. De festivitatibus (= *Ans. II c. 33*) = *Concilium Moguntinense c. 36* (abbreviatum), supra p. 269 sq.

Can. VI. Ut antiquae ecclesiae honorem suum habeant (= *Ans. II c. 34*) = *ibid. c. 41*; supra p. 271.

Can. VII. De spiritalibus filiis (= *Ans. II c. 35*) = *ibid. c. 47*; supra p. 272. 5

Ex conc. Cab.

Can. VIII. (= *Ans. II c. 36*: De hoc, ut sacerdotes inprehensibiles sint) = *Concilium Cabillonense 813 c. 5*; supra p. 275.

Can. VIII. (= *Ans. II c. 37*: De hoc, ut ab incestuosis et ab his, qui decimas non dant, et a presbyteris neglegenter viventibus wadii non accipiantur) = *ibid. c. 18*; supra p. 277. 10

Can. X. (= *Ans. II c. 38*: De discretione [in] corporis et sanguinis dominici perceptione) = *ibid. c. 46*; supra p. 283.

Can. XI. (= *Ans. II c. 39*: De hominibus diversarum conditionum et de his, qui eis praelati sunt) = *ibid. c. 51*; supra p. 283 sq.

Can. XII. (= *Ans. II c. 40*: De feminis et abbatissis, quales sint quae monasteriis puellaribus praeferri debent) = *ibid. c. 52*; supra p. 284. 15

Ex conc. Tur.

Can. XIII. (= *Ans. II c. 41*: De incestuosis et homicidis, sacerdotum ammonitionibus aures nolentibus accomodare) = *Concilium Turonense 813 c. 41*; supra p. 292.

Can. XIII. (= *Ans. II c. 42*: De dominis subditorum admonendis) = *ibid. c. 49*; supra p. 293. 25

Can. XV. (= *Ans. II c. 43*: De corporis Domini et sanguinis communicatione laicorum) = *ibid. c. 50*; supra p. 293.

Ex conc. Arel.

Can. XVI. (= *Ans. II c. 44*: De eruditione filiorum a parentibus et patrinis) = *Concilium Arelatense 813 c. 19*; supra p. 252.

Can. XVII. (= *Ans. II c. 45*: De ecclesiis antiquitus constitutis) = *ibid. c. 20*; supra p. 252. 20

Can. XVIII. (= *Ans. II c. 46*: De sepultura) = *ibid. c. 21*; supra p. 252.

Edd.: MG. LL. I, 253. MG. Capit. I, 310 n. 153 (cc. 1. 2), p. 311 n. 154 (cc. 3—18) et p. 420—423 in editione Ansegisi. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 486.

46. CONCILIUM ROMANUM.

30

826. Nov. 14. 15.

*Ad concilium Romanum*¹ ab Eugenio II. papa (824—827) coram sacratissimo corpore beatissimi principis apostolorum celebratum pertinent A) capitula admonitionis ab Eugenio II. proposita die ut videtur mensis Novembris 14., cum legantur in fine: Haec . . . quamvis pauca dictis sufficiant, crastino vero Deo largiente pro affectu 35 universae plebis et alia sunt dicenda, B) canones ipsi synodales, qui una cum indice eorum, qui concilio interfuerunt, et oratione Eugenii sermonem synodalem Gregorii II. anni 721. repetente promulgati sunt die 15. eiusdem mensis Novembris, etsi codex

1) Cf. quae refert Hincmarus archiepiscopus Remensis in epistola Karoli imperatoris nomine scripta ad Iohannem VIII. papam (872—882) de iudiciis et appellationibus episcoporum et 40

Guelferbytanus diem 12. Novembris certe falso exhibet¹. Hi autem canones anno 853. mensis Decembris die 8. a Leone IV. papa (847—855) iterum promulgati sunt, ita ut complures (scil. cc. 2—4. 9. 21—23. 25—38) addidamentis augeret, alios novos (scil. cc. 39—42) adiceret (Mansi XIV, 1009 sqq.; cf. 'Neues Archiv' XXVI, 620 sq.).

5 A. CAPITULA ADMONITIONIS AB EUGENIO II. PROPOSITA.

826. Nov. 14.

Capitula admonitionis ab Eugenio II. proposita leguntur in unico codice Guelferbytano inter Blankenburgenses (antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X. (= G) fol. 120'—123', quibus praemittitur fol. 71'. 72 eiusdem libri index capitum a nobis hic
10 *repetendus.*

Edd.: MG. LL. II, 2, 12. Migne, Patrol. lat. XCVII, 688. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 486.

- I. De praelocatione Eugenii apostolici.
- II. De responsione episcoporum.
- 15 III. De secunda admonitione pontificis.
- III. De secunda responsione episcoporum.
- V. Item admonitio pontificis.
- VI. De honore ecclesiarum et de conversatione sacerdotum.
- VII. De indoctis et inlitteratis sacerdotibus et ministris ecclesiae.
- 20 VIII. De votis et propositis custodiendis, a monachis et sanctimonialibus factis.
- VIII. De incestis nuptiis et illicitis coniunctionibus.
- X. De operibus in die dominico non faciendis.

Lemma: Incipiunt capitula admonitionis Eugenii papae concilio et subscriptione episcoporum facta G.

presbyterorum (Opp. ed. Sirmond II, 768 sqq.), posteaquam (c. 1) egit de Karolo Magno, qui
25 *perquisivisse dicitur de presbyteris ex criminibus diffamatis . . . et repperit, sicut in suae imperialis auctoritatis edictis . . . posteris servanda reliquit quaeque usque ad nostra tempora extunc in Transalpinis regionibus servata et, quando necessitas postulavit, executi fuerunt. (c. 2): In diebus autem domni et genitoris nostri pia memoriae Hludowici imperatoris, cum ipsa tepesci executio aliquatenus coepit, apud papam Eugenium inde ab eo commonitio (sed v. Simson, Jahrbücher*
30 *des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' I, 281 ann. 2) facta est, qua de re synodum isdem universalis papa convocans inter alia generalia decreta promulgare curavit, quae Leo III. tempore fratris nostri Hlotharii et nepotis nostri Hludowici observanda decrevit, sicut in gestis synodalibus et in huius sanctae Romanae ecclesiae archivo haberi credimus et ab hac sancta sede nostris decessoribus directa venerabili sanctione habemus; cf. etiam c. 23: Tandem*
35 *hinc praeter antiquas regularum ac legum constitutiones in promptu habemus synodalia capitula apostolicorum Eugenii, anno imperii XIII. domni et genitoris nostri Hludowici et anno X. imperii Hlotharii fratris nostri mense Novembrio, atque Leonis III., anno Hlotharii XXXVII. et Hludowici nepotis nostri anno V. mense Decembrio decreta, quibus praecipunt, ut si quispiam sacerdotum (etc., allegatur totum capitulum XVI.), item: Sacerdos (etc., laudatur integer canon XIV.).*
40 *V. praeterea eiusdem Hincmari libellum de presbyteris criminosis (Opp. II, 783 sqq.), ubi laudantur cap. 11. 27. 30 canones integri 16. 14. 22. 19. 20 ex conciliis Romanis Eugenii et Leonis. — De concilio cf. Hefele, 'Conciliengeschichte' ed. 2. IV, 48 sqq. Simson, l. l. I, 280 sq. Hirschius, 'Kirchenrecht' III, 715. 1) Dies 14. mensis Novembris 826 erat feria quarta, dies 15. feria quinta, dies 12. e contra feria secunda.*

XI. De fide tenenda et custodienda in sacro baptismate promissa et de dilectione Dei et proximi.

XII. De castitate coniugatorum et a concubinis abstinendum vel a meretricibus abstinendum.

(1). Fratres et coepiscopi, sacerdotes et cuncti cleri. Quoniam¹ religiosus sancto Spiritu congregante conventus hortatur, ut quaecumque pro disciplina ecclesiastica necessaria sunt cura diligentiore tractemus, si placet, fratres, ea, quae ad ordinationum tenorem pertinent, iuxta divinae legis praecepta et Nicenorum canonum constituta ita iuvante Domino in omne aevum mansura solidemus, ut nulli fas sit sine status sui periculo vel divinas constitutiones vel apostolicae sedis decreta temerare, quia nos, qui potissimi sacerdotis administramus officia, talium transgressionum culpa respiciet, si in causis Dei desides fuerimus inventi, quia meminimus, qualiter comminetur Dominus negligentiae sacerdotum. Siquidem reatum maiorem delinquit qui potius honore perfruitur, et graviora facit vitia peccatorum sublimitas dignitatum. Cavendum ergo imprimis est, ne ad sacros gradus, quod gestis prioribus ante perscriptum est*, ut quicquid contra legem aut sanctorum canonum instituta aut decreta patrum inventum fuerit, de singulis capitulis, seu de his, qui insecii sunt litterarum et doctrinarum in honorem inventi necnon, qui contra statuta inventi fuerint, quae vestrae existunt sanctitati dicenda, vel aliqua parte membrorum damna perpessi, et qui ex poenitentibus ad sacros ordines adepti. Quisquis talium consecrator extiterit provideat; nos enim in nullo volumus severitatem ultionis exercere, sed qui in causis Dei contumacia vel delicto deliquerit aut ipse quod perperam fecit abolere noluerit, in se quicquid in alio non resecarit inveniet. Quod ut deinceps possit tenacius custodiri, si placet, omnes causas et subscriptiones proprias commodate, ut synodali iudicio aditus claudatur illicitis.

cf. Ezech.
33, 2 sqq.

(2). Responsio episcoporum: Vere^{**2} cognoscimus gratia sancti Spiritus cor apostolatus vestri succensum, ut tantae miseriae squalores a fidelium mentibus detergantur et

*) In concilio Romano 465 c. 2 pergitur: quisquam, qui uxorem non virginem duxit, adspiret. Repellendus est etiam quisque, qui in secundae uxoris nuptias contra apostolica praecepta convenit. Insecii quoque litterarum necnon et aliqua membrorum damna perpessi et hi, qui ex poenitentibus sunt, ad sacros ordines adspirare non audeant. Quisquis talium consecrator extiterit factum suum ipse dissolvit et quod commisit illicite aut a decessoribus suis invenit admissum, si proprium periculum vult vitare, damnabit; nos enim etc., sicut supra l. 19 sqq.

**) Verba Vere — evellantur in G admodum corrupta deprompta sunt ex concilio Romano anni 721., ubi haec leguntur: Vere cognoscimus gratia Spiritus sancti cor apostolatus vestri succensum

3 meretricibus G.

35

I. Lemma: Incipiunt capitula admonitionis Eugenii papae consilio et subscriptione episcoporum facta G, ubi facta deest. 5 (1) numeros Arabicos adiecit, ut remittamus ad indicem capitum (supra p. 553 l. 13 sqq.); qui sequuntur infra p. 556 l. 13 sqq. numeri Romani, eos addidit scriba codicis G, qui non scivit, quid velint sibi numeri IIII et V; eos interpretandos esse quater et quinquies non perspexit. 6 necessaria deest G. 7 ordinationum] hortationum G. 10 sacerdotes G. 11 meminimus] quod timere debemus add. conc. Rom. 465. 14 ad] a G, in reliquis (usque ad l. 23) verba codicis paucis locis correximus, remittentes ad notam asterisco insignitam. 16 inseci G. 17 honorem] bonorem G. 18 damna deest G. 20 ultionis deest G. 21 resecarit] resecari G. inveniet] scil. poenam. 23 aditus] auditus G.

II. 25 a deest G.

- 1) Ex Hilari papae (461—468) concilio Romano anni 465. cc. 1—4; Mansi VII, 960 sqq.
- 2) Repetunt episcopi responsionem synodalem anni 721.; Mansi XII, 263. V. supra p. 28 ann. 2.

quasi vulnus corpori infixum, aditu talis miseriae obserato, salutari antidoto curetur, sicut bene provisum est, interdictione, quae contraria sunt, ne denuo quispiam, cuiuscunque sit gentis sacrique baptismatis unda lotus, attemptet, ut non tanti piaculi, sicut audita sunt, mole oppressus in precipitium incidat aut voragine mergatur iniquitatis, sed vitari debeat atque
5 radicitus evellatur.

(3). *Secunda admonitio pontificis*: *Necessaria*¹ rerum dispositione constringimur et apostolicae sedis moderamine convenimur sic canonum paternorum decreta librare et retro presulum decessorumque nostrorum precepta metiri, ut quae presentium necessitas temporum restaurandis ecclesiis relaxanda deposcit, adhibita consideratione diligenti,
10 quantum potest fieri, temperemus, quo nec in totum formam veterum videamur excedere regularum, et reparandis militiae clericalis officiis, quae per diversas* provincias neglecta videantur, recuperentur in melius, utque per loca destitutae ecclesiae competentibus ex auxiliis salutare subsidium restaurandae non neglegamus; animarum nostrarum salutem, ne nobis ad magnum eveniat reatum, si tanto coortante periculo, in quantum valuerimus,
15 neglegimus subvenire.

(4). *Secunda responsio episcoporum*: Etiam si² nulla exstaret necessitas ecclesiasticae disciplinae, expetendum revera nobis fuerat illud privilegium sedis vestrae, quo susceptis regni clavibus post resurrectionem salvatoris per totum orbem beatissimi Petri singularis praedicatio universorum inluminati prospexit, cuius vicarii principatus, sicut eminet,
20 ita metuendus est ab omnibus et amandus. Proinde nos Deum in vobis primitus adorantes, cui sine querela servitis, ad fidem recurrimus in apostolico ore laudatam, inde responsa querentes, unde

et ut radicitus tantae miseriae squalores a fidelium mentibus detergantur et quasi vulnus corpori infixum, aditu talis miseriae obserato, salutari antidoto curetur, sicut bene provisum est, interdictione anathematis, ne denuo hoc quisquam Romanus, Longobardus
25 vel cuiuscunque sit gentis sacrique baptismatis unda lotus, attentet, ut non tanti piaculi mole oppressus praecipitationem (in praecipitium *var. lect.*) incidat aut voragine mergatur iniquitatis, sed (*add. e con.*) vitari debeat atque radicitus evellatur.

*) *Gelasius ita pergit*: Italiae partes ita belli famisque consumpsit incursio, ut in multis ecclesiis, sicut fratris et coepiscopi nostri Iohannis, Ravennatis ecclesiae sacerdotis,
30 frequenti relatione comperimus, usquequaque deficiente servitio ministrorum, nisi remittendo paulisper ecclesiasticis promotionibus antiquitus intervalla praefixa, remaneant, sine quibus administrari nequeunt sacris ordinibus ecclesiae funditus destitutae, atque in plurimis locis per inopiam competentis auxilii salutare subsidium redimendarum desit animarum, nosque magno reatu, si tanto coartante periculo non aliquatenus consulamus,
35 innecti.

II. 1 aditu talis] addito talium *G.* 2 denuo] duo *G.* sit gentis] regentes *G.* 4 oppressi *G.* in praecipitium] praecipitii *G.* incidant *G.* aut — evellatur] ut ne voragine mereantur iniquitatis vitari debeant atque radicitus evellantur *G.*

III. 7 et] in *G.* convenimur sic] convenimus si *G.* 9 deposcit] et *add. G.* 10 potest] possumus *G.* quo] *intellige* ut eo, quod *G.* 12 utque] ut quae *G.* *intellige* et ut. competentis ex auxilii *G.* 13 salutem] *supple* sectemur vel simile quid. 14 valuerimus] si iterum *add. G.* 15 subveniri *G.*

III. 16 exstaret] staret *G.* 17 expetenda *G.* 18 quod *G.* 19 inluminati] in laminationem *G.* 21 servitus *G.* recurrissemus *G.* in deest *G.* inde] id est *G.*

45 1) *Repetit Eugenius ex decretis Gelasii papae (492—496) c. 1 anni 495. (Jaffé-K. n. 636).*
2) *Ex epistola episcoporum Tarraconensium ad Hilarum papam, quae recitata est in concilio Romano a. 465.; Mansi VII, 963 (v. ibid. col. 924 sq.).*

nihil errore, nihil praesumptione, sed pontificali totum deliberatione praecipitur, ut quid observare velitis apostolicis affatibus instruamur, quatenus et fraternitate collecta, prolatis in medium venerande synodi constitutis, adversus ea, quae contraria sunt legi, vestra auctoritate subnixi quid oporteat in hominum ordinationibus fieri intellegere Deo iuvante possimus. Erit profecto vester triumphus, si apostolatus vestri temporibus quod sancti Petri cathedra obtinet 5 catholica audiat ecclesia, si novella zizaniorum semina fuerint omnino extirpata. Orantem pro nobis sanctum apostolatum vestrum iugi aevo divina conservet aeternitas. Quater¹: Exaudi Christe. Eugenio papae vita, quinquies.

(5). Oramus sanctitatem vestram, ut aures vestras intima cordis affectione per singula attentius accomodare procuretis, ut noster labor in omnibus nostrarum animarum 10 proficiat ad salutem; et si vobis placet, ut audiat, legantur coram omnibus.

Universi respondentes dixerunt: Legantur.

VI (6). Theodorus diaconus legit: In nomine patris et filii et Spiritus sancti, quod est trinitas invidua. Primis omnium de ecclesiis Dei, quae per singula loca in par- roechiis, per vicos vel civitates in ruinis neglectae reiacent, in quibus nec officia aut 15 luminaria fiunt nec etiam ibidem pro aliquo servitio inveniuntur et dotes, quae ex tempore consecrationis ibidem datae fuerunt, ablatae sunt nec recordantur, quas prius possidebant. Praevidete itaque, fratres, qualiter domus Dei, ut honorem habeant a fidelibus Christianis, restauratae existant, et primitiae et redditus, quos Deus fidelibus iussit ibidem offerre, non minuantur, ut sacerdotes ministrique Dei secundum Deum 20 ibidem servientes et conversantes suum possint observare propositum, quia scriptum est: Sacerdotes² non aliis vacent nisi sola oratione, lectione et praedicatione. Nam quis securus iudicem nuntiet, si praeco tacet, sicut per prophetam Dominus comminans ait: *Si non annuntiaveris iniquo iniquitatem suam, sanguinem eius de manu tua requiram,* quia, si sacerdotes inopes aut imprudentes existunt, qualiter possunt aliis subvenire, 25 quia *qui sibi nequam est cui alii bonus erit?* Quamobrem si Dei domus in paupertate aut destructione inveniantur, quomodo populus Dei doceri possit? Pensate, fratres, qualem rationem ante tribunal Christi reddituri erimus; videat plebs Christiana, si domus Dei haec patiuntur, quid de se suaque domo suisque posteris aestimetur, quoniam de omnibus actionibus et negligentis sumus in tremendo examine rationem 30 Deo reddituri.

V (7). Itaque sacerdotes et ministri Christi, qui inter gradus clericorum ordinati existunt, debito officio secundum Deum et doctrinam patrum in omnibus conversentur, eruditi existentes in divinis libris, valeantque se conspiciere et alios emendando docere,

III. 1 quod G. 2 venerandi G. 4 quod G. in hominum ordinationibus] in hominibus 35 ordinationem G. de ordinatore et de ordinato *episcopi Tarraconenses*. 5 apostolatus G. obtinere G. 6 audeat G. extirpata] stirpata G. Orante — apostolatu vestro G. 7 Quater] IIII G. 8 quinquies] V G.

V. 9 Oramus] *de novo Eugenius loquitur*.

VI. 13 VI] *numerus appositus videtur esse a scriba, qui illos numeros IIII et V (v. l. 7 sq.) pro numeris 40 capitum habuit*. 15 per vicos] vicos G. neglecto G. 17 recordantur] *scil. presbyteri ecclesiarum*. 23 sicut] et ut G. 27 docere G. 29 se] re G.

VII. 32 V.] *ita G, cuius scriba oblitus erat se supra (l. 13) numerum VI posuisse*. 33 conversentur] *conserventur G.*

1) Cf. *acta concilii Romani anni 465. (Mansi VII, 961)*: Et cum legeret (*Paulinus 45 notarius epistolam episcoporum Tarraconensium, quam episcopi anno 826. repetebant*), ab universis episcopis et presbyteris acclamatum est: Exaudi Christe, Hilario vita; dictum est decies. Haec praesumptio nunquam fiat; dictum est sexies etc. 2) *Fontem frustra quaesivi*.

ut quibus commissa sunt divina tractare misteria prudenter atque decenter cum Dei timore sua valeant ministeria adimplere, ut Deo, cui assistunt, profecto placere possint. Cavendum quippe est, ut non ineruditi ad ministerium Christi vel inlitterati, ut dedecet, accedant, ne, quod absit, eveniat, sicut Dominus ait: *Si caecus caeco ducatum* Matth. 15, 14.
 5 *prestitit, ambo in foveam cadunt*, quia non eos convenit seculares curas peragere vel etiam per domos alienas inconvenienter conversari, sed potius in aeclesiis habitantes debita studeant officia exercere.

VII (8). Igitur monachi et sanctimoniales feminae, quae se sponte Deo voventes tradiderunt et ante humanos oculos habitu religiositatis se ostendere decreverunt, in
 10 ea vita ac religione et opere studeant permanere, quia, cum se in oculis hominum ostendunt, maxime in conspectu Dei profiteri considerantur aeterni. Idcirco pensare studeant, ne falso nomine et habitu existentes hypocrite inveniantur. Impium enim est homini Deo mentiri. Itaque unusquisque observare studeat et verba sapientissimi
 optimique praedicatoris attendat, cum ait: *Unusquisque, in qua vocatione vocatus est,* cf. Iosue 24, 27. 1. Cor. 7, 20.
 15 *in ea permaneat*. Nam qui votum mutaverit de reatu suae conscientiae promissionisque constringitur et reus in Dei apparebit iudicio, si se emendare omnino noluerit. Providendum denique est et omnimodis curandum atque studiosius vigilandum, cui cura regiminis commissa est, ut haec omnia oportuna cum Dei timore ordinentur, ne per neglectum pretermittantur, et periculum aderescat, quoniam per negligentiam et peccata
 20 adstant et pericula aderescunt. Si vero sanctitati vestrae placet, abbates vel abbatisssae per monasteria, quae ordinanda sunt, non per munera ordinentur, sed studiosius inquirantur. Qui sciant Dei habere timorem et hominis reverentiam bonisque operibus perfulgeant ut optime eruditi in his, quae sibi pertinent, maneant et subiectos sibi recto moderamine secundum Deum et sanctam regulam pleniter et purae queant cunctos
 25 edocere, ut de susceptis animabus in Dei iudicio non reprobi, sed potius immaculati appareant, quatenus illam desiderabilem vocem possint audire: *Euge, serve bone et* Matth. 25, 21.
fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium Domini tui.

VIII (9). Considerandum vero nobis est et a populo nimis cavendum, ut nullus ex
 30 propria cognatione aut velatam, diaconam vel raptam uxorem accipiat, ne talibus rebus animam perdat et principum institutis damnatus fiat. Haec autem, fratres, commissis ovibus a nobis sedule ammonenda sunt, ne forte populus Christianus tali praesumptione temerator existat et tam nos quam ipse peccatum incurrat.

VIII (10). De quibusdam regionibus ad nos refertur, quod die sancto dominico
 35 sicut in aliis diversa opera exercentur, quae in illo fieri non conveniunt. Quapropter admonenda nobis necessaria res existit et grandi comminatione populum cohercere, ne hoc die, divinam vocem obaudiens, servile opus audeat exercere, quia *sex diebus fecit* Exod. 20, 11.
Deus caelum et terram et omnia, quae sunt in eis, dieque septimo requievit, quem benedixit et sanctificavit, et Moysi verba legis praecipiens ait: *Mementote diei sabbati, ut* ib. 20, 8. Deuter. 5, 14.
 40 *sanctifices et requiescas tu et quae tua sunt*, et ut psalmista admonet dicens: *Vacate et* Ps. 45, 11.
videte, quoniam ego sum Dominus. Et si populus Hebreorum cum tanta devotione hodie celebrat quod ei in figura novi testamenti commissum est, quanto magis populus Christianus diem sanctam resurrectionis domini nostri Iesu Christi et nostrae redemp-

VI. 1 decenter] docenter G. 3 Cavendum] VI. Cavendum G. dedecet] decet G. 5 secula
 45 laria cura G. 6 conversare G.

VII. 8 quae] quaeque G. 9 se deest G. 17 cui] intellige: ei cui. 19 quoniam]
 quam G. 23 perfulgentes G. 25 iudicio] iudicio G.

VIII. 29 ex] et G. 31 principium G.

VIII. 36 comminatione bis legitur G. 38 coelum G(?). 42 novi] rectius est veteris.

tionis cum magno honore atque timore debet observare et non in aliis vacare nisi oratione et ad ecclesiam Dei concurrens praecepta divina cum reverentia audire totoque corde percipere, credere et operari; et corpus Christi, quod consecratur, digne studeant assumere.

X (11). Itaque, fratres mei, omnes admonendi et docendi a vestra sanctitate sunt, 5 ut fidem, quam in baptismo promiserunt, tenentes timorem Dei, tam viri quam femine, pro oculis habeant et orationem dominicam ac symbolum parare et memoriter retinere non neglegant, ut quod corde credunt ore proferant, ut cognoscant se, qua conditione seu religione adepti sanctum baptisma sunt professi, ut Christi mandata in omnibus conservare studeant et divino mandato Deum et proximum diligant, ut scriptum 10 est: *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota virtute tua et proximum tuum sicut te ipsum*, quoniam *dilectio proximi malum non operatur*; unde et Dominus: *Qui diligit me sermonem meum servabit, et ego diligam eum et ostendam ei me ipsum*, et iterum: *Qui non diligit me, sermones meos non servat, habet qui iudicet eum*. Hinc 15 Iacobus ait: *Si quis totam legem observaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*. Quid enim est hoc unum nisi vera et perfecta caritas, quam unicuique non subdole convenit observare?

XI (12). Et hoc, fratres, admonere oportet, ut, cum deceat, ita castum possit obser- 20 vari coniugium, quia scriptum est: *A Deo preparabitur mulier viro*, et: *Quod Deus coniunxit homo non separet*. Videat quicumque est ille et intellegat qui Dei precepta contemnit, qualiter erit iudicandus, nisi emendare studuerit; qui contra divina praecepta propriam dissociaverit carnem merito fit condemnandus. Itaque et qui se iunxerit meretrici corpus Christi et templum Dei maculare attendit. Videte, fratres, videte et diligenti cura attendite, ne quis faciat membra meretricis, sicut scriptum 25 est: *Qui adheret meretrici unum corpus efficitur*. Melius namque est, ut, si qui sine uxore est, si potest, sic maneat, si autem non se continet, nubat, ne, quod absit, diabolica instigatione a Deo separatus videatur et pereat, ut scriptum est: *Qui elongat se a Deo peribit*. Cavendum est, ne pro tali culpa parvaque et caduca istam vitam perdat quispiam, carnis subsequens voluntatem, aeternam et angelorum societatem.

Haec, fratres dilectissimi, diligentius pro Dei amore nostraque apostolica inter- 30 veniente admonitione, quae hodie vobis relecta sunt, attendentes observare et admonere procurate, ut sermo Dei a vobis in omnibus indifferenter percurrat, ne inimicus, qui ut leo rugiens quaerit quem devoret, locum vastationis inveniatur, ut tam relecta quam etiam quae adhuc pio moderamine et vestro synodali concilio confirmanda existunt omnibus proficiant ad salutem, quia qui aures clausas admoniti habere noscuntur sine 35 dubio desperati existunt. Itaque omnibus praedicando curiosius subvenite, ne aliqua desperatione, quod Deus non permittit, promissis premiis alieni existant, sed omnia observantes aeterni regni participes divinis dapibus mercantur inveniri. Haec enim quamvis pauca dictis sufficiant, crastino¹ vero Deo largiente pro affectu universae plebis Christi et alia sunt dicenda.

VIII. 2 praeceptaque G.

X. 7 parare] *correcturam proponere non audeo*. 8 credit — proferat — cognoscat G.

XI. 18 eum deceat] *condecet G.* 19 Quod] *Quam G.* 28 parvaque et caduca] *ita G.* voluptate addendum esse conicit v. cl. E. Seckel. 34 quae deest G. 38 inveniri] *num recreari legendum est?* 39 sufficiat G.

1) Haec capitula ergo die 14. Nov. 826 proposita videntur esse.

B. CANONES CONCILII ROMANI.

(Forma uberior et forma minor).

826. Nov. 15.

*In constituendo textu canonum Romanorum id egimus, ut panderemus quid prae-
 5 beant huius ipsius concilii codices; omisimus itaque libros, in quibus inveniuntur excerpta¹
 aut exstat concilium Romanum anni 853., quod artissime cum hoc anni 826. cohaerere
 supra (p. 553 l. 1 sqq.) monuimus². Illi enim, ut mittam codicem Mediolanensem, de quo
 disputavit A. Boretius ('Die Capitularien im Langobardenreich' p. 193 sqq.), scilicet codex
 Berolinensis 82, Phill. 1741 saec. X. fol. 16'—17' et codex Parisiensis latinus 12445
 10 saec. X. fol. 233'. 234. 236. 236' exhibent capitula ex Romanis synodis apostolicorum
 Eugenii atque Leonis (ita cod. Berol., scil. cc. 13—15. 18—23) vel ex concilio Romano
 novissimi Leonis praecedentium temporum (ita cod. Paris.) cc. 15. 14. 13. 29. 20. 13—
 15. 18—22. Inter codices concilii Romani a. 853. non numerandus est codex Guel-
 ferbytanus inter Blankenburgenses 130 saec. X. fol. 113'—115, ubi legitur illius quasi
 15 epitome quaedam, 41 cc. amplexens (MG. LL. II, 2, 11. Migne, Patrol. lat. XCVII, 685).*

*Quae cum ita sint, adhibuimus hos libros scriptos vel impressos: 1) codicem Ro-
 manum bibliothecae Vaticanae 1342 saec. IX. X. (= V 1) fol. 193—198'; 2) editionem
 a L. Holsten in libro, qui inscribitur Collectio Romana bipartita (Romae 1662) II, 7,
 confectam ope codicis bibliothecae Barberinae hodie deperditi vel latentis (= B);
 20 3) codicem Florentinum bibliothecae Laurentianae inter Aedil. 82 saec. X. (= F) fol. 1—4,
 quem temporum iniurias hinc inde passum contulit v. d. O. Cartellieri; 4) codicem Guel-
 ferbytanum inter Blankenburgenses 130 (antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X.
 (= G) fol. 123'—128', qui fol. 72. 72' praemittit indicem capitulorum (v. infra p. 564 sqq.);
 5) codicem capituli Lucensis 124 saec. XI. (= L) fol. 239—241'; 6) fragmenta codicis
 25 deperditi nunc in codice Monacensi latino 29084 saec. IX. X. (= M 1) fol. A p. 1 et 1'
 collecta, ubi leguntur cc. 23. 27—29. 32; cf. G. Seeliger, 'Neues Archiv' XIX, 675.
 Non usi sumus quattuor codicibus Romanis bibliothecarum Corsiniana (A. 23 antea 13
 saec. XVII. fol. 22) et Vallicellanae (C. 19 saec. XVI. fol. 52; C. 23 saec. XVI. fol. 20';
 C. 27 saec. XVI. fol. 322'), quippe qui praebeant solum prooemium, neque contulimus
 30 codicem Cantabrigiensem Corporis collegii Christi 19 saec. XII., qui num sub erroneo
 lemma Ex sinodo habita Rome in consistorio Lateranensi a beato Eugenio papa plura
 quam canonem septimum praebeat, K. Hampe ('Neues Archiv' XX, 670) non adnotavit.*

*Pauca de indole librorum V 1. B. F. G. L dicenda sunt. In omnibus his exstat
 forma uberior canonum, sed differunt inter se de eorum ordine, quem ex editione nostra
 35 facile perspicies. V 1 vetustate praecellit, sed etiam innumeris mendis, ita ut eius lec-
 tura saepe corrigenda sit ope reliquorum codicum. Proxime accedit B, sed ei manum
 apposuit corrigentem Holstenius, quo factum est, ut eum ducem sequi non possemus.
 F multis locis mutilus est, G vestigia praebet scribae, qui hinc inde sensui obscuro mederi*

1) Ad quos codices alluserit Boretius (MG. Capit. I, 370), cum dicat nonnullos canones
 40 in capitularium quoque codicibus legi, eruere non potuimus, nisi in animo habuit codicem Medio-
 lanensem mox laudandum. 2) Hac eadem ratione ducti supersedimus collectione canonum a
 Deusdedit compilata (lib. I cc. 122. 124. lib. III cc. 19. 49 ed. Martinucci p. 93 sq. 249. 260). —
 Quae Pertz (MG. LL. I, 372) imprimi fecit Hlotharii I. excerpta canonum 835 revera sunt
 capitula (scil. 36. 37. 19 formae uberioris, c. 38 formae minoris amplificatae, c. 38 formae uberioris,
 45 quae congruit cum forma minore, denique c. 13) a librario privatim collecta; cf. Boretius, 'Die
 Capitularien im Langobardenreich' p. 183. V. quae infra ex libro Papiensi adnotabuntur.

studuit, *L* modo facit cum hoc, modo cum illo. His omnibus adducti sumus, ut in re orthographica, si modo fieri potuit, repeteremus codicem *V* 1, verborum autem nexum perspicuum restituere conaremur ex omnibus libris, inter quos nullus pro optimo, pro pessimo nullus putandus est.

Restant pauca de forma canonum minore, quam opus collectoris esse non est quod ⁵ fusius disseram. Exstat in his codicibus: 1) codice Mediolanensi bibliothecae Ambrosianae *S.* 33 sup. (antea Bobbiano) saec. X. (= *M* 2) fol. 311—313'; 2) codice capituli Vercellensis *CXI* saec. X. (= *V* 2) fol. 236—237'; 3) codice capituli Veronensis *LXIII* saec. X. (= *V* 3) fol. 36'—38'; 4) codice Monacensi latino 3860a (antea ecclesiae Augustanae) saec. X. (= *M* 3) fol. 173—174'; 5) codice Monacensi latino 3860 (antea ¹⁰ ecclesiae Augustanae) saec. X. (= *M* 4) fol. 260—261'; 6) codice Parisiensi latino 12448 (antea *s.* Germani Harleiano 386) saec. X. (= *P*) fol. 78'. 79; 7) codice Viridunensi 46 (antea *s.* Vitoni Viridunensis) saec. XI. (= *V* 4) fol. 150'—151'. Non adhibuimus codicem Oxoniensem Bodleianum 893 (*Ms. Laud.* 421) saec. XII.

Edd. (formae uberioris): Holsten, *Collectio Romana* II, 7 (v. supra p. 559 l. 17 sqq.). ¹⁵ Labbe-Cossart VIII, 103; ed. Coleti IX, 1117. Harduin V, 61. Mansi XIV, 999. *MG. LL.* II, 2, 14. Migne, *Patrol. lat.* XCVII, 691. *MG. Capit.* I, 370 (ad 826 Nov. 12). — Reg.: Jaffé-E., *Regg. pontif.* I, 321. 'Neues Archiv' XXIV, 486 (ubi falso novissimam tum editionem secuti sumus).

Editio formae minoris haec princeps est.

20

In nomine domini Dei salvatoris nostri Iesu Christi imperante domino nostro piissimo augusto Hlodowico a Deo coronato magno imperatore anno XIII. et post consulatum eius anno XIII., sed et Hlothario novo imperatore eius filio anno X., indictione III., mense Novembrio die XV. Eugenius sanctissimus ac ter beatissimus et universalis papa cum universis episcopis¹, videlicet (1) Petronacio archiepiscopo Ra- ²⁵ bennate², (2) Leopardo episcopo Forofronate³, (3) Passibo episcopo Bleranae⁴, (4) Romoaldo episcopo Anagniae⁵, (5) Lamperto episcopo Aretino⁶, (6) Iohanne epi-

Lemmata: Incipit concilium Eugenii papae *V* 1, In nomine sanctae trinitatis incipit liber sanctorum canonum *F*, sine *lemmate* *B. G. L.* 21 domini] et *add. G*, *deest L.* Dei] et *G.* salvatoris *L.* nostri *deest F.* Cristi *L.* imperante] *ita B*, imp. *V* 1, imperantibus *F. G. L.* domino nostro] ³⁰ dn. n *V* 1, dnm. *F*, dominis nostris *G. L.* 22 piissimis principibus augustis *F*, piissimis augustis *G*, piissimis perpetuis augustis *L.* Hlodowico *B*, Hlodowicus *F*, Lodovico *L.* coron magn. imp *V* 1, coronatus magnus imperator *F.* et post consulatum eius anno XIII.] et regni eius anno XIII. *B*, *desunt F. G. L.* 23 Lothario *G. L.* novo] VIII (= nono) *L.* X.] XI. *F.* 24 mense Novembrio] *ita F. G*, men. Novemb. *V* 1, mensis Novembris *B*, mense Noub *L.* XV.] XII. *G.* ac ter] ³⁵ atque *G.* 25 universali papae *F*, universali pp *L.* universis] sanctissimis *add. F. L.* episcopis] coepiscopis *G.* Petronaci *G*, Petronatio *L.* 26 archiepiscopo] civit *add. F*, civitatis *add. G*, ciu *add. L.* 23 Rabennate] Ravennate *B*, Ravenne *F*, Raravennate (!) *G*, Ravenate *L.* Leopardo — Forofronate] Leopardo episcopo Forosemproniate *B*, Leobardus episcopus Forosinfronate *F*, Leopardo episcopo Forosinfronate *G*, Leopardo episcopo Forisante *L.* Passibo — Bleranae] Passivo episcopo ⁴⁰ Bleranae *B*, Passivo episcopo Lolerane *F*, Passivo episcopo Herane *G*, Paisivo episcopo Bleranae *L.* 27 Romoaldo — Anagniae] Runualdo episcopo Anagniae *G*, in *L* *add. al. man. in marg.* Narniae. Lamperto — Aretino] Lamperto episcopo Arretino *B*, Lamperto episcopo Aretinae *G*, Lamberto episcopo Aretino *L.* Iohanne — Silvae Candidae] Ioanne episcopo Silvae Candidae *B*, . . . de *F*, Iohanne episcopo Silvae Candida *L.* ⁴⁵

1) In textu recepta est lectio codicis Vaticani, quippe cum hic sit vetustissimus; in varia lectione invenies formas scribendi reliquorum codicum, si ab illa codicis *V* 1 etiam in una littera discrepant. 2) Ravenna. 3) Fossombrone. 4) Bieda. 5) Anagni; inter episcopos Narnienses (Narni; v. l. 42) Romoaldus non occurrit. 6) Arezzo.

scopo Silvae Candidae¹, (7) Stephano episcopo Portuense², (8) Benedicto episcopo Albanense³, (9) Caesario episcopo Hostense⁴, (10) Georgio episcopo Gavinense⁵, (11) Gregorio episcopo Bellitris⁶, (12) Constantino episcopo Penestriae⁷, (13) Romano episcopo Cerense⁸, (14) Grausolpho episcopo Fesulense⁹, (15) Paulino episcopo Sinogalliense¹⁰, (16) Guriperto episcopo Populense¹¹, (17) Perteo episcopo Senense¹², (18) Valerino episcopo Sutriense¹³, (19) Stephano episcopo Ariminense¹⁴, (20) Germano episcopo Ausimano¹⁵, (21) Passibo episcopo Galliense¹⁶, (22) Stephano episcopo Ortense¹⁷, (23) Andrea episcopo Clusense¹⁸, (24) Stabile episcopo Castello Felicitatis¹⁹, (25) Valipertus episcopus Orbibetis²⁰, (25) Bestiano episcopo Suanense²¹, (27) Alifredo episcopo Balneoregis²², (28) Paulo episcopo Tribense²³, (29) Petro episcopo Centumcellense²⁴, (30) Agatho episcopo Monteferetrus²⁵, (31) Agatho episcopo Polimartiense²⁶, (32) Maio episcopo Assisiense²⁷, (33) Liutardo episcopo Nucerenese²⁸, (34) Petro episcopo

1 Stephano — Portuense] Stephano episcopo Portu... *F*, Stephano episcopo Portuensae *G*. Benedicto — Albanense] ... Albanensis *F*, Benedicto episcopo Albanense *G*. 2 Caesario — Hostense] 15 Caesario episcopo Ostiense *B*, Caesario episcopo ... *F*, Caesario episcopo Hostiense *G*, Caesario episcopo Siccienne *L*. Georgio — Gavinense] ... orgio episcopo Gavinē *F*, Georgio (*rell. desunt*) *G*, Georgio episcopo Gaviense *L*. 3 Gregorio — Bellitris] ... liternense *F*, episcopo Vellatriense (*nomen deest*) *G*, Gregorio episcopo Belliariense *L*. Constantino — Penestriae] Constantino episcopo Praenestae *B*, Const... episcopo Pe...sis *F*, Constantino episcopo Petreniense *G*, Costantino episcopo 20 Penestriense *L*. Romano — Cerense] Romano episcopo Cerensis *F*. 4 Grausolpho — Fesulense (Resulense *V1*)] Grausolpho episcopo Faesulense *B*, Grasul... Fesulense *F*, Grasulfo episcopo Fesulense *G*. *L*. Paulino — Sinogalliense] Paulino episcopo Senogalliense *B*, Lino episcopo Sana-galliense *F*, Paulino episcopo Sinogauliense *G*, Paulino episcopo Sinogali *L*. 5 Guriperto — Popu- 25 lense] Guriperto episcopo Populoniense *B*, *desunt hoc loco F. G. L.* Perteo — Senense] Pe... Sedense, *add.* Auriperto episcopo Popoloniense *F*, Peredeo episcopo Renense, *add.* Ausperto episcopo Popu-liense *G*, Peredeo episcopo Senense, *add.* Auriperto episcopo Populiense *L*. 6 Valerino — Sutriense] ... lerino episcopo Sutriense *F*, Valeriano episcopo Sutriense *L*. Stephano — Ariminense] Stephano episcopo Ar... *F*, Stefano episcopo Ariminense *G*. Germano — Ausimano] Germano episcopo Auximano *B. F.* 7 Passibo — Galliense] Passivo episcopo Calliense *B*, Passivo episcopo G... nense *F*, 30 Pasivo episcopo Galiense *G*, Passivo episcopo Galliense *L*. Stephano — Ortense] Stefano episcopo Ortenense *G*, Stephano episcopo Hortense *L*. 8 Andrea — Clusense] Andrea... Closense *F*. Stabile — Castello Felicitatis] Stabili episcopo Castello Felicitatis *B*, Stavile episcopo Castello Felicitati *F*. 9 Valipertus — Orbibetis] Valiberto episcopo Orbivetis *B*, Waliperto episcopo Orbivetense *F. L*, Wali-perto episcopo Urbivetense *G*. Bestiano — Suanense] Bastiano episcopo Suanense *B*, Vestiano epi- 35 scopo ... nense *F*, Vestiano episcopo Suanense *G. L*. Alifredo — Balneoregis] Alifrido episcopo Balneumregensis *F*, Alifredo episcopo Balneoregense *G*, Alifreto episcopo Balneegregense *L*. 10 Paulo — Tribense] Paulo episcopo Tribiense *F*, Paulino episcopo Triviense *G*, Paulo episcopo Areniense *L*. Petro — Centumcellense] Petro episcopo Centumcelle... *F*, Petro episcopo Centumcelense *G*, Petro episcopo Contucellense *L*. 11 Agatho — Monteferetrus] *desunt F*, Agatho episcopo Montefeletrano *G*. 40 *ubi additur item*; Agatho episcopo Monteforeorano *L*, *ubi additur item*. Agatho — Polimartiense] Agatho episcopo Porimassienne *F*, Agato episcopo Polimarciense *L*. 12 Maio — Assisiense (Ansi-sienne *V1*)] Maio episcopo Asinense *F*, Magno episcopo Asiense *G*, Maio episcopo Asissienne *L*. Liutardo — Nucerenese] Liutardo episcopo Nuceriense *B*, Liutardo episcopo Lucerenese *F*, Liutardo episcopo Nucesense *G*, Liutando episcopo Lunerense *L*. Petro — Lucano] Petro... Lucano *F*, 45 Petro episcopo Lucana *G*.

1) *Silva Candida*. 2) *Porto*. 3) *Albano*. 4) *Ostia*. *Episcopi Siccieneses* (*Sezze*, *v. l. 16*) *saec. IX. nondum occurrunt*; cf. *Gams, Series episcoporum p. 732*. 5) *Gabii*. 6) *Velletri*. 7) *Palestrina*. 8) *Cerveteri*. 9) *Fiesole*. 10) *Sinigaglia*. 11) *Piombino*. 12) *Siena*. 13) *Sutri*. 14) *Rimini*. 15) *Osimo*. 16) *Cagli*. 17) *Orte*. 18) *Chiusi*. 50 19) *Città di Castello*. 20) *Orvieto*. 21) *Sovana*. 22) *Bagnorea*. 23) *Trevi*. 24) *Civitavecchia*. 25) *Montefeltre*. 26) *Bomarzo*. 27) *Assisi*. 28) *Nocera*; *inter episcopos Lucereneses* (*Lucera, v. l. 43*) *Liutardi nomen non invenitur*.

Lucano¹, (35) Petroaldo episcopo Lunense², (36) Aliprando episcopo Florentine³, (37) Lamprando episcopo Pistoriae⁴, (38) Theodorico episcopo Perusino⁵, (39) Donato episcopo Gallense⁶, (40) Godemundo episcopo Tuscanense⁷, (41) Rauperto episcopo Rosellense⁸, (42) Tigrino episcopo Anconitano⁹, (43) Agriperto episcopo Fanestrense¹⁰, (44) Iohanne episcopo Pisano¹¹, (45) Benenato episcopo Egubiense¹², (46) Lupo episcopo Firmense¹³, (47) Petro episcopo Bolutarense¹⁴, (48) Sebastiano episcopo Burense¹⁵, (49) Dominico episcopo Pensaurense¹⁶, (50) Iohanne episcopo Aesinatae¹⁷, (51) Leonino episcopo Tribus Tabernis¹⁸, (52) Gratosio episcopo Nepesinae¹⁹, (53) Iohanne episcopo Tudertinae²⁰, (54) Heleutherio episcopo Priberniatae²¹, (55) Benedicto episcopo Amerinae²², (56) Theodosio episcopo Manturanense²³, (57) Adriano episcopo 10

1 Petroaldo — Lunense] Petroaldo episcopo Lunense *F*, Bertoaldo episcopo Lunense *G. L.* Alitprando — Florentine] Aliprando episcopo Florentino *B*, Azibr...do episcopo Florentino *F*, Agiprando episcopo Florentino *G*, Agebrando episcopo Florentino *L*, *ubi hoc loco adduntur* Sebastiano episcopo Ticinense. 2 Lamprando — Pistoriae] Lamprando episcopo Pistor... *F*, Lamprando episcopo Pistoriae *G*, Lamprando Pistoriense *L*, *ubi* episcopo *deest*. Theodorico — Perusino] Teuderico episcopo 15 Perusino *F*, Theoderico episcopo Perusinae *G*, Theoderico episcopo Perosino *L*. Donato — Gallense] Donato episcopo Gall... *F*, Donato episcopo Galense *G*, Donato episcopo Calense *L*. 3 Godemundo — Tuscanense] Codemundo episcopo Tuscanense *G*. Rauperto — Rosellense] Rauperto episcopo Rossellense *B*, Raiperto ep... Rossellense *F*, Ragiperto episcopo Suelense *G*, Ratiperto episcopo Roselense *L*. 4 Tigrino — Anconitano (Ananetano *V1*)] Trigino episcopo Archonerino *F*, Tigrino episcopo Anchone- 20 tano *L*. Agriperto — Fanestrense] Ag... episcopo Fanestre *F*, Agiperto episcopo Fanestre (*ex Fanestro ead. man. corr.*) *G*, Agiberto episcopo Fanestriae *L*. 5 Iohanne — Pisano] Ioanne episcopo Pisano *B*, Iohanni episcopo Pisane *F*, Iohanne episcopo Pissane *G*. Benenato — Egubiense] Benenato episcopo Eugubiense *B. G*, Bene... episcopo Egubiense *F*. Lupo episcopo Firmense] *ita B*, Lupo episcopo Furnense *V1*, Lupo episcopo Furcorense *F*, Lupo episcopo Fureunense *G*, Lupo episcopo Fureuanense *L*. 25 6 Petro — Bolutarense] Petro episcopo Bolaterrense *B*, P... episcopo Voloterense *F*, Petro episcopo Voluterrense *G*, Petro episcopo Lucerense *L*. Sebastiano — Burense] Sebastiano episcopo Ticinen... *F*, Sebastiano episcopo Ticinense *G*, *desunt hoc loco L (v. supra l. 13 sq.)*. 7 Dominico — Pensaurense] *ita V1. F. G. L*, Dominico episcopo Pisaurense *B*. Iohanne — Aesinatae] Ioanne episcopo Esinate *B*, Iohanne episcopo... nate *F*, Iohanne episcopo Hesinate *G*. 8 Leonino — Tribus Tabernis] Leonino 30 episcopo Tribus Taverne *F*, Leonino episcopo Tribustabernae *G. L*. Gratosio — Nepesinae] Gr... episcopo Nepesine *F*, Gratosio episcopo Nepessine *G*, Gratosio episcopo Nepesine *L*. Iohanne — Tudertinae] Ioanne episcopo Tudertinae *B*, Iohanne episcopo Tudertin... *F*, Iohanne episcopo Teter- 40 tinae (*ita ead. man.*) *G*, Iohanne episcopo Tudertine *L*. 9 Heleutherio — Priberniatae] Eleutherio episcopo Privernate *B*, Heleutherio episcopo Privernate *F*, Eleutherio episcopo Privinatae *G*, Eleutherio 35 episcopo Privernatae *L*. Benedicto — Amerinae] Benedict... Amerine *F*, Benedicto episcopo Amesine *L*. Amerinae, Theodosio Manturanense, Adriano episcopo *desunt V1*. 10 Theodosio episcopo Manturanense] *ita B*, Teudosio episcopo Maturianense *F*, Theodosio episcopo Mantutrien- 40 se *G*, Theodosio episcopo Maturianense *L*. Adriano — Falaritanae] Hadriano episcopo Falaritanae *B*, ... ano episcopo Sallaritar... *F*, Adriano episcopo Salatritano *G*, Adriano episcopo Falaritana *L*.

- 1) Lucca. 2) Luni. 3) Firenze. 4) Pistoja. 5) Perugia. 6) Gallese.
7) Toscanella. 8) Roselle. 9) Ancona. 10) Fano. 11) Pisa. 12) Gubbio.
13) Fermo; *V. Krause (MG. Capit. II, 565 s. v. Turcunensis, quod in codice G (v. l. 25) inveniri putabatur) Tarconensem (= Tarchinae) fuisse episcopum Lupum credidit.* 14) Volterra (*Lucera?*; *v. supra l. 27 et p. 561 ann. 28*). 15) *Verbum Burense, quod legitur in V1 et B, 45 corrigendum est in Bariense (Bari), si sequimur Gams, Series episcoporum p. 856, ubi Sebastianus anno 826. attribuitur. Inter episcopos Ticinenses (Pavia; v. l. 27 sq.) Sebastianus quoque invenitur, sed Gams (l. l. p. 800) eum sedem tenuisse annotat anno 814., Deodatum inde ab anno 817, qui die 17. mensis Maii 829 diem obiit supremum.* 16) Pesaro. 17) Iesi.
18) Tre Taverne (hodie Cisterna). 19) Nepi. 20) Todi. 21) Piperno. 22) Amelia. 50
23) Martarano (= Barbarano).

Falaritanae¹, (58) Michahele episcopo Sabiensae², (59) Hadriano episcopo Signinae³, (60) Cosma episcopo Humanae⁴, (61) Mauriano episcopo Orbinat⁵, (62) Bala episcopo Potentinae⁶ atque cum venerandis presbyteris (63) Iohanne archipresbyter, (64) Domnus presbyter, (65) Benedictus presbyter, (66) Symeon presbyter, (67) Sergius presbyter, (68) Gregorius presbyter, (69) Anastasius presbyter, (70) Benedictus presbyter, (71) Georgius presbyter, (72) Ursus presbyter, (73) Crescentius presbyter, (74) Symeon presbyter, (75) Iobinianus presbyter, (76) Anastasius presbyter, (77) Benedictus presbyter, (78) Marinus presbyter, (79) Ursus presbyter, coram sacratissimo corpore beatissimi principis apostolorum residens, adstantibus quoque diaconibus, quorum nomina haec sunt: (80) Valentinus archidiaconus, (81) Theodorus diaconus, (82) Leo diaconus, (83) Faustus diaconus, (84) Leo diaconus, (85) Leontius diaconus, diversisque clericis, legente (81 vel 86) Theodoro diacono, pontifex dixit:

Cum⁷ simus dominicae plebis superna miseratione rectores, studiosius nos convenit Dei praesidio pro eorum saepe cogitare salute, ne de creditis frustrisque, quod absit, animabus insidiis antiqui hostis ante omnium pastorem, nisi succedat praeveniendo de offensis correctio, districtam cogamur solvere rationem. Dumque perpendo vel ad animum reduco, quanta circumspectione nos oporteat invigilando contra sui cuiusque sceleris nequitiam obviare et, si

1 Michahele — Sabiensae] Samuele episcopo Sabinense *B*, Samuhel episcopo . . se *F*, Samuhele episcopo Savinense *G. L.* Hadriano — Signinae] Hadriano episcopo Signino *B*, Adriano episcopo Signine *F*, Adriano episcopo Signinae *G. L.* 2 Cosma — Humanae] Cosma ep . . te *F*, Cosma episcopo Humanatae *G*, Cosmas episcopo Humanatae *L.* Mauriano — Orbinat] Mauriano episcopo Urbinat⁵ *B*, Marino episcopo Urvinatae *F*, Maurino episcopo Urbinatae *G*, Maurino episcopo Urbinat⁵ *L.* Bala — Potentinae] Wal . . ne *F*, Walano episcopo Teatine *G*, Vala episcopo Teatino *L.* 3 cum] con *V1*, cunctis *G.* venerandis] venerabilibus *F. L.* presbyteris] . . . scilicet *F*, p̄bris *G. L.* 25 quorum nomina haec sunt add. *B* (aut Holstenius?). Iohannes *B*, Iohannes *L.* archipresbyter] ita *V1. B*, archip̄ro *F. G*, archip̄r *L.* 4 Domnus] Do . . . *F*, Dominico *G*, Domino *L.* presbyter] p̄r semper *V1*, presbyter semper *B*, p̄ro semper *rell.*, lacunas codicis *F* hoc verbum ex parte vel totum delentes amplius non indicabimus. Benedicto *F. L.*, deest *G.* Symeon] Simeon *B*, Iohanni *F*, deest *G.* Sergius] S . . . *F*, deest *G*, Sergio *L.* 5 Gregorius] Georgio *F*, Gregorio *L.* Gregorius presbyter — Georgius presbyter] Georgio presbytero, Iohanne presbytero, Simeon presbytero, Sergio presbytero, Gregorio presbytero *G.* Anastasio *F. L.* Benedicto *F. L.* 6 Georgius] Gregorius *B*, Ge . . *F*, Georgio *L.* Ursus] . . . *F*, Urso *G. L.* Crescentio *F*, Criscentio *G*, Criscentio *L.* 7 Simeon *B. G.*, . . . *F.* Iobinianus] . . viniano *F*, Iubiano *G. L.* Anastasius] Anasta . . *F*, Anastasio *G. L.* Benedictus] . . . *F*, Benedicto *G. L.* 8 Marino *F. L.*, Maurino *G.* Ursus presbyter coram] . . . *F*, Urso presbytero coram *G*, Ursone presbytero coram *L.* 9 beatissimi] beati *B*, . . . *F*, Petri add. *G. L.* residens — diaconibus] . . . *F.* residens] scil. Eugenius papa, residentes *B. L.*, residentibus *G.* astantibus *G.* 10 nomina haec sunt] haec sunt nomi . . *F*, nomina sunt *G*, sunt nomina *L.* Valentinus archidiaconus] . . chydiaconus *F.* Theodorus] Theodosius *F.* 11 Leo diaconus desunt *F.* Faustus] Iustus(?) *F*, Faustinus *G. L.* Leo] item Leo *F. G. L.* 40 Leontius] . . . *F.* 12 diversisque clericis] diversis clericis *F*, diversoque clero *G.* Theodoro] Teo . . . *F.* 13 dominicae plebis] domini . . is *F.* supernae *V1.* studiosius] ita *Greg. G. L.*, studiosae *V1*, studiose *B*, studi . . *F.* 14 praesidium *Greg. e con. edd.* saepe] ita *Greg. F. L.*, sepe *G*, semper *B. L.* cogitare] cogi . . re *F*, rogitare *Greg.* de] diei *V1.* creditis frustrisque] ita *Greg.*, frustratis creditis *V1. B*, creditis frustratis *F. G. L.* 15 insidiis] intellige: per 45 insidias. omnium pastorem] pastorem omnium *Greg.* pastores *G.* succedam *V1.* praeveniendo *V1.* correctio] corrigo *V1.* 16 districtam] discertam *V1*, districta *F.* cogemur *V1*, cogantur *L.* ad animum] animo *G.* animam *V1.* quanta deest *F.* 17 circumspectionem *V1.* oporteat invigilando] ita *Greg. F*, oportet invigilando *V1*, oporteat invigilando *B*, oportet invigilando *G. L.* suis *V1. F.* nequitia *V1.*

50 1) Faleria; cf. Gams, l. l. p. 685. V. supra p. 70 ann. 7. 2) Sabina. 3) Segni. 4) Umana. 5) Urbino. 6) Potenza? Chieti? (v. l. 23). 7) Verba Cum simus — sordescat (p. 564 l. 9) repetunt orationem a Gregorio II. in concilio Romano a. 721. habitam; Mansi XII, 262 sq. V. quae supra p. 554 ann. 1 sqq. adnotavimus.

quando insilierit ad perturbandas fidelium mentes, adiutorio superno ictui eius resistere, valde concutior atque nimis tabesco, ne serpentina calliditate, quod absit, leviores quosque decipiat. Deo vero favente sollicitudinem animaequiore mente, divino iuvamine freti, pro salute omnium ostendere debemus, ut inconfuso vultu non de fraude cuiusquam persulsi adsistere aeterno iudici
 Matth. 25, 23. mereamur, sed potius vocem audire inquietem: *Euge, serve bone et fidelis, quia in pauca* 5
fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium Domini tui. Hinc namque est, quod ingemescens dico, quia populi Christiani per provincias et loca commorantes audio temere contra catholicae fidei documenta et patrum statuta agere; quod opportunum est spiritali
 et. ib. 13, 24 sqq. amputari mucrone, ne seges boni agricolae zizaniorum mixta horrentibus fructibus sordescat.

Sequitur in V 1 fol. 194. 194' et B index capitulorum in haec verba confectus:

Incipiunt capitulorum tituli numero XXXVIII.

I. Ut episcopus bono adprobatus opere ordinetur.

II. Ut nullus episcopus alios sacerdotes muneribus ordinet.

III. Qualiter episcopos docere et consistere oportet.

III. De sacerdotibus indoctis*.

Legitur in G fol. 72. 72' — ipsum concilium invenitur ibidem fol. 123'—128' —, index capitulorum in haec verba confectus:

Item capitula predicti¹ pontificis de ministris et ordinibus ecclesiasticis².

I. De episcopo ordinando bono opere 15 adprobato.

II. De episcopis et sacerdotibus munere non ordinandis.

III. De doctrina episcoporum et conversatione eorum. 20

III. De indoctis episcopis et sacerdotibus.

*) In B sequuntur (similiter atque in G) haec: V. Ut in eligendis episcopis canonum regulae serventur. VI. Ut episcopi extra proprias parochias non morentur. VII. Ubi clerici consistere debeant. VIII. De sacerdotibus in subiectis baptismalibus plebibus constituendis. IX. Ut clerici non plus quam sufficiat ordinentur. X. De sacerdotibus, qui in eccle- 25
 siis vel monasteriis non habitant. Reliquorum capitulorum series — sicut in G — cum V 1 congruit.

1 adiutorio V 1, adiutores L. superne G. ictui] ictup G, iuvati L. eius deest G. resisterei G. 2 adque F. leviores V 1. 3 sollicitudinem] ita B. F. G. L, sollicitudine V 1, sollicitudine nimia Greg. animaequiore] ita Greg. V 1, aequanimiore B, animequiore F, animae pio ore G, 30 animae quiozem L. freti] ferti G. salute] hominum add. G. 4 ostendere] studere Greg., quod si hoc loco in textu reciperemus, ostendere ex nos studere corruptum putandum esset (nos autem apud Gregorium deest), deinde legendum esset cum Gregorio sollicitudine nimia, etsi sollicitudine praebet V 1, dum nimia deest in omnibus codicibus. inconfusum G. vultum V 1. G. de fraude] fraudet de G. asistere G. aeterni iudicis G. iudicio V 1. B. 5 sed potius] et Greg. inquietem (pro in quiete?) V 1. G. L. 35 in] super Greg. 6 supra] super B. Domini] Dei L. 7 ingemescens Greg. B. L. per — agere] aliquos per provinciam Italiam commorantes audio temere contra catholicam fidem et patrum statuta patrare, ita ut Deo sacratas feminas ducere praesumant mulieres et propinquas in coniugio societ Greg. provintias G. audeo L. temera V 1. 8 et] ex L. opportunum Greg. B. spiritali amputari] ita Greg. G, spiritali amputare V 1. B, spiritalia putari F, spiritali amputare L. 40 9 mucrone] atque, si vestrae placeat (placet B) sanctitati, radicibus evelli add. Greg. B (aut Holstenius?). ne seges] reseges L. boni] .oni F, deest L. agricolae F. zizaniorum F. mixto V 1. horrentibus fructibus] orrentibus . ructibus F, horrentibus frutetis Greg. sordescant V 1.

13 Inc cap̄ tt̄ nūm XXVIII(!) V 1. 15 adprobatus B. 17 alios sacerdotes] alios corr. aliis sacerdotibus V 1, aliusve sacerdos B. 18 ordinetur V 1. B. 19 episcopus V 1, episcopum B. 21 sacerdotibus indoctis] indoctis sacerdotibus B.

23 capitula] cap̄ G. 19 et conversatione bis leguntur G. 45

1) V. supra p. 553 l. 13 sqq. 2) Iuxta haec verba exhibet codex Inantea sunt cap̄. dom̄. Hlot. CIII, quae hic non sunt scripta; cf. quae exposuimus 'Neues Archiv' XXVI, 26 ann. 1. 50

(V 1).

V. Ut episcopi extra propriam provinciam non morentur.

VI. Ubi clerici consistere debeant.

VII. De sacerdotibus in subiectis baptismalibus plebibus constituendis.

VIII. Ut clerici non plus quam sufficiat ordinentur.

VIII. De sacerdotibus, qui in ecclesiis vel monasteriis non habitant.

X. Ut in eligendis episcopis canonum regula observetur.

(V 1. B). XI. Ut sacerdos non aliquo ludo delectetur.

XII. De sacerdotibus, qui officiis adesse debent.

XIII. Si sacerdotes testimonium dicant.

XIII. Ubi sacerdotes post condemnationem esse oportet.

XV. De suspectis sacerdotibus.

XVI. Ut episcopis de subiectis plebibus aliisque piissimis locis non liceat auferre.

XVII. De presbyteris, qui oblationem alterius suscipere nolunt.

XVIII. Qua re aut auctoritate dimissoriae fiant aut credantur.

XVIII. Ut episcopi universique sacerdotes habeant advocatos.

XX. De his, qui advocatos invenire nequeunt.

XXI. De monasterio vel oratorio, quod a proprio domino soli aedificatum est.

XXII. De invasione quasi pro parte ecclesiae facta.

XXIII. De xenodochiis et aliis similibus locis.

XXIII. De piis locis, quae sine presbyteris existunt.

(G).

V. De custodienda regula canonica in electione et ordinatione episcoporum.

VI. Ut episcopus extra propriam parroechiam ultra canonice statutis diebus non consistat.

VII. De conversatione et domorum habitatione clericorum.

VIII. De sacerdotibus in baptismalibus ecclesiis custodiendis.

VIII. Ut clerici non plus quam sufficit ordinentur.

X. De sacerdotibus, qui in ecclesiis vel monasteriis non habitant.

XI. De ludo a sacerdotibus non faciendo.

XII. Ut sacerdotes fenestrae vel rustica ministeria non exercent.

XIII. De testimonio sacerdotum.

XIII. Ubi sacerdotem post condemnationem esse oportet.

XV. De suspectis sacerdotibus vel feminis.

XVI. De rebus non auferendis a plebibus vel ab aliis piis locis.

XVII. De presbyteris, qui pro unius oblatione alterius recipere nolunt.

XVIII. De auctoritate litterarum dimissoriarum.

XVIII. Ut episcopi universique sacerdotes habeant advocatos.

XX. De his, qui advocatos invenire nequeunt.

XXI. De monasterio vel oratorio a proprio domino constructo.

XXII. De invasione rerum ecclesiasticarum a custodibus facta.

XXIII. De senodochiis et aliis similibus locis.

XXIII. De ecclesiis vel piis locis, quae sine presbyteris existunt.

7 baptismalibus V 1. 9 sufficiant V 1. 13 eligendis] lege latendis V 1. 14 observetur] reservetur V 1. 18 debent] ut foeneris aliquid aut rustica ministeria non exercent add. B (v. col. 2 l. 17 sq.). 21 oporteat B. 24 episcopus V 1. 28 aut auctoritate] autem auctoritatem V 1. 34 monasterium V 1. oratorium V 1. 37 ecclesiae B. 40 quae] qui B.

4 propria parroechia G. 30 universisque G. 38 senodochiis G.

(V1 et B).

XXV. De destructis ecclesiis.

XXVI. Si episcopus a subiectis sacerdotibus et clericis munera exigat.

XXVII. Quales abbates sint constituendi.

XXVIII. De monachis, qui in solo habitu existant et non ea vita vivunt.

XXVIII. De religionis habitu feminis existentibus.

XXX. De negotiis et laborationibus die dominico non faciendis.

XXXI. De criminalibus causis et furtis ceterisque similibus die dominico inventis.

XXXII. De his, qui sine ostenso crimine inviti monasterio sunt introducti.

XXXIII. Ut laici ad missas in presbyterio non consistent.

XXXIII. De scolis reparandis pro studio litterarum.

XXXV. De conviviis festis diebus non faciendis.

XXXVI. De his, qui adhibitam sibi uxorem reliquerunt et alias sociaverunt.

XXXVII. Ut non liceat uno tempore duas habere uxores seu concubinas.

XXXVIII. De incestis et inutilibus coniunctionibus.

Expliciunt capitula, incipiunt canones.

(G).

XXV. De destructis aeclesiis.

XXVI. Si episcopi a subiectis sacerdotibus donationes exigant.

XXVII. Quales abbates sint constituendi.

XXVIII. De monachis, qui in solo habitu existant et non in ea vita vivunt.

XXVIII. De feminis sub religioso habitu existentibus.

XXX. De negotiis et laborationibus die dominico non faciendis.

XXXI. De criminalibus causis et furtis die dominico inventis.

XXXII. De his, qui sine ostenso crimine inviti monasterio sunt introducti.

XXXIII. De laicis ad missas in presbyterio non consistentibus.

XXXIII. De scolis reparandis.

XXXV. De conviviis festis diebus non faciendis.

XXXVI. De his, qui adhibitam sibi uxorem relinquunt et aliam sociantur.

XXXVII. De concubina cum uxore non habenda.

XXXVIII. De incestis et illicitis coniunctionibus.

I. Ut episcopus bono adprobatus opere ordinetur. Beatis- 30
simi Pauli¹ discretione atque ammonitione episcopum consecrari omnino oportet desiderabilem boni operis, inreprehensibilem et reliquis optimis apparitionibus, quae

2 ecclesiis B. 3 a] ad V1. 4 munera] 5 consti-
dationes B. exigat] existant V1. 12 faciendum V1. 13 caussis B.
et] ac B. 14 ceterisque] quae V1. inventos V1.
16 invito V1. 17 laicis V1. 19 scholis B.
reparandis] separandis V1. 20 litterarum B.
24 relinquerunt V1. 27 incertis V1. inutilibus]
inutibus V1. 29 Exp cap inc can. V1.

16 monasterium G.

I. 30 I. Ut — ordinetur] ita V1, I. Ut episcopus bono ad ... ordinetur F. Item capitula pre-
dicti pontificis de ministris et ordinibus ecclesiasticis (alia manu praemissa). I. Ut episcopus approbatus
opere ordinetur G. Ut episcopus bono adprobatus opere ordinetur. Incipit L, I. B, ubi autem
Holstenius reliqua omisisse videtur quasi in indice contenta, ita ut deinceps quoque nihil legatur nisi numeri
capitulum II, III etc. adprovatus V1. beatissimi] . eatissimi F. 31 discretionem G. admoni- 45
tione F, admonitionem G. episcopis V1. oportet] I. add. L. 32 boni] . . . F. oper . . F.
inreprehensibilem V1, inreprehensibilem B. reliquis] re . . . F. optimis] optimis V1, o . . . mis F,
omnibus G.

1) Cf. epist. 1 ad Timotheum 3, 2 sqq.

secuntur, ut doctrinam Dei nostri ornet in omnibus, ne, ut pastorali libro continetur, contradicendus inveniatur. Ab¹ imperitis enim, inquit, pastorale magisterium qua temeritate suscipitur, quando ars est artium regimen animarum. Et iterum: Ille² igitur, ille modis omnibus debet ad exemplum vivendi pertrahi, qui cunctis carnis passionibus moriens iam spiritaliter vivit, qui prospera mundi postposuit, qui nulla adversa pertimescit, qui sola interna desiderat, cuius intentioni bene congruens nec omnino per inbecillitatem corpus nec valde per contumeliam repugnat; qui ad aliena cupiendo non ducitur, sed propria largitur; qui per pietatis viscera citius ad ignoscendum flectitur, sed numquam plus quam decet ignoscens ab arte rectitudinis inclinatur; qui nulla illicita perpetrat, sed perpetrata ab aliis ut propria deplorat; qui ex affectu cordis alienae infirmitati compatitur sicque in bonis proximi sicut in suis provectibus laetatur; qui ita se imitabilem ceteris in cunctis, quae agit, insinuat, ne inter eos habeat, quod saltem de transactis erubescat; qui sic studet vivere, ut proximorum quoque arentia doctrinae fluentis inriget; qui orationis usu experimento iam didicit, quod obtinere a Domino quae poposcerit possit; cui per effectus vocem iam quasi specialiter dicitur: *Adhuc loquente te dicam: Ecce* Is. 8, 18.

15 *adsum.* Ideoque talium rerum tales esse oportet non indoctos, ne aliqua oportunitate turpes inveniatur, sicut in eodem libro habetur: Quia³ cum spiritale aliquid a subditis pastor inquiritur, ignominiosum valde est, si tunc quaerat discere, cum quaestionem debet enodare.

Forma minor. I. Episcopus bono opere approbatus ordinetur.

II. Ut nullus episcopus alios sacerdotes muneribus ordinet.

20 Cavere itaque oportet unumquemque sacerdotem, ne premiis videatur consecrari, ut

I. 1 secuntur — doctrinam] se ... octrin... F. sequuntur V1, sequuntur B. Dei — ornet] nosciorem et V1, Dei nostri ordinet F. ne — libro] ne ... ralis li... o F. ne] et L. ut] in add. B. G. 2 inveniatur] ... F, invenitur L. imperitis F. enim] semper in L scribitur per +. inquit F. pastorale magisterium] pastorem magisterium V1, pas ... ster ... F. 3 suscipitur — 25 ars] sus ... F. ars est artium] adsistam tertium V1. Et iterum *desunt* V1. 4 debet *deest* G. vivendi] vendidi G. spiritaliter L. 5 prospera mundi] prosperandi F. postponit B. adversa — sola *desunt* V1. qui] quid L. interna] terrena V1. 6 desiderant V1. intentione V1. imbecillitatem B. 7 contumelia V1. F. repugnet G. cupiendo] capiendo F. qui] quia F. 8 nunquam B. decet] doceat F. G, deceat B. L. ignoscens — inclinatur] ad ignoscendum a 30 viscera exitudinis inclinatus V1. arte] arche F, arce G. L. 9 illicita B. ab aliis] ad alii L. deplora L. qui] quia V1. 10 infirmitatis V1. compatitur V1. proximis V1. sicut] quasi V1. provectibus] probet actibus F. 11 se imitabilem] remitabilem V1. ceteris] se cesserit V1, caeteris F, cunctis L. insinuat] instat V1. ne] ut V1. F. L, ut inter eos non B *secundum Gregorii textum ab Holstenio inspectum.* habet F. 12 saltem B. transactis] mens add. B (*aut Holstenius*). erubescat V1. 35 studeat B. quoque] corda add. B. arentia] assentia V1. doctrina F. 13 fluentis] affluens V1, effluentis F. inriget] irriget B, inrigare F, valeat inrigare G, irrigaret L. qn] de add. V1. usum F. quod] qui L. optinere F. L. poposcerit] poscere V1. 14 cui] cuius L. per effectus vocem] *ita codd. Gregorii*, effectus vocem V1. F. G. L, prophetica voce B *et edd. Gregorii.* dicitur *deest* F. Ecce *deest* B. 15 indoctos ne] in doctrinae V1, in doctrine F, indocti ne G. B. 40 aliquo V1. opportunitate B. 16 turpis V1. F. inveniatur F. spiritalem V1. F, spiritalem L. a] ad F. 17 pastor] pateor V1. quaerat] querat F, incipiat querere vel G. quaestionem B, questione F. L. enudare V1. L. — 18 *Lemmata: Incipit concilium habitum sub papa Eugenio M2. V2, Incipit alterum (scil. concilium, cum in codice concilium Damasi antecedit) sub Eugenio V3, Incipit decretale Eugenii papae, quod factum est anno XIII. imperii Ludovici (Ludoquici P1) imperatoris, filii* 45 *condam (corr. al. atram. quondam) magni Karoli patrisque Lotharii P, Incipit Eugenii pape V2.* 18 I. Episcopus — ordinetur. II. Nullus — ordinetur] I. Nullus — ordinetur. II. Episcopus — ordinetur V3. I. Episcopus] .piscopus M4. approbatus V3, approbatur M4.

II. 19 II. Ut — ordinet] *ita* V1, II. Ut nullus episcopus aliusque sacerdos muneribus ordinetur F. G, Ut nullus episcopus aliusque sacerdos muneribus ordinetur II. L, II. B. 20 unumquemque] 50 unumque G. ne] pro add. F. praemiis B. consecrare V1.

1) Gregorius M., *Reg. pastor.* I c. 1; *Opp.* II, 2 sq.

2) *Ibid.* I c. 10; l. l. II, 10.

3) *Ibid.* II c. 11; l. l. II, 34.

cf. Act. 8, 12 sqq. non exemplo Simoniaci in condemnationem et laqueum incidat diaboli, quia tam factus quam etiam faciens, honorem adepti, devitae sint condemmandi, sicut Chalcedonense¹ aliorumque patrum² habetur concilio, quia muneribus ordinatus non animae decertare cupit remedium, sed vanae gloriae mercari lucrum.

Forma minor. II. Nullus episcopus aliusque sacerdos pro muneribus ordinetur. 5

III. Qualiter episcopum docere et consistere oportet. Episcopum vero bono opere consistere oportet, ut factis congruentibus luceat et optimus speculator existat, qualiter populus verbum praedicationis ostenso opere sine dubio observando adtendat, beatissimo Gregorio papa docente: Pro³ qualitate igitur audientium formari debet sermo doctorum, ut et ad sua singulis congruat et tamen a communis 10 aedificationis arte numquam recedat.

Forma minor. III. Episcopus, sicut in pastoralis libro continetur, populum doceat.

III. De sacerdotibus indoctis. Quamquam admonita doctorum et statuta⁴ patrum sacerdotes indoctos prohibeant consecrari, oportuni temporis moderatione⁵, si episcopus inveniatur indoctus, a metropolitano proprio et deinceps sacerdotes, 15 id est presbyteri, diaconi vel etiam subdiaconi, a suo episcopo, ut doceri possint, admoneantur, et interim subiecti sacerdotes et tales clerici ad tempus celebratione divini mysterii et officiis suspendantur, ut docti valeant ad debitum ministerium advenire. Sin autem non potuerint edoceri, in potestate episcopi sint canonicae iudicandi.

Forma minor. III. Episcopi, presbyteri, diaconi vel etiam subdiaconi indocti a suo episcopo, 20 ut docere possint, admoneantur et interim tales ab officio suspendantur, ut docti valeant ad ministerium suum redire. Ille, qui discere non valet, canonice iudicetur.

II. 1 Simoniaci] *ita* V1. B. F, Simonis magi G, Symoniaci L. condemnationem B. F. G. L. incidet L. 2 honore V1. B. G. adempto B. devitae sint] debite (*quod est intelligendum*) sunt B, debite sint F, debita sint L, debent esse G. sicut] in *add.* G. L. Chalcedonensi B, Calcedonense F. L, Calcedonense G. 3 quia] qui *add.* G. ordinatur V1. F. 4 decertarent V1. vane F. 25 mercare V1. F, venerare G. — — 5 II. Nullus] ... us M4.

III. 6 III. Qualiter — oportet] *ita* V1. F. G, Qualiter — oportet. III L, III. B. 7 vero *deest* F. ut] non solum *add.* G. luceat] liceat V1. et] ut B, sed G. 8 populum V1. praedicationis] predicationis G, praedicantis L. 9 attendat B. G. L. papa *deest* F. Pro *deest* V1. quali- 30 tatem V1. F. 10 formare L. et ad] aeta F. a communis] ac cum mus L. 11 edificationis F. arte] arche F. nunquam B. — — 12 et 20 sqq. III. Episcopus — doceat. IIII. Episcopi — iudicetur] III. Episcopi — iudicetur. IIII. Episcopus — doceat M3. 4. P. V4. Episcopus] . piscopus M4.

IIII. 13 IIII. De — indoctis] *ita* V1, IIII. De indoctis sacerdotibus F. G, De indoctis sacerdotibus L, IIII. B. Quamquam B. admonitam V1, ammonita L. 14 prohibeat F, prohibent G. 35 opportuni B. moderationes V1, moderationem F. 15 indoctus *deest* L. proprio] episcopo V1. 16 id est *desunt* B, eidem V1, id L. presbyteros V1, presbytero F, presbyteris L. diaconem V1, diaconus F, diac L. subdiacones V1, subdiaconus F, subdiac L. a *deest* V1. doceri] docetsi V1, docere F. L. ammoneantur L. 17 et interim] interim B. interim] iterum V1, inter L. subiectis V1. F, subiectos L. clericos F. tempus] tempus a B, templi V1, tempora F. celebratione] 40 *ita* B. L, ce(cae-)lebrationem V1. F. G. divinae V1. B, divina F, divinis G. 18 mysterii — suspendantur] *ita* F, hostiae et officiis suspendantur B, hostiae fiat officii V1, mysteriis et officiis suspendantur G, mysterii et officii suspendantur L. debitum B. F. G. L. ministerium] misterium F. 19 Sin] Si B. G. non *deest* G. potestatem F. sit V1. G. canonicae iudicandi *desunt* G. canonice B. F. — — 20 IIII. Episcopi] ... M4. vel *deest* V4. 21 ut] .. M4. possent *corr.* 45 possint V3. admoneantur *corr.* ammoneantur P. tales ab] t ... b M4. offitio V3. 22 ministerium] ... sterium M4. discere] decernere M3. 4. P. V4. canonicae M3, ... nonicae M4.

1) *Concil. Chalcedonense* c. 2; *Mansi VII*, 373. 2) *Cf. canones apostolorum* c. 30; *ibid.* I, 53. 3) *Gregorius M., Reg. pastor. lib. III prol.*; *Opp. II*, 34. 4) *Cf. ex. gr. decreta Gelasii* c. 16 (*Jaffé-K. n. 636*). 5) *Cf. ibid. cc. 1. 11; v. praeterea concilium Romanum 743* 50 c. 11, *supra* p. 17.

(V1). V. Ut¹ episcopi extra propriam parroechiam non morentur. Episcopi enim ad culturam propriae ecclesiae suae sepius debent ad-
 5 esse, quia absentia episcopi plerumque fit calamitas plebis. Ideoque Sardicense³ ammonente concilio ultra trium ebdomadarum spatium a propriis ecclesiis non morentur, nisi fortasse per iussionem metropolitani vel principis ex necessitate contingat, quoniam longius nisi per auctoritatem canonicam proficisci neque subiecti sacerdotes debent.

15

20 (V1). VI. Ubi⁶ clerici consistere debeant. Necessaria⁸ etenim res existit, ut iuxta ecclesiam claustra constituentur, in quibus clerici disciplinis ecclesiasticis

V. 1 V. Ut — morentur] *ita V1*, VI. Ut episcopus extra . . . non morentur *F*, VI. Ut episcopi extra propriam parroechiam non morentur *G*, VI. Ut episcopi extra parrachia non morentur *L*, VI. *B*. 3 cultura *F*. propriam *V1*, propria *F*, propriis *G*. 4 ecclesiae *B. F. L*, ecclesiis *G*.
 30 suae *deest F. G*. sepius *F. L*, sepius *G*, piissime *B*. 5 quia] qui *F*. fit] sit *F*. 6 Sardicense] sacerdos diocese *V1*, Sardocense *F*, sacerdotes censere *L*. 7 admonente *B. F. G*. ebdomadarum *B*, ebdomatarum *G*. 8 a] extra *F*,
 35 *deest G*. ecclesiis *B. F. L*. 9 fortasse] forte *B. G*. 10 principis] si *add. G*. 11 auctoritate canonica *F*. 12 neque] nequo *F*. subiecti] suscepti *V1*, suscipi *B*, subiectis *F*.

VI. 20 VI. Ubi — debeant] *ita V1*, VII. Ubi —
 40 debeant *F. G. L*, VII. *B*. 21 res existit] resistere *V1*. existat *F*. 22 ecclesiae *V1*, ecclesiam *B. F. L*. 23 clericis *V1*, clerici *corr. al. man.* clericis *F*. ecclesiasticis *B. F. L*.

1) = *infra p. 569 col. 2 l. 20 sqq. c. 6*; capita enim 5—10 codicis *V1* sunt in reliquis
 45 libris cc. 6—10. 5. 2) = *infra p. 572 col. 1 l. 1 sqq. c. 10*; capita 5—10 librorum *B, F, G, L* sunt in *V1* cc. 10. 5—9. 3) *Concilium Sardicense c. 15*; *Mansi III, 28*. 4) *Caelestini decreta c. 18*: Nullus invitis detur episcopus; cleri, plebis et ordinis consensus et desiderium requiratur (*Jaffé-K. n. 369*); *v. ib. c. 20 (l. l. n. 371)*. 5) *Decreta Leonis c. 15 (ibid. n. 544)*; *v. ib. c. 35 (l. l. n. 411)*. 6) = *infra p. 570 col. 2 l. 14 sqq. c. 7*. 7) = *supra p. 569 col. 1 l. 1 sqq. c. 5*.
 50 8) *Cf. c. 3 C. 12 qu. 1*.

LL. Concilia II.

(*B, F, G, L*). V. Ut² in eligendis episcopis canonum regula conservetur. Episcopum enim consecrari non convenit, nisi a clericis et populo fuerit postulatus. Unde Caelestinus papa dicit: Nullus⁴ invitis ordinetur episcopus; plebis enim, clericorum et ordinis consensum et desiderium constat esse requirendum; et Leo sanctissimus papa ait: Nulla⁵ enim ratio sinit, ut inter episcopos habeantur qui nec a clericis sunt electi nec a plebibus expetiti. Quodsi in eadem ecclesia dignus non inveniatur, tunc alter de altera eligatur ecclesia; tamen, quamvis necessitas eveniat, invidiose nullo modo consecratur invitus.

Forma minor. V. Ut episcopi a clero et populo eligantur; quodsi necessitas fuerit, ut de alia ecclesia eligatur, nullo modo invidiose consecratur.

(*B, F, G, L*). VI. Ut⁷ episcopi extra propriam parroechiam non morentur. Episcopi enim ad culturam propriae ecclesiae suae sepius debent

V. 1 V. Ut — conservetur] *ita F. L*, V. Ut negligendis episcopi canon regu observentur *G*, V. *B*. eligendis *F*. 3 Episcopus *F*. consecrare *B*. 5 Caelestinus] et Caelestinus *B*, et lestinus *G*. 6 invitis] invictus *G*. 7 et ordinis] ordinis *F*. consensu *F*, consensus *G. L*. 10 episcopus *F*. habeatur *F*. 11 electi nec] electi *F*. 12 expetiti *F*. ecclesia *B. F. L*. 13 alter *deest G*. 14 ecclesia *B. L*. tamen] tam *G*. 15 consecratur] conservetur *L*. — — 16 Ut *deest V3. M3. 4. V4*. 18 ecclesia *V2. P. V4*, aecclesia *V3*, ecclesia *M3. 4*. aeligatur *V3*. 19 invidiosae *M4*.

VI. 20 VI. Ut — morentur] *ita G*, VI. Ut episcopus extra . . . non morentur *F*, VI. Ut episcopi extra parrachia non morentur *L*, VI. *B*. 22 cultura *F*. 23 propria *F*, propriis *G*. ecclesiis *G*. suae *deest F. G*. sepius] piissime *B*, sepius *G*.

(V1) vacent. Itaque omnibus unum sit refectorium ac dormitorium seu ceterae officinae ad usus clericorum necessariae. Ministri vero post episcopum super eos tales eligantur, quorum vita atque doctrina illos potius exornet quam dehonestet.

(V1). VII. De² sacerdotibus in subiectis baptismalibus plebibus constituendis. Episcopi in baptismalibus plebibus ut certe propriis diligenter curam habere debent et, cum in eis presbyteros necessitas occurrerit ordinandi, ut reverentius observetur; convenit enim in eis ibidem habitantium sibi adhibere consensum⁵.

VI. 2 caeterae L. 3 necessaria V1. 4 eos] ea G. 5 tales deest L. 6 exornent B. F, exornent G. dehonestent B. F. G.

VII. 14 VII. De — constituendis] ita V1, VIII. De sacerdotibus in baptismalibus plebibus con... F, VIII. De — constituendis G. L, VIII. B. 16 Episcopis V1. in] subiectis add. B. baptismalibus F. 17 plebibus deest L. certe] testes G. 18 in eis desunt V1. 20 observentur F. G. in eis] esse V1, desunt B. 21 sibi] sibe V1. consensu L.

(B, F, G, L) adesse, quia absentia episcopi plerumque fit calamitas plebis. Ideoque Sardicense¹ admonente concilio ultra trium ebdomadarum spatium a propriis ecclesiis non morentur nisi fortasse per iussionem⁵ metropolitani vel principis ex necessitate contingat, quoniam longius nisi per auctoritatem canonicam proficisci neque subiecti sacerdotes debent.

Forma minor. VI. Episcopi extra trium ebdomadarum spacium a propriis aeclesiis non morentur nisi iussu regis vel metropolitani.

(B, F, G, L). VII. Ubi³ clerici consistere debeant. Necessaria⁴ etenim¹⁵ res existit, ut iuxta ecclesiam claustra constituentur, in quibus clerici disciplinis ecclesiasticis vacent. Itaque omnibus unum sit refectorium ac dormitorium seu ceterae officinae ad usus clericorum necessariae.²⁰ Ministri vero post episcopum super eos tales eligantur, quorum vita atque doctrina illos potius exornet quam dehonestet.

Forma minor. VII. Clerici iuxta aeclesiam habeant claustra. Quibus unum sit dormitorium ac refectorium et reliquae officinae.

VI. 1 quia] qui F. 2 fit] sit G. 3 Sardicense F, sacerdotes censere L. ammonente L. 4 hebdomadarum B, ebdomatarum G. a] extra F, deest G. ecclesiis G. 5 fortasse] forte B. G. 6 principis] si add. G. 7 auctoritate canonica F. 8 neque subiecti] nequo subiectis F, neque suscipi B. — — 10 ebdomadarum M4. 11 spatium V2. M3. 4. P. ecclesiis V2. P. V4, aeclesiis V3, ecclesiis M3. 4. 12 iusso M4, iusse corr. ead. 25 man. iussu V4. regis vel desunt P.

VII. 14 VII. Ubi — debeant] ita F. G. L, VII. B. 16 existat F. ecclesiam G. 17 clerici corr. al. man. clericis F. ecclesiasticis G. 19 caeterae L. 21 eos] ea G. 22 tales deest L. 23 exornent B. F, exornent G. dehonestent B. F. G. — — 24 iuxta] extra M3. ecclesiam V2. M3. 4, aeclesiam V3, ecclesiam P. V4. 26 reliquae V2. 3, reliqua M3. P. V4, reliquam M4. officine V2. 3, officia necessaria M3. V4, officii necessaria M4. P.

1) V. supra p. 569 ann. 3. 2) = infra p. 571 col. 2 l. 1 sqq. c. 8. 3) = supra p. 569 col. 1 l. 20 sqq. c. 6. 4) V. supra p. 569 ann. 8. 5) Cf. U. Stutz, 'Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens' I, 261 ann. 85.

(V1). VIII. Ut¹ clerici non plus quam sufficiant ordinentur. Itaque in congregandis clericis modus discretionis teneatur; videlicet ne plus admittantur, quam facultas rerum eis canonicae adtributa sufficere possit.

10

(V1). VIII. De⁴ sacerdotibus, qui in ecclesiis vel monasteriis non habitant. Sacerdotes namque constitui non oportet, nisi in ecclesiis aut speciali monasterio deputentur⁶, ne necessitas in saecularibus domibus illis habitandi occurrat. Alioquin a propriis episcopis aut in episcopia aut in monasteria habitandi et conversandi pro exercendo officio constituentur; in quibus enim mulieres conversari nulla ratio permittit. Ideoque ibi eos conservari et enutrirī oportet.

25 VIII. 1 VIII. Ut — ordinentur] ita V1, VIII. Ut clerici non plus quam sufficere ordinentur G, Ut clerici non plus quam sufficiant ordinentur. VIII. L, rubrica in F non iam legi potest, IX. B. 3 in deest G. concrescendis F. modum V1. 30 4 plus] ... F. admittatur V1. 5 eis] ... F. canonice B. F. adtributa] ettributa F, attributa G. L. 6 possint V1, p ... F.

VIII. 13 VIII. De — habitant] ita V1, X. De sacerdotibus ... in monasteriis non ... F, X. De sacerdotibus, qui in ecclesiis vel monasteriis non habitant G, X. De sacerdotibus, qui in ecclesiis vel monasteria non habitant L, X. B. 15 constitui non] con ... F. 16 in deest F. L. ecclesia F, ecclesia G. speciali monasterio] sp ... 40 terio F. monasterii L. 17 ne deest V1. F. necessitas — saecularibus] neces ... F. 18 habitando F. G. occurrat. Alioquin] ... quin F. 19 aut — aut] ... F. 20 habitandi — conversandi] habit ... F. 21 officia L. 22 enim deest 45 V1. B, an etiam legendum est? conversari — permittit] ita V1. B. L, conversare nulla ratione permittitur F, nulla conversari ratione permittit G. 23 Ideoque — oportet desunt G. 24 enutrirī] nutrirī B. F. L.

50 1) = infra p. 571 col. 2 l. 14 sqq. c. 9. 2) = supra p. 570 col. 1 l. 14 sqq. c. 7.
3) V. supra p. 570 ann. 5. 4) = infra p. 572 col. 2 l. 1 sqq. c. 10. 5) = supra p. 571 col. 1 l. 1 sqq. c. 8. 6) Cf. concil. Chalcedonense c. 6; Mansi VII, 375.

(B, F, G, L). VIII. De² sacerdotibus in subiectis baptismalibus plebibus constituendis. Episcopi in baptismalibus plebibus ut certe propriis diligenter curam habere debent et, cum in eis presbyteros necessitas occurrerit ordinandi, ut reverentius observetur; convenit enim in eis ibidem habitantium sibi adhibere consensum³.

Forma minor. VIII. Plebani presbyteri reverentius ordinentur et cum consensu plebis.

(B, F, G, L). VIII. Ut⁵ clerici non plus quam sufficiant ordinentur. Itaque in congregandis clericis modus discretionis teneatur, videlicet ne plus admittantur, quam facultas rerum eis canonicae adtributa sufficere possit.

Forma minor. VIII. Clerici non plus ordinentur, quam eis facultas possit sufficere.

VIII. 1 VIII. De — constituendis] ita G. L, VIII. De sacerdotibus in subiectis baptismalibus plebibus con ... F, VIII. B. 3 in] subiectis add. B. 4 baptismalibus F. plebibus deest L. certe] testes G. 7 observentur F. G. 8 in eis desunt B. 9 consensu L. — — 11 ordinetur M4. V4.

VIII. 13. VIII. Ut — ordinentur] VIII. Ut — sufficere ordinentur G, IX. B, Ut — ordinentur. VIII. L, rubrica in F non iam legi potest. 15 in deest G. concrescendis F. 16 plus] ... F. 17 eis] ... F. canonice B. F. 18 attributa G. L, ettributa F. possit] p ... F. — — 19 plus] plures fiant vel corr. al. man. P. 20 eis] eorum ecclesie P. possit] possit V4(?).

(V1). X. Ut¹ in eligendis episcopis canonum regula reservetur. Episcopum enim consecrari non convenit, nisi a clericis et populo fuerit postulatus. Unde Celestinus papa dicit: Nullus³ invitis ordinetur episcopus; plebis enim, clericorum et ordinis consensum et desiderium constat esse requirendum; et Leo sanctissimus papa ait: Nulla⁵ enim ratio sinit, ut inter episcopos habeantur qui nec a clericis sunt electi nec a plebibus expetiti. Quodsi in eadem ecclesia dignus non inveniatur, tunc alter de altera eligatur ecclesia, tamen, quamvis necessitas eveniat, invidiose nullo modo consecratur invitus.

(B, F, G, L). X. De² sacerdotibus, qui in ecclesiis vel in monasteriis non habitant. Sacerdotes namque constitui non oportet, nisi in ecclesiis aut speciali monasterio deputentur⁴, ne necessitas in saecularibus domibus illis habitandi occurrat. Alioquin a propriis episcopis aut in episcopia aut in monasteria habitandi et conversandi pro exercendo officio constituentur; in quibus enim mulieres conversari nulla ratio permittit. Ideoque ibi eos conversari et nutriri oportet.

Forma minor. X. Sacerdotes non constituentur nisi in ecclesiis aut monasterio, ubi feminae non habitant.

15

XI. Ut sacerdos non aliquo ludo delectetur. Sacerdos enim sedulae divina debet perscrutari et ammonere eloquia, ut inveniatur beatus, de quo Ps. 1, 2. psalmista ait: *Et in lege eius meditabitur die ac nocte.* Quamobrem ludos aliquos coram se fieri non delectetur⁶. Transgressor quippe inventus ammonitione episcopi ulterius agere desinat; sin autem, canonice iudicetur.

20

Forma minor. XI. Sacerdos nullo ludo delectetur.

X. 1 X. Ut — reservetur] Ut in lege latendis episcopis canonum regula reservetur V1. V. Ut in eligendis — conservetur F, Ut neglegendis episcopi canon regu observentur G, V. Ut in eligendis episcopis canonum regula conservetur L, V. B. 2 Episcopus F. 3 consecrare B. convenit] oportet V1. 4 et] a add. V1. postulatus] ordinatus V1. 5 Caelestinus] et Caelestinus B, et lestinus G. invitus V1, invictus G. 7 et ordinis] ordinis F. consensu F, consensus G. L. 8 sanctissimus papa] papa sanctissimus V1. 9 episcopus F. 10 habeatur F. electi nec] electi F. 11 expediti F. 12 ecclesia B. F. L. alter deest G. 13 ecclesia B. L. tamen] tam G. 14 invitiose V1. 15 consecratur] conservetur L.

X. 1 X. De — habitant] X. De sacerdotibus ... in monasteriis non ... F. X. De sacerdotibus, qui in ecclesiis vel monasteriis non habitant G, X. De sacerdotibus, qui in ecclesiis vel monasteria non 25 habitant L, X. B. 3 constitui non] con ... F. 4 in deest F. L. ecclesia F, ecclesia G. 5 speciali monasterio] sp ... terio F. monasterii L. ne deest F. necessitas — saecularibus] neces ... F. 6 habitando F. G. 7 occurrat. Alioquin] ... 30 quin F. 8 aut — aut] ... F. 9 habitandi — conversandi] habit ... F. 10 officia L. enim] ita F. G. L, an etiam legendum est?, deest B. 11 conversari — permittitur] conversare nulla ratione permittitur F, nulla conversari ratione 35 permittit G. 12 Ideoque — oportet desunt G. — — 13 Sacerdotes] nullo add. M 4, sed postea deletum. 14 ecclesiis V 2. P. V 4, aeclesiis V 3, ecclesiis M 3. 4. monasterio corr. al. man. monasteriis P. 15 femine V 2. 4, faeminae V 3. 40 habitent V 2. P, habitant corr. habitent V 3.

XI. 16 XI. Ut — delectetur] ita V1. F. G, XI. Ut sacerdotes fenoris aliquid aut rustica ministeria non exerceant (v. infra rubricam c. 12) L, XI. B. Sacerdotes L. 17 sedulae corr. sedule F, sedule B. G. L. perscrutare V1. admonere F. G. L. beatus deest V1. 18 meditavitur V1. ludo aliquo V1. F. G, ludum aliquod F. 19 non deest F. delectentur L. inventus — ulterius] 45 inventura episcopi monitione alterius V1. inventus] ad add. G. admonitione F, admonitionem G, ammonitionem L. 20 desinat] designat G, designat L. sin] si V1, deest G. canonicae G. — — 21 Sacerdos] Episcopus vel praemittit al. man. P. ludo] modo M 3.

1) = supra p. 569 col. 2 l. 1 sqq. c. 5.

2) = supra p. 571 col. 1 l. 13 sqq. c. 9.

3) V. supra p. 569 ann. 4.

4) V. supra p. 571 ann. 6.

5) V. supra p. 569 ann. 5. 50

6) Cf. concil. Laodicense c. 54; Mansi II, 582.

XII. De sacerdotibus, qui officiis adesse debent. Sacerdotes itaque, qui ad debita et oportuna officia ecclesiis indifferenter adesse debent, fenore aliquo aut venatione vel aliqua occupatione rusticoque ministerio omnino non occupentur¹, quia sine² ornatu sacerdotali extra domos eos apparere non convenit³, ne ut aliquis saecularium iniurias patiantur, sed ea solummodo, quae per patrum constituta videntur, observent. Contrarius denique inventus aut deinceps desinat aut canonicae subiaceat disciplinae.

Forma minor. XII. Sacerdotes fœnoris aliquid aut rustica ministeria non exerceant; quos sine ornatu sacerdotali extra domos apparere non convenit.

XIII. Si sacerdotes testimonium dicant. Quamquam⁴ sacerdotum testimonium credibilis habeatur, tamen ipsi in saecularibus negotiis pro testimonio⁵ aut conficiendis instrumentis non rogentur, quia eos in talibus rebus esse non convenit. Si enim eventae causae aliquid viderint aut audierint, ubi nullae saecularium idoneae personae inveniantur, ne veritas occultetur et malus ut bonus existimetur, in providentia proprii sit episcopi, ut aut coram se et competentibus iudicibus aut aliter veritatem honorificae adtollant.

Forma minor. XIII. Sacerdos testimonium non dicat, nisi forte ab episcopo suo fuerit pro necessitate interrogatus.

XIII. Ubi sacerdotes post condemnationem esse oportet. Sacerdos⁶ etenim aut quivis alius in ordinem ecclesiasticum proventus, si in eo scelere

XII. 1 XII. De — debent] *ita V1, ubi sine numero: Ut sacerdotis (lege: sacerdotes) generis (l.: feneris) aliquid aut rustica ministeria non exerceant praemittuntur, XII. Ut sacerdotes feneras (l.: feneris) aut rustica ministeria non exerceant F. XII. Ut sacerdotes feneralia aut rustica ministeria non exerceant G, XII. Ut sacerdotes fenore aliquo aut ludo (v. can. 11) non occupentur et rustica ministeria non exerceant L, XII. B. 2 ad deest F. devita V1. opportuna B. ecclesiis B. F. L. fenere V1, fœnore B. 3 venatione] benatione V1. occupatione] aucupatione B. F. 4 ornatu] ordine F. sacerdotalis F. domus V1. L, dimus F. appareret F. ut] *intellige: sicut.* 5 aliquis — iniuriis V1. F. L, aliqui — iniuriis G. paciantur G, patiaturs L. patres B. constituta] instituta G. 6 videntur] iubentur L, *certe coniectura non mala. intellige: videntur esse per-* 30 missa. observant F. Contrariusque V1. canonicè F. G. — — 8 Sacerdos P. fœnoris M4. aliquit V2. mynisteria M4. exerceat P. 9 appare M3, apparare M4.*

XIII. 10 XIII. Si — dicant] *ita V1. L, XIII. Si sacerdos testimonium dicat F, XIII. Si sacerdos testimonium dicat L, XIII. B. 11 credibit L. ipsi] . . si F. saecularibus F. G. conficiendis] confugiendis G, conficientis L. 12 rogetur V1, rogen . . F. Si — eventae] . . habentem F. 13 evente G. L. caussae B. aliqui L. aut] . . F, vel L. nullae — occultetur] nullae idoneae saeculari . . F. saecularium — inveniantur] idoneae saecularium (saeculariae G) inveniantur personae B. G. L. 14 ut] et F. extimetur F. L, estimetur G. in providentia] . . ntia F. 15 propria G. ut deest L. et competentibus] . . bus F. competentibus B. G. L. veritatem] hereditatem V1, veritate L. 16 honorifice B. G. L, . . F. attollant B. F, attollat G. L. 40 — — 17 Sacerdotes V4. dicant V4. fuerit — interrogatus] pro necessitate fuerit interrogatus M3. fuerit] *etiam V4. -* 18 interrogatus] *etiam V4.**

XIII. 19 XIII. Ubi — oportet] *ita V1. L, Cap. XIII. F, XIII. Ubi sacerdotes post condempnem (l.: condemnationem) esse oportet G, XIII. B. 20 Sacerdos] . . F, Sacerdotes G. quivis] quis F. L, quamvis G. ordin. F, ordine G et etiam L. ecclesiasticum B. L, . . sticum F, 45 ecclesiastico G. provectus] praeventus V1. eo] eos G. scelere inveniaturs] sce . . F.*

1) Cf. *canones apostolorum* c. 44, *concil. Nicaenum* c. 17, *Laodicense* c. 5, *Carthaginiense* c. 5; *Mansi* I, 56. II, 682. 577. III, 711. 2) Cf. c. 4 C. 21 qu. 4. 3) Cf. *concil. Romanum* 743 c. 3; *supra* p. 12 sq. 4) Cf. c. 2 C. 14 qu. 2. 5) Cf. *concil. Africanum* c. 26; *Mansi* III, 766. 6) Cf. c. 7 *Dist.* 81.

inveniat, quo abiciendus existat, depositus providentia episcopi bene proviso loco constituitur, ubi peccata lugeat et ulterius non committat.

Forma minor. XIII. Sacerdos depositus in tali loco constituitur, ubi peccata lugeat et ulterius non committat.

XV. De suspectis sacerdotibus. Si¹ quispiam sacerdotum, id est episcopus, presbyter aut diaconus vel etiam subdiaconus, de quacumque femina crimine fornicationis suspicatus, post primam secundamque et tertiam ammonitionem metropolitani vel alterius episcopi aut eius, cui subiacere videtur, inveniat fabulari cum ea aliquove modo conversari, canonicae iudicetur. Quapropter unusquisque episcopus in tali re studiosae hac diligenter curam habere debet, ne ecclesia Christi a propriis possit sordidari ministris, quia, cum propriam uxorem habere non permittitur, maximae ab omni femina sit abstinendus.

Forma minor. XV. Si quispiam sacerdotum, id est presbyter vel diaconus vel subdiaconus, de quacumque femina crimine fornicationis suspicatus, post primam secundamque et tertiam admonitionem inveniat fabulari cum ea vel aliquo modo conversari, canonice iudicetur.

XVI. Ut episcopis de subiectis plebibus aliisque piis locis non liceat res auferre. Nulli² episcoporum liceat res immobiles de subiectis plebibus seu aliis piis locis in proprio usu habere, ne maiores enormiter locupletentur aut minores tali facto pauperiores inveniantur. Contra agens canonica auctoritate coartandus existat³.

Forma minor. XVI. Nulli episcoporum liceat res immobiles de subiectis plebibus aliisque piis locis in proprio usu habere.

XIII. 1 quo] quod L. abiciendus B. depositus providentia] ... tia F. loco — ubi lo ... F. 2 constituentur — lugeant — committant G. ulterius — committat] ... F. — — 3 constituentur V2. peccata] pe ... ta M4.

XV. 5 XV. De — sacerdotibus] ita V1. G. L, XV. De suscep ... F, XV. B. 6 aut deest F. G. L. vel deest F. 7 suspicatus deest V1, suspicatur L. prima secundaque et tertia ammonitione V1. secundam L. et tertiam] etiam G. admonitionem F. G. 8 cui] cuius V1, cuius corr. cui F. inveniuntur G. 9 eam V1. aliquove] ita V1. F, aliove B, vel aliquo G, aliquo L. modo] cum ea add. G. canonice B. F. G. L. episcoporum G. re] se G. 10 studiose B. F. L, studio G. hac] ac B. F. G. L. ecclesiae V1, ecclesia B. F. L. 11 sordidare V1. G, sordidare corr. sordidari P. cum corr. cui F. maxime B. F. G. L. 12 sit] est B. — — 13 id est] idem M3. 4, id P. vel diaconus] diaconus V2. 3. M3. 4. P. V4. subdia ... M4. 14 quacumque M2. suspicatus] susp ... tus est M4. suspicatus] suspicatur V2, est add. M3. 4. P. V4. secundamve M3. 4. P. V4. et tertiam] et tertiam V3, 35 aut tertiam V4. 15 ammonitionem M3. P. V4, ... nitionem M4. aliquo modo] ali ... do M4. canonicae M4.

XVI. 17 XVI. Ut — auferre] ita L, XVI. Ut episcopus — liceat auferri V1, XVI. Ut episcopus — liceat res auferre F, XVI. Ut episcopo — liceat res auferre G, XVI. B. 18 Nullis L. immobiles F, ignobiles L. 19 seu aliis] aliisque F. G. L. enormiter] inormiter V1. F. L, enormitur G. 20 locupletantes V1. aut] et F. G. L. pauperes G. canonicam auctoritatem G. 21 coartandus B, cohortandus L. — — 22 sqq. XVI. Nulli — habere. XVII. Presbyter — spernat. XVIII. Episcopus — alio] XVI. Presbyter — non spernat. XVII. Episcopus — alio. XVIII. Nulli — habere M2. V2, XVI. Presbyter — spernat. XVII. Nulli — habere. XVIII. Episcopus — alio V3. immobiles] immoles V4. subiecti M4. plebibus] ... bibus M4. 23 in] im M4.

45

1) Cf. c. 22 Dist. 81. 2) Cf. c. 27 C. 12 qu. 1. 3) Cf. canones apostolorum c. 41, concilium Antiochenum c. 25; Mansi I, 35 sq. II, 1328.

XVII. De presbyteris, qui pro unius oblatione alterius recipere nolunt. Presbyteri nullius blandiantur aut suadeantur sermonibus, ut non omnium ad se concurrentium in quibuslibet sacris locis oblationes ad missarum sollemnitatem recipiant, quia, cum mediatores Dei hominumque existunt, in exercendis votis relaxandisque peccatis largissimam debent orationem peragere. Si quis autem contra haec temerator extiterit, aut desinat aut doctoris proprii constringatur sententia. Redemptor etenim noster, cum sit omnipotens immensaeque misericordiae plenus, quantum populorum vota non recipit et vincula peccatorum unatenus non resolvit!

Forma minor. XVII. Presbyter pro unius oblatione alterius non spernat.

10 XVIII. Qua re aut auctoritate dimissoriae fiant aut credantur. Episcopus¹ subiecto sibi sacerdote vel alii clerico nisi ab alio postulatus dimissorias² non faciat, ne ovis quasi perdita aut errans inveniatur, sed per consensum unius in alterius inveniatur ovili. Et ne false ut vere credantur et vere ut falsae suspicentur, universalis pontificis aut imperialis vel metropolitani bulla roborari oportet.

15 *Forma minor.* XVIII. Episcopus clerico sibi subiecto non faciat dimissorias nisi rogatus ab alio.

XVIII. Ut episcopi universique sacerdotes habeant advocatos. Quia³ episcopi universique sacerdotes ad solam laudem Dei bonorumque operum actionem constituuntur, debet ergo unusquisque eorum tam pro ecclesiasticis quam etiam propriis suis actionibus, excepto publico videlicet crimine, habere advocatum non malae famae suspectum, sed bonae opinionis et laudabilis artis inventum, ne, dum humana lucra adtendunt, aeterna praemia perdant.

Forma minor. XVIII. Ut episcopi et omnes sacerdotes habeant advocatos.

XX. De his, qui advocatum invenire nequeunt. Si enim fuerit quispiam sacerdotum inventus, qui advocatum in iudicium proferre non valeat,

XVII. 1 XVII. De — nolunt] *ita G. L.* XVII. De presbyteris, qui oblationem alterius recipere nolunt *V1.* XVII. De presbyteris, qui pro unius oblationem alterius recipere nolunt *F.* XVII. B. 2 Presbyteris *V1. F. G.* nullis *G.* aut] et *G.* suadantur *F.* si addantur *L.* 3 concurrentium ex recurrentium *corr. V1.* oblationibus *G.* sollemnitate *F.* 4 hominumque] et hominum *V1.* 30 existant *B.* 5 relaxandasquae *L.* debebunt *F.* debet *L.* 6 haec] hunc *G.* existerit *F.* propriis *V1.* constringantur *L.* sententiam *V1.* 7 etenim] enim *B.* sit *deest F.* immensaeque *B.* immenseque *G.* 8 recipit et] recipiet *V1.* — — 9 oblatione *V2.*

XVIII. 10 XVIII. Qua re — credantur] XVIII. Qua re — fiant credantur *V1.* XVIII. Qua re aut auctoritatis — aut credantur *G.* XVIII. Qua auctoritate dimissoriae fiant vel esse credantur *L.* 35 *desunt F.* XVIII. B. 11 dimissoria *F.* dimissoriam *G. L.* 12 consensus *V1.* consensu *L.* 13 ovili] oculi *L.* falsae] vere *G.* ut] aut *F.* verae *B. F.* falsae *G.* vere] verae *B.* venire *F.* falsae *G.* falsae] verae *G.* 14 universalis] unius sat *L.* vel] aut *L.* bulla] ulla *L.* eas *add. B.* oportet *deest G.* — — 15 clerico] clero *M2. V2. 3.* fatiat *M4.* dimissorias *M4.*

XVIII. 17 XVIII. Ut — advocatos] *ita V1. L.* XVIII. Ut — advocatum habeant *F.* XVIII. Ut 40 advocatos habeant *G.* XIX. B. 18 universi *F.* 19 actione *L.* constituentur *L.* devet *V1.* eorum] horum *F.* ecclesiasticis *B. L.* 20 etiam] pro *add. B.* *deest G.* publice *F.* habere advocatum] advocatum habere *G.* 21 malae] bonae *F.* male *L.* fame *L.* suspectum] susceptum *V1.* suspectos *G.* bone *L. G.* inventus *G.* 22 adtendant *V1.* attendunt *B. G. L.*

XX. 24 XX. De — nequeunt] *ita V1.* XX. De his, qui advocatos nequeunt invenire *F.* XX. De 45 his, qui advocatos invenire nequeunt *G. L.* XX. B. 25 qui] quia *F.* quae *L.* iudicio *F.*

1) Cf. c. 1 Dist. 72. 2) V. supra p. 17 ann. 3. 3) Transiit hoc caput in librum Papiensem Loth. c. 101; MG. LL. IV, 557. V. praeterea c. 3 C. 5 qu. 3.

coram plebe propria suum episcopum eundem oportet discutere sacerdotem, si bone an male conversationis existat aut cuius rei causa debita advocatum habere non possit; male vero inventus pro qualitate culpa secundum canonum normam emendari curetur.

Forma minor. XX. Episcopus illum, qui advocatum invenire non potuerit, coram propria plebe discutiat canoniceque emendet.

XXI. De¹ monasterio vel oratorio, quod a proprio domino soli aedificatum est. Monasterium² vel oratorium canonicae constructum a dominio constructoris invito non auferatur, liceatque illi id presbytero, cui voluerit, pro sacro officio illius dioceseos et bonae auctoritatis dimissoriae cum consensu episcopi, ne malus existat, commendare, ita ut ad placita et iustam reverentiam ipsius episcopi oboedienter sacerdos recurrat.

Forma minor. XXI. Monasterium vel oratorium constructum canonice a dominio constructoris invito non auferatur, liceatque illi presbytero, cui voluerit, cum consensu episcopi, ne malus sit, commendare, ita ut ad placitum episcopi sacerdos oboedienter recurrat.

XXII. De invasione quasi pro parte ecclesiae facta. Si quispiam invasor comprobatus dicat pro parte ecclesiae se egisse, de privata sibi re pertinente ab ipso suoque herede solvatur invasio. Sacerdos denique in tali culpa pauper inventus a proprio canonicae iudicetur episcopo, ut non ecclesia sibi commissam damnum sustineat.

Forma minor. XXII. Si quis invaserit rem ecclesiae, ab ipso suoque herede solvetur invasio.

XXIII. De xenodochiis et aliis piis locis. Per sollicitudinem

XX. 1 plebem propriam V1. proprio corr. proprium F. eundem B, tandem G. sacerdote V1. bonae ex benae corr. F, bonae B. G. 2 malae B. G. L. conversatione V1. existat] exhortat V1. aut deest B. causa] caussa B, a cura G. debite B. F. L. 3 malae B. F, 25 malus G. invenitur V1. canonum] canonicum G. norma F. G. — 6 canonicequae aemendet V3, canonicaeque emendet M4.

XXI. 7 XXI. De — est] ita L, XXI. De monasterium vel oratorium quod — est V1, XXI. De monasterio vel oratorio, qui — edificatum est F, XXI. De monasterio vel oratorio, quod — dominio soli aedificatum est G, XXI. B. 8 oratorium] oratorium V1. canonice B. F. 9 invite B. 30 10 pro deest V1.^o dioceseos] dioeceseos B, docere eos F. bonae auctoritatis] idoneos auctoritate V1. bone F. dimissoria B. 11 malum V1. et] ad add. B. iustam reverentiam] iusta reverentia V1. iuxta reverentiam G. L. 12 episcopis F. oboedienter B. F. — 13 oratorium] oratorium V3. canonicae M4. domino M2. 14 invite V2. 3. liceat M3. 15 comendare V3. ad deest V2. 3, a M4. oboedienter] obvianter M2. V2, ovanter V3. 35

XXII. 16 XXII. De — facta] ita V1. G, XXII. De — ecclesiae facta F, XXII. De invasione quasi in parte ecclesiae facta L, XXII. B. 17 conprovatus V1, conprobator F. ecclesiae B. F. L. se egisse ex erexisse corr. V1. privata ex pravata corr. V1. rem F. 18 pertinentes V1. F. ab] ad F. heredem V1, haerede B, heredes F. L. in tali culpa] ita cum V1. 19 canonice B. F. G. ecclesiam V1, ecclesia B. L, aeclesia G. commissam V1. 20 dampno F. — 21 quis] q V4. 40 res P. V4. ecclesiae V2. P. V4, aecclisiae V3, ecclesiae M3. 4. suoque] quoque V2. solvetur] salvetur V3. M3. 4. V4. invasum M3. 4. P. V4.

XXIII. 22 XXIII. De — locis] ita V1, XXIII. De xenodochiis — locis F, XXIII. De xenodochiis et aliis similibus locis G, XXIII. De xenodochiis et aliis similibus (l.: similibus) L, ubi sequuntur Xenodochia et reliqua quasi cum textu ipso capitis cohaerentia, XXIII. B, Cp. VII. Esenodochia et reliqua 45 monasteria cum textu capitis cohaerentia praebet M1.

1) Cf. U. Stutz, l. l. I, 259 sqq. 2) Cf. c. 33 C. 16 qu. 7.

episcoporum, quorum dioceseos existunt, ad easdem utilitates, quibus constituta sunt, ordinentur, ut debiti panes atque cure pertinentibus revertantur.

Forma minor. XXIII. De senodochiis et aliis similibus locis. Per sollicitudinem episcoporum, in quorum dioceseos existunt, ad easdem utilitates, quibus constituta sunt, ordinentur, ut debiti panes atque curae pertinentibus revertantur.

XXIII. De piis locis, quae sine presbyteris existunt. Sunt quaedam pia loca, ut fertur, in diversis regionibus inventa, quae ita impia solitudine et sacerdotibus destituta nulloque debito ibidem resonante existunt officio, ut, cum sint pro sola Dei laude constituta, divino adtestante oraculo: *Domus mea domus orationis* Matth. 21, 13. *est*, nunc autem ut aliae domus utilitate saecularium hominum sordide inveniuntur. Itaque¹ si proprio iure ecclesiae sunt subiectae, episcopus ibidem sine intermissione presbyteros cum sufficiente suae utilitatis ope constituat, et, si saecularium hominum sunt iurae constituta, ab episcopo illius dioceseos admoneantur, et, si admoniti presbyteros infra trium mensium spatium ibidem neglexerint constituere, curam exinde habens episcopus absque neglectu principem suggerat, quatenus eius emendetur sententia.

Forma minor. XXIII. Episcopi in propriis suis aeclesiis presbyteros ordinent; quodsi quislibet alius homo in sua infra trium mensium spatium ab episcopo admonitus presbyterum non miserit, episcopus principi suggerat, ut hoc emendetur.

XXV. De destructis ecclesiis. Ecclesiae et quaelibet pia loca destructa reiactentia promissae atque susceptae formatae constitutione proprio dispendio

XXIII. 1 episcoporum] haec *add. B.* quorum *deest F. L.* dioceses *V 1*, dioceseos *B.* existat *V 1. F.* existant *M 1.* ad easdem] aliasdem *F.* easdem *etiam L. M 1.* utilitatis *V 1*, utilitatem *L. M 1.* 2 debiti panes] devitis *V 1*, debitis *B.* curae *B. L.* pertinentibus revertantur] pertinentes consistant *M 1.* revertantur] vertant *G.* — — 3 senedochiis *V 3*, xenedochiis *M 3. 4*, xenedochiis *P.* 4 in] hi in *M 2. V 2. 3*, hinc *M 4*, hinc *corr. in V 4*, quorum] eorum *M 4*, dioceseos *V 3*. ad] et *M 2. V 5*. 5 panis *M 3*. adque *V 3*. cure *V 2. 3. M 3. P. V 4*.

XXIII. 6 XXIII. De — existunt] *ita V 1*, XXIII. De piis locis, quae sine presbyteris existunt *F.* XXIII. De piis locis, quae sine presbyteris existunt *G. L.* XXIV. *B.* 7 quaedam] quidam *F.* pia loca] piacula *V 1*. ut] haec *V 1*. fertur] refertur *F.* que *F. L.* ita] ibi *F.* solitudine] sollicitudine *G.* solitudini *L.* 8 debito] devitae *V 1*. resonantem *V 1*, resonant nec *G.* existat *V 1. F.* officia *G.* sit *V 1. F.* 9 laudem *V 1*. constituta] constituit *L.* attestante *B. G.* 10 ut aliae] ad alie *F.* utilitatem *F.* saecularium *F. G.* sordidae *G.* sordire *L.* sordere *B.* 11 iurae] *ita V 1. L.* iure *B. F. G.* ecclesiae *B. L.* pro dativo intelligendum est. sint *B. F.* *deest G.* subiecte *F.* *scil. domus.* intermissionem *V 1. F.* 12 presbyterorum *V 1. L.* presbyterum *G.* presbytero *F.* sufficientes *V 1*, sufficientiae *G.* utilitatis] aetatis *F.* ope] *ita B. F.* opere *V 1. L.* operis *G.* saecularium *G.* . . . larium *F.* 13 sunt *al. man. corr. sub V 1. B.* sunt iurae] iurae sunt *V 1*, iure sint *B.* iurae] *ita V 1. L.* iure *B. F. G.* constitutae *B.* consti . . . *F.* ab] ad *F.* episcopis *L.* dioecesis *B.* admoneatur *V 1*. et si] . . . *F.* admonita *V 1*. presbyteris *V 1*, presbyterum *G.* 40 presbytero *L.* 14 mensuum *V 1*, men . . . *F.* mensum *L.* neglexerit *V 1. G. L.* constituere] . . . ere *F.* 15 episcopo *F.* episcopus absque] . . . *F.* neglectum *V 1*, neglecta *F. G.* principem *deest V 1*, principi *G.* suggerat] suggerere *V 1*, sugger . . . *F.* quatenus] . . . *F.* eius *deest L.* emendetur] remendetur *V 1*. 16 sententiam *F. L.* — — 17 in] im *V 4*. ecclesiis *V 2. P. V 4*, aeclesiis *V 3*, ecclesiis *M 3. 4*. quilibet *V 3. M 3. 4. P. V 4*. 18 sua] basilica *add. (ead. man.?) P.* spatium *V 2. M 3. 4. P.* ammonitus *P 1*. 19 sugerat *V 2*, . . . gerat *M 4*. emendet *M 3. 4. P. V 4*.

XXV. 20 XXV. De — ecclesiis] *ita V 1*, . . . tructis eccle . . . *F.* XXV. De ecclesiis destructis *G.* XXV. De destructis ecclesiis et piis locis (*v. can. 24*) *L.* XXV. *B.* Ecclesia *B.* Ecclesiae *F. L.* quaelibet *F. L.* loca destructa] . . . tructa *F.* 21 promissae — susceptae] pro . . . susceptae *F.* formatae] eromata et *F.* constitutione] con . . . *F.* constitutionem *G.* constituit nos *L.* proprio] . . . prio *F.*

1) Cf. *U. Stutz, l. l. I, 260 sq.*

restaurentur; non sufficiente vero necessario a populo plebis auxiliuntur, qualiter Dei domus honorificae videantur existere.

Forma minor. XXV. Si destructae aeclesiae de propriis rebus reaedificari non potuerint, a populo plebis auxiliuntur.

XXVI. Si episcopus a subiectis sacerdotibus et clericis donationes exigat. Nulli¹ liceat episcoporum a subiectis sacerdotibus, quolibet alio clerico et piis locis donationes ultra statuta patrum exigere aut superposita in angariis inferre; sed, cum sit optimus prospector, ita prospiciat, ut universe sibi oves commissae a se maximae alantur atque in necessitatibus adiuventur quam illicitis exactis donationibus opprimantur.

Forma minor. XXVI. Nullus episcopus a nullo sibi subiecto clerico donationes ultra statuta patrum exigat nec angaria.

XXVII. Quales abbates sint constituendi. Abbates etenim per coenobia vel, ut instanti tempore nuncupantur, monasteria tales constituentur, qui sui vocabuli ministerium Deo possint indubitanter supplere, ita docti, ut, quandoque fratrum negligentia acciderit, omnino cognoscere possint et emendare. Sacerdotalem quoque sint honorem adepti, ut peccantium sibi subiectorum fratrum valeant omnimodis refrenare et amputare commissa, et ita observent, ut statuta regularum per omnia non inveniantur delinqui².

Forma minor. XXVII. Abbates per monasteria tales ordinentur, qui sibi subiectos bene regere possint. Sacerdotali quoque sint honore adepti.

XXV. 1 restaurentur — sufficiente] resta . . . entem *F.* necessario — plebis] necessa . . . *F.* plebi *V1.* qualiter] quatenus *B.* Dei — honorificae] . . . *F.* 2 Dei domus] domus Dei *L.* honorifice *G. L.* videatur *B.* — — 3 XXV. Si destructae] . . . *M4.* destructe *V2. 4.* ecclesiae *V2. P. V4.* aeclesiae *V3.* ecclesiae *M3. 4.* reedificari *M4. V4.* potuerint] . . . uerint *M4.* 25

XXVI. 5 XXVI. Si — exigat] ita *V1.* ubi a ex ad, exigat ex existat correctae sunt, XXVI. Si — sacerdotibus ecclesiarum donationes exigat *G.* XXVI. Si — sacerdotibus et clericis donationem exigat *L.* desunt *F.* XXVI. *B.* 6 Nulli liceat] . . . at *F.* a ex ad corr. *V1. F.* subiectis e subiecto corr. *F.* subiecto *B. G. L.* sacerdotibus] sacerdotibus vel e sacerdos corr. *F.* ubi vel al. man. additum est, sacerdote vel *B. G.* sacerdote *L.* quolibet] aliquolibet *B. G.* 7 et] ex *L.* donationes] dationes *B. F. G.* 30 statuta] sta . . . a *F.* aut] . ut *F.* superposita] perposita *G.* 8 prospector] praespector *L.* prospiciat] perspiciat *V1. L.* pros . . . *F.* ut] . . *F.* universae *B. F. G. L.* 9 commisse *G. L.* a deest *F.* se] sed *F.* maxime *B. F. G.* intellige: magis. adiubentur *V1.* 10 donationibus] dationibus *B. F. G.* opprimantur] premantur *F.* — — 11 XXVI. Nullus] . . . us *M4.* donationis *M4.* ultra] . . tra *M4.* 12 angaria] angarias *P.* in angaria *V4.* 35

XXVII. 13 XXVII. Quales — constituendi] ita *G. L.* XXVII. Quales — constituendis *V1.* . . . bba . . . onstituendi *F.* XXVII. *B.* Cp. VIII. Quales abbates vel abbatisse sint constituendi *M1.* Abbates] . bbates *F.* et abbatisse add. *M1.* 14 coenobia — instanti] per quē a nobis velud hortanti *V1.* cenobia velut stanti *F.* caenobia velut stanti *F.* cenobia velud stanti (ex stantie corr.) *M1.* instanti] hoc *B.* nuncupentur *F.* monasterium *G.* monasteriales abbatisse *M1.* sui] cui *G.* 15 Dei *V1.* 40 digne *G.* (fortasse recte). possit *L. M1.* supplere] sub lege *F.* ita] et add. *M1.* 16 negligentia *B.* negligentiam *M1.* acciderit] abscederit *F.* omnino] omnes *M1.* possit *V1. L. M1.* emendari *F.* Sacerdotale *V1. L. M1.* Sacerdotali corr. Sacerdotalem *F.* Sacerdotali *G.* 17 honore *V1. G.* deest *L. M1.* adepti *G.* subiectorum] subiecta eorum *L.* valent *V1.* valeat *L. M1.* omnimodo *V1.* neglecta add. *G.* 18 et ita] ita *V1.* et ita ut *M1.* observent] servant *M1.* regu- 45 larium *M1.* non deest *M1.* 19 deliquisset *V1.* observatores *M1.* — — 20 XXVII. Abbates] . . . tes *M4.* sibi] . . . *M4.* subiectos bene] bene subiectos *P. V4.* 21 sacerdotalem *M3. P.* sacerdo . . . *M4.* sint honore] sint honorem *V3. M3. 4. P.* honore sit *V4.* adepti *V4.*

1) Cf. c. 62 C. 16 qu. 1. 2) Cf. regula Benedicti cc. 2. 64 ed. Woelfflin p. 9 sqq. 62 sq.

XXVIII. De monachis, qui in solo habitu existunt et non
 e a vita vivunt. Quamquam plura sint genera monachorum, observanda videlicet
 et alia omnimodo refutanda¹, tamen de his, qui in solo habitu existunt, diligenti cura
 debet unusquisque episcoporum in sua diocese decertare, ut qui religiositatem conantur
 5 includere boni pastoris studio coartentur, ut aut ad proprium, quo defuerint, revertantur
 monasterium aut prospectu congruo in aliud mittantur, ut qui semel se Deo voverunt
 et habitum monachorum ostenderunt vel comas totonderunt regularem teneant vitam,
 uno scilicet, ut convenit, dormitorio ac refectorio dormientes atque existentes et ad
 similitudinem apostolorum omnia peragentes, quia *nec quisquam, quod habebat, aliquid* Act. 4, 32.
 10 *suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.*

Forma minor. XXVIII. Monachi solo habitu aut ad proprium monasterium revertantur aut
 in aliud mittantur.

XXVIII. De feminis sub religioso habitu existentibus.
 Feminae² vero, quae habitum religiosum aut velamen obtentu religiositatis susceperunt,
 15 cum essent viripotentes, deinceps viris sociari non permittantur, sed eligentes mo-
 nasterium regulariter vivant aut in domibus susceptum habitum castae observent;
 contra autem turpes invente providentia episcopi emendentur.

Forma minor. XXVIII. Mulieres obtentu religionis velatae aut in monasterio regulariter
 vivant aut in domibus susceptum habitum caste observent.

20 XXVIII. 1 XXVIII. De — vivunt (*correxī ex vibunt*) ita V 1, ... De monachis, qui in solo ...
 et non in eadem vivunt F, XXVIII. De — existunt et non in ea vita vivunt G, XXVIII. De — existunt
 et non eadem vita vivunt L, XXVIII. B, Cp VIII. M 1. 2 Quamquam B. monachorum] et mo-
 nacharum add. M 1. observata F. videlicet deest G. 3 omnimodis G. F. M 1. tamen de]
 mentes F. habitu existunt] abitum existunt M 1. diligentius V 1. 4 unusquisque — ut qui
 25 desunt M 1. dioecesi B, diocesis F. decertare ut qui] detestare atque V 1. religiositate V 1.
 B. G. M 1. 5 illudere B. G. L. coartantur V 1, coartentur B, coerceantur M 1. ut deest M 1.
 quo — monasterium] quod defuerit monasterio revertantur V 1, de quo defuerint revertantur monaste-
 rium B, quo defuerint revertantur ... nasterium F, quo defuerunt revertantur monasterium G, quod
 fuerint revertantur monasterium L, quod defuerint monasterio revertantur monasterio M 1. 6 pro-
 30 spectu congruo] per aspectum congruum V 1, perspectum congruo F. M 1, perspectum congruum G,
 perspectu congruo L. alium V 1. F, alio L. M 1. mittantur] ... tantur F. se Deo] secundo M 1.
 voverit M 1. 7 habitu L. monachorum] monachi B, ... chorum F, monachos L, monacho M 1.
 ostenderunt] se ostenderit M 1. vel — totonderunt desunt G. totunderunt L, totunderit M 1.
 regulare F. vitam uno] ... no F. 8 uno] ut non V 1, in uno G. ut convenit] cum venerit V 1,
 35 cum venit F. ac refectorio] ... rio F, desunt L. ad similitudinem] ... dinem F. 9 quia —
 quisquam] ... uisquam F. nec] ne V 1. G. M 1. habeat M 1. aliquid deest V 1, aliquis in F,
 aliquis M 1. 10 suum — dicebat] ... cebat F. dicebant L. omnia deest L. communia] Similiter
 et abbatisse add. M 1. — 11 XXVIII. Monachi] ... chi M 4. 12 alio corr. aliud P.

XXVIII. 13 XXVIII. De — existentibus] ita G, XXVIII. De religionis habitu feminae exi-
 40 stentis V 1, ... habitu feminis existentibus F, XXVIII. De feminis in religioso habitu existentibus L,
 XXIX B, Cp X. M 1, v. quae infra l. 50 sqq. ex V 3, codice formae minoris, proferemus. 14 Feminas V 1,
 ... F, Feminam M 1. quae] qui V 1, deest M 1. religiosum] ... F. obtentu] optemptum V 1.
 sub obtemptu G, optinente M 1. religiositatis susceperunt] religio ... F. susceperunt] ita V 1. B. L,
 suscipiunt F. G. 15 veropotentes G. M 1. deinceps — sociari] ... are F. viris] viro B, viros G. M 1,
 45 vero L. sociari] ita B. G, sociare V 1. L. M 1, ... are F. eligentes] ele ... F, elegentes M 1.
 monasterium] ... F, monasteria B. L, monasteria adsiduae M 1. 16 domibus — castae] ... ste F.
 suscepto habitu V 1. caste B. G. L. M 1, ... ste F. 17 contra] econtra M 1. autem — invente] ... F.
 autem si turpes invente fuerint M 1. invente] in ventre V 1, inventae B. G, vivente L, invente
 fuerint M 1. episcopis propriis emendent M 1. — 18 XXVIII. Mulieres] ... ieres M 4. religionis]
 50 regionis M 4. velate V 2. 3. 4. 19 observent] Item. Feminae vero, quae habitum religiosum aut

1) Cf. regula Benedicti c. 1 ed. Woelfflin p. 8 sq. 2) Cf. c. 31 C. 27 qu. 1.

XXX. De negotiis et laborationibus die dominico non faciendis. Constat enim omnes omnino observare, ut die dominico nullas audeant operationes mercationesque peragere praeter in cibariis rebus pro iterantibus, ita ut libere possint ac debitae in eo die secundum possibilitatem omnes ad ecclesiam concurrere et in sola omnipotentis Dei oratione vacare, ut qui Christiano vocabulo nuncupantur convenienter opera peragere videantur.

Forma minor. XXX. Nullum negotium nullumque opus servile die dominico fiat.

XXXI. De criminalibus causis et furtis ceterisque similibus die dominico inventis. Sunt quippe qui dominico die, in quo commissi facinora debent oratione abstergere, alia delectantur committere. Itaque quae aliis diebus committantur licentia sit iudici auctorive¹ eo die personam suspectam reatu infamatam aut optima satisfactione aut custodiis constituere, ut licitis diebus iudicetur.

Forma minor. XXXI. Non die dominico, sed die alio mala acta iudicentur.

XXXII. De his, qui sine ostensione criminis inviti monasterio sunt introducti. Sicut² enim qui monasteria elegerunt a monasteriis egredi non permittuntur, ita hi, qui inviti sine iustae ostensionis crimine monasterio sunt intromissi, nisi volentes non teneantur, quia quod non petunt non observant. Ideoque tales considerandi sunt maximae peccata committere quam plangere, sicut decreto sanctissimi Leonis papae³ manifestissime continetur.

Forma minor. XXXII. Si qui sine ostenso crimine inviti in monasteriis sunt missi, nonnisi volentes teneantur.

velamen obtentu religiositatis susceperint, cum essent viro potentes, deinceps viros sociare non permittantur, sed elegendes monasteria regulariter vivant aut in domibus susceptum habitum caste observent; contra autem turpes inventae providentia episcopi emendentur *add. V 3, ubi repetitur huius canonis forma uberior (v. supra p. 579 l. 14—17).*

25

XXX. 1 XXX. De — faciendis] *ita V 1. G. L.* XXX. De — faciendum *F.* XXX. B. 2 nullas audeant] nullus audeat *G. L.* 3 operationes] operari *V 1, ubi quae sequuntur sive piscatio reque peragi deleta sunt, loco peragi verbum preter positum est.* mercationesque peragere] preter *V 1 (v. quae modo attulimus),* mercatione sive peragere *F.* preter *V 1. G.* civariis *V 1.* pro iterantibus] pro intrantibus *V 1,* pro itinerantibus *B, desunt L.* 4 ac ex ut *corr. V 1.* devitae ex die vitae *corr. V 1,* debite *F.* 30 die deest *B.* aeclesiam *G.* concurrere] currere *G.* 5 orationem *L.* ut] et *V 1.* qui] quia *V 1.* nuncupatur *G.* 6 opere *L.* videantur *G.*

XXXI. 8 XXXI. De — inventis] *ita V 1 (ubi pro ceterisque legitur quae). F (ubi pro furtis positum est fortis). G. L (ubi caeterisque scriptum est), XXXI. B.* 10 abstergere] abstinere *F.* committere] committi *L.* quae] *ita G,* quod (*intellige: pro eo, scil. facinore, quod*) *V 1. B. F. L.* 11 aliis] 35 num talibus aut illis, *scil. dominicis, legendum est?* committuntur *G,* commitantur *L.* licentia — auctorive] licearis iudicio auctorivae *V 1,* iudicis auctoritate terminentur *G,* liceat iudici actori suae *L.* personae *V 1,* personae *L,* persona *G.* suspectu *V 1,* suspecta et *G.* 12 infamata *G. L.* optimam *F,* optimae *G.* satisfactione] *ita B. L,* satis damnatione *V 1,* satisfactionem *corr. satisfactionem F,* satisfactione *G.* iudicet *F.* — 13 die alio] diae alio *V 3.* alia *P.*

40

XXXII. 14 XXXII. De — introducti] *ita V 1, XXXII. De his, qui sine ostenso crimine inviti monasteriis (ita F, monasterium G, monasterio L) sunt introducti F. G. L, XXXII. B, Cp XI. M 1.* 15 qui — elegerunt] monachus vel monacha que monasteria degerit *M 1.* qui] quae *L.* monasterium *V 1.* eligerunt *V 1.* monasterio *V 1.* 16 permittitur *M 1.* hi — sunt] hii qui in monasterio inbitis et iniustae sine ostensione sunt *V 1.* hii *L. M 1.* invitis *F,* inventi *M 1.* iuste *G. L. M 1.* 45 crimine deest *L.* monasteriis *F, deest L.* 17 nisi] ni *L.* 18 Ideoque — continetur *desunt M 1.* maxime *B. F. G. L, intellige: magis.* 19 Leoni *V 1. L.* manifestissime deest *V 1.* — 20 XXXII. deest *V 4.* qui] quis *M 3. 4. P, q V 4.* ostenso *corr. al. man. ostento P, hostenso corr. ostenso V 4.* criminae *V 3.* in] im *M 4.* monasterio *M 4, monasterium M 3. P. V 4.* sunt deest *M 3.* 21 volenter *M 3. 4. V 4,* volent *P.*

50

1) Auctor = actor. 2) Cf. c. 9 C. 20 qu. 1. 3) Num ad decreta Leonis c. 25 i. f. (Jaffé-K. n. 544) alludatur, diiudicare non ausim.

XXXIII. Ut laici ad missas in praesbyterio non intrent. Sacerdotum¹ aliorumque clericorum ecclesiis servientium honores a laicorum discrete apparere convenit. Quamobrem nulli laicorum liceat in eo loco, ubi sacerdotes reliquive clerici consistunt, quod praesbyterium nuncupatur, quando missa celebratur, consistere, ut libere ac honorifice possint sacra officia caelebrare.

Forma minor. XXXIII. Laici ad missas in praesbyterio non consistent.

XXXIII. De scolis reparandis pro studio litterarum. De² quibusdam locis ad nos refertur non magistros neque curam inveniri pro studio litterarum. Idcirco in universis episcopiis subiectisque plebibus et aliis locis, in quibus necessitas occurrerit, omnino cura et diligentia habeatur, ut magistri et doctores constituentur, qui, studia litterarum liberaliumque artium ac sancta habentes dogmata, assidue doceant, quia in his maximae divina manifestantur atque declarantur mandata.

Forma minor. XXXIII. In episcopiis et in plebibus vel aliis locis oportunis magistri et doctores constituentur, qui studia litterarum liberaliumque artium habeant, quia in his maxime divina manifestantur atque declarantur mandata.

XXXV. De conviviis festis diebus non faciendis. Sunt quidam, et maximae mulieres, qui festis ac sacris diebus atque sanctorum natalitiis non pro eorum, quibus debent, delectantur desideriis advenire, sed ballando³, verba turpia decantando, choros tenendo ac ducendo, similitudinem paganorum peragendo advenire procurant⁴; tales enim, si cum minoribus veniunt ad ecclesiam, cum peccatis maioribus revertuntur. In tali enim facto debet unusquisque sacerdos diligentissimae

XXXIII. 1 XXXIII. Ut — intrent] *ita V1, XXXIII. Ut laici ad missam (missas G) in presbyterio (inter presbyteros L) non consistent F. G. L, XXXIII. B.* 2 aliorumque L. ecclesiis B. F. L. honores — convenit] *ita B, honores a laicis habeant in quorum discretas apparere convenit V1, honores ad laicorum discrete apparere conveniunt F, honore a laicorum discrete apparere conveniunt G, honores a laicorum discrete apparere conveniunt L; post laicorum supplendum videtur loco, v. l. 44.* 3 sacerdotes — consistunt] consistunt sacerdotes stare reliqui vero clerici consistunt V1, sacerdotes vel reliqui clerici consistunt G, sacerdotes reliqui vel clerici consistunt L. 4 quod] ut V1. presbyterio F, praesbyterium B. G. L. caelebratur F. 5 consistat V1. ac] atque V1. honorifice B. F. G. L. 30 possit V1. celebrare L, exercere B. F. G. — 6 presbyterio V2. 3. M3. 4. P. V4.

XXXIII. 7 XXXIII. De — litterarum] *ita V1 (ubi vero pro reparandis legitur separandis). F. G. L (ubi pro reparandis invenitur praeparandis), XXXIV. B.* 8 cura V1. invenire F. 9 Idcirco e corr. L. subiectique V1. 10 habeatur] adhibeatur G. ut] et V1. magistros V1. 11 studio V1, studeant corr. studium F. liberalium V1. artium deest V1. ac sancta desunt F. G. L. 35 habentium L. 12 assidue B. F. G. L. doceat V1, doceantur G. maxime B. F. G. L. — 13 et in] et M3. 4. P. V4. oportuni V2, oportune M3. 4. V4. 15 maximae M4. adque V2. 3.

XXXV. 16 XXXV. De — faciendis] *ita V1. F (ubi autem non deest). G. L, XXXV. B.* 17 et] ex V1. maxime B. F. G. L. qui] quae L. sanctorum natalitiis] in natalitiis sanctorum V1. natalitiis B. 18 desideriis] ecclesiam add. L. advenirent F. ballando] blando et G. 19 coros L. docendo V1. F. G, docendo corr. ducendo L. peragendum V1. 20 si cum] sicut G. minoribus] scil. peccatis. ecclesiam B. L. cum peccatis] peccatis, cum B. 21 revertantur V1. tali enim] alieno V1. unusquisque sacerdos] honor quisque sacerdotes F. diligentissime B. F. G. L.

1) Cf. c. 30 *Dist. 2 de consecr., ubi in editione Romana (v. Friedberg, Corp. iur. can. I, 1323 sq.) legitur*: Sacerdotum aliorumque clericorum ecclesiis servientium honores a laicorum loco discrete apparere convenit. Quamobrem nulli laicorum liceat in eo loco, ubi sacerdotes et reliqui clerici consistunt, quod presbyterium nuncupatur, quando missa celebratur, consistere, ut libere ac honorifice possint sacra officia exercere. 2) Cf. c. 12 *Dist. 37.* 3) *Ballare est saltare, choreas ducere; cf. Ducange s. v.* 4) Cf. ex. gr. *concil. Laodicense c. 39, Africanum c. 28; Mansi II, 581. III, 767. V. etiam concil. Romanum 743 c. 15; supra p. 15 sq.*

populum admonere, ut pro sola oratione his diebus ad ecclesiam recurrant, quia ipsi, qui talia agunt, non solum se perdunt, sed etiam alios deperire adtendunt.

Forma minor. XXXV. Sacerdotes admoneant populum, ut in diebus festis non vacent conviviiis malis et iocis turpibus, sed orationibus.

XXXVI. De his, qui adhibitam sibi uxorem reliquerunt⁵ et aliam sociaverunt. Nulli¹ liceat, excepta causa fornicationis, adhibitam uxorem relinquere et deinde aliam copulare; alioquin transgressorem priori convenit sociari coniugio². Sin autem vir et uxor divertere pro sola religiosa inter se consenserint vita, nullatenus sine conscientia episcopi fiat, ut ab eo singulariter proviso constituantur loco. Nam uxore nolente aut altero eorum etiam pro tali re matrimonium¹⁰ non solvatur³.

Forma minor. XXXVI. Nullus excepta causa fornicationis uxorem suam dimittat. Si vero vir et uxor pro religione dividi voluerint, cum consensu episcopi hoc faciant. Nam si unus voluerit et alius noluerit, etiam pro tali re matrimonium non solvatur.

XXXVII. Ut non liceat uno tempore duas habere uxores¹⁵ sive concubinas. Nulli⁴ liceat uno tempore duas habere uxores sive concubinas, quia, cum domui non sit lucrum, animae fit detrimentum. Nam sicut Christus castam observat ecclesiam, ita vir castum debet custodire coniugium.

Forma minor. XXXVII. Nulli liceat uno tempore duas uxores habere, sed neque unquam concubinam.

XXXVIII. De incestis et inutilibus coniunctionibus. Consobrinam⁵, neptem, novercam, fratris uxorem vel etiam de propria cognatione aut quam cognatus

XXXV. 1 populo *F.* sola *ex nulla corr. V1.* ecclesiam *B. F. L.* recurrant] decurrat *V1.* ipsi] si *add. L.* 2 solum *deest V1.* deperire] deprimere *B.* attendunt *B. G. L.* — — 3 admoneant *corr.* amoneant *P.* 4 maliis *V3.* orationibus] ora... *M4.* 25

XXXVI. 5 XXXVI. De — sociaverunt] *ita V1 (ubi autem legitur relinquerunt et alias), XXXVI. De his — relinquerunt et alias sociarunt F, XXXVI. De his — relinquent et aliam sortiunt G, XXXVI. De his — reliquerunt et aliam sociarunt L, XXXVI. B.* 7 transgressorem *L.* 8 sociare *L.* uxore *V1,* a coniugio *add. L.* divertere] divostere *V1,* dimittere *F.* religiosa *corr. al. man. religione F.* inter se] interesse *V1.* consenserit *V1. F. G.* 9 vitam *V1,* mutuo *F.* fiat ut] fit *L.* singulariter] sin autem *add. L.* proviso] pro viro *V1,* provisu *F.* 10 uxorem volentem *V1.* altero eorum] alterorum *V1.* re] se *V1,* rem *corr. re F.* matrimonio solvantur *V1,* matrimonium solvantur *G.* — — 12 excepto *V3. 4. M3. 4,* excepto *corr. excepta P.* dimitt... *M4.* 13 fatiant *M4.* 14 matrimonio *corr. matrimonium P.*

XXXVII. 15 XXXVII. Ut — concubinas] *ita V1 (ubi sibe legitur pro sive), XXXVII. Ut non liceat uno tempore duas habere uxores uxoremve et concubinam F. G. L, XXXVII. B.* 16 sive concubinas] sibe concubinas *V1,* uxoremve et concubinam *B. F. G. L.* 17 sit] fit *V1. B.* fit] sit *V1. B.* castam] costa *V1.* 18 ecclesia *V1,* ecclesiam *B. L.* — — 19 umquam *V2. 3. 4. M3. 4.* 20 concubinam] Finiuntur decretalia Eugenii papae *add. P, ubi sicut in V4 reliqua desunt.*

XXXVIII. 21 XXXVIII. De — coniunctionibus] *ita V1 (ubi legitur autem incertis et inutilibus). 40 F. G (ubi pro inutilibus invenitur inutilitatibus). L (ubi legitur incertis), XXXVIII. B.* Consobrina *L.* novercam] nubercam *V1,* noveram *G.* 22 neptem] *ita B,* nepotem *rell.* cognationem *V1,* cognationem *corr. cognatione F.* quam] quem *V1.*

1) *Hic canon transiit in librum Papiensem Lotharii c. 95; MG. LL. IV, 557. Cf. etiam c. 23 C. 27 qu. 2.* 2) *Cf. J. Fahrner, 'Geschichte der Ehescheidung im kanonischen Recht' 45 (Friburgi Brisig. 1903) I, 83 ann. 3.* 3) *Cf. Lex Visig. III, 6, 2; MG. LL. nat. Germ. I, 167 sqq. Concilium Compendiense 757 cc. 5. 16; MG. Capit. I, 38.* 4) *Legitur hoc caput in libro Papiensi Lotharii c. 96; MG. LL. IV, 557.* 5) *Repetit hic canon — cum forma uberiore*

habuit nullus audeat in coniugium copulare. Si quis vero huic tali nefario coniugio convenerit et in eo permanserit, sciat se apostolicae auctoritatis anathematis vinculo esse innodatum, et nullus sacerdos illi tribuat communionem; si vero conversus divisusque ab illicita fuerit copulatione, dignae poenitentiae submittatur, ut sacerdos loci consideraverit*.

5 *) *V 1 addit*: Explicit concilium Eugenii papae, *B addit*: Explicit concilium Eugenii papae II.,
G. addit: Eugenius gratia Dei episcopus sanctae catholicae atque apostolicae Romanae
 ecclesiae huic decreto a nobis promulgato subscripsi, *L addit*: Eugenius gratia Dei epi-
 scopus catholicae atque apostolicae Romanae ecclesiae huic decreto a nobis promulgato
 subscripsi. Petronatus humilis archiepiscopus sanctae Ravennae (*al. man. corr. Ravenae*)
 10 ecclesiae huic decreto a nobis promulgato subscripsi.

Forma minor. XXXVIII. Consobrinam¹, neptem, novercam, fratris uxorem vel etiam de
 propria cognatione aut quam cognatus habuit nullus audeat in coniugium copulare. Si
 quis vero huic tali nefario coniugio convenerit et in eo permanserit, sciat se aposto-
 licae auctoritatis anathematis vinculis esse innodatum, et nullus sacerdos illi tribuat
 15 communionem; si vero conversus divisusque fuerit copulatione, digne poenitentiae sub-
 mittatur, ut sacerdos loci consideraverit. — *Forma minor in libro Papiensi Lotharii c. 107*
(MG. LL. IV, 559) amplificata est in excerptis q. d. canonum Hlotharii c. 4 (ib. I, 372; v. quae supra
p. 559 ann. 2 monuimus): De incestis coniunctionibus hoc praecipimus (praecipitur), ut
 nullus deinceps propinquam nec quam propinquus habuit, uxorem ducat (accipiat in con-
 iugio; et uxoris parentela sit ita viro sicut et propria parentela).
 20

XXXVIII. 1 audeat] sibi *add. B.* coniugio *V 1. G.* copulari *F. G.* Si quis] *Sin V 1,*
 Qui *F.* tali *deest G.* 2 et *deest L.* apostolica *V 1. B.* apostolice *F.* auctoritate *B.* ana-
 thematis *ex anama sit corr. al. man. F.* anathematicis *G.* innodatus *V 1. L.* 3 si vero *desunt F.*
 illicita *B. L.* fuerit *deest F.* 4 digne *F.* poenitentiae *F. G.* submittantur *V 1. G.* et *add. L.* — —
 25 11 XXXVIII. Consobrinam — consideraverit] *ita M 2. V 2. 3.* XXXVIII. Consobrinam, neptem, novercam
M 3. 4. ubi reliqua capitis desunt, totum caput deest P. V 4. 12 coniugio *V 2.* 13 tali] tam *M 2.*
 sciat] *siat V 3.* 14 anathematis *V 3.* illis *V 2. 3.* 15 dignae *V 3.* poenitentia *M 2. V 2.*
 16 consideravit *V 3.*

forma minor concordat — formam minorem canonis 6. concilii Romani 743, v. supra p. 31,
 30 *ubi l. 25 — 30 secundum hunc textum tum nondum constitutum corrigendae sunt.* 1) *V. anno-*
tationem praecedentem.

47. CONCILIUM MANTUANUM.

827. Iun. 6.

V. cl. W. Meyer Spirensis libello peculiari, qui inscribitur 'Die Spaltung des
Patriarchats Aquileia (Abhandlungen der Göttinger Gesellschaft der Wissenschaften, Phil.-
 35 *Hist. Klasse NF. II No. 6. 1898)' exposuit, quibus de causis anno 607. Aquileiensis*
metropolis in duos archiepiscopatus divisa sit, Aquileiensem videlicet et Gradensem.
Quorum de controversia anno 827. in concilio Mantuano actum est, cuius decreto Aqi-
leiensi patriarchae pristina patriarchalis seu metropolitana dignitas in ordinandis

regendisque Istriae episcopiis et ecclesiis restituta est, sicut legitur in diplomate Hludowici II. imperatoris d. d. 854 Oct. 30 (Ughelli, *Italia sacra* ed. 2. V, p. 39; Böhmer-Mühlbacher, *Regg. imperii* I² n. 1200). Frustra autem anno 828. Venerius patriarcha Gradensis (ca. 826—844?) sententia huius synodi reiecta sedem Romanam de causa definienda appellavit, quia, ut ipse dicit, gloriatur se idem Maxentius (Aquileiensis patriarcha 811—833) palam per praeceptum domini imperatoris (Hlotharii) diocesim Istriensium habere (MG. Epp. V, 316). In diplomate imperiali deperdito, quo gesta synodalia Mantuana adhibita erant, nititur privilegium Hludowici II. imperatoris iam laudatum; ipsa autem contentio deinde sub Gregorio IV. papa (827—844) et Sergio II. papa (844—847) de novo agitata est; cf. Böhmer-Mühlbacher, l. l. p. 329 et 491. 10

Praeter Hludowici II. diploma laudatum et Venerii epistolam synodi Mantuanae (cf. Simson, *Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen* I, 281 sqq. W. Meyer, l. l. p. 16) Iohannis chronicon Gradense et Andreas Dandulus in chronico suo mentionem faciunt. Illic haec leguntur: Anno vero nostri redemptoris ab incarnatione . . . (ita!) Istrienses episcopi, qui consecrationis donum a Gradensi patriarcha more solito recipiebant, Aquilegensi metropolitano, Langobardorum regis virtute coacti, sese subdiderunt (MG. SS. VII, 17) et apud Dandulum VIII c. 3 p. 8 (Muratori, SS. rer. Ital. XII, 173): Per idem tempus Maxentius patriarcha Aquilegiensis, Lotharii regis fultus favore, Gradensem ecclesiam in suffraganeis Istriae turbare nititur nec a Gregorio papa admonitus desistere voluit. Immo repetito seculari subsidio antedictos episcopos ad sibi reverentiam et subiectionem metropolitano debitam exhibendam in totum coegit. 15 20

Concilii Mantuani decretum ex codice Brisianus exscriptum invenitur in codice Romano bibliothecae Vallicellanae B. 61 saec. XV. (= V) fol. 244'—246', quem contulit v. d. J. Schwalm. Eiusdem libri apographo in codice Romano bibliothecae Vallicellanae C. 56 saec. XVII. fol. 139 usi non sumus. 25

Edd.: Baronius, *Ann. eccl.* 605 n. 3—6 (fragm.). Ughelli, *Italia sacra* ed. 2. X, 2 (fragm.); cf. I, 860. J. de Rubeis, *De schismate ecclesiae Aquileiensis* (1732), p. 224. J. de Rubeis, *Monum. ecclesiae Aquileiensis* (1740), p. 414. Labbe-Cossart ed. Coleti IX, 657. Mansi XIV, 493. — Reg.: *'Neues Archiv'* XXIV, 487.

Regnante domino nostro Iesu Christo in perpetuum, anno pontificatus sanctissimi et universalis papae Eugenii¹ III¹⁰ et imperantibus piissimis, catholicis et Dei cultoribus Chlodowico et Chlothario, divis imperatoribus, anno² VII⁰ et X⁰, per indictionem quintam, VIII. Idus Iunii³, secundum Dei gratiam et sanctionem eorum congregata est synodus in civitate Mantua, in qua affuerunt vir venerabilis et sanctissimus (1) Benedictus episcopus⁴ et (2) Leo reverentissimus diaconus bibliothecarius, legati videlicet sanctae Romanae aecclesiae, habentes locum beatissimi papae Eugenii, 30 35

Lemma: Synodus que acta est in civitate Mantua pro causa sanctae Aquileiensis aecclesiae V. 32 inditionem V. 34 est add. e con. 35 biblyothecarius V.

1) Eugenii II. (824 ante diem 6. Iunii — 827 Aug.). In diplomate Hludowici II. supra laudato verba fiunt de temporibus beati papae Eugenii, qui ad suggestionem piae recordationis Ludovici († 840) . . . et . . . Lotharii († 855) . . . petitione synodale concilium Mantuae congregare praecepit, in quo sub praesentia legatorum sanctae Romanae ecclesiae, adistente coram Maxentio Aquileiensi beatae recordationis antistite († 833) . . . controversia Aquileiensis et Gradensis ecclesiarum sententiis episcoporum penitus est soluta. 2) Annus 827. re vera erat imperii Hludowici annus decimus quartus, Hlotharii quintus. 3) Iun. 6. 4) Albanensis (Albano) aut Amerinus (Amelia). 40 45

(3) Sychardus palatinus presbyter et vir spectabilis (4) Theoto¹, a praefatis Augustis directi, (5) Petronas quoque Ravennatis² reverentissimus archiepiscopus atque (6) Angelpertus sanctissimus Mediolanensis³ archiepiscopus; provinciae Aemiliae (7) Andreas Ferrariensis⁴ episcopus, (8) Leo Faventinus⁵ episcopus, (9) Vitalis Comaclensis⁶ episcopus, (10) Christophorus Bononiensis⁷ episcopus, (11) Nordebertus Regiensis⁸ episcopus, (12) Lantpertus Parmensis⁹ episcopus, (13) Georgius diaconus, (14) Honestus diaconus, (15) Deusdedit diaconus, (16) Romanus diaconus, alius (17) Romanus diaconus, (18) Dominicus diaconus; Lyguriae provinciae (19) Autericus Vercellensis¹⁰ episcopus, (20) Rambertus Brixianus¹¹ episcopus, (21) Erimpertus Laudensis¹² (22) Synepertus Cremonensis¹³ episcopus; Venetiae provinciae (23) Rattoldus Veronensis¹⁴ episcopus, (24) Laiulfus Mantuanensis¹⁵, (25) Franco Vicentinus¹⁶, (26) Dominicus Patavensis¹⁷, (27) Adeodatus Tarvisanus¹⁸, (28) Emmo Cenetensis¹⁹, (29) Othelbertus Bellunensis²⁰, (30) Anselmus Concordiensis²¹, (31) Auratus Feltrensis²², (32) Arthemius Azolensis²³, (33) Andreas archidiaconus agens vicem Heimberti Tridentini²⁴ episcopi.

Residentibus igitur in hac synodo reverentissimis episcopis, adstantibus diaconibus et caetero clero, veniens vir sanctissimus Maxentius, Aquileiensis patriarcha²⁵, precum libellos pro dispersione suae Aquileiensis aecclēsiae obtulit, ut suae provinciae aecclēsias, quas Barbarorum incursus a sua matrice segregaverat, auctoritate canonum iam pacis tempore percipere mereretur ad propria: 'Nos, qui veritate perfecta invenimus a beato evangelista Marco, qui spiritualis et ex sacro fontis utero ac carissimus sancti Petri apostoli fuit filius, necnon ab elegantissimo²⁶ Hermachora Aquileiensem aecclēsiam pre omnibus Italiae in Christi fide prius fundatam esse et pastorem ibi semper curam servatam et sanctorum apostolorum sanctae Romanae aecclēsiae doctrinis imbutam atque ipsam semper eius fuisse discipulam et peculiarem ac vicariam in omnibus, quemadmodum insertum in eiusdem Aquileiensis aecclēsiae comperimus sacris litteris. Relatum igitur a nonnullis est in eadem synodo, quod²⁷ eo tempore, quo Longobardi Italiam invaserant, Romanam aecclēsiam vir sanctissimus Benedictus²⁸ papa regebat, Aquileiensi quoque civitati eiusque populo Paulus²⁹ patriarcha preerat, qui, Longobardorum barbariem et immanitatem metuens, ex civitate Aquileiensi et de propria sede ad Gradus insulam, plebem suam, confugiens omnemque thesaurum et sedes sanctorum Marci et Hermachorae secum ad eandem insulam detulit idcirco, non ut sedem aut primatum aecclēsiae suaeque provinciae construeret inibi, sed ut Barbarorum rabiem possit evadere. Qui XII annis sacerdotium gerens ab hac luce subtractus est regendamque aecclēsiam Probino

19 Nos qui] v. quid infra p. 586 l. 42 sq. annotabimus. perfecta] ita V, fort. perspecta corrigendum
35 est. 32 possit e posset corr. V.

1) Cf. Simson, l. l. I, 283 ann. 4. 2) Ravenna. 3) Mailand. 4) Ferrara.
5) Faenza. 6) Comacchio. 7) Bologna. 8) Reggio. 9) Parma. 10) Vercelli.
11) Brescia. — Ex codice Brixiano descriptus est V. 12) Lodi. 13) Cremona. 14) Verona.
15) Mantua. 16) Vicenza. 17) Padua. 18) Treviso. 19) Ceneda. 20) Belluno.
21) Concordia. 22) Feltre. 23) Asolo. 24) Trient. 25) 811—833. 26) Cf. acta
s. Hermagorae c. 3 (Acta SS. Jul. III, 252): . . . beatus (scil. Marcus) edidit populo, ut eligerent
sibi quem voluissent virum Christianissimum. Turba autem populi elegerunt sibi elegantem personam
et condignam, nomine Hermagoram. 27) Sequentia narratur secundum Pauli diaconi historiam
Langobardorum II cc. 10. 25. III cc. 14. 26. IV c. 33 (MG. SS. rer. Langob. p. 78. 86. 100.
105. 127), verbis paulisper mutatis vel paucis additis; quae cum fonte congruunt typis minoribus
imprimi fecimus. 28) Benedictus I. (574—578). 29) Immo Paulinus; cf. MG. SS. rer.
Langob. p. 78 ann. 5.

reliquit. Isto quoque Aquileiae defuncto prefatae aecclesiae Aquileiensi sacerdos Helias preficitur et hoc quoque mortuo Severus huic succedens regendam suscepit aecclesiam. Defuncto itaque Severo ordinatur loco eius Iohannes patriarcha in Aquileia eo tempore, quo Agilulfus¹ rex Longobardorum regnabat. In Gradus quoque ordinatus est haereticus Candidianus antistes. Hic enim Candidianus nec per consensum comprovincialium⁵ episcoporum nec in civitate Aquileia, sed in dioecesim et plebem Aquileiensem Gradus, quae est perparva insula, contra canonum statuta et sanctorum patrum decreta ordinatus est. Et inter alia probat hoc huius Aquileiensi aecclesiae Iohannis antistitis epistola ad Agilulfum regem directa, cuius textus inter caetera ad locum talis est: Qualis² autem unitas dicitur facta, ubi spata, ubi claustra carcerum, ubi flagella fustium, ubi¹⁰ longa exsilia crudeliumque poenarum discrimina parabantur? Et miseri suffraganei aecclesiae nostrae, scilicet episcopi Histriae³, cum summa vi et necessitate a Gradensi castro Ravennam compulsione districtissima ducebantur Grecorum necnon inibi loquendi licentia negabatur. Atque Candidianus inutilis, qui se ob sui sceleris immanitatem prefatae sanctae recordationis domno Severo, decessori nostro, sub anathematis interposicione obligatus est, ne ad potiore gradum¹⁵ unquam accederet, quoniam a se eique corde faventibus in praedicto Gradensi castro adulterium matri aecclesiae improbe ingereretur, ordinatur episcopus. Et Petrus, Providencius seu Agnellus, episcopi Histriae, qui adhuc fidem sanctam tenebant et Candidiano necdum consentiebant, de aeclesiis suis a militibus tracti et cum gravi iniuria et contumeliis ad eum venire compulsi sunt; si enim recte ei consencientes essent, voluntarie illi consentire debuerant, non autem per vim.²⁰ Et post pauca sic: Laborate⁴ et agite, quatinus et fides catholica vestris augeatur temporibus et in Gradensi castro, postquam infelix Candidianus de hoc seculo ad aeterna supplicia transmigravit, altera iniqua ordinatio ibi minime celebretur nec populus ille amplius tribuletur. Et

cf. Rom. 12, 19. vere, si hoc Domino auxiliante egeritis, quod primum est, Christus Deus pietati vestrae erit bonorum omnium retributor. Et quia Gradus mari et fluctibus cingitur et Histria, quae²⁵ prius Aquileiae, suae metropoli, subiecta fuerat, Smaragdo⁵ hexarcho resistente, tunc a Longobardis capi non poterat, sed ad iura Graecorum tenebatur, quare factum est, quod rex ei nullum potuit prestare auxilium ac per hoc, ipso annitente hexarcho, Histriae episcopi de aeclesiis suis a militibus Graecorum tracti sunt et hunc Candidianum ordinare compulsi, — antiquorum igitur recitatis historiis Aquileiam matricem³⁰ semper et metropolim fuisse repperimus, Gradus autem plebem eius esse omnino comperimus'.

Sed et populi Polensis⁶, quae civitas caput est Histriae, decretum ab universo clero et cuncto populo missum ad Sigualdum⁷, patriarcham Aquileiensem, qui usque ad Francorum tempora vixit, verum et probatissimum invenimus, ut electum ab eis³⁵ episcopum ordinaret.

Sed et id non omittendum, quod et clerici et nobiles ex laicis viris electi ab Histriensi populo sanctam synodum supplicantes venerunt, ut eos a Grecorum naequissimo

6 plebem V saepius. 7 perarva V. 14 immanitatem] post hoc verbum ab episcopali collegio definitione patrum extorrem reddidit vel similia excidisse censet Gundlach. recordationis] a add. V. 16 a] 40 ad V. 17 ingereretur] ingerens V. 19 si ex sic corr. V. 27 poterat e potuit corr. V. tenebantur V. 29 tracti] tractati V. 30 antiquorum] hoc verbo revertitur Maxentius ad propositum, quod supra p. 585 l. 19 cum verbis: Nos qui veritate etc. coeperat; cum verbo comperimus (l. 31 sq.) finit.

1) 590 — 616. 2) Ex epistola Iohannis patriarchae anno c. 607. ad Agilulfum regem Langobardorum missa; MG. Epp. III, 693 ed. Gundlach. 3) Cf. Pauli hist. Langob. IV 45 c. 33 (MG. SS. rer. Langob. 127). Chron. patriarch. Gradensium c. 3 (ibid. p. 394). 4) Ex eadem epistola ann. 2 laudata; l. l. 5) Cf. Paulus diaconus, Hist. Langob. III c. 26; l. l. p. 105. 6) Pola. 7) 762 — 776.

vinculo liberatos ad Aquileiam, suam metropolim, cui antiquitus subditi fuerant, redire concedat, quia electi, qui ordinandi sunt, prius piissimis imperatoribus nostris et postmodum ad partem Graecorum fidem per sacramenta promittunt; et ideo in hoc facto gravari se asserunt et servire duobus dominis non posse conclamant.

cf. Matth.
6, 24.

5 Auditis itaque horum precibus sanctissimi et reverentissimi legati sanctae Romanae aecclesiae, Benedictus¹ videlicet episcopus et Leo diaconus, universa, quae Maxentius, patriarcha Aquileiensis, in libello obtulerat, auctoritatesque veracissimas, quae in hac synodo propalatae sunt, recitatis etiam canonibus, recapitulando cuncta per ordinem protulerunt interrogatisque singulis episcopis, utrum iusta sit an iniusta
10 Histrianorum petitio et si secundum has auctoritates Aquileia semper metropolis fuerit aut, si provintia, quae contra canonum² statuta in duos metropolitanos divisa est, ad unam et primam reformari debeat, 'et si placet eorum petitio, clara voce proferte', — universi respondentes dixerunt: 'Iusta est Histrianorum petitio, et quia, quod Aquileia semper metropolis extitit dominaque fuit Gradensium, novimus et quia contra patrum
15 decreta divisa est, ideo auctoritate patrum ad priorem statum reformetur; omnibus nobis placet'. Et illi respondentes dixerunt: 'Et nobis ita placet'.

Statuit igitur sancta synodus, ut Aquileia metropolis, quae contra patrum statuta divisa in duos metropolitanos fuerat, deinceps secundum quod et antiquitus erat prima et metropolis habeatur et Maxentius, sanctae Aquileiensis aecclesiae patriarcha, eiusque
20 successores in singulis Histriae aecclesiis electos a clero et populo ordinandi in episcopos licentiam sicut et in caeteris civitatibus suae metropoli subiectis modo et futuris temporibus habeant.

Deinde ergo hoc statuentibus et loquentibus legati sanctae Romanae aecclesiae et prefati illustrium imperatorum missi exorsi sunt palam omnibus dicentes: 'Notum
25 sit universis presentibus et futuris in hac synodo et nostris definitionibus affectum animi et consensum domini papae esse Eugenii atque piissimorum Chlodowici ac Lotharii imperatorum, quatenus Aquileiensis aecclesia ad pristinum reformetur decus nunc et in perpetuum'.

Sane et id necessario indicandum duximus, quod Sychardus, id est palatinus
30 presbyter, et Theoto vir spectabilis, sacrorum imperatorum missi, cum essent prius in civitate Tarvisio, ad Venerium³, Gradensem episcopum, suum missum miserunt precipientes, ut ipse ad synodum, quae Mantuae futura erat, cum auctoritatibus, si haberet,

13 quod deest V. 20 populo in ordinandis episcopis V. 25 affectum] effectum V. 29 id est] idē V. palentinus V.

35 1) V. supra p. 584 ann. 3. 2) Cf. concil. Chalced. c. 12; Mansi VII, 376. 3) 826—844(?); cf. etiam Hludowici et Hlotharii imperatorum epistola ad eum directa (ca. 827. Ughelli, Italia sacra ed. 2. V, 1104; Mühlbacher² n. 840), quam hic repetimus: In nomine domini Dei et salvatoris nostri Iesu Christi. Hlodovicus et Hlotarius divina ordinante providentia imperatores augusti Venerio venerabili patriarchae in Domino salutem. In litteris sanctitatis tuae, quas nobis per missum
40 tuum Tiberium (cf. epistola Venerii ad Hludowicum imperatorem missa 826/27; MG. Epp. V, 314, praecipue p. 315 l. 27 sqq.) misisti, scriptum reperimus, quod tu secundum nostram iussionem propter contentionem tuam et Maxentii patriarchae firmandam (finiendam?) Romam venisti, sed quia Maxentius eodem tempore illuc non venit et propter eius absentiam dominus apostolicus nihil inde definire potuit, tu infecto negotio domum reversus es. Sed nobis non videtur esse conveniens, ut
45 ista causa sic remaneat, ideoque decernimus, ut iterum tempore congruo Romam ad praesentiam domini apostolici quam et in eorundem missorum nostrorum contentio vestra iuste et canonice definiatur, ut in postmodum nullam inter vos de hac causa altercationem habere sit necesse.

pro defensione suae aecclēsiae paratus adesset. In qua eius prestolantes adventum diebus V resederunt. Sed propter quorundam episcoporum ad hostem pergendum impedimentum, iam coepto ipsorum itinere, plus expectare nequiverunt. Tamen adhuc eis stantibus et abire volentibus sic tandem venit Tyberius¹, diaconus et oeconomus aecclēsiae Gradensis, a Venerio eiusdem castrī episcopo missus, obsecrans, ut auctori-
tates, quas pro sua aecclēsia duxerat, in presentia synodi legerentur.

Relectis itaque omnibus repperimus exemplaria e nullius manu esse roborata; et quamvis ita sint, si essent firmata, magis Aquileiensi ecclesiae quam suae pertinerent. Cumque a synodo sciscitaretur, utrum horum exemplorum autentici in archivio suae ecclesiae tenerentur necne, respondit nihil amplius se habere nisi synodum ab Helia,¹⁰ Aquileiensi patriarcha, in castro Gradensi, quod plebs eius erat, actam fuisse, cuius initium est: Cum² in castro Gradensi ac plebe sua Helias, patriarcha sanctae Aquileiensi aecclēsiae, cum Martiano, Leoniano, Petro, Vindemio, Vigulo, Iohanne et reliquis consacerdotibus suis consedisset et reliqua; item subscriptiones episcoporum huius synodi in plebe Gradensi actae: His gestis apud nos habitis subscripserunt Martianus Opitargensis³, Leonianus¹⁵ Tyborniensis⁴, Petrus Altinatis⁵, Helias sanctae Aquileiensi aecclēsiae patriarcha, Vindemius Cessensis⁶, Vigulus Pataviensis⁷, Iohannes Caleianensis⁸, Clarissimus Concordiensis⁹, Patricius Emolnensis¹⁰, Hadrianus Polensis¹¹, Maxentius Iuliensis¹², Severus Tergestinus¹³, Iohannes Parentinus¹⁴, Aaron Avoriensis¹⁵, Materninus Sabionensis¹⁶, Flaminus Tridentinus¹⁷, Vigilius Scaravasiensis¹⁸, Laurentius Feltrinensis¹⁹, Martianus Petenatis²⁰; item excerptum ex suggestione²⁰ Histriensium et Venetiarum ad papam Gregorium²¹ missum, quam prefatus Tyberius synodo obtulit, cuius initium est: Suggestendo ter beatissimo atque apostolico totiusque orbis terrarum capiti, domno Gregorio, universali papae, cuncti episcopi Histriensium et Venetiarum provinciae seu cuncta generalitas populi Gradensis oppidi et plebis, ultimi servuli vestri.

Ad locum cuncta liquidius in veritate suggerere non omisimus. Tempore igitur²⁵ Aquileia civitate stante in Hysperia illuc sanctus Marcus evangelista ad predicandum ab urbe Roma, scilicet a beatissimo Petro principe apostolorum, directus est, per cuius vero predicationem veracissimam orthodoxa fides Christi populo commoranti inibi ab

7 e nullius] et nullius V. 9 in deest V. 10 tenerentur] a (= aut) add. V. 26 Hysperia e Hesperia corr. V.

1) A Venerio diaconus et vicedomnus appellatur; cf. MG. Epp. V, 315. 2) Acta spuria synodi anno 579. adscriptae (cf. W. Meyer, l. l. p. 21 sqq.) leguntur in Andreae Danduli chronico VI c. 1 (Muratori, SS. rer. Ital. XII, 98. Mansi IX, 923). Omnia fere episcoporum nomina inveniuntur apud Paulum, Hist. Langob. III c. 26 (l. l. p. 107) et in chronico patriarcharum Gradensium c. 1 (ibid. p. 393), unde in Iohannis chronicon Gradense (MG. SS. VII, 7) trans-
ierunt. 3) Oderzo. 4) Tibern in Carinthia. 5) Altino. 6) Cissa in Istria. 7) Padua. — In chron. patr. Grad. nomen episcopi occurrit Bergullus, apud Dandulum Virgilius. 8) Cilly in Carinthia. 9) Concordia. 10) Emonia in Istria aut Laybach in Carinthia. 11) Pola. 12) Zuglio in Istria. 13) Tergeste. 14) Parenzo. 15) Avronzo prope Cadore aut Innichen. 16) Seben (postea Brixen). — Apud Paulum episcopus nominatur Ingenuinus, in
chron. patr. Grad. Ingenuus, apud Dandulum invenitur: Marcianus presbyter locum faciens. . . Inguini episcopi sanctae ecclesiae secundae Rhaetiae. 17) Trient. — Apud Paulum, in chron. patr. Gradensium et apud Dandulum episcopus Agnellus nominatur. 18) Scarabantia ad Istrum. 19) Feltre. — Apud Paulum et in chron. patr. Grad. episcopus Fonteius nominatur; apud Dandulum occurrit: Laurentius presbyter locum faciens Fonteii episcopi sanctae ecclesiae
Feltrinae. 20) Pedena in Istria. 21) Gregorium II. (715—731); cf. Rubeis, De schismate p. 173.

eo tradita est et usque nunc ibidem immutabilis manet necnon ab ea exordium christianitatis non sola sumpsit Italia, verum etiam multae aliae provinciae. Beatus igitur Marcus evangelista, Aquileiae residens, vultum beati Petri apostoli videre desiderans, Romam urbem regrediens et secum elegantem virum, Hermachoram nomine, ab omni electum clero et populo deferens et ab ipso beato Petro apostolo Aquileiae urbis ordinatus et constitutus est pontifex. Deinde Hermachoram proton Italiae pontificem constituit. Pontifices adhuc Aquileia in civitate stantes sexto miliario in loco, qui Gradus nuncupatur, munitionem quamdam construxerunt, in qua etiam Dei aeclesias mirifice fabricaverunt, quatinus aestivo tempore ibi degentes Aquileiae pontifices possint ardorem aestatis evadere. Et notandum, quod omnes Histriensium civitates ac reliquae, quas haec notat synodus, Aquileiae civitati, quae caput et prima est totius Italiae, subiectae sunt.

Item in ultimo interrogatus est Tyberius, diaconus et oeconomus Gradensis aeclesiae, ut proprio ore proferret, qualis harum duarum divisionum sedes, quae contra canonum statuta partita est, prima et metropolis fuerit. Qui constanter clara voce professus est: 'Negare non possum, quia ego et paene omnes sciunt Aquileiam civitatem primam et metropolim esse et a beato Marco et Hermacora in Christi fide fundatam. Sed propter oppressionem paganorum Helias Aquileiensis patriarcha ad Gradus veniens in diocesi et plebe sua habitavit et suorum episcoporum ibi synodum egit'.

Interim scimus, quod ab beato Marco usque ad Paulum patriarcham, qui ad Gradus, plebem suam, confugit, sunt XX patriarchae¹, qui venerabilem sedem Aquileiensem tenuerunt et Gradus iudicaverunt ita ut unum proprium de titulis. A Paulo quoque patriarcha usque ad Iohannem patriarcham, ubi inter Aquileiensem sedem et Gradus, plebem eius, divisio facta est, sunt patriarchae V, qui omnes ut esset iudicaverunt usque ad Candidianum haereticum, qui hanc divisionem cum Graecis, qui totam Histriam suo quoque iure tenebant, gessit.

4 desyderans V. 27 gessit] Desinit exemplar privilegii Aquileiensis aeclesiae. Finis add. V.

1) Cf. Rubeis, *De schismate* p. 244.

48. CONCILIUM IN FRANCIA HABITUM.

816—829? (ca. 825).

Traduntur in codice Guelferbyitano inter Blankenburgenses 130 (antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X. (= G) fol. 104—105', quem contulit v. d. Milchsack, capitula infra proferenda, inscriptione praemissa: Item alia capitula domni Hludowici imperatoris; antecedit in codice Hludowici capitulare ecclesiasticum 818/19 (MG. Capit. I, 275; Mühlbacher² n. 674), sequuntur capitula ab episcopis in concilio Attiniacensi anni 822. proposita (supra p. 471 sq.).

Apparet inscriptione illa indicium datum esse de tempore capitum, non de eorum origine. Composita sunt sub Hludowico imperatore, quo anno nescitur; id solum pro certo est ea promulgata esse post concilium Aquisgranense anni 816. (supra p. 307 sqq.), cum in cc. 8 et 14 mentio fiat institutionum canonicorum et sanctimonialium. Effici videbitur ex c. 9, ubi verba fiunt de beatae recordationis Benedicti abbatis regula, 5 capitula scripta esse post mortem Benedicti abbatis Indensis, qui obiit die 11. mensis Februarii 821 (cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' I, 163), sed illa eodem fortasse iure ad Benedictum patrem, regulae monasticae auctorem primum († ca. 545), referri poterunt. Utut est, ad singula capita, ut ex annotationibus nostris patebit, remittere debemus ad Hludowici admonitionem omnibus regni 10 ordinibus directam 825. Aug. (MG. Capit. I, 303; Mühlbacher² n. 798), deinde ad Hlotharii capitulare Olonnense ecclesiasticum alterum 825 (v. supra p. 473 n. 43 B), ut circa annum 825., sive paullo ante sive paulo post, ipsa capitula emissa censeamus, fortasse ante concilium Parisiense anni 829. (infra n. 50 D), si modo de tali re coniectura quaedam proponi potest.

15

Pauca dicenda sunt de natura capitulorum. Quae non ab imperatore promulgata, sed ab episcopis proposita elucet ex cc. 6. 8. 15. 16; ubi autem hi ad concilium congregati fuerint, prorsus ignoratur.

De codice iam supra egimus.

Edd.: MG. LL. I, 238. Migne, Patrol. lat. XCVII, 455. MG. Capit. I, 368. — Reg.: deest. 20

I. Incomparabilis augustae gloriae sapientia, caelesti fulta sophismate, velut debitam subiectis disciplinam regiminis praerogativa ministrans, saluberrima potius simplicitate quam syllogismorum difficultate comprehensa capitula, que secuntur, insinuat.

Quo ordine episcopus debeat inveniri.

II. Sanctae trinitatis fides a tribus prorsus veneratur ordinibus. De quibus cum 25 canonicum ecclesiae fidei iam fundamentum probatum et a fidelibus loci viris electum ratio provehendum denuntiat, tamen necessitudine incumbente et monachum admittit, et laicum auctoritas non excludit. Sed cum subiungitur, qualis esse debeat, tot huic dicto canonica atque apostolica mandata conveniunt, ut nequaquam breviter intimata 30 sufficere videantur. De monogamia vel virginibus sacerdotem ecclesia requirit, *si quis sine crimine est*. Ultimus tamen, si concessa loquitur, ita se imitabilem in omnibus quae agit, praebeat, quatenus proximorum corda rore doctrinae rigare non cesset et bonis, quae docuerit, operibus non repugnet.

cf. Tit. 1, 6.

III. Officium episcopi curam esse et fervorem ecclesiasticarum rerum et fidei firmamentum tam virtute verbi quam iusto rerum moderamine sacrae lectionis serie 35 comprobamus. Sed tunc conversatio illius congruit officio, cum pro vitae innocentia actione praecipuus et prae cunctis fit contemplacione suspensus¹.

III. De conversatione clericorum in episcopatu disposita quid aliud quam ut 1. Tim. 3, 4. canonicè degant dicendum est? Qui iuxta vocem apostoli *filiis bene subditi* vocari con-

I. Lemma: Item alia capitula domni Hludowici imperatoris G. 21 Incomparabilis] I. In para- 40 bolis G. caelestis G.

II. 25 venerator G. 30 De monogamia — est] ita G, interpretationem proponere non ausim.

1) Cf. Hludowici admonitio 825 Aug. c. 4; MG. Capit. I, 303 sq. (Mühlbacher² n. 798). V. etiam concil. Remense c. 14, Turonense 813 c. 4 (supra p. 255. 287) et infra (n. 50 D) concil. Parisiense 829 lib. I cc. 4. 15 — 18.

cupiscunt, cum in cultu vario discreti esse debeant¹, usuras cum feminarum accessu vitare contendunt².

V. De dispositione et officio presbyterorum, qualis esse exterius debeat vita praesulis, preeundo demonstrant. Hi nimirum in ecclesiae providentiam ordinati tunc in proposito permanere videantur, cum prona devotione strenui pastoris pro captu imitare vestigia consuescunt³.

VI. De ordinatione rerum episcopii priorum nobis patrum et Romane legis statuta rite conservata sufficiant: quadripertita denique ex redditibus patrimonia partim pauperibus eroganda, partim praelatorum templorumque usibus implicanda sanxerunt⁴.
Aecclesiis igitur baptismalibus custodes eligantur presbyteri, in quibus non solum nomen officii, verum etiam sanctitatis decenter cultus effulgeat. Titula quoque earundem ecclesiarum una cum rectoribus aequae sibi praepositis, tamquam subiectionis ordine contenti, sublimioris humiliter culmina venerentur.

VII. Qualiter senedochiorum ordo servetur, promulgata ab auctoribus eorum testamenta fatentur⁵. Nam si levitatis aut fortasse simplicitatis erroribus obvoluta rationabili statu caruerint, catholici provisoris arbitrium prestolentur.

VIII. De ordine canonicorum in locis suis excerpte ab auctoribus vel ab antiquis ecclesiae legibus defloraciunculae ex decretis gloriosissimi Caesaris in unum codicem redactae ac a nobis susceptae horum vitam predulci suavitate componendo perornant⁶.

VIII. De monasteriis regularibus. Quae beatae recordationis Benedicti abbatis regula praeclaris obsequiis dedita conglobavit, monasticae meditationi⁷ tamquam a sancto Spiritu prolata sufficiant.

(X). Quoniam liquido constat monachorum congregationem absque abbate eiusdem ordinis esse non posse, eligendus est inter eos vir modestus et prudens una cum consensu episcopi civitatis. Cuius se suffraganeos fore cognoscant, quia iam regulariter

V. 4 preeundo] ita G, certe corruptum.

VIII. 17 excepte G. 19 vita G.

VIII. 21 VIII.] VIII. G. 22 meditationis G. 23 prolata G.

X. 24 (X)] numerus deest G. 26 cognoscant ex cognoscunt corr. G; supplendum est abbates.

1) Cf. concil. Aquisgranense 816 inst. can. cc. 124. 125; supra p. 404 sq. 2) Cf. ibid. cc. 39. 40. 61. 62. 75. 82. 92. 144; supra p. 360. 364 sq. 367 sq. 369. 418. 3) Cf. Hludowici admonitio 825 c. 5; MG. Capit. I, 304. 4) Decretis Gelasii c. 27 (Jaffé-K. n. 636) aliisque praeceptis Romanis, quibus res ecclesiasticae in quattuor partes dividi iubentur (cf. U. Stutz, 'Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens' I, 27 sqq.), opponitur consuetudo Hispana, qua tribus partibus res ecclesiasticae dividuntur; v. quos locos affert Stutz, l. l. p. 38 sqq., ex. gr. concil. Tarraconense 516 c. 8, Toletanum IV. (655) c. 6; Mansi IX, 543. XI, 28. Cf. etiam Hludowici capitulare ecclesiasticum 818/19 c. 4, Statuta Haitonis episcopi Basiliensis (807—823) c. 15; MG. Capit. I, 276. 364. 5) Cf. Hlotharii capitulare Olonnense alterum ecclesiasticum 825 c. 4: De senodochiis precipimus, ut secundum possibilitatem vel temporis fertilitatem testamentorum scripta sequantur, eiusdem capitula de rebus ecclesiasticis (de eorum tempore ac natura cf. Mühlbacher² n. 1025) c. 3: Ut in senodochiis rationabiliter dispositis et adhuc in pristino statu manentibus testatoris omnino conscripta servantur (MG. Capit. I, 328. 332). V. etiam concil. Romanum 826 c. 23; supra p. 576 sq. 6) Cf. institutio canonicorum concilii Aquisgranensis 816; supra p. 312 sqq. 7) Boretius, MG. Capit. I, 369 ann. 4, remittit ad concil. Aquisgranense 817 (cf. supra p. 464 sqq.); num iure, in medio relinquendum videtur.

vivere didicit et sancto studio, prout ordo regularis poscit, insistere ac subditorum, si qua sunt, valeat errata corrigere¹.

XI. Qualiter cum monachis suis abbas conversari debeat. Eiusdem regulae affluentibus informati testimoniis² directo calle, qua trahitur, virtutum exercitia prosequatur.

XII. A quo et quomodo corrigi abbas neglegenter agens debeat, canon Calcedonensis tituli VIII. evidenter exponit, cum ab episcopo loci dissiliens communione se privari non ambigat³.

XIII. De monasteriis feminarum in canonico vel regulari ordine constitutis. Quo ordine censi conveniant, ipsorum nempe nominum aethimologia demonstrat: canonica scilicet canonicae, regularia regularibus mancipando modulis edocentur.

XIII. De hac profecto institutione canonica, quae sanctimonialibus congruit, auguste pridem celsitudinis instrumenta cognovimus⁴. Sed quomodo disciplina officii ecclesiastici nimium neglecta per studium reformetur, nonnulli iam experimento probaverunt, qui scolam doctoribus deputarunt⁵. In huiusmodi certamine tardiores tamquam delicto dispensationis postposite, nisi se correxerint, obnoxii teneantur.

XV. Pro statu regni et rei publice ne forte humilietur aut infirmetur, divina primum exoretur elementia; tunc demum totis viribus incumbentes oportuna vobiscum iuxta vires libenter iuvamina decernamus.

XVI. De regulari ordine, qualiter observetur, partim nos superius⁶ significasse meminimus; cetera cum vestra simul celsitudine conferentes largius statuere decertemus⁷.

XI. 3 XI.] XII. e corr. G.

XII. 7 titul G. dissilienter G. 8 se add. e coni. privare G. ambigit G.

XIII. 9 XII., XIII. etc.] XI. XII. etc. G.

XIII. disciplinae G.

1) Cf. *regula Benedicti* c. 64 ed. Woelfflin p. 62 sq. V. etiam *capitulum missorum generale* 802 c. 12, *capitularia missorum specialia* 802 c. 3, *capitulum missorum speciale* 802? c. 33, *capitula de examinandis ecclesiasticis* 802? c. 11, *capitulum Mantuanum* 787 c. 2, *capitula de inspiciendis monasteriis* cc. 1—3; *MG. Capit. I*, 93. 100. 103. 110. 195. 321 sq., praeterea *concil. Aquisgranense* 817 c. 80; *ibid. I*, 348. 2) Cf. *ex. gr. regula Benedicti* c. 2; l. l. p. 9 sqq. 3) Cf. *concil. Chalcedonense* c. 8 (*Mansi VII*, 375): Clerici, qui praeficiuntur ptochodochiis vel qui ordinantur monasteriis et basilicis martyrum, sub episcoporum, qui in unaquaque civitate sunt, secundum sanctorum patrum traditiones potestate permaneant nec per contumaciam ab episcopo suo dissiliant. Qui vero audent evertere huiusmodi formam quocumque modo nec proprio subiciuntur episcopo, siquidem clerici sunt, canonum correptionibus subiacerent, si vero laici vel monachi fuerint, communione priventur. 4) Cf. *institutio sanctimonialium concilii Aquisgranensis* 816; *supra* p. 422 sqq. 5) Boretius, l. l. I, 369 ann. 7 remittit ad ea, quae de anno 818. exhibet *vita Benedicti Indensis* c. 36 (50); *MG. SS. XV*, 215 sq. Remittendum fortasse est etiam ad *concil. Attiniacense* 822 c. 3; *supra* p. 471 cum ann. 1. 6) V. *supra* cc. 9—12. 7) Cum hac episcoporum relatione cf. *capitula ab episcopis imperatori proposita* 825?; *MG. Capit. I*, 358.

49. CONCILIUM IN FRANCIA HABITUM.

818/19.—829.

Proferemus infra relationem quandam episcoporum ad Hludowicum imperatorem,
 5 *quae cui anno sit attribuenda circumscribi non potest. Eam in synodo aliqua nescio*
quo loco celebrata compositam esse apparet ex omnibus, quae in ea ab imperatore postu-
lantur, praecipue autem ex verbis capitis octavi, ubi oratores¹ Hludowicum adire dicuntur.
Hoc autem concilium post annum 818. vel 819. celebratum esse patet ex capite quinto,
 10 *ex capite nono, cuius verba sine dubio respiciunt ad idem capitulare et ad epistolas*
imperatoris ad archiepiscopos datas (v. supra p. 458 sqq.), ante annum 829., quo habita
est synodus Parisiensis (v. infra n. 50 D), cum haec in libro I c. 26 (cf. lib. III c. 11)
respicere videatur ad huius relationis c. 1, lib. I cc. 7. 8 ad c. 2, lib. III c. 20 ad c. 3,
lib. I cc. 19. 29 et lib. III cc. 4. 9. 10. 21. 26 ad c. 4, lib. III c. 3 ad c. 7, lib. I c. 52
 15 *et lib. II c. 2 ad c. 8. Omnia haec argumenta auctoritate carent, fateor, sed in tali re*
terminos quamvis non satis firmos detegere sufficiet. Ex ipso codice, quo exhibetur
relatio, constat eam aetati Hludowici adscribendam esse, propterea quod lemma prae-
mittit non prorsus rectum: Titulum III. Item domni Hludowici imperatoris. Antecedunt
autem Hludowici capitula per se scribenda 818/19 (MG. Capit. I, 285; Mühlbacher²
 20 *n. 676) una cum capitulis illis incertis 814—840 (l. l. I, 315; Mühlbacher² l. l.),*
sequuntur autem Hludowici capitula de functionibus publicis anno ut videtur 821.
emissa (l. l. I, 294; Mühlbacher² n. 741). Hac re Boretius (l. l. I, 366) ductus rela-
tionem hanc circa annum 820. scriptam putavit, postquam Pertz (MG. LL. I, 326) eam
conventui Aquisgranensi hieme anni 828. et 829. attribuit², cui assensum praebuit Hefele
 25 *(‘Conciliengeschichte’ ed. 2. IV, 55); Simson (‘Jahrbücher des fränkischen Reichs*
unter Ludwig dem Frommen’ I, 309 et Mühlbacher (ed. 2 n. 853 e) pro certo aliquid
affirmare noluerunt.

Praesto est ad editionem parandam codex Guelferbytanus inter Blankenburgenses 130
(antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X. (= G) fol. 96—97, quem contulit v. d.
 30 *Milchsack; c. 6 praeterea legitur in congerie quadraginta trium capitulorum ab homine*
privato confecta (c. 29; MG. LL. I, 526), quae exstat in codice Mediolanensi bibliothecae
Ambrosianae O. 55 (antea coenobii Oscelae vel Susa in Savoia) saec. X. (= M) et integra
edita est a Pertz, l. l. I, 524—527; cf. MG. Capit. I, 336.

Edd.: MG. LL. I, 326. Migne, Patrol. lat. XCVII, 591. MG. Capit. I, 366. — Reg.: deest.

35 1) V. quae supra p. 473 ann. 1 ad concil. Parisiense 825 annotavimus. Cf. etiam concilii
 Aquisgranensis 836 epistola ad Pippinum regem directa, praef. libri primi (infra n. 56 B).

2) De hoc conventu cf. Simson, l. l. I, 300 sqq.

I. De necessitate episcoporum conveniendi cum suo metropolitano oportune annis singulis secundum canonicam auctoritatem¹. Cui conventui interesse oportet abbates tam canonicos quam monasticos absque ulla subtractione, et, si possibile est aut imperiali servitio non detineantur, adsint etiam comites; quodsi illi defuerint, adsint eorum vice tales missi, qui adimplere valeant quaecumque utilia corrigendi studio⁵ secundum regulam christianitatis ibidem inventa fuerint. Sunt autem plurimae necessitates, quae aliter emendari non possunt, nisi in huiusmodi conventu. Qui tamen conventus quo tempore fieri debeat, consideratione metropolitani vestrae pietati innotescendum est, quo plenius vestra auctoritate ad eum conveniatur.

II. Ut ministerium sacrosancti baptismatis non ubicumque nec quandocumque,¹⁰ excepta infirmorum causa, sed praefixis a sanctis patribus² temporibus penitus celebretur. Aliter enim si actitatum fuerit, honor tanti sacramenti et debita reverentia et cura et diligentia et eruditio pariter vilesceat certum est³.

III. Est quidem valde necessarium et summa emendatione dignum et illud nequaquam neglegatur, sicut hactenus pene ab omnibus neglectum est, quasi non¹⁵ minus necessarium sit, in quo nostrae redemptionis salus et salutis summa consistit, id est communio sacri corporis et sanguinis domini nostri Iesu Christi, qui ait: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*. Unde monendi sunt atque instruendi omnes fideles, ut mandati et purificati et sepius communicent et reverenter ad ipsam communionem accedant⁴, ne secundum²⁰ apostolum *iudicium sibi manducent et bibant*.

III. Ut sacerdotes Domini, qui sunt mediatores inter Deum et homines, per quos homines Deo reconciliantur, tanto despectui non habeantur, sed pro amore et reverentia Dei ministerium sacrum, quod per eos Deo exhibet ecclesia, in eis honoretur, et ut a suis ecclesiis tam illicito ausu ad exteriora peragenda non mittantur, quia²⁵ proinde et opus divinum neglegitur et infantes sine baptismi gratia et homines sine confessione mori solent. Cuius causae periculum et in eos, qui a suis ecclesiis eos advocant, et in episcopos, quorum vicem agere debent, miserabiliter retorquetur⁵.

V. Ut erga ecclesias piissima misericordia vestra id, quod iam dudum Deo inspirante statuit⁶, observari ab omnibus iubeat, quoniam plerique post sacram iussionem³⁰

Lemma: Titulum III. Item domni Hludowici imperatoris G.

I. 2 conventus G. 4 detineatur G. 9 quo] *intellige:* ut eo G. auctoritas G.

III. 18 manducaveritis G. filii G.

III. 27 a] ad G.

1) Cf. concil. Nicaenum c. 5, Antiochenum c. 20, Chalcedonense c. 19; Mansi II, 679. 1326. 35 VII, 378 sq. V. etiam capitula Aquisgranensia 802 Oct. c. 7, capitula excerpta de canone 806? c. 1; MG. Capit. I, 107. 133. Concil. Rispaceense etc. 799? 800? c. 6; supra p. 208. Concil. Parisiense 829 (infra n. 50 D) lib. I c. 26, lib. III c. 11. 2) Cf. quos annotabimus ad concil. Paris. 829 lib. I cc. 7. 8. V. etiam qui laudantur in concilio Triburiensi 895 c. 12; MG. Capit. II, 219 sq. 3) Cf. concil. Aquisgranense 802 Oct. c. 10, Haitonis Basi- 40 liens episcopi (807—823) capitula c. 7; MG. Capit. I, 106. 363. V. etiam concil. Moguntinense 813 c. 4; supra p. 261. 4) Cf. concil. Turonense 813 c. 50, Cabillonense 813 c. 46 = Ingelheimense 826 c. 10; supra p. 293. 283. 552, praecipue autem concil. Parisiense 829 lib. III c. 20. 5) V. ibid. lib. I cc. 19. 20, lib. III cc. 4. 9. 10. 21. 26. 6) Cf. Hludowici capitulare ecclesiasticum 818/19 c. 10 (MG. Capit. I, 277; Mühlbacher² n. 674), deinde 45 eiusdem capitulare Wormatiense 829 Aug. cc. 3—10 (l. l. II, 12 sqq.; Mühlbacher² n. 866). V. etiam concil. Meldense-Parisiense 845/46 c. 63; MG. Capit. II, 413.

vestram non solum census, quos exigere de ecclesia solebant, acceperunt, insuper etiam et graviora addiderunt. Cum sint enim pleraeque ecclesiae aut nihil aut parum quid exterius habentes, de solis decimis¹ et oblationibus fidelium census et diversos pastus presbyteri earum, qui vix ibidem vivere possunt, reddere compelluntur. Haec vero
 5 omnia, quae inde exigere solent, non de suo aliquo beneficio, sed solummodo de altari et parietibus ecclesiae ab episcopo Deo dicatis dari sibi agunt.

VI. Quia sunt in plerisque locis parricidae et ceteri homicidae vel reliquis capitalibus criminibus implicati, qui penitentiam publicam agere contemnunt, qui utique rei publicae utilitatibus inutiles sunt; super quibus necesse est, ut vestra celsitudo
 10 comitibus praecipiat, quatenus episcopis adiutorium ferant, ut eos canonicae penitentiae subdere valeant².

VII. Ut aequales mensurae et iuste in omnibus provinciis imperii vestri sint secundum legem Domini iubentis: *Sit tibi aequus modius iustusque sextarius*. Qua- Ezech. 45, 10.
 propter diversitate mensurarum in multis pauperes valde gravantur³. Census tamen
 15 singularum provinciarum antiquitus constitutus huius rei occasione pauperibus non augeatur.

VIII. Postulant et monent oratores⁴ vestri, ut inter cetera, quae digne Deo agitis, ad causas necessarias ecclesiarum et pauperum aliquotiens audiendas aut exami-
 20 nandas propter amorem Dei assumatis laborem⁵, quia perfectio ministerii vestri maxime in huiusmodi consistit officio. Erit enim opere precium ad omnes iudices huius officio puriores atque meliores.

(VIII). De institutione vitae canonicorum, quam Deo inspirante et administrante pia misericordia vestra ordinavit⁶, ut omnes idem sentiant et huius proprio metro-
 politano cura delegetur, quatenus in singulis locis, ubicumque secundum iussionem
 25 vestram completa est, perfecte custodiatur et, ubi necdum consummata est, providentia et studiis perficiatur. Hic enim et congruentius ceteris missis suos suffraganeos canonica auctoritate sedulo admonere potest et tam per se quam per missos a se frequenter destinatos, ubicumque emendatione egeat perquirendo, sollicita investigatione, qualiter in locis omnibus servetur, invenire⁷.

30 V. 1 quos] quod G. 2 plerique G. 6 agunt] ita G, num cogunt legendum est?

VI. 7 parricida G, paracide M. 9 necessa M. 10 praecipiat quatenus M. aiutorium M.
 11 valead M.

VII. 12 VII.] VI. G. 14 diversitatem G.

VIII. 17 VIII.] VII. G. 20 Erit — meliores] ita G, sensus hiare videtur.

35 VIII. 22 (VIII) numerus deest G. 26 Hic] His G. ceteris missis] intellige: quam ceteri missi.

1) De decimis dandis cf. ex. gr. concil. Arelatense 813 c. 9, Remense 813 c. 38, Moguntinense 813 cc. 38. 42, Cabillonense 813 cc. 18 sq., Turonense 813 cc. 16. 46; supra p. 251. 257. 270 sq. 277. 288. 292 sq. 2) Cf. concil. Turonense 813 c. 41 = Ingelheimense 826 c. 13; supra p. 292. 552. 3) Cf. concil. Arelatense 813 c. 15, Remense 813 c. 41 (supra
 40 p. 252. 257) et infra concil. Parisiense 829 lib. III c. 3. 4) V. quae supra p. 593 ann. 1 attulimus. 5) Fortasse conferenda sunt concilii Parisiensis 829 lib. I c. 52, lib. II c. 2. 6) Cf. concil. Aquisgranense 816 (supra p. 312 sqq.), Hludowici capitulare ecclesiasticum 818/19 c. 3 (MG. Capit. I, 276; Mühlbacher² n. 674). 7) Imperatoris missis iniunctum erat, ut institutionis canonicae formulam observari iuberent; v. epistolas Hludowici anno 818. vel 819. ad
 45 archiepiscopos datas; supra p. 458 sqq.

50. CONCILIA QUATTUOR ANNI 829., PRAECIPUE CONCILIIUM PARISIENSE.

A. CONSTITUTIO DE SYNODIS ANNO 829. IN REGNO FRANCORUM HABENDIS.

5

(828. Dec.)

Traditur in his codicibus: 1) Parisiensi latino 4417 (antea canoniconum Aniciensium, deinde Colbertino 826, tum regio 5159. 9. 5) saec. IX. X. (= P 1) fol. 252'; 2) Bambergensi P. I. 1 (antea 62, non 60) saec. IX. X. (= B 1) fol. 68'; 3) Parisiensi latino 10758 (antea s. Remigii Remensis, postea collegii Claramontani 620, tum inter 10 suppl. lat. 164bis) saec. IX. X. (= P 2) pag. 260; 4) Parisiensi latino 4628 A (antea abbatae s. Dionysii in Francia) saec. X. (= P 3) fol. 146'; 5) Parisiensi latino 4761 (antea Philiberti ex gente de la Mare Divionensis, tum Ashburnhamensis Barrois 73, non 75) saec. X. (= P 4) fol. 18'; 6) Berolinensi 163, Phill. 1762 (antea s. Remigii Remensis, deinde Tiliano, postea Claramontano, tum Meermanniano 605, denique Cheltenhamensi) saec. X. (= B 2) fol. 70'; 7) Parisiensi latino 4638 (antea Pithoeano, tum J. A. Thuani, deinde Colbertino 1597, denique regio 4243. 1) saec. X. XI. (= P 5) fol. 72'; 8) Romano bibliothecae Vaticanae inter Palatinos 582 (antea ecclesiae s. Martini Moguntini) saec. IX. X. (= V 1) fol. 75; 9) Parisiensi latino 9654 (antea s. Vincentii Mettensis et collegii Claramontani, tum inter suppl. lat. 75) saec. X. XI. (= P 6) 20 fol. 66; 10) Romano bibliothecae Vaticanae inter codices reginae Christinae 417 (antea s. Remigii Remensis) saec. X. XI. (= V 2); 11) Schaffhusano bibliothecae ecclesiasticae s. Iohannis 74 (non 75) saec. XI. XII. (= S); 12) Bonnensi 402 (antea 96a, olim academiae Duisburgensis) saec. XII. (= B 3). Accedit codex Barcinonensis archivi coronae Aragoniae 40 (antea Rivipullensis monasterii) saec. XI. Inscriptionem praefigunt 25 P 1 et S: Capitula a piissimo Hludowico edita.

Edd.: Sirmond II, 464. Coll. reg. conc. XXI, 134. Labbe-Cossart VII, 1580; ed. Coleti IX, 692. Baluze I, 653. Harduin IV, 1279. Georgisch 889. Bouquet VI, 438. Hartzheim II, 43. Mansi XV, app. 441. Walter II, 371. MG. LL. I, 327. Binterim, 'Pragmatische Geschichte der deutschen Nationalconcilien' etc. I, 115. Migne, Patrol. lat. XCVII, 592. MG. 30 Capit. II, 2. — Reg.: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 859. 'Neues Archiv' XXIV, 487.

Anno sexto decimo regnante domno nostro Hludowico conventus episcoporum debet fieri in quattuor locis, id est Magontiaci, in quo isti archiepiscopi cum eorum

suffraganeis convenire debent: Autcarius¹, Hadebaldus², Heti³, Bernoinus⁴. In Parisio: Ebo⁵, Ragnowardus⁶, Lantramnus⁷, archiepiscopus Senonis qui fuerit⁸ cum eorum suffraganeis. In Lugduno: Agobardus⁹, Bernardus¹⁰, Andreas¹¹, Benedictus¹², Agaricus¹³ cum eorum suffraganeis. In Tolosa: Noto¹⁴, Bartolomaeus¹⁵, Adalelmus¹⁶, Agiulfus¹⁷ cum eorum suffraganeis¹⁸. In quibus conventibus tractare, quaerere et cum Dei adiutorio invenire debent de causis ad religionem Christianam et eorum curam pertinentibus, et quid a principibus¹⁹ et reliquo populo vel ita, ut divina auctoritas docet, aut aliter teneatur vel quid inde ex parte vel ex toto dimissum sit, ut non teneatur; deinde quid in ipsorum, qui pastores populi constituti sunt, moribus, conversatione et actibus inveniri possit, quod divinae regulae atque auctoritati non concordet, simulque invenire, quae occasiones in utroque ordine id effecerint, ut a recto tramite deviasent. Et quicquid ab eis de his causis inventum fuerit, tam sollerti cura custodiatur, ut nullatenus ad aliorum notitiam pervenire permittant ante tempus constitutum; et ideo unus notarius inter omnes eligatur, qui quod ipsi invenerint subtiliter describat et sub iuramento constrictus fideliter conservet.

Volumus etiam ipsorum conventum fieri octavas²⁰ Pentecosten; missi vero nostri incipiant legationem peragere octavas²¹ Paschae.

1 Autcarius] aut vicariis B 1. Heti] Ethi P 1, Hetti P 4. Bernuinus B 1. P 2. 3. 4. B 2. P 5. V 1. Parisio ex Parisiaco corr. P 2. 2 Ebbo P 5. V 1. P 6. Ragowardus B 1, Rainowardus P 3. V 2, Rainwardus P 6. 3 Benedictus, Agaricus cum eorum suffraganeis leguntur post In Tolosa — suffraganeis V 2. 4 In Tolosa — suffraganeis posita sunt ante In Lugduno etc. (l. 3 sq.) B 1. P 2. 3. 4. B 2, desunt P 5. 6. Aiulfus B 1. P 2. 3. 4. B 2. 7 quid] qui P 2. B 2. P 5. a] ad P 4. 12 Et] Ut P 2. 3. 4. B 2. P 5. V 1. P 6. V 2. S. 14 qui quod] quicquid P 2. P 4. B 2. 16 Volumus — Paschae om. Sirmond et unus Baluzii codex.

1) Moguntinus (826—847). 2) Coloniensis (819—842). 3) Treverensis (819—847). 4) Vesontionensis (811—829). 5) Remensis (816—835, 840—841). 6) Rotomagensis (828—837). 7) Turonensis (816—835). 8) Hieremias obierat die 7. mensis Decembris a. 828., successit ei Aldricus, qui consecratus est die 6. mensis Iunii a. 829. 9) Lugdunensis (814—840). 10) Viennensis (808/10—842). 11) Tarantasiensis (c. 828—40). 12) Aquensis (828—?). 13) Ebredunensis (anni episcopatus non constant). 14) Arelatensis (820—851). 15) Narbonensis (828—844). 16) Burdegalensis (c. 828—848). 17) Bituricensis (c. 820—840). 18) Notatu dignum videtur nullum ordinari concilium Italicum. 19) Imperatore et eius filio; cf. Th. von Sickel, *Acta regum et imperatorum Karolinorum I*, 176 ann. 1; aliter Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte* ed. 2. IV, 327 ann. 1, ut monuit V. Krause. 20) Die 23. mensis Maii 829; cf. MG. Capit. II, 10 (Mühlbacher² n. 863). 21) Die 4. mensis Aprilis 829; cf. ibidem.

B. HLUDOWICI ET HLOTHARII EPISTOLA GENERALIS.

(828. Dec.)

Praeter constitutionem de synodis anno 829. habendis, supra p. 596 sq. editam, exstat quoque epistola Hludowici et Hlotharii generalis de quattuor episcoporum conventibus habendis, de missis ablegandis, de ieiuniis post Pentecosten celebrandis, de exercitali expeditione praeparanda. Hanc aequalem esse constitutioni illi vel paucis tantum diebus posteriorem pro certo ex ipsis collatis colligendum est.

Epistolae huius duplex traditur forma, minor et maior. Minor in editionibus tantum ad nostra usque pervenit tempora neque in ulla re suspicionem movet. De forma

maiore audiamus quae Boretius (MG. Capit. II, 3) exposuit: 'Prima ipsius pars cum alia forma omnino consentanea est; deinde autem in forma maiore tam humiliter et se ipsos arguentes imperatores dicere, tam miro modo nobiles (tyrannos) et populum recte et iuste contra sese esse rebelles affirmare videntur, ut haec epistolae pars maxime suspecta mihi quidem appareat. Anno saltem 828. non adeo humilis et contritus apud rerum scriptores Hludowicus existit, ut verba ad populum directa ipsi tribuere possimus: Quis enim non sentiat Deum nostris pravissimis actibus esse offensum; . . . nec illud dubitamus ex iusta vindicta Dei evenire, quod scandala per tyrannos exsurgunt; . . . et idcirco merito creaturae nobis concessae contra nos ingratos pugnant, vel alia plura, quae neque ita neque similiter leguntur in epistolae forma minore. Accedit, quod ultima longioris epistolae pars ad verbum e constitutione supra (p. 596 sq.) edita desumpta est. Quibus de causis haec maior epistola a quodam imperatoris inimico consuta et falsata haberi possit¹. Sunt quidem (cf. Hefele, 'Conciliengeschichte' ed. 2. IV, 55) qui dicunt maiorem epistolam episcopis, minorem populo fuisse destinata; cui rei contrarium videtur, quod in utraque forma epistola omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris pariter inscripta est; fortasse etiam et quod episcopi Parisiis in concilio adunati non hanc epistolam allegant, sed constitutionem cum ipsa consentaneam (a recto tramite deviassent², uti legitur in constitutione illa, cum contra in epistola legatur ut a recto tramite deviatum sit), et quod referunt de missis directis, quorum nulla mentio fit in forma maiore'. In utraque denique forma epistolae tenor et allocutio (sollertia vestra) ad optimates potius quam ad universum populum spectare videtur.

Forma minor et genuina edita est a Sirmond (Concil. Galliae II, 464) et Baluze (Capitularia I, 653). Utramque editionem, litteris S 1 et B 1 inter se distinctam, in textu parando adhibuimus.

Edd.: Sirmond II, 464. Coll. reg. conc. XXI, 135. Labbe-Cossart VII, 1581; ed. Coleti IX, 693. Baluze I, 653. Harduin IV, 1280. Bouquet VI, 343. Hartzheim II, 44. Georgisch, Corp. iur. Germ. 891. Mansi XV, app. 441. Walter, Corp. iur. Germ. II, 372. MG. LL. I, 329. Migne, Patrol. lat. XCVII, 597. CIV, 1319. MG. Capit. II, 3 (A). — Reg.: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 854. 'Neues Archiv' XXIV, 487.

Forma maior et interpolata legitur in his codicibus: 1) codice Romano bibliothecae Vaticanae 3827 (antea s. Petri Bellovacensis) saec. X. (= V) fol. 39'. 40; 2) codice Parisiensi latino 5516 (antea s. Martini Turonensis) saec. X. (= P) fol. 116—117; 3) in codice Barcinonensi archivi coronae Aragoniae 40 (antea Rivipullensis monasterii) saec. XI.; 4) in codice Romano bibliothecae Vaticanae inter codices reginae Christinae 1041 saec. XVII. fol. 59—60, deinde in his libris: 5) Sirmond, Concil. Galliae II, 475 (= S 2), 6) Baluze, Capitularia I, 657 (= B 2), ubi editio niti dicitur codice bibliothecae Thuanae vetustissimo (= supra n. 2) et monasterii Rivipullensis (= supra n. 3). Editionem nos ita instituimus, ut pro fundamento habuerimus V et P, variam lectionem addiderimus ex S 2 et B 2, omiserimus denique codicem reginae Christinae (= supra n. 4), quippe cum offerat exemplar codicis P (= supra n. 2). Notandum est in V et P formam interpolatam legi ante ipsa acta concilii Parisiensis 829 habiti, quae ex eisdem ipsis codicibus prodibunt: non ergo multo post formam minorem redacta videtur esse, praesertim cum incursiones hostium anno praeterito adscribat (v. infra p. 599 l. 36 sq.).

Edd.: Surius III, 358. Baronius, Ann. eccl. 828 n. 29. Bollandus-Nicolini III, 769. Binius III, 1, 1540. Goldast, Const. II, 15. Sirmond II, 475. Coll. reg. conc. XXI, 149.

1) Hanc sententiam approbavit Mühlbacher² n. 860. 2) Concil. Paris. 829 librorum I. et III. praefationes.

Pithou, 'Preuves des libertez de l'église Gallicane' ed. 2. II, 1254. *Vorburg*, *Hist.* XI, 186. *Labbe-Cossart* VII, 1590; ed. *Coleti* IX, 701. *Baluze* I, 657. *Lünig*, 'Reichsarchiv' IV, 11. *Harduin* IV, 1289. *Bouquet* VI, 344. *Heumann*, *Comment. de re diplomatica* I, 452. *Hartzhelm* II, 52. *Le Cointe*, *Ann. eccl.* VIII, 4. *Mansi* XIV, 529. XV, app. 443. *Walter*, *Corp. iur. Germ.* II, 375. *MG. LL.* I, 329. *Migne*, *Patrol. lat.* XCVII, 598. CIV, 1322. *MG. Capit.* II, 3 (B). — *Reg.*: *Böhmer-Mühlbacher*, *Regg. imperii* ed. 2. I n. 860. 'Neues Archiv' XXIV, 487.

In nomine domini Dei et salvatoris nostri Iesu Christi Hludowicus et Hlotharius divina ordinante providentia imperatores augusti omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesiae
10 et nostris.

Recordari vos credimus, qualiter hoc anno consilio sacerdotum et aliorum fidelium nostrorum generale ieiunium per totum regnum nostrum celebrare iussimus Deumque tota devotione deprecari, ut nobis propitiari et, in quibus illum maxime
15 offensum haberemus, nobis manifestare et ut ad correctionem nostram necessariam tranquillum tempus nobis tribuere dignaretur. Volueramus siquidem tempore congruo placitum nostrum generale habere et in eodem de communi correctione agere; et ita Deo miserante fieret, nisi commotio inimicorum, sicut nostis, praepedisset. Sed quia tunc fieri non potuit iuxta voluntatem nostram, visum nobis fuit praesens placitum cum aliquibus ex fidelibus nostris habere et in eo de his, quae propter praedictum
20 impedimentum remanserunt, qualiter ad effectum pervenirent, Domino adiuvante considerare. Quapropter nosse volumus sollertiam vestram, quod in isto praesenti placito cum fidelibus nostris consideravimus, ut primo omnium archiepiscopi cum suis suffraganeis in locis congruis tempore oportuno convenirent et ibi tam de sua quam de omnium nostrum correctione et emendatione secundum divinam auctoritatem quae-
25 rendo invenirent et nobis atque fidelibus nostris secundum ministerium sibi commissum adnuntiarent*.

*) *Inde ab hoc verbo forma interpolata (in V, P, B 2, S 2 etc. servata) ita pergit*: Quis enim non sentiat Deum nostris pravissimis actibus esse offensum et ad iracundiam provocatum, cum videat
30 tot annis multifariis flagellis iram illius in regno nobis ab eo commisso deservire, videlicet in fame continua, in mortalitate animalium, in pestilentia hominum, in sterilitate pene omnium frugum et, ut ita dixerim, diversissimis morborum cladibus atque ingentibus penuriis populum istius regni miserabiliter vexatum et adflictum atque omni abundantia rerum quodammodo exinanitum? Nec illud etiam dubitamus ex iusta vindicta illius evenire, quod sepe scandala per tyrannos in hoc regno exsurgunt, qui pacem
35 populi Christiani et unitatem imperii sua pravitate nituntur scindere. Nam et illud nihilominus peccatis nostris deputandum est, quod inimici¹ Christi nominis praeterito anno in hoc regnum ingressi depredationes, incendia ecclesiarum et captivationes
45 hominum P.

Lemmata: Epistola quae generaliter populo Dei est legenda B 1, Epistola quae generaliter populo est legenda S 1. — Incipit epistola caesarea (caesarea) V. P. Incipit epistola caesarea, quae generaliter
40 populo Dei est legenda B 2, Epistola generalis, quam Ludovicus Pius imperator ex placito Aquisgranensi misit, de conciliis episcoporum in quatuor imperii partibus congregandis S 2. 8 Hlotharius V. P. 13 propitiari et] propitiaret B 1. S 1. 14 offensum haberemus] offenderimus V. P. B 2. S 2. ut deest V. P. 16 eodem] eo B 2. S 2. de deest V. 17 praependisset V. 21 sollertiam B 1. 23 opportuno B 1. 28 pravissimis] parvissimis V. 30 sterilitate V. 33 vindictam V. 36 nihil-
45 hominum P.

1) *Saraceni*; cf. *annales regni Francorum ad annum 828. ed. Kurze p. 175.*

Item consideravimus, ut missos nostros per universum regnum nostrum mitteremus, qui de omnibus causis, quae ad correctionem pertinere viderentur, quanto potuissent studio, decertarent et quicquid possibile invenirent per semetipsos nostra auctoritate corrigerent et, si aliqua difficultas in qualibet re eis obsisteret, ad nostram notitiam deferre curarent. Quapropter volumus, ut vos omnes propter communem

Sap. 5, 21.

Is. 28, 19.

Christianorum et interfectiones servorum Dei audenter et impune, immo crudeliter fecerunt. Agitur siquidem iusto iudicio Dei, ut, quia in cunctis delinquimus, interius simul et exterius flagellemur. Beneficiis quippe Dei evidenter existimus ingrati, quoniam his non ad voluntatem Dei, sed ad libitum nostrum carnalem uti invenimur; et ideo merito creaturae Dei nobis divinitus concessae pro Deo contra nos ingratos pugnant iuxta illud: *Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos*. Verum quia tot modis vexamur atque percutimur, ad eum, a quo percutimur, toto corde dignum necessariumque est ut revertamur, quatenus illud propheticum in nobis impleatur, quo dicitur: *Sola vexatio intellectum dabit auditui*. Sed quia pius et clemens Dominus sic ipsum flagellum moderatur, ut non ad interitum, sed potius ad correctionem nostram inferre videatur, debemus in conspectu eius veraciter humiliari et faciem illius in confessione praevenire eiusque pietatem pronis mentibus exorare, ut qui fecit nos iustissima dispensatione flagella sentire faciat nobis peccata nostra, pro quibus iuste ab eo flagellamur, cognoscere et, in quibus maxime illum offendimus et iram illius provocavimus, manifestius intellegere, ut post, eo miserante, prava deserendo et corrigendo, bona etiam sectando et tota cum devotione exsequendo, valeamus per spiritum humilitatis et animam contritam sacrificium Deo debitum offerre iramque illius indignationis evadere et per dignam congruamque correctionem et bonorum operum exhibitionem gratiam eius propiciationis, licet indigni, promereri. At quia nos magis in hoc peccasse cognoscimus, qui forma salutis omnibus esse debuimus et omnium curam gerere et per auctoritatem imperialem pravorum acta, ne tantum aderescerent, corrigere, cupimus Domino nobis propitio in conspectu pietatis illius per dignam satisfactionem veniam adipisci et per saluberrimam correctionem vel per bonum studium quod nostra desidia et ignorantia hactenus neglectum est consultu fidelium tempore oportuno, quantum in nobis est, studiosissime emendare et nostram in hoc voluntatem omnibus manifestam facere.

Quapropter statuimus atque decrevimus cum consultu sacerdotum ceterorumque fidelium nostrorum huius rei gratia, ob placandum scilicet contra nos nobisque subiectos Domini furorem, conventus eorundem episcoporum in quattuor imperii nostri locis congruentissime fieri, primo¹ scilicet in Moguntiacensi urbe, ubi conveniant metropolitani Autgarius², Adubaldus³, Hethi⁴, Bernuinus⁵ cum suffraganeis suis; secundo quoque in Parisiorum urbe, ubi futurus antistes Senonicus⁶ et Ebbo⁷, Rangnoardus⁸ et Landramnus⁹ metropolitani cum suffraganeis suis conveniant; tertio vero apud Lugdunum,

3 per semetipsos] presentaliter B 1. 6 interfectionis V. audenter et impune] audientes et in pane V. 7 quia] qui P. S 2. 21 exequendo S 2. 24 debitum] libitum V. 25 pravorum P. 26 aderescerent] adolescerent S 2. 31 consultum P. ceterorum B 2. 34 Mogontiacensi B 2. S 2. 40 metropolitani] archiepiscopi P. B 2. 35 Adubaldus] Hadubaldus B 2. S 2. Hethi] Hi. V. secundo — Landramnus metropolitani cum suffraganeis suis (l. 37) desunt P. 36 Rangnoardus B 2. S 2. Landramnus S 2. 39 metropolitani deest B 2.

1) *Epistola interpolata inde usque ad finem repetit etsi non omnia verba, sed certe summam constitutionis de episcoporum conventibus, supra p. 596 l. 34 — p. 597 l. 15.* 2) *Moguntinus.*

3) *Coloniensis.* 4) *Treverensis.* 5) *Vesontiensis.* 6) *V. quae p. 597 l. 27 sq. monuimus.*

7) *Remensis.* 8) *Rotomagensis.* 9) *Turonensis.*

salutem et regni honorem ac populi utilitatem obedientes et adiutores missis nostris in omnibus pro viribus esse non neglegatis; simulque sciatis ob hanc causam nos velle per singulas hebdomadas uno die in palatio nostro ad causas audiendas sedere¹, ut per hunc aut illum comitem et providentia missorum et obedientia populi nobis mani-
5 festius appareat.

Et ut haec omnia successum habeant, volumus, ut generale triduanum ieiunium secunda² feria post octavas Pentecosten celebrandum indicetur et generaliter ab omnibus cum summa devotione observetur.

Et quia undique inimicos sanctae Dei ecclesiae commoveri et regnum a Deo
10 nobis commissum infestare velle cognoscimus, praecipimus atque iubemus³, ut omnes homines per totum regnum nostrum, qui exercitalis itineris debitores sunt, bene sint praeparati cum equis, armis, vestimentis et victualibus, ut, quocumque tempore eis a nobis denuntiatum fuerit, sine ulla mora exire et, in quamcumque partem necessitas postulaverit, pergere possint et tamdiu ibi esse, quamdiu necessitas postulaverit.

15 ubi Agobardus⁴, Bernardus⁵, Andreas⁶, Benedictus⁷, Agericus⁸ cum suffraganeis suis similiter convenient; quarto etiam apud Tolosanam urbem, quo simul convenient Notho⁹, Bartholomaeus¹⁰, Adalelmus¹¹, Agiulfus¹² cum suffraganeis suis. In quibus conventibus tractare, querere et cum Dei adiutorio invenire debent de causis ad religionem Christianam et eorum curam pertinentibus, quid a principibus et reliquo populo vel ita, ut
20 divina auctoritas docet, aut aliter teneatur vel quid inde ex parte vel ex toto dimissum sit, ut non teneatur; deinde quid in ipsorum, qui pastores populi constituti sunt, moribus, conversatione et actibus inveniri possit, quod divinae regulae atque auctoritati non concordet, simulque inveniant, quae occasiones in utroque ordine id effecerint, ut a recto tramite deviatum sit. Et quicquid de his causis inventum fuerit,
25 tam sollerti cura custodiatur, ut nullatenus ad aliorum notitiam pervenire permittant ante tempus constitutum; et ideo unus notarius inter omnes eligatur, qui quod ipsi invenerint describat et ipse sub iuramento constrictus ea, quae inventa et digesta fuerint, diligenter fideliterque conservet.

4 nobis deest S 1. 7 octabas B 1, octavas S 1. Pentecostes S 1. 10 nobis deest B 1.
30 12 vestimentis] instrumentis S 1. quocumque B 1. 13 quameunque B 1. 14 quandiu B 1.
16 Tolosam B 2. S 2. 17 Bertholomeus P, Bartolomaeus S 2. 18 religionem] regionem V. 20 aut] auc V. tota V. 27 constrictus deest S 2. 28 conservet] verba Volumus — Paschae (supra p. 597 l. 16 sq.) desunt.

1) Cf. *Hludowici capitulare Wormatiense* 829 Aug. c. 14: Hoc missi nostri notum faciant,
35 quod nos in omni hebdomada unum diem ad causas audiendas et iudicandas sedere volumus (MG. Capit. II, 16; Mühlbacher² n. 867). V. etiam supra p. 595 c. 8. 2) Die 24. mensis Maii 829; die 23. eiusdem mensis synodorum initium indictum erat; cf. supra p. 597 l. 16. 3) Cf. *Hludowici capitula ab episcopis in placito tractanda* c. 7 (l. l. II, 7; Mühlbacher² n. 861). 4) *Lugdunensis*. 5) *Viennensis*. 6) *Tarantasiensis*. 7) *Aquensis*. 8) *Ebredunensis*. 9) *Arela-*
40 *tensis*. 10) *Narbonensis*. 11) *Burdegalensis*. 12) *Bituricensis*.

C. DE CONCILIIS TOLOSANO, LUGDUNENSI, MOGUNTINENSI.

(829. mense Maio aut Iunio).

Dubitari non oportet, quin secundum constitutiones imperiales modo editas anno 829. quattuor habitae sint synodi, quamquam annales Xantenses ad a. 829. referunt: Erat
45 *sinodus episcoporum in tribus locis regni Lodewici imperatoris (MG. SS. II, 225) et*

secundum Radbertum ab episcopis excogitatum est, ut tribus in locis synodi fierent (Epitaphium Arsenii II c. 4 ed. Dümmler, 'Abhandlungen der Berliner Akademie 1899/1900, Philos.-histor. Klasse' p. 65 = Vita Walae II c. 4; MG. SS. II, 550). Rectius certe Hincmarus verba facit de eis, quae episcopi in synodis per quatuor loca sui imperii habitis necessario et utiliter nuper invenerant (De divortio Lotharii et Tetbergae interr. 5; 5 Opp. ed. Sirmond I, 590). Gesta autem synodalia Parisiensia tantum ad nostra usque tempora pervenerunt, Tolosana, Lugdunensia, Moguntinensia praeter pauca illa fragmenta latent¹ aut, ut verius dicam, non iam erui possunt. Audiamus enim quae b. m. V. Krause exposuit: '. . . uti anno 813. concordia quaedam, quae dicitur, synodorum quinque illo anno habitarum imperatori tradita esse videtur², ita anno quoque 829. 10 synodorum huius anni habitarum concordiam Hludowico transmissam esse crediderim. . . Praefationis primae et ultimae partis³ loco litterae quaedam episcoporum ad imperatorem datae ab huius relationis⁴ auctore posita sunt, quae in Parisiensi concilio⁵ actorum libro tertio praefixae leguntur, mutatis tamen quibusdam verbis huius relationis indolem indicantibus, cum dicatur: pauca⁶ de multis, quae in nostris conventibus gesta 15 sunt, excerptantes in unum redigendo succincte et ordinatim adnotavimus. Hinc etiam colligendum videtur hanc relationem non de Parisiensi tantum conventu, sed de aliis quoque tribus esse excerptam (cf. Hefele, 'Conciliengeschichte' ed. 2. IV, 72 sqq.): maxima sane relationis pars cum Parisiensibus canonibus concordat, qui saepe abbreviati, raro tantum paululum mutati vel paucis verbis aucti, interdum etiam negligentius de- 20 scripti et concepti⁷ apparent. Quaedam sane huius relationis capitula frustra in Parisiensibus canonibus requiruntur, capita scilicet 11. 12. 13 infra a me numerata (MG. Capit. II, 13) et alia (cf. cc. 56 sqq.; l. l. II, 46 sqq.) argumento quidem similia, verbis autem a Parisiensi concilio diversa sunt. Haec autem capitula ex aliis eiusdem anni conciliis hausta esse putaverim: leguntur enim omnino consentanea etiam in posterioris 25 cuiusdam synodi Aquisgrani scilicet anno 836. habitae canonibus⁸, quae maximam in partem et huius Parisiensis concilii et aliorum anno 829. habitorum canones iterum sancisse videtur' (MG. Capit. II, 26 sq.).

Facile autem perspicitur, quae difficultas sit eruendi canones Tolosanum, Lugdunenses, Moguntinenses neque in relatione illa neque in concilio Aquisgranensi suo nomine 30 indicatos, quo fit ut cautius dicamus eos non iam singulis illis conciliis attribui posse quam prorsus deperditos. Nihilominus constat de Tolosana synodo nihil pro certo affirmari posse itemque de Lugdunensi, quamquam in eo actum esse antea putabatur de conditione Iudaeorum et in eius deliberationibus niti epistolam Agobardi archiepiscopi Lugdunensis (obiit a. 840.) itemque epistolam eiusdem, Bernardi Viennensis (817—842) 35 et Faofi (sive Forae; cf. Simson, l. l. I, 395 ann. 7) Cabillonensis (813—837) episcoporum, Mansi XIV, 607. 611 (= MG. Epp. V, 182. 185), utramque Hludowico imperatori directam. Has autem adscribendas esse annis 826. vel 827. Simson, l. l. I, 393 sqq. feliciter evicit.

Plura dicenda sunt de concilio Moguntinensi mense Iunio anni 829. habito. Cuius 40 triginta duos canones in membrana manuscripta circa annum 1640. vidisse et habuisse

1) Nomina archiepiscoporum, qui singulis conciliis interesse iussi erant, leguntur in constitutione anni 828.; supra p. 596 l. 34 sqq. 2) V. supra p. 297 sqq. 3) MG. Capit. II, 27 sq. 46. 4) V. quae de ea infra sub E exponemus. 5) Cuius gesta sub D sequuntur. 6) C. 55; l. l. II, 46. 7) V. cc. 2. 4. 6. 24; l. l. II, 29 sqq. 37. — Ex notis ad acta Parisiensia adpersis apparebit, 45 quot canones in relatione illa repetita sint; non adhibita sunt concilii Parisiensis libri I. praefatio, cc. 4. 6. 7. 15. 17—19. 23. 24. 26. 28. 29. 32. 34. 36—39. 51. 52, libri II. praefatio, cc. 3—13, libri III cc. 5. 6. 8) V. in hoc tomo ad annum 836. Febr. sub A.

Grothausium, bibliothecarium collegii Coloniensis, testatur J. Hartzheim, Concil. Germaniae II, 53, sed quo ii devenerint se nescire; nos tamen illum errore ductum fuisse suspicamur et confudisse acta concilii anni 829. cum actis synodalibus anni 847., quae cum praefatione triginta duo capitula continent et in editione principi a F. L. Surio confecta (Conciliorum . . . tom. III, Coloniae Agrippinae 1567, p. 421 sqq.) secundum codicem Coloniensem nunc deperditum promulgata videntur; cf. 'Neues Archiv' XXVI, 614. Ut res se habet, fragmenta quaedam servata sunt praeter illa anonyma, quae fluxerunt in relationem episcoporum anni 829., in reliquiis collectionis cuiusdam epistolarum Fuldensium, quam excerpterunt M. Flacius Illyricus sodalesque in 'Ecclesiastica historia . . . secundum singulas centurias . . . digesta' cent. IX. et X. (Basileae 1565 et 1567). Hoc ex fonte hausit b. m. E. Dümmler (MG. Epp. V, 517 sqq.; cf. 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' V, 369 sqq. XXIV, 421 sqq.), cuius in vestigiis inhaerentes haec pauca quasi ad concilium Moguntinense pertinentia repetimus¹.

(*Flacius Illyricus, Eccles. hist. cent. IX. c. 10 col. 586*): In² hoc tamen recte sensit (Hatto)³, quod iudicavit neminem debere invitum fieri monachum, ideoque Godeschalcum⁴ pronunciavit a vinculo illo immunem, cum probasset se a Rabano⁵ coactum suscepisse cucullam. (*col. 546*): Godeschalcum in pueritia coegit (Rabanus) monasticam vitam suscipere, ut patet ex epistola Hattonis ad Otgarium⁶.

(*ibid. c. 6 col. 280*): Godeschalcus, qui invitus et coactus votum monasticum fecerat, in synodo Moguntina absolutus est; Hatto in epistola ad Otgarium.

(*ibid. c. 10 col. 543*): Godeschalcum, comitis Saxonis Berni filium, qui invitus votum monasticum fecerat, in synodo cum multis aliis episcopis anno Domini 829. absolvit, ut testatur Hatto abbas Fuldensis⁷ in epistola ad eundem.

(*ibid. c. 6 col. 234*): Mogunti in basilica Albani martyris⁸ synodus habita est in causa Godescalci; Hatto in epistola ad Otgarium.

(*ibid. c. 10 col. 546 sq.*): Cum adhuc abbas esset (Rabanus), Godeschalcus eum in synodo accusavit, quod se invitum fecisset monachum, ac synodus Godeschalcum absolvit. Sed Rabanus contra eam sententiam protestatus ad Ludovicum appellavit⁹ anno Domini 829.; epistola Hattonis ad Otgarium.

1) *De fontibus canonum, quos Leibniz (Annales imperii I, 385 ed. Pertz) adscribere voluit huic concilio Moguntinensi cf. Wassersleben ad Reginonis Prumiensis opus de synodalibus causis lib. I c. 404 (antea 392). II cc. 27 (26). 55. 60. 61. 94—97 (95—98). 200 (199). 2) Haec et sequentia leguntur MG. Epp. V, 529 sq. n. 29 ('Forschungen zur Deutschen Geschichte' V, 387 sq. n. 27). 3) De Hattonem, tum monacho, inde ab anno 847. abbate Fuldensi Rabanique abbatis successore cf. Traube, MG. Poet. lat. III, 709 ann. 2. 4) De Godescalco variisque eius fati cf. Simson, l. l. I, 314. Hefele, l. l. IV, 72 sq. 130 sqq. Dümmler, 'Geschichte des ostfränkischen Reiches' ed. 2. I, 327. Schrörs, 'Hinkmar Erzbischof von Reims' 90 sqq. Traube, l. l. III, 707 sqq. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' ed. 2. II, 649 sqq. 5) Tum abbate Fuldensi (822—847), deinde archiepiscopo Moguntino (847—856). 6) Archiepiscopum Moguntinum (826?—847). 7) De titulo Hattonis a centuriatoribus certe addito (v. supra ann. 3) cf. Schrörs, l. l. p. 92 ann. 19. 8) In eodem claustrum habitae sunt synodi Moguntinenses annorum 813. et 847.; v. supra p. 273 l. 12 sq. MG. Capit. II, 173. Dümmler, l. l. I, 320 ann. 1. 9) Cf. Rabani opusculum contra eos, qui repugnant institutis beati patris Benedicti (Mabillon, Ann. ord. s. Bened. II, 726 sqq. n. 51), ubi agit adversus eos, qui dicunt non licere parentibus liberis filios suos ingenuos Dei servitio mancipare necnon et contra illos, qui parvipendentes votum, quod Deo voverunt, servitium sanctum, quod professi sunt, quasi sine reatu deserere possent, indigni adiciunt; cf. Dümmler, l. l. I, 327 ann. 3.*

(*ibid.* c. 9 col. 404 sq.): Anno Domini 829., imperii Ludovici 16., mense Iunio synodus Moguntii in claustrum basilicae Albani martyris celebratur. Convenerunt (1) Otgarus eiusdem Moguntiacensis ecclesiae archiepiscopus, (2) Hetto archiepiscopus¹, (3) Hadubald archiepiscopus², (4) Bernwinus archiepiscopus³, (5) Adalram archiepiscopus⁴, (6) Drogo episcopus⁵, (7) Bernoldus episcopus⁶, (8) Benedictus episcopus⁷,⁵ (9) Nidgarius episcopus⁸, (10) Folcuicus episcopus⁹, (11) Wolfleoz episcopus¹⁰, (12) Adalingus episcopus¹¹, (13) Baturatus episcopus¹², (14) Wolfgarius episcopus¹³, (15) Harud episcopus¹⁴, (16) Theotgrinus episcopus¹⁵, (17) Hildi episcopus¹⁶, (18) Frotharius episcopus¹⁷, (19) Waldgoz episcopus¹⁸, (20) Williricus episcopus¹⁹, (21) Friedericus episcopus²⁰, (22) Gerfridus episcopus²¹, (23) Geboinus episcopus²², (24) David¹⁰ episcopus²³, (25) Udalricus episcopus²⁴, (26) Hitto episcopus²⁵, (27) Baturicus episcopus²⁶, (28) Reginheri episcopus²⁷, (29) Erbeo episcopus²⁸, (30) Humbertus chorepiscopus²⁹, (31) Eburaccar chorepiscopus, (32) Wolfgrinius chorepiscopus³⁰, (33) Manno chorepiscopus, (34) Rabanus abbas³¹, (35) Sigimarus abbas³², (36) Winibertus abbas³³, (37) Sindoltus abbas³⁴, (38) Albuinus abbas³⁵, (39) Theotgerus abbas³⁶. Interpellavit¹⁵ Rabanum abbatem Gottescalcus, filius Berni comitis Saxonis, asserens se et invitum fuisse attonsum et violenter ab eo monasticae vitae mancipatum. Habita ratione cum in conventu sacerdotum secundum divina humanaque iura³⁷ diligenti studio causa discuteretur, inventus est is, qui interpellabat, auctoritate canonica esse solvendus. Ac per hoc eorum iudicio paternae restitutus est libertati, ea tamen ratione ut, si abbati²⁰ ita placeret, controversiae eorum finis inter eos istius ac propinquorum suorum esset iuramentum; quod quidem si abbas suscipere vellet, omnem ei iniuriam, quam perpessus est, secundum legem componeret; si autem ille iuramentum nollet exigere, nec iste compositionem suae quaereret iniuriae, sed tantum legitima frueretur libertate; epistola Rabani et epistola Hattonis ad Otgarium. Sed Rabanus cum Otgarii licentia²⁵ appellavit ad synodum, in qua praesto esset imperator, ut patet ex eius epistola ad Otgarium³⁸.

- 1) *Treverensis* (816?—847). 2) *Coloniensis* (819?—841). 3) *Vesontionensis* (811—829). 4) *Salisburgensis* (821—836). 5) *Mettensis* (823—855). 6) *Argentoratensis* (823—840?). 7) *Spirensis* (804?—?). 8) *Augustanus* (822?—?). 9) *Wormatiensis* (826?—830?). 10) *Constantiensis* (811—835?). 11) *Eichstadensis* (823?—840?). 12) *Paderbornensis* (822?—859?). 13) *Wirzburgensis* (810?—832). 14) *Verdensis* († 829). 15) *Halberstadensis* († 840). 16) *Virdunensis* († 846). 17) *Tullensis* (813—845/48); cf. *MG. Epp.* V, 284 l. 23 sqq. 18) *Leodiensis* (810—831). 19) *Bremensis* (804/5—838). 20) *Traiectensis* (828?—834?). 21) *Monasteriensis* († 839). 22) *Osnabrugensis*? († 866?).³⁵ 23) *Lausanensis* (827—850). 24) *Basiliensis* (823—835?). 25) *Frisingensis* († 835). 26) *Ratisbonensis* (817—847). 27) *Passaviensis* (820?—837/38). 28) *Sabionensis* (828?—?). 29) *Postea episcopus Wirzburgensis* (832?—842). 30) Cf. *MG. Libri confraternit.* p. 262 col. 384. 31) *Fuldensis*; de quo v. supra p. 603 ann. 5. 32) *Murbacensis*. 33) *Schutteranus*; cf. *MG. Libri confraternit.* 213 col. 191. *MG. Poetae latini II*, 359.⁴⁰ 34) *Elwangensis*. 35) *Fortasse Matachseensis*; cf. *MG. Libri confraternit.* p. 188 col. 212. 36) *Herriedensis*; cf. *MG. Poetae latini II*, 111 ann. 4. 37) Cf. *Karoli M. edictum legationis* 789 c. 11: . . . nullus cogatur invitus promittere (*MG. Capit. I*, 63; *Mühlbacher*² n. 301), eiusdem capitula de causis cum episcopis et abbatibus tractanda c. 10: In quo canonum vel in cuius sancti patris regula constitutum sit, ut invitus quislibet aut clericus aut monachus fiat (*l. l. I*, 163; *Mühlbacher*² n. 463). *Concil. Romanum* 826 c. 32 (supra p. 580). Quae *Dümmeler*, *l. l. I*, 327 ann. 3 laudat ex *Hludowici capitulari ecclesiastico* 818/19 c. 20 (*MG. Capit. I*, 278; *Mühlbacher*² n. 674; cf. capitula legibus addenda 818/19 c. 21, *l. l. I*, 285; *Mühlbacher*² n. 695) ad rem non prorsus spectare videntur; cf. supra p. 298 sq. c. 12. V. *Traube*, *l. l. III*, 709 ann. 1. 38) Cf.

(*Ibid.* c. 6 col. 271): Licebat tamen abbatibus ab episcopo ad principem et concilium provocare, ut apparet ex Rabani epistola ad Otgarium de causa Saxonis fugitivi monachi.

(*Ibid.* cent. X c. 10 col. 585): Otgarium Moguntinum archiepiscopum rogat (Hatto),
5 ut Gotschalco sit adiumento, quo haereditatem ipsi negatam recipiat.

Traube, l. l. III, 709, qui cum fragmentis supra repetitis coniungit MG. Epp. V, 519 n. 10. 528 n. 25. — Num ad concilium Moguntinense anni 829. spectent quae leguntur l. l. V, 518 n. 8 de Snaringo monacho Fuldensi ab Otgaro in synodo excommunicato, quae Dümmler annis 826.—842. adscripsit, diiudicare non ausim.

D. CONCILIUM PARISIENSE¹.

829 mensis Iunii die 6.

In constitutione Hludowici et Hlotharii 828. Decembri mense emissa (supra p. 596 sq.) concilio Parisiensi anno 829. habendo adesse iussi sunt Ebo Remensis, Ragnowardus Rotomagensis, Lantramnus Turonensis archiepiscopi, deinde Senonensis archiepiscopus
15 qui fuerit eorumque suffraganei. Quid constituerint ex actis edendis elucet; quot autem synodo interfuerint episcopi, panditur diplomate quodam Inchadi Parisiensis episcopi, quo villae quaedam inter episcopum Parisiensem et canonicos ecclesiae s. Mariae et s. Stephani prothomartyris Parisiensis dividuntur, ut attributis earum stipendiis ad usus
20 canonicorum hi suam necessitatem propellerent et episcopum multorum molestiis agitatum non molestant. Quae dispositio — res singulae hoc loco omitti possunt — facta est ab Inchado in aeclesia, quae est in honore sancti Stephani prothomartyris coram ipso sacrosancto altari in praesentia venerabilium virorum ob Dei causam ad synodale concilium apud Parisiorum urbem convenientium, Eboni videlicet archiepiscopi², Aldrici archiepiscopi, Raginoardi archiepiscopi, Lamdranni³ archiepiscopi, Ione episcopi,
25 Iesse episcopi, Rantgarii⁴ episcopi, Rothadi episcopi, Adalelmi episcopi, Hildemanni episcopi, Godofredi⁵ episcopi, Freculfi episcopi, Wiladi episcopi, Theodiscli⁶ episcopi, Amatheï episcopi, Alitgarii episcopi, Franconis episcopi, Bernoini episcopi, Haribaldi⁷ episcopi, Helie episcopi, item Ione⁸ episcopi, Hugberti episcopi, Fulcharii episcopi, Hemberti (var. lectio Herberti⁹) episcopi. Ad finem denique diplomatis haec leguntur:
30 Hoc autem nostrum statutum ut plenior in Christi nomine obtineat firmitatis vigorem, manus nostrae signaculo subsignavimus manibusque spectabilium personarum roborari decrevimus. † Signum (1) Inchadi Parisiaca civitatis episcopi¹⁰, qui hoc privilegium pontificali auctoritate fieri iussit et ob amissionem luminum scribere nequivit. (2) Ebbo, divino munere sanctae Remensis aeclesiae archiepiscopus¹¹, huic constituto a nobis
35 canonicè promulgato subscripsi. (3) Aldricus sanctae Senonicae sedis archiepiscopus¹²

1) In libris editis haec synodus insignitur Concilium Parisiense VI. 2) Sedes uniuscuiusque ex notis infra adpersis patebit. Cum Inchado numerabis hoc loco vincti quinque episcopos, infra occurrunt viginti quattuor nomina; inter subscriptiones enim deest alter Ionas Nivernensis. 3) Infra Landramnus. 4) Infra Rangarius. 5) Infra Godefridus.
40 6) Infra Theodesclus. 7) Infra Heirboldus. 8) Ionas Nivernensis episcopus (817—830) infra non occurrit. 9) Herbertus etiam infra. 10) 811—831; v. infra inter concilia huius tomi n. 52. 11) 816—835. 840—841. 12) 829—836.

hoc decretum subterroboravi. (4) Raginoardus sanctae Rodomensis aeclesiae¹ archiepiscopus id statutum roboravi. (5) Landramnus Turonensis archiepiscopus² huic constituto subscripsi. (6) Amatheus³ episcopus id statutum subterroboravi. (7) Alitgarius⁴ episcopus indignus huic decreto subscripsi. (8) Franco⁵ episcopus hanc consensionem inferius roboravi. (9) Bernoinus⁶ episcopus hoc statutum subscripsi.⁵ (10) Heirboldus⁷ episcopus hoc scriptum confirmavi. (11) Ionas⁸ episcopus hoc scriptum confirmavi. (12) Iesse⁹ episcopus hoc scriptum roboravi. (13) Rangarius¹⁰ episcopus hoc scriptum confirmavi. (14) Rothadus¹¹ episcopus hoc subscriptum concessi. (15) Adelelmus¹² episcopus hanc consensionem roboravi. (16) Hildemannus¹³ episcopus assensum prebui. (17) Godefridus¹⁴ episcopus hoc decretum confirmavi.¹⁰ (18) Freulfus¹⁵ episcopus hoc concessi. (19) Wiladus¹⁶ episcopus hoc confirmavi. (20) Theodesclus¹⁷ episcopus hoc roboravi. (21) Helias¹⁸ episcopus hoc subscripsi. (22) Hugbertus¹⁹ episcopus assensum prebui. (23) Fulcharius²⁰ episcopus hoc decretum decrevi. (24) Herbertus²¹ episcopus aliorum statuta concessi (*R. de Lasteyrie, 'Cartulaire général de Paris' I, Paris. 1887, p. 49 n. 35*)²².

Acta synodalia integra leguntur 1) *in codice Romano bibliothecae Vaticanae 3827 (antea s. Petri Bellovacensis) saec. X. (= V) fol. 40'—76; 2) in codice Parisiensi latino 5516 (antea s. Martini Turonensis, deinde Colbertino 1925, tum regio 17060. 1) saec. X. (= P) fol. 117—170'; 3) in codice Romano bibliothecae Vaticanae inter codices reginae Christinae 1041 saec. XVII. fol. 61—120', quem omisimus, quippe cum offerat exemplar codicis V. De codicibus V et P v. supra p. 598 l. 40 sqq.*

Edd.: Surius III, 359. Bollandus-Nicolini III, 771. Binius III, 1, 542. Sirmond II, 477. Coll. reg. conc. XXI, 152. Labbe-Cossart VII, 1592; ed. Coleti IX, 704. Harduin IV, 1291. Bouquet VI, 345 (praef. libri tertii). Mansi XIV, 532. Migne, Patrol. lat. CIV, 1524 (praef. libri tertii). — Reg. 'Neues Archiv' XXIV, 488.

Sicut humane infirmitati in prosperis non convenit erigi, ita nec in adversis deici; cum igitur prospera mundi sibi succedunt, meminisse debet humane conditionis foveamque pertimescere elationis, ne scilicet intumescendo in baratrum incidat dampnationis, perpendens illud apostoli ita dicentis: *Qui se putat stare videat, ne cadat*. Quando autem merito pondere malorum suorum premitur, frangi non debet, sed potius remota salutis suae desperatione illud Daviticum decantare: *De profundis clamavi ad te, Domine; Domine, exaudi vocem meam*. Unde prophetico atque apostolico oraculo hinc inde animus armari iubetur Christianus, ut neque ad dexteram neque ad sinistram ei declinare fas sit. In tribulatione ergo multifariisque adversitatibus et calamitatibus mundi

1. Cor. 10, 12.

Ps. 129, 1.

Lemma: Incipit praefatio (pf. V. P) sinodi apud Parisiorum urbem iussu gloriosissimorum imperatorum Hludowici (Hludoici P) filiiue eius Hlotharii habitae V. P.

1) Rouen (828—837). 2) 816—835. 3) Sedis ignotae. 4) Cameracensis (817—831). 5) Cenomannensis (816—832). 6) Carnotensis (829—836). 7) Autissiodorensis (828—857). 8) Aurelianensis (825—843). 9) Ambianensis (799—836). 10) Noviomensis (825—829). 11) Suessionensis (802—832). 12) Catalaunensis (c. 809—835). 13) Bellovacensis (c. 821—844). 14) Silvanectensis (829—838). 15) Lexoviensis (ca. 825—850). 16) Constantiensis (Coutances, 829—835). 17) Non inveni. 18) Tricassinus (829—836). 19) Meldensis (823—853). 20) Sedis ignotae. 21) Baioensis?; cfr. Gams, *Series episcoporum* p. 507. 22) Eadem nomina occurrunt in diplomate spurio, quod a Karolo Magno rege ecclesiae Parisiensi concessum esse vult; de Lasteyrie, l. l. I, 34 (Mühlbacher² nr. 368). V. etiam E. Lormeau, *'Des menses épiscopales en France (Alençon' 1905), p. 41.*

non dissimulanter, sed humiliter veraciterque sunt expetenda suffragia divina. Legimus quippe Ninnivitis divina ultione dignis humiliter in tribulatione ad Deum clamantibus divinitus subventum. Nam et Ahab et Manases, reges idolatrae, paenitentiae satisfactione divinae obviavere ultioni. Meretrix porro illa evangelica, Maria nomine, profusione lacrimarum carere meruit enormitate multorum peccaminum. His et his similibus salutiferis documentis datur intelligi, quod Deus, bona cuncta iubens malaque omnia vetans, saepissime humane fragilitatis peccatis offensus et ad iracundiam provocatus, per paenitentiae tamen dignam satisfactionem ab humanis erratibus suae severitatis debitam suspenderit vindictam, adeo ut quem moles peccaminum provocaverat ad ultionem actuum pravorum correctio flexerit ad misericordissimam propitiationem. Oportet ergo, immo necesse est, ut, quia humane fragilitati tot tantaque salutis suae recuperande prorogantur exempla, flagella pro peccatis suis divinitus sibi inlata aequanimiter ferat caveatque, ne in his aut ad murmurationem aut ad desperationem proruat, sed devote ferventerque in tribulationibus, quas merito suae pravitatis patitur, celestem opem sibi humiliter subvenire flagitet. Quod autem Deus nolit mortem peccatoris, sed potius ut convertatur et vivat, prophetis satis abundeque instruimur oraculis.

cf. Ion. 3, 5 sqq.
cf. 3. Reg. 21, 29.
2. Paral. 33, 13 sq.
cf. Luc. 7, 37 sqq.

cf. Ezech. 18, 23.

Cum igitur haec ita fideliter se habeant et liquido pateat ecclesiam, quam Christus, qui eam suo pretioso sanguine redemit suisque orthodoxis famulis Hludowico et Chlothario, gloriosis Augustis, regendam tuendamque committere occulta sua dispensatione voluit, diversorum morborum generibus affici, multifariis cladibus conteri, divinum contra se mucronem interius exteriusque meritis exigentibus grassari plagasque, quas Dominus suis iussis oboedire nolentibus, sed potius ad mala, que vetuit, labentibus interminatus est, incessanter experiri, idem Deo pleni principes caelitus inspirati consulto ad Deum congruam dignamque conversionem iudicaverunt esse faciendam iuxta illud regis Ninnivitae, quo legitur: *Convertatur vir a via sua mala et ab iniquitate, quae est in manibus eorum. Quis scit, si convertatur, et ignoscat Deus: et revertatur a furore ire suae, et non peribimus?* Per Iohel quoque prophetam Dominus ait: *Convertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio et fletu et planctu et scindite corda vestra et non vestimenta vestra;* item per Isaiaem: *Querite Dominum, dum inveniri potest; invocare eum, dum prope est. Derelinquat impius viam suam et vir iniquus cogitationes suas et revertatur ad Dominum, et miserebitur eius, et ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum;* item per Hieremiam: *Date domino Deo vestro gloriam, antequam contenebrescat et antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos;* et Dominus in evangelio: *Ambulate, inquit, dum lucem habetis, ne tenebrae vos comprehendant;* item: *Vigilate, quia nescitis diem neque horam;* et apostolus: *Ecce, inquit, nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis,* — quatenus haec et huiusmodi innumera salubria documenta secundo, mores scilicet et actus corrigendo dignamque pro tot scelerum admissis paenitentiam agendo, Deum, quem peccando constabat esse iratum, sibi suoque populo mererentur facere placatum. Verum totius ecclesiae sibi commissae generalitati consulere gestientes tantaeque necessitatis negotium iuste discretionis trutina praeponderantes idque sui officii non esse humiliter diiudicantes, consultu sacerdotum et optimatum ceterorumque fidelium suorum idem negotium super placando furore Domini his digne censuerunt esse committendum, per quos homines de infidelitatis tenebris liberantur et in lucem fidei transferuntur et de filiis irae filii adoptionis efficiuntur,

Ion. 3, 8, 9.

Joel 2, 12, 13.

Is. 55, 6, 7.

Ierem. 13, 16.

Ioh. 12, 35.

Matth. 25, 13.

2. Cor. 6, 2.

cf. Rom. 8, 15.

3 Ahab] Haab V. 4 ultione P. 13 in ras. del. P. 19 pretioso] praetio P. orthodoxis] orthoxis P. Chlothario V. 22 grassari] crassari P. 23 iussit P. 24 idem] = iidem. caelitis P. 32 nostrum] vestrum V. 38 paenitentia P. 40 generalitati] generaliter P. 41 gestientes — praeponderantes etc.] scil. imperatores. tantaequae V. 43 Domini] Dei P.

per quos etiam homines de his, quae post baptismum committunt, paenitentiae satisfactione peracta Deo reconciliari merentur, ad quorum imperium secundum sanctae legis decretum qui leprae immunditia sordebant emaculabantur, ceteraque eorum iudicio in legalibus institutis decernenda prorogabantur, quibus et in evangelio a Domino tanta confertur potestas, ut quae statuerint in terra statuta sint et in caelo et quae solverint in terra soluta sint et in caelis et quorum remiserint peccata remittantur eis. Hos quippe constat vicarios esse apostolorum et luminaria mundi. Per hos igitur eorumque doctrinam tales tantique piissimi principes sibi suisque fideliter crediderunt misericordiam propitiari posse divinam. Nec inmerito, quippe quia noverant Dominum praecepisse per Aggeum prophetam, ut sacerdotes de lege Domini interrogarentur. Ait namque: *Interroga sacerdotes legem*, quod beatus Hieronimus ita exponit: Simul¹, inquit, considera sacerdotum officii esse de lege interrogatos respondere. Si sacerdos est, sciat legem Domini; si ignorat legem, ipse se arguit non esse Domini sacerdotem. Sacerdotis enim est scire legem et ad interrogationem respondere de lege. Quod quidem et in Deuteronomio legimus, ut, sicubi in urbibus Israel questio fuerit nata inter sanguinem et sanguinem, iudicium et iudicium, lepram et non lepram, contradictionem et non contradictionem, eant ad sacerdotes atque Levitas et ad pontificem, qui in diebus illis fuerit constitutus, et quaerant ab eo legem Domini; quibus respondentibus faciant quod iubetur.

His igitur legalibus et propheticis institutis instructi non ab re duxerunt super suis populique sibi subiecti erratibus sacerdotes legem Domini scientes consulendos. Quapropter² statuerunt in³ quattuor congruentissimis imperii sui locis conventus episcoporum uno eodemque tempore fieri debere, in quibus conventibus Domino inspirante diligenter studerent querere et investigare de causis ad religionem Christianam eorumque curam pertinentibus, quid a principibus et reliquo populo vel ita, ut divina auctoritas docet, aut aliter teneretur vel quid inde ex parte aut ex toto dimissum sit, ut non teneretur; deinde quid in ipsorum, qui pastores populi constituti sunt, conversatione et actibus inveniri posset, quod divinae regulae atque auctoritati non concordaret, simulque invenirent, quae occasiones in utroque ordine id effecerint, ut a recto tramite deviassent; et quicquid de his causis inventum fuisset, correctionis gratia iuxta ministerium sibi iniunctum patenter denuntiarent, adtendentes illud, quod per Malachiam prophetam Dominus ait: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam et legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est*, quod beatus Hieronimus ita exponit: Angelus⁴ autem, inquit, id est nuntius, sacerdos Dei verissime dicitur, quia Dei et hominum sequester est eiusque ad populos nuntiat voluntatem.

Eorundem itaque gloriosorum et orthodoxorum principum iussionibus oboedientes, immo non solum nostrae, sed etiam eius totiusque populi sibi commissi saluti iuxta ministerium nobis conlatum consulere cupientes anno incarnationis Domini octingentesimo vicesimo nono, imperantibus eisdem praecellentissimis ac gloriosissimis Deoque dilectis Augustis, Hludowico videlicet filioque eius Hlothario, sub die VIII. Idum Iuniarum⁵, nos indigni episcopi ex diocesi scilicet Durocortorum⁶ necnon et diocesi Senonica et Turonica atque Rotomagica apud Parisiorum urbem convenimus et, qua-

3 eorum] eorum P. 6 remittantur] remittitur V, remittentur P. 17 quaerant] queant V. 19 duxerunt] scil. imperatores. 22 inspirante] spirante P. 24 a] ad P. aut] ut P. 25 vel quid] vel quicquid P. 36 nobis] vobis V. 37 nono] anno V. 38 Augustus V. Hlothario V. 39 Durocortorum P.

1) Hieronymus, *Comment. in Aggaeum*; *Opp. VI*, 760. 2) V. *infra praefationem libri tertii, unde pendet praefatio relationis episcoporum*, *MG. Capit. II*, 28. 3) *Sequentia verba deprompta sunt ex constitutione a. 828.; supra p. 596 l. 33 sqq.* 4) Hieronymus, *Comment. in Malachiam*; *Opp. VI*, 960. 5) 829 Jun. 6. 6) *Durocortorum Remorum, hodie 'Reims', laudatur a Caesare, De bello Gallico VI c. 44 § 1. Cf. ann. Bertiniani 847 ed. Waitz p. 34: apud Remorum Durocortorum.*

liter de paulo superius praemissis causis iuxta admonitionem eorundem principum egerimus vel tractaverimus atque statuerimus, in subsequentibus breviter capitulatim adnotare curavimus, non ausu temerario sanctorum patrum terminos transgredientes, sed potius, his diligenter perpensis atque perspectis, per eos nostram ceterorumque
 5 fidelium vitam corrigere et in melius informare cupientes. Eadem porro capitula nequaquam proluxa aut superflua iudicanda sunt. Idcirco enim prolixitas eorum tanta est, quoniam, ne ex nostro corde ficta esse viderentur, divinorum eloquiorum oraculis et sanctorum patrum dictis ea munire non ab re iudicavimus.

Cap. I. Quid proprie ad religionem Christianam pertineat.

10 Causae ad religionem Christianam pertinentes sunt: credere in patrem et filium et Spiritum sanctum, Domino in evangelio Iohannis dicente: *Haec est autem vita aeterna, Ioh. 17, 3.*
ut cognoscant te, verum Deum, et quem misisti Iesum Christum. Item discipulis ait:
Euntes in mundum universum praedicate evangelium omni creaturae. Qui crediderit et Marc. 16,
baptizatus fuerit salvus erit. Et in evangelio Mathei: *Data est, inquit, mihi omnis* 15. 16.
potestas in caelo et in terra. *Ite ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine* Matth. 28,
patris et filii et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia, quaecumque mandavi vobis. 18—20.
 Paulus: *Sine fide enim, inquit, impossibile est placere Deo.* Itemque: *Credere enim* Hebr. 11, 6.
oportet non accedentem, quia est et inquirentibus se remunerator sit. *Extant et alia* ib.
 huius rei innumera documenta, quibus perdocetur, qualiter fides Christi primum ex-
 20 petenda sit, deinde opera fidei exercenda, quoniam fides, nisi opera habeat, mortua est in semetipsa, apostolo Iacobo testante: *Sicut enim, inquit, corpus sine spiritu mor-* Iac. 2, 26.
tuum, ita et fides sine operibus mortua est.

Licet itaque ita, ut auctoritas divina docet, eadem percipiatur fides, a plerisque tamen, quia operibus non adimpletur, eidem auctoritati divinae, immo apostolicis docu-
 25 mentis superbiendo renititur, quorum exempla in promptu satis abundeque habentur. Quorundam etiam perversissime consuetudines propriaeque voluntatis multimoda adinventio contumaciter, quod valde periculosum est, efficiunt, ut opera fidei magna ex parte neglegantur. Qui dum legis divinae transgressores existunt, easdem consuetu-
 dines sibi legem faciunt et secundum eas se vivere absque sui discrimine et posse et
 30 debere contendunt, sua querentes, non quae Iesu Christi. Quod quantum divine auc- et Phil. 2, 21.
 toritati contrarium sit, aut non advertunt aut certe animadvertere detrectant; quantum etiam ob hoc religio Christiana in eis periclitetur, facile qui sanum sapit advertit. Quapropter unusquisque fidelis, si salvus esse vult, oportet, ut remotis perversis con-
 suetudinibus, quae periculum animarum generant, fidem Christi, quam percepit, bonis
 35 operibus exornare non neglegat. Constat ergo, quod fundamentum¹ Christianae reli-
 gionis fides sit catholica, hoc est credere in patrem et filium et Spiritum sanctum, unum et verum Deum, trinum in personis et unum in substantia; credere etiam, quod sola persona filii pro salute nostra carnem adsumpserit, in qua et passus est et resur-
 rexit et in caelos ascendit, cum qua etiam ad iudicium venturus est; et credere, quod
 40 per Spiritum sanctum remissio peccatorum in baptismo conferatur et quod fidelibus in ecclesia Christi, eiusdem sancti Spiritus dono, per ministerium sacerdotale et per penitentiam remissio peccatorum indubitanter adtribuatur; et quod generalis omnium in vera carne in adventu Christi resurrectio futura sit; et quod nosse unumquemque

6 prolixitas] prolix . . . ras. P. 8 muniri V. P.

45 I. 16 eos] eas P. 25 quorum] quarum V. P. in] im P. 32 ob] ab V. 35 neglegant P.
 42 quod deest V.

1) Inde ab hoc verbo usque ad finem capituli pendet relatio episcoporum c. 1; l. l. II, 28 sq.

fidelem oporteat, quia haec fides vera et fructuosa esse non potest, nisi bonis operibus exornetur, id est fide, spe, caritate, humilitate, castitate, continentia, sobrietate, unanimitate, concordia, iustitia, pietate, misericordia, innocentia et simplicitate et ceteris his similibus, quae omnia in dilectione Dei et proximi consistunt. Sine his enim nemo potest Deo placere nec salvus esse, quia teste apostolo *fides sine operibus mortua est* 5 *in semetipsa*. Proinde necesse est, ut unusquisque Christianus diligenter perpendat, utrum in eo fides viva sit bona opera agendo an mortua bona opera negligendo. Et si iuxta documentum apostoli ipsa *fides sine operibus bonis mortua est*, qua damnatione 10 plectendi sunt illi, qui non solum eandem fidem bonis operibus non exornant, sed etiam diversis flagitiis eam commaculant! Inter cetera quippe mala, quae eandem fidem commaculant, quattuor nobis vitia spiritalia merito exaggeranda videntur, quae, quanto occultiora sunt, tanto perniciosiora, id est superbia, per quam angelus diabolus effectus de caelo eiectus; invidia, per quam idem diabolus hominem de paradyso eiecit; odium et discordia, quae caritatem inter proximos extinguunt et dilectionem evacuant et omnia bona pervertunt et non sinunt proximos in mutua dilectione consistere nec quietam 15 tranquillamque, ut decuerat Christianos, vitam degere. Quae ideo periculosiora, immo mortifera diximus, quoniam sectatores illorum ea aut non intellegunt aut certe intellegere dedignantur et, quia ea parvipendentes pro his ad confessionem non veniunt, idcirco nec correctionem merentur.

Cap. II. Quod universalis sancta Dei ecclesia unum corpus 20 eiusque caput Christus sit. Primum¹ igitur, quod universalis sancta Dei ecclesia unum corpus manifeste esse credatur eiusque caput Christus, apostolicis oraculis adprobamus. Unde Paulus: *Vos autem estis*, inquit, *corpus Christi et membra de* 1. Cor. 12, 27. *membro*; itemque: *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem* Rom. 12, 4. *membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo*; item: *cuius* 25 *caput Christus, ex quo totum corpus per nexus et coniunctiones administratum crescit in templum sanctum in Domino*. Sunt et alia huiusce rei innumera exempla, quae hic ob prolixitatem vitandam praetermittuntur. Quisquis ergo per aliqua illicita ex membro Christi se fecit membrum diaboli noverit se non in corpore Christi, sed in corpore esse diaboli. Proinde necesse est, ut corpori Christi, a quo astu diabolico separatus est, 30 se incunctanter, dum tempus paenitentiae in promptu habetur, restituere non neglegat.

Cap. III. Quod eiusdem ecclesiae corpus in duabus principaliter dividatur eximiis personis. Principaliter² itaque totius sanctae Dei ecclesiae corpus in duas eximias personas, in sacerdotalem videlicet et regalem, sicut a sanctis patribus traditum accepimus, divisum esse novimus. De qua 35 re Gelasius Romane sedis venerabilis episcopus ad Anastasium imperatorem ita scribit: Duae³ sunt quippe, inquit, imperatrices augustae, quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas saerata pontificum et regalis potestas, in quibus tanto gravius pondus est sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus hominum in divino reddituri sunt examine rationem. Fulgentius quoque in libro de veritate predestinationis et gratiae, ita scribit: Quantum⁴ pertinet, inquit, ad huius tem- 40

I. 8 qua] qui V. 10 cummaculant V. 16 docuerat V.

II. 31 incunctanter P. in] im P.

III. 33 eximis V. 37 imperatrices augustae] ita V. P. 40 gratia P.

1) Cf. *relatio episcoporum* c. 2; l. l. II, 29. — *Cum ipso capite conferendum esse censet K. Amelung, 'Leben und Schriften des Bischofs Jonas von Orléans' (Dresden 1888), p. 43* *Ionae Aurelianensis de institutione regia* (Migne, *Patrol. lat.* CVI, 279 sqq.) c. 1. 2) Cf. *relatio episcoporum* c. 3; l. l. II, 29. 3) Thiel, *Epistolae Romanorum pontificum* I, 349 (Jaffé-K. n. 632). 4) Fulgentius, *De veritate praedestinationis et gratiae* II c. 38; Opp. p. 477.

poris vitam, in ecclesia nemo pontifice potior et in seculo Christiano imperatore nemo celsior invenitur.

Cum haec quippe ita se habeant, primum de sacerdotali, post de regali persona dicendum statuimus.

5 Cap. III. Quod in successoribus apostolorum religio Christiana vigere et salvatio subiectorum debeat consistere. Quia¹ constat religionem Christianam per successores apostolorum salubriter administrari populisque ad vitam aeternam ducatum exhiberi debere, primo necessarium iudicavimus, ut quicquid in nobis reprehensibile sacrisque ministeriis, quibus indigni
10 mancipamur, inconveniens et indecens contrariumque videbatur toto annisu, Domino opem ferente, corrigeremus et per exempla sanctorum sacerdotum, quorum vice ecclesiae Christi sanguine redemptae praelati sumus, vitam et actus moresque nostros in melius componere satageremus, quoniam praedicatio sacerdotalis contempnitur, quando quod verbis predicat operibus non adimplet.

15 Proinde qui ceteris forma et exemplum debent esse primo facere debent quod docent et ea vitare, quae fieri prohibent. Unde beatus Gregorius in libro pastorali, cum per gallum boni praedicatoris speciem tractando exponeret, inter cetera sic ait: Gallus², cum iam edere cantus parat, prius alas excutit et semetipsum feriens vigilantiores reddit. Quia nimirum necesse est, ut hi, qui verba sanctae praedicationis movent, prius studio bone actionis
20 evigilent, ne in semetipsis torpentes opere, alios excitent voce, prius se per sublimia facta excutiant et tunc ad bene vivendum alios sollicitos reddant. Prius cogitationum alis semetipsos feriant, quicquid in se inutiliter torpet in se sollicita investigatione deprehendant, districta animadversione corrigant et tunc demum aliorum vitam loquendo componant. Prius punire propria fletibus curent et tunc quae aliorum sunt puniendae denuntient et, antequam verba exortationis insonent, omne, quod
25 locuturi sunt, operibus elament. Laudem autem verorum sacerdotum eorumque officium Prosper in libro, quem de contemplativa et actuali vita scripsit, comprehendit: Ipsi³ enim, inquit, id est sacerdotibus, proprie animarum curandarum sollicitudo commissa est. Qui pondus populi sibi commissi viriliter sustinentes pro peccatis omnium velut pro suis infatigabiliter supplicant Deo ac velut quidam Aaron incensum contriti cordis et humiliati spiritus offerentes, quo
30 placatur Deus, avertunt iram futurae animadversionis a populo. Qui per Dei gratiam fiunt divinae voluntatis indices, ecclesiarum Christi post apostolos fundatores, fidelis populi duces, veritatis assertores, pravae doctrinae hostes, omnibus bonis amabiles et male sibi constis etiam ipso visu terribiles, vindices oppressorum, patres in fide catholica regeneratorum, praedicatores caelestium praemiorum, exempla bonorum, documenta virtutum et forma fidelium. Ipsi sunt decus ecclesiae, in
35 quibus amplius fulget ecclesia; ipsi columnae firmissime, quibus in Christo fundatis innititur omnis multitudo credentium; ipsi ianuae civitatis aeternae, per quos omnes, qui credunt, ingrediuntur ad Christum; ipsi ianitores, quibus claves date sunt regni celorum; ipsi etiam dispensatores regiae
cf. Matth. 16, 19.
domus, quorum arbitrio in aula regis aeterni dividuntur gradus et officia singulorum. Hi sunt, qui non ambiendo, sed spiritaliter vivendo sacerdotium meruerunt, quique non favoris humani suffragio,
40 sed divino munere sublimati nihil sibi de prestantia sui principatus adtollunt. Quos non inflat honor acceptus, sed exerceat labor inpositus, quia non excellentiam suam cogitant provecti, sed sarcinam.

III. 6 salvatio] salutatio V. 15 qui] que V. 20 sublim . . ras. P. 21 sollicitos] sollitos P. 23 curet V. 29 ac] ad V. contrititi P. 32 constis] ita V. P, intellige: consciis. 33 regeneratorum] generatorum V. 34 bonorum] operum add. edd. decus] duces V.

45 1) Cf. infra eiusdem libri cc. 15—18; v. etiam supra p. 590 c. 3. 2) Gregorius M., Regula pastoralis III c. 40; Opp. II, 100. 3) Prosper = Iulianus Pomerius, De vita contemplativa II c. 2; Opp. Prosperi app. 25.

cf. Jerem. 6, 17. Nec gloriantur de officii dignitate, sed sudant potius constituti sub onere. Tales scriptura divina speculatores appellat, qui speculantur actus omnium et, qualiter unusquisque cum suis in domo, qualiter in civitate cum civibus vivat, intentione religiose curiositatis explorant; quos bonos probaverint honorando confirmant, quos deprehenderint vitiosos arguentes emendant aut, si emendare nequiverint, aequanimiter portant, habituri uberrimum fructum aut de sua districtione, si correcti profecerint, aut de sua patientia, etiamsi illi, quos sustinent, emendari noluerint. Ecce laus dignitasque verorum sacerdotum eorumque ministerium breviter est digestum. Decet quippe sacerdotes Christi tanta dignitate donatos, quos utique constat ianitores caelestis aulae existere, exempla decessorum suorum, qui Deo placuerunt, infatigabiliter sectari, quatenus terrena dispiciendo et celestia amando primum ipsi atria supernae civitatis subire, deinde auditoribus suis dictis et exemplis ea studeant aperire, ne, quod absit, audiant a Domino: Habentes clavem scientiae vos ipsi non intratis et alios intrare non sinitis.

cf. Luc. 11, 52.

Quando vero vita sacerdotum cum doctrina non concordat, et auditoribus infirmis scandalum et animarum provenire periculum non est dubium. Proinde summopere cavendum est sacerdotibus, ne offendiculum fiant his, quibus praesunt. Tunc enim offendiculum fiunt illis, quando quod verbis praedicant moribus inpugnant. Unde fit, ut, sicut in supra memorato libro beatus Gregorius scribit, cum¹ pastor per abrupta graditur, ad precipitium grex sequatur. Nemo² quippe, ut idem ait, amplius in ecclesia nocet quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis habet. Pertimescenda porro nihilominus sacerdotibus sententia ewangelica est, qua dicitur: *Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo eius et dimergetur in profundum maris*, quod quibusdam interpositis isdem doctor ita exponit: Qui³ ergo ad sanctitatis speciem deductus vel verbo ceteros destruit vel exemplo, melius profecto fuerat, ut hunc ad mortem sub exteriori habitu terrena acta constringerent quam sacra officia in culpa ceteris imitabilem demonstrarent, quia nimirum, si solus caderet, utcumque hunc tolerabilior inferni poena cruciaret. Quibus terribilibus verbis liquido datur intelligi, quod melius satiusque fuerat sacerdotibus neglegentibus non subsistere quam acceptis divinis officiis per reprobam vitam pravaque exempla his, quibus prodesse debuerunt, offendiculum iniquitatis et laqueum perpetuae dampnationis existere.

Matth. 18, 6.

Cap. V. De periculo, quod sacerdotibus imminet, et quod unusquisque in suis parroeciis suis populis specialiter denuntient, ut se corrigant et ad Deum ex toto corde convertant et pro periculis merito nostrae iniquitatis imminuentibus necnon et pro vita imperatoris, coniugis et prolis eius populi sibi subiecti Domini misericordiam humiliter exorent. Statuimus pari voto parique consensu, ut⁴ unusquisque nostrum dictis et exemplis plebes parroeciae suae adtentius ad meliora incitare studeat easque, ut se a malis cohibeant et ad Deum ex toto corde convertant, sollicitè admoneat; Deumque, quem peccando sibi iratum fecerant, digna paenitentiae satisfactione et elemosinarum largitione sibi placabilem facere satagant necnon et pro vita piissimi Deoque amabilis Hludowici imperatoris, coniugis prolisque eius incolomitate imperiique

III. 6 emendare V. 9 infatigabiliter] investigabiliter P. 12 intrarem P. 18 abruta V. P. 26 tolerabili et inferni V. 28 satiusque] satiatiusque P.

V. 35 imperatoris — eius] ita correxi; coniugum prole erunt V, desunt P. 38 easque — malis] 45 ita edd., desunt V. P. 41 elemosynarum P.

1) Gregorius M., Regula pastoralis I c. 2; Opp. II, 4.

2) Ibidem.

3) Ibidem.

4) Cf. relatio episcoporum c. 20; l. l. II, 35.

sibi commissi stabilitate Dei immensam misericordiam cernuis precibus implorent. Simulque eis ostendendum, quoniam, quamdiu quis malis operibus deditus est, nec sibi nec aliis Deum propitiari meretur et quod unusquisque elemosynam et cetera bona opera a semetipso incipere debeat. Cum itaque praedicatoribus sine cessatione populo Dei praedicare necesse sit iuxta illud Isaiae: *Clama, ne cesses; quasi tuba exalta vocem tuam et adnuntia populo meo scelera eorum et domui Iacob peccata eorum*, tum maxime id eis facere necesse est, quando iram Domini contra populum Dei meritis exigentibus grassari perspexerint, iuxta illud, quod Dominus per Ezechielem prophetam loquitur: *Terra, cum induxero super eam gladium, et tulerit populus terre virum unum de novissimis suis et constituerit eum super se speculatorem, et ille viderit gladium venientem super terram, et cecinerit bucina et adnuntiaverit populo, audiens autem quisquis ille est sonum bucinae non se observaverit, veneritque gladius et tulerit eum: sanguis ipsius super caput eius erit. Sonum bucinae audivit et non se observavit: sanguis eius in ipso erit; si autem se custodierit, animam suam salvabit. Quodsi speculator viderit gladium venientem et non insonuerit tuba et populus se non custodierit veneritque gladius et tulerit de his animam, ille quidem in iniquitate sua captus est; sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram. Item per eundem prophetam Dominus ait: Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israhel et audies de ore meo verbum et adnuntiabis eis ex me. Si dicente me ad impium: Morte morieris, non fueris locutus neque adnuntiaveris ei, ut avertatur a via sua impia et vivat, ipse impius in iniquitate sua morietur; sanguinem autem eius de manu tua requiram. Formidolosa valde et tremenda haec sententia sacerdotibus est, qua dicitur: Sanguinem autem eius de manu tua requiram. Unde hisdem doctor Pomerius in memorato libro scribit: Ille¹, inquit, cui dispensatio verbi commissi est, etiamsi sanctae vivat et tamen perditae viventes arguere aut erubescat aut metuat, cum omnibus, qui eo tacente perierint, perit; et quid ei proderit non puniri suo, qui puniendus est alieno peccato? Item idem post pauca prophetica sententiam exponens, qua dicitur: Si me dicente ad impium: Impie, morte morieris, non fueris locutus, ut se custodiat impius a via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem vero eius de manu tua requiram, ait: Quid² potuit expressius, quid apertius dici? Si impio, inquit, non locutus fueris, ut se ab impietate sua custodiat, et ille perierit, sanguinem eius de manu tua requiram, hoc est dicere: Si ei peccata sua non adnuntiaveris, si eum non argueris, ut ab impietate sua convertatur et vivat, et te, qui non increpasti, et ipsum, qui te tacente peccavit, flammis perhennibus perdam. Sed ex eo, quod idem propheta infert: Si autem tu adnuntiaveris impio et ille non fuerit conversus ab impietate sua et a via sua impia, ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti et cetera, liquido claret, quia, si praedicator adnuntiaverit impio, ut se convertat a via sua impia et vivat, et impius non se correxerit, eiusdem impii poenae sacerdos particeps non erit. Unde idem Prosper: Quodsi³, inquit, corripientem, iram futuram, quae contemptoribus iam imminet, nuntiantem homines terreni dispiciunt, sanguis eorum in ipsis erit, et sacerdos, qui eis peccata eorum non tacuit, poenae, quae eos exspectat, particeps non erit. Ecce quale periculum praedicatoribus, nisi strenue utiliterque praedicaverint, et auditoribus, nisi id, quod sibi praedicatum fuerit, oboedienter impleverint, instat. Quod autem per negligentiam et desidiam praedicatorum et per contemptum quorundam auditorum transgressio sit divinorum praeceptorum periculumque*

V. 4 populum V. P. 7 quandō P. 8 grassari] crassari P. 21 sententia] sentia V.
 23 Pomerius] Prosper hic et infra l. 37 P. 29 se] ipse V. 31 ut deest V. 32 flammis deest P.
 perennibus P. 34 impia] mala V.

1) Iulianus Pomerius, *De vita contemplativa* I c. 20; *Opp. Prosperi* app. 17. 2) Ibidem.

3) Ibidem I c. 22; l. l. p. 19.

animarum, manifestum est. Quapropter necesse est, ut haec prophetica, immo caelestis
 Is. 58, 1. 2. tuba, qua praecipitur: *Clama, ne cesses; quasi tuba exalta vocem tuam et adnuntia
 populo meo scelera eorum et domui Iacob peccata eorum*, et praedicatores et auditores
 a somno torporis et negligentiae tandem excitet, ut hi de utili sua praedicatione et
 illi de oboedienti impletione aeterna a Domino donentur remuneratione. 5

Cap. VI. Quod inter cetera ad curam episcoporum spe-
 cialiter pertineat, ut hi, qui fidem Christi expetunt, in-
 struantur et fidei et baptismatis sacramento. In¹ primordio
 sanctae Dei ecclesiae nemo ad perceptionem sacrosancti baptismatis admittebatur, nisi
 prius et fidei et baptismatis sacramento fuisset instructus; quod verba beati Pauli 10
 Rom. 6, 3. apostoli probant, ita scribentis: *An ignoratis, inquit, fratres, quia, quicumque baptizati
 sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus?* et cetera, que apostolicus sermo
 de baptismatis sacramento exequitur. Scribitur quoque in concilio Laodicensi titulo XLVI.:
 Quod² oporteat eos, qui ad baptisma veniunt, fidem discere et quinta feria septimanae maioris epi-
 scopo aut presbiteris reddere; item in eodem capitulo XLVII.: Quod³ oporteat eos, qui in 15
 egritudine percipiunt baptisma, postquam convalescent, fidem perdiscere et scire, cuius muneris parti-
 cipes facti sint. Quibus verbis aperte datur intelligi, quod ad fidem Christi venientes
 eiusdem fidei et baptismatis instruebantur sacramentis. Verum quoniam fides Christi
 ubique pollet et parvuli de Christianis parentibus nati, antequam ad intelligibilem
 aetatem veniant, baptismatis sacramenta percipiunt, necesse est, ut quod inbecillis aetas 20
 nequivit intelligibilis discere satagat. Quod quia ab usu Christianae religionis propter
 quorundam incuriam recessit, quantae sit negligentiae quantique discriminis, satis dici
 non potest.

Cap. VII. Quod tempus baptismatis a nonnullis non ita, ut
 canonicus ordo docet, observetur. Sane⁴ a quibusdam, quamvis fides 25
 Christi inhianter expetatur, aliter tamen agitur, quam divina auctoritas testetur.
 Praefixa tempora canonum super celebratione baptismatis a multis partim ignorantia,
 partim praesumptione violantur; secundo, quia illi, qui in sua sponsione aliquos de
 sacrosancto fonte suscipiunt, nec fidei nec baptismatis sacramento sunt instructi et
 idcirco eos, quos suscipiunt et secundum sanctorum patrum documenta docere de- 30
 buerant, erudire nequeunt. Quod ad negligentiam sacerdotum necnon et auditorum
 pertinere dubium non est. Quo itaque tempore baptismus celebrari debeat, Gelasius
 in decretalibus capitulo X. scribit: Baptizandi⁵, inquit, sibi quispiam passim alio tempore
 nullam credat inesse fiduciam praeter Paschale festum et Pentecosten venerabile sacramentum,
 excepto dumtaxat gravissimi languoris incursu, in quo verendum est, ne morbi crescente periculo 35
 sine remedio salutari fortassis egrotans excidio praeventus abscedat. Item Leo in decretis
 suis titulo XI.: Unde⁶ quia manifestissime patet baptizandis in ecclesia electis haec duo
 tempora, de quibus locuti sumus, esse legitima, dilectionem vestram monemus, ut nullos alios

VI. 9 sacrisancti V. P. 13 exsequitur P. Laodicensi P. 16 particeps V. 22 quanti-
 quae V. 40

VII. 24 a nonnullis] an nullum P. 28 qui] quia corr. qui V, deest P. aliquos] ita edd., eos
 quos V. P. 33 Baptizando corr. Baptizandi V, Baptizandum corr. Baptizandi P. 34 nullum cre-
 dant V, nullam credunt P. 35 morbi crescente] mortis (tis add. al. man.) increcente V.

1) Cf. cum hoc capitulo quae exponit Ionas, De institutione laicali (Migne, Patrol. lat. CVI, 121 sqq.) I c. 8. 2) Concilium Laodicense c. 46; Mansi II, 581. 3) Ibid. c. 47; l. l. 45
 4) Cf. infra eiusdem libri c. 8; v. etiam supra p. 594 c. 2. 5) Decreta Gelasii c. 10 (Jaffé-K. n. 636). 6) Decreta Leonis c. 11 (Jaffé-K. n. 414).

dies huius observantiae misceatis. Quisquis igitur huius constitutionis superbiendo transgressor existit, nequaquam sibi super hoc facto impunitatem, nisi se humiliter correxerit, promittat. Qualiter autem hi, qui de sacro fonte alios suscipiunt, instruere debeant, beatus Augustinus in sermone habito ad populum demonstrat dicens: Qui-
 5 cumque¹ igitur viri, quaecumque mulieres de sacro fonte filios spiritaliter susceperunt, cognoscant se pro eis fideiussores extitisse apud Deum; et id eo necesse est, ut semper illis sollicitudinem vere caritatis impendant, ammonent et castigant atque corripiant, ut castitatem custodiant, virginitatem usque ad nuptias servent, et ceteris bonis operibus dediti sint. In hoc quippe facto, de quo agitur, quantum a religione Christiana digressum sit, ignorari fas non est.

10 Cap. VIII. Ut² hi, qui extra statuta tempora baptizantur, ad gradus ecclesiasticos provehendi non sint. Sicut in plerisque, ita et in eo auctoritas a nonnullis saepe violatur canonica, quando scilicet hi, qui in egritudine baptismatis suscipiunt sacramenta, ad gradus ecclesiasticos contra fas provehuntur. Is usus, quia auctoritati canonicae resultat, oportet ut corrigatur, quoniam
 15 huiusmodi baptizatos, quos vulgaris sermo gravatarios³ vocat, canonica auctoritas a gradibus ecclesiasticis patenter repellit. Unde in concilio Neocaesariensi capitulo XII. legitur: Si⁴ quis in egritudine fuerit baptizatus, ad honorem presbiterii non potest promoveri, quia non ex proposito fides eius, sed ex necessitate descendit, nisi forte propter sequens studium eius et fidem atque hominum raritatem talis possit admitti. Quodsi
 20 hi, qui in egritudine baptizantur, a gradibus arcentur ecclesiasticis, multo magis illi arcendi sunt, qui aut per cupiditatem aut per temeritatem, contempta canonica auctoritate, baptizantur et postea similiter ad gradus ecclesiasticos provehuntur. Quia ergo hactenus in hac re sive propter negligentiam sacerdotum sive propter incuriam laicorum minus caute, immo aliter, quam auctoritas ecclesiastica
 25 doceat, actum est, decet ut abhinc observetur, ne amplius ad iniuriam canonicae institutionis et dehonorationem ecclesiasticorum graduum haec transgressio iteretur.

Cap. VIII. Quod summopere omnes fideles meminisse oporteat pacti, quod in baptismo cum Deo fecerunt. Pactum⁵, quod cum Deo in baptismo fit, a multis ex toto, a multis ex parte transgreditur.
 30 Ex toto quippe transgreditur, quando quis post acceptam baptismatis gratiam aut ad infidelitatem aut ad heresem aut certe ad schisma prolabitur; ex parte vero, quando quis aut ad superbiam aut ad invidiam aut ad cetera vitia spiritalia, quae ex radice superbiae prodeunt, labitur. Unde Dominus in evangelio: *Qui autem, inquit, super* Matth. 13,
petrosa seminatus est, hic est, qui verbum Dei audit et continuo cum gaudio accipit illud, 20, 21.
 35 *non habet autem in se radicem, sed est temporalis. Facta autem tribulatione et persecutione propter verbum continuo scandalizatur.* Constat igitur unumquemque fidelem

VII. 2 existat V. 7 castitatem] eius add. V. 8 sint] sunt P.

VIII. 11 grados V. 15 vulgaris] vult garis P. 19 Quodsi] Quod V. 23 sive — sacerdotum desunt P. 25 decet] docet V.

40 VIII. 30 gratiam ut ad V. 32 aut superbiam P. 34 Dei deest V. 35 se deest V.

1) Ps. - Augustinus, Sermo 168 § 3; Opp. Augustini V, app. 293. 2) Cf. cum argumento relatio episcoporum c. 36; l. l. II, 40. 3) Cf. concilium Autissiodorense 573 — 603 c. 18: Non licet absque Paschae sollemnitatem ullo tempore baptizare nisi illos, quibus mors vicina est, quos grauattarios dicunt (MG. Conc. I, 181); v. praeterea Ducange s. v. clinici. 4) Concilium Neocaesariense c. 12; Mansi III, 545 sq. 5) Cf. relatio episcoporum c. 37; l. l. II, 40. — Cum capitulo Parisiensi comparandum esse censet Amelung, l. l. p. 44 ann. 6, Ioniae institutionem laicalem I c. 9.

Deo in baptismo duarum pactionum nexibus se obligare, altera, qua abrenuntiare diabolo et omnibus operibus eius et omnibus pompis eius, altera vero, qua se in patrem et filium et Spiritum sanctum credere profitetur, unde etiam sub eiusdem sanctae trinitatis invocatione baptismatis gratiam consequitur. Cum ergo post huiusmodi abrenuntiationem quibuscumque inlecebris vitiorum inlectus ad ea, quibus renuntiavit, redit necnon et post tantae fidei perceptionem in apostasiam aut infidelitatis aut heretice pravitatis aut fraterni schismatis prolabitur, procul dubio utriusque pactionis transgressor efficitur. Quarum altera, quia baptismi iteratione nequit, paenitentiae lamentis, elemosynarum largitionibus ceterisque bonorum operum exhibitionibus dilui potest. Altera vero, quae praedictae contagionis lepra commaculata fuerit, nisi hac primum per Christi caruerit gratiam et ad unitatem ecclesiae redierit, mundari et pristinae fidei colorem sanitatisque vigorem recuperare non poterit. Quia ergo flammis ille gladius, qui propter peccatum primi hominis ianuam paradisi obice mortalibus immobili opilaverat, in sacrosancto baptismatis fonte extinguitur et eadem ianua credentibus aperitur, omnibus fidelibus studendum est, ut pactionis et sponsionis, quam cum Deo in baptismo fecerunt, semper memores existant caveantque, ne quibuscumque vitiorum sordibus se maculantes non solum eundem sibi reaccendant ignem, verum etiam immundum spiritum a se tempore baptismatis expulsum cum septenario daemonum numero sibi addito ad se quoquomodo redire faciant fiantque illis, ut Dominus ait, cf. Gen. 3, 24. novissima peiora prioribus, et impleatur in eis quod beatus Petrus apostolus ait: 20 2. Petr. 2, 21. *Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiae quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod traditum est illis sancto mandato, apteturque eis illud, quod alibi* ib. 2, 22. *ait: Canis reversus ad vomitum suum et sus lota in volutabro luti.* Nulli quippe dubium est, quin religio Christiana baptismum Christi fideliter expetat et salubriter percipiat. Sed valde periculosum est et a religione Christiana alienum, quod post tanti doni perceptionem unusquisque fidelis, cum ad intelligibilem aetatem venit, mysterium baptismatis discere et intelligere negligit atque eo intellecto secundum illud vivere non satagit. Quod periculum et ad negligentiam pertinere sacerdotum, qui id solleter debent adnuntiare, et ad auditorum incuriam, qui hoc et intellegere et adimplere parvipendunt, nulli dubium est. 30

Cap. X. Quid¹ sit abrenuntiare diabolo, operibus eius et pompis eius. Sicut studendum est sacerdotibus, ut auditores sui mysterium sacri baptismatis intelligant et Deo opem ferente operibus compleant, ita nihilominus procurare debent, ut abrenuntiationes, quas in diabolum suaeque opera eiusque pompas fecerunt, intelligant, et his intellectis, ne ad eas denuo redeant, solliciti invigilent. 35 Quibus etiam ammonendo saepius inculcandum est, ne iugo satanae, quod reiecerunt, eiusque dominationi, quam aspernati sunt, quoquomodo succumbant. Magna quippe ex parte Christianum decus vilescit, quando renati in Christo ea, quibus in baptismo renuntiaverunt, nec intellegere curant nec ab his se, ut Christo polliciti sunt, abstinere satagunt. Quae si intellexissent, procul dubio adiuvante Christi gratia se ab his vigilantius custodissent. Unde necesse est, ut praedicatores in ammonendo et auditores in discendo et opere complendo abhinc, ut suum cavere periculum possint, maius adhibeant studium. Abrenuntiare igitur diabolo est: penitus eum respuere, spernere, reicere eique contradicere seque et unumquemque ab eo alienare sive aliud quid,

VIII. 6 redat V. 7 schismatis] schismaticis P. 10 cummaculata V. 11 hac] scil. lepra. 45 17 reaccendant V. 18 baptismatis P. 29 intelligere hic et infra P.

X. 31 eius] eis P. 33 nihilominus P. 36 reiecerunt V. 44 et] ita edd., deest V. P.

1) Cf. cum argumento et capitulo relatio episcoporum c. 38; l. l. II, 40.

quod hoc verbo in hoc sensu exprimi potest. Opera eius sunt, quae utique operibus salvatoris contraria existunt, primum superbia, cuius ille auctor est et quae eum ex angelo daemonem fecit, quae est etiam initium omnis peccati, et cetera vitia, quae ex radice prodeunt superbiae. Pompa diaboli haec est quae et pompa mundi, id est ambitio, arrogantia, vana gloria omnisque cuiuslibet rei superfluitas in humanis usibus. Unde crescit elatio, quae multoties honestati solet adscribi, et cetera huiusmodi, quae de fonte superbiae procedere noscuntur. Haec et his similia sunt, quae unusquisque fidelis tempore baptismatis a se reiecit: Christoque se mancipavit pactumque cum Deo fecit, ne penitus ad ea, quibus abrenuntiavit, rediret. Verum si iura humane pac- tionis firmiter conservantur, fixius tamen atque ferventius iura tanti pacti, quae cum Deo facta sunt, inviolabiliter sunt observanda.

Cap. XI. Qualiter observandum sit de electione et promotione eorum, qui ad formam et exemplum aliis preficiuntur. Providendum¹ ac summopere cavendum est, ut hi, per quos et religio Christiana constare et ceteri ab offensione debent salvari, tales posthabita symoniaca peste eligantur, quales et apostolicus sermo et canonicus ordo et beati Gregorii pastoralis regula² docet, scilicet ut nullius terrenae rei gratia nisi Dei solius eligantur. Quoniam si pro aliquo munere praesentis futuraeque retributionis vel pro qualibet alia re, quae contraria esse possit veritati divinaeque auctoritati, elegitur, liquet profecto, quod ex toto aliter agitur, quam divina auctoritas testetur, et quod in huiusmodi facto Deus offendatur, et taliter electo et his, quibus preficitur, quin scandalum generetur, dubium non est. Proinde oportet, ut in electione et ordinatione sacerdotis valde execranda symoniaca heresis, quae propter quorundam avaritiam et ambitionem modernis temporibus dignitatem sacerdotalem fuscare conprobatur, nihil sui detestandi iuris habeat, quae in primordio sanctae Dei ecclesiae a beato Petro principe apostolorum cum auctore suo dampnata est. Quae etiam Deo odibilis pestis primum necesse est ut imperiali auctoritate et potestate cum consensu venerabilium sacerdotum a Romana ecclesia amputetur, quoniam, si caput languerit, membra incassum vigeant necesse est. Qualiter vero eadem heresis a beato Petro dampnata sit, liber actuum apostolorum docet, ubi scribitur: *Cum vidisset autem, inquit, Symon, quia per impositionem manus apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens: Date et mihi hanc potestatem, ut cuicumque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri. Non enim est tibi pars neque sors in sermone isto. Cor enim tuum non est rectum coram Deo. Paenitentiam itaque age ab hac nequitia tua et roga Deum, si forte remittatur tibi haec cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse. Et in concilio Calcedonensi capitulo secundo scribitur: Si³ quis episcopus per pecuniam fecerit ordinationem et sub pretio redegerit gratiam, quae non potest vendi, ordinaveritque per pecuniam episcopum aut presbiterum aut diaconum vel quemlibet ex his, qui connumerantur in clero, aut promoverit per pecuniam dispensatorem aut defensorem vel quemquam, qui subiectus est regulae, pro sui turpissimi lucri commodo his, cui hoc adtemptanti probatum fuerit, proprii gradus periculo subiacebit; et qui ordinatus est nihil ex hac ordinatione*

X. 8 a] ad V.

XI. 12 promotione] remotione V. 20 testetur P. 21 taliter] aliter V. P. generetur] genetur P. 22 execranda P. 37 Calcedonens V, Calcedonensi P. 38 potest] potest P. 41 his] = is.

1) Cf. relatio episcoporum c. 4; l. l. II, 29 sq. 2) Gregorius M., Regula pastoralis; Opp. II, 1 sqq. 3) Concilium Chalcedonense c. 2; Mansi VII, 373.

vel promotione, quae est per negociationem facta, proficiat, sed sit alienus ea dignitate vel sollicitudine, quam pecuniis quaesivit. Si quis vero mediator tam turpibus et nefandis datis vel acceptis extiterit, si quidem clericus fuerit, proprio gradu decidat, si vero laicus vel monachus, anathematizetur. Gregorius in omelia evangeliorum sexta decima: Vobis¹ enim, inquit, sacerdotibus lugens loquor, quia nonnullos vestrum cum praemiis facere ordinationes agnovimus, spiritalem gratiam vendere et de alienis iniquitatibus cum peccati dampno temporalia lucra cumulare. Cur ergo ad memoriam vestram non redit, quod vox dominica praecipiens dicit: Matth. 10, 8. *Gratis accepistis, gratis date*; cur non ante mentis oculos revocatis, quod templum redemptor ef. ib. 21, 12. noster ingressus cathedras vendentium columbas evertit, nummulariorum effudit aes? Qui namque sunt in templo Dei hodie, qui columbas vendunt, nisi qui in ecclesia pretium de impositione manus accipiunt, per quam impositionem Spiritus sanctus caelitus datur? Columba ergo venditur, quia manus impositio, per quam Spiritus sanctus accipitur, ad pretium praebetur. Sed redemptor noster cathedras vendentium columbas evertit, qui talium negotiatorum sacerdotium destruxit. Hinc est, quod sacri canones symoniacam heresim dampnant et eos sacerdotio privari praecipiunt, qui de largiendis ordinibus pretium querunt. Cathedra ergo vendentium columbas evertitur, quando hi, qui spiritalem gratiam vendunt, vel ante humanos vel ante Dei oculos, sacerdotio privantur. Et in apologetico Gregorii Nanzanzenii: Religioni², inquit, ac doctrine nostrae obprobrium nascitur, quod sacerdotia vel ministeria ambitione potius et ad gratiam quam meritum iudicio deferuntur. Cuius rei vitium vel labem etiamsi prohibere supra nos est, at certe erubescere et aversari pars aliqua pietatis est. Si quis igitur copiosius pleniusque de vitanda ac detestanda symoniaca herese scriptum nosse cupit, librum epistolarum beati Gregorii legat, in quibus manifeste apparet, quod eo tempore, quando easdem epistolas idem doctor ad Gallias mittebat, sedes beati Petri, cui prelatus erat, ab eadem lue immunis erat. Orandus est ergo Deus, ut eandem pestem, quae ecclesiam suam multifarie commaculat, ita abhinc ab omnium fidelium suorum corde, ore et manu procul amoveat, ut amplius tot animas in laqueum et perditionem non subruat.

Cap. XII. De accessione ad pastorale magisterium et persona sacerdotis eiusque periculo. Qualiter³ ad culmen regiminis veniendum, qualiter in eo vivendum qualiterque docendum vel qualiter cotidie propriae infirmitatis consideratio sacerdoti ante oculos sit ponenda, praefati beati Gregorii regula plenissime docet. A cuius doctrina, quod valde dolendum et contremescendum est, multi nostrorum, qui pastorum nomine censemur, longe peccatis praepedientibus distare convincimur, unde et nostrum et eorum, quibus prodesse debuimus, magnum periculum imminere cognoscimus. Quapropter sollicite vigilanterque nobis satagendum est, ut per eiusdem doctoris et ceterorum sanctorum dicta et exempla vitam nostram in melius componamus, quatenus nobis et illis, quibus ad vitam aeternam ducatum praebere debemus, Domino auxiliante salutiferum consultum ferre possimus. Persona quoque sacerdotis qualis esse debeat, in memorato pastoralis libro et in apologetico Gregorii Nanzanzenii⁴ copiose taxatum est. Sed et in libro Levitico titulo vicesimo octavo ita personam sacerdotis Dominus describit loquens ad Aaron: *Vinum et omne, quod inebriare potest, non bibes tu et filii tui, quando intrabis in tabernaculum testimonii, ne moriamini, quia praeceptum sempiternum est in generationes vestras.*

XI. 10 sunt] qui add. al. man. V. qui deest V. 11 venditus V. 19 at] ad V. P.

XII. 27 accessione P. 29 cotidie] quotidie hic et infra P. 34 sollicite] solli... ras. P.

1) Gregorius M., Homil. in evang. lib. II, 17 § 13; Opp. I, 1503. 2) In Gregorii Nazianzenii oratione apologetica (Migne, Patrol. Graeca XXXV, 407 sqq.) hunc locum frustra quaesivi. 3) Cf. relatio episcoporum c. 5; l. l. II, 30. 4) Cf. supra ann. 2.

Et ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum et profanum, inter pollutum et mundum doceatisque filios Israhel omnia legitima mea, quae locutus sum ad eos per manum Moysi. In Ezechiel: *Victimam igitur et pro peccato et pro delicto sive pro ignorantia comedent sacerdotes.* Hieronimus: Nec¹ tantum, inquit, gaudendum est ad oblationem munerum, quantum timendum ad honoris condempnationem, si eo abutamur indigne. Item post pauca: Hoc² autem facimus, ut reponat sacerdos benedictionem et oblationem nostram in domo sua sive ut ad inprecationem eius Dominus benedicat domibus nostris. Grandis dignitas sacerdotum, sed grandis ruina, si peccent. Iactamur ad ascensum, sed timeamus ad lapsum. Non est tanti gaudii excelsa tenuisse quam meroris de sublimibus corruisse. Nec enim solum pro delictis nostris reddemus rationem, sed pro omnium quorum abutimur doctrinis, et nequaquam sumus de eorum salute solliciti. In Ageo: *Interroga sacerdotes legem.* Idem Hieronimus: Considera³ Agg. 2, 12. sacerdotum esse officii de lege interrogatos respondere. Si sacerdos est, sciat legem Domini; si ignorat legem, ipse se arguit non esse Domini sacerdotem. Sacerdotis enim est scire legem et ad interrogationes respondere de lege. Item in Malachia: *Lex veritatis in ore eius.* Malach. 2, 6. Hoc⁴ est doctrina populorum, quae in sacerdote nullo debet mendacio deturpari, sed tota de veritatis fonte procedere. Et post pauca: *Et multos avertit ab iniquitate.* Qui⁵ sacerdos ib. 2, 6. est et non corripit delinquentes, sacerdotis officium praeterit. *Labia sacerdotis custodient scientiam.* Non dixit proferent, sed custodient. Et post non multa: *Sicut non servastis vias meas et accepistis faciem in lege.* Inter⁶ omnia peccata Levi sive eorum, qui ex Levi sunt, sacerdotum Dei illud et ultimum et maximum ponitur, quare accipiant faciem in lege, ut non causam, sed personam considerent iustumque pauperem dispicientes iniquos divites suscipiant et honorent. In evangelio: *Pastor bonus animam suam dat pro ovibus suis.* Hanc sententiam beatus Gregorius exponens ait: Qui⁷ non dat pro ovibus substantiam suam, quando pro eis daturus est animam suam? Primum itaque nostrum est exteriora nostra ovibus eius inpendere, postremum vero, si necesse sit, pro eisdem ovibus animam ponere. Paulus ad Timotheum necnon et ad Titum, quid sit episcopatum desiderare et qualis persona episcopi esse debeat, regente eius calamum sancto Spiritu, affatim salubriterque describit. Haec igitur, quae praelibata sunt, quisquis ad pastorale magisterium adspirat sobrie diligenterque perpendat seque sagaciter metiri studeat, ne, quod absit, terrenis⁸ desideriis succensus propriisque reatibus adstrictus, dum loco, ut beatus Gregorius ait, delectatur gloriae, fiat subditis auctor ruinae. Omnibus igitur sacerdotibus illa specialiter sententia beati Gregorii ante oculos constituenda est, in qua inter cetera: Cum⁹ rerum, inquit, necessitas exposcit, pensandum valde est ad culmen quisque regiminis, qualiter veniat atque ad hoc rite perveniens, qualiter vivat et bene vivens qualiter doceat et recte docens infirmitatem suam cotidie quanta consideratione cognoscat.

Cap. XIII. Ut avaritiam sacerdotes cavere studeant. Quia¹⁰ vero nonnullos ordinis nostri socios avaritiam turpiter sectari et merito a multis reprehendi et ob id innoxios cum noxiis hac occasione infamari comperimus, abhinc in

XII. 3 Ezechiel V. 7 inpr(a)etationem V. P. 8 Iactamur] ita V, Lactamur P. 14 interrogationem P. 16 sacerdos est P. 27 salubriter P. 30 successus V. locum V. P.

XIII. 36 avaritia P.

1) Hieronymus, Comment. in Ezechielem; Opp. V, 555. 2) Ibid.; l. l. V, 555 sq.
3) Hieronymus, Comment. in Aggaeum; Opp. VI, 760. 4) Hieronymus, Comment. in Malachiam; Opp. V, 959. 5) Ibidem. 6) Ibid.; l. l. V, 961. 7) Gregorius M., Homil. in evang. lib. II, 14 § 1; Opp. I, 1484 sq. 8) Gregorius M., Regula pastoralis I c. 10; Opp. II, 11. 9) Ibid., praefatio libri primi; l. l. II, 1. 10) Cf. relatio episcoporum c. 6; l. l. II, 30 sq.

commune nos et socios nostros mutua exortatione corrigendos esse iudicavimus, ita videlicet, ut nec nos in huiusmodi peste avaritiae coram Deo peccaremus nec aliis per nostrum malum exemplum detrahendi et in nobis peccandi locum daremus. Verum cum nullus Christianus thesaurus in terra, sed potius, secundum Domini sententiam in caelo recondere debeat, cavendum summopere sacerdotibus est, ut ab avaritiae peste, 5 quae est idolorum servitus, et cupiditate, quae radix omnium malorum est, suosque sectatores a regno Christi excludunt, se compescant, quoniam digne non possunt subditis predicare, ut ab his se abstineant, cum ipsi his, quod valde dedecus, immo periculosum est, se mancipaverint. Gravius quippe atrociusque hae pestiferae lues in illis dampnantur quam in his, qui eorum dictis et exemplis ab his coherceri debuerunt. 10 Solent namque a nonnullis multifariae occasiones obtendi, quae necessitatis nomine palliantur. Et revera dum exterius necessitas praetenditur, interius avaritia tegitur. Ait itaque Dominus in evangelio: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi erugo et tinea demolitur et ubi fures effodiunt et furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in caelo, ubi neque erugo neque tinea demolitur et ubi fures non effodiunt nec furantur.* 15 *Ubi est enim thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Econtra Iacobus apostolus divites alloquitur: *Agite nunc divites, plorate ululantes in miseriis, quae adveniunt vobis. Divitiae vestrae putrefactae sunt; aurum vestrum et argentum eruginabit; et erugo eorum vobis in testimonium erit et manducabit carnes vestras sicut ignis.* Scribit etiam Beda in expositione tabernaculi ita inquires: Neque¹ hoc, quod primi filiorum Aaron post ordinationem, 20 cum ignem alienum offerrent coram Domino, igne caelesti perierunt, a significatione miserabilis nostri temporis aborret, ubi nonnulli sacerdotum ac doctorum loco potiti, quod dictu quoque grave ac lugubre satis est, dum ignem cupiditatis igni superne dilectionis anteponunt, igne supernae ultionis absumuntur, quorum perpetua dampnatio temporali est filiorum Aaron morte figurata. Scribit et Pomerius: Non² potest dicere sacerdos contemptoribus admonitionis suae: Futurum 25 cogitate iudicium, quod ipse forte non cogitat; amatoribus mundi: Nolite diligere mundum, si eum mundi amor oblectat; ambitiosis: Ambitioni iam finem imponite, si eum ambitio ruinosae praecipitat; aebriosis: Aebrietatem cavete, si se mero usque ad alienationem mentis ingurgitat. Sumptuosis dapibus crudus non potest suis abstinentiam laudare, quam calcat; vitio cupiditatis addictus cupidus amorem non potest dissuadere pecuniae. Inimicitiarum tenax non audebit animos dissidentium sacerdotali tranquillitate componere. Iustitiam predicare iudicibus erubescit, quam ipse persone potentis favore corrumpit; nec defendet obpressos, si personas aut honorat aut despicit; et quicquid boni non facit aut mali committit, nec iubebit fieri nec vetabit, quia necessariam docendi auctoritatem contrariaetate suae actionis amittit aut minuit. In vita beati 30 Ambrosii legitur: Ingemescebat³ enim vehementer, cum videret radicem omnium malorum avaritiam, quae neque copia neque inopia minui potest, magis magisque increescere in hominibus et maxime in his, qui in potestatibus erant constituti, ita ut interveniendi illi apud illos gravissimus labor esset, quia omnia praetio distrahebant. Quae res omne malum primo invexit Italiae, et exinde omnia verguntur in peius. Et quid dicam, si in huiusmodi personis ita rabiem suam exercent, qui solent aut filiorum aut propinquorum causas praetendere *ad excusandas ex-* 40 *cusationes in peccatis*, quandoquidem plerosque coeperit etiam caeca labes sacerdotes et Levitas,

XIII. 2 Deo] Do P. 3 daremus] damus V. P. 6 malorum est] adde: et quae (scil. avaritia et cupiditas). 10 damnatur V. P. 12 palliantur] pelliantur V. 24 temporalis V. 25 Pomeria V, Prosper P. 27 eum deest V. 30 cupidus P. 33 quicquid] ita corr., quid V. P. 34 In] ita edd., Ex V. P. 38 labor esset] laborasset V. 40 caucas V. 45

1) Beda, *De tabernaculo* III c. 2; Migne, *Patrol. lat.* XCI, 465. 2) Iulianus Pomerius, *De vita contemplativa* I c. 15; Opp. Prosperi app. 13. 3) Paulinus, *Vita Ambrosii* c. 41; Opp. Ambrosii II, app. col. XI.

quibus portio Deus est, ut illam etiam ipsi appetant? Et vae mihi misero, quia nec fine mundi provocamur, ut tam gravi iugo servitutis liberari velimus, quod dimergit usque ad profundum inferni, ut faciamus nobis amicos de *mamona iniquitatis, qui nos recipiant in aeterna tabernacula*. Luc. 16, 9. His ita praemissis oportet sacerdotes Domini, ut ab appetitu avaritiae et cupiditatis
 5 se cohibentes sibi subiectis in omnium virtutum profectibus imitabiles exhibeant, quibus pro omnibus divitiis solus Christus abundat iuxta illud apostoli: *Mihi vivere Christus* Phil. 1, 21.
est et mori lucrum. Quod autem oblationes fidelium non ad suam avaritiam, sed ad Christi honorem ecclesiaeque utilitatem retorquere debeant, subter adnotandum est.

Capitulum XIII. Ut hospitalitatem maxime ab his, qui aliis
 10 praesunt, sectari oporteat. Quia¹ ergo propter communem, immo necessariam correctionem pariter diligenterque inquisivimus et ex oraculis divinis et sanctorum patrum dictis manifestum fecimus, qualiter ad pastorale magisterium veniendum, qualiter in eo vivendum, qualiter docendum sit et qualiter sacerdotes Domini avaritiam, qui aliis forma et exemplum esse debent, cavere debeant, opere pretium duximus nos ex-
 15 ortando admonere et admonendo exortari, ut hospitalitatem praecipuae sacerdotes Domini sectari meminerint, quoniam hactenus a quibusdam ordinis nostri sociis minus iusto et indecenter hospitalitas sectata est, et ideo a multis non solum ipsi neglegentes, verum etiam hospitalitati studentes tali repraehensione sunt denotati. Cum ergo hospitalitas in tremendi examinis die ab aeterno iudice sit remuneranda, qui dicturus
 20 est: *Hospes fui et collegistis me*, et ob id omnibus Christianis summopere sit sectanda, Matth. 25, 35. multo magis tamen vigilantiusque ab his, qui dictis et exemplis ad vitam aeternam aliis ducatum praebere debent, postposita avaritiae peste et alia qualibet occasione, prorsus est exsequenda. Ab apostolo quippe inter cetera virtutum praeconia, quae
 25 episcopo inesse debent, hospitalitas etiam habenda praedicatur. Episcopi² namque domus, ut beatus Hieronimus scribit, omnium commune debet esse hospitium, et laicus, si unum aut duos aut paucos recipiat, implet hospitalitatis officium, et episcopus, nisi omnes recipiat, inhumanus ab eo scribitur. Hospitalitas porro, quam Dominus remuneraturum se esse asseruit, illa est intelligenda, quae membris Christi, recto scilicet indigentibus et diversas necessitates patientibus, exhibetur. Unde ait Iob: *Foris non mansit peregrinus; hostium* Iob 31, 32.
 30 *meum viatori patuit*; Petrus: *Hospitales invicem sine murmuratione*, et alibi: *Caritas* 1. Petr. 4, 9.
fraternitatis maneat in vobis. Et hospitalitatem nolite oblivisci; per hanc enim placuerunt Hebr. 13, 1, 2.
quidam angelis hospitio susceptis; Paulus: *Hospitalitatem*, inquit, *sectantes*. Origenes in Rom. 12, 13.
 epistola ad Romanos: Quam³ digne, inquit, hospitalitatis magnificentiam uno sermone conpraehendit. Dicens enim hospitalitatem sectandam non illud solum ostendit, quod venientem ad nos
 35 hospitem suscipiamus, sed requiramus et solliciti simus et sectemur ac perquiramus ubique hospites, nec ubi forte in plateis sedeant nec extra tectum iaceant. Recordare Loth et in- cf. Gen. 19, 2 sqq.
 venies, quod non illum hospites, sed ipse quesierit hospites: et hoc erat hospitalitatem sectari. De hospitalitate etiam sectanda uberiora sunt exempla et beati Gregorii in omelia evangelii⁴ copiosissima dicta. Proinde studendum summopere episcopis est, ut, cum
 40 hospitalitatem subditis habendam praedicant, ipsi eam ante omnes primum factis adimpleant, scilicet ut quod verbis praedicant operibus ostendant.

XIII. 9 Cap. V, Capitula P. 19 hospitalitatis P. 22 dicatum corr. al. man. in marg. ducatum V. 40 eam] etiam P.

1) Cf. relatio episcoporum c. 7; l. l. II, 31 sq. 2) Hieronymus, Comment in epist. ad
 45 Titum; Opp. VII, 701. 3) Origenes, In epist. ad Romanos; Opp. II (Basileae 1536), p. 501.
 4) Cf. Gregorius M., Homil. in evang. lib. II, 23; Opp. I, 1538 sqq.

Capitulum XV. Qualiter tractandae vel quid sint res ecclesiae. Quod nulli sacerdotum liceat res Deo dicatas sibi que commissas utpote proprias tractare et ad multifarios secundum libitum suum eas usus retorquere, sed potius secundum canonicam auctoritatem sanctorumque patrum dicta et exempla administrare vel dispensare, ea, quae secuntur, perspicue manifestant. Quod autem ea, quae Domino sanctificabantur, ad ius pertinerent sacerdotum, legalia instituta sanciunt. In novo ^{cf. Act. 4, 34 sqq.} testamento, in initio videlicet sanctae nascentis ecclesiae, vota fidelium ante pedes ponebantur apostolorum eorumque iudicio unicuique, prout opus erat, distribu-
bantur. Et licet crescente fidelium devotione copiosissimis ac munificentissimis eorum liberalitatibus sancta donata sit ecclesia, eundem tamen usum apostolorum successores ¹⁰ in tractandis et dispensandis ecclesiasticis rebus se servare debere meminerint, quoniam qui¹ stipem ecclesiae iuxta documentum beati Hieronimi in suos convertit usus, scriba est et Phariseus similisque Iudae perdit. Scribitur in concilio Antiocheno capitulo XXV.: Episcopus² ecclesiasticarum rerum habeat potestatem ad dispensandum erga omnes, qui indigent, cum summa reverentia et timore Dei. Participet autem et ipse quibus indiget, si tamen indiget, ¹⁵ tam suis quam fratrum, qui ab eo suscipiuntur, necessariis usibus profuturis, ita ut in nullo qualibet occasione fraudentur, iuxta sanctum apostolum sic dicentem: *Habentes victum et tegumentum his contenti sumus*. Quodsi contentus istis minime fuerit, convertat autem res ecclesiae in suos usus domesticos et eius commoda vel agrorum fructus non cum praesbiterorum conscientia diaconorumque pertractet, sed horum potestatem domesticis suis aut propinquis aut fratribus, ²⁰ filiisque committat, ut per huiusmodi personas occulte ceterae ledantur ecclesiae, synodo provinciae poenas iste persolvat. Si autem et aliter accusetur episcopus aut presbyteri, qui cum ipso sunt, quod ea, quae pertinent ad ecclesiam, vel ex agris vel ex alia qualibet ecclesiastica facultate sibimet usurpent, ita ut ex hoc adfligantur quidem pauperes, criminationi vero et blasphemis tam sermo predicationis quam hi, qui dispensant, taliter exponantur, et hos oportet ²⁵ corrigi, sancta synodo id, quod condecet, comprobante. In concilio Calcedonensi capitulo vicesimo sexto: Quoniam³ in quibusdam ecclesiis, ut rumore comperimus, praeter haechonomos episcopi facultates ecclesiasticas tractant, placuit omnem ecclesiam habentem episcopum habere haechonomum de clero proprio, qui dispense res ecclesiasticas secundum sententiam episcopi proprii, ita ut ecclesiae dispensatio preter testimonium non sit et ex hoc dispergantur ecclesia- ³⁰ sticae facultates et sacerdotio maledictionis derogatio procuretur. Quodsi hoc minime fecerit, divinis constitutionibus subiacebit. In canonibus, qui apostolorum titulo praenotantur, capitulo quadragesimo primo ita legitur: Praecipimus⁴, ut in potestate sua episcopus ecclesiae res habeat. Si enim anime hominum praetiosae illi sunt creditae, multo magis oportet eum curam pecuniarum gerere, ita ut potestate eius indigentibus omnia dispensentur per praesbiteros ³⁵ et diaconos et cum timore omnique sollicitudine ministrentur. Gelasius in decretalibus capitulo vicesimo septimo: Quattuor⁵ autem, inquit, tam de redditu quam de oblatione fidelium, prout cuiuslibet ecclesiae facultas permittit, sicut dudum rationabiliter est decretum, convenit fieri portiones: quarum sit una pontificis, altera clericorum, tertia pauperum, quarta fabricis applicanda ecclesiae. De quibus sicut sacerdotis erit integram ministris ecclesiae memoratam de- ⁴⁰

XV. 1 Cap. V, Capitula P. tractanda V. 13 Iudae] iudice P. XXV.] XV. V. P. 19 presbyterorum P. constientia V. 21 ceteri V. P. 22 presby(i)ter V. P. 25 despensant V. oportet deest V. 27 vicesimo sexto] XXVI. P. haechonomos] ita V, echonomos P, intellige: oeconomos. 29 haechonomum] ita V, echonomum P. 33 quadragesimo primo] XLI. P. 37 vicesimo septimo] XXVII. P. 39 pauperum] praesby(i)terorum V. P.

45

1) Hieronymus, *Comment. in Matthaeum*; *Opp. VII*, 242. 2) *Concilium Antiochenum c. 25*; *Mansi II*, 1328. 3) *Concilium Chalcedonense c. 26*; *Mansi VII*, 380. 4) *Canones apostolorum c. 41*; *Mansi I*, 55 sq. 5) *Decreta Gelasii c. 27* (*Jaffé-K. n. 636*).

pendere quantitatem, ita clerici ultra delegatam sibi summam nihil insolenter noverint expetendum. Ea vero, quae ecclesiasticis aedificiis adtributa sunt, huic operi veraciter praerogata locorum doceat instauratio manifesta sanctorum, quia nefas est, si sacris aedibus destitutis in lucrum suum praesul inpendia his designata convertat. Ipsam nihilominus adscriptam pauperibus portionem, quamvis divinis rationibus se dispensasse monstraturus esse videatur, tamen iuxta quod scriptum est: *Ut videant opera vestra bona et glorificent patrem vestrum, qui in caelis est, oportet* Matth. 5, 16. etiam presenti testificatione praedicari et bonae famae praeconiis non taceri. Pomerius autem, cum de sanctis perfectisque pontificibus tractaret, qui facultates ecclesiae non ut proprias, sed ut commendatas tractaverunt, ait: Et¹ ideo scientes nihil aliud esse res ecclesiae nisi vota fidelium, pretia peccatorum et patrimonium pauperum, non eas vindicaverunt in usus suos ut proprias, sed ut commendatas pauperibus diviserunt. Hoc est possidendo contempnere, non sibi, sed aliis possidere nec habendi cupiditate ecclesiae facultates ambire, sed eas pietate subveniendi suscipere. Hieronimus in expositione Sophoniae prophetae: Iudices² quoque eius quasi lupi Arabiae, occidentes et vespere, non aspicientes ad ortum solis, cf. Soph. 3, 3 sqq. sed morantes semper in tenebris, possessiunculas ecclesiae et ea, quae in Dei donaria conferuntur, vertentes in lucrum suum, ut non habeant pauperes quod mane comedant, qui quasi in nocte et nullo vidente populantur et, cum luporum more cuncta diripiant, ne parvos quidem cibos indigentibus derelinquunt. Sicut igitur praemissa documenta declarant, non sunt res ecclesiae ut propriae, sed ut dominicae et a Deo commendate tractande. Quicumque ergo eas ad suos proprios usus terrenosque honores et delectationes retorquet, quanti sit discriminis quantaque transgressionis, aperte animadverti potest.

Cap. XVI. Ut in rebus ecclesiae circa propinquos suos expendendis modum episcopi teneant discretionis. Quoniam³ multi episcoporum amore propinquorum suorum de rebus sibi commendatis suo aut quorumlibet amicorum nomine praedia aut mancipia emunt et, ut in suorum propinquorum ius cedant, statuunt et ob hoc et iura ecclesiastica convelluntur et ministerium sacerdotale fuscatur, immo a subditis detrahitur et contempnitur, placuit omnibus, ut deinceps hoc avaritiae genus caveatur, fixumque⁴ abhinc et perpetuo mansurum esse decrevimus, ut episcopus res sui iuris, quas aut ante episcopatum aut certe in episcopatu hereditaria successione adquisivit, secundum auctoritatem canonicam⁵ quicquid vult faciat et cui vult conferat; postquam autem episcopus factus est, quascumque res de facultatibus ecclesiae aut suo aut alterius nomine qualibet conditione comparaverit, decrevimus, ut non in propinquorum suorum, sed in ecclesiae, cui praeest, iura deveniant. Similiter et de praesbyteris, qui de ecclesiarum rebus, quibus praesunt, praedia eo modo emunt, faciendum statuimus, quoniam multos presbiterorum occasione taliter emptarum rerum ecclesias, quibus praesunt, expoliassent et a suo ministerio multis modis exorbitasse et se diabolo mancipasse multosque laicorum ex hoc facto in scandalum dampnationis et perditionis protraxisse cognovimus.

XV. 3 si sacris *desunt* V. 7 praeconis V. Pomerius] Prorsper P. autem *deest* V. 8 propriis V. 12 cupiditatem V. P. 14 Arabiae] Rabiae V. P. aspicientes] aspientes P. 15 quae] quaeque V, quaeque P. 16 qui *deest* V. 17 ne] nec V.

XVI. 37 scandalum V.

1) *Julianus Pomerius, De vita contemplativa* II c. 9; *Opp. Prosperi app.* 32. 2) *Hieronimus, Comment. in Sophoniam*; *Opp. VI*, 718. 3) *Cf. relatio episcoporum c. 15; l. l. II*, 34. 4) *Cf. c. 4 C. 12 qu. 5.* 5) *Cf. E. Loening, 'Geschichte des deutschen Kirchenrechts' I*, 227 sq. II, 674.

Cap. XVII. Quod nulli episcoporum liceat res ecclesiae extra constituta canonum passim in alterius iura transferre. Canonica censura decernit, ut res ecclesiae nisi ob nimias necessitates, quas describit, nemo distrahat. Quod si quispiam imminente nimia necessitate inconsulto primatē provinciae aut certe maiori urgente necessitate, non adhibitis testibus vicinis episcopis, id facere adtemptaverit, ita canonico iudicio percellitur, scilicet ut amisso honore reus Deo et concilio teneatur. Et licet moderno tempore necessitas non compellat, ut aperte res distrahantur ecclesiae, verendum est tamen, ne clanculo vendantur et canonica interminatio subeatur. Quando enim quispiam praelatorum aut muneris aut amoris aut amicitiae aut certe timoris vel cuiuslibet alterius rei gratia res ecclesiae in commutationem dat, commoda scilicet et utilia dans et incommoda et inutilia ecclesiae suae accipiens, venditorem temerarium ecclesiasticarum rerum se esse noverit reumque Deo et concilio contremiscat. Quod quia in commutandis rebus id persepe evenisse dubium non est, cavendum summopere ahinc praelatis est, ne in commutandis ecclesiasticis rebus incauti existant. De non alienandis vero rebus ecclesiasticis papa Symmachus in decretis suis inter cetera ita scribit: His¹ ergo perpensis mansuro cum Dei nostri consideratione decreto sancimus, ut nulli apostolicae sedis praesuli a praesenti die, donec disponente Domino manserit doctrina salvatoris, liceat praedium rusticum quantaecumque vel magnitudinis vel exiguitatis sub perpetua alienatione vel commutatione ad cuiuslibet iura transferre nec cuiusquam publicae necessitatis obtentu, quippe, cum non sit personale quod loquimur, nec aliquis clericorum vel laicorum sub hac occasione accepta tueatur. Sed nec in usufructuario aliquid dari liceat nec data retineri praeter clericos et captivos atque peregrinos. His verbis aperte monstratur, quia, quod isdem papa apostolicae sedis praesul perpetuo observandum censuit, nihilominus omnibus praesulibus ecclesiarum observandum perdocuit.

Cap. XVIII. Quod res ecclesiae non sint sacerdotibus, si eas strenue dispensaverint, causa peccati. Convenit pastoribus ecclesiarum res ecclesiae possidere, non ab his possideri et, ut Pomerius² scribit, eas possidendo debent contempnere et non sibi, sed aliis possidere. Constat autem sanctissimos pontifices, qui cum Christo remuneratore suo regnant, quorum nos indigni locum tenemus, res ecclesiae non sibi, sed aliis possedisse et non ad suam gloriam et delectationem, sed potius ad Dei honorem et fidelium commoditatem eos his usos fuisse. Unde liquet, quia nihil eis obfuerunt ad nanciscendam aeternae patriae gloriam res ecclesiastice commodissimae atque amplissime, quas fideliter administraverunt. Quicumque ergo secundum eorundem sanctorum exempla res sibi creditas dispensaverit, seque ab inlecebris mundialibus et incentivis carnalibus custodierit, ad eorum consortium se pertinere dubitare non poterit. Si autem secus fecerit, eorum consortio se indignum fore pertimescat. Miserabiliores plane cunctis mortalibus nonnulli existunt pontifices, qui in brevissimo huius mortalitatis intervallo, suae misere fragilitatis inmemores, sacerdotalis honoris culmine ultra maetas subvecti, amore mundi decepti, cupiditate terrenarum rerum inlecti, pro caducis et cito praeterlabentibus rebus, quas

XVII. 2 tranferre P. 4 primatē] ita V. P. 5 adhibitas V. 6 ammisso V. 14 dubium deest V. 16 Symmacus V. perpennis V. 18 quanticumque V. P. 20 publica V. 21 aliquis] alicorum V, aliquorum P. tueatur] teneatur V.

XVIII. 28 Pomerius] Prosper P. 39 flagilitatis V. P. 40 maetas] intellige: metas.

1) Ex Symmachi concilio Romano 502 c. 4; Mansi VIII, 267.
merius, De vita contemplativa II c. 9; Opp. Prosperi app. 32.

2) Cf. Iulianus Po-

utiliter fideliterque expendere neglegunt, sanctorum sacerdotum consortio se privant. Cesset ergo ambitio, que dicere solet nimis rerum habere ecclesias Christi, et perpendat, quia, quantecumque sint res ecclesiae, si eo modo, quo dispensande sunt, dispensentur, nimiae non sunt. Cupiditas quippe, immo neglegentia quorundam dispensatorum, non ecclesiae amplae res, in vitio sunt. Mira namque res: ambitio mundialis satis non habet, et ecclesia Christi nimium habet.

Cap. XVIII. Quod vitam conversationemque quorundam sacerdotum nonnulli subiecti livore potius quam zelo caritatis reprehendant. Sicut¹ per Sahul reprobi praelati, ita et per David sub-
 10 iecti sunt humiles significati². Quapropter unusquisque subiectus non superbum Semei, qui convicia et maledictiones iniecit in David, sed magis eundem humilem imitari debet David, dicentem: *Propitius mihi sit Dominus, non mittam manum meam in christum Domini*. Christos Domini sacerdotes appellari dubium non est, de quibus in psalmo divina voce canitur: *Nolite tangere christos meos et in prophetis meis nolite*
 15 *malignari*. Quamquam autem, quod valde dolendum est, multi praelatorum ad instar Saul sint reprobi effecti, non sunt tamen manu repraehensionis et detractionis tangendi, quia, ut Isidorus in libro sententiarum scribit, rectores³ a Deo solummodo, non a subditis sunt iudicandi et pro moribus reprobis tolerandi magis quam a plebe sunt distringendi. In ecclesiastica historia Constantinus imperator episcopis ait: Deus⁴ vos constituit sacerdotes
 20 et potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi; et ideo nos a vobis recte iudicamur, vos autem non potestis ab hominibus iudicari. Propter quod Dei solius inter vos expectate iudicium et vestra iurgia, quaecumque sunt, ad illud divinum reserventur examen. Vos etenim nobis a Deo dati estis dii; et conveniens non est, ut homo iudicet deos, sed ille solus, de quo scriptum est: *Deus stetit in synagoga deorum; in medio autem deos discernit*. Cum haec ita se
 25 habeant, utrimque non mediocriter delinquitur et animarum periculum generatur, quia, dum praelati exemplo suae perversitatis subditis detrahendi locum dant, se et illos procul dubio ad perditionem pertrahunt. Subditi vero, dum praepositorum prava facta non compassionis, sed insultationis ac livoris voto mordent, quantum animae suae periculum incurrant, diligenter animadvertant et abhinc suae saluti prospicientes ab huius-
 30 cemodi detractionibus se cohibere non neglegant. Inrepsit sane in nonnullis ecclesiarum praesulibus miserabilis temporis nostri inepta, immo corrigenda consuetudo, que iam ita pro lege tenetur, ut sanctitatis et religionis nomen sibi adscribere non vereatur, scilicet super diversarum rerum innumeris superfluitatibus et vanitatibus, quas dinumerare longum est, necnon in avaritia et tenacitate improbaque intentione et in turpi
 35 inhonestaque conversatione morumque improbitate et vane gloriae appetitu et, quod his periculosius est, sui officii cura posthabita, in divinorum praeceptorum transgressionem, ita ut illud apostolicum impletum videatur, quo dicitur: *Letantur, cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis*. Non igitur mirum est, si propter haec et his similia Deus offendatur et infirmorum animis scandalum generetur statusque sanctae
 40 Dei ecclesiae periclitetur. Proinde omnibus studendum est sacerdotibus, ut ab his

XVIII. 1 consortium P. 2 Censet V.

XVIII. 14 tange P. 18 distringendi] ita edd., distinguendi V. P. 21 hominibus] omnibus P. 22 quicumque V. illum V. reserventur] referuntur e referentur corr. V. 23 di V.

1) Cf. infra eiusdem libri c. 29, lib. III cc. 4. 9. 10. 21. 26; v. etiam supra p. 594 c. 4.

2) Cf. quae supra p. 379 sq. in institutione canonicorum Aquisgranensi anni 816. c. 103 secundum Gregorium M. ex Taione laudantur. 3) Isidorus, Sententiae III c. 39 § 5. 6; Opp. VI, 327.

4) Rufinus, Ecclesiastica historia X c. 2; ed. Basileae 1523, p. 218.

deinceps se caveant et his rebus resistent, quibus sibi et his, quibus praesunt, Deum propitium facere mereantur. Quam moderata autem discretio in vestium cultu et mense apparatu sacerdotibus tenenda sit, dicta beati Gregorii in expositione evangeliorum necnon et vita sanctorum virorum Augustini et Ambrosii plenissime docent.

Capitulum XX. Ut conversatio sacerdotalis testes vitae 5 probabilis habeat. Quod¹ moderni pontifices sanctorum decedentium patrum exempla usquequaque sectari debeant, in praecedentibus iam dictum est. Sed quia nonnullos socios ordinis nostri sine his personis, quas sua religiosa conversatio testes habere et quibus exemplum bonum debuit praebere, cubilia secreti sui didicimus incolere, id non sine magna turbidaque indignatione ferre potuimus et, ne deinceps 10 quispiam praelatorum id facere pertemptet, pari consensu inhibuimus, quia in hoc facto conversatio sacerdotalis commaculatur et detrahentibus locus praebetur et animarum perditio generatur. Ut ergo sacerdos discipulis suis de se ipso exemplum bonum debeat Tit. 2, 7. praebere, apostolus scribens ad Titum docet dicens: *In omnibus te ipsum prebe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in castitate* et reliqua. Beatus 15 quoque Gregorius in decretis suis ita ait: Verecundus² mos torpore indiscretionis inolevit, ut huius sedis pontificibus ad secreta cubilis servitia laici pueri eis seculares obsequantur; et, cum pastoris vita esse discipulis semper debeat in exemplum, plerumque clerici, qualis in secreto sit vita sui pontificis, nesciunt et, ut dictum est, saeculares pueri sciunt. De qua re presenti decreto constituo, ut quidam ex clericis vel etiam ex monachis electi ministerio cubiculi 20 pontificalis obsequantur, ut his, qui in loco est regiminis, habeat testes tales, qui eius in secreto conversationem videant et ex visione sedula exemplum provectus subeant. Haec igitur beatus Gregorius scripserit. Ceterum si qui de hac re copiosiora exempla querere voluerint, vitas beati Augustini et Ambrosii et ceterorum aliorum sanctorum virorum legant et perspicue invenient, quod vita et conversatio pontificis semper testes vitae probabilis 25 habere debeat.

Capitulum XXI. Ut episcopi ceterique praelati, nisi id necessitas inevitabilis impedierit, maxime cum clericis suis horas canonicas custodiant et scripturas divinas cotidie in conlatione tractent eisque in convietu participes existant. 30 Hoc quoque correctione congruaque emendatione dignum conperimus, eo quod nonnulli praelatorum nulla interveniente necessitate non cum clericis, sed potius seorsum cum laicis et quibusdam familiaribus suis sermocinari et convivari delectentur; similiterque et a quibusdam abbatibus et abbatissis fieri didicimus. Quae res, quia valde a paterna sollicitudine aborret et subditos in contemptum magistrorum murmurationem- 35 que et in divinatorum obsequiorum transgressionem pertrahit, prorsus resecandam esse censuimus et, ut abhinc praelati in his, quae praemissa sunt, quantum facultas permiserit, sibi subditis participes existant, statuimus. De qua etiam re in actibus apostolorum et in vita beati Augustini et in concilio Sardicensi capitulo quarto decimo³ copiosa habentur exempla. Socios vero ordinis nostri in⁴ gubernandis congregationibus 40

XVIII. 4 Augustini P.

XX. 5 Cap. V. XX.] vicesimo P. 6 probabiles P. 10 turbadaque P. 16 torpere V. 21 his] = is. 24 Augustini P. 25 inveniant P.

XXI. 27 Cap. V. 39 Augustini P.

1) Cf. *relatio episcoporum* c. 14; l. l. II, 33 sq. 2) *Concilium Romanum* 595 c. 2; 45 *Opp. Gregorii M. II, app. V, col. 1289.* 3) Cf. *concilium Sardicense* c. 14; *Mansi III, 27.* 4) Cf. *relatio episcoporum* c. 16; l. l. II, 34. *Concil. Aquisgranense* 836 (*infra* n. 56 A) cap. I c. 11.

sibi subiectis, canonicis videlicet, monachis et sanctimonialibus, hactenus valde neglegentes extitisse et ob id multos in sui detractionem et contemptum provocasse, ita ut nonnulli alii praelati in eorum parroeciis constituti, eorum prava exempla secuti, suas similiter congregationes neglexerint. Quos et fraterno et synodali conventu admonendos
 5 esse necessario duximus, ut ab hac neglegentia deinceps se cohibeant et ceteris se imitabiles praebeant, ne forte propter illorum incuriam et divinae servitutis contemptus et pericula proveniant animarum et auribus excellentiae vestrae molestia ingeratur et nostrae mediocritati in sacris conventibus tedium et obprobrium inferatur. Conperimus¹ etiam quosdam socios ordinis nostri non causa necessitatis aut utilitatis, sed potius
 10 avaritiae et propriae delectationis saepissime, propria civitatis suae sede relicta cleroque neglecto, remociora loca frequentare, de qua re et distitutio divini cultus et praedicatio in plebibus et cura subiectorum postponitur et hospitalitas neglegitur. Quod ne ulterius a quoquam sine inevitabili necessitate et certa utilitate fiat, pari consensu inhibuimus.

15 **Capitulum XXII. De laicorum clericis eorumque examinatione et promotione.** De² clericis vero laicorum, unde nonnulli eorum conqueri videntur, eo quod quidam episcopi ad eorum preces nolint in ecclesiis suis eos, cum utiles sint, ordinare, visum nobis fuit, ut in utriusque partibus pax et concordia servetur et cum caritate et ratione utiles et idonei eligantur. Et si laicus idoneum
 20 utilemque clericum obtulerit, nulla qualibet occasione ab episcopo sine certa ratione repellatur; et, si reiciendus est, diligens examinatio et evidens ratio, ne scandalum generetur, manifestum faciat.

Cap. XXIII. Ut pastores gregem sibi commissum non ut proprium, sed ut dominicum tractare meminerint. Quia sunt
 25 plerique, qui non paternum affectum circa gregem sibi commissum, sed quendam exercere videntur dominatum eumque non ut dominicum, sed, flatibus ventosae arrogantiae inflati, ut suum proprium tractare non verentur, quantum a paternitatis officio aberrent, subter collecta documenta declarant. Dominus in evangelio: *Si diligis me*, Ioh. 21, 17. *pasce oves meas*. 'Meas' inquit, non 'tuas'. Item: *Qui maior est vestrum erit minister* Matth. 23, 11.
 30 *vester*. Et non post multa: *Non ita erit, inquit, inter vos; sed qui voluerit inter vos* ib. 20, 26. *maior fieri erit vester servus*. Petrus: *Neque dominantes in clero, sed forma facti* 1. Petr. 5, 3. *gregis ex animo*. Salomon: *Principem te constituerunt? Noli extolli, sed esto in eis* Eccl. 32, 1. *quasi unus ex nobis*. Fulgentius in libro de veritate praedestinationis et gratiae: Non³
 ideo, inquit, se solum quilibet episcopus vas misericordiae putet in gloria praeparatum, quia
 35 pontificali militia fungitur, sed si pro grege sibi credito sollicitus semper invigilet, praedicet verbo, instet opportuna, arguat, obsecret, increpet in omni patientia et doctrina; nec sibi dominatum superbus usurpare contendat, sed, apostolicis informatus eloquiis et exemplis, servum se cunctis exhibeat; neque sedis illius altitudine conlatum sibi gaudeat temporale fastigium, sed humili corde fidelibus praebeat bone conversationis exemplum. Quicumque
 40 igitur sacris officiis servituri sub quolibet ordine adplicantur, dignum est, ut illius

XXI. 2 extitisse] didicimus secundum relationem episcoporum supplendum videtur. 7 excellentiae vestrae] scil. imperatorum. 10 saepissimae V. 11 de] da P. 13 invitabili V.

XXII. 15 Cap. V.

XXIII. 32 ex] et V. 28 oberrent V. P. 33 quasi] ex add. V. 36 patientia] patitia V.
 45 40 adplicatur V.

1) Cf. relatio episcoporum c. 17; l. l. II, 34 sq. Concil. Aquisgranense 836 cap. I c. 12.

2) Cf. relatio episcoporum c. 18; l. l. II, 35. 3) Fulgentius, De veritate praedestinationis et gratiae II c. 38; Opp. 477.

dicantur, cuius servitio mancipantur. Qua ergo temeritate, immo praesumptiosa vanitate quilibet praelatorum dicere praesumit: Illa congregatio mea est aut ille praesbiter vel clericus meus est, cum non illius sit, sed illius, cui dicatus est? Proinde quia isdem inolitus usus ecclesiasticae non concordat regulae, corrigatur necesse est.

Cap. XXIII. Ut praelati carnalem spiritalemque cibum sibi subiectis impendere studeant. Sunt quidam praelatorum, qui utramque annonam, spiritalem videlicet et carnalem, sibi subiectis strenue administrant. Sunt e contrario, quod emendatione opus habet, qui neutrum cibum utiliter eis administrant. Sunt etiam, qui carnalem cibum sufficienter eis administrant et spiritalem aut scienter eis subtrahunt aut, quia nesciunt, non subministrant, pascentes solummodo carnem cito perituram cibumque vermium futurum animarumque salutem in aeternum victurarum neglegentes. Non igitur erunt praelati excusabiles et immunes a periculis apud Dominum, cui pro sibi commissis rationes sunt reddituri, si eis carnalia solummodo et non spiritalia fideliter subministraverint, cum de manu eorum sanguinem eorum, si perierint, sit exacturus, testante Ezechiele propheta et expositione beati Agustini¹ super eodem propheta plurimum huic rei adstipulante. Grandis porro miseria caecaque cupiditas, dum huiusmodi praelati in locis sibi subiectis cupiditatem suam potius explere quam animarum suarum periculum contendunt vitare.

cf. Ezech.
3, 18sq.

Cap. XXV. Ut episcopi non rapaces, sed avaritiam odientes vice sua ministros per parrochias suas constituent. Non solum rumore, sed etiam evidentibus factis conperimus quorundam episcoporum ministros non solum in presbyteris, sed etiam in plebibus parroechiae suae avaritiam potius exercere quam utilitati ecclesiasticae dignitatis inservire populi saluti consulere. Quam neglegentiam, immo execrabile ac damnabile cupiditatis vitium omnes in commune deinceps vitandum statuimus. Pertimescenda porro et vigilanter cavenda est sacerdotibus Domini Heli sacerdotis ruina, qui filios suos indigne agentes Dominumque in suis pravis actibus ad iracundiam provocantes sacrificioque Domini iniuriam inrogantes quia verbis tantum et non verberibus corripuit, cum eis divina iustaque ultione ruentibus ruit. At si forte, quod absit, ullus episcoporum deinceps sectatores avaritiae ministros in parroechia sua constituerit et eorum cognitam pravitatem auctoritate pastoralis acriter ferire detractaverit, exemplum neglegentis Heli sacerdotis imitari se cognoscat sciatque, quia quicquid pravitatis vel avaritiae huiusmodi subiecti in plebibus Christi egerint, si eos corrigere iuxta facti qualitatem neglexerit, in eum procul dubio, a quo constituti sunt, ea, quae admiserint, redundabunt, et se synodali correptioni modis omnibus subiacendum. Nam et in communi consensu statuimus, ut unusquisque episcoporum super archidiaconis suis deinceps vigilantiores curam adhibeat, quoniam propter eorum avaritiam et morum improbitatem multi scandalizantur et ministerium sacerdotale vituperatur et in ecclesiis a sacerdotibus multa propter eos negleguntur.

cf. 1. Reg.
3, 12sq.
4, 11sq.

Cap. XXVI. Quid dehonorationis et detrimenti ecclesiastica iura patiuntur pro eo, quod secundum canonicam

XXIII. 2 praesumit V. P.

XXIII. 6 subiectus V. 11 futuram V. P. 12 victuram P. 17 cupiditas] *supple: est.*

XXV. 20 suam V. 26 Dominumque V, Dominumquae P. 28 cum *deest* V. P. 33 neglexerint V. 34 redunbabit V. P. se *deest* V. P. 35 correptione V. P. et *rel. episc.; supple: 45 cognoscat (v. l. 32).*

XXVI. 40 dehonorationibus P.

1) Cf. Augustinus, Sermo 46 de pastoribus § 20 sqq.; Opp. V, 235. V. etiam supra p. 403sq. 448.

2) Cf. relatio episcoporum c. 10; l. l. II, 32 sq. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. II B c. 28.

auctoritatem episcoporum concilia bis in anno non celebrantur. Officii¹ est ecclesiasticae auctoritatis, ut quicquid noxium in agro sanctae Dei ecclesiae excreverit falce aequissimae discretionis reseceat, quatenus status ipsius inconvulsus persistens recte et inconfuse per tramitem ordinis sui incedere valeat. Quod
 5 cum ita sit, inrepsit inter cetera, quae ecclesiasticae auctoritati, immo divinae contraeunt, miserabilis ac periculosa temporis nostri consuetudo, quae valde ab auctoritate canonica abhorret, eo quod episcoporum concilia bis in anno, sicut mos canonicus docet², per unamquamque provinciam non fiunt; et ob id ecclesiasticae utilitati magnum dispendium et principalibus auribus insolens impedimentum et multorum inpunitas
 10 nascitur flagitiorum. Proinde omnibus nobis pernecessarium visum est, ut ab imperiali celsitudine libertas temporis impleretur, quo haec ad honorem Dei et utilitatem sanctae Dei ecclesiae multorumque correctionem congruenter decenterque fieri possint et, si haec aliqua necessitate praepediente bis nequeunt, saltem in anno semel fiant. Quoniam si haec semel, ut dictum est, in anno per unamquamque provinciam caelebrata
 15 fuerint, et honor ecclesiasticus vires ordinis sui obtinebit et inpudentia quorundam superbiorum clericorum, quae passim auctoritate canonica calcata auribus imperialibus molestiam ingerit³, cessabit et inpunitas diversorum flagitiorum locum dilitiscendi, quem nunc habet, non habebit et alia multa, quae actenus secus, quam ecclesiastica disciplina docet, inceserunt, ordinem suum Domino auxiliante servabunt. Visum siquidem
 20 nobis et valde profuturum sanctae Dei ecclesiae fuit, ut, quia ordo canonicus docet, ut⁴ in ipsis conciliis adsint praesbiteri et diaconi et omnes, qui se laesos existimant, et synodi experiantur examen, ut adsint etiam uniuscuiusque episcopi eruditi viri, quos ad Christi militiam eiusque ecclesiae honorem utilitatemque praeparat, quatenus et ceteris ecclesiis noti sint et studium ac providentia episcopi ad aliorum exemplum manifesta fiant.

25 Cap. XXVII. Ut⁵ corepiscopi modum mensurae, qui in sacris canonibus prefixus est, non excedant. Episcopos locum apostolorum, corepiscopos autem exemplum et formam tenere septuaginta discipulorum, et liber actuum apostolorum et canonica auctoritas aperte demonstrat. Cum haec ita se habeant, emersit quidam reprehensibilis et valde iam inolitus usus, eo quod quidam
 30 corepiscopi ultra modum suum progredientes et donum sancti Spiritus per impositionem manuum tradant et alia quaeque, quae solis pontificibus debentur, contra fas peragant, praesertim cum nullus ex septuaginta discipulis, quorum speciem in ecclesia gerunt,
 legatur donum sancti Spiritus per manus impositionem tradidisse. Quod autem solis
 35 apostolis eorumque successoribus proprii sit officii tradere Spiritum sanctum, liber actuum apostolorum docet, in quo legitur: *Cum Apollo esset Chorinti, et Paulus per-*
gratis superioribus partibus veniret Ephesum et inveniret quosdam discipulos, dixit ad
eos: Si Spiritum sanctum accepistis credentes? Et illi dixerunt ad eum: Sed neque si
Spiritus sanctus est, audivimus. Ille vero ait: In quo ergo baptizati estis? Qui
dixerunt: In Iohannis baptismo. Dixit autem Paulus: Iohannes baptizavit baptismo

cf. Luc. 10,
1 sqq.

Act. 19, 1-6.

40 XXVI. 3 exoreverit V. falce] facile V, facile corr. al. man. falce P. 8 provincia V. 11 quo] quod V. 12 ecclesiae V. 20 ecclesiae V. 24 fiat V. P.

XXVII. 32 septuaginta] LXX P. gerunt legatur] gerlegatur V. 36 partibus deest P. Ephoesum P. dixitque V. P. 39 In deest P.

1) Cf. *infra* lib. III c. 11; v. etiam *supra* p. 594 c. 1. 2) Cf. concilium Antiochenum
 45 c. 20; Mansi II, 1326. Concilium Chalcedonense c. 19; l. l. VII, 378 sq. 3) Cf. concilium Antiochenum c. 11; l. l. II, 1323. 4) Ex concilii Antiocheni canone 20; l. l. II, 1326.
 5) Cum argumento et ipso capitulo cf. relatio episcoporum c. 9; l. l. II, 32.

paenitentiae populum dicens: In eo, qui venturus est post ipsum, ut crederent in eum, hoc est in Iesum. His auditis baptizati sunt in nomine Iesu. Et cum inposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur linguis et prophetabant. Act. 8, 14-17. Item in eodem: Cum audissent apostoli, qui erant Hierosolimis, quia recepit Samaria verbum Domini, miserunt ad eos Petrum et Iohannem. Qui cum venissent, oraverunt pro 5 ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine domini Iesu. Tunc imponebant manus super illos et accipiebant Spiritum sanctum. Ecce aperte demonstratur, quod non septuaginta discipuli, quorum formam tenent corepiscopi, sed apostoli, quorum successores sunt episcopi, tradebant Spiritum sanctum. In concilio vero Caesariensi ita de corepiscopis habetur 10 scriptum: Corepiscopi¹ quoque ad exemplum quidem et formam septuaginta videntur esse; ut comministri autem propter studium, quod erga pauperes exhibent, honorantur. Item in concilio Antiocono capitulo decimo: Qui² in vicis vel possessionibus corepiscopi nominantur, quamvis manus impositionem episcoporum perceperint et ut episcopi consecrati sint, tamen sanctae synodo placuit, ut modum proprium recognoscant et gubernent subiectas sibi ecclesias earumque 15 moderamine curaque contenti sint. Ordinatio porro corepiscoporum qualiter fieri debeat et qualiter qualesve ipsi ordinationes iubentibus episcopis suis facere debeant, iura canonum liquido decernunt³. Unde quia hactenus quidam corepiscopi secus, quam auctoritas canonica doceat, in officiis ecclesiasticis minus caute egerunt, providendum summopere episcopis est, ut ulterius eorum corepiscopi tale quid, quod nec eorum 20 ministerio nec auctoritati divinae concordat, facere pertemptent; nec episcopi sui eis aliud agendum committant, nisi quod ad eorum officium propriae pertinet et in sacris canonibus praefixum habetur.

Cap. XXVIII. Ut presbyteri nullo modo fiant vilici et conductores agrorum vel negotiorum secularium sectatores at- 25 que per diversa vagantes; quod et de monachis similiter convenit observari. Qui sacris officiis ob meritorum praerogativam sunt adplicati, dedecus et valde periculosum est terrenis actionibus turpibusque lucris eos implicari. Conperimus igitur nonnullos praesbiteros et monachos, desertores ordinis sui, quod non sine magno animi merore prosequimur, adeo vilicationes et negotiationes diversaque 30 turpia lucra sectari, ut illud videatur impletum, quod dicitur: *Et erit sicut populus sic sacerdos*. Quod et leges divinae et iura canonica condemnant, quantumque etiam id religioni Christianae contrarium sit, manifestum est. Quod vero ab huiusmodi illicito actu uterque ordo, et sacerdotalis et monasticus, se cohibere debeat, subter 35 breviter collecta testimonia declarant. Ait namque Dominus in evangelio: *Nemo mittens manum suam in aratro et respiciens retro, aptus est regno Dei*. Et Paulus: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se probavit*. Quamquam ergo haec evangelica et apostolica sententia generaliter de omnibus Christianis sit dicta et ab omnibus observanda, specialius tamen atque religiosius ab

Is. 24, 2.
Osee 4, 9.

Lue, 9, 62.

2. Tim. 2, 4.

XXVII. 1 eo corr. al. man. eum P. 2 nomine] domini add. V. 5 Domini] Dei P. 11 scriptum] 40 spm V. 13 Antioconę V. capitulo] capite P. 15 gubernant V. 17 ipsi] scil. corepiscopi.

XXVIII. 24 vilici] ita V. P; v. supra p. 276 l. 19. 25 vel bis script. P. 33 religione V. Christianae] Chrystian- P saepius.

1) Concilium Neocaesariense c. 13; Mansi II, 546. 2) Concilium Antiochenum c. 10; l. l. II, 1323. 3) Post verba laudata canon Antiochenus ita pergit: (corepiscopi) ordinent 45 etiam lectores et subdiaconos atque exorcistas; quibus promotiones istae sufficiant. Nec presbyterum vero nec diaconum audeant praeter civitatis episcopum, cui ipse cum possessione subiectus est... Corepiscopum vero civitatis episcopus ordinet, cui ille subiectus est.

his observari convenit, qui se divinae militiae devotius strictiusque manciparunt. In concilio quoque Calcedonensi titulo tertio ita legitur: Pervenit¹ ad sanctam synodum, quod quidam, qui in clero videntur electi, propter lucra turpia conductores alienarum possessionum fiant et saecularia negotia sub cura sua suscipiant, Dei quidem ministerium parvipendentes, 5 saecularium vero domos discurrentes et propter avaritiam patrimoniorum sollicitudines sumentes. Decevit itaque sanctum hoc magnumque concilium nullum deinceps, non episcopum, non clericum vel monachum, aut possessiones conducere aut negotiis secularibus se miscere praeter pupillorum, si forte leges inponant inexcusabilem curam aut civitatis episcopus ecclesiasticarum rerum sollicitudinem habere praecipiat, aut orfanorum et viduarum earumque, quae sine ulla provisione sunt, 10 personarum, quae maxime ecclesiastico indigent adiutorio, propter timorem Domini causa deponat. Si quis autem transgredi de cetero statuta temptaverit, huiusmodi ecclesiasticis increpationibus subiacebit. Haec de sacerdotibus simul et monachis generaliter dicta sint. Caeterum de monachis ita specialiter in eodem concilio titulo quarto inter cetera legitur: Monachos² vero per unamquamque civitatem aut regionem subiectos esse episcopo et quietem 15 diligere et intentos esse tantummodo ieiunio et orationi, in locis, quibus renuntiaverunt saeculo, permanentes. Nec ecclesiasticis vero nec secularibus negotiis communicent vel in aliquo sint molesti, propria monasteria deserentes, nisi forte eis praecipiat propter opus necessarium ab episcopo civitatis. His ita praemissis oportet, ut episcopi suae parroeciae sacerdotes et monachos a memoratis illicitis actionibus sua auctoritate compescant, transgressores 20 vero censura canonica corripiant, qua dicitur: Transgredientem³ vero hanc diffinitionem nostram excommunicatum esse decrevimus, ne nomen Dei blasphemetur.

Cap. XXVIII. Ut presbyteri in ecclesiis constituti non sint passim, ut quibusdam praelatis moris est, per diversa mittendi. Inter cetera, quae religioni Christiane adversa sunt, hoc nihilominus contrarium et periculosum extat, quod quorundam praelatorum temerario ausu, qui sibi 25 licere putant quod non licet et expedire quod non expedit, ecclesiae suis ad tempus viduantur sacerdotibus, quoniam, si quid eis in forensibus negotiis agendum, si quid etiam in diversis aliis partibus nuntiandum occasio necessitatis obponit, id potius per sacerdotes Domini currentes et discurrentes quam per alios effici praecipiunt, non ad- 30 tendentes, quod eorum absentia et loca Deo dicata sibi cultu debito priventur et homines sine confessione et infantes sine baptismatis regeneratione plerumque moriantur. Quanti autem sit discriminis et personae mittentis et eius, que mittitur, animarum pericula, quae subinde huius rei causa fiunt, liquido produnt⁴. Proinde omnibus praelatis cavendum est, ne illicita sibi presbyterorum transmissione animarum suarum 35 subeant dampnationem. Praesbyteri porro, qui non sui praelati imperio coacti, sed potius voluptatum suarum delectatione, immo avaritiae estuatione succensi, id facere praesumunt, perpendant necesse est, qua luctuosa descriptione Hieremias propheta Dei sub significatione auri eiusque coloris optimi lapidumque sanctuarii personam carnalium sacerdotum describat. Ait namque: *Quomodo obscuratum est aurum; mu-* 40 *tatus est color optimus; dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum.* Quod beatus Gregorius in libro pastorali ita exponit: Quid⁵ namque auro, quod metallis ceteris praeminet, nisi excellentia sanctitatis, quid colore optimo nisi cunctis amabilis reverentia religionis exprimitur, quid sanctuarii lapidibus nisi sacrorum ordinum persone signantur, quid

cf. 1. Cor.
6, 12.

Thren. 4, 1.

XXVIII. 7 misceri V. P. 9 quae] qui V. 14 regionem] religionem V. 17 opus P.
45 XXVIII. 26 ecclesias V. 27 videantur V. 32 persona V. P. 37 quam luctuosam descrip-
tionem V. P.

1) Concil. Chalcedonense c. 3; Mansi VII, 373 sq. 2) Ibid. c. 4 med.; l. l. VII, 374.
3) Ibidem. 4) Cf. supra p. 594 c. 4. 5) Gregorius M., Regula pastoralis II c. 7; Opp. II, 25.

platearum nomine nisi presentis vitae latitudo figuratur? Et non post multa: Aurum¹ igitur obscuratur, cum terrenis actibus sanctitatis vita polluitur; color optimus commutatur, cum quorundam, qui degere religiose credebantur, aestimatio anteaeta minuitur. Nam cum quilibet post sanctitatis abitum terrenis se actibus inserit, quasi colore permutato ante humanos oculos eius reverentia dispecta pallescit. Sanctuarii quoque lapides in platea disperguntur, cum causarum⁵ saecularium foras lata itinera expetunt hi, qui ad ornamentum ecclesiae internis mysteriis quasi in secretis sanctuarii vacare debuerunt. Item paulo post: Sanctuarii² lapides dispersi per plateas iacent, cum persone sacrorum ordinum voluptatum suarum latitudini deditae terrenis negotiis inherent. Sunt et alia multa divinae legis praecepta et sanctorum patrum dicta, quae sacerdotes Domini a terrenis et saecularibus negotiis expediri caelestique militiae¹⁰ libere sanciant servire. Quisquis igitur praesbyterorum se ab his cohibere detractaverit, dignum est, ut ab episcopo suo rigida corripiatur invectione.

Cap. XXX. Ut ab omnibus episcopis propter honorem et utilitatem ecclesiasticam sollicitior circa habendas scholas cura habeatur. Iamdudum³ a pio et orthodoxo principe domno Hludowico Deo¹⁵ amabili imperatore iussum et ammonitum est, ut rectores ecclesiarum in ecclesiis sibi commissis strenuos milites Christi, quibus Deus placari posset, praepararent et educarent⁴, adtendentes illud Danihelis prophete: *Qui autem docti fuerint, fulgebunt sicut splendor firmamenti; et qui ad iustitiam erudiunt alios, sicut stellae in perpetuas aeternitates.* Sed super hac eiusdem principis ammonitione, immo iussione a nonnullis²⁰ rectoribus tepide et desidiose hactenus actum est. Unde omnibus nobis visum est, ut abhinc postposita totius torporis negligentia ab omnibus diligentior in educandis et erudiendis militibus Christi et vigilantior adhibeatur diligentia, et quando ad provinciale episcoporum concilium ventum fuerit, unusquisque rectorum, sicut iam in praecedentibus⁵ memoratum est, scolasticos suos eidem concilio adesse faciat, ut suum sollers studium²⁵ circa divinum cultum omnibus manifestum fiat.

Cap. XXXI. Ut⁶, quando episcopi parroechias suas circum-eunt, hoc summopere studeant, ne his, quibus prodesse debent, honeri sint. Si cupiditas, quae radix est omnium malorum, in membris radicitus est amputanda, multo magis a capite, ne in eo aliquid suum vindicet,³⁰ longe est propellenda, quoniam valde turpe fedumque est, ut, si quid in membris re-praehenditur, in capite quoquomodo inveniatur. Evangelica namque predicatio et alia divinae servitutis exsecutio non terrenarum pecuniarum questu nec cuiuslibet alterius turpis lucri gratia, sed solius Christi amore a discipulis eius est peragenda. Quisquis igitur sui questus, non Dei causa evangelicam predicationem implet, longe se a³⁵ discipulatu Christi seiungit. Qualiter autem a discipulis Christi exequi debeat, et evangeliorum documenta et sanctorum patrum monumenta testantur. Didicimus sane quorundam relatu nonnullos coepiscoporum nostrorum in peragrandis parroechiis suis

XXVIII. 3 quilibet ex libet in marg. al. man. corr. P. 4 terrenis V. 6 ornamentum] namentum V. 11 sanctiunt P. detrectaverit e corr. P. 12 rigida V, rigida e corr. P. 40

XXX. 15 Hludovico P. 21 actum P. 23 Christi vigilantior V. P.

XXXI. 28 studiant P. 29 honeri] oneri hic et infra P. 31 si quid] si (postea del.) quod P. 36 exsequi P. 37 monumenta] momenta P. 38 coepiscoporum] episcoporum P.

1) Gregorius M., Regula pastoralis II c. 7; Opp. II, 25. 2) Ibid.; l. l. II, 26.
3) Cf. relatio episcoporum c. 39; l. l. II, 40. 4) Cf. infra lib. III c. 1 et quae supra⁴⁵ p. 471 ann. 1 ad concil. Attiniacense 822 c. 3 annotavimus. V. etiam Hludowici admonitio ad omnes regni ordines 825 c. 6; MG. Capit. I, 304 (Mühlbacher² n. 798). 5) V. supra c. 26; p. 629. 6) Cum argumento et ipso capitulo cf. relatio episcoporum c. 8; l. l. II, 32.

non solum consacerdotibus, verum etiam quibusdam aliis fidelibus, quibus consultum ferre debuerant, honeri existere et ob hanc causam multos in sui detractationem detestationemque pertrahere¹. Idcirco in commune statuimus, ne ulterius a quoquam episcoporum tale quid fiat. Statuimus etiam, ut tempore congruo unusquisque parroechiam suam circumeat. Et quamquam auctoritas canonica² doceat, ut quarta pars decimarum et reddituum ex oblationibus fidelium in usus episcoporum cedat, ubicumque tamen episcopus sua habet, suis contentus sit; ubi autem nihil rerum ecclesiae suae habet, accipiat de memorata quarta parte sibi suisque non quod avaritia, quod absit, suaserit, sed potius quod necessitas compulerit. Ceterum si accipiendi nulla necessitas urserit, nihil de memorata quarta parte accipiat, sed usibus ecclesiarum et pauperibus Christi impertiendum secundum suam dispositionem relinquat.

Cap. XXXII. Ut codicelli, quos penitenciales vocant, quia canonicae auctoritati refragantur, poenitus aboleantur. Quoniam multi sacerdotum partim incuria, partim ignorantia modum paenitentiae reatum suum confitentibus secus, quam iura canonica decernant, imponunt, utentes scilicet quibusdam codicellis contra canonicam auctoritatem scriptis, quos paenitenciales vocant, et ob id non vulnera peccatorum curant, sed potius fovescentes palpant, incidentes in illud propheticum: *Vae qui consuunt pulvillos sub omni cubito manus et faciunt cervicalia ad decipiendas animas*, omnibus nobis salubriter in commune visum est, ut unusquisque episcoporum in sua parroechia eosdem erroneos codicellos diligenter perquirat et inventos igni tradat, ne per eos ulterius sacerdotes imperiti homines decipiant³. Sacerdotes porro, qui aut muneris aut amoris aut timoris aut certe favoris causa tempora modumque paenitentiae ad libitum paenitentium indicunt, audiant, quid Dominus per Ezechielem prophetam terribiliter dicat: *Hec dicit dominus Deus: Quia locuti estis vana et vidistis mendacium, ecce ego ad vos, ait dominus Deus; et erit manus mea super prophetas, qui vident vana et divinant mendacium; in consilio populi mei non erunt et in scriptura domus Israhel non scribentur nec in terram Israhel ingredientur; et scietis, quia ego dominus Deus. Eo quod deceperint populum meum dicentes: Pax et non est pax, et post non multa: Cum caperent animas populi mei, vivificabant animas eorum et violabant me ad populum meum propter pugillum ordei et fragmentum panis, ut interficerent animas, quae non moriuntur, et vivificarent animas, quae non vivunt, mentientes populo meo credenti mendaciis*. Praesbyteri etiam imperiti sollerti studio ab episcopis suis instruendi sunt, qualiter et confitentium peccata discrete inquirere eisque congruum modum secundum canonicam auctoritatem paenitentiae noverint imponere, quoniam haecenus eorum incuria et ignorantia multorum flagitia remanserunt impunita et hoc ad ruinam animarum pertinere dubium non est.

Cap. XXXIII. Quod⁴ episcopis conveniat, ut ieiuni per inpositionem manuum tradant Spiritum sanctum. Perlatum est

XXXI. 1 consacerdotibus] cum sacerdotibus V. 2 honeri] = oneri. 7 sit] est P. 8 avaritiae V. 9 urserit] urguerit V. P.

XXXII. 16 codiceillis V. 27 terra P. 30 ordei] hordei P. 34 secundum V. paenitentiae] paenitiae V.

XXXIII. 38 manum P.

1) Cf. Karoli M. capitulare Mantuanum 787 c. 5, Hludowici capitulare ecclesiasticum 818/19 c. 19, capitula de missis instruendis 829; MG. Capit. I, 195. 278. II, 9 l. 1 sqq. (Mühlbacher² n. 289. 674. 860). 2) Cf. decreta Gelasii c. 27 (Jaffé-K. n. 636). V. etiam supra p. 591 ann. 4 et U. Stutz, 'Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens' I, 27 sqq. 3) Cf. concil. Turonense 813 c. 22, Cabillonense 813 c. 38; supra p. 289. 281. V. etiam MG. Epp. V, 617. 4) Cum argumento et ipso capitulo cf. relatio episcoporum c. 40 (l. l. II, 40), in cuius abbreviatione canonis Parisiensis nititur c. 7 de consecr. D. 5.

ad nos, quod in quibusdam provinciis plerique episcopi post perceptionem cibi et potus sollempniter soleant per impositionem manuum tradere Spiritum sanctum, quod tam excellenti ministerio prorsus non convenire et ita deinceps fieri non debere omnibus nobis visum est, quoniam credibile est et auctoritas ecclesiae ita se habet, ut sicut apostoli unanimes existentes Deumque conlaudantes et benedicentes, ita nimirum 5 ieiunantes accipere meruerint paraclitum Spiritum sanctum; eosque nonnisi ieiunos, sicut eorum acta docent, aliis eum tradidisse manifestum est. Sicut enim baptismus, excepta infirmorum causa, nonnisi a ieiunis celebratur sacerdotibus, ita etiam traditio sancti Spiritus, excepta praemissa causa infirmorum, nonnisi a ieiunis celebranda est pontificibus. Dignum quippe est, ut pontifices Christi primum ieiunando et orando in 10 cordibus suis domum praeparent Spiritui sancto et sic per impositionem manuum ceteris fidelibus eum tradant orando. Sicut autem duobus temporibus, Pascha videlicet et Pentecosten, baptismum, ita etiam traditio sancti Spiritus per impositionem manuum fidelibus tradatur, exceptis videlicet, ut dictum est, infirmis et morte periclitantibus, quibus sicut baptismatis gratia succurrendum, ita incunctanter donum sancti Spiritus est 15 tradendum¹.

Cap. XXXIII. Quod patratores diversarum pollutionum, quas cum masculis et pecoribus admittunt, iudicio canonico, quod in Anchiritano concilio sub titulo quinto decimo continetur, plectendi sint. Cum miseria humana multifariis fragilitatis 20 suae excessibus creatoris sui incomparabilem dulcedinem saepissime ad amaritudinem provocet, tunc gravius sceleratiusque in eum delinquit, quando contra naturam peccat. Hoc quippe peccatum tribus modis Dominum, ut res humanas curare videretur, terribiliter vindicasse legimus. Inter cetera namque peccata, que in exordio creationis mundi genus humanum inretractabiliter admiserat, hoc maxime peccato, ut quidam tradunt 25 doctores², ad iracundiam provocatus dixisse creditur: *Penitet me hominem fecisse super terram*. Nam et ob id cataclysmo, exceptis octo animabus, cunctam generis humani funditus delevit stirpem. Pro quo etiam scelere igne caelesti conflagrate infernique hiatu quinque absorptae sunt civitates, necnon et quadringenta et eo amplius milia 30 stirpis Beniaminaeae mucrone fraterno confossa sunt. Haec porro indicia et evidentes vindictae declarant, quam detestabile et execrabile apud divinam maiestatem hoc vitium extet. In lege quoque Dominus auctorem huius sceleris et turpitudinis morte puniri iubet, et apostolus dignum morte adstruit. Quod quia aqua et sanguine et igne inpraesentiarum ad correctionem mortalium a Domino constat esse vindicatum, restat, 35 ut quisquis tanti sceleris patratores se esse meminit, dum tempus acceptabile diesque salutis existit, per confessionem et paenitentiae satisfactionem sibi consulere non differat, attendens illud apostoli: *Si nosmetipsos iudicavimus, a Domino non iudicabimur*. Verum si hoc, antequam diem claudat extremum, facere detrectaverit, noverit, quia non iam cataclysmo nec igne caelesti nec mucrone Israhelitico, sed igne perpetuo in

XXXIII. 5 Deumque V. 6 eosque] *id est apostolos*. 7 eum] *scil. Spiritum sanctum*. 13 baptis- 40 mum] *ita V. P. traditionem V. P.*

XXXIII. 19 quinto decimo] XV. *e corr. P.* 27 animalibus V, animalibus *corr. animabus P.* 28 deleverit V. P. caelestae V. 31 execrabile P. 35 tantis V.

1) Cf. concil. Moguntinense 813 c. 4; supra p. 261 cum ann. 2—6. V. etiam concil. Aquisgranense 802 Oct. c. 10, episcoporum relatio circa 820 c. 2, Haitonis episcopi Basiliensis 45 capitula 807—823 c. 7; MG. Capit. I, 106. 367. 363, concil. Moguntinense 847 c. 3, Triburiense 895 c. 12, Walafridi librum de exordiis et incrementis rer. eccl. c. 27; l. l. II, 176 sq. 218 sq. 510 sq.; praeterea supra p. 614 sq. cc. 7. 8. 2) Ad quos allusum sit, frustra quaesivi.

eo idem vitium per infinita saecula saeculorum punietur. Proinde omnibus nobis valde
necessarium visum est, ut quidam sacerdotes, qui hoc vitium aliter, quam sacri canones
sanciant, non ad salutem, sed ad deceptionem animarum puniunt, corrigantur et in-
struantur, ut codicibus paenitentialibus prorsus abdicatis¹, per quos multi inani spe et
5 promissione decepti sunt et decipiuntur, abhinc patratores tam nefandissimi Deoque
detestabilis vitii secundum iudicium canonicum, quod in Anchiritano concilio sub titulo
quinto decimo² continetur, iudicentur. Hoc namque peccatum sancti patres divino
Spiritu afflati merito in sacris canonibus acrius ceteris iudicandum decreverunt,
quoniam eo regnante et statum Christi ecclesiae infirmari et regnum periclitari aperte
10 cognoverunt.

Cap. XXXV. De presbyteris gradum amittentibus. Multos³
a corpore Christi vere religionis inimicus seiungere certat, ut eos filios Belial efficiat.
Ipse quippe in sacris litteris merito Belial, id est absque iugo dicitur, eo quod sub
iugo Dei esse superbissime refugerit. Et ideo ut alii maximeque hi, qui eminen-
15 tiorem locum in ecclesia tenent, filii efficiantur Belial, elaborat, quoniam, per quos
religionem Christianam constare debere cernit, eos nimirum in ima subruere festinat.
Unde periculosa et dolenda valde res est, quod quidam presbyterorum eius astu de-
cepti gradum, quo divine servituti mancipati sunt, amittere nihili pendunt, quoniam
eo amisso adeo filii Belial efficiuntur, ut nec publicis, quia fas non est, nec canonicis
20 propter quorundam episcoporum incuriam legibus constringantur; et ob id a quibusdam
ministerium sacerdotale non divino amore appetitur et irreverenter tractatur et inpu-
denter amittitur et, quod his maius est, vilius habetur. Quod vero haec res periculosa
sit et emendatione digna, manifestum est. Proinde, ut in hac re corrigenda abhinc
sollicitius studium adsumeremus, omnes in commune decrevimus, scilicet ut unusquisque
25 episcoporum non solum praesbiterorum, verum etiam sequentium ordinum parroeciae
suae gradum amittentium vitam et conversationem morumque emendationem tam per se
quam per ministros suos noverit eosque canonicae paenitentiae subdere non neglegat,
iuxta quod in concilio Neocaesariensi titulo primo dicitur: Praesbyter⁴, si uxorem acceperit,
ab ordine deponatur. Si vero fornicatus fuerit aut adulterium perpetraverit, amplius pelli debet et
30 sub paenitentia redigi.

Cap. XXXVI. Quod in recipiendis alterius parroeciae
clericis a quibusdam statuta canonum violentur. Priscis tem-
poribus, quando iura canonum suum servabant vigorem, nullus clericorum parroechiam
suam, in qua divine militiae devinctus erat, relinquere et ad aliam sine episcopi sui
35 commendaticiis litteris et epistolis, quas mos canonicus formatas⁵ appellat, audebat
quoquomodo pergere. Nostri vero temporis miserabilis dignaque emendatione inolevit
consuetudo, eo quod multi ecclesiasticae regulae subiecti, propositi et loci sui deser-
tores effecti, passim, quocumque eis voluntas suaserit, posthabita auctoritate canonica
pergunt et non solum ab aliis episcopis et abbatibus, verum etiam a comitibus et non-
40 nullis aliis nobilibus viris recipiuntur. Quod quantum et a divina et a canonica auc-

XXXIII. 3 sanctiant P. 6 Anchiritano P. 7 acrius] carius P.

XXXV. 12 a deest P. 20 constringuntur V. P. 28 Neocaesariensi V. P.

XXXVI. 36 quoquomodo corr. quomodo P. 40 et canonica V.

1) Cf. supra c. 32; p. 633. 2) Concil. Ancyranum c. 15 (Mansi II, 525 sq.), quocum arte
45 cohaeret eiusdem concilii c. 16, cuius numerum editiones praeviae in textu concilii Parisiensis
receperunt. 3) Cf. relatio episcoporum 829 c. 42; l. I, II, 41. 4) Concil. Neocaesariense
c. 1; Mansi II, 543. 5) Cf. supra p. 362 sq. et 421 cum ann. 3.

toritate discordet, in promptu est. Quod ne ulterius fiat, et ab episcopis et a ceteris ecclesiasticis praelatis obnixe est observandum et a celsitudine imperiali humiliter petendum, ut potestate regali prohibeatur, ne quispiam laicorum sollicitare aut recipere praesumat alterius clericum. Sed et hoc specialiter ab eius magnitudine flagitandum necessitas exposcit, ut sua auctoritas inhibeat, ne Italici episcopi abbatesque et comites ac ceteri nobiles viri aliorum clericos ex Germania Galliaque illuc fugientes recipere praesumant, quia in hoc facto valde et ecclesiasticus honor leditur et violatur et regula canonica confunditur. Quantum autem hoc sacri canones¹ prohibeant, omnibus legentibus manifestum est.

Cap. XXXVII. Ut abbates canonicorum forma et exemplum sanctae religionis debeant esse sibi subiectorum. Decet, immo necesse est, ut abbates canonicorum adtendant, ut quid abbates vocentur². Si patres spirituales sunt et filios spirituales Domino gignunt iuxta illud apostoli: *Secundum evangelium meum ego vos genui*, merito patres appellantur; si vero secus incesserint, tanto nomine se indignos faciunt. Quapropter oportet, ut memores sint illius apostolici, quod dicitur: *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum: sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros*, et religiose, caste ac pudice vivere satagant, venationibus turpibusque lucris ceterisque vanitatibus paternitati suae non convenientibus nullatenus inserviant, ne per suum malum exemplum subditos ad ruinam pertrahant, quia in huiusmodi praelatorum inlicitis factis et magnum animarum periculum generatur et religio clericalis a multis vituperatur. Unde etiam summopere episcopis, ad quorum curam pertinent, providendum est, ut huiusmodi abbates ab inlicitis se abstineant et dictis et exemplis sibi subditis ad vitam aeternam ducatum praebere contendant. Quodsi episcopo suo oboedire superbiendo rennuerint, synodali iudicio aut corrigantur aut certe principali auctoritate interveniente honore praelationis priventur.

Cap. XXXVIII. De stultiloquio et scurrilitate. Cum ab omnibus Christianis iuxta apostoli documentum stultiloquium et scurrilitas sint cavenda, multo magis a sacerdotibus Domini, qui aliis exemplum et condimentum salutis esse debent, caveri oportet. Haec quippe a sanctis viris penitus sunt propellenda, quibus magis convenit lugere quam ad scurrilitates et stultiloquia et histrionum obscenas iocationes et ceteras vanitates, quae animum Christianum a rigore suae rectitudinis emollire solent, in cachinnos ora dissolvere. Neque enim decet aut fas est oculos sacerdotum Domini huiusmodi spectaculis fedari aut mentem quibuslibet scurrilitatibus aut turpilouquiis ad inania rapi. Ait quippe Dominus in evangelio: *Omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die iudicii*; Paulus ad Ephesios: *Omnis, inquit, sermo malus ex ore vestro non procedat, sed sit bonus ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus. Et nolite contristari Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis*; et non post multa: *Fornicatio autem, inquit, et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudine aut stultiloquium aut scurrilitas, quae ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio*. Et Isaias: *Cithara et lyra et tympanum et tibia et vinum in conviviis vestris; et opus Domini non respicitis*.

XXXVII. 10 canonicorum] canorum P. 11 debeant P. 16 offensionem P. 21 ad] a V.

XXXVIII. 27 scurrilitate] scurril- V. 28 sit V. P. 36 reddant V. 37 vestro] ex ore malus add. V.

45

1) Cf. concil. Sardicense cc. 18. 19; Mansi III, 29 sq. Decreta Leonis c. 39 (Jaffé-K. n. 411); v. etiam quae ex capitularibus regum Francorum collegit V. Krause, MG. Capit. II, 591 col. 2 s. v. clericus. 2) Cf. concil. Aquisgranense 816 inst. can. c. 123; supra p. 403 sq.

nec opera manuum eius consideratis. Sunt et alia huiusce rei innumera exempla, quae perspecta et diligenter animadversa non solum sacerdotibus, verum etiam ceteris fidelibus magno terrori sint necesse est, ne, dum his contra fas se subdunt, animae suae salutem neglegant. Proinde nobis omnibus in commune visum fuit, ut, si qui sacerdotum hactenus his vanitatibus usi fuerunt, ab his deinceps Domino adiuvante prorsus se cavere debere meminerint.

Cap. XXXVIII. De feminis, quas non contigit discipulas fuisse et sanctimonialibus utpote matres spiritales praeficiuntur. Aliter, quam divina auctoritas et religio Christiana docet, agitur, quando feminae amissis viris, eatenus carnaliter viventes, repente et sine probationis examine ad regimen animarum pertrahuntur praeficiunturque sanctimonialibus utpote matres spiritales¹, quas numquam contigit eiusdem propositi discipulas extitisse; fitque, ut quae forte feliciter incedebant earum pravis exemplis miserabiliter ruant. Dum his igitur aut generositatis aut honoris temporalis aut certe mundanarum divitiarum causa huiusmodi praelationis honor committitur, verendum est, ne animarum illarum fovea ruinae praeparetur, dicente Domino in evangelio: *Cecus autem si ceco ducatum praebeat, ambo in foveam cadunt*, et per prophetam: *Ipsi, inquit, regnaverunt et non ex me; principes extiterunt, et non cognovi*, itemque: *Ipsi pastores ignoraverunt intellegentiam*. Gregorius in libro pastorali titulo primo: Nulla² ars doceri praesumitur, nisi intenta prius meditatione discatur. Ab imperitis ergo pastorale magisterium qua temeritate suscipitur, quando ars est artium regimen animarum? Sunt et alia multa prophetica et evangelica testimonia et sanctorum patrum³ dicta, quae huiusmodi personas pastorale magisterium subire non nisi ad suam ruinam manifestant. Quia ergo haec res divinae auctoritati non concordat, necesse est ut caveatur, ne forte et committenti et his, quibus committitur, laesura animarum proveniat.

Cap. XL. Ut viduae inconsultis episcopis non velentur. Comperimus⁴, quod quidam praesbyterorum incaute et extraordinarie velum viduarum inconsultis episcopis suis consecrarent, et ob id eidem religioni macula ingerebatur, quia eisdem velatis per diversa vagandi occasio praebebatur. Ut autem nullus pontificum viduas velare adtemptet, canonica auctoritas⁵ inhibet. Quod vero praesbyteri inconsultis episcopis suis velum viduarum consecrare non presumant, prorsus interdicimus. Quodsi quispiam praesbyterorum huius constitutionis contumaciter transgressor extiterit, canonice correptionis poenas luet.

Cap. XLI. De puellis virginibus a praesbyteris non consecrandis. Quorundam relatu didicimus quosdam praesbiteros suae mensurae in-

XXXVIII. 3 terrore P.

XXXVIII. 8 et] *intellige*: et quae. praeficiunt V. 14 certe] terre V. 16 praebebat V. 25 proveniat] proveat V.

XL. 26 inconsuis P. 29 praebeatur P. 30 adtemptat P. 33 lucet V.

⁴⁰ 1) Cf. concilii Aquisgranensis 816 inst. sanct. c. 7; supra p. 442 sqq. 2) Gregorius M., Regula pastoralis I c. 1; Opp. II, 2. 3) Cf. qui laudantur in c. 7 modo allegato institutionis sanctimonialium, Gregorius M. scilicet et Caesarius Arelatensis; supra p. 442 sqq. 4) Cf. relatio episcoporum c. 47; l. l. II, 42. — V. etiam capitula ab episcopis in placito tractanda 829 c. 2; MG. Capit. II, 7 (Mühlbacher² n. 861). 5) Cf. decreta Gelasii c. 13 (Jaffé-K. n. 636), cuius verba, sicut ea repetit Karolus M. in admonitione generali 789 c. 59 (MG. Capit. I, 57; Mühlbacher² n. 300), supra paulisper mutata occurrunt. V. etiam quae ad concil. Triburiense 895 c. 25 (MG. Capit. II, 227 sq.) annotat V. Krause. 6) Cf. relatio episcoporum c. 48; l. l. II, 42.

memores, immo canonice auctoritati resultantes, in tantam audaciam prorupisse, ut sacrarum virginum consecratores existerent; et hoc ad negligentiam episcoporum pertinere dubium non est. Quod quia canonice auctoritati¹ minime concordat, ne ulterius quisquam praesbiterorum id facere praesumat, prorsus inhibemus. Quodsi forte, quod non optamus, aliquis praesbiterorum id facere praesumpserit, utpote canonicae auctoritatis transgressor inretractabiliter feriat.

Cap. XLII. De feminis, quae sine consensu sacerdotum velum sibi indiscrete inponunt. Invenimus², quod quaedam feminae, maxime hae, quae valde sensu tenues sunt, sine consensu sacerdotum idcirco sibi metipsis velum inponant, ut sub praetextu huius velaminis ecclesiarum excubatrices et administratrices fieri possint. Haec igitur incauta velatio unusquisque episcopus provideat ne in parrochia sua fiat. Et quia in plerisque locis huiusmodi velatas laqueum sacerdotibus extitisse cognovimus, prohibemus, ne quisquam praesbyterorum huiusmodi personas in basilicis sibi commissis pro huiusmodi obsequio admittere praesumat. Talis vero velatio, ne ulterius indiscrete fiat, inhibeatur; et huiusmodi mulierculae examinentur et instruantur, qualiter, si propter Deum se sacrari volunt, velande sint qualiterque eandem velationem sub castitatis et humilitatis proposito conservent, diligenter admoneantur.

Cap. XLIII. Ut abbatissae et ceterae sanctaemoniales neque viduas neque puellas virgines velare praesumant. Inter³ cetera, quae contra religionem Christianam in ecclesia Christi fieri cognovimus, non minus emendatione et congrua correctione dignum invenimus, quod quaedam abbatissae et ceterae sanctaemoniales non solum viduas, sed etiam virgines puellas velare solite sint; quod quantum sexui femineo illicitum et a religione Christiana sit alienum, omnis, qui sanum sapit, facile advertit. Pene igitur in omnibus monasteriis puellaribus huiusmodi velatas invenies. Idcirco etenim huiusmodi hoc modo potius quam a sacerdote velari volunt, quia, dum clanculo se corrumpunt, nihil sibi obesse ad peccandum tale velamentum putant. Ita ergo idem illicitum et temerarium factum habetur in usu, ut vix aut viduae velari a praesbyteris aut puellae virgines consecrari expetant a pontificibus. Nulli quippe dubium est, quin hoc factum ex toto a divina abhorreat auctoritate et ad negligentiam quorundam pertineat sacerdotum. Verum ne deinceps fieri praesumatur, omnes in commune inhibendum decrevimus. At si⁴ forte aut abbatissa aut alia quaelibet sanctimonialis post hanc definitionem in tantam audaciam proruperit, ut aut viduam aut puellam virginem velare praesumat, congrua ab episcopo suo correctione coerceatur et paenitentiae canonicae usque ad satisfactionem subdatur.

Cap. XLIIII. De nobilibus feminis, quae amissis viris velantur et in propriis domibus residere delectantur. Nobiles feminae, quae amissis viris velantur et non in monasteriis sub spiritalis matris regimine, sed potius in domibus propriis, occasione liberorum rerumque suarum, residere deli-

XLI. 5 obtamus P.

XLII. 9 sensu] censu V. P. 12 ne] nec V. 17 conservant V. P.

XLIII. 23 sanctimonialis V. 28 usum V. 29 expetantur V. P. 30 abhorreat] obhorreat V. P.

XLIIII. 37 resedere P.

1) Cf. concil. Carthaginense III c. 36; Mansi III, 885. — V. etiam concilium Papiense 850 c. 7, Triburiense 895 c. 24; MG. Capit. II, 118. 226 sq. 2) Cf. relatio episcoporum c. 49; l. l. II, 42. 3) Cf. ibid. c. 50; l. l. II, 42. 4) Cf. c. 3 C. 20 qu. 2. 5) Cf. relatio episcoporum c. 51; l. l. II, 42.

tiisque affluere delectantur, quia, iuxta apostolum, viventes mortue sunt, necesse est, ut ab episcopis pastoralis sollicitudine admoneantur et instruuntur, quatenus suae salutis consulant, ne sic indiscrete vivendo et terrenis actionibus, sexui suo non convenientibus, se implicando vitam perpetuam amittant. Et abhinc ab omnibus observandum statuimus, ut huiusmodi viduae amissis viris repente non velentur, sed cum conhibentia episcopi sui triginta diebus, ut a glorioso principe domno Hludowico cum consensu venerabilium sacerdotum iamdudum constitutum est¹, expectent, quibus peractis aut nubant aut, si potius Deo se sacrari exposulaverint, admoneantur et instruuntur, ut non in domibus propriis, sed in monasteriis sub spiritalis matris regimine Deo se servituras subdant, quoniam huiusmodi adolescentulas, viros amittentes et in sanctimoniali habitu propriis domibus residentes, persepe in laqueum diaboli lapsas esse didicimus. Quales autem viduae eligende sint, apostolico instruimur documento. Qualiter etiam Deo sacratis vivendum sit, et apostolicus sermo et sanctorum patrum, Cypriani videlicet, Hieronimi, Augustini² ceterorumque, copiosa extant monumenta et liquido demonstrant viduas et deliciis et accuratione superfluarum vestium et ceteris carnalibus delectationibus, si vitam aeternam veraciter conpraehendere voluerint, omnino carere debere.

cf. 1. Tim. 5, 6.

cf. ib. 5, 9 sqq.

Cap. XLV. Ut illicitus accessus feminarum ad altare sacraque vasa contrectantium fieri prohibeatur. Quidam³ nostrorum verorum virorum relatu, quidam etiam visu didicimus in quibusdam provinciis contra legem divinam canonicamque institutionem feminas sanctis altaribus se ultro ingerere sacrataque vasa impudenter contingere et indumenta sacerdotalia praesbyteris administrare et, quod his maius, indecentius ineptiusque est, corpus et sanguinem Domini populis porrigere et alia quaeque, quae ipso dictu turpia sunt, exercere. Miranda sane res est, unde hisdem illicitus in Christiana religione inrepperit usus, ut quod viris saecularibus illicitum est, feminae, quarum sexui nullatenus competit, aliquando contra fas sibi licitum facere potuerint; quod quorundam episcoporum incuria et negligentia provenisse nulli dubium est. Unde vae nobis sacerdotibus, ad quos illorum sacerdotum vitia transierunt, quae in Machabeorum libro secundo leguntur, quando scilicet sacerdotes, delegatum sibi religionis officium postponentes, templo Dei sacris officiis destituto, ipsi adeo carnalibus desideriis et illicitis actionibus vacabant, ut mulieres sacratis aedibus se nullo prohibente ingererent *introferentes ea, quae non licebat*. Quod autem mulieres ingredi ad altare non debeant, et in concilio Laodicensi capitulo quadragesimo quarto⁴ et in decretis Gelasii papae titulo vicesimo sexto⁵ copiose invenitur. Hoc ergo tam illicitum factum, quia ex toto a religione Christiana abhorret, ne ulterius fiat, inhibendum est.

2. Mach. 6, 4.

XLIIII. 6 Hludowico P. 7 expectentur V. P. 14 Augustini V.

XLV. 18 sacre quae V. 25 hisdem] isdem P. 35 abhorret P.

1) Cf. Hludowici capitulare ecclesiasticum 818/19 c. 21: De feminis (*de viduis nobilibus verba non fiunt*), quae viros amittunt, placet, ne se sicut haecenus indiscrete velent, sed ut triginta dies post decessum viri sui exspectent et post trigesimum diem per consilium episcopi sui vel, si episcopus absens fuerit, consilio aliorum religiosorum sacerdotum suorumque parentum atque amicorum id, quod eligere debent, eligant (*MG. Capit. I, 278; Mühlbacher² n. 674*). 2) V. quae concilii Aquisgranensis 816 institutio sanctimonialium c. 1 sqq. (*supra p. 422 sqq.*) profert ex patrum scriptis, quae vero de Augustino tacet. 3) Cf. relatio episcoporum c. 52; l. l. II, 42. 4) Cf. concil. Laodicense c. 44; Mansi II, 581. In relationis episcoporum capite laudato perperam concilium Chalcedonense allegatur. 5) Decreta Gelasii c. 26 (*Jaffé-K. n. 636*).

Proinde unusquisque episcoporum sollicitae sagaciterque provideat, ne in sua parroecia tale quid fieri deinceps sinat.

Cap. XLVI. Ut accessus canonicorum et monachorum ad monasteria sanctimonialium nisi causa utilitatis non fiat. Comperimus¹ etiam quosdam canonicos et monachos posthabito religionis suae pudore⁵ monasteria sanctimonialium, tam monacharum quam canonicarum, inconsulto episcopo suo impudenter atque irreverenter adire. Qui obtendere solent se non ob aliud illuc accedere nisi aut propinquitatis aut familiaritatis aut certe nescio cuius conlocutionis gratia. Quod factum, quia nec canonico nec monastico congruit proposito, prorsus interdicimus; nisi forte causa praedicationis aut certe inevitabilis necessitas id facere¹⁰ coegerit, et hoc nullatenus sine licentia episcopi aut illius, qui vice illius fungitur, fieri praesumatur. Quodsi sermo praedicationis faciendus est, congruo in loco coram omnibus fiat. Si vero conloquendum cum aliqua sanctimonialium ratio expostulat, id non aliubi nisi in constituto loco, id est in auditorio², sub testimonio virorum religiosorum et religiosarum feminarum fiat. Quando vero sacerdotibus in monasteriis¹⁵ puellaribus missarum celebrationes faciendae sunt, cum ministris sibi deputatis illuc ingrediantur, quibus rite peractis non ad secretas conlocutiones sanctimonialium se ullo modo divertant, sed cum ministris suis ilico egrediantur. Porro si sacerdotibus sanctimonialiales peccata sua confiteri voluerint, id nonnisi in ecclesia coram sancto altari, adstantibus haud procul testibus, faciant. Si autem infirmitas praepedierit, ut in ec-²⁰clesia eadem confessio fieri nequeat, in quacumquelibet domo facienda est, nonnisi testibus similiter haud procul adstantibus fiat. Nullo modo quippe videtur nobis convenire, ut monachus relicto monasterio suo idcirco sanctimonialium monasteria adeat, ut confitentibus peccata sua modum penitentiae inponat. Nec etiam illud nobis videtur congruum, ut clerici et laici, episcoporum et presbyterorum canonicorum iudicia decli-²⁵nantes, monasteria monachorum expetant, ut ibi monachis sacerdotibus confessionem peccatorum suorum faciant, praesertim cum eisdem sacerdotibus monachis id facere fas non sit, exceptis his dumtaxat, qui sub monastico ordine secum in monasteriis degunt. Illis namque est confessio peccatorum facienda, a quibus subinde et modus paenitentiae et consilium salutis capiatur et a quibus post tempora paenitentiae per-³⁰acta, secundum canonicam institutionem, si episcopus iusserit, reconciliatio mereatur. Penitentia porro non in multitudine annorum, sed potius in contritione cordis et corporis est aestimanda³. Episcopis sane idcirco summopere providendum est, ne canonicorum aut monachorum accessus indiscretus in monasteriis puellaribus passim fiat, quia persepe hac occasione multos utriusque ordinis, canonici videlicet et monastici,³⁵

cf. Sap. 14, 11.

XLV. 1 sagaciterque] cacaciterque V. 40
XVI. 3 accensus P. 5 pudore] podore P. 7 Qui] Quia V. 9 monasticho P. prorsus]
prosui V. 12 faciendum V. 16 misarum V. 19 ecclesia V. 21 nequeat] DE CONFESSIO
interponit V. quacumquelibet] quacumque V. 28 monasticho corr. (al. man.?) V. 30 paenitentiae]
paenitiae V. tempore V. 31 secundum V. 37 memoratum V.

1) Cf. *relatio episcoporum* c. 53; l. l. II, 42 sq. 2) Cf. *concil. Cabillonense* 813 c. 61, 45
concil. Aquisgranense 816 *inst. sanct. cc.* 20. 27 (*supra* p. 285. 451 sq. 455), quae capita etiam
ad sequentia faciunt. 3) Cf. *ex. gr. concil. Cabillonense* 813 cc. 32 — 34. 38; *supra* p. 279 sqq.
4) *Concil. Chalcedonense* c. 4; *Mansi VII*, 374. V. *supra* p. 631 l. 14 sqq.

ieiunio et orationi, in locis, quibus renuntiaverunt seculo, permanentes, ut nec ecclesiasticis nec saecularibus negotiis communicent nec in aliquo sint molesti propria monasteria deserentes, nisi forte eis praecipiat propter opus necessarium ab episcopo civitatis? His ita ex canonica auctoritate praemissis oportet, ut canonici et monachi se ab hoc illicito facto cohibeant, ne contingat eos canonica censura percelli, qua dicitur: Transgredientem¹ vero hanc definitionem nostram excommunicatum esse decrevimus, ne nomen Domini blasphemetur. Qualiter autem conlocutiones feminarum his, qui sacris officiis mancipati sunt, vitandae sint, vita beati Augustini et beati Ambrosii et dicta sanctorum Cipriani atque Hieronimi et aliorum plurimorum aperte ostendunt.

10 Cap. XLVII. Quod missarum celebrationes in locis incongruentibus fieri non debeant. Consuetudines² ad quorundam libitum repertae, licet contra auctoritatem ecclesiasticam existant, non facilem tamen correctionem accipiunt. E quibus est illud, quod plerique praesbyteri, neglectis basilicis Deo dicatis, in domibus et hortis missarum celebrationes contra divinam auctoritatem et
15 canonicam institutionem facere praesumunt; et hoc similiter ad episcoporum culpam pertinere perspicuum est. Proinde necesse est, ut unusquisque episcoporum huiusmodi temerariam consuetudinem a parrochia sua poenitus amoveat. Et si quis praesbyterorum abhinc, excepto quando in itinere pergatur et locus basilicae procul est et id in altaribus ab episcopo consecratis fieri necessitas compellit, ne populus Dei
20 sine missarum celebratione et corporis et sanguinis dominici perceptione maneat, missarum celebrationes in huiusmodi illicitis locis post tot tantasque prohibitiones facere adtemptaverit, dignum est, ut gradus sui periculum incurrat. Laicos namque plerosque meminisse oportet poene regis Ozie, qui pro eo, quod contra fas sacerdotale ministerium arripuit, leprae immunditia ilico multari meruit. Et diligenter perpendant
25 non esse sui officii, ut relictis basilicis Deo dicatis et episcopali auctoritate contempta ad libitum suum in hortis et domibus vel certe aediculis, quas iuxta domos suas construunt et palliis exornant, in quibus et altaria erigi faciunt, missarum celebrationes praesbiteros facere compellant³. Satius igitur illis est missam non audire quam eam ubi non licet nec oportet audire. Sed et praesbiteri, si tamen praesbiteri vocandi
30 sunt, qui inconsultis episcopis suis altaria in talibus locis erigere praesumunt, iuxta censuram canonicam gradus sui periculum incurrere merentur. Recenti quippe tempore de celebrandis in talibus locis missis emersit contra auctoritatem ecclesiasticam haec, ut quibusdam videtur, religiosa consuetudo, quae, quia aperte ecclesiastice antiquae traditioni videtur reniti, non debet nova adinventione et qualibet pertinaci intentione
35 defendi. Quando enim in itinere pergatur, non industria, sed necessitas aliubi quam in ecclesia missarum celebrationem fieri urget; quando vero in domibus et hortis absque praemissa necessitate fit, aperte humana praesumptio et praecepto divino et auctoritati canonice contraire conprobatur. Ubi autem Deo sacrificium offerendum sit, lex divina docet, Domino dicente: *Non offeras holocaustum tuum in omni loco, sed in*
40 *loco, quem elegerit dominus Deus tuus; ibi offeras holocaustum tuum.* Et in concilio legitur: Non⁴ oportet, inquit, in domibus oblationes fieri. Quando ergo quod Dominus

cf. 2. Paral.
26, 19.

Deuter.
12, 13. 14.

XLVI. 2 in aliquo] aliquo V, in alio P. 6 definitionem] deficionem V. 8 Agustini V.

XLVII. 17 consuetudinem V. penitus P. 18 perguntur V. 23 poene] ponae P. Oziae P.
25 et] e P. 36 ecclesia V. 37 praeceptio V. 38 auctoritate P. 39 in omni — tuum desunt V.

45 1) Concil. Chalcedonense c. 4; Mansi VII, 374 sq. 2) Cf. relatio episcoporum c. 46; l. l. II, 41. 3) Cf. quae hac de re conguessit U. Stutz, l. l. I, 280 ann. 70. 4) Concil. Laodicense c. 58; Mansi II, 582.

prohibet facere humana praesumptio non metuit, procul dubio praeceptum Dei transgredi non pertimescit. Quapropter necesse est, ut consuetudines prave postponantur et iussionibus divinis obtemperando ecclesiastica auctoritas amplectatur.

Cap. XLVIII. Quod nullus praesbyterorum solus missam caelebrare debeat. Inrepsit¹ in plerisque locis, partim incuria, partim avaritia, 5 repraehe nsibilis usus et congrua emendatione dignus, eo quod nonnulli praesbyterorum sine ministris missarum sollempnia frequentent; quod nec verba Domini salvatoris, quibus misteria corporis et sanguinis sui discipulis caelebranda contradidit, nec apostoli Pauli documenta declarant; nec etiam in ipsis actis apostolorum, si enucleatim legantur, ita fieri debere ullo modo invenitur. Unde conveniendus, immo interrogandus 10 nobis videtur huiusmodi corporis et sanguinis Domini solitarius consecrator: Quibus dicit: 'Dominus vobiscum'? Et a quo illi respondetur: 'Et cum spiritu tuo'? Vel pro quibus supplicando Domino inter cetera: 'Memento, Domine, et omnium circumadstantium', cum nullus circumstet, dicit? Quae consuetudo quia apostolice et ecclesiasticae auctoritati² refragatur et tanto mysterio quandam dehonorationem inrogare videtur, omnibus nobis 15 in commune visum est, ut deinceps huiusmodi usus inhi beatur, provideatque unusquisque episcoporum, ne in sua parroecia quisquam praesbyterorum missam solus caelebrare praesumat et, si hanc definitionem superbiendo transgressus fuerit, canonicè correctioni subiaceat.

Cap. XLVIII. De presbyteris duas aut eo amplius basilicas 20 habentibus. Sicut³ unicuique civitati convenit proprium habere episcopum, ita et unamquamque basilicam Deo dicatam decet et oportet proprium habere praesbyterum. Avaritia sane, quae est idolorum servitus, quod non sine magno pudore prosequimur, quosdam invasit praesbyteros suisque retinaculis adeo vinxit captivosque effecit, ut instar caecorum effecti nesciant, quo eant, nesciantque, quid esse vel quid agere 25 debeant. Hi namque ignibus avaritiae estuantes sacerdotalisque dignitatis inmemores curamque basilicarum, in quibus promoti sunt, postponentes, datis quibusdam exeniis aut pollicitis, non solum a clericis, verum etiam a laicis alias basilicas contra fas ad Christi famulatum peragendum suscipiunt; utrum consultis an inconsultis episcopis id faciant necne, ignoratur. Si consultis id faciunt, eorum transgressionem idem episcopi 30 procul dubio communicant; si vero eis inconsultis id facere praesumunt, nihilominus episcoporum negligentiae id adscribendum est. Vix enim quispiam praesbyterorum in basilica, in qua divinae servituti mancipatus est, digne atque strenue militare invenitur: quanto minus id in duabus aut tribus aut eo amplius basilicis digne exequi valet. In quo facto et religio Christiana fuscatur et sacerdotalis ordo confunditur, immo avaritia 35 sacerdotum a subditis denotatur locaque Deo dicata cultu sibi debito privantur et, ut in superioribus capitulis iam dictum est⁴, animarum pericula generantur. Quod ne ulterius unusquisque episcoporum in parroecia sua fieri sinat, omnes in commune statuimus, decernentes, ut singulae basilicae, plebes et res, quibus consistere possint,

XLVIII. 7 sollempnia P. 8 contradicit V. 10 convenientibus P. 12 ille V. P. 14 nullis V. 40 consuetudo V. 15 inrogare] interrogare V. 19 correctione P.

XLVIII. 23 sanè V. 24 efficit V. 32 negligentia V. P. 34 exsequi P.

1) Cf. *relatio episcoporum* c. 43; l. l. II, 41. 2) Cf. *concil. Moguntinense* 813 c. 43; *supra* p. 271. V. etiam *Walafridi libellum de exordiis et incrementis rer. eccl.* c. 23; *MG. Capit. II*, 503. Similia concludi possunt ex *Amalario, De ecclesiasticis officiis III* c. 5 et *Eclogae* 45 *de officio missae*; *Migne, Patrol. lat. CV*, 1103 sqq. 1325 sq. 3) Cf. *relatio episcoporum* c. 44; l. l. II, 41. 4) Cf. *supra* c. 13; p. 619 sqq.

habentes, singulos habeant praesbyteros. Si vero plebes habuerint et rebus, quibus consistere possint, caruerint, in arbitrio episcoporum pendet, utrum ita consistere debeant aut possint necne. Hoc tamen specialiter eorum sollertiae providendum est, ut hac occasione nullus praesbyter duas aut tres avaritiae causa, quibus sufficere
5 secundum divinum cultum nullatenus potest, habere audeat basilicas¹.

Cap. L. De observatione diei dominici. Nullo² modo divinae auctoritati concordat, quod religio Christiana, sicut a sanctis patribus traditum accepit et ecclesiae auctoritas se habet, diem dominicum, in quo auctor vitae a mortuis resurrexit, reverenter venerabiliterque non colit. Utcumque enim a quibusdam dominis
10 venerando custodiri videtur, sed a conservis servitio eorum pressis perraro debito honore coli invenitur. Paganis autem moris fuit ob memoriam et reverentiam deorum suorum dies colere; nam et Iudaeis carnalibus moris est sabbatum carnaliter observare. Christianorum porro religiosae devotionis, quae, ut creditur, ex apostolorum traditione, immo ecclesiae auctoritate descendit, mos inolevit, ut ob memoriam dominice resur-
15 rectionis diem dominicum venerabiliter atque honorabiliter colat, quoniam eo die Deus lucem mundi condidit, eo die, ut dictum est, Christus a mortuis resurrexit, eo die paraclitum Spiritum sanctum apostolis misit de caelis, eo die, ut a quibusdam doctoribus³ traditur, manna pluit de celo. Haec et his similia liquido demonstrant hunc diem caeteris diebus celebriorem et venerabiliorem fore. Unde constat, quoniam,
20 sicut nonnulla alia a religione Christiana propter amorem et delectationem mundi propriasque humanas delectationes et pravissimas, immo periculosissimas consuetudines, quae iam pro lege habentur, recesserunt, ita quoque tanti diei veneratio ab usu christianitatis magna ex parte recesserit. Multi namque nostrorum visu, multi etiam quorundam relatu didicimus quosdam in hac die ruralia opera exercentes fulmine
25 interemptos, quosdam artuum contractione multatos, quosdam etiam, visibili igne corporibus ossibusque simul sub momento absumptis, in cinerem de subito resolutis, poenaliter occubuisse. Et multa alia terribilia indicia extiterunt et hactenus existunt, quibus declaratur, quod Deus in tanti diei dehonoratione offendatur. Proinde omnibus nobis visum est, ut primum sacerdotes, postea reges et principes cunctique
30 fideles summopere procurent, ut tanti diei debita observatio religiosaque devotio, nunc esque magna ex parte neglecta, abhinc ob insigne christianitatis devotius exhibeatur. Si ergo Iudaei, quorum adhuc iugum legis carnaliter cervices praemit, a quo, quia nolunt, Christi eos gratia non liberat, sabbatum carnaliter custodientes eo die, nulla potestate terrena compellente, ab operibus ruralibus se abstinere, quanto magis Christi
35 gratia redemptis convenit, ut eo die, quo auctor vitae resurrexit eisque spem resurgendi concessit, ab his, quae praemissa sunt, se abstineant et solummodo spiritalibus gaudiis repleti canticisque hymnigeris et laudibus caelestibus toto cordis adnisi vacare sategant. Quapropter specialiter atque humiliter a sacerdotibus imperialis celsitudo flagitanda est, ut eius a Deo ordinata potestas ob honorem et reverentiam tanti diei cunctis
40 metum incutiat, ne in hac sancta venerabili die mercatus, placita et ruralia quaeque opera necnon et quaslibet carrigationes ullius conditionis homines facere praesumant, quoniam, dum haec agunt, et decus christianitatis obfuscant et nomen Christi blasphe-

L. 7 auctoritate V. P. 8 se] si V. 14 ecclesiae V. ut deest P. 19 fore] fero V.
26 simul] simulquae simul V. de] ut V. 30 tanto V. P. 35 die V. vitae] ita V, mundi P.
45 37 himnigeris V.

1) Cf. U. Stutz, l. l. I, 256 ann. 66.

2) Cf. relatio episcoporum c. 45; l. l. II, 41.

3) Ad quos remittatur, non inveni.

mantibus locum amplius detrahendi adtribuunt. Decet igitur, ut eo die Christianus divinis laudibus, non ruralibus vacet operibus¹.

Cap. LI. De aequo modio iustoque habendo sestario. Illud quoque ex toto a divina auctoritate dissentit et afflictionem atque obpressionem ingentem pauperibus inrogat, quod quidam non solum clerici, sed et laici dominici⁵ praecepti transgressores effecti minorem modium atque sestarium in vendendo atque commodando maioremque in recipiendo habent simulque stateras minores atque dolosas in mutuando atque vendendo maioresque in recipiendo habentes, et ob hoc, dum suae intolerabili cupiditati satisfacere aestuant, heu pro dolor! miseros quosque paupertati addicunt et mendicos efficiunt, quoniam his inaequalibus mensuris et diversis fenerationibus adeo eos obligantes coartant, ut ex vineolis suis ob mercedem laboris sui nihil residui sibi suaeque coniugi et liberis nec ciatus nec uva quidem remaneat, sed ut omnia in cellaria sua ex asse deveniant, sagaciter elaborant. Quam crudelitatem quidam dominorum tam per se quam per atroces ministros suos in sibi subiectis exercere conprobantur, ita ut nihil sibi suaeque coniugi ac liberis de fructu messium¹⁵ vinearumque suarum usurpare audeant, sed omne, quicquid illud est, dominis suis ex integro custodire et reddere compellantur. Quod² impietatis vitium beatus Iob multum se cavere insinuat, cum ait: *Si adversum me terra mea clamat et cum ipsa sulci eius deflent, si fructus eius comedi absque pecunia et animam agricolarum eius adflixit, pro frumento oriantur*^{Iob 31, 38—40.} *mihi tribulus et pro ordeo spina. Et clamor ipsorum in aures domini Sabaoth introibit.* Quae²⁰ verba Beda ita exponit: Dominum³ Sabaoth, id est dominum exercituum, appellat ad terrorem eorum, qui pauperes conterunt et adfligunt eosque nullum putant habere tutorem. Huic enim Ps. 9 (10), 14. loco congruit illud psalmiste: *Tibi enim derelictus est pauper; pupillo tu eris adiutor.* Et alibi psalmista in persona Domini loquitur: *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum*^{ib. 11, 6.} *nunc exurgam, dicit Dominus.* Et illud, quod in libro beati Iob scriptum est: *Neque*^{Iob 35, 13.} *enim frustra audiet Deus et omnipotens singulorum causas intuebitur.* Et illud Salomonis: *Non dispiciet praeceps pupilli nec viduam, si effundat loquellam gemitus. Nonne lacrimae viduae a maxilla descendunt et exclamatio eius super deducentem eas? A maxilla enim*^{Ecclesi. 35, 17—19.} *ascendunt usque ad celos, et Dominus exauditor non delectabitur in illis.* Multa quoque his similia de huiusmodi oppressione testimonia perfacile proferri poterant, sed alibi³⁰ proferenda reservantur. De modio autem aequo iustoque sestario habendo Dominus in libro Exodi ita loquitur: *Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera iusta et aequa sint pondera, iustus modius, aequusque sit vobis sestarius. Ego dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Egypti. Custodite praecepta mea et universa iudicia et facite ea, ego Dominus.* Salomon in proverbiiis: ³⁵ *Pondus et pondus, mensura et mensura; utrumque abominabile est apud Dominum; item in eodem: Abominatio est apud Dominum pondus et pondus; statera dolosa non*^{Prov. 20, 10. ib. 20, 23.}

LI. 9 cupiditate P. 12 uvae P. 17 impietatis V. 19 pecunia deest V. animarum V. P. 20 ordeo] hordeo P. Sabahot V. 21 apellat V. 23 psalmyste V. 24 inopem V. 33 aequiusque V. 34 Aegypti P. 35 Solomon P. 36 abhominabile P. 37 abhominatio P. 40

1) V. quae de die dominico colendo congesserunt Maassen ex conciliis aevi Merovingici MG. Concil. I, 240 s. v. dominica dies, Krause ex capitularibus regum Francorum MG. Capit. II, 616 col. 2 s. v. dies dominicus. Ex conciliis aevi Karolingici cf. ex gr. concil. Arelatense 813 c. 16, Remense 813 c. 35, Moguntinense 813 c. 37, Cabillonense 813 c. 50, Turonense 813 c. 40, Romanum 826 c. 31; supra p. 252. 256. 270. 283. 292. 580. 2) Haec verba aequae⁴⁵ atque illa de libro Iob desumpta leguntur iam apud Bedam in libro mox laudando. 3) Beda, Expositio in epist. Iacobi c. 5; Migne, Patrol. lat. XCIII, 36.

est bona. In non faciendo quippe quae Dominus iubet delinquimus; in faciendo autem quae vetuit procul dubio peccamus. Ergo quando ea, quae vetat, facimus, eius procul dubio sancti praecepti transgressores existimus. Quamquam ergo consuetudines per-versae non facile corrigantur, haec tamen consuetudo inaequalium modiorum et in-
 5 iustorum sestartiorum atque ponderum dolosorum necesse est ut principali metu ocus corrigatur et ad praeceptum divinum tanta fortitudo reflectatur, quia verendum est, ne inter cetera mala hoc quoque non solum facientibus et consentientibus, sed etiam non corrigentibus, quod absit, proveniat in dampnationem¹.

Cap. LII. De interdictu quodam, quo apud plerasque pro-
 10 vintias pauperes adgravantur, ab imperiali clementia pro-
 hibendo. Non² solum rumore, sed etiam venerabilium virorum relatu comperimus, quod in quibusdam occidentalibus provinciis suadente avaritia episcopi et comites et ceteri praelati pauperibus sibi subiectis soleant edictum inponere, ut nullus illorum tempore messis modium frumenti nec tempore vindemiae modium vini maiori praetio,
 15 nisi quod ab eis constituitur, vendere praesumat. Quod si quispiam illorum facere praesumpserit, et paupertati suae magnam iacturam patitur, insuper etiam acribus verberibus flagellatur. Unde fit, ut, cum aliis modius frumenti duodecim denariis et modius vini viginti denariis venundari possit, huiusmodi seniores modium frumenti ad quattuor et modium vini ad sex sibi extorqueant denarios. Quae res, quia impie-
 20 tatis iniustitiaeque plena est, necesse est ut piissimi principis auctoritate inhibeatur, quoniam verendum est, ne, dum his et his similibus gravaminibus pauperes adteruntur, ira aeterni iudicis non solum facientibus, sed etiam consentientibus et corrigere nolen-
 tibus accumuletur, quatenus pauperibus libertas tribuatur, ut redditis senioribus suis quae iuste reddenda sunt, reliqua, quae sibi supersunt, liceat aliis, prout pactio ven-
 25 dentis et ementis grata fuerit, absque prohibitione seniorum suorum distrahere.

Cap. LIII. De multimodis usurarum adinventionibus. Cum³ multa et innumera sint mala, quibus et Deus offenditur et regnum Christianorum periclitatur, exstat inter cetera unum quoddam valde execrabile Deoque detestabile avaritiae genus, quo indubitanter et Deus ad iracundiam provocatur, quia eo praeceptis
 30 eius resultatur et miseriae humanae praecepta divina transgredienti augmenta damp-
 nationis praeparantur, eo quod scilicet quidam clericorum et laicorum obliti prae-
 ceptionis dominicae, qua dicitur: *Pecuniam tuam non dabis ad usuram et frugum* Lev. 25, 37.
superhabundantiam non exiges, ego dominus Deus vester, in tantam turpissimi lucri
 rabiem exarserint, ut multiplicibus atque innumeris usurarum generibus sua adinven-
 35 tione et cupiditate repperitis adeo pauperes Christi affligant, ut, exceptis aliis oppraes-
 sionibus, quibus ad iniuriam Dei atrociter crutiantur, hoc speciali malo multi eorum fame et egestate confecti pereant, multi etiam hac oppressione compulsi, propriis dere-
 lictis, alienas incolatus gratia terras expetant. Famis praeterea tempore, cum quispiam pauper omnium rerum penuria adtenuatus ad aliquem feneratorum venit, utpote frater
 40 ad fratrem, quos constat uno praetioso Christi sanguine redemptos, petens ab eo suas cf. 1. Petr.
 1, 18.

LI. 6 fortitudo] tortitudo V. P.

LII. 9 quodam quo] quodam quod V, quod P. 14 praecii P. 16 acribus] acris V. P.
 22 aeterni] ita corr., interni V, interim P.

LIII. 28 exstat] haec stat V. P. execrabile P. Deoque V. 33 superabundantiam P.
 45 tantum P.

1) Cf. concil. Arelatense 813 c. 15, Turonense 813 c. 45; supra p. 252. 292. 2) Cf. infra lib. II c. 2; v. etiam supra p. 595 c. 8. 3) Cf. relatio episcoporum c. 54; l. l. II, 43 sq.

miserabiles necessitates sublevare sibi id, quo indiget, commodari, taliter sibi ab eo solet responderi: 'Non est mihi frumentum aut aliud quid, quod in cibum tibi sumere vis, ad mutuandum, sed magis ad vendendum. Si vis emere, fer pretium et tolle'. Cui pauper: 'Non est mihi', inquit, 'quicquam praetii, quo emere id, quo indigeo, valeam. Sed peto abs te, ut miserearis mei et quomodocumque vis, mihi quod peto, 5 ne fame peream, mutuum porrige'. Fenerator econtra: 'Quot modo denariis possum modium frumenti mei vendere, aut tot denarios tempore fructus novi mihi redde aut certe eorum praetium in frumento et vino et ceteris quibuslibet aliis frugibus ad plenum supple'. Unde evenire solet, ut pro uno frumenti modio taliter mutuato tres aut certe quattuor modii a pauperibus tempore messis violenter exigantur. Quod et 10 de modio vini similiter fieri solet. Sunt etiam alii crudelissimi feneratores, qui tempore necessitatis nihil commodare pauperibus volunt, nisi messellas¹ suas et vineolas et pratella ea ratione in pignus dederint, ut quicquid frugum in his colligi poterat pro parvo, quod mutuum acceperunt, ex asse amittant. Quae res non minimam pauperibus generat afflictionem et penuriam. Sunt et aliae multifariae calliditates quorundam 15 feneratorum, quibus pauperes exhauriuntur et paupertati addicuntur, quas hic enumerare magni est tedii magneque prolixitatis. Dominus quippe et in legalibus et in prophetis oraculis usuram fieri minaciter atque terribiliter inhibet, et praesumptio humana a summo creatore prohibita superbiendo perpetrare ad sui discrimen non metuit. Ait namque in libro Exodi: *Si pecuniam mutuum dederis populo meo pauperi, qui habitat 20 tecum, non urges eum quasi exactor nec usuris obprimes*; in libro Levitici: *Si attenuatus fuerit frater tuus et infirmus manu, et susceperis eum quasi advenam et peregrinum, et vixerit tecum, ne accipias ab eo usuram nec amplius, quam dedisti. Time Deum tuum, ut vivere possit frater tuus apud te*; in libro Deuteronomii: *Si unus de fratribus tuis, qui morantur intra portas civitatis tuae, in terra, quam dominus Deus 25 tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit, non obdurabis cor tuum nec contrahes manum, sed aperies eam pauperi et dabis ei mutuum, quo eum indigere perspexeris*; item in eodem: *Cave ne forte subrepiat tibi impia cogitatio et dicas in corde tuo: Adpropinquat septimus annus remissionis, et avertas oculos tuos a paupere fratre tuo, nolens ei quod postulat mutuum commodare, ne clamet contra te ad Dominum et fiat tibi in 30 peccatum. Sed dabis ei nec ages quippiam callide in eius necessitatibus sublevandis, ut benedicat tibi dominus Deus tuus in omni tempore et in cunctis, ad quae manum miseris. Non deerunt pauperes in terra habitationis tuae. Idcirco praecipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno et pauperi, qui tecum versantur in terra. Per Ezechielem quoque prophetam Dominus eum, qui ad usuram dat et amplius accipit, non vivere 35 protestatur. Ait autem: *Si genuerit quis filium latronem effundentem sanguinem et fecerit unum de istis et haec quidem omnia non facientem, sed in montibus comedentem et uxorem proximi sui polluentem, egenum et pauperem contristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem et ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem, ad usuram dantem et amplius accipientem, numquid vivet? Non vivet, dicit Dominus. 40* Item idem: *Munera acceperunt apud te ad effundendum innoxium sanguinem; usuram et superabundantiam accepisti et avare proximos tuos calumniata es. Amos propheta:**

Exod. 22, 25.

Lev. 25, 35, 36.

Deuter. 15, 7, 8.

ib. 15, 9—11.

Ezech. 18, 10—13.

ib. 22, 12.

LIII. 2 quid] quod V. 4 inquit quicquam] quicquam inquit P. 6 Quot] Quod V, Quo P.
 12 mesellas P. 13 ea] era P. 19 prohibita] proinbita V. 23 ne] nec V. P. 30 clamet]
 dampnet V. 32 ad quae] atque V. 37 comedentem V. P. 39 abominationem P. 41 idem] 45
 vivet V. effundentem V. 42 superabundantiam V. es] est P.

1) *Messella est parva vel modica messis, ut interpretatur Ducange s. v., hoc unico loco adlato.*

Audite hoc, qui conteritis pauperem et deficere facitis egenos terre, dicentes: Quando transibit messis et venundabimus merces et sabbatum et aperiemus frumentum, ut minuamus mensuram et augeamus siclum et subponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos et pauperes pro calciamentis et quisquilias frumenti vendamus? Amos 8, 4—5.

5 *Iuravit Dominus iu superbiam Iacob: Si oblitus fuero usque ad finem omnia opera eorum. Numquid super isto non commovebitur terra et lugebit omnis habitator eius?*

Quis rogo tam ferrei pectoris existit, cui tam terribilis sententia terrorem non incutiat, qua dicitur: *Numquid super isto non commovebitur terra et lugebit omnis habitator eius?* ib. 8, 8.

Aperte ergo hac sententia manifestatur, quod propter usuras et inaequales mensuras

10 staterasque dolosas atque obpressiones pauperum commotio terrae, immo periclitatio et infirmatio regni luctusque omnium habitatorum eius proveniat. Beatus quoque Hieronimus hunc locum ita exponit: O¹ tu Israhel audite, quae scelera feceritis. De nocte surgentes pro oratione et hymnis in Deum studium habetis obprimendi sive conterendi pauperes, ut fame et egestate confecti auferantur e terra, qui expectatis Kalendas, ut negotie-

15 mini et usuras augeatis usuris, et sabbata, ut aperiatis horrea detisque frumentum amplius recepturi, et Dei sollempnitates turpis lucri gratia in vestra compendia vertitis, qui minorem in vendendis mercibus mensuram facitis et maiora pondera in accipiendis stateramque iniquam, ut possideatis pecunia pauperes et tam viles habeatis homines, ut impleatis illud, quod supra de vobis dixeram: *Pro eo quod vendidistis argento iustum et pauperem pro calciamentis, et in* ib. 2, 6.

20 tantam lucri rabiem prosilitis, ut non frumenta, quorum esu hominum corpora sustentantur, sed quisquilias et purgamenta frumenti vendatis pauperibus, pulverem et paleas tritico commiscentes. Item idem in expositione Ezechielis prophetae: Putant² quidam usuram tantum esse in pecunia. Quod praevidens scriptura omni rei aufert superhabundantiam, ut plus non recipias, quam dedisti. Solet in agris frumenti et milii, vini et olei ceterarumque specierum usura exigi,

25 sive, ut appellat sermo divinus, superabundantia; verbi gratia, ut hiemis tempore demus decem modios et in messe recipiamus quindecim, hoc est amplius quam partem mediam; qui iustissimum se putaverit quartam plus accipiet portionem. Et solent argumentariae dicere: Dedi unum modium, qui satus fecit decem modios; nonne iustum est, ut medium modium de meo plus accipiam, cum ille mea liberalitate novem et semis de meo habeat? *Nolite errare, inquit* Galat. 6, 7.

30 apostolus, *Deus non invidetur*. Respondeat enim nobis breviter fenerator misericors, utrum habenti dederit an non habenti. Habenti utique dare non debuerat, sed dedit quasi non habenti; ergo quare plus exigit quasi ab habente? Alii pecunia fenerata solent munuscula accipere diversi generis et non intellegunt usuram appellari et superhabundantiam, quicquid illud est, si ab eo, quod dederint, plus acceperint. In psalmo quarto decimo: *Qui pecuniam* Ps. 14, 5.

35 *suam non dedit ad usuram*. Hieronimus: Primo³ dicendum iuxta litteram, quod lex indigenis tantum et civibus prohibuerit foenus imponi et alienigenis iusserit foenerari, David vero evangelicum describens virum et eum, qui habitaturus sit in monte sancto Dei, hoc est in ecclesia Dei, in cunctos generaliter fieri vetarit. Hanc etiam sententiam, qua dicitur: *Qui* ib. 14, 5.

pecuniam suam non dedit ad usuram, Cassiodorus ita exponit: Duobus⁴ modis in scripturis

40 sanctis pecunia probatur intellegi. Una est ista metallica, quae ad usuram dari omnino pro-

LIII. 5 superbia V. 9 usuram V. 15 apperiatas V. P. 16 recepti V. 20 prosilistis P.
 22 Ezechielis P. 23 superabundantiam hic et infra P. 25 superhabundantiam (superab.) V. P.
 27 argumentariae] ita V. P, argumentari et edd. 29 liberalitate] libertate P. 33 intellegunt P.
 36 aligenis V. 38 ecclesia V.

45 1) Hieronymus, *Comment. in Amos*; *Opp. VI*, 338. 2) Hieronymus, *Comment. in Ezechielem c. 18*; *Opp. V*, 210. 3) Hunc locum non inveni in breviario Ps.-Hieronymiano in psalmos, ex quo perquisivi commentarium in psalm. 14; Migne, *Patrol. lat. XXVI*, 355 (deest inter opera Hieronymi a Vallarsi edita). 4) Cassiodorus, *Expositio in psalm. 14*; *Opp. II*, 51.

hibetur, quoniam vitium cupiditatis est exigere velle quod te nescias commodasse. Hanc quidem
 cf. Ioh. 13, 29. habuit dominus Iesus Christus, quam Iude tradidit erogandam, quam non dedit ad usuram,
 Ps. 54, 12. quando illam indigentibus ad informandos nos pia largitate concessit. Item idem: *Et¹ non
 defecit de plateis eius usura et dolus.* Intendamus, quod non dixit occulte, sed in plateis talia
 ib. 14, 5. fuisse commissa, quae superna dampnavit sententia. De usura enim dictum est: *Qui pecuniam* 5
 ib. 33, 14. *suam non dedit ad usuram;* de dolo autem: *Et labia tua ne loquantur dolum.* Haec non
 occulte gessit, sed quodammodo libera commisit iniquitate. Omne enim malum execrabilius
 redditur, quando publica praesumptione tractatur. Iohannes apostolus conviva caenae
 1. Ioh. 3, 17. dominicae strenuus ac fidelissimus: *Qui habuerit, inquit, facultates mundi et viderit
 fratrem suum esurientem et clausit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in* 10
eo? Augustinus: Ecce², inquit, unde incipit caritas. Si nondum es idoneus mori pro fratre,
 iam idoneus esto dare de tuis facultatibus fratri. Iam percutiat viscera tua caritas, ut non de
 iactantia facias, sed de intimo adipe misericordiae, ut consideres illum in egestate positum. Si
 enim superflua non potes dare fratri tuo, animam tuam potes ponere pro fratre? Item idem
 post pauca: Vide³, si misereris, si habes facultates mundi. Quid ad me pertinet? forte dicis. 15
 Ego daturus sum pecuniam meam, ne ille molestiam patiatur? Si tibi hoc responderit cor
 tuum, dilectio patris non manet in te. Si dilectio patris non in te manet, non es natus ex
 Deo. Quomodo te gloriaris esse Christianum? Nomen habes et facta non habes. Si autem
 nomen secutum fuerit opus, dicat te quisque paganum, tu autem factis ostende te Christianum.
 Nam si factis non ostendis te Christianum, omnes te Christianum vocent, quid tibi prodest 20
 nomen, ubi res non invenitur? Miserabilis plane et valde deflenda res est, quando quis
 pro facultatibus mundi, quarum momentaneus possessor existit, quia eas fratribus in-
 digentibus caritate dictante non inperit, et gloriam Christiani nominis sibi adimit et
 cf. 1. Ioh. 4, 16. Deum, qui caritas est, amittit. De usuris porro non faciendis et de misericordia
 fratribus inpendenda supersunt copiosiora utriusque instrumenti documenta et sanctorum 25
 patrum eximia dicta, quae sectatores usurarum non victuros neque in monte sancto
 habituros, sed potius, quia inmisericordes extiterunt, cum purpurato et avaro divite
 poenas adfirmant luituros.

Cap. LIII. Ut hi, qui poenitentia publica sunt multati,
 neque in baptismo neque in percipiendo sancti Spiritus 30
 dono patroni existant pro aliis. Quod⁴ hi, qui fidem Christi expetunt
 et prorecte aetatis existunt, priusquam ad baptismum accedunt, instruendi sint et fidei
 et baptismatis sacramento, necnon et illi, qui alios de sacro fonte suscipiunt, quique
 ad percipiendum sancti Spiritus donum coram pontificibus pro aliis patroni existunt,
 intellegere debeant et vim tanti sacramenti et quid pro aliis sponderint, iam in prae- 35
 cedentibus capitulis⁵ dictum est. Illos tamen in hoc capitulo specialiter ab his officiis
 removendos iudicamus, qui propter reatum suum publica sunt poenitentia multati,
 videlicet ut nec alios de sacri fontis baptismo suscipiant nec etiam ad percipiendum
 sancti Spiritus donum aliorum patroni coram pontificibus existant, donec per dignam
 poenitentiae satisfactionem reconciliationem mereantur. Nec inmerito, quoniam quos 40

LIII. 2 Iudae P. 5 dampnavit V. 7 gessit deest P. quoddammodo P. execrabilius P.
 9 inquit] in qua V. 14 potest dari V. 17 dilecti V. 22 quorum] quarum V. P. 25 instru-
 menti] id est testamenti. 27 divite V.

LIII. 29 poenitentia] poenitentia P. 30 percipienda V. P. 31 patroni — aliis] pro aliis patroni
 existant P. Quod] Quid V. P. 32 accedant P. 35 intelligere V. 38 sacro P. 45

1) Cassiodorus, *Expositio in psalm.* 54; *Opp.* II, 184. 2) Augustinus, *Tractatus* 5. in
epist. Iohannis § 12; *Opp.* III, 2, 862. 3) *Ibidem.* 4) Cf. *relatio episcoporum* c. 35;
l. l. II, 39. 5) Cf. *supra* c. 6; p. 614.

et lex divina a castris militaribus, ne ruina sint populi, et auctoritas canonica¹ ab ecclesiarum sequestrant liminibus, multo magis a memoratis peragendis officiis usque ad tempus paenitentiae peractum dignamque perceptam reconciliationem huiusmodi, ut iam dictum est, merito sunt excludendi.

cf. Deuter. 23, 10.

5 Explicit liber primus, incipit liber secundus.

Hactenus de causis ad religionem Christianam curamque pastorum pertinentibus vel de his, quae in persona eorum emendatione digna, vel etiam de his, quae ab ipsis usque nunc neglecta sunt, in praesenti libello breviter conprachensum est. In hoc quoque, qui sequitur, libello specialiter de regibus et principibus et generaliter de omnibus 10 fidelibus et quod, ubi avaritia, invidia et odium et cetera vitia caritati contraria regnant — quia eadem caritas, quae Deus est, his inesse non potest — status ecclesiae periclitetur et quod religio Christiana sub apostolis devotius, quam nunc floreat, cf. 1. Ioh. 4, 16. floruerit et nostro seculo circa multos marcescat, restat prosequendum.

(55). Cap.² I. Quid sit rex, quid esse quidve cavere debeat. Rex³ 15 a recte agendo vocatur. Si enim pie et iuste et misericorditer regit, merito rex appellatur; si his caruerit, non rex, sed tyrannus est⁴. Antiqui⁵ autem omnes reges tyrannos vocabant, sed postea pie et iuste et misericorditer regentes regis nomen sunt adepti; impie vero, iniuste crudeliterque principantibus non regis, sed tyrannicum aptatum est nomen. Quia ergo rex a regendo dicitur, primo ei studendum est, ut 20 semetipsum suamque domum Christi adiuvante gratia ab operibus nequam emaculet bonisque operibus exuberare faciat, ut ab ea ceteri subiecti bonum exemplum semper capiant. Ipse etiam salutiferis Christi praeceptis fideliter atque oboedienter obsecundet et recte agendo eos, quibus temporaliter imperat, in pace et concordia atque caritate ceterorumque bonorum operum exhibitione, quantum sibi divinitus datur, consistere 25 faciat et dictis atque exemplis ad opus pietatis et iustitiae et misericordie sollerter excitet, adtendens, quod pro his Deo rationem redditurus sit, quatenus ita agendo sanctorum regum, qui Deo sincere serviendo placuerunt, post hanc peregrinationem consors efficiatur. De rege autem, qualis esse vel quid cavere debeat, ita in Deuteronomio legitur: *Cum ingressus fueris terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi, et 30 possederis eam habitaverisque in illa et dixeris: Constituam super me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes, eum constitues, quem dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Et post pauca: Non habebit uxores plurimas, quae inliciant animum eius, neque argenti et auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describat sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar a 35 sacerdotibus Leviticae tribus, et habebit secum legetque illud omnibus diebus vitae suae, ut discat timere dominum Deum suum et custodire verba et cerimonias eius, quae lege praecepta sunt. Nec extolletur cor eius in superbiam super fratres suos neque declinet*

Deuter. 17, 14, 15.

ib. 17, 17—20.

LIIII. 3 poenitentiae V. 5 liber secundus] Deo gratias. Amen add. V, prologus libri secundi P.

Praef. 6 ad] a V. 12 pereclitetur V. 13 prosequendum] Explicit prologus libri secundi add. P.

40 I. 14 Cap. — debeat] C. I in marg. al. atramento P. 15 vocatus V. P. 22 oboedienter V. 27 regum] regnum V. 28 ita deest P. 29 fueritis V. 30 possideris P. 35 Levitae P.

1) Cf. Hinschius, 'Kirchenrecht' IV, 801. 704, ut monet Krause, MG. Capit. II, 39 ann. 7.

2) Huius libri capita omnia redacta sunt a Iona episcopo Aurelianensi (825—843), qui concilio interfuit (v. p. 606 l. 6 sq.), munere ut videtur notarü fungens (v. p. 597 l. 14 sq.), et a. 834. eadem ipsa capita in 45 libro de institutione regia (Migne, Patrol. lat. CVI, 279 sqq.) repetivit; cf. Simson, l. l. I, 381 sqq. Amelung, l. l. p. 38 sqq. 3) Cf. relatio episcoporum c. 56; l. l. II, 46 sq. Ionas Aurel., De institutione regia c. 3. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. III cc. 1. 2. (41. 42); infra p. 715. 4) Cf. Isidorus, Sentent. III, 48 § 7; Opp. VI, 338 sq. 5) Cf. Isidorus, Etymol. IX § 19. 20; Opp. III, 428.

in partem dextram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse et filii eius super Israel. Adtende, quod timor Dei et custodia praeceptorum eius et humilitas, quae non patitur eum extollere super fratres suos, et iustitiae rectitudo non solum regem, sed et filios eius longo faciet regnare tempore. Ut ergo princeps extollentiam cavere debeat, Ecclesiastes admonens ait: *Principem te constituerunt? Noli extolli, sed esto in illis* 5
quasi unus ex ipsis. In proverbii: *Rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius*
in aeternum firmabitur, item: *Misericordia et veritas custodiunt regem, et roboratur*
clementia thronus eius. Quantae igitur felicitatis sit bonus rex quantaeve infelicitatis, si nequam fuerit, beatus Cyprianus, eximius martyr Christi, de duodecim abusionibus scribens, inter cetera ita ait: Nonus¹, inquam, abusionis gradus est rex iniquus; etenim 10
regem non iniquum, sed correctorem iniquorum esse oportet. Unde in semetipso nominis sui dignitatem custodire debet. Nomen enim regis intellectualiter hoc retinet, ut subiectis omnibus rectoris officium procuret. Sed qualiter alios corrigere poterit qui proprios mores, ne iniqui sint, non corrigit, quoniam iustitia regis exaltatur solum, et veritate solidantur gubernacula populorum? Iustitia vero regis est neminem iniuste per potentiam obprimere, sine acceptione personarum inter 15
virum et proximum suum iudicare, advenis et pupillis et viduis defensorem esse, furta cohibere, adulteria punire, iniquos non exaltare, impudicos et istriones non nutrire, impios de terra perdere, parricidas et periurantes vivere non sinere, ecclesias defendere, pauperes elemosynis alere, iustos super regni negotia constituere, senes et sapientes et sobrios consiliarios habere, magorum et hariolorum phithonissarumque superstitionibus non intendere, iracundiam differre, patriam fortiter 20
et iuste contra adversarios defendere, per omnia in Deo vivere, prosperitatibus non elevare animum, cuncta adversa patienter ferre, fidem catholicam in Deum habere, filios suos non sinere
impie agere, certis horis orationibus insistere, ante horas congruas non gustare cibum: *Vae enim*
terrae, cui rex est puer et cuius principes mane comedunt. Haec regni prosperitatem in presenti faciunt et regem ad caelestia regna meliora perducunt. Qui vero secundum hanc legem non 25
dispensat, multas nimirum adversitates imperii tolerat. Idcirco enim saepe pax populorum rumpitur et offendicula etiam de regno suscitantur, terrarum quoque fructus diminuuntur et servitia populorum praepediuntur, multi etiam dolores prosperitatem regni inficiunt, carorum et liberorum mortes tristitiam conferunt, hostium incursus provintias undique vastant, bestiae armentorum et pecorum greges dilacerant, tempestates veris et hiemis terrarum fecunditatem et maris 30
ministeria prohibent et aliquando fulminum hictus segetes et arborum flores et pampinos exurunt. Super omnia vero regis iniustitia non solum praesentis imperii faciem fuscant, sed etiam filios suos et nepotes, ne post se regni hereditatem teneant, obscurat. Propter piaculum enim Salomonis regnum domus Israel Dominus de manibus filiorum eius dispersit et propter meritum
David regis lucernam de semine eius semper in Hierusalem reliquit. Ecce quantum iustitia 35
regis saeculo valet, intuentibus perspicuae patet. Pax populorum est, tutamentum patriae, immunitas plebis, munimentum gentis, cura languorum, gaudium hominum, temperies aeris, serenitas maris, terre fecunditas, solatium pauperum, hereditas filiorum et sibimetipsi spes futurae beatitudinis. Attamen sciat, quod, sicut in throno hominum primus constitutus est, sic et in poenis, si iustitiam non fecerit, primatum habiturus est. Omnes namque, quoscumque peccatores sub se 40
in praesenti habuit, supra se modo in illa futura poena habebit. Fulgentius in libro de veritate praedestinationis et gratiae: Clementissimus² quoque imperator non ideo est vas
misericordiae praeparatum in gloriam, quia apicem terreni principatus accepit, sed si imperiali culmine recta fide vivat et, vera cordis humilitate praeditus, culmen regiae dignitatis sanctae

cf. 3. Reg.
11, 34 sqq.

cf. Rom. 9, 23.

I. 5 thronus V. 7 roborabitur P. 12 Nomen] Non P. 18 periurantes V. elemosynis P. 45
30 fecunditatem deest V. 31 hictus] ictus P. 34 manibus] manu P. 36 immunitas] inminutas P.
40 primatus V. P.

1) Ps.-Cyprianus, *De duodecim abusivis saeculi* c. 9; Opp. Cypriani ed. Hartel III, 166.
V. S. Hellmann, *Sedulius Scottus* (Monachii 1906), p. 1 ann. 5. 2) Fulgentius, *De veritate praedestinationis et gratiae* II c. 38; Opp. p. 477.

religioni se subiciat; si magis in timore servire Deo quam in timore dominari populo delectetur; si in eo lenitas iracundiam mitiget, ornet benignitas potestatem; si se magis diligendum quam metuendum cunctis exhibeat; si subiectis salubriter consulat; si iustitiam sic teneat, ut misericordiam non relinquat; si prae omnibus ita se sancte matris ecclesiae catholicae meminerit
 5 filium, ut eius paci atque tranquillitati per universum mundum prodesse faciat principatum. Magis enim Christianum regitur atque propagatur imperium, dum ecclesiastico statui per omnem terram consulitur, quam cum in parte quacumque terrarum pro temporali securitate pugnatur. Isidorus: Qui recte¹ utitur regni potestate ita se praestare omnibus debet, ut, quanto magis honoris celsitudine claret, tanto semetipsum mente humiliet, praeponens sibi exemplum humilitatis
 10 David, qui de suis meritis non tumuit, sed humiliter sese deiciens dixit: Vilis incedam et vilis apparebo ante Deum, qui elegit me. Item Isidorus: Qui² intra saeculum bene temporaliter imperat sine fine in perpetuum regnat et de gloria saeculi huius ad aeternam transmeat gloriam; qui vero prave regnum exercent post vestem fulgentem et lumina lapillorum nudi et miseri ad inferna torquendi descendunt. Reges a recte agendo vocati sunt, ideoque recte agendo regis
 15 nomen tenetur, peccando amittitur. Gregorius in moralibus: Nam³ et viros sanctos proinde reges vocari in sacris eloquiis, eo quod recte agant sensusque proprios bene regant et motus resistentes sibi rationabili discretionem componant. Recte igitur illi reges vocantur, qui tam semetipsos quam subiectos bene regendo pacificare noverunt. Quidam⁴ ipsum nomen regiminis ad inhumanitatem transvertunt crudelitatis, dumque ad culmen potestatis venerint, in apostasiam
 20 confestim labuntur; tantoque se timore cordis extollunt, ut cunctos subditos in sui comparatione dispiciant eosque, quibus praeesse contigit, non agnoscant. Et paulo post: Dum⁵ mundi reges sublimiores se ceteris sentiunt, mortales tamen se esse agnoscant nec regni gloriam, qua in saeculo sublimantur, aspiciant, sed opus, quod secum deportent, intendant. Item non post multa: Reges⁶, quando boni sunt, muneris esse Dei; quando vero mali, sceleris esse populi.
 25 Secundum meritum enim plebium disponitur vita rectorum, testante Iob.: *Qui regnare facit Iob 34, 30. hypocritam propter peccata populi.* Irascente enim Deo talem rectorem populi suscipiunt, qualem pro peccato merentur. Nonnumquam pro malitia plebis etiam reges mutantur et qui ante videbantur esse boni accepto regno fiunt iniqui. His ita praemissis studendum est regi, ut non solum in se, verum etiam in sibi subiectis regis nomen adimpleat provideatque
 30 ut populus sibi subiectus pietate, pace, caritate, iustitia et misericordia atque concordia et unanimitate ceterisque bonis exuberet operibus, ut haec habentes Dominum secum habere mereantur; sciatque certissime, quod non solum de se, verum etiam de ipsis Dominus ab eo fructum bone operationis exacturus est.

(56). Cap. II. Quid sit proprie ministerium regis. Regale⁷ ministerium specialiter est populum Dei gubernare et regere cum equitate et iustitia et,
 35 ut pacem et concordiam habeant, studere. Ipse enim debet primo defensor esse ecclesiarum et servorum Dei, viduarum, orfanorum ceterorumque pauperum necnon et omnium indigentium. Ipsius enim terror et studium huiuscemodi, in quantum possibile est, esse debet primo, ut nulla iniustitia fiat; deinde, si evenerit, ut nullo modo eam
 40 subsistere permittat nec spem delitiscendi sive audaciam male agendi cuiquam relin-

I. 7 quaecumque V. P. 8 regni] genti P. 9 praeponens] proponens P. 10 tumuit] timuit V. dicit V. 24 muneris] numeris V. 25 fecit V. 27 peccato] populo P. 32 etiam V.
 II. 34 propriae V. 36 studere] statuere P. 40 delitiscendi P.

1) Isidorus, *Sentent.* III c. 49 § 1; *Opp.* VI, 340. 2) *Ibid.* III c. 48 § 6. 7; l. l. VI, 338. 3) Isidorus (non Gregorius M.), *Sentent.* III c. 48 § 7; l. l. VI, 339. 4) *Ibid.* III c. 48 § 8; l. l. 5) *Ibid.* III c. 48 § 9; l. l. 6) *Ibid.* III c. 48 § 11; l. l. VI, 340. 7) Cf. *relatio episcoporum* c. 56; l. l. II, 47 sq. *Ionas Aurel., De institutione regia* c. 4. *Concil. Aquisgranense* 836 *decr. cap.* III cc. 3. 4 (43. 44); *infra* p. 716.

quat, sed sciant omnes, quoniam, si ad ipsius notitiam pervenerit quippiam mali, quod admiserint, nequaquam incorrectum aut inultum remanebit, sed iuxta facti qualitatem erit et modus iustae correctionis. Quapropter in throno regiminis positus est ad iudicia recta peragenda, ut ipse per se provideat et perquirat, ne in iudicio aliquis a veritate et aequitate declinet. Scire etiam debet, quod causa, quam iuxta ministerium sibi commissum administrat, non hominum, sed Dei causa existit, cui pro ministerio, quod suscepit, in examinis tremendi die rationem redditurus est. Et ideo oportet, ut ipse, qui iudex est iudicum, causam pauperum ad se ingredi faciat et diligenter inquirat, ne forte illi, qui ab eo constituti sunt et vicem eius agere debent in populo, iniuste aut neglegenter pauperes oppressiones pati permittant¹. De ministerio autem

Iob 29, 25. regis ita Iob loquitur: *Cumque sederem quasi rex circumstante exercitu, eram tamen merentium consolator. Auris audiens beatificabat me et oculus videns testimonium reddebat mihi, quod liberassem pauperem vociferantem et pupillum, cui non esset adiutor. Benedictio perituri super me veniebat; et cor vidue consolatus sum. Iustitia indutus sum et vestivi me sicut vestimento et diademate iudicio meo. Oculus fui caeco et pes claud.* 15
Prov. 20, 8. *Pater eram pauperum et causam, quam nesciebam, diligentissime investigabam. Con-*
ib. 20, 26. *terebar molas iniqui et de dentibus illius aufereram predam. Salomon: Rex, qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo. Item: Dissipat impios rex sapiens et curvat super eos fornicem. Item: Iudex sapiens vindicabit populum suum; et princi-*
Prov. 29, 4. *patus sensati stabilis est. Item: Rex iustus erigit terram, et vir avarus destruit eam.* 20
Sap. 1, 1. In libro Sapientiae: *Diligite iustitiam qui iudicatis terram. Sentite de Domino in bonitate et in simplicitate cordis querite illum. Item ibi: Audite ergo reges et intelligite; discite iudices finium terrae. Praebete aures vos, qui continetis multitudines et placetis vobis in turbis nationum, quoniam data est a Domino potestas vobis et virtus ab altissimo, qui interrogabit opera vestra et cogitationes scrutabitur, quoniam, cum essetis* 25
ministri eius, non recte iudicastis neque custodistis legem iustitiae neque secundum Dei voluntatem ambulastis. Horrende et cito apparebit vobis, quoniam iudicium durissimum in his, qui praesunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia; potentes enim potenter tormenta patientur. Non enim subtrahet personam cuiusquam Dominus nec reverebitur cuiusquam magnitudinem, quoniam pusillum et magnum ipse fecit et aequaliter pro
omnibus cura est illi. Fortioribus autem fortior instat crutiatio. Isidorus: Principes² saeculi nonnumquam intra ecclesiam potestatis adeptae culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Ceterum intra ecclesiam potestates necessariae non essent, nisi ut, quod non praevalet sacerdos efficere per doctrinae sermonem, potestas hoc imperet per disciplinae terrorem. Sepe per regnum terrenum caeleste regnum proficit, ut qui intra ecclesiam
positi contra fidem et disciplinam ecclesiae agunt, rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam ecclesiae utilitas exercere non praevalet, cervicibus superborum potestas principalis imponat et, ut venerationem mereatur, virtutem potestas inperciat. Cognoscant principes saeculi Deo debere se reddere rationem propter ecclesiam, quam a Christo tuendam suscipiunt. Nam sive augeatur pax et disciplina ecclesiae per fideles principes sive solvatur, ille ab eis rationem
exiget, qui eorum potestati suam ecclesiam credidit. Sunt et alia utriusque testamenti oracula copiosa, quibus affatim adstruitur, quod rex ministerium sibi commissum secundum voluntatem Dei exercere et adimplere debet, que hic ob prolixitatem vitandam praetermittuntur.

II. 5 iuxta] iusta P. 12 beatificat P. 15 vestivit V. P. 20 sensatus V. P. 22 et simplicitate V. 26 secundum hic et infra V. 32 adeptae] adoptae P. 33 aecclesiam V. 38 mereantur P. 39 suscipiant V.

1) Cf. supra p. 595 c. 8, p. 601 l. 2 sqq. cum ann. 1. 2) Isidorus, Sentent. III c. 5 § 4—6; Opp. VI, 344.

(57). Cap. III. De periculo regis et quod bene agentes remunerare, male vero agentes sua auctoritate conprimere causamque pauperum ad se ingredi debeat facere. Ad¹ peccatum regis pertinet, quando iudicibus ministrisque iniquis ministerium suum adimplendum committit; neque enim ministerium suum per alios tantum administrare et se ab eo debet alienare. Non ergo dicimus, ut solus iurgia et quaerimonias populi audiat et investiget et definiat, quoniam nequaquam ad haec solus sufficere potest, sed magis, ut tales sub se timentes Deum et avaritiam odientes constituat, per quos regem regum non offendant. Quales autem constituendi sint, liber Deuteronomii manifestat, in quo legitur: *Iudices* Deuter. 16, 18. 19.
 10 *et magistros constitues in omnibus portis tuis, quas dominus Deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas, ut iudicent populum iusto iudicio nec in aliquam partem declinent.* Item ibi: *Dixique vobis in illo tempore: Non possum solus sustinere vos, quoniam* ib. 1, 9—13.
dominus Deus vester multiplicavit vos, et estis hodie sicut stelle caeli plurime. Dominus Deus patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa milia et faciat vobis, sicut locutus
 15 *est. Non valeo solus sustinere vestra negotia et pondus et iurgia. Date e vobis viros sapientes et gnaros et quorum conversatio sit probata in tribubus vestris.* Iob 29, 7—9. *Iob: Quando*
procedebam ad portam civitatis et in platea parabant cathedram mihi? Videbant me iuvenes et abscondebantur, et senes adsurgentes stabant. Principes cessabant loqui et digitum superponebant ori suo. Cum quibus etiam rex pondus regiminis sui partiri
 20 *debeat, liber Exodi demonstrat, in quo legitur: Provide autem de omni populo viros* Exod. 18, 21—26.
potentes et timentes Deum, in quibus sit veritas et qui oderint avaritiam; et constitue ex eis tribunos et centuriones et quinquagenarios, qui iudicent populum omni tempore. Quicquid autem maius fuerit referent ad te et ipsi minora tantummodo iudicent; leviusque tibi sit partito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperium Domini et prae-
 25 *cepta eius poteris sustentare; et omnis hic populus revertetur cum pace ad loca sua. Quibus auditis Moyses fecit omnia, quae Iethro illi suggesserat. Et electis viris strenuis de cuncto Israhel constituit eos principes populi, tribunos et centuriones et quinquagenarios et decanos, qui iudicabant plebem omni tempore; quicquid autem gravius erat referebant ad eum. Quod vero rex causam pauperum ad se ingredi facere et dili-*
 30 *genter debeat inquirere, dat intelligi illud, quod legimus, antiquitus iudices idcirco in porta ad iudicandum sedisse, ut nullus accedendi difficultatem aut quispiam civium* cf. Deuter. 21, 19.
vim aut calumniam necesse haberet sustinere. Ideo et Hierusalem civitas iustitiae cf. Is. 1, 26.
vocata est, quamdiu in ea iusta exercebantur iudicia, quia non permittebatur in ea a rectoribus iniquitas permanere. Quod vero rex bonos sublimare et malos debeat Zach. 8, 3.
 35 *conprimere, apostolus Petrus docet dicens: Subditi estote omni humanae creaturae* 1. Petr. 2, 13. 14.
propter Deum, sive regi quasi praecellenti sive ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. Quae verba ita Beda exponit: Non²
quod omnes, qui a regibus mittuntur duces, vel male facientes punire vel bonos laudare noverint; sed, quae esse debeat actio boni ducis, simpliciter narrat, hoc est, ut male facientes
 40 *coherceat et bene agentes remuneret. Hinc in historia gentili refertur moris fuisse Romanis parcere subiectis et debellare superbos³. Quod, quando pravi iudices populo Dei praeferuntur, ad delictum illius pertineat, a quo constituuntur, dicta Isidori mani-*

III. 13 hodie V. 14 ad hunc] adhuc P. 23 minore V. 24 praeceptum V. 26 illi suggesserat] ille suggesserat V, illi gesserat P. 27 quinquagenarios] quiquadenarios V. 32 calump-
 45 niam P. 35 humanae deest P.

1) Cf. *Jonas Aurel., De institutione regia* c. 5. 2) *Beda, Expositio in I. epistolam Petri* c. 2; *Migne, Patrol. lat. XCIII, 52.* 3) Cf. *Virgilius, Aeneis VI* v. 853.

festant, quibus ait: Ad¹ delictum pertinet principum, qui prave iudices contra voluntatem Dei populis fidelibus praeferunt. Nam sicut populi delictum est, quando principes mali sunt, sic principis est peccatum, quando iudices iniqui existunt. Bonus iudex, sicut nocere civibus nescit, ita prodesse omnibus novit. Aliis enim prestat censuram iustitiae, alios bonitate iudicii sine personarum acceptione suscipit. Non infirmat iustitiam avaritiae flamma nec studet auferre alteri quod cupiat sibi. Boni iudices iustitiam ad solam obtinendam salutem aeternam suscipiunt nec eam muneribus acceptis distribuunt, ut, dum de iusto iudicio temporalia lucra non appetunt, praemio aeterno ditentur. His, quae praemissa sunt, declaratur, quod hi, qui post regem populum Dei regere debent, id est duces et comites, necesse est ut tales ad constituendum provideantur, qui sine periculo eius, a quo constituuntur, constitui possint, scientes se ad hoc positos esse, ut plebem Christi sibi natura aequalem recognoscant eamque clementer salvent et iuste regant, non ut dominantur et affligant neque ut populum Dei suum estiment aut ad suam gloriam sibi illum subiciant, quod non pertinet ad iustitiam, sed potius ad tyrannidem et iniquam potestatem. Valde enim exigit necessitas, ut, quia ipse procul dubio rex aequissimo iudici de commissio sibi ministerio rationem redditurus est, etiam singuli, qui sub eo constituti sunt ministri, diligentissime ab eo inquirantur, ne ipse pro eis iudicium incurrat divinum. Ipsi etiam ministris denuntiandum est, quod quicquid iudicaverint in eos redundabit iuxta illud, quod in libro Paralipomenon legitur: *Habitavit ergo Iosaphat in Hierusalem reversusque egressus est ad populum de Bersabee usque ad montem Ephraim et revocavit eos ad dominum Deum patrum suorum. Constituitque iudices terrae in cunctis civitatibus Iuda munitis per singula loca et praecipiens iudicibus: Videte, ait, quid facitis; non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini, et quodcumque iudicaveritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum et cum diligentia cuncta facite. Non enim est apud dominum Deum nostrum iniquitas nec personarum acceptio nec cupido munerum.* Haec et his similia, quae praelibata sunt, rex eiusque ministri non desidiose, sed diligenter debent perpendere et studium de ministerio sibi commissio tale adhibere, ut non pro eo aeternaliter dampnari, sed potius in Domino mereantur feliciter remunerari.

2. Paral. 19,
4—7.

(58). Cap. III. Quod aequitas iudicii stabilimentum regni et iniustitia site eius eversio. Quod² per iustitiam stet regnum, Salomon in proverbiiis adstruit ita inquit: *Iustitia elevat gentem et miseros facit populos peccatum.* Item: *Misericordia et veritas custodiunt regem et roboratur iustitia thronus eius.* Item: *Facere misericordiam et iudicium magis placet Deo quam victimae.* Et infra: *Rapinae impiorum detrahent eos, qui noluerunt facere iudicium.* Item ibi: *Qui sequitur iustitiam et misericordiam inveniet vitam et iustitiam et gloriam.* Quod vero per iniustitiam cadat, Isaias demonstrat: *Tu enim, inquit, terram disperdidisti, tu populum occidisti; non vocabitur in aeternum semen pessimorum. Praeparate filios eius occisioni in iniquitate patrum eorum; non consurgent nec hereditabunt terram neque implebunt faciem orbis civitatum.* In Amos: *Ecce oculi Domini super regnum peccans; et conteram illud a facie terrae, dicit Dominus.* Danihel loquitur ad Balthasar: *O rex, Deus altissimus regnum et magnificentiam et gloriam et honorem dedit Nabuchodonosor patri tuo et*

Prov. 14, 34.

ib. 20, 28.

ib. 21, 3.

ib. 21, 7.

ib. 21, 21.

Is. 14, 20, 21.

Amos. 9, 8.

Dan. 5, 18-21.

III. 16 est] ut add. V. P. 19 Paralipomenon P. 27 ministerium V.

III. 31 iniustitia] iustitia P. 33 tronus V. 34 placent V. P. 35 detrahent V. P. 39 terram deest V. P. 42 Nabuchodonosor V.

45

1) Isidorus, *Sententiae* III c. 52 § 1—3; *Opp.* VI, 345. 2) Cf. *Jonas Aurel., De institutione regia* c. 6.

propter magnificentiam, quam dederat ei, universi populi, tribus et lingue tremebant et metuebant eum; quos volebat interficiebat et quos volebat percuciebat. Quos volebat exaltabat et quos volebat humiliabat. Quando autem elevatum est cor eius et spiritus illius obfirmatus est in superbiam, depositus est de solio regni sui et gloria eius ablata
 5 est et a filiis hominum eiectus est; sed et cor eius cum bestiis positum est. In libro sapientiae: Sedes ducum superbiorum detrahit Deus et sedere fecit mites pro eis. Item: *Eccli.* 10, 17.
 Regnum a gente in gentem transfertur propter iniustitias et iniurias et contumelias et
 10 diversos dolos. Quibus verbis liquido claret, quod pietas, iustitia et misericordia stabiliant regnum et lesiones viduarum et pupillorum calumniaeque miserorum violenta-
 que iudicia et perversio iustitiae evidenter illud evertant; unde et multorum regnorum conlapsio, quia pietatis, iustitiae et misericordiae non habuerunt stabilimentum, his, quae praemissa sunt, patenter fidem adtribuit.

(59). Cap. V. Quod regnum non ab hominibus, sed a Deo, in cuius manu omnia regna consistunt, detur. Nemo¹ regum a pro-
 15 genitoribus regnum sibi administrari, sed a Deo veraciter atque humiliter credere debet dari, qui dicit: *Meum est consilium et aequitas, mea est prudentia, mea est forti-* *Prov.* 8, 14, 15.
tudo. Per me reges regnant et legum conditores iusta decernunt; per me principes im-
perant et potentes iustitiam decernunt. Quod autem non ab hominibus, sed a Deo regnum terrenum tribuatur, Danihel propheta testatur dicens: *In sententia vigilum de-* *Dan.* 4, 14.
 20 *cretum est et sermo sanctorum et petitio, donec cognoscant viventes, quod dominetur ex-*
celsus in regno hominum et cuicumque voluerit dabit illud et humillimum hominem con-
stituet super illud. Item idem loquens de Nabuchodonosor ad Balthasar: *Donec* *ib.* 5, 21.
cognosceret, inquit, quod potestatem haberet altissimus in regno hominum et quemcumque
voluerit suscitabit super illud. Et per Hieremiam: *Haec dicit Dominus exercituum* *Ierem.* 27, 4, 5.
 25 *Deus Israhel: Haec dicetis ad dominos vestros: Ego feci terram et hominem et iumenta,*
quae sunt super faciem terrae, in fortitudine mea magna et in brachio meo extento; et
dedi eam ei, qui placuit in oculis meis. Hi vero, qui a progenitoribus sibi succedere regnum terrenum et non potius a Deo dari putant, illis aptantur, quos Dominus per prophetam inprobat dicens: *Ipsi regnaverunt et non ex me; principes extiterunt, et non* *Oseae* 8, 4.
 30 *cognovi.* Ignorare quippe Dei procul dubio reprobare est. Quapropter quisquis ceteris mortalibus temporaliter imperat non ab hominibus, sed a Deo sibi regnum commissum credat. Multi namque munere divino, multi etiam Dei permissu regnant. Qui pie et iuste et misericorditer regnant sine dubio per Deum regnant; qui vero secus, non eius munere, sed permissu tantum regnant. De talibus Dominus per prophetam: *Dabo* *ib.* 13, 11.
 35 *tibi, inquit, regem in furore meo.* Et Iob: *Qui regnare facit hypocritam propter peccata* *Iob* 34, 30.
populi. Ut enim Isidorus exponit, irascente² Deo talem rectorem populi suscipiunt, qualem pro peccato merentur. Constat ergo, quia non astu, non voto neque brachio fortitudinis humanae, sed virtute, immo occulto iudicio dispensationis divinae regnum confertur terrenum. Et idcirco cuicumque ab eo committitur, ita illud secundum eius volun-
 40 tatem disponere et gubernare procuret, quatenus cum eo, a quo illud suscepit, feliciter in perpetuum regnare valeat; quoniam nihil prodest cuiquam terreno regno principari, si, quod absit, contigerit eum aeterno extorrem fieri.

III. 2 metuēbant V. 9 calumpniaeque V. 11 pietatis V.
 V. 35 regem] regnum P. 38 regnum confertur] refertur P.

45 1) Cf. *Jonas Aurel., De institutione regia* c. 7. 2) *Isidorus, Sentent. III* c. 48 § 11;
Opp. VI, 340. V. *supra* p. 651 l. 26 sq.

(60). Cap. VI. Quod ubi caritas non est, nulla bona inesse possint. Magnum¹ in utroque ordine, clericali videlicet et laicali, periculum esse cognoscimus, quod caritas, quae Deus est ac decus christianitatis et in qua summa totius fidei nostrae consistit, in multis utriusque ordinis, quod non sine magno animi dolore dicimus, non regnare vincitur. Que virtus caritatis sit, et evangelica et apostolica lectio et sanctorum patrum expositiones plenissime docent. Expressissime namque apostolus Iohannes ait, quod *Deus caritas est; et qui manet in caritate in Deo manet et Deus in eo*. Perpendat quisque, si in caritate manet, Deum manere in se, si caritatem non habet, non Deum, sed hostem anime suae habitare in se; cum caritate quippe cuncta bona, sine caritate vero nulla haberi possunt; neque etenim digne angelicum hymnum² caritate carens Domino decantare valet. Sed quaeritur quare? Adtendatur qua re. Quia non est bonae voluntatis. Definitio quippe caritatis est, ut doctores³ nostri tradunt, bona voluntas. Ergo quicumque bonam voluntatem non habet caritatem non habere comprobatur et ideo pacem, quae Christus est, quia bonae voluntatis non est, habere non meretur. *Gloria*, inquit multitudo caelestis exercitus, in excelsis Deo et in terra pax hominibus bone voluntatis. Miserabiliter plane decipiuntur plerique, qui sine caritate aut Deo in hac mortalitate placere aut ad eum sine illa se putant pervenire. Verum si in nobis caritas non est, sed odium et invidia et avaritia et discordia et simulatio et luxuria et cetera mala regnant, quae omnia a christianitatis proposito abhorrent, mirum non est, si animadversiones divine nos interius exteriusque diversissimis modis feriant et impetum inimicorum adversum nos commoveant. Quapropter si pacis tempora quiete et tranquille ducere volumus, pacis et caritatis amatorem diligamus et timeamus eiusque preceptis humiliter colla submittamus. Hi autem, qui palatinis honoribus fulciuntur, clerici sint sive laici, dignum est ut vinculo caritatis conectantur, ne alterutrius iniuriam aut dehonorationem contra fas meditentur, ne desides et dolosi ad invicem existant, ne forte qui dolosi sunt incidant in illud psalmistae dicentis: *Qui locuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. Da illis, Domine, secundum opera eorum et secundum nequitiam adinventionum ipsorum* et cetera. Qui vero desides existunt patenter ab unanimitate, quam in Christo Paulus habitare docet, scinduntur; caveantque hypocrisin Iudae proditoris Domini. Sunt et alia huic rei convenientia, quae dinumerare longum est. Certe cum dignitatis palatinae huiusmodi homines honoribus suffulti morsibus invidiae se vicissim lacerant et in proximi ruinam et dehonorationem aestuant et Deo, cuius muneribus utuntur, in proximi adversitatibus iniuriam inferunt, et regi, cui familiariter inhaerent et adiutores secundum Deum esse debuerunt, debitam fidem non servant et honorem palatinum, malum exemplum aliis dantes, conmaculant et, quod his indecentius est, ad inimicos nominis Christi magnum tripudium transmittunt.

(61). Cap. VII. Quod multi professionem Christianam verbis tantum teneant, sed operibus neglegant. Si⁴ mundanarum legum iura ob iurgiorum forensium negotia dirimenda a mortalibus aedita homines avidissime discere et in-

VI. 5 ewangelica V. 11 Sed quaeritur] Sequitur V. 16 plane V. 17 eum deest V. 23 eiusque V. 25 alterutrius] utrius P. 26 qui deest P. 29 adinventionem V. 30 habitare] habere V. P. 33 muneribus] honoribus P. 34 inhaerent] inhaerent V.

1) Cf. Ionas Aurel., *De institutione regia* c. 9. 2) *De hymno angelico* cf. Walafridus Strabo, *De exordiis et incrementis rer. eccl. c. 23*; MG. Capit. II, 497 sq. 3) *Ad quos remissum sit, non inveni.* 4) *Initium capitis fluxit ex Ioniae Aurelianensis libro de institutione laicali I c. 20 princ. (de tempore libri v. Amelung, l. l. p. 46 sqq.); totum caput transit in eiusdem institutionem regiam c. 11.*

telligere acutissime satagunt, ut his bene notis, quid verum, quid falsum, quid iustum quidve iniustum sit, in hac terra morientium liquido discernere queant, quanto magis iura caelestia a summo opifice Deo, omnium creatore, hominibus promulgata salubriterque conlata, quibus cavendum malum faciendumque bonum perdocetur, quae etiam sectatores suos ad terram provehant vivendum, cunctis fidelibus discere et intelligere intentioni esse debet. Lex itaque Christi non specialiter clericis, sed generaliter cunctis fidelibus est a Domino adtributa, licet in evangelio quedam sint praecepta specialia¹, quae solummodo contemptoribus mundi et apostolorum sectatoribus convenient, cetera tamen cunctis fidelibus, unicuique scilicet in ordine, quo se Deo servire devovit, indissimulanter observanda censentur. Quod² vero fides sola neminem ad regnum provehat celorum, iam in superioribus capitulis³ demonstratum est. Verum professio Christiana a multis et in multis propter delectationes carnales et propter diversissimas huius saeculi vanitates et perversissimas consuetudines miserabiliter negligitur; quibus quanto plus inaniter inserviunt, tanto minus operibus Christianae professionis vacant. Quodsi⁴ acta apostolorum relegamus et devotionem Christianae plebis, cf. Act. 4, 32 sqq. quae sub eisdem apostolis floruit, subtiliter animadvertimus, multum nostri saeculi Christiani populi devotionem ab illorum distare repperiemus; et quanto illi ardentius ac devotius eam sunt sectati, tanto nonnulli ab eius operibus torpentius sunt digressi. Proinde sicut tunc initio nascentis ecclesiae eadem fides operibus floruit, ita nunc eisdem neglectis apud quosdam marcescit. Ut enim verbis beati Augustini scribentis in libro sermonum utamur, Christus⁵ in nobis idem est, qui et in illis; sed non idem animus in nobis, qui fuit in illis; eadem fides in nobis, sed non eadem devotio. In illis enim maior erat fraternitas Christi quam sanguinis; in illis sicut una fides, ita erat et una substantia, ut, quibus erat communis Christus, communis esset et sumptus. Nefas enim putabant eum sibi participem non adsciscere in substantia, qui particeps esset in gratia. Non ergo verebantur, ne esurirent, sed potius timebant, ne alius esuriret. Nunc⁶ autem, ut idem beatus Augustinus ait, ita alter de alterius inopia non cogitat, ut illud sit, quod dicit apostolus: *Alius quidem esurit, alius aebrius est*. Et paulo post: Nunc⁷ 1. Cor. 11, 21. est, inquit, illud tempus, quod Dominus in evangelio ait: *Abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum*. Matth. 24, 12. Modo enim abundat avaritia et iniquitas, quae ante bonitatis largitate cessabat, et refrigescit fraternitatis caritas, quae prius Christi amore fervebat. Tunc enim sub apostolis tanta fraternitatis dilectio fuit, ut in conventu suo nulla inveniretur indigentia; tanta autem modo christianitatis dissimulatio est, ut in coetu nostro vix invenias locupletem. Locupletem autem vix inveniri dico, non facultatibus, sed operibus. Ait autem apostolus: *Divites sint in operibus bonis*. 1. Tim. 6, 18. Locupletem enim in ecclesia intelligi voluit, qui dives in Christo est. Et idem post pauca: Raro⁸ igitur in hoc tempore in Christiano populo invenimus locupletem. Et si plerique in domibus auro sunt divites, in ecclesia tamen sunt mendici. Dum enim circa pauperes

VII. 3 salubriterque V. 12 consuetudines V. 13 Christianae] plebis add. V. 19 Augustini P. 23 adsciscere V. participes essent P. 24 aesurirent V. 25 Augustinus P. 28 bonitatis largitate] bonitate largitatis P. 33 Locuplete P. enim] autem P. 35 mendici V.

1) Cf. supra p. 394 sqq. c. 114. 2) Verba Quod — demonstratum est (l. 10), quae ad novum argumentum capitis ducunt, scripta sunt secundum verba: Quod ergo neminem sola fides Christi sine operibus ad regnum provehat aeternum, in subsequenti demonstrabitur capitulo, quae exhibet Ionae Aurel. liber de institutione laicali I c. 19. Hoc in tractatu apta videntur esse, in capite concilii Parisiensis cum proposito minus congruunt; cf. Amelung, l. l. p. 47 sq. V. etiam infra c. 10 huius libri; p. 661 sqq. 3) Cf. supra lib. I c. 1; p. 609 sq. 4) Sequentia deprompta sunt ex Iona Aurel., De institutione laicali I c. 20. 5) Verba Christus — esuriret (l. 24) deprompta sunt ex Ps.-Augustino, Sermo 100 § 1; Opp. Augustini V, 2, 178. 6) Verba Nunc autem ita — aebrius est (l. 26) leguntur ibid. § 2; l. l. 7) Verba Nunc est illud — Christo est (l. 33) ibidem inveniuntur. 8) Verba Raro — largiris (p. 658 l. 4) ibidem leguntur.

non pro eo, quod praevalent, operantur, nec hoc est gratum, quod offerunt, nec illud est
 Genes. 4, 7. satiabile, quod reservant. Dixit autem Dominus ad Cain, cum offerret munera: *Si recte offeras, recte autem non divides, peccasti, quiesce.* Sic tu, Christiane, non recte dividis, qui de tanto auro tuo maiorem partem mammonae servas quam Deo largiris. In¹ primordio igitur sanctae Dei
 cf. Act. 2, 42 sqq. ecclesiae circa credentes ardor fidei ita vigeat, ut perseverarent in doctrina apostolorum et
 communicatione fractionis panis et orationibus et haberent omnia communia et sumerent cibum cum exultatione et simplicitate cordis, conlaudantes Deum; nunc autem devotio christianitatis apud plerosque longe aliter se habet, quoniam a quibusdam doctrinae apostolorum praeponitur amor terrenorum negotiorum, communicationi fractionis panis tenacitas, frigus caritatis et cupiditas ambiendae rei alienae potius quam propriae largiende, orationibus delectatio carnalis, curiositas rerum, sollicitudo mundi et multimoda mentis in diversa vagatio. Quae autem illis erant communia nunc quibusdam ita sunt propria, ut perraro in alterius ex his quicquam retorqueatur usum. Illi sumebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis, conlaudantes Deum; nunc autem vix a quibusdam sumitur cibus sine detractioe, sine simulatione, sine insultatione, sine histrionum saltatione et obscena iocatione et turpiloquiis et scurrilitatibus et ceteris innumeris
 Sap. 1, 1. vanitatibus, quae animum Christianum a vigore sui status emolliunt. Illi in simplicitate cordis, isti autem e contrario subdolo et duplici animo, cum scriptura dicat: *Sentite de Domino in bonitate et in simplicitate cordis querite illum*, illi sumentes cibum Deum conlaudabant, isti diversorum ciborum genera ad suum libitum exigentes erga lautissimos sibi cibos praeparatos artem conlaudant coquorum. Est² et aliud in Christiana religione magna admiratione dignum,
 eo quod leges humanae, quae plerumque peccare volentibus terrorem potius quam Christi praecepta incutiant, maiorem vim quam divinae habere videantur, cum utique illae sibi parentes a temporali, hae quoque ab aeterna liberent poena. Cum enim quispiam, regiae aut imperialis dignitatis apicem tenens ceterisque mortalibus temporaliter imperans, aliquod aedictum proponit, quod a sibi subditis et audiri diligenter et impleri fideliter sagaciterque velit, quis rogo subditorum non inhianter id audit illiusque iussionibus obtemperare satagit? Quis vero in tantam audaciam prorumpere audet, qui id nisi ad sui discrimen contempnere praesumat? Unde satis mirari non potest: quur homines tanta caecitate perculsi existunt, ut creatoris sui legem temerario ausu postponant? Homines³ condunt leges et a subditis custodiuntur; Deus, creator omnium aeternaliter imperans, qui nostro augmento non crescit nec nostro detrimento decrescit, in cuius manu ita sumus sicut lutum in manu figuli, dedit legem ob salutem animarum capescendam et audiri contempnitur et, si aure cordis auditur, aure cordis non percipitur et, si aure cordis percipitur, opere non adimpletur. Quid autem excusationis Christiani Domino adferre poterunt, qui mundanae legis censuram ob mundialem maetum suscipiunt et iugo Christi, quod suave et lene est et ad vitam ducit aeternam, colla submittere rennuunt? Do-
 cf. Matth. 11, 30. minus dicit: *Venite ad me qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*, et idem alibi: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suave est et onus meum leve est.* Et venire ad talem tantumque vocantem et ab eo humilitatem et mansuetudinem discere eiusque iugum suscipere recusatur? Hoc qui faciunt quid aliud faciunt, nisi a salute propria deficiunt? Quod quam miserabile et exitiabile sit, explicari non potest. Perspicue⁴ hinc sane animadverti potest, quod professio Christiana modernis

VII. 9 communicatione fractioni P. tenacitas P. 10 ambiendo V. alienae] quam add. P. 11 multimoda mentis] multitudo damentis P. 15 cetera P. 19 ciborum] cibum P. 24 ceteris V. proponit] praeponit P. 25 fideliter] feliciter P. 30 aumento V. 34 maetum] ita V. P. intellige: metum. 38 honus] onus P. 41 hinc deest V.

45

1) *Sequentia deprompta sunt ex Iona Aurel., De institutione laicali I c. 20.* 2) *Ibidem.* 3) *Ibidem.* 4) *Ibidem.*

temporibus a plerisque non sic devote ac religiose colitur, sicut a priscis colebatur Christianis. Hanc itaque fidei regulam, de qua superius breviter et in memoratis actis apostolorum plenissime dictum est, apostoli, immo per apostolos Christus tenendam fidelibus censuit. Si igitur hanc Christus docuit, immo quia docuit, ut quid tot tantisque perversis consuetudinibus ad votum quorundam repertis contempnitur? Quae quamvis Deo annuente veraciter percipiatur, operibus tamen a nonnullis diversis negligitur modis. Et hoc ideo accidisce conicimus, quia inrepsit inter quosdam nimium deffenda consuetudo, qui utique legibus divinis, quibus se per fidem subdiderunt, non ut oportet animadversis, quod libet et licitum non est, sed et id, quod licet, non tamen expedit, legem sibi faciunt et secundum id, quod libitum fuerit, vivere se posse inculpa- biliter credunt. His ita praemissis necesse est, ut unusquisque fidelis penetralia cordis sui rimetur et, si fidem Christi, quam percepit, operibus non exornat, pacti, quod cum Deo in baptismo fecit¹, se praevaricatorem esse cognoscat. Dum ergo tempus habet, Christi adiuvante gratia viam salutis non verbis tantum, sed operibus repetat. Non ergo mirum est, si mucro divinus crassetur, ubi fides Christi non veraciter, sed simu- lanter tenetur. Semper enim dicimus nos Deum velle quaerere et de praeteritis ad- missis ab eo veniam postulare et mentimur, quia quod dicimus adimplere differimus; cotidie etiam dicimus viam Dei, a qua peccando exorbitavimus, nos quaerere velle, per quam ad Deum revertamur — et Deus eam stravit in conspectu oculorum nostrorum — et per eam ingredi contempnimus. Quis ratione utens ignorat nos debere semper potiora eligere et viliora contempnere? Diversis quippe divine ultionis cladibus merito nostrae iniquitatis adterimur et ad eum, a quo percutimur, reverti contempnimus, adimplentes illud propheticum: *Et populus non est reversus ad percu- tientem se et Dominum exercituum non exquisierunt.* Verendum porro satis est, ne nobis toties a Domino per legales et propheticas atque evangelicas et apostolicas denuntiationes sive comminationes admonitis et flagellatis et ad Deum veraciter redire contempnentibus illud tandem proveniat, quod Israhelitico populo, prophetis Domini insultanti et ad Deum reverti contempnenti, provenit, quorum iniquitates Dominus diu patienter pertulit et ad extremum his propitiari nolens eos in Assiriorum captivitatem migrare permisit. Assirii namque demones significant et interpretaentur captivitates. Unde satis vigilanter providendum est, ne sicut illi corporaliter ita nos, quod absit, spiritaliter in eorum deveniamus captivitatem.

(62). Cap. VIII. Quod potestati regali, quae nonnisi a Deo ordi- nata est, humiliter atque fideliter cuncti parere debeant subiecti. Constat² potestatem regalem omnibus sibi subiectis secundum aequitatis ordinem consultum ferre debere; et ideo oportet, ut omnes subiecti fideliter et uti- liter atque oboedienter eidem pareant potestati, quoniam *qui potestati a Deo ordinate resistit Dei utique ordinationi*, iuxta apostoli documentum, *resistit*. Sicut enim subiecti a rege sibi volunt pie et iuste opitulari, ita specialiter ei primum ad salutem animae suae procurandam, deinde generaliter ad honestatem et utilitatem regni secundum Dei voluntatem disponendam atque administrandam indissimulanter atque inretractabiliter solatium oportunitum debent exhibere. Quod cum faciunt, et divinum praeceptum adimplere et fidem regi debitam evidenter probantur conservare. Huiusmodi ergo obsequium a subiectis regiae potestati impendi debere et legalia praecepta aperte

VII. 4 consuetudinibus V. 9 se deest P. 17 Dei] Domini P. 25 denuntiationis V.
 29 Assyrii P.
 VIII. 42 Huiusmodi P. 43 potestatis V.

1) Cf. supra p. 615 sq. c. 9. 2) Cf. Ionas Aurel., De institutione regia c. 8.

Matth. 22, 21. testantur, et Dominus in evangelio admonet dicens: *Reddite quae sunt Caesaris Caesari*
 1. Petr. 2, 13. 14. *et quae sunt Dei Deo.* Petrus quoque ait: *Subiecti estote omni humanae creature propter*
 ib. 2, 17. *Deum sive regi quasi prae excellenti,* et non post multa: *Deum timete, regem honorificate.*
 Rom. 13, 1. Paulus etiam apostolus in id ipsum concordans ait: *Omnis anima potestatibus sub-*
limioribus subdita sit; non est enim potestas nisi a Deo; quae autem sunt a Deo ordi- 5
nata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit et cetera, quae de huiusce-
modi potestate apostolicus sermo latius exsequitur. Idem etiam scribens ad Titum:
 Tit. 3, 1. *Admone illos principibus et potestatibus subditos esse,* item ad Timotheum, quanti
 1. Tim. 2, 1-3. *pendat causam, immo salutem regis, demonstrat ita scribendo: Obsecro, inquit, primum* 10
omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus homi-
nibus, pro regibus et omnibus, qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam
agamus, in omni pietate et castitate. Hoc enim bonum est et acceptum coram salvatore
 cf. Jerem. 29, 7. *nostro Deo et cetera. Si enim Hieremias propheta Dei pro vita idolatre regis Nabu-*
chodonosor orare admonet, quanto magis pro salute Christianorum regum ab omnibus
ordinibus Deo est humiliter supplicandum. Qualiter igitur regiae potestati parendum 15
qualiterque eius saluti consulendum est, breviter ex auctoritatibus divinis dictum sit.
Quapropter necesse est, ut unusquisque fidelis tantae potestati ad salutem propriam
et ad honorem regni secundum Dei voluntatem, utpote membrum capiti, opem congruam
ferat plusque in illo generalem profectum et utilitatem atque honorem regni quam
lucra quaerat mundi, quatenus his saluberrimis opitulationibus sibi vicissim suffragantes 20
aeterno regno pariter mereantur perfrui felices.

(63). Cap. VIII. De transgressoribus praeceptorum Dei. Mala¹,
 quibus Deus offenditur vel periclitatur regnum, si quis liquido vult cognoscere, divinam,
 id est legalem, propheticam et evangelicam atque apostolicam perspiciat auctoritatem.
 Ibi plene inveniet omnia mandata atque praecepta, quibus Dei adimpletur voluntas. 25
 Ibi etiam inveniet quae Deus fieri prohibuit, pro quibus ad omnem ordinem divinae
 comminationes multe sunt; et in quibusdam, qui audire contempserunt, ultio divina
 completa est. Primus quippe homo propter transgressionem divini precepti de para-
 diso eiectus et exilio dampnatus et morte multatus est, quod malum adhuc hodie genus
 cf. Gen. c. 3. humanum quasi natura sibi insertum experitur. Inde facta est alia dampnatio generalis 30
 cf. ib. c. 6. in diluvio, quae, multiplicatis vitiis et diversis malis naturali lege corrupta, evenisse
 manifeste probatur. Quam sit etiam praesumptio gravis et periculosa, quae ex con-
 temptu praeceptorum Dei nascitur, aedificatio turris et confusio linguarum prodit.
 cf. ib. c. 11. Sodoma autem et Gomorra et finitimae civitates, quibus flagitiis deletae et quomodo
 cf. ib. 19, 25. aeterna dampnatione in exemplum humani generis sint perditae, manifestum est: et 35
 cf. Thren. 4, 6. tamen in comparatione earum Hierusalem duplum malum fecisse legitur, eo quod
 notitiam et praeceptum Dei habuerit et servare contempserit, secuta propriam volun-
 tatem. Nam iniquitas Sodomitica, iuxta prophetam, fuit superbia, saturitas et habun-
 cf. Ezech. 16, 49. dantia et otium et quia egeni et pauperi manum non porrigebant, unde accessit oblivio
 cf. Exod. cc. 7-14. Dei, et operati sunt adhuc abominationes. Obduratio quoque Egyptiorum, qui nullis 40
 signis nec prodigiis, sed neque flagellis corrigi potuerunt, ad quem finem pervenerit,

VIII. 1 Caesaris Cesari V. 6 huiusmodi P. 7 latius] laicus P. 9 pendeat V. P. 13 pro-
 pheta V. Nabugodonosor V. 14 regum] regnum P. 15 supplicandum V. 19 utilitatem atque]
 utilitatemque P. 20 lucra] lacra V.

VIII. 24 ewangelicam V. perspiciat] prospiciat V. 27 multe sunt desunt P. 33 con- 45
 fusio] concussio P. 34 flagitie V. 38 habundantia] abundantia P. 40 abhominaciones P.
 Aegyptiorum P.

1) Cf. Ionas Aurel., De institutione regia c. 10.

notum est. Nam Dathan et Abiron atque Core cum sociis eorum, qui cum eis
perierunt, quam horribili terrae iatu propter contemptum et inoboedientiam contra Deum
consumpti sunt, manifestum est. Quomodo etiam multitudo populi Dei perierit in de-
serto propter concupiscentiam et contemptum et perversas consuetudines a Deo illis
5 prohibitas, donec diversis cladibus consumerentur, ita ut nullus eorum ad terram per-
venerit repromissionis praeter duos tantum oboedientes voci Domini, omnibus perspi-
cuum est. Quoties autem acciderit populum corruisse vel regnum interisse propter
unius peccatum vel inoboedientiam, sive praelati sive subiecti, longum est enumerare,
sicuti contigit in Sahul, pro cuius inoboedientia regnum ab eo ablatum alterique datum
10 legimus. Nam et filius eius Ionatas, in cuius fidei fortitudine victoria data est de
adversariis, postea sanctificationis votum transgressus, licet ignarus, concupivit et vic-
toriam totius populi perturbavit. Sed et Heli de ordine sacerdotali, quia filios suos
satis non correxit, decedit, immo filiis suis merito suae iniquitatis corruebat, corrui-
sacerdotiumque de progenie eius ablatum est; quorum negligentia et iniquitate
15 populus in bello fugatus ac cesus est et gloria cum arca Dei de Israhel translata est,
simul et locus sanctificationis eorum dissipatus est. Acham vero propter concupiscen-
tiam inoboediens factus totum populum perturbavit. Pauca quippe de multis prosecuti
sumus, ut diligenter animadvertatur, si tot divinis ultionibus totque periculis, tot etiam
dampnationibus subiacuerunt contemptores mandatorum Dei, quorum infinitus est
20 numerus, et non solum illi, qui praecepta susceperunt, verum etiam qui naturalem legem
corruperunt, quanto putas reatui subiacebunt gratia Christi redempti et ab eodem Do-
mino in viam iustitiae edocti et instructi, si praeceptis eius oboedire contempserint?
Proinde necesse est, ut unusquisque in ordine suo pro viribus studeat, ut, quantum
Deus annuerit, que iussit adimpleat et que vetuit caveat, ut non cum contemptoribus
25 dampnari, sed potius cum exsecutoribus divinorum praeceptorum valeat remunerari,
quoniam non est dubium, quin propter inoboedientiam et contemptum praeceptorum
Dei regni periclitatio et animarum proveniat dampnatio.

cf. Numer.
16, 1 sqq.cf. ib. 14, 24.
26, 65;
Iosue 5, 6.
14, 6 sqq.cf. 1. Reg.
15, 28.
cf. ib. 14,
27 sqq.

cf. ib. c. 4.

cf. Iosue c. 7.

(64). Cap. X. Quod¹ gravius puniantur qui fidem Christi per-
ceperunt et in malis vitam finierunt quam illi, qui sine fide mortui
30 sunt et tamen bona opera egerunt. Dici solet a nonnullis Christianis, quod hi,
qui in Christo renati sunt, quamquam scelerate vivant et in malis operibus diem extremum
claudant, diuturno atque purgatorio, non tamen perpetuo sint igne puniendi. Cum multi hoc
adserant et nullus id verum esse ex divinis oraculis adstruere valeat, cavendum est, ut hoc non
solum non credant, verum etiam nec ex ore proferant, ne forte hoc dicendo et se et alios quo-
35 dammodo vana securitate deludant. Quod ergo neminem sola fides Christi sine operibus ad
regnum provehat aeternum, in² praecedentibus iam dictum est. Quod autem in flagitiis
videntes et haec nec paenitentiae lamentis nec elemosynarum largitionibus redimentes, sed in
eis potius perseverantes diem obeunt, atrociora sint tormenta passuri quam illi, qui, licet lavacro
Christi in ecclesia nequaquam sunt baptizati, bona tamen opera fecerunt, subter testimonia col-

40 VIII. 1 Core] Choraē P. 2 iatu] habitu P. inobedientiam V. 4 consuetudines V.
6 oboedientes V. 9 Saul P. inobedientia V. alterique V. 10 Ionathas P. 14 sacerdo-
tiumque V. progenie V. 15 ac cesus] accessus V. de deest V. 21 corrupuerunt P.
22 obedire V. 26 quin] qui in V.

X. 33 adstruere V. 34 ex deest P. 37 penitentiae V.

45 1) Fluxit hoc caput ex Ionae Aurel. libro de institutione laicali I c. 19 et ex concilio
Parisiensi transiit in Ionae institutionem regiam c. 12. 2) Cf. quae supra p. 657 ann. 2 et 3
protulimus.

2. Petr. 2, 21, 22. lecta declarant. Ait itaque Petrus: *Melius enim illis fuerat non agnoscere viam veritatis quam post agnitionem veritatis retrorsum converti ab eo, quod traditum est illis sancto mandato. Contigit enim illis illud veri proverbium: Canis reversus ad suum vomitum et sus lota in volutabro luti.* Et¹ Dominus in evangelio: *Cum immundus, inquit, spiritus exierit ab homine, vadit per loca arida, quaerit requiem et non invenit et tunc dicit: Revertar in domum meam, unde exivi et, si veniens invenerit eam vacantem, mundatam et ornatam, vadit et adducit secum septem alios spiritus nequiores se et intrant in domum illam et habitant in ea et erunt novissima hominis illius peiora prioribus.* Origenes quoque in omelia de initio decalogi: *Habitavit² enim in nobis immundus spiritus, antequam crederemus, antequam veniremus ad Christum, cum adhuc fornicaretur anima nostra a Deo et esset cum amatoribus suis daemonibus; sed posteaquam dixit: Revertar ad virum meum priorem et venit ad Christum, qui eam ab initio ad imaginem suam creavit; necessario locum dedit adulter spiritus, ubi vadit ad legitimum virum. Suscepti ergo sumus a Christo, et mundata est domus nostra a peccatis prioribus et ornata est ornamentis sacramentorum fidelium, quae norunt qui initiati sunt. Item idem post pauca: Non³ enim domus tantum, sed templum esse debet, in quo habitet Deus. Si ergo acceptam gratiam neglegat et implicet se negotiis saecularibus, continuo ille immundus spiritus redit et vindicat sibi domum vacantem et, ne iterum possit expelli, alios secum septem spiritus adhibet nequiores, et fiunt huiusmodi novissima hominis peiora prioribus.* Et Beda in expositione evangelii Lucae: *Quemcumque⁴ enim post baptismum sive pravitas heretica seu mundana cupiditas arripuerit, mox omnium prosternet in ima vitiorum. Unde recte nequiores tunc eum spiritus dicuntur ingressi, quia non solum habebit illa septem vitia, quae septem spiritalibus sunt contraria virtutibus, sed et per hypocrisin ipsas se virtutes habere simulabit, et sunt novissima hominis illius peiora prioribus.* *Melius quippe erat ei viam veritatis non cognoscere quam post agnitionem retrorsum converti.* Quod in Iuda traditore vel Simone mago ceterisque talibus specialiter legimus impletum. Augustinus quoque in libro Enchiridion: *Creduntur⁵, inquit, etiam hi, qui nomen Christi non relinquunt et eius lavacro in ecclesia baptizantur nec ab ea ullo schismate vel heresi praeciduntur, in quantislibet sceleribus vivant, quae nec diluant paenitendo nec elemosynis redimant, sed in eis usque ad ultimum huius vitae diem pertinacissime perseverent, salvi futuri per ignem, licet pro magnitudine facinorum flagitiorumque diuturno, non tamen aeterno igni puniri. Sed qui hoc credunt et tamen catholici sunt, humana quadam benivolentia mihi falli videntur. Nam scriptura divina aliud consulta respondit. Et paulo post: Porro⁶ autem si homo sceleratus propter solam fidem per ignem salvatur, et sic est accipiendum, quod ait beatus Paulus: Ipse autem salvus erit; sic tamen quasi per ignem: poterit ergo salvare sine operibus fides, et falsum erit quod dixit eius coapostolus Iacobus, falsum erit et illud, quod idem ipse Paulus: Nolite, inquit, errare; neque fornicatores neque idolis servientes neque adulteri neque molles neque masculorum concubitores neque fures neque avari neque ebriosi neque maledici neque rapaces regnum Dei possidebunt.* Si enim etiam in istis perseverantes criminibus, tamen propter fidem Christi salvi erunt, quomodo in regno Dei non erunt? Si igitur iuxta evangelicam sententiam post agnitionem Christi quis nequiter vivendo spiritum immundum, qui a se tempore baptismatis

Matth. 12, 45.
Luc. 11, 26.

2. Petr. 2, 21.
cf. Act. 8, 9sq.

1. Cor. 3, 15.
cf. Iac. 2, 22.
1. Cor. 6, 9, 10.

X. 3 illud] illi P. 4 vadit] inquit iterum add. V. 15 implicet] implicet P. 20 eum] 40 enim V. P. 22 hypocrisin V. 24 Symone P. 25 Augustinus P. 26 schismate] chrismate V. 27 penitendo V. 35 inquit V. 38 evangelicam V. P.

1) Ex Iona Aurel., De institutione laicali I c. 19. 2) Verba Habitavit — initiati sunt (l. 14) fluxerunt ex Origine, Homilia 8 in Exodi c. 20 de initio decalogi; Opp. I (ed. Basileae 1536), p. 95. 3) Verba Non enim — prioribus (l. 18) ibidem leguntur. 4) Verba Quemcumque — impletum (l. 24) deprompta sunt ex Beda, Expositio in c. 11 evangelii Lucae; Migne, Patrol. lat. XCII, 478 sq. 5) Verba Creduntur etiam — respondit (l. 31) sunt Augustini, Enchiridion § 18; Opp. VI, 221. 6) Verba Porro — erunt (l. 38) ex eodem fonte sumpta sunt.

expulsus est, cum demonum septenario sibi numero addito ad se redire facit pristinamque domum in se quodammodo vindicare sinit, *fiunt illi novissima peiora prioribus*. Patet profecto, si in eisdem nequitiiis vitam finierit, gravius illum quam eos, qui licet fidem Christi non perceperunt, bonis tamen operibus operam dederunt, puniendum. Proinde necesse est, ut unusquisque fidem Christi, quam percepit, bonis operibus exornet. Et sicut nulli de misericordia Dei desperandum est, ita nemo post hanc vitam iudicium Dei, quod nisi iustum esse non potest, sibi aliisque favorabiliter molliendo temperet et propter hoc in hac vita bonis operibus deditus esse neglegat. Quapropter procurandum est, ut, dum in hac vita vivitur, bonis operibus insistatur. Admonet¹ quippe Dominus in evangelio: *Vigilate et orate, quia nescitis diem neque horam*, item: *Dies Domini sicut fur in nocte ita veniet*, item: *Ambulate, dum lucem habetis, ne tenebre vos comprehendant*, et apostolus: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*. His documentis perdocemur, quod indulta tempora paenitentiae in vanum non sint deducenda et quod fides Christi bonis semper sit operibus exornanda.

(65). Cap. XI. Quod² ad ecclesiam orandi gratia frequenter conveniri debeat. Quia moderno tempore Christiani populi devotio a devotione plebium fidelium, quae sub apostolis extitit, longe sit impar, in praecedentibus³ iam commemoratum est. Procul nempe quorundam Christianorum devotio sicut et in nonnullis aliis, ita et in eo, quod ad ecclesiam tepide conveniunt, ab illius plebis religiosa devotione distat. Verum sicut sunt plerique, qui pio religiosoque studio orandi gratia ecclesiam sepiissime frequentant, ita e contrario existunt quidam, qui, licet e vicino habeant basilicam, id tamen perraro, quod emendatione dignum est, faciunt. Ut ergo templa divinis cultibus mancipata frequenter adiri ibique Deum constanter et devote oporteat invocari, divine scripture testimonia subter collecta testantur. Legitur itaque in libro Paralipomenon: *Apparuit Dominus Salomoni nocte et ait: Audiavi orationem tuam et elegi locum istum mihi in domum sacrificii et cetera*; et paulo post: *Oculi quoque mei erunt aperti, et aures meae erecte ad orationem eius, qui in loco isto oraverit. Elegi enim et sanctificavi locum istum, ut sit nomen meum ibi in sempiternum, et permaneant oculi mei et cor meum ibi cunctis diebus*. Et in evangelio Lucae: *Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis et ferebatur in caelum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno et erant semper in templo laudantes et benedicentes Deum*. Et in actibus apostolorum: *Erant autem, inquit, perseverantes in doctrina apostolorum et communicatione fractionis panis et orationibus*, et paulo post: *Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo et, frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis, conlaudantes Deum et habentes gratiam ad omnem plebem*; item ibi: *Petrus et Iohannes ascenderunt in templum ad horam orationis nonam*. Origenes quoque in omelia de Rebecca: Vereor⁴, inquit, ne sitis matri vestrae ecclesiae adhuc in tristitia et gemitu, cum non convenitis ad audiendum Dei verbum et vix festis diebus ad ecclesiam proceditis et hoc non tam desiderio verbi quam studio sollemnitatis et publice quodammodo remissionis obtentu. Quid igitur ego faciam, cui dispensatio verbi credita est? Ubi⁵ vel quando vestrum tempus inveniam? Plurimum ex hoc, immo pene totum mun-

X. 8 procurandum] curandum P. 12 penitentiae V.

40 XI. 14 Cap. XI.] desunt V, XI. P. gratiam V. 17 nempe] nemque P. 25 in] hi V.
27 ewangelio V. P. 31 Cotidie P. 36 sollempnitatis P.

1) *Finis capituli Parisiensis compositus est secundum Ionae Aurel. de institutione laicali I c. 19 in fine, receptus est in eiusdem institutionem regiam c. 12 in fine.* 2) *Argumentum capitis et hoc ipsum, deprompta ex Iona Aurel., De institutione laicali I c. 11, transierunt in eiusdem institutionem regiam c. 13.* 3) *V. huius libri c. 7; supra p. 656 sqq.* 4) *Verba Vereor ne — est (l. 38) leguntur apud Originem, Homilia 10 in Geneseos c. 24 de Rebecca; Opp. I, 36.* 5) *Verba Ubi — facies suas (p. 664 l. 5) inveniuntur ibidem.*

danis occupationibus tenetis; in foro aliud, aliud in negotiatione consumitis; alius litibus vacat et ad audiendum Dei verbum nemo aut pauci admodum vacant. Sed quid vos de occupationibus culpo, quid de absentibus conqueror? Praesentes etiam in ecclesia positi non estis intenti, sed communes et ex usu fabulas tenetis et verbo Dei vel lectionibus divinis terga convertitis. Vereor ne et vobis dicatur a Domino: *Converterunt ad me dorsa et non facies suas*. Et post aliqua in eadem: Dicite¹ mihi vos, qui tantummodo festis diebus ad ecclesiam convenitis, ceteri dies non sunt festi, non sunt dies Domini? Iudaeorum est dies certos et raros observare sollemnes, et ideo ad eos dicit Dominus: *Quia neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustineo, ieiunium et ferias et dies festos vestros odit anima mea*. Odit ergo Deus eos, qui una die putant esse festum Domini. Quia ergo Christiani instar templi Hierosolimitani, ubi sanguis brutorum animalium effundebatur, basilicas in amore et honore Dei construunt — ubi non iam sanguis taurorum effunditur, sed corpus et sanguis Christi conficitur et a fidelibus percipitur, et Deus tam evidentibus oraculis loca nomini suo dicata inhabitare ibique supplicum preces se exaudire polliceri dignatur, et pontifices sub tanta invocatione eas Deo dedicant, ut omnes, qui illuc deprecaturi veniunt, de quacumque tribulatione ad eum clamaverint, consolationis eius beneficia consequantur —, oportet, ut remoto negligentiae torpore huiusmodi loca ad Deum exorandum sibi propitium faciendum frequenter ac devote adeant dignosque se aspectibus angelorum, quorum conventus ibi minime adesse dubitantur², exhibeant. Quodsi etiam memoratum templum, in quo pecudes mactabantur, tante venerationi habebatur, ut ad illud non solum Iudaei divinae legis notitiam habentes, verum etiam nationes a testamento Dei longe remotae orandi gratia concurrerent, sicut habes in actibus apostolorum de viro Ethiope eunucho, qui venerat adorare in Hierusalem et revertebatur et a Philippo catechizatus et baptizatus est, quanto magis templa Christi, ubi eius caro et sanguis immolatur, a fidelibus sunt religiosis obsequiis veneranda et assiduis precibus inexcusabiliter frequentanda. Non igitur, sicut se habet quorundam reprehendenda et emendanda consuetudo, propter aediculas, quas sibi ad votum suum construunt ibique Deo sacrificium offerri posse et debere contendunt, templa per sacerdotum ministerium nomini divino dicata paenitus sunt negligenda ac relinquenda, praesertim cum Dominus dicat in lege: *Ad locum, quem elegerit dominus Deus de cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi et habitet in eo, venietis et offeretis in illo loco holocausta ac victimas vestras*, et post pauca: *Cave ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in eo, quem elegerit Dominus, in una tribuum tuarum*, et in sacris canonibus, in concilio scilicet Laodicensi, sit institutum: Quod non oporteat in domibus oblationes ab episcopis et praesbiteris fieri.

(66). Cap. XII. Quod⁴ in ecclesia Christi non sit otiosis turpibusque fabulis vacandum et quod qui haec faciunt non solum sibi peccata non minuant, sed etiam maiora cumulent. Multi ecclesiam ingressi non ad Deum puram simplicemque orationem dirigunt, quoniam, quod ore precantur, hoc etiam mente non meditantur. De talibus Beda in omelia evangelii septima decima: Sunt⁵, inquit, qui intrantes ecclesiam multis psalmodiae vel orationum sermonibus prolongant, sed alibi corde intendendo nec ipsi, quid dicant, recolunt; ore quidem orantes, sed mentem foris vagantem omni

XI. 1 occupationibus V. fero V. 3 conquiro V. P. 4 tenetis] teritis edd. 9 ieiunia P. 11 honore] onore V. 13 preces V. 15 depraecaturi V. 21 Aethiope P. 22 catechizatus V. P. 23 immolatus V. 28 ponet V. P.

XII. 35 minuunt P. cumulant P. 37 evangelii V. P. septima decima] XVII. P.

1) Verba Dicite — Domini (l. 10) leguntur ibid.; l. l. I, 38. 2) Cf. supra p. 409 c. 132. 3) Concil. Laodicense c. 58; Mansi II, 582. 4) Totum caput invenitur in Ioniae Aurel. de institutione laicali I c. 13, transit in eiusdem institutionem regiam c. 14. 5) Verba Sunt qui — toleremus (p. 665 l. 5) leguntur apud Bedam, Homiliarum lib. I, 19; Migne, Patrol. lat. XCIV, 105.

orationis fructu privantes, putantes a Deo precem exaudiri, quam nec ipsi, qui fundunt, audiunt. Quod antiqui hostis instinctu fieri nemo est qui animadvertere nequeat. Sciens enim utilitatem orandi et invidens hominibus gratiam impetrandi inmittit orantibus multimoda cogitationum levium et aliquando etiam turpium nocentiumque fantasmata, quibus orationem impediat, adeo ut non-
 5 numquam tales tantosque discurrentium cogitationum fluctus prostrati in oratione toleremus. Sunt itaque plerique, quibus potius cordi est vanis et obscenis confabulationibus vacare quam lectionibus divinis aurem accommodare, quibus etiam nusquam tam delectabile videtur esse consiliari, susur- rationes aliorum auribus ingerere, cacinnis ora dissolvere quam in ecclesia Dei, ubi eum humi- liter devoteque debuerunt invocare et peccata sua deflere. Sed et hoc eiusdem hostis antiqui
 10 instinctu fieri dubium non est. Quod autem domus Dei non sit huiusmodi illicitarum actionum, sed potius orationum, Dominus docet in evangelio dicens: *Domus mea domus orationis est, vos* Lae. 19, 46. *autem fecistis eam speluncam latronum.* Origenes quoque, ubi de velamine Moysi scribit, ita dicit: Dicendum¹ nobis est prius, quid sit homo aversus a Domino, ut scire possimus, quid sit conversus. Omnis, qui, cum recitantur verba legis, communibus fabulis occupatur, aversus est.
 15 Omnis, qui, cum legitur Moyses, de negotiis saeculi, de pecunia, de lucris sollicitudinem gerit, aversus est. Omnis, qui possessionum curis stringitur et divitiarum cupiditate distenditur, qui gloriatur saeculo et mundi honoribus studet, aversus est. Sed et alius, qui ab his quidem videtur alienus, adsistit autem et audit verba legis et vultu atque oculis intentus, corde tamen et cogitationibus evagatur, aversus est. Quid ergo est converti? Si his omnibus terga vertitis
 20 et studio ac mentis sollicitudine verbo Dei operam detis, in lege eius die ac nocte meditemini, hoc est conversum esse ad Deum. Aliqui² vestrum, ut recitari audierint que leguntur, statim discedunt; nulla ex his, que lecta sunt, inquisitio ad invicem, nulla conlatio, nusquam memoria mandati illius, quo te divina lex commonet: *Interroga patres tuos, et dicent tibi presbyteri tui et* Deuter. 32, 7. *adnuntiabunt tibi.* Alii ne hoc ipsum quidem patienter expectant, quod lectiones in ecclesia reci-
 25 tentur; alii vero nec, si recitentur, sciunt, sed in remotioribus dominice domus locis saecularibus fabulis occupantur. De quibus ego ausus sum dicere, quia, cum legitur Moyses, iam non velamen super cor eorum, sed paries quidam et murus est positus. Augustinus in omeliis ad populum: Quando³ convenitis, inquit, ad ecclesiam, pro peccatis vestris orate, nolite scandala concitare aut otiosas fabulas dicere. In ecclesia stantes nolite verbosare, sed sacras scripturas patienter audite. Qui
 30 enim in ecclesia verba vana locutus fuerit et pro se et pro aliis rationem redditurus est in die iudicii, quia verbum Dei nec ipse audit nec alios audire permittit. Item idem: Plures⁴ sunt, de quorum perditione nimium contristor, illos dico, qui venientes ad ecclesiam magis litigari cupiunt quam orare et, quando debent lectiones divinas in ecclesia intentis auribus tota pietate suscipere, tunc foris causas dicere et diversis se student calumniis impugnare. Aliquando etiam,
 35 quod peius est, aliqui nimia iracundia succenduntur, amarissime rixantur et turpiter sibi convitia et crimina et calcibus et pugnis invicem concluduntur. Melius enim fuerat talibus ad ecclesiam non venire quam tot malis contra se divinam iram provocare. Isti⁵ enim, etsi cum minoribus peccatis ad ecclesiam veniunt, cum multis criminibus de ecclesia revertuntur. Item idem: Sunt

XII. 1 precem V. 2 est deest V. P. 9 debuerant P. 12 Origenis V. 13 sit conversus]
 40 scit conversus V. 14 occupatus V. 15 de pecunia desunt P. 18 oculis] legis, postea del. V.
 24 ipsum deest P. expectant P. 27 Agustinus P. 35 nimium V. 36 concluduntur V.
 ecclesiam V.

1) Verba Dicendum — ad Deum (l. 21) fluxerunt ex Origine, Homilia 12 in Exodi c. 34 de vultu Moysi; Opp. I, 110. 2) Verba Aliqui — positus (l. 27) ibidem inveniuntur. 3) Verba
 45 Quando convenitis ad — permittit (l. 31) leguntur et apud Ps.-Augustinum, Sermo 265 § 3 (Opp. Augustini V, 2, 437) et apud Caesarium Arelatensem, Homilia 33 (Bibl. max. patrum Lugdunensis VIII, 852). 4) Verba Plures — revertuntur (l. 38) non inveni. 5) Cum verbis Isti — revertuntur (l. 38) cf. concil. Romanum 826 c. 35; supra p. 581 l. 20 sq.

namque¹ aliqui, qui in natalibus sanctorum aut in qualibet festivitate causas aut dicere aut audire volunt et, quod peius est, non pro veritate, sed pro avaritia et cupiditate. Debent enim causas dicere et cum iustitia deliberare, sed aliis diebus, alio tempore, non in sanctorum sollempnitate, quando omnes homines magis debent Deo vacare quam se diversis litibus inpugnare. Item idem: Quando² ad ecclesiam convenitis, nolite vos talibus fabulis occupare, unde possitis peccata ad- 5 quirere. Nolite vos occupare ad litigandum, sed potius ad orandum, non ut rixando Deum offendere, sed supplicando gratiam illius possitis adquirere. Beda in omelia evangelii vicesima: Ioh. 2, 15. *Cum fecisset Dominus quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo.* Quid³ ergo, fratres mei, quid putatis faceret Dominus, si rixis dissidentes, si fabulis vacantes, si risu dissolutos vel alio quolibet scelere reperiret inretitos, qui hostias, quae sibi immolarentur, ementes in templo 10 invenit et eliminare festinavit? Haec propter illos diximus, qui ecclesiam ingressi non solum intentionem orandi neglegunt, verum etiam ea, pro quibus orare debuerant, augent. Insuper et arguentes se pro huiusmodi stultitia, convitiis odiisque vel detractionibus insecuntur, addentes videlicet peccata peccatis et quasi funem sibi longissimum incauta eorum augmentatione texentes et nec timentes ex eo districti iudicis examinatione dampnari. Et paulo post: Unde⁴ multum 15 tremenda sunt haec, dilectissimi, et digno expavescenda timore sedulaque praecavendum industria, ne veniens improvisus perversum quid in nobis, unde merito flagellari ac de ecclesia eici de- beamus, inveniat; et maxime in illa, quae specialiter domus orationis vocatur, observandum, ne cf. Luc. 19, 46. 1. Cor. 11, 22. quid ineptum geramus, ne cum Corinthiis ab apostolo audiamus: *Numquid domos non habetis ad agenda vel loquenda temporalia aut ecclesiam Dei contempnitis?* Quapropter summopere omnibus 20 fidelibus procurandum est, ut nihil in ecclesia inhonestum aut cogitatione aut dicto aut facto gerant, ne forte peccatis, pro quibus absolvendis confluerant, peccata accumulantes non absolutionem peccatorum adquirant, sed magis funes, quibus quodammodo ligentur, sibi accumulent.

(67). Cap. XIII. Quod⁵ et in aliis competentibus locis, si locus basilicae procul fuerit, oratio ad Deum et confessio peccatorum fieri possit et de- 25 beat. Sicut sunt nonnulli, qui orandi gratia ecclesiae limina frequentare neglegunt, ita e contrario existunt plerique, qui pro eo, quod basilicas adire nequeunt et reliquias sanctorum presto non habent, ideo vota precum suarum ad Dominum, ut oportet, supplici devotione non fundunt, non animadvertentes, quod Deus non sit minus in parte quam in toto, sed ubique totus, Ps. 138, 7, 8. ubique praesens, ubique mirabilis. Unde ait psalmista: *Quo ibo a spiritu tuo et a facie tua 30 quo fugiam? Si ascendero in caelum, tu illic es, si descendero in infernum, ades, et idem ib. 102, 22. alibi: In omni loco dominationis eius benedic anima mea Domino.* Legitur itaque in libro regum: 3. Reg. 8, 44—49. *Si egressus fuerit populus tuus ad bellum contra inimicos suos per viam, quamcumque miseris eos, orabunt te contra viam civitatis, quam elegisti, et contra domum, quam edificavi nomini tuo, et exaudies in caelo orationem eorum et preces eorum et facies iudicium eorum. Quodsi peccaverint 35 tibi — non est enim homo, qui non peccet — et iratus tradideris eos inimicis suis, et captivi ducti fuerint in terram inimicorum suorum longe vel prope et egerint poenitentiam in corde suo in loco captivitatis et conversi depraecati te fuerint in captivitate sua, dicentes: Peccavimus, inique egimus, impie gessimus, et reversi fuerint ad te in universo corde suo et tota anima sua in terra*

XII. 3 sollempnitate P. 7 ewangelii V. P. 8 Quit V. 17 quid] quod V. 40
XIII. 26 ita e] itē V. 28 p̄cum V. 37 terra V. P. poenitentiam V.

1) Verba Sunt namque — inpugnare (l. 4) frustra quaesivi. 2) Verba Quando — ad- 45 quirere (l. 7) non inveni. 3) Verba Quid ergo — dampnari (l. 15) exstant apud Bedam, Homiliarum lib. I, 22; Migne, Patrol. lat. XCIV, 115 sq. 4) Verba Unde — contempnitis (l. 20) ibidem reperies; l. l. XCIV, 116. 5) Argumentum capitis et hoc ipsum inveniuntur apud Ionam Aurel., De institutione laicali I c. 14 princ., et transierunt in eiusdem institutionem regiam c. 15.

inimicorum suorum, ad quam captivi ducti sunt, et oraverint te contra viam terre suae, quam dedisti patribus eorum, et civitatis, quam elegisti, et templi, quod aedificavi nomini tuo, exaudies in caelo, in firmamento solii tui orationem eorum et preces et facies iudicium eorum. Et in libro Danihelis: Quod cum Danihel comperisset, id est constitutam legem, ingressus est domum Dan. 6, 10.
 5 *suam et fenestris apertis in caenaculo suo contra Hierusalem tribus temporibus in die flectebat genua sua et adorabat confitebaturque coram Deo suo, sicut et ante facere consueverat. Apostolus quoque ait: Volo igitur viros orare in omni loco, puras levantes manus, sine ira et disceptatione.* 1. Tim. 2, 8.
 Hieronimus ad Eustochium: Egredientes¹ hospitium armet oratio, regredientibus de platea oratio occurrat ante quam sessio, ne prius corpusculum requiescat, quam anima verbo Dei pascatur;
 10 ad omnem actum, ad omnem incessum manus pingat crucem.

Explicit liber secundus; incipit epistola episcoporum.

Dominis praestantissimis et pietatis gratia preditis Hludowico et Hlothario orthodoxis atque invictissimis Augustis.

Nos² famuli vestri quamvis indigni, tamen episcopi, Deo humiliter grates per-
 15 solvimus eiusque immensam pietatem et benignitatem conlaudamus et predicamus, qui vos adeo in sui amorem devotissimos famulos suos flagrare facit, ut de profectu et exaltatione sanctae suae ecclesiae indesinenter cogitetis eamque utpote matrem spiritalem sicut fideles et dilecti spiritales filii ad meliora et potiora semper provehere studeatis. Nam cum mucro divinus imperium vobis divinitus commissum interius ex-
 20 teriusque merito nostrae iniquitatis multifariis adtereret cladibus, prudenter animadvertentes, quod haec nonnisi iusto iudicio Dei evenirent, ilico scriptis³ serenitatis vestrae anno praeterito cunctos ecclesiarum pastores admonuistis, ut, quia constabat eos speculatores Domini existere et gladium divinum super terram, id est super peccatores
 Domini crassari, meminerint speculationis suae et ieiunio triduo ab omnibus genera-
 25 liter peracto unusquisque in quolibet ordine positus diligenter conscientiam suam conveniret et, ubi se Deum offendisse cognoscebat, maturato per paenitentiae satisfactionem corrigere non differret. In quibus etiam apicibus inserere vobis placuit, ut, si Deus pacem undique et otium vobis tribueret, in hoc placitum vestrum generale consumere voluissetis, ut primum quicquid in vobis, id est in persona et ministerio vestro, corri-
 30 gendum inveniretur Domino auxiliante corrigeretis, deinde quaecumque in omnibus ordinibus imperii vestri Deo displicerent inquireretis et secundum eius voluntatem cum consensu fidelium vestrorum ad tramitem rectitudinis revocaretis, scilicet ut eum vobis populoque vobis commissio propitium faceretis. Sed quia tempus optatum, exterioribus incursionibus praepedientibus, secundum desiderium vestrum nacti non estis, libuit
 35 serenitati vestrae cum quibusdam fidelibus vestris praeterita hieme placitum habere et de his, quae praemissa sunt, diligenter tractare Deique voluntatem querere et ecclesiae vobis commisse utilitatem providere. Quapropter de omnibus, quae ad tempus emendatione digna visa sunt, congrua capitula serenitas vestra digessit⁴ legatosque strenuos delegavit⁵, ut per eadem capitula et flagitia malorum hominum punirent et

cf. Ezech.
33, 2 sqq.

40 XIII. 2 aedificavi P. 3 praeces V. 8 ospicium P. 10 pinguat P.
 12 pietatis V. Lothario P. 26 penitentiae V. P. 28 consummere V. P. 31 displiceret V.

1) Verba Egredientes — crucem (l. 10) inveniuntur apud Hieronymum, Epistola ad Eustochium; Opp. I, 119. 2) Cf. relatio episcoporum 829 praef., qua auctores alloquuntur
 45 Hludowicum solum; MG. Capit. II, 27 sq. 3) Quae non iam exstant; sed cf. constitutiones imperiales anni 828.; supra p. 596 sqq. 4) Cf. Hludowici capitula de missis instruendis 829 in. et eiusdem capitulare missorum 829 in.; MG. Capit. II, 7 sqq. 9 sq. (Mühlbacher² n. 862. 863). 5) V. supra p. 597 l. 16 sqq.

bonorum laudem vestrae celsitudini notescerent. Inter que etiam statuistis in quattuor partibus imperii vestri conventus¹ episcoporum uno eodemque tempore fieri, in quibus tractarent, quererent atque cum Dei adiutorio invenirent de causis ad religionem Christianam eorumque curam pertinentibus, quid a principibus et reliquo populo vel ita, ut divina auctoritas docet, aut aliter teneretur vel quid inde ex parte aut ex toto dimissum esset, ut non teneretur; deinde quid in ipsorum, qui pastores populi constituti sunt, moribus, conversatione et actibus inveniri posset, quod divine regulae atque auctoritati non concordaret, simulque inveniretur, quae occasiones in utroque ordine id effecerint, ut a recto tramite deviassent. Et quicquid de his inventum fuisset, vestrae celsitudini notum facerent.

Quod ut Deus posse dedit, nos fidelissimi ac devotissimi salutis vestrae procuratores iuxta² parvitatem sensus nostri, prout brevitatis temporis permisit, secundum sanctam devotionem et ordinationem vestram de causis ad religionem Christianam nostrumque ministerium atque periculum pertinentibus necnon et de his, que ad nostram correctionem et emendationem pertinere perspeximus, sive de his, que populis generaliter adnuntianda et admonenda praevidimus, capitulatim in praecedentibus adnotavimus libellis vestraeque serenitati legenda, immo probanda obtulimus. Et quamquam de³ his, quae premissa sunt, vestro ardentissimo desiderio prius satisfacere elegerimus, nequaquam tamen haec, quae specialiter ad vestram personam ministeriumque pertinere cognovimus, oblivioni tradidimus, sed potius vestre saluti prospicientes nonnulla capitula necessaria in secundo huius operis libello ad nomen ministeriumque vestrum pertinentia periculumque cavendum sollerti studio congegimus et vobis familiariter admonitionis gratia porrigenda devovimus, ut ea diligenter inspiciendo, legendo et audiendo aperte atque distincte vestra cognoscat celsitudo, de quibus et pro quibus in memoratis conventibus nostris secundum virium nostrarum possibilitatem fideliter salubriterque egerimus.

Explicit epistola episcoporum.

Abhinc secuntur quaedam, que in capitulis conventus nostri breviter decerpsimus, quae, ad nostram fideliumque vestrorum laicorum observationem et salutem pertinentia, necessaria esse perspeximus.

Dehinc secuntur alia, quae vestrae pietati deprecanda valde salubria esse iudicavimus.

(68). Cap. I. Igitur⁴ quia constat religionem Christianam per successores apostolorum salubriter administrari populisque ad vitam aeternam ducatum exhiberi debere, primo necessarium iudicavimus, ut quicquid in nobis reprehensibile sacrisque ministeriis, quibus indigni mancipamur, inconveniens et indecens contrariumque videbatur, toto adnisi Domino opem ferente corrigeremus, id est in vita nostra et doctrina et conversatione et morum probitate et studio praedicationis et in consacerdotum et ministrorum subiectorumque nostrorum correctione diligentiorum deinceps cum omni studio et sollicitudine curam et providentiam adhiberemus et ut nos non tantum in cupiditatibus mundanis et curis et sollicitudinibus, sed potius in divinis officiis implicaremus

3 atque V. 4 a] ad V. 14 populis — adnuntianda] generaliter populis adnuntianda P. 40
19 oblivione P. saluti deest P. 29 perspeximus] Cap. I. add. V. 30 vestra V.
I. 31 Cap. I. desunt V. P. 34 indecens] inde P.

1) Verba sumpta sunt ex constitutione anni 828.; supra p. 597 l. 5 sqq. V. etiam praefationem libri primi Parisiensis; supra p. 608 l. 21 sqq. 2) Cf. relatio episcoporum c. 55; l. l. II, 46. Concil. Aquisgranense 836 decr. II c. 15 (39) in fine; infra p. 714. 3) Cf. relatio episc. l. l.; Concil. Aquisgranense 836 decr. praefatio capitis III. (post c. 40); infra p. 714. 4) Cf. relatio episc. c. 19; l. l. II, 35.

et in scholis habendis et educandis militibus sanctae Dei ecclesiae operam daremus. Que nos Deo miserante in omnibus pro viribus imitari et exercere ad nostram et universorum salutem cupimus, in quantum nobis divina favente gratia sacerdotalis libertas et optatum otium adtributum fuerit. Nam¹ et in statutis conventibus primo
 5 omnium pari voto parique consensu decrevimus, ut unusquisque nostrum in parroecia sua dictis et exemplis plebes sibi subiectas ad meliora incitare studeret easque, ut se a malis cohiberent et ad Deum ex toto corde converterent, sollicite admoneret Deumque, quem peccando sibi iratum fecerant, digna paenitentiae satisfactione et elemosynarum largitione sibi placabilem facere satagerent necnon et pro vita vestra coniugum
 10 prolisque vestrae incolomitate Dei immensam misericordiam cernuis precibus implorarent.

(69). Cap. II. De diversorum malorum patratoribus. Sunt² sane diversorum malorum patratores, quos et lex divina improbat et condempnat, pro quorum etiam diversis sceleribus et flagitiis populus fame et pestilentia flagellatur et
 15 ecclesiae status infirmatur et regnum periclitatur. Contra quos nos, eorum malitiam exaggerantes, quamquam in sacris eloquiis satis sint execrati, nos necessarium praevidimus iterum nostra admonitione et exortatione praecaveri omnino oportere, sicut sunt diversarum³ pollutionum patratores, quas cum masculis et pecoribus nonnulli diversissimis modis admittunt, quae incomparabilem dulcedinem piissimi creatoris ad
 20 amaritudinem provocantes tanto gravius delincunt, quanto contra naturam peccant. Pro quo etiam scelere igne caelesti conflagrate infernique hiatu quinque absorptae sunt civitates necnon et quadraginta et eo amplius milia stirpis Beniaminae mucrone fraterno confossa sunt. Haec porro iudicia et evidentes vindictae declarant, quam detestabile et execrabile apud divinam maiestatem hoc vitium extet. Extant et alia
 25 perniciosissima mala, quae ex ritu gentilium remansisse non dubium est, ut sunt magi, arioli, sortilegi, venefici, divini, incantatores, somniatorum coniectores, quos divina lex inretractabiliter puniri iubet, de quibus in lege dicitur: *Anima, quae declinaverit ad magos et ariolos et fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam et interficiam illam de medio populi sui. Sanctificamini et estote sancti, quia ego sanctus sum*
 30 *dominus Deus vester. Custodite praecepta mea et facite ea, quia ego Dominus, qui sanctifico vos*, et alibi: *Magos et ariolos et maleficos terrae vivere ne patiamini*. Dubium etenim non est, sicut multis est notum, quod a quibusdam praestigiis atque diabolicis inlusionibus ita mentes quorundam inficiantur poculis amatorii, cibis vel filacteriis, ut in insaniam versi a plerisque iudicentur, dum proprias non sentiunt con-
 35 tumelias. Ferunt enim suis maleficiis aera posse conturbare et grandines immittere, futura praedicere, fructus et lac auferre aliisque dare et innumera a talibus fieri dicuntur. Qui ut fuerint huiusmodi conperti, viri seu femine, in tantum disciplina et vigore principis acrius corrigendi sunt, in quantum manifestius ausu nefando et temerario servire diabolo non metuunt. De his quoque in concilio Anciritano titulo XXIII.
 40 ita scriptum est: Qui⁴ divinationes expetunt et more gentilium subsecuntur aut in domos suas huiusmodi homines introducunt exquirendi aliquid arte malefica aut expiandi causa, sub regula

cf. Genes.
19, 24.
cf. Iudic.
20, 17 sqq.

Lev. 20, 6—8.

cf. Exod.
22, 18.

- I. 8 poenitentiae V. 10 prolisque V. cernuis] *id est humilibus*; v. Ducange s. v.
 II. 12 Cap. II. *desunt* P. 16 exaggerantes P. execrata V. P. 18 maculis P. 20 delin-
 qunt V. P. 21 absorte civitatis V. 23 fraternae V. 25 non dubium] *dubium non* P. 26 arioli]
 45 harioli P. 31 hariolos P. 33 inficiant V. P. 39 Anciritano P.

1) Cf. *relatio episcoporum* c. 20; l. l. II, 35. 2) Cf. *ibid.* c. 54 med.; l. l. II, 44 sq.
 3) V. *supra* lib. I c. 34 (p. 634 sq.), unde nonnulla hoc loco repetuntur. 4) *Concil. Ancyranum* c. 23; *Mansi* II, 527.

quinquennii iaceant, secundum gradus paenitentiae definitos. Oportet enim haec in omnibus et maxime in his locis, ubi licite et inpune multi se posse hoc perpetrare confidunt, ut studiosius et diligentius admoneantur et severius corrigantur. Sunt et alia detestanda vitia, quae ita habentur quasi naturaliter in usu, ut ea perpetrantes, quanti sint discriminis, non advertant, sicut sunt ea, quae apostolus aperte enumerat, id est ebrietates, commensationes, contentiones, ire, rixe, dissensiones, detractationes, invidiae, inimicitiae, quae homines iuxta eundem apostolum a regno Dei excludunt, ita in-

Galat. 5, 21. quiens: *Qui enim talia agunt regnum Dei non consequuntur.* In tantum enim ea in-

Prov. 2, 14. pudenter et fidenter quidam committunt, ut merito de illis dici possit: *Laetantur, cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis.* Unde oportet, ut omnes Christiani haec et subtiliter intelligant et studiosissime caveant, ne forte ea perpetrantes et alia bona perdant per ea, quae agunt, et propter haec a regno Dei se alienos faciant. Similiter etiam de otioso sermone, pro quo iuxta Domini vocem omnes reddituri sumus in die iudicii rationem, de securitate et stultiloquio et maledictionibus, quoniam iuxta apostolum *maledicentes regnum Dei non possidebunt*, de mendatio, de periculoso noxio assiduoque iuramento et obscenis turpibusque canticis omnibus Christianis intellegendum et observandum est, ut summopere ab his se caveant, ne his studentes per negligentiam detrimentum patiantur animarum. Haec igitur, quae breviter praemissa sunt, primum adiuvante divina gratia a nobismetipsis abdicando formam et exemplum aliis praebere volumus et fidelibus vestris humiliter innotescere et fideliter denuntiare necessario iudicavimus. Sed et parroechias nostras omnes admonendo instruere cupimus, ne, quod absit, per suam ignorantiam et nostram negligentiam huiusmodi mortiferis subiaceant periculis.

Congessimus etiam in opere conventus nostri nonnulla alia capitula¹ ad vestram fideliumque vestrorum observationem et salutem pertinentia, quorum hic ommissa prolixitate mentionem tantum facimus, scilicet quod² nosse eos oporteat coniugium a Deo esse constitutum et quod non sit causa luxoriae, sed causa potius filiorum appetendum,

II. 1 poenitentiae V. 3 et alia] alia P. 6 ebrietates V. 9 et fidenter desunt P. 12 per ea] add. e coni., desunt V. P. haec — Dei] inde ab hac linea folium 166 codicis P magno foramine ex parte deletum est, ita ut singula verba, quae nunc desunt, singulis punctis adnotemus, uncis autem litteras, quae supplendae sunt, includamus. alie(nos). Similiter P. 13 r(eddituri) . . (iud)icii P. 14 quoniam . . . regnum P. 16 assid(uoque) . . (obs)cenis P. intelligendum P. 17 obser(vandum) . . (summo)pere P. 18 d(etrimentum pati)antur P. praemissa] permissa P. sunt . . (divi)na P. 19 a(liis) . . . (fide)libus P. 21 necessar(io) . . . (parroe)chias P. 24 Congessi(mus) . . . (con)ventus P. 25 observat(ionem) . . pertinentia P. 26 sicilic(et qu)od P. 27 luxoriae P.

1) Series capitulorum, quorum paulo inferius mentio fit, servata est in Iona Aurelianensis tractatus de institutione laicali libro secundo. Quae hic leguntur lemmata singulorum capitum congruunt cum brevibus illorum argumentis, quae a patribus concilii Parisiensis aut potius ab ipso Iona mox proferuntur; cf. Amelung, l. l. p. 45 sqq. Aliter Simson, l. l. I, 382 sq., statuerat capitula illa, quae laudat concilium, deperdita esse, sed ex parte tradi in Iona libro de institutione laicali, quem epitomem esse suspicatur actorum synodaliū. Nos etiam contra Krause (MG. Capit. II, 45 ann. 59) facimus cum Amelung, qui recte demonstravit institutionem laicalem scriptam esse ante concilium Parisiense annis 818.—828., institutionem regiam autem, id quod iam Simson (l. l. I, 381) monuit, anno 834. (v. etiam MG. Epp. V, 346 sqq.). Ex institutione laicali quaedam capitula in actis Parisiensibus repetita sunt, in regiam eadem et alia ex eisdem actis transierunt; v. etiam supra p. 649 ann. 2. 2) Cf. Iona Aurel., De institutione laicali II c. 1 lemma: Quod coniugium a Deo sit institutum et non sit appetendum causa luxoriae, sed (pro?) liberorum procreatione.

et ut¹ virginitas, sicut doctores nostri² tradunt, usque ad nuptias sit custodienda, et³ uxores habentes neque pelicem neque concubinam habere debeant, quomodo⁴ etiam in castitate uxores suas diligere eis utpote vasi infirmiori honorem debitum debeant impendere, et quod⁵ commixtio carnalis cum uxoribus gratia fieri debeat prolis, non voluptatis, et qualiter⁶ a coitu pregnantium uxorum viris abstinendum sit, et quod⁷ nisi causa fornicationis, ut Dominus ait, non sit uxor dimittenda, sed potius sustinenda, et quod⁸ hi, qui causa fornicationis dimissis uxoribus suis alias ducunt, Domini sententia adulteri esse notentur, sive etiam qualiter incesta⁹ a Christianis cavenda sint, et quod¹⁰ loca Deo dicata frequentius devotiusque a fidelibus ad Deum exorandum sibi propitium faciendum sint adeunda, et quod¹¹ in basilicis Deo dicatis non sit fabulis otiosis turpibusque et obscenis sermotationibus vacandum et negotia saecularia publica placita habenda et quod qui haec in ecclesiis Dei faciunt maiora sibi peccata accumulent, de¹² iusto iudicio iudicando et munerum acceptione cavenda, de¹³ falso testimonio vitando et de¹⁴ detractone cavenda necnon et de ceteris, quae dinumerare longum est. Sunt etiam et alia plura flagitia pernecessario corrigenda, quae nos ideo hic inserere non necessarium duximus, quoniam satis evidenter in vestris capitulis conpraehensa esse scimus, quae vos vestra auctoritate et fidelium consultu per strenuos missos vestros corrigenda esse censuistis¹⁵.

(70). Cap. III. De iniustis inequalibusque mensuris atque ponderibus. De¹⁶ mensurarum namque inaequalitate et modiis iniustis et sestariis, quae

II. 2 (concu)binam P. 3 utpote . (inf)irmiori P. 5 coitu] cogitu V. viris deest P. 6 ait . . uxor P. ux(oribus) suis P. 8 incesta] incessata P. a (Christi)anis P. 11 sermotationibus P. 14 de deest P. denumerare V. 16 quoniam] quod P.

III. 19 Cap. III. desunt P.

- 1) Cf. *Jonas Aurel., De institutione laicali II c. 2 lemma*: Ut qui uxores ducere voluerint, sicut eas castas et incorruptas cupiunt invenire, sic ad eas casti et incorrupti studeant accedere. 2) Cf. *quae Jonas l. l. affert ex Augustino*. 3) *Ibid. II c. 4 l.*: De conservanda fide inter virum et uxorem et quod non liceat neque pellicem neque concubinam habere. 4) *Ibid. II c. 5 l.*: Quod viri in castitate uxores suas diligere eis utpote vasi infirmiori honorem debeant impendere. 5) *Ibid. II c. 6 l.*: Quod cum uxoribus carnis commixtio gratia fieri debeat prolis, non voluptatis. 6) *Ibid. II c. 7 l.*: Contra eos, qui a coitu uxorum praegnantium se minime abstinere debere contendunt. 7) *Ibid. II c. 12 l.*: Quod nisi causa fornicationis, ut Dominus ait, non sit uxor dimittenda, sed potius sustinenda, *quae verba etiam supra omnia occurrunt*. 8) *Ibid. II c. 13 l.*: Quod hi, qui causa fornicationis, dimissis uxoribus suis, alias ducunt, Domini sententia adulteri esse notantur; *item ut supra*. 9) *Ibid. II c. 8 l.*: De incestis. 10) *Ibid. I c. 11 l.*: Quod ad ecclesiam orandi gratia frequenter conveniri debeat. *V. supra lib. II c. 11 concilii Parisiensi (p. 663 sq.) et Ioniae institutionem regiam c. 13*. 11) *Ibid. I c. 13 l.*: Quod in ecclesia Dei non sit otiosis turpibusque fabulis vacandum, et quod qui haec faciunt non solum sibi peccatum non minuant, sed etiam maiora accumulent. *V. supra lib. II c. 12 (p. 664 sqq.) et Ioniae institutionem regiam c. 14*. 12) *Ibid. II c. 24 l.*: Iuste iudicandum et munerum acceptionem vitandam. 13) *Ibid. II c. 26 l.*: De falso testimonio. 14) *Ibid. III c. 7 l.*: De detractone. 15) Cf. *Hludowici capitulare missorum 829 (MG. Capit. II, 14; Mühlbacher² n. 867), quod ab editoribus et Mühlbacher mense Augusto adscribitur, a Simson (l. l. I, 378) initio anni 829*. 16) Cf. *relatio episcoporum c. 54 med.; l. l. II, 44. V. etiam supra p. 595 c. 7. Cf. concil. Arelatense 813 c. 15, Turonense 813 c. 45, Karoli M. capitula e canonibus excerpta 813 c. 13, Hludowici epistolae ad archiepiscopos 818/19, v. etiam concil. Parisiense 829 lib. I c. 51; supra 252. 292. 296. 463. 644 sq. Alios locos affert Krause, MG. Capit. II, 44 ann. 47.*

cf. Lev. 19, 35. Domini lege haberi prohibentur, qualiter res ad certam correctionem perducī possit, non satis perspicue nobis patet, eo quod in diversis provinciis diverse ab omnibus pene habeantur. Hoc tamen modis omnibus optamus et monemus, ut in unaquaque provincia imperii vestri iussu atque terrore celsitudinis vestrae nullus duplices mensuras in sua dominatione aut habeat aut haberi permittat, quoniam hac occasione multos pauperes affligi in plerisque locis cognovimus et ad paupertatem miseriamque devenisse.

(71). Cap. III. De presbiteris non passim per diversa mittendis. Ut¹ presbiteri, sicuti haecenus factum est, indiscrete per diversa non mittantur nec ab episcopis nec ab aliis praelatis nec etiam a laicis, ne forte propter eorum absentiam et animarum pericula et ecclesiarum, in quibus constituti sunt, neglegantur officia.

(72). Cap. V. De diei dominici observatione. Salubriter admonemus cunctos fideles, ut diei dominico debitum honorem et reverentiam exhibeant, quoniam huius dehonoriatio et a religione Christiana valde abhorret et suis violatoribus animarum periculum procul dubio generat².

(73). Cap. VI. Ut missarum caelebrationes in locis incongruentibus non fiant. In conventibus serenitatis vestrae iam admonitum est, quod consecratio corporis et sanguinis domini nostri Iesu Christi per domos et aediculas quasdam ad quorundam libitum praeparatas et per alia quaelibet incongrua loca fieri non debeat, excepto quando in itinere pergitur et id in aliis locis quam in basilicis Deo dicatis vel etiam in altaribus ab episcopo consecratis, ne populus Dei sine missarum celebratione et corporis et sanguinis dominici perceptione maneat, necessitas fieri compellit. Nunc iterum atque iterum monemus, ut posthabitis aediculis, quas usus inolitus capellas appellat, basilice Deo dicatae ad missarum celebrationem audiendam et corporis et sanguinis dominici perceptionem sumendam assidue devotēque adeantur³.

(74). Cap. VII. De his, quae amissis viris indiscrete sibi velum inponunt. De⁴ nobilibus porro feminis, quae amissis viris repente velantur et in propriis domibus, diversas necessitates opponentes, residere delectantur, iamdudum in aliis conventibus coram serenitate vestra ventilatum et definitum est, ut nulla illarum taliter se velari inconsulto episcopo suo adtemptaret, quoniam per huiusmodi velationem noxiam sibi libertatem acquirere et per diversa vagari cupiant illudque apostolicum prae oculis minime habentes, quo dicitur: *Vidua, quae in deliciis est, vivens mortua est*, animarum suarum salutem parvipendunt. Unde necesse est, ut quod hac-

III. 2 patet . . . diversis P. 3 penę V, penae P. tame(n) . . (optam)us P. 4 iusu V. iussu . . . vestrae P. 5 dominatione . . . (haber)i P. 6 pleris(que) . . et P. 35

III. 8 Cap. III. — presbiteris] . . . (presbiteri)s P. Ut — factum] . . . (fa)ctum P. 10 episcopis etiam P. 11 animarum . . . in P.

V. 12 Cap. V. — dominici] (domi)nici P. die V. S(alubriter admonem)us P. 13 dominici V. P. exhi(beant) . (hu)ius P. 14 animarum (per)iculum P.

VI. 16 Cap. VI. desunt P. 18 aediculas] diculas V, aed(icu)las P. 19 loca . non P. 40 23 monemus] admonemus P. postabitis (aedicu)lis P. 24 cappellas P. caelebrat(ionem) P. 25 assiduae V. P.

VII. 26 Cap. VII. desunt P. 27 amissis] missis P.

1) Cf. relatio episcoporum c. 41; l. l. II, 40. V. etiam ipsum concilium Parisiense lib. I c. 29; supra p. 631 sq. 2) V. supra lib. I c. 50 (p. 643 sqq.) cum annotationibus. 3) V. 45 supra lib. I c. 47; p. 641 sq. 4) Cf. relatio episcoporum c. 51; l. l. II, 42.

tenus erga eas admonendo sacerdotalis auctoritas explere nequivit, id terror imperialis atque potestas ob earum salutem adimpleat¹.

Haec sunt etiam capitula, quae a vestra pietate adimpleri flagitamus.

(75). Cap. VIII. Petimus² humiliter vestram excellentiam, ut per vos filii et proceres vestri nomen, potestatem, vigorem et dignitatem sacerdotalem cognoscant. Quod ex verbis Domini facile intelligere possunt, quibus beato Petro, cuius vicem indigni gerimus, ait: *Quodcumque ligaveris super terram erunt ligata et in caelo, et quodcumque solveris super terram erunt soluta et in caelo*; et alibi discipulis generaliter dicit: *Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis retenta sunt*. Illud³ etiam ad exemplum eis reducendum est, quod in ecclesiastica historia Constantinus imperator episcopis ait: Deus⁴, inquit, constituit vos sacerdotes et potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi; et ideo nos a vobis recte iudicamur, vos autem non potestis ab hominibus iudicari. Propter quod Dei solius inter vos expectate iudicium, ut vestra iurgia, quaecumque sunt, ad illud divinum reserventur examen. Vos etenim nobis a Deo dati estis dei, et conveniens non est, ut homo iudicet deos, sed ille solus, de quo scriptum est: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos diiudicat*. Matth. 16, 19.
Ioh. 20, 22, 23.
Ps. 81, 1.

(76). Cap. VIII. Sed⁵ et hoc illis ad memoriam reducendum est, qualiter beatus Prosper in libro, quem de contemplativa et actuali vita scripsit, laudem sacerdotum comprehenderit. Ipsi⁶ enim, inquit, id est sacerdotibus, proprie animarum curandarum sollicitudo commissa est. Qui pondus populi sibi commissi viriliter sustinentes pro peccatis omnium velut pro suis infatigabiliter supplicant Deo ac velut quidam Aaron incensum contriti cordis et humiliati spiritus offerentes, quo placatur Deus, avertunt iram futurae animadversionis a populo. Qui per Dei gratiam fiunt divinae voluntatis indices, ecclesiarum Christi post apostolos fundatores, fidelis populi duces, veritatis adsertores, prave doctrinae hostes, omnibus bonis amabiles et male sibi consciis etiam ipso visu terribiles, vindices oppressorum, patres in fide catholica regeneratorum, praedicatores caelestium praemiorum, exempla bonorum, documenta virtutum et forma fidelium. Ipsi sunt decus ecclesiae, in quibus amplius fulget ecclesia. Ipsi columnae firmissime, quibus in Christo fundatis inmittitur omnis multitudo credentium. Ipsi ianuae civitatis aeternae, per quas omnes, qui credunt, ingrediuntur ad Christum. Ipsi ianitores, quibus claves datae sunt regni caelorum. Ipsi etiam dispensatores regie domus, quorum arbitrio in aula regis aeterni dividuntur gradus et officia singulorum. Licet enim sanctorum praecedentium sacerdotum vita et meritis longe inferiores simus, idem tamen sacrum ministerium, quod indigni suscepimus, non minoris auctoritatis et dignitatis existit et, quamquam tanto ministerio indigni simus, propter illum tamen, cuius ministerium gerimus, in nobis non contemnendum est. cf. Exod. 30, 7.
cf. Matth. 16, 19.

VII. 1 admonenda P.

3 Haec] Cap. VIII. Haec V. vestram P.

VIII. 5 Cap. VIII.] *desunt hoc loco V, in P capitum inscriptiones et numeri prorsus desiderantur.*
8 erunt ligata — erunt soluta] ita V. P. 14 hominibus] omnibus V.

40 VIII. 19 Prosper] Pomerius V. 20 inquit V. propiae P. 23 animadversionis] advers-
sionis V. 24 apostolus V. 28 columnae P. 29 quas] quos V. 34 indignis P. 35 non
deest V. contemnendum P.

1) V. *supra lib. I c. 44* (p. 638 sq.) *cum annotationibus*. 2) Cf. *relatio episcoporum c. 21; l. l. II, 35. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. III c. 5 (45); infra p. 716 sq.* 3) Cf. *relatio episcoporum c. 22; l. l. II, 35 sq. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. III c. 5 (45); l. l. p. 717.* 4) *Rufinus, Ecclesiastica historia X c. 2; ed. Basileae 1523, p. 218. V. supra lib. I c. 19; p. 625 sq.* 5) Cf. *relatio episcoporum c. 22 med.; l. l. II, 36. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. III c. 5 (45); l. l. p. 717.* 6) *Iulianus Pomerius, De vita contemplativa II c. 2; Opp. Prosperi app. 25. V. supra lib. I c. 4; p. 611.*

(77). Cap. X. Illud¹ etiam specialiter necessarium vestrae suggerere pietati duximus, ut fideles vestri per vos admoneantur et instruantur, quatenus, quando aliquid nobis vestra celsitudo de nostra correctione vel vestra necnon et illorum salute tractandum committit, ut non per inanem et falsam suspicionem contra nos scandalum sumant et sine causa in nos detrahendo Deum offendant et, unde sibi salutem sperare et ad-⁵quirere debuerant, culpam incurrant, quia nos nihil aliud querere aut tractare desideramus — nec nostri officii est, ut faciamus —, nisi quod ad nostrum debitum ministerium et ad illorum salutem pertinet. Et ideo non debemus ante tempus per suspicionem iudicari, sed patienter expectari, donec ipsa veritas manifestum faciat, utrum magis audiendi an improbandi simus. Nos enim, si forte evenerit, ut aliquid¹⁰ sinistre opinionis de nobis fama sparserit, Deo nobis opem ferente id aequanimiter tolerare et possumus et debemus. Ipsi vero a culpa immunes esse non possunt, dum patrum et fratrum intentionem sine causa repraehendere non metuunt, quoniam hoc summopere elaborandum est nobis et vobis, ut semper inter pastores ecclesiarum et gregem Christi pax et concordia unanimitasque servetur. Nisi enim caritatem et con-¹⁵cordiam in invicem habuerint, Deum sicut oportet propitium habere non merebuntur. Quapropter, sicut praemissum est², cum Deo inspirante vestra pietas de ecclesiastica et communi utilitate aliquid nobis tractare praecipit, non est nobis fas mentiri, quia aliquando veritatem sine gravi periculo ad tempus reticere, numquam tamen inter-rogati de ipsa veritate sine gravi discrimine possumus mentiri. Sed quia veritas sepe²⁰ odium generat, et sermo Dei adversarius a Domino nostris carnalibus voluptatibus describitur, tamen ei in via, id est in praesenti vita, consentiendum est. Sic etiam erga nos agendum est, ut, quotiescumque interrogati veritatem proferimus, quamquam nonnulli infirmi sine causa scandalizentur, nobis tamen consentiendum est propter ipsam veritatem. Quorum saluti atque utilitati nullatenus, quod absit, obesse, sed²⁵ potius iuxta iniunctum nobis officium consultum usquequaque cupimus exhibere, quoniam non rerum, ut quidam arbitrantur, ambitione, sed animarum magis delectamur² salvatione, adtendentes illud apostoli: *Non enim vestra quaero, sed vos.*

(78). Cap. XI. Cum³ sacri canones⁴ bis in anno concilia caelebrari iubeant, illud obnixae vestrae pietati deposcimus, ut saltem vel semel in anno libertas oportuni³⁰ temporis concedatur, quod haec ad honorem Dei et utilitatem sanctae Dei ecclesiae multorumque correctionem congruenter decenterque fieri possint, quoniam, si haec semel, ut dictum est, in anno per unamquamque provinciam caelebrata fuerint, et honor ecclesiasticus vires ordinis sui obtinebit et inpudentia quorundam superbiorum clericorum, quae passim auctoritate canonica⁵ calcata auribus imperialibus molestiam³⁵ ingerit, cessabit et impunitas diversorum flagitiorum locum delitescendi, quem nunc habet, non habebit et alia multa, quae actenus secus, quam ecclesiastica disciplina docet, inceserunt, ordinem suum Domino auxiliante servabunt.

X. 2 ut fideles] infideles V. 3 vestrae V. 4 ut] ita V. P, *quamquam per* quatenus (l. 2) *superfluum videtur.* 10 ut — sparserit *desunt* P. 15 gregem] regem V. 26 usquequaque V. 40 exhibere P.

XI. 30 pietati V. P. anno] alto P. 31 haec] *scil. concilia*; haec ad *desunt* P. 32 possit V. P. 34 quorundam V. 36 delitescendi P.

1) Cf. *relatio episcoporum* c. 23; l. l. II, 36 sq. *Concil. Aquisgranense* 836 *decr. cap. III* c. 6 (46); *infra* p. 717 sq. 2) V. *praefationes libri I. et III.*; *supra* p. 608. 668. 3) Cf. 45 *relatio episcoporum* c. 24; l. l. II, 37. 4) V. *quae supra* p. 629 *ann. 1 sqq. ad lib. I* c. 26 *attulimus.* 5) Cf. *ex. gr. concil. Antiochenum* c. 11; *Mansi II*, 1323 sq.

(79). Cap. XII. Similiter¹ etiam obnixe ac suppliciter vestrae celsitudini suggerimus, ut morem paternum sequentes saltem in tribus congruentissimis imperii vestri locis scole publice ex vestra auctoritate fiant², ut labor patris vestri et vester per incuriam, quod absit, labefactando non depereat, quoniam ex hoc facto et magna utilitas et
5 honor sanctae Dei ecclesiae et vobis magnum mercedis emolumentum et memoria sempiterna adrescet.

(80). Cap. XIII. Similiter³ et hoc a vestra pietate necessario duximus expetendum, ut sacerdotes et levitae et sequentis ordinis clerici, qui in diversas imperii vestri partes maximeque in Italiae regionem fuga lapsi sunt⁴, vestra auctoritate per missos
10 vestros diligenter perquirantur et in praesentiam vestram venire compellantur et per vestram clementiam unicuique ecclesiae, a qua per contumaciam defecerunt, restituantur.

(81). Cap. XIII. Illud⁵ quoque nihilominus a vestra pietate suppliciter flagitamus, ut monachi et presbyteri necnon et clerici, qui postposita canonica auctoritate⁶ passim
15 palatium adeunt et vestris sacris auribus inopportunissimam molestiam inferunt, vestra auctoritate et potestate deterreantur, ne hoc facere praesumant⁷, quoniam in huiusmodi facto et vigor ecclesiasticus contempnitur et religio sacerdotalis et professio monastica vilior efficitur.

(82). Cap. XV. Illud⁸ etiam obnixe vestram sanctam piissimamque devotionem suppliciter monendo deposcimus, ut ob amorem et honorem Dei et animae vestrae salutem
20 morem paternum sequentes quasdam sedes episcopales, quae rebus propriis viduate, immo adnullate esse videntur, dum tempus habetis et oportunitas se praebuerit, de earum sublevatione et consolatione cogitetis, memores semper, quomodo progenitores vestri huiusmodi piissimis studiis intenti fuerint.

(83). Cap. XVI. Sed⁹ et illud a vestra pietate fieri deposcimus, ut in quadam parte parroeciae Alitgarii¹⁰ et Rangarii¹¹, ubi turpissimam et nefandissimam et ipso dictu foedissimam rem perpetrari audivimus, missi vestri fideles existant, qui per potestatem imperialem vestram simul cum eorum auctoritate, quorum parroeciae sunt, idem malum ab illo loco quantocius radicitus evellant.

(84). Cap. XVII. Iterum¹² suppliciter admonendo vestrae suggerimus serenitati, ut vestro sollertissimo studio vestraque imperiali auctoritate tam temeraria Christianorum sanguinis effusio in regno vestro fieri non sinatur, semper illud adtendentes, quod Dominus post diluvium dixit famulo suo Noe: *De manu hominis et de manu viri et* Gen. 9, 5. 6. *fratris eius requiram animam hominis. Quicumque effuderit humanum sanguinem,*

35 XII. 4 depereat] debeant V.

XIII. 8 sequendis V.

XIII. 14 auctoritate V.

XVI. 25 pietate V.

XVII. 31 solertissimo V.

40 1) Cf. relatio episcoporum c. 24 med.; l. l. II, 37. 2) Krause, l. l. II, 37 ann. 83 monet ab his scholis publicis illas discernendas esse, quas episcopi (lib. I c. 30, III c. 1; supra p. 632. 669) in suis civitatibus habere decreverint. 3) Cf. relatio episcoporum c. 25; l. l. II, 37. 4) V. supra lib. I c. 36; p. 635 sq. 5) Cf. relatio episcoporum c. 26; l. l. II, 37 sq. 6) Cf. supra lib. III c. 11 (78); p. 674. 7) V. supra lib. I c. 36; p. 635 sq. 8) Cf. relatio
45 episcoporum c. 27; l. l. II, 38. 9) Cf. ibid. c. 28; l. l. II, 38. 10) Episcopi Cameracensis (816—831). 11) Episcopi Noviomacensis (825?—829?). 12) Cf. relatio episcoporum c. 29; l. l. II, 38.

Lev. 24, 17. *fundetur sanguis illius. Ad imaginem quippe Dei factus est homo. Et in lege: Qui occiderit hominem morte moriatur.* Et apostolus: *Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac et habebis laudem ex illa; Dei enim minister est tibi in bono. Si autem malum feceris, time; non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in ira ei, qui malum agit.* De illo enim specialiter divina auctoritas dicit: *Gladium Dei portat ad vindictam malorum, non de quolibet alio. Econtra vero nescimus, qua pernoxia adinventione a nonnullis usurpatum est, ut hi, qui nullo ministerio fulciuntur, propter sua odia et diversissimas voluntates pessimas indebitum sibi usurpant in vindicandis proximis et in interficiendis hominibus vindictae ministerium et, quod rex saltem in uno exercere debuerat propter terrorem multorum, ipsi impudenter in multis perpetrare non metuunt propter odium et putant sibi licere ob inimicitiarum vindictas, quod nolunt, ut rex faciat propter Dei vindictam.*

(85). Cap. XVIII. De¹ abbatibus vero canonicis et regularibus et de abbatissis, quae sanctimonialibus praeesse videntur, sive de laicis, qui monasteria habent, illud tantummodo vestrae pietati deprecemur, ut nunc in praesenti placito a vestra serenitate expresse admoneantur, ut de se ipsis ceteris bonum exemplum praebeant et religiose, sicut decet, conversentur et quod uniuscuiusque professioni inconveniens est et in sacris voluminibus prohibetur, omnino caveant et loca sibi a vobis concessa deperire et destrui per negligentiam non dimittant et congregationes sibi commissas, sive spiritaliter sive temporaliter, paterno affectu gubernare eisque necessaria stipendia administrare non neglegant, ne forte propter aliquam inopiam et divina officia neglegantur, et ipsae congregationes inreligiosius vivere compellantur, et ut nostram admonitionem libenter audiant, benigne suscipiant et oboedienter adimpleant². Quoniam si illi nostris admonitionibus paruerint, nos Deo auxiliante id per nostrum studium pro viribus efficere cupimus, ut ipsa religio semper in melius proficiat et merces vobis exinde aderescat necnon et periculum, quantum fieri potest, caveatur animarum et ab auribus vestris amoveatur pro hac causa tedium querellarum.

(86). Cap. XVIII. Postulamus³ etiam, ut celsitudo vestra missis vestris specialiter iniungat, ut ad haec peragenda studiosi et veri adiutores, ubicumque necessitas poposcerit, nobis existant. De⁴ praesbyteris et capellis palatinis⁵ contra canonicam auctoritatem et ecclesiasticam honestatem inconsulte habitis vestram monemus sollertiam, ut a vestra potestate inhi-beantur, quoniam propter hoc et honor ecclesiasticus vilior efficitur et vestri proceres et palatini ministri in diebus sollempnibus, sicut decet, vobiscum ad missarum celebrationes non procedunt. Nam⁶ et obnixè deprecamur, ut in observatione diei dominici, sicuti iamdudum⁷ vos deprecati sumus, debitam adhibeatis curam, quatenus nisi magna compellente necessitate in ipsa die a curis et sollicitudinibus mundanis, quantum potestis, vos exuatis et, quod tantae diei vene-

XVII. 10 vindicate V. 11 perpetrare V.

XVIII. 15 qui] quae V. P. pietati V. 28 quarellarum P.

XVIII. 29 XVIII.] XVIII. V. 30 proposcerit P. 32 honestam P. 36 deprecati V. 38 vos] vox P.

1) Cf. *relatio episcoporum* c. 30; l. l. II, 38 sq. 2) V. *supra* lib. I cc. 37. 39; p. 636 sq.

3) Cf. *relatio episcoporum* c. 31; l. l. II, 39.

4) Cf. *ibid.* c. 32; l. l. II, 39. 5) Cf.

Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte* ed. 2. III, 525 sqq. 6) Cf. *relatio episcoporum* c. 32 med.; 45

l. l. II, 39. *Jonas Aurel., De institutione regia* c. 16. 7) *Nihil de hac petitione in conciliis*

sub Hludowico usque ad annum 828. habitis legi iam monuit Krause, l. l. II, 39 ann. 99.

rationi competit, et vos faciatis et vestros sacro vestro exemplo et doceatis et agere compellatis¹.

(87). Cap. XX. De² perceptione vero sacri corporis et sanguinis domini nostri Iesu Christi nihilominus monemus, ut quod Christianae religioni expedit et, sicut vobis a patribus nostris admonitum est in aliis conventibus³, quando possibile fuerit, faciatis et vestro exemplo vobis famulantes, ut hoc faciant, instruatis.

(88). Cap. XXI. De⁴ capitulo siquidem, quod propter honorem ecclesiasticum in generali conventu vestra celsitudo se constituere velle decrevit⁵, tantummodo vestram pietatem deposcimus, ut secundum Dei voluntatem, quod melius exinde vobis visum fuerit, ad effectum incunctanter perducatis.

(89). Cap. XXII. Iterum⁶ monendo magnitudini vestrae suppliciter suggerimus, ut deinceps in bonis pastoribus rectoribusque in ecclesiis Dei constituendis magnum studium atque sollertissimam adhibeatis curam, quia, si aliter factum fuerit, et ordo ecclesiasticus suam non habebit dignitatem et religio Christiana in multis labefactando detrimenti sui iacturam patietur et anime vestrae, quod non optamus, periculum generabitur⁷.

(90). Cap. XXIII. Similiter⁸ deposcimus, ut in abbatissis constituendis vestrum specialiter caveatis periculum, sicut vobis saepe est admonitum et per divinam auctoritatem crebrius manifestatum⁹. Sed¹⁰ et hoc obsecramus, ut in eligendis adiutoribus vestris et reipublicae ministris, qui vice vestra populum Dei regere et gubernare atque iudicare debent, sollertissimam providentiam habeatis, semper illud adtendentes, quod in libro Exodi ad Moysen dicitur: *Provide, inquit, de omni populo viros potentes et timentes Deum, in quibus sit veritas et qui oderint avaritiam. Et constitue ex eis tribunos et centuriones et quinquagenarios, qui iudicent populum omni tempore. Quicquid autem maius fuerit referent ad te et ipsi minora tantummodo iudicent; leviusque tibi sit partito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperium Domini et praecepta eius poteris sustentare.* Unde et in libro Deuteronomii: *Iudices, inquit, et magistros constitues in omnibus portis tuis, quas dominus Deus tuus dederit tibi per singulas tribus tuas, ut iudicent populum iusto iudicio nec in aliquam partem declinent.* Item ibi: *Dixique vobis in illo tempore: Non possum solus sustinere vos, quoniam dominus Deus vester multiplicavit vos, et estis hodie sicut stellae caeli plurime. Dominus Deus patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa milia et faciet vobis, sicut locutus est. Non*

Exod. 18,
21—23.

Deut. 16,
18, 19.

ib. 1, 9—13.

- XX. 4 nihilominus P. 6 famulantibus V. P.
XXI. 8 conventum P. constitui V. P. 9 secundum V.
XXII. 12 patoribus P. 13 solertissimam V. P.
XXIII. 26 aliis V. 30 Dixitque P. 31 hodiae V. P.

1) V. supra lib. I c. 50 (p. 643 sq.) et quae ibi annotata sunt. 2) Cf. relatio episcoporum c. 33; l. l. II, 39. Ionas Aurel., De institutione regia c. 16 med. 3) Cf. supra p. 594 c. 3. 4) Cf. relatio episcoporum c. 34; l. l. II, 39. 5) Quod Hludowicus 829 in. sibi proposuit (Capitulare missorum c. 1, MG. Capit. II, 9; Mühlbacher² n. 863) constitutum est eiusdem anni mense Augusto (Capitulare Wormatiense c. 8, l. l. II, 13; Mühlbacher² n. 866). 6) Cf. relatio episcoporum c. 57; l. l. II, 48. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. III c. 9 (49); infra p. 719. 7) V. supra lib. I c. 11; p. 617 sq. 8) Cf. relatio episcoporum c. 58; l. l. II, 48. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. III c. 10 (50); p. 719. 9) V. supra lib. I c. 39; p. 637. 10) Cf. etiam concil. Aquisgranense 816 inst. sanct. c. 7. Concil. Ingelheimense 826 c. 12; supra p. 442 sqq. 552 (ubi remittitur ad concil. Cabillonense 813 c. 52; supra p. 284). 10) Cf. relatio episcoporum c. 59; l. l. II, 48 sq. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. III c. 11 (51); p. 719 sq.

valeo solus vestra negotia sustinere et pondus et iurgia. Date e vobis viros sapientes et gnaros et quorum conversatio sit probata in tribubus vestris. Sed et in libro Paralipomenon ita legitur: Constituitque rex Iosaphat iudices terrae in cunctis civitatibus Iudae munitis per singula loca et praecipiens iudicibus: Videte, ait, quid facitis. Non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini; et quodcumque iudicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, et cum diligentia cuncta facite. Non enim est apud dominum Deum vestrum iniquitas nec personarum acceptio nec cupido munerum.

(91). Cap. XXIII. Rogamus¹ etiam vestram pietatem propter divinam misericordiam vestramque salutem ac totius populi utilitatem necnon et regni honorem atque stabilitatem, ut vestra pietas sollertissimam vigilantiam adhibeat, quatenus consilarii et dignitatis vestrae ministri custodesque animae vestrae et corporis, qui debent esse intra regnum aliis decus et bonitatis exemplum et in exteris nationibus bonae opinionis condimentum, caritatem, pacem atque concordiam, omni simulatione et calliditate postposita, ad invicem habeant, ut secundum Dei voluntatem et vestram honestatem atque totius regni profectum communiter decertent et veri vobis adiutores in omnibus concorditer existant; verique adiutores vestri et totius regni salubriter esse poterunt, si unanimes extiterint et invicem dilectionem habuerint². Decet quippe, ut sacra domus vestra cunctis spectabilis appareat et imitabilis existat et fama suae opinionis sive alios imperii vestri subiectos sive exterarum nationes habundantissime perfundat. Ubi igitur omnes dissensiones et discordiae dirimende et omnis malitia imperiali auctoritate est comprimenda, necesse est ut quod in aliis corrigere decernit in ea minime reperiatur.

(92). Cap. XXV. Nam³ et hoc humiliter obsecrando admonemus, ut liberos vestros, quos vobis divina pietas largiri voluit, in timore Dei iugiter diligenterque erudiatis, sicuti et facitis, et, ut in mutuae dilectionis caritate et fraternitatis amore atque unanimatis concordia vicissim consistent, sedula paternaque admonitione insistatis et, ne inlicitis actibus creatoris sui offensam incurrant, provida sollertiique circumspectione nihilominus invigiletis, adtendentes beatum Iob, cuius studium, ut beatus Gregorius⁴ in moralibus libris scribit, circa filios erudiendos tale extitit, ut non solum eos exterius perfectos opere et sermone efficeret, verum etiam eorum corda sacrificii oblatione mundaret. Adtendite etiam et David instruentem Salomonem filium suum, de quo in primo libro Malachim legitur: Ego, inquit, ingredior viam universe terrae; confortare et esto vir fortis et observa custodias domini Dei tui, ut ambules in viis eius et custodias ceremonias eius et iudicia eius et praecepta et testimonia, sicut scriptum est in lege Moysi. Et in libro Paralipomenon: Tu autem Salomon, fili mi, scito Deum patris tui et servi ei corde perfecto et animo voluntario. Adtendite etiam Tobiam, de quo legitur, quod, cum factus esset vir, accepit uxorem Annam ex tribu sua et genuit ex

XXIII. 5 homines P. 7 munerum] numerum P.

XXIII. 8 propter] pro P. 9 vestramque V. 10 adhebeat P. 14 secundum V, secun P. 19 nationes deest V. 22 repereatur V.

XXV. 32 confortare confortare (bis igitur) V. 34 ceremonias] cerimonitis V. 36 Tobiam de] Tobi te V, Tobi de P.

1) Cf. relatio episcoporum c. 59 med.; l. l. II, 49. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. III c. 12 (52); infra p. 720. 2) V. supra lib. II c. 6 (60); p. 656. 3) Cf. relatio episcoporum c. 60; l. l. II, 49 sq. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. III c. 13 (53); p. 720 sq. 4) Cf. Gregorius M., *Moralia* I c. 9 § 13; *Opp.* I, 21; eadem verba ut supra ex Gregorio non verbotenus recepta occurrunt apud Ionam Aurel., *De institutione laicali* II c. 14, ubi eadem quoque argumenta ex scriptura sancta deprompta leguntur: certe tractatus Ioniae iterum inspectus est, quamvis non sit ad verbum repetitus.

ea filium, nomen suum inponens ei, quem ab infantia timere Deum docuit et abstinere ^{Tob. 1, 9 sq.}
 ab omni peccato. Item idem adloquens eundem filium suum: Omnibus, inquit, diebus ^{ib. 4, 6—8.}
 vitae tuae habeto Deum in mente et cave, ne aliquando peccato consentias et praetermittas
 praecepta Dei nostri. Ex substantia tua fac aelemosynam et noli avertere faciem tuam
 5 ab ullo paupere. Ita enim fiet, ut nec a te avertatur facies Domini. Quomodo potueris,
 ita esto misericors et cetera. Item paulo post: Adtende tibi, fili, ab omni fornicatione ^{ib. 4, 13, 14.}
 et preter uxorem tuam nequaquam patiaris crimen scire. Superbiam numquam in tuo
 sensu aut in tuo corde dominari permittas; in ipsa enim initium sumpsit omnis perditio.
 Et idem non post multa: Consilium semper a sapiente perquire. Omni tempore benedic ^{ib. 4, 19, 20.}
 10 Deo et pete ab eo, ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant. Item
 idem: Audite ergo, filii mei, patrem vestrum. Servite Domino in veritate et inquirete, ut ^{ib. 14, 10, 11.}
 faciat que sunt beneplacita illi, et filiis vestris mandate, ut faciant iustitias et aelemo-
 synas et ut sint memores Dei et benedicant Deum in omni tempore in veritate et in tota
 virtute sua.

15 (93). Cap. XXVI. His¹ omnibus praelibatis notescimus vobis, quod ea, quae in
 capitulis vestris nobis tractanda commisistis, scilicet quid² a principibus et reliquo populo
 vel ita, ut divina auctoritas doceat, aut aliter teneatur vel quid inde ex parte aut ex toto dimissum
 sit, ut non teneatur, fatemur, quia in his capitulis, quae superius continentur, necnon et
 in his, quae presenti anno conscribi et per missos vestros ob vitia conprimenda per
 20 imperium vestrum direxistis³, multa demonstrata sunt, quae a pastoribus ecclesiarum
 et a principibus et a reliquo populo hactenus neglecta extiterunt et aliter, quam divina
 auctoritas se habeat, in his eos egisse et agere deprae hendimus. Sed si haec nostra
 sacerdotalis ammonitio effectum Deo operante per vestrum bonum studium abhinc ob-
 tinuerit, credimus, quod multa, quae a multis aliter, quam divina auctoritas se habeat,
 25 dimissa sunt, quae non tenebantur, corrigentur. Nam et illud, quod in eisdem
 capitulis continetur, ut manifestum fieret, quae cause id⁴ effecerint, ut sacerdotes et
 principes a recto tramite deviassent, exceptis praemissis capitulis, in quibus, sicut diximus,
 multa neglegebantur, specialiter tamen unum obstaculum ex multo tempore iam inole-
 visse cognovimus, id est quia et principalis potestas diversis occasionibus intervenienti-
 30 bus secus, quam auctoritas divina se habeat, in causas ecclesiasticas prosilierit et
 sacerdotes⁵ partim negligentia, partim ignorantia, partim cupiditate in saecularibus
 negotiis et sollicitudinibus mundi ultra, quam debuerant, se occupaverint; et hac
 occasione aliter, quam divina auctoritas doceat, in utraque parte actum extitisse
 dubium non est. Sed quia Deo miserante a progenitoribus et genitore vestro et a
 35 vobis multa correcta gratulamur, si ea, quae admonemus, prosperum successum ha-
 buerint, credimus, quod ad perfectionis statum vestra intentio nostraque devotio Deo
 cooperante pervenire poterit. Verumtamen, quia novimus statum huius regni sub

XXV. 5 avertatur] vertatur V. 6 esto] est P. 11 mei] mi V. P. 13 Deum] eum P.

XXVI. 16 comisistis V, commissistis P. 19 conscribi] *supple: fecistis vel simile quid; v. etiam infra*
 40 p. 721 l. 8. 22 his] is V. 23 abinc P. 27 capitulis] continetur, ut manifestum fieret, quae
 cause id effecerint, ut sacerdotes et principes a recto tramite deviassent exceptis praemissis capitulis
 iterum (v. l. 26 sq.) add. V. 31 cupiditate] nupiditate P. 34 dubium] dubi V. 35 admones P.

1) Cf. relatio episcoporum c. 61; l. l. II, 50 sq. Concil. Aquisgranense 836 decr. cap. III
 cc. 14. 15 (54. 55); infra p. 721. 2) Repetuntur verba constitutionis anni 828. (supra p. 596 sq.),
 45 sicut iam in praefationibus librorum I. et III., supra p. 608 l. 21 sqq. p. 668 l. 2 sqq. 3) Cf.
 Hludowici capitula ab episcopis in placito tractanda eiusdemque capitula de missis instruendis
 829. in.; MG. Capit. II, 6 sq. 7 sqq. (Mühlbacher² n. 861. 862). 4) Verba sunt deprompta
 ex constitutione in ann. 2 laudata. 5) V. supra lib. I cc. 28. 29; p. 630 sq.

tali conditione et tenore crevisse atque dilatatum esse et a prudentissimis sanctisque praedecessoribus nostris, sive scilicet ab episcopis sive a principibus, hanc causam ex toto correctam non fuisse, propter haec, quae suo tempore dici poterunt, et pondus tante considerationis parvitas nostrae vires excessit, quoniam nec otium nec spatium temporis nec plenitudinem consacerdotum nostrorum, sicut ipsa necessitas exposcebat, habuimus. Et ideo haec congruentiori et aptiori tempore vita comite, si Deus ita annuerit, tractanda ac considerata distulimus, quoniam tantae considerationis perfectio indiget adsensu et adiutorio principum et multitudine atque devotione necnon et studio sacerdotum et oboedientia vel concordia populi et congruentia loci temporisque spatio.

(94). Cap. XXVII. Porro¹ de episcopali libertate, quam Deo annuente vestroque adminiculo suffragante adipisci ad Dei servitium peragendum cupimus, suo in tempore vobis dicenda atque vobiscum conferenda reservavimus, quatenus ita sit, ut et nosmetipsos salvare populoque nobis subiecto utiliter salubriterque prodesse atque pro vobis et stabilitate imperii vestri liberius valeamus Domini misericordiam exorare et de vestris obsequiis et regni adiutorio solatium debitum minime subtrahatur, sed, si possibile fuerit, potius augeatur².

XXVI. 2 prodecessoribus V. P.

1) Cf. *relatio episcoporum* c. 62; l. l. II, 51. *Concil. Aquisgranense* 836 *decr. cap. III* c. 16 (56); *infra* p. 721 sq. 2) V. *etiam quae supra lib. I* cc. 3. 4. III cc. 1. 8—11 (p. 610 sqq. 668 sq. 673 sq.) *exposita sunt*.

*E. RELATIO EPISCOPORUM AD HLUDOWICUM IMPERATOREM.

829. Aug.

Repetivimus iam supra p. 602 verba, quibus b. m. V. Krause tempus indolemque documenti satis copiosi optime illustravit. Quod cum denuo edere non possimus, hoc loco tractandum est de codicibus editionibusque relationis, quae in codicibus inscribitur Rescriptum consultationis sive exortationis episcoporum ad domnum Hludowicum imperatorem. Servatur in his codicibus: 1) Gothano membr. I n. 84 (antea ecclesiae s. Martini Moguntini) saec. X. XI. fol. 395; 2) Mutinensi ecclesiae cathedralis ord. I. 2 anno 991. confecto fol. 185; 3) Vindobonensi 501 (*Ius civ.* 211) saec. XI. fol. 42'; 4) Monacensi latino 3853 (antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X. fol. 295, qui praebet praefationem et cc. 1—45, quae exstant etiam in exemplaribus codicis Monacensis, scilicet 4a) codice monasterii S. Crucis (Heiligenkreuz in Austria) 217 saec. X. et 4b) codice Parisiensi latino 3878 (antea Fauriano, tum regio) saec. X.; 5) fragmentum praefationis legitur in codice Monacensi latino 29084 (antea Benedictoburano) saec. IX. X.; cf. G. Seeliger, 'Neues Archiv' XIX, 671 sqq. — Capita 35—62, quae numerat Krause, additionem secundam formant collectionis capitularium Benedicti Levitae; MG. LL. II, 2, 133—139.

Edd.: MG. LL. I, 332. Migne, *Patrol. lat.* XCVII, 601. MG. Capit. II, 26. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 488.

51. CONCILIUM LINGONENSE.

830. Nov. 20.

Unicum quod exstat huius synodi testimonium edimus ex codice Parisiensi latino 4997 saec. XII. (= P) fol. 42'—44, in quo codice legitur chronicon Besuense, de cuius editionibus v. Potthast, 'Wegreiser' ed. 2. I, 56 s. v. Annales Besuenses.

Carta Alberici episcopi Lingonensis nuperrime typis expressa est in Analectis Divionensibus I (1875), p. 257. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 488.

In nomine domini nostri Iesu Christi. Notum sit omnibus fidelibus sancte Dei ecclesie, quod ego Albericus dono Dei episcopus Lingonensium¹ repperi locum iam
 10 dirutum, quod dicitur Fons Besuus², in honore constructum sanctorum apostolorum Petri et Pauli necnon et aliorum plurimorum, ubi iam olim monachi regulariter Deo famulati fuerant, sub Amalgario³ duce permittente Chlotario⁴ rege. Ideoque ob
 amorem Dei et veniam delictorum meorum, Deo inspirante, cogitavi reaedificare supra-
 dictum locum, permittente gloriosissimo augusto Hludovico et consentiente piissimo
 15 filio eius Hlothario imperatore congregavi ibi monachos sub abbate nomine Seraphim, qui ibi regulariter degerent et Deo in perpetuum fideliter deservirent. Concessi enim
 eis quicquid supradictus locus per cartarum donationem assecutus est et quicquid nostri praedecessores de hoc loco abstraxerant propter elemosinam supradicti principis
 eiusque filiorum libenter restauravi. Ideoque per consilium archiepiscopi nostri Ago-
 20 bardi⁵ et consentientibus coepiscopis nostris necnon et piissimis nostris principibus seu
 omni clero necnon et omnibus fidelibus ecclesiae nostrae addidimus supradicto loco de episcopatu nostro villas his nominibus: Pauliacum⁶ cum appenditiis suis, Belle-
 navum⁷ vicum cum suis appenditiis, Arcionem⁸ cum appenditiis suis. Istas villas cum omnibus adiacentiis seu et omni re superposita, campis, pratis, silvis, pomiferis,
 25 pascuis, accessibus, aquis aquarumque decursibus et omnes redditus, totum ad inte-
 grum, una cum mancipiis, libertis, cum omni peculio ipsorum, una cum accolabus dedi ad servitium monachorum iure perpetuo ad possidendum, ecclesiam etiam, que
 est in ipsa Belenavo⁷ villa in honore sancti Stephani prorsus ab omni consuetudinali
 exactione liberrimam, ecclesiam quoque de villa, que dicitur Danbrun⁹, cum appen-
 30 ditiis suis, et villam Trescasas¹⁰ cum ecclesia et omnibus appenditiis suis, item ec-

Lemma: Carta domni Alberici episcopi P. 27 dedi] dedit P.

- 1) Langres (820 — 838). 2) Saint-Pierre de Bèze. 3) De Amalgario cf. MG. SS. rer. Merov. II, 527 s. v.; Chron. Besuense, Anal. Divionensia I, 232 sqq. 4) Chlothario II. (584 — 629). 5) Lugdunensis (814 — 840). 6) Pouilly-sur-Vingeanne, cant. Fontaine-
 35 Française (Côte-d'Or). 7) Belleneuve, cant. Mirebeau (Côte-d'Or). 8) Arçon, cant. Mirebeau (Côte-d'Or). 9) Drambon, cant. Pontailler (Côte-d'Or). 10) Trochères, cant. Mirebeau (Côte-d'Or).

clesiam de villa, quae dicitur sancti Sequani¹, cum appenditiis suis et ecclesiam de villa Morniac² cum omnibus ad eam pertinentibus necnon etiam ecclesiam, quae est in Valle Verona³ in honore sancti Mauriti, ecclesiam de villa Beria⁴ in honore sancti Laurentii cum omnibus appenditiis suis, preterea in territorio Divionensi⁵ decimas illarum vinearum, quas donaverat huic ecclesiae domnus Amalgarius, dux et⁵ fundator huius sacri cenobii, apud villam, que dicitur Fiscinis⁶, vinearum non modicam quantitatem cum pratis et campis et servis et ancillis ad ea excolenda et in villa Fisciac⁷ vineas similiter et in Marcennaco⁸ similiter in substantiam monachorum et alimoniam pauperum et ut ibidem delectetur servus Dei Domino servire et pro rege eiusque coniuge necnon et liberis ipsius et totius imperii eius stabilitate iugiter Domini¹⁰ misericordiam implorare. Ea videlicet ratione hoc constituimus, ut semper subiectus sit iam dictus locus ecclesiae sancti Mammetis⁹, et, ut nec ego ipse nec ullus de successoribus meis hanc conscriptionem violare praesumat, domni imperatoris confirmationem in ea fieri postulavi¹⁰.

Actum Lingonis civitate publica.

In Christi nomine (1) Agobardus Lugdunensis¹¹ ecclesiae archiepiscopus subscripsi. (2) Angericus¹² episcopus subscripsi. (3) Albericus episcopus¹³ a me facta subscripsi. In Christi nomine (4) Faova Cabilonensis¹⁴ subscripsi. (5) Modoinus Augustudunensis¹⁵ subscripsi. (6) Winitharius indignus abbas Calticensis¹⁶ subscripsi. (7) Audinus indignus corepiscopus subscripsi. (8) Motuinus indignus presbyter sub-²⁰scripsi. (9) Hiltibaldus Matiscensis¹⁷ episcopus subscripsi. (10) Ragenardus presbyter subscripsi. Ego in Dei nomine (11) Iacob licet indignus corepiscopus subscripsi. (12) Sigoaldus presbyter subscripsi. (13) Wanilo presbyter subscripsi. (14) Adalbertus presbyter subscripsi. (15) Symeon presbyter subscripsi. (16) Unricus diaconus subscripsi. (17) Baius diaconus subscripsi. (18) Beatus diaconus subscripsi. (19) Fri-²⁵dericus subscripsi. (20) Theutmarus subscripsi. (21) Ragenaldus subscripsi. Signum (22) Humberti. Signum (23) Hiltanni. Signum (24) Bertardi. Signum (25) Fuleuini. Signum (26) Ervic. Signum (27) Radaldi. (28) Betto subscripsi. (29) Bernorogitus subscripsi. (30) Ragnoardus subscripsi. (31) Bavo subscripsi. (32) Ragenardus sub-³⁰scripsi. (33) Hilpericus subscripsi. (34) Hildigisus presbyter subscripsi. In Christi nomine (35) Bernardus archiepiscopus¹⁸ subscripsi. (36) Godelsadus abbas subscripsi. (37) Birico acsi indignus levita subscripsi.

Actum anno ab incarnatione Domini octingentesimo XXX., indictione VIII^a., epacta XV., XII. Kalendas Decembres, anno Christo propitio X^oIII^{to} imperii domni Hludovici imperatoris et Hlotharii Augusti filii eius VI^{to}.

15 Actum] Auctum P. 26 Signum] S hic et infra semper P. 34 XV.] ita P pro XXIII. X^oIII^{to}] ita P pro XVII°. 35 VI^{to}] ita P pro VIII°.

1) Saint-Seine-l'Eglise, cant. Fontaine-Française, arr. Dijon (Côte-d'Or). 2) Mornay, cant. Fontaine-Française. 3) Véronnes-les-Petites, cant. Selongey (Côte-d'Or). 4) Beir-le-Châtel, cant. Mirebeau (Côte-d'Or). 5) Dijon. 6) Fixin, cant. Gevrey (Côte-d'Or). 40 7) Fixey, comm. Fixin. 8) Marsannay-la-Côte, cant. Dijon (Côte-d'Or). 9) Hodie Saint-Mamme de Langres (Haute-Marne). 10) Cf. diploma Hludowici et Hlotharii imperatorum anni 830., Anal. Divion. I, 254 (Mühlbacher² n. 878); v. etiam annales Besuenses 830 (MG. SS. II, 248), chron. Besuense (l. l. I, 254). 11) Lyon (814—840). 12) Embro-
dunensis (Embrun, ca. 829—?). 13) Lingonensis (Langres, 820—838). 14) Chalon-⁴⁵ sur-Saône (813—837). 15) Autun (815—840). 16) Couches, dép. Saône-et-Loire. 17) Mâcon (815—850). 18) Viennensis (Vienne, 808/10—842).

52. 53. CONCILIA IN MONASTERIO SANCTI DYONISII HABITA.

829 — 830. 832. Ian. 22.

52. PRAECEPTUM SYNODALE ANNI 829 ex. vel 830 in.

⁵ *Non multo post concilium Parisiense anno 829. mense Iunio habitum (v. supra p. 605 sqq.) in monasterio sancti Dyonisii episcopi Senonicae et Remensis provinciarum cum Hilduino abbate convenerunt, ut de reformatione disciplinae monasticae in illo monasterio collapsae deliberarent regulamque sancti Benedicti prorsus neglectam restituerent. Qui conventus primus — nam anno 832. mense Ianuario alter eum excepit —*
¹⁰ *certe ante placitum Compendiense anno 830. fortasse Maio mense habitum (cf. Mühlbacher² n. 874b) congregatus est. Hludowicum enim imperatorem nondum imperiali potestate privatum fuisse elucet, Hilduini porro titulus ad id temporis spectare videtur, quo nondum in Pippini regis seditiosi partes transgressus erat (cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Ludwig dem Frommen' I, 351)¹. Anno ergo 829. post*
¹⁵ *mensum Iunium vel initio anni 830. haec synodus adscribenda est.*

Unum ex actis synodalibus exstat documentum, quod a quo sit scriptum ignoratur. Membrana enim, quae hodie in archivo nationali Parisiensi (K. 9 n. 7) asservatur et a v. cl. M. Tangl in usum nostrum collata est, margine utroque abscisso caret et insuper scriptura propter complures maculas subrufas vel nigras evanuit. Argumentum tamen decreti
²⁰ *restitui potest ex diplomate Hludowici imperatoris d. d. 832. Aug. 26 (ed. Tardif, 'Monuments historiques' 86; Mühlbacher² n. 905), in quo ex illo decreto quasi ex fonte omnia fere decreti verba repetuntur. Hoc igitur privilegium in textu decreti parando ea ratione adhibuimus, ut in varia lectione principales differentias adnotaremus (= L), uncis suppleta includeremus, punctis denique tribus lacunas indicaremus illas, quae ex*
²⁵ *pleri non poterant. Obliviscendum non est in diplomate verba legi imperatoris, in decreto autem synodi aut complurium episcoporum sententiam.*

Edd.: Mabillon, De re diplomatica ed. 1. et 2. p. 518 (tab. 450); ed. 3. I, 538 (tab. 466). Mansi, Suppl. I, 858. Mansi, Conc. XIV, 633. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 489.

. . . [soller]tia prudentium virorum in melius excrescit, ita incuria plerumque de-
³⁰ *crescit faciliusque in ea virtutes plantantur et difficilius vitia eradicantur, Domino dicente per p[rophetam]: Ecce constitui te hodie super gentes et super reg]na, ut evellas et destruas, Ierem. 1, 10. disperdas et dissipes et aedifices et plantes. Ecce duo ultima in aedificatione virtutum, quattuor vero prima in evulsione ponuntur vitiorum . . . quam virtutes, ut dictum est, possunt plantari. Qualiter autem Christianissimus ac religiosissimus Deoque plenus*
³⁵ *princeps Hludowicus invictissimus Augustus ecclesiam [Domini, magnificentia eius humilitati ipsius divinitus reg]endam tuendamque commissam, postquam Deo disponente regnum paternum suscepit, semper ad meliora provehere et ab ea quicquid noxium*

²⁹ *sollertia suppl. e conl. 31 prophetam — regna suppl. ex Vulg. 32 disperdes Or. 36 dispo-*
nente] auspice L. 37 regnum] imperium L. suscepit — prodit] suscepimus, studii nobis maxime
⁴⁰ *semper fuit, ut Domini ecclesia, magnificentia eius humilitati nostrae divinitus regenda tuendaque com-*
missa, felicibus polleret successibus eamque, quantum nostrae adinet augustae devotioni, incessanter ad
meliora provehere et ab illa quicquid noxium erat eradicare atque in ea incrementa virtutum plantare L.

1) Monasterium sancti Dyonisii Hilduino anno 831. mense Februario ablatum, sed paulo post restitutum est; cf. Simson l. l. II, 3. 9.

erat eradicare atque vi[r]tutum in ea incrementa plantare sit cona]tus, rei evidentibus
indiciis prodit. Quapropter saepissime successores apostolorum Domini, quorum id
officium esse noverat, admonuit seque ex principali auctoritate adiu[torem ad Dei
voluntat]em exsequendam exhibuit, ut quicquid in sua persona aut in ordinibus ec-
clesiasticis emendat[i]one dignum] invenirent, pastoralis auctoritate et principali ad 5
min[isterium eorum exsequendum, postposita qualibet torpori]s negligentia et per-
sonarum acceptione, incunctanter corrigerent et ad statum rectitud[inis] perducere de-
certarent]¹. Verum cum eius pia admonitione suaque pastoralis auc[toritate de statu et
profectu sanctae ecclesiae et] ordinibus sacris et his, quae emendatione digna vide-
bantur, tractarent, inter cetera vi[sum est illis, ut monasteri]um praeclarissimi et 10
eximii martyris beati Dyonisii [sociorumque eius, quod constat tantorum martyrum
nomine Deo de]dicatum et a regibus Francorum progenitoribusque eiusdem glorio-
sissimi imperatoris amplissimis rebus d[atum, quo in eo mona]sticus ordo religiose
Deo deserviret, magna emendat[i]one et correctione opus haberet, quoniam ab e]o idem
ordo ad multorum discrimen nulla necessitate praepediente, nullius rei inopia obsiste[n]te 15
penitus] avulsus erat. Quam causam tam per se quam per venerabilem p[ro]udentem-
que virum Hilduinum, memorati monast[er]ii religiosum abbatem sacrique palatii con-
spicuum archicapellanus et non solum eiusdem monasterii strenuam praelationem, sed
etiam totius ecclesiae istius imperii i[llustrissimi] curam pr[incipem] gerentem, memorati
piissimi Deoque amabilis principis auribus intimaverunt, quatenus eorum auctoritate 20
suaque piissima imperiali potestate corr[igeretur]. Unde domnus Hludowicus imperator,
tantorum viro]rum saluberrima admonitione commonitus et eiusdem venerabilis abbatis
Hilduini² humillimis precibus pulsatus, idem negotium gratanter benigneque suscipiens
[atque in omnibus curam ge]rens, ne tanti ordinis conlapsio suae salutis quoquomodo
fieret damnatio, ad eosdem praesules ecclesiarum idem referri censuit negotium, ut 25
eorum iudicio, quibus [tanta est conlata potestas a Domino, et im]periali auctoritate
idem ordo in eodem absque retractatione restitueretur loco. Venientes ergo Haldricus
metropolita Senonicus³ cum suffraganeis suis [necnon et Ebo metropolita Durocort]o-
rum⁴ cum suffraganeis suis ad memoratum monasterium, habito conventu, primum, quod
idem monasterium ordini monastico constructum, dedicatum et rebus ditatum [fuerit et 30

2 successores apostolorum] sacerdotes L. quorum] ita L, cuius Or. 3 officii L. nove-
ramus L. admonuit — exhibuit] admonere curavimus ac nostram principalem auctoritatem adiutricem
ad eorum ministerium iuxta voluntatem Dei exsequendum prompte exhibuimus L. 4 in sua persona
desunt L. ecclesiasticis] vel in quacumque persona add. L. 5 et — exsequendum desunt hoc loco L.
6 et] vel L. 8 eius — auctoritate] ipsi nostra sedula exhortatione admoniti suaque sollerti vigilantia L. 35
9 ordinibus sacris] sacris ordinibus L. videbantur] conventu apud Parisius iussione nostra habito
strenua et devota perspicacitate add. L. 11 eximii] Christi add. L. 12 eiusdem — imperatoris]
gloriae nostrae L. 16 avulsus erat] erat avulsus L. quam per] quamque et per L. 17 sacrique —
gerentem desunt L. 19 memorati — principis] nostrae serenitatis L. 20 quatenus — potestate] uti
nostra piissima imperiali potestate per eorum auctoritatem L. 21 domnus — imperator] ita e coni., 40
dignitas imperii nostri L. 22 commonitus deest L. 23 humillimis — negotium] preces humillimas
more tranquillitatis nostrae solito L. negotium e corr. Or. 24 curam gerens] ita e coni., emenda-
bile iudicans L. suae salutis] salutis nostrae L. 25 dampnatio L. referri censuit] censuit
referri L. 26 eorum] nostri principatus auctoritate eorumque L. et imperiali auctoritate desunt L.
27 isdem L. absque — loco] loco a. r. restitueretur L. Aldricus L. 45

1) V. supra p. 597. 599 sqq. 2) Flodoardus in hist. eccl. Remensis III c. 1 (MG. SS. XIII, 475) minus recte Hincmarum cum imperatore et . . . abbate sub episcoporum auctoritate laborasse dicit, ut ordo monasticus in . . . monasterio quorundam voluptuosa factione diu delapsus restauraretur. Exornat ipsius Hincmari Remensis archiepiscopi († 882) verba in epistola ad Nicolaum I. (Opp. ed. Sirmond II, 304). 3) Sens (829 die 6. Iunii consecratus — 836); 50 v. p. 597 ann. 8. 4) I. e. Remorum (816 — 835, 840 — 841); v. p. 608 ann. 6.

in eo ipse ordo usque ad tempus, quo] scepra imperialia isdem suscepit princeps, et eiusdem Hilduini abbatis praelationem, ibidem utcumque viguerit, manifestis indiciis cunctis palam factum est. Dein[de diligentem inquisitionem fecerunt super hi]s, qui in eodem loco regularem promissionem fecerant. Quidam, qui eandem promissionem
 5 fecerant, desertores eiusdem propositi effecti, rebus humanis iam [erant exempti, quorum perditio non sine mag]no animi ferri potuit merore. Quidam etiam non eandem professionem se fecisse mentiti sunt, sed testibus patenter convicti pro sua contumacia cano[nicae penitentiae sunt subacti. Quida]m vero, immo maxima pars, qui actenus in apostasiam prolapsi fuerant, coram venientes soloque se prostrantes confessi sunt
 10 eandem professionem in [eodem loco regulariter se promisisse suique] misereri et a Domino veniam pro tanto admissio dari humiliter flagitavere. Qua confessione facta cucullis¹ sui propositi coram coetu episcoporum et cete[rorum sacerdotum cunctique sequentis ordi]nis cleri nobiliumque virorum non modica circumadsistente turba se induerunt*. Ob memoriam vero et stabilitatem huius ordinis et, ne deinceps passim

15 *) *L*, in cuius textum abhinc pauca tantum verba huius decreti transierunt, ita pergit: atque in commune, ne aliquando, sicuti sibi aliisque iam in eodem loco contigerat, ab sanctae professionis proposito diabolico propulsarentur instinctu, regularem² promissionem iteraverunt. Pars denique quaedam eorum, illi scilicet, qui, divinae³ inspirationis munere acti et amore devincti, in sanctae religionis proposito et habitu adprime absque ulla refragatione aut
 20 interpolatione elegerunt viriliter permanere et in cella eiusdem maioris monasterii, postquam ceteri monasticam vitam et habitum deseruerunt, usque ad hanc nostrae deman-
 dationis sinodum habitam degere, ante iam memoratos venerabiles patres venerunt locumque pristinum, in quo promissionem fecerant et regulariter, licet minus perfecte vixerant, sibi et se petierunt loco restitui. Quorum semotio ob id acciderat, quoniam,
 25 ut praediximus, mox ut divina dignatio nos paterna sede suscepta imperialibus sceptris inniti voluit, pia intentionis nostrae sollicitudo exsequi procuravit, ut religio, decor et omnis honestas a domno et genitore nostro divae memoriae Karolo coepta et instituta liquido et veraciter, remota omni simulatione, in propriis quibusque maneret et vigeret
 30 ordinibus. Unde ad monasticae institutionis normam corrigendam duos religiosos et venerabilis vitae viros, Benedictum et Arnulfum abbates⁴, constituimus, qui per nostrum a Deo gubernandum et conservandum imperium seduli huic negotio studiose insisterent. Idem vero boni et devoti, sed simplicissimi patres supra memoratorum fratrum calliditate et durtia suaque simplicitate abducti, non studio, sed minus subtili et necessaria investigatione et providentia fallentes eos, qui in soliditate suae professae salvationis
 35 perduraverunt, a monasterio removerunt atque in memorata cella collocaverunt et illos, qui propriae voluntatis libitus non virtute, sed versutia quaesierunt ac collo de sub iugo regulae excusso loco disligationis vitae soluti ampliori itinere caelestem patriam petere sunt conati, in domiciliis reverendi habitus et vitae monasticae reliquerunt. Sed laudabilius hi patres ecclesiae auctoritate sua dignae petitioni fratrum, quos in suae

40 1 isdem — eiusdem] superna largiente gratia clementia nostra suscepit et supra memorati *L*. et — praelationem] *intellige*: et usque ad — praelationem. 2 indiciis] regumque antiquis et modernis praeceptis et episcoporum privilegiis ac fidelium donationibus *add. L*. 3 cunctis — est] palam cunctis est factum *L*. 4 fecerant] fecerunt, ex quibus *L*. promissionem] professionem *L*. 6 potuit] potest *L*. non *ead. man. postea add. Or.* 8 actenus] haecenus *L*.

45 1) *Cf. concilium Aquisgranense 817 cc. 21 sq. 35 (MG. Capit. I, 345 sq.); v. etiam supra p. 210 c. 20 (15).* 2) *V. infra p. 689 l. 12 sq.* 3) *V. infra p. 689 l. 35.* 4) *De Benedicto Indensi et Arnulfo sancti Philiberti in Herio insula (Hermoutier) abbatibus cf. Simson, l. l. I, 142 sq.*

ad q . . . [ex eodem l]oco modernis futurisque temporibus qualibet occasione evelle-
retur, tam piissimi principis devotissimum factum, a tam religiosis tanteque auctor[i-
tatis viris caelebratum], religiosi viri scriptis non ab re decreverunt roborari. Idem
porro fratres, prolapsionis suae diuturnam calamitatem gementes futurumque scandalum,
sua[m regularem promissionem iterantes, ne aliq]uando, sicuti sibi aliisque iam in eodem 5
loco contigerat, ab eodem diabolico instinctu propulsarentur proposito, polliciti sunt
ultra se eandem professionem e[ss]e observaturos eamque] ob monumentum facti
breviculis regulariter¹ adnotari.

His ita praemissis visum est eisdem venerabilibus viris, ut super hoc
negotio duae conscripti[ones pari tenore, fierent, . . .]rum altera in archivo memo- 10
rati monasterii, altera vero in archivo ob memoriam et stabilitatem facti serva-
retur palatino, ut his perspectis pacem suae ecc[lesiae haberent], . . . et ad cumulum

religionis virtute diximus permansisse, quia sic nostri assensus iussio fuerat, annuentes
rationabiliter et canonice satisfecerunt et ob suggestionis notitiam, ut nostrae panderetur
celsitudini, qualiter vel quo ordine tam devotissimum factum ab eisdem religiosissimis 15
viris sit caelebratum, duas super hoc iure, pari tenore conscriptiones fecerunt easque
manibus firmaverunt propriis, ut altera earum in archivo ipsius monasterii ob memoriam
et stabilitatem inibi huius ordinis per futura tempora servaretur, alteram nostrae magni-
tudini direxerunt, ut illam palatinis scriniis iuberemus recondere ob monumentum et istius
rite facti perpetuam firmitatem². Sed cum idem ordo Deo annuente, quantum divinitus 20
videri dabatur, in eodem loco feliciter (feliter *Or.*) incederet, antiquus salutis humanae
inimicus, quosdam ex ipsis fratribus sua organa efficiens, adeo insidiarum suarum furiis
exagitavit, ut conspiratione et coniuratione facta³ et propositum monasticum abnegarent
et sine licentia sui abbatis propriique episcopi ac metropolitani eorum legati dignitatis
nostrae dominationem adirent et molestiam super hac ratione contra canonicam⁴ et pro- 25
positi sui institutionem serenitatis nostrae auribus inferre praesumerent, offerentes nobis
thomum in accusationem et blasphemiam episcoporum, qui se de apostasia, in qua versa-
bantur, paterna sollicitudine nostra auctoritate correxerant et ad propositum, quod ab-
dicaverant, redire suaserant, addentes etiam in eadem scedula alia, quae digna non
sunt imperialibus nostris scriptis interseri. Porro nostra sollertia, auditis eorum queri- 30
moniis, supra memorato venerabili viro Hilduino nostra iussit elementia, ut eosdem epi-
scopos, contra quos querebatur, necnon et alios ab accusatione immunes iussione nostra
ad ipsum venire mandaret monasterium. Et quia ad notitiam nostram ipsi fratres suos
misere clamores, unde nil ambiguum et sine iustae diffinitionis decreto fas est abscedere,
complurium episcoporum diligenti examine rem reventilari et canonice diffiniri et con- 35
sopiri (consopori *Or.*) praecepimus, non quasi de praefata memoratorum patrum sen-
tentia, quae excellentiae nostrae bene manebat per omnia cognita, vel in aliquo dubi-
tantes, sed ut maior Christo domino Deo nostro de percalcato hoste, qui iam dictos
excitaverat fratres, triumphus fieret et in eodem loco firmiori, quia iterata stipulatione

1 ex — loco suppl. e coni.
earum; v. l. 17.

6 contigerat e corr. *Or.*

10 . . . rum] intellige: quarum vel et ut 40

1) Fortasse alluditur ad regulam Benedicti c. 68 ed. Woelfflin p. 57 sq. 2) Hucusque
historia primae synodi de rebus sancti Dionysii congregatae; sequitur descriptio, cur altera (infra
p. 688 sqq.) convocata et ad quem finem habita sit. 3) Cf. concil. Chalcedonense c. 18;
Mansi VII, 378. 4) Cf. concil. Antiochenum cc. 11. 12; ibid. II, 1323 sq. V. praeterea 45
concil. Moguntinense 813 c. 24, Aquisgranense 816 inst. can. c. 73, Parisiense 829 lib. I c. 26.
III cc. 11. 14 (supra p. 267. 366. 629. 674 sq.), relationem episcoporum 829 c. 26 (MG. Capit. II, 37).

mercedis] domni imperatoris Hludowici suaeque coniugis et prolis eorumque salutem, quorum post tantum lapsum reparatio facta est, necnon et eorum, per quos Deo annuen[te imperiali auctoritate eadem reparatio caelebrata est, simul] et eorum informationem, qui post ad monasticum ordinem Deo inspirante ad eundem conflu[erint] locum, remota omni simulatione, semper in eodem mon[asterio] regularis ordo permaneat, flor[eat] et felicibus successibus Deo opem ferente polleat.

. . . [q]ui interfuerunt et hoc factum subterfirmaverunt: . . . Senonicae¹ archiepiscopus subscripsi. † Inchadus² Parisiacensis ecclesiae episcopus interfui et, quia ob amissionem luminum scribere nequivi, manu propria signo crucis subterfirmavi † . . . s
10 ss. (*NT.: subscripsi*). . . subscripsi . . . [i]ndignus episcopus subscripsi. . . sis indignus episcopus subscripsi.

idem ordo confirmaretur et, quoniam super pastores ecclesiae dignitati nostrae imperiali quaecumque ingerebatur accusatio, non sine certo et rationabili oblitteraretur iudicio. Qui ad condictum tempus et diem ad suprascriptum venire monasterium et ipsis
15 accusatoribus cum scripto, quod elementiae nostrae tulerant, coram exhibitis, cuncta, quae in eorum accusatione dixerant vel scripserant, falsa esse veris assertionibus idoneisque prolatis testibus probaverunt, sicut ex ordine in scripto manifestatur, quod ex hac causa a secunda constitutionis nostrae synodo in (*deest Or.*) archivo nostri palatii cum cartulis, quae nomina testium continent, qui utrisque conventibus interfuerunt,
20 directis, ob gestorum memoriam conservatur; unde aliud etiam ab ipsius monasterii scriniis retinetur. Ipsi de cetero fratres, respectu divino processu temporis corda illorum tangente propositi sui strenui et praeteritarum neglegentiarum penitentiae devoti exsecutores effecti, consensu salubri et prudenti tres cartulas conscripserunt, ut una earum ad caput gloriosissimorum Christi martyrum fieret, altera regiae dominationis nostrae custodia servari demandaretur, tertiam vero ipsius monasterii abbas haberet. In quibus se a beato patre Benedicto docente sancto Spiritu descriptam regulam
25 sunt servare velle professi. Et unusquisque eorum nomen proprium cum gradu et monachi appellatione eisdem cartis subterfirmavit. Quarum unam benignitatis nostrae praesentiae exhibuerunt, humiliter postulantes sicut et saepe memorati venerabiles
30 patres, a quibus synodales diffinitiones caelebratae sunt, auctoritatem nostram sedulo petierunt, quatenus hoc, quod tam subtili et diligenti investigatione inventum et iusta ratione diffinitum seu salubri restitutione reparatum atque canonica auctoritate statutum esse dinoscitur, amplitudinis nostrae privilegio scriptis imperialibus confirmaremus, ut quod canonica docet auctoritas et vota regum cunctorumque fidelium, qui ipsum locum
35 propter monasticum ordinem ibi servandum rebus suis ditaverunt, demonstrant, cum nequaquam ab eo sine periculo et regis et regni possit avelli, nostra imperialis potestas confirmatione provideat, ne ex eodem loco modernis futurisque temporibus idem ordo destituatur, sed potius Christo domino largiente ad³ cumulum mercedis nostrae, coniugis quoque et prolis eorumque salutem, quorum post tantum lapsum reparatio facta est,
40 necnon et eorum, per quos Deo annuente nostra auctoritate eadem reparatio caelebrata est, simul et illorum informationem, qui post ad monasticum ordinem Domino inspirante ad eundem confluxerint locum, remota omni simulatione semper in eodem monasterio regularis ordo permaneat, floreat et felicibus successibus Deo opem ferente polleat. . . .

1) Scil. Aldricus, praeter quem certe Ebo Remensis archiepiscopus et Hilduinus abbas
45 documentum subterfirmaverunt. De reliquis excepto Inchado nihil dici potest. 2) Qui obiit a. 831. Mart. 10; cf. supra p. 605 l. 32 sq., praeterea Gallia Christiana VII, 31. 3) V. supra p. 686 l. 12 sqq., unde sequentia deprompta sunt.

53. CONSTITUTIO DE PARTITIONE BONORUM MONASTERII
S. DYONISII.

832. Ian. 22.

Causa et gesta alterius synodi anno 832. mense Ianuario in monasterio sancti Dyonisii habitae in diplomate Hludowici imperatoris modo allegato (p. 686 l. 20 sqq.)⁵ narrantur. Quae ibi enumerata sunt documenta, tomus scilicet accusationis monachorum in episcopos congestus, ordo rerum gestarum cum nominibus testium, cartulae denique de iterata monachorum professione (cf. p. 686 l. 27, p. 687 l. 17 et 23) ad posteritatem non pervenerunt. Una tantum Hilduini abbatis constitutio servatur, quae Hludowici imperatoris diplomate altero d. d. 832 Aug. 26 (Félibien, 'Histoire de l'abbaye royale de St. Denys' prob. 51; Mühlbacher² n. 906) confirmata est.

*Hoc privilegium imperiale¹ propterea hic laudandum est, quod facit ad textum parandum constitutionis Hilduini, etsi compendiosius de eis, quae ibi leguntur, refert. Carta enim Hilduini in membrana archivi Parisiensis nationalis (K. 9 n. 5 = Musée AE II n. 53) mutila maculisque foeda exhibetur, quo fit, ut compluribus locis quid sup-¹⁵pleatur dubium sit, alibi lacunae ope diplomatis Ludowiciani (= L), perpauca etiam ope diplomatis alterius, de quo iam supra p. 683 l. 20 sqq. actum est, suppleri debeant. Originalem hanc membranam in usus nostros item contulit v. cl. M. Tangl, cui notarum quoque Tironianarum interpretatio debetur. Cui quae supplevimus uncis quadratis significantur; aliis locis verba Ludowiciani asteriscis praefixis subiecta sunt.*²⁰

Hilduini constitutionem ediderunt Mabillon, De re diplomatica 519 (tab. 450); ed. 2. p. 519 (tab. 450); ed. 3. I, 538 (tab. 466). Félibien, 'Histoire de St. Denys' prob. 49. Mansi, Suppl. I, 860. Mansi, Conc. XIV, 636. Tardif, 'Monuments historiques' 84 (fragm.). — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 489.

. . . dinis oculum mentis erigere et pro percipienda spe felicitatis perpetuae²⁵ ecclesiarum ac servorum Dei utilitatibus opem ferre debere, multo magis vigilandum et summopere p[ro]videndum est, ut pro] futura utilitate ecclesiae sibi commissae speciali cura et sollicita mente pertractent, quatenus postpositis terrenarum rerum lucris ita ad plene servorum Dei necessitates de facultatibus [suis conferant, ut in]ten-³⁰tius eos in Dei servitio et propositi sui observantia certare ac studere delectet et illis, qui Deo ad eorum sustentationem res suas in eisdem locis obtulerunt, perpetua merces et retributio pro suis obla[tionibus recompensetur. Quapropter ego Hilduinus, mona-steri]i apostolorum principis gloriosorumque Christi martyrum Dyonisii, Rustici et Eleutherii abbas, cogitans ac pertractans superna Dei inspirante clementia, qualiter ipsa congregatio praedictorum sanctorum absque a . . . e observare potuisset, statui³⁵ ac deliberavi una cum consilio et licentia domini mei, Hludovici videlicet serenissimi imperatoris, ut pro futuro eiusdem congregationis cavendo periculo eorum stipendia, [quae annuatim in cibo et potu accipere debeant, necnon et quasdam villas, quas specialiter

27 providendum — pro suppl. e coni. 29 plene] ita Or. suis — intentius suppl. e coni.
32 oblationibus — monasterii suppl. e coni. 35 a . . .] littera dubia. 37 quae — necessitatibus suppl. 40
ex L, addito verbo quas, verbo eorum ante necessitatibus posito.

1) Non adhibuimus Karoli Calvi privilegium eidem monasterio anno 862. Sept. 19 (Tardif, l. l. p. 116) concessum, propterea quod nova infert, quorum in Ludowiciano nondum mentio fit.

eorum necessari]tatibus deservendas tradideram, per hanc largitionis cartam nostra aliorumque bonorum hominum manibus roboratam eis confirmassem ac delegassem, qualiter in futuro nostra concessio, quam ob Dei amorem et ip . . . s nostrae scriptum, humiliter primo omnium ac suppliciter successores meos precor et admoneo, ut hanc
 5 nostrae ordinationis constitutionem, quam Dei, ut credo, instinctu fieri desideravi, ita inviolabiliter suis tempor[ibus et a sui]s successoribus conservari voluerint, scientes non ambitione vani nominis aut cupiditate praesentis gloriae, sed sola futurae retri-
 10 butionis mercede ob id me per consensum, ut dixi, domini mei hanc constitui[onem] . . . t monasticus ordo potuisset, sicut praeteritis temporibus omnibus manifestum est contigisse, in tantum ut pastoralis negligentia diuturna et incuria temporalis subsidii
 paulatim neglegendo etiam exa . . . ant absque retractatione postposita a maiore parte, ipsum habitum amiserunt. Quidam vero divina inspiratione admoniti et amore devincti in sanctae religionis proposito et habitu elegerunt viriliter permanere[re] . . .
 15 rebus, quibus possent subsistere. Post haec siquidem in altero loco huiusmodi pro- fessionem aptiori quaedam villa eis est data, in quo nihilominus cella est illis a novo fundata, et ita per tempus ali[quod ipsi, qui professio]nem regularem promiserant, seiuncti manserunt, donec respectu immensae Dei clementiae periculum mihi ex hoc imminens per sollicitam investigationem et quorundam fratrum ex eis manifestationem,
 [quam qui habitum monasticum] reliquerant sub monachi nomine firmaverunt, eviden-
 20 tissime satis cognoscere potui p[er]ique Augusti clementiam humiliter et fiducialiter adii¹, ut amore divinae iustitiae et sanctorum istorum honore, episcoporum sententia . . . eius incurreret, si erratus nostros corrigere non studeret, unde mercedem sine dubio adipisceretur, si in Dei vinea sollicitus cultor laborare ad gratiam communis Domini et creatoris nostri certaret. Qui pius . . . [pr]ivilegia perfecta seu firmationes istius
 25 congregationis perspectas, maxime autem privilegium Landrici religiosi Parisiorum episcopi² sollicite consideratum, quem ut hic regularis ordo inviolabiliter conse[rva- retur], . . . [praede]cessoris eius Chlodovei³, qui eum suo praecepto firmavit, perfectum et sanctorum, qui usque hodie miraculis coruscant, manibus roboratum isti ecclesiae tradidit et libertatis eam privilegio honoravit. Tunc domin . . . derunt, qui se hoc
 30 vidisse et nosse, quod privilegia et praecepta parentum et praedecessorum suorum sonabant, protestabantur, libenter audivit. Unde hortatu et deprecatione eorum, quibus dominus Iesus Christus ad pastorale re[gimen . . . quaestio d]ifinita est, sicut syno- dalis ex hoc, quam habemus, carta, cuius exemplar in archivo est imperatorio, ordi- natissime narrat⁴, atque secundum divinas leges ecclesiae praedicti fratres habitum
 35 monasticum receperunt ac regul[arem] promissionem iteraverunt. Sed antiqui salutis humanae h[ostis] versutia satagente quidam ex fratribus saepefatis, quatenus de sub iugo regulae solverentur, imperatorem aggressi sunt. Quapropter ad huiusmodi nefandissimi inimici frustranda moli[mina] . . . idum et plenissime re ventilata difinita et consopita est quaestio. Ad quod evitandum de cetero perditionis periculum studiosa

40 6 tempor[ibus et a sui]s *suppl. e con.* 8 constitutionem *suppl. e con.* 13 permanere *suppl. ex diplomate Hludowici altero; v. supra p. 685 l. 20.* 15 quo] *scil. loco.* 16 aliquod — professionem *suppl. e con.* 19 quam — monasticum *suppl. e con.* 24 privilegia *suppl. e con.* 26 conservaretur . . . praedecessoris *suppl. e con.* 29 domin . . .] *post litteram n littera i vel u secuta esse videtur.* 32 regimen . . . difinita *suppl. e con.* 35 regularem — hostis *suppl. ex Hludowici diplomate altero; v. supra p. 685 l. 17, p. 686 l. 21 sq.* 38 molimina *suppl. e con.* . . . idum] *littera i dubia.*

1) V. p. 686 l. 31 et supra l. 8. 2) d. d. 652 Iul. 1.; Tardif, l. l. p. 8. 3) V. Chlodovei II. praeceptum d. d. 653 Iun. 22; MG. Dipl. Merov. 19. 4) Cf. documentum antecessens.

et pernecessaria sollicitudine tractans per hanc confirmationis nostrae cons[criptionem] constituo, quatenus nulla occasione nec rei publicae servitio quisquam successorum m]eorum, qui post me futuri sunt, in Dei servitio et regulari observantia eis ingerere quivisset per quod a via rectitudinis et regulae sancti Benedicti institutione qualibet cavillatione in futuro oberrare aut devia[re] possent, ut dentur eis annis singulis de 5 tritico puro ad eorum et hospitem in refector]ium venientium opus modia duo milia centum, ad praebendam famulorum eis servientium de sigale modia nongenta, de vino puro ad potiones vel ad hospites suprascriptos seu ad omnes [necessitates ipsorum] modia duo milia quingenta, brachii per modia duodecim triginta et exceptis his brachii tres de spelta secu]ndum consuetudinem per modia triginta, inter Pascha, Natalem 10 Domini et sancti Dyonisii missam¹ de legumine modia tricenta, de formatico pensiones trecentae triginta, de adipe modia triginta quinque, [de sale modia ducenta cum ipso modio, quod solvitur in salinis, ad cordevesos² et solas eorum componendas uncti du]centi, de butyro sestarii triginta, volatilia autem inter Pascha et Natalem Domini de suprascriptis villis cum integritate, quae super annum ex eis una cum censu, qui 15 in volatilibus, de molendinis et cambis³ debet e[xire]* . . . one⁴, Tauriaco⁵, Vitriaco⁶, Ruberido⁷, Wasconevalle⁸, Salice⁹, Braogilo¹⁰, Blanziac¹¹, Fraxnido¹², quam Bruningus habet, Alnido¹³, Novavilla¹⁴, Leudonecurte¹⁵, Ardricovillare¹⁶, quam Engilelmus habet, Arniaco¹⁷, quam Hild . . . [habet], . . . co, Melniaco¹⁸, Ferrariis¹⁹, Mairiu²⁰, Auriniaco²¹, Rotmino²², Campiniaco²³, Gaunissa²⁴, Gunsanevilla²⁵, Fontanido²⁶, Cormiliis²⁷, La- 20

*) *L ita pergit*: sicut a longo tempore mos fuit, sive indominate sive in beneficio donate fuerint, dari constituimus et confirmamus. *Verba*: . . . one — ad (p. 691 l. 3) *desunt L.*

1 conscriptionem — meorum *suppl. e L.* ubi leguntur ex successoribus suis. 5 deviare possent *suppl. e con.* ut — refectorium *suppl. ex L.* 6 modia] *modi saepius Or.* 7 eis] illis *L.* 8 potiones — suprascriptos] eorum et hospitem suprascriptorum *L.* necessitates — secundum *suppl. ex L.* 25 10 Natale *L.* 11 de legumine] leguminum *L.* trecenta *L.* pensiones] pense *L.* 12 trecente *L.* de — ducenti *suppl. ex L.* 15 suprascriptis] *ita Or., melius est infrascriptis; deest L.* villis] sicut in constitutionis carta prefati venerabilis viri scriptum habetur *add. L.* eis] omnibus eo tenore, quo ibi scriptum et ordinatum est *add. L.* 16 cambiis *L.* exire *suppl. ex L.* 19 habet *suppl. e con.*

1) Octob. 9. 2) *Pelles de Corduba, coria caprina alutariorum arte praeparata; v.* 30 *Ducange s. v. cordebisus. Solae sunt soleae calcii; v. ib. s. v. sola.* 3) *Cambae sunt loca, ubi cerevisia coquitur vel conficitur; v. Ducange s. v.* 4) *Karoli Calvi privilegium (l. l.) exhibet: de Noviente supra Sequanam (hodie Nogent-sur-Seine, dép. Aube), Belna (h. Beaune-la-Rolande, dép. Loiret), Tibernione (h. Tivernon, arr. Pithiviers, dép. Loiret) etc.* 5) *Toury, arr. Chartres (Eure-et-Loire); quae proferuntur MG. Dipl. Karol. I, p. 573 huic loco apta* 35 *non sunt.* 6) *Non inveni.* 7) *Rouvray-Saint-Denis, arr. Chartres (Eure-et-Loire).* 8) *Garsanneau, arr. Étampes (Seine-et-Oise).* 9) *Saulges, arr. Laval (dép. Mayenne)?; cf. l. l. I, p. 361.* 10) *Le Bréau, comm. de Mézières (Loiret) vel Le Breuil, comm. de Marcheville (Eure-et-Loire)?* 11) *Blandy, arr. Étampes (Seine-et-Oise) vel Blanzay, arr. Réthel (Ardennes)?* 12) *Fresnay-l'Évêque, arr. Chartres (Eure-et-Loire); certe non Fresnay-* 40 *sur-Sarthe, arr. Mamers (Sarthe), cf. l. l. I, p. 387. 512.* 13) *Aunay-sous-Auneau, arr. Chartres (Eure-et-Loire); v. etiam l. l. I, p. 499 s. v. Alnetus.* 14) *Non inveni; certe non Neuville, arr. Tours (Indre-et-Loire), cf. l. l. I, p. 140. 525.* 15) *Liancourt, arr. Clermont (Oise).* 16) *Hardivillers, arr. Beauvais (Oise).* 17) *Arny, canton d'Arpajon, comm. de Bruyères-le-Châtel (Seine-et-Oise).* 18) *Mauny, arr. Rouen (Seine-Inférieure).* 19) *Non inveni; cf.* 45 *l. l. I, p. 572.* 20) *Méru, arr. Beauvais (Oise).* 21) *Origny, comm. Tournan (Seine-et-Marne).* 22) *Non inveni.* 23) *Champigny-sur-Marne, arr. Sceaux (Seine).* 24) *Gonesse, arr. Pontoise (Seine-et-Oise).* 25) *Goussainville, arr. Pontoise (Seine-et-Oise).* 26) *Fontenay-lès-Louvres, arr. Pontoise (Seine-et-Oise).* 27) *Cormeille-en-Parisis, arr. Versailles (Seine-et-Oise).*

tuero¹, Villerolo², Villare³, Latiniaco⁴, Masciaco⁵, Linerolas⁶, Fericiaco⁷, Niricao⁸,
 Clipiaco⁹ super Sequ[ane]¹⁰, . . . [La]tuero¹, Villerolo², Villare³, Latiniaco⁴, Masciaco⁵,
 Niriaco⁸, Linerolas⁶, Fericiaco⁷, Clipiaco⁹, qui est super Sequane¹⁰, quarum loco ad
 saponem* fratribus solvendum constituimus Campaniam¹¹, de qua sicut et de supradicto
 5 Alnido¹² ex . . . lum Ulmicionem¹³. Has quidem, ut necessitati servorum Dei sufficere
 possit, ad redditionem huiusmodi ordinavimus, ne forte occasione aliqua intercedente
 de his et supradictis villis servitus operum . . . iaco in Cinnomanico¹⁴ dabuntur illis
 aut aucae centum aut de argento pro eis libra una solvetur, de lignis mensurae, quae
 midi appellantur, mille centum, de melle secundum consuetudinem, de Tibrillo¹⁵ carra
 10 du[o], . . . die** de porris ulnae viginti aut de aliis herbis bonis tantum, quod hoc
 compensare possit, seu de herbarum pulveribus ad condienda legumina sestarius unus,
 de frugibus autem arborum duae partes de praefatis vill[is] . . . [o]perimenta vero
 tectorum in eorum officinis et earum restauratio dictante necessitate, sicut a longo
 tempore consuetudo fuit, de iam dictis villis et abbacia reliqua fiant. Ad*** vestimenta
 15 etiam et calciamenta co[rrii] . . . s dixi villas, quarum vocabula sunt Murnum¹⁶, ut anti-
 quitus vocabatur, nunc autem cella sancti Dyonisii, Tosonisvallem¹⁷ cum Flaviaco¹⁸ et
 omnibus appendiciis suis excepto Temeriacocurte¹⁹, cellam sancti Marti[ni]²⁰ . . . ad se
 pertinentibus, Nucitum²¹ superiorem cum appendiciis suis, Francorumvillam²², Maflare²³,
 medietatem de Baliolo²⁴, Muscellam²⁵, Bedolitum²⁶, Villarem²⁷, Wasconemvillam²⁸ cum

20 *) Haec usque ad verba solvetur (l. 8) L ita comprehendit: Saponem vero de ipsis villis, sicut
 in prefata confirmatione memorati viri constitutum habetur, fratrum usibus persolvi im-
 periali roboratione decrevimus.

25 **) Loco verborum . . . die — fiant (l. 14) in L haec leguntur: de modiis sedecim, holera
 quoque, fruges arborum, pix, carpentarii circuli ad vasa vinaria preparanda et operimenta
 tectorum; sed et edificatio et restauratio officinarum secundum quod in sepe dicta con-
 scriptione supra memorati honorabilis viri continetur, dictante necessitate ministretur et fiat.

30 ***) Verba Ad vestimenta — crassum piscem (p. 692 l. 10) in L hoc modo comprehenduntur: Ad vesti-
 menta etiam vel omnes eorum necessitates secundum regularem institutionem procurandas
 confirmamus illis easdem villas, quas ipse per suam concessionem eis visus est condonasse,
 id est Murnum¹⁶, ut antiquitus vocabatur, nunc autem cella sancti Dyonisii, Tosonis-
 vallem¹⁷ cum Flaviaco¹⁸ et omnibus appendiciis suis, excepto Temeriacocurte¹⁹, cellam
 sancti Martini²⁰ in monte Iocundiaco²⁹ cum omni integritate, villam Pratariam³⁰ cum

2 Sequane suppl. e con. Latuero suppl. e con. 10 duo suppl. e L. 12 villis . . . operi-
 menta suppl. e con. et L. 15 corii suppl. e L. 17 Martini suppl. e L.

- 35 1) Frustra quaesivi. 2) Villeron, arr. Pontoise (Seine-et-Oise). 3) Villiers-le-
 Mahieu, arr. Rambouillet (Seine-et-Oise). 4) Lagny-sur-Marne, arr. Meaux (Seine-et-
 Marne). 5) Messy, arr. Meaux (Seine-et-Marne). 6) Ignotum est; cf. l. l. I, p. 572
 s. v. Linariolas. 7) Fericy, arr. Melun (Seine-et-Marne). 8) Non inveni. 9) Clichy,
 arr. Saint-Denis (Seine). 10) Hodie Seine fluviu. 11) Champagne, arr. Pontoise (Seine-
 40 et-Oise). 12) Aunay-sous-Auneau, arr. Chartres (Eure-et-Loire); v. supra p. 690 l. 18.
 13) Ormesson, arr. Pontoise (Seine-et-Oise). 14) Hodie 'le Maine'. 15) Non inveni.
 16) Mours, arr. Pontoise (Seine-et-Oise). 17) Toussonval en pays de Chambly (Oise) vel
 Tousson, arr. Fontainebleau (Seine-et-Marne)? 18) Frustra quaesivi. 19) Théméricourt
 (Seine-et-Oise). 20) Non inveni. 21) Noisy-le-Sec, arr. Saint-Denis (Seine).
 45 22) Franconville, arr. Pontoise (Seine-et-Oise). 23) Maffliers, arr. Pontoise (Seine-et-
 Oise). 24) Bailleul-le-Soc, arr. Clermont (Oise). 25) Ignotum est. 26) Belloy, arr.
 Pontoise (Seine-et-Oise). 27) Villiers-le-Mahieu, arr. Rambouillet (Seine-et-Oise); v. supra l. 1.
 28) Garsanveau, arr. Étampes (Seine-et-Oise); v. supra p. 690 l. 17. 29) Hodie 'mont Javou'.
 30) Presles, arr. Pontoise (Seine-et-Oise).

integritate et omnibus app[endiciis] . . . [a]c Villampictam¹ cum integritate ac omnibus appendiciis ad eas pertinentibus, Maioremvillam² cum integritate, in ipso vico mansum unum ad vaccariam³ et alterum ad fratrum infirmorum necessitates necnon ma[nsos] . . . similiter et mansos seu vineas, quas Franci homines in Belna⁴ ad usus fratrum delegaverunt, et mansos in Vanicolas⁵, quos Aglardus per precariam habuit, et solitum⁵ censum de venna⁶, quae est super fluvium Loch⁷; . . . riae Vallis⁸ et mansa supra mare, quae appellantur Mares⁹, cum integritate; super Sequanam vero capellam sancti Audoeni¹⁰ ad retia piscatoria emendanda vel ordinanda cum manso uno in Bonogilo¹¹ et integr[itate sua], . . . quattuor et in Bagasino¹² Gahareium¹³ cum integritate et appendiciis suis, quae coniacent in pago Constantino¹⁴ ad capiendum crassum piscem¹⁰ et de pago Pontiu¹⁵ censum de platessis¹⁶ et anguillis Somnensibus¹⁷ vel hanc . . .

suis omnibus, Pratariolam¹⁸ cum Sichaldicurve¹⁹ et omnibus ad se pertinentibus (*v. p. 691 l. 18 sqq.*), Nucitum²⁰ superiorem cum appendiciis suis, Francorumvillam²¹, Maflare²², medietatem de Baliolo²³, Muscellam²⁴, Bedolitu²⁵, Villarem²⁶, Wascone villam²⁷ cum integritate et omnibus appendiciis suis et omne theloneum atque censum, quod de mercato annuali¹⁵ per festivitatem sancti Dyonisii exire consuevit, sicut bone beateque memorie dominus avus noster Pippinus per suum preceptum eis dedit, quicquid exinde pars fisci poterat exactare²⁸, necnon et Trimlidum²⁹ ac Villampictam¹ cum integritate et omnibus appendiciis ad eas pertinentibus, Maioremvillam² cum integritate, in ipso vico mansos duos et mansionile in monte Sautia³⁰ cum adiacentiis suis, super Sequanam vero²⁰ capellam sancti Audoeni¹⁰ ad retia piscatoria emendanda vel ordinanda cum manso uno in Bonogilo¹¹ et integritate sua, in Alvernus³¹ mansos duos et in Campiniago³² mansos duos ad piscationem, villam Exonam³³ cum censu et integritate sua seu mansos et vineas in Belna⁴, quas Franci homines ipsius congregationis fratribus delegaverunt, necnon et mansos in Vaniculos⁵, sicut continetur in memorato scripto; censum etiam²⁵ solitum de venna⁶, que est super fluvium Loch⁷, et de pago Pontiu¹⁵ atque censum de Flandriis³⁴, sicut consuetudo fuit, villam siquidem, que dicitur Brenevallus³⁵ necnon et Mares⁹ et piscaturam in Tellis³⁶ cum integritate tam in censu quam in appendiciis eorum et mansos in Bracio³⁷ et Gabaregium¹³ in Bagasino¹² cum omni integritate et omnibus appendiciis suis, de quibus quedam coniacent in pago Constantino¹⁴ ad³⁰ capiendum crassum piscem. Verba et de pago — vel hanc (*l. 11*) desunt in *L.*

1 appendiciis . . . ac suppl. e *L.* 3 mansos suppl. secundum *L.* 9 integritate sua suppl. e con.
11 platessis] platesiis *Or.*

1) Villepinte, arr. Pontoise (Seine-et-Oise). 2) Merville, comm. de la Courneuve (Seine). 3) *Id est praedium vaccarum numero alendo idoneum; v. Ducange s. v.* 4) Beaune-³⁵ la-Rolande, arr. Pithiviers (Loiret); *v. supra p. 690 l. 33 sq.* 5) *Non inveni.* 6) *Id est de septo ad intercipiendos pisces; v. Ducange s. v.* 7—9) *Non inveni.* 10) Saint-Ouen, arr. Saint-Denis (Seine). 11) Bonneuil, arr. Pontoise (Seine-et-Oise). 12) Hodie 'Le Bessin'. 13) *Non inveni.* 14) Hodie 'Le Cotentin'. 15) Hodie 'Le Ponthieu'. 16) *Id est de genere piscium ('Plattfische').* 17) *Id est in Samona fluvio (hodie Somme) captis.*⁴⁰ 18) Prérolle, comm. de Presles, arr. Pontoise (Seine-et-Oise). 19) *Non inveni.* 20) Noisy-le-Sec, arr. Saint-Denis (Seine). 21) Franconville, arr. Pontoise (Seine-et-Oise). 22) Maflars, arr. Pontoise (Seine-et-Oise). 23) Bailleul-le-Soc, arr. Clermont (Oise). 24) *Ignotum est.* 25) Belloy, arr. Pontoise (Seine-et-Oise). 26) Villiers-le-Mahieu, arr. Rambouillet (Seine-et-Oise); *v. supra p. 691, l. 1 sq.* 27) Garsanveau, arr. Étampes (Seine-et-Oise); *v. supra*⁴⁵ *p. 690 l. 17.* 28) *V. privilegium Pippini regis d. d. 753 Jul. 8; MG. Dipl. Karol. I, p. 9 n. 6 (Mühlbacher² n. 73).* 29—31) *Frustra quaesivi.* 32) Champigny-sur-Marne, arr. Sceaux (Seine); *v. supra p. 690 l. 20.* 33) Essonnes, arr. Corbeil (Seine-et-Oise). 34) *Non inveni.* 35) Berneval-le-Grand, arr. Dieppe (Seine-Inférieure).

et* appendiciis suis vel mancipiis sive cum omnibus, quae per precarias aut per beneficia exinde homines retinent, ut post eorum quoque discessum ad usus fratrum revertantur fratribus ipsius congregationis . . . [ve]l omnium necessitatum suarum indigentias, qualiter omnes servi Dei ibidem omni tempore degentes absque ulla penuria vel aliqua occasione abbatis omnipotenti Deo cum omni observatione regulari p . . . in omnibus observatione, tam villae supra memoratae quam redditus earum ad fratrum usus perpetim cedantur et quicquid exinde pro opportunitate fratrum vel utilitate communi eis visum fuerit faciant . . . [humili]ter exoramus, ut quod salubri consilio egimus nihil subtrahere aut minuere faciant aut aliquid de his villis ad usus suos retorqueant vel alicui in beneficium tribuant, sed neque servitia ex eis exactent villis neque paraveredos aut expensas aut hospitum susceptiones recipiant aut ullas in aliqua re exactiones aut mansionaticos inde exigant absque inevitabili necessitate praeter consuetudinarias operationes** ex his villis, sicut hic subiungemus: id est de Murno¹ in insula arpennes III, in vineis ad monasterium . . . [po]nte Alvern² perticam I, de Prataria³ in insula arpennes II, in ponte Alvern² perticam I, ad monasterium de Tunino⁴ perticas II et in inundando Crodal⁵ ut supra de Tosonisvalle⁶ ad monasterium ad monasterium . . . monasterium de Tunino⁴ perticam I, de Sichardicurte⁷ in ponte Alvern² dimidiam perticam, de Britnivalle⁸ in ipso ponte perticam I, de Trimlido⁹ in insula arpennes III, in Brogilo¹⁰ similiter, in Gaiaco¹¹ a . . . infra monasterium in ponte perticas V, in inundatione Crodaldi⁵ ut supra et ad abbatis cellarium per vindemias de circulis carra X et, dum colliguntur vindemiae, carpentarios II et manoperarios VIII . . . arpennes V, in vinea arpennes III, ad Ulmicionem¹² perticas V, de Tunino⁴ ad Tricinam¹³ in ponto perticam I, in ponte Parisius¹⁴ perticam I. De*** omnibus siquidem,

*) Verba ex L p. 691 l. 27 — p. 692 l. 31 laudata haec sequuntur: Has igitur villas cum appendiciis et redditibus vel mancipiis sive cum omnibus, quae per precarias aut per beneficia exinde homines retinent, ut post eorum decessum ad usus fratrum et stipendia memorata revertantur fratribus ipsius congregationis ad speciales eorum necessitates imperiali auctoritate et indulgentia per hoc preceptum confirmationis nostre, sicut predictus venerabilis abba in sua confirmavit constitutione, stabili iure eis concedimus et confirmamus, precipientes, ut nullus abbatum per successiones quod salubri (v. p. 693 l. 8—13) egit consilio et nostro roboratum edicto subtrahere vel minuere audeat aut ad usus suos retorqueat vel alicui quiddam inde in beneficium tribuat, sed neque servitia ex eis exactet neque paraveredos aut expensas ad hospitum susceptiones recipiat aut ullas in aliqua re exactiones aut mansionaticos inde exigat absque inevitabili necessitate praeter consuetudinarias operationes.

**) Hic addit L: quae in sepe dicta memorati viri constitutionis pagina descripte habentur, quibus nil addere quisquam unquam presumat. Verba ex — perticam I (l. 23) in L desunt.

**) L constitutionis finem ita exponit et amplificat: Suprascripta autem ad centum quinquaginta monachorum numerum sunt ordinata. Ex quibus nil cuiquam abbatum licebit unquam

3 vel suppl. e con. 8 humiliter suppl. e con. 10 exactent — exactiones suppl. e L. 13 arpenn vel arp semper Or. 14 ponte suppl. e con. 16 inundando] mundando Or. 20 inundatione] inundatione Or. 23 ponto] ita Or., fortasse ponte corrigendum.

1) Mours, arr. Pontoise (Seine-et-Oise); v. supra p. 691 l. 15. 2) Non inveni; v. supra p. 692 l. 22. 3) Presles, arr. Pontoise (Seine-et-Oise); v. supra p. 691 l. 32. 4) Non inveni; v. infra l. 17. 22. 5) Hodie 'Le Crould' fluvius. 6) Tussonval en pays de Chambly (Oise) vel Tousson, arr. Fontainebleau (Seine-et-Marne); v. supra p. 691 l. 30 sq. 7) Non inveni; v. supra p. 692 l. 12. 8) Berneval-le-Grand, arr. Dieppe (Seine-Inférieure); v. supra p. 692 l. 27. 9) Non inveni; v. supra p. 692 l. 18. 10) Non inveni; sed fortasse idem est locus, cuius supra p. 690 l. 17 (Braogilo) mentio fit. 11) Frustra quaesivi. 12) Ormesson, arr. Pontoise (Seine-et-Oise); v. supra p. 691 l. 5. 13) Non inveni. 14) Paris.

quae in speciales usus fratrum ceduntur, quod . . . [con]stituimus, ex quo nil cuiquam abbatum licebit unquam subtrahere, augere vero qui forte voluerit multiplicatis ad usus eorum opibus multiplicentur et servitii divini cultores . . . necessaria devotione ob Dei amorem et istorum sanctorum honorem ac animarum salvationem egimus, inviolabiliter perpetim observare procurent et, si aliter, quod absit, iniqua saeculi cupiditate se . . . eius in conspectu sanctae et intemeratae ac semper virginis genetricis eiusdem Dei omnipotentis omniumque virtutum caelestium sanctique apostolorum principis seu istorum gloriosissim[orum martyrum] . . . ssionis institutoris cunctorumque Domini electorum dampnabiliter iudicandum cognoscant, sicut econtra, quod optamus potius et oramus, mercedem aeternae beatitudinis suam dilig . . . [adi]pisci.

Actum monasterio sancti apostolorum principis excellentissimorumque martyrum Dyonisii, Rustici et Eleutherii anno XVIII. Hludovici serenissimi imperatoris, indictione X., data XI. Kal. Februar. In Dei nomine feliciter.

. . . s ss. (*Nota Tironiana: subscripsi*). † Aldricus¹ archiepiscopus †. † Otgarius² archiepiscopus †. † Ebo indignus Remensis³ archiepiscopus (*Signum recognitionis*).¹⁵ Drogo⁴ episcopus (*NT.: subscripsi, scripsi*). . . . [su]bscripsi. † Witgarius peccator sanctae Taurinensis⁵ ecclesiae episcopus (*NT.: Witgarius peccator sanctae Taurinensis ecclesiae episcopus subscripsi*). Ercanradus indignus Parisiacensis⁶ ecclesiae (*NT.: episcopus*) subscripsi. . . . ecclesiae episcopus subscripsi. † Ionas indignus Aureliensis⁷ ecclesiae episcopus subscripsi (*NT.: Ionas indignus episcopus*). † Heribaldus⁸ in Dei nomine episcopus ss. . . . [e]piscopus (*NT.: subscripsi*). Truttarius⁹ episcopus (*NT.: subscripsi*).²⁰

subtrahere, augere vero qui forte voluerit multiplicatis ad usum eorum opibus accumulet et servitii divini cultores. Qui vero facere aliter praesumpserit et post decessum nostrum hanc nostram confirmationem, quam super predicti venerabilis viri Hilduini²⁵ constitutione fecimus, violare voluerit, querela ad successores nostros, qui tunc temporis nobis superstites fuerint, deveniat; ipsique agnita auctoritate nostra nostre constitutionis statuta defendant et sue auctoritatis precepto confirmant, sicut a se bene gesta defendi et confirmari a suis successoribus Deo annuente voluerint, qualiter futuris temporibus fratres in cenobio supradicto, regulam beati Benedicti servantes, absque perturbatione Deo libere deservire queant nobisque pro rata confirmatione merces et illis pro pia observatione in perpetua recompensetur eternitate. *Reliqua omisimus.*

1 constituimus *suppl. e coni.* 8 gloriosissimorum martyrum *suppl. e coni.* 10 adipisci *suppl. e coni.* 21 *NT. subscripsi] lectura notae dubia.*

1) Aldrici Senonensis (*Sens*, 829—836) subscriptionem sine dubio Hilduini nomen anteit.³⁵
2) Moguntinus (*Mainz*, 826—847). 3) Reims (816—835. 840—841). 4) Mettensis (*Metz*, 826—855). 5) Térouanne?, deest apud Gams, *Series episcoporum* p. 521. 6) Paris (831—857). 7) Orléans (825—843). 8) Autissiodorensis (*Auxerre*, 828—857). 9) Namnetensis (*Nantes*); ¹Gams, l. l. p. 581 Attoni Namnetensi attribuit annos 829—833., Drutcario annos 834. 835.

*54. CONCILIUM COMPENDIENSE.

833. mense Octobri.

Annales Bertiniani ad annum 833. ed. Waitz p. 6 sq. haec referunt: Hlotharius, arrepta potestate regia, . . . patrem secum sub custodia per Mettis usque ad
 5 Suessionis civitatem perducens, illic eum in monasterio sancti Medardi in eadem custodia reliquit. . . . Deinde condictum placitum Kalendas Octobris Hlotharius in Compendio habuit. Ibique episcopi, abbates, comites et universus populus convenientes dona annualia ei praesentaverunt fidelitatemque promiserunt. . . In quo
 10 conventu multa in domnum imperatorem crimina confinxerunt. Inter quos Ebo Remorum episcopus falsarum obiectionum incentor extiterat. Et tam diu illum vexaverunt, quousque arma deponere habitumque mutare cogentes, liminibus ecclesiae pepulerunt, ita ut nullus cum eo loqui auderet nisi illi, qui ad hoc fuerant deputati.

Quo in conventu quid episcopi ad synodum separatim congregati (cf. Mühlbacher² n. 926 a. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Ludwig dem Frommen' II, 65)
 15 statuerint — de Iesse episcopi Ambianensis restitutione v. etiam Thegani vitam Hludowici c. 4 et Flodoardi historiam Remensis ecclesiae II c. 20; MG. SS. II, 600. XIII, 473 —, reliquiae gestorum synodaliū manifestant. Sunt autem hae:

*A. EPISCOPORUM DE POENITENTIA, QUAM HLUDOWICUS
IMPERATOR PROFESSUS EST, RELATIO COMPENDIENSIS.

833 Oct.

20 *Codices manuscripti exauctorationis quae dicitur Hludowici imperatoris non iam exstare videntur.*

Edd.: Pithoeus, Annalium et historiae Francorum . . . scriptores coetanei XII (ed. Germ. Francofurti 1594), p. 322. Baronius, Ann. eccl. 833 n. 9. Binius III, 1, 573. Goldast,
 25 *Constitutiones imperiales II, 16. Sirmond II, 560. Duchesne, Historiae Francorum scriptores II, 331. Coll. reg. conc. XXI, 278. Vorburg, Hist. XI, 251. Labbe-Cossart VII, 1686; ed. Coleti IX, 801. Harduin IV, 1377. Lünig, 'Reichsarchiv' XV, 111. Bouquet VI, 243. Mansi XIV, 647. MG. LL. I, 366. Migne, Patrol. lat. XCVII, 659. MG. Capit. II, 51. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 489; cf. Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 926 b.*

*B. AGOBARDI CARTULA DE POENITENTIA
AB IMPERATORE ACTA.

833 Oct.

Legitur inter Agobardi archiepiscopi Lugdunensis († 840) opera in codice Parisiensi latino 2853 (antea I. B. Massoni) circa annum 840. conscripto.

35 *Edd.: Masson, S. Agobardi episcopi ecclesiae Lugdunensis opera (Paris. 1605), p. 378. Baronius, Ann. eccl. 833 n. 20. Sirmond II, 564. Duchesne, Scriptores II, 329. Coll. reg. conc. XXI, 285. Baluze, Agobardi opera II, 73. Vorburg, Hist. XI, 255. Labbe-Cossart VII, 1691; ed. Coleti IX, 806. Bibliotheca patrum Lugdunensis XIV, 319. Harduin IV, 1382. Bouquet VI, 246. Mansi XIV, 652. MG. LL. I, 369. Migne, Patrol. lat. XCVII, 664.*
 40 *CIV, 319. MG. Capit. II, 56. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 489.*

55. CONCILIUM AD THEODONIS-VILLAM CONGREGATUM.

835. mensibus Februario et Martio.

*De hoc concilio*¹ *annales Bertiniani ad annum 835. ed. Waitz p. 10 sq. haec*⁵ *referunt: (Hludowicus imperator) ad suum palatium in Theodonis-villam reversus est. In quo etiam circa sanctae Mariae purificationem*² *conventum generalem habuit omnium paene totius imperii sui episcoporum et abbatum, tam canonicorum quam regularium. In quo inter caetera ecclesiasticae instituta*³ *disciplinae illud summopere ventilatum est, quod annis prioribus idem religiosissimus imperator malivolorum Deoque adversantium*¹⁰ *tergiversatione inmerito depositus paterno hereditarioque regno et honore et regio nomine fuerat*⁴; *tandemque ab omnibus concorditer atque unanimiter inventum atque firmatum est, ut, illorum factionibus divino auxilio cassatis, ipse avito restitutus honori decorique regio merito reformatus, deinceps fidelissima firmissimaque oboedientia et subiectione imperator et dominus ab omnibus haberetur. Quam inventionis suaeque confirmationis*¹⁵ *seriem et unusquisque proprio scripto comprehendit propriaeque manus scriptione roboravit. Et plenius atque copiosius communi cunctorum descriptione in unum corpus in modum libelli comprehensa totius rei patratio, qualiter acta, ventilata, inventa et omnium subscriptione denuo digneque fuerit roborata, devotissima sincerissimaque benivolentia et tantis patribus auctoritate dignissima cunctorum notitiae manifestissimum*²⁰ *facere non distulerunt*⁵. *Nam venientes in memoratam urbem*⁶, *in basilica beati Stephani protomartyris, missarumque celebratione peracta et universis, qui aderant, rei ordine publice patefacto, coronam, insigne imperii, a sacrosancto altario sublevatam sacri ac venerandi antistites eius capiti cum maximo omnium gaudio propriis manibus restituerunt. Sed et Ebo Remorum pridem archiepiscopus, qui eiusdem fac-*²⁵ *tionis velut signifer fuerat, consenso eminentiori loco in eadem ecclesia, coram omnibus libera voce professus est eundem Augustum iniuste depositum et omnia, quae adversus eum patrata fuerant, inique et contra totius tramitem aequitatis fuisse machinata et tunc merito, iuste digneque imperii solio reformatum. Quibus sollempniter transactis ad sepedictum palatium*⁷ *regressi sunt; ibique Ebo in plenaria sinodo capi-*³⁰ *tale crimen confessus seque tanto, id est episcopali, ministerio indignum proclamans*

1) Cf. Mühlbacher² n. 938 a-c. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Ludwig dem Frommen' II, 126 sqq. 2) Febr. 2. 3) Quae non iam exstant; de punitis praeter Ebonem episcopis cf. Simson, l. l. II, 137 sq. 4) Scilicet anno 833. mense Octobri in concilio Compendiensi; supra p. 695. 5) Quae perdita sunt. 6) Scil. Mettensem. 7) In³⁵ Theodonis-villa (Diedenhofen).

propriaque scriptione confirmans sese omnium consensu atque iudicio ab eodem ministerio reddidit alienum; cf. etiam *Thegani vita Hludowici* c. 56, *MG. SS. II*, 600.

Accedit epistola synodi Tricassinae (cf. '*Neues Archiv*' XXVI, 638) anni 867. ad Nicolaum I. papam, ubi ita de Hludowico imperatore atque Ebone exponitur (*Mansi* XV, 792, respecta lectione codicis Laudunensis 407 saec. IX. ex. fol. 151 sqq.): (Ebonem) per Rothadum coepiscopum¹ suum et per Erchenradum², in cuius ecclesia latitabat, sed et per alios suos fideles . . . ad se imperator³ sub custodia deduci precepit, quem in monasterio sancti Bonifacii⁴ usque ad tempus synodi servari precepit. Ad quam anno incarnationis dominicae DCCCXXXV. omnes, qui convenerunt, episcopi singulim latim libellos de restitutione imperatoris communi consilio atque consensu ediderunt, quos in corpus unius voluminis nobis ostensi congestos propriis manibus subscripserunt, cum quibus et Ebo libellum manu sua auctoritate archiepiscopali subscriptum edidit, in quo professus fuit quicquid in ipsius imperatoris dehonoratione atque regni privatione contumeliose gestum fuerat nec canonice nec iuste factum fuisse; ceterorum etiam episcoporum, qui ad eundem conventum confluxerant, libelli de obiectis criminibus in imperatorem compilati non tacent. Et post datos libellos venientes episcopi cum imperatore et quam plurimis eius proceribus atque fidelibus in urbem Mettensium in basilica beati Stephani inter alia, quae tunc ibi fuere acta, Ebo publice tam pro imperatoris placanda offensa quam pro gratia eius recuperanda et sua iniuria removenda quaedam minus caute, pro sui tamen ereptione, in imperatoris iustificatione et in sua denotatione pronuntiavit. Indeque ad Teodonis villae palatium cum quibus perrexerat imperatore regresso, in episcoporum synodo Ebo presens ab imperatore presente est accusatus, quod eum falso fuerat criminatus et eisdem falsis criminibus impetum a regno deiecerat armaque ab eo ablata nec confessum nec convictum contra regulas ecclesiasticas ab ecclesiae aditu ac Christianorum societate eliminaverat. In quo molestissimum in se sentiens imperatorem petiit Ebo secessum, quatinus sine praesentia imperatoris liceret ei in synodo episcoporum suam agere causam. Quod obtinens convocavit ad se quosdam episcopos et eorum usus consilio, ut et ipse obprobrium vel periculum imminens de impetitis vel impetendis declinaret et sacerdotis dignitas insultationem saecularium devitaret, libellum temperantiae iuxta decreta Leonis papae⁵, sicut tunc cautius invenire potuerunt, dictavit et scribi coram se fecit ac propria manu subscripsit eundemque proprie ac iudicum suorum vocis professione attestatum synodo in abdicationem sui sponte porrexit⁶; cf. *concil. Suessionense* 853 act. II.; *Mansi XIV*, 985.

Alteram epistolam eodem tempore Romam missam habuit Flodoardus, in qua accuratius de rebus Ebonis agebatur; necessarium itaque ducimus ea repetere, quae in historia Remensis ecclesiae II c. 20 (MG. SS. XIII, 471 sqq.) leguntur: De Ebonis . . . depositione requirente postmodum papa Nicholao⁷, ab episcopis Galliae maximeque Belgicae provinciae haec inter alia in responsis accepit: 'Quod Ebo Remorum episcopus, accepta a Lothario pro patris prodicione abbatia sancti Vedasti⁸, falsarum⁹ obiectionum incentor extiterit et taliter criminatum eundem imperatorem isdem Ebo, a suis complicibus a liminibus ecclesiae proiectum ac publicae poenitentiae mancipatum custodiri fecerit, usque dum in anno incarnationis dominicae octingentesimo tricesimo quarto Lotharius, territus conventu fratrum suorum ac plurimorum fidelium patris imperatoris fuga lapsus

1) *Suessionensem*. 2) *Parisiensem*. 3) *Hludowicus*. 4) *Fuldensi*. 5) Cf. *Leonis M. epistola* d. d. 459 Mart. 6; *Mansi VI*, 410 (*Jaffé-K. n.* 545). 6) *V. infra* p. 701 l. 22 sqq. 7) 858—867. 8) *St. Vaast*. 9) *Verba falsarum obiectionum incentor leguntur etiam in annalibus Bertinianis ad a. 833. ed. Waitz p. 7 (v. supra p. 695 l. 10), quorum narratio cum insequentibus congruit. Illa vix a Flodoardo addita esse censet Waitz, l. l. XIII, 471 ann. 4.*

patrem suum adhuc ab ingressu ecclesiae sequestratum dimisit. Cum quo inter alios etiam quidam episcopi, fautores ipsius in adversitate patris sui, relictis (p. 472) contra sacras regulas sedibus suis, perrexerunt¹, Iesse videlicet Ambianensis et Hereboldus Autisiodorensis, Agobardus Lugdunensis et Bartholomeus Narbonensis episcopus. Et abscedente² illo, qui affuerunt episcopi imperatorem in ecclesia sancti Dyonisii re-⁵conciliaverunt et ecclesiasticae communioni restituerunt. Quod Ebo audiens quibusdam familiaribus suis plenitudinem suorum delegavit hominum et certum eis placitum dedit, ubi et quando iterum ad eum venirent'. Adicitur etiam³: 'Quod⁴ Ebo plurima, quae de facultatibus ecclesiasticis ferre tunc in argento et auro potuit secum assumens, cum quibusdam Normannis, qui iter et portus maris ac fluminum mare influentium notos¹⁰ habebant, cum paucis quoque aliis domesticis suis, nullo impetente vel persequente, noctu Remis aufugit et non solum parrochiam suam⁵, verum et Belgicam regionem deseruit et iter ad Normannos, quibus a Pascali⁶ papa necnon ab Eugenio⁷, successore ipsius, sicut epistolis eorundem presulum ad ipsum pro hac re datis edocemur⁸, fuerat predicator destinatus, arripuit. Quod manifestantibus eis, cum quibus hoc consilium¹⁵ iniit, imperatorem latere non potuit. Quapropter imperator per episcopos eum, Rothadum scilicet Suessonicum et Erchenradum Parisiorum episcopum, revocari fecit et in monasterio sancti Bonifatii⁹ ei et clericis ac laicis, qui cum eo erant, necessaria ministrari et sinodum expectare precepit. Sed¹⁰ et Hildemannus Belvacensis episcopus insimulatus, quod sicut prefati episcopi fugam ad Lotharium moliretur, in monasterio²⁰ sancti Vedasti detentus, sinodum expectavit¹¹. Ad¹² quam anno incarnationis dominicae octingentesimo tricesimo quinto venientes omnes episcopi, qui convenerant, singillatim libellos de restitutione imperatoris communi consilio atque consensu ediderunt et propriis manibus subscripserunt. Cum quibus et Ebo, ut re vera in statu suo adhuc manens, libellum manu sua cum additamento archiepiscopi scriptum edidit. In quo²⁵ libello professus et quicquid in ipsius imperatoris dehonoratione gestum fuerat iniustum factum fuisse'. Item post pauca: 'Et¹³ post datos libellos venientes episcopi cum imperatore et quam plurimis eius fidelibus ac regni primoribus in urbem Mettensium in basilica beati Stephani publice a Drogone¹⁴ episcopo relecta sunt quae de restitutione imperatoris omnium unanimitate inventa fuere. Post hanc adnuntiationem Ebo³⁰ Remorum episcopus, qui¹⁵ eiusdem factionis velut signifer fuerat, conscendens eundem

1) Cf. Simson, l. l. II, 89 ann. 3. 116 ann. 5. 2) Verba abscedente — reconciliaverunt paulisper mutata occurrunt iterum in annalibus Bertinianis ad a. 834; l. l. p. 8. 3) In eadem certe epistola deperdita, cuius fragmenta Flodoardus operi suo inseruit. 4) De fide suspecta huius narrationis cf. Simson, l. l. II, 131 ann. 5, de cuius explanatione ad p. 131 sqq.³⁵ remittimus. 5) Id est diocesim Remensem. 6) V. epistolam Paschalis I. papae, qua Ebo et Halitgarius, ad partes Aquilonis missi, ut fidem Christi propagarent, omnibus Christianis commendantur, circa 822. (MG. Epp. V, 68; Jaffé-E. n. 2553). 7) V. MG. Epp. V, 70 ann. 4; Jaffé-E. n. 2564. 8) Verba haec Waitz, l. l. XIII, 472 ann. 5 Flodoardo tribuenda suspicatur, quamvis mirum sit, quod ex his litteris papalibus alibi nihil attulit. Item ea ex epistola deper-⁴⁰ dita deprompta esse magis fortasse placet. 9) Fuldensi. 10) Waitz, l. l. XIII, 472 ann. 5 monet iam ipsa epistolae verba Flodoardum exscribere videri, quod num antea fecerit, certius intelligi nequire. Omnia ex epistola repetita esse, interpositis tamen verbis Item post pauca (l. 27), Item post aliquanta (p. 700 l. 7) crediderim. 11) Cf. Hincmari epistola ad Nicolaum papam data; Opp. II, 301. 12) Verba Ad quam — factum fuisse occurrunt paulisper mutata in epi-⁴⁵ stola concilii Tricassini 867; supra p. 697 l. 8 — 14. 13) Cf. ibid. l. 16 sqq. 14) Mettensi. 15) Verba qui — reformatum paulisper mutata etiam in annalibus Bertinianis ad a. 835. (l. l. p. 11; supra p. 696 l. 25 — 29) inveniuntur.

locum, ubi Drogo steterat, coram omnibus professus est eundem Augustum iniuste depositum et omnia, quae adversus eum patrata fuerant, inique et contra totius auctoritatis tramitem fuisse machinata, merito iusteque proprio imperii solio reformatum. Et sic omnibus laudes Deo canentibus, et quae tunc ibidem fuerant agenda peractis, ad Theodonis-villae palatium regressi sunt; ibique Hildemannus¹ in sinodo presens se a calumpnia sibi impacta regulariter exuens satisfecit sinodo et per eam imperatori. Ebo² vero in eadem sinodo presens ab imperatore presente accusatus est, quod eum falso fuerat criminatus et eisdem falsis criminibus appetitum a regno deiecerat armisque ab eo ablatis nec confessum nec convictum contra regulas ecclesiasticas ab ecclesiae aditu ac Christianorum societate eliminaverat³, sicut et isdem scripto subscriptione sua roborato et verbis coram omnibus professus fuerat. Et cum essent alia etiam crimina, de quibus post hanc accusationem accusandus erat et de quibus apud imperatorem iam antea fuerat accusatus et non canonice purgatus, sicut et post epistola episcoporum ad Sergium papam⁴ demonstrat, et pro quibusdam eorum extiterat a consilio imperatoris eiectus⁵ — quae patefacta veritate negare non valebat —, petiit secessum, ut sine presentia imperatoris liceret ei in sinodo episcoporum suam agere causam. Quod obtinens convocavit ad se quosdam episcopos et nullo cogente, sed propria sponte secundum eorum consilium sequentium Africanum concilium⁶, ut parceretur ipsius verecundiae ac propter ecclesiae opprobrium et insolentem insultationem secularium, ne dignitas sacerdotalis pollueretur, si (p. 473) publice de his, de quibus impetitus et adhuc impetendus erat, confessus aut convictus foret, libellum suae depositionis dictavit et scribi coram se fecit et propria manu subscripsit secundum traditionem ecclesiasticam eundemque libellum propriae ac vivae vocis confessione attestatum in abdicationem sui, nullo ab eo quaerente vel exigente, sinodo ultro porrexit et, sicut videri tunc ab his, qui interfuerant, potuit, sacerdotio se sponte submovit, quaerens remedium poenitendi, sicut in eodem professionis ac subscriptionis suae libello continetur hoc modo: 'Ego Ebo indignus episcopus — Ebo quondam episcopus subscripsi †' (v. infra sub A p. 701 l. 10 sqq. et sub B p. 702 l. 10 sqq.). Et ut omnia secundum leges, quibus moderatur ecclesia, in sinodo legaliter adimpleret, simul cum eis, quos secundum Affricae provinciae canones elegerat sibi iudices, dicente apostolo: *Adversus presbiterum accusationem noli recipere nisi sub duobus vel tribus testibus*, ut in ore duorum vel trium testium constaret etiam suae accusationis et, ut alius se sacerdotio defuncto ei succederet, testificationis verbum, ascivit et alios tres episcopos veritatis de sua accusatione et testificatione conscios in testimonium suae professionis, Theodericum⁷ scilicet episcopum et Achardum⁸ episcopum dioceseos suae⁹ et Nothonem¹⁰ archiepiscopum. Et sic ipse professus et sex episcopis suae professioni attestantibus, ut prediximus, libellum sinodo porrexit, cunctique episcopi, qui sinodo interfuerunt, singillatim ac viritim dixerunt illi: 'Secundum tuam professionem et subscriptionem cessa a ministerio'; et coram omnibus hanc noticiam cum prescripto libello temporibus

1) *Bellovacensis*; v. supra p. 698 l. 19. 2) *Sequentia ad verbum fere cum epistola concilii Tricassini* (supra p. 697 l. 22 sqq.) concordant. 3) *Scilicet anno 833.*; cf. supra p. 695 *Simson*, l. l. II, 66 sqq. 4) 844—847. 5) Cf. *Simson*, l. l. II, 133 ann. 6. 6) Cf. *concil. Carthaginiense 407* (in *codice canonum ecclesiae Africanae* c. 96 = apud *Dionysium Exiguum concil. Africanum* c. 63; *Mansi III*, 802): *Ut ab electis iudicibus provocare non liceat. Si autem fuerit provocatum, eligat qui provocaverit iudices et cum eo et ille, contra quem provocaverit, ut ab ipsis deinceps nulli liceat provocare.* A. Nissl, *'Der Gerichtsstand des Clerus im fränkischen Reich* (Innsbruck 1886), p. 77 ann. 4. 7) *Cameracensem*. 8) *Noviomacensem*. 9) *Suffraganei erant archiepiscopi Remensis*. 10) *Arelatensem*.

futuris conservandam Ionas¹ episcopus Heliae notario², qui libellum Ebonis scripserat, cui idem Ebo subscripsit, secundum LVIII. capitulum³ et item secundum capitulum LXXIII. concilii Africani⁴ pro omnibus dictavit, et idem Helias haec, quae secuntur, conscripsit: Acta est haec Ebonis professio eiusque propriae manus subscriptione roborata in conventu sinodali generaliter habito apud Theodonis-villam anno incarnationis domini nostri Iesu Christi DCCCXXXV., anno etiam imperii gloriosi Caesaris Ludowici XXIII'. Item post aliquanta: 'Libellum sibi ab Ebone porrectum post dampnationem eius sinodus Folconi presbitero, qui eidem Eboni in episcopii Remensis susceptione successerat⁵, cum sinodali noticia dedit, quique in scrinio Remensis ecclesiae conservatur, cuius exemplar sanctae memoriae papae Leoni⁶ directum didicimus'¹⁰ et cetera.

Karolus denique rex anno 867. ad Nicolaum I. papam ita scribit (Mansi XV, 796, respecta lectione codicis Laudunensis 407 s. IX. ex. fol. 178 sqq.): '(Ebo) Mettis civitatem est ductus, ubi in ecclesia sancti Stephani ambonem coram omnibus conscendens professus est non equum in gloriosum imperatorem dominum suum intulisse iudicium.¹⁵ Ibi etiam idem piissimus imperator ab omnibus episcopis, clero et populo est honorabiliter coronatus et pristino restitutus imperio. Hinc iterum placito generali convocato praefatum Ebonem sibi iussit exhiberi et eum pro inlata iniuriarum contumelia ac nonnullis episcopis praesentibus⁷, episcopi siquidem, imperatori satisfacere et pontificalem reverentiam servare cupientes, obtinuerunt apud eundem imperatorem, ut non coram²⁰ laicis, sed in sacrario ipsius Ebonis causa disponderetur. Ebo autem omni temporali privatus subsidio omnique humano destitutus solacio, tempori consulens, accersito quodam recluso nomine Framegaudo, misit per eum genetrici nostrae Iudith gloriosae imperatrici anulum, quem ab ea quondam acceperat, quem etiam, quotiescumque aliquo tangebatur, mittere solebat, et ut sui miseretur flebiliter peroravit. Eundem vero²⁵ anulum genetrix nostra in ipso nostrae nativitatis articulo, quia archiepiscopus erat, pro sua religione et sanctitate, ut nostri iugiter in suis orationibus memor esset, ei miserat. Tunc ipsa, horum reminiscens eiusque lacrimabilia suspiria agnoscens, pio suasu apud episcopos, qui illuc convenerant, obtinere curavit, quatenus et imperatoris animum satisfaciendo lenirent et leges divinas transgrediendo non violarent, ne forte³⁰ vindictam severitatis exercentes in eum, qui in eos deliquerat, non viderentur dignam Deo reddere vicissitudinem, qui eos a tanto periculo liberaverat. Statuerat enim animo, ut pro reverentia tanti ministerii nullatenus in depositionem cuiusquam episcopi praeberet adsensum. Et ob hoc apud pium imperatorem obtinuit, ne in eius depositionem amplius impelleret, quod et secundum moderatissimum eiusdem genetricis³⁵ nostrae gloriosae imperatricis consilium satisfacerent piissimo imperatori et in eundem Ebonem non aliam sententiam intulissent, nisi quam ipse scripto ediderat. Hanc autem authenticam scriptionem a praefato Fulcone venerabili abbate, cui tunc ecclesia Remensis commissa fuerat⁵, Hinemarus venerabilis archiepiscopus accepit et vobis eam, ut ipse nobis retulit, transmisit; sed utrum pure ac simpliciter vobis sit directa, igno-⁴⁰ ramus; hoc tamen verissime novimus, quod nullus episcoporum eam propria manu

1) Aurelianensis. 2) Tum presbytero, postea episcopo Carnotensi; cf. Simson, l. l. II, 135. 3) Cf. concil. Carthaginense 403 (in codice canonum ecclesiae Africanae c. 92 = apud Dionysium Exiguum concil. Africanum c. 59); Mansi III, 791 sq. 4) Cf. concil. Carthaginense 407 (in codice canonum ecclesiae Africanae c. 107 = apud Dionysium Exiguum concil. Africanum c. 74; Mansi III, 810: . . . placuit, ut sibi unus episcopus vendicet cognitionem. 5) Cf. H. Schrörs, 'Hinkmar Erzbischof von Reims' (1884), p. 35 sq. 6) IV. (847 — 855). 7) Sensum hiare manifestum est.

subterfirmaverit. Nam idem Ebo, comperta inevitabili sui discriminis causa, protulit tres testes tamquam suos confessores, Aiulfum videlicet archiepiscopum¹, Modoinum² et Badaradum³ episcopos, qui vicem illius obtinentes dicerent, si ita verum est, ut ipse Ebo eis confitebatur, consilium ei darent, ut a pontificali ministerio abstineret. Qui etiam sibi alios tres adsciverunt, qui eum illis confitentem viderent, Notonem scilicet archiepiscopum⁴, Teodricum⁵ et Achardum⁶ episcopos; cf. A. Nissl, 'Der Gerichtsstand des Clerus im fränkischen Reich' p. 71. 77.

*A. EBONIS ARCHIEPISCOPI REMENSIS RESIGNATIO.

835. Mart. 4.

¹⁰ *Documentum hoc, cuius textum hoc loco non praebeamus ea de causa, quod iteratur in libello episcoporum infra sub B edendo, legitur in codice Berolinensi 89, Phill. 1765 (antea collegii Claramontani, tum Meermanniano) saec. X. XI. fol. 90', praemisso lemmate: Scriptum quod Ebo Remensis episcopus optulit in sinodo contra (add. e coni.) se ipsum. Transiit praeterea in apologeticum Ebonis, cuius duas formas in appendice concilii Ingelheimensis 840 (infra n. 61) prima et secunda proferemus, in narrationem clericorum Remensium in appendice tertia eiusdem concilii Ingelheimensis exhibendam, in Flodoardi denique historiam Remensis ecclesiae II c. 20 (MG. SS. XIII, 473 = MG. LL. I, 370 = MG. Capit. II, 55). — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 489.*

B. LIBELLUS EPISCOPORUM DE EBONIS RESIGNATIONE.

835. Mart. 4.

²⁰ *Epistola concilii Tricassini anno 867. ad Nicolaum I. papam directa post verba supra p. 697 allegata ita pergit: Post cuius libelli recitationem et episcoporum, quibus secretius confessus fuerat, responsionem omnium denuntiatione actum est, ut a pontificali cessaret ministerio. Cuius libelli exemplar papae Leoni⁷ missum auditu didicimus, sed et vestrae auctoritati in altera scedula cum his, quae eidem libello episcopi superaddiderunt, dirigimus.*

³⁰ *Haec episcoporum relatio legitur in codice Laudunensi 407 saec. IX. ex. (= L) fol. 159—160, quem in textu constituendo secuti sumus. Varias lectiones adpersimus ex duobus aliis libris, codice scilicet Bruxellensi 5417—5422 saec. X. (= B) p. 113—115 et codice Romano bibliothecae Vaticanae inter Palatinos 576 (antea ecclesiae s. Martini Moguntini) saec. IX. (= P) fol. 33'—34'. Qui duo tantum subsidia sunt in textu constituendo propterea, quod ex Hincmari archiepiscopi opere de praedestinatione acta de Ebone deprompserunt. Hic autem in libro suo laudato (c. 36; Opp. ed. Sirmond I, 324) recepit libellum episcoporum, inter cuius duas partes, Ebonis scilicet resignationem (supra A) et additionem episcoporum (de qua verba fiunt in epistola Tricassina supra laudata) haec interposuit: Hac scriptura coram synodo prolata atque confirmata confessus est ipse (scil. Ebo) viva voce et dedit testes alios exceptis iudicibus, Nothonem archiepiscopum⁴, Theodoricum episcopum⁵ et Achardum⁶ episcopum. Et sic ab omnibus, qui in eodem concilio fuerunt, episcopis accepit sententiam dicentibus per ordinem*

⁴⁰ 1) Bituricensem. 2) Augustodunensem. 3) Paderbornensem. 4) Arelatensem.
5) Cameracensem. 6) Noviomacensem. 7) IV. (847—855).

omnibus: 'Secundum¹ tuam confessionem cessa a ministerio'. Et sic coram ipso, iubente ac audiente synodo, dictatum est a Iona Aurelianense episcopo Heliae presbytero, postea Carnotensi episcopo, et praescriptae paginae confessionis eiusdem in ipsa synodo subscriptum atque subiunctum est hoc modo: Acta est haec — Morbertus episcopus (*infra l. 21 — p. 703 l. 22*). In fine autem Hincmarus addit: Et haec scriptura iudicante synodo post haec omnia patrata data est a Drogone, qui synodo praesidebat una cum Hetti episcopo Trevirensi, Fulconi, qui successor in sede Remensi Ebonis fuerat designatus; cf. etiam quae supra p. 697 sqq. ex Flodoardo attulimus.

Libellus ab Ebone synodo porrectus.

Ego Ebo indignus episcopus recognoscens fragilitatem meam et pondera peccatorum meorum testes confessores meos, Aiulfum² videlicet archiepiscopum et Badaradum³ episcopum necnon et Modoinum⁴ episcopum, constitui mihi iudices delictorum meorum et puram ipsis confessionem dedi, quaerens remedium paenitendi et salutem animae meae, ut recederem ab officio et ministerio episcopali, quo me recognosco esse indignum, et alienum me reddens pro reatibus meis, in quibus peccasse secreto ipsis confessus sum, eo scilicet modo, ut ipsi sint testes alio succedendi et consecrandi subrogandique in loco meo, qui digne praeesse et prodesse possit ecclesiae, cui hactenus indignus praefui. Et ut inde ultra nullam repetitionem aut interpellationem auctoritate canonica facere valeam, manu propria mea subscribens firmavi. † Ebo quondam episcopus subscripsi.

Acta est haec Ebonis professio eiusque propriae manus subscriptione roborata in conventu synodali generaliter habito apud Teodonis villam anno incarnationis domini nostri Iesu Christi MCCCXXXV., anno etiam imperii gloriosi Caesaris Hludowici XXIII., indictione XIII., sub die Kalendarum quarto Nonas Martii⁵.

Hi sunt episcopi, qui confessionem manu sua propria firmatam audierunt, in qua continebatur, quod ipse Ebo pro quibusdam criminibus, quae confessoribus suis, Aiulfo² archiepiscopo, Badarado³ episcopo, Modoino⁴ episcopo, Achardo episcopo⁶, Theoderico episcopo⁷ et Notoni archiepiscopo⁸ confessus est, nullatenus officium pontificale agere deberet. Nam et ipsi testes, eodem Ebone poscente et coram adstante, in conspectu omnium, qui adfuerunt, tam episcoporum quam et caeterorum sacerdotum, viva voce testificati sunt, quia tale peccatum eis confessus fuerat, pro quo dignus non erat episcopale ministerium ultra iam agere. Sed et hoc ipsi testes et confessores sui intulerunt, quia, si idem peccatum ante ordinationem admisisset,

9 Libellus — porrectus] Exemplar libelli, quo iuxta decreta sanctae Romanae ecclesiae Ebo in synodo se deposuit et a quadraginta tribus episcopis secundum suam confessionem et subscriptionem adiudicatus est (fuit) B. P. 17 subrogandique deest L. 19 propria mea] mea propria B. 20 subscripsi] scripsit P. 21 Haec — Hludowici XXIII. leguntur etiam apud Flodoardum, supra p. 700 l. 4—7. 22 Teudonis B. Flod., Theodonis P. 23 Ludowici Flod. 24 Nonarum P. Marci B. P. 28 Teoderico P. Nothoni P.

1) Flodoardus (*supra p. 699 l. 38 sq.*) praebet: Secundum tuam professionem et subscriptionem cessa a ministerio. 2) Bituricensem. 3) Paderbornensem. 4) Augustodunensem. 5) Cf. Hincmarus ad synodum Suessionensem 853 c. 1 (*Opp. ed. Sirmond I, 271*): . . . (Ebo) damnatus fuit anno incarnationis dominicae DCCCXXXV., indictione XIII., sub die Kalendarum IIII. Nonas Martii. 6) Noviomacensi. 7) Cameracensi; cf. *Gesta epp. Cameracensium I c. 43*; *MG. SS. VII, 417*. 8) Arelatensi.

nullo modo episcopus ordinari debuisset. Pro qua re ad eorum consilium dixit se idem Ebo coram omnibus ad ministerium episcopale indignum fore et ab eo recedere debere et sub paenitentiae modo Dominum sibi propitium facere velle. Nam et episcopi secundum confessionem ipsius manu sua propria roboratam et testimonium confessorum suorum decreverunt, ut a ministerio recederet pontificali et aliis orationum officiis, excubiis Domino serviendo, eum sibi propitium faceret.

Haec sunt nomina eorundem episcoporum: (1) Drogo¹ archiepiscopus. (2) Hetti² archiepiscopus. (3) Otgarius³ archiepiscopus. (4) Ragnoardus⁴ archiepiscopus. (5) Landramnus⁵ archiepiscopus. (6) Haldricus⁶ archiepiscopus. (7) Noto⁷ archiepiscopus. (8) Aiulfus⁸ archiepiscopus. (9) Ratoldus⁹ episcopus. (10) Ionas¹⁰ episcopus. (11) Frotarius¹¹ episcopus. (12) Erchanradus¹² episcopus. (13) Raganarius¹³ episcopus. (14) Vulfinus episcopus. (15) Teodericus¹⁴ episcopus. (16) Achardus¹⁵ episcopus. (17) Rothadus¹⁶ episcopus. (18) Badaradus¹⁷ episcopus. (19) Moduinus¹⁸ episcopus. (20) Item Teodiricus¹⁹ episcopus. (21) Walocarius episcopus. (22) Godelricus episcopus. (23) Godefridus²⁰ episcopus. (24) Teutmundus episcopus. (25) Ermbertus²¹ episcopus. (26) Hucbertus²² episcopus. (27) Heirardus episcopus. (28) Albericus²³ episcopus. (29) Freulfus²⁴ episcopus. (30) Iohannes²⁵ episcopus. (31) Hildegmannus²⁶ episcopus. (32) Hildi²⁷ episcopus. (33) Christianus episcopus. (34) Sisagutus episcopus. (35) Item Raganarius²⁸ episcopus. (36) Crispio episcopus. (37) Teutgaudus episcopus. (38) Bonus episcopus. (39) Favo²⁹ episcopus. (40) Ado³⁰ episcopus. (41) Teutbertus³¹ episcopus. (42) Wiladus³² episcopus. (43) Morbertus episcopus.

6 officii] et add. P. eum om. P. 7 Hetti] Aethi B. P. 8 Otgarius] Autgarius B. P.
9 Landrannus P. Notho P. 11 Frotharius P. 13 Rothadus] Hrothadus B. P. Badaradus]
25 Battradus B. P. Modoinus P. 14 Theodericus B, Teodericus P. Walocharius P. Godol-
ricus P. 15 Godofridus B. P. 16 Arbericus P. 17 Freulfus] Ferculfus B. P. 18 Sisaguttus P.
19 Theutgaudus B. 21 Viladus B. P.

1) Mettensis. 2) Treverensis. 3) Moguntinus. 4) Rotomagensis. 5) Turo-
nensis. 6) Cenomannensis. 7) Arelatensis. 8) Bituricensis. 9) Strassburgensis.
30 10) Aurelianensis. 11) Tullensis. 12) Parisiensis. 13) Ambianensis. — Sedes episco-
porum, quorum nomina numeris carent, ignorantur. 14) Cameracensis. 15) Noviomacensis.
16) Suessionensis. 17) Paderbornensis. 18) Augustodunensis. 19) Mindensis. 20) Niver-
nensis aut Silvanectensis? 21) Baiocensis. 22) Meldensis. 23) Lingonensis. 24) Lexo-
viensis. 25) Abrincatensis? 26) Bellovacensis? 27) Viridunensis. 28) Passaviensis
35 aut Venetiensis (Vannes)? 29) Cabillonensis. 30) Valentinus. 31) Massiliensis. 32) Con-
stantiensis?

56. CONCILIUM AQUISGRANENSE¹.

836. mense Februario.

Annales Bertiniani Prudentio Trecensi auctore ad annum 837. (ed. Waitz p. 13) haec referunt: In tempore . . . post natalitiae celebritatis sollempnia, purificatione beatae semper virginis Mariae episcoporum conventum in Aquis habuit (sc. Hludowicus im-⁵perator), in quo sanctae Dei ecclesiae plurimum tractatum est, et quid cuique ordini proprię conveniret, patefactum atque descriptum est. Epistola etiam ab eodem venerabilium episcoporum conventu ad Pippinum directum est, in qua eum salutis suae magnopere monuerunt et insuper, ut memor moris progenitorum suorum ac precipue piissimi genitoris sui res ecclesiarum Dei pridem a suis invasas atque direptas inte-¹⁰gritati earum restitueret, ne tali etiam occasione divinam contra se iracundiam ardentius incitaret.

Patet Prudentium hoc concilium Aquisgranense minus recte anno 837. adscripsisse (cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Ludwig dem Frommen' II, 148 ann. 2), cum in editionibus annus occurrat incarnationis 836., imperii Hludowici 24.,¹⁵ indictio 14. Observandum autem est unicum illorum codicem praeberere annum incarnationis 833. Sed pro DCCCXXXIII. legendum est DCCCXXXVI., quod levi emendatione statui potest, annum imperii XXIII. mutare in XXIII., qui currebat inde a die 5. vel 4. Kalendas Februarii 836. usque 837., equidem mutare non ausim, propterea quod in documento non in ipso tabulario imperatoris confecto facile error irrepsit; indictionis²⁰ denique numerus in unum annum 836. quadrat. Dies 2. mensis Februarii (erat feria IV.), quem praebet Prudentius (l. l.), fortasse est ille, quo synodus convocata est aut coepta; cf. Mühlbacher² n. 954 a.

A. DECRETA CONCILII AQUISGRANENSIS.

836. Febr. 6.

25

Decreta synodalia non prorsus nova afferunt. Repetunt enim capita nonnulla concilii Parisiensis anno 829. celebrati ac saepe ea, quae inde et in episcoporum ad Hludowicum imperatorem relationem anni 829. (MG. Capit. II, 26 sqq.) et in Ioniae Aurelianensis libellum de institutione regia (ed. L. d'Achéry, Spicilegium ed. 2. I, 324 sqq. = Migne, Patrol. lat. CVI, 285 sqq.) transierunt. Ex annotationibus autem infra adspersis³⁰ apparebit hos tres fontes (concilium Parisiense, relationem episcoporum, Ioniae librum) promiscue esse adhibitos, ita ut modo hunc, modo illum secuti sint synodales. Alia capita leguntur et in relatione illa episcoporum et in his decretis Aquisgranensibus, non in concilio Parisiensi: si respexeris ad ea, quae de indole ac natura relationis laudatae exposuimus (supra p. 602), haec capita ex aliis conciliis anni 829. originem trahere³⁵

1) Hoc concilium in editis insignitur Concilium Aquisgranense II.

statues, quorum acta ad nostra usque tempora non pervenerunt (v. supra p. 601 sq.). Quot capita denique Aquisgranensia in decretales Pseudoisidorianas transierint, earum editor P. Hinschius b. m. luculenter demonstravit (p. CXXVI).

Decreta ipsa leguntur in codice Guelferbyitano inter Helmstadiensens 365 (antea
 5 *M. Flacii Illyrici) saec. X. (= G) fol. 44—62'.*

Edd.: Surius III, 409. Bollandus-Nicolini III, 821. Binius III, 1, 575. Sirmond II, 574. Coll. reg. conc. XXI, 295. Labbe-Cossart VII, 1700; ed. Coleti IX, 815. Harduin IV, 1387. Hartzheim II, 73. Mansi XIV, 671. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 490.

In nomine sanctae trinitatis. Cum convenissemus episcopi, quorum nomina¹
 10 subter adnectentur, synodali evocatione convocante nos gloriosissimo et orthodoxo imperatore Hludowicho, invictissimo Augusto, gratia inspirante divina, Aquisgrani palatii in secretario basilicae sanctae genetricis Dei Mariae, quod dicitur Lateranis², anno incarnationis domini nostri Iesu Christi DCCCXXXVI., indictione XIII., anno vero imperii praedicti Caesaris XXIII.³, VIII. scilicet Iduum mensis Februarii⁴ et ibi de
 15 statu sanctae Dei aeclesiae ammonente serenissimo atque totius religionis devotissimo praefato imperatore tractare coepissemus pari consensu, primo visum est normam universae religionis atque aeclesiasticae disciplinae in duabus consistere personis, pontificali videlicet atque imperiali, de⁵ qua re Gelasius Romanae sedis venerabilis episcopus ad Anastasium scripserit ita imperatorem: Duae⁶ sunt, inquit, imperatrices augustae, quibus
 20 principaliter hic mundus regitur, auctoritas scilicet sacrata pontificum et regalis potestas. In quibus tanto gravius pondus est sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus in divino reddituri sunt examine rationem. Unde etiam Fulgentius in libro de veritate praedestinationis et gratiae ita scribit: Quantum⁷ pertinet, inquit, ad huius temporis vitam, in aeclesia nemo pontifice potior et in saeculo Christiano imperatore nemo celsior invenitur.

25 Cum haec quippe ita se habeant⁵, primo, o venerande Caesar, omnipotenti Domino vestraeque benignissimae excellentiae exultantibus praecordiis immensas referimus gratias, qui nos instinctu divino per tam devotissimum a se electum atque constitutum ammonitorem tam misericorditer tamque clementer ammonere dignatus est iuxta con-

13 DCCCXXXVI.] DCCCXXXIII. G. 18 imperiali G. 22 praedestinationis G.

30 1) Quae non iam exstant. 2) Cf. quae supra p. 464 ann. 1 protulimus. 3) Operae pretium est hoc loco, quamquam de synodi tempore iam Simson (l. l. II, 148 ann. 2) fusius egit, repetere notam Binii editioni ipsius (v. supra l. 6) subiunctam (legitur etiam apud Mansi XIV, 734): Cum quo (scil. anno Christi 836.) indictio XIV. et tempora Ludovici imperatoris, quae hic signantur (v. autem p. 704 l. 18 sqq.) coincidunt. Unde patet in numerum annorum Domini
 35 apud acta concilii expressorum mendum et errorem irrepsisse, ubi legitur Anno Christi redemptoris DCCCXXXIII. Siquidem iste annus cum XIV. indictione nullo modo coaptari potest. Dubitari posset, sitne error potius in numero indictionum quam annorum Christi redemptoris, nisi ex actis concilii constaret hanc synodum istis temporibus posteriorem esse, quibus Ludovicus absque imperio sub potestate hostium erat atque in ordinem redactus privatam vitam ducebat. Illud contigisse anno
 40 Domini DCCCXXXIII. patet ex iis, quae dixi supra in notis concilii illius, quod habitum est apud Compendium (in hac editione supra p. 695). Quae suspicor in numerum potius annorum Christi irrepsisse mendum hac ratione, ut quod notatum habetur anno Domini DCCCXXXVI scriptor ita reddiderit DCCCXXXIII., quinarium numeri nota V in duo sic dissecta. 4) Febr. 6 (scil. die dominico); v. supra p. 704 l. 21 sqq. 5) Ex concilio Parisiensi 829 lib. I c. 3 (supra p. 610
 45 l. 35 — p. 611 l. 3) aut ex relatione episcoporum 829 c. 3 (MG. Capit. II, 29). 6) Gelasius I., Epistola ad Anastasium imperatorem; Thiel, Epistolae Roman. pontif. I, 349 (Jaffé-K. n. 632). 7) Fulgentius, De veritate praedestinationis et gratiae II c. 38; Opp. 477.

suetudinem beatissimae memoriae genitoris vestri, ut memores ministerii nostri divinitus nobis licet indignis conlati pro modulo possibilitatis officio sacerdotali secundum omnipotentis Dei voluntatem operam dare studeremus.

Revolutis igitur a vestra nobis benignissima devotione conlatis tribus capitulis, id est ut ventilentur, sine¹ quo episcopi episcopale ministerium absque offensione divina 5 ullo modo perficere non possunt, aut² quid unumquemque episcoporum scire oporteat atque implere nec omnino ignorare absque periculo liceat, vel etiam quid ad ornatum sanctae Dei aecclesiae et ministerium sacerdotale pertineat, sine quo nec sacerdotis vita probabilis esse potest nec competens honor illi a ceteris devote impendi, quidque³ hoc sit, sine quo communis omnium salus ac salvatio esse non potest, sacerdotum 10 videlicet totiusque populi, — quibus perfacile succinctim ac debitae per singula respondere non possumus — sed quia iuxta assertionem vestram primo repperimus temporum varietate et ordinum confusione perplura, quae ad sanctae Dei aecclesiae ornatum erigi debeant, quoquomodo neglectu elapsa, quaecumque in nobis nostrisque ex his neglecta videntur officiis, omni devotione omnique exoptatione, prout omnipotens 15 posse annuerit, erigenda atque, ut in perfectiorem statum vertantur, omni nisu divina suffragante gratia operam dare desideramus, vestram siquidem nihilominus supplici ammonitione et affectu caritatis excellentiam ammonentes, si quae sunt aecclesiastici iuris vestra piissima gubernatione erigenda, ut per vos per vestrosque Christianae religionis commilitones sublevantur. De cetero noverit serenitas vestra, iamque ut prae- 20 dictum est, quaedam in aecclesiastico ordine confusa videntur, ea nos pro modulo uniuscuiusque capacitatis perquirere et inspecta, quantum ad nos pertinet, Domini oppitulante gratia restaurare cupimus et, ut fiat, magno desiderio optamus. Perspicientes ergo devotionem vestram sanctam et Deo, ut credimus, amabilem non mediocri laude magnificentiam Dei nostri magnificandam eandemque devotionem valde necessariam 25 sanctae Dei ecclesiae duximus atque benigno affectu commissa considerata suscepimus, non aliquid novum querentes nec contra veritatis religionem quid statuentes, sed statuta antiquorum patrum innovantes, quae per desidiam quorundam labefactari visa sunt in quocumque ordine ac propter inusitatum vel inveteratum usum oblivioni tradita, ut ad pristinum Domino adiuvante gradum releventur, capitulis strictim adnectendum censuimus. De duabus siquidem personis, quas principales in hoc mundo esse non dubium est, sacerdotalem prout sub tanto temporis spatio posse non denegat, nonnulla, quae ad hoc pertinere visa sunt, sub brevitate adneximus.

(Caput I. de vita episcoporum).

I. Initium enim episcopalis culminis post divinam praedestinationem esse videtur, 35 quomodo quisque ad culmen huius honoris pervenerit. Ideoque placuit conventui humilitatis nostrae, ut sicut saepe auctoritate divinarum scripturarum, scilicet beati Petri apostoli in Simonem magum damnatione necnon et canonum sanctione, sed et beati Gregorii⁴ adhortatione sancitum est, nullus episcopale ministerium per ambitionem munerum adtemptare praesumat, sed is episcopali officio perveniens secundum 40

cf. Act. 8, 9 sqq.

8 sacerdotalis G. 9 illis G. 10 sit add. e con. 13 ecclesiae] atque add. G., ubi honorem vel simile quid deesse videtur. 14 debeant] debebantur G. 16 im G. 18 ammonitione G. 20 iamque — est] fortasse legendum est iam, quod, ut praedictum est. 26 considerandi G. 29 quocumque] quocum G. 32 sacerdotalem — denegat] sensus hiare videtur.

I. 34 Caput — episcoporum] ita praemisso verbo Canones edd., desunt G. 35 praedestinationem G. 40 perveniens] si add. G.

1) V. infra l. 35 sqq. 2) V. p. 708 l. 32 sqq. 3) V. p. 714 l. 26 sqq. 4) Cf. Gregorius M., Regula pastoralis I c. 8; Opp. II, 8.

apostolum vivat, id est inreprehensibiliter, sobriae, prudenter, pudice, ornatè, cum hospitalitate, cum doctrina, non vinolenter, non iniuriose, modeste, non litigiose, non cupide. Oportet etiam pontificem propriae domui esse bene praepositum et testimonium habere bonum ab his, qui foris sunt, ut doctrinam Dei nostri exornet in omnibus; nos autem etiam adiungentes et ab his, qui intus sunt conversantes cum episcopo, habere testimonium omnem episcopum oportere.

II. Post vero, ut episcopus iuxta regulam a beato Paulo apostolo decretam ministerium peragat episcopale, at qui secus gesserit canonum coerceatur auctoritate.

III. Decernit etiam apostolus hospitalitatem sectandam ab episcopo, quam in pluribus repperimus neglectam locis. Ideoque placet, ut deinceps in singulis civitatibus et monasteriis iuxta modum rerum hospitalitas ordinetur advenientium. Et placuit omnibus episcopis, ut, quocumque sit loco, coram se adgreget pauperes semper ad refectionem.

III. Interdicit interea apostolica auctoritas litigium omni episcopo; quam et nos auctoritatem benigno amplectentes animo constituimus, ut nullus episcoporum se litigiosis inmisceat contentionibus, sed neque inreligiosis vel indisciplinatis locutionibus tam in domibus quam in forinsecis conventiculis omnino indulgeat.

V. Cupiditatem porro tamquam radicem omnium malorum et apostolica damnat sententia et ab omni ordine aecclesiastico canonica perturbat interdictio, ita ut statuerit nullum clericorum de qualibet re fenus accipere¹. Quarum auctoritatem et nos secuti decrevimus, immo illorum auctoritati adsensum praebuimus, ut nullus episcoporum vel ministrorum ipsorum deinceps pro distributione sacrorum ordinum, pro dedicatione sanctae aecclesiae seu pro acceptione sacri chrismatis vel pro inmutatione titularum aliquid exigere praesumat et qui fecerit convictus canonice subiaceat disciplinae².

VI. Sobrietatem vero, quam apostolus episcopo habendam docet, adeo nos eam nobis sectandam statuimus, ut nullus sacerdotum aebrietatis depravatione se aut ministerium suum vilescere faciat, quo merito reprehensibilis videatur, quia legimus aebrietatem dedecus esse cuique Christiano sectanti, quanto magis sacerdotibus. Unde apostolus inquit: *Nolite inebriari vino, in quo est luxoria*. Legitur³ et alibi sic oportere episcopum bibere, ut quasi non bibisse videatur. Quapropter deinceps quicumque huius ordinis huic noxio vitio inserviens deprahensus fuerit, censuimus, ut secundum statutum canonicum⁴ quicumque ebrietati deservit aut desinat aut deponatur.

VII. In ipsa autem vita sacerdotum pensandum est, qualiter quisque doceat, sicut ait egregius doctor beatus Gregorius, ut recte⁵ docens infirmitatem suam cotidiae omni consideratione cognoscat, ne aut humilitas accessum fugiat aut perventioni vita contradicat aut vitam doctrina destituat aut doctrinam presumptio extollat. Prius ergo appetitum timor temperet, post autem magisterium, quod suscipitur, vita commendet ac deinde necesse est, ut pastoralis vitae bonum, quod vivendo ostenditur, etiam loquendo propagetur.

I. 2 litigiose G.

III. 10 neglectam] repertam G.

V. 18 Cupidatem G. 20 Quorum G. 22 ministrorum] ministeriorum G.

VI. 26 se] seu G. 28 sectandi G, sectari edd.

1) Cf. canones apost. c. 44, concil. Nicaenum c. 17, Laodicense c. 5 ac praecipue Carthaginiense c. 5 (Mansi I, 56. II, 682. 577. III, 711). 2) Cf. concil. Chalcedonense c. 2; Mansi VII, 373. 3) Non inveni. 4) Cf. canones apost. c. 42, concil. Laodicense c. 24; Mansi I, 56. II, 579. 5) Gregorius M., Regula pastor. libri I praef.; Opp. II, 2.

VIII. Doctrina autem sacerdotalis secundum cuiusque qualitatem omnibus sufficiens esse debet, modesta, prudens, discreta, honesta atque utilis; nec minus exemplum boni operis doctrinae conveniens in sacerdotibus esse debet, ut quod ore doctrina profert vitae meritum iustae operationis verba sacerdotis omnibus delectabilia faciat exequenda vitamque probabilem commendet.

VIII. In libro pastorali beatus Gregorius inquit: Tantum¹ debet actionem populi actio transcendere praesulis, quantum distare solet a grege vita pastoris. Oportet namque, ut metiri se sollicito studeat, quanta tenendae rectitudinis necessitate constringitur, sub cuius estimatione populus grex vocatur. Sit ergo necesse est cogitatione mundus, actione precipuus, discretus in silentio, utilis in verbo, singulis compassione proximus, prae cunctis contemplatione suspensus, bene agentibus per humilitatem sotius, contra delinquentium vitia per zelum iustitiae erectus, interiorum curam in exteriorum occupatione non minuens, exteriorum providentiam interiorum sollicitudine non relinquens.

X. Eiusdem papae ex eodem libro: Inter² haec necesse est, ut rector solerter invigilet, nec hunc cupido placendi hominibus pulset, ne, cum studiose interiora penetrat, cum provide exteriora subministrat, se magis a subditis diligi quam veritatem quaerat, ne, cum bonis actibus fultus a mundo videtur alienus, hunc auctori reddat extraneum amor suus.

XI. Didicimus³ sane nonnullos episcopos in gubernandis congregationibus sibi subiectis, canonicis videlicet et monachis et sanctimonialibus, hactenus valde neglegentes extitisse et ob id multos in sui detractionem et contemptum provocasse, ita ut nonnulli alii praelati in eorum parochiis constituti, eorum prava exempla secuti, suas similiter congregationes neglexerint. Quos et fraterno et synodali conventu admonendos esse necessario duximus, ut ab hac neglegentia deinceps se cohibeant et ceteris se imitabiles praebeant, ne forte propter illorum incuriam et divinae servitutis contemptus et pericula proveniant animarum et auribus excellentiae vestrae molestia ingeratur et nostrae mediocritati in sacris conventibus tedium et obprobrium inferatur.

XII. Comperimus⁴ etiam quosdam socios ordinis nostri non causa necessitatis aut utilitatis, sed potius avaritiae et propriae delectationis saepissimae, propria civitatis suae sede relicta cleroque neglecto, remotiora loca frequentare, de qua re et destitutio divini cultus et praedicatio in plebibus et cura subiectorum postponitur et hospitalitas negligitur. Quod ne ulterius a quocumque sine inevitabili necessitate et certa utilitate fiat, pari consensu inhibuimus.

(Caput II. de doctrina episcoporum).

Consultum etiam est in propositione secundi capituli commissumque ventilandum, quid unumquemque episcoporum scire oporteret atque implere nec omnino ignorare absque periculo liceret.

(13). I. Primo visum est omnibus unumquemque pontificum scire oportere fidem sinceram, ut a principio sumamus exordium omnium bonorum ponentes fundamentum, id est qualiter illi fidem ac credulitatem sanctae trinitatis in unitate deitatis sibi tenere

VIII. 6 In] Ex G.

X. 15 cum] tum G e corr. 17 reddit extraneus g.

XI. 22 necessarios G. neglegentiae G. 24 proveniant] promoveantur G.

XII. 29 im G.

31 Caput — episcoporum] ita edd., desunt g. 32 saecundi G. ventilandi G.

(13). I. 37 ille G. ac] ad G.

1) Gregorius M., *Regula pastor.* II c. 1; *Opp.* II, 14. 2) *ib.* II c. 8; *l. l.* II, 27.

3) *Ex relatione episcoporum* 829 c. 16 (*MG. Cap. II, 34*), quae nititur in concilio Parisiensi 829 lib. I c. 21; *supra* p. 626 sq. 4) *Ex relatione episcoporum* c. 17 (*l. l.* II, 34 sq.) = *concil. Paris. lib. I c. 21; p. 627.*

atque credere conveniat ac ceteros perfecte instruere, qualiter et ipsi credendo salvi fieri possint.

(14). II. Summos itaque sacerdotes inexcusabiliter nosse oportet, ut ex veteris novique testamenti scriptis quae vera sunt salutique omnium proficua proferre docte
5 sciant, videlicet quantum divina gratia caelitus aspirare cuique dignatur, quia neminem in hac incertitudine positum assequi omnia posse certum est, quousque illo perveniatur, ubi erit Deus omnia in omnibus.

cf. 1. Cor.
15, 28.

(15). III. Nec minus medicinam spiritalem consiliumque salubre animarum pastores populi scire oportet uti medicos spiritales, asserente sanctissimo pontifice
10 Gregorio atque dicente, quia¹ artium ars est regimen animarum. Quis ergo interiora vulnera occultiora esse nesciat vulneribus viscerum? Et ideo metuendum est cordis se medicos profiteri sacerdotes ministerii sui ignaros.

(16). IIII. Convenit insuper sacerdotali ministerio scire formam ewangelicam, documenta apostolica, canonum instituta, normam regulae pastoralis a sanctissimo
15 pontifice Gregorio editae, ne iuxta eundem sanctissimum virum² ab imperitis, quod absit, pastorale magisterium aliqua temeritate usurpetur aut vilescat.

(17). V. Sed et hoc scire convenit, quantum rector sacrae legis meditationibus esse debeat intentus iuxta quod in libro pastorali habetur, id est quod omne³ bonum rite a rectore agitur, si supernae formidinis et dilectionis spiritu afflatus studiose cotidie sacri
20 eloqui praecepta meditetur, ut in eo vim sollicitudinis et erga caelestem vitam provide circumspectionis, quam humanae conversationis usus indesinenter destruit, divinae ammonitionis verba restaurent et qui ad vetustatem vitae per societatem saecularium ducitur ad amorem semper spiritualis patriae compunctionis aspiratione renovetur.

(18). VI. Sic denique ignorari non licet, quanta debet esse diversitas atque
25 discretio in arte praedicationis, prout in libro pastorali digestum habetur, ita inquit sanctus Gregorius: Ut⁴ enim ante nos longe reverendae memoriae Gregorius Nazanzenus⁵ edocuit, non una eademque cunctis exortatio congruit, quia nec cunctos par morum qualitas adstringit. Saepe namque aliis officiant quae aliis prosunt. Ideoque scire debet rector discretionis personarum, quae in eodem libro a plenius scire volentibus inveniri possunt.

(19). VII. Similiter scire convenit praesulibus res aecclesiasticas non ut proprias,
30 sed a Domino sibi pro aliorum necessitatibus commissas atque iuxta Prosperi⁶ documentum nihil aliud esse res aecclesiae quam vota fidelium, praetia peccatorum et patrimonia pauperum. Idcirco summopere est decertandum, ne aliquis pontificum ea, quae aecclesiasticis tradita sunt ministeriis pro remissione peccatorum aut aliis aptanda
35 officiis aut pauperibus eroganda, — ne aliquis ea propria cupiditate aut potentum terrore parentumque procuracione ad alios usus retorqueat, ne forte, quod aliis exstat

(14). II. 7 ubi] ita edd., quo G.

(15). III. 11 se] esse G.

(16). IIII. 15 ne] ut G. virum] ne add. G.

40 (17). V. 19 dilectione G. 21 divina G. 22 restaurant G.

(18). VI. 25 pastoralis G. 27 asstringit G. 28 officiant] inficiunt G. discretionis G.
29 a deest G.

(19). VII. 34 aptando G.

1) Gregorius M., Reg. past. I c. 1; Opp. II, 2. 2) Cf. ibidem. 3) Ibid. II c. 11; l. l.
45 II, 33. 4) Ibid. libri III praef.; l. l. II, 34. 5) Cf. Gregorius Nazianzenus, Oratio II
cc. 30. 31; Opp. ed. Maurin. I, 27. 6) Cf. Iulianus Pomerius, De vita contemplativa II c. 9;
Opp. Prosperi app. 32.

remissio peccatorum, ipsis sit dampnationis augmentum, sed potius sollerti meditatione indigentibus eas et aecclesiasticis ministeriis distribuat, ne exinde a Domino velut inutilis dispensator damnetur, verum, quod beatius est, desiderabili voce laudetur iuxta
 Matth. 25, 21. ewangelicae parabolae exemplum: *Euge serve bone et fidelis; intra in gaudium domini Dei tui.*

(20). VIII. Statutum etiam est, ut vel semel in anno, id est in quinta feria, quae est in caena Domini, unctio sancti olei, in quo salvatio infirmorum creditur, per omnes civitates ab episcopis non neglegatur, sicut nunc usque neglectum est, sed omni devotione iuxta traditionem apostolicam ac statuta decretalium¹, in quo de eadem re praecipitur, peragatur².

(21). VIII. Vespertinales quoque in vigilia Paschae melius celebrandae visae sunt propter laetitiam resurrectionis Domini quam dimittendae.

(22). X. De letania quoque maiore atque de rogationibus ventilatum est; sed communi consensu ab omnibus electum atque decretum iuxta morem Romanum VII. Kalendas Maii³ illam celebrationem secundum consuetudinem nostrae aecclesiae non omittendam⁴.

(23). XI. Dignum etiam duximus, ut unusquisque episcoporum studeat ministros suos pro modulo possibilitatis bene instruere, ut, si forte contigerit aliquem episcoporum tardiloquentem esse aut infirmitate aliqua inpeditum, habeat tamen ministrum doctum, qui eius vice pabula verbi divini populo administrare possit vel etiam, si transierit episcopus de hac mortalitatis luce, ut ecclesia, si a Domino factum fuerit, doctore futuro non indigeat.

cf. Rom. 13, 2.

(24). XII. Constat igitur, quia quicumque potestati a Deo datae resistit iuxta apostolicum documentum Dei ordinationi resistit. Et idcirco in commune statuimus, ut, si quispiam episcoporum aut quilibet sequentis ordinis ecclesiastici deinceps timore aut cupiditate aut qualibet suasionem a domino et orthodoxo Hludowico imperatore defecerit aut etiam sacramentum fidelitatis illi promissum violaverit et eius contrariis malivola intentione quolibet modo se copulaverit, gradum proprium canonica atque synodali sententia amittat. Quodsi quisquam laicus superius comprehensa facere temptaverit, sciat se ab universo gradu anathematizandum.

(De vita et doctrina inferiorum ordinum).

Quia vero de vita atque doctrina episcoporum, quae in posterum servanda necnon tenenda est, de pluribus perpauca divinae auctoritatis documentis prediximus, necesse est etiam, ut de sequentibus ordinibus aliqua adiungamus.

(25). Capitulum I. De ordine rectorum. Ut abbates canonici gregibus sibi commissis instanter invigilent et geminam eis pastionem inpendant, id est cibi et verbi,

(22). X. 13 ventilandum G. 14 decretum] ut add. G. 15 celebrationes G. 16 non omittendam] omittendum G.

(23). XI. 21 episcopis G.

(24). XII. 25 sequentis] exsequentis G. 26 suassione G.

31 De — ordinum] ita edd., desunt G. 33 est] add. e coni.

1) Cf. Schrod apud Wetzer et Welte, 'Kirchenlexikon' ed. 2. IX, 712 sqq. 2) Cf. capitula ecclesiastica 801—813(?) c. 17; MG. Capit. I, 179. Concil. Meldense-Parisiense 845—846 c. 46; l. l. II, 409. 3) Apr. 25. 4) Cf. concil. Moguntinense 813 c. 33; supra p. 269 cum ann. 3. Amalarius, De officiis ecclesiasticis I c. 37; Migne, Patrol. lat. CV, 43 1066 sqq. Walafridus, De exordiis et incrementis rer. eccl. c. 29; MG. Capit. II, 513.

quatenus absque murmurationis vitio Deo servire valeant¹; simul etiam ut praedicti abbates ecclesiastica iura intemerata custodiant, videlicet ut cognoscant, cuius praenomine notentur in eo, quod abbates vocati sunt, quod et intellegitur in typo Christi nomen spiritalis patris, ideoque semetipsos nomini, quod accipiant, conforment, ut subditis et spiritalibus filiis exemplum, praeundo et informando relegiose, exhibeant. Ideoque non convenit ministerio ipsorum aliqua turpia aut saecularia vel etiam inania quaeque sectari, quae contra relegendum esse noscuntur, sed potius canonice, relegiose, caste, sobrie atque pie et iuste vita eorum omnibus sibi commissis aeternae felicitatis ducatum praebeat et, inquantum ipsi abbates abbatumque subiecti episcopis propriis pro se suisque omnibus rationem reddituros noverint, tanto eorum consilio atque auctoritate modis omnibus mancipientur.

(26) Cap. II. Abbates vero monachorum oportet pervigili studio gregis sibi commissi curam gerere, videlicet ut sine quibus esse non possunt temporalia subsidia administrent tantoque id studiosius decertent agere, quanto sciunt exterius nihil contingere licere. Simul etiam divinae lectionis studio iugiter eos informant, ne aut temporali desolati auxilio divinum opus explere nequeant aut torpentes otio in laqueum temptationis incidant. Ipsos etiam monachos passim et quasi absque canonicae auctoritatis iugo effrenatos per saecularia negotia minime oportet discurrere et villicis atque saecularibus curis inservire, sed secundum institutionem canonicam² in quibus renuntiaverunt contentos esse et neque saecularibus neque ecclesiasticis negotiis nisi in causa necessitatis, accepta tamen propriae civitatis episcopi licentia, interesse³.

(27). Cap. III. Monachi interea non debent parvipendere pastores suos in cuiuscumque parrochia consistentes, sicut aliqui faciunt.

(28). Cap. IIII. Episcopi ministros non sectantes avaritiam per parrochias suas constituent. Comperimus⁴ quorundam episcoporum ministros, id est corepiscopos, archipresbiteros et archidiaconos, non solum in presbiteris, sed etiam in plebibus parrochiae suae avaritiam potius exercere quam utilitati ecclesiasticae dignitatis inservire populi saluti consulere. Quam negligentiam, immo eorum execrabile ac damnable cupiditatis vitium omnes in commune deinceps vitandum statuimus. Pertimescenda porro et vigilanter cavenda est sacerdotibus Domini Heli sacerdotis ruina, qui filios suos indigne agentes Dominumque in suis pravis actibus ad iracundiam provocantes sacrificioque Domini iniuriam inrogantes, quia verbis tantum et non verbis corripuit, eis divina iustaque ultione ruentibus ruit. At si forte, quod absit, ullus episcoporum deinceps sectatores avaritiae ministros in parrochia sua constituerit et eorum cognitam pravitatem auctoritate pastoralis acriter ferire detraxerit, exemplum negligentis Heli sacerdotis imitari se cognoscat et synodali correptioni modis omnibus subiaccendum. Nam et in communi consensu statuimus, ut unusquisque episcoporum super archidiaconos suos deinceps vigilantiores curam adhibeat, quoniam propter eorum avaritiam et morum improbitatem multi scandalizantur et ministerium sacerdotale vituperatur et in ecclesiis a sacerdotibus multa propter eos negliguntur.

(29). Cap. V. Presbiterorum vero, qui praesunt ecclesiae Christi et in confectioe divini corporis et sanguinis consortes cum episcopis sunt, ministerium esse videtur, ut in doctrina praesint populis et in officio predicandi nec in aliquo desides

(25). I. 3 notantur G. 9 proprios G.

(28). IIII. 26 im G. 35 correptione G. 38 negligunt G.

1) Cf. concil. Aquisgranense 816 inst. can. c. 123, Parisiense 829 lib. I c. 37; supra p. 403 sq. 636. 2) Cf. concil. Chalcedonense c. 4 med.; Mansi VII, 374. 3) Cf. concil. Parisiense lib. I c. 28; supra p. 631, concil. Meldense-Parisiense 845—846 c. 57; l. l. II, 411 sq. 4) Ex relatione episcoporum c. 10 (l. l. II, 32 sq.), cuius verba nituntur in concilii Parisiensis libri I c. 25; supra p. 628.

inveni appereant. Item ut de omnibus hominibus, qui ad eorum ecclesiam pertinent, per omnia curam gerant, scientes se pro certo reddituros rationem pro ipsis in die iudicii, quia cooperatores oneris nostri esse procul dubio noscuntur. Quapropter ab ortu nativitatis cuiusque ad se pertinentis predictam curam habeat, ne aliquis eorum absque renatione sacri baptismatis moriatur. Post acceptum autem sacrum baptisma sine manus inpositione episcopi non remaneat ac deinde inbuatur orationem scire dominicam atque symbolum. Postea vero, qualiter vivere debeat, doceatur. Si forte vitiosus vel criminosus apparuerit, qualiter corrigatur, provideatur. Si autem infirmitate depressus fuerit, ne confessione atque oratione sacerdotali necnon unctione sacrificati olei per eius neglegentiam careat. Denique si finem urgentem perspexerit, commendet animam Christianam domino Deo suo more sacerdotali cum acceptione sacrae communionis, corpus sepulturae, non ut mos est gentilium, sed sicut Christianorum.

(30). Cap. VI. De¹ presbiteris et eorum ecclesiis, unde multa negleguntur et scandala generantur, in nostra discussione quattuor nobis pericula apparuerunt. Primo quia nonnulli eorum ex ipsis sacerdotibus quadam securitate accepta nec ea, quae ad cultum divinum pertinent, faciunt neque in restauratione et luminaribus ecclesiae studium habent nec etiam senioribus suis debitam reverentiam exhibent et insuper ecclesias suas expoliant et in prediola sua propria transferunt. Quae omnia ad neglegentiam episcoporum pertinere deprachendimus. Ob id vero quadam occasione accepta seniores eorum permoti in tantam audatiam prorumpunt, ut eos etiam illicite et inhonestae atque irreverenter tractare praesumant. Unde summopere omnibus nobis abhinc providendum iudicavimus, ut ea, quae a domno imperatore cum consensu episcoporum ob honorem et amorem Dei ecclesiis concessa sunt, non in avaritiam presbiterorum aut in rapacitatem episcopalium ministrorum cedant, sed in utilitatem ecclesiae et in usus clericorum et pauperum deveniant.

(31). Cap. VII. Illud² quoque non minus periculosum esse didicimus, quod in quorundam episcoporum parrochiis quosdam presbiteros contra interdicta sanctorum canonum³ feminas in domibus suis non solum habitare, sed etiam ministrare sibi faciunt, quas et laqueum sacerdotibus persepe extitisse et multos hac occasione in scandalum et detractionem corruiisse cognovimus. Quae transgressio et tempore genitoris vestri⁴ et vestro⁵ in conventibus episcoporum secundum auctoritatem canonicam prohibita, sed necdum ad correctionem plene est perducta. Unde in commune censuimus, ut hi, qui tantae transgressionis incorrectores actenus extiterint, si abhinc huius rei correctores esse neglexerint, iuxta apostoli sententiam quasi consentientes malorum coherceantur.

(32). Cap. VIII. Similiter⁶ de illis presbiteris, qui contra statuta canonum⁷ villici fiunt, tabernas ingrediuntur, turpia lucra sectantur et diversissimis modis usuris inserviunt et aliorum

(29). V. 1 appareant] apar- *G* saepius. Idem *G*. 6 inpositionis *G*. 9 ne] ut sine *G*.
10 commendat *G*.

(30). VI. 15 ex ipsis] ipsi *G*. 18 tranferunt *G*. episcoporum] eorum *G*. 21 inperatore *G*.
cum deest *G*. 22 concessum est *G*.

(31). VII. 30 correptionem *G*. 32 correptores *G*.

40

1) *Ex relatione episcoporum c. 11; l. l. II, 33.* 2) *Ex eadem relatione c. 12; l. l. II, 33.*

3) *Cf. concil. Nicaenum c. 3; Mansi II, 679.* 4) *Cf. concil. Rispacense etc. 799. 800 c. 17; supra p. 210. V. etiam capitula a sacerdotibus proposita 802 c. 15, capitulare missorum 802 c. 3, Ghaerbaldi Leodiensis capitula 802—810 c. 1; MG. Capit. I, 107. 102. 243.* 5) *Cf. Hludowici capitulare ecclesiasticum 818/19 c. 17; l. l. I, 278 (Mühlbacher² n. 674). Concil. 45*

Paris. 829 lib. I c. 45; supra p. 639 sq. 6) *Ex relatione episcoporum c. 13; l. l. II, 33.*

7) *Cf. ex. grat. concil. Nicaenum c. 17, Laodicense cc. 5. 24. 54; Mansi II, 682. 577. 579. 582. V. etiam supra p. 630 sq. c. 28, p. 645 sqq. c. 53.*

domos inhoneste et impudice frequentant et commensationibus et ebrietatibus deservire non erubescunt et per diversos mercatus indiscrete discurrunt, observandum iudicavimus, ut abhinc districte severiterque coherceantur, ne per eorum illicitam et indecentem actionem et ministerium sacerdotale vituperetur et quibus debuerant esse in exemplum deveniant in scandalum.

5 (33). Cap. VIII. Necessarium etiam in quibusdam reperimus ecclesiis, ut clericorum ordo maiori astringatur disciplina et custodia ampliorique foveatur stipendiorum copia, ut occasione temporalium subsidiorum sanctarum non depereat institutio rerum.

(34). Cap. X. De eorundem porro presbiterorum vita, quae, ut vos vere fate-
10 mini, ridicula habetur, quantum nobis posse est, curabimus, ut minus perfecti eorum actus ad debitum revocentur statum. Vestrum autem erit precipere laicis, ut ipsi congruum eis et debitum impendant honorem et in eos, qui contra eos perperam gesserunt, congrua procedat castigatio, quatenus et illi corrigantur et reliqui terreantur.

(35). Cap. XI. Decernimus etiam, ut presbiteris nulla omnino cohabitaret femi-
15 narum, contempnentes autem hanc constitutionem periculum proprii sustinere gradus.

(36). Cap. XII. Illud namque necessarium visum est de monasteriis puellarum, quae in quibusdam locis lupanaria potius videntur esse quam monasteria propter negligentiam stipendiorum aut certe insollerciam prelatarum. Unde postulandum est, ut relegiosi viri ad hoc dirigantur, ut talia inquirant et secundum relegionem Deo
20 placabilem emendare studeant, sicuti superius¹ de clericis decrevimus.

(37). Cap. XIII. Ammonendae etiam sunt praelatae monasteriorum, ut subditas moribus probis atque exemplis praecedant et de necessariis subditarum victualibus ad proprios usus subditis subtrahere non presumant, ne et ille inde, occasione videlicet minorationis victus atque vestimentorum, in laqueum incidant diaboli. Sed deinceps
25 illae ovibus Christi praeferendae sunt, quas contagio vitiorum non coinquinet, sed relegionis devotio commendet. Nam illud perspicuum est, quae necdum noverant esse filiae in disciplina relegionis nec in sese relegionis normam habere, matres relegiosarum fieri non posse².

(38). Cap. XIII. Ammonendae praelatae sunt, ut praevideant, ne in ipsis
30 monasteriis multimodi sint anguli vel talia loca, quae sint tenebrosa aut certe visui praelatorum occulta, in quibus Deus pro sceleribus inibi commissis ad iracundiam provocetur.

(39). Cap. XV. In custodiis vero congregationum tam canonicorum quamque monachorum necnon sanctimonialium summopere studendum censuimus, ut in omnibus
35 locis claustra eis praevideantur relegioni eorum congruentia, sed et habitacula domorum, in quibus relegio a Deum sequi volentibus perfici atque augeri possit potius quam vitia nutrir. Hoc tamen ut non neglegatur a praelatis congregationum, missis dominicis committatur. Modus autem erga ipsarum congregationum disciplinam hic esse debet, id est ut canonici secundum id, quod continetur in libro, qui de eorum
40 vita collectus est³, religiose conversentur; monachi vero secundum traditam a beato

(32). VIII. 2 mercatos *G.* 4 vituperet *G.* in] eorum *add. G.*

(33). VIII. 6 ampliori *G.*

(34). X. 10 ridiculo *G.*

(37). XIII. 23 inde — videlicet] occasione videlicet inde *G.* 27 habentes *G.*

45 (38). XIII. 29 ut] aut *G.*

(39). XV. 36 a *suppl. e coni.* atque *G.*

1) *Supra* c. 9 (33). 2) *Cf. supra* p. 637 c. 39, p. 677 sq. c. 23 (90), *infra* p. 719 c. 50. 3) *Scil. liber de institutione canonicorum 816 congestus (supra* p. 312 sqq.). *Mirum videtur, quod institutionis sanctimonialium eodem anno compilatae mentio non fit.*

Benedicto regulam unanimiter, quantumcumque posse est, cuiusque reregionis regularem vitam in omnibus sectentur. Sanctimoniales denique secundum id, quod earundem sexus fragilitati congruit, reregioni cum omni diligentia subdantur.

Haec¹ nos, fideles et devotissimi famuli et oratores² vestri, iuxta parvitatem sensus nostri, prout brevis temporis permisit, secundum sanctam ordinationem vestram de his, quae ad nostram et consacerdotum subiectorumque nostrorum correctionem et emendationem pertinere perspeximus, pauca de multis sanctarum scripturarum excerptes exempla, — licet perplura inibi ad haec pertinentia non ignorentur, quae si per singula adnotarentur, nec etiam anni volutionem ad hoc posse credimus sufficere — ideoque, ut diximus, pauca succincte ordinatimque, ut videtur, adnotavimus.

(40). Cap. XVI. Communi consensu insuper censuimus, ubicumque possibile fuerit, unicuique ecclesiae suus praevideatur ab episcopis presbiter, ut aut per se eam tenere possit aut etiam priori presbitero subiugatus ministerium sacerdotale perficere possit, quia in multis locis pericula presbiterorum imminetia perspeximus, videlicet in officiis divinis, quamquam missarum celebrationes per omnes ecclesias sibi commissas agere possent, cetera officia, quae ad divinum cultum pertinent, propter impossibilitatem et multitudinem ecclesiarum quodammodo neglectu elapsa, similiter et praevidentiae in baptismo infirmorum et in confessione quaerentium atque in communione periclitantium per plura remansisse. Ideoque congruentius, ut supra dictum est, omnibus videtur, cuique congruere ecclesiae proprium habere presbiterum³.

His itaque sic se habentibus, nunc, quia communium salutem perspicendam atque considerandam dignum duximus, petimus insuper iam, quia labor ad ea, quae proposita sunt inquirenda, additus est, ut non in tedium auditui vertatur, sed potius ad audiendum aures accommodentur, supplici devotione rogamus.

(Caput III. de persona regis filiorumque eius et ministrorum).

Tertium quoque capitulum duobus superioribus capitulis ex parte convenire videtur, in vita scilicet atque doctrina sacerdotum; in quibusdam vero pariter cum sacerdotibus principes et omnem populum Christianum tangere non dubitatur, sed et in utroque ordine partim defecisse. In sacerdotibus enim defecit, auctoritate sacerdotalis ministerii labente, quantum in ipsorum studio aliquid minus fuit quam conveniret; in principibus, scilicet in illis, quos vos benivola intentione enutrire studuistis atque sublimastis, non permanente dilectione, sed habundante iniquitate et refrigesciente multorum caritate. Sed nunc, quia de⁴ his, quae praemissa sunt, vestro ardentissimo desiderio prius satisfacere studuimus, illud tamen, quod ad vestram specialiter personam ministeriumque pertinere cognoscimus, nullatenus oblivioni tradidimus, sed potius vestrae saluti prospicientes nonnulla capitula necessaria fideliter collegimus et vobis familiariter ammonitionis gratia devoteque porrigenda devovimus, similiter quaedam ad filios vestros pertinentia, quaedam vero ad commilitones vestros non minus pertinentia. Nec pretereundum dignum iudicavimus, ut⁴ aperte atque distincte inspiciendo, legendo et audiendo vestra cognoscere possit sollertia filiorumque vestrorum ac ceterorum omnium industria, de⁴ quibus et pro quibus con-

(39). XV. 2 denique] ita edd., namque G.

(40). XVI. 21 sic deest G. 22 praeposita G. 23 aditus G. 24 acommodentur G.

25 Caput — ministrorum] ita edd., desunt G. 26 conveniri G. 28 Cristianum G. 39 inspeciendo G.

1) Verba deprompta sunt ex relatione episcoporum c. 55 (l. l. II, 46), quae nititur in concilio Parisiensis 829 praefatione libri III; supra p. 668 l. 11 sqq. 2) V. supra p. 473 ann. 1. 3) Cf. supra p. 642 sq. c. 49. 4) Ex relatione episcoporum c. 55 (l. l. II, 46), quae adhibuit concilii Parisiensis 829 libri III praefationem; supra p. 668 l. 17 sqq.

venienter humilitati nostrae secundum¹ virium possibilitatem nostrarum fideliter tractavimus pro communi omnium perpetua salute.

(41). Cap. I. Ut² quid rex dictus sit, Isidorus in libro sententiarum scribit: Rex³ enim, inquit, a recte agendo vocatur. Si enim pie et iuste et misericorditer regit, merito rex
5 appellatur; si his caruerit, non rex, sed tyrannus est. Antiqui autem, ut idem Isidorus⁴ in libro ethimologiarum scribit, omnes reges tyrannos vocabant; sed postea pie et iuste et misericorditer regentibus regis nomen adeptis, impie vero, iniuste crudeliterque principantibus non regis, sed tyrannicum aptatum est nomen. Unde et beatus Gregorius ait in moralibus: Viros⁵ namque sanctos proinde vocari reges in sacris eloquiis didicimus, eo quod recte agant sensusque proprios
10 bene regant et motus resistentes sibi rationabili discretionem componant. Recte igitur illi reges vocantur, qui tam semetipsos quamque subiectos bene regendo pacificare noverunt.

(42). Cap. II. Ad⁶ quid etiam constitutus sit imperator, Fulgentius in libro de veritate praedestinationis et gratiae scribit: Clementissimus⁷ quoque imperator non ideo est misericordiae
15 vas praeparatum in gloria, quia apicem terreni principatus accepit, sed si in imperiali culmine recta fide vivat et vera cordis humilitate praeditus culmen regiae dignitatis sanctae relegioni subiciat, si magis in timore servire Deo quam in timore dominari populo delectetur, si in eo lenitas iracundiam mitiget, ornet benignitas potestatem, si se magis diligendum quam metuendum cunctis exhibeat, si subiectis salubriter consulat, si iustitiam sic teneat, ut misericordiam non relinquat, si prae omnibus ita se sanctae matris ecclesiae catholicae meminerit filium, ut eius
20 paci atque tranquillitati per universum mundum prodesse suum faciat principatum. Magis enim Christianum regitur ac propagatur imperium, dum ecclesiastico statui per omnem terram consulitur, quam cum in parte quacumque terrarum pro temporali securitate pugnatur. Unde et Isidorus dicit: Principes⁸ namque saeculi nonnumquam intra ecclesiam potestatis adepti culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Caeterum intra ecclesiam
25 potestates necessariae non essent, nisi ut, quod non praevaleret sacerdos efficere per doctrinae sermonem, potestas hoc imperet per disciplinae terrorem. Saepe per regnum terrenum caeleste regnum proficit, ut qui intra ecclesiam positi contra fidem et disciplinam ecclesiae agunt rigore principum conterantur ipsamque disciplinam, quam ecclesiae utilitas exercere non praevaleret, cervicibus superbiorum potestas principalis inponat. Salomon⁹ in proverbiiis: *Misericordia et* Prov. 20, 28.
30 *veritas custodiunt regem et roboratur clementia thronus eius.*

1 humilitatis G. possibilitatum G.

(41). I. 3 sententiarum] prosententiarum G. 4 rex deest G. 5 in deest G. 7 adepti G.
10 reges deest G.

(42). II. 13 praedestinationis G. misericordia G. 14 imperali G. 15 relegioni] se add. G.
35 17 mitigat G. 19 tenentur G.

1) V. p. 714 ann. 4. 2) Ex relatione episcoporum c. 56 (l. l. II, 46 sq.), quae usa est sicut Ionas Aurelianensis (De institutione regia c. 3) concil. Parisiensi 829 lib. II c. 1; supra p. 649 sq. 3) Cum verbis Rex enim — tyrannus est (l. 5) cf. Isidorus, Sentent. III c. 48 § 7; Opp. VI, 338 sq. 4) Cum verbis Antiqui autem omnes — nomen (l. 8) cf. Isidorus, Etymol. IX
40 c. 3 § 19. 20; l. l. III, 428. 5) Verba Viros — noverunt (l. 11) deprompta sunt ex Isidoro (non Gregorio M.), Sentent. III c. 48 § 7; l. l. VI, 339. 6) Ex relatione episcoporum c. 56 med. (l. l. II, 47), quae adhibuit concil. Paris. 829 lib. II c. 1 (supra p. 650 l. 41 sqq.). 7) Verba Clementissimus — pugnatur (l. 22) sunt Fulgentii, De veritate praedestinationis II c. 38; Opp. p. 477. 8) Verba Principes — inponat (l. 29; sunt Isidori, Sentent. III c. 51
45 § 4. 5, Opp. VI, 344) leguntur iam in concil. Paris. lib. II. c. 2 (supra p. 652 l. 31 sqq.); verba Principes — terrorem (l. 26) exhibet relatio episcoporum c. 56 (l. l.). Synodales Aquisgranenses inspexerunt aut concilium Parisiense, ubi plura verba Isidori quam supra l. 23—29 et etiam in relatione episcoporum leguntur, aut Ionae Aurelianensis librum de institutione regia c. 4 (v. supra p. 649 ann. 2, p. 651 ann. 7). 9) Verba Salomon — eius (l. 30) leguntur in sola
50 relatione episcoporum c. 56; l. l.

(43). III. Regale¹ namque ministerium specialiter est populum Dei gubernare et regere cum aequitate et iustitia et, ut pacem et concordiam habeant, studere. Ipse enim debet primo defensor esse ecclesiarum et servorum Dei, viduarum, orfanorum ceterorumque pauperum necnon et omnium indigentium. Ipsi enim terror et studium huiusmodi, in quantum possibile est, esse debet primo, ut nulla iniustitia fiat; deinde, si evenierit, ut nullo modo eam subsistere permittat nec spem delitiscendi sive audaciam male agendi cuiquam relinquit, sed sciant omnes, quoniam, si ad ipsius notitiam pervenerit quippiam mali, quod admiserint, nequaquam incorrectum aut inultum remanebit, sed iuxta facti qualitatem erit et modus iuste correctionis. Unde oportet, ut ipse, qui iudex est iudicum, causam pauperum ad se ingredi faciat et diligenter inquirat, ne forte illi, qui ab eo constituti sunt et vicem eius agere debent in populo, iniuste aut neglegenter 10 pauperes oppressiones pati permittant. Scire autem unumquemque, cuiuslibet sit ordinis, oportet, quia, si de otioso sermone Deo rationem redditurus est, multo magis de ministerio sibi divinitus commissio.

cf. Matth.
12, 36.

Iob 29, 25. (44). IIII. De² ministerio autem regis ita Iob loquitur: *Cumque sederem quasi rex circum-*
 ib. 29, 11—17. *stante exercitu, eram tamen merentium consolator. Auris audiens beatificabat me et oculus videns 15*
testimonium reddebat mihi, quod liberassem pauperem vociferantem et pupillum, cui non esset
adiutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduae consolatus sum. Iustitia indutus
sum et vestiri me sicut vestimento et diademate iudicio meo. Oculus fui ceco et pes claudio. Pater
eram pauperum et causam, quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui
 Prov. 20, 8. *et dentibus illius auferere praedam. Salomon: Rex, qui sedet in solio iudicii, dissipat omne 20*
 Sap. 1, 1. *malum intuitu suo. Item idem in libro Sapientiae: Diligite iustitiam qui iudicatis terram. Sentite*
 ib. 6, 2—8. *de Domino in bonitate et in simplicitate cordis querite illum. Item ibi: Audite ergo, reges, et*
intellegite; discite, iudices finium terrae. Praebete aures vos, qui continetis multitudines et pla-
cetis vobis in turbis nationum, quoniam data est vobis a Domino potestas et virtus ab altissimo,
qui interrogabit opera vestra et cogitationes scrutabitur, quoniam, cum essetis ministri eius, non 25
recte iudicastis neque custodistis legem iustitiae neque secundum voluntatem Dei ambulastis.
Horrende et cito apparebit vobis Dominus; quoniam iudicium durissimum in his, qui praesunt, fiet.
Exiguo enim conceditur misericordia; potentes enim potenter tormenta patientur. Non enim sub-
trahet personam cuiusquam Dominus nec reverebitur cuiusquam magnitudinem, quoniam pusillum
et magnum ipse fecit et aequaliter pro omnibus cura est illi. Extant³ et alia innumera sanc- 30
tarum scripturarum testimonia regio nomini et officio convenientia, super quibus colligendis vestra
sancta devotio idcirco magnum nobis ademit laborem, eo quod divina gratia adeo tot virtutum
praerogativis vestrum repleverit animum et exornaverit dignitatem, ut non sit necesse sacerdotibus
Domini copiosioribus exemplis ac qualibet exaggeratione vestrum animum onerare. Quare Deo omni-
potenti gratias uberrimas ac multiplices referimus, qui ita vos pia relegione, sancta devotione, 35
benigna humilitate, amore iustitiae, operibus misericordiae ceterarumque sanctarum virtutum per-
fectione sua gratuita piaetate ditavit, ut merito ab omnibus amandi et imitandi sitis.

(45). Cap. V. Petimus⁴ humiliter vestram excellentiam, ut per vos filii et proceres vestri nomen, potestatem, vigorem et dignitatem sacerdotalem cognoscant. Quod ex verbis Domini facile

(43). III. 2 enim G. 3 orfanum G. 8 iusta G. 9 ad se desunt G. 11 unamquamque G. 40

(44). IIII. 15 exercitus G. 18 vestivit G. sicut] sico G in loco raso. iudicium meum G.
 20 praeda G. 22 de] in G. 28 patiuntur G. 29 pusillum G. 31 colligendus G. 34 copiosioribus G. ac deest G. Quare] quia add. G.

1) Ex relatione episcoporum c. 56 med.; l. l. II, 47, aequae atque Ionas Aurel. (De institutione regia c. 4) secundum concil. Parisiense 829 lib. II c. 2; supra p. 651 sq. 2) Ex rela- 45
 tionem episcoporum c. 56 med.; l. l. II, 47 sq., quae sicut Ionas Aurel. (De institutione regia c. 4) adhibuit concil. Parisiense 829 lib. II c. 2; supra p. 652 sq. 3) Ex relatione episcoporum
 c. 56 med.; l. l. II, 48. In concilio Parisiensi et apud Ionam desunt. 4) Ex relatione episcoporum cc. 21. 23 (l. l. II, 35 sq.) secundum concil. Parisiense 829 lib. III cc. 8. 9; supra p. 673.

intelligere possunt, quibus beato Petro, cuius vicem indigni gerimus, ait: *Quotcumque ligaveris* Matth. 16, 19.
super terram erunt ligata et in caelo, et quotcumque solveris super terram erunt soluta et in
caelo. Et alibi discipulis generaliter dicit: *Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata,* Ioh. 30,
remittentur eis, et quorum retinueritis retenta sunt. Illud etiam ad exemplum reducendum est, 22, 23.

5 quod in ecclesiastica historia Constantinus imperator episcopis ait: Deus¹, inquit, constituit vos
sacerdotes et potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi, et ideo nos a vobis recte iudi-
camur, vos autem non potestis ab hominibus iudicari. Propter quod Dei solius inter vos exspectate
inditium, ut vestra iurgia, quaecumque sunt, ad illud divinum reserventur examen. Vos etenim
nobis a Deo dati estis dei, et conveniens non est, ut homo iudicet deos, sed ille solus, de quo

10 scriptum est: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernit.* Sed et hoc illis ad Ps. 81, 1.
memoriam reducendum est, qualiter beatus Prosper in libro, quem de contemplativa et actuali vita
scripsit, laudem sacerdotum conprehenderit. Ipsi² enim, inquit, id est sacerdotibus, proprie ani-
marum curandarum sollicitudo commissa est, qui pondus populi sibi commissi viriliter sustinentes
pro peccatis omnium velut pro suis infatigabiliter subplicant Deo ac velut quidam Aaron incensum cf. Exod. 30, 7.

15 contriti cordis et humiliati spiritus offerentes, quo placatur Deus, avertunt iram futurae animad-
versionis a populo. Qui per Dei gratiam fiunt divinae voluntatis indices, ecclesiarum Christi post
apostolos fundatores, fidelis populi duces, veritatis adsertores, prave doctrine hostes, omnibus bonis
amabiles et male sibi consciis etiam ipso visu terribiles, vindices oppressorum, patres in fide
catholica regeneratorum, praedicatores caelestium praemiorum, exempla bonorum, documenta virtutum

20 et forma fidelium. Ipsi decus ecclesiae, in quibus amplius fulget ecclesia. Ipsi columnae firmissimae,
quibus in Christo fundatis ininitur omnis multitudo credentium. Ipsi iannae civitatis aeternae, per
quos omnes, qui credunt, ingrediuntur ad Christum. Ipsi ianitores, quibus claves datae sunt regni cf. Matth. 16, 19.
caelorum. Ipsi etiam dispensatores regie domus, quorum arbitrio in aula regis dividuntur aeterni
gradus et officia singulorum. Licet enim sanctorum praecedentium sacerdotum vita et meritis longe

25 inferiores simus, idem tamen sacrum ministerium, quod indigni suscepimus, non minoris auctoritatis
et dignitatis existit et, quamquam ministerio tanto indigni simus, propter illum tamen, cuius mini-
sterium gerimus, in nobis non contempnendum est.

(46). Cap. VI. Illud³ etiam specialiter necessarium vestrae suggerere pietati duximus, ut
fideles vestri per vos admoneantur et instruantur, quatenus, quando aliquid nobis vestra celsitudo

30 de nostra correctione vel vestra necnon et illorum salute tractandum committit, ut non per inanem
et falsam suspicionem contra nos scandalum sumant et sine causa in nos detrahendo Deum offendant
et unde sibi sperare salutem et adquirere debuerant culpam incurrant, quia nos nihil aliud querere aut
tractare desideramus — nec nostri officii est ut faciamus —, nisi quod ad nostrum debitum ministerium
et ad illorum salutem pertinet. Et ideo non debemus ante tempus per suspicionem iudicari, sed

35 patienter exspectari, donec ipsa veritas manifestum faciat, utrum magis audiendi an improbandi
simus. Nos enim, si forte evenierit, ut aliquid sinistre opinionis de nobis fama sparserit, Deo nobis
opem ferente aequanimiter tollerare et possumus et debemus. Ipsi vero a culpa immunes esse non
possunt, dum patrum et fratrum intensionem sine causa repraesentare non metuant, quoniam hoc
summo opere elaborandum est nobis et vobis, ut semper inter pastores ecclesiarum et gregem Christi

40 pax et concordia unanimiter servetur. Nisi enim caritatem et concordiam in invicem habuerint,
Deum sicut oportet propitium habere non merentur. Quapropter, sicut praemisum est, cum Deo

(45). V. 16 gratia G.

(46). VI. 40 habuerunt G.

1) Verba Deus constituit — discernit (l. 10) deprompta sunt ex Rufino, *Ecclesiastica*
45 *historia* c. 2; ed. Basileae 1523, p. 218. 2) Verba Ipsi enim id est — singulorum (l. 24)
leguntur apud Iulianum Pomerium, *De vita contemplativa* II c. 2; Opp. Prosperi app. 25.
3) Ex relatione episcoporum c. 23 (l. l. II, 36 sq.), quae nititur in concilio Parisiensi 829
lib. III c. 10; supra p. 674.

cf. Luc.
9, 26. 12, 9.

inspirante vestra pietas de ecclesiastica et communi utilitate aliquid nobis tractare praecipit, non est nobis fas mentiri, quia aliquando veritatem sine gravi periculo ad tempus reticere, numquam tamen interrogati de ipsa veritate sine gravi discrimine possumus mentiri. Sed quia veritas sepe odium generat, et sermo Dei adversarius a Domino nostris carnalibus voluptatibus describitur, tamen ei in via, id est in presenti vita, consentiendum est. Sic etiam erga nos agendum est, ut, quotiensecumque interrogati veritatem proferimus, quamquam nonnulli infirmi sine causa scandalizentur, nobis tamen consentiendum est propter ipsam veritatem. Nam¹ saepe, quando vobis suggerimus, ut fideles quique res ecclesiarum pie et cum reverentia et timore Dei tractent et cognoscant illas Deo esse dicatas, quatenus sic habeant de illis temporalem profectum, ut non propter ignorantiam et negligentiam aeternum patiantur detrimentum, suspicantur nonnulli, quod nos causa cupiditatis potius hoc admoneamus quam causa salutis, cum nos veraciter nullis rebus sibi conlatis optemus eos expoliari, sed magis eorum communi saluti consultum praebere, quia non rerum, ut multi arbitrantur, ambitione, sed animarum potius delectamur salvatione.

(47). VII. Didicimus sane nonnullos episcoporum a quibusdam personis clam temeraria detractioe accusatos atque detractos, sine approbatione tamen in causis re-¹⁵ prachensibilibus, quae pontificatus ordini non congruere visae sunt, si approbatae fuerint. Ideirco obnixae praecamus, ut, si aliquis deinceps accusator adnitus fuerit aliquem excessum in episcopali ordine rite repraehendere et ad aures imperiales perducere, ut non facile per cuiuscumque personam officium tanti ministerii in aliquo vilescere videatur. Accusator itaque, uti actenus, delitiscendo se subtrahere locum²⁰ non habeat, sed neque accusatus. Huius rei veritas sinodali conventui pateat, ibidemque omni occasione remota utrorumque examinatio secundum veritatem examinetur, ut quod quisque meretur, accusatus videlicet sive accusator, pro merito canonicae disciplinae subiaceat, ne forte quisquam sacerdotum se repraehensibilem exhibere audeat aut etiam quisque leviter inaniterque propriae intemperantiae assensum praebens tanti²⁵ ordinis viros sine causa atque probatione vituperare praesumat.

Capitula de honore episcopali.

Licet² enim sacerdotes moderno tempore propter imminentes perturbationes in multis sint negligentes, non sunt tamen vituperandi nec dispiciendi, sed propter illum, cuius ministerium gerunt, audiendi et congruo honore venerandi. Post apostolos enim ad ipsos haec Domini sententia³⁰ dirigitur: *Qui vos audit me audit et qui vos spernit me spernit*. Quapropter attendendum est, quod sacerdotum Christi spretio ad iniuriam Christi pertinet, cuius vicem et ministerium gerunt.

(48). (VIII). De conservandis rebus quae a fidelibus con-
feruntur. In canonibus Niceni concilii ita roboratum esse constat: Quae³ sunt
ecclesiae sub omni sollicitudine et conscientia bona et fide, quae in Deum est, qui cuncta con-³⁵

(46). VI. 2 quia] qui G. at G. 9 habeat G. 10 suspicante G. 12 consaltum G.
13 salvationem e corr. G.

(47). VII. 15 accusatos] accus- hic et infra G. aprobatione G. 16 approlata G. 23 me-
rita G. 26 viro G.

29 sint] si non G. dispiciendi G. 30 congrue G. 32 spreto G. pertinent G. gerant G. 40

(48). (VIII). 33 VIII] numeri q. d. Romani uncis inclusi in edd. inveniuntur. rebus] regibus G.

1) *Verbis* Nam saepe — salvatione (l. 13), quae plenius dicta sunt in relatione episcoporum quam in concilio Parisiensi, efficitur hoc loco illam adhibitam esse, supra autem huius capituli III c. 6 (46; p. 717) ex eo, quod concilium Aquisgranense magis cum concilio Parisiensi quam cum relatione episcoporum congruit, sequitur anno 836. et acta anni 829. synodalia et relationem episco-⁴⁵porum promiscue adhibita esse. 2) *Ex Iona Aureliensi, De institutione regia* c. 2. 3) *Concil. Antiochenum (non Nicaenum)* c. 24; *Mansi II*, 1327.

siderat iudicatque, servantur; quae etiam dispensanda sunt iudicio et potestate pontificis, cui commissus est populus et animae, quae intra ecclesiam congregantur. Item in decretalibus pape Simachi: Sinodali¹ igitur conventu provida sententia modis omnibus enervari placuit et in irritum deduci, ne in exemplum remaneret praesumendi quibuslibet laicis, quamvis religiosis vel potentibus, in quacumque civitate quolibet modo de ecclesiasticis facultatibus aliquid distrahendo decernere quarum solis sacerdotibus disponendi indiscussa a Deo cura commissa docetur. Quoniam, ut beatus Prosper² ait, res ecclesiae non sunt propriae, sed communes, vota videlicet fidelium, pretia peccatorum et patrimonia pauperum, ergo quia a relegiosis viris ad substantiam pauperum ac servorum Dei et sustentationem ac reparationem ecclesiarum sunt derelictae, nulli contra fas sine aliqua pietatis consideratione licet dispergi. Item unde supra ex concilio Toletano, quod³ ecclesiarum omnium dotes ad episcoporum ordinationem et potestatem pertineant nec a quoquam aliqua praesumptione distrahantur. Item post pauca: Omnis⁴ itaque rei ecclesiae quantitas, sicut remedium veniae tribuit conferenti, ita damnum rite praeparat abstrahenti.

(49). (VIII). VIII. Iterum⁵ monendo magnitudini vestrae suppliciter suggerimus, ut deinceps in bonis pastoribus rectoribusque in ecclesiis Dei constituendis magnum studium atque sollertissimam adhibeatis curam, quia, si aliter factum fuerit, et ordo ecclesiasticus suam non habebit dignitatem et religio Christiana in multis labefactando damna detrimenti sui pacietur et animae vestrae, quod non optamus, periculum generabitur.

(50). (X). VIII. Similiter⁶ deposcimus, ut in abbatissis constituendis et rectoribus monasteriorum vestrum specialiter caveatis periculum, sicut vobis saepe est admonitum et per divinam auctoritatem crebrius manifestatum.

(51). (XI). X. Sed⁷ et hoc obsecramus, ut in elegendis adiutoribus vestris et reipublice ministris, qui vice vestra populum Dei regere et gubernare atque iudicare debent, sollertissimam providentiam habeatis, semper illud adtendentes, quod in libro Exodi ad Moysen dicitur: *Pro-* Exod. 18, 21, 22. *vide, inquit, de omni populo viros prudentes et timentes Deum, in quibus sit veritas et qui oderint avaritiam. Et constitue ex eis tribunos et centuriones et quinquagenarios, qui iudicent populum omni tempore. Quicquid autem maius fuerit referant ad te et ipsi minora tantummodo iudicent; leviusque tibi sit partito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperium Domini et praecepta eius poteris sustentare.* Unde et in libro Deuteronomii: *Iudices, inquit, et magistros constitues* Deuter. 16, 18, 19. *in omnibus portis tuis, quas dominus Deus tuus dederit tibi per singulas tribus tuas, ut iudicent populum iusto iudicio nec in aliquam partem declinent.* Item ibi: *Dixique vobis in illo tempore:* ib. 1, 9—12. *Non possum solus sustinere vos, quoniam dominus Deus vester multiplicavit vos, et estis hodie sicut stellae caeli plurimae. Dominus Deus patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa milia et faciat vobis sicut locutus est. Non valeo solus sustinere vestra negotia et pondus et iurgia.*

(48). (VIII). 8 a deest G. 9 substantiam G. 10 derelicta G. 13 Omnis itaque] omnita-
que G. veniae] veniet G.

(49). (VIII). VIII] numeri sine uncis in G leguntur. 17 quia si] quis G. abebit G.

(50). (X). VIII. 20 constituendis] construendis G.

(51). (XI). X. 24 ministeriis G. 28 referent G. 33 multiplicabit G. 34 ad hunc] adhuc G.
multa] in multa G.

1) Ex Symmachi concilio Romano 502 c. 3; Mansi VIII, 266. 2) Cf. Iulianus Pomerius, De vita contemplativa II c. 9; Opp. Prosperi app. 32. 3) Cf. concil. Toletanum III. (a. 589.) c. 19; Mansi IX, 998. 4) Ex concilio Toletano IX. (a. 655.); Mansi XI, 25.
45 5) Ex concilio Parisiensi 829 lib. III c. 22 (supra p. 677) = Relatio episcoporum c. 57; l. l. II, 48. 6) Ex concilio Parisiensi 829 lib. III c. 23 (supra p. 677), adhibita relatione episcoporum c. 58; l. l. II, 48. 7) Ex concilio Parisiensi 829 lib. III c. 23 (supra p. 677 sq.) = Relatio episcoporum c. 59; l. l. II, 48 sq.

Deuter. 1, 12. *Date e vobis viros sapientes et gnaros et quorum conversatio sit probata in tribubus vestris.*

2. Paral. 19, 5-7. Sed et in libro Paralipomenon ita legitur: *Constituitque rex Iosaphat iudices terrae in cunctis civitatibus Iuda munitis per singula loca et praecipiens iudicibus: Videte, ait, quid faciatis. Non enim hominis exercetis iudicium, sed Dei; et quodcumque iudicaveritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum et cum diligentia cuncta facite. Non enim est apud dominum Deum vestrum iniquitas nec personarum acceptio nec cupido munerum.*

(52.) (XII). XI. Rogamus¹ etiam vestram pietatem propter divinam misericordiam vestramque salutem hac totius populi utilitatem necnon et regni honorem atque stabilitatem, ut vestra pietas sollertissimam vigilantiam adhibeat, quatenus consiliarii et dignitatis vestrae ministri custodisque anime vestrae et corporis, qui debent esse intra regnum aliis decus et bonitatis exemplum et in ceteris nationibus bone opinionis condimentum, caritatem, pacem atque concordiam omni simulatione et calliditate postposita ad invicem habeant, ut secundum Dei voluntatem et vestram honestatem atque totius populi profectum communiter decertent et veri vobis adiutores in omnibus concorditer existant. Tunc etenim veri consiliarii verique adiutores vestri et totius regni salubriter esse poterunt, si unanimes extiterint et invicem dilectionem habuerint. Decet quippe, ut sacra domus vestra cunctis spectabilis appareat et imitabilis existat, et fama suae bone opinionis sive alios imperii vestri subiectos sive exterarum nationes habundantissime perfundat. Ubi igitur omnes dissensiones et discordiae dirimendae et omnis malitia imperiali auctoritate est comprimenda, necesse est, ut quod in aliis corrigere decernit in ea minime repperiatur.

(53.) (XIII). XII. Nam² et hoc humiliter admonemus, ut liberos vestros, quos vobis divina pietas largiri voluit, in timore Dei iugiter diligenterque erudiatis, sicuti et facitis et, ut in mutua dilectionis caritate et fraternitatis amore atque unanimatis concordia vicissim consistent, sedula paternaque ammonitione insistatis et, ne illicitis actibus creatoris sui offensam incurrant, provida sollertique circumspectione nihilominus invigiletis, adtendentes beatum Iob, cuius studium, ut beatus Gregorius³ in moralibus libris scripsit, circa filios erudiendos tale extitit, ut non solum eos exterius perfectos opere et sermone perficeret, verum etiam eorum corda sacrificii oblatione mundaret. Adtendite etiam et David instruentem Salomonem filium suum, de quo in primo libro Malachim legitur: *Ego, inquit, ingredior viam universae terrae; confortare et esto vir fortis et observare custodias domini Dei tui, ut ambules in viis eius et custodias ceremonias eius et iudicia eius et praecepta. Fili mi, scito Deum patris tui et servies ei corde perfecto et animo voluntario.* Attendite etiam Tobiam, de quo legitur, quod, cum factus esset vir, accepit uxorem Annam ex tribu sua et genuit ex ea filium, nomen suum imponens ei, quem ab infantia timere Deum docuit et abstinere ab omni peccato. Item idem alloquens eundem filium suum: *Omnibus, inquit, diebus vite tuae habeto Deum in mente et cave, ne aliquando peccato consentias et pretermittas praecepta Dei nostri. Ex substantia tua fac elemosinam et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere. Ita enim fiet, ut nec a te avertatur facies Domini. Quomodo potueris, ita esto misericors et cetera.* Item paulo post: *Adtende tibi, fili, ab omni fornicatione et praeter uxorem tuam nequaquam patiaris crimen scire. Superbiam numquam in tuo sensu aut in tuo corde dominari permittas; in ipsa enim initium sumpsit omnis perditio.* Et idem non post multa: *Consilium semper a sapiente perquire. Omni tempore benedic Deo et pete ab eo, ut vias tuas dirigat,*

(51). (XI). X. 2 Paralipomenon G. 4 sed Dei] sedni G. redundavit G.

(52). (XII). XI. 11 oppinionis hic et infra G. 16 fame G.

(53). (XIII). XII. 21 largire G. 23 offensum G. 25 talis G. 26 oblationem G. 29 custodies ceremonia G. 31 Tobiam] tibi G. 35 nolle G. 39 dominare G.

1) Ex concilio Parisiensi 829 lib. III c. 24 (supra p. 678) = Relatio episcoporum c. 59 med.; l. l. II, 49. 2) Ex concilio Parisiensi 829 lib. III c. 25 (supra p. 678 sq.) = Relatio episcoporum c. 60; l. l. II, 49 sq. 3) Cf. Gregorius M., Moralia I c. 9 § 13; Opp. I, 21.

et omnia consilia tua in ipso permaneant. Item idem: Audite ergo, filii mei, patrem vestrum. Tob.14,10,11. Servite Domino in veritate et inquirete, ut faciatis quae sunt placita illi, et filiis vestris mandate, ut faciant iustitias et elemosinas et ut sint memores Dei et benedicant eum in omni tempore in veritate et in tota virtute sua.

5 (54). (XIII). XIII. His¹ omnibus praelibatis innotescimus vobis, quod ea, quae in capitulis vestris nobis tractanda commisistis, scilicet quid² a principibus et reliquo populo vel ita, ut divina auctoritas doceat, aut aliter teneatur, vel quid inde ex parte aut ex toto dimissum sit, ut non teneatur, necnon et in his, quae praesenti anno³ conscribi et per missos vestros ob vitia comprimenda per imperium vestrum direxistis, fatemur, quia in his capitulis, quae superius
10 continentur, multa demonstrata sunt, quae a pastoribus aeclesiarum et a principibus et reliquo populo actenus neglecta extiterunt; et aliter, quam divina auctoritas se habeat, in his eos egisse et agere novimus. Sed si haec nostra sacerdotalis ammonitio effectum Deo operante per vestrum bonum studium abhinc obtinuerit, credimus, quod multa, quae a multis aliter, quam divina auctoritas se habeat, dimissa sunt, quae non tenebantur, corrigentur.

15 (55). (XV). XIII. Nam⁴ et illud, quod in hisdem capitulis continetur, ut manifestum fieret, quae causae id effecerint, ut sacerdotes et principes a recto tramite deviassent, exceptis praemissis capitulis, in quibus, sicut diximus, multa neglegebantur, specialiter tamen unum obstaculum ex multo tempore iam inolevisse cognovimus, id est quia principalis potestas diversis occasionibus intervenientibus secus, quam auctoritas divina se habeat, in causas ecclesiasticas prosilierit et sacer-
20 dotes partim neglegentia, partim ignorantia, partim cupiditate in saecularibus negotiis et sollicitudinibus ultra, quam debuerant, se occupaverunt; et hac occasione aliter, quam divina auctoritas doceat, in utraque parte actum extitisse dubium non sit. Sed quia Deo miserante a progenitoribus et genitore vestro et a vobis multa correcta gratulamur, si ea, quae ammonemus, prosperum successum habuerint, credimus, quod ad perfectionis statum vestra intentio nostraque devotio Deo
25 cooperante pervenire possit. Veruntamen, quia novimus statum huius regni sub tali conditione et tenore crevisse adque dilatatum esse et a prudentissimis sanctisque praedecessoribus nostris, sive scilicet ab episcopis sive a principibus, hanc causam ex toto correctam non fuisse, propter haec, quae suo tempore dici possunt, et pondus tantae considerationis parvitas nostrae vires excessit, quoniam nec otium nec spatium temporis nec plenitudinem consacerdotum nostrorum, sicut ipsa
30 necessitas exposcebat, habuimus.

(56). (XVI). XV. Porro⁵ de episcopali libertate, quam Deo annuente vestroque amminiculo suffragante adipisci ad Dei servitium peragendum cupimus, suo in tempore vobis dicenda atque vobiscum conferenda reservavimus, quatenus ita sit, ut et nosmetipsos salvare populoque nobis subiecto utiliter prodesse atque pro vobis et stabilitate imperii vestri liberius valeamus exorare et

35 (54). (XIII). XIII. 9 quia] qui G. 14 corrigerentur G.

(55). (XV). XIII. 16 effecerint G. 18 quia] qui hic et infra G. 19 habeant G. 21 hac] ac G. 22 misserante G. 25 statum] statim G. 26 dilatatam G. praedecessoribus] prodeces-
soribus G. 29 cumsacerdotum G.

(56). (XVI). XV. 32 suo] isto G. 33 populoque] populo quae G.

40 1) Relatio episcoporum c. 61 (l. l. II, 50) ex concilio Parisiensi 829 lib. III c. 26 (supra p. 679).

2) Verba quid — teneatur (l. 8), ut in fontibus modo indicatis, deprompta sunt ex constitutione anni 828.; supra p. 596 sq. 3) Verba praesenti anno apta erant anno 829., ut ad concil.

Parisiense lib. III c. 26 supra p. 679 ann. 3 exposuimus, non autem anno 836. 4) Ex concilio Parisiensi 829 lib. III c. 26 (supra p. 679 sq.) = Relatio episcoporum c. 61 med.; l. l.

45 II, 50 sq. 5) Ex concilio Parisiensi 829 lib. III c. 27 (supra p. 680) = Relatio episcoporum c. 62; l. l. II, 51.

de vestris obsequiis et regni adiutorio solatium debitum minime subtrahatur, sed, si possibile fuerit, potius augeatur.

(57). (XVII). XVI. Vestram interea, Deo amabilis Auguste, petimus clementiam, uti absque inevitabili necessitate sanctum tempus quadragesimae liceat ecclesiasticis viris sub quiete agere, quatenus tempus illud, quod purificatio debet esse aliorum temporum, non inquietetur inquietudine perturbationum¹.

(58). (XVIII). XVII. Ieiunium diebus dominicis tenere et canonica interdicit auctoritas² et resurrectionis dominice tanta solemnitas. Et ideo placita³ illis diebus neque nuptias pro reverentia tantae solemnitatis non celebrari visum est.

(59). (XVIII). XVIII. Monasteria divinis solummodo cultibus dicata non debere⁴ et ipsorum destructio locorum. Sed quia id exigit reipublicae necessitas, saltem conlapsa loca erigi debent et clerici locis, in quibus fuerant, restitui, quousque oportunitas id permittat emendari plenius.

(60). (XX). XVIII. Laici sane monendi sunt, ne sacerdotes contemptui habeant neve eorum monita dispiciant et tam turpiter tractent uti actenus, ne superveniat quod ait propheta: *Populus tuus sicut hi, qui contradicunt sacerdoti, et corrues hodie et corrue etiam propheta tecum.*

(61). (XXI). XX. Meminisse etiam debent qui res ecclesiae atque familiam sub manu sua habent non eos debere severe et crudeliter cum eis agere, sed cogitare, quia utrorumque Dominus est in caelis, et consuetum atque antiquum ab eis servitium exigant, nihil superaddentes.

(62). (XXII). XXI. Sane communicatio corporis Domini omni die dominico debuit celebrari⁵. Ideoque necesse est, quantum ratio permittit, ut moderna corrigatur consuetudo, ne forte qui longe est a sacramentis, quibus est redemptus, longe sit a salute, quam fuerat consecuturus.

(63). (XXIII). XXII. Similiter est postulandum de presbiteris, qui hincinde de diversis parrochiis veniunt et in palatio morantur, ut sine proprii episcopi consensu ibi locum consistendi non habeant nec recipiantur, quia fieri potest, ut intra parochiam metu perpetrati criminis, ne id palam iuxta canonum sanctiones ulciscatur, palatinas aedes frequentent, aut certe, licet non sit ordinatus, ipse tamen absque litteris ordinatum se adtestetur⁶.

(64). (XXIV). XXIII. Nec minus de monachis postulandum est, ut et ipsi in publicis locis sine ratione decenti discurrere prohibeantur, quia hoc a proposito ip-

(58). (XVIII). XVII. 9 nuptias] nundinas proponit Binterim, 'Pragm. Gesch.' II, 492.

(59). (XVIII). XVIII. 12 quia] qui G. 13 restituti G.

(60). (XX). XVIII. 16 hic G.

(62). (XXII). XXI. 24 est a] est G.

(63). (XXIII). XXII. 28 quia] qui G. intra] infra G. 29 sanctionis G.

(64). (XXIII). XXIII. 33 quia] qui G.

1) In episcoporum de poenitentia Hludowici imperatoris relatione Compendiensi 833 (v. supra p. 695) mense Octobri Hludowicus vituperatur, quia contra Christianam religionem et contra votum suum sine ulla utilitate publica aut certa necessitate pravorum consilio delusus in diebus quadragesimae expeditionem generalem fieri iussit (c. 3; MG. Capit. II, 54), id quod factum est anno 830., ut testantur annales Bertiniani ed. Waitz p. 2. 2) Cf. concil. Gangrense c. 18; Mansi II, 1108. 3) De placitis die dominico non habendis v. quae congessit Krause (MG. Capit. II, 616 col. 2) s. v. dies dominicus; v. etiam supra p. 644 ann. 1, p. 672 c. 5 (72), p. 676 c. 19 (86). 4) Cf. concil. Chalcedonense c. 24; Mansi VII, 380. 5) Cf. Walafridus Strabo, De exordiis et incrementis rer. eccl. c. 21; MG. Capit. II, 495. 6) Cf. concil. Parisiense 829 lib. III c. 14; supra p. 675.

sorum procul absistit. Fieri etiam potest, ut quidam illorum, sicut superius¹ dictum est de presbiteris, perpetrato scelere in monasterio causam vagandi potius eligat quam regularibus disciplinis subiacere.

(65). (XXV). XXIII. De raptoribus etenim viduarum ac virginum dignum
5 duximus, ut ab universis comitibus omni nisu investigentur et inventi condigna invec-
tione ex auctoritate imperiali castigentur², ut a tam inlicita praesumptionis audacia
ipsi coerceantur et ceteri hoc admittere volentes terreantur.

(66). XXV. Si haec omnia debito dignoque ordine impleantur, opitulante superna
gratia honestatem ornatumque ecclesiae adimplere credimus. Quia enim ecclesia in
10 una adque indiscreta Christi fide ac dilectione concorditer ad caelestia tendens populus
dicitur, necesse est, ut praedicatorum bene vivendi ac docendi instantia et auditorum
oboediendi atque existendi insistentia perornetur. Hic vero ornatus fieri ullatenus
nequid, nisi uniuscuiusque officium proprie conservetur, immo peragatur. Constat autem
eam peregrinantem duabus, ut dictum est³, praesentialiter personis gubernari, sacer-
15 dotali scilicet ac regali, quatenus, auctoritate episcopali atque imperiali censura in-
trinsecus et extrinsecus circumsepta, liberius modum proprium valeat conservare.

Proinde cum liqueat nos plurimum ac multifarie exorbitasse atque a ministerio
nostro non minime excessisse, in hoc summopere integritatem sinceritatemque cernimus
esse concussam, quod filiorum vestrorum defectio atque improbitas, sed et quorundam
20 procerum perversitas atque infidelitas in inauditum a saeculis facinus excrevisse
cognoscitur⁴. Quae omnia nullo modo integra et ad necessarium finem perducere posse
nobis videntur, nisi miserante Domino imperiali potestate, paterna hereditate immo
vigore sinceriter restituta, honor sanctae Dei ecclesiae integerrime reparetur et episco-
palis auctoritas proprio, immo a Christo Domino sibi commissio officio denuo solidetur.
25 Meminimus enim, in praeteritis conventibus nonnulla capitula ab episcopis vestra
ammonitione fuisse tractata atque statuta pro necessitate et communi salute utrorumque
ordinum, ecclesiasticorum videlicet atque secularium; sed nescimus, quibus inpedientibus
obstaculis quasi oblivioni tradita⁵. Ideoque affectu devoto, supplici ammonitione ammo-
nemus et ammonendo praecamur, ne ista, quae nunc licet perpauca praelibavimus ad
30 statum sanctae Dei ecclesiae, simili modo oblivioni tradantur, sed pro speculo ab om-
nibus inconvulsa habeantur atque conserventur.

Verum⁶ quod nos, si haec vobis caelitus adtributa non fuissent, cum temporali periculo
propter auctoritatem ministerii nostri vos ad ea peragenda admonere, immo admonendo exigere
a vobis quoquo modo debueramus, vos econtra propter divinum amorem et honorem et ammo-
35 nendo nos ad potiora provocatis et pium opportunumque adiutorium nobis ferre devotissime
curatis, proinde humillimis praecibus specialiter pietati vestrae suggerimus, ut bonum, quod

(64). (XXIII). XXIII. 2 prespiteris G.

(65). (XXV). XXIII. 5 ut deest G. 6 imperali G.

(66). XXV. 9 quia] qui G. 14 ea G. gubernare G. 17 liquet G. 19 quo G. 20 in deest G.
40 excrevisse G. 21 modo] sed add. G. 22 videtur G. immo] ita G., imo edd., num in suo
corrigendum est? 24 solidetur] ita coniecit M. Krammer, solventur G. 26 utrumque G. 30 tra-
duntur G. 35 piam opportunamque G, ubi adiutorium deest.

1) Scil. c. 22 (63) huius concilii; supra p. 722. 2) Cf. Hludowici capitulare eccle-
siasticum 818/19 cc. 22—24, capitula legibus addenda 818/19 c. 9; MG. Capit. I, 278 sq.
45 282 (Mühlbacher² n. 674. 676). 3) V. praefationem huius concilii; supra p. 705. 4) De
seditionibus bellisque variis annorum 830 sqq. cf. Mühlbacher² n. 874a. 899a. 925a—d. 928b.
929a. 931a—d, de Hludowici depositione 833 v. ibid. n. 925d sqq., restitutione 834 v. ibid.
n. 926 p. 5) Haec ad concilia a. 829., praecipue ad concil. Parisiense spectare videntur.
6) Ex relatione episcoporum c. 56 med.; l. l. II, 48.

cepistis, Deo opitulante indesinenter perficere, ne gravemini, et in adimplendis operibus iustitiae et pietatis ac misericordiae nullatenus deficiatis, quoniam non inchoantibus, sed perseverantibus prae-
 Matth. 10, 22. mium aeternae vitae datur et iuxta veritatis vocem: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

(66). XXV. 1 perfice G. 2 deficiatis] perficiatis G.

B. EPISTOLA CONCILII AQUISGRANENSIS AD PIPPINUM REGEM DIRECTA.

5

836. Febr.

*Duplex illius epistolae, cuius in annalibus Bertinianis supra p. 704 l. 7 sqq. laudatis fit mentio, exstat forma, una quae indicem capitulorum et in praefatione libri primi nomina Aldrici Cenomannensis et Herchinradi Parisiensis episcoporum habet; altera, 10 quae haec omittit, compluribus locis textum paulisper commutat, praecipue vero in libri tertii capite nono ex Origenis homilia quaedam cum commentariolo adiecto exhibet, quae in prima omnino desunt. Quod cum neque sine consilio neque a scriba quodam factum esse credendum sit, hanc diversitatem inde ortam putarim, quod Ionas Aurelianensis episcopus, secundum codicem Bellovacensem auctor epistolae, primum iussu concilii et 15 in persona episcoporum apud Aquisgrani palatii congregatorum scripsit, deinde opus suum nomine ipsius anteposito, aliorum nominibus omissis, paucis mutatis vel additis denuo emisit¹. Tali autem coniectura non omni difficultati medemur. Nam primum libri scripti varios afferunt titulos, sive de rebus ecclesiasticis non invadendis ut codex Bellovacensis, sive libellus de religione oblationum Dei ut codex Mettensis. Accedit, quod in 20 codice Londiniensi inter duas partes operis de institutione laicali a Iona confecti (ed. L. d'Achery, *Spicilegium* ed. 2. I, 258 sqq. = Migne, *Patrol. lat.* CVI, 121 sqq.; cf. Thompson, 'Catalogue of ancient manuscripts in the British Museum' II, 52) prima huius epistolae recensio legitur. Quo novo indicio etsi Ionam auctorem epistolae fuisse efficitur, tamen frustra interrogatur, qua de causa alteram etiam formam operis divulgaverit. 25 Non est, cur codicis Bellovacensis verba pro nihilo aestimemus. Ex annotationibus enim textui apposis patebit non semel ordinem sententiarum cum nonnullis capitibus opusculi illius de institutione laicali ita congruere, ut auctor epistolae anno 836. confectae illum tractatum ante annum 829. scriptum (cf. K. Amelung, 'Leben und Schriften des Bischofs Jonas von Orléans; Programm des Vitzthumschen Gymnasiums in Dresden' 1888, p. 46 sqq.) 30 ante oculos habuisse videatur, quin etiam ut unum eundemque scriptorem et epistolam et tractatum de institutione laicali composuisse suspiceris.*

Prima epistolae forma in codicibus legitur 1) capituli Coloniensis 125 saec. IX. X. (= C) fol. 1—48'; 2) Bernensi 303 saec. IX. X. (= B 1) fol. 2—53'; 3) Londiniensi musei Britannici add. 10459 saec. IX. X. (= L) fol. 106—130, quem contulit v. d. 35 W. Levison. Alteram exhibent codices 1) tribunalis civilis Bellovacensis A 4 saec. IX. X. (= B 2) fol. 1—51; 2) Berolinensis 87, Phill. 1763 (antea s. Benigni Divionensis monasterii) saec. IX. X. (= B 3) fol. 56—102; 3) Mettensis 226 saec. XI. XII. (= M) fol. 85'—119.

Edd. (primam recensionem): Crabbe II (1551), 703. Sagittarius 402. Ioverius II, 111. 40 Surius III, 428. Bollandus-Nicolini III, 480. Binius III, 1, 583. Sirmond II, 596. Coll. reg. conc. XXI, 336. Labbe-Cossart VII, 1727; ed. Coleti IX, 842. Harduin IV, 1408. Hartzheim II, 91. Mansi XIV, 696. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 490.

1) V. etiam supra p. 649 ann. 2.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI PRIMI.

Cap. I. Quod Deus nullum peccatum inultum dimittit.

II. Cur Deus quaedam peccata in hoc saeculo iudicat, quaedam in futuro iudicanda reservat.

5 III. Contra eos, qui dicunt nullum esse discrimen, si rebus Deo oblati in suis utantur necessitatibus.

III. Quod omnia terrarum regna et omnia bona terrae Domini sint et ex suis sibi sua offerantur.

V. Qualiter David rex de aedificanda domo Domini Salomonem filium suum
10 instruxerit.

VI. De inpensis, quas David ad domum Domini construendam praeparavit.

VII. De diversis donariis, quas templo Domini consecravat.

VIII. Quod iuxta verba David peregrini simus et advenae in hac peregrinatione.

VIII. Quod nemo Deo quicquam offerre valet, nisi quod de manu eius accepit.
15 X. Quod nemo de iniuste acquisitis Deo gratum quid offerre valet.

XI. Qualiter origo et religio Deo offerendarum rerum inchoaverit.

XII. Qualiter apostoli post resurrectionem Christi tam in Oriente quam in Occidente ecclesias fundaverint.

XIII. Quod memorata origo et religio primum sine altari ab Abel coeperit iusto.

20 XIII. Quod Noe et altare Domino aedificaverit et holocausta super illud obtulerit.

XV. Quid benedictionis Noe pro eo, quod altare Domino aedificavit et desuper holocausta obtulerit, consecutus sit.

XVI. Quid promissionis quidve benedictionis Abraham pro eo, quod Deo cre-
25 didit eique diversa altaria erexit, a Deo consequi meruit.

XVII. Quod facta Abrahae non imitantur hi, qui eo, unde Deo in altaribus suis famulandum est, auferunt.

XVIII. Quod Abraham propheta Melchisedech sacerdoti Dei decimas dederit ex omnibus.

30 XVIII. Quod fides et devotio Abrahae circa divinum in tantum excreverit, ut ad filium suum Deo immolandum paratus fuerit.

XX. Quod imitatores Abrahae, id est amatores et exaltatores ac ditatores sive etiam veneratores divini cultus, a Domino et in praesenti saeculo tueri et exaltari et in futuro mercede aeterna mereantur donari.

35 XXI. Qualiter Isaac altare Deo aedificaverit tabernaculumque extenderit.

XXII. Quod in Iacob cultus sanctae religionis amplius augmentatus sit.

XXIII. Quod Iacob non solum altaria erexerit oleumque desuper fuderit, victimas obtulerit, sed et de omnibus, quae Deus illi dedisset, decimas et hostias ei se daturum promiserit.

40 XXIII. Quod religio Christiana ad instar Iacob domos in honore Dei aedificat ac dedicat et altaria erigitisque oleum superfundit ac sacrosancto chrismate perungit.

XXV. Quod post internitionem Amalech Moyses altare Domino aedificaverit.

XXVI. Quod post altaria a Moyse Domino aedificata et cetera, quae ei a Domino iniuncta sunt, peracta religio divini cultus excreverit.

45 *Index capitulorum legitur in codd. C. B 1. L. — 2 dimittat B 1. L. 8 sibi — offerantur] sua sibi offeruntur L. 12 quas] in add. B 1. 14 Deo deest B 1. 15 valet] possit B 1. L. 22 Domino] Deo L. 24 Deo] Domino L. 27 est] pravo add. L. 28 Habraham Melchisedec L. 31 ad deest C. B 1. L. 32 Habrahae L. 35 Isahae B 1, Isaach L. 36 in deest L. 40 honorem L. 41 ac dedicat desunt L. superfudit L. 42 internecion- hic et infra B 1. L. Amalec L.*

XXVII. De diversis donariis, quae Dominus ad construendum sanctuarium et tabernaculum suum dari praecipit.

XXVIII. Quam expiationem princeps in lege pro reatu suo Domino offerre praecipitur.

XXVIII. Qualiter ignis in altari Domini nutriri iubetur.

5

XXX. Quid ad sanctuarium Domini paventibus promittatur.

XXXI. Quid autem ad sanctuarium Domini non paventibus Dominus comminetur.

XXXII. De domibus et agris et hominibus Domini sanctificandis et quod ea, quae Domino sanctificantur, ad ius pertineant sacerdotum.

XXXIII. Quid conclusio libri Levitici innuat.

10

ABHINC EX LIBRO NUMERI ET DEUTERONOMII.

XXXIII. De omnibus primitiis et de his, quae ad sanctuarium Domini offeruntur, quod ad ius pertineant sacerdotum, necnon et de erectione et dedicatione tabernaculi et altaris et de his, quae in eadem dedicatione a principibus Domino oblata sunt.

15

XXXV. Quod non sit Dominus in ministris suis detrahendus.

XXXVI. De partibus praedae, quam filii Israhel coeperant, sacerdotibus et Levitis et tabernaculo Domino exhibitis et quod Dominus in tabernaculo suo proprium aerarium habere voluerit.

XXXVII. Quod urbes Dominus et suburbana earum Levitis dari praeceperit.

20

XXXVIII. De votis Deo reddendis.

EXPLICIUNT CAPITULA LIBRI PRIMI.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI.

DE LIBRO HIESU NAVE.

Cap. I. De Hiericuntinae urbis subversione et populi Dei propter furtum Achan peremptione et ipsius Achan iusto Dei iudicio horribili internitione.

25

II. Quod punito iusto Dei iudicio Achan populus Israheliticus continuo de hostibus suis triumphare meruerit et pro eodem triumpho Iosue altare domino Deo Israhel aedificaverit.

III. De Gabaonitis, quos Iosue tabernaculo Domini mancipavit.

30

EX LIBRO IUDICUM.

III. Quod tempore iudicum cultus divinus propter peccata populi neglectus et a quibusdam iudicibus Deo placentibus erectus et ob id persaepe de hostium dominio populus Dei sit liberatus.

EX LIBRO REGUM.

35

V. Quid benedictionis Anna pro eo, quod filium suum Domino obtulit, promeruerit.

VI. Quomodo peccatum, quo in Deum peccatur, sit accipiendum.

VII. Quod ruina Heli sacerdotis filiorumque eius non solum sacerdotibus cultum Dei neglegentibus, verum etiam patribus et filiis debitam sibi reverentiam non exhibentibus sit pertimescenda.

40

2 praecepit B 1. L. 5 Domini deest B 1. 10 Leviti L. 11 Numerorum B 1. 13 ad deest C. 18 Laevitis hic et infra B 1. 23 Secundi] quae incipiunt add. B 1. L. 24 De] A B 1. L. Hesu L. 30 Gaboenitis B 1. L. 39 Eli L. cultum — neglegentibus desunt B 1.

VIII. Quod saepe culpa sacerdotum populi et populi culpa ruina extiterit sacerdotum.

VIII. Quid captoribus arcae Dei Deique populi caesoribus provenerit.

X. Quomodo tempore Samuhelis cultus divinus per negligentiam ministrorum
5 conlapsus et per eius studium, Domino se adiuvante, fuerit erectus et populus ab idolorum cultura ad divinum cultum revocatus.

XI. Quod oboedientia secundum verba eiusdem Samuhelis praeferatur victimis et holocaustis.

XII. De reprobatione Saul regis et electione atque unctione David regis.

10 XIII. Quantae venerationi idem David arcam Dei habuerit et cum quanto honore eam in medio tabernaculo posuerit ibique coram Domino holocausta et pacifica obtulerit.

XIII. Quod in numeratione populi idem David Domino peccaverit et monente Gad propheta altare Domino construxerit et oblati holocaustis et pacificis non solum
15 reatus sui obliterationem, verum etiam divinam repropitiationem ac populi nancisci meruerit liberationem.

XV. Quod David voluerit aedificare domum Domino et, cur eam aedificare non posset, per Nathan prophetam instructus est, iubente Domino.

XVI. Quod, qualiter Salomon, filius David, domum Domini aedificaverit et cum
20 ingenti gloria dedicaverit et suis atque paternis donariis sublimaverit, in hoc opere prosequi necessarium non sit.

XVII. Quod eadem domus a Salomone aedificata typum gesserit sanctae Dei ecclesiae et quod multa bona eiusdem domus honoratores adepti, multa quoque eius dehonoratores sind adversa perpessi.

25 XVIII. Quod eadem Deo sacrata domus ab externis gentibus et regibus sit venerata et multiplicibus donis honorata.

XVIII. Quod idem templum Dei propter peccata sacerdotum et regum totiusque populi primum a Chaldeis fuerit destitutum ac dirutum.

XX. De abiectioe et humiliatione et cum feris habitatione Nabuchodonosor
30 regis, quam propter sacrilegium, quod circa templum Dei commisit, et elationem, qua contra Deum tumuit, perpeti promeruit.

XXI. De recognitione eiusdem Nabuchodonosor et Dei in sempiternum viventis laudatione et glorificatione.

XXII. De Balthasar, qui pro eo, quod Deo sacrata vasa sibi adferri iussit, ut
35 in eis ipse et optimates eius, uxores et concubinae biberent, eadem nocte regno cum vita caruit.

XXIII. De septuagesimo captivitatis Israhelitici populi anno peracto et populo Dei ad propria reverso et ab eis civitate et templo constructo.

XXIII. De eodem Domino consecrato templo propter peccata sacerdotum et
40 regum totiusque populi ab Anthioco, profanissimo rege Grecorum, capto et idolorum sordibus polluto et de sacratis Deo rebus, quas ab eodem abstulit templo.

XXV. Quod idem templum, expugnatis Anthioci ducibus, Iudas Machabeus purificaverit et diversis muneribus ditaverit Deoque consecraverit.

XXVI. De horrenda et invisibili plaga, quam Anthiocus pro eo, quod templum
45 Domini coepit, polluit et vasa sancta inde abstulit tormentaue diversa populo Dei inflixit, perpressus est.

10 archam L. 11 et deest C. B 1. L. 15 obliterationem B 1. 17 voluerit aedificare] aedificare voluerit B 1. L. 25 sit] scit L. 28 fuerit deest C. destitutum ac] destructum et B 1. 30 elatione C. B 1. L. 40 Antiocho B 1. L. 42 Antiochi B 1. L. 44 Antiochus B 1. L. 45 pollui C.

XXVII. Quae Menelaum pro eo, quod Anthioci regis ad capiendum et expoliandum templum Domini ductor et consiliator extitit, poena consecuta est.

XXVIII. Quid Helioderus comitesque eius aerarium, id est templum Domini, pecuniis Deo oblatis et ab aliis depositis expoliare temptantes perpassi sint.

XXVIII. Quod in locis Deo dicatis vere sit Dei virtus eorumque visitator et adiutor sit Deus et venientes ad maleficiendum percutiat ac perdat.

XXX. Quod Deo oblata, quae utique sanctificata vocantur, secundum verba Iudith, ab his, quibus officii non est, nullo modo auferri nec contingi fas sit.

XXXI. Quod Ozias rex pro eo, quod sacerdotale ministerium sibi indebite usurpavit, lepra multari meruerit.

EXPLICIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI TERTII.

Cap. I. Quod Salomon, aedificator Iudaici templi, redemptoris nostri et templum, quod aedificavit, typum gesserit ecclesiae catholicae.

II. Quod idem rex noster pacificus Christus ecclesiam in hoc saeculo, quod per septem dies evolvitur, construat et in futuro, id est in octavo die, eam dedicaturus sit.

III. Quod duae sint confusiones, una in praesenti, altera in futuro saeculo, una quae per paenitentiam remedium capit, altera quae alteram poenam flebiliter incurrit.

III. Qualiter ecclesia Christi ab exordio nativitatis suae coeperit crescere, dilatari ac propagari et fidelium oblationibus munerari.

V. Quod caput nostrum Christus oblata fidelium suscepisse non ambigitur.

VI. Quod qui aliquid de ecclesia furatur Iudae perduto comparetur.

VII. Quod idcirco Dominus et redemptor noster loculos habere voluerit, eo quod ecclesia ipsius loculos suos habitura esset.

VIII. Quod iuxta beati Hieronimi documentum qui stipe templi et his, quae conferuntur in usus ecclesiae, abutuntur in aliis rebus, quibus suam expleant voluntatem, similes sint scribarum et sacerdotum redimentium mendacium et sanguinem salvatoris.

VIII. De unguento, quo mulier corpus Domini perunxit.

X. De vidua duos nummos in gazophilatium mittente et quid sit gazophilatium.

XI. Quid respectio Domini in gazophilatium significet.

XII. Quod Dominus et redemptor noster dehonorationem templi sui fieri non velit, factum eius demonstrat, quando flagello adhibito vendentes et ementes de templo eiecit.

XIII. Quod expositio beati Hieronimi valde sit terribilis, quam digessit de expulsione eiusdem templi, quam Dominus et redemptor noster mirabiliter fecit.

XIII. Quod licet ecclesia Christi propter peccata nostra diversis temporibus diversisque modis saepe sit expugnata, nunquam tamen a Christo sit deserta.

XV. Quid beatus Hieronimus de his, qui possessiunculas ecclesiae et ea, quae in Dei donaria conlata sunt, vertunt in lucrum suum, in expositione Sophoniae prophetae dicat.

XVI. Quid idem in expositione eiusdem prophetae sentiat de his, qui de rapinis et nudatione miserorum offerunt sacrificia et aelemosynis ex iniquitate se putant redimere peccata.

1 Antiochi B 1, Antioci L. 3 Elioderus L. 8 quibus] quorum B 1. 10 meruit B 1. 16 in octavo] octavo L. 17 sit C. 29 perunxit] unxit B. 30 gazaphylacium hic et infra B 1. 34 eiecit] reliqua desunt L, folio absciso.

XVII. Quid idem doctor in expositione Esaiæ prophetae de his, qui plebem sibi subiectam adterunt et rapina pauperum in domibus eorum est, et ecclesiae opibus abutuntur in delicias publicas et stipes, quae ad sustentationem pauperum datae sunt, vel sibi reservant vel filiis distribuunt.

5 XVIII. Quid significet, quod Dominus et redemptor noster templum Hierosolymitanum statutis temporibus adierit ibique docuerit, signa multa fecerit et cetera, quae sacra testantur evangelia.

XVIII. Quomodo ecclesia Christi post eius passionem et resurrectionem et ad caelos ascensionem per apostolos roborata et propagata atque fidelium oblationibus sit
10 ditata et exornata.

XX. Quod ad predicationem beati Petri per apostolos ecclesia in Christum coeperit credere et crescere ac multiplicari et in exordio sui inchoaverit vota fidelium suscipere.

XXI. Quod Ananias suaque uxor pro eo, quod de propriis rebus, quas Deo
15 voverant, aliquid abstraxerunt vel defraudati sunt, horribili morte multati sunt.

XXII. Quod Herodes parricida et scaeleratissimus rex, ut cetera eius mala omittantur, pro eo, quod sacerdotes Domini interemit eorumque ministerium et ea, quae ad cultum domus Domini consecrata erant, sibi surripuit, credatur meruisse et ab angelo perculti et a vermibus depasci.

20 XXIII. Quod ecclesia Christi per successores apostolorum sub orthodoxis imperatoribus et regibus ac principibus ceterisque fidelibus sua vota Deo offerentibus inaltata sit, ditata ac sublimata.

XXIII. Quod multa sanctorum patrum Latinorum atque Grecorum documenta pretermittantur, qui res Deo dicatas atque sacratas inpune auferri non posse
25 testantur.

XXV. Quod aperte sacri canones auferendarum rerum ecclesiasticarum inhibeant audaciam.

XXVI. De duobus capitulis Gangrensis concilii, quibus Deo oblata accipi et dari prohibentur.

30 XXVII. In calce huius operis fit ad domnum regem sacerdotum allocutio humilis atque fidelis.

Inclito caelestique gratia regio munere insigniter sublimato domno Pippino, regi nobilissimo et per inmensum a Deo conservando, coetus venerabilium praesulum et sequentis ordinis religiosorum sacerdotum, apud Aquasgranii iussu salutifero et ordine
35 providentissimo piissimi et orthodoxi genitoris vestri domni nostri Hludowici, Caesaris eximii, ob honorem et decorem sanctae Dei ecclesiae procurandum et quasdam dignitates ecclesiasticas magna ex parte conlapsas atque fuscatas ad pristinum statum nitoremque Domino opem ferente revocandas synodaliter congregatus, aeternae beatitudinis optans felicitatem.

40 1 doctor] *scil. sentiat; v. p. 728 l. 42.* Isaiæ B. 5 Hierosolimitanum B 1. 7 evangelia] *reliqua desunt B 1 folio absciso.* 11 per] post C. 24 atque C. 26 offerendarum C. 28 Grangrensi C.

32 Inclito] Hoc opus, a Iona episcopo Aurelianiensis urbis praecipiente serenissimo Augusto Ludoico in persona episcoporum apud Aquisgrani palatii congregatorum editum, Pippino regi directum est. Incipit liber primus *praemittit B 2, ubi in summo margine folii primi haec leguntur: Inclito caelestique*
45 *de rebus ecclesiasticis non invadendis Ione Aurelianensis episcopi ad Pippinum; Incipit liber primus praemittit B 3; Incipit libellus de religione oblationum Dei directus Pipino regi Francorum praemittit M.*
Pippino regi] Pipino regi B 3, regi Pipino M. 33 conservandum M. 34 Aquasgrani B 2.
35 domini B 3. Ludovici B 3, Ludowici M. 39 optans] obtat B 2, optat B 3. M.

Nos igitur, fidelissimi oratores¹ vestri salutisque vestrae amatores devotissimi, misimus celsitudini vestrae per venerabiles fratres, Aldricum² videlicet Cenomannicae urbis et Herchinradum³ Parisiorum coepiscopos nostros, quandam scaedulam⁴, quaedam ex auctoritate ministerii nostri salutaria monita continentem. Cui quia de negotiis, unde vestram magnitudinem admonuimus, testimonia sanctarum scripturarum, vitantes⁵ illius prolixitatem, adnectere nequivimus, utile necessariumque iudicavimus, ut in hoc opusculo ea breviter adnotaremus vestraeque prudentissime sollertiae legenda mitteremus, ut, si forte quispiam obicere voluerit haec, quae vobis scripsimus, non ex auctoritate divina constare, sed potius arbitrio cordis nostri, immo cupiditate et quadam adinventione commentata esse, his lectis atque perpensis evidenter agnoscat nos quae Dei sunt et ad vestram salvationem hic et in aeternum et ad regni vobis commissi stabilimentum, se autem ea, quae mundi sunt eiusque amatores diligunt et Dei voluntati usquequaque contraria existunt et ad animarum interitum pertinent, absque dubio loqui.

I. Sunt enim nonnulli, qui propterea haec tam temere loquuntur et in baratrum¹⁵ cupiditatum suarum miserabiliter labuntur, eo quod divinorum preceptorum transgressores sanctaeque Dei ecclesiae dehonoratores atque expoliatores non continuo puniantur, non animadvertentes neque animadvertere volentes, quod Deus nullum peccatum inultum dimissurus sit. Tribus itaque modis peccata mortalium vindicantur, duobus in hac vita, tercio vero in futura vita. De duobus ita apostolus inquit: *Si*²⁰ *nosmetipsos iudicaverimus, a Domino non iudicabimur*. Haec est vindicta, quam inspirante Deo omnis peccator pro suis ammissis paenitendo in se ipso vindicat. Quod²⁵ autem prosecutus idem apostolus infert: *Cum iudicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur*, haec est vindicta, quam omnipotens Deus misericorditer peccatori inrogat iuxta illud: *Deus quem amat corripit; flagellat autem omnem*³⁰ *filium, quem recipit*. Tercia autem extat valde pertimescenda atque terribilis, quae non in hoc, sed in futuro iustissimo Dei iudicio fiet saeculo, quando iustus iudex dicturus est: *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius*.³⁵

1. Cor. 11, 31.

ib. 11, 32.

Prov. 3, 12.
Hebr. 12, 6.

Matth. 25, 41.

II. Si enim, ut verbis beati Augustini⁵ utamur, omnipotens Deus omnia mala³⁰ mortalium in hoc saeculo iudicasset, nequaquam homines male agentes diem futuri iudicii pertimescerent. Rursus si nulla mortalium mala in hoc saeculo iudicasset, non putaretur res curare humanas. Idcirco quaedam iudicat in hoc saeculo, ut videatur eius piissima providentia et misericordia gratuita rebus consulere humanis; idcirco quaedam non iudicat, sed futuro reservat iudicio, ut homines de futuro terreantur³⁵ examine.

1 devotissimi L. 2 misimus] miseramus nuper B 2. 3. M. per — nostros desunt B 2. 3. M. Cenomanicae B 1. 3 scaedulam] scidulam B 2, sceculam B 3. 6 nequivimus L. 12 stabilimentum] pertinere add. B 3. M.

I. 15 I] in capitibus distinguendis codicem Coloniensem sequimur, respecta tamen varietate initiorum, 40 quae in ceteris codd. inveniuntur. Singulis numeris hinc inde cap praemittitur, quod aequale negleximus atque multos in numeratione capitum errores. locuntur B 2. 3. M. 18 animadvertentes] anima advertentes B 2. animadvertere] adnima advertere B 2. 21 iudicabimur] iudicaremur e corr. M. 22 amissis corr. M. 25 omne C.

II. 30 Agustini C. B 2. 32 mala deest B 3. M. 33 res curare desunt M.

45

1) V. quae supra p. 473 ann. 1 attulimus. 2) 831 — c. 857. 3) 831—837. 4) De tempore huius schedulae deperditae cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' II, 151 ann. 5. 5) Hunc locum Augustini frustra quaesivi.

Sunt etiam quidam dignitatem ecclesiasticam non curantes, immo suam cupiditatem explere volentes sibi in Deo oblati sacrisque rebus auferendis inpunitatem inaniter promittentes, qui contra salutem suam haec temerario, immo perniciosissimo solent dicere ausu:

5 III. 'Quid mali quidve discriminis est, si rebus ecclesiasticis in nostris pro libitu nostro utimur necessitatibus? Quid curae est inde Deo sanctisque eius, ob quorum amorem et honorem Deo dicuntur oblatae, cum utique in eorundem sanctorum usus nihil ex his cedat? Et ubi Deus haec, quae ecclesiarum rectores opponunt, iussit sibi offerri, presertim cum omnia, quae in terris sunt, sua sint et ille ea ad usus
10 hominum creaverit?' Quorum argumentationi insanissimae divinaeque iniuriae plenissimae, prout Dominus annuerit, ex utriusque testamenti paginis et sanctorum patrum dictis eximiis temptabimus respondere.

III. Primum quidem, quod omnia terrarum regna et omnia bona terrae Domini sint et ex suis sua sibi offerantur, ex verbis David, regum sanctissimi et prophetarum
15 eximii, post autem, quod Deus sua sive ante legem sive in lege et ad sanctuarium et ad templum sanctum suum iusserit offerri, conabimur demonstrare.

Legitur itaque in libro Paralipomenon:

V. *Dixit quoque David Salomoni filio suo: Viriliter age et confortare et fac, ne timeas neque paveas. Dominus enim Deus meus erit tecum et non dimittet te neque
20 derelinquet, donec perficias omne opus ministerii domus Domini. Ecce divisiones sacerdotum et Levitarum in omne opus ministerii domus Domini adsistunt tibi et parati sunt tam principes quam populus facere omnia precepta tua. Locutusque est David rex ad omnem ecclesiam: Salomonem filium meum unum elegit Deus, adhuc puerum et tenerum. Opus autem grande est; neque enim homini preparatur habitatio, sed Deo.* 1. Paral. 28, 20—29, 1.

25 VI. *Ego autem totis viribus meis preparavi inpensas domus domini Dei mei. Aurum in vasa aurea et argentum in argentea, aes in aenea, ferrum in ferrea, lignum in lignea, lapides onichinos et quasi stibinos et diversorum colorum, omnem pretiosum lapidem et marmor Parium abundantissimae.* 1. Paral. 29, 2.

VII. *Et super haec, quae obtuli in domum Dei de peculio meo aurum et argentum,
30 do in templum Dei mei exceptis his, quae paravi in aedem sanctorum. Tria milia talenta auri de auro Ophir et septem milia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi. Et ubicumque opus est aurum de auro et ubicumque opus est argentum argenti, opera fiant per manus artificum. Et si quis sponte offert, impleat manum suam hodie et offerat quod voluerit Domino. Polliciti sunt itaque principes familiarum et
35 proceres tribuum Israhel, tribuni quoque et centuriones et principes possessionum regis. Dederuntque in operibus domus Domini auri talenta quinque milia et solidos decem milia, argenti talenta decem milia et aeris talenta decem et octo milia, ferri quoque centum milia talentorum. Et apud quemcumque inventi sunt lapides, dederunt in thesaurum domus Domini per manum Geihel Gersonitis. Laetatusque est populus, cum* 1. Paral. 29, 3—14.

40 II. 1 currantes B 2.

III. 5 discriminis] criminis e corr. M. 6 cura B 2. inde deest M. 8 caedat C. 10 divinaeque — plenissimae] saneque rationi ac divinae iussioni contrariae L. 11 utrisque B 2. 3. M.

III. 17 legitur itaque] lege igitur B 2. 3. M. in libro] libro B 3, librum M. Paralipomenon C. L.

45 V. 18 Salomon B 3. M. ne — paveas desunt B 3. M. 19 dimittet te] dimitte B 3. 21 ministerium L. 23 Deus] Dominus M.

VI. 28 marmorum M.

VII. 29 Dei] mei add M. 31 Opphir C. 32 opus est] est opus M. 34 sunt deest M. 35 Israhel] ita C semper, Israel, Isrl cett. saepius. 36 Dederunt B 1. L. B 2. 38 thesauros B 2. 39 Gehel M.

1. Paral. 29, 9-14. *vota sua sponte promitterent, quia corde toto offerebant ea Domino. Sed et David rex laetatus est gaudio magno et benedixit Domino coram universa multitudine et ait: Benedictus es, domine Deus Israhel patris nostri, ab aeterno in aeternum. Tua est, Domine, magnificentia et potentia et gloria atque victoria et tibi laus; cuncta enim, quae in caelo sunt et quae in terra, tua sunt. Tuum, Domine, regnum, et tu es super omnes principes. 5* *Tuae divitiae et tua est gloria. Tu dominaris omnium, in manu tua virtus et potentia, in manu tua magnitudo et imperium omnium. Nunc igitur, Deus noster, confitemur tibi et laudamus nomen tuum inclitum. Quis ego et quis populus meus, ut possimus haec tibi universa promittere? Tua sunt omnia, et quae de manu tua accepimus dedimus tibi.*

1. Paral. 29, 15-18. *VIII. Peregrini enim sumus coram te et advenae, sicut omnes patres nostri. Dies 10* *nostri quasi umbra super terram, et nulla est mora. Domine Deus noster, omnis haec copia, quam paravimus, ut aedificaretur domus nomini tuo sancto, de manu tua est, et tua sunt omnia. Scio, Deus meus, quod probes corda et simplicitatem diligas. Unde et ego in simplicitate cordis mei laetus obtuli universa haec et populum tuum; qui hic repertus est, vidi cum ingenti gaudio tibi offerre donaria. Domine Deus Abraham, Isaac 15* *et Israhel, patrum nostrorum, custodi in aeternum hanc voluntatem cordis eorum et semper in veneratione tui mens ista permaneat. Ecce quibus documentis tanti regis, Deo vide-* *licet pleni, de quo Dominus ait: Inveni David secundum cor meum, et de quo in psalmo 20* *canitur: Inveni David servum meum, oleo sancto meo uncti eum, liquido demonstratur, quod omnia, quae in caelis et in terris sunt, Domini sint.*

VIII. Et quod nemo Deo quicquam offerre valet nisi ea, quae de manu eius accepit, et quod Dominus de his, quae dedit, sibi pretiosa quaeque suoque sancto nomini sacratis locis offerri non abnuit, immo oblatis delectatur et oblata auferri non patitur. Nam his et aliis divinarum scripturarum verbis luce clarius extat manifestum, quod ea, quae Dominus sibi offerri iussit, ad cultum sanctuarii templique sui et ad 25 *usum sacerdotum Levitarumque omnino cedere voluerit. Et sicut in votis sponte offerentium laetatur, ita in non offerentium vel etiam quoquomodo auferre temptantium transgressionibus periculum interminatur mortis, sicut in sequentibus demonstrabitur.*

X. Nemo porro putet ea, quae iniuste adquisivit, de manu Dei se accepisse aut *quicquam ex his Deo gratum offerre posse, cum scriptum sit: Qui offert Deo ex rapina 30* *pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui. Qui ergo ordinate vult* *aliquid Deo offerre, primum seipsum offerat, videlicet iuxta apostolum, hostiam vivam, 1* *sanctam, Deo placentem; deinde ex his, quae iuste adquisivit, id est quae de manu domini Dei accepit, sibi profuturum feliciter foenus Domino accommodet.*

XI. Adgrediamur igitur tandem seriem veteris testamenti et rimando inspiciamus 35 *et inspiciendo rimemur, qualiter origo et religio Deo offerendarum rerum inchoaverit et qualiter usque ad saeculum nostrum per mediatorem Dei et hominum, dominum videlicet Iesum Christum, redemptorem nostrum, et per eius apostolos, nominis sancti sui strenuos predicatorum suaeque fidei rudimenta in omnem terram propagatores, eorumque successores dilatata et incrementata fuerit.* 40

VII. 6 Tuae] sunt add. M. 7 confitebimur L. B 3.

VIII. 10 patris M. 15 Isahac B 1. L. 19 Davit B 2. 20 caelis] sunt add. L. sunt deest L.

VIII. 21 valeat B 2. 3. M. 23 auferri] offerri L. B 2. 3. 24 patitur] sc. liquido demon-
stratur, quae ex cap. VIII. (l. 19) supplenda sunt. 27 auferre] offerre C. B 1. 28 transgressionibus]
ita L. transgressoribus cett. 45

X. 29 se] sese M. 30 quicquam] quicquid M. 32 offerre] desiderat add. al. man. M.
primo e corr. M. 34 domini deest B 1. L. B 3. Dei deest M. foenus] foedus M.

XI. 36 inspiciendo L. 37 dominum] Deum L. 39 fidei rudimenta] ita codd., excepto M,
ubi e corr. legitur: fidei rudimenti. 40 incrementa L.

XII. Per beatum videlicet Petrum apostolorum principem in occiduis, per beatum vero Iohannem apostolum et evangelistam in Orientis, id est Asiae, partibus, per beatum etiam Paulum in tota generaliter mundi latitudine fundata et ex oblationibus fidelium constat ditata atque honorata. Qualiter autem ceteri coapostoli illorum in regionibus
 5 sibi a Christo Domino ad predicandum commissis ecclesiam Christi fundaverint et fidelium donis constare fecerint, gesta illorum, quae in promptu habentur evidenter testantur. Quae hic ponere magnae est prolixitatis.

XIII. Memorata igitur origo et religio primum coepit sine altari ab Abel iusto, de quo in libro Geneseos ita legitur: *Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui* Gen. 4, 4. 5.
 10 *et de adipibus eorum. Et respexit Dominus ad Abel et ad munera eius; ad Cain vero et ad munera illius non respexit.* Quibus verbis non inconvenienter accipi possunt in persona Abel hi, qui sua sponte, id est ea, quae de manu Dei acceperunt, Deo creatori suo gratanter offerunt, in persona vero Cain hi, qui malivolo et invidio animo ex male adquisitis quicquam Deo offerre gratum putant. Quapropter necesse est, ut
 15 factum Abel imitetur et factum Cain prorsus detestetur.

XIII. Noe quoque, ingentis cataclismi periculo, Domino se protegente, liberatus eoque iubente de arca egressus, non extra altare, sed iam super altare ob liberationem sui holocausta Deo optulit, sicut in eodem libro Geneseos legitur: *Aedificavit* Gen. 8, 20.
autem Noe altare Domino et tollens de cunctis pecudibus et volucris mundis obtulit
 20 *holocausta super altare; odoratusque est Dominus odorem suavitatis.*

XV. Perpendenda sunt haec verba quibus dicitur: *Odoratusque est Dominus* Gen. 8, 20.
odorem suavitatis. Manifestum quippe est et offerentis animum et eadem holocausta Deo usquequaque placuisse, quoniam nec in offerente nec in his, quae oblata sunt, quicquam Deo odibile ac detestabile creditur extitisse, et propter donum suae obla-
 25 tionis continuo benedictionem a Domino eundem Noe percepisse. *Benedixit,* inquit, ib. 9, 1. 2.
Deus Noe et filiis eius et dixit ad eos: Crescite et multiplicamini et replete terram; et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terrae et cetera, quae sequuntur. Si enim oblationem Noe Dominus in odorem suavitatis odoratus est, procul dubio abla-
 tionem sibi oblatarum rerum et detestatur et detestatus est. Et si pro sua oblatione
 30 benedictionem a Deo isdem Noe promeruit, patet profecto, quia qui Deo oblata sibi surripit aut aliis distribuit pro benedictione maledictionem incurrit.

XVI. Abraham autem, cuius non natura, sed gratia filii sumus et in cuius semine, id est in Christo, benedicimur, qui credidit Deo et reputatum est ei ad iusti- cf. Gal. 3, 8.
 tiam, et qui Domino imperante egressus est de terra sua et de cognatione sua et de cf. Gen. 15, 6.
 35 domo patris sui et venit in terram, quam ei Deus demonstravit, cui et Dominus dixit:
Faciam te in gentem magnam et magnificabo nomen tuum erisque benedictus. Benedicam ib. 12, 2. 3.
benedicentibus tibi et maledicam maledicentibus tibi atque in te benedicentur universae
cognationes terrae, cui etiam rursum Dominus apparens dixit: *Semini tuo dabo terram* ib. 12, 7.
hanc, — aedificavit altare Domino, qui apparuerat ei. *Et ipse,* ut in libro Geneseos

40 XII. 2 id est desunt B 2. 3 fundata] s(cilicet) ipsa religio superscr. M. 4 apostoli M.

XIII. 11 illius] eius B 1. M. 15 Abel] quisque add. B 2. 3. imitemur L.

XIII. 20 olocausta M.

XV. 21 XV. omittunt codd. praeter C. Odoratus B 1. 2. 3. M. 23 placuisse deest C. quoniam]
 quando e corr. M. offerente] offerentis animum M. 25 Benedixit] hoc verbo praemittunt XVI. codd.
 45 L. B 2. 3. M. 26 Crescite] hoc verbo praemittit XVI. B 1. 27 secuntur L. B 2. 3. M. 28 abla-
 tionem] oblationem L. B 2. 29 oblatione] benedictione M. 30 a Deo] a Domino L. B 2. 3. M.
 promeruerit L.

XVI. 35 ei Deus] Deus ei M. 38 cui deest L. 39 hanc] et add. M. qui] quia L.

Gen. 12, 8. legitur, inde transgreditur ad montem, qui erat contra orientem Bethel, tetendit ibi
 tabernaculum suum ab occidente habens Bethel et ab oriente Hai. Aedificavit quoque
 ibi altare Domino et invocavit nomen eius. Item post pauca in eodem libro: Dixit
 Dominus ad Abraham, postquam divisus est Loth ab eo: Leva oculos tuos et vide a
 loco, in quo nunc es, ad aquilonem et ad meridiem, ad orientem et ad occidentem.
 Omnem terram, quam vides, tibi dabo et semini tuo in sempiternum faciamque semen
 tuum sicut pulverem terrae. Si quis potest hominum numerare pulverem, semen quoque
 tuum numerare poterit. Surge et perambula terram in longitudine et in latitudine sua,
 quia tibi daturus sum eam. Movens igitur Abraham tabernaculum suum venit et habi-
 tavit iuxta convallem Mambrae, quod est in Hebron; aedificavit quoque ibi altare Do-
 mino. Perpendendum quippe est, quantae fidei quantaeve devotionis vir iste sanctus
 fuerit, qui pro eo, quod Deo credidit eique altaria erexit cultumque eius venerando
 dilexit, et a Deo benedici semenque suum propagari ac multiplicari eique amplissima
 regna terrae dari et de hostibus suis triumphum sibi praeberi necnon et in suo se-
 mine, quod est Christus, gentes, quae nos sumus, benedici et alia, quae enumerare
 longum est, beneficia promeruit nancisci.

cf Gen. 22, 18.
 Act. 3, 25.

XVII. Quodsi Abraham pro eo, quo Dei altaria erexit cultumque eius vene-
 ratus est, tot a Deo meritorum prerogativis donatur, dubium non est, quin sanctorum
 altarium eversores et sacrarum rerum, quibus in eisdem altaribus Deo famulandum est,
 surreptores damnentur. Reverso igitur eodem Abraham a caede regum, quos Deo
 secum pugnante superaverat, et egresso sibi obviam rege Sodomorum, ita de illo in
 eodem sequitur libro: At vero Melchisedech, rex Salem, proferens panem et vinum,
 — erat enim sacerdos Dei altissimi — benedixit ei et ait: Benedictus Abraham Deo
 excelso, qui creavit caelum et terram, et benedictus Deus excelsus, quo protegente hostes
 in manibus tuis sunt. Et dedit ei decimas ex omnibus¹.

Gen. 14,
 18—20.

cf. Hebr.
 6, 20, 7, 1 sqq.

XVIII. Quod Melchisedech sacerdos Dei altissimi typum gesserit Christi, catho-
 lica sentit ecclesia². Quod ei Abraham decimas ex omnibus dedit, ipsius Abrahae
 ingentia commendantur preconia. Quem imitantur qui sacerdotibus Christi ob illius
 amorem et honorem decimas dant, et ab illius merito sequestrantur qui Deo oblatas
 decimas auferunt.

XVIII. Videamus itaque sequentia, quibus fides et devotio Abrahae quodam
 admirabili modo incrementatur, quae adeo erga divinum cultum timoremque Dei
 flagrando excrevit et excrescendo flagravat, ut iubente Deo non solum iam altare in
 honorem Dei construxerit, sed etiam in eo unigenitum filium suum immolare paratus

XVI. 1 transgrediens B 2. 3. M. 2 Bethel] et add. L. 7 terrae deest M. potest] possit M. 35
 8 numerare poterit] poterit numerare M. in longitudine — sua desunt B 3. M. 10 Mambrae]
 ita C. B 1, Mambre cett. Ebron M. 11 Perpendum B 2. quippe] itaque B 2. 3. M. 14 hostibus]
 ost- M saepius. 16 promeruerit B 2. 3.

XVII. 22 Melchisedec M. 24 quo] qui C.

XVIII. 26 Melchisedaec M. 27 ei] is e corr. M. 29 illis M. 30 offerunt B 2.

XVIII. 32 quae] qui B 1. 2. 33 Deo] Domino B 2. 3. M.

1) Perplura testimonia hic et infra laudata occurrunt etiam in Iona institutione laicali
 II c. 19, ubi simili modo laici monentur, ut caveant . . . se . . . ab appetitu decimarum et
 oblationum fidelium nec quicquam sibi ex his per vim nisi ad periculum suum vendicare posse
 sciant; suoque contenti sint ministerio, ne, dum alterius usurpant, suo, quo contenti esse debent, 45
 ministerio quodammodo se indignos faciant et aliorum quoque pia vota sibi in peccatum con-
 vertant et sacrilegii notam incurrant. 2) Cf. Hieronymus, Epistola ad Euangelum c. 4;
 Opp. I, 440.

fuerit. Et quia, ne filium immolaret, angelus ei inhibuit, arietem tamen in holocaustum Deo pro filio obtulit, et propterea audire meruit, sicut in saepefato libro legitur: *Vocavit autem angelus Domini Abraham secundo de caelo, dicens: Per memetipsum iuravi, dicit Dominus, quia fecisti rem hanc et non pepercisti unigenito filio tuo propter* Gen. 22, 15—17.
 5 *me, benedicam tibi et multiplicabo semen tuum sicut stellas caeli et cetera, quae sequuntur.* Perspicuum quippe est et valde mirandum, quia, quanto ferventior circa Dei cultum mens Abrahae fuit, tanto amplius uberiusque divina beneficia, et presentia et futura, sibi polliceri audivit.

XX. Unde datur intellegi, quod amatores et exaltatores ac ditatores sive etiam
 10 veneratores divini cultus a Domino et in presenti saeculo tueri et exaltari et in futuro mercede aeterna merentur donari et qui secus agunt aut egerint infernalibus claustris mancipari. Deus itaque, sicut iam supra dictum est, si ea, quae dedit, sibi suisque sacratis locis iubet offerre et ea quidam auferre non pertimescunt, quid facerent hi, rogo, si Deus illis aut semetipsos aut filios suos sibi in holocaustum iuberet offerre?
 15 Certe credendum est, quod, sicut in offerendis sacratis rebus Deo inoboedientes existunt, ita nihilominus in offerendis semetipsis aut filiis suis inoboedientes existerent.

Audiamus etiam, quid Isaac patriarcha fecerit, de quo ita in memorato habetur libro: *Ascendit autem ex illo loco in Bersabeae, ubi apparuit ei Deus in ipsa nocte dicens: Ego sum Deus Abraham patris tui. Noli metuere, quia tecum sum et benedicam* Gen. 26, 23—25.
 20 *tibi et multiplicabo semen tuum propter servum meum Abraham. Itaque aedificavit altare et invocato nomine Domini extendit tabernaculum.*

XXI. Adtende, quod Isaac Deus apparere et, ne metuere debeat, ammonere eique benedicere ac semen suum se multiplicaturum polliceri dignatus sit, eique Isaac altare aedificaverit tabernaculumque extenderit. Et perpende, quod pro Dei beneficiis, quibus, largiente eius elementia, inmeriti et ingrati ubertim in hac mortalitate utimur, potius debeamus divinum cultum ad instar Isaac et ceterorum sanctorum patriarcharum in altaribus erigendis et oblationibus aliisque muneribus offerendis honorare quam his abstractis nostroque libitu utentes quodammodo dehonore.

XXII. Videamus preterea, quomodo religio, de qua agitur, in Iacob patriarcha
 30 amplius exhuberaverit, de quo ita in eodem libro legitur: *Igitur egressus Iacob de Bersabeae pergebat Aran. Cumque venisset ad quendam locum et vellet in eo requiescere post solis occubitum, tulit de lapidibus, qui iacebant, et subponens capiti suo dormivit in eodem loco. Viditque scalam stantem super terram et cacumen illius tangens caelum, angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam et Dominum innixum scale* Gen. 28, 10—22.
 35 *dicentem sibi: Ego sum dominus Deus Abraham patris tui et Deus Isaac; terram, in qua dormis, tibi dabo et semini tuo, eritque germen tuum quasi pulvis terrae. Dilaberis ad occidentem et orientem, septemtrionem et meridiem; et benedicentur in te et in semine tuo cunctae tribus terrae. Et ero custos tuus quocumque perrexeris et reducam te in terram hanc nec dimittam, nisi complevero universa, quae dixi. Cumque evigilasset*

40 XVIII. 2 meruerit *L.* 5 sequuntur] *ita C, secuntur cett.*

XX. 9 et exaltatores — veneratores *desunt M.* ac ditatores *desunt B 2.* 10 tueri] *defendi B 2. 3. M.* 11 mercede aeterna] *aeterna mercede M.* 13 ea] *ei M.* quidem *B 3. M.* auferre] *offerre C. B 1.* 14 olocaustum *L.* 16 suis *deest B 1.* 19 Abraam *M.*

XXI. 22 Isahac *hic et infra B 1.* ne *deest B 3.* 25 moralitate *B 2.* 26 potius — cultum] *divinum potius cultum M, ubi debeamus deest.* ad *deest B 2. M.* Isahac *hic et infra B 3.* 28 dehonore] *debemus add. (al. man.?) M.*

XXII. 30 exhuberaverit] *ita C, exuberaverit cett.* 31 Aaran *B 2.* 36 quam *B 1.* 39 cumplevero *B 2.*

- Gen. 28, 16—22. *Iacob de somno, ait: Vere Dominus est in loco isto et ego nesciebam, pavensque: Quam terribilis, inquit, est locus iste; non est hic aliud nisi domus Dei et porta caeli. Surgens vero mane tulit lapidem, quem subposuerat capiti suo, et erexit in titulum fundens oleum desuper. Appellavitque nomen urbis Bethel, quae prius Luza vocabatur. Vovit etiam votum dicens: Si fuerit Deus mecum et custodierit me in via, per quam ambulo, et dederit mihi panem ad vescendum et vestimentum ad induendum, reversusque fuero prospere ad domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum, et lapis iste, quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei, cunctorumque, quae dederis mihi, decimas offeram tibi. Item post pauca: Postquam egressus est Iacob de Mesopotamia Syriae et habitavit iuxta oppidum emitque partem agri, in qua fixerat tabernacula, a filiis Emor patris Sicem centum agnis et erecto ibi altari invocavit super illud fortissimum Deum Israhel.*
- ib. 33, 18—20. *Item paulo post: Interea locutus est Deus ad Iacob: Surge et ascende Bethel et habita ibi facque altare Deo, qui apparuit tibi, quando fugiebas Esau fratrem tuum. Iacob vero convocata omni domo sua ait: Abicite deos alienos, qui in medio vestri sunt, et mundamini ac mutate vestimenta vestra. Surgite et ascendamus in Bethel, ut faciamus ibi altare Deo, qui exaudivit me in die tribulationis meae et fuit socius itineris mei.*
- ib. 35, 1—3. *Et infra: Venit igitur Iacob Luzam, quae est in terra Chanaan, cognomento Bethel, ipse et omnis populus cum eo. Aedificavitque ibi altare et appellavit nomen loci Domus Dei.*
- ib. 35, 6. 7. *Ibi enim apparuit ei Deus, cum fugeret fratrem suum. Item infra: Apparuit autem iterum Deus Iacob, postquam reversus est de Mesopotamia Syriae, benedixitque ei dicens: Non vocaberis ultra Iacob, sed Israhel erit nomen tuum, et appellavit eum Israhel dixitque ei: Ego Deus omnipotens, cresce et multiplicare; gentes et populi nationum erunt ex te, reges de lumbis tuis egredientur. Terramque, quam dedi Abraham et Isaac, dabo tibi et semini tuo post te, et recessit ab eo. Ille vero erexit titulum lapideum in loco, quo locutus ei fuerat Deus, libans super eum libamina et effundens oleum vocansque*
- ib. 35, 9—15. *nomen loci illius Bethel. Item post multa: Profectus Israhel cum omnibus, quae habebat, venit ad Puteum iuramenti. Et mactatis ibi victimis Deo patris sui Isaac audivit eum per visionem nocte vocantem se et dicentem sibi: Iacob, Iacob. Qui respondit: Ecce adsum. Ait illi Deus: Ego sum fortissimus Deus patris tui; noli timere, descende in Aegyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi. Ego descendam tecum illuc et ego inde adducam te revertentem.*
- ib. 46, 1—4.

XXIII. Ecce quo maior iam in Iacob divini cultus amplificatio facta est, qui non solum altaria erexit, oleum desuper fudit, victimas optulit et Deo, si prospere ad propria illum redire fecisset, de omnibus, quae illi dedisset decimas et hostias se illi daturum promisit locumque, ubi in somnis scalam pertingentem usque ad caelos angelosque per eam ascendentes et descendentes et Dominum innixum scalae vidit terribilem et vere domum Dei ac portam caeli esse dixit.

XXIII. Unde hodie quoque Christiana religio, exemplum sumens ex antiqua patrum traditione, domos in honorem Dei aedificat ac dedicat, et altaria erigit eisque oleum superfundit ac sacrosancto chrismate ea perungit et de factis dictisque eiusdem

XXII. 2 inquit est] est inquit L. 5 Vovit] Vocavit B 2. 9 pauca] Transivitque in Salem urbem Sicimorum, quae est in terra Chanaan add. B 2. 3, quae in M desunt. Postquam — paulo post (infra l. 12) om. M. egressus] reversus B 2. 3. est] scilicet add. B 2. 3. Siriae hic et infra L. 11 Sicem] ita C. L, Sichem cett. 13 qui] quia B 2. 15 in deest M. 20 Mesopotamia C. Siriae M. 22 Ego] sum add. C. crescere M. 23 Isaac] Iacob C. dabo tibi] tibi dabo C. 24 post] per B 2. 25 libamina C. 26 profectus] est add. C. habebat] et add. C. 27 veni B 2. patri L. Isahac L. 30 Egiptum M.

XXIII. 32 quo] quomodo B 2, vel quam superscr. al. man. M. 34 se illi] se B 2. 3. M. 36 et descendentes] ac descendentes B 1. L. B 3.

XXIII. 38 hodie quoque] hodieque L. B 2. 3. M. 39 Dei deest L. 40 chrismate B 2. 3, 50 crismate M. perungit L. dictis M.

Iacob moelodiam Christo canit¹ et a fidelibus oblationes et vota et pretiosarum diversarumque rerum ad decorem et honorem divini cultus, sacerdotum ceterorumque ministrorum Christi usus pauperumque receptionem ac recreationem suscipit donaria. Qui autem huiusmodi donaria ad iniuriam Dei omnipotentis templorumque sanctorum
 5 suorum dehonorationem et humiliationem sacerdotumque Dei vituperationem auferre presumit, cuius sit discriminis et dampnationis, ut perpendat, salubriter ammonemus, quoniam, sicut verbis eiusdem patriarchae Iacob aperte demonstratur, cuncta Deo dicata templa et terribilia sunt et Dei habitacula et vere domus Dei sunt et portae caeli. Paveat ergo ad instar Iacob humana presumptio, ne quoquomodo de tam terri-
 10 bilibus et sacratis locis violandis sibi proveniat dampnatio. cf. Gen. 28, 17.

Liberato quoque populo Israhelitico de Aegyptia servitute, quid Dominus per famulum suum Moysen, sicut in libro Exodi legitur, precipat, videamus. *Locutus est* Exod. 13, 1. 2.
Dominus ad Moysen, dicens: Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vulvam in filiis Israhel, tam de hominibus quam de iumentis; mea sunt enim omnia. Si querit
 15 aliquis, quid sit sanctificare, et ex hoc loco et ex aliis divinarum scripturarum locis diligenter animadvertat, quod nomen sanctificationis dominicae sit oblationis atque consecrationis. Sequitur in eodem libro: *Cumque introduxerit te Dominus in terram* ib. 13, 11. 12.
Chananaei, sicut iuravit tibi et patribus tuis, et dederit eam tibi, separabis omne, quod aperit vulvam, Domino et quod primitivum est in pecoribus tuis; quicquid habueris
 20 *masculini sexus, consecrabis Domino.* Notandum, quia quod supra dixit sanctificare Domino hic modo dicit consecrare Domino. Sequitur in eodem:

XXV. *Dixit autem Dominus ad Moysen: Scribe hoc ob monumentum in libro et* Exod. 17, 14—16.
trade auribus Iosue; delebo enim memoriam Amalech sub caelo. Aedificavit Moyses altare et vocavit nomen eius Dominus exaltatio mea, dicens: Quia manus solii Domini
 25 *et bellum Dei erit contra Amalech a generatione in generationem.* Perpende, quod famulus Dei Moyses ob gratiarum actionem suique ac populi Dei liberationem hostiumque suorum internitionem altare Domino erexit. Et si Moyses propter haec, quae praemissa sunt, Domino altare erexit, cavendum illis est, qui altaria Domini obruendo dehonorent et dehonorando obruunt, ne, si quando adversus hostes suos arma corripunt,
 30 se ipsos eisdem hostibus suis triumphum exhibeant. Sequitur in eodem: *Dixit preterea* ib. 20, 22. 24.
Dominus ad Moysen: Haec dices filiis Israhel: Altare de terra facietis mihi et offeretis super illud holocausta et pacifica vestra, oves vestras et boves in omni loco, in quo memoria fuerit nominis mei. Veniam ad te et benedicam tibi. Nota, quod altare Domino erigentibus et holocausta immolantibus adventus Dei et benedictio promittatur. Potest
 35 et huic loco aptari illud evangelicum, quo dicitur: *Si quis diligit me, sermonem meum* Ioh. 14, 23.
servabit, et pater meus diligit eum, et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus. Felix porro et valde felix illa mens est, quae tanto habitatore laetatur. Quapropter noverint his, quae paulo supra memorata sunt, contraria agentes et adventu et bene-

XXIII. 4 Qui] Quod L. 8 domus Dei] Dei domus M. porta B 3. M. 9 ad del. M.
 40 11 Egyptia B 3, Egiptia M. 14 omnibus B 2. 15 loco] loquo B 2. 18 Chananei L. B 2. 3. M.
 19 primitivum C, primitium B 2. 21 consecrare Domino] nec consecrare iubet al. man. add. M.
 XXV. 22 Mosen B 2. 23 Iosuae B 2. 3. M (saepius). Aedificavit] XXV. praemittit L,
 XXVI. Aedificavitque B 2. 3. M. Moses B 2 saepius (etiam in casibus obliquis). 24 vocavit] invocavit
 B 2. 3, in M in deletum est. 26 famulus — Moyses] Moyses famulus Dei M. Dei deest L.
 45 27 erexit C. M. 28 promissa C. B 3. M. Domino] a Domino L. illis est] est illis M.
 30 exibeant M. 35 quod B 2. M.

1) 'Melodiae' huius textum non inveni; sed cf. Rhabanus, Comment. in Genesim III c. 20, Migne, Patrol. lat. CVII, 610 sqq.

Exod. 23, 19. dictione Dei se indignos usquequaque fore. Sequitur in eodem post multa: *Primitias*
 ib. 23, 22. *frugum terrae tuae deferres in domum domini Dei.* Et infra: *Quodsi audieris vocem*
domini Dei tui et feceris ea, quae loquor, inimicus ero inimicis tuis et adfligam adfli-
 ib. 23, 25. *gentes te, precedetque te angelus meus.* Item infra: *Si servieritis domino Deo vestro,*
benedicam panibus tuis et aquis et auferam infirmitatem de medio tui. Vide queso, 5
 quot quantave pro primitiis frugum terrae Deo oblatis et aliis, quae cominus iunguntur,
 beneficia offerentibus polliceantur et quanta non deferentibus poena et maledictio inter-
 minetur, sicut in subsequentibus multis in locis perfacile inveniri potest. Sequitur in
 ib. 24, 4, 5, 7. eodem: *Scriptis autem Moyses universos sermones Domini et mane consurgens aedificavit*
altare ad radices montis et duodecim titulos per duodecim tribus Israhel. *Misitque* 10
iuvenes de filiis Israhel, et obtulerunt holocausta immolaveruntque victimas pacificas Domino.
Assumensque volumen foederis, legit audiente populo. Qui dixerunt: Omnia, quae locutus
est Dominus, faciemus et erimus oboedientes. Quodsi querit aliquis, quid mercedis
 quidve remunerationis pro altari aedificato et oblatis holocaustis et victimis filii Israhel
 ib. 24, 9. nacti sint, audiat sequentia: *Ascenderuntque Moyses et Aaron, Nadab et Abiu et septua-* 15
ginta de senioribus Israhel et viderunt Deum Israhel. Quae merces quaeve remuneratio
 cultum Dei venerantibus maior potest esse quam videre Deum suum specie videlicet,
 qua se videri voluit, et loqui et esse cum Deo suo?

XXVI. Hactenus de altaribus Domino erectis et aedificatis et quibusdam oleo
 perunctis, de holocaustis et victimis et hostiis pacificis Deo oblatis et primitiis frugum 20
 terrae offerendis et ceteris, quae enumerari longum est, paucis collectum sit. Nunc
 autem subtiliter perpendendum est, qualiter religio divini cultus ad maiora et eminen-
 Exod. 24, 12. tiora Domino iubente subcreseat. Sequitur enim in eodem libro: *Dixit autem Dominus*
ad Moysen: Ascende ad me in montem et esto ibi; daboque tibi tabulas lapideas et legem
 ib. 24, 18. *ac mandata, quae scripsi, ut doceas filios Israhel.* Et infra: *Ingressusque Moyses me-* 25
dium nebulae ascendit in montem et fuit ibi quadraginta diebus et quadraginta noctibus.

Exod. 25, 1-9. XXVII. *Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Loquere filiis Israhel, ut*
tollant mihi primitias; ab omni homine, qui offert ultroneus, accipietis eas. Haec sunt
autem, quae accipere debetis: aurum, argentum et aes, iacinctum et purpuram coccumque
bis tinctum et bissum, pilos caprarum et pelles arietum rubricatas, pelles iacinctinas et 30
ligna sethim, oleum ad luminaria concinnanda, aromata in unguentum et thimiamata boni
odoris, lapides onichinos et gemmas ad ornandum ephot et rationale. Facientque mihi
sanctuarium, et habitabo in medio eorum, iuxta omnem similitudinem tabernaculi, quod
ostendam tibi, et omnium vasorum in cultum eius. Qualiter vero eiusdem sanctuarii et
 tabernaculi omniumque ad cultum et honorem eius pertinentium constructio Domino 35
 precipiente celebrata sit quaeve sanctificata pretiosa sacerdotum indumenta nec non
 et Levitarum et cetera ad usus eorum pertinentia et diversarum rerum, non aliarum
 nisi pretiosarum, ingentia ac multiplicia dona Domino oblata et sanctificata seu sacrata
 sint, quia hic longum est commemorare, si quis plenius ea nosse vult, sequentia legat

XXV. 2 frugum — tuae] terrae tuae frugum L. Dei deest C, tui add. B 2. 3. M. 4 servieris 40
 B 2. 6 quod B 2. quantave C. 7 offerentibus polliceantur] afferentibus promittantur B 2. 3. M.
 8 sicut in] sicut M. 10 titulos per desunt B 2. 13 erimus oboedientes] oboediemus B 2. 15 sunt
 B 1. 16 quaeve] quae B 2. 17 suum deest B 2. 18 loqui] concedit add. man. mod. B 3.

XXVI. 19 Domino] Deo L. 20 ostiis M. 21 numerari L, enumerare B 3. M. sit] est L.
 22 perpendum B 2. 25 ac] hac B 2. 45

XXVII. 27 Locutus M. 29 iacinctum B 1. L. M, yacinctum B 2, yacinctum B 3. coccum B 2.
 30 ianthinas B 1, iacinthinas L, ianthinas B 2, iacinthinas B 3, iacinctinas M. 31 unguentum B 3.
 thimiamata] thimia e corr. C. 37 Laevitarum B 1. 3. usus] husus B 2. 38 Domino] Deo M.

et inquirendo inveniet, quod ea, quae Deo offeruntur et sanctificantur, in ius sacerdotum cedere iubeantur et non sit externorum officii ad ea accedere aut quicquam ex his aliquid contingere aut auferre; et qui hoc facere temptaverit, mors ei a Domino comminetur, sicut habes in libro Levitici: *Si quis externorum accesserit, morte moriatur.* Num. 1, 51.

5 Plenum sane est sacramenti, quod non alibi nisi in monte et lex datur et sanctuarium Domini fieri precipitur. Quid autem et lex et sanctuarium et arca et tabula et cetera, quae ibi fieri iubentur, significant, sanctorum patrum explanationibus legere et nosse volentibus copiosissime panditur.

XXVIII. Sequitur in libro Levitico: *Si peccaverit princeps et fecerit unum e pluribus per ignorantiam, quod Domini lege prohibetur, et postea intellexerit peccatum suum, offeret hostium Domino.* Et infra: *Rogabitque pro eo sacerdos et pro peccato eius ac dimittetur ei.* Observa, quod quilibet reatus principis nonnisi oblatione Domino facta et oratione solvatur sacerdotis. Item idem in eodem: *Anima, si prevaricans ceremonias per errorem in his, quae Domino sunt sanctificata, peccaverit, offerat pro delicto suo hostiam.* Et infra: *Ipsamque, quod intulit damni, restituet et quintam partem addet supra, tradens sacerdoti, qui rogabit pro eo; et dimittetur ei.* Si anima ceremonias Domini prevaricans per errorem in his, quae Domino sanctificata sunt, peccaverit, expiatione holocausti et oratione indiget sacerdotis, quid putas de anima illa, quae non per errorem, sed scienter et per cupiditatem et perniciosam presumptionem in his, quae Domino sanctificata sunt, peccat promittitque sibi impunitatem et iactanter dicit, si ea, quae Domino sanctificata sunt, abstulerit hisque ad suum libitum usus fuerit, se nullo modo peccare?

XXVIII. Item in eodem: *Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutrit sacerdos subiciens ligna mane per singulos dies, et inposito holocausto desuper adolebit adipem pacificorum.* Ignis est iste perpetuus, qui numquam deficiet de altari. Multum igitur haec verba legis praeponderanda et pertimescenda sunt his, qui unde ignis perpetuus, id est luminaria, in basilicis Deo dicatis concinnari ex fidelium oblationibus debent, auferre presumunt, quoniam, si filii Aaron, Nadab et Abiu, qui pro eo, quod per suam negligentiam ignis, qui iubetur in altari esse perpetuus, extinctus est, et propterea ignem alienum coram Domino offerre presumpserunt, ob id igne egresso a Domino devorati sunt, merito — quod non sine magno animi merore prosequimur — horribili morte devorandi sunt hi, qui ignem Domini in basilicis sibi dicatis et consecratis audacter extinguunt. Et si quaeritur, qualiter illum extinguunt, manifestum est, quod, quando ea auferunt, unde isdem ignis Domino nutrir debet, tunc illum extinguunt.

35 Quod vero basilice Deo dicatae et consecratae loca sint divina, sint etiam Dei habitacula et omnibus in Christiana religione consistentibus pavenda et veneranda, et in superioribus iam dictum est¹ et hic non ab re repetendum est, quia sequitur in eodem libro:

XXVII. 1 inquirendo L. 3 aliquid corr. aliquem M. 5 est deest B 2. 6 arca B 2. M.

40 XXVIII. 10 Domini lege] lege Domini C. proibetur B 2. 12 dimittatur C. Domino] Deo M. 13 salvatur L. M. eodem] loco add. M. Anima] quae peccaverit add. M. ceremonias] ita C, ceremonias M, caerimonias rel. 15 dampni B 2. 16 rogavit L. 18 putas] erit add. mod. man. B 3. 21 usus] abusus B 2. 3. M.

XXVIII. 23 nutriendus C. 24 adolebit adipem desunt M. 26 praeponderanda] ponderanda B 1. 45 28 auferre] offerrae B 2. Abiu pro C e corr., Habiu qui pro L. 29 iubetur] iubebatur B 2. 3. M. 30 presumpserunt] et add. B 1. L. B 2. 3. M. 33 extinguunt] ita C. M, extinguunt cett. (ita semper). 34 ea] illud B 2. Domino deest M.

1) Cf. supra c. 24; p. 736 sq.

Lev. 26, 1. 2.

XXX. *Ego enim sum dominus Deus vester. Custodite sabbata mea et pavete ad sanctuarium meum, ego Dominus.* His verbis aperte demonstratur, quod ad sanctuarium Domini potius sit pavendum quam illud dehonorandum et expoliandum.

Lev. 26,
3-18.

Quid autem paventibus ad sanctuarium Domini et precepta eius servantibus Dominus promittat, sequens sermo demonstrat, ita inquit: *Si in preceptis meis ambulaveritis et mandata mea custodieritis et feceritis ea, dabo vobis pluvias temporibus suis, et terra gignet germen suum et pomis arbores replebuntur. Adprehendet messium tritura vindemiam et vindemia occupabit sementem; et comedetis panem vestrum in saturitate et absque pavore habitabitis in terra vestra. Dabo pacem in finibus vestris; dormietis et non erit qui exterreat. Auferam malas bestias et gladius non transibit terminos vestros. Persequemini inimicos vestros et corruent coram vobis. Persequentur quinque de vestris centum alienos et centum ex vobis decem milia; cadent inimici vestri in conspectu vestro gladio. Respiciam vos et crescere faciam. Multiplicabimini, et firmabo pactum meum vobiscum, et comedetis vetustissima veterum et vetera novis supervenientibus proicietis. Ponam tabernaculum meum in medio vestri et non abiciet vos anima mea. Et ambulabo inter vos et ero vester Deus, vosque eritis populus meus. Ego dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegyptiorum, ne serviretis eis, et qui confregi catenas cercicum vestrarum, ut incederetis erecti.*

Lev. 26,
14-17.

XXXI. Quid autem ad sanctuarium Domini non paventibus, sed potius illud contemptentibus et dehonorantibus et non facientibus quae ab illo constituta sunt Dominus comminetur, sequentia manifestant, quae ita se habent: *Quodsi non audieritis me nec feceritis omnia precepta mea, si spreveritis leges meas et iudicia mea contempseritis, ut non faciatis ea, quae a me constituta sunt, ut ad irritum perducatis pactum meum, ego quoque haec faciam vobis. Visitabo quoque vos velociter in egestate et ardore, qui conficiat oculos vestros et consumat animas vestras. Frustra seretis sementem, quae ab hostibus decorabitur. Ponam faciem meam contra vos, corruetis coram hostibus vestris et subiciemini his, qui oderunt vos, fugietis nemine persequente et cetera, quae latius stilus legalis exsequitur. Evidens namque est, quod ille populus carnalis pro eo, quod legem Dei non custodivit et legis auctorem, dominum videlicet nostrum Iesum Christum, sibi a patriarchis et prophetis promissum, non solum non recepit, quin immo cruci addixit, haec, quae a Domino sibi comminata sunt, perpessus sit. Licet enim eidem populo carnalia et terrena, si ea, quae a Domino constituta sunt, observaverint, promittantur et, si ea observare contempserint, auferri comminentur, tu tamen, o Christiane, iam per Christi gratiam spiritalis effectus, cui non terrena et caduca, sed caelestia et perpetuo mansura promittuntur, nisi ad sanctuarium Dei pavidus fueris illudque venerationi et honori habueris et sua auferre non omiseris, quin ea, quae isdem populus carnalis temporaliter perpessus est, corpore temporaliter, anima vero in aeternis cruciatibus aeternaliter te passurum nullomodo dubites.*

Lev. 27,
14-16.

XXXII. Item in eodem: *Homo si voverit domum suam et sanctificaverit Domino, considerabit eam sacerdos, utrum bona an mala sit; et iuxta pretium, quod ab eo fuerit*

XXX. 3 sit deest L. pavendo M. 5 seques B 2. ita] itaque B 3. M. 8 comedetis hic et infra B 2. 12 in — gladio] gladio in conspectu vestro M. 14 et vetera] vetera B 3. 17 Egyptiorum L. B 2. 18 vestrum B 2.

XXXI. 19 autem deest L. ad deest C. 22 mea deest M. 23 a me desunt M. 24 facio B 2. quoque vos] vos quoque B 1, quoque deest M. 25 consumet C. 28 exequitur M. 29 Dei] Domini B 2. 3. M. 30 non recepit] recepit L. 35 perpetua C. 36 auferre] offerre B 2. quin in M deletum. isdem] hisdem B 2. 38 te passurum] ita codd. pro: passurus sis.

XXXII. 39 eodem] loco add. B 2. 40 ab] hab B 2.

constitutum, venundabitur. Sin autem ille, qui voverat, voluerit redimere eam, dabit ^{Lev. 27, 14—16.} quintam partem estimationis supra et habebit domum. Quodsi agrum possessionis suae voverit et consecraverit Domino, iuxta mensuram sementis estimabitur pretium. Et infra: Si voluerit redimere ille, qui voverat, addet quintam partem estimatae pecuniae et possi- ^{ib. 27, 19—21.} debet eum. Sin autem noluerit redimere, sed alteri cuilibet fuerit venundatus, ultra eum qui voverat redimere non poterit, quia, cum iubelei venerit dies, sanctificatus erit Domino et possessio consecrata ad ius pertinet sacerdotum. Considera, prudens auditor et diligens lector, qualiter augeatur cultus divinus. Superius namque pretiosa quaeque in pecudibus, in auro et argento et gemmis et serico et ceteris diversis speciebus sibi ^{ib. 27, 28.} Dominus suoque sancto tabernaculo iusserat offerri, hic autem iam inchoantur et domus et agri Domino consecrari, et ea, quae Domino consecrantur, ad ius pertineant sacerdotum. Item in eodem: Omne, quod Domino consecratur, sive homo fuerit sive animal ^{ib. 27, 28.} sive ager, non venietur nec redimi poterit. Quicquid semel fuerit consecratum sanctum sanctorum erit Domino. Vide etiam in hoc loco, quid de homine sibi consecrato Dominus precipiat, et perpende, quod homines consecrari precipiantur Domino. Item paulo post in eodem: Omnes decimae terrae, sive de frugibus sive de pomis arborum, ^{ib. 27, 30.} Domini sunt et illi sanctificantur. Et infra: Bovis et ovis et caprae, quae sub pastoris ^{ib. 27, 32, 33.} virga transeunt, quicquid decimum venerit, sanctificabitur Domino. Non eligitur nec bonum nec malum nec altero commutabitur. Si quis mutabitur, et quod mutat et quod ^{ib. 27, 34.} mutatum est et pro quo mutatum est, sanctificabitur Domino et non redimetur.

XXXIII. Haec sunt precepta, quae mandavit Dominus Moysi ad filios Israhel ^{Lev. 27, 34.} in monte Synai. Observa, quod et paulo superius¹ de omnibus decimis terrae, tam de frugibus quam de pomis arborum, hic autem de decimis pecorum Domino offerendis precepta dentur. Sed et hoc nihilominus vigilanter observa, quid conclusio libri ^{ib.} Levitici contineat, quae ita se habet: Haec sunt, inquit, precepta, quae mandavit Dominus Moysi ad filios Israhel in monte Synai. Videtur itaque parvitati nostrae eadem conclusio precedentium divinatorum preceptorum quasi quoddam firmitatis esse signaculum. Et, si parva magnis comparari possunt, sicut quidam aut regum aut imperatorum, ut sua statuta vigorem perpetuum obtineant, suo sigillo ea subterfirmat, ita et ^{ib. 7, 1—3.} Dominus sua precepta a se constituta et promulgata veraque et minime violanda esse demonstrat.

Sequitur in libro Numerorum:

XXXIII. Locutus est Dominus ad Moysen dicens: Loquere filiis Israhel: Omnes ^{Num. 5, 5, 6, 9, 10.} primitiae, quas offerunt filii Israhel, ad sacerdotem pertinent; et quicquid ad sanctuarium ^{ib.} offertur a singulis et traditur manibus sacerdotis, ipsius erit. Adtende diligenter, lector, quod et omnes primitiae et quicquid ad sanctuarium Domini a singulis aut offertur aut oblatum est, sacerdotis sint et ad eius ius pertineant. Item in eodem: Factum est ^{ib. 7, 1—3.} autem in die, qua complevit Moyses tabernaculum et erexit illud; unxitque et sanctificavit

XXXII. 9 sibi Dominus desunt C. 11 pertinent B 2. 3. M. 13 veniet B 2. 2. M. 14 ho-
40 mine] homine M. 15 Item — eodem desunt B 2. 3. M. 17 capra M. 18 transseunt M. quic-
quid] ad add. L. B 2. 3. M. 19 mutabitur] mutaverit B 2. 3. M. et quod mutat desunt M.

XXXIII. 22 montem M. Synai] ita C. M (et infra), Sinai cett. paulus B 2. 23 pecorum
Domino] Domino peccorum B 2. 25 Laevitici B 3. 27 quoddam deest M. 29 eam C. subter-
firmant B 2. 32 Sequitur] praemittunt XXXIII. codd. B 2. 3. M. Numerum L.

45 XXXIII. 37 sacerdoti B 2. 38 et erexit — vasa eius desunt B 2. 3. M. unxitque L.

1) Cf. supra c. 32; l. 16 sqq.

Num. 7, 1—3. *cum omnibus vasis suis altare similiter et vasa eius. Optulerunt principes Israhel et capita familiarum, qui erant per singulas tribus perfecti eorum, qui numerati fuerant, munera coram Domino. Quid autem in dedicatione altaris precipiente Domino principes obtulerint, sequentia ipsius libri demonstrant. Item in eodem: Locutus est Dominus ad Moysen dicens: Mea sunt omnia primogenita filiorum Israhel, tam ex hominibus quam ex iumentis. Ex die, quo percussi omne primogenitum in terra Aegypti, sanctificavi eos mihi et tuli Levitas pro cunctis primogenitis filiorum Israhel tradidique eos dono Aaron et filiis eius de medio populi, ut serviant mihi pro Israhel in tabernaculo foederis et orent pro eis, ne sit in populo plaga, si ausi fuerint accedere ad sanctuarium. In his Domini verbis duo nobis videntur precipue necessarioque considerata, unum, quod idcirco Dominus iubet Levitas sibi in tabernaculo pro Israhel servire, ut orent pro eis, ad quorum exemplum constituti esse videntur sacerdotes Christi in ecclesia, ut contenti oblationibus fidelium orent ad Dominum pro eis; alterum quidem, quo dicitur: Ne sit in populo plaga, si ausi fuerint accedere ad sanctuarium, dat non inconvenienter posse intellegi eandem accessionem aliquam circa sanctuarium temerariam praesumptionem aut quamlibet surreptionem.*

Num. 14, 11, 12. *Item in eodem: Et dixit Dominus ad Moysen: Usquequo detrahet mihi populus iste? Quousque non credet mihi in omnibus signis, quae feci coram eis? Feriam igitur eos pestilentia atque consumam. Et post pauca: Vivo ego, dicit Dominus, implebitur gloria Domini universa terra; adtamen omnes homines, qui viderunt maiestatem meam et signa, quae feci in Aegypto et in solitudine et temptaverunt me iam per decem vices nec oboedierunt voci meae, non videbunt terram, pro qua iuravi patribus eorum.*

XXXV. Haec verba congruunt his, qui in ministris Domini Domino detrahunt, iuxta illud, quod Dominus discipulis suis ait: *Qui vos audit me audit, et qui vos spernit me spernit.* Congruunt etiam et ea, quae sequuntur, his, qui errata sua corrigere promittunt et quod promittunt adimplere neglegunt. Unde verendum est, ne, sicut ille populus carnalis propter detractiones et temptationes et pro eo, quod ad imperium Domini inoboediens extitit, terram repromissionis minime intravit, sed potius in heremi vastitate occubuit, ita, populus Christi nomine insignitus, imperiis Domini inoboediens factus, a terra viventium sit secretus. Item in eodem ait Moyses ad populum Israhel: *Cur transgredimini verbum Domini, quod vobis non cedit in prosperum? Nolite ascendere. Non enim est Dominus vobiscum; ne corruatis coram inimicis vestris.* His verbis deterrendi sunt hi, qui, cum Dominum secum non habeant, iure adversus inimicos suos se arma convertere posse putant. Prius enim enitendum et vigilanter procurandum est, ut Christiani Dominum secum habeant, quatenus postea securius fidentiusque, immo fortius hostes suos superare prevaleant. Item in eodem: *Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: Recedite de medio huius multitudinis, etiam nunc delebo eos. Cumque iacerent in terra, dixit Moyses ad Aaron: Tolle turibulum et hausto igne de altari, mitte incensum desuper, pergens cito ad populum, ut roges pro eis. Iam enim egressa est ira a Domino et plaga desaevit. Quod cum fecisset Aaron et cucurrisset ad mediam multitudinem, quam iam vastabat incendium, obtulit thymiama et stans inter mortuos ac viventes pro populo deprecatus est et plaga cessavit.* His verbis declaratur, quantum Dei sacer-

XXXIII. 2 qui] que M. 4 obtulerunt L. 6 Egypti M. 7 Levitas] Laevit- B 3. M saepius. 17 deterrahet B 2, detraet M. 20 viderint B 3. 21 Egipto M. temtaverunt M.

XXXV. 24 et deest L. B 2. 3. M. 25 secuntur L. B 2. M. 26 sicut] si quid M. 27 temptationes] temtationes B 2, ac murmuraciones add. B 2. 3. M. ad imperium] imperio e corr. C. 28 intraverit M. 31 transgredimini M. verbum] mandatum B 2 (?). 3. M. 33 hii B 1. adversus deest B 2. 34 suos deest L. 36 Dixitque] Dixit quoque M. 37 Aaro B 2. 38 turribulum M. hausto] austro B 2. 40 cucurrisset B 1. 41 thymiama B 1. L. B 2. 3. 42 Hys M.

dotum deprecatio valeat apud altissimum. Patet quippe, quod hi, per quorum orationem furor Domini placari et a populo plaga Dei potest cessari, nequaquam sint vituperandi et detrahendi, sed potius propter eum, cuius ministerium gerunt, honorandi et venerandi. Item in eodem: *Locutus est Dominus ad Aaron: Omnia, quae sancti-* Num. 18, 8.
 5 *ficantur a filiis Israhel, tibi tradidi et filiis tuis pro officio sacerdotali legitima sempiterna.* Et infra: *Omnis oblatio et sacrificium et quicquid pro peccato atque delicto red-* ib. 18, 9.
ditur mihi et cedit in sancta sanctorum, tuum erit et filiorum tuorum. Item infra: *Primitias autem, quas voverint et obtulerint filii Israhel, tibi dedi et filiis ac filiabus* ib. 18, 11.
tuis iure perpetuo. Item infra: *Omnem medullam olei et vini ac frumenti, quicquid* ib. 18, 12, 13.
 10 *offerunt filii Israhel Domino, tibi dedi; universae frugum primitiae, quas gignit humus et Domino deportantur, cedent in usus tuos.* Item infra: *Omne, quod ex voto reddiderint* ib. 18, 14, 15.
filii Israhel, tuum erit; quicquid primum erumpet e vulva cunctae carnis, quam offerunt Domino, sive ex hominibus sive de pecoribus fuerit, tui iuris erit. Item non post multa: *Omnes primitias sanctuarii, quas offerunt filii Israhel Domino, tibi dedi et filiis ac* ib. 18, 19.
 15 *filiabus tuis.* Pactum salis est sempiternum coram Domino, tibi ac filiis tuis. Haec verba Domini contra illos agunt, qui ea, quae Domino aut offeruntur aut oblata sunt, ad sacerdotes Christi non pertinere contendunt. Verum si ea diligenter consideraverint, se non mediocriter errare, immo contra Deum agere repperient.

In precedentibus satis abundeque dictum est de diversis sacrificiis et diversorum munerum speciebus, sive de his, quae Dominus sibi offerre iussit, sive de his, quae populus sponte obtulit ad tabernaculum Domini, quod typum gerebat futurae ecclesiae Christi. Nunc autem, quia iubente Domino populus Israheliticus contemptum Dei in Madianitas ultus est, ita ut ne unus quidem ex his in bello occubuerit, quid pro gratiarum actione suaeque liberatione Deo pro se pugnante et vincente suoque
 20 sacerdoti donariorum ad suum sanctum contulerint tabernaculum, videamus.

XXXVI. *Dixit, inquit, Dominus ad Moysen: Tollite summam eorum, quae capta* Num. 31, 25—29.
sunt ab homine usque ad pecus, tu et Eleazar sacerdos et omnes principes vulgi; dividesque ex aequo praedam inter eos, qui pugnaverunt et egressi sunt ad bellum, et inter omnem reliquam multitudinem et separabis partem Domino ab his, qui pugnaverunt et
 30 *fuerunt in bello, unam animam de quingentis, tam ex hominibus quam ex bubus et asinis et ovibus, et dabis ea Eleazaro sacerdoti, quia primitiae Domini sunt.* Quod ita ad iussum Domini Moyses fecerit, sequentia demonstrant. Ecce pars, quae Domino ad usus sacerdotum de his, quae capta sunt, oblata est; videamus etiam, quid in partem Levitarum de eadem praeda iubente Domino cesserit. Sequitur autem: *De media vero* ib. 31, 43—47.
 35 *parte, quae contigerat reliquae multitudini, id est de ovium trecentis triginta et septem milibus quingentis et de bubus triginta sex milibus et de asinis triginta milibus quingentis et de hominibus sedecim milibus, tulit Moyses quinquagesimum caput et dedit Levitis, qui excubabant in tabernaculo Domini, sicut preceperat Dominus.* Ecce pars Levitarum; videamus etiam partem Domini, quam populus ob suam liberationem de
 40 praeda, quam coeperat, ei sponte obtulit, et perpendamus, quod Dominus in tabernaculo sancto suo thesaurum sive aerarium — utrumque enim legimus — habere voluerit, et opponamus eis, qui aurum et argentum et ceteras species pretiosas Deo sacratas in thesauris sanctae Dei ecclesiae reprehendendo asserunt frustra inesse. Hi

XXXV. 2 cessare B 2. 3. M. 3 et] ac B 3. M. 7 in] ad L. B 2. 3. M. 10 Domino deest M.
 45 universas frugum primitias codd. 11 cedent] cadent L. 12 filiis L. 14 quos B 2. 15 tuis deest B 1. ac] et M. 16 qui] quia B 2. 18 reperirent M. 20 offerri B 2. 3. M. 21 futura B 2. 23 ultus] vultus M. 24 pugnante M. 25 donarium M.

XXXVI. 27 principes deest M. dividesque] ea add. C. 31 eam B 2. 32 iusum B 2. 37 sedecim] VIX M, ubi sedecim suprascriptum est. 42 eis] is B 3. M.

Num. 31,
48—54.

ergo videant quid sequitur. *Cumque accessissent principes exercitus ad Moysen, tribuni et centuriones, dixerunt: Nos servi tui recensuimus numerum pugnatorum, quos habuimus sub manu nostra, et ne unus quidem defuit. Ob hanc causam offerimus in donariis Domini singuli quod in praeda auri potuimus invenire, periscelides et armillas, anulos et dextralia ac murenulas, ut deprecetur pro nobis Dominum. Susceperuntque Moyses et Eleazar sacerdos omne aurum in diversis speciebus, pondere sanctuarii sedecim milia, septingentos quinquaginta siclos a tribunis et centurionibus. Unusquisque enim quod in praeda rapuerat suum erat. Et susceptum intulerunt in tabernaculum testimonii in monumentum filiorum Israhel coram Domino.* Si populus carnalis de preda hostium suorum, quam coepit, donaria grata Deo obtulit et his datis, ut pro se oraretur, postulavit Deumque sibi placabilem fecit, cavendum omnino, immo expavescendum illis est, qui pretioso Christi sanguine sunt redempti, ne ab aliis fidelibus Deo oblata et consecrata, immo sanctificata, contra fas auferant et in suos illicitos usus retorqueant, ne forte, sicut memoratus populus de donariis, quae Deo contulit eumque sibi propitium fecit, ita e contrario, quod absit, illi de aliorum Deo ecclesiaeque sanctae suae oblatis rebus eum sibi iratum faciant suumque immensum furorem in se provocent et, quod plurimum pertimescendum est, eius iusto iudicio in praedam hostium suorum, non solum visibilibus, verum etiam invisibilibus incurrant.

Quod ergo Dominus ad sanctuarium suum inter ceteras species, quas dinumerare longum est, domos et agros et servos sibi offerre preceperit, in superioribus iam dictum est¹; nunc maiora et copiosiora, quae in tabernaculo sancto suo famulantibus Dominus dare iubet, intueamur.

Num. 35,
1—3.

XXXVII. *Haec quoque locutus est Dominus ad Moysen in campestribus Moab super Iordanen contra Hiericho: Precipe filiis Israhel, ut dent Levitis de possessionibus suis urbes ad habitandum et suburbana earum per circuitum, ut ipsi in oppidis maneant et suburbana sint pecoribus ac iumentis. Et infra: Ipse autem urbes, quae dabuntur ex possessionibus filiorum Israhel, ab his, qui plus habent, plures auferentur, et qui minus, pauciores; singuli iuxta mensuram hereditatis suae dabunt oppida Levitis.* Quod ita

cf. Ios. 21,
2 sq.

Iosue in terra repromissionis fecerit, textus libri illius liquido depromit. Perspicuum sane satis est et nosse volentibus apertissimum, quod Deus idcirco populo suo de hereditate possessionum suarum domos et agros et mancipia, insuper etiam, quod maius est, civitates et suburbana sanctuario suo famulantibus dare preceperit, ut ministri sanctuarii sui instantius honestiusque atque inexcusabilius sacrum suum cultum exercere suumque famulatum potuissent liberius explere. Quibus verbis liquido colligi potest, quod quisquis ea, quae alii fideles de hereditate possessionum suarum ob remedium animarum suarum Deo ad honorem et decorem ecclesiae suae eiusque ministrorum usus contulerunt, aut abstulit aut auferre presumit, procul dubio aliorum data in suarum animarum convertit pericula. Sequitur enim in eodem: *Haec sunt mandata atque iudicia, quae precepit Dominus per manum Moysi ad filios Israhel in campestribus Moab super Iordanen contra Hiericho.* Non est pretereundum nec negle-

Num. 36, 13.

XXXVI. 2 abuimus B 2. 3 donariis] domus add., sed postea del. B 3. 4 periscelides B 2. 6 pondere sanctuarii] ponderes cum arii C. 9 ostium M. 10 danaria L. Deo] Domino L. 11 omnino] est add. M. 14 donariis] bonariis B 2. etumque B 2. 15 contrario] conrio L, contraria M. 17 ostium B 2. 19 inter] iter B 2. 20 offerri B 2. 3. M. precepit M.

XXXVII. 24 Hierico hic et infra B 1. L. 26 ex] et L. 27 Israhel deest L. habent] 45 habebant B 2. auferentur] offerentur e corr. L. 28 Laevitis B 2. 32 dari B 2. 3. M. 34 liberius] expeditiusque add. B 2. 3. M. 35 ob — suarum desunt M. 40 Iericho M.

1) Cf. supra c. 32; p. 741.

genter considerandum, quid clausula vel conclusio libri huius, id est Numerorum, contineat. Innuit autem, quod ea, quae precepta sunt, Dominus preceperit et facienda decreverit et ea adimplentibus praemia, non autem adimplentibus diversa supplicia interminatus sit. Sequitur in libro Deuteronomii, in quo inter cetera multa mandata, 5 quae Moyses locutus est ad filios Israhel, ita legitur: *En, inquit, propono in conspectu vestro hodie benedictionem et maledictionem, benedictionem, si oboedieritis mandatis domini Dei vestri, quae ego hodie precipio vobis, maledictionem, si non obaudieritis mandata Dei vestri, sed recesseritis de via, quam ego nunc ostendo vobis.* Notandum diligenter est, quod oboedientes preceptorum divinorum benedictionem, inoboedientes 10 vero maledictionem mereantur. Luce enim clarius constat, quod surreptores ecclesiasticarum rerum iniuriam et inoboedientiam Deo inrogent suorumque preceptorum transgressores existant. Unde providendum est, ne huiusmodi maledictionem, quam legifer proponit, pro benedictione subeant. Qui autem nosse vult, quae sit eadem maledictio, scrupulosissime diligenterque precedentia et subsequencia divinae legis legat 15 eloquia et pro certo inveniet, quantum sibi terribilis et horribilis atque pertimescenda sit eadem maledictio. Porro quod ad locum, quem Dominus elegit, veniendum sit et quae offerenda sunt ibi offerre decernantur, paulo post subsequencia innuunt: *Ad locum,* 20 *inquit Moyses, quem elegerit dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi et habitet in eo, venietis et offeretis in illo loco holocausta et victimas vestras, decimas et primitias manuumstrarum et vota atque donaria.* Et infra: *Trans-* 25 *ibitis Iordanem et habitabitis in terra, quam dominus Deus vester daturus est vobis, ut requiescat a cunctis hostibus per circuitum et absque ullo timore habitetis in loco, quem elegerit dominus Deus vester, ut sit nomen eius in eo. Illuc omnia, quae precipio, offeretis, holocausta et hostias ac decimas, et primitias manuumstrarum et quicquid* 30 *precipuum est in muneribus, quae vovistis Domino.* Et post pauca: *Cave ne offeras* 35 *holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in eo, quem elegerit Dominus.* His verbis patenter intellegi datur, quod omnia, quae ex muneribus precipua et pretiosa sunt, sibi Dominus voluerit offerri et quod, si ea, sive quae Dominus precepit, sive ea, quae eius populus sua sponte offerre voluisset, non alibi nisi in loco, quem Dominus ele- 40 gisset, ut esset nomen eius in eo, offerri iuebantur, procul dubio ea, quae ecclesiae sanctae sunt conlata, non alienis, sed eiusdem ecclesiae sunt usibus applicanda.

XXXVIII. Item in eodem: *Cum voveris votum domino Deo tuo, non tardabis* 45 *reddere, quia requirit illud dominus Deus tuus, et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris. Quod autem semel egressum est de labiis tuis observabis et facies, sicut promisisti domino Deo tuo et propria voluntate et ore tuo locutus es.* Si illi, qui propria voluntate Deo votum vovit et non reddit, Do- 50 minus in peccatum reputat, quod putas peccatum Domino sibi reputante incurrit, qui aliorum vota voluntarie Domino exhibita auferre presumit et tantae comminationis poenam non formidat? Quia ergo qui votum vovit et non reddit, Dominus sibi in 55 peccatum reputat, et quisquis ea, quae Domino vovit, reddidit ei, nullo modo postea

XXXVII. 5 loquutus C. En] Eu B 3, Heu M. 6 mandata B 3, mandatis — obaudieritis desunt M. 7 odie L. 8 sed corr. si M. 9 preceptorum divinorum] divinorum preceptorum C. 10 enim deest M. 12 huiusmodi] uiscemodi M. 13 vult] uul B 2. 17 subsequencia] sequentia B 2. 3. M. 18 elegit L. de deest B 3. M. 19 venietis] cum venietis B 3, cum venienietis M. 45 loco deest B 1. 23 eius] meum M. 24 hostias] ostias M. 25 praecipuum] praetium B 2. 29 offerre — elegisset desunt M.

XXXVIII. 32 XXXVIII. om. B 1. voveris votum] votum voveris L. 33 illum C. 34 Si] XXXVIII. praemittit B 1. gressum L. 35 Deo deest M. 36 tuo deest L. B 2. reddidit C. B 3. 38 exhibita M. tantae] tandem M. 39 poene B 3. M.

auferre licet, multo minus ea, quae alii voverunt et reddiderunt ei, fas est auferre, quoniam si illi, qui vovit et non reddit, in peccatum reputatur, multo magis ille, qui aliorum vota tollit, maius sibi peccatum acquirit. Haec de quinque libris Moysi con-
gessisse sufficiat. Ceterum quicumque plenius latiusque de his, quae Dominus sibi suoque tabernaculo, sacerdotibus et ministris suis offerri et dari precepit, scire voluerit, 5 Pentatheuchum eiusdem Moysi enucleatim legat et de his, quae in hoc opusculo non continentur, quae utique plena sunt auctoritate ad negotium, de quo agitur, adstruendum et adstipulandum, patenter repperire valet quae huic opusculo ob sui prolixitatem vitandam non inseruntur.

EXPLICIT LIBER PRIMUS.

10

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

Presens opusculum, quod hactenus ex libris Mosaycae legis de religione Deo oblatarum sive offerendarum rerum, quantum Dominus donare dignatus est, breviter con-
gessimus et abhinc tam de veteri, quod restat, quam etiam de novo testamento et sanctorum patrum documentis congerere, adiuvante Christi gratia, cupimus, ob utili- 15 tatem legere volentium et fastidiosum taedium auferendum in tribus libellis distinguendum indicavimus. Exactus sit ergo primus, et exordium a libro Hiesu Nave sumat secundus.

Iosue 6, 16, 17. (39). I. *Dixit autem Iosue ad omnem Israhel: Vociferamini; tradidit enim vobis Dominus civitatem; sitque civitas haec anathema et omnia, quae in ea sunt, Domino.* Et 20 infra: *Vos autem cavete, ne de his, quae precepta sunt, quippiam contingatis et sitis prevaricationis rei et omnia castra Israhel sub peccato sint atque turbentur. Quicquid autem auri et argenti fuerit et vasorum aeneorum ac ferri, Domino consecrabitur repositum in thesauris eius.* Nulli quippe dubium est, quin de Hiericho civitate subvertenda haec dicantur. Quapropter observa, diligens lector et curiose auditor, quod duo in his 25 verbis, quae praemissa sunt, iubeantur, alterum videlicet, quo cavendum omnino precipitur, ne de his, quae Domino consecrata sunt, quippiam contingatur, alterum, quo iubetur, quicquid auri vel argenti ac ferri omniumque vasorum aeneorum fuerit Domino consecrari et in thesauris eius recondi. Vitandumque tibi est, ne contingendo ea, quae Domino consecrata sunt, sis prevaricationis reus et alii propter te sub pec- 30 cato sint atque turbentur, et sagaciter intende, qualiter thesauri Domini eo iubente incremententur. Sed et hoc diligenter observa, ne tuo astu vel cupiditate ea, quae in thesauris Domini ei consecrata sunt, auferantur. Quod autem, sicut Iosue Domino
ib. 6, 24. imperante facienda preceperat, postea sint completa, sequentia testantur: *Urbem autem et omnia, quae in ea erant, succenderunt absque argento et auro et vasis aeneis 35 ac ferro, quae in aerarium Domini consecrarunt.* Qui autem ausu quodam temerario inlectus de his, quae Domino consecrata sunt, palam atque occulte quippiam surripere
cf. ib. 7, 1 sqq. posse arbitratur, exemplo Achan deterreatur, qui astu avaritiae succensus de his, quae

XXXVIII. 1 auferre] afferre ex offerre corr. C, offerre cett. est auferre] est offerre M. 2 quoniam — acquirit desunt C. reddidit M. ille] illi B 1. L. B 3. M. 3 vota deest M. tulit B 2. 40 maius] magis M. 5 sacerdotibusque C. 6 Pentatheuchum M. 7 continetur C. 8 repperiri M. 9 vitandum B 2.

12 hactenus] actenus B 2. M. Mosaycae e corr. B 2, Moysaicae B 3, Mosayce M. 13 sive] seve M. offerendarum] offendarum L. 17 Exauctus M. Hiesu] ita C, Iesu cett.

I. 19 Iosuae B 2. 3. M saepius. 21 ne] non M. 23 fuerit deest M. consecrabitur B 2. 45 24 Hierico L. B 3, Iericho e corr. B 2. 25 duo] sunt add. M. 29 consecrati B 2. ne] nec M. 31 intente M. thesauris L. 36 aerario B 2. 3. M. 37 inlectus] ita corr., inlecti vel illecti codd. 38 his] is M.

Domino consecranda erant, furtim sibi subripuit, pallium scilicet coccineum valde ^{cf. Iosue 7, 1 sqq.} bonum et ducentos siclos argenti regulamque auream quinquaginta siclorum et, ne deprehenderetur, in tabernaculo suo suffossa humo, consciis liberis ac domesticis suis, occuluit, quae utique Domino consecrata erant. Ob cuius immane facinus quaedam
 5 pars populi Israhelitici coram hostibus suis caesa extitit et Iosue consulto Domino haec audivit: *Surge, cur iaces pronus in terra? Peccavit Israhel et prevaricatus est* ^{ib. 7, 10—12.} *pactum meum; tuleruntque de anathemate et furati sunt atque mentiti et absconderunt inter vasa sua. Nec poterit Israhel stare ante hostes suos eosque fugiet, quia pollutus est anathemate. Non ero ultra vobiscum, donec conteratis eum, qui huius sceleris reus*
 10 *est.* Nota, quod unius illicitum factum totus Israheliticus populus generaliter fecisse narretur et quod propter unius facinus in populum Dei Domini ingens comminatio fiat, videlicet ut nec Deum secum habere nec coram inimicis suis stare posset, donec ille interiret, qui huiuscemodi scelere contaminatus erat. Qualiter vero ipse Achan a Iosue, applicato sibi Israhel per tribus suas, sollertissime examinatus ac deprehensus
 15 sive reatum suum confessus fuerit, qualiter etiam lapidum grandine occubuerit et omnia, quae illius erant, igne consumpta sint, sequentia pandunt. Verumtamen valde pavenda ^{cf. ib. 7, 25.} sunt haec et omnibus fide Christi insignitis cavenda, ne propter aliorum illicitum, immo sacrilegum factum nec secum, quod absit, Dominum habeant nec coram inimicis suis stare praevaleant. Patratores autem tam immanis, immo sacrilegi facti magno-
 20 pere cavere oportet, ne propter suam cupiditatem, quam erga res Deo sacratas aut exercent aut exercere cupiunt, sibi ad instar Achan mortem aeternam aliisque Dei offensam et coram hostibus suis adquirant miserabilem ruinam.

(40). II. Punito itaque iusto Dei iudicio eodem Achan, continuo precipiente Domino populus Israheliticus de hostibus suis triumphare, quia Dominum iam secum habebat,
 25 promeruit, sicut sequentia libri eiusdem Iosue manifestant; et ob id aedificatum est altare domino Deo Israhel. Habes igitur ita in eodem libro: *Tunc aedificavit Iosue* ^{Iosue 8, 30, 31; cf. Exod. 20, 25; Deuter. 27, 5.} *altare domino Deo Israhel in monte Aebal, sicut preceperat Moyses famulus Domini filiis Israhel, et scriptum est in volumine legis Moysi: Altare de lapidibus impolitis, quos ferrum non tetigit. Et obtulit super illud holocausta Domino immolavitque pacificas*
 30 *victimias.*

(41). III. Quia igitur sunt plerique diversissimis modis argumentantes et callide percontantes, unde usus de mancipiis Deo suoque tabernaculo, quod typum gessit sanctae ecclesiae, delegandis inoleverit, — si precedentia, in quibus satis abundeque de hominibus sanctuario Domini mancipandis et mancipatis¹, illis non sufficiunt, adtendant
 35 qualiter Iosue Gabaonitas tabernaculo Domini servituros delegaverit. Ait enim illis, sicut in eodem libro legitur: *Non deficiet de stirpe vestra ligna caedens aquasque con-* ^{Iosue 9, 23.} *portans in domum Dei mei, et infra: Decrevitque in illo die esse eos in ministerio* ^{ib. 9, 27.} *cuncti populi et altaris Domini, caedentes ligna aquasque conportantes usque in presens tempus in loco, quem Dominus elegisset.* Hi namque Gabaonitae eorumque posteritas ^{cf. 2. Reg. 21, 1 sqq.}
 40 quod in tabernaculo Domini secundum constitutionem Iosue deservierint necnon et in templo, quod postea a Salomone Domino aedificatum et dedicatum est, habes ple-

I. 1 coccineum L. 3 constiis B 1. 4 Domine B 2. 5 Israelitici M. hostibus] ost- M saepius. caeca C. 7 pectum L. 10 inlititum M. Israelliticus M. 16 pandunt] manifestant M. 20 aut deest M.

II. 23 eadem B 2. 24 Hisraelliticus M. 25 aeficatum L. 27 Ebal B 2. Moses] Mos — saepius B 2.

45 III. 31 III. om. B 1. L. B 2. 3. M. precontantes L. 32 suoque] suo qui M. 34 mancipatis] tractatum est supplent edd. 35 Ait] III. praemittunt B 1. L. B 2. 3. M.

1) Cf. lib. I c. 35 sq.; supra p. 743.

cf. 2. Reg. 21, 1 sqq. nissime in libro Regum. Quod vero sacerdotibus cum populo in captivitatem ductis et in eadem captivitate per septuaginta annos detentis memorati Gabaonitae eorundem
 cf. 1. Esdra 2, 36, 40, 43, 55. sacerdotum obsequio fuerint mancipati, habes in libro Haesdrae, ubi seorsum sacerdotes, seorsum vero numerantur Levitae, ad extremum numerantur Nathinnei, numerantur etiam et filii servorum Salomonis. Nathan quippe Ebraicae, Latine 'donatus', Nathinnei Ebraice, Latine quoque 'donati' vel 'donaticii' appellantur¹. Hi sunt profecto accipiendi memorati Gabaonitae, quos Iosue tabernaculo Domini servituros donavit. Porro quos vocat in eodem libro Ezrae filios servorum Salomonis, hi sunt absque
 cf. 2. Paral. 5, 11. dubio intellegendi, quos Salomon ob honorem divini cultus templo Domini delegavit.

(42). III. Tempore igitur Iudicum manifestum est populum Israheliticum a cultu divino recessisse et ab offerendis Deo sacrificiis et hostiis pacificis et ceteris, quae lege precepta sunt, diversarum specierum muneribus torpuisse et ad ritum gentium defecisse, quoniam, ut in libro Iudicum legitur, *in diebus illis non erat rex in Israhel, sed unusquisque, quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat*, et idcirco ob meritum scelerum suorum earundem gentium dominio subiugatum et diversis tribulationibus et angustiis afflictum fuisse. Qui saepe reatum suum agnoscentes et luctuosis paenitentiae gemitibus deflentes per sacrificia Deo oblata, a quibus diu vacaverant, de inimicis suis extitere victores, sicut legimus de Gedeon et Manue. Haec ideo protulimus, ut magno-
 cf. ib. cc. 6—8, 13, 2 sqq. pere perpendatur, quanti sit discriminis cultum divinum Deoque sacrificia debita aut neglegi aut dehonori et quanti sit solatii contra hostes visibiles et invisibiles magni-
 ib. 17, 6. que muniminis ea rite et honeste Deo exhiberi. Veremurque nimium, ne hoc, quod dicitur: *Faciebat unusquisque quod sibi rectum videbatur*, quoquomodo illis aptari queat, qui res ecclesiae aut dant aut accipiunt et in suos usus contra fas retorquent et hoc sibi rectum iustumque videri putant.

cf. 1. Reg. 1, 1 sqq. (43). V. Legimus itaque in libro Samuhelis primo, quia pro eo, quod Anna filium suum Samuhelem adduxit in domum Domini, quae erat in Silo, eumque cum holocaustis per officium Heli sacerdotis obtulit Domino, ita ut cunctis diebus vitae suae serviret Domino, idcirco benedictionem meruerit a Domino. Nota, prudens lector, quod tabernaculum Domini vocetur hic domus Domini, sicut habes in eodem libro:
 ib. 1, 24. *Et adduxit eum, id est Samuhelem, in domum Domini in Silo. At si forte quis quaerat, quam benedictionem eadem Anna consecuta sit, videat sequentia. Ascendit itaque Anna cum viro suo Helchana, ut immolaret hostiam sollemnem. Et benedixit Heli Helchanae et uxori eius dixitque: Reddat Dominus tibi semen de muliere hac pro foenore, quod commodasti Domino. Et abierunt in locum suum. Visitavit ergo Dominus*

III. 2 detentos C. Gabaonite L. 3 Haesdrae] ita C, Esdrae L. M, Ezdrae B 1. 2. 3. 35
 4 vero deest B 3. M. Laevitae C, Levite M. 5 Nathan] is add. L. Ebraicae] ita C, Haebraice L,
 Hebraicae B 3 (?), Hebraice rell. 6 Ebraice] ita C, Hebraice cett. 7 Gabaonite B 2. M. 8 Ezrae]
 ita C. B 1, Edrae L, Ezdrae B 2. 3, Esdrae M. hy M.

III. 10 III.] ita C. B 1. L; in B 2. 3. M hinc usque ad cap. VIII. capita non distinguuntur.
 Israheliticum M. 16 fuisse] scil. manifestum est, v. l. 10. 18 Manuae M. 20 quanta M. 40
 magni L. B 2. 21 Deo deest C. exhiberi B 2. M. 22 aptari queat] valeat aptari B 2. 3. M.
 23 et in] aut in B 3. M.

V. 25 V.] ita C, in L ad cap. V. et VI. margo abscisus est. Samuhelis] Samuel- M saepius.
 26 holocausti M. 28 meruerit] meruit L, meruerit accipere B 2, meruit accipere B 3. M. Nota]
 huic verbo praemittit V. B 1. 30 eum deest M. domo M. Ad L. 32 Helcana L, Elchana B 2. 3. 45
 hostia L. 33 Helcanae L, Elchanae B 3. Reddet B 2. 34 foenore C. quomodasti B 2, como-
 dasti B 3. M. abierunt] habierunt B 2.

1) Unde haec fluxerint, frustra quaesivi; sed v. Hieronymi Opp. I, 890.

Annam et concepit et peperit tres filios et duas filias; et magnificatus est puer Samuhel 1 Reg. 2, 21.
apud Dominum. Si pro filio et hostiis Deo oblatis Anna benedici et spiritum prophetiae et sobolem meruit adipisci, cavendum illis est, qui hostias ab aliis Deo oblatas auferunt, ut non solum maledictionem, sed etiam extinctionem filiorum suorum incurrant, sicuti quosdam incurrisse non ambigimus.

(44). VI. Quod autem sequitur in eodem libro nimium est terribile: *Si, inquit, peccaverit vir in virum, placari ei potest Deus; si autem in Deum peccaverit vir, quis orabit pro eo?* Inter cetera namque peccata, quibus in Deum peccatur, non minimum peccatum extat illud, quo cultus Dei contempnitur aut diminuitur vel dehonestatur, et ideo tam ingens peccatum modis omnibus est cavendum. Quicumque ergo ea, quae divino nomini consecrata sunt, aufert, in Deum se peccare nullo modo dubitet. Sed et hoc valde est terribile, quod Dominus loquens ad Heli sacerdotem ita inter cetera inquit: *Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum; qui autem contempnunt me erunt ignobiles.* Cum multis modis Deus in operibus nostris glorificetur, iuxta illud evangelicum: *Videant opera vestra bona et glorificent patrem vestrum, qui est in caelis,* specialiter tamen glorificatur Deus in cultu suo et in his, quae ei consecrantur et sanctificantur; contempnitur autem ab his, qui in tantam vesaniam prorumpunt, ut sibi consecrata auferre non formident, quibus valde pertimescendum est illud, quod sequitur: *Qui autem contempnunt me erunt ignobiles.* Magna porro ignobilitas est aliquem Deo in suis sacratis rebus iniuriam inferre et a voluntate et servitio illius se desin- gere et hostis sui voluntati et obsequio mancipare.

(45). VII. Ruina quoque Heli sacerdotis filiorumque eius, quae in eodem libro Samuhelis sequitur facta, non solum patribus, sed etiam filiis est pertimescenda. Quapropter patribus studendum est, ut filios suos indigne atque illicite agentes congrua invectione corripiant; filiis autem providendum est, ne circa ea, quae Domino aut consecrata sunt aut consecrantur, illicitum quid gerant. Illicitum dicimus factum, quando ea, quae illis fas non est, a cultu divino abstrahunt et sine dubio furorem Domini in se concitant. Timendumque valde est, ne tandem in auferendis rebus Deo oblatis tale gignatur peccatum, quod non expiatur nec victimis nec muneribus, sicuti pro iniquitate Heli filiorumque eius a Domino dictum esse legimus. Unde in eodem libro per Samuhelam prophetam de Heli Dominus loquitur: *In die illo suscitabo adversum Heli omnia, quae locutus sum super domum eius; incipiam et complebo. Predixi enim ei quod iudicaturus essem domum eius in aeternum propter iniquitatem eius, eo quod noverat indigne agere filios suos et non corripuit eos. Idcirco iuravi domui Heli, quod non expiatur iniquitas domus eius victimis et muneribus usque in aeternum.* Adtendendum et pertimescendum valde est, quale sit facinus vel flagitium, quod nec victimis nec muneribus expiari possit, et agnoscendum liquido est, quod tam terribilis divina interminatio, quae non modo victimis, verum etiam quibuslibet muneribus expiari interdicitur, ex duobus contemptibus nasci nullo modo dubitatur, uno quidem, quo paterna disciplina erga filios delinquentes et Deum in suis actibus ad iracundiam

V. 2 Dominum] Deum M. 3 subolem B 2. 3. M(?). 5 quoddam L.

VI. 7 placare M. Deum] Dominum B 3. 8 Inter] huic verbo VI. praemittit B 1. peccator M. minimum] nimium corr. al. man. minimum B 3, nimium M. 10 ideo M. modum M. 13 contempnunt L. 14 evangelium B 3, ewangelium M. 15 est in caelis] in caelis (celis B 2. M) est B 2. 3. M. 16 glorificavit L. 17 autem deest L. tantum L. 18 est deest M.

VII. 23 pertimescendum M. 26 inlicitum M. quod B 2. quando] quantum M. 27 est] contingere add. B 2. 3. M. abstraunt B 2. M. 28 Timendumqui M. auferendis] offerendis B 2. 29 gignantur B 3. M. expiatur M. victimis L. 32 incipiam — iniquitatem eius desunt L. ei deest B 2. 3. M. 40 delinquentes M.

provocantes ex quodam vano carnalis affectus amore segnior remissiorque efficitur et filiorum ammissa in semetipsos redundare conprobantur; altero, quo erga sanctuarium Dei Deoque diversa consecrata ac sanctificata donaria temerario ausu delinquitur et idem delictum non solum in praelatis, verum etiam in subiectis divina ultione persaepe vindicatur. Haec de Heli filiisque eius transgredientibus preceptum Domini dicta sint. Ceterum observandum est et summopere vigilanterque cavendum, ne factum Heli filiorumque eius filii sanctae Dei ecclesiae imitentur, ne forte, quod absit, per eorum imitationem et animarum suarum periclitationem et totius populi deveniat ad temporalem et aeternam dampnationem. Captio denique arcae Dei, in qua erant tabulae testamenti et cetera, quae divino precepto inesse memorantur, propter peccata memorati Heli sacerdotis filiorumque eius accidisse minime dubitatur.

(46). VIII. Populi quoque Dei tam flebilis interemptio non solum propter sacerdotum, verum etiam propter sua innumera delicta, quibus cultum Dei nihili ducebant, accidisse manifestum est. Saepe quippe accidisse legimus culpam sacerdotum ruinam extitisse populi et rursus culpam populi ruinam extitisse sacerdotum, sicut aperte liquet culpam Heli filiorumque eius populi extitisse ruinam et rursus culpam populi captivitatem extitisse sanctorum prophetarum, Ezechielis videlicet, Danielis et Hieremiae et aliorum multorum servorum Dei secundum legis preceptum Deo sincere ac religiose servire volentium, sicut in eorundem prophetarum libris facillime animadverti potest. Capturam porro arcae Dei, quae typum gessit capitis nostri Christi corporisque eius, sanctae videlicet ecclesiae, populique ruinam propter Heli sacerdotis negligentiam filiorumque eius transgressionem provenisse nulli, qui sanum sapit, dubium est.

(47). VIII. Verumtamen quid eiusdem arcae Dei captoribus Deique populi caesoribus provenerit, manifestum est. Si ergo ab alienigenis propter peccata sacerdotis suorumque filiorum precepta Dei transgredientium facta est arcae divini testamenti captio et populi Dei flebilis conlapsio, cavendum omnibus, qui Christi nomine censentur, summopere est, ne spreto sacerdotum Christi ministerio et cultu eius parvipenso propter suam cupiditatem et illicitam presumptionem arcam Dei, quae utique cum capite suo Christo una constat esse persona, eandem arcam in hostium suorum, quod Deus longe faciat, corruere faciant depredationem.

(48). X. Qualiter denique Dei electus propheta Samuhel in cultibus sacris et in altaribus erigendis et in holocaustis offerendis et in populis ab idolorum cultura ad divinum cultum revocandis Deo placuerit, ipsius libri historia legentibus aperte demonstrat. Cuius verbis et actibus evidenter patescit, quod, licet cultus divinus per ministrorum insolentiam et vitiorum enormitatem quodammodo saepe provenisset conlapsus, tamen per clementiam divinam et ineffabilem misericordiam, servorum suorum, prophetarum, vaticiniis ostensam, fuerit erectus. Unde colligi datur, quod, quamquam

cf. 1. Reg.
7, 9 sqq.

VII. 1 ex] ita B 1, et cett. 2 amissa L. B 3. M. in] inter L. 4 deliquium corr. delictum C, deliquium B 1. 3, deliquium corr. al. man. delictum M. 5 vendicatur M. Aeli B 2. 6 sumopere L. B 1. 2. 3. M (saepius). vigilanter L, et vigilanter B 2. 3. M. 7 Haeli B 2. 8 pereclitationem L. 40 et deest L. 9 archae B 3. M.

VIII. 12 VIII.] ita C. 13 sua innumera] innumera sua L. nichili M. 14 Saepe] huic verbo praemittunt VIII. B 1. L. B 2. 3. M. 15 et — populi desunt M. 16 Aeli B 2. 17 Ezechielis] ita C, Ezechielis cett. videlicet deest M. Danielis B 2. M. Ieremiae e corr. B 2. 18 praeceptum — ac desunt M. religiose] se M. 19 libri L. 45

VIII. 23 VIII.] ita codd. praeter L. quid] quod C. 24 Si] VIII. Si L. ab deest B 1. L. B 2. 3. M. suorum M. 25 divinae C. 26 conlaptio M. 29 personam M. 30 faciant] ad add. M. depredationem] praedationem M.

X. 32 aulocustis M. efferendis L. im M. ad deest B 3. M. 34 Cuius — erectus (l. 37) desunt C. 35 provenierit B 2.

cultus divinus inpugnatores non solum indigenas, verum etiam externos habeat, numquam tamen Domino gubernante perpetuam desolationem et dehonorationem habebit, quoniam adest et aderit cultus sui fautoribus et administratoribus ille, qui dixit: *Ecce* Matth. 28, 20. *ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi.*

(49). XI. Quantum vero oboedientia preferatur victimis et holocaustis, eiusdem Samuhelis prophetae verbis aperte demonstratur: *Numquid vult, inquit, Dominus holocausta aut victimas et non potius, ut oboediatur voci Domini? Melior est enim oboedientia quam victimae et auscultare magis quam offerre adipem arietum, quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare et quasi scelus idolatriae nolle acquiescere.* Iussit enim Dominus sibi suoque tabernaculo diversa donaria et non alia nisi pretiosa offerri et ea penitus non est passus auferri. Ergo offerentes sunt Domino oboedientes, auferentes vero procul dubio extant ei inoboedientes atque repugnantes. Cavendumque est illis, ne propter suam inoboedientiam, immo cupiditatem peccatum et scelus, quod ipse Samuhel commemorat, incurrant.

(50). XII. Abiecto itaque atque reprobato propter inoboedientiam Saul rege David electione divina a Samuele Domino precipiente unguitur in regem. Qui quantae fuerit fortitudinis quantaeque erga divinum cultum amplificandum et exaltandum devotionis, iam et in precedentibus commemoratum est¹ et hic succinctim commemorandum.

(51). XIII. Inter cetera quippe circa divinum cultum religiosa facta sua, quantae venerationi arcam Dei habuerit, intueamur. Habes siquidem in secundo eiusdem Samuhelis libro: *Cumque transcendissent, inquit, qui portabant arcam Domini sex passus, immolabant bovem et arietem, et David percutiebat in organis armizatis et saltabat totis viribus ante Dominum. Porro David accinctus erat ephod lineo. Et David et omnis domus Israhel ducebant arcam testamenti Domini in iubilo et clangore bucinæ. Et infra: Et introduxerunt arcam Domini et posuerunt eam in loco suo in medio tabernaculi, quod tetenderat ei David. Et obtulit David holocausta coram Domino et pacifica. Cumque complisset offerens holocaustum et pacifica, benedixit populo in nomine Domini exercituum.*

(52). XIII. Eundem porro David in numeratione populi Domino peccasse iramque illius in populo sibi subiecto expertum fuisse perspicuum est. Qui cum vidisset angelum caedentem populum, memor transgressionis et fragilitatis suae dixit ad Dominum: *Ego sum, qui peccavi, ego inique egi; isti, qui oves sunt, quid fecerunt? Vertatur, obsecro, manus tua contra me et contra domum patris mei.* Et monente Gad propheta emit aream ab Areuna Gebuseo et constructo ibi altari Domino et oblatis holocaustis et pacificis et reatus sui obliterationem et divinam repropitiationem ac populi promeruit nancisci liberationem, sicut ibi legitur: *Et repropitiatus est Dominus terrae et cohibita*

X. 1 inpugnatores M. etiam deest L. 3 quoniam] XI. Quoniam B 2. 3. M. cultui suo C. 4 sum deest B 3. consumationem B 1.

XI. 6 prophetae deest M. vult deest M. 8 victima M. 9 ariolandi B 2. 11 auferri] 40 offerri B 2. 12 est deest M.

XII. 15 Saule B 3. M.

XIII. 21 archam L (hic et infra), arca B 3, archa M. in deest L. B 2. 22 portant B 3. 23 arietem L. 24 acinctus M. linteo L. 25 domus deest M. archam B 3. M (hic et infra). 28 holocausta B 2. 3. M.

XIII. 29 Davit M. 30 populus M (?). 34 Iebuseo B 2. 3. M. altare M. 36 nascisci B 3, nanscisci M. repropitiatus M.

1) Cf. lib. I cc. 5—8; supra p. 731 sq.

2. Reg. 24, 25. *est plaga ab Israhel.* Haec idcirco posuimus, ut animadvertatur, quantum apud divinam maiestatem valeat et veneratio divini cultus et erectio sacrorum altarium et holocaustorum et pacificorum et ceterorum, quae Domino offeruntur, oblatio et quantum Deo displiceat eorum ablatio.

(53.) XV. Ferventissima namque eiusdem David erga templum Domini eiusque cultum in tantum excrevit devotio, ut diceret ad Nathan prophetam: *Videsne, quod ego habitem in domo cedrina et arca Dei posita sit in medio pellium?* et cetera, quae sequuntur. Voluit enim, sicut sequentia docent, ardentissime ac devotissime domum Deo Israhel mirae magnitudinis et admirandae pulchritudinis aedificare, sed, quia ab eadem aedificatione a Domino est prohibitus et, ut filius eius, qui egrederetur de utero eius, Domino sibi revelante ac pollicente, eandem domum foret aedificaturus, didicit, omnes inensas eiusdem aedificandae domus, quas dinumerare longum est, preparavit necnon et donaria innumera in diversissimis ac pretiosissimis speciebus laeto et alacri animo sanctificavit et in thesauris illius recondenda consecravit, sicuti in Regnorum precipueque Paralipomenon libro habetur.

(54.) XVI. Qualiter autem Salomon filius David, potentissimus ac ditissimus regum, domum Domino ex inensis paternis et copiosissimis sumptibus suis aedificaverit et cum ingenti gloria dedicaverit et ea, quae pater suus sive ipse Domino obtulerat et in thesauris eius recondenda sanctificaverat et consecraverat, et quid a Domino sibi apparente et pollicente audivit, hic per singula commemorandum subsicivum duximus, presertim cum legentibus omnia in memoratis libris in promptu habeantur.

3. Reg. cc. 5—8.
cf. 2. Paral. cc. 2—7.

(55.) XVII. Quod vero eadem domus typum gesserit sanctae Dei ecclesiae, nullus sanum sapiens ignorat. Quisquis enim ex asse nosse cupit, quibus muneribus ceteri reges eandem honoraverint et exaltaverint atque amplificaverint domum et eius cultui debitum exhibuerint famulatum et quibus preconiiis veneratores et amatores eius Domino sint laudati et de hostium suorum insidiis tuti ac liberati, dehonoratores vero eiusdem templi et divinatorum -preceptorum transgressores quantum a Domino sint reprobati et ab hostibus suis trucidati, seriem eorundem librorum diligenter legat et profecto repperiet, quod nulli dominicae domus dehonotori et eorum, quae Domino oblata sunt, surreptori inpune cesserit. Haec de Israheliticis iustis regibus, divini templi honoratoribus et diversa donaria Domino offerentibus, necnon et de iniustis secus agentibus et eiusdem sacratissimi templi dehonotoribus et a cultu divino se ipsos populumque Dei alienantibus et ad idola gentium convertentibus breviter congessisse sufficiat.

(56.) XVIII. Idem igitur Deo sacratum templum ab externis gentibus constat esse veneratum et multiplicibus donis honoratum, sicut habes de Hiram rege Tyri et de Seleuco rege Asiae, de quo in secundo libro Machabeorum ita legitur: *Igitur cum sancta civitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc optime custodirentur propter Oniae pontificis pietatem et animos odio habentes mala, fiebat, ut ipsi reges et principes*

cf. 3. Reg. 5, 1 sqq.
2. Mach. 3, 1—3.

XIII. 4 ablatio] oblatio L. B 2. M.

XV. 5 XV. om. B 2. 3. M. 7 sequuntur e corr. B 1, secuntur L. B 2. 3. M. 8 Voluit] 40 XV. Voluit B 2. 3. M. ardentissima M. 10 utere L. 13 speciebus] sciebus L. 14 praecipueque] in add. L. B 2. 3. M. 15 Paralipemenon C.

XVI. 16 dictissimus regnum L. 20 subsicivum] subsinte M. 21 promptu B 2. M.

XVII. 23 ex asse] haec M. nosse] nos B 3. cupiunt C. 24 eadem honoraverit M. 25 exhibuerint M. 29 nulli] nonnulli M. dehonotori] dehonorati M. 30 surreptari B 2. 45 Hisraheliticis B 1. 31 necnon deest B 2. 3, necnon et desunt M. 33 alienantibus] abalienantibus L. idolas B 2. 3. M.

XVIII. 34 externis] extremis L. 35 Iram L, Yram B 3. M. regem M. Tyri] ita C, Tirie B 2, Tiri rell. 38 habentis C. B 1. L. B 2. M, habentis corr. habentes B 3.

locum summo honore dignum ducerent et templum maximis muneribus inlustrarent, ita ut ^{2. Mach. 3, 2. 3.}
Seleucus Asiae rex de redditibus suis prestaret omnes sumptus in ministerium sacrificio-
rum pertinentes. Observa, diligens lector, quantum memoratum venerabile templum
 non solum a principibus et regibus divinam legem tenentibus, sed etiam a diversis
 5 nationum regibus eandem Dei legem ignorantibus propter amorem et honorem Dei
 maximis muneribus sit inlustratum et honoratum. Nam et idem templum ad adoran-
 dum Dominum et diversis muneribus honorandum multos gentilium adiisse adventus
 illius Aethiopis, quem a Philippo legimus baptizatum, necnon et Saba reginae evi-
 dentissime adstruunt¹. ^{cf. Act. 8, 27 sqq.; 3. Reg. 10, 1 sqq.}

10 (57). XVIII. Propter peccata quoque sacerdotum et regum totiusque populi idem
 templum, quod in magna gloria a Salomone Domino fuerat conditum et per quadrin-
 gentos triginta annos manserat inlaesum, immo valde gloriosum, a Chaldeis fuit in-
 census atque dirutum et Hierosolymorum urbs destructa populusque in Babylonicam
 captivitatem deductus et vasa domus Domini et quaeque in thesauris domus Domini
 15 Domino fuerant consecrata et sanctificata in Babylonem sunt translata. Non tamen ^{cf. Ierem. 52, 12 sqq.}
 eadem vasa Domino sacrata Nabuchodonosor rex profanus in suos presumpsit retor-
 quere usus, sed ea in locis, in delubris videlicet deorum suorum, quae apud illum
 magnae habebantur venerationi et religioni, servanda reposuit. Sciendum vero est, ^{cf. 2. Paral. 36, 6; Ierem. 3, 5.}
 quia pro eo, quod templum Domini incendit, vasa Domini in Babylonem sustulit,
 20 populo Dei captivitatem inflixit, ei ullo modo inpune non cessit, quoniam et propter
 hoc factum et pro eo, quod gloriam et potestatem et honorem regni sui non Deo, sed
 sibi tribuit, caelicam vocem audivit, quae ita facta est: *Tibi dicitur, Nabuchodonosor* ^{Dan. 4, 28, 29.}
rex: Regnum transiit a te et ab hominibus te eicient et cum bestiis feris erit habitatio
tua; fenum quasi bos comedes et septem tempora mutabuntur super te, donec scias, quod
 25 *dominetur excelsus in regno hominum et cuicumque voluerit det illud.* Eadem hora
 sermo completus est super Nabuchodonosor et cuncta, quae dicta ei fuerant, pro-
 venerunt, sicut sequentia testantur.

(58). XX. Sed quia propter sacrilegium, quod circa templum Domini patrauerat,
 et suam magnam elationem, qua contra Dominum superbiendo tumuerat, et Danihelis
 30 prophetae consilium suae salutis audire contempserat, quibus ei orsus est: *Quamobrem,* ^{Dan. 4, 24.}
rex, consilium meum placeat tibi et peccata tua elemosynis redime et iniquitates tuas
miseri cordis pauperum; forsitan ignoscet Deus delictis tuis, — tantam promeruit ab-
 iectionem, ut etiam cum bestiis feris esset habitatio eius et fenum ut bos comederet.
 Videamus, quid post actum abiectiois suae tempus idem Nabuchodonosor humiliatus
 35 dixerit:

XVIII. 2 sumtus *M.* 4 diversarum *B 3. M.* 5 Dei legem] legem Dei *L.* 7 adisse *B 2. 3. M.*
 8 Ethyopis *B 1. L.* Aetiopis *B 3.* 9 astruunt *B 2. 3. M.*

XVIII. 11 quadrigentos *B 3.* et *add. M.* 13 Hierosolymorum] *ita C.* Hierosolymorum *cett.*
 Babylonicam] *ita C.* Babiloniam *B 1.* Babilonicam *rell.* 14 et vasa domus] et vasa *M.* 15 Baby-
 40 lonem] *ita C.* Babilonem *hic et infra cett.* Non] *Nec B 2.* 16 eandem *L.* sacra *M.* Nobu-
 chodonosor *M.* 17 loci *M.* 18 vero est] tamen est *B 2. 3.* est tamen *M.* 20 ullo] nullo *B 3. M.*
 22 fata *B 1. L.* Tibi] Sibi *L.* 23 hominibus] omnibus *M.* eicient] et etiam *M.* feris]
 ferisque *C.* et feris *M.* 24 foenum *hic et infra B 2. 3. M.* 25 cuicumque] cui *M.* 26 Nabugodo-
 nosor *hic et infra C.* Nabucodonosor *B 3.* dicta ei] ei dicta *B 3. M.* 27 testatur *B 3. M.*

45 XX. 28 patrarat *B 2.* 29 Danielis *M saepius.* 30 suae *deest C.* 31 elemosynis] *ita C.*
 elemosinis *B 1. L. B 3.* elemosinis *B 2. M.* 32 tantam] enim *add. M.* 33 feris] foris *B 3. M.*
 eius] ei *B 3.* 34 quod *B 3.* post] potest *M.* actum] peractum *B 1. L. B 2.*

1) Cf. *Jonas, De institutione laicali I c. 11.* — Cf. *eiusdem de institutione regia c. 13.*

Dan. 4,
31-34.

(59). XXI. *Igitur post finem dierum ego Nabuchodonosor oculos meos ad caelum levavi et sensus meus redditus est mihi et altissimo benedixi et viventem in sempiternum laudari et glorificari, quia potestas eius potestas sempiterna et regnum eius in generatione et generationem. Et omnes habitatores terrae apud eum in nihilum reputati sunt. Iuxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus caeli quam in habitatoribus terrae, et non est qui resistat manui eius et dicat ei: Quare fecisti? In ipso tempore sensus meus reversus est ad me et ad honorem regni mei decoremque perveni et figura mea reversa est ad me; et optimates mei et magistratus mei requisierunt me et in regno meo restitutus sum; et magnificentia mea amplior addita est mihi. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo et magnifico et glorifico regem caeli; quia omnia opera eius vera et viae eius iudicia et gradientes in superbia potens est humiliare.* Calicem praeterea furoris Do-

cf. Ierem.
25, 15.

ib. 25, 26.

mini, qui secundum vaticinium Hieremiae prophetae propinatus est gentibus, adversantibus videlicet Israhelitico populo et a testamento Dei procul secretis, eundem Nabuchodonosor in memorata abiectioe plerique bibisse arbitrantur. Unde legitur in Hieremia propheta: *Et post eos bibit Sesach.* Sesach enim Nabuchodonosor fuisse doctores¹ nostri intellegunt. Quodsi Nabuchodonosor tanti sacrilegii tantaeque arrogantiae, tantae etiam impietatis rex, propter suam humilem recognitionem ad honorem decoremque regni sui pervenire suoque regno restitui et magnificentiam Domino tribuente ampliorem sibi addi promeruit, liquet profecto et indubitanter accipi potest, quod hi, qui res Deo sacratas in suis audacter abutuntur usibus, si ad tempus sibi prospexerint et dignam Deo recognitionem inlicitorum factorum suorum humiliter fecerint, veniam delictorum suorum possint promereri et non solum in hoc saeculo temporaliter a Domino exaltari, verum etiam in futuro aeternaliter remunerari. Si autem hoc facere praepropere detrectaverint, verendum est illis, ne ad instar Nabuchodonosor cum feris bestiis, id est cum immundis spiritibus, de quibus psalmographus ait: *Ne tradas, Domine, bestiis animas confitentium tibi,* sit eorum sine fine habitatio.

Ps. 73, 19.

(60). XXII. Porro Balthasar, qui filius Nabuchodonosor fuisse describitur, vino deditus in tantam prorumpere ausus est superbiam suaeque salutis inimicam, immo sacrilegam presumptionem, ut in convivio suo Deo sacrata vasa ad libitum suum iuberet adferri, ut biberet in eis ipse et optimates eius, uxores et concubinae eius et conlaudaret deos suos; et ob id ad suum interitum articulum scribentis prospexit in pariete et eadem nocte Medis et Persis sese obsidentibus regno cum vita caruit, sicut verba Danihelis prophetae de eo et adversus eum testantur, quae ita se habent: *O rex, Deus altissimus regnum et magnificentiam, gloriam et honorem dedit Nabuchodonosor patri tuo. Et propter magnificentiam, quam dederat ei, universi populi, tribus et linguae tremebant et metuebant eum. Quos volebat interficiebat et quos volebat percutiebat, quos volebat exaltabat et quos volebat humiliabat. Quando autem elevatum est cor eius et spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui et gloria eius ablata est.* Et infra: *Tu quoque, filius eius Balthasar, non humiliasti cor tuum, cum scires haec omnia, sed adversum dominatorem caeli elatus es; et vasa domus eius allata*

Dan. 5,
18-20.

ib. 5, 22-24.

XXI. 1 ego] ergo hic et infra L. 3 et generationem] in generationem B 2. 4 nichilum M. 10 quia] qui L. 12 Hieremie M. 13 Israhelitico M. 16 Quodsi] Quod M. tantaeque C. arrogantia L. 21 humiliter — suorum desunt B 3. M. 24 detractaverint B 3, detractaverit M.

XXII. 27 Baltasar B 3. M (semper). 28 tantum M. 29 praesumptionem B 2. 33 habent] abent M. 37 quos deest M. 38 obfirmatus B 2. 3. M. 39 est] ab eo add. B 2. 3. M.

45

1) Cf. Hieronymus, Comment. in Ieremiam c. 25 v. 26 (Opp. IV, 1019), ubi Sesach novissimus rex Babylonis appellatur.

sunt coram te; et tu et optimates tui et uxores tuae et concubinae tuae vinum in eis bibistis; deos quoque argenteos et aureos et aereos et ferreos ligneosque et lapideos, qui non vident neque audiunt neque sentiunt, laudasti; porro Deum, qui habet flatum tuum in manu sua et omnes vias tuas, non glorificasti. Idcirco ab eo missus est articulus manus, quae scripsit hoc, quod exaratum est. Et paulo post: Eadem nocte interfectus est Balthasar rex Chaldeus. Et Darius Medus successit in regnum. Si Balthasar pro eo, quod vasa Domini sibi adferri iussit, ut in eis biberet, quae utique postea ad imperium Cyri regis Persarum templo Domini sunt restituta, et regno privari et morte meruit multari, quid putas de illis erit, qui non solum sancta vasa, verum etiam alias Deo sanctificatas res suis applicant usibus? Quapropter observandum est illis, ne, quod absit, ad instar Balthasar et presentis et futurae vitae subeant mortem.

(61). XXIII. Septuagesimo itaque captivitatis Israhelitici populi anno peracto, orantibus Danihele et aliis prophetis, idem populus, sicut Dominus per Hieremiam prophetam predixerat, permittente eodem Cyro rege Persarum, ad propria est reversus, et omnia vasa templi Domini, quae Nabuchodonosor asportaverat, ad idem templum sunt relata, et ab his idem templum et civitas ad pristinum sunt restaurata statum, adiuvantibus illis et hortantibus, ut idem templum et civitatem restaurarent, Aggeo et Zacharia prophetis eximiis; et prefuerunt eidem operi Zorobabel de regio et Hiesus de sacerdotali semine.

(62). XXIII. Hoc igitur templum stabile permansit per trecentos quadraginta sex annos. Quod rursus propter peccata sacerdotum et regum atque populi, Anthiochus profanissimus et impurissimus rex Grecorum, fraude capta Hierusalem, sordibus idolorum polluit, auferens inde altare Domini aureum, mensam propositionis, candelabrum luminis et cetera vasa templi aurea, quae invenire potuit, et alia plura in eodem templo polluendo et expoliando populumque Dei atrociter affligendo et interficiendo patravit, sicuti in secundo Machabeorum libro legitur. Non tamen pretereundum est quod de eodem Anthiocho in eodem legitur libro. Sequitur enim ibi: Nec ista eidem sufficiunt Anthiocho. Ausus est enim intrare templum universa terra sanctius, Menelao ductore, qui legum et patriae fuit proditor. Et scelestis manibus sumens sancta vasa, quae ab aliis regibus et civitatibus erant posita ad ornatum loci et gloriam, contractabat indigne. Ita alienatus mente Anthiocus non considerabat, quod propter peccata habitantium civitatem modicum Dominus fuerat iratus; propter quod et accidit circa locum dispectio. Alioquin nisi contigisset eos multis peccatis esse involutos, sicut Heliodorus, qui missus est a Seleuco rege ad expoliandum aerarium, etiam hic statim adveniens flagellatus repulsus utique fuisset ab audacia. Verum non propter locum gentem, sed propter gentem locum Dominus elegit. Ideoque et ipse locus particeps factus est populi malorum; postea autem fiet socius et bonorum. Et qui derelictus est in ira Dei omnipotentis, iterum in magni Domini reconciliatione cum summa gloria exaltabitur.

XXII. 2 aereos et desunt M. fereos M. 3 sentiunt] sitiunt L. 4 ab] hab B 2. 6 Medius L. 8 Persae M. templum L. sint C.

XXIII. 12 Israhelitici M. 13 et aliis] aliisque B 3. M. isdem B 1. L. B 3. populis L. 14 permittendo L. 16 civitatis B 3. M. 17 hortantibus] ortantibus B 2. 18 de deest C. Hiesus] ita C. B 1, Iesus cett.

XXIII. 20 XXIII. om. L. 21 Quod] XXIII. praemittit L. Anthiochus] ita saepius C. 22 Graecorum B 1. 25 expoliando M. 26 sicut L. M. 27 quid L. B 2. 28 est deest C. 31 Anthiocus] saepius etiam C. 32 Dominus fuerat] fuerat Dominus L. despectio L. B 2. 3. M. 33 Eliodorus B 2. M, Helioderus B 3. 34 Seleuco L. 35 utique] itaque L. fuisse M. 36 locum Dominus elegit] Dominus locum elegit C, locum elegit Dominus L. 38 reconciliationem M. eum] con B 2.

(63). XXV. Qualiter namque Iudas Machabeus idem templum purificaverit et ditaverit Deoque consecraverit, habes in eodem libro.

(64). XXVI. Quid vero idem profanissimus rex Anthiocus pro contaminatione eiusdem sacratissimi templi sacrorumque vasorum asportatione et ceteris malis, quae sive erga memoratum templum sive erga populum Dei exercuit, perpessus sit, videamus. *Qui 5 universa conspicit dominus Deus Israhel, percussit eum insanabili et invisibili plaga. Ut enim finivit hunc sermonem, adprehendit eum dolor dirus viscerum et amara inter-* *ib. 9, 8—10. norum tormenta. Et post pauca: Isque, qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, et montium altitudines in statera appendere, nunc humiliatus ad terram in gestatorio portabatur, manifestam Dei virtutem in* *ib. 9, 12. semetipso contestans, ita ut de corpore impii vermes scaturirent ac viventis in doloribus carnes eius effluerent, odore etiam illius et fatore exercitus gravaretur et, qui paulo ante sidera caeli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam foetoris* *ib. 9, 16. portare. Et infra: Et cum nec ipse foetorem suum iam ferre posset, ita ait: Iustum est subditum esse Deo et mortalem non paria Deo sentire. Et post pauca: Templum etiam* *ib. 9, 28. sanctum, quod prius expoliaverat, optimis donis iam ornaturum et sancta vasa multiplicaturum et pertinentes ad sacrificia sumptus de redditibus suis se prestaturum pollicitus est. Iterum non post multa: Igitur homicida et blasphemus pessime percussus et, ut ipse alios tractaverat, peregre in montibus miserabili obitu vita functus est. Horrenda plane cunctisque mortalibus est pertimescenda mors tam terribilis scelestissimi regis Anthioci,* *20 qui pro eo, quod ausus est templum Dei intrare et contaminare et vasa Deo sacrata inde auferre atque scelestis manibus sancta vasa, quae ab aliis regibus ad ornatum loci et gloriam Deo fuerant oblata, indigne contrectare et in suos nefandissimos usus convertere, iusto Dei iudicio tam horribili morte meruit occumbere. In cuius interitu sagaciter animadvertendum, quod Deus omnipotens invasionem vel ablationem sibi* *25 oblatarum rerum inultam nec dimittit nec dimisit nec dimissurus sit. Quaedam tamen, ut in superioribus iam dictum est¹, in presenti ulciscitur saeculo, quaedam vero ulciscenda in futuro reservat saeculo.*

(65). XXVII. Quae igitur poena Menelaum, ductorem et hortatorem memorati regis Anthioci ad expoliandum templum Domini et vasa Deo sacrata auferenda, qui *30 utique proditor legum et patriae scribitur extitisse, digna congruaque sit poena subsecuta, sequentia pandunt, quae ita se habent: Anno autem centesimo quadragesimo nono cognovit Iudas Anthiocum Eupatoris venire cum multitudine adversus Iudaeam et cum* *ib. 13, 3—8. eo Lisiam procuratorem et prepositum negotiorum. Et post pauca: Commiscuit autem se illis et Menelaus et cum multa fallatia deprecabatur Anthiocum non pro patriae salute, sed sperans se constitui in principatum. Sed rex regum suscitavit animos Anthioci in peccatorem et suggerente Lisia hunc esse causam omnium malorum iussit, ut eis est* *35*

XXV. 2 ditaverit] dedicaverit M. habens L.

XXVI. 3 contaminationem M. 6 et invisibili desunt M. 7 finivit] fiunt L. 8 Isque] His B 2. 10 humiliatus] humili L. manifestum M. 11 scaturirent B 1. L. B 3. 12 affluerent L. 40 odor L. odore — gravaretur desunt B 3. M. paulo deest M. 13 sidera caeli] celi sidera M. 14 suum deest L. 16 expoliaverat M. 17 sumtus M. 18 omicida B 2. 19 peregre] peregre corr. al. man. B 3, pere M. vita deest B 1. 21 Dei] illicite add. B 2 (?). B 3. M. 24 orribili B 2. occumbere] appetere B 2, oppetere B 3, opetere M. 25 sagatiter M. oblationem L. B 3. M. 26 inultam] ita corr., inultum C. B 1. L. B 2, multum B 3. M. 27 in deest L. 45

XXVII. 29 poena deest B 2. 3. M. 31 poena] ita omnes codd. 32 autem deest M. centesimo deest codd., legitur in Vulg. nono] non L. 33 Iudeam B 3. M. 34 negotiorum] negotiatorum M. 35 Antiocum M. 37 peccatorum L.

1) Cf. huius epistolae lib. I c. 2; supra p. 730.

consuetudo, comprehensum in eodem loco necari. Erat autem in eodem loco turris quin-
quaginta cubitorum, aggestum undique habens cineris. Haec prospectum habebat in
preceps. Inde in cinerem deici iussit sacrilegum, omnibus eum propellentibus ad
interitum. Et tali lege prevaricatorem legis contigit mori nec terrae dari Menelaum.

5 Et quidem satis iuste: nam quia multa circa aram Dei delicta commisit, cuius ignis et
cinis erat sanctus, ipse in cineris morte dampnatus est. Notandum, quod Menelaus ideo
sacrilegus dicitur pro eo, quod Anthioco ductor extitit et, ut sacra vasa templi Do-
mini auferret, consilium dedit. Nam et pro eo, quod circa aram Domini in multis
deliquerat, tam exitiabili morte perierit. Cuius exemplo deterrendi sunt non solum
10 hi, qui circa aram Dei ad serviendum Domino eique ministrandum, verum etiam hi,
qui aliis propter suam explendam cupiditatem in auferendis Deo sacratis rebus con-
silium dant et exhortatores fiunt et facientibus impunitatem promittunt, ut se modis
omnibus compescant, ne tam mortis atrocissimae Menelai, quod absit, participes
existant.

15 (66). XXVIII. Qui autem aerarium Domini, id est templum eius, pecuniis aut
Deo oblatis aut ab aliis depositis, expoliandum inpune posse et debere arbitrantur, per-
pendant, quid Helioderus suiue comites eique parentes Hierosolymam advenientes, ut
aerarium Domini pecuniis expoliarent, ab equo caelesti eiusque terribili sessore nec-
non et duobus caelicolis iuvenibus perpessus sit. De quo ita habes in eodem Macha-
20 beorum libro secundo. Cum venisset Helioderus Hierosolymam et benigne a summo
sacerdote in civitate esset exceptus, narravit de dato indicio pecuniarum et, cuius rei
gratia adesset, aperuit. Interrogabat autem, si vere haec ita essent. Tunc summus
sacerdos ostendit deposita esse haec et victualia viduarum ac pupillorum. Et infra: De-
cipi vero eos, qui credidissent loco et templo, quod per universum mundum honoratur,
25 pro sui veneratione et sanctitate impossibile omnino esse. Et infra: Helioderus autem
quod decreverat perficiebat eodem loco ipse cum satellitibus circa aerarium presens.
Sed spiritus omnipotentis Dei magnam fecit suae ostensionis evidentiam, ita ut omnes,
qui ausi fuerant ei parere, ruentes Dei virtute in dissolutionem et formidinem conver-
terentur. Apparuit enim illis quidam equus terribilem habens sessorem, optimis operi-
30 mentis adornatus. Isque cum impetu Helioderum priores calces aelisit. Qui autem ei
sedebat videbatur arma habere aurea. Alii etiam apparuerunt duo iuvenes virtute decori,
optimi gloria speciosique amictu, qui circumsteterunt eum et ex utraque parte flagellabant,
sine intermissione multis plagis verberantes. Subito autem Helioderus concidit in terram
eumque multa caligine confusum rapuerunt atque in sella gestatoria positum eiecerunt.
35 Et is, qui cum multis cursoribus et satellitibus predictum ingressus est aerarium, porta-
batur nullo sibi auxilium ferente, manifesta cognita Dei virtute. Et ille quidem per
divinam virtutem iacebat mutus. Hi autem Dominum benedicebant, quia magnificavit
locum suum; et templum, quod paulo ante timore ac tumultu erat plenum, apparente
omnipotente Deo, gaudio et laetitia impletum. Tum vero ex amicis Helioderi quidam

40 XXVII. 3 in deest L. deici] eici C. 5 quia] qui B 2. 6 cinere C, cineres rel. morte deest C.
7 ductor] diactor L. Domini deest B 2. 8 auferet B 3. et deest C. 9 tam deest L. non]
none M. 10 hi qui circa] qui circa B 3. 11 auferendis] offerendis B 2. 3. M. 12 exortatores M.
13 mortis deest L.

XXVIII. 17 Helioderus] Heliodorus C. B 3 saepius, M semper; ita etiam in casibus obliquis.
45 eique] sibi etiam B 2. 3. M. Hierosolymam] ita hic et infra C. L, Hierosolimam cett. 18 cessore M.
19 caeliquolis B 2. Machabeorum libro] libro Machabeorum C. 21 iudicio L(?). 25 Elioderus L.
26 presens] praesidens M. 27 Dei] ita C, deest cett. 29 enim] autem L. M. cessorem M.
30 adornatur B 2. priorem B 2. 3. M. elisit B 2. 3. M. ei deest L. 31 etiam] autem M.
33 intermissione deest M. 35 Et is] Et his B 2, E his M. 38 timorem M. 39 impletum] est add. M.

2, Mach. 3,
31—38.

rogabant confestim Onian, ut invocaret altissimum et vitam donaret ei, qui in supremo spiritu erat constitutus. Considerans autem summus sacerdos, ne forte rex suspicaretur malitiam aliquam ex Iudaeis circa Helioderum consummatam, obtulit pro salute viri hostiam salutarem. Cumque summus sacerdos exoraret, idem iuvenes eisdem vestibus amicti, adstantes Heliodoro, dixerunt: Oniae sacerdoti gratias age; nam propter eum tibi Dominus vitam donavit. Tu autem ab eo flagellatus nuntia omnibus magnalia Dei et potestatem. Et his dictis non comparuerunt. Helioderus autem hostia Deo oblata et votis magnis promisit ei, qui vivere illi concessit, et Oniae gratias agens recepto exercitu repedabat ad regem. Testabatur autem omnibus ea, quae sub oculis viderat, opera magni Dei. Cum autem rex interrogasset Helioderum: Quis est aptus adhuc semel Hiersolymam mitti?, ait: Si quem habes hostem aut regni tui insidiatorem, mitte illuc et flagellatum eum recipies, si tamen evaserit, eo quod in loco vere sit Dei quaedam virtus. Nam ipse, qui habet in caelis habitationem, visitator et adiutor est loci illius et venientes ad malefaciendum percutit ac perdit.

(67). XXVIII. De his itaque, quae erga Helioderum, Domino in suo aerario suam iniuriam suamque dehonorationem ulciscente, gesta sunt, multa posuimus, quoniam ea ad eorum audaciam et pestiferam presumptionem reprimendam, qui loca Deo dicata expoliare non metuunt, valde necessaria previdimus. Quibus scire et summo opere discere convenit, quod in locis Deo dicatis vere virtus Dei sit eorumque visitator et adiutor Deus sit et venientes ad malefaciendum percutiat ac perdat.

Iudith 11,
11, 12.

(68). XXX. Quod vero Deo oblata, quae utique sancta vocantur, ab his, quibus officii non est, auferri, immo contingi fas non sit, verba Iudith loquentis ad Holofernem patenter innuunt, quae ita inquit: Denique hoc ordinant, ut interficiant pecora sua et sanguinem eorum bibant; et sancta domini Dei sui, quae precepit non contingi, in frumento, vino et oleo, haec cogitaverunt impendere et volunt consumere quae nec manibus debebant contingere. Ergo quoniam haec faciunt, certum est, quod in perditionem dabuntur. At si forte quispiam quaerat, ex qua auctoritate Iudith haec verba protulerit, legat diligenter Leviticum et ceteros veteris testamenti libros, in quibus Domino consecrata ab exteris contingi prohibentur, et manifeste inveniet, unde eadem verba sumpserit.

cf. Lev. 22,
2 sqq.
27, 28 sqq.

cf 2, Paral.
26, 16 sqq.

(69). XXXI. Ozias interea rex pro eo, quod officium sacerdotale, quod solummodo ad ius pertinebat sacerdotum, arripere presumpsit ilico lepra multatus est et terrae motus tam illicitum tamque sacrilegum eius factum subsecutus est; qui etiam usque ad diem mortis suae leprosus permansit. Hanc igitur lepram, quam Ozias propter suam temerariam presumptionem et alterius officii illicitam arreptionem in corpore usque ad diem obitus sui sustinuit, cavere oportet eos, qui ea, quae ad suum ministerium non pertinent, auferre non pertimescunt, ne forte, quod absit, in anima eandem lepram miserabiliter sustineant.

Plura quidem de sanctorum prophetarum dictis et agiographorum libris testimonia huic opusculo subnectenda fuerant, quae evidenter negotium, de quo agitur, multifariae adstruunt. Sed ob prolixitatem vitandam pretermittenda nobis visa sunt; quae tamen

XXVIII. 1 Oniam M. 2 autem deest M. rex deest B 3. 3 consummatam B 1. 3. 4 idem] id est L; intellige: iidem. 5 Onie M. 11 hostem] ostem M. aut deest M.

XXVIII. 16 ulciscente] usciscente B 3, huleiscente M. 18 sumopere B 3. 19 Dei deest M.

XXX. 25 oleo] et add. C. consummare L. 26 debeant L. B 3. M, debeant corr. al. man. (?) 45 debebant B 2. 27 ad M. 28 et deest B 2. 29 contingi prohibentur] contingi in quibus prohibetur M.

XXXI. 33 sacrilegium M. subsequutus B 2. 37 eadem B 2. 39 aiographorum L, agiographorum B 2. 40 negotio L. B 2. 3. M. 41 adstruunt] astipulantur B 2. 3. M. ob] ad L.

de veteri testamento, brevitati studendo, posuimus, sufficientia vestrae magnitudini fore suppliciter flagitamus. Sed quia iuxta apostolum ea, quae carnali populo in figura contingebant, et scripta sunt propter correctionem nostram, in quos fines saeculorum devenerunt, nos, qui iam per Christi gratiam spiritales effecti sumus, debemus ea
 5 spiritali ratione discutere et, qualiter templum illud Iudaicum typum gesserit ecclesiae catholicae et conditor illius Salomon, qui interpretatur pacificus, personam redemptoris nostri Christi, veri et summi regis pacifici, designaverit, in sequenti opusculo ex sanctorum patrum eloquiis demonstrare.

EXPLICIT LIBER SECUNDUS.

INCIPIT LIBER TERTIUS.

10

In fine precedentis libelli nos promisisse meminimus, quod in huius exordio templum Domini, quod a Salomone aedificatum et Domino dedicatum est, figura fuerit catholicae ecclesiae per universum orbem diffusae et conditor illius Salomon rex personam gesserit Christi, prout Deus posse dedisset, ex sanctorum patrum oraculis breviter ostenderemus, quod quidem nos, Domino favente, adimplere conamur. Salva
 15 quippe super hac re ceterorum sanctorum et eximiorum patrum expositione, quorum dicta in subsequentibus ponenda sunt, quid venerabilis et modernis temporibus doctor admirabilis Beda presbiter de saepe memorato templo in expositione evangelii Iohannis sentiat videamus.

20 (70). I. Ait enim inter cetera: Salomon¹ rex, qui interpretatur pacificus, ipsum redemptorem nostrum typice designat. De quo Esaias ait: *Multiplicabitur eius imperium et pacis non erit* Is. 9, 7. *finis*. Templum, quod aedificavit, catholica eius ecclesia est, quam de universis per orbem credentibus, quasi de vivis lapidibus, in unam suae fidei et caritatis compagem adgregat. Haec idem Beda dixerit.

25 (71). II. Ceterum sciendum est, quod rex noster pacificus Christus, qui per crucem passionis suae pacificavit omnia, quae in caelis et quae in terris sunt, et qui est vera pax nostra, faciens utraque unum, eandem ecclesiam suam per septem annos, id est per septem dies, quibus omne saeculum evolvitur, in hac mortalitate aedificat; quam octavo anno, id est resurrectionis tempore, dedicaturus est, quando scilicet mortale
 30 nostrum induerit immortalitatem et corruptibile hoc induerit incorruptionem, quando electis suis dicturus est: *Venite, benedicti patris mei; percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi, quia esurivi et dedistis mihi manducare; sitivi et dedistis mihi bibere; hospes eram et collegistis me; nudus et operuistis me; infirmus et in carcere et venistis ad me*. Hanc pro certo benedictionem audituri sunt qui in membris
 35 Christi sua largiti sunt Christo. Quid rogo putas audituri sunt hi, qui aliorum largita et ad honorem ecclesiae decoremque et ad usus ministrorum Christi pauperumque receptionem ac recreationem conlata auferre non erubescunt? Quia ergo valde terri-

XXXI. 1 veteris B 2. sufficientia — flagitamus] vestrae sapientiae sufficientia fore credimus (credidimus M) B 2. 3. M. 3 correptionem B 2. 5 templum illud] illud templum C. 6 redemptoris M. 7 ex] et M.

10 Tercius C. 11 finem M. exordio B 2; sensus in codd. C. B 1. L hiat, cum quod vel simile excidisse appareat. 14 dedisse M. 15 ostenderemus] ostensuros B 2. 3, ostensurus M. 18 memorato B 3.

I. 20 I. deest B 2. 3. M. Salomon] II. Salomon B 2. 3. M. 21 Esaias] ita C, Isaias cett. 23 in deest B 1. L. compagem B 2. 3. M.

II. 25 Christus deest B 3. 36 usum B 2. 37 erubescant M.

1) Hunc locum Bedae non inveni; sed cf. Beda, *In cantica canticorum allegorica expositio* II c. 1; Migne, *Patrol. lat.* XCI, 1089.

bile est quod audituri sunt, caveant, dum sibi vivere conceditur, ne pro tam felici benedictione percipiant maledictionem et illam aeternam confusionem, de qua David Ps. 30, 1. propheta se liberandum Dominum precabatur dicens: *In te, Domine, speravi; non confundar in aeternum* et cetera.

(72). III. Confusiones namque duas esse legimus¹, unam temporalem, per quam omnis peccator paenitendo et lugendo Domino peccasse confunditur, alteram aeternalem et sine fine mansuram, quam hi, qui a sinistris erunt, audituri sunt, quibus dicitur: *Ite, maledicti, in ignem aeternum, qui preparatus est diabolo et angelis eius*. Qui hanc maledictionem et aeternam confusionem non pertimescit, nimii ferrei pectoris existit. Quamobrem filiis ecclesiae vigilanter satagendum est, ut eandem benedictionem a Christo audire et ab amicis, id est pauperibus Christi, in aeterna tabernacula recipi et aeternae beatitudinis felicitate valeant sine fine perfrui.

(73). IIII. Qualiter porro ecclesia Christi ab exordio nativitatis suae coeperit crescere, dilatari ac propagari et fidelium oblationibus munerari, in ipso capite nostro Christo intueamur.

(74). V. Idem namque caput nostrum dominus ac redemptor noster Iesus Christus, qui, cum sit caeli et terrae creator omniumque bonorum largitor, oblationes tamen fidelium suscepisse non ambigitur, unde erant nummi, quos miser Iudas et non miserabilis furabatur; et idcirco non qualiscumque fur, sed fur sacrilegus dicitur, qui adeo nummos avare dilexit, ut pro nummis Dominum et magistrum suum proderet. De quo beatus Augustinus in homelia quadragesima octava evangelii Iohannis ita dicit: Ecce² inter sanctos est Iudas. Ecce fur est Iudas et, ne contempnas, fur sacrilegus, non qualiscumque fur, fur loculorum, sed dominicorum, loculorum, sed sacrorum. Si crimina discernuntur in foro qualiscumque furti et peculatus — peculatus enim dicitur furtum de re publica — et non sic iudicatur furtum rei privatae quomodo publicae, quanto vehementius iudicandus est sacrilegus fur non undecumque tollerē, sed de ecclesia tollere.

(75). VI. Qui aliquid de ecclesia furatur, Iudae perduto comparatur. Nota, quod aliquid de ecclesia tollere, furtum esse beatus Augustinus adseveret et patratores tanti furti furem sacrilegum appellet necnon et Iudae perduto aequiperet.

(76). VII. Et post pauca: Quare³, inquit, loculos habuit cui angeli ministraverunt, nisi quia ecclesia ipsius loculos suos habitura erat? Ecce quibus tanti doctoris documentis instruimur, quia quod in capite precessit in corpore eius, quod est ecclesia, videtur impletum. Porro Christum et ecclesiam unam personam esse non nescimus et ideo quae ecclesiae sunt Christi sunt; et quae ecclesiae offeruntur, Christo offeruntur; et quae ab ecclesia eius tolluntur, procul dubio Christo tolluntur. Esto, futurum erat, ut ecclesia Christi

III. 6 et lugendo *desunt C.* Domino] *se add. B 2. 3. M.* 7 a] *ad M.* erant *M.* Ite] *Discedite a me B 2. 3. M.* 9 et *deest B 3. M.* nimii] *nimis B 2. 3, in M verba nimis — existit desunt.* ferreei *L.* 12 felicitati *L.*

V. 16 redemptor *B 2.* 20 nummos] *numus M.* 21 Augustinus *hic et infra C. B 1. 2.* omelia *B 2. 3.* 22 est Iudas] *et Iudas B 2.* qualisquumque *M.* 23 sed sacorum] *set (ita saepius) sanctorum M.* 24 de] *da L.* 26 undequumque *M.*

VI. 27 Iude *hic et infra B 2. M.* comparatur] *non paratur B 2.* 29 appellet *B 2. 3. M.*

VII. 30 VII.] *ita C.* Quare] *VII. Quare B 1. L. B 2. 3. M.* 31 ipsius] *eius B 2.* habitura] *habitatura B 2.* intruimur *L.*

1) Cf. Ps.-Beda, *Exegesis in psalm. 30*; Migne, *Patrol. lat. XCIII*, 629. 2) Augustinus, *45 Tractatus 50 in evang. Iohannis § 10*; Opp. III, 2, 632. 3) *Ib. § 11; l. l. III, 2, 633.*

nummos haberet; si nummos, utique et praedia et mancipia et diversarum specierum innumera ornamenta; et quia illicitum sit ea, quae conferuntur ecclesiae, auferri, beati Hieronimi scribentis in expositione Matthei evangelistae verba ita testantur:

(77). VIII. Omnes¹, inquit, qui stipe templi et his, quae conferuntur in usus ecclesiae, abutuntur in aliis rebus, quibus suam expleant voluntatem, similes sunt scribarum et sacerdotum redimentium mendacium et sanguinem salvatoris. Subtiliter plane sagaciterque pertractanda sunt ac perpendenda verba tanti doctoris et cunctis fidelibus cavendum est, ne in his rebus, quae ecclesiae conlatae sunt, auferendis similes efficiantur Pharisaeis et pseudo-sacerdotibus mendacium sanguinemque Christi redimentibus.

10 Scribit etiam idem beatus Hieronimus in expositione evangelii Matthei ita:

(78). VIII. *Mittens enim haec unguentum hoc in corpus meum ad sepeliendum me* Matth. 26, 12. *fecit.* Quod² vos putatis perditionem esse unguenti officium sepulturae est. Nec mirum, si mihi bonum odorem fidei suae dederit, cum ego pro ea fusurus sim sanguinem meum. Multi sane sunt hodie, qui Christiano censentur nomine, qui ad instar Iudae dicere solent super his, quae aut Domino consecrata sunt aut consecrantur aut consecrari decernuntur: *Ut* ib. 26, 8. *quid perditio haec?*, putantes perditionem esse quae ecclesiae ministrisque eius ac pauperibus ob amorem Dei sunt commodata. Animadverti namque non inconvenienter potest, quod, sicut unguentum Mariae Christus ad officium suae suscepit sepulturae, ita nimirum vota fidelium suscipiat ad officium sanctae suae ecclesiae*.

20 *) B 2 haec addit, quae B 3 in fine codicis (fol. 102) exhibet: Origines quoque in omelia undecima Levitici libri de eo, quod dicitur in praedicto libro: *Sancti estote, quia ego sanctus* Lev. 19, 2. *sum, dicit Dominus,* tractans inter cetera ita scribit: Salomon³ quoque in proverbiiis dicit: Laqueus est viro fortis cito aliquid de suis sanctificare. Postea enim quam cf. Prov. 20, 25. voverit, evenit poenitere et hoc est utique, quod dicit, ne qui forte, cum fructus ex area aut vinum ex torcularibus colligit, et dixerit: Volo tantum offerre ecclesiae vel in usu pauperum aut peregrinorum tantum praebere, si postea ex comodo, quem vovit, aliquid ad usus proprios praesumat, iam non de suis fructibus praesumpsit, sed sancta Dei violavit. Et ideo laqueus fortis est sanctificare aliquid, hoc est vovere Deo et postmodum poenitentia ductum ad usus proprios ea, quae consecraverat, revocare. Sed et si nos ipsos consecramus et offerimus Deo aut etiam, si alios vovemus, observemus hunc laqueum, ne forte, posteaquam nos vovimus Deo, iterum humanis usibus vel actibus subiugemur. Quibus verbis patet profecto, quod, si ei, qui sua vovit Deo, non licet iterum suis ea usibus retorquere, multo minus alicui licet ea, quae ab aliis Deo oblata et sanctificata sunt, pro suo libitu diripere. Quodsi etiam ille, qui vovit, postmodum poenitentia ductus suae reflectit sanctificata cupiditati iamque non suorum fructuum praesumptor, sed sanctorum Dei violator appellatur, multo magis alienarum rerum praesumptor violator et sacrilegus vocatur. In M haec omnia (l. 20—37) desunt.

VII. 3 Matthei] ita C. B 3, Mathei B 1. L. M, Mathaei B 2 (hic et infra).

VIII. 4 quae] qui M. 6 mendacium hic et infra M. 7 in deest M. 8 efficiatur B 2. Phari- 40 seis B 1. M. pseudosacerdotibus B 1. 10 Scribit] VIII. Scribit B 2. 3. M.

VIII. 11 unguentum hoc] hoc unguentum B 1. L. B 2. 3. unguentum M (hic et infra). hoc deest M. 12 ungenti B 2. 3. M. 13 sane sunt] sunt sane M. 14 Iude M. 16 ac] hac M. 18 ungentum B 3.

23 forti e corr. B 3. 26 ex comodo] ita B 2, ex comodo e corr. B 3, ex his quae Orig., nisi cum 45 P. de Winterfeld b. m. ita legendum est: ex comodo [eius fuerit auferre ex his], quae vovit. 28 volavit B 2.

1) Hieronymus, Comment. in Matthaeum; Opp. VII, 242. 2) Ibid.; l. l. VII, 213.
3) Origenes, In Levitici cap. 20 homilia 11; Opp. ed. Basileae 1523, I, 181.

cf. Marc. 12,
41 sqq.

(79). X. Legimus itaque secundum Marcum dominum Iesum Christum contra gazophilatium sedisse et, quomodo turba iactaret aes in gazophilatium, aspexisse et viduam duos nummos in gazophilatium mittentem ideo laudasse, eo quod omnes ex eo, quod illis abundabat, miserunt, illa autem de penuria sua miserit totum victum suum. Quid gazophilatium sit, Beda exponente didicimus; scribit enim in expositione evangelii eiusdem Marci ita: Quia¹ sermone Greco filaxe servare dicitur et gaza lingua Persica divitiae vocantur, gazophilatium locus appellari solet, quo divitiae servantur, quo nomine et arcam, in qua donaria populi congregabantur ad usus templi necessarios, et porticus, in quibus servabantur, Ioh. 8, 20. appellabant. Habes etiam exemplum de porticibus in evangelio. Haec, inquit, verba locutus est Iesus in gazophilatio docens in templo. Habes de arca in libro Regum: Et tulit Ioiada pontifex gazophilatium unum aperuitque foramen desuper et posuit iuxta altare ingredientibus domum Domini, mittebantque in eo sacerdotes, qui custodiebant hostia, omnem pecuniam, quae deferebatur in templum Domini. Haec de gazophilatio Beda dixerit.

Ceterum superius diximus² dominum nostrum Iesum Christum nummos habuisse suamque ecclesiam suo exemplo nummos habituram et unguentum Mariae, quae typum gestavit ecclesiae, hic autem vota offerentium respexisse et viduam duo minuta, id est omnia, quae habebat, in gazophilatium mittentem laudasse.

(80). XI. Respectio namque Domini in gazophilatium et, quo animo quis quid mitteret, ineffabilis discretio, ut nobis videtur, significabat iam ecclesiam suam, quae est corpus eius, a fidelibus multiplices oblationes accepturam. Et si tunc respiciendo vota offerentium certo examine discrevit atque adprobavit, dubitandum non est, quin factum ea de ecclesia sua auferre volentium vituperet.

(81). XII. Quod Dominus et redemptor noster violationem ac dehonorationem templi sui fieri nullatenus patitur, monstrat factum eius valde admirabile, eo quod flagello adhibito vendentes et ementes eiecerat de templo, ita dicens: Scriptum est: Domus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecistis eam speluncam latronum.

(82). XIII. Haec illum iuxta historiam fecisse non ambigimus. Sed super hac re, ut oportet, expositionem beati Hieronimi legamus et expositionem, quam describit, pariter expavescamus et Domino adiuvante caveamus. Cotidie³, inquit, Iesus ingreditur templum patris et eicit omnes tam episcopos et presbiteros et diaconos quam laicos et universam turbam de ecclesia sua et unius criminis habet vendentes pariter et ementes. Item idem in

X. 1 gazophilatium] ita C saepius, gazofilacium, gazofilatium (ita etiam in casibus obliquis) vell. 2 iactarent M. 3 omnes — eo desunt M. 4 habundabat L. poenuria B 2. 3. M. Quid] ergo add. L. 5 Baeda B 1. 3. evangelii deest C. 6 Graeco B 1. 3. dicitur M. 7 quod B 2. archam M. 9 porticus B 3. M. 10 gazophilatium M. archa M. librum M. 11 posuit] illud add. B 2. M. 12 hostia] ostia M. 13 Baeda B 1. 3. 14 Ceterum] Nam B 2. 3. M. 15 unguentum B 3. M.

XI. 18 Respecio e corr. M. quis quid] quis B 2, quisquis M. 19 mitteret] dimitteret B 2. 20 a] ac L. accepturum M. respicienda B 2. 21 quin] eorum add. B 2. 3. M. 22 auferre] offerre L. B 2. 3. M. vituperet] ac damnet (dampnet B 3) add. B 2. 3, ac damnaret add. M.

XII. 23 Quod] autem add. B 2. 3. M. redemptor M. 24 patiatur L. B 2. 3. M. 25 flagello] 40 flagello M. eiecerit B 2. 3. M.

XIII. 27 istoriam M. 28 expositionem — legamus] quid beatus Hieronimus sentiat vigilanter attendamus B 2. 3. M. 29 et] a add. M. Cotidie] ita C, quotidie B 1. 2. 3. M, quottidie L. Iesus] Dominus B 2. 3. M. 30 eiecit L.

1) Beda, *Expositio in evang. Marci* c. 12; Migne, *Patrol. lat.* XCII, 257. 2) Cf. supra lib. III cc. 5. 9. 10 (74. 78. 79); p. 760 sqq. 3) Hieronymus, *Comment. in Matthaeum*; Opp. VII, 262.

eodem post pauca: Non¹ sit in domo pectoris nostri negotiatio, non vendentium ementiumque commercia, non donorum cupiditas, ne ingrediatur Iesus iratus et rigidus et non aliter mundet templum suum nisi flagello adhibito, ut de spelunca latronum et domo negotiationis domum faciat orationis. Terribilia valde sunt quae a tanto doctore dicuntur; et idcirco omnibus ordinibus in religione Christiana consistentibus precavendum est, ne quippiam illicitum in templo Dei agendo a Iesu irato foras eiciamur et templum suum, quod propter avaritiam nostram factum est spelunca latronum, faciat orationis domum. cf. Matth. 21, 13.
cf. ib.

(83). XIII. Quoniam, licet ecclesia Christi propter multa peccata diversis temporibus diversisque modis a multis saepe sit expugnata, quae gratulabunda canit: *Saepe expugnaverunt me a iuventute mea; etenim non potuerunt mihi*, hanc tamen, qui eam suo pretioso sanguine redemit, numquam deserturus est, ita ei pollicens: *Ecce inquit, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.* Ps. 128, 2.
Matth. 28, 20.

(84). XV. Scribit etiam idem beatus Hieronimus in expositione Sophoniae prophetae: *Vae provocatrix et redempta civitas, columba. Non audivit vocem et non excepit disciplinam. Principes eius in medio eius quasi leones rugientes; iudices eius, lupi vespere, non relinquunt in mane.* Inlustris² et redempta civitas iuxta superiora perspicue ecclesia intellegitur, quae vocatur columba propter simplicitatem multitudinis in ea credentium. Haec non audivit vocem Domini neque suscipere voluit disciplinam; haec confusa est, quia noluit adpropinquare domino Deo suo. Frustra enim quis vocem domini Dei sui audire se dicit et confidere in Domino, quando operibus fidem destruit. Huius principes sicut leones rugientes. Non ambigimus de rugitu leonum, quando viderimus principes eius ita in subiectos populos detonare et voce tyrannica rabidisque convitiis plebem conterere, ut non pastorem inter gregem, sed leonem inter oviculas putes. Iudices quoque eius quasi lupi rabidi, occidentes et vespere, non aspicientes ad ortum solis, sed morantes semper in tenebris possessiunculas ecclesiae et ea, quae in Dei donaria conferuntur, vertentes in lucrum suum, ut non habeant pauperes quod mane comedant, et quasi in nocte et nullo vidente populantur et, cum luporum more cuncta rapiant, nec parvos quidem cibos indigentibus derelinquunt. Sophon. 3, 1-3.

(85). XVI. Item idem in eodem propheta: *Ut quid mihi thus de Saba affertis et calamum suaveolentem de terra longinqua? Holocaustomata autem vestra non sunt accepta et victimae vestrae non placuerunt mihi.* Hoc³ autem proprie convenit his, qui de rapinis et nudatione miserorum offerunt sacrificia et aelemosynis ex iniquitate se putant redimere peccata, dicente scriptura: *Redemptio viri propriae divitiae*, quae non de iniquitate, sed de labore et iustitia congregantur. Item idem in Hieremia propheta: *Haec dicit Dominus: Iudicate mane iudicium et eruite vi obpressum de manu calumniantis, ne forte egrediatur quasi ignis indignatio mea et succendatur et non sit qui extinguat.* Propriae⁴ autem sermo fit ad Ierem. 6, 20.
Prov. 13, 8.
Ierem. 21, 12.

XIII. 2 cormertia L. donarum M. 3 spelunca hic et infra M.

XIII. 8 temporibus diversisque desunt M. 9 expuncnata M. 10 expunnaverunt M.

XV. 13 etiam deest M. Sophine M. 14 excoepit B 2, excaepit B 3. 15 eius quasi] quasi M. 20 fidem deest B 3. M. Huius] operibus add. M. 21 in deest B 2. M. 22 tiranica M. 23 oviculas] vocabulas M. rapidi M. et] e B 3, deest B 2. 24 tenebris] et add. B 2. 26 comedant L, quomedant B 2. vidente] omnia add. B 2. 27 nec] ne B 2. derelinquant C. B 1.

XVI. 28 XVI. om. B 2. 3. M. Ut] XVI. Ut B 2. 3. M. Sabba L. 33 idem deest B 2. Hieremia propheta] Hieremiae prophetae L, Ieremia propheta M. 35 autem deest M.

1) Hieronymus, Comment. in Matthaeum; Opp. VII, 263. 2) Idem, Comment. in Sophoniam; Opp. VI, 717. 3) Hieronymus, Comment. in Ieremiam; l. l. IV, 888. 4) Ib.; l. l. IV, 895.

domum regiam, ut emendet errorem paenitudine, ut clementiam Domini consequatur. Iudicate, inquit, mane iudicium, [non in tenebris iniquitatis, sed in luce iustitiae et eruite vi obpressum de manu calumniatoris, ut non accipiat personam in iudicio, sed, divitibus pauperes obprimen- tibus, magis apud vos Dei imperium valeat quam potentia persequentis. Et si, inquit, hoc feceritis, nequaquam succendatur in vobis ignis furoris mei nec inveniet materiam, quam 5 consumat.

Is. 3, 14, 15.

(86). XVII. Item in Esaia propheta: *Vos enim depasti estis vineam meam; rapina pauperis in domo vestra. Quare adteritis populum meum?* Manifeste¹ ad principes dicitur Iudaeorum. Sed et ad nostros principes referri potest, qui adterunt subiectam sibi plebem; et rapina pauperum in domibus eorum est, quando replent thesauros suos et ecclesiae opibus 10 abutuntur in delicias publicas et stipes, quae ad sustentationem pauperum datae sunt, vel sibi reservant vel filiis suis distribuunt. Cum ergo multa eximiorum doctorum nostrorum exempla proferri potuissent, propter taedium tamen legentium pauca prolata atque congesta sunt.

(87). XVIII. Quod autem dominus Iesus Christus templum Hierosolimitanum sta- 15 tutis temporibus adierit ibique docuerit, signa multa fecerit illudque venerandum atque honorandum docuerit, sacra testantur evangelia. Qui factis dictisque suis atque exemplis manifeste demonstravit ecclesiam suam — quae utique templum illius existit; unde ait apostolus: *Templum Dei sanctum est, quod estis vos* — a fidelibus suis fore 20 sanctae religionis voto frequentandam ac venerandam et nihil in ea vel de ea, nisi 20 quod ad cultum honoremque eius pertinet, agendum.

(88). XVIII. Quomodo igitur ecclesia Christi post eius passionem, resurrectionem et ad caelos ascensionem et Spiritus sancti super apostolos missionem paulatim creverit et per apostolos roborata et propagata atque fidelium oblationibus ditata et exornata fuerit, et actus eorundem apostolorum et eorum gesta, quae unusquisque in provinciis 25 ad predicandum a Christo sibi commissis gessit, plenissime astipulantur.

(89). XX. Sed quia in precedentibus de hac re satis dictum est, superest nunc, ut de actibus eorundem apostolorum pauca succincte commemoremus. Petrus vero ait 30 Act. 2, 38. ad illos: *Paenitentiam agite et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Christi in remissionem peccatorum vestrorum et accipietis donum Spiritus sancti. Et post pauca: 30 ib. 2, 41—47. Qui ergo receperunt sermones eius baptizati sunt; et adpositae sunt in illa die animae circiter tria milia. Erant autem perseverantes in doctrina apostolorum et communicatione fractionis panis et orationibus. Fiebat autem omni animae timor; multa quoque prodigia et signa per apostolos fiebant in Hierusalem et metus erat magnus in universis. Omnes etiam, qui credebant, erant pariter et habebant omnia communia. Possessiones et sub- 35 stantias vendebant et dividebant illa omnibus, prout cuique opus erat. Cotidie quoque perdurantes unanimiter in templo et frangentes circa domos panem sumebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis, conlaudantes Deum et habentes gratiam ad omnem*

XVII. 7 XVII. om. B 1. Isaia e corr. B 2. Vos] XVII. Vos B 1. 9 Iudeorum M. 10 et deest M. 40

XVIII. 15 Hierosolymitanum] ita C, Hierosolimitanum cett. 19 a] ac L. 20 voto frequen- tandam] votandam M.

XVIII. 22 igitur] agitur L. 24 oblationibus ditata] oblationis dicta M.

XX. 27 XX.] ita C. precedentibus] prenentibus C. hac] ac M. 28 succinte L. B 3. 33 fractione M. omnia B 2. 34 et signa] e signa M. erat magnus] magnus erat B 2. 36 ven- 45 debant et] vendentes M. illas L. Cotidie] ita C, quotidie cett. (hic et infra).

1) Hieronymus, Comment. in Isaiam; Opp. IV, 59.

plebem. Dominus autem augebat qui salvi fierent quotidie in ipsum. Et post pauca: Act. 2, 47.
 Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una. Nec quisquam eorum, quae ib. 4, 32-37.
 possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Et virtute magna
 reddebant apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini nostri; et gratia magna
 5 erat in omnibus illis; neque enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim posses-
 sores agrorum aut domorum erant inter illos afferebant praetia eorum, quae vendebant,
 et ponebant ante pedes apostolorum. Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat.
 Ioseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab apostolis — quod est interpretatum filius
 consolationis — Levites Ciprius genere, cum haberet agrum, vendidit illum et adtulit prae-
 10 tium et posuit ante pedes apostolorum. Ecce habes, quomodo per predicationem beati
 Petri post apostolos ecclesia in Christum coepit credere et crescere ac multiplicari.

(90). XXI. Ecce etiam habes initium et originem in Deo offerendis rebus et indubi-
 tanter crede, quod in primordio nascentis ecclesiae coepit eadem ecclesia vota fidelium
 suscipere. Quorum exemplo laudandi sunt votorum ac donorum suorum ultronei obla-
 15 tores. Facto vero Ananiae Saphyraeque deterrendi sunt hi, qui aut suorum aut certe cf. Act. 5,
 aliorum votorum existunt ablatores vel defraudatores. Ipse quoque Ananias cum Sa- 1 sqq.
 phyra uxore sua agrum proprium vendidit, ut eius pretium, sicut et ceteri fideles
 faciebant, ante pedes apostolorum poneret; sed quia de eodem pretio, conscia eadem
 uxore sua, quiddam dedit, quiddam vero retinendo occuluit, uterque apostolica auctori-
 20 tate percussus est. Pro qua re, sicut in eisdem actibus apostolorum legitur, factus est ib. 5, 11.
 timor magnus in universa ecclesia et in omnibus, qui audierunt haec. Si enim de pro-
 priis suis rebus, quas ad integrum Deo voverant, pro eo quod inde aliquid abstraxerunt
 vel defraudati sunt, tam horribili morte multati sunt, quid putandum est de his, qui
 ea, quae alii obtulerunt Deo, auferre presumunt? Hi procul dubio secundum verba
 25 beati Petri apostoli non hominibus, sed Deo mentiri convincuntur. cf. ib. 5, 4.

(91). XXII. Herodes porro parricida et sceleratissimus rex, de quo et in eisdem
 actibus apostolorum legitur et plenius in libro Egesyppi¹ invenitur, quo regnante natus cf. Act. 12,
 est Christus, cuius etiam saevissimus ingentem parvulorum catervam pro Christo truci- 1 sqq.
 davit gladius, quia quosdam sacerdotes necavit eorumque ministerium sibi surripuit cf. Matth.
 30 et quia quae Deo oblata erant, sicut in eodem Egesyppi libro legitur, in suos usus 2, 16.
 convertit, ut cetera eius mala omittamus, pro tam temerario et, ut ita dixerim, crudeli
 facto creditur, quod meruerit, et ab angelo percuti et a vermibus depasci et infelicem
 miseramque vitam digna morte finire.

(92). XXIII. Qualiter denique ecclesia Christi per successores apostolorum, pastores
 35 videlicet eiusdem ecclesiae, sub orthodoxis imperatoribus et, ut de multis unum po-

XX. 1 cotidie L. 2 unum deest B 1. L. B 2. 3. M. Nec] Ne M. 3 possidebant B 2.
 4 Iesu — nostri] domini nostri Iesu Christi B 2. 5 quisquam] quis L. 7 Dividebantur C. M. 8 est
 Barnabas] Barnabas M. 9 Laevites B 3. adtulit] tulit M. 10 Ecce] XX. praemittunt B 1. L. B 2. 3. M.
 per — post] ita codd., post — per proponit M. Krammer. 11 post apostolos] et apostolorum edd.

40 XXI. 12 XXI.] ita C. 15 Facta e corr. M. Ananiae Saphyraeque] ita B 2. 3. Ananiae Saphi-
 reque M, Ananiae Saphirae C, Ananiae Saphyrae B 1. L. 16 oblatores M. defraudatores B 2. 3.
 Ispse] XXI. Ipse B 1. L. B 2. 3. M. Saphira M. 17 uxore] coniuge L. B 2. 3. M. et deest M.
 fideles faciebant] faciebant fideles L. 18 pretio deest M. 19 occuluit] occultavit L. 23 de-
 frudati B 3. est deest M. 24 obtulerunt Deo] Deo obtulerunt (optulerunt B 3. M.) L. B 2. 3. M.
 45 25 convincunt C.

XXII. 27 Egesippi hic et infra L. B 2. 3. M. 28 pro Christo desunt B 3. M. trucidavit M.

XXIII. 35 orthodoxis] hortodoxis L. B 2.

1) Cf. Hegesippus, De bello Iudaico II c. 1 edd. Weber et Caesar p. 119. Ionas Herodem
 Magnum et Herodem Agrippam I., eius nepotem, confundit; cf. Richm, 'Handwörterbuch des
 50 biblischen Altertums' ed. 2. I, 615. 618.

namus, Constantino necnon regibus aliis ac principibus ceterisque fidelibus sua vota Deo offerentibus eamque ecclesiam diversis donariis incrementantibus atque ad alta sublimantibus excreverit, hic enumerare et prolixum est et laboriosum et huic opusculo incapabile. Gesta tamen singulorum manifestant eorum studium et imperatorum ac regum principumque erga cultum divinum amplificandum et ceterorum Christianorum 5 ferventissimam devotionem, qualiter memoratam ecclesiam usque in presens tempus honorando exaltaverint et exaltando honoraverint atque multifariis donariis divitem effecerint.

(93). XXIII. Multa siquidem sanctorum patrum, qui non solum Latinae, verum etiam Grece scripserunt, documenta proferri poterant, quae ob prolixitatem vitandam 10 omittuntur, qui res Deo dicatas atque sacratas nullatenus inpune auferri posse testantur.

(94). XXV. Sacri quoque canones toto orbe venerandi et sancto Spiritu inspirante digesti, immo calamum sanctorum patrum, qui eos de ordine et statu sanctae Dei ecclesiae conscripserunt, regente, cum in multis locis auferendarum rerum ecclesiasticarum temerariam inhi-beant presumptionem et tantae rei temeratores per eam, quae 15 a Christo illis conlata est, percellant potestatem, libet de multis brevitatis gratia duo huic subnectere opusculo, et non solum haec duo, verum etiam unum illorum ad eorum audaciam, qui haec, quae praemissa sunt, fecerunt aut faciunt aut facere presumunt vel facientibus impunitatem promittunt, reprimendam satis abundeque sufficere potest. 20

(95). XXVI. Quorum alterum sub duobus capitulis, videlicet septimo et octavo in concilio Gangrensi, ita legitur: Si¹ quis oblationes ecclesiae extra ecclesiam accipere vel dare voluerit preter conscientiam episcopi vel eius, cui huiusmodi officia commissa sunt, nec cum eius voluerit agere consilio, anathema sit; item: Si² quis dederit vel acceperit oblata preter episcopum vel eum, qui constitutus est ab eo ad dispensandam misericordiam pauperibus, et qui 25 dat et qui accipit, anathema sit. Alterum etiam in decretis Simmachi papae, quod, licet quibusdam aliter videatur, negotio tamen, de quo agitur, et ecclesiasticae et canonicae evidenter astipulatur, quod ita se habet: Iniquum³ est enim et sacrilegii instar, ut quae vel pro salute vel requie animarum suarum unusquisque venerabili ecclesiae pauperum causa contulerit aut certe reliquerit, ab his, a quibus maxime servari convenerat, auferri et in aliud 30 transferri. Arbitramur interea, quod his, de quibus et contra quos agitur, haec, quae paucis congesta sunt, possint sufficere. Quod si haec parva eis non sufficiunt, neque si maiora, quae utique uberiori et prolixiori opere indigent et perfacile in divinis oraculis inveniri possunt, eis sufficient.

(96). XXVII. Te quoque, nobilissime et gloriosissime totoque orbe famosissime, 35 optime rex, humiles ac fidelissimi oratores vestri vestraeque salutis amatores certissimi ac

XXIII. 3 excreverint *codd.* enumerari *B 2. 3. M.* 4 et] ac *L.* 5 Chrystianorum *B 1.*

XXIII. 9 Latinae] *ita C, Latine rell.* 10 Graece *B 3.*

XXV. 15 praesumptionem *B 2. M.* quae a] qui ea *C, qua ea B 1.* 17 haec] aec *B 2.* 18 praemissa] promissa *C.* presumunt *L.* 40

XXVI. 22 Grangrensi *C. B 1, Grangensi L, Gungrensi M.* oblatio *M.* 23 preter *deest M.* cui] cuius *C.* 25 dispensandum *B 1.* 26 accepit *C. B 1.* etiam *deest M.* Simachi *B 2. 3.* papae] ita habetur *add. B 2. 3, habetur add. M.* 27 ecclesiasticae et canonice *codd. praeter C.* 30 convenerat auferri *desunt M.* 33 prolixiori *C.*

XXVII. 35 totoque] toto *L.* 36 certissimi ac] certissimi *M.* 45

1) *Concil. Gangrense c. 7; Mansi II, 1107.*

2) *Ibid. c. 8; l. l.*

3) *Symmachi concil. Romanum 502 c. 3; Mansi VIII, 267.*

devotissimi suppliciter exoramus et flexis poplitibus vestram excellentiam flagitamus, ut hoc opusculum, quod propter amorem communis redemptoris nostri Iesu Christi vestraeque animae salvationem et regni vobis commissi tuitionem atque in longinquum felicem eius protelationem vestrorumque hostium superationem digessimus, vestrae
 5 celsitudinis obtutibus sit gratum atque acceptum vobisque prolique ac populo vobis subiecto, Domino opem ferente, profuturum; quod non ex caenoso fonte iactantiae vel cuiuslibet presumptionis elatione emanasse, sed potius ex verissime sincerissimeque fidei integritate et sacerdotalis curam animae vestrae incomparabiliter gerentis auctoritate constat collectum atque conscriptum esse. Monemusque salubriter magnitudinem
 10 culminis vestri, ut haec perpendatis, qualiter progenitores vestri et ditando atque exaltando sanctam Dei ecclesiam regnum hoc longe lateque dilataverint gloriosumque ac cunctis in circuitu nationibus terribile atque, Domino se protegente, insuperabile fecerint. Quapropter fideliter et humiliter vestram hortando persuademus et persuadendo hortamur a Deo sublimatam potestatem, ut qui ecclesias Christi dehonoraverunt
 15 et humiliaverunt rebusque propriis expoliaverunt, nullatenus imitatores, sed magis progenitorum vestrorum, qui eam ditatam atque exaltatam et diversis muneribus exornatam ad vos transmiserunt, existatis sectatores, ut iure cum illis et cum ceteris fidelibus Deo sincere ac devote sua offerentibus salvari et heredes perpetuae felicitatis mereamini effici. Sancta et individua trinitas te, bone rex, ad profectum et exalta-
 20 tionem atque defensionem sanctae suae ecclesiae per inmensum conservet et post huius vitae lacrimabilem convallē sanctorum regum consortem efficiat. Amen¹.

XXVII. 2 amorem] honorem B 2. 3. M. redemptoris M. 4 superationem] superandorum C. L, superatorum (corr. e superationem) B 1. 5 obtutibus] ita C. B 2, optutibus cett. prolique] prolixie B 3. M. 7 emanasse] amansse L. 9 constat deest C. B 1. L. 10 et] a M. 11 gloriosumque L. 25 12 ac] a C. B 1. L. M. atque] quoque M. 14 ut] eorum add. B 2. 3. M. dehonoraverunt] honoraverunt M. 16 atque] et L. B 2. 3. M. 19 profectum] perfectum L. 21 vitae deest B 3. M.

1) *Episcopi non frustra petiverunt. Annales enim Bertiniani post verba supra p. 704 laudata ita pergunt de Pippino: Qui tantorum patrum assensus consilio cuncta restituit ac singulis aeclesiis eisdem rescriptionibus anulo suo roboratis proprie designavit. Similia leguntur in*
 30 *vita Hludowici c. 56 (MG. SS. II, 642): Ob quam rem imperialis auctoritas et commonitorium communis ordinatur concilii, quibus commoneretur Pippinus et sui, cum quanto sui periculo res ecclesiasticas pervaserint (de hoc loco cf. Simson, l. l. II, 151 ann. 4, ubi vitae scriptor concilium anni 836. cum placito Attiniacensi anni 834. confudisse putatur; v. praeterea l. l. II, 120 sqq. cum annotationibus. Mühlbacher² n. 931 g). Quae res prosperum suscepit exitum.*
 35 *Nam Pippinus monita pii patris sanctorumque virorum libenter suscipiens oboedienter paruit et omnia invasa restitui etiam per anuli sui impressionem constituit, id quod ex duobus Pippini diplomatibus Gemmetico monasterio ('Jumièges') d. d. 837 April. 23. (Bouquet VI, 675) et Andecavensi episcopatu ('Angers') d. d. 837 Dec. 25 (Champollion-Figeac, 'Documents historiques inédits III, 425) ab ipso Pippino concessis apparet; cf. R. Giard, 'Bibliothèque de l'école des chartes'*
 40 *LXII (1901), p. 522 n. 24, p. 523 n. 26.*

57. CONCILIIUM CARISIACENSE.

838. mense Septembri.

Anno 835. aut brevi spatio interiecto, postquam Agobardus, archiepiscopus Lugdunensis et Hlotharii eiusque fratrum seditiosorum assectator, a sede sua pulsus est (cf. Vita Hludowici c. 54; MG. SS. II, 640), ecclesiae Lugdunensis cura Amalario Mettensi⁵ commissa erat. Qui sicut antea in Mettensi dioecesi liturgiam ecclesiasticam reformare studuerat, ita id ipsum in Lugdunensi quoque provincia exsequi conatus est, quamquam nullos pene adiutores habebat, omnibus clericis Agobardi reditum desiderantibus. Inter eos praecipuus Amalarii adversarius exstitit Florus diaconus Lugdunensis, qui non solum libro, qui inscribitur invectio canonica Martini papae in Amalarium officiographum (ed. 10 R. Mönchmeier, 'Amalar von Metz' p. 235 sqq.; 'Kirchengeschichtliche Studien, herausgeg. von Knöpfler, Schrörs, Sdralek I, Heft 3 und 4, Münster i. W.' 1893), contra illum declamabat, sed etiam Agobardum exulem cohortatus videtur esse, ut Hludowicum imperatorem de restitutione sua et de Amalarii depositione adiret. Hanc materiam Hludowicus synodo tractandam dedit, quae anno 838. mense Septembri una cum conventu generali ad 15 Carisiacum palatium congregata est (cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' II, 181. Mühlbacher² n. 982a).

In quo concilio¹ quid gestum sit, ex Flori libellis apparet. Primum locum obtinet epistola, qua Drogoni Mettensi, Heti Treverensi, Aldrico Cenomannensi, Alberico Lingonensi episcopis Rabanoque abbati Fuldensi de rebus ecclesiae Lugdunensis scribit Amalariumque haereseos accusat. Sequitur Flori oratio in ipso sacerdotum conventu habita. Relatio de concilio, quae opusculum de causa fidei inscribitur, agmen claudit.

*A. FLORI EPISTOLA.

Legitur in codice Parisiensi latino 13371 (antea Harlaeano) saec. X. fol. 22—33'.

Edd.: Martène et Durand, Veterum scriptorum et monumentorum collectio IX (Paris. 1733), 25 p. 641 ex codicibus Harlaeano et Pelteriano nunc deperdito. Mansi, Suppl. I, 867. Hartzheim II, 67. Mansi XIV, 663. Migne, Patrol. lat. CXIX, 71. MG. Epp. V, 267. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 491.

B. FLORI DIACONI ORATIO IN CONCILIO CARISIACENSI HABITA.

838. Sept.

30

R. Mönchmeier (l. l. p. 45 sqq.) duo illa scripta Flori, quae antea cum synodis ad Theodonis-villam anno 835. (v. supra p. 696 sqq.) et ad Carisiacum anno 838. congregatis coniungi solebant (cf. Hefele, 'Conciliengeschichte' ed. 2. IV, 83 ann. 1) ad unam

1) De documento spurio cum concilio Carisiacensi coniuncto v. infra inter acta spuria.

hanc Carisiacensem spectare demonstravit; epistolam porro, quamquam Sancto et venerabili concilio apud Teodonis villam habito inscripta sit, Flori orationem in synodo Carisiacensi esse et cum ea alteram opusculi de fide partem coniungendam¹. In hoc opusculo iam Simson, l. l. II, 187 ann. 7 diversitatem quandam locutionis animadverterat, sed qua ratione difficultates tollendae sint, primus Mönchemeier docuit. Quem etsi sequimur, tamen ab eius argumentatione in eo secedimus, quod relationem de concilio Carisiacensi ampliorem esse statuimus quam Mönchemeier. Hic verba: In omnium qui legere — inquietus oberrat (infra p. 781 l. 34 — p. 782 l. 14) orationi Carisiacensi tribuere videtur (cf. l. l. p. 47 sq.), nos ea cum relatione coniungimus. Nam dicta Pauli apostoli (Timoth. 6, 20. 21) aliis deinceps scripturae sacrae testimoniis elucidare Florus voluisse videtur neque ante verba: Dominus enim noster Iesus Christus (v. infra p. 770 l. 38) nova Amalarii refutatio incipit, quae iam antea perfecta in uno eodemque libello iterari non debuit. Vocabulum illud enim neminem offendat, quamquam alteram orationis partem incipit: hanc mutilam ad nos pervenisse conici oportet, propter librarii scilicet cuiusdam errorem, qui opera inter se minime cohaerentia coniunxit.

Oratio Flori legitur in codice Parisiensi latino (antea Harlaeano) 13371 saec. X. (= P) fol. 57—59'. 42—57.

Edd.²: Martène et Durand, *Veterum scriptorum et monumentorum . . . collectio IX* (Paris. 1733), p. 666 et 655 ex codicibus Harlaeano et Pelteriano nunc deperdito (= M). Mansi, *Suppl.* I, 867 et 881. Hartzheim II, 66. Mansi XIV, 663 et 745. Migne, *Patrol. lat.* CXIX, 94 et 85. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 490 falso ad concilium apud Theodonis-villam 835 habitum.

[Sancto et venerabili concilio apud Teodonis villam habito]. Audite, patres beatissimi et reverentissimi, a Deo convocati et in Deo uniti, propter Deum auxiliante ipso laborantes et laboraturi atque in illo et cum illo post beatum laborem requieturi, audite ita, ut audiat vos Deus, ac mementote apostoli, rectores aecclesiae, exhortantis et dicentis: *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere aecclesiam Domini, quam adquisivit sanguine suo.* Sermo de fide agitur et catholica veritate, quam praelatus aecclesiae Lugdunensis³ depravare et subvertere lingua et calamo non desistit errorisque ac mendaciorum suorum vos ipsos, venerabiles aecclesiae Christi oculos, in tantum socios et complices esse confirmat, ut in publico aecclesiae nostrae conventu⁴ iactare ausus sit ad hoc vos suis persuasionibus in generali synodo⁵ fuisse perductos, ut omnes manu propria suis ineptissimis libris subscribere et sic unanimiter sentire atque observare velletis. Cui ego per maiores natu respondi

22 Theodonis M. Audito P.

1) Iuvat ipsa verba auctoris nostri (p. 49) repetere: 'Die Schrift des Florus, welche man der Aufschrift zufolge (Sancto et venerabili concilio apud Teodonis villam habito) bisher für einen Brief an die Synode von Diedenhofen hielt, ist die Einleitung zu einer Rede desselben auf der Synode zu Kierzy' (in editione nostra p. 769 l. 22 — p. 770 l. 37). 'Das opusculum de causa fidei des Florus zerfällt in zwei Teile, den eigentlichen Bericht über die Synode (p. 778 l. 12 — p. 782 l. 14) und den diesem von späteren Abschreibern angehängten Schlusspassus der Rede auf dem Konzil' (p. 770 l. 38 — p. 778 l. 4). 2) Editiones praeviae praeter illam ab Hartzheim confectam, ubi relatio de concilio Carisiacensi deest, orationem non praebent continuam, quia eius alteram partem cum Flori relatione de concilio Carisiacensi (= opusculo de causa fidei) coniunxerunt; v. infra p. 778 sqq. sub C. 3) Id est Amalarius; v. p. 768 l. 3 sqq. 4) De anno huius synodi Lugdunensis nihil constat; cf. Mönchemeier, l. l. p. 35 ann. 2. 5) Fortasse in concilio Aquisgranensi 836; cf. l. l. p. 36 ann. 2.

cf. 1. Reg.
24, 15.

non solum me de tantis viris id credere nullatenus posse, sed etiam quod mihi indigno, qui sum canis mortuus et pulex exiguus, tres prius digitos, quibus scribimus, radicitus amputari vellem, quam errores huiusmodi manus propriae subscriptione firmarem. Addidi etiam, quod, si libri illi in bono concilio fuerint discussi et diiudicati, erunt procul dubio anathematizati. Quos etiam corepiscopo ecclesiae nostrae velut 5 valde utiles omnibus iussit transcribere; quos cum ego ex parte aliqua relegissem et mendaciis plenos deliramentisque vidissem, dehortatus sum, ne hoc penitus fieret, librosque suo quantotius auctori restituendos admonui, metuens videlicet, ne oves Christi, id est simplices quoque, ex eorum lectione quaedam vanissima curiositatis scabies aspergeret et ardentes papulae diri erroris exurerent. Collegi autem ipse ac 10 digessi in ordinem propriisque sermonibus explicavi nonnulla, quae in generali presbyterorum concilio proposuit, disseruit, commendavit, ex quibus eius vanitas contemptui, immo execrationi pateat.

Sed ne quis me falsa putet asserere, veniat liber illius in medium et fedtatem sui publice legentibus atque audientibus denudabit, ex quo et ista, quae sincerissimo 15 examini vestro diiudicanda offero, verissime ab illo prolata probabitis, cum illic multa insaniora legeritis.

Testes sunt horum corepiscopi, testes archidiaconi, testes omnes, qui aderant, presbyteri Lugdunenses, a quibus haec continuo irrisa ac repudiata, immo plancta et plorata cognovi, cum divinis assueti fluentis de lacuna lutulenta bibere cogerentur, 20 murmurantes in nequissimo pane doctrinae, de quo ecclesiasticus loquitur liber: *In nequissimo pane murmurabit civitas et testimonium nequitiae illius verum est*; nec vero ille divina docet, sed sua concinnat et fabricat et iuxta Salomonem *in similitudinem arioli et coniectoris aestimat quod ignorat*.

1. Cor. 5, 6.

Succurrite igitur, patres piissimi, succurrite animabus nostris; *modicum enim fermentum totam massam corrumpit*, et iuxta quendam patrem antiquum¹ si quid in fide 25 falsi admittitur, intrat putredo de veneno serpentis, nascuntur vermes corruptionis et nihil integrum remanebit. Testis est mihi omnipotens Deus, quia haec non impulsu iracundiae tamquam laesus exaggero, quae ab ipso statim exordio, dum adhuc se mihi utcumque blandulum exhiberet, dolere ac detestari coepi, nec divinae ordinationi seu 30 imperiali pia provisioni, quod ille forsitan iactitat, velut rebellis existens, cum id mea exiguitas nec cogitare umquam poterit, sed erroris odio et amore veritatis, aecclesiae quoque matris meae vulneribus condolens, cuius uberibus ab infantia alitus sum, in qua et administrationis locum et doctrinae ac praedicationis officium indignus exercui. Certe vivam ego egentissimus vel etiam moriar, si placet: tantum pateat vulnus pu- 35 tridum, pateat sanies putrida, et omnes, qui hoc tabescunt contagio, vobis opitulante Christo medicantibus, gravi vaeterno depulso, optata gaudeant sanitate.

. . . Dominus enim noster Iesus Christus, qui est verus et veritas, verissimum 40 corporis et sanguinis sui mysterium in evangelio exponere dignatus ait: *Amen, amen dico vobis: nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. Qui manducat meam carnem et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo. Sicut*

1 quod deest P. M. 3 huiusmodi M. 7 mendacis P. 12 contemptui M. 16 diiudicanda] adiudicanda P. 37 sanitate] interponit post hoc verbum Mönchmeier, l. l. p. 47 sq. verba in omnium — oberrat, quae nos cum Flori relatione de concilio Carisiacensi coniungenda credidimus (infra p. 781 l. 34 — 45 p. 782 l. 14). 38 Dominus etc.] quae inde ab hoc verbo ad finem sequuntur, ea in editionibus praeviis relationi Flori de concilio Carisiacensi quasi cc. 7 med. — 22 attribuuntur.

1) Non inveni.

misit me vivens pater, et ego vivo propter patrem: et qui manducat me, et ipse vivit Ioh. 6, 58.
 propter me. Panis enim Dei est, qui descendit de caelo et dat vitam mundo, et panis, ib. 6, 33.
 quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Ecce sanos sermones domini nostri Iesu ib. 6, 52.
 Christi, ecce doctrinam pietatis, ecce verba vitae aeternae, de quibus ipse ait: Verba, ib. 6, 64.
 5 quae locutus sum vobis, spiritus et vita sunt, et Petrus ad illum: Domine, inquit, verba ib. 6, 69.
 vitae aeternae habes. Audiamus ergo verba vitae ex ore vitae. Carnem suam dicit a
 fidelibus manducari et sanguinem suum potari; vere illum cibum carnem suam esse,
 vere illum potum sanguinem suum existere confirmat; se ipsum asserit a fidelibus suis
 comedi et sine hoc cibo neminem vere per hunc mundum vivere testatur; hunc esse
 10 panem de caelo descendentem, id est carnem, quam ipse tradit pro mundi vita. Hic
 panis caelestis, quia caeleste, immo super caeleste verbum, nostri quidem generis, Ioh. 1, 14.
 sed caelestis originis, caro factum est et habitavit in nobis, neque carnem illam
 Dei genitrix ex voluntate viri, sed ex superventu Spiritus sancti et obumbratione
 concepit virtutis altissimi. Ideo et de hoc pane olim fuerat prophetatum: Panem Ps. 77, 24, 25.
 15 caeli dedit eis, panem angelorum manducavit homo. Verbum enim Dei manens
 in caelestibus supernis panis angelorum caro factum est, ut panem angelorum
 manducaret homo. Quomodo igitur iste profanae novitatis praesumptor et, quantum
 in se est, tantae pietatis violator, per quam in Christo fideles et in suis fidelibus
 Christus manens caput corporis ecclesiae existit, quomodo, inquam, unum caelestem
 20 panem in tria dividit, aliud illic asserens esse Christum, aliud viventes fideles,
 aliud iam defunctos et Christum quidem calicis particula contineri, viventes in pa-
 tenae fragmentis, defunctos autem in tertia quadam altaris particula censi? Ita
 errore sacrilego implicatus, ubi dominus Iesus Christus asserit semetipsum a fidelibus cf. Ioh. 6,
 manducari et vere carnem suam esse cibum, vere sanguinem suum potum, iste con- 54 sqq.
 25 tendit vivos comedi et defunctos. Arguit ipso in se loquente apostolus hunc errorem:
 Calix, inquit, benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi, 1. Cor. 10, 16.
 et panis, quem frangimus, nonne communicatio corporis Domini est? Iste autem e con-
 trario in presbyterorum concilio docet: 'Sanguis ille anima Christi est'. Quid hac novi-
 tate profanum? Apostolus omni divisionis suspitione sublata clamat assidue: Multi Rom. 12, 5.
 30 unum corpus sumus in Christo, et iterum: Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo
 pacis, unum corpus et unus Spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae, et
 rursus caput et corpus Christum et ecclesiam unum Christum esse contestans dicit:
 Sicut enim corpus unum est et membra habet multa, omnia autem membra corporis cum 1. Cor. 12, 12.
 sint multa, unum corpus sunt, ita et Christus. Unde et Corinthios male divisos et tex-
 35 turam dominici corporis scismatibus dirumpentes obiurgans clamat: Divisus est Christus? ib. 1, 13.
 Hanc quoque unitatem in sacrificio sacrosancto mysterio asserens designari: Unus panis, ib. 10, 17.
 inquit, unum corpus multi sumus, omnes, qui de uno pane participamus. Ita igitur
 omnes, tam antiqui quam moderni, tam viventes quam dormientes, in Christo unus
 panis sumus, Christo incorporati et uniti, ut tamen omnes ad vitae et salutis gratiam
 40 capiendam de uno participemus, illo videlicet, qui descendit de caelo et dat vitam mundo. Ioh. 6, 33.
 Sic omnes sancti sunt lapides vivi, sed per eum vivificati, de quo illis per Petrum
 apostolum dicitur: Ad quem accedentes lapidem vivum et ipsi tamquam lapides vivi 1. Petr. 2,
 4, 5.
 superaedificamini. Sic omnes efficiuntur lux, dicente Domino: Vos estis lux mundi, sed Matth. 5, 14.
 ex illo illuminati, de quo evangelista ait: Ecce lux vera, quae illuminat omnem hominem Ioh. 1, 9.
 45 venientem in hunc mundum. Sic ergo et unus panis existunt, sed illius participatione
 vitalem substantiam trahentes, qui dicit: Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi. ib. 6, 41.

9 vere] vivere P. 15 dedi P. 21 patena P. 23 implicatur M. 27 Domini] Christi M.
 33 habet deest M. 37 omnes qui] omnesque P. M. participamus P.

Participantur quidem et communicant sibi invicem omnes fideles per societatem et communicationem Spiritus, per unitatem fidei, spei et caritatis, dicente apostolo: *Gratia domini nostri Iesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis.* Omnis tamen haec participatio et communicatio, quae illis non utique de invicem, sed ad invicem existat, ad illum tendit et ex illo solo vegetatur, qui est fons vitae, de quo beatus Iohannes dicit: *Quod vidimus et audivimus, annuntiamus et vobis, ut et vos communionem habeatis nobiscum, et communio nostra sit cum patre et cum filio eius Iesu Christo.* Christus enim Iesus caput et vertex ecclesiae, et ideo ad vitae aeternae commercium illi conecitur et cohaeret et in illum tota concurrit ecclesia, ut fonte capitis totum corpus irrigetur et vivat, dicente apostolo: *Veritatem autem facientes in caritate crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus, ex quo totum corpus compactum et conexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in aedificationem sui in caritate,* et iterum: *Nemo vos seducat, volens in humilitate et religione angelorum, quae non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suae et non tenens caput, ex quo totum corpus per conexum et coniunctionem subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.* Hanc unitatem ineffabilem ecclesiae, id est corporis sui, ipse dominus Iesus, qui est omnium caput, significabat dicens: *Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus pastor.* Pro hac adunatione et unitate corporis sui suscepit mortem, testante evangelista, quia Iesus moriturus erat pro gente et non tantum pro gente, sed ut filios, qui erant dispersi, congregaret in unum, — pro hac Deum patrem, in qua nocte tradebatur, exorare dignatus est, dicens: *Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos,* et post pauca: *Non pro his autem rogo tantum, sed pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu pater in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, et: Ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut nos unum sumus, ego in eis et tu in me, ut sint consummati in unum.* Haec est ineffabiliter mirabilis unitas domini Iesu et corporis eius, quam nemini licitum est violare aut dividere, praecipiente lege de agno paschali: *Os non comminuetis ex eo.* Vere enim, quantum in se est, os agni nostri comminuit qui virtutem et robur tantae compaginis infringit. Huius unitatis mysterium, iam olim in Adam et Eva praefiguratum et in novissimis temporibus in Christo et in ecclesia revelatum, Adam prophetavit, et apostolus exposuit dicens: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.* Sacramentum, inquit, hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in ecclesia, quod ipse dominus Iesus in evangelio memorans adiunxit, dicens: *Itaque iam non sunt duo, sed una caro.* Quod ergo Deus iunxit, homo non separet. Volumus scire, quanta vigilantia cavendus sit, quantumque nefas praesumat qui hanc unitatem violare ac dissolvere conatur? Audiamus beatum Iohannem apostolum dicentem: *Karissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sunt. In hoc cognoscitur spiritus Dei. Omnis spiritus, qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est, et omnis spiritus, qui solvit Iesum, ex Deo non est et hic est antichristus.* Audiat ergo hoc etiam iste, qui ambulans, frustra inflatus sensu carnis suae et non spiritum Dei sequens, sed spiritum suum, Iesum, quantum in se est, solvit ac dissipat, dividens eum in tres partes, in tres formas et in tria corpora. Audiat, inquam, et aeterno silentio contiscenscat: *Omnis spiritus, qui solvit Iesum, ex Deo non est et hic est antichristus.* Audiamus et apostolum Paulum nos in semel tradita fidei veritate solidantem atque dicentem: *Si quis vobis evangelizaverit praeter quam quod accepistis, anathema sit.*

Ignoscat mihi indigno, o domini venerabiles, vestra dilectio, quia haec non superbie fastu nec malitiae alicuius instinctu, sed amore ecclesiae huius, dominae et nutricis meae, loquor, cui non solum, prout Deus inspirare dignatur, exhortationis verbum, sed et omne debeo caritatis et pietatis obsequium, praesertim hoc tempore, quo tam lacrimabili calamitate, peccatis nostris exigentibus, afflicta est, ut habeat episcopum¹ sine potestate, magistrum² sine veritate. Nunc ad finem sermonis commodum duxi paucas ecclesiasticorum patrum sententias ponere, quibus adversus omnia fallaciarum commenta, quae huic ecclesiae ineptus fabulator conatur ingerere, velut turribus et propugnaculis muniamur, fiatque in nobis divina favente gratia quod apostolus optat et obsecrat dicens: *Obsecro autem vos, fratres, ut et id ipsum dicatis omnes, et non sint* 1. Cor. 1, 10. *in vobis scismata; sitis autem perfecti in eodem sensu et in eadem sententia, et iterum: Sicut ergo accepistis Iesum Christum dominum, in ipso ambulate, radicati et super-* Col. 2, 6. 7. *aedificati in ipso et confirmati fide, itaque alio loco: Si qua ergo consolatio in Christo,* Phil. 2, 1-3. *si quod solatium caritatis, si qua societas spiritus, si qua viscera et miserationes, im-* 15 *plete gaudium meum, ut idem sapiatis, eandem caritatem habentes, unanimes id ipsum sentientes, nihil per contentionem neque per inanem gloriam, et alibi: Et si quid, ait,* ib. 3, 15. 16. *aliter sapitis, et hoc vobis revelabit Deus. Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula.*

Panem, qui in mysterio sumitur, corpus et carnem Christi esse, immo ipsum esse 20 Christum et Dominum ex libro sancti Cypriani de oratione dominica: *Panem nostrum* Luc. 11, 3. *quotidianum da nobis hodie invenimus. Panis*³ *vitae Christus est et panis hic omnium non est, sed Dominus noster est. Et quomodo dicimus: Pater noster, quia intelligentium et creden-* *tium pater est, sic et panem nostrum vocamus, quia Christus eorum, qui corpus eorum contigimus, panis est. Hunc autem panem dari nobis quotidie postulamus, ne qui in Christo sumus et eucha-* 25 *ristiam eius quotidie ad cibum salutis accipimus intercedente aliquo graviore delicto, dum abstinenti et non communicantes a caelesti pane prohibemur, a Christi corpore separemur, ipso praedicante et dicente: Ego sum panis vitae, qui de caelo descendi; si quis ederit de hoc pane, vivet in aeter-* Ioh. 6, 51. 52. *num. Panis autem, quem ego dederò, caro mea est pro saeculi vita. Quando ergo dicit in aeter-* *num vivere, si quis ederit de eius pane, ut manifestum sit eos vivere, qui corpus eius attingunt,* 30 *ita contra timendum est et orandum, ne, dum quis abstentus separatur a Christi corpore, extraneus remaneat a salute, comminante ipso et dicente: Nisi ederitis carnem filii hominis et biberitis eius* ib. 6, 54. *sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Et ideo panem nostrum, id est Christum, dari nobis quo-* *tidie petimus, ut qui in Christo manemus et vivimus a sanctificatione eius et corpore non recedamus.*

Item ex tractatu psalmi LXXX. sancti Hieronimi: Vis⁴ accipere Domini cibos, vis 35 comedere ipsum Dominum tuum et salvatorem? Audi quid dicat: *Dilata os tuum, et implebo* Ps. 80, 11. *illud. Dilatate ora vestra, ipse est et Dominus et panis. Ipse hortatur nos, ut comedamus, et ipse noster cibus est; quantumeumque dilataveris, tantum accipies.*

Item ex omelia sancti Augustini: In⁵ altaris mysterio Dominum sumi nec aliqua posse divisione partiri, qualem vocem Domini audistis invitantis nos? Quis invitavit? Quos invitavit? 40 Et quid praeparavit? Invitavit Dominus servos et praeparavit eis cibum se ipsum. Quis audeat manducare dominum suum? Et tamen ait: *Qui manducat me vivit propter me.* Quando Christus Ioh. 6, 58.

1 VIII. Ignoscat edd. 11 schismate P. 13 itaque] = et ita. 14 qua] quae hic et infra M. 16 quod P. 17 revelavit P. M. 21 da — hodie] in nota Tironiana, quam interpretatus est v. cl. M. Tangl, exhibet P, desunt M. invenimus] ita M e conl., deest P, intellegimus propter verbum ex 45 (l. 20. 34. 38 etc.) magis fortasse placet. IX. Panis edd. 28 qui P. 34 Hieronymi M, exenire (?) add. P. X. Vis edd. 38 homilia hic et infra M. XI. In edd.

1) Agobardum. 2) Amalarium. 3) Cyprianus, De dominica oratione c. 18; Opp. ed. Hartel I, 280. 4) Ps.-Hieronymus, Breviarium in psalm. 80; Migne, Patrol. lat. XXVI, 1124. 5) Non inveni; sed cf. Augustini opp. V, 637 sqq.

manducatur, vita manducatur, nec occiditur, ut manducetur, sed mortuos vivificat, quando manducatur. Reficit, sed non deficit. Non ergo timeamus, fratres, manducare panem istum, ne forte finiamus illum et postea quem manducemus non inveniamus. Manducatur Christus; vivit manducatus, quia resurrexit occisus, nec, quando manducamus, partes de illo facimus. Et quidem in sacramento sic fit, et norunt fideles, quemadmodum manducent carnem Christi. Unusquisque accepit partem suam, unde et ipsa gratia partes vocantur. Per partes manducatur in sacramento et manet integer totus in caelo, manet integer totus in corde tuo; totus enim erat apud patrem, quando venit in virginem. Implevit illam nec recessit ab illo; veniebat in carnem, ut eum homines manducarent; et manebat integer apud patrem, ut angelos pasceret. Quod enim scitis Ps. 77, 25. et qui nescitis scire debetis. Quando Christus factus est homo, *panem angelorum manducavit* 10 *homo*. Unde, quomodo, qua via, quibus meritis, qua dignitate panem angelorum manducaret homo, nisi creator angelorum fieret homo?

Item sancti Gregorii de eadem re ex omelia natalis Domini: Qui¹ ergo aeternus permanens temporalis apparuit, alienum est, ubi descendit; et, quia per prophetam dicitur: Is. 40, 6. *Omnis caro foenum*, factus homo foenum nostrum vertit in frumentum, qui de se ipso ait: Nisi 15 *granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet*. Unde et natus in praeseptio reclinatus ponitur, ut fideles omnes, videlicet sancta animalia, carnis suae frumento reficeret, ne ab internae intelligentiae pabulo ieiuna remanerent.

Ioh. 10, 11. Item eiusdem in alia homilia de eadem re: Bonus² pastor animam suam ponit pro ovibus suis. Fecit quod monuit, ostendit quod iussit, bonus pastor pro ovibus animam suam 20 posuit, ut in sacramento nostro corpus suum et sanguinem verteret et oves, quas redemerat, carnis suae alimento satiaret.

Eiusdem de eadem re ex dialogorum libris: Haec³ namque singulariter victima ab aeterno Rom. 6, 9. interitu animam salvat, quae illam nobis morte unigeniti per mysterium reparat, qui, licet surgens a mortuis iam non moritur, et mors ei ultra non dominatur, tamen in semetipso immortaliter 25 atque incorruptibiliter vivens pro nobis iterum in hoc mysterio sacrae oblationis immolatur. Eius quippe ibi corpus sumitur, eius caro in populi salute partitur, eius sanguis non iam in manus infidelium, sed in ora fidelium sumitur.

Mysterium vestis Christi, id est corporis eius, scindi non oportere ex libro sancti Ioh. 10, 30. Cypriani de ecclesiae unitate: Dominus⁴ dicit: *Ego et pater unum sumus*. Et iterum de 30 1. Ioh. 5, 7. 8. patre et filio et Spiritu sancto scriptum est: *Tres unum sunt*; et quis credit hanc unitatem de divina firmitate venientem, sacramentis coelestibus haerentem scindi in ecclesia posse? . . . Hoc unitatis sacramentum, hoc vinculum concordiae inseparabiliter cohaerentis ostenditur, quando in evangelio tunica domini nostri Iesu Christi non dividitur omnino nec scinditur, sed sortientibus de veste Christi, quis Christum potius indueret, integra vestis accipitur et incorrupta atque 35 Ioh. 19, 23. 24. indivisa tunica possidetur. Loquitur ac dicit scriptura: *De tunica autem, quia de superiore parte non consutilis, sed per totum textilis fuerat, dixerunt ad invicem: Non scindamus illam, sed sortiamur de ea, cuius sit*. Unitatem ille portabat de superiore parte, id est de caelo et patre venientem, quae ab accipiente scindi omnino non poterat, sed totam semel et solidam firmitatem inseparabiliter optinebat. Possidere non potest indumentum Christi qui scindit et dividit eccle- 40 siam Christi. Contra denique, cum Salomone moriente regnum eius et populus scinderetur,

3 Manducetur P. 5 accepit P. 13 XII. Qui edd. 19 XIII. Bonus edd. 21 redimerat P. 23 eadem] ea P. M. XIV. Haec edd. 29 oportere] scil. invenimus; v. supra p. 773 l. 21. 44 sq. 30 Cypriani P. XV. Dominus edd. 31 quisque P, quisquis M. 32 ecclesia] non add. M. posse . . . Hoc] lacunam supplent verba Cypriani omitta: et voluntatum collidentium divortio separari? 45 Hanc unitatem qui non tenet Dei legem non tenet, non tenet patris et filii fidem, vitam non tenet et salutem. 36 superiori M. 38 unitatem] veritatem M.

1) Gregorius M., Homil. in evang. lib. I, 8 § 1; Opp. I, 1461. 2) Ibid., lib. I, 14 § 1; l. l. I, 1484. 3) Gregorius M., Dialog. IV c. 58; l. l. II, 472. 4) Cyprianus, De catholicae ecclesiae unitate cc. 6—8; Opp. ed. Hartel I, 215 sqq.

Achias propheta, Hieroboam regi obuius factus in campo, in duodecim scissuras vestimentum suum discidit dicens: *Sume tibi decem scissuras, quia haec dicit Dominus: Ecce scindo regnum de manu Salomonis et dabo tibi decem sceptras, et duo sceptras erunt ei propter servum meum David et propter Hierusalem civitatem, quam elegi, ut ponam nomen meum illuc.* Cum duodecim tribus

3. Reg. 11, 31. 32. 36.

5 Israel scinderentur, vestimentum suum propheta Achias discidit. At vero, quia Christi populus non potest scindi, tunica eius per totum textilis et cohaerens divisa a possidentibus non est, individua, copulata, contexta ostendit populi nostri, qui Christum induimus, concordiam cohaerentem; sacramento vestis et signo declaravit ecclesiae unitatem. Quis ergo sic sceleratus et perfidus, quis sic discordiae furore vaesanus, ut aut credat scindi posse aut audeat scindere unitatem Dei, vestem Domini, ecclesiam Christi?

cf. Gal. 3, 27.

In mysterio sacrificii nihil, praeter quod Christus tradidit, resumendum ex libro eiusdem de mysterio calicis: Ille¹ sacerdos vice Christi vere fungitur, qui quod Christus fecit imitatur et sacrificium verum et plenum tunc offert in ecclesia Deo patri, si sic incipiat offerre, quomodo ipsum Christum videt optulisse. Non² est ergo, quod aliquis existimet sequendam esse quorundam consuetudinem; quaerendum est enim ipsi, quem sint secuti: nam in sacrificio, quod Christus optulit, non nisi Christus sequendus; utique id nos obaudire et facere oportet, quod Christus facit et quod faciendum esse mandavit, quando ipse in evangelio dicat: *Si feceritis quod mando vobis, iam non dicam vos servos, sed amicos.* Et quod Christus debet solus audiri, pater etiam de caelis contestatur dicens: *Hic est filius meus dilectissimus, in quo bene sensi, ipsum* 10 *audite.* Quare si solus Christus audiendus est, non debemus attendere, quid alius ante nos faciendum esse putaverit, sed quod, qui ante omnes est, Christus prior fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei virtutem, cum per Esaiam prophetam Deus loquatur et dicat: *Sine causa autem colunt me, mandata et doctrinas hominum docentes,* et iterum 20 *Dominus in Evangelio hoc idem repetit dicens: Reicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis;* sed et alio loco ponit et dicit: *Qui solverit unum de mandatis istis minimis et sic docuerit homines, minimus vocabitur in regno caelorum.* Quodsi nec minima de mandatis dominicis licet solvere, quanto magis tam magna, tam grandia, tam ad ipsum dominicae passionis et nostrae redemptionis sacramentum pertinentia fas non est infringere aut in aliud, quam quod divinitus institutum sit, humana traditione mutare?

Ioh. 15, 13—15.

Matth. 17, 5.

Matth. 15, 9.

Marc. 7, 9.

Matth. 5, 19.

30 Totam universalem ecclesiam unum sacrificium Dei esse et unum corpus Christi ex libris sancti Augustini de civitate Dei: Tota³ ipsa redempta civitas, hoc est congregatio societasque sanctorum, universale sacrificium offertur Deo per sacerdotem magnum, qui etiam se ipsum obtulit in passione pro nobis, ut tanti capitis corpus essemus, secundum formam servi. Hanc enim optulit, in hac oblatas est, quia secundum hanc mediator est, in hac 35 sacerdos, in hac sacrificium est. Cum itaque nos hortatus esset apostolus, *ut exhibeamus corpora nostra hostiam vivam,* intulit post aliquanta: *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eosdem actus habent, ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.* Hoc est sacrificium Christianorum: *Multi unum corpus in Christo.* Demonstratur, quod in eadem re, quam offert, ipsa offeratur.

Rom. 12, 1.

ib. 12, 4. 5.

ib. 12, 5.

40 Ecclesiarum diversitates fidei in unitate constare ex libris sancti Cypriani de unitate ecclesiae: Episcopatus⁴ unus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur. Ecclesia una est,

1 Ieroboam M. 4 Ierusalem M. 7 cohaerente M. 11 In — calicis desunt M. 12 XVI. Ille edd. qui quod] quidquid M. 16 nos] non(?) P. 18 debet] debeat M. 24 repetat P. 28 aliud] aliquid P. 30 Totam — Dei desunt M. 40 in deest P. M. 41 ecclesiae] fidei M. XVII. Episcopatus edd.

45 1) Cyprianus, Epistola 63 c. 14; Opp. ed. Hartel II, 713. 2) Ibid.; l. l. II, 712. 3) Augustinus, De civitate Dei X c. 6 (Opp. VII, 243), cuius verba paulisper abbreviavit Florus. 4) Cyprianus, De catholicae ecclesiae unitate c. 5; Opp. ed. Hartel I, 214.

quae in multitudinem latius incremento fecunditatis extenditur, quomodo solis multi radii, sed lumen unum, et rami arboris multi, sed robur unum tenaci caritate fundatum. Et cum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiae largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium solis a corpore, divisionem lucis unitas non capit; ab arbore frange ramum, fructus germinare non potest; a fonte praecide rivum, praecisus arescit. Sic ecclesia Domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur. Ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latius pandit, unum tamen caput est, et origo una et una mater fecunditatis successibus copiosa. Illius fetu nascimur, illius lacte nutrimur, spiritu eius animamur.

Non pro locis res, sed pro bonis rebus loca amanda ex epistola sancti Gregorii ad Augustinum episcopum Anglorum scripta: Novit¹ fraternitas tua Romanae ecclesiae consuetudinem, in qua se meminit nutritam. Sed mihi placet, ut, sive in Romana sive in Galliarum sive in qualibet ecclesia aliquid invenisti, quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicite elige et in Anglorum ecclesia, quae adhuc ad fidem nova est, institutione praecipua, quam de multis ecclesiis colligere potuisti, infunde; non enim pro locis res, sed pro bonis rebus loca amanda sunt. Ex singulis ergo quibusque ecclesiis quae pia, quae religiosa, quae recta sunt elige et haec quasi in fasciculum collecta apud Anglorum mentes in consuetudinem deponere.

In vestibus et cultu ecclesiastico non superstitiosum mysterium praeferrere ex epistola sancti Celestini papae ad episcopos Galliarum scripta: Didicimus² quosdam Domini sacerdotes superstitioso potius cultui inservire quam mentis vel fidei puritati. Et post pauca: Amicti³ pallio et lumbos praecinetti credunt se sanctae scripturae fidem non per spiritum, sed per litteram completuros. Nam si ad hoc ista praecepta sunt, ut taliter servarentur, cur non fiunt pariter quae sequuntur, ut lucernae ardentes una cum baculo in manibus teneantur? Habent suum mysterium et intelligentibus ita clara sunt, ut ea magis quam decet significatione serventur. Nam in lumborum precinctione castitas, in baculo regimen pastorale, in lucernis ardentibus boni fulgor operis, de quo dicitur sic: *Opera vestra luceant*, indicatur. Habent tamen istum forsitan cultum, morem potius quam rationem sequentes, qui remotioribus habitant locis et procul a ceteris degunt. Unde hic habitus in ecclesiis Gallicanis, ut tot annorum tantorumque pontificum in alterum habitum consuetudo versatur. Discernendi a plebe vel ceteris sumus doctrina, non veste, conversatione, non habitu, mentis puritate, non cultu. Nam si studere incipiamus novitati, traditum nobis a patribus ordinem calcabimus, ut locum supervacuis superstitionibus faciamus. Rudes ergo fidelium mentes ad talia non debemus inducere. Docendi enim sunt potius quam ludendi, nec imponendum est eorum oculis, sed mentibus infundenda praecepta sunt.

Item sancti Hieronimi de simplici ministrorum et sacerdotum ornatu ex libris dialogorum Attici et Christoboli: Adiungis⁴ gloriam vestium et ornamentorum Deo esse contrarium. Quae sunt, rogo, inimicitiae contra Deum, si tunicam habuero mundiorem, si episcopi, si presbyteri, si diaconi et reliquus ordo ecclesiasticus in administratione sacrificiorum candida veste processerit? Cavete, clerici, cavete, monachi, viduae et virgines: periclitamini, nisi sordidas vos atque pannosas vulgus aspexerit. Taceo de hominibus saeculi, quibus aperte bellum indicitur et inimicitiae contra Deum, si pretiosis atque nitentibus utuntur exuviis.

12 XVIII. Novit *edd.* 13 nutritum *P. M.* 20 XIX. Didicimus *edd.* 21 puritate *P.* 25 qua *P.*
36 Hieronymi *M.* 37 XX. Adiungis *edd.*

1) Gregorius M., *Epistola ad Augustinum*; *MG. Epp. II*, 334 (*Jaffé-E. n.* 1843). 2) Coelestinus, *Epistola ad episcopos provinciae Viennensis c.* 2; *Coustant, Epp. Roman. pontt. I*, 1066 (*Jaffé-K. n.* 369). 3) *Ibidem.* 4) Hieronymus, *Dialogus contra Pelagianos I c.* 29; *Opp. II*, 713.

In sacerdotio ecclesiae non mysticum vestium ornatum, sed splendorem quaerendum animarum ipsa consecratio monstrat pontificis, ita se habens: Deus¹, qui Moysen famulum tuum secreti familiaris affatu inter caetera caelestis documenta culturae de habitu quoque indumenti sacerdotalis instituens, electum Aaron mystico amictu vestiri inter sacra iussisti, ut intelligentiae sensum de exemplis priorum caperet secutura posteritas, ne eruditio doctrinae tuae ulli deesset aetati, cum et apud veteres reverentiam ipsa significationum species optineret et apud nos certiora essent experimenta rerum quam enigmata figurarum — illius namque sacerdotii anterioris habitus nostrae mentis ornatus est, et pontificalem gloriam non iam nobis honor commendat vestium, sed splendor animarum, quia et illa, quae tunc carnalibus blandiebantur optutibus, ea potius, quae in ipsis erant intelligenda, posebant —, et ideo huic famulo tuo, quem ad summi sacerdotii ministerium elegisti, hanc quaesumus, Domine, gratiam largiaris, ut, quicquid illa velamina in fulgore auri, in nitore gemmarum, in multimodi operis varietate signabant, hoc in eius moribus actibusque clarescat.

Falsos codices et a fidei sinceritate discordes in nullo usu lectionis habendos, quin potius igni tradendos ex epistola sancti Leonis papae ad Turibium Asturiensem: Curandum² ergo est et sacerdotali diligentiae maxime providendum, ut falsi codices et a sincera veritate discordes in nullo usu lectionis habeantur. Apocryphae autem scripturae, quae sub nominibus apostolorum multarum habent seminarium falsitatum, non solum interdicendae sunt, sed etiam penitus auferendae atque ignibus concremandae, quia, quamvis sint illis quaedam, quae videantur speciem habere pietatis, nunquam tamen vacua sunt venenis.

Haec, domini venerabiles, tam de scripturis sacris quam de scripturarum sanctarum dictis sedula intentione collegi ac reverentiae vestrae audienda seu et legenda proposui, quatinus ea et huiusmodi meditantes contra novellae praesumptionis auctorem, qui *in similitudinem arioli et coniectoris aestimat quod ignorat*, fidei et veritatis firmitate munita dicamus cum ecclesia: *Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua, Domine*, atque intelligamus, quam verum sit quod Spiritus sanctus Salomonis ore praececit dicens: *Multi tibi in novalibus patrum et aliis congregantur absque iudicio*. Neque enim sic nostra calamitate et humilitate abuti debet, ut imitator insolentissimae iactantiae Naas regis filiorum Ammon, qui interpretatur serpens, dicere nobis velut habitatoribus Iabes Galaad oppugnator veritatis iste praesumat: *In hoc feriam vobiscum foedus, ut eruam omnium vestrum oculos dextros ponamque vos opprobrium in Israel*. Vere enim dextrum oculum conatur eruere qui lumen rectae fidei laborat extinguere. Utilius illi a nobis optandum est quod parabolice per Salomonem dicitur: *Oculus, qui subsannat patrem et despicit partum matris suae, effodiant eum corvi de torrentibus et comedant eum filii aquilae*. Vere etenim subsannat patrem qui filii dividit unitatem, testante ipso: *Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum*, et prorsus despicit partum matris suae ecclesiae qui mysterium redemptionis, quo ex eius utero ad vitam gignitur, puritate sincera venerari contemnit. Expedi nobis in talem oculum, qui ducatum promittit luminis et e contrario tenebris caligat erroris, praeceptum evangelicum: *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum et proice abs te*. Cupit nequam iste oculus hereditatem patrum auferre, nititur vineam ipsorum in hortum holerum commutare, id est fortia et fructuosa ac meracissima eorum dicta vilibus et cito arescentibus ac decidentibus fabulis enervare. Sed filii martyris lapidati respondeant ei cum Naboth: *Propicius mihi sit Dominus, ne dem hereditatem patrum meorum*. Si ob huius

2 Moysem M. 14 Turibium Asturiensem] Turbium Atturiensem P. 15 XXI. Curandum edd. 45 diligentia P. 20 XXII. Haec edd. 23 quod] quae M. 26 alii P. 30 foedus P. in deest P. M. 41 meracissima] id est purissima. 43 Nabot M.

1) Gregorius M., Liber sacramentorum; Opp. III, 225.
Turribium Asturiensem c. 15; Opp. I, 706 (Jaffé-K. n. 412).

2) Leo M., Epistola ad

responsionis honestam libertatem vel infamandi falsis testibus vel etiam lapidibus obruendi essemus, habeamus Deum clementissimum consolatorem atque ultorem dicentem: *Si non pro sanguine Naboth et filiorum eius, quem vidi heri, dicit Dominus, reddam tibi in agro isto, dicit Dominus. Finit.*

C. FLORI RELATIO DE CONCILIO CARISIACENSI.

Legitur relatio haec, antea Flori opusculum de causa fidei secundum lemma librorum dicta, de cuius indole iam supra p. 769 egimus, in codice Parisiensi latino 13371 (antea Harlaeano) saec. X. (= P) fol. 33'—42.

Edd.: Martène et Durand, Veterum scriptorum et monumentorum collectio IX (Paris. 1733), 649 ex codice Harlaeano et Pelteriano deperdito (= M). Mansi, Suppl. I, 875. Mansi XIV, 741. Migne, Patrol. lat. CXIX, 80. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 491.

(I). Res nuperrime apud Carisiacum palatium in generali et valde celebri episcoporum concilio super quibusdam causis fidei et observationibus ecclesiasticis acta est adeo memorabilis et salubris, ut, licet in omnium fere notitiam propalata sit, dignissima tamen existat, quae ad utilitatem et aedificationem fidelium litteris mandari et cunctorum sensibus sollertissime debeat commendari.

(II). Cum enim in sacrosancto sacerdotali conventu inspirante Domino, qui in nomine suo congregatis medium se affuturum promisit, clarus fidei ac veritatis fulgor aperitur, non oportet divinum munus obtegi, sed ad illuminationem ecclesiae et laudem nominis Dei aperta luce omnibus declarari, ipso Domino dicente: *Neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent patrem vestrum, qui est in caelis.* Hac igitur intentione, ut Deus inspicit, praefatam rem laudabiliter atque utiliter gestam tenui licet eloquio, brevissime quantum potero, litteris tradere et piorum auribus, Christo domino auxiliante, inculcare curabo. Quod praecipue nobis, id est universo clero ecclesiae Lugdunensis, necessarium duxi, ut quorum fides hactenus infausti et fantastici erroris fabulis improbe afflicta est nunc paterno adiuta ac roborata suffragio et evasisse se gaudeat et vicisse.

(III). Auctor huius inauditi execrandique erroris Amalarius omnibus notus est. Hic in tantum praesumptionis erupit, ut spreta scripturarum veritate, calcata sanctorum patrum auctoritate, doctrina damnabili sinceritatem fidei catholicae violaverit et simplicem ecclesiasticae observationis cultum fallaciarum nebulis involvere ac decolorare ausus sit. Quam vanitatum suarum pestiferam vanitatem non tam viva quam mortua voce, sed et librorum multiplicium monumentis longo iam tempore, ubi poterat, velut sator nocturnus tritico agri Domini zizania interserens longe lateque disseminavit, scripturarum testimoniis abutens ad aniles inaptias suas et orthodoxorum patrum sententias coaptans fabulis suis.

(III). Sensit, immo ingemuit hoc malum praesens ecclesia, cum in celeberrimo presbyterorum conventu, praesentibus corepiscopis et archidiaconibus, praesentibus

Lemma: In nomine domini nostri (deest M) Iesu Christi incipit opusculum de causa fidei apud Carisiacense episcoporum concilium nuper habita P. M.

I. 12 (I.) etc.] numeros editionum anteriorum, quae in P desunt, uncis inclusimus.

II. 21 candelabrum P. 23 est deest P. 25 litteris] ceteris M.

III. 35 disseminaverit P.

etiam nonnullis aliis ex clero, tam inepta et fidei contraria docere praesumpsit, ut omnium horreret auditus, cum postmodum etiam detestandum opusculorum suorum codicem omni parroeciae nostrae velut legendum transcribendumque ingessit¹, sed et ante paucos dies cum alium librum suum huc detulit dementissimus, adinventionum
 5 suarum fantasmatis plenum. Quae omnia magis odio et oblivione quam relatu digna libenter nunc silentio praeterirem, nisi haec vel tenui commemoratione perstringere rei gestae, quam explicandam suscepi, ordo et causa deposceret; neque enim finis quaestionis potest rite agnoscī, nisi ante initium sollicitius praenoscatur.

(V). Asserit itaque doctor praefatus² inter alia corpus Christi triforme et tri-
 10 pertitum esse, immo tria esse Christi corpora: corpus Christi, quod in sacramento a fidelibus sumitur vel in celum invisibiliter recipi vel in corporibus sumentium manere usque in diem sepulturae vel ex incisione venarum cum sanguine fluere vel in secessum labi opinatur. Diaconos, altari cum assistunt inclines, asserit significare apostolos in passione Domini metuentes atque latitantes; subdiaconos mulieres cruci in-
 15 trepide assistentes; presbyterum Ioseph ab Arimathia; archidiaconum Nichodemum; calicem sepulchrum; oblationem dominici corporis dicit crucifixionem; lignum ipsum designare dicit doctores; lignum, unde pendet, crucem; funem, quo attrahitur, fidem; tintinnabulum, quo resonat, linguam; manum trahentis, cum levatur, vitam contemplativam, cum deponitur, activam. Exorcismos catechuminum, ad spiritalem emunda-
 20 tionis effectum simpliciter depromendos, ad quinque sensus corporeos nimia carnalitate convertit.

(VI). Hisdem ipsis sicut aures et nares, ita et oculos tangendos melius iudicat. Antiphonarium Iohannis apocalypsi comparat. Atque has omnes et innumerabiles alias
 25 nenas per sanctum dicit Spiritum revelari, sibi usurpans testimonium Petri apostoli dicentis: *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto* 2. Petr. 1, 21. *inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* Ex quo manifeste et se prophetam et doctrinam vanissimam et risu dignam, heu miserabiliter deceptus, vult credi prophetiam. Verum ut quod coeptum est breviter explicetur, ubi doctrinae huiusmodi contagium ad subversionem simplicium in hac ecclesia disseminari coepit, pastor³, de commissi
 30 gregis salute sollicitus, cum multi maeroris amaritudine religioso principi⁴ causam innotuit, conquerens ac deplorans magnum ecclesiae vulnus et execrandam fidei maculam sub istiusmodi novitatum praesumptione nutriri, nisi velocius Deo debita eius providentia subveniret. Pii principis cura ardentem ac laudabiliter in Dei rebus sollicita, cum ob pleraque ecclesiae negotia in praedictum palatii locum reverendos patres
 35 episcopos convenire iussisset, causam ad cognitionem atque examen concilii eorum proferri fecit. Cumque in eorum auribus tam inepta et prophana novarum adinventionum commenta recitarentur, ipso quoque, qui ea de cordis sui audacissima vanitate protulerat, praesente, et res blasphemias religiosus horreret auditus, exigunt ab eo, si haec vere sua esset doctrina. Negare non potuit, utpote quae in libris quamplurimis
 40 ab ipso editis fere ubique vulgata sit. Interrogant, ubi haec legerit. Tunc ille

III. 6 praestringere *M.*

V. 9 tripartitum *hic et infra M.* 15 Nicodemum *M.* 16 lignum] signum *P.* 19 catechuminum *M.* 20 effectum] affectum *M.*

VI. 22 iudicat] indicat *M.* 30 gregis] regis *P.* 39 haec deest *M.* quamplurimis] quae-
 45 plurimis *P.*

1) Cf. supra p. 769 l. 30 sqq. 2) De Amalarii doctrina cf. Mönchmeier, l. l. p. 49 sqq. 81 sqq. 3) Scil. Agobardus; sed vide Simson, l. l. II, 183 ann. 8. 4) Scil. Hludowico imperatori.

maximo constrictus articulo rem, quae neque de scripturis sumpta est neque de catholicorum patrum dogmatibus tracta, sed nec ab ipsis etiam hereticis praesumpta — quia aliud, quod diceret, penitus non habebat — in suo spiritu se legisse respondit. Sed mox tam superbam et fatuam responsionem veneranda synodus execrans dixit: 'Vere ille fuit spiritus erroris'. Meminerant enim beatum dixisse apostolum: *Novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum in ypocrisi loquentium mendacium*, de qualibus et Ezechiel dicit: *Vae prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum et nihil vident*, et iterum: *Videntes vana et divinantes mendacium, dicentes: Haec dicit Dominus, cum Dominus non sit locutus*. Unde et istiusmodi praesumptores Deus per eundem prophetam suo deceptos esse iudicio testatur, dicens: *Et propheta cum erraverit a me et locutus fuerit verbum in nomine meo, quod non praecepi ei, ego Dominus decepi prophetam illum*, quos omnes Spiritu Dei vacuos et spiritu proprio inflatos, alienandos penitus a sanctorum coetu terribiliter denuntians: *In consilio, ait, populi mei non erunt et in scripturas domus Israel non scribentur nec terram Israel ingredientur*. Cumque illo reticente ac de mendaciorum suorum deprehensis fallaciis confuso veneranda synodus plurima loqueretur, deliberatum est doctrinam hanc esse omnino damnablem et ab omnibus catholicae fidei cultoribus funditus respuendam, praecipiente nobis apostolo ac dicente: *Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci*; diversam esse istam doctrinam a sinceritate verae fidei et omnino ab ecclesia peregrinam, quippe quam nemo orthodoxorum patrum novit, nulla veritatis ratio fulcit, sed novicius atque adventicius error induxit; umbras et figuras in caeremoniis testamenti veteris extitisse, novum adventus Christi veritate fulgere et fidei puritate atque observantiae simplicitate consistere, testante apostolo: *Vetera transierunt, ecce facta sunt nova. Omnia autem ex Deo, qui reconciliavit nos sibi per Christum*; omnia igitur, id est et vetera et nova, et typum legis et evangelii veritatem, unius et solius Dei, non cuiusquam hominis aut angeli auctoritate constare; unde nemini omnino, post utriusque testamenti ministros divino Spiritu illustratos, divina auctoritate subnixos, in quibus et per quos ea, quae diversis temporibus ad salutem populi sui congrua iudicavit, evidenter Deus et operatus est et locutus, licuisse aut licere nova figurarum genera vel mysteriorum sacramenta sancire et ideo rationabile obsequium ecclesiae, sive in ornatu vestium sive in multiplici vasorum ministerio, in simplicitate veritatis et fidei puritate procul omni superstitionis fantasmate, remota omni nebulosi dogmatis vanitate, pure Deo et simpliciter exhibendum esse; in his honorem religionis, reverentiam divini cultus, laetitiam Christiane devotionis, non figuras aliquas vel mysteria vanitatis. Iam vero illud, quod corpus Christi triforme et tripartitum dicere, immo tria Christi corpora inauditae temeritatis audacia asserere praesumpsit, in tantum sacerdotes Domini execrati sunt, ut hoc, sicut supra ostensum est, de spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum sumptum dicere minime dubitarint, tamquam cum angelo Domini detestantes Satan, qui dextris Iesu magni et veri sacerdotis adversari conatur, et exsufflantes dicerent: *Increpet Dominus in te, Satan, et increpet in te, qui elegit Hierusalem*.

(VII). Corpus autem Domini, quod in mysterio a fidelibus sumitur, absit, ut tam sordida vel superstitiosa mente quis appetat, ut aliquid horum, quae immundissime auctor doctrinae confinxit, in suo animo et cogitationibus versari permittat. Quapropter cum omni desiderio et supplicatione pietatis divinam misericordiam implorandam, ut non solum ab auribus, verum etiam a cordibus nostris talium fantasmatum ac sordium

VI. 7 ypocrisi M. Ezechiel M. 11 in — ei desunt Vulg. 14 concilio P. M. 22 novum] scil. testamentum. adventum M. 24 Deo] Domino M. 41 Ierusalem M. 45 implorandum P. M.

labe remota . . . sempiternum munditiae suae mentes nostras emundet, quatenus tam divinum gloriosumque mysterium puro sensu cogitantes, pura pietate sumentes, incorruptae purificationis gratiam consequamur. Cum enim Dominus dicat: *Ego sum vitis* Ioh. 15, 1. *vera*, et: *Pater meus dat vobis panem de caelo verum*, et: *Caro mea vere est cibus et* ib. 6, 32. 56. *sanguis meus vere est potus*, et: *Qui manducat me, et ipse vivet propter me*, sicut nihil ib. 6, 58. vitae aeternae cibo nisi vera animae refectio appetenda est, ita nihil penitus cogitandum, nisi quod spiritale et immortale est. Quid autem mirum, si fidei gratia et virtute divina talis cibus sic sumitur, ut absorbeatur quod mortale est a vita? *Hic* ib. 6, 50. *est*, ait Dominus, *panis de caelo descendens, ut, si quis ex ipso manducaverit, non* 10 *moriatur*. Sed quid pertinet ad virtutem sacramenti quod pertinet ad visibile sacramentum? Qui manducat intus, non foris; qui manducat in corde, non qui premit dente. Credere enim in eum hoc est manducare panem vivum; qui credit manducat; invisibiliter saginatur, quia et invisibiliter renascitur. Sacramenta sunt ista; ideo autem dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, aliud intelligitur. Quod videtur 15 speciem habet corporalem; quod intelligitur fructum habet spiritalem. Manet igitur in mente fidelium incorrupta venerabilis mysterii virtus et efficacissima potentia, purgans delicta, emundans conscientias, perficiens gratiam redemptionis et salutis. Unde ait beatissimus Iohannes: *Et sanguis filii eius Iesu Christi emundat nos ab omni peccato*; 1. Ioh. 1, 7. vas quoque electionis Paulus: *Quanto magis, inquit, sanguis Christi, qui per Spiritum* Hebr. 9, 14. 20 *sanctum semetipsum optulit immaculatum Deo, emundavit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi*; sed et princeps apostolorum Petrus: *Scientes*, ait, 1. Petr. 1, 18. 19. *quod non corruptibilibus, auro et argento, redempti estis de vana conversatione paternae traditionis, sed praecioso sanguine tamquam agni incontaminati et inviolati Christi*. Non ergo corruptibili redempti sumus. Hoc fidelis sumit ad vitam, indignus ad 25 poenam; hoc pretium redemptionis et viaticum salutis unusquisque fidelium sub hora mortis fidei pietate exposcit; hoc se peccatorum veniam adepturum, a malignorum spirituum incursu in ipsa morte tuendum, ad paradysi amoena praesumit admittendum. Cumque pulvis revertitur in terram suam, unde erat, spiritus tamen, huius muneris cf. Gen. 3, 19. solatio fretus, huius gratiae praesidio munitus, redit ad Deum, qui dedit illum, nec in 30 depositione corruptibilis corporis sui amittens incorruptibilem gratiam corporis Christi.

Haec, prout Deo annuente potui, de concilio venerabilium episcoporum ad aedificationem ecclesiae Dei et confirmationem catholicae fidei nuper habito brevi paginula annotare curavi, verba eorum et sensus, quibus valui verbis et scripturarum testimoniis explicans et excogitati nuper et execrandi erroris confutationem in omnium, 35 qui haec legere vel audire voluerint, notitiam perferens, ut repudiata atque damnata profani dogmatis fabulosissima vanitate et vanissima fabulositate, procul abiectis et libris et verbis mendacissimis vaniloqui doctoris, de purissimo scripturarum fonte, de sincerissima patrum doctrina, de venerabilis concilii auctoritate, fidei et scientiae hauriamus fluentia, servantes sollicite semel traditum nobis fidei thesaurum et fugientes 40 oppositiones scientiae falsi nominis et profanas vocum novitates, de quibus apostolus fidei discipulo ait: *O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates et* 1. Tim. 6, 20, 21. *oppositiones falsi nominis scientiae, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt*.

Cum ergo istiusmodi pseudoscientia et profana vocum novitas fidei excidium et naufragium faciat, velut scillam quandam et caribdin eam vitemus metuamusque intima 45 cordis formidine, ne forte iam in illo tempore esse coeperimus, de quo idem terribili

1 remota . . . sempiternum] *sensus hiare videtur*. 10 quid] quod P. sacramenti] non add. P. 20 nostram] vestram P. M. 29 Deum e corr. P, Dominum M. 34 in omnium — oberrat (p. 782 l. 14)] haec nos cum hac relatione coniungenda credidimus, quamquam Mönchmeier (l. l. p. 47 sq.) ea orationi Flori Carisiacensi attribuit, post verba optata gaudeant sanitate (supra p. 770 l. 37) ponenda.

2. Tim. 4, 3, 4. denuntiatione clamat apostolus: *Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus et a veritate quidem*
 ib. 4, 5. *auditum avertent, ad fabulas autem convertentur*; statimque subiungit: *Tu vero vigila,*
 cf. Matth. 13, 25. *videlicet ne dormientibus patris familiae servis inimicus homo superseminet zizania in*
 Tit. 3, 9. *medio tritici. Audiamus eundem apostolum alteri carissimo discipulo dicentem: Stultas*
 autem *questiones et genealogias et contentiones et pugnas legis devita; sunt enim inutiles*
 ib. 3, 10. 11. *et vanae*; et protinus adiungit: *Hereticum hominem post unam et secundam correptionem*
 1. Tim. 6, 3, 4. *devita, sciens, quia subversus est eiusmodi et peccat proprio iudicio condemnatus. Sed*
et alio loco dicit: Si quis aliter docet et non adquiescit sanis sermonibus domini nostri
Iesu Christi et ei, quae secundum pietatem est, doctrinae, superbus est, nihil sciens, sed
languens circa quaestiones et pugnas verborum. Nonne videtur apostolus in his verbis
velut digito monstrare praefatum nostri temporis vaniloquum praesumptorem, qui
spernens sanos sermones domini Iesu Christi, conculcans doctrinam pietatis, totus circa
novas quaestiones languidus et inquietus oberrat?

9 aliter] ita Vulg., autem P. M. 14 oberrat] P et editiones praeviae annectunt ea, quae supra 15
 p. 770 l. 38 — p. 778 l. 4 quasi alteram orationis Flori partem iam recudi fecimus.

58. CONCILIUM TULLENSE.

838. Oct. 15.

Concilii Tullensis unicum exstat testimonium, diploma scilicet Frotharii episcopi Tullensis, quo monasterio sancti Apri (hodie 'St. Èvre lez Toul'), cuius abbas ipse 20 fuerat, parrochiam sancti Maximini confirmat.

Edd.: Calmet, 'Histoire de Lorraine' I, prob. 484 ex archivo sancti Apri, quam editionem sequimur (= C); ed. 2. II, prob. CXXVI. Hartzheim II, 136. Gallia christ. XIII (ed. 2.), instr. 450. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 491.

Omnibus huius sanctae Tullensis ecclesiae filiis et fratribus tam futuris quam 25 praesentibus Frotharius misericordia Dei episcopus¹.

Perspicue² cognoscimus et certa lege tenemus, quod pro cunctis bonae actionis studiis et spiritalibus animarum curis corona nobis et merces a Deo praeparetur in caelis. Unde sicut coepta iustorum bona a nobis sunt cotidie solidanda atque fovenda, ita et amissa sollerter corri-
 genda et ad statum rectitudinis sollicitudine pervigili revocanda, praesertim cum nobis divina 30 providentia custodiam animarum et regimen contulerit ecclesiarum, quibus oves suas alimentis

1) De Frothario (813?—848?) cf. MG. Epp. V, 274. 2) Verba Perspicue — praecepit (p. 783 l. 2) deprompta sunt ex carta Frotharii paulo ante eidem abbatae concessa (Mabillon, De re diplom. 524), qua omnes possessiones sancti Apri confirmantur et quaedam ad regularem disciplinam spectantia decernuntur. Hanc ipsam cartam Frotharius in subsequentibus 35 significat. Cf. praeterea Gesta episc. Tullensium c. 26 (MG. SS. VIII, 637). Ch. Pfister, 'Annales de l'Est' IV (1890), p. 279 sqq.

vitalibus pascere, perdita requirendo, abiecta reducendo et quae vigent diligenter educando, praecepit.

Proinde notum esse volumus vestrae dilectioni, qualiter cellam sancti Apri ab ordine religionis destitutam rebusque omnibus nudatam Deo annuente ac domino et
 5 piissimo Ludovico Caesare Augusto consulente et auctorizante ad regularis normae
 rectitudinem perduxerimus, rebus quibusdam antea sublatiis redditis, quas etiam cu-
 pimus augmentari, si occasio se apta praebuerit. Sed quoniam prava mens semel
 concepta difficile deserit, raptores earundem rerum a sua cupiditate non facile potue-
 runt avelli. Unde compulsi monachi praedicti monasterii nostram adierunt praesen-
 10 tiam, inter multas querimonias hanc maxime deferentes, quod ab adiacentibus sub-
 urbanis parochiis molestarentur, volentibus parrochiam ecclesiae sancti Maximini ante
 fores ipsius monasterii positae, a nobis autem eidem loco cum suis appenditiis redditae,
 a terminis antiquitus constitutis detruncare et parrochianos eius suis quibusque finibus
 applicare. Quam eorum querimoniam ad synodum referentes et subtiliter investigantes
 15 testimonio multorum, tam clericorum quam laicorum, qui antiquiores videbantur,
 repperimus praedictam basilicam sub titulo matricis ecclesiae antiquitus consecratam.
 Qui etiam cum sacramento probaverunt se veraciter scire ipsam parrochiam infra
 suburbium a priscis temporibus ita determinatam, ut a muris urbis et porta australi
 atque a fluviolo Lingruscia¹, qui medium suburbium interluit, quidquid hac meta con-
 20 cluditur usque ad summum vici sancti Apri, praedictae matrici ecclesiae more parro-
 chiali legaliter sine praeiudicio foret subiectum, ea tamen lege ut, si ipsi parrochiani
 de terra sancti Stephani aliquid extra praefinitum terminum excolerent, ad titulum
 sancti Iohannis debitam decimationem redderent, extra suburbium autem, quia legitimae
 determinationes definiri non poterant, ubicumque sua proveniret pars, sine controversia
 25 acciperet.

Hoc ergo testimonio, ancipiti submota sententia, decernimus et consultu totius
 synodi statuimus, ut secundum praefixum terminum praedicta ecclesia ius parrochiale
 in perpetuo possideat. Obsecramus autem ac sub invocatione nominis divini obtestamur
 unumquemque antistitem successorum nostrorum, ne in aliquo praedictam determina-
 30 tionem violari patiatur, ut, dum particeps fit nostrae bonae voluntatis, sit et remunera-
 tionis. Si quis vero, quod non credimus, contra hoc testamentum nostrum venire
 temptaverit aut hoc decretum violare vel calumniari sive definita remove, feriat
 iudicio divinae ultionis sub iudicio perpetui anathematis. Quod ut magis fixum et
 stabilitum aeternaliter maneat, manu propria firmavimus et consedentibus nobis firman-
 35 dum tradidimus.

Ego Frotharius² episcopus a me facto testamento relegi et subscripsi. Ego Leut-
 mundus primicerius subscripsi. Ego Berhardus presbyter subscripsi. Ego Gautsarius
 presbyter subscripsi. Ego Nivulfus presbyter subscripsi. Ego Iohel presbyter sub-
 scripsi. Ego Arengaudus presbyter et bibliothecarius subscripsi. Ego Ermentramnus
 40 levita subscripsi. Ego Custardus diaconus subscripsi. Ego Heribertus levita subscripsi.

Actum Tullo in plenaria synodo sub die Iduum Octobrium anno ab incarnatione
 Domini octingentesimo trigesimo octavo, indiet. I., imperante Ludovico serenissimo
 Augusto anno XXV.

13 quisque C. 23 Ioannis C. 37 Gautsarius] ita M, Hautfarius C. 38 Nivultus C. Ioel M,
 45 Lohel C. 39 Arengaudus] Ocrengaudus C. Ermentrannus C. 40 Eustardus C. Herbertus C.

1) *Hodie l'Ingressin fl.* 2) *In scribendis nominibus editionem cartae prioris a Mabillon (v. p. 782 ann. 2) confectam secuti sumus, cum in hac eadem nomina (et insuper 17 alia) occurrant eamque ex originali se descripsisse dicat Mabillon.*

59. CONCILIUM CENOMANNICUM.

840. Mai. 12.

Concilii Cenomannici decretum de missis cantandis legitur in Gestis Aldrici episcopi Cenomannici (cc. 58 et 59), quorum recentissimam editionem (de antecedentibus cf. Potthast, 'Wegweiser' I, 510) a R. Charles et L. Froger ('Mamers' 1889, p. 165—174) secundum codicem bibliothecae Cenomannicae 99 saec. XI. (= C) confectam nos repetimus. — Reg.: Neues Archiv' XXIV, 491.

In nomine patris et filii et Spiritus sancti. Aldricus indignus Cenomannice matris aeclesiae episcopus omnibus nostrae curae commissis sacris ordinibus et cunctis fidelibus salutem et gloriam sempiternam.

Cum in Dei nomine anno incarnationis dominicae DCCCXL., indictione III. et anno imperii domni Hludowici piissimi imperatoris XXVII., anno vero VIII. ordinationis praedicti Aldrici episcopi¹, IIII. videlicet Iduum Maiarum die, sinodum omnium sacerdotum ac levitarum seu reliquorum servorum Dei Cenomannica in urbe praedictus pontifex coadunaret, post allocutionem et ammonitionem sive inquisitionem eorum¹⁵ coepit iam dictus Aldricus episcopus una cum eis illisque deprecantibus tractare, quid officii unusquisque pro suis confratribus, tam pro vivis quam et pro solutis debito mortis, diligenter ageret et quid pro praefixo pontifice et grege utriusque ordinis sibi commissio fideliter adimpleret.

Qua de re hoc instinctu divino pariter considerantes tractavimus simulque inter²⁰ nos bono animo et pura voluntate decrevimus, ut, dum advixerit, unusquisque nostri ordinis sacerdos pro prescripto domno Aldrico episcopo et pro populo sibi commissio in IIII. feria una cum letania et oblationibus missam decantet I, similiter et VI. feria faciat et qui hoc facere non poterit L psalmos decantet, — orantes ac supplicantes Dominum coeli, ut Deus omnipotens praefixo pontifici nostro secundum suam volun-²⁵ tatem hanc tribuat degere vitam, ut, quando ei placuerit finisque huius vitae advenerit, coelestis ianua ei pateat et locus sanctorum consortii nobis deprecantibus detur. Amen. Similiter et praefatus pontifex pro nobis omnibus aut per se aut per aliquem a se commissum est pollicitus agere.

Insuper haec tractantes in praescripto Iduum Maiarum die et in iam dicta³⁰ synodo inter nos decrevimus, ut unusquisque nostrum, dum advixerit, pro suis confratribus in anno XII cantet missas cum oblationibus et reliquis orationibus et, quando

Lemma: LVIII. Synodus habita ab Aldrico in urbe Cenomanica praemittit Baluze, Miscellanea III (Paris. 1680), p. 146.

14 Cenomanica C. 17 debite C. 30 Iduum] Kalendarum C.

35

1) Qui 832 die 22. m. Decembris consecratus erat; cf. Gesta Aldrici c. 1 (l. l. p. 10) et Actus pontificum Cenomannis in urbe degentium c. 23 edd. G. Busson et A. Ledru ('Au Mans' 1901), p. 299 sq. 307.

quisque nostrum obierit, unusquisque decanus nomina de suis iunioribus conscripta in nostra per singula tempora sinodo deferat et unusquisque nostrum pro illis missas compleat XII cum oblationibus et reliquis orationibus et vigiliam cum VIII psalmis et totidem lectionibus et responsoriis una cum matutinali sinaxi¹ fideliter pro defunctis
 5 fratribus peragat et sic hoc faciat, sicut vult pro se fieri, quando hoc idem ei ad-
 venerit, et sicut ante tribunal districti iudicis rationem ex hoc reddere voluerit, quod
 hic coram Deo et coram nostro pontifice et coram nobis omnibus se facere sponte
 promisit. Tribuat Dominus omnipotens, ut sic inde faciamus, ut non dampnationem,
 sed plenam retributionem ex his a domino Deo nostro percipere valeamus et vitam
 10 habere sempiternam valeamus auxiliante domino nostro Ihesu Christo, qui cum patre
 et Spiritu sancto vivit et gloriatur Deus per omnia secula seculorum. Amen.

Hec est missa, quae pro domno episcopo et pro omnibus sibi commissis bis in unaquaque ebdomada, id est III. et VI. feria, una cum letania adimpleri debet; et post istam subsequitur illa, quam pro nobis in invicem canere debemus; et post illam
 15 subsequitur illa, quam pro fratribus nostris defunctis cantare debemus.

Missae cotidiana.

V. Intret oratio mea. Sanctae Dei genetricis Mariae ac beatorum apostolorum sive martyrum tuorum Gervasii et Prothasii atque sancti Stephani simulque reliquorum
 20 martirum et confessorum virginumque atque omnium sanctorum tuorum assiduis inter-
 cessionibus quaesumus, salvator mundi, pontificem nostrum Aldricum misericorditer
 protege pariterque ei familiaritate atque consanguinitate coniunctos et omnes sibi com-
 missos utriusque ordinis, viros et feminas, ab omni pravitate defende et secundum tuam
 voluntatem eis vivere tribue omnemque populum Christianum misericorditer custodi et
 25 animabus famulorum famularumque tuarum omnium sibi commissorum et commissarum
 atque cunctorum cunctarumque in Christo quiescentium requiem tribue benignus
 sempiternam et sanctorum tuorum coetibus consociare digneris propitius. Per.

Epistola ad Colosenses: Fratres, non cessamus pro vobis orantes et postulantes. Col. 1, 9.

R. Domine exaudi.

V. Ne avertas.

30 *Evangelium secundum Iohannem.* In illo tempore sublevatis Ihesus oculis in coelum cf. Ioh. 17,
dixit: Pater, ut ubi ego sum et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam 1 sqq.
dedisti mihi, quia dilexisti me ante mundi constitutionem. Pater iuste, mundus te non
cognovit, ego autem novi te, et hii cognoverunt, quia tu me misisti, et notum feci eis
nomen tuum et notum faciam, ut dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit et ego in ipsis.

35 *Offert(orium).* Exaudi Deus.

Secreta. Oblationis huius, Domine, placare muneribus et intercedentibus omnibus sanctis tuis protege pontificem nostrum Aldricum et omnes sibi commissos commissas-
 que atque omnem populum Christianum a cunctis defende periculis et animabus famu-
 lorum famularumque tuarum omnium sibi commissorum commissarumque atque cunc-
 40 torum cunctarumque in Christo quiescentium per haec sancta sacrificia remissionem
 omnium tribue peccatorum et vitam habere concede sempiternam.

Praefatio. Vere dignum etc. et tuam clementiam profusis precibus implorare,
 ut intercedente beata et gloriosa semper virgine Dei genitrice Maria sanctisque mar-
 tiribus tuis Gervasio et Prothasio sive sancto Stephano et omnibus sanctis tuis cunc-

45 12 Hec] LIX. praemittit Baluze, l. l. III, 148. 15 quam] quae C. 17 V = Versus hic et
 infra. 26 Per] scil. Christum dominum nostrum; v. p. 786 l. 6. 28 R = Responsorium. 30 Evan-
 gelium deest C. 31 Pater] quos dedisti mihi volo Baluze suppl. e Vulgata.

1) Cf. Ducange s. v. synaxis.

torum peccatorum veniam pontifex noster Aldricus consequi mereatur; et eos easque, quos et quas ei cura regiminis consociasti ac familiaritate et consanguinitate iunxisti, et omnem populum Christianum angelorum omniumque sanctorum tuorum tuere praesidiis et animas famulorum famularumque tuarum omnium sibi commissorum et commissarum atque cunctorum cunctarumque in Christo quiescentium, ut in pacis ac lucis regione 5 constituas, deprecamur. Per Christum dominum nostrum.

Infra actionem. Hanc igitur oblationem, quam tibi pro pontifice nostro Aldrico atque grege sibi commissio et propinquitate ac familiaritate iunctis ei atque pro salute cuncti populi Christiani suppliciter immolamus, quaesumus, Domine, ut benignus accipias et tua pietate concedas, ut et illis proficiat ad salutem huius pietatis affectus et 10 animabus famulorum famularumque tuarum omnium sibi commissorum et commissarum atque cunctorum cunctarumque in Christo quiescentium impetret beatitudinem sempiternam; diesque nostros.

Ad communionem. Amen dico vobis.

Ad complendum. Purificet, quaesumus, salvator mundi, pontificem nostrum Aldricum 15 divini sacramenti libatio et gloriosa sanctae Dei genitricis Mariae atque omnium sanctorum oratio et gregi sibi commissio ac familiaritate et consanguinitate iunctis ei et omni populo Christiano misericordiam tuam ubique praetende et animabus famulorum famularumque tuarum omnium sibi commissorum et commissarum atque cunctorum cunctarumque in Christo quiescentium remissionem omnium tribue peccatorum 20 et vitam habere concede sempiternam. Per.

Alia. Omnipotens sempiterne Deus sanctae Dei genitricis Mariae et omnium sanctorum tuorum pia et assidua intercessione pontificem nostrum Aldricum ubique misericorditer protege et ab omnibus adversitatibus corporis et animae tua potentia defende commissumque sibi gregem cunctum ad regendum custodi et omnem populum 25 Christianum conserva atque illi et omnibus in Christo quiescentibus requiem tribue sempiternam. Per.

Item alia missa, quam mutuo praedicti sacerdotes inter se cantare debent.

Deus, qui karitatis dona per gratiam sancti Spiritus tuorum cordibus fidelium 30 infudisti, da famulis et famulabus tuis diversorum cenobiorum et titulorum atque locorum tam sacerdotum et levitarum quam et reliquorum fidelium tuorum, quorum quarumque memoriam agimus et quorum quarumque his in titulis scripta continentur vocabula, fratribus ac sororibus et familiaribus nostris, salutem mentis et corporis, ut te tota virtute diligant et quae tibi placita sunt tota dilectione perficiant. Per. 35

Ierem. 14,
7-9.

Lectio Hieremie prophetae: Si iniquitates nostrae contenderint contra nos, Domine, libera nos, quaesumus; fac propter nomen tuum, quoniam multae sunt aversiones nostrae. Tibi peccavimus, expectatio Israel, salvator noster in tempore tribulationis. Tu autem in nobis es, Domine, et nomen sanctum tuum super nos invocatum est. Ne derelinquas nos, domine Deus noster. 40

Matth. 7,
7-11.

Secundum Mathaeum. In illo tempore dixit Ihesus discipulis suis: *Petite et dabitur vobis, querite et invenietis, pulsate et aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit, et qui querit invenit et pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, qui, si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei aut, si piscem, numquid serpentem porrigit? Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis 45 pater vester dabit bona petentibus se.*

Secreta. Munera, quaesumus, Domine, quae pro nostra et omnium, quorum quarumque recolimus memoriam et quorum quarumque his in diptitiis nomina continentur inserta, redemptione oculis tuis tuae offerimus maiestatis, placatus suscipe et ad perpetuam nobis omnibus tribue provenire salutem. Per.

5 *V.* Aeterne Deus, implorantes tuae maiestatem misericordiae, ut nobis et omnibus, quorum quarumque recolimus memoriam et quorum quarumque nomina his in diptitiis continentur inserta, veniam largiri digneris peccatorum, ut, ab omnibus inimici vinculis liberati, tuis toto corde inhereamus mandatis et te solum semper tota virtute diligamus et ad tuae quandoque beatitudinis visionem pervenire mereamur. Per

10 Christum.

Hanc igitur oblationem, Domine, quam tibi pro peccatis atque offensionibus nostris et omnium, quorum quarumque agimus memoriam et quorum quarumque hic continentur inserta vocabula, offerimus, ut cunctorum delictorum remissionem consequi mereamur, quaesumus.

15 *Ad com(plendum).* Divina libantes misteria quaesumus, Domine, ut haec salutaria sacramenta illis proficiant ad prosperitatem et pacem pro quorum quarumque dilectione haec tuae optulimus maiestati. Per.

Alia. Da famulis et famulabus tuis, quaesumus, Domine, omnibus, quorum quarumque memoriam agimus et quorum quarumque nomina his in diptitiis continentur
20 conscripta, seu etiam ceteris fidelibus utriusque sexus in tua fide et sinceritate constantiam, ut in karitate divina firmati nullis temptationibus ab eius integritate velantur. Per.

Item missa pro defunctis fratribus et sororibus nostris.

Deus, cuius misericordiae non est numerus, suscipe pro animabus famulorum
25 famularumque tuarum, quorum quarumque memoriam agimus et quorum quarumque nomina his in diptitiis conscripta esse noscuntur, preces nostras et lucis eis leticiaeque regionem in sanctorum tuorum societate concede. Per.

Alia. Deus, cui proprium est misereri et preces exaudire supplicantium, propiciare animabus famulorum famularumque tuarum diversorum cenobiorum et titulorum,
30 quorum quarumque memoriam agimus et quorum quarumque hic assignata continentur vocabula, ut te miserante a peccatorum vinculis absolute ad aeternae beatitudinis requiem pervenire mereantur. Per.

Ad Thessalonicenses: Fratres, nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non con-
tristemini sicut et ceteri, qui spem non habent. Si enim credimus, quod Ihesus mortuus
35 est et resurrexit, ita et Deus eos, qui dormierunt, per Ihesum adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos, qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non praeveniemus eos, qui dormierunt, quoniam ipse Dominus in iussu et in voce archangeli et in tuba Dei descendet de coelo et mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos, qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in
40 nubibus obviam Christo in aera et sic semper cum Domino erimus. Itaque consolamini invicem in verbis istis.

1. Thess. 4,
12—17.

Evangelium secundum Iohannem: In illo tempore, dixit Ihesus turbis Iudeorum: Ioh. 5, 25—29.
Amen, amen dico vobis, quia venit hora et nunc est, quando mortui audient vocem filii Dei et qui audierint vivent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit et filio
45 vitam habere in semetipso et potestatem dedit ei et iudicium facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitae.

Secreta. His, quaesumus, Domine, placatus muneribus intende, et quod ad laudem tui nominis supplicantes offerimus ad indulgentiam omnium, quorum quarumque memoriam agimus et quorum quarumque nomina hic continentur inserta, sive cunctorum fidelium proficiat defunctorum. Per.

V. Deus, qui nobis in Christo unigenito filio tuo domino nostro spem beatæ resurrectionis concedis, præsta, quaesumus, ut animæ, pro quibus hoc sacrificium redemptionis nostræ tuæ offerimus maiestati, ad beatæ resurrectionis requiem te miserante cum sanctis tuis pervenire mereantur. Per Christum.

Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus pro animabus omnium, quorum quarumque memoriam agimus et quorum quarumque nomina his in diptitiis conscripta esse noscuntur, seu cunctorum cunctarumque fidelium defunctorum et defunctorum, quaesumus, Domine, propiciatus accipias et miserationum tuarum largitate concedas, ut quidquid terrena conversatione contraxerunt his sacrificiis emundetur, ac mortis vinculis absolutæ transitum mereantur ad vitam; diesque nostros.

Propiciare, Domine, quaesumus, omnibus in Christo quiescentibus, ut animæ famulorum famularumque tuarum, quorum quarumque memoriam agimus et quorum quarumque nomina his in diptitiis conscripta esse noscuntur, his purgate sacrificiis indulgentiam pariter et requiem capiant sempiternam. Per.

Alia. Deus, cui possibile est omnes homines sine difficultate salvare, tanto benignius animabus famulorum famularumque tuarum diversorum cenobiorum et titulorum, quorum quarumque memoriam agimus et quorum quarumque hic adsignata continentur vocabula, misericordiam concede perpetuam, quanto eos ad filii tui Domini nostri pertinere gratiam tribuisti. Per.

Alia. Deus, vita viventium, spes morientium, salus omnium in te sperantium, præsta propitius, ut animæ famulorum famularumque tuarum, quorum quarumque memoriam agimus et quorum quarumque nomina his in diptitiis continentur inserta, a nostræ mortalitatis tenebris absolute in perpetua cum sanctis tuis luce laetentur. Per.

4. 18. 23. 27 Per] v. l. 8. 13 emundentur C. 15 ut] et C. 17 esse noscuntur desunt C.
19 benignus C. 25 famulorum] famulorumque C.

60. CONCILIUM TEATINUM.

30

840. Mai. 12.

Concilii Teatini, casu eodem die atque concilium Cenomannicum (supra p. 784 sqq.) celebrati, unicum exstat documentum, Theodorici episcopi scilicet institutio de clericis ad normam vitæ canonice redigendis. Quam ex archivo ecclesiæ Teatinæ se deprompsisse affirmat primus editor, sed eum textum bonum non præbere apparet: correcturis satis multis indiget, quas ad nomina locorum proponere ausi non sumus. Hac autem de causa factum est, ut non ubique nomina moderna locorum statuere possemus, quamquam in eis enucleandis nobiscum summam operam dederunt vv. dd. W. Deecke Friburgensis et E. Stengel amicus Marburgensis.

Edd.: Ughelli, *Italia sacra* ed. 2. VI (1720), p. 679 ex archivo ecclesiæ Teatinæ. 40
Mansi, *Suppl. conc. I*, 897. Mansi XIV, 779 (extr.). — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 491.

In nomine Dei et salvatoris nostri Iesu Christi.

Domnus Theodoricus sanctae Teatinensis¹ ecclesiae licet exiguus episcopus.

Cum synodali more in praefata resideremus, praesentibus nobiscum presbyteris et diaconibus necnon et cuncto clero praefatae sedis, ibique Christo domino cooperante
 5 in custodiam rectitudinis sanctae nostrae ecclesiae statueremus, ut ad meliorem quidem statum ecclesiasticum in aliquo exerceremus consuetudinem, quae antiquitus fuerat reconcilianda, ibi inter caetera cum consensu omnium praedictorum canonicam² instituere certavimus, habentes normam firmitatis, eo quod a domino imperatore Augusto per diversa episcopia iam diu ea fieri praeceptum est³. Et quia hic propter obitum
 10 antecessoris mei remansit, idcirco prompto animo illis consentientibus canonicam reconciliamus in ecclesia beati Iustini cum ipsa ecclesia sancti Salvatoris cum terris et vineis, cum colonibus et omni pertinentia sua et in ecclesia sanctae Agathae, quod est synodoclica ibi constituta, cum servis et ancillis, cum terris et vineis, quae sunt in Grenaci⁴, in fonte Sanmasia⁵, sub ipso monumento a sancto Andrea cum terris et
 15 vineis et in Arizafali⁶ et in Ganzano⁷ in terris et vineis et in omni pertinentia sua et in Casa Ostri cum duobus suis colonibus et in Cerretello⁸ cum terra et vineis et in Paternello⁹ in ipsa curte cum cellis et omnibus seu consuetis et colonicibus et cum omni subiacentia vel pertinentia sua et quod est in Karamo maiore¹⁰ cum omni subiacentia vel pertinentia sua et cum ipsis rebus, quae sunt in Karamo minore¹¹ et

20 3 praefata] *scil. ecclesia.* 6 fuerit *ed.* 7 reconcilianda] *id est reformanda.* ibi] *ibique ed.* praedicatorum *ed.* certificavimus *ed.* 10 remansi *ed.*, *intellige: imperfecta vel nondum introducta.* reconciliamus] *id est instituimus, ut interpretatur Ducange s. v. synodoclica.* 12 colonibus] *ita ed.*, colonis? quod] *intellige: propterea quod.* 13 synodoclica] *ita etiam Ducange s. v., intellige autem synodochium, de quo verbo ibid. s. v. sinodochium plura leguntur.* 17 consuetis] *ita ed., emendationem proponere non*
 25 *audeo.* colonicibus] *ita ed., colonicis (= coloniis) fortasse hic et infra legendum est; v. Ducange s. v. colonus (colonica).* 18 subiacentia] *id est appendice, accessione; v. Ducange s. v.*

1) Chieti; cf. Gams, *Series episcoporum* p. 875. 2) *Id est canonicorum collegium, ecclesiam collegiatam; cf. Ducange s. v.* 3) *Cf. supra p. 456 sqq. epistolae Hludowici imperatoris anno 816/17. ad archiepiscopos directae.* 4) *An legendum est Gerunio? Gerunium (hodie 'Gerione',*
 30 *quod desideratur apud Amati, 'Dizionario corografico illustrato dell' Italia', aut 'Casacalenda, comm. nel Napoletano, prov. di Molise, circond. di Larino'; cf. l. l. II, 479) invenitur apud H. Kiepert, Atlas antiquus (ed. 11., Berolini 1892), app. p. 11.* 5) *Loci huius reliquorumque, quibus nulla est addita interpretatio, situm formamque nominis modernam investigare nequivimus; culpa est editioni principi, duabus vicibus repetitae, non correctae attribuenda.* 6) *An 'Arischia,*
 35 *commune nel Napoletano, provincia d'Abruzzo Ulteriore II, circondario d'Aquila, mandamento di Pizzoli'?*; cf. Amati, l. l. I, 415. 7) *An 'Genzano, comm. nel Napoletano, prov. di Basilicata, circond. di Potenza, mand. di Genzano'?*; cf. Amati IV, 130. 8) *'Frazione del commune di Oliveto in Sabina, prov. dell' Umbria, circond. di Rieti, mand. di Rocca Sinibaldi'; cf. Amati, l. l. II, 919.* 9) *Inter loca, quae Amati, l. l. V, 991 sq. s. v. 'Paterno' affert, ad unum ex*
 40 *his septem respiciendum videtur, scilicet a) 'Fraz. del comm. di Amandola, prov. di Ascoli Piceno'; b) 'Fraz. del comm. di Atri, prov. di Abruzzo Ulteriore I'; c) 'Fraz. del comm. di Campi, prov. di Abruzzo Ulteriore I'; d) 'Fraz. del comm. di Castel Sant' Angelo, prov. di Abruzzo Ulteriore II'; e) 'Fraz. del comm. di Celano, prov. di Abruzzo Ulteriore II'; f) 'Fraz. del comm. di Fabriano, prov. di Ancona'; g) 'Fraz. del comm. di Poggio Cattino, prov. dell' Umbria'.*
 45 10) *Fortasse 'Caramanico, comm. e mand. nel Napoletano, prov. di Abruzzo Citeriore, circond. di Chieti'; cf. Amati, l. l. II, 396.* 11) *Fortasse 'Roccacaramanico, comm. nel. Napoletano, prov. di Abruzzo Citeriore, circond. di Chieti, mand. di Caramanico'; cf. Amati VI, 1041.*

cum colonicibus suis et Rivo¹ et Pescarano² ad ipsum fontem ad ipsum Tribum³, quod est subtus viam et supra viam cum omni pertinentia sua et in Mortiano maiore⁴, quod est super via et subtus via cum colonicibus suis et in fonte Tetali⁵, ubi dicitur vinea Bonualli, super viam et subtus via et in Guarini⁶ et in terris et vineis et omni pertinentia sua et Mortiano minore, ubi dicitur super Rivus Ruscaoli⁷, cum terris et vineis et colonicibus suis et in Plonmata⁸ cum terris et vineis et colonicibus suis et in Scalelle⁹ et in fronte Anteperge et in Castangeto¹⁰ et in Caselle¹¹ cum terris et vineis et colonicibus suis. Insuper statuimus medietatem de ipsa piscatione, quae est in Ipse de fauro, quae pertinet de ipsa curte de Campo Domnico¹², cum ipsa plebe sancti Iohannis, quae in ipso Castello¹³ stare videtur, cum omni pertinentia sua. 10

Sic constituimus et tradidimus pro amore et timore fratrum ecclesiae sancti Iohannis, quorum nomina introeuntium alacri animo et mente humili in caritate confirmationi subscripta sunt: Leo praepositus, Gundefrid, Gasulphus presbyter, pro cuius amore

10 Iohannis] Ioann- ed. 12 introeuntium] ita ed., forte legendum est infra sequentium. confirmationi subscripta] ita corr., confirmati ista ed. 15

- 1) *Utrum respiciatur ad oppidum quoddam (Ripa, id est 'fraz. del. comm. di Civitella del Tronto, prov. di Abruzzo Ulteriore I' vel 'fraz. di Fagnano alto, prov. di Abruzzo Ulteriore II' vel 'fraz. del comm. di Teramo, prov. di Abruzzo Ulteriore I'; cf. Amati l. l. V, 953 sq.) an ad fluvium quoddam (Ripa, sub quo nomine duo afferuntur l. l. VI, 954 sq.), in medio relinquendum est.* 2) *Aut 'Pescara' fluvius in mare Adriaticum exiens (cf. Amati, l. l. V, 1131) aut oppidum 'Pescara, comm. nel Napoletano, prov. di Abruzzo Citeriore, circond. di Chieti', ad ipsum litus eiusdem maris situm; cf. Amati, l. l. V, 1130.* 3) *Legendum fortasse est Trinium; Trinius flumen enim (hodie 'Trigno') prope oppidum 'Vasto' versus meridiem exit in mare Adriaticum; cf. Amati VI, 677.* 4) *Inter loca, quae afferuntur ab Amati (l. l. IV, 910 sq. V, 441) s. v. Marciano et Morciano, fortasse censendum est hoc in documento agi de 'Marciano, 25 fraz. del comm. di Montesecco nel Napoletano, prov. di Abruzzo Ulteriore, circond. di Teramo, mand. di Atri' (l. l. IV, 911).* 5) *Legendum esse suspicatur W. Deecke Betifulis; Betifuli autem hodie est 'Scanno, comm. e mand. nel. Napoletano, prov. di Abruzzo Ulteriore II, circond. di Solmona'; cf. Kiepert, l. l. p. 5. Amati, l. l. VII, 353.* 6) *Amati IV, 327: 'Guarinelli e Guarini, due frazioni del comm. di Roccamonfina nel Napoletano, prov. di Terra 30 di Lavoro, circond. di Gaeta, mand. di Roccamonfina'.* 7) *L. l. VI, 1264: 'Rosciolo, fraz. del comm. di Magliano de' Marsi, prov. di Abruzzo Ulteriore II'.* 8) *An verbo fortasse corrupto subest nomen vetus Castrum Planellae oppidi, quod hodie audit 'Pianella, comm. e mand. nel Napoletano, prov. di Abruzzo Ulteriore I, circond. di Penne'?; cf. Amati, l. l. VI, 44.* 9) *L. l. VII, 343: 'Scalelle, fraz. del comm. di Rocca di Fluvione, già Roccacasaregnana, 35 prov. di Ascoli Piceno'.* 10) *L. l. II, 618: 'Castagneto, fraz. del comm. di Teramo nel Napoletano, prov. di Abruzzo Ulteriore I, circond. e mand. di Teramo'; l. l. II, 617: 'Castagneta, fraz. del comm. di Pescorocchiano nel Napoletano, prov. di Abruzzo Ulteriore II, circond. di Cittaduale, mand. di Borgocolle'.* 11) *L. l. II, 553: 'Casella, fraz. del comm. di Sigillo nella prov. dell' Umbria, circond. di Fuligno, mand. di Gualdo Tadino'; l. l. II, 555: 40 'Caselle, fraz. del comm. di Spoleto nella prov. dell' Umbria, circond. e mand. di Spoleto'.* 12) *L. l. II, 241: 'Campo, fraz. del comm. di Acquasparta nell' Umbria, prov. dell' Umbria, circond. e mand. di Terni'; l. l. II, 243: 'Campo, fraz. del. comm. di Montorio al Vomano nel Napoletano, prov. di Abruzzo Ulteriore I, circond. di Teramo, mand. di Montorio al Vomano'.* 13) *L. l. II, 682: 'Castello, fraz. del comm. di Paganica nel Napoletano, prov. di 45 Abruzzo Ulteriore II, circond. di Aquila, mand. di Paganica'; l. l. II, 683: 'Castello, fraz. del comm. di s. Demetrio nel Napoletano, prov. di Abruzzo Ulteriore II, circond. di Aquila, mand. di s. Demetrio'.*

ibi constituimus praedictam plebem sancti Iohannis cum ipsa piscatione, et Theopo, Gualdefred, Iohannes, Leopardus, Lambertus, Luitprand, Antefred, Ianfred, Murtianus, Giselpertus decanus et portarius, quem scholae cantorum et scribarum magistrum ordinavimus. Ad victum vero et vestitum dedimus illi ecclesiam sancti Iustini, ubi et
 5 ipsam canonicam ad honorem sancti Thomae construximus, cum rebus et vineis, villis, casalibus, appendiciis atque colonicibus suis cunctaque ibidem pertinentia. Nobis vero reservavimus medietatem ex ipsis luminariis ad honorem sancti Thomae apostoli et dedimus propter adiutorium boum paria XX, boves decem, iumenta VII, pecora et porcos C.

10 Haec quoque firmiter studuimus perficere ad honorem et laudem almi Thomae seu ad stabilitatem imperii piissimi imperatoris.

Anno propitio imperii domini Lodoici imperatoris XXVII., per indictionem tertiam hoc factum est XII. die mensis Madii¹.

1) *Temporum notae omnes optime in annum 840. quadrant.*

15 61. CONCILIUM INGELHEIMENSE.

840. mense Augusto.

De Ebonis archiepiscopi Remensis restitutione in epistola synodi Tricassinae anno 867. ad Nicolaum I. papam directa haec leguntur (Mansi XV, 792, respecta lectione codicis Laudunensis 407 saec. IX. ex. fol. 151 sqq.): (Post depositionem in con-
 20 *cilio apud Theodonis-villam anno 835. decretam; cf. supra p. 696 sqq.) in Cisalpinis regionibus isdem Ebo per diversa monasteria (cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' II, 136) commendatione imperatoris deguit usque ad annum incarnationis dominicae DCCCXL. et usque ad obitum ipsius imperatoris, qui in eodem anno XII. Kalendas Iulii contigit (id est anno 840. die 20. mensis Iunii).*
 25 *Defuncto autem eodem imperatore Hlotharius ab Italia in Franciam venit. Cui ad Wormaciam civitatem Ebo, deducente Bosone abbate (s. Benedicti Floriacensis), cui commendatus ad custodiendum fuerat, occurrit eique Hlotharius post aliquot dies per edictum imperiale, quod in altera scedula vobis mittimus, sedem et diocesim consentientibus et cooperantibus non paucis episcopis, sicut ibidem est scriptum, restituit; cf.*
 30 *etiam epistola Karoli regis ad Nicolaum; Mansi XV, 796 et Flodoardi Historia Remensis ecclesiae II c. 20; MG. SS. XIII, 473. Synodum Ingelheimensem congregatam esse auctoritate apostolica et praeceptione Lotharii imperatoris contendit narratio clericorum Remensium, in appendice tertia huius concilii edenda.*

Hoc edictum imperiale, cuius contextui fortasse ab ipsis episcopis composito Hlotharii
 35 *nomen et falsus dies addita sunt (cf. E. Mühlbacher, 'Sitzungsberichte der Wiener Akademie, phil.-hist. Classe' 1877, tom. LXXXV, 507 sqq.), legitur in codice Laudunensi 407 saec. IX. ex. (= L) fol. 160'. 161. Transiit in Flodoardi historiam ecclesiae Remensis II c. 20 (= F), MG. SS. XIII, 473 et cum interpolatione Ebonis in eiusdem*

apologeticum codicis Herivallensis deperditi, cuius exemplar saec. XVII. ab J. Sirmond confectum exstat in codice Parisiensi 'Nouv. acq. lat.' 469 fol. 120'. 121 (= S) et in appendice secunda huius concilii repetendum erit. Receptum denique est in codice epistolarum Udalrici Bambergensis ed. Gretser, Divi Bambergenses (Ingolstadii 1611), p. 523; cf. Jaffé, Bibliotheca rerum Germanicarum V, 6.

Edd.: Goldast, Constitutiones imperiales I, 189. Sirmond II, 631. Coll. reg. conc. XXI, 399. Marlot, Metropolis Remensis I, 385. Labbe-Cossart VII, 1771; ed. Coleti IX, 905. Baluze II, 341. Le Cointe VIII, 616. Harduin IV, 1447. Gallia Christiana IX, instr. 6. Bouquet VIII, 366. Hartzheim II, 139. Mansi XIV, 773. XVII, app. II, 233. Walter, Corp. iur. Germ. III, 262. MG. LL. I, 374. Migne, Patrol. lat. CXXXV, 137. CXXXVIII, 525. 10 MG. Cap. II, 111. — Reg.: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 1072, ubi aliae etiam editiones laudantur. 'Neues Archiv' XXIV, 491.

In nomine domini nostri Iesu Christi Dei aeterni. Hlotharius divina ordinante providentia imperator Augustus. Quia confessio delictorum non minus in adversis
cf. Ps. 50, 19. necessaria est quam in prosperis et cor contritum et humiliatum Deus non despicit, 15
cf. Luc. 15, 10. gaudium etiam esse angelorum in caelo super uno peccatore paenitentiam agente non dubitamus, nos mortales in terris eos nequaquam despiciamus, pro quibus gaudere angelos in caelo divino testimonio non ignoramus. Accusantes et reprehendentes in excessibus semetipsos divina nos benignitas non condemnare, sed recreare docuit qui
cf. Ioh. 8, 7. meretricem non solum a legali damnatione eripuit, verum etiam publicanum humiliatum 20 et accusantem se non condemnavit, sed magis iustificando exaltavit, qui non dixit:
Luc. 18, 14. *Omnis, qui se humiliat, condemnabitur, sed exaltabitur.* Potestatem ergo, quam pro causa nostra raptus perdidisti, repetentibus ecclesiae tuae filiis, praesentibus quoque, adstantibus ac decernentibus praesulibus, sedem ac diocesim Remensis urbis tibi, Ebo, restituimus, ut pristino sanctae largitatis apostolicae pallio indutus, concordiam atque 25 gratiam divini officii nobiscum, humili satisfactione expleta, sollemni nostra a largitate recipiendo exerceas.

L et F haec praebent:

(1) Drogo¹ episcopus adsensi.

S haec praebet:

(1) Drogo¹, filius² Karoli gloriosi Augusti, frater Hludowici, excellentissimorum Cae- 30 sarum totiusque sanctae ecclesiae ipsorum palatinus archipraesul³, sciens sine certo et manifesto crimine neminem nisi canonice vocatum publiceque convictum deponendum episcopum neque sine consensu et prae- 35 sentia ecclesiae suae nullum nisi sponte confessum licite absolvendum episcopum, alioquin quasi fugitivum aut quocumque modo subductum canonice revocandum;

Lemma: Restitutio Ebonis L, Lotharii imp(eratoris) decretum de Ebonis restitutione S (a Sir- 40 mond addita?).

13 Lotharius F. 16 etiam esse] esse etiam S. 18 et] vel S. 19 condempnare F.
20 dampnatione F. 21 condempnavit F. 22 condempnabitur F. 23 filiis] fidelibus S. dioecesim S.
24 Eboni S. 26 sollempni F, solemnii S.

1) Mettensis. 2) De interpolatione Ebonis cf. quae exposuimus 'Neues Archiv' 45 XXV, 374 sq. 3) V. infra p. 804 ann. 4.

L et F haec praebent:

S haec praebet:

propter quod ligandi solvendiue divinitus accepta licentia pontificali ex auctoritate ecclesiastica fratrem Remensem episcopum mundanis a pressuris eductum, repetentibus ecclesiae suae fidelibus, consensu principis nostri ceterorumque subscriptorum consacerdotum, cum pallio sanctae et apostolicae auctoritatis, divinis officiis ipso adiuvante revocamus, qui fraterna pro concordia simili satisfactione certanti veniamque suppliciter petenti potestatem sacrificandi dedit dicens: *Et tunc veniens offeres munus tuum.* Matth. 5, 24.

(2) Otgarius¹ archiepiscopus. (3) Hetti² archiepiscopus. (4) Amalwinus³ archiepiscopus. (5) Audax⁴ archiepiscopus. (6) Ioseph⁵ episcopus. (7) Adalulfus⁶ episcopus. (8) David⁷ episcopus. (9) Rodingus⁸ episcopus. (10) Gisibertus⁸ episcopus. (11) Frotharius⁹ episcopus. (12) Badaradus¹⁰ episcopus. (13) Hagano¹¹ episcopus. (14) Hartgarius¹² episcopus. (15) Ado¹³ episcopus. (16) Samuhel¹⁴ episcopus. (17) Hrambertus¹⁵ episcopus. (18) Haiminus¹⁶ episcopus. (19) Ratoldus¹⁷ presbyter vocatus episcopus. (20) Amalricus¹⁸ vocatus episcopus¹⁹ cum caeteris plurimis presbyteris ac diaconibus publice adsistentibus.

(2) Otgarius¹ archiepiscopus. (3) Amalwinus³ archiepiscopus. (4) Heti² archiepiscopus. (5) Audax⁴ archiepiscopus. (6) Gisibertus⁸ episcopus. (7) Haiminus¹⁶ episcopus. (8) Frotharius⁹ episcopus. (9) Ado¹³ episcopus. (10) Samuel¹⁴ episcopus. (11) Rataldus¹⁷ presbyter vocatus episcopus. (12) Ioseph⁵ episcopus. (13) Adalulfus⁶ episcopus. (14) David⁷ episcopus. (15) Hrodingus⁸ episcopus. (16) Badaradus¹⁰ episcopus. (17) Agano¹¹ episcopus. (18) Hartarius¹² episcopus. (19) Hrambertus¹⁵ episcopus. (20) Amalricus¹⁸ vocatus episcopus¹⁹

Actum in Engilenheim palatio publico in mense Iunio, VIII. Kalendas Iul., regnante et imperante domno Hlothario Caesare, anno reversionis eius primo, successor factus patris in Francia, indictione tertia.

11 certandi — petendi *S.* 14 Hecti *F.* 20 Flotharius *L. F.* 23 Samuel *F.* 25 Hartarius episcopus] Samuhel episcopus iterum add. *S.* v. l. 19 sq. 29 Engelenheim *S.* VIII.] IX. *S.*; cf. Gretser, *Opp.* X, 694, ubi idem numerus legitur. 30 et imperante desunt *S.* Lothario *F.*

1) Moguntinus. 2) Treverensis. 3) Vesontiensis. 4) Tarantasiensis. 5) Eporediensis. 6) Gratianopolitanus. 7) Lausannensis. 8) Ignotus est. 9) Tullensis. 10) Paderbornensis. 11) Bergomensis. 12) Leodiensis. 13) Valentinus. 14) Wormatiensis. 15) Brixiensis. 16) Cenedensis? 17) Strassburgensis. 18) Comensis. 19) Eadem nomina praebent *L, F et S*, sed *S* mutato ordine, qui rursus mutatus est in narratione illa, quae legitur in codice Vaticano Palatino quasi exordium primae recensiois apologetici Ebonis infra in appendice prima huius concilii edendae (v. p. 794 l. 36 sqq.). Idem episcopi novo quarto ordine laudantur in narratione clericorum Remensium in appendice huius synodi tertia repetenda, ubi additur Boso abbas s. Benedicti Floriacensis (v. supra p. 791 l. 26). — Inter 43 episcopos supra enumeratos septem, Drogo scilicet Mettensis, Otgarius Moguntinus, Hetti Treverensis, Frotharius Tullensis, Badaradus Paderbornensis, Ado Valentinus, Ratoldus Strassburgensis, depositioni Ebonis anno 835. assensum praebuerant; v. supra p. 703.

APPENDICES AD CONCILIUM INGELHEIMENSE ANNI 840.

1. Apologetici Ebonis forma prior.

*D*uae exstant formae apologetici Ebonis, ab ipso sine dubio anno 842. et ut videtur paulo post editae, quarum prior diu iam publici iuris facta est, posterior ante paucos annos ad lucem protracta; cf. quae exposuimus 'Neues Archiv' XXV, 375 sqq., et K. Hampe, *ibid.* XXIII, 181 sqq.

Forma prior, quam primo loco hic subiungimus, legitur in duobus codicibus: 1) in codice Guelferbyitano inter Helmstadienses 32 (antea Hildesheimensi, deinde Flacii Illyrici) saec. XI. (= G) fol. 190—194, quem contulit v. d. W. Levison; 2) in codice Romano bibliothecae Vaticanae inter Palatinos 576 (antea s. Martini Moguntini) saec. IX. ex. (= P) fol. 13'—18, quem contulit v. d. A. Müller. Pro fundamento editionis codice G ¹⁰usi sumus¹, primum quia antea erat ecclesiae Hildesheimensis, cuius episcopus inde ab anno circiter 845. usque ad diem mortis (851 d. 20. m. Martii; cf. Dümmler, 'Geschichte des ostfränkischen Reiches' ed. 2. I, 262 ann. 1) Ebo erat (cf. etiam Schrörs, 'Hinkmar Erzbischof von Reims' p. 479), deinde quia codex P ordinem apologetici ad- ¹⁵modum turbavit. Tractatui ipsi enim, qui a verbis In nomine domini originem duxisse verisimillimum est, praemittit P narrationem de Ebonis restitutione anno 840. facta et documentum de episcoporum Remensis provinciae consensu, quod in codice G inter ex- ²⁰positiones reliquas optime insertum legitur. Qui ordo perversus qua de causa effectus sit, etsi affirmare non ausim, tamen ipsi Eboni eum attribuendum non esse apparet. Verborum denique ac sententiarum nexus elegans non est, nisi codicem G omnino ²⁵sequimur.

Edd.: I. I. Mader, M. Adami scriptoris vetusti historia ecclesiastica (1670), p. 236 ex G. In P nituntur L. d'Achéry, *Spicilegium VII* (1666), p. 175; ed. 2. III, 335 et qui eum secuti sunt, scilicet Labbe-Cossart VII, 1772; ed. Coleti IX, 907. Harduin IV, 1449. Bouquet VI, ²⁵254 (extr.). VII, 281. Mansi XIV, 775. Migne, *Patrol. lat.* CXVI, 11.

In nomine domini nostri Iesu Christi Dei summi. Glorioso imperante Hludowico Caesare, cuius prima regni tempora quamquam valde coruscarent prospera, ultima

Lemma in G: Ebonis apologia. In P haec praemittuntur: Id est apologeticum (appollog. P) Ebonis Remensis archiepiscopi, sanctae sedis apostolicae legati² pro convocatione (fort.: conversione) paganorum ³⁰redemptioneque captivorum ex consensu Hludowici Caesaris totiusque palatinae dignitatis eius directi posteaque, persecutionis tempore plurimorum episcoporum caeterorumque nobilium laicorum exilia pas- sorum, Remensi ab ecclesia pulsus septennique custodia pressus, hinc succedente Hlothario Augusto revocatus publiceque hac (= ac) auctoritate revocatus ecclesiastica restitutus, assistentibus vel decernen- ³⁵tibus magnis consulibus pariter cum sanctis his subscriptis (subsubscriptis P) catholicis praesulibus, Drogone (*Mettensi*) archipalatino praesule sanctaque unanimitate illi omnes isti concordēs: Autgarius (*Moguntinus*) archiepiscopus, Amalwinus (*Amulwinus P, Vesontiensis*) archiepiscopus, Audax (*Tarantasiensis*) archiepiscopus, Hetti (*Treverensis*) archiepiscopus, Ioseph (*Eporediensis*) episcopus, Adalulfus (*Adululfus P, Gratianopolitanus*) episcopus, David (*Lausannensis*) episcopus, Hrodingus (*sedis ignotae*) episcopus, Gise- ⁴⁰berhtus (*ignotus*) episcopus, Heiminus (*Herminus P, Cenedensis?*) episcopus, Frotharius (*Tullensis*) episcopus, Badaradus (*Baduradus P, Paderbornensis*) episcopus, Hagano (*Bergomensis*) episcopus, Hrotgarius (*Leodiensis*) episcopus, Ado (*Valentinus*) episcopus, Samuhel (*Wormatiensis*) episcopus (*P pergit* Provocatus episcopus, *quae verba in presbyter vocatus episcopus corrigenda et post Rataldus ponenda duxi*), Hrambertus (*Brixien- ⁴⁵sis*) episcopus, Rataldus presbyter vocatus episcopus (*Strassburgensis*), Amalricus (*Comensis*) vocatus episcopus, cum caeteris plurimis presbiteris ac diaconibus in Ingelheim palatio publico assistentibus. *Sequuntur:* His itaque (namque P) — Tarawensis similiter, quae infra p. 797 l. 34 — 798 l. 24 legentur.

27 regni tempora] tempora regni P.

1) Antea minus recte de eius indole iudicavimus, 'Neues Archiv' XXV, 376. 2) Cf. MG. Epp. V, 68 sqq. 81 sqq.

tamen eius concussa nimia adversitate divinam quasi indignationem illam passa, quam de novissimis temporibus vis semper terret ewangelica dicens: *Tradet autem frater fratrem in mortem et pater filium et insurgent filii in parentes*, multi denique hinc potentes expulsi sunt a patria; episcopi quoque aliive Dei ministri custodias et exilia
 5 passi; quidam etiam utriusque sexus nobiles laici ad monasticum habitum compulsi, ut saltem his flagellis celeri castigatione compuncti remedia salutis perciperent aut obdurati iudicia dampnationis futura sentirent, quia, quos blanda viciaverat prosperitas, necesse erat, ut dira purgaret adversitas, ne ad tartaream vindictam divina ultro seviret maiestas.

10 His etenim manifestis cognitis periculis ego Remensis Ebo indignus episcopus inter ceteros anxios tribus afflictus pressuris, id est sublatiis rebus omnibus, in ira vel custodia obpressus principis, insuper et fessus egritudine corporis, sancto cum psalmista dicere non erubui: *Iniquitatem meam annuntiabo et cogitabo pro peccato meo*. Ps. 37, 19. Divinis flagellis monitus, si in prosperis legem Domini neglexi, ad ipsam in adversis
 15 confugere debui, ita ut, si quem per potentiam quondam iniuste laesi, hinc in angustiis me ledentem ferre patienter devovi. Si cui etiam aliquid indebite abstuli, ablatis mihi omnibus non contradixi, sed auferenti tunicam etiam et pallium reliqui. Si enim quandoque amicum neglexi, inimicum diligere, hinc et pro persecutoribus orare didici. cf. Matth. 5, 40. Sicque humili satisfactione memetipsum accusans furores persequentium mitigare plus
 20 quam litigare decrevi, sancto instruite Habraham, qui inter pericula a praelatione uxoris se exuens vim facientibus humiliter cedere magis quam damnabiliter resistere elegit. Sanctus utique apostolus non minus eadem docuit, cum dixit: *Non vosmetipsos defendentes, carissimi, sed date locum irae*. Inter divina siquidem verbera beatus Iob non murmurare, sed orare atque confiteri peccata maluit, cum anxius inter cetera
 25 multa lamenta dixit: *Peccavi; quid faciam tibi, o custos hominum?* Iob 7, 20.

Quibus multimodis patrum animatus exemplis, ductus eodem mundano impetu, compulsus ad tribunal palatinum, non ad synodalem sanctorum conventum, quo violenter non licet trahi, sed magis liberum canonice convocari episcopum, contigit tamen me in media multitudine sanctorum adstitisse fratrum hiemali vexatione diutina
 30 ibi afflictorum, quorum pia consolatione recreatus, illa mihi divinitus inspirata sententia caritatis praesto apparuit condolentium, sicut scriptum est: *Cum patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra*. Quorumque consilio adiutus tres mihi ex ipsis elegi secretissimos adiutores, Aiulfum¹ videlicet archiepiscopum, Badaradum² Modoinumque³ episcopos, cum quibus de salvatoris nostri institutione peccatorumque remis-
 35 sione diligenter contuli, memor evangelici praecepti dicentis: *Si offers munus tuum ad altare et cetera usque relinque ibi munus tuum ante altare*. Matth. 5, 23, 24.

Hac igitur auctoritate cernens, quia frater, quanto magis quia princeps meus commotus adversum me erat, reliqui munus oblationis meae ante altare et, summa satisfactione iam dictorum consensu confessorum vel fratrum succumbens, propter de-
 40 bitam recuperandi concordiam inlatas omnes iniurias patienter suscepi et puritate confessionis remissionem peccatorum veniamque et non condemnationem percipere cre-

1 nima G. 6 saltem P. salutis reciperent P. aut — sentirent *desunt* P. 7 blanda] blan P. 15 iniuste G. hinc] huic P. 17 tunicam G. 20 Abraham P. 22 non] nec G. vosmetipsos] vos G. 23 defendentes G. 26 Quibusnam G. 28 canonicę G. 30 pia consolatione] consolatione pia P. 31 presta G. 32 omnia] cetera G. mihi] ut *add.* G. 33 Badaraldum G, Baduradum P. 35 praecepti P. 37 magis quia] magis G. 39 consensu G. debitam *deest* P. 40 iniurias — suscepi] patienter suscepi iniurias P. 41 percipe G.

1) Bituricensem. 2) Paderbornensem. 3) Augustodunensem; v. *infra* p. 797 l. 5 sqq.

didi, quia superbiam in me iudicavi ut necem diabolicam, vanam gloriam, ruinam perpetuam, mundi huius — quod est amatorum mundi — noxiam amicitiam, quae divino testimonio ad Dei pertinet inimicitiam, in me damnavi ut penam tartaream, sacra dicente scriptura: *Qui amicus fuerit huius saeculi inimicus Dei deputabitur*. Fratris convici-
 Iac. 4, 4. vicium et fatue dictum lege evangelica deputavi ut gehennale supplicium; mendacium
 1. Ioh. 3, 15. quoque vel odium non minus quam homicidium exsecravi, testante apostolo: *Qui odit fratrem suum homicida est*. Eodem modo mendacium respui ut scelus pessimum, de
 Ps. 5, 7. quo terribiliter divinitus habetur prefixum: *Perdes omnes, qui locuntur mendacium*. Quo scelere offenditur Deus, decipitur proximus, perit et ipse propria nece dolosus¹.
 Quibus quidem aliisque similibus formidolosissimis pestibus territus atque compunctus
 Hebr. 12, 6. non fiete, sed devote, corripiente me Domino, ingemui, qui *quos amat arguit, flagellat*
 1. Cor. 11, 32. *omnem filium, quem recipit*, sancto clamante apostolo: *Cum iudicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur*.

Ne igitur sevientes in me amplius peccarent, salvatoris nostri evadendi usus
 Ioh. 8, 59. sum argumento, qui inter manus persequentium *abscondit se et exivit de templo*,
 neque ego periculis imminentibus distuli exire de templo et secedere a pontificali officio, qui violenter triennio iam expulsus eram a debito sacrificandi loco. Nam et apostoli, tempore passionis territi, non ritum sacrificandi, sed provida circumspectione abdita tantum loca orationis quaerebant latitandi, quia metus fraterna cum discordia divina rite non celebrat carismata, etiam et tempus lugendi non exposcit sollemnia,
 Ps. 31, 5, 6. sed potius evadendi remedia, dicendo: *Confitebor adversum me iniustitias meas Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei. Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore oportuno*. In hoc ergo tempore oportuno, si sancti pro remissione peccatorum laborant, peccatores utique ad confessionis remedia currere non differant necesse est. Unde et nequaquam noxia, sed potius saluberrima habenda est illa confessionis meae publica
 inscriptio, per quam certa perhibetur posse fieri peccatorum remissio, dum lex penitentium, quae a merore incipit, ad gaudia merito consurgit, divina dicente sententia:
 ib. 125, 5. *Qui seminant in lacrimis in gaudio metent*. Neque enim Dominus despicere aut dam-
 cf. Luc. 4, 18. nare, sed potius sanare atque erigere contritos corde legitur. Subscriptionem ergo legaliter mihi in angustiis nequaquam damnationis, sed potius ereptionis titulo edidi, quam
 non convictus, sed valde constrictus protuli, melius hic inferendam adnotationem publicam providi in testimonio veritatis, ne aucta aut minuata maculetur alicuius aemuli quandoque mendaciis, ut et quod tunc secreto gestum est ereptionis argumento hinc iam publico ubique discutiatur ab omnibus vere caritatis iudicio; dum nullum ibi certum damnationis prefigitur crimen, nullatenus ullum possit ultra pati confusionis discrimen.
 Non noxia ergo, sed valde proficua habenda est talis subscriptio, quae furores persequentium mitigavit, hiemales anxias vexationes fratrum porrecta levigavit, me etiam ab ira sevientium eripuit, insuper et secundum sanctarum scripturarum auctoritatem

1 ut] et G. 2 amititiam G. 3 inimititiam G. 4 amicus — saeculi] huius saeculi amicus P.
 5 et] ut G. P. 6 execravi P, reatum add. G. 8 terribiliter deest P. 11 fiete — devote G. me deest G. 40
 12 autem deest P. 15 argumentum G. abscondit se] se abscondit P. 16 ego deest P. 17 violenter] a
 add. G. 21 Domino deest P. 23 remissione G. 26 certa — remissio] perhibetur certa peccatorum
 posse fieri remissio P. 29 legaliter] ita e con.; legit' G, deest P. 30 tytulo G. 31 adnotatione
 publica] ad notationem publica G, annotatione publica P. 32 praevidi P. ne aucta] nec vita G.
 minuta P. 33 secreto — est] gestum est secreto P. 34 iudicio] studio P. nublum ibi P. 45
 35 confusionis] confessionis G. 38 sevientium] persequentium P.

1) Cf. Ovidius, *Ars amatoria* I v. 655 sq.: . . . neque enim lex aequior ulla quam necis artifices arte perire sua.

mihi confitenti remissionem porrigit peccatorum, si perseveravero divinitus castigatus cepta in emendatione morum. Scripsi utique in quo apud Deum non corruui, sed potius humili satisfactione convalui, et haec ita vim facientibus edita optuli, quia certus sum et scio cui credidi dicens:

5 Ego¹ Ebo indignus episcopus, recognoscens fragilitatem meam et pondera peccatorum meorum, testes confessores meos, Aiulfum videlicet archiepiscopum, Badaradum quoque necnon et Modoinum episcopos constitui mihi iudices delictorum meorum puramque ipsis dedi confessionem, quaerens remedium penitendi et salutem animae meae, ut recederem ab officio et ministerio pontificali, quo me recognosco esse indignum, alienumque me reddens pro reatibus meis, 10 in quibus me peccasse secrete ipsis confessus sum, eo scilicet modo, ut ipsi sint testes alio succedendi et consecrandi subrogandique in loco meo, qui digne praeesse et prodesse possit aecclesiae, cui actenus indignus prefui; et ut inde nullam repetitionem aut interpellationem auctoritate canonica facere valeam, manu propria subscribens firmavi.

Si quis vero per hanc salutarem in pressuris repertam conscriptionis formam me 15 damnandum decreverit, similiter et in omnibus scriptis meis me obprimere poterit, in quibus numquam me iustifico, sed semper indignum episcopum subscribens ubique denuntio, nec tamen me in hac eadem subscriptione ullus violatorem aut mendacem deprehendere poterit, quia nemo ibi postea utilior prefuit, sed septenni ferme sub penitentiae spacio, quo in sancta aecclesia peccatorum penitentibus fieri solet remissio, 20 patienter expectans et nemini consecrationis ibi dignitatem impedi, — *Nolite ergo*, Matth. 7, 1. 2. dicente domino Deo nostro, *condemnare et non condemnabimini; in quo enim iudicio iudicaveritis iudicabimini*.

Conscriptio itaque haec diversis necessitatibus, id est delictorum vel persequen-
tium occasione confecta, si adhuc scandalizanti alicui scrupulum generat, universam 25 ibi quaeso verborum rationem discutiat, in qua certo crimine invento, unde canonica rite sequitur damnatio, iuste, precor, et non livide iudicet proximo. Dumque se aestimat stare, videat ne cadat, quia lividus iudex, festucam in alterius querens, trabem in suo nequaquam sentit oculo. Luce clarius namque canonica fulget auctoritas, quod, sicut sine certo crimine canonice numquam deicitur episcopus, ita nec absolutione spontanea: 30 quanto minus violenta alterius sub custodia non licet recedere episcopum sine concordi praesentia vel consensu civium subditorum!

Prevalet ergo merito in omnibus his ecclesiastica repetitio supra quascumque alias adinventiones violentas aut libitas sua magis quam Iesu Christi quaerentium.

His itaque explicitis canonice restitutionis palatinis summis negotiis, conprovin- 35 cialium receptionis auctoritas sollempniter roborata VIII. Idus Decembris² extitit principali in ecclesia et sancta sede Remensi, obviam ibi occurrentibus cunctis dioceseos presulibus aut missis cum concivibus inclitis a longe aecclesiastica hac publica necessitate vel utilitate promotis, quibus veniendi impossibilitas sola non restitit. Generali conventui congratulantes hanc subscriptionem publicam, concordi unanimitate celebrata, 40 priscorum patrum exemplis edocti racionabiliter ediderunt.

2 cepta] certa P. 6 Baduradum P. 10 in deest P. alio corr. al. man. alii G. 12 hactenus P. inde nullam] nullam inde P. 14 hanc salutarem] salutarem hanc P. formam] formulam P. 16 subscribens] scribens G. 24 universorum P. 25 canonica G. 26 sequatur P. 28 sicut bis scr. G. 30 concordi] cordi G. 33 quaerentia G. 34 His itaque (namque P) — Tarawensis 45 similiter (p. 798 l. 24) desunt hoc loco in P, ubi una cum verbis illis supra p. 794 l. 28 sqq. exhibitis praecedunt initio apologetici. 35 auctoritas deest P. 37 missis cum desunt G, ubi autem spatium vacuum relictum est. a longe desunt P. hac] hac (del.) ac aut P. 39 conventu congratulationis G. unanimatem G.

1) V. supra p. 701 sq. ad concilium apud Theodonis-villam 835. 2) 840 Dec. 6.

Haec ita scribendo omnes subternotati antistites unanimiter prefigentes sanxerunt:

Dum¹ non habetur incognitum, quod a pluribus videtur esse compertum, qualiter aecclesia haec maxima Galliarum sub regimine Francorum diversis perturbationibus ac discordiis principum his temporibus agitata vexatur, unde et plurimi episcoporum, vi propriis a sedibus expulsi aut timore derelictis gregibus, diversis in partibus exulantur. Inter quos etiam Ebo archiepiscopus Remensis aecclesiae, raptus a propria sede principum indignatione violenti, in exilio ductus est. Unde et reductus sub custodia, ut periculum imminens evaderet et furores persequentium mitigaret, redimendo tempus, ut meliori se tempori reservaret, cum consensu episcoporum pontificali secessit a ministerio, dum inter terrores et discordias ratio non sinit immolare victimas, dicente Matth. 5,
23. 24. Domino: *Si offers munus tuum ad altare et recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque munus tuum.* Postquam vero Deus ecclesiae suae tranquilliora tempora reddidit, placuit principibus et magistris ecclesiasticis, ut idem pastor ad debitum ovile revertetur et oves, quas compulsus reliquerat, tuendas iterum reciperet.

Quibus aecclesiasticis debitis negotiis ego (1) Teudericus Camaracensis episcopus adsensum canonice prebens, sicut prius de illius discessu compatiendo dolui, ita et modo ipsius de reversione congaudens constitutiones has seniorum vel fratrum roborando subscripsi, quia talia sepe contigisse et in aliis gestis ecclesiasticis legi. (2) Hrothadus Suessionicus episcopus haec ita similiter roboravi.

(G pergit).

(3) Hildemannus Belvacensis similiter. (4) Lupus Catalaunensis similiter. (5) Ragenarius Ambianensis similiter. (6) Erpwinus Silvanectensis similiter. (7) Folcoinus Tarawensis similiter. (8) Immo Noviomacensis similiter.

(P pergit).

(3) Hildemannus Belvacensis similiter. (4) Simeon Laudunensis similiter. (5) Erpwinus Silvanectensis similiter. (6) Raghinarius Ambianensis similiter. (7) Emmo Noviomacensis similiter. (8) Folwinus Tarawensis similiter.

Iuste ergo iudicantur omnia irrita, quaeque non fuerint auctoritate canonica evidentius undique fulta. Fidissimus denique tot talibusque praesidiis aecclesiasticis haec mihi salutis praesentia et aeterna quaesivi remedia, dum nimis tacendo in tempore loquendi nimisque loquendo in tempore tacendi inter cetera memetipsum noxia repre-

2 esse deest P. 4 a deest G. 6 in deest P. 7 imminens deest P. 8 se tempori] tempori se P. 11 relinque — tuum] et caetera P. tempora reddidit] reddidit tempora P. 13 iterum] item G. iterum reciperet] reciperet iterum P. 14 Theodricus P. 15 discessum G. ipsius de] de ipsius P. 16 has deest P. 17 gestis ecclesiasticis] ecclesiasticis gestis P. Hrodhadus P. Suessionicus G. 20 Balvacensis G. 21 Catillonensis G. 22 Ambionensis G. Erpuuinus Silvanectensis G. 25 evidentius deest P. 27 mihi deest P. 28 metmetipsum P.

1) Haec decreti recensio usque verba in aliis gestis ecclesiasticis legi (l. 17) transit in narrationem clericorum Remensium infra edendam, altera legitur in apologetici Ebonis forma posteriore. Utraque spuria et ab ipso Ebone confecta est; cf. concil. Suessionense 853 act. 5 (Mansi XIV, 987): . . . relegens unus ex . . . fratribus nomine Fredebertus libellum proclamationis voce omnium dixit se ideo ab eodem Ebone permisisse se ordinari, quia viderat suffraganeos Remensis ecclesiae, Rothadum videlicet episcopum (Suessionicum), Simeonem episcopum (Laudunensem), Erpuinum episcopum (Silvanectensem) in metropolim Remensem ecclesiam convenisse cum litteris domni Lotharii et eundem Ebonem restituisse. Et ostenderunt litteras quasi ex nomine Theodorici episcopi (Camaracensis), Rothadi episcopi (Suessionici), Lupi episcopi (Catalaunensis), Immonis episcopi (Noviomensis), Simeonis episcopi (Laudunensis), Fulcoini episcopi (Tarawensis), Ragnarii episcopi (Ambianensis), Hildemanni episcopi (Bellovacensis), Erpuini episcopi (Silvanectensis) manibus confirmatas, quae manifeste falsissimae sunt comprobatae. Eadem novem nomina omnia occurrunt in apologetici forma posteriore, formae prioris codex G Simeonem Laudunensem, codex P Lupum Catalaunensem omittit; v. praeterea 'Neues Archiv' XXV, 375. 377 ann. 1. — Depositioni Ebonis 835 (v. supra p. 703) assensum praebuerant Theodericus Cameracensis, Rothadus Suessionicus, Hildemannus Bellovacensis, Ragnarius Ambianensis episcopi.

hendi contagia, divinam maiestatem inplorans, ut ponat ultra *custodiam ori meo et* Ps. 140, 3. 4.
ostium circumstantiae labiis meis, ne declinet cor meum in verba maliciae ad excusandas
excusationes in peccatis, sed corripiat me iustus semper in misericordia. Cum enim ib. 140, 5.
nec iustum nisi in misericordia corripere sinit divina potentia, quomodo peccator
5 peccatorem damnare licite poterit divina sine vindicta? Dominus¹ utique dominantium
meretricem legalibus poenis dignam non nisi sine peccato quemquam damnare adquevit, cf. Ioh. 8, 7.
quo pietatis exemplo conpunctum corde non mortificare, sed misericordiam magis quam cf. Osee 6, 6.
sacrificium se velle monstravit. Publicanum siquidem se ipsum accusantem non con- cf. Luc. 18,
demnavit, sed magis iustificavit nec oppressit, sed extulit, cum non dixit: *Qui se hu-* 13 sq.
10 *miliat* condemnabitur, sed *exaltabitur*. Semivivum similiter prostratum non respuit,
sed procurandum sanctis stabulariis ligandi solvendique potestatem habentibus com-
misit et super divina accepta denariorum reparandi munera compassione propria con-
dolere pro aeternae mercedis lucro commonuit dicens: *Quodcumque supererogaveris, ego,* ib. 10, 35.
cum rediero, reddam tibi. Davitica quippe conpunctio momentanea non deiectionem, sed
15 recuperationem meruit. Sancti quoque apostoli, de promissa ac mentita in passione cf. Matth. 26,
perseverantia, post resurrectionem vero de stultitia et incredulitate vel cordis duritia 33sq. 69sq.
increpati, Petri etiam negatio contritione cordis purgata nequaquam damnatos, verum
etiam correctos pristinisque dignitatibus restitutos non solum celebrat, sed potius de
reparatione lapsorum imitando gloriatur ubique gavisa sancta Dei aecclesia. Moderna
20 equidem auctoritate palatina compulsi in angustiis ad monasticum penitentis habitum
utriusque sexus laici itemque pace reddita redisse ad statum seculi pristinum mani-
festum est; quo etiam ritu nullum inesse dedecus constat, si offensus clericus post hu-
mitem satisfactionem suum debitum clericatum recuperat.

Igitur tam manifestis novi ac veteris testamenti divinis nobis ostensis beneficiorum
25 exemplis ad iam dictam vulgo notam satisfactionem humilem me devotus obtuli, eo
quod recuperationem magis quam damnationem umquam ab initio semper humilis
meruit satisfactio. Post quam vero persecutionem, succedente offensi principis² glorioso
herede Hlothario Caesare, mox mihi aecclesiastica restituta est concordia et vacantem
aecclesiam, quam quondam violenter amiseram, inveniens non praesumptive, sed repeten-
30 tibus sanctis ibi ordinibus debite septennem fere post satisfactionem recepi, adsistentibus
cum principe magnificis praesulibus plurimis, quorum auctoritate omnium revocatus
hanc adnotationem futuris temporibus recitandam scriptis his memorabilibus in universa
catholica Dei aecclesia manifestam fieri placuit et sinistras opiniones falsorum fratrum
hac certa veritate prolata delere. Sanctis verisque fratribus in his omnibus satisfacere
35 decuit. Plus de gratia recuperationis congaudere quam de nequitia damnationis dolere
suggerens, sicut oportuit, festiva haec restitutio Deo dignis posteris procuravit³.

2. Apologetici Ebonis forma posterior.

Formam posteriorem exhibet apographum saec. XVII. ab J. Sirmond ex codice
Herivallensi (monasterii 'Hérivaux' in dioecesi Parisiensi) confectum, quod servatur in
40 *codice Parisiensi 'Nouv. acq. lat.' 469 (= S) fol. 117—121' iterumque collatum est a*
v. d. F. Kern.

Ed.: Werminghoff, 'Neues Archiv' XXV, 364.

2 excusandas] et add. G. 3 corripiet G. 4 corripere sinit] sinit corripere P. 6 pēnis G. 8 se
velle] velle G. 13 aeterno G. 17 negotio G. 18 de reparatione] decrepatione corr. derepatione (ita!) G.
45 20 compulsi — laici] ita G. P. 22 etiam] nam G. inesse] esse G. P. 23 suum] sui P. 28 vocantem G.
30 sanctis ibi] ibi sanctis P. 33 catholica — aecclesia] ecclesia Dei catholica P. manifestum G.

1) Cf. supra p. 792 l. 20 sqq. 2) Scil. Hhadowici († 840); cf. supra p. 696 sqq. 795
l. 37 sqq. 3) Cf. supra p. 696. De Ebonis fatiis v. quae exposuimus 'Allgemeine Deutsche
Biographie' XLVIII (1903), p. 242 sqq.

Omnes homines imperii huius et ultra sciunt in veritate, quanta mala pro peccatis nostris creverunt in isto nostro tempore, ita ut nullus remaneret pauper nec dives homo, quem ipsa non affligeret perturbatio. Divites nullam habuerunt requiem, pauperes multam passi sunt oppressionem, in orphanis et viduis nulla fuit misericordia, in ecclesiis vero plurimisque aliis locis perpetrata sunt homicidia multaque incendia, et sic a multis diebus vix ullo loco dominationis huius vera servata est iustitia, dum rarissimi sunt qui de Christiana pace ullam haberent curam aut ecclesiarum Dei reverentiam. Propter quod et multi potentes expulsi sunt de patria, episcopi vero et alii sacerdotes missi in exilio atque custodia, unde et plurima in religione Christiana perpetrata sunt scelera. Hinc igitur exortae sunt inter principes irae, rixae, dissensiones 10 atque insidiae, sicut scriptum est de ipsis, *qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum*. De quibus et terribilis illa divinitus praenuntiata iam quasi regnat miseria, dicente Domino de novissimo ac perituro hoc saeculo: *Tradet autem frater fratrem in mortem et pater filium et insurgent filii in parentes*, ac cetera formidanda quaeque rex regum et Dominus dominantium de ruina iniqui mundi praenuntiat, 15 ut omnes fideles suos ab amore mundano reprimat, quia scriptum est: *Qui amicus fuerit huius mundi, inimicus Dei reputabitur*. Quibus ergo prospectis omnibus praesentibus periculis scilicet vel aeternis omnes fideles vel amicos Dei et maxime carissimos meos suadeo et hortor, ut, si non melius, tamen, sicut ego talibus in angustiis secundum consilium sanctarum scripturarum feci, ita et unusquisque in tribulationibus 20 facere non negligat, ut omne malum pro peccatis nostris divinitus promissum vel ostensum sibi poenitendo convertat in bonum, ne sicut stultus ac reprobis obdurato corde inter divina flagella murmurando pereat, sed magis compunctus remissionem peccatorum adquirat, quia scriptum est: *Contritum cor et humiliatum Deus non despiciet*, et iterum: *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat*, et non sicut de stultis 25 et reprobis dictum est fiat, dicente Domino: *Percussi eos et non receperunt disciplinam*. Felix utique homo ille notatur, quem Deus in hac vita castigare dignatur, ne maioribus poenis servatus in futuro castigetur, scriptura attestante, quae ait: *Quem enim diligit Deus corripit, flagellat autem omnem filium, quem recipit*, dum in abundantia atque securitate multa saepe oritur malitia, id est inanis gloria, superbia, avaritia, levitas, 30 vanitas, ebrietas, gula, crapula universaque miseriarum genera, quae in tempore bono conversa in melius homo sibi poterat adquirere sempiterna gaudia, unde desidiosus meretur tartarea tormenta. Carnalibus etenim delectationibus negligitur amor Dei et accenditur amor mundi, cuius testimonium perhibet Dominus dicens: *Quia opera eius mala sunt*; unde et divitibus scriptura praecipitur: *Nolite diligere mundum neque ea*, 35 *quae in mundo sunt, quia, si quis diligit mundum, non est caritas patris in eo*. Amatores quippe mundi omnesque adsentientes ei, nisi poenitentiam egerint, non solum merito flagellantur, sed etiam damnantur pariter cum mundo, unde et sanctus apostolus, hoc periculum in tribulationibus cavens, contribulibus suis dicit: *Cum autem flagellamur, a Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur*. Cavenda est ergo in angustiis 40 murmuratio et obduratio cordis, quia duobus modis contemptum suum flagellis vindicat divina vis, id est dum compunctum et poenitentem flagellis castigat, ut ad meliorem vitam revehat, perversum autem et sua in impietate permanentem sic cruciat, ut duplici malo dignus, etiam poenis infernalibus traditus sine fine peiora sentiat, eo quod qui in tempore bono noluit intelligere, ut bene ageret, saltem in tempore malo correc- 45 tionibus divinis adquiesceret, ne duplici damnatione praesenti et aeterna fieret per-

1 Omnes] S praemittit lemma a Sirmond fortasse confectum: Ebonis archiepiscopi de restitutione sua. 11 male S. 12 ian S. 28 castigetur] dignetur S. 45 qui deest S.

ditus qui in prosperis et adversis repertus est reus. Merito siquidem iudicatur ut impius qui neutro in tempore sibi procuravit fieri pius. *Qui ergo diligit iniquitatem*, Ps. 10, 6. sicut scriptum est, *odit animam suam*, acsi aperte dicat: 'Qui non diligit iustitiam, odit animam suam', quoniam victus in iniquitatibus diligit perditionem suam, id est
 5 aliud aliquid amando super creatorem vitae suae vel proximum suum non sicut se cf. Matth. 19, 19.
 ipsum, eo quod scriptum est: *Qui non diligit, manet in morte*, dum, sicut corpus moritur sine anima, ita et peiori morte damnatur anima perdita sui conditoris gratia. Igitur si aequitas est diligere iustitiam, id est toto corde servare cum domino Deo
 10 atque proximo debitum statutumque dilectionis pactum, ut Deum supra se, proximum vero unusquisque diligat sicut se, alioquin si iniquitas esse convincitur quicquid in utroque negligitur, inimicus manifesto Deo reputabitur qui verus amicus toto cordis amore non esse deprehenditur, dicente Domino: *Qui non est mecum, adversum me est*, Luc. 11, 23.
 quia, quamquam non imitando quidem operibus, sed assentiendo mundi amatoribus reperti sunt, nequaquam tamen amici reputabuntur qui in alio aliquo quam in Domino
 15 gloriantur. cf. 1. Cor. 1, 31; 2. Cor. 10, 17.

His siquidem aliisque divinis institutionibus neglectis multiplicata sunt scelera nostra, praevalentibus hinc inde originalium vitiorum stimulis, quibus vexatur inde sinenter mortalium conscientia, cum humanae fragilitatis animum superat ira, ardet invidia, extollit superbia, vexat discordia, impugnat odium, quod divinitus reputatur
 20 ut homicidium, sancto attestante apostolo: *Qui odit fratrem suum homicida est*. Quibus 1. Ioh. 3, 15.
 reatibus lapsos praeoccupare faciem Domini in confessione nos summa necessitas compellit, quia divino testimonio convincimur, quod nemo bonus nisi solus Deus, Spirituque sancto per prophetam testante: *Omnis homo mendax*, et iterum: *Vana locuti sunt unus-*
quisque ad proximum suum. Unde et qui diligit vanitatem quaerit utique mendacium: ib. 115, 11. ib. 11, 3. cf. ib. 4, 3.
 25 nequaquam ergo minimum scelus potest esse mendacium, quo postponitur Deus, decipitur proximus, perit et ipse dolosus, factus sibimet ipsi reus et impius, dum agendo et assentiendo amatoribus mundi damnabitur ut Deo contrarius vel inimicus.

Consideratis denique his formidolosissimis offensionibus divinis, a quibus et nemo excipitur mortiferis periculis, nisi solus ille et unus absque peccato natus, sacra testante
 30 scriptura: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*: cunctis, quibuscumque debitor sum, sapientibus et insipientibus, suadeo evidentius, ut animadvertant, quatinus omni tempore — quanto magis in afflictionibus et angustiis — confitendo peccata sua unusquisque humiliatus non minus quam ego divinam sibi non parvipendat fraternamque pro viribus placare misericordiam, dum
 35 tribus ego flagellis divinis monitus, id est ira principis rebusque omnibus ablatis, insuper et aegritudine corporis, non murmurare aut litigare, sed humili satisfactione furores persequentium mitigare sanctorum patrum exemplo didici sanctoque cum Iob divinis in indignationibus accusando memetipsum correptus dicere non distuli: *Peccavi*, Iob 7, 20.
quid faciam tibi, o custos hominum? Itemque idcirco ipse me reprehendo et ago
 40 poenitentiam. Poenitentia¹ quippe humilisque satisfactio non damnationem, sed reparationem semper meruit ab initio, monstrante Domino, cum publicanum humiliatum et accusantem se non condemnavit, sed potius iustificavit, de quo non dixit: *Omnis, qui* Luc. 18, 14.
se humiliat condemnabitur, sed *exaltabitur*, meretricem insuper legalibus institutis dam-
 nandam nonnisi sine peccato quemquam lapidare permisit et iustum nonnisi in miseri- cf. Ioh. 8, 7.
 45 cordia corripere Deum asserit dicens: *Corripiet me iustus in misericordia*. Quomodo Ps. 140, 5.

11 manifesti S. 13 quidam S. mundo S. 21 lapsis S. 22 Deus] *supple*: est. 34 non] nec S.

1) Cf. *supra* p. 792 l. 14 sqq. et p. 804 l. 9 sqq.

ergo peccator peccatorem licite damnabit, si nec iustum sine misericordia corripere
of. Luc. 10, 30. sinit? Semivivum quoque a latronibus, id est a vitiis mortalibus prostratum, non
 damnandum, sed reparandum ligandi solvendique potestatem habentibus divina pietas
 sanctis commendavit stabulariis, quibus non tantum de pretio duorum denariorum,
 verum etiam de propria largitatis pietate supererogare condolendi ac reparandi copiam ⁵
Luc. 10, 35. suasit, cum dixit: *Quodcumque supererogaveris ego, cum rediero, reddam tibi*; sicut et
 in discipulis non minima divinitus manifestata est recuperabilis auctoritas, cum in pas-
cf. Marc. 16, 14;
Matth. 28, 17.
26, 33 sqq. 69 sqq. sione dominica promissa, mox tamen mentita est perseverandi constantia, post resurrec-
 tionem autem increpata incredulitas et stulta cordis duritia. Negatio quoque Petri
 anxia non perditionem, sed remissionem meruit. In quibus omnibus culpis compuncti, ¹⁰
 etsi correpti, nequaquam tamen abiecti, sed potius pristinis dignitatibus restituti, viri-
 liter postea ad mortem usque certaverunt mandata servare magistri.

Talibus quidem divinis animatus beneficiis, compunctus in supradictis delictis
 meis, si in prosperis legem Domini neglexi, ad ipsam in adversis compulsus redii, ita
 ut, si quem illicite laesi, laedentem utique in adversis ferre decrevi, si quid alicui ¹⁵
cf. Matth.
5, 40. iniuste abstuli, auferenti omnia nequaquam restiti, sed potius sublata tunica etiam et
 pallium reliqui, si quosdam amicos neglexi, enimvero inimicos diligere, pro persecu-
 toribus orare non renui. Sicque satisfactione supplici furores saevientium mitigare
 magis quam ad peiora provocare docente Domino studui; et sicut tunc in pressuris
 consilio sacerdotum tribus cum familiaribus ¹ secreta conlocutione primam dominicae ²⁰
Matth. 4, 17. praedicationis illam fidelissimam arripui sententiam dicentem: *Poenitentiam agite, appro-*
pinquabit enim regnum caelorum, ita et nunc, expleto septenni spatio, quo ceteris
 poenitentibus gravissimis de criminibus in sancta ecclesia solet celebrari remissio ²,
 eandem conscientiam meam viris Dei fidelibus pando, quos et ad aeternum auxilium
 meritorum suorum praesidio suplex mihi libenter adscisco, quatinus initium devotionis ²⁵
cf. 1. Thess.
3, 5. meae, ne labor noster sit inanis, in Domino perfectionem iuste et pie vivendo mereatur
 saltem in die ultimo, ita ut praeterita digne deflere merear et de praesentibus ac
Ps. 73, 12. futuris excessibus, Christo propitio, cautior esse valeam. *Dominus autem, rex noster*
ante saecula, qui et operatus est salutem in medio terrae, gaudium esse angelorum in
cf. Luc. 15, 10. caelo publicavit super uno peccatore poenitentiam agente. Quapropter periculosum ³⁰
 est mortalibus despicere in terris, de quibus teste tanta veritate angelos constat gaudere
 in caelis. Quodsi mei ultra non fuerint dominati mores noxii, credo, quod fonte lacri-
Ps. 17, 24.
18, 14. marum ablutus quandoque et cum ceteris ingemiscantibus *observabo me ab iniquitate*
mea et emundabor a delicto maximo. Non ergo ficta, sed devotissima intentione, nemine
 iudicante, sed neque interdicante, sed universo benigno adsentiente conventu, iubente ³⁵
cf. Matth.
5, 24. Domino pro concordia et reconciliatione fraterna hucusque reliqui munus oblationis
 meae ante altare adeptam usque concordiam ecclesiasticam et tunc, divino instinctu
 fidus, veniens sategi offerre munus meum, de propriis siquidem scriptis meis quasi
 quadam inrevocabili mihi conscripta sententia. Si quem aliqua scandalizet dubitatio,
 ecce hic adposita est eadem immutata conscriptionis forma, expressa per singula verba, ⁴⁰
 ut scandalizanti fratri sufficiat, quod haec de certo crimine quemquam nullatenus ac-
 cusat dicens:

4 duorum] divinorum S. 32 lacrymarum S. 38 sategi add. e con. 39 conscripta] quaedam
 add. S. 40 hic] sic S.

1) Dubium est, utrum alludatur ad tres episcopos infra (p. 802 l. 2 sq.) nominatos an illos, ⁴⁵
 quorum nomina exstant apud Flodoardum (v. supra p. 699 l. 34 sqq.). 2) Cf. MG. Capit.
 II, 680 s. v. poenitentia.

Ego¹ Ebo indignus episcopus, recognoscens fragilitatem meam et pondera peccatorum meorum testes confessores meos, Aiulfum² videlicet archiepiscopum et Badaradum³ episcopum necnon et Modoinum⁴ episcopum constitui mihi iudices delictorum meorum et puram ipsis confessionem dedi, quaerens remedium poenitendi et salutem animae meae, ut recederem ab officio et ministerio pontificali, quo me recognosco esse indignum, et alienum me reddens pro reatibus meis, in quibus me peccasse secreto ipsis confessus sum, eo scilicet modo, ut ipsi sint testes alio succedendi et consecrandi subrogandique in loco meo, qui digne praeesse et prodesse possit ecclesiae, cui haecenus indignus praefui; et ut inde nullam repetitionem aut interpellationem auctoritate canonica facere valeam, manu mea propria subscribens firmavi.

Nonne ego hanc conscriptionem mea ex parte inviolatam servavi? Cur ergo, si canonice esse potuit, septenni fere iam spatio transacto, ibi aliquis consecratus non fuit? Ecclesia utique ipsa, cui praefueram, pro qua et vexabar, variis pressuris affligebatur; et ipsa, iam alienis commissa visibilibus invisibilibusque hostibus laceranda, compulit me ad talia evadendi necessaria argumenta, imitabilem Dominum demonstrans, qui manus persequentium vitare volens *abscondit se et exivit de templo*, sanctumque secutus Abraham, qui in periculis a praelatione uxoris suae se magis maluit excusare quam cum rapacibus avidissimis manibus litigare. Praevaluit ergo plus debito repetentium multitudo quam mea solius quiescendi devotio, unde et praedicti tres consules salutis meae episcopi secuti conscientiam meam, compatiendo necessitatibus meis, communicantes hucusque debite celaverunt. Nec minus publicata haec eadem delicta in me atque correpta, gaudere restitutionem meam in diebus suis una cum ceteris veris fratribus numquam cessabant. Nam talibus in pressuris necessario ista reperta sine certo crimine conscriptio non damnationis, sed ereptionis publicata merito celebratur testimonio, per quam non solum mitigata ira potentium, sed etiam levigata longa hiemalis vexatio palatina fratrum, insuper confessione ac poenitentia supplici, si remissionem meruerit peccatorum, dum, sicut supra dictum est, humilis satisfactio non tantum apud Christianos, verum et apud paganos saepius recuperationem quam damnationem meruit ab initio. Ipsa enim ereptionis coacta inscriptio et non spontanea ideoque nec canonica, sed tamen devote a memetipso, quem premebat sub custodia aliena diversa afflictio, semper servata et nunquam violata dinoscitur, dum teste divina maiestate robustiorem me utilioremque virum eisdem in curis ecclesiasticis successorem esse optabam, dum offensione principis occasioneve valida infirmitatis non proficuum, sed magis noxium filiis meis ibi consistentibus esse verebar. A quibus tamen quia violenter abreptus, quorumque nec consensu sponte, sed magis coacte quamquam debite confessus, unde nec canonice absolutus, a debita repetitione ergo pro viribus numquam cessaverunt, donec, precibus assiduis divinam exorantes clementiam, moram sibi optando parvitatibus meae curam constantissime praevaluerunt.

Ista denique est vera intentionis meae puritas devotaque professio in pressuris, quam non tantum iam tribus confessoribus, sed omnibus Christi fidelibus notissimam esse cupio, quorumque meritis et precibus ultra profuisse debitis in negotiis me posse nequaquam dubito, memor de praeteritis praesentibusque atque futuris visibilibus invisibilibusque offensionum periculis, quamdiu fuero, fiduciam habens semper in Deo salvatore nostro. Quodsi quem supradicta conscriptio sine certo crimine formata

9 firmavi] Ebo quondam episcopus subscripsi, quae supra p. 702 l. 19 sq. (v. etiam p. 699 l. 27) inveniuntur, hoc loco desunt sicut supra p. 797 l. 13 et infra p. 808 l. 12. 24 potentium ex poenitentium corr. S. 29 devota S. 31 utilioremque] vilioremque S. 37 meae add. e coni.

1) V. supra p. 701 sq. 797 et infra p. 808. 2) Bituricensem. 3) Paderbornensem. 4) Augustodunensem.

adhuc aliquid scandalizat, certus sit, quod in omnibus scripturis meis me nunquam iustifico, sed magis indignum et peccatorem episcopum ubique denuntio¹; cui, si fas est, sufficere poterit publica prisci ritus ecclesiastici purificationis exacta quaerenti
 Matth. 5, 37. sententia, si non sufficit dominica illa definitio praefixa dicentis: *Est est, non non*, cui
 cf. ib. incredulo animo mox sequitur divinitus dictum: *Quod amplius est a malo est*. Adest, 5
 inquam, universis sanctae Dei ecclesiae fidelibus revocationis restitutionisque palatina illa principalis praesulum plurimorum longe lateque promulgata auctoritas:

In² nomine domini nostri Iesu Christi Dei aeterni. Hlotharius divina ordinante providentia imperator Augustus. Quia confessio delictorum non minus in adversis necessaria est quam in
 cf. Ps. 50, 19. prosperis et cor contritum et humiliatum Deus non despicit, gaudium esse etiam angelorum in 10
 cf. Luc. 15, 10. caelo super uno peccatore poenitentiam agente non dubitamus, nos mortales in terris eos nequaquam despiciamus, pro quibus gaudere angelos in caelo divino testimonio non ignoramus. Accusantes vel reprehendentes in excessibus semetipsos divina nos benignitas non condemnare, sed
 cf. Ioh. 8, 7. recreare docuit qui meretricem non solum a legali damnatione eripuit, verum etiam publicanum humiliatum et accusantem se non condemnavit, sed magis iustificando exaltavit, qui non dixit: 15
 Luc. 18, 14. *Omnis, qui se humiliat, condemnabitur, sed exaltabitur*. Potestatem ergo, quam pro causa nostra raptus perdidisti, repetentibus ecclesiae tuae fidelibus praesentibus quoque, adstantibus ac decernentibus praesulibus, sedem ac diocesim Remensis urbis tibi, Eboni, restituimus, ut pristino sanctae largitatis apostolicae pallio indutus, concordiam atque gratiam divini officii nobiscum, humili satisfactione expleta, sollemni nostra a largitate recipiendo exerceas. Drogo³ filius Karoli 20
 gloriosi Augusti, frater Hludowici, excellentissimorum Caesarum totiusque sanctae ecclesiae ipsorum palatinus archipraesul⁴, sciens sine certo et manifesto crimine neminem nisi canonice vocatum publiceque convictum deponendum episcopum neque sine consensu et praesentia ecclesiae suae nullum nisi sponte confessum licite absolvendum episcopum, alioquin quasi fugitivum aut quocumque modo subductum canonice revo- 25
 candum; propter quod ligandi solvendique divinitus accepta licentia pontificali ex auctoritate ecclesiastica fratrem Remensem episcopum mundanis a pressuris eductum, repetentibus ecclesiae suae fidelibus, consensu principis nostri ceterorumque subscriptorum

*) *Pro verbis*: Drogo — Amalricus vocatus episcopus (p. 805 l. 8 sq.) praebet diploma Hlotharii (supra p. 792 l. 29 — 793 l. 27) haec: Drogo³ episcopus adsensi. Otgarius⁵ archiepiscopus. Hetti⁶ archiepiscopus. Amalwinus⁷ archiepiscopus. Audax⁸ archiepiscopus. Ioseph⁹ episcopus. Adalulfus¹⁰ episcopus. David¹¹ episcopus. Rodingus¹² episcopus. Gisbertus¹³ episcopus. Frotharius¹⁴ episcopus. Badaradus¹⁵ episcopus. Hagano¹⁶ episcopus. Hartgarius¹⁷ episcopus. Ado¹⁸ episcopus. Samuhel¹⁹ episcopus. Hrambertus²⁰ episcopus. Haiminus²¹ episcopus. Raboldus²² presbyter vocatus episcopus. Amalricus²³ vocatus episcopus —, 35
 eadem ergo viginti nomina, quae supra alio ordine digesta leguntur (v. etiam supra p. 794 l. 36 sqq.).

8 In] *S praemittit*: Lotharii imp. decretum de Ebonis restitutione. 10 esse etiam] etiam esse Hloth. 13 vel] et Hloth. 17 fidelibus] filiis Hloth. 18 diocesim *S*. Ebo Hloth. 20 sollemni *S*.

1) Cf. supra p. 797 l. 14 sqq. 2) Ex diplomate Hlotharii (supra p. 792 sq. impresso) 40
 addimus variam lectionem; de interpolatione cum Drogonis nomine coniuncta et ab ipso Ebone conflata disseruimus 'Neues Archiv' XXV, 374 sq. 3) Mettensis. 4) V. de hoc verbo E. Seckel, 'Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche' ed. 3. XVI, 288 l. 27 sqq. 5) Moguntinus. 6) Treverensis. 7) Vesontiensis. 8) Tarantasiensis. 9) Eporediensis. 10) Gratianopolitanus. 11) Lausannensis. 12) Ignotus. 13) Ignotus. 14) Tullensis. 45
 15) Paderbornensis. 16) Bergomensis. 17) Leodiensis. 18) Valentinus. 19) Wormatiensis. 20) Brixienensis. 21) Cenedensis? 22) Strassburgensis. 23) Comensis.

consacerdotum, cum pallio sanctae et apostolicae auctoritatis, divinis officiis ipso adiuvente revocamus, qui fraterna pro concordia simili satisfactione certanti veniamque suppliciter petenti potestatem sacrificandi dedit dicens: *Et tunc veniens offeres munus tuum.* Matth. 5, 24. Otgarius¹ archiepiscopus. Amalwinus² archiepiscopus. Heti³ archiepiscopus. Audax⁴ archiepiscopus. Giselbertus⁵ episcopus. Haiminus⁶ episcopus. Frotharius⁷ episcopus. Ado⁸ episcopus. Samuhel⁹ episcopus. Rataldus¹⁰ presbyter vocatus episcopus. Ioseph¹¹ episcopus. Adalulfus¹² episcopus. David¹³ episcopus. Hrodingus¹⁴ episcopus. Badaradus¹⁵ episcopus. Agano¹⁶ episcopus. Hartarius¹⁷ episcopus. Hrambertus¹⁸ episcopus. Amalricus¹⁹ vocatus episcopus cum ceteris plurimis presbyteris ac diaconibus publice adsistentibus. Actum in Engelenheim palatio publico in mense Iunio, VIII. Kalendas Iul., regnante domno Hlothario Caesare, anno reversionis eius primo, successor factus patris in Francia, indictione III.

Dum²⁰ non est incognitum, sed a pluribus videtur esse compertum, qualiter ecclesia haec maxima Galliarum sub regno Francorum nostris perturbationibus et discordiis principum his temporibus agitur, unde et plurimi episcoporum aut vi aut timore propriis sedibus aut expulsi aut derelictis huc illuc vagantur. Inter quos etiam Ebo, archiepiscopus ecclesiae Remensis, a sede propria abreptus et ad praesentiam principum perductus est et per aliquot tempus in exilio detentus, inde reductus, praesentatus coram episcopis et, ut periculum suae instantis damnationis evaderet et commotiones principum mitigaret et se, redimendo tempus, meliori tempori reservaret, cum consilio ceterorum sacerdotali discessit ministerio, quia, ut rite fatebatur, utrumque ferre non posset, et rite ministerium suum peragere et minas discordiasque principum perferre, iubente Domino: *Si offers munus tuum ad altare et recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque munus tuum* et cetera. Nunc autem, quia Deus ecclesiam suam ad pacem referre videtur, ideo placuit principibus et magistris nostris episcopis, ut idem pastor ad ovile proprium revertatur et oves, quas invitus dereliquit, tuendas recipiat.

Quod* ego Theudoricus²¹ episcopus, sicut prius de illius discessu condolui, ita modo de eius reversione congratulor, quia saepe talia de aliis in gestis ecclesiasticis legimus, et ideo his con-

*) *Subscriptiones documenti in apologetici Ebonis forma priore inserti ita se habent (supra p. 798 l. 14—24):* Quibus ecclesiasticis debitis negotiis ego Teudericus²¹ Camaracensis episcopus adsensum canonice prebens, sicut prius de illius discessu compatiendo dolui, ita et modo ipsius de reversione congaudens constitutiones has seniorum vel fratrum roborando subscripsi, quia talia sepe contigisse et in aliis gestis ecclesiasticis legi. Hrothadus²² Suessionicus episcopus haec ita similiter roboravi. *Codex G pergit:* Hildegmannus²³ Belvacensis similiter. Lupus²⁴ Catalaunensis similiter. Ragenarius²⁵ Ambianensis similiter. Erpwinus²⁶ Silvanectensis similiter. Folcoinus²⁷ Tarawensis similiter. Immo²⁸

2 certandi S. 3 petendi S. 8 Hartarius episcopus] Samuhel episcopus iterum add. S. 9 Engilenheim Hloth. 10 VIII.] IX. S; cf. Gretser, *Opp. X*, 694, ubi idem numerus legitur. regnante] et imperante add. Hloth. * 12 Dum] S praemittit: Episcoporum gratulatio de eadem.

1) Moguntinus. 2) Vesontiensis. 3) Treverensis. 4) Tarantasiensis. 5) Ignotus. 6) Cenedensis? 7) Tullensis. 8) Valentinus. 9) Wormatiensis. 10) Strassburgensis. 11) Eporediensis. 12) Gratianopolitanus. 13) Lausannensis. 14) Ignotus. 15) Paderbornensis. 16) Bergomensis. 17) Leodiensis. 18) Brixienensis. 19) Comensis. 20) Documenti huius ab ipso Ebone conflati (v. supra p. 798 ann. 1) altera et valde diversa recensio legitur in apologetici forma priore, supra p. 798. Variam lectionem addere supersedimus, nomina autem episcoporum ex illa l. 28 sqq. reperientur in nota adpersa. 21) Cameracensis. 22) Suessionensis. 23) Bellovacensis. 24) Catalaunensis. 25) Ambianensis. 26) Silvanectensis. 27) Teruanensis; cf. H. Schrörs, 'Hinkmar Erzbischof von Reims' p. 27 ann. 2. 28) Noviomacensis.

stitutionibus, quas fratres nostri constituerunt, subscribo. Hildemannus¹ haec ita adsentiendo similiter. Ragenarius² similiter. Fulcuinus³ similiter. Simeon⁴ similiter. Rothadus⁵ similiter. Erpooius⁶ similiter. Lupus⁷ similiter. Emmo⁸ similiter.

Noviomacensis similiter. *Codex P autem post verbum roboravi (p. 805 l. 32) pergit: Hildemannus¹ Belvacensis similiter. Simeon⁴ Laudunensis similiter. Erpwinus⁶ Silvanectensis similiter. Raginharius² Ambianensis similiter. Emmo⁸ Noviomacensis similiter. Folewinus³ Tarawensis similiter. Inter novem episcopa nomina, quae exhibet S, deest in codice G apologetici prioris Simeon Laudunensis, in codice P eiusdem Lupus Catalaunensis. S, G et P differunt denique in ordine nominum.*

1) Bellovacensis. 2) Ambianensis. 3) Teruanensis; cf. H. Schrörs, 'Hinkmar Erz-
bischof von Reims' p. 27 ann. 2. 4) Laudunensis. 5) Suessionensis. 6) Silvanectensis.
7) Catalaunensis. 8) Noviomacensis.

3. Narratio clericorum Remensium.

Cum Ebonis archiepiscopi vita rebusque gestis quae in narratione clericorum Remensium referuntur tam arte cohaerent, ut eam hoc iam loco edere decreverimus, etsi in
tomo quoque sequenti conciliorum locus minime deesset. Libellus enim similiter spectat
ad litem inter Hincmarum archiepiscopum Remensem (845—882) et clericos ab Ebone
ordinatos, de qua acrius quam iustius (v. Nicolai I. epistolas, Mansi XV, 740. 747;
Jaffé-E. n. 2822. 2823) in synodo Suessionensi anno 853. habita (cf. 'Neues Archiv'
XXVI, 618 sq.) actum est.

Quo quidem tempore narratio conscripta sit, statui non iam potest. Inter acta
synodi Suessionensis certe enumerari non debet, id quod saepius factum est (cf. Hefele,
'Conciliengeschichte' ed. 2. IV, 181 sq.), sed compluribus sine dubio annis post illam
in lucem prodiit. Bene enim Fr. Maassen ('Anzeiger der Wiener Akademie der Wissen-
schaften, phil.-hist. Classe' a. 1882, tom. XIX, 75 sq.) docuit de illo conventu quasi diu
antea congregato verba fieri; illa praeterea verba nos fere tunc temporis quattuordecim
numero scripta non esse ipso concilii tempore, sed fortasse versus annum 866., quo sex
tantum ex clericorum numero superstites erant; cf. Hincmari opp. ed. Sirmond II, 284. 289.
Ad sedem Romanam clericos post damnationem Suessionensem appellasse ex Leonis IV.
papae (847—855) epistola ad Hincmarum missa (MG. Epp. V, 589; Jaffé-E. n. 2632)
apparet. Neque vero coniecturae, qua Schrörs ('Hinkmar Erzbischof von Reims' p. 65)
libellum pro appellatorio haberi vult, assentiri ausim, cum huius naturae nulla occurrant
vestigia. Fortasse fragmentum tantum libelli ad nostra tempora pervenit; ultima certe
verba, qualia nunc sunt, sensu carere videntur et plura insuper desiderantur, quibus de
lite uberius actum esse credas. Utut res se habet, ne de auctore quidem quidquam pro
certo affirmari licet. In medio enim relinquenda est sententia, qua Schrörs (l. l. p. 66
ann. 67) Wulfadum quasi auctorem proposuit. Cui sub fine narrationis primas fere
partes attributas esse, ut constantia eius laudibus efferatur, non negaverim, sed num plura
inde efficiantur valde dubium est. De fide libelli Schrörs bene disseruit, sed in diudi-
canda eius natura sibi ipsi contradixit¹.

1) Cf. l. l. p. 65: 'Eine ihrer Appellationsschriften liegt wahrscheinlich in der Narr. cler. Rem. vor'; p. 66 ann. 67: 'Aus dieser Hervorhebung der Person Wulfads dürfte es wahrscheinlich werden, dass die Abfassung der Narratio mit dessen Angelegenheit im Zusammenhang steht'; cf. l. l. p. 270 sqq. de causa Wulfadi.

Narratio clericorum Remensium, cuius inscriptionem primus editor fortasse excogitavit, legitur 1) apud A. Duchesne, *Historiae Franciae scriptores duodecim* (Lutetiae Parisorum 1636) II, 340 ex codice Atrebatensi (= A), 2) in codice Parisiensi latino 12710 (antea Sangermanensi 646, tum 1085) saec. XII. fol. 5—6' (= P), quem iam adhibuit Bouquet (v. infra) et in usus nostros inspexerunt vel contulerunt vv. dd. H. Omont, O. Cartellieri, M. Krammer.

Edd.: Duchesne, *Hist. Franciae scriptores* II, 340. Bouquet VI, 251 (extr.). VII, 277. Migne, *Patrol. lat.* CXVI, 17.

Deserente omni populo Ludovicum imperatorem et transeunte ad filium eius
10 Lotharium Ebbo etiam episcopus inter eos ad eundem se contulit Lotharium. Qui scilicet Lotharius, veniens per imperialia palatia, adduxit secum patrem suum Suesionis ad monasterium sancti Medardi, ibique hortantibus et iubentibus ceteris episcopis seu primoribus regni coactus est Ebbo, quia in diocesi eius erat, illi inponere publicam penitenciam¹; unde nimiam et perpetuam eius incurrit offensam.

15 Inde vero plurima pars procerum ac populi verterunt se iterum ad iamdictum imperatorem, deserentes eius filium Lotharium, et restituerunt eum in imperium apud monasterium sancti Dyonisii². Morabatur autem tunc temporis Ebbo episcopus in monasterio sancti Basoli³ infra parrochiam Remensem, claudus utroque pede et nimia afflictus infirmitate. Timens vero, quia nec cum Lothario exire poterat nec animum
20 imperatoris adversum se quicquam emollitum habebat, ne, sicut tali turbine furoris fieri solet, a levibus et indisciplinatis hominibus quasi pro fidelitate domni imperatoris perderetur, iussit se deportari ad quendam fluvium nomine Matronam⁴, qui propius erat, et mitti in navem⁵ atque Parisius⁶ ad quendam deduci cellulam cuiusdam reclusi, sperans se ibi tute posse manere, usque dum aut animum imperatoris quoquomodo placare potuisset aut recepta sanitate ire post Lotharium valeret. Audiens vero domnus
25 imperator eum illuc transfugisse, misit et iussit eum deduci sub custodia ad Voldam⁶ monasterium sancti Bonifacii ibique servari et post biennium adduci ad Teotonisvillam in parrochia Mettensi, ubi erat placitum imperatoris publicum⁷. Praesentatus autem concilio episcoporum, accusatus est ab imperatore atque, diu nimis terroribus maceratus, inito tandem consilio cum ceteris coepiscopis et fratribus suis, quia episcopus
30 nec archiepiscopus suis omnibus bonis expoliatus subque custodia tentus et ab ecclesia sua sequestratus in synodo apostolica auctoritate non convocata neque eius legatione

Lemma editionum praeviarum: Narratio clericorum Remensium, qualiter Ebbo Remorum archiepiscopus, quod in Ludovicum Pium imperatorem conspiraverat, ab episcopis depositus anno DCCCXXXV.
35 et post ipsius Ludovici mortem sedi suae restitutus ac deinde iterum deiectus est.

9 imperatorem] inper- saepius P. 11 imperialia P. 13 plubicam P. 16 eum in] euni P.
inperium P. 17 Dionysii A, Dionisii P. 18 parrechiam hic et infra P. 19 cum] com saepius P.
22 Matronam] Maternam P. proprius P. 23 miti P. Parisius — deduci] deduci Parisius ad
quandam P. 24 se deest A. manere deest P. 27 Bonifacii hic et infra P. 31 expoliatur A. P.
40 custodya P. 32 sinodo] sindono P.

1) Cf. supra p. 695 de concilio Compendiensi anni 833. 2) Anno 834. mensis Martii die 1.; cf. Mühlbacher² n. 926 p. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' II, 90 sq. 3) Hodie St. Bâle; cf. Simson, l. l. II, 131 ann. 5. 4) Marne fl.
5) Cf. quae supra p. 696 sqq. ex epistola concilii Tricassini anno 867. habiti, ex Flodoardi
45 historia Remensis ecclesiae, ex litteris Karoli regis ad Nicolaum I. papam missis protulimus.
6) Hodie Fulda. 7) V. supra p. 701 sqq.

roborata damnari nullatenus iuxta decreta sanctorum patrum¹ potuisset nec diutius in talibus torqueretur et etiam sanus corpore iram maximi principis quocumque modo declinaret, coactus scripsit libellum hunc:

Ego² Ebbo, indignus quondam episcopus, recognoscens fragilitatem meam et pondera peccatorum meorum, testes confessores, Aiulfum³ videlicet archiepiscopum et Badaradum⁴ episcopum neenon et Modoinum⁵ episcopum, constitui mihi iudices delictorum meorum et puram ipsis confessionem dedi quaerens remedium poenitendi et salutem animae meae, ut recederem ab officio et ministerio pontificali, quo me recognosco esse indignum, et alienum me reddens pro reatibus meis, in quibus me peccasse secreto illis confessus sum, eo scilicet modo, ut ipsi sint testes alio succedendi et consecrandi subrogandique in loco meo, qui digne praeesse et prodesse 10 possit ecclesiae, cui hactenus indignus praefui; et ut inde ultra nullam repetitionem aut interpellationem auctoritate canonica facere valeam, manu propria mea subscribens firmavi.

Quorum testium vel confessorum testimonium in successione et in consecratione alterius nullus unquam requisivit, cum etiam unus eorum, Badaradus⁴ scilicet, in restitutione Ebbonis fuerit. Finito autem concilio, reductus est sub arta custodia ad eundem 15 sancti scilicet Bonifacii monasterium⁶; post aliquantum vero temporis commendatus est similiter ad custodiendum Freculfo Lexoviensi episcopo, inde etiam Bosoni abbati in monasterium sancti Benedicti⁷, sub cuius manu exulabat, quando dominus imperator viam totius ingressus est carnis⁸.

Defuncto autem imperatore reductus est a iamdicto Bosone abbate ad Lotharium 20 et obviavit ei apud Ingelenhaim; ubi congregata synodo auctoritate apostolica et praeceptione Lotharii imperatoris apud eam restitutus est⁹ ab his episcopis: Drogone¹⁰ episcopo, Hecti¹¹ archiepiscopo, Othgario¹² archiepiscopo, David¹³ archiepiscopo, Amalwino¹⁴ archiepiscopo, Ioseph¹⁵ archiepiscopo, Audax¹⁶ archiepiscopo, Adalulfo¹⁷ episcopo, Erminio¹⁸ episcopo, Badarado¹⁹ episcopo, Aganone²⁰ episcopo, Samuel²¹ episcopo, 25

2 quodcumque -P. 3 coactus P. 5 testes] et add. A. Bladaradnm A. 6 michi P. 8 redens P. 9 sint] sunt A. P. 10 alium A. succedendi] succendi P. comseerandi P. prae-esse] precem P. 12 firmavi] Ebo quondam episcopus subscripsi (v. p. 699 l. 27, p. 702 l. 19 sq.) de-sunt sicut supra p. 797 l. 13, p. 803 l. 9. 15 consilio P. 17 Luxoviensis P. 21 Ingelenhain P. 22 Lotarii P. 24 Andaux A, Audaux P. Adalufo P. 25 Eimino P. 30

1) *Allegantur hoc loco decretales Pseudoisidorianae, ex quibus conferatur praef. c. 8: Synodorum vero congregandarum auctoritas apostolice sedi privata commissa est potestate, nec ullam synodum ratam esse legimus, quae eius non fuerit auctoritate congregata vel fulta (ed. Hinschius p. 19), quibuscum coniungenda sunt epistola Marcelli secunda c. 10, Iulii decreta cc. 5. 13, Damasi decreta c. 9 (l. l. p. 228. 459. 471. 503); cf. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' 35 ed. 2. II, 532. V. etiam apud Pseudoisidorum epistolam secundam Felicis I. papae c. 10 (l. l. p. 201): Nam si suis fuerit (episcopus) aut ecclesie sibi commisse rebus expoliatus aut, quod absit, quod alienum ab omnibus esse debet fidelibus, a sede propria eiectus aut in detentione aliqua a suis ovibus fuerit sequestratus, tunc canonicae antequam in pristino restituatur cum omni privilegio suo honore et sua omnia, quae insidiis inimicorum suorum ei ablata fuerunt, 40 legibus redintegrentur, nec convocari nec iudicari poterit, nisi ipse pro sua necessitate, minime tamen iudicandus, advenire sponte elegerit. Cf. Hinschius, l. l. p. CCI. 2) V. supra p. 702 sq. 797. 803; v. etiam p. 699. 3) Bituricensem. 4) Paderbornensem. 5) Augustodunensem. 6) Cf. epistolarum Fuldensium fragm. 13; MG. Epp. V, 520. 7) Floriacense (Fleury); cf. Simson, l. l. II, 137. 8) 840 Iun. 20. 9) V. supra p. 791 sqq. de Ebonis 45 restitutione in concilio Ingelheimensi anni 840. 10) Mettensi. 11) Treverensi. 12) Moguntino. 13) Rectius episcopo, scil. Lausannensi. 14) Vesontiensis. 15) Rectius episcopo, scil. Eporediensis. 16) Tarantasiensis. 17) Gratianopolitano. 18) Cenedensi? 19) Paderbornensi. 20) Bergomensis. 21) Wormatiensis.*

Rodingo¹ episcopo, Frothario² episcopo, Gisleberto³ episcopo, Adone⁴ episcopo, Hram-
perto⁵ episcopo, Ratulfo⁶ vocato episcopo, Hartgario⁷ vocato episcopo, Amalrico⁸
vocato episcopo, Bosone abbate ex monasterio sancti Benedicti⁹ cum aliis quampluribus
abbatibus, presbyteris atque diaconibus.

5 Remissus est autem a iam dicto imperatore Lothario seu a praefato concilio ad
sedem propriam, Remensem scilicet ecclesiam. Ad quam veniens VIII. Idus Decembris¹⁰
receptus est ab episcopis suffraganeis suis, Rothado¹¹ episcopo, Simeone¹² episcopo,
Lupo¹³ episcopo, Erpuino¹⁴ episcopo, una cum legatis omnium aliorum episcoporum
10 Remensis dioceseos, qui, variis detenti infirmitatibus illuc corporali praesentia occurrere
praesentiam, insuper etiam a canonicis et monachis atque corregionalibus presbyteris
totius diocesis, cum infinita multitudine utriusque sexus, qui omnes cum ramis pal-
marum et cereis ardentibus laudesque Deo intimis ex cordibus et excelsissimis vocibus
proclamantes longe ei ab ecclesia obviaverunt et usque ad ecclesiam indesinenter
15 psallentes eum perduxerunt. Tunc oratione completa silentioque imposito ascendit
Rothadus¹¹ episcopus ambonem, ducens secum Ingobertum monachum, et primo adlocutus
est gaudenti plebe de desiderabili reversione proprii pastoris et qualiter restitutus a
sancto concilio seu ab imperatore Lothario eis remittebatur; et iussit Ingobertum
monachum alta voce ipsam eius restitutionem legere. Dederunt etiam praesente omni
20 ecclesia legati episcoporum unusquisque assensum proprii sui episcopi et plebis
scriptum; qui omnes ecclesiae ab Ingoberto monacho publice relecti sunt. Ad ultimum
dedit Vitaus, corepiscopus et vicarius Theoderici¹⁵ episcopi, assensum infrascriptum,
quem ideo hic prae ceteris inseruimus, quatinus in eo et res gesta licet breviter
comprehensa liquidius cognosci possit et consensus eorum, qui praesentes adesse non
25 valuerunt in restitutione eius, manifestius intelligi:

Dum¹⁶ non habetur incognitum, quod a pluribus videtur esse compertum, qualiter ecclesia
haec maxima Galliarum sub regimine Francorum diversis perturbationibus ac discordiis principum
indignatione violenta istis temporibus agitata vexatur, unde et plurimi episcoporum, a propriis
sedibus expulsi aut timore derelictis gregibus, diversis in partibus exulantur. Inter quos etiam
30 Ebbo archiepiscopus Remensis ecclesiae, raptus a propria sede principum indignatione violenta, in
exilio ductus est. Unde et reductus sub custodia, ut periculum imminens evaderet et furores
persequentium mitigaret, redimendo tempus, ut meliori se tempori reservaret, cum consensu
episcoporum pontificali secessit a ministerio, dum inter terrores et discordias ratio non sinit im-
molare victimas, dicente Domino: *Si offers munus tuum ad altare et ibi recordatus fueris, quia* Matth. 5.
23. 24.

35 2 Harcarrio A. P. 10 et deest P. 11 presbyteris] litteris A. 15 perduxerunt] produxerunt P.
16 Rothaldus P. 21 ecclesiae ab] ab ecclesie P. 24 adesse] ad se P. 25 magnifester P.
27 regimine] regione P. 28 indignatione violenta istis] his Apol. volenta hic et infra P. agita-
tata P. a propriis] vi propriis a Apol. propiis P. 30 Ebo Apol. violenti Apol. 34 ibi
deest Apol.

40 1) Sedis ignotae. 2) Tullensi. 3) Sedis ignotae. 4) Valentino. 5) Brixien-
6) Strassburgensi. 7) Leodiensi. 8) Comensi. 9) Cuius nomen supra p. 793 deest; v. etiam
p. 791 l. 26. 10) 840 die 6. mensis Decembris; cf. supra p. 797 l. 34 sqq. 11) Suessonico.
12) Laudunensi. 13) Catalaunensi. 14) Silvanectensi. 15) Cameracensis. 16) Ad-
hibita est ea recensio documenti ab ipso Ebbo conflati (v. supra p. 798 ann. 2), quae legitur
45 in eius apologetici forma priore (supra p. 798), sed paucis mutatis vel additis; de altera recen-
sione v. supra p. 805 sq.

frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum et cetera. Postquam vero Deus ecclesiae suae tranquilliora tempora reddidit, placuit principibus et magistris ecclesiasticis, ut isdem pastor ad debitum ovile reverteretur et oves, quas compulsus reliquerat, tuendas iterum reciperet. Quibus et ecclesiasticis debitis negociis ego Theodericus Camaracensis episcopus assensum canonice praebens, sicut prius de illius discessu compatiendo dolui, ita et modo de ipsius reversione congaudens constitutiones has seniorum vel fratrum roborando subscripsi, quia talia sepe contigisse et in aliis gestis ecclesiasticis legi*.

His ita peractis, iterum reboantibus signis et vociferante omni ecclesia: 'Te Deum laudamus', ductus est iam saepe dictus Ebbo episcopus in vestiarium et indutus episcopalibus vestimentis, similiter etiam alii episcopi, et processerunt cum eo ad celebrationem missae. Nam Rothadus episcopus¹, dextra manu eum sustentans, habuit suae partis Lupum Catalaunensis ecclesiae episcopum et Hirminfredum presbyterum, postea vero Belvacensis ecclesiae episcopum²; sinistra autem manu sustinens eum Simeon episcopus³, similiter suae partis Erpuinum episcopum⁴ et Vitaum Camaracensis ecclesiae corepiscopum. Et sic ad sanctum altare cum eo procedentes ad propriam sedem eum deduxerunt atque cum eo cuncti sedentes in omni pontificali officio ipsa die ei communicaverunt. Fuerunt autem per longum spacium eius exulatus ordinati episcopi eo absente Simeon³ episcopus, Lupus⁵ episcopus, Erpuinus⁴ episcopus, quod omnimodis sanctissimis prohibetur canonibus⁶. Qui completa cum omni gaudio et laetitia consecratione et solemnitate sacrificii praesente omni ecclesia deprecanti sunt eum, ut ipsius auctoritate eorum statueretur ac roboraretur ordinatio. Qui benignissime eorum preces obaudiens dedit eis publice coram sacrosancto altari anulos et baculos suae auctoritatis in confirmatione eorum ordinationis et allocutus est de eis omni ecclesiae, ut scirent universi se in caritate, quae ex Deo est, eorum ordinationi consentire atque subscribere.

Postea vero accipiens auxilium et legationem iam saepe fati Lotharii imperatoris ad limina beatorum perrexit apostolorum, non satis habens in restitutione sua sine

*) *Textus documenti spurii in Ebonis apologetico pergit (supra p. 798 l. 17—24):* Hrothadus Sues-
sonicus episcopus haec ita similiter roboravi; (*codex G*): Hildemannus Belvacensis similiter.
Lupus Catalaunensis similiter. Ragenarius Ambianensis similiter. Erpwinus Silvanec-
tensis similiter. Folcoinus Tarawensis similiter. Immo Noviomacensis similiter; (*codex P*):
Hildemannus Belvacensis similiter. Simeon Laudunensis similiter. Erpwinus Silvanec-
tensis similiter. Raginharius Ambianensis similiter. Emmo Noviomacensis similiter.
Folewinus Tarawensis similiter. *G omittit Simeonem Laudunensem, P Lupum Catalaunensem.*
Documenti altera recensio (v. supra p. 805 l. 25 sqq.) exhibet omnia novem episcoporum nomina.

1 ibi *deest Apol.* et cetera *desunt Apol.*, sed *cf. p. 798 l. 30.* 2 tranquilliora *P.* magistra-
tibus *A*, magistratis *P.* 3 idem *Apol.* iterum] idem *A. P.* 4 et *deest Apol.* Teudericus *Apol.*
Camaracensis *P.* 5 discessu *P.* et *deest P.* de ipsius] ipsius de *Apol.* 6 subscrixi *P.*
8 reboantibus] roboantibus *B.* 13 sustinens eum] sustens eum *P.* 14 similiter — corepiscopum]
supple habens; v. l. 11. 16 cuncti] cutti *P.* 17 exultatus *P.* 19 eumpleta *P.* 22 sacrosancti
altaris *P.* 23 ecclesia *P.* 24 atque subscribere] absque subsistere *A.*

1) *Suessonicus.* 2) *Scilicet Hildemannum, qui decreto episcoporum subscripsit (v. l. 29. 32).*
3) *Laudunensis.* 4) *Silvanectensis ecclesiae.* 5) *Catalaunensis.* 6) *Nihil contra canones*
factum esse censet Bouquet (l. l. VII, 279 ann. d), ut ordinationes per eius absentiam factae
validae fuerint. Cf etiam Hinschius, 'Kirchenrecht' I, 84 ann. 1.

apostolicae sedis auctoritate, consensu tantorum episcoporum et aliorum bonorum hominum; ubi a piissimo ac spiritali patre Gregorio, domno videlicet apostolico, benignissime est receptus et apostolica auctoritate plenissime restitutus, sicuti penes nos habemus¹. Postremum denique functis pacifice plus quam biennio² omnibus episcopalibus officiis vocavit nos iam saepefacta mater Remensis ecclesia ad gradus ecclesiasticos, ad quos, Deus novit, non importune nos gessimus, sed electione ministrorum ecclesiae magistrorumque nostrorum, acclamatione etiam atque oblatione totius ecclesiae delati sumus.

Post haec vero dividentes inter se regna paterna³ Lotharius imperator ac domnus noster Karolus, gloriosissimus rex, devenit iam saepe dicta mater nostra Remensis ecclesia in partem et ditionem gloriosissimi regis Karoli, cum quo erat gratissimus ac potentissimus Fulcho abbas⁴, qui ipsam ecclesiam domni Ludovici imperatoris antea presbyter obtinuerat et gratia eiusdem regis, cum quo erat, iterum adeptus est eam.

4 functos A. 5 saepefacta P. 10 gloriosissim- hic et infra P. 12 domni] ita A. P, sed
15 fortasse corrigendum est dono vel gratia domni; v. l. 13 et p. 812 l. 4.

1) Cf. Gregorii IV. (827—844) epistola ab ipso Ebone conflata, MG. Epp. V, 81 (Jaffé-E. n. 2583—2585). K. Hampe, 'Neues Archiv' XXIII, 180. Errant autem aut mentiuntur auctores libelli, cum Ebonem, antequam iterum expulsus sit, Romam profectum esse dicunt; cf. epistola concilii Tricassini 867, Mansi XV, 793 sq.; cf. Schrörs, l. l. p. 35. 66 ann. 68. 2) Non per biennium, sed per unum annum (cf. Schrörs, l. l. p. 34) Ebo post restitutionem sedem Remensem tenuit; cf. epist. concilii Tricassini 867 ad Nicolaum papam missa (Mansi XV, 793): Ebo . . . episcopale ministerium, suffraganeis ecclesiae Remorum episcopis praesentibus ac conniventibus, agere coepit et . . . Wulfadum . . . et eius collegas tempore canonico ordinavit; qui . . . (Ebonem) sollemniter sacrum officium et pacifice per annum circiter celebrare viderunt et non se ad sacros ordines provehendo importune ingesserunt, sed acclamatione et attestatione ipsius ecclesiae, ut ordinarentur, oboedierunt (v. supra l. 6 sqq.). Et hoc modo . . . per illud temporis spatium Ebo Remensem ecclesiam tenuit, donec Karolus resumptis viribus et copiis Sequanam transmeavit et in Belgicam regionem iterum reversus fuit (anni 841. autumnus). Quod audiens Ebo, relicta Remensi ecclesia, ad Hlotharium secessit et in eius familiaribus obsequiis, vario eventu accidente inter illum et fratres eius, mansit et in Cisalpinis regionibus abbatiam sancti Remacii, sed et abbatiam sancti Columbani in Italia apud eum obtinuit, ubi rerum proprietatem pretio comparavit et per idem tempus ipsius imperatoris diversas legationes in diversas partes peregit, usque dum anno incarnationis dominicae DCCCXLIII. una cum Drogone Mettensium episcopo sub Sergio papa (844—847) Romam adiit. . . . Demum Roma reversus, quodam processu temporum legationem in Graeciam a Hlothario sibi iniunctam suscepit, quam exequi detrectavit, et idcirco sibi ab eodem imperatore abbatibus ablatiis et a se data superscripta proprietate Hirringardi imperatrici (uxori Hlotharii), Hludowici largitione regis Germaniae in provincia Moguntina et regione Saxoniae, non longe a vicinitate finium Northmannorum, quibus a Paschali papa (I. 817—824) praedicator fuerat destinatus (cf. MG. Epp. V, 68 de anno ca. 822.), episcopium Hildenesheim vacans obtinuit; ubi etiam, auctoritate cuiusdam privilegii nobis ostensi, a beato Gregorio papa (IV. 827—844) sibi collati (cf. l. l. V, 81 spur.) connivente supra memorata sua restitutione (anni 840.), ministerium suum fine tenus exercevit; cf. MG. Capit. II, 173 l. 24, p. 264. Flodoardi hist. Rem. eccl. II c. 20, MG. SS. XIII, 474. 3) Anno 843. mense Augusto; cf. Mühlbacher² n. 1103 a. 4) Sancti Remigii Remensis, cui iam anno 835. Hludowicus imperator sedem Remensem commiserat; cf. Schrörs, l. l. p. 36 ann. 42.

Cuius imperium atque furorem metuens iam saepe dictus Ebbo episcopus, quippe qui necdum cum eodem rege pacificatus erat, cum Lothario, cui primitus adhaeserat, remanendo secessit et cum eo moratus, timens, quia nullatenus suam adipisci posset pacifice sedem, apostolica auctoritate et consensu episcoporum, dono etiam Ludovici regis Germaniae, adeptus est, pro tempore ipse vacans, vacantem sedem Hiltinesheim¹,⁵ adspirans semper ad propriam sedem². Quam siquidem a domno Karolo rege, licet valida pedum infirmitate gravaretur, repetisse multorum testimonio comprobatur; unde necessitate compulsus ad praedictam sedem Hiltinesheim revertens, secundum restitutionem apostolicae sedis episcopali officio functus usque in finem vitae immutabiliter fuisse convincitur, ubi inter cetera multa bona diversas etiam fecit ordinationes, quae¹⁰ absque ulla unquam reprehensione ab omnibus Deo amabilibus gaudenter amplexantur³.

Interea vero unusquisque nostrum in suo ordine pacifice ministravit atque cum omnibus ad eandem matrem ecclesiam confluentibus, tam episcopis quam etiam regibus atque cunctis potentibus, communicavit, donec iam supradictus Karolus rex eandem ecclesiam longo post tempore reverendo viro Hincmaro gubernandam commisit⁴, qui¹⁵ statim post ordinationem suam nobis infestus ministrare prohibuit. Cui cum humiliter causam nostrae abiectionis quaerendo interrogassemus, nullam nobis culpam obicere voluit, sed tamen a propriis officiis cessare praecepit. Qui autem ab ecclesia Remensi ex nobis recedere pro hac eadem interdictione noluerunt, absque ulla contradictione postea semper ministraverunt. Unde quanta iurgia et contentiones inter eum et²⁰ nostrum ordinatorem iam saepissime dictum Ebbonem extiterint, longum est litteris comprehendere, quia quod expetierat consequi nequivit. Obtinuit enim tandem apud piissimum Leonem papam, ut daret ei iudices suae vicissitudinis, Drogonem⁵ episcopum, Otgarium⁶ archiepiscopum, Hecti⁷ archiepiscopum et Gunbaldum⁸ archiepiscopum; unde et litteris iam dicto Hincmaro mittens praecepit, ut eis suam vicissi-²⁵ tudinem habentibus ad causas reddendas contra Ebbonem se Treveris praesentaret. Quod minime, variis intervenientibus occasionibus, ad effectum pervenit⁹. Ista, quae inter haec duo signa habentur, ab ipso monacho et ab his, qui interfuerunt, audivimus, nos tamen ipsi non vidimus. † Similiter etiam, ut fertur, sicut audivimus, quando pallium ab apostolica auctoritate isdem Hincmarus petiit¹⁰, non antea impetrare potuit,³⁰ quam ab Ermenardo quodam Orbacensi¹¹ monacho eidem sanctae Romanae sedi sacra-

1 quippe P. 3 adipici P. 4 dono] ita A, domno P. 5 Hiltineheum P. 8 Heltinesheim hic et infra P. 9 episcopali P. 13 ad eandem] ab eadem P. 14 communicant P. eadem P. 15 reverendo] revertendo P. 17 causam nostrae] ita e coni., culpam nostram A. P. abiectionis P. nulla P. 20 contentiones] condiciones P. 21 lungum P. 27 affectum P. 30 hisdem P. 35 31 quodam] cuidam P.

1) De tempore, quo Ebo Hildesheimensem episcopatum adeptus sit (anno circiter 845.) v. Poenitentiale Hrabani c. 34, MG. Epp. V, 514. Schrörs, l. l. p. 476 sqq. 2) V. Leonis IV. epistolam (MG. Epp. V, 605; Jaffé-E. n. 2618), ubi verba sunt de Ebone, qui pro illicita subsecratione (Hincmari) . . . ter sedem apostolicam interpellaverat. 3) De Ebonis die supremo⁴⁰ (851 Mart. 20) et ordinationibus ab Alfrido successore annullatis cf. Dümmler, 'Geschichte des ostfränkischen Reiches' ed. 2. I, 262. 4) Hincmarus electus est in synodo Bellovacensi (845 Apr. 18), ordinatus 3. die mensis Maii eiusdem anni; cf. Schrörs, l. l. p. 39 ann. 60. 5) Mettensem. 6) Moguntinum. 7) Treverensem. 8) Rotomagensem. 9) Cf. Hincmari ad Nicolaum papam epistola; Opp. ed. Sirmond II, 304. Schrörs, l. l. p. 53 sq. 61. 10) V.⁴⁵ Hlotharii I. epistolam ad Leonem IV. (Mühlbacher² n. 1149) eiusque responsum (Jaffé-E. n. 2607), MG. Epp. V, 609. 591. Schrörs, l. l. p. 58 ann. 28. 11) Hodie Orbais monasterium.

mento firmatum est Ebbonem iam saeculo decessisse, cum adhuc, licet senectute et variis infirmitatibus gravatus, superstes tamen, sedem Hiltinesheim pacifice regeret ac gubernaret. Sed tamen in ipsis apostolicae auctoritatis litteris, quibus eidem Hinemaro usus pallii concessus est, caute, ut in scriniis sanctae matris Romanae ecclesiae inveniri potest, insertum legitur: Concedimus¹ tibi usum pallii, salva tamen contentione, quae inter te et Ebbonem habetur †. Ad quam contentionis litem finiendam nullo imperio, nulla umquam auctoritatis praeceptione isdem Ebbo pervenire meruit. Illis autem ita contendentibus, nos semper humiliter et pacifice nostram sustinendo portavimus ignominiosam deiectionem.

Defuncto autem iamdicto ordinatore nostro mense Martio², statim obtinuit dominus noster Hincmarus apud Karolum regem, ut convocaret synodum Suessionis apud monasterium sancti Medardi³, et iussit nos fere tunc temporis XIII numero presbyteros et diaconos illuc ire, promittens se de nobis misericorditer tractaturum. Qui renuentes et humiliter deprecantes, ne nos illuc ad maiorem nostram confusionem ire faceret et deiectionem, non audivit, sed potius magistris nostris praecepit, ut omnimodis nos illuc ire facerent; quod et fecerunt. Venientes autem illuc praecepit nobis dare libellum proclamationis; quod minime volebamus, scientes iam ex parte, sicut et postea manifestius cognovimus, quid de nobis tractabatur. Tamen, licet coacti, dedimus ceteri, excepto uno⁴, qui, priusquam Ebbo removeretur, litteris canonicis traditus est Liutado Vincensi⁵ episcopo et postea licentia et deprecatione ipsius nobiscum ordinatus. Ipse enim erat cum Karolo rege et nullatenus ad synodum venit, quippe cuius proprius episcopus ibi non erat. Sed nec ipse, sicuti et nos, ad synodum canonice vocatus advenerat. Ideoque suum nomen illuc scriptum non misit, licet dicatur scripsisse in libello a nobis violenti praeceptione subscripto et per Sigloardum et Leutonem atque Isaac illuc transmississe, quod minime fecit. Dato autem libello surgens dominus noster Hincmarus archiepiscopus elegit sibi iudices, Wenilonem⁶ archiepiscopum, Amalricum⁷ archiepiscopum, Pardulum⁸ quoque episcopum suum suffraganeum, commendans ei etiam locum suum. Iussit autem nos eligere, qui iam ab ipso solo, si fas est dicere, non canonice excommunicati eramus. Manentes autem in hac maxima tribulatione, timentes, quod, si non eligeremus, superbiae et arrogantiae deputaretur, si autem eligeremus, nullatenus nobis profuturum sciebamus, cum omnia violenter nobis extorquebantur, quia scilicet nos proloqui nequaquam cedebat, vel condemnationis praeiudicium vel evocatio non legalis ad synodum. Iudices etiam, qui erant a nobis eligendi, quoniam non interposita temporis dilatione, verum subitae necessitudinis interpellatione

35 3 Hinemarto P. 4 invenire P. 6 te] se P. 7 Illas P. 13 missericorditer tractarum P.
19 qui] quid P. 20 Vincenciensi P. 21 quipe P. 22 canonica P. 23 scripsisse] serpsisse P.
24 volenti A. P. 25 tranmississe P. 26 Wemilonem P. 27 suffrageum P. 28 suum] sum P.
29 canonocice P. Manentes — iudicaturi (p. 814 l. 2)] sensus aliquatenus hiare videtur, nisi quaedam excidisse aut textum mutilum esse putaveris. 31 violenter] volebantur P. 32 quia scilicet] scilicet quia P.

40 1) De hac re nihil aliunde constat. 2) Obiit anno 851. die 20. mensis Martii; cf. Dümmler, l. l. I, 262 ann. 1. 3) V. acta synodi Suessionicae anno 853. mense Aprili habitae; Mansi XIV, 982 sqq. In actione I. a Sigloardo archidiacono Remensis ecclesiae nomina recitantur clericorum, Rodoldi videlicet, Gislaldi, Wulfadi, Fredeberti ex canonicis, Sigismundi ex monasterio sancti Theodorici; ex monachis autem de monasterio sancti Remigii aderant Nortuinus, Heinradus, Mauringus, Anteus, Teutlandus, Haroaldus, Radulphus et Wicpertus.
4) Scil. Wulfado, qui, ut patet ex act. I. synodi laudatae, tum in monasterio Suessionensi iacebat infirmus. 5) Hodie Vence. 6) Senonensem. 7) Turonensem. 8) Laudunensem.

essent eligendi, cum secundum legum constituta per temporis spacium eligi iudices debeant, ut possint diligenter edoceri, quibus de rebus sint iudicaturi¹.

1 cumstituta P. 2 iudicaturi] indicari P, ubi eadem manu sequitur narratio de morte et sepultura Hludowici imperatoris, quae fluxit ex vita Hludowici c. 64, MG. SS. II, 648.

1) In act. I. synodi Suessionensis haec leguntur, postquam de Hincmari libello de electione iudicum actum est: (Hincmarus) recedens de loco suo posuit sedere coepiscopum suum Pardulum Laudunensem in hoc iudicio, . . . quod servaret locum primatus metropolis Remorum ecclesiae. Deinde, licet a metropolitano iudices electi sufficerent secundum canonicam auctoritatem (allegatur paulo ante Ansegisi collectio I c. 43 = Karoli M. admonitio generalis 789 c. 44 secundum concil. African. c. 89; MG. Cap. I, 400. 56), ne quererentur proclamantes se illius opprimi auctoritate, dedit eis licentiam, si vellent, eosdem vel alios quoslibet et quantoslibet ex consensu suo eligere iudices. Qui elegerunt praenominatos reverendos viros et superaddiderunt sibi velle constitui iudicem Prudentium Trecassinae civitatis episcopum; quod et praefatus non abnuvit Remensis archiepiscopus. Et sic missum est scriptum illorum de electione iudicum per . . . Sigloardum, . . . servantem archidiaconi Remensis ecclesiae locum, et Liudonem archidiaconum Laudunensis ecclesiae et Isaac diaconum Remensis ecclesiae ad Wulfadum eorum consortem . . . A quo iidem fratres in responsis synodo retulerunt, quod praefatae electioni iudicum usquequaque idem Wulfadus praeberet assensum eosdemque sibi iudices devote expeteret (Mansi XIV, 984 sq.).

62. CONCILIUM ANGELBERTI ARCHIEPISCOPI MEDIOLANENSIS.

842.

Sinodalis pragmatica Angelberti archiepiscopi Mediolanensis (824—860) unicum servat testimonium concilii anno 842. habiti, quod Mediolani fortasse congregatum est.

In editione paranda sequimur illam a Muratori, *Antiquitates Italiae V* (1741), p. 985 (= M) confectam, quam repeterunt Sassi, *Series archiepiscoporum Mediolanensium II*, 290. Gradonicus, *Brixia sacra* 121. Mansi, *Suppl. I*, 903. Mansi, *Conc. XIV*, 791. *Codex dipl. Langobardiae* 257 (*Hist. patr. mon. XIII*. 1873). — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 492.

† Angelbertus humilis beatae Mediolanensis ecclesiae antistes. Notum esse cupimus cunctis Christi Dei nostri cultoribus, quod confrater atque coepiscopus noster Rambertus¹ cum suorum sacerdotum aliorumque fidelium consensu in loco, ubi sanctorum Faustini et Iovitae martyrum corpora quiescunt, monachorum edificavit cenobium, super cuius perpetuo statu institutionem facere ipsamque nobis, ut nostro roboraretur precepto, curavit offerre². Et quia officii nostri est non extinguere bonorum, sed

1) Brixienensis (Brescia). 2) V. Ramberti diploma d. d. 841 Mai. 31; *Codex dipl. Langobardiae* 245.

magis magisque accendere studia, alacri devotione institutionem, quam iam predictus Deo gratus episcopus, nobis vero carissimus ideo edidit, ut salva maneret intentio res suas Deo dicantium et in ecclesia nobili omnibus canonicis horis divinum persolveretur officium et ut nullam quis pateretur tarditatem ad Dominum convertendi, firmare
 5 ac roborare hoc nostrae auctoritatis precepto curavimus, eo videlicet modo, ut nil amplius ab ipsa congregatione quam libra requiratur argenti liceatque ei absque superimpositione susceptum Deo persolvere votum, habeantque nihilominus licentiam de se ipsis semper abbatem creandi; et si umquam aliqua inquietudo eis illata fuerit, quicquid ab hac die ipsis datum fuerit vel adquirere quolibet modo vel arte potuerint in ipsorum sit
 10 potestate, quatenus, his libere utendo et quem voluerint defensorem habendo, quietius Deo valeant militare. Ut igitur institutio sancti coepiscopi nostri praedicti Ramberti a nullo successorum eius possit aliquo modo corrumpi, sed firma et inconcussa atque inviolata permaneat, per hoc nostrae auctoritatis praeceptum eam firmare curavimus, canonicè proclamantes, ut, si quis eam violare temptaverit, anathema sit. Quod etiam
 15 Andream ecclesiae nostrae notarium scribere iussimus propriaque manu subscripsimus anno dominice incarnationis DCCCXLII., anno etiam imperii christianissimi Lotharii imperatoris vicesimo tertio, indictione quinta.

(1) Angelbertus indignus episcopus confirmans subscripsi. (2) Ego Aldigisius¹ episcopus consensi et subscripsi. (3) † Gratia Dei Hagamo² episcopus huic sacre
 20 sinodali pragmatice manu mea subscripsi. (4) † Pancoardus³ episcopus subscripsi. (5) Ermenfredus⁴ episcopus subscripsi. (6) Walfericus⁵ episcopus subscripsi. (7) † Er- canbertus⁶ episcopus subscripsi. (8) Verendarius Curiensis ecclesiae episcopus subscripsi.

5 eo] et M. 8 et] eo M.

25 1) *Novariensis*. 2) *Bergomensis*. 3) *Cremonensis*. 4) *Tortonensis*(?), qui antea Hlotharii imperatoris cancellarius fuisse videtur; cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' II, 59. 5) *Sedis ignotae*. 6) *Laudensis*(?); cf. Gams, *Series episcoporum* p. 793.

APPENDIX.

ACTA SPURIA.

Reservatis ad tomum alterum conciliorum aevi Karolini actis synodalibus illis, quae certo anno adscribi non possunt (cf. 'Neues Archiv' XXIV, 492; sed v. quae v. cl. E. Seckel de concilio Namnetensi et de concilio quod putabatur Bisuntinensi exposuit, ⁵ ibid. XXVI, 39 sqq. XXIX, 308 sqq.), prodeunt in appendice hac nonnulla documenta spuria, ab eorum auctoribus conciliis intra annos 710. et 839. adscripta, quorum regesta iam dedimus in annalibus nostris, l. l. XXIV, 493—495. Omnium autem textum integrum frustra quaeres, cum n. 8 iam in collectione Monumentorum Germaniae editum sit, secluserimus praeterea diploma spurium Aldrici Senonensis archiepiscopi monasterio s. Remigii ¹⁰ ut dicitur anno 830. concessum, ideo quod cohaeret cum privilegio circa annum 845. conscripto (cf. 'Neues Archiv' XXVI, 613) et a nobis ipsis, dissertatione speciali praemissa (l. l. XXVII, 217 sqq.), iam editum est (l. l. XXVIII, 40), ita ut melius tomo alteri conciliorum aevi Karolini reservetur. De capitulari denique spurio concilio Ingelheimensi anni 826. adscripto iam supra p. 551 ann. 1 actum est, falsam Hludowici ¹⁵ et Hlotharii constitutionem de synodis anno 829. celebrandis supra p. 599 l. 27 sqq. invenies, interpolationem restitutionis Ebonis anni 840. supra p. 792 sq. et 804, instrumentum episcoporum provinciae Remensis de reditu Ebonis supra p. 798 (cf. p. 809 sq.) et, cum bis ab Ebone confectum sit, p. 805 sq.

1. CONCILIUM LEODIENSE SPURIUM.

710. Apr. 29.

Canones, qui synodo a sancto Huberto († 727; cf. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' ed. 5. I, 429) Leodii in ecclesia sancti Lamberti habitae adscribuntur, spurios esse apparet ex verbis Bonifatii supra p. 1 allatis. Qui si genuini essent, ille scribere anno 742. minime potuisset: Franci . . . ut seniores dicunt, plus quam per ²⁵ tempus octuginta annorum synodum non fecerunt (cf. Hefele, 'Conciliengeschichte' ed. 2. III, 361). Eos in antiquis monumentis cum temporis significatione esse annotatos quamquam primus editor affirmat, tamen ipsa verborum forma quin vestigia originis falsae atque modernae prae se ferat dubium non est, etsi F. Caneto his canonibus ficticiis pro veris uti non est veritus ('Revue de Gascogne' a. 1865, tom. VI, 244). ³⁰

Edd.: J. Roberti, Historia s. Huberti . . . primi Leodiensis episcopi (Luxemburgi 1621), p. 166. Hartzheim I, 32. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 493.

I. Forma verborum, in quibus consistit sacramentum baptismi, talis est: 'Ego baptizo te in nomine patris et filii et Spiritus sancti. Amen.'

II. Volumus autem pueros septenos et supra adduci ad episcopum confirmandos et adultos prius confiteri de peccatis suis.

III. Ut presbyter proprius alia sacramenta ecclesiastica ministrat, ita et saltem semel in anno ei confiteantur sua peccata subditi¹.

5 IIII. Diligenter eis explicet praecepta Dei et diebus dominicis exponat ea, quae ad salutem sunt animarum; quibus sanctum corpus Christi quotannis dabit ad manducandum.

V. Quodsi remisse presbyter ea curet, noverit se a Deo puniendum, qui ardentissimo desiderio oblatus est pro suis, quia voluit.

cf. Hebr. 7, 27.

10 VI. In omnibus se praebeat presbyter exemplum bonorum operum et super grege vigilet, cum inimicus homo promptissimus sit ad superseminandum in agro Dei zizaniam.

cf. Matth. 13, 25.

VII. Ecclesiae munda sint et altaria ornata decenter, cum in iis Deus habitet non solum Spiritus, sed et homo factus.

15 VIII. Ita tamen, ut id, quod oculos intrantis ab oratione potest avellere, non reperiatur in eis aut curiositas oculorum; sed sapiant universa et singula ignem immittendum in cor fidelis, adorare et orare venientis.

VIII. Infirmis misericordia Dei aperiatur, ita tamen, ut et iustitia comes sit. Sed venit Christus, ut nos redimeret et suo regno inscriberet volentes.

20 X. Defunctis certo sciant universi reddere Deum propitium missae sacrificia quotidiana, preces, donationes et ieiunia; quae ideo fieri postulamus, ut eorum animae requie citius potiantur aeterna, quam nobis Christus donare dignetur. Amen².

1) Cf. praeceptum q. d. paschale concilii Lateranensis IV. (a. 1215.): Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua solus peccata confiteatur fideliter, saltem semel in anno, proprio sacerdoti et iniunctam sibi poenitentiam studeat pro viribus adimplere, suscipiens reverenter ad minus in Pascha eucharistiae sacramentum, nisi forte de consilio proprii sacerdotis ob aliquam rationabilem causam ad tempus ab eius perceptione duxerit abstinendum (*Mansi XXII, 1007 sqq. c. 21*). V. etiam A. Kirsch, *Archiv für katholisches Kirchenrecht* LXXXIV, 527 sqq. 2) Addere placet verba primi editoris (l. l. p. 166) de fonte canonum suorum: *Claudius Despretz I. C. Atrebatensis et dominus de Queant . . . ex antiquis monumentis annotavit anno 710. mensis Aprilis die 29. (est is proximus annus post translatus episcopatum [sed cf. A. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' ed. 3. I, 327]) primam habuisse (scil. Hubertum) synodum Leodiensem in s. Lamberti ecclesia. Fidem illis 'antiquis monumentis' minime tribuendam esse apparet etiam ex p. 168, ubi haec leguntur: 'Anno 720. habuit s. Hubertus secundam synodum contra oppugnatores sacrarum imaginum, qui caput extulerant in sua parrochia episcopali, in qua secundam Romanam pro imaginibus sub s. Gregorio iuniore celebratam integre inseruit. Verba sunt ex iisdem eiusdem Claudii Despretz analectis'. Observandum autem est post mortem demum s. Huberti († 727) anno 731. mense Novembri a Gregorio III. (731—741) synodum Romanam de causa imaginum esse habitam; cf. K. Hampe, *'Neues Archiv'* XXI, 102 sqq., qui refutavit quae Hefele (l. l. III, 404 sqq.) de synodis Romanis a Gregorio II. (715—731) congregatis coniecit.*

2. EDICTUM SPURIUM DE METROPOLI MOGUNTINA.

745.

Edictum de Gewelîb episcopi Moguntini depositione et Bonifatii in archiepiscopum Moguntinum promotione spurium esse uberius evincere non oportet. Falsator quisquis fuit — fortasse M. Goldast, qui illud primus vulgavit — sine dubio usus est vita s. Bonifatii ab Othloho confecta, ubi lib. I c. 42 (MG. SS. II, 347 ann. 24. Vitae s. Bonifatii ed. W. Levison p. 156), postquam verba facta sunt de bellicosi illius episcopi facinoribus homicidiisque, haec leguntur: . . . sanctus presul Bonifatius inter cetera correctionis colloquia haec pariter in conventu synodali protulit, attestans nullum homicidii reatu pollutum debere episcopali sacerdotio fungi. Ad haec etiam ei obiecit propriis se oculis perspexisse illum cum avibus canibusque iocantem, quod episcopo nullatenus liceret. Audiens autem haec Gewiliob sentiensque se nullo modo contra stimulum vel secularis potentiae seu auctoritatis canonicae, quae mediante sancto Bonifatio in omnes coram positos deferebatur, calcitrare posse, iudicio consensit communi depositusque est ab ordine episcopali. Quo deposito statim sanctus Bonifatius a supradictis principibus, Karlmanno videlicet et Pippino fratre eius, ecclesiae Mogontiacensi preficitur. Et ut eius dignitas eminentior foret, decreverunt idem principes ecclesiam Mogontiacensem, quae prius alteri subiecta erat, metropolim omnium in Germania positarum ecclesiarum efficere moxque, legatione facta, illud a praesule apostolico impetrare; cf. etiam passio vel vita quarta s. Bonifatii c. 1, MG. SS. II, 354; ed. W. Levison p. 91. Re vera decreta synodi anno 745. celebratae perierunt. In ea Gewelîb depositum esse patet ex Zachariae epistola d. d. 745 Oct. 31 ad Bonifatium directa (MG. Epp. III, 325 l. 7 sqq. Jaffé-E. n. 2274), Bonifatius autem hoc anno Coloniensi metropoli praefectus est, unde anno 748. demum in Moguntinam transmigravit; cf. Hahn, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs 741—752', p. 74. 112. 203 sqq. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' ed. 3. I, 411 ann. 560 sqq. A. Werminghoff, 'Neues Archiv' XXXII, 221 sqq. 234 sq.

Edd.: Goldast, Constitutiones imperiales I (1613), p. 15. Lünig, 'Reichsarchiv' XVI, 1. — Reg.: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 52. 'Neues Archiv' XXIV, 493.

CAROLOMANNI I. ET PIPINI EDICTUM DE METROPOLI MOGUNTINA.

I. Gervilionem¹ Moguntinum pontificem, qui, quod hominis caede pollutus sit, sacerdotio fungi non potest, et quod cum avibus et canibus luserit, quod episcopo fas non est², cum omnium episcoporum calculis exauctoravimus ac deposuimus.

II. Eo autem deposito Bonifacium Moguntinae sedi praefecimus; et ut eius dignitas esset eminentior, statuimus hoc perpetuo edicto, ut ecclesia Moguntina amplius alteri subiecta non sit, sed in totius Germaniae caput ac metropolim levata existat³.

Actum in synodo.

1) De hac nominis forma cf. Vitae s. Bonifatii ed. W. Levison p. 91 ann. 7. 2) Cf. concil. Germanicum 742 c. 2, Suessionense 744 c. 3; supra p. 3. 34. 3) Cf. Zachariae epistola d. d. 751 Nov. 4 (MG. Epp. III, 373; Jaffé-E. n. 2292), etsi non prorsus suspicione caret falsitatis.

3. CONCILIUM ROMANUM SPURIUM.

753. Ian.

Inest in vita Anselmi abbatis Nonantulani (de quo cf. *Acta SS. 3. Mart. I, 265 sqq. 900 sqq.*) incertae aetatis — nihil est quod vetet, ne auctorem saeculo XI. in. scripsisse statuamus — privilegium quoddam Nonantulano monasterio concessum, quod spurium esse gravissimis indiciis iam L. A. Muratori (*‘Geschichte von Italien’ IV, Lipsiae 1746, p. 351 sqq. in versione Germanica*) feliciter evicit. Accedit, quod privilegium ipsum ab auctore vitae Anselmi Hadriano I. papae (772—795) attribuitur, quem aequalem fuisse neque Aistulfo regi Langobardorum, in diplomate spurio titulo ante saeculum decimum prorsus incognito rex Italici regni dicto (749—756; cf. Ölsner, *‘Jahrbücher des fränkischen Reiches unter König Pippin’ 436 sq.*), neque Sergio archiepiscopo Ravennatensi (748—769) non latet. Confudit certe ille anonymus cum Hadriano I. Stephanum II. papam (752—757), inter cuius privilegia hoc inferius edendum numerabatur, postquam primus editor Ughelli nomen Hadriani in Stephanum mutavit. Praemittuntur insuper ipsi privilegio haec: . . . venerabilis pater Anselmus, regali ortus prosapia meritisque clarus, . . . Aystulfum adiit regem, per sororem scilicet suam Gisetrudam, quae regio herebat thalamo. Huius namque impetratu tria non modica intra collationem paulo ante idem vir construxerat coenobia fratrumque decorarat agminibus, in quorum maximo, quod Nonantulae actenus vocitatur monachorumque prepollet phalangiis, cum sanctissimi vellet arctus acquirere Silvestri, dominicae incarnationis anno 753. supra dictum petiit regem, suppliciter rogans, ut causa orationis maximeque huius negotii una secum Romam venisset. Rex annuit et abbas fratribus stipatus Romam advenit ad virum per omnia beatissimum Adrianum, qui tunc Romanam et apostolicam gubernabat aecclesiam. A quo benigne suscepti sunt et eos thesauro, quem petierunt, in hunc tenorem, sicuti hic legitur, ditavit (*MG. SS. rer. Langob. p. 567, ubi statim sequitur textus privilegii*). Anno 753. mense Ianuario autem privilegium quamvis spurium ideo adscribamus necesse est, quod artissime cohaeret cum altero diplomate Stephani II. papae eidem monasterio concessio itemque spurio, quo id privilegiis ornat secundum praeceptum domni piissimi regis Aistulfi, ab ipso Anselmo abbate Romam delatum. In fine autem huius alterius privilegii leguntur: Scriptum per manum Sergii S. R. E. seriniarii, indictione VI. mense Ianuario. Data Idibus Ianuarii per manum Anastasii primi episcopi dioecesanorum sanctae sedis apostolicae, anno Deo propitio pontificatus domni Stephani summi pontificis et universalis papae in sacratissima sede beati Petri apostoli primo (*Muratori, SS. rer. Ital. I, 2, 190; Jaffé-E. n. 2310*).

In editione paranda secuti sumus textum, quem constituit G. Waitz (= A) in tomo scriptorum rerum Langobardicarum p. 567 sq., adpersimus autem variam lectionem ex vitae Anselmi editione principi ab Ughelli confecta (= U). Ab Ughelliana enim editione omnes aliae pendent praeter Waitzianam, quae codicem Nonantulanum saec. XI. adhibuit, insuper alterius codicis Romani bibliothecae Barberinianae XL. 13 saec. XVI. XVII. inter collectanea Ughellii mentionem facit, in quo inest apographum codicis non nominati.

Edd.: Ughelli, *Italia sacra II* (1647), p. 102; ed. 2. II, 84. Mabillon, *Acta SS. ord. S. Benedicti IV, 1, 5*. Muratori, *SS. rer. Italicarum I, 2, 189*. Mansi, *Suppl. I, 601*. Mansi *XII, 567*. *Bullarium Romanorum pontificum ed. Taur. I, 241*. Migne, *Patrol. lat. LXXXIX, 1019*. *MG. SS. rer. Langob. 567*. — Reg.: Jaffé-E., *Regg. pontt. I n. 2309*. *‘Neues Archiv’ XXIV, 493*.

Adrianus servus servorum Dei omnibus venerabilibus fratribus et coepiscopis cunctisque religiosis Christianis Deo deservientibus regno Italico et patriarchio Romano.

Residentibus nobis cum plurimis episcopis ad beatorum Petri et Pauli apostolorum principum limina, synodale commonente concilio, venit Flavius Aystulfus, vir excellentissimus, rex Italici regni, ad predictorum apostolorum vestigia. Inter cetera, quae contulit, dona beati Petri apostoli aecclesiae optulit preceptum unum, in quo continebatur, quod ob reverentiam Domini salvatoris atque beatae semper virginis Mariae omniumque sanctorum apostolorum construxisset monasterium in territorio Motinense¹, loco nuncupante Nonantula, ipsumque preceptum concessisset viro venerabili nomine Anselmo abbati; et eundem virum Anselmum cum secum haberet, optulit illum pariter et preceptum² supra sacratissimum corpus beati Petri apostoli sicque dotavit prefato monasterio sanctae sedis Romanae, quam Deo auctore regere cernimur. Petiit prefatus rex nostram munificentiam, ut corpus beatissimi papae Silvestri³ cum aliis sanctorum pignoribus eidem Anselmo abbati ad predictum venerabile monasterium deferre concederemus et per benedictionem protinus nostris manibus consecrarem¹⁵ ipsum abbatem et cuculla⁴ indueremus secundum regulam sancti Benedicti, eius manibus traderemus simul et baculum⁵ pastorem et pedules⁶ secundum ordinem. Cuius sanctissimam petitionem ylari vultu, quomodo petebat, concessimus. Et quoniam nobiscum aderat sanctissimus confrater noster Sergius, sanctae Ravennatis aecclesiae archiepiscopus, commendavimus ipsum venerabilem abbatem et eius monasterium sub suo regimine nostra nostrorumque vice gubernandum omni tempore, tantum si ab ablate monasterii fuerit invitatus; et si ei vel suis successoribus aliqua adversa contigissent a quocumque presule, maxime ab episcopo Motinensis aecclesiae, in cuius paroechia constat esse constructum, sub sancta Ravennensi aecclesia haberet refugium, propter terrarum longitudinem, que distat a nostra sede. Precepimus ei etiam, ut predictum sanctum corpus beati Silvestri et alias sanctorum reliquias per se ipsum ad iam dictum coenobium deferret et reconderet altariaque simul et aecclesiam nostra apostolica auctoritate consecraret. Robur etiam nostrae sanctae Romanae aecclesiae eidem sancto loco per apostolicum privilegium contulimus, veluti beatissimus papa Gregorius⁷ plurimis aecclesiis protulit.

1 Adrianus] Stephanus U. 2 patriarchio] patriarchatu U. 4 Aystulphus U. 8 Mutinensi U. 9 nuncupato Nonantula U. 11 beati] S(ancti) U. 12 prefato monasterio] praedict. monaster. U. 13 beatissimi] sanctissimi U. Sylvestri hic et infra U. 17 pedales U. 18 ylari] hilari U. quomodo] quam U. 19 Ravennatensis U. 21 nostrorumque] supple successorum; deest U. 22 contigisset A. 23 Mutinensis U. 24 sanctae Ravennensis aecclesiae A. Ravennatensi U. 25 que] ita A, quae U, qua Muratori. 26 beati] S(ancti) U. 27 deferat U. recondat U. 29 beatissimus] sanctissimus U. 30 protulit] et iussimus huic opusculo subterscribi add. U.

1) Modena. 2) V. *praeceptum Aistulfi regis spurium d. d. 753 Febr.; Troya, 'Codice diplomatico Longobardo' IV (1854), p. 450 n. 671 (reg. A. Chroust, 'Untersuchungen über die langobardischen Königs- und Herzogsurkunden, Graz' 1888, p. 188 sq. n. 20).* 3) V. *supra* p. 67 l. 4 sqq. *quid re vera de corpore s. Silvestri anno 761. factum sit.* 4) Cf. *regula Benedicti* c. 55 ed. Woelfflin p. 54 sq. 5) Cf. *poenitentiale Theodori archiepiscopi Cantabrigiensis* c. 3 (Migne, *Patrol. lat. XCIX*, 928 sq.): *In abbatis . . . ordinatione episcopus debet missam agere et eum benedicere inclinato capite cum duobus vel tribus testibus de fratribus suis et donet ei baculum et pedules.* 6) Cf. *regula Benedicti* l. l., praeterea Ducange s. v. 7) Fortasse I. (590—604).

4. CANONES CONCILIO WORMATIENSI FALSO ADSCRIPTI.

770.

Referunt ad annum 770. annales Laurissenses maiores haec: . . . domnus Carolus
rex habuit synodum in Warmatiam civitatem, quae in annalibus qui dicuntur Einhardi
in hunc modum repetuntur: Domnus Karlus rex habuit populi sui conventum generalem
in Wormacia civitate¹ (Ann. regni Francorum ed. Kurze p. 30 sq.). Cui conventui,
quamquam de eo aliud nihil constat, tamen a Petro a Thymo (vulgo Van der Heyden
dicto), qui obiit anno 1473., nonnulli canones attribuuntur, quos deprompsit ex Gratiani
decreto, ubi ex Burchardi Wormatiensis episcopi († 1025) decreto recepti sunt. Burchardus
autem adhibuit in repetendis capitibus 1 et 2 concilium Seligenstadense anno 1023. cele-
bratum, in allegandis capitibus 3 et 4 Ansegisi Fontanellensis abbatis collectionem capitu-
larium, cuius fontes ad nostra usque pervenerunt tempora. Singulorum capitum origo varia
lectione unicuique capiti adiecta illustrabitur, praesertim cum eorum unumquodque contule-
rimus cum Gratiano et fonte originali, in annotationibus autem id egimus, ut patefieret,
qua via canones in librum Petri a Thymo pervenerint. Caveamus igitur, ne haec capi-
tula genuina esse putemus: duo certe sunt originis Karolingicae, duo aetatis posterioris;
Petrus a Thymo falsarius non fuit, sed in eo vituperandus est, quod capita diversae
indolis conventui Wormatiensi anni 770. adscripsit, etsi de eius statutis prorsus nihil
affirmare possumus, sicut non constat, utrum hic conventus fuerit mere mundanus an
magis ecclesiasticus vel synodalis.

Edd.: Petrus a Thymo, Historia Brabantiae diplomatica pars I tit. XI cap. II ed. F. A.
baro ab Reiffenberg I (Bruxellis 1830), p. 196. — Reg.: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii
ed. 2. I n. 138b. 'Neues Archiv' XXIV, 493 ann. 1.

Karolomannus, tertius huius nominis, princeps Brabantiae et dux Austrasiorum
atque suae stirpis secundus rex Francorum, anno secundo regni sui in civitate Wor-
matia synodum celebravit, in qua multa salubria edita sunt statuta et inter caetera illa,
quae sequuntur.

(I). II. Q. V. Interrogatum² est si duo de adulterio inculpati fuerint et unus profitetur et
 alter negat, quid inde agendum sit. Decretum est a sancto concilio, ut ille, qui negaverit,
 probabili se iudicio expurget et qui professus fuerit dignam poenitentiam agat.

Lemma: De synodo seu concilio Wormatiensi et eius statutis Petrus a Thymo.

25 Karolomannus] intellige Karolus Magnus.

(I). 29 (I) etc.] *numeros apposuimus.* II. Q. V. *significant fontem auctoris, scil. Gratiani causam et*
quaestionem. Interrogatum — agat] coll. cum Gratiani decr. C. 2 qu. 5 c. 24 ed. Friedberg I, 464 (= G)
et concilio Seligenstadensi 1023 c. 7, MG. Const. I, 637 (= S). Interrogatum] Item in Salegustadiensi
concilio c. 7 praemittit G, Si duo inculpati fuerint in adulterio et unus profitetur et alter negat, quid
inde faciendum sit praemittit S. de] in S. profiteretur S. 30 negaret S. sit] esset S.
31 digne S.

1) *Cf. quae exposuimus 'Neues Archiv' XXIV, 460 sq.* 2) *Cap. 1 = Concil. Seligen-*
stadense 1023 c. 7 (MG. Const. I, 637) = Burchardus in fine operis (deest in cod. Friburg.);
cf. Friedberg, Corpus iur. can. I, 464 ann. 311 = Gratiani decr. C. 2 qu. 5 c. 24.

(II). Statuit¹ quoque sancta synodus, ut, si duo de adulterio accusati fuerint et ambo negaverint et orent sibi concedi, ut alter eorum utrosque divino iudicio purget, si unus in hoc deciderit, ambo rei habeantur.

(III). XXIII. Q. VIII. Sancitum² est, ut unicuique ecclesiae unus mansus integer absque ullo servitio attribuat. Presbyteri etiam in eis constituti non de decimis neque de oblationibus fidelium neque de domibus neque de atriis vel de hortis iuxta ecclesiam positos neque de praescripto manso aliquod servitium faciant praeter ecclesiasticum; sed si aliquid amplius habuerint, tantum senioribus suis debitum servitium impendant.

(III). De consecrat. dist. II. Presbyter³ eucharistiam semper habeat paratam, ut, quando quis infirmatus fuerit, statim eum communicet, ne sine communione moriatur⁴.

(II). 1 Statuit — habeantur] coll. cum Gratiani decr. C. 2 qu. 5 c. 25, l. l. I, 465 (= G) et concilio Seligenstadensi 1023 c. 14, l. l. I, 638 (= S). Statuit] Item in eodem c. 14 praemittit G, Si duo de adulterio accusati fuerint, quid inde faciendum sit praemittit S. ut deest S. ambo] se expurgent et si add. S. 2 orant G. S. eorum] illorum G. S. iudicio purget] purget iudicio G. S. in hoc desunt S. 3 deciderit] ceciderit G.

(III). 4 XXIII. Q. VIII.] v. supra p. 821 l. 34 sq. Sancitum — impendant] coll. cum Gratiani decr. C. 23 qu. 8 c. 25, l. l. I, 962 (= G), cum Ansegisi coll. capitularium I c. 85, MG. Capit. I, 407 (= A), cum Hludowici capitulari ecclesiastico 818/19 c. 10, l. l. I, 277 (= Hl). Sancitum] Item ex concilio Wormaciensi cap. 50 praemittit G, De mansis uniuscuiusque ecclesiae praemittit A. Sancitum G. Hl. 5 ullo] deest A, alio Hl. servitio] alio add. A. Presbyteri etiam] et presbyteri G. A. Hl. 20 oblationibus] obligationibus G. 6 neque de domibus] non de domibus G. A. Hl. vel de hortis] vel ortis A, vel hortis Hl. 7 sed] et G. A. Hl. habuerint] inde add. G. A. Hl. 8 tantum deest G. A. Hl. senioribus] maioribus G.

(III). 9 De — II.] v. supra p. 821 l. 34 sq. Presbyter — moriatur] coll. cum Gratiani decr. de consecrat. dist. 2 c. 93, l. l. I, 1351 (= G), cum Ansegiso I c. 155 (l. l. I, 412), cum Karoli M. capitulis ecclesiasticis 810—813? c. 16, l. l. I, 179 (= K). Presbyter] Item ex concilio Wormaciensi praemittit G, De eucharistia praemittit A. Presbyter] Ut presbyter A. K. eucharistiam semper] semper eucharistiam A. K. 10 infirmatus fuerit] infirmaverit A. K, ubi adduntur aut parvulus infirmus fuerit.

1) Cap. 2 = Concil. Seligenstad. 1023 c. 14 (l. l. I, 638) = Burchardus l. l. = Gratiani decr. C. 2 qu. 5 c. 25. 2) Cap. 3 = Hludowici capitulare ecclesiasticum 818/19 c. 10 30 (MG. Capit. I, 277; Mühlbacher² n. 674) = Ansegisi collectio I c. 85 (l. l. I, 407) = Burchardi decr. III c. 52 = Gratiani decr. C. 23 qu. 8 c. 25. 3) Cap. 4 = Karoli M. capitula ecclesiastica 810—813? c. 16 (MG. Capit. I, 179; Mühlbacher² n. 487) = Ansegisi coll. I c. 155 (l. l. I, 412) = Burchardi decr. V c. 10 = Gratiani decr. de consecrat. dist. 2 c. 93. 4) Ad concilium Wormatiense anni 770. fortasse spectare volebat Benedictus Levita 35 falsarius duo illa capita collectionis suae (lib. II cc. 370. 371; MG. LL. II, 2, 91 sq.) ab ipso conflata paucis frustulis aliunde (cf. H. Knust, ib. II, 2, 24) receptis. — Concilio cuidam anni 772. attributum est a nonnullis (v. ex. gr. Mansi XII, 849) ex eadem collectione Benedicti Levitae lib. III c. 281, l. l. II, 2, 120 (non c. 205, ut allegat Mansi, l. l.), item dubiae admodum fidei et ab ipso Benedicto confectum, ita ut hunc canonem de purgatione sacerdotum (v. etiam quae 40 annotat Friedberg, l. l. I, 461 ad Gratiani decr. C. 2 qu. 5 c. 19) omittere possimus.

5. DECRETUM SPURIUM HADRIANI I. PAPAE DE INVESTITURIS.

774.

L. Weiland b. m. paucis ante annis edidit relationem quandam de Karolo Magno Francorum rege et decretis Stephani II. (752—757) Adrianique (772—795) paparum, quae intime cohaeret cum privilegiis ficticiis, Leoni VIII. (963—965) papae adscriptis (MG. Constitutiones I, 657; cf. ibid. p. 663 sqq.)¹. Relatio illa, cui nomen indiderunt 'Decretum Hadriani I. de investituris' seu 'Lex regia', conflata est saeculo undecimo, ut Weiland suspicatur temporibus Heinrichi IV. et quidem priusquam rex coronam imperialem acceperit, post synodum Brixinensem (1080 Ian.) et ante coronationem imperialem (1084 Mart. 31), fortasse a fautore quodam Wiberti (vel Clementis III.) antipapae (1080 electi, 1084 consecrati, 1100 mortui), ut sagaciter coniecit E. Bernheim ('Forschungen zur deutschen Geschichte' XV, 618 sqq. 'Das Wormser Konkordat und seine Vorurkunden, Breslau' 1906, p. 61 ann. 7).

In hac autem relatione nititur excerptum quoddam, de cuius natura pauca dicenda sunt. Si fons epitomes pro spurio habendus est, quanto magis haec ipsa. Quae in ea referantur caveamus ne pro veris qualibet ratione accipiamus: minime enim congruunt cum vera historia anni 774., ut bene monstraverunt Abel-Simson ('Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Karl dem Grossen' ed. 2. I, 175 sqq.) et Hinschius ('Kirchenrecht' I, 229 sq.; cf. etiam Mühlbacher² n. 163 b), cum iure canonico aevi Karolini, id quod qui legunt primo aspectu intellegent.

Excerptum ipsum autem ex illa relatione ficticia invenitur in his libris: 1) in codice Duacensi 320 (antea 699, non 700) saec. XII. (= D) fol. 164'. 165; 2) in codice Parisiensi latino 4282 (antea Baluziano 538) saec. XII. (= P) fol. 299. 299'; 3) in Iconis Carnotensis Panormia lib. VIII c. 135, ad cuius textum adhibuimus a) codicem Vindobonensem 2195 (antea Salisburgensem 323) saec. XI. XII. (= J 1) fol. 104, editum MG. LL. II, 2, 160 l. 37 sqq., b) editionem Iconis a Michaele Furter anno 1499. (sine loco) fol. 174' institutam (= J 2); 4) ex Ivone apud Gratianum c. 22 Dist. 63 ed. Friedberg I, 241 (= G); 5) ex Gratiano ut videtur in anonyma Zvetlensi historia Romanorum pontificum c. 97 ed. B. Pez, Thesaurus anecdotorum novissimus I, 3 (1721), p. 369 (= Z). Ex annotationibus nostris patebit, qua ratione excerptum hoc ex Ivone transierit in Sigeberti Gemblacensis auctarium Aquicinense ad annum 773., MG. SS. VI, 393 (= A) et in chronicon Casauriense saec. XII., Muratori, SS. rer. Italicarum II, 2, 776 sq. (= C). Qui auctores relationem integram praebeant, Weiland (l. l. p. 658) luculenter exposuit.

Supersunt pauca de editione nostra. Subsidia eius iam enumeravimus, ut autem magis appareat indoles excerpti, in prima columna posuimus relationem illam integram, repetentes editionem a Weiland confectam, omittentes illius variam lectionem, in altera columna invenietur suo loco excerptum, adiectis varia lectione et sub asteriscis textu in A et C reperto.

Reg.: Jaffé-E., Regg. pontt. I, p. 292. 'Neues Archiv' XXIV, 493.

¹) Non adhibitus est codex Romanus bibliothecae Vaticanae 1984 saec. XII. fol. 191. 191' (cum fragmento in fol. 166'; cf. Bethmann, 'Archiv' ed. Pertz XII, 841 sqq.), qui praebet relationem integram, non excerptum infra edendum, ut 'Neues Archiv' XXIV, 493 annotavimus.

(*MG. Const. I, 659*). Incipit¹ historia Karoli Magni regis Francorum et decreta beati Stephani² Adrianique³ papae.

(1). Tempore ex quo Longobardi Italiam intravere⁴, Romam quoque obsederunt, Italicum vero regnum invasere et per XII annos absque rege detinuerunt. Itaque ex ipsis regem constituere et prevaluere usque ad Karolum regem, qui Desiderium⁵ cepit regem Longobardorum in Papia per longam obsidionem⁶. Cuius filius Adelchis⁷ fugam duxit in marinis partibus. Hucusque legati Constantinopolitanae urbis Romae Italiaeque commorantes detinebant oppida et tributa colligentes erario Augusti Constantinopolim deferebant. Cumque expulsi sunt a gente Longobardorum, ipsi quoque Longobardi usque ad Karolum regem regnum detinuerunt.

(2). Accidit vero, quod Liuprandus⁸ rex Longobardorum Ravennam obsedit et Classim destruxit; exarchus vero Ravennae cum Ravennatibus Romam petierunt et Constantinopolim navigio iter direxerunt. Post hec vero Aistulphus⁹ rex Longobardorum exarchatum Ravennae, exarchatum Histriae seu ducatum Ferrariæ invasit et Faventiam seu Cesenam tulit de Romana aeclesia.

(3). Tunc temporis Stephanus papa pro tanta persecutione legatos Franciam direxit Karolo regi Francorum¹⁰, ut predia Romane aecclesiae defenderet pro amore beati Petri. Ipse vero Karolus pietate commotus Aistulpho regi sepius legatos misit nichilque profecit. Aistulphus tamen omnia bona remandavit et satisfacere se in omnibus promisit et nichil horum observavit. Post mortem vero Aistulphi Desiderius regnum obtinuit et res aecclesiae nichilo-

1) Confusione maxima narrationis efficitur, ut paucis admodum annotationibus eam exornemus; cf. etiam ed. laud. I, 658 l. 7 sqq. 2) Scil. II. (752—757). 3) 772—795. 4) A. 568. 5) 757—774. 6) A. 774. mense Iunio; cf. Mühlbacher² n. 163b. 7) Cf. ib. n. 158f. et 158g. ad a. 773. et n. 167a ad a. 774. 8) 712—744. 9) 749—756. 10) Re vera Karolo Martello maiori domus († 741), cuius auxilium anno 739. non Stephanus papa 752 vel II. 752—757), sed Gregorius III. (731—741) contra Liudprandum, non contra Aistulfum poscebat; cf. Mühlbacher² n. 41d.

minus invasit. Ad quem Karolus sepius legatos misit eiusdem rei. Ipse vero Desiderius bona aecclesiae relinquere se promisit per omnia et nichil profecit.

- 5 (4). Stephano vero defuncto Adrianus papa Karolo legatos direxit et, ut Romam veniret ad defendendas res aecclesiae, postulavit¹. Tunc temporis Karolus Italiam

Adrianus* papa Romam venire Karolum ad defendendas res ecclesiae postulavit. Karolus ergo Romam veniens Papiam obsedit ibique relicto exercitu in sancta resurrectione ab

*) *Pro* Adrianus — precepit (*infra* p. 828 col. 2 l. 10) *praebet* A: Adrianus papa ad tuendas res aecclesiae Karolum Romam accersit. Quo pergens Papiam obsedit ibique relicto exercitu Romam pervenit, sanctam resurrectionem ibi peregit. Postea rediens Papiam cepit iterumque Romam rediit, synodum constituit cum Adriano papa aliisque CLIII religiosis episcopis et abbatibus, in qua Adrianus papa cum universa synodo dedit ei ius eligendi pontificem et ordinandi apostolicam sedem, dignitatem quoque patriatus. Insuper archiepiscopos et episcopos per singulas provincias ab eo investituram accipere diffinivit et ut, nisi a rege laudetur et investiatur episcopus, a nemine consecratur. Omnesque huic decreto rebelles anathematizavit et, nisi resipiscerent, bona eorum publicari. *In C autem haec leguntur: . . .* Karolus Pipini filius ab Adriano I. papa vocatus ad defendendas res ecclesiae obsedit Longobardos in Papia ibique relicto exercitu in sancta resurrectione ab Adriano papae Romae honorifice susceptus est. Post sanctam vero resurrectionem reversus Papiam, cepit

Lemmata: Privilegium Karoli regis *D*, De electione pontificis ex VIII. synodo in (*deest* *J* 2) historia ecclesiastica. Imperator ius habet eligendi pontificem (*LXIII. distin. c. Adrianus*) *J* 2, Imperator ius habet eligendi pontificem, item ex historia ecclesiastica *G*.

5 Adrianus — Karolum] Adrianus I. natione Romanus, ex patre Theodoro, annos XXIV, menses X, usque ad annum DCCXCVI.; qui Karolum regem Romam venire *Z*. Romam] Romanus *J* 2. Karolum] regem *add. J* 1. *G*. 6 defendendas] deferendas *Z*, *corr. in marg. ab editore*. 7 ergo] vero *P. J* 2. *G*, rex *add. Z*.

1) Anno 773.; cf. *ib. n. 151b*.

ingressus Papiam obsedit¹ et relinquens ibi exercitum Romam tetendit² ad sanctam resurrectionem ibique satis honorifice susceptus est a beato Adriano papa et a cunctis ordinibus Romanorum et in laudibus civitatis adclamatum est: 'Karolo perpetuo Augusto a Deo coronato vita et victoria'. Post vero sanctam resurrectionem reversus Papiam, cepit Desiderium (*p. 660*) regem duxitque in captivitatem³.

(5). Deinde⁴ reversus Romam, constituit sanctam ibi synodum cum Adriano papa in patriarchio Laterani in aeclesia sancti Salvatoris. Que reverentissime celebrata est a C quinquaginta tribus viris religiosissimis, episcopis et abbatibus, adhuc etiam a iudicibus et legis doctoribus et ab universis ordinibus et regionibus huius alme urbis et a cuncto populo, clero sancte Romane aeclesiae, exquirentibus usus

Adriano papa Romae honorifice susceptus est. Post sanctam vero resurrectionem reversus Papiam, caepit Desiderium regem,

deinde Romam reversus constituit ibi synodum cum Adriano papa in patriarchio Laterani in ecclesia sancti Salvatoris. Que synodus celebrata est a centum quinquaginta tribus religiosiis episcopis et abbatibus.

Desiderium regem et uxorem eius et secum portavit in Franciam. Et inde rediens Romam, constituit ibi synodum cum supradicto papa in patriarchio Lateranensi in ecclesia sancti Salvatoris. Quae synodus celebrata est a centum quinquaginta tribus episcopis religiosiis et abbatibus et restituit beato Petro quae pater eius dederat et Desiderius abstulerat, addens etiam ducatum Spoletanum et Beneventanum.

1 Adriano] ipso Z. pape J 2. Rome P. J 1. 2.
3 caepit] ita D, cepit *rell.* regem *deest* Z.
12 Adriano] ipso Z. patriarchio] palatio P, patriarcha J 1, patriarchatu J 2. Lateranensi J 2. G. 35
13 Que — papa (*infra p. 827 l. 13*)] cum LCIV religiosiis episcopis et abbatibus. Papa autem Z.
14 centum — tribus] CLIII^{bus} P, CLIII J 2, v. de Z *ann. antecedentem.* religiosiis episcopis] episcopis religiosiis J 2. G. 40

1) *Obsidio Papiæ coepta est a. 773. mense Septembri exeunte; cf. ib. n. 158 f.* 2) *Karolus Romam ingressus est anno 774. die 2. mensis Aprilis, id est sabbato ante festum paschale, Romae moratus est usque ad diem 6. eiusdem mensis, quo Pippini patris promissionem q. d. Carisiacam a. 754. Stephano II. (752 — 757) factam redintegravit; cf. ib. n. 160 a — 163.* 3) *Anno 774. mense Iunio; cf. ib. n. 163 b.* 4) *Mere ficticia hinc praebet narratio; cf. ib. n. 163 b, ubi actum est etiam de aliis fabulis, quae leguntur in libello de imperatoria potestate in urbe Roma (MG. SS. III, 720) et in chronico Salernitano (c. 34; ib. III, 488).* 45

legesque et mores et quemadmodum hereses et seditiones abolere possent, de apostolica sede et de dignitate patriciatus et Romano imperio, ex quibus omnibus
 5 nimius error crescebat universo orbi. Populus itaque Romanus more solito legem condebat. Sed difficile erat pro unoquoque negotio tociens tot in unum congregare. Unde suum ius et potestatem imperatori
 10 concesserunt, prout legitur: 'Populus itaque Romanus concessit ei et in eum omne suum ius et potestatem'.

(6). Ad hoc quoque exemplum prefatus Adrianus papa cum omni clero et populo
 15 et universa sancta synodo tradidit Karolo Augusto omne suum ius et potestatem eligendi pontificem et ordinandi apostolicam sedem, dignitatem quoque patriciatus similiter ei concessit.

20 (7). Insuper archiepiscopos, episcopos per singulas provincias ab eo investituram accipere definiunt. Post hec consecrationem suscipiant, unde pertinet; ita tamen, ut abolita sit veterum sententia moresque
 25 in posterum, quatenus nemo per cognitionem vel per amicitiam aut per pecuniam sibi eligat episcopum, sed soli regi huiusmodi reverenda tribuatur facultas. Veruntamen quamvis a clero et a populo
 30 aliqua presumptione vel religionis causa eligatur episcopus, nisi a rege laudetur et investiatur, a nemine consecratur.

(8). Ex hoc ipso tot prolatis sententiis ab universis, qui in hac sancta synodo
 35 congregati fuerant in nomine trinitatis, Adrianus papa pre omnibus hec omnia concessit, laudavit et affirmando constituit. Ad hec etiam roborando subintulit: 'Ut si quis posthac contra hanc sanctam synodum
 40 temerator repertus fuerit sive contra hoc, quod prediximus, repugnaverit, cuiuscum-

Adrianus autem papa cum universa synodo tradiderunt Karolo ius et potestatem eligendi pontificem et ordinandi apostolicam sedem, dignitatem quoque patriciatus ei concesserunt.

Insuper archiepiscopos, episcopos per singulas provincias ab eo investituram accipere definiunt,

et, ut, nisi a rege laudetur et investiatur episcopus, a nemine consecratur;

16 patriciatus] patriarchatus J 1. patriciatus ei] ei patriciatus Z. 20 Insuper] et add. P. episcopos deest J 2, et episcopos G. 21 investituras Z. definiunt] ita P, definivit D, diffiniverunt J 1, diffinivit J 2. G, diffiniunt Z. 31 laudatur P. episcopus — consecratur] a nemine consecratur episcopus Z.

que gradus sit vel ordinis aut officii vel dignitatis aut generis, sciat se in iram beati Petri apostolorum principis et omnium sanctorum et predecessorum nostrorum casurum et anathematis vinculo dampnatum perpetualiter victurum, in excommunicationem quoque universalis aeclesiae et cuncti populi Christiani emersurum; insuper nisi a malo resipuerit, inrevocabili exilio puniatur vel ultimis suppliciis feriat, et bona eius publicentur. Qui vero pio intuitu custos et observator in omnibus extiterit, benedictionis gratiam vitamque eternam cum omnibus sanctis sine fine habere mereatur in secula seculorum. Amen'.

et, quicumque contra hoc decretum ageret, anathematis vinculo eum innodavit et,

nisi resipisceret, bona eius publicari precepit.

4 et] ei autem D. ageret] esset P. J1. 2. G. Z.
5 anathematis — eum] anathematis eum vinculo
J1, anathematis vinculo J2. innodaverunt J1.
9 praeceperunt J1.

6. CONCILIUM NARBONENSE SPURIUM.

788. Iun. 27.

Iudicium de finibus parrochiae Narbonensis spurium esse et Hefele ('Concilien-geschichte ed. 2. III, 662) et Grössler ('Die Ausrottung des Adoptianismus im Reiche Karls des Grossen, Jahresbericht über das Gymnasium zu Eisleben' 1878/79, p. 45 sq.) 25
contra Frobenium (Opp. Alcuini I, 925) hac potissimum argumentatione evicerunt: anno 788., quo undecima indictio, non duodecima numerabatur, Karolus M. nondum fuit imperator, cuius annus regni XXIII. a die 9. mensis Octobris anni demum 790. incipiebat; conventum episcoporum congregatum esse legitur praesertim pro Felicis, Urgellitanae sedis episcopi, pestifero dogmate, sed de hoc prorsus tacet et Felicem ipsum decreto 30
subscripsisse (n. 13) fingit falsator. Accedit, quod sedes Urgellitana non ante annum 791. Narbonensi archiepiscopo subiecta est (cf. Madrisi, Opp. Paulini 216). Nullibi denique mentio fit concilii cuiusdam Narbonensis de causa Felicis, quam synodo ad Regens-burgensem civitatem anno 792. celebrata primum damnatam esse aliunde constat (cf. supra p. 110 et p. 203 l. 40 sqq.). 35

In textu constituendo secuti sumus exemplar Baluzii ex archivo Narbonensi, quod typis expressum est apud Cl. Devic et J. Vaissete, 'Histoire générale de Languedoc' ed. 2., Tolosae 1875, II app. 54 (= B), adhibito libro confecto a G. de Catel, 'Mémoires de l'histoire du Languedoc (Tolose' 1633), p. 743 (= C), ubi decretum prima vice editum est.

Edd.: G. de Catel, l. l. p. 743. Delalande, Suppl. 85. Labbe-Cossart VII, 694; ed. 40 Coleti IX, 1. P. de Marca, De concordantia sacerdotii et imperii II, 163; ed. 2. II, 923; ed.

3. et 4. III, 174. *Le Cointe* VI, 464. *Harduin* IV, 823. *Devic et Vaissete*, l. l. ed. 1. I, app. 26; ed. 2. II, app. 54. *Gallia Christiana* VI, instr. 2. *Mansi* XIII, 821. — *Reg.*: 'Neues Archiv' XXIV, 493.

Anno incarnationis dominicae DCCLXXXVIII., indictione XII., gloriosissimo
 5 quoque domno imperatore Karolo regnante anno XXIII., V. Kalendas Iulii, dum pro
 multis et variis ecclesiasticis negotiis, praesertim pro Felicis, Urgellitanae sedis epi-
 scopi, pestifero dogmate, monente per suae auctoritatis litteras domno apostolico
 Adriano¹ ac domno imperatore per missum suum nomine Desiderium², convenissemus
 urbem Narbonam intra basilicam sancti Iusti et Pastoris, ego scilicet Danihel, licet
 10 indignus atque peccator, gratia tamen Dei sanctae metropolitanae praemissae urbis
 episcopus, necnon et Elifantus, Arelatensis episcopus, cum plurimorum collegio venera-
 bilium episcoporum una cum auctoritate domni apostolici missoque praedicto domni
 imperatoris Karoli, inter caetera, quae veraci sermone finem acceperunt, orta est
 querela coram nobis omnibus de parrochia Narbonensi, unde, praecipiente domno
 15 imperatore, subtili examinatione et speciali ob prolixas altercationes examinari iussum
 erat. De qua Danihel episcopus per testes idoneos, Iustum scilicet Agathensem³ et
 Witeringum Nemausensem⁴ episcopum atque Amicum Magalonensem⁵ comitem, cete-
 rosque quamplures discutiendo elucidans totum Redensem⁶ pagum super Winedurium
 Helenensem⁷ episcopum iustissime evindicavit et marginem parrochiae Narbonensis, quae
 20 ex alia parte usque ad fluvium, qui vocatur Orbus⁸, quamdiu vocabulum suum idem co-
 mitatus retinet, superius et inferius perducit, plenissime ratione Vulfegarii episcopi Biter-
 rensis⁹ cum praedictis testibus superata. Praeterea idem Danihel archiepiscopus de
 Ausonensi¹⁰ parrochia rationem adhibens ostendit, quod nullo modo episcopum ponere
 illic potuisset ob paganorum infestationem et quemadmodum auxiliante Deo per ante-
 25 cessoris sui industriam quondam ibidem haeresis extincta fuerit et quia eiusdem pagi
 plebs, sicut quidam ipsorum in praesentia retulerunt, nulli parrochiae adhaerere vellet
 nisi Narbonensi ob principalitatem tantae sedis praecipuae.

Cuius archiepiscopi rationem salubrem esse comprobantes pro praedictis commo-
 ditatibus et, ne confinio Hispaniae occasionem tristitiae ingereremus, unanimiter iusto
 30 perpendimus examine, ut nulli sedi deinceps sociata habeatur nisi Narbonensi, servata
 veruntamen auctoritate, si per se episcopum habere nequiverit. Rogamus igitur
 cunctos subsequentes nos et hoc nostrae auctoritatis decreto confirmamus, sancimus,
 stabilimus tam de Redensi pago quam etiam de Ausonensi sive confinio Narbonensi
 et Biterrensi, quod est Orbus, ut, sicut coram nobis discussum et comprobatum est,
 35 ita inconvulsum et incontaminatum, nullius contradictione valente, in perpetuum per-

5 domno] domin- B. C saepius. Karolo] Carolo C. 6 Vrgelitanae C. 7 monente] gras-
 sante C. 9 Daniel C saepius. 11 Elefantis C. 13 Caroli C. 14 unde] inde C. 15 examinari]
 terminari C. iussum erat] iusserat B. C. 16 Iustum] Iustinum C. 18 Reddensen C. Wine-
 durium] Vviuerdarium C. 19 Helenensem] Hostiensem C. iustissime deest C. quae add. e con.
 40 20 fluvium] flumen B. 21 perduxit C. B. plenissima C. 24 illuc B. auxiliante deest C.
 26 ipsorum] eorum C. vellet deest C. 28 rationem — esse] salubrem esse rationem C. pro
 deest C. 29 ingeremus C. 33 Reddensi C. 35 inconvulsum] inconcussum C. im C.

1) 772—795. 2) *Desiderii nomen inter nomina missorum a V. Krause* (*Mittheilungen
 des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* XI, 258. 282 sq.) congesta frustra requiritur.
 45 3) Agde. 4) Nîmes. 5) *Hodie Maguelone*; cf. *tabula tomo VI. Galliae Christianae inserta*.
 6) Rodez. 7) Elna, postea Perpignan. 8) Orbe. 9) Beziers. 10) Vich; cf.
Gams, Series episcoporum p. 89.

maneat. Si quis vero nostram communem contemnens diffinitionem per aliquam insidiam aut subreptionem hoc nostrae firmitatis decretum infregerit aut aliqua machinatione violaverit, si ordine ecclesiastico est adunatus, canonica sententia inrecuperabiliter feriat, sicut temerator tanti concilii ac decreti; quodsi laica potestas in hoc se per atrocitatis violentiam miscuerit, nisi a temeraria praesumptione se citissime subtraxerit, satisfaciendo quod deliquit, digna ultione totius anathematis sit undique et ubique multata, domini nostri Iesu Christi et nostra auctoritate vigente.

Ut autem hoc nostrae firmitatis decretum certiore roborationis obtineat vigorem, manus nostrae subscriptione illud roborare studuimus.

In Christi nomine (1) Danihel, Dei miseratione sedis Narbonensis¹ metropoli-
tanae ecclesiae episcopus, huius decreti institutionem subscripsi. Ego (2) Elefantus,
primae sedis Arelatensis² episcopus, confirmavi. Ego (3) Desideratus Diensis³ episcopus
subscripsi. (4) Ego Salicus Arausiensis⁴ episcopus subscripsi. In Dei nomine ego
(5) Arricho Tolosanae⁵ sedis episcopus confirmavi. In Dei nomine (6) Donadeus
Wappincensis⁶ episcopus. In Dei nomine ego (7) Francolinus Conseranensis⁷ epi-
scopus subscripsi. Ego (8) Lupus Cavalionensis⁸ episcopus subscripsi. Ego (9) Ari-
mundus Ucetinensis⁹ episcopus subscripsi. Ego (10) Hiscipio Carcassensis¹⁰ episcopus
subscripsi. In Christi nomine (11) Magineus Adtensis¹¹ episcopus subscripsi. (12) Wite-
ringus Nemausensis¹² episcopus confirmavi. (13) Felix episcopus Urgellitanae¹³ sedis
subscripsi. Ego (14) Bonitus Valentinae¹⁴ sedis episcopus subscripsi. Ego (15) Iustus
Agathensis¹⁵ episcopus subscripsi. Ego (16) Adaulfus Ierundensis¹⁶ episcopus sub-
scripsi. In Christi (17) nomine Wenedurius Helenensis¹⁷ episcopus subscripsi. Ego
(18) Servus Dei Barcinonensis¹⁸ episcopus subscripsi. Ego (19) Autbertus Antipolitanae¹⁹
sedis episcopus subscripsi. Ego (20) Iohannes Cimelanensis²⁰ episcopus subscripsi. Ego
(21) . . . Foroiulensis²¹ episcopus subscripsi. Ego (22) Iohannes Magalonensis²² episcopus
subscripsi. Ego (23) Asinarius Vicuiuliensis²³ episcopus. (24) Abraham Commenensae²⁴
sedis episcopus subscripsi. Ego (25) Amatus Carpentoratinensis²⁵ episcopus subscripsi.
Ego (26) Raganbaldus diaconus, Dunensis²⁶ vocatus episcopus, subscripsi. Ego

1 definitionem C. 3 adunatus] C. canonica] censura aut add. C. 4 in] ex C.
7 multatus B, C. et — auctoritate] autoritate et nostra C. 8 roborationis obtineat] obtineat roboris C. 30
9 studuimus] voluimus C. 11 institutione B. Elifantus C. 12 Ego deest B. 13 Arausi-
sensis B. subscripsi deest B. In Dei nomine desunt C. 14 Arricho] Arruso C. 15 Wappin-
censis] Vupacensis C. In Dei nomine desunt C. Coseranensis C. 16 Arimundus] Armudus C.
17 Ureecicensis B, Uecitensis C. subscripsi] s. B et C saepius. Hiscipio C. 18 Magineus] Mag-
nieus C. Adtensis episcopus] episcopus Atensis C. Witeringus] Vviterineus C. 19 episcopus deest C. 35
episcopus Urgellitanae C. 20 Vacentinae C. 21 Agatensis B. Ierundensis] Termidensis C.
22 Vvenedarius Helnensis C. 23 Servus Dei] Se[rvus Dei] B, Fervidei C. Barchinonensis C.
subscripsi deest C. Authbertus] Aribertus C. 24 Ioannes B. C. Cimelanensis] Cunelacensis C.
Ego . . . (nomen episcopi deest B) Foroiulensis episcopus subscripsi desunt C. 25 Ioannes B. C.
Madolonensis B, Madalonensis C. subscripsi deest C. 26 Asmarius C. Vicuiuliensis] Vrcauliensis C. 40
27 subscripsi deest C. Ego Amatus — subscripsi desunt C. 28 Ragambaldus C. Dunensis]
Dianensis C. subscripsi] Ego Amatus Carpentinensis episcopus add. hoc loco C.

1) Narbonne. 2) Arles. 3) Die. 4) Orange. 5) Toulouse, 6) Gap.
7) Conserans. 8) Cavaillon. 9) Uzès. 10) Carcassone. 11) Apt. 12) Nîmes.
13) Urgel. 14) Valence. 15) Agde. 16) Gerona. 17) Elna, postea Perpignan. 45
18) Barcelona. 19) Antibes. 20) Fortasse civitatis Cemenelensium; cf. MG. auct. antt.
IX, 612. 21) Fréjus. 22) Maguelone, postea Montpellier. 23) Aire; cf. ib. IX, 607.
24) Cominges. 25) Carpentras. 26) Digne aut monasterii Dumiensis; cf. ib. XI, 302.
476. Gams, Series episcoporum p. 51.

(27) Ansebrandus diaconus ad vicem Landeberti Eglinensium¹ episcopi subscripsi. Ego (28) Riccimirus indignus presbyter ad vicem Vulfegarii sedis Biterrensis² episcopi subscripsi.

Ego Arricho cancellarius acsi indignus presbyter hoc decretum scripsi die et
5 anno, quo supra.

1 Ansebrandus C. Landeberti C. 2 Riccimirus] Dominicus C. Vulfegarii] Vuselgarii C.
4 Arrico C.

1) Angoulême. 2) Beziers.

7. FRAGMENTUM HISTORICUM DE CONCILIO AQUISGRANENSI.

10

816.

*Iam supra p. 308 epitomen exhibuimus ex fragmento quodam historico, quod primus J. Mabillon nescio quo ex fonte publici iuris fecit. Hoc loco illud repetimus integrum, non quasi vera referat — nimis benevole Mabillon in libro infra laudando iudicavit —, sed ne relationem fabulis vel rebus prorsus fictis plenam silentio praetermisisse videamur. Formam non praebet statutorum, fateor, sed fortasse exoptata est ideo, quod quae de concilio Aquisgranensi credebantur pandit. Quo tempore fragmentum conscriptum sit, ignoratur: certe saeculo cuidam medii aevi debetur, quo consuetudo dividendi bona congregationum canonicarum inter praepositos canonicosque iam erat in usu, id est saeculo
15 aevo Karolino posteriori (cf. Hinschius, 'Kirchenrecht' II, 55 sqq.). Insunt autem praeter illa de canonicis narrata alia de monachis, quae — utrum casu necne diiudicari nequimus — alludere videntur ad narrationem Orderici Vitalis (saec. XII.) de discordiis inter abbatem monachosque Molismi monasterii ('Molême, arr. Châtillon') temporibus Philippi I. regis Francorum (1060—1108), ut coniectura cautissime proposita dici possit fragmentum
20 infra edendum fluxisse ex libello quodam, quo monachi illi postulata sua specie iuris vel antiquitatis fulcire conati sunt; v. quae infra p. 833 ann. 2 ex Orderico afferemus.*

Ed.: J. Mabillon, Vetera analecta I (Luteciae Parisiorum 1675), p. 52; ed. 2. (Parisus 1723), p. 149. Bouquet VI, 445.

*Tempore Ludovici Pii de Roma ad palatium Aquisgranense venit Gregorius IV.¹ ibique habitum est concilium de fere omnibus praelatis Orientalibus et omnibus Occi-
30 dentalibus, ubi statuta quamplurima utilia Gallicanis ecclesiis statuerunt, confirmante*

Lemma: Fragmentum historicum de concilio Aquisgranensi Mab.

30 ibique habitum est suppl. Mab.

*1) Qui sedebat 827—844; de eius itinere in Franciam a. 833. peracto cf. Mühlbacher²
35 n. 925 a. De statutis monasticis, quae Hludowicus imperator a Gregorio IV. papa impetrasse*

pontifice Romanorum. Statuerunt pro canonicis, qui tunc sub praepositis vivebant, quia praepositi temporalia male tractabant et nobiliores fortioresque canonici possessiones usurpabant, ut quilibet canonicus, personis ad certum numerum redactis, suum temporale proprium possideret et ut de communi camera cuilibet distribueretur, prout in choro divinis officiis resideret. In² illo tempore monachis Gallicanis est indultum, 5

dicatur, commenticia etiam exhibet libellus ille in codice Guelferbyitano inter Helmstadienses 552 saec. XV. fol. 288—289⁴, de quo egimus 'Neues Archiv' XXVI, 27. — Item mere fabulosa sunt quae praebent Gesta episcoporum Halberstadensium ad a. 816. (MG. SS. XXIII, 79): Imperator de consilio et consensu Stephani pape (V. 816—817, qui concilio Aquisgranensi finito in Franciam venit mense Octobri a. 816.; cf. Mühlbacher² n. 633a) in palatio Aquisgrani sollempnem synodum congregavit, beato Bonifacio Moguntine sedis archiepiscopo († 754) presidente, qui et postea glorioso est pro Christi martirio coronatus. Aderant quoque multi et magne auctoritatis viri: beatus videlicet Hildegimus primus Halberstadensis episcopus (v. A. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' ed. 2. II, 410 ann. 3, p. 675 ann. 4), sanctusque eius germanus Liuderus Monasteriensis († 809), Willebrordus († 739), Wicpertus (fortasse idem ac Wictbert, de quo 15 cf. Hauck, l. l. II, 433), Columbanus († 626), Albinus (fortasse idem atque Alcuinus, † 804), venerabiles episcopi et confessores, aliorumque episcoporum et abbatum maxima multitudo. *Magis recta praebent eadem Gesta epp. Halberstad., cum pergunt:* In qua synodo sancti patres, annuente Spiritu sancto adunati, piissimo Lodewico Augusto ammonente, regulam canonicorum ex dictis Gregorii pape, Augustini, Ieronimi presbiteri, Isidori, Prosperi quoque et aliorum sanctorum patrum excerptam traditionibus (v. supra p. 310 l. 5 sqq.) observari unanimiter censuerunt, in qua studioso lectori et humili observatori, quid clericis faciendum sit quidve vitandum, descriptione compendiosa et utili declaratur. *Nituntur haec omnia in narratione Annalistae Saxonis ad a. 816. (MG. SS. VI, 572), qui talia refert:* Ludowicus imperator consensu Stephani pape (V. 816.—817) Aquisgrani magnam synodum congregavit, in qua sancti patres regulam canonicorum ex dictis Gregorii, Augustini et aliorum sanctorum patrum excerptam observari censuerunt. 2) *Constat a. 816. etiam de monachorum cantu actum esse (v. supra p. 307), sed a. demum 817. in altero concilio Aquisgranensi de monachorum vita capitulare illud monasticum est emissum (v. supra p. 464 sqq.). Auctor fragmenti duo concilia Aquisgranensia confudisse videtur aequae atque auctor vitae Hludowici q. d. Astronomus, qui post verba supra p. 308 laudata ita pergit:* Ibidemque constituit isdem amabilis Deo imperator Benedictum abbatem († 821) et cum eo strenuae monachos per omnia vitae, qui, per omnia monachorum euntes redeuntesque monasteria, uniformem cunctis traderent monasteriis, tam viris quam sanctis monialibus feminis, vivendi secundum regulam sancti Benedicti incommutabilem morem. Considerans etiam isdem piissimus imperator non debere Christi ministros obnoxios esse humanae servituti, sed et multorum avaritiam abuti ministerio ecclesiastico ad proprium 35 quaestum, statuit, ut quicumque ex servili conditione, conciliante scientia et morum probitate, ad ministerium adsciscerentur altaris, primum manumittantur a propriis dominis vel privatis vel ecclesiasticis et tunc demum gradibus indantur altaris. Volens etiam unamquamque ecclesiam habere proprios sumptus, ne per huiusmodi inopiam cultus neglegerentur divini, inseruit praedicto edicto, ut super singulas ecclesias mansus tribueretur unus cum pensatione legitima et servo atque ancilla 40 (cf. MG. Capit. I, 276 sq. cc. 6 et 10). Haec erat sancti imperatoris exercitatio, hic cotidianus ludus, haec palaestrica agonia, spectante eo, quo civitas in sancta doctrina et operatione clarius eniteret et qui se pauperem consimili humilitate imitando Christum humiliat, altius emereret. Denique tunc coeperunt deponi ab episcopis et clericis cingula balteis aureis et gemmeis cultris onerata exquisitaeque vestes, sed et calcaria talos onerantia relinqui. Monstro enim simile ducebat, 45 si ecclesiasticae deputatus familiae conaretur adspirare ad saecularis ornamenta gloriae (c. 28; MG. SS. II, 622).

ut femoralibus¹, laneis, camisiis, pelliciis, botis, caperonis de palliis, almuciis, cooper-
toriis, auricularibus et pro infirmis culcitris uti possent, indultumque est illis, ut
magnis sollemnitatibus plurima habeant fercula cum panis formulis et phialis pigmenti
propter honorem sollemnitatum et nobilitatem Francorum, non propter ingurgitationem
5 ventris, sed ad reparationem virtutis. Et quia oleum olivarum non habent Franci,
voluerunt episcopi, ut oleo lardivo utantur. Voluerunt insuper, concordante illustrissimo
Ludovico, ut monachi in suis monasteriis, quae in villis, castris, burgis et civitatibus
habent, absque conturbatione maneant laicorum, statueruntque episcopi, concordante
domino papa, ut monachi a gravi opere et labore propter honestatem sacerdotii cessent
10 et loco laboris ad horas psalmos quosdam nominatos pro vivis et defunctis fidelibus
cantent cum orationibus ordinatis, volueruntque, ut monachi in Pascha et Pentecoste
consuetudinem in servitio divino teneant Romanorum².

1 palliis] pelliis *Mab.* 2 aurioclaribus *Mab.* 6 lardivo] *ita Mab.*, lardino *corr. Ducange* s. v.
oleum. 7 in suis] in *suppl. e coni.*

15 1) *De his et aliis monachorum utensilibus cf. Ducange sub verbis singulis.* 2) *Rodbertus*
abbas monasterii Molesmi proposuit: Victum et vestitum labore manuumstrarum vindicemus.
A femoralibus et staminiis pelliciisque secundum regulam (*sancti Benedicti*) abstineamus. Decimas
et oblationes clericis, qui dioecesi famulantur, relinquamus. *Opposuerunt monachi inter alia:* Dicit
... sanctus Benedictus: Vestimenta fratribus secundum locorum qualitatem, ubi habitant, vel aerum
20 temperiem dentur; qui in frigidis regionibus, amplius, in calidis vero minus indigent: haec ergo
consideratio penes abbatem est (*Regula Benedicti c. 55 ed. Woelfflin p. 54*). Sic etiam de cibo
et potu et omni conversatione humana provide temperat et disponit, ut omnia mensurate fiant
propter pusillanimes, et absque murmurationibus sint. Abbatem quoque summopere admonet, ut
omnium imbecillitatem consideret. Fratribus infirmis aut delicatis talem operam vel artem iubet
25 iniungi, ut nec otiosi sint nec violentia laboris opprimantur et effringantur (*cf. ib. c. 48; l. l.*
p. 49 sq.) . . . Magna pars hominum in calidis regionibus caret femoralibus tunicisque fruitur,
ut mulieres, laxis et talaribus; quorum consuetudinem non abhorret, sed amplectitur inde propa-
gatus ibique consistens monachorum cuneus. Ast omnes populi braccis utuntur in occiduo cli-
mate nec eis tam pro frigore quam pro dedecore norunt carere. Quibus pro causis idem mos
30 est in nostro ordine, nec illum, qui utilis et honestus est, volumus relinquere. . . . In Italia
et Palaestina et aliis regionibus quibusdam satis abundant olivae, cuius fructu ditati ad diversos
esus condiendos non indigent sagimine; quod nobis hic clementer concessum est, carentibus olei
pinguedine. Quod vero manibus nostris quotidie non laboramus, plurimorum dire stimulamur
redargutionibus, sed sincerum in divino cultu laborem audacter obicimus, quem ab authenticis
35 magistris, diutina divinae legis observantia probatis, olim didicimus. Dagobertus rex et Theo-
dericus atque Carolus Magnus imperator alique reges et Augusti coenobia devote condiderunt et
de suis redditibus ad victum et vestitum servorum Dei ubertim erogaverunt multitudinemque
clientum ad exteriora ministeria pleniter explenda subiecerunt monachosque lectionibus et sacris
orationibus pro cunctis benefactoribus suis et coelestibus mysteriis intentos esse constituerunt.
40 Exinde principum institutione et diutina consuetudine usitatum est in Gallia, ut rustici ruralia,
sicut decet, peragant opera et servi servilia passim exerceant opera, monachi autem, qui sponte,
relictis huius mundi vanitatibus, regi regum militant, claustralibus septis ut filiae regis quiete
insideant, arcana sacrae legis legendo perquirant et, inde semper meditantes, taciturnitati de-
lectabiliter insistant, a pravis et otiosis sermonibus os suum coerceant, Davidicos hymnos aliasque
45 mysticas modulationes nocte dieque creatori concinant aliisque mundis et idoneis actibus quotidie
agendis, prout ratio exegerit, secundum praecepta maiorum intendant. . . . Pro victu proprio
decimae fidelium vel oblationes generali auctoritate conceduntur clericis et Dei ministris. . . .
Nos autem et ordine et officio clerici sumus. . . Ecclesiastica igitur beneficia iure possidemus

De libertate domorum canonicorum. His temporibus Ludovicus Pius concessit canonicis, concordante domino papa, habere in domibus libertatem et iudiciariam potestatem et voluit ipsos vestiri griseis et variis¹, quia adeo crescebat ecclesia in Galliis, quod reges, duces et barones habebant filios et fratres, avunculos in ecclesiis canonicorum et monasteriis monachorum et se supponebant obedientiae humilium⁵ fortiores.

et communi sanctione semper tenere decernimus (*Orderici Vitalis Angligenae, coenobii Uticensis monachi, Historia ecclesiastica VIII c. 26 ed. A. Le Prevost III, Parisiis 1845, p. 436. 438 sqq.*).

1) De vestimentis canonicorum cf. concilii Aquisgranensis 816 inst. can. cc. 115. 124 sq.; supra p. 397. 404 sq.

10

*8. ACTA SPURIA CONCILIO APUD THEODONIS-VILLAM HABITO ADSCRIPTA.

821.

Concilio apud Theodonis-villam¹ habito vel, si sequeremur nonnullos codices (cf. Boretius, MG. Capit. I, 359), Moguntinensi aut Triburiensi adscribuntur duo capitularia¹⁵ de clericorum percussoribus, quae ita cohaerent, ut ea, quae in priore iure canonico ab episcopis proposita sunt (infra A), in posteriore (infra B) confirmata videantur iure civili. Utrumque spurium esse iam inter omnes constat; num autem saeculo decimo conficta sint vel certe post concilium Triburiense anni 895. (cf. 'Neues Archiv' XXVI, 662 sq.), id quod suspicatur Boretius (l. l. p. 360), in medio relinquendum erit; cf. Phillips, 'Sitzungsberichte²⁰ der phil.-hist. Classe der Akademie der Wissenschaften zu Wien' a. 1865., tom. XLIX, 755. E. Mayer, 'Zur Entstehung der Lex Ribuariorum' (Monachii 1886), p. 177.

*A. PROPOSITIONES EPISCOPORUM.

Leguntur in his codicibus: 1) Coloniensi 124 (antea Darmstadiensi 2123) saec. XI. (praefatio); 2) Gothano membr. I n. 84 (antea s. Martini Moguntini) saec. X. XI.²⁵ fol. 145 sq.; 3) Monacensi latino 3853 (antea ecclesiae cathedralis Augustanae) saec. X. fol. 43 (praef. mut.); 4) Monacensi latino 19414 saec. X.; 5) Pragensi² musei Bohemici 277 saec. XI. fol. 1 (praef., cc. 1—3); 6) Pragensi bibliothecae universitatis VIII. H. 7 saec. XII.; 7) Romano³ bibliothecae Vaticanae inter Palatinos 584 (antea s. Martini Moguntini) saec. XII. — Transierunt praeterea in Burchardi decretum lib. VI c. 5³⁰ et Ivonis Carnotensis decretum lib. X c. 134.

Edd.: Crabbe II (1538), fol. CXXV'. Crabbe II (1551), p. 704. Sagittarius 396. Jove-rius II, fol. 102. Goldast, Constitutiones imperiales II, 13. Surius III, 269. Bollanus-Nicolini

1) De conventu generali ibi congregato a. 821. mense Octobri cf. Mühlbacher² n. 740 d.

2) Num idem sit atque ille codex musei Bohemici I. G. 13 saec. X. statuere non potui; cf.³⁵ quae monui MG. Capit. II, p. XXVI ann. 2.

3) De altero codice eiusdem bibliothecae inter codices Vaticanos 1350 saec. XII. nil affirmare ausim.

III, 677. Binius III, 1, 470. Sirmond II, 445. Coll. reg. conc. XXI, 46. Le Cointe VII, 573. Labbe-Cossart VII, 1519; ed. Coleti IX, 611. Baluze I, 625. Harduin IV, 1237. Georgisch 865. Hartzheim II, 23. Mansi XIV, 389. XV, app. 425 (cf. Mansi, Suppl. I, 823). Walter, Corp. iur. Germ. II, 351. Theiner, Disquisitiones criticae 320. MG. LL. II, 2, 5. Migne, Patrol. lat. XCVII, 677. MG. Capit. I, 359. — Reg.: 'Neues Archiv' XXIV, 494.

*B. KAROLI ET HLUDOWICI CAPITULARE.

Legitur in his codicibus: 1) Florentino bibliothecae Laurentianae, Gadd. LXXXVIII sup. 31 saec. XII. (ed. 'Neues Archiv' XX, 315); 2) Gothano membr. I n. 84 (antea s. Martini Moguntini) saec. X. XI.; 3) Monacensi latino 3909 saec. XII. (ed. J. Schmitz, 10 'Die Bussbücher und die Bussdisciplin der Kirche', Mogunt. 1883, p. 738); 4) Monacensi latino 19414 saec. X.; 5) Salisburgensi S. Petri a. VIII. 7 (antea D. 29) saec. XII. — Transiit denique in Burchardi decretum lib. VI c. 6 et Ivonis Carnotensis decretum lib. X c. 135.

Edd.: Crabbe II (1538), fol. CXXVI. Crabbe II (1551), p. 704. Sagittarius 397. Jove-
15 rius II, fol. 102'. Goldast II, 14. Surius III, 270. Bollandus-Nicolini III, 678. Binius III, 1, 471. Sirmond II, 447. Coll. reg. conc. XXI, 48. Labbe-Cossart VII, 1519; ed. Coleti IX, 611. Baluze I, 627. Harduin IV, 1239. Georgisch 867. Hartzheim II, 24. Mansi XIV, 390. XV, app. 425. Walter II, 353. MG. LL. II, 2, 6. Migne, Patrol. lat. XCVII, 678. MG. Capit. I, 361. — Reg.: Böhmer-Mühlbacher, Regg. imperii ed. 2. I n. 489. 'Neues Archiv'
20 XXIV, 494.

9. ACTA SPURIA AD CONCILIUM CARISIACENSE SPECTANTIA.

(838. Sept.¹)

Tria ex gestis Aldrici episcopi Cenomannici (832—856) capita, scil. cc. 47. 50
25 *et 51 secundum Baluzii editionem (Miscellanea III, Paris. 1680, p. 114—130. 132—137. 137—139) inter se in subsequentibus coniunguntur, etsi eorum alterum tantum inter acta synodalia quamvis spuria et huic tomo reservata referendum est. Sed tria illa capita tam arte inter se cohaerent, ut non solum aliud alio exponatur, sed etiam ex illis omnibus ad gesta conciliorum apud Bonoilum anno 855., apud Pistas anno 862., apud Ver-*
30 *meriam anno 863. habitorum (cf. 'Neues Archiv' XXVI, 621 sq. 631 sq. 633) recte intelligenda magnum afferatur momentum.*

Quae fides diplomatibus in gesta Aldrici insertis sit habenda, sive ab Aldrico ipso sive a nescio quo falsario conficta sunt (cf. J. Havet, 'Oeuvres' I, Paris. 1896, p. 275 sqq.), inter omnes constat. Id ipsum autem cadit in memoriale Aldrici, in iudicium concilii
35 *Carisiacensis, in Hludowici responsum, ut quicquid nuperrime B. Simson passim in*

1) V. supra p. 768 sqq.

libro 'Die Entstehung der pseudoisidorischen Fälschungen in Le Mans' (Lipsiae 1888) et Mühlbacher (Regg. imperii ed. 2 I n. 976. 980) exposuerunt repetere non oporteat. Dubitari quidem de paucis licet, sicut narratio de Aldrico tractante cum Sigimundo abbate monasterii Anisolensis s. Karilephi (hodie 'St. Calais, dép. Sarthe'), quomodo contro-
versia sopienda sit, non prorsus ficticia videtur neque nomina eorum, qui in Aquis-
granensi palatio et in synodo Carisiacensi affuisse dicuntur, in dubium tantopere vocanda
verisimile est, quantopere id a Simson (l. l. p. 121 sq.) factum est.

In textu parando repetivimus editionem gestorum domni Aldrici Cenomannicae urbis
episcopi, qualem vv. dd. R. Charles et L. Froger ('Mamers' 1889) instituerunt, adhibentes
codicem Cenomannicum 99 saec. XI. (= c). Hoc in libro autem illa, quae modo sub
litteris A, B et C proferemus, inveniuntur p. 130—148 (= A), p. 150—155 (= B),
p. 155—158 (= C), quae cum capitibus 47, 50 et 51 in editione Baluziana supra iam
laudata concordant; de reliquis editionibus cf. Potthast, 'Wegweiser' ed. 2. I, 510.

A. ALDRICI EPISCOPI CENOMANNICI MEMORIALE¹.

In nomine domini nostri Ihesu Christi. Temporibus Hludowici piissimi Augusti
subter inserta² causatio vel evindicatio fuit de monasterio Anisolae inter Aldricum epi-
scopum et Sigimundum abbatem, qui illud tunc tenebat. Nam praefatus Aldricus
dicebat et scriptis ac testibus approbat, quod de iure suae sedis aecclesiae prae-
fatum monasterium cum omnibus ad se pertinentibus esse debebat, et sui antecessores
illud ex rebus Caenomannicae matris aecclesiae³ magna ex parte fundarant, et ad
ipsam matrem aecclesiam subiectum esse debebat, et hoc legibus affirmabat. Econtra
Sigimundus dicebat, quod proprium domni imperatoris esse debebat et non de prae-
dicta aecclesia; sed nullam veram auctoritatem exinde ostendebat nisi tantum unam
epistolam, quam Pipinus propter odium Gauzioleni episcopi⁴ cuidam suo monacho
fecerat, ut sibi subiectus esset et non Gauzioleno; et hoc propter odium Gauzioleni factum
esse perscrutatum est, quia, quando fuit Pipinus Cenomannica in patria et de quadam
persecutione inimicorum suorum reversus per Cenomannicam patriam transibat, tunc
eum praefatus Gauziolenus et suus frater Harivius non receperunt, sed infra Cenoman-
nicam urbem cum omnibus, quos secum conducere potuerunt, se recluserunt et domnum
Pipinum regem illuc introire non permiserunt, sed dampnum ei de suis hominibus
facere nitebantur et suum pincernam coram eo stantem, dum sua castra in vinea
sancti Petri iuxta urbem Cenomannicam posita erant, interfecerunt et alios homines
vulneraverunt. Videns autem domnus Pipinus, quod ibi proficere non potuit, vastans
totam illam regionem pergere cepit ad Franciam. Tunc in ipso itinere venit ad prae-
dictum monasterium Anisolam et precepit illis monachis, ut nullam obedientiam facerent

Lemma: Incipit relatio vel evindicatio sive memoriale, qualiter monasterium Anisolae ad ius
Cenomannicae matris aecclesiae ante domnum Hludowicum imperatorem ab Aldrico episcopo canonice
et legibus evindicatum fuit.

27 transiebat c. 31 suam c.

1) *Gesta domni Aldrici* edd. Charles et Froger p. 130—148 (= c. 47 med.-fin. apud
Baluze, *Miscellanea III*, 114—130). 2) De verbo inserere saepius usitato cf. Simson, 'Ent-
stehung der pseudoisidorischen Fälschungen' p. 58 sqq. 3) De hac significatione v. ib. p. 72.
4) *Cenomannici* (ca. 743—771); cf. *Actus pontificum Cenomannis in urbe degentium* c. 16 edd.
G. Busson et A. Ledru ('Au Mans' 1901), p. 244 sqq. De narrationis fide cf. Ölsner, 'König
Pippin' p. 369.

iam dicto Gauzioleno, eo quod ei rebellis esset; sed sub suo mundeburdo vel sub sua tantummodo tuitione vel dominatione permanerent¹. Et tunc eis ac Siebaldo eorum abbati talem epistolam dedit; quod propter odium, ut dictum est, Gauzioleni et non propter ullam aliam rem aut iusticiam factum esse liquet. Tunc enim ipse
 5 Siebaldus non fuit ausus ibi remanere, sed una cum Pipino usque in Franciam perrexit. Postea vero cognoscens Pipinus, quod iniuste fecisset et propter odium Gauzioleni hoc egisset, praecepit filio suo Karolo et iureiurando contestatus est, ut praefatum monasterium redderet Cenomannicae matri aecclesiae, cui iuste esse debebat, ne aliquod detrimentum sua anima ex hoc haberet. Et sic fecit postea dominus
 10 Karolus et Franconi² episcopo illud reddidit atque per preceptum suum praedictae matri ecclesiae confirmavit³. Multi autem actenus vivunt, qui domnum Karolum hoc dicere audierunt, qualiter suus pater dominus Pipinus ei hoc contestando facere praecepit; et quando iam dictum monasterium Franconi reddidit, multi vivebant, qui hoc domnum Pipinum Karolo praecipere et contestari audierunt. Istam vero rationem
 15 pleniter praedictus Aldricus episcopus perscrutatam apud veridicos homines habebat et hoc testibus veris et bonis coram omnibus affirmabat.

Taliter enim Aldricus et Sigimundus altercantes, pervenit ipsa ratio usque ad domnum imperatorem⁴, qui hoc firmiter inquirere praecepit et veraciter sibi renunciare iussit. Sed antequam ipsa causatio ante domnum imperatorem veniret, volebant eorum
 20 amici et boni homines eos inde pacare et concordare. Sed Aldricus episcopus obtemperabat eorum iustis petitionibus, et Sigimundus non faciebat, sed quicquid ei iuste et rationabiliter sui amici agere suadebant praedictus Sigimundus spernebat. Offerebat enim ei memoratus Aldricus episcopus, ut aliquem censum ei ex hoc solveret, sicut sui antecessores praedicti episcopi antecessoribus faciebant, et per suum
 25 beneficium illud teneret, et nunquam ei diebus vitae suae de illo aliquod impedimentum facere volebat, sed quiete et pacifice una cum suis monachis eum inibi esse permittebat. Offerebat etiam et aliam causam praedicto Sigimundo, suadentibus praedictis amicis et bonis hominibus, iamdictus Aldricus episcopus, ut, si hanc non vellet, saltem aliam faceret. Permittebat autem ei duas aut tres villas, quales sibi eligeret,
 30 per suum beneficium habere, et ex his ei nullum servitium aut aliqua dona requireret, sed quicquid ex his vellet faceret. His omnibus a Sigimundo spreto cepit saepedictus episcopus suam iusticiam iuste et rationabiliter querere, quia plenam et iustam rationem sibi in hoc habere videbatur. Praecepit enim hanc iustitiam inquirere dominus imperator Ebroino Pictaviensis urbis episcopo⁵ et Erchinrado Parisiense civitatis episcopo⁶
 35 et Rorigoni comiti⁷ et Altmaro seneschalco domne Iudith imperatricis et misso palatino⁸ una cum aliis vassis dominicis. Sed dum hec res ad effectum tunc minime pervenit propter alias necessitates et hoc domno imperatori renunciatum esset, praecepit,

2 Siebaldo c. 3 eorum] et Gauzioleni add. c. dedit deest c. 5 Siebaldus c. 11 domno Karolo c. 20 peccare c. 23 aliquem] aliquod c. 35 seneschaldo c.

40 1) Cf. Pippini regis diplomata genuina pro monasterio Anisolensi d. d. 752 Apr. 25 et 760 Apr. 10 (MG. Dipl. Karol. I, p. 2 n. 2, p. 19 n. 14; Mühlbacher² n. 66. 91). V. etiam Karoli M. diplomata genuina pro eodem monasterio d. d. 771 Iul., 779 Nov. 17 (ib. I p. 90 n. 62, p. 178 n. 128; Mühlbacher² n. 141. 226). 2) 793—816; cf. Actus pontificum Cenomannis in urbe degentium c. 21 edd. Busson et Ledru p. 271 sqq. 3) Cf. Karoli M. diploma
 45 spurium d. d. 802 Mart. 17 (MG. Dipl. Karol. I, 381 n. 263; Mühlbacher² n. 383). 4) Scil. Hludowicum. 5) ca. 839—854. 6) 831—857. 7) Cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' I, 13. II, 211. 8) Cf. ibid. II, 243.

ut ante se in suo palatio ipsa altercatio finiretur. Tunc ergo iussit domnus imperator, ut haberent ambo eorum auctoritates et testimonia Aquisgrani palatio ad suum placitum, quod ibi quadragesimali tempore cum episcopis et abbatibus et comitibus et ceteris fidelibus suis habebat, ut ibi pleniter praefixa¹ altercatio finem perciperet. Sed Sigimundus iam vocatus ad ipsum placitum minime pervenit. Qua de re iterum domnus 5 imperator per suam epistolam eum vocavit, ut post Pascha² veniret. Qui et hoc renuens iam tertio vocatus minime venit neque missum aliquem misit, cur hoc dimitteret. Tunc cernens domnus imperator suam inobedientiam et contumaciam expectavit tamen adhuc post tertium conductum placitum quindecim dies, ut veniret. Sed cernens eum iam venire non velle neque suam rationem iuste diffinire, quia minime hoc 10 rationabiliter et veraciter se facere confidebat et propterea venire ad placitum nolebat, tunc domnus imperator interrogavit suos consiliarios et episcopos sive abbates et comites et reliquos fideles suos, quid ex hoc facere deberet et quale consilium ex hoc ei darent et quid de tam inobediente suo praecepto facturum esset. Tunc respondentes dixerunt utriusque ordinis omnes: 'Vidimus, quod iste episcopus vester Aldricus habet 15 suas auctoritates et praecepta regalia tam genitoris vestri quam et aliorum, antecessorum vestrorum videlicet regum Francorum, in quibus, ut coram nobis relectum est, continetur insertum et sanctorum sacerdotum ac regum manibus propriis corroboratum, quod monasterium Anisole, unde agitur hec iustitia, Cenomannicae matri aecclesiae traditum fuit et ab episcopis eiusdem matris aecclesiae constructum et ornatum atque 20 legibus possessum. Habet etiam praefixus episcopus, quos videmus et audimus, suos testes veros et bonos, qui has auctoritates firmas et veras esse testantur et iureiurando que dicunt affirmant. Insuper testantur, quod infra legitimum tempus praedicta mater Cenomannicae civitatis aecclesia vestituram legitimam habuisset de praedicto monasterio, et adhuc XXX anni non sunt transacti, quod ex eo legitimam vestituram habuit, 25 et propterea inde fuit modo alienatum, quod Franco episcopus praedictae aecclesiae suo propinquo Adalghyso illud impetraverit, ut pro illo regalia servicia et itinera faceret, quae ille pro sua infirmitate et senectute facere non valebat³. Affirmant etiam eundem Franconem aliquas villulas et quosdam vassallos casatosque, ut nominant, ex praefixo monasterio ad suum opus, dum advixit, retinere. Sed illis ambobus defunctis non 30 fuit ad praesens episcopus eiusdem sedis, qui domnum imperatorem Hludovicum ex hoc interpellaret ad tempus; et sic datum est alio et tali occasione sublatum est de praefixa sede. Sed et hoc, quod isti monachi dicunt, quod vestrum proprium sit, praedicti testes Aldrici episcopi per eorum auctoritates et per vestros vassallos et alios veridicos et bonos homines affirmant non esse. Dicunt etiam, quod, si vestrum pro- 35 prium esset, res ipsius monasterii secundum legem Salicam aut Ribuariam tuerentur, sicut alia loca et res, quae de vestro sunt proprio, faciunt, et mancipia non partirentur, sicut de aliis locis et rebus, quae de vestro sunt proprio, in illa regione est consuetudo facere. Sed de istis causis in rebus sancti Karilephi, sicut in propriis domni imperatoris observare apud eos est consuetudo, nichil umquam conservatum 40 fuit, et pro istis causis affirmant et defendunt iam dicti testes saepedictum monasterium non vestrum proprium aut alicuius esse, sed de iure Cenomannicae matris ecclesiae, de cuius rebus est fundatum, illud esse affirmant, quod et rationabiliter et legibus, ut nobis videtur, facere possunt. Testantur etiam supra memorati testes, quod

4 suis] nostris c. 23 legitimo tempore c. 29 ut] et c. 34 vasallos c. 35 quod add. e 45 con. 44 nobis] vobis c.

1) De hoc verbo saepius usitato cf. Simson 'Entstehung der pseudoisidorischen Fälschungen' p. 65 sqq. 2) Dies Paschae erat 838 dies 14. mensis Aprilis. 3) Cf. infra p. 846 l. 9 sqq.

omnes episcopi, qui in praedicta civitate et in iam dicta sede a tempore sancti Innocentis episcopi¹, secundi successoris videlicet sancti Victurii², et a tempore sancti Karilephi confessoris eximii fuerunt, praedictum monasterium subiectum habuissent, exceptis duobus; quod propter praedictum odium et pro aliqua negligentia veraciter factum
 5 esse inquisitum est. Testantur etiam, quod plus ad ius et subiectionem praedictae matris ecclesiae praefatum monasterium pertineat quam ad vestrum proprium aut ad aliam aliquam causam; et hoc, si aliqui testes contra se venerint, falsos eos, qualiter praeceperitis, facere posse testantur firmiterque affirmant. Supradicta vero ratione
 10 nabiliter legis divinae et mundanae nos utriusque ordinis vestri fideles auctoritate instructi et plena ratione suffulti iudicamus vosque hortamur, ut ei auferatur, qui vobis inobediens extitit et ad vestrum placitum non solum semel aut bis vel ter vocatus venire contempsit, quia de sua absentia culpabilis et convictus esse cognoscitur³, et ei vestra auctoritate nostroque iudicio reddatur praefatum monasterium, qui vobis in-
 15 obediens non fuit nec ad placitum venire renuit, sed semper praesens cum suis auctoritatibus et nobilibus testibus affuit et hoc pleniter et legaliter approbare est paratus⁴, quod sue sedis ecclesiae praefatum monasterium esse debet. Et propterea prefato Aldrico episcopo firma auctoritate ad ius sue sedis ecclesiae praefatum monasterium cum omni integritate, ut reddatur, iudicamus⁵. Quidam autem eorum dixerunt:
 20 'De nobis ipsis aliter iudicare non possumus; quodsi aliquis nostrum, licet nemine quaerente aut aliqua causatione pulsante, vocatus ad vestrum placitum venire contempserit, ni infirmitas aut legitima somnis eum detinuerit, et si aliqua somnis aut infirmitas eum detinuerit, ni ipse suum advocatum aut suam excusationem rationabilem ad vos miserit, iuste et plena ratione perdere debet unusquisque nostrum quod de vestro habet. Et
 25 propterea sicut et de nobis sic et de illo iudicamus, quia neutrum fecit, nec ipse venit nec mandare studuit, cur illud dimisit³. Sed sicut isti homines, qui praesentes adstant, id est Hagano et Benedictus et alii, dicunt et affirmare volunt, qualitercumque vobis placuerit, sive, si aliquis ex vobis aliter dixerit, singulare certamen cum eo praeliari sive in iudicio, si vobis placuerit, seu cum sacramento verum facere nullam
 30 ob aliam causam praefatum Sigimundum remansisse neque propter infirmitatem neque propter aliam necessitatem, nisi quod venire, ne convinceretur, noluit, quia nullam iusticiam neque aliquam iustam aut rationabilem causam in praedicta questione se habere confidebat. Et haec praedicti homines cotidie ante vos et ante nos et reliquos fideles vestros clamant et approbare, sicut praedictum est vel
 35 qualiter vobis placuerit et eis praeceptum fuerit, volunt. Et hoc iam sepiissime publiciter in hoc palatio est acclamatum et perquisitum, nobis et ceteris fidelibus vestris audientibus. Sed nemo est, qui eis contradicere aut resistere velit, sed plus dicunt omnes eos veritatem dicere; quod et verisimile nobis esse videtur. Sic vos iam XV dies post aliud placitum vel tertium ei concessum expectantes⁵, neque suum advocatum
 40 aut suas auctoritates misit neque ullam excusationem de se vel de suo contemptu facere noluit. Idcirco de sua absentia vel contumacia iam convictum atque dampnatum eum esse legibus iudicamus, ita ut nec eius vox amplius de hac causa audiat. Et ut hoc, quod dicimus et iudicamus, auctoritate canonum et legis plenius confirme-

2 Victuri c. 22 somnis] *intellige*: sunnis. 30 Sigimundus c. 39 post] plus c. 42 nec] ne c.

45 1) 533—559; cf. *Actus pontt. Cenom. c. 8 edd. Busson et Ledru p. 53 sqq.* 2) 453—490; *ib. c. 6 p. 48 sqq.* 3) *Scil. Sigimundus abbas.* 4) *Scil. Aldricus episcopus.* 5) *A Pascha (14. Apr. 838) igitur usque ad diem 28. eiusdem mensis.*

mus, precamur, ut nonnullae sententiae ad hoc pertinentes canonum et legum ante vos legere iubeatis'.

Et tunc publice coram omnibus recitatae sunt hae sententiae canonum et legum.

Excerptum¹ ex decretis pape Bonefacii capitulo III.: Manifestum² est confiteri eum de crimine, qui indulto et delegato iudicio purgandi se occasione non utitur. Nichil enim inter-⁵ est, utrum in praesenti examine omnia, quae dicta sunt, de eo comprobentur, cum ipsa absentia pro confessione constet.

Item ex decretis eiusdem pape Bonefacii: Nulli³ dubium est, quod ita iudicium nocens subterfugit, quemadmodum, ut absolvatur, qui est innocens querit. Confitetur enim de omnibus quis-¹⁰ quis se subterfugere iudicium dilationibus putat.

Item eiusdem, cuius supra: Praecavendum⁴ est, ut, si quis adesse neglexerit, dilationem sententiae de absentia non lucretur, sed quae⁵ male pullulasse noscuntur radicitus evellantur et emendentur.

Ex decretis Caelestini pape: Non⁶ caret enim suspitione qui ad iudicium venire contempserit et purgari se distulerit, quia ipsa absentia sua est comprobatio. Insuper¹⁵ occurreret veritas, si falsitas displiceret; merito namque causa nos respicit, si silentio foveamus errori. Ergo corripiantur qui huiusmodi sunt modis omnibus, ut veritas eorum versutiis non sopiatur, sed astuta⁷ eorum cavillatio aptissime et prudenter omnibus manifestetur et emendetur atque restituatur quod actenus occultum et neglectum fuit.

Item excerptum ex decretis pape Innocentii: Veritas⁸ saepius examinata magis splen-²⁰ descit ad lucem, et perniciēs revocata in iudicium gravius condempnatur, nam fructus divinus est iustitiam saepius recenseri et errata corrigere, ablata restaurare. Nec⁹ otiosa ergo Dominus iudex noster in nobis esse patitur quae exercenda, non negligenda donavit.

1) Cf. Simson, l. l. p. 79 sqq. P. Fournier, 'Nouvelle revue historique de droit français et étranger' XI (1887), p. 78 sqq.; Étude sur les fausses décrétales, Louvain' 1907, p. 75 sqq.²⁵ (= 'Revue d'histoire ecclésiastique' VII, p. 776 sqq.). 2) Bonifacii epistola ad episcopos Galliae: . . . manifestum est confiteri eum de crimine, qui indulto et toties delegato iudicio purgandi se occasione non utitur. Nihil enim interest, utrum in praesenti examine omnia, quae dicta sunt, comprobentur, cum ipsa quoque pro confessione procurata toties constet absentia (Coll. canonum Isidoro adscripta, Migne, Patrol. lat. LXXXIV, 680; Jaffé-K. n. 349). 3) Ibid.:³⁰ . . . nullus dubitat, quod ita iudicium nocens subterfugit, quemadmodum, ut absolvatur, qui est innocens quaerit (sequentia v. infra ann. 7). . . . Confitetur enim de omnibus quisquis se subterfugere iudicium dilationibus putat (l. l. p. 677). 4) Ibid.: . . . decrevimus . . . congregari synodum . . ., ut, si adesse voluerit, praesens, si confidit, ad obiecta respondeat; si adesse neglexerit, dilationem sententiae non lucretur de absentia (l. l. p. 679 sq., ubi se-³⁵ quuntur quae supra ann. 2 deprompta sunt). 5) Leonis I. epistola ad universos episcopos c. 2: . . . ut quae male pullulasse dignoscuntur radicitus evellantur et messem dominicam zizania nulla corrumpant (l. l. p. 762; Jaffé-K. n. 402). 6) Caelestini epistola ad episcopos Galliae c. 1: In talibus causis non caret suspitione taciturnitas, quia occurreret veritas, si falsitas displiceret; merito namque causa nos respicit, si silentio foveamus errorem. Ergo⁴⁰ corripiantur huiusmodi . . . (l. l. p. 681; Jaffé-K. n. 381). 7) Bonifacii epistola ad episcopos Galliae, post verba supra in annotationis 3 prima parte deprompta, ita pergit: Sed astuta cavillatio eorum, qui versutis agendum credunt esse consiliis, nunquam innocentiae nomen accipiet (l. l. p. 677; Jaffé-K. n. 349). 8) Innocentis I. epistola ad episcopos Macedoniae: . . . veritas exagitata saepius magis splendescit in lucem, et perniciēs revocata in iudicium⁴⁵ gravius et sine poenitentia condempnatur; nam fructus divinus est iustitiam saepius recenseri . . . (l. l. p. 655; Jaffé-K. n. 304). 9) Caelestini epistola ad episcopos Galliae c. 12: . . . nec otiosa in nobis esse patitur (scil. bonitas Dei) quae exercenda, non negligenda donavit (l. l. p. 686; Jaffé-K. n. 381).

Sequentia¹ vero capitula ad eandem rationem pertinentia a sapientibus comitibus et scabinis dominicis sunt prolata et per iudicium coram omnibus sunt recitata.

Haec capitula, quae subsecuntur, de lege Romana sunt assumpta.

Imperator Valentinianus inter cetera Firmino praefecto praetorio et patricio data:

Si² quis pulsatus in iudicio adesse noluerit, post secundam aut terciam conventionem sciat se contumacis sententiam subiturum, id est ut quicquid, si fuisset in iudicio, addicendus erat petenti rogatori quasi victus exsolvat. Data VII. Kal. Maii Rome Herculano V. C. consule.

V capitula de effectu sententiarum et finibus litium Pauli sententiarum libro V.: Quicumque³ tribus auctoritatibus iudicis conventus aut trinis litteris vel tribus edictis ad iudicium fuerit provocatus aut uno pro omnibus peremptorio, id est quod causam extinguit, fuerit evocatus et praesentiam suam apud eum iudicem, a quo ei denuntiatus est, exhibere non voluerit, adversus eum quasi in contumacem iudicari potest. Quin immo nec retractari per appellationem negotia possunt, quotiens in contumacem fuerit iudicatum.

Item Theodosius libro quarto de sententiis ex periculo recitandis: Imperatores⁴ Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Clearco praefecto. Quicquid praesentibus partibus in causis fuerit ordinatum habebit plenissimam firmitatem nec poterit immutari. Data Kal. April. Honorio octavo et Boetio cons.

Sequitur sententia de eadem lege Romana de libro Pauli assumpta: Si⁵ enim iudicibus talia conceduntur, quanto magis regibus et imperatoribus fraena et lora ampliora et latiora relaxantur, quoniam de crimine maiestatis gravius iudicantur rei et incriminati quam alterius alicuius generis sceleris, quia honor capitis decus est aliorum membrorum et dedecus capitis ignominia est aliorum membrorum. Porro, quia omnia membra secuntur caput, scilicet ut in compensatione praedecessorum nostrorum, more

4 praefecto praetorio] preposito c. 6 contumaci sententia c. addicendus] advincendus c.
25 7 V. C. consule] viro c. consuli c. 8 liber c. 10 proemptorio c. quod] que c. 14 recitatum c.
21 sceleris] ita c, secularis Bal. 23 compensatione] ita c, comparatione edd.

1) Cf. Simson, 'Entstehung der pseudoisidorischen Fälschungen' p. 80 sqq. 2) Valentiniani III. novella 12 interpr. apud G. Haenel, *Lex Romana Visigothorum* (Lipsiae 1849), p. 296 (= nov. 35 interpr. ed. P. M. Meyer apud Mommsen et Meyer, *Theodosiani libri XVI*, Berolini 1905, vol. II, p. 151): . . . si quis pulsatus in iudicio adesse noluerit, post tertiam conventionem sciat se contumacis sententiam subiturum, id est ut quicquid, si adfuisset in iudicio, addicendus erat petenti litigatori quasi victus exsolvat. (Data XVII. Kal. Mai. Romae Herculano VC. cons.; l. l. p. 294 [Meyer p. 148]). 3) *Lex Rom. Vis. Paul. sent. lib. V tit. 5 de effectu sententiarum et finibus litium*, § 6 interpr. (Haenel p. 420): Quicumque tribus auctoritatibus iudicis conventus vel tribus edictis ad iudicium fuerit provocatus aut uno pro omnibus peremptorio, id est quod causam extinguit, fuerit evocatus et praesentiam suam apud eum iudicem, a quo ei denuntiatus est, exhibere noluerit, adversus eum, quasi in contumacem, iudicari potest. Quin imo nec retractari per appellationem negotia possunt, quoties in contumacem fuerit iudicatum. 4) *Cod. Theod. lib. IV. tit. 15 de sententiis ex periculo recitandis* ed. Haenel, l. l. p. 122 (= IV, 17 apud Mommsen, *Theodosiani libri XVI vol. I*, p. 198 sq.): l. 1 (3) Impp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Clearcho praefecto praetorio, l. 2 (5) Idem AAA. Timasio comiti et magistro equitum. Condicio praeceptorum partibus praesentibus habita non potest immutari. Dat. X. Kal. April. Constantinopoli Honorio N. P. et Evodio cons.; interpr.: Quidquid praesentibus partibus in causis fuerit ordinatum habebit plenissimam firmitatem nec poterit immutari. 5) *Hoc et subsequens testimonium mere ficticia esse putavit Savigny*, 'Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter' ed. 2. II, 120, cui adstipulatur Simson, l. l. p. 80 sqq.; de primo dubitat M. Conrat, 'Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts im früheren Mittelalter I (Leipzig' 1889), p. 311 ann. 2.

videlicet antiquorum, loquamur, sicut ab illis non semel aut bis vel ter, sed persaepe firmatum et definitum esse legimus, deonoratio et despectio seniorum et magistrorum et contumacia eorum contumelia est subditorum et iuniorum et honor et exaltatio atque benivolentia et oboedientia seniorum et magistrorum honor et exaltatio est subditorum et iuniorum, quia et illi ab istis et isti ab illis mutuo foventur et exaltantur et honor 5 regni et populorum ampliatur et vis atque iusticia eorum crescit et populus salvatur et exaltatur. Si quis autem contra haec inire aut aliqua machinatione aliquid agere praesumpserit, damnatus in omnibus et ab omnibus interius exteriusque sententia ultionis feriat, ne in posterum quisquam talia agere praesumat et, si quis facere temptaverit, similiter dampnetur et ultionis sententiam non evadat. 10

Item unde supra, si quis ad placitum venire distulerit: Si¹ quis subterfugiendo placitum huc illucque vadit et ad placitum venire distulerit et maxime, si vocatus a iudicibus fuerit, omnimodis providendum est, ne querens suam iustitiam pro tali occasione perdat, sed quasi convictus ille, qui ad placitum venire distulerit, item culpabilis et convictus de sua absentia iudicetur et deinceps hoc recuperare non valeat, sed 15 magis metallis² et aliis poenis deputetur, ne amplius quisquam talia agere praesumat et ille de sua versutia et absentia vicisse non lucretur neque subterfugisse gaudeat neque . . . suam iustitiam perdat. Data VIII. Kal. Maii.

His et aliis auctoritatibus sanctorum patrum et canonum atque legum rationaliter instructi iudicavimus et iterum iudicamus, ut Aldrico sepedicto episcopo iam 20 dicte res, qui semper pleniter instructus presens adfuit et nunquam ad suam iusticiam comprobendam defuit, vestra auctoritate vestroque iudicio reddantur. Et si talis firmitas ex hoc facta sit, que in posterum appareat, nunquam deinceps de hoc in praedicta ecclesia sibi commissa aliquod dampnum aut scandalum aut ullam causationem patiatur, ut, si aliquis, quod non credimus, ex hoc deinceps aliquam pulsationem aut causationem 25 ei facere voluerit aut suis successoribus, evindicare non valeat nec eius vox penitus audiatur, qui hoc facere temptaverit, sed hoc iudicium, quod modo agitur, ratum futuris maneat temporibus et vestra redditio firma et stabilis permaneat. His taliter peractis, hoc dimisimus.

Tunc domnus imperator coram illis reddidit Aldrico praefixo episcopo per eorum 30 iudicium plena auctoritate monasterium Anisolae, in quo domnus Karilephus corpore requiescit, ad ius Cenomannicae matris ecclesiae, cui praefatus episcopus praeerat, futuris temporibus possidendum et missos ei dedit, qui ei inde plenam vestituram facerent, Fulconem scilicet comitem palatii³ et Arduinum et Gunfridum comites et Folradum vassum dominicum, qui postea, sicut domnus imperator eis iussit, plenam et legalem 35 vestituram per cloccas⁴ et hostia senioris ipsius monasterii ecclesie, in qua etiam sanctus Karilephus corporaliter requiescit, et per portas ipsius monasterii iam dicto Aldrico episcopo multis coram testibus in ipso monasterio sollempniter fecerunt. Hoc⁵ autem

10 evadat] effugiat Bal. 18 neque . . . suam] lacunam in c indicant edd. Charles et Froger.
20 iudicavimus etc.] v. supra p. 838 l. 15, p. 839 l. 42 sqq. 23 posteris c. 24 sibi] sibique c. 40

1) V. p. 841 ann. 5. 2) Vix recte censet Haenel (l. l. p. 438 ann. i) falsario hic usui fuisse L. Rom. Vis. Paul. sent. V, 27, 8: Qui falsis instrumentis, epistolis, rescriptis seiens dolo malo usus fuerit poena falsi coercetur, ideoque humiliores in metallum damnantur, honestiores deportantur (l. l. p. 438). 3) Cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' II, 243. 4) Cf. Ducange s. v. clocca. J. Grimm, 'Deutsche Rechts- 45 alterthümer' ed. 4. I, 240. 254. 5) Patet notas chronologicas inter se discrepare: hoc loco die 30. Apr. 838 iudicium latum esse dicitur, supra (p. 839 l. 38 sq.) die 28. Apr. 838 et postea

factum est anno incarnationis dominicae DCCCXXXVIII., indictione II. et anno imperii praefati domni Hludovici piissimi imperatoris XXV., anno vero ordinationis sepedicti Aldrici episcopi VI.¹; pridie quoque Kalendarum Maiarum² Aquisgrani palatio praedictum iudicium est actum et in ipsa die ipsa ratio a praefixo imperatore legibus est
5 adimpleta et plena ratione peracta.

Propterea ergo hoc memoriale conscribere libuit, ut, si aliqua altercatio deinceps exorta fuerit, qualiter haec res acta sit, per hoc memoriale declaratum appareat, ut, si aliquis ex hoc aliquam querelam facere temptaverit, evindicare minime valeat. Actum atque conscriptum est hoc memoriale Aquisgrani palatio Kal. Maii³ in sacrario
10 ecclesiae sanctae Mariae, regnante domino nostro Ihesu Christo in perpetuum.

Hae vero chartae et haec praecepta publice relecta et recitata sunt ante domnum imperatorem et Drogonem⁴ eius fratrem et archicapellanus sive etiam ante suos missos, quos dominus imperator ad hanc causam audiendam et discernendam constituit, seu ante conscriptos episcopos et comites et ministros ac iudices, quando hoc iudicium
15 in praescripto palatio iudicatum est et quando praefatum monasterium ad ius praefixe

1 II.] ita c., rectius est I. 9 sacrarium c.

(v. p. 842 l. 35) missos investituram esse executos; memoriale denique (v. p. 843 l. 8) scriptum esse vult die 1. mensis Maii 838. Cf. etiam quae exhibet carmen Cenomannicum de vindicatione et redditione monasterii Anisolae, in quo sanctus Karilephus corpore requiescit (MG. Poetae
20 latini aevi Carolini II, 633 sq.):

Bis quadringentos dum mundus volveret annos
Ac bis quindenos octoque iure simul (= 838),
Ex quo salvator voluit de virgine nasci,
Solveret ut mortis debita dura potens,
25 Cumque suum faceret indictio prima recursum (v. p. 843 l. 1 et 15)
Instabili currens nocte dieque gradu,
Compleretque annos viginti et quinque volutos
Hludowicus regni sceptrum regendo pie (v. p. 843 l. 2),
Implens Aldricus bis ternos optime soles,
30 Ex quo suscepit pontificale decus (v. p. 843 l. 2 sq. et 42 sqq.);
Ternos ante dies quam Maius currere mundo
Coepisset cursum perficiendo suum (= 28. Aprilis; v. p. 842 l. 46 sqq.),
Redditur Aldrico, Carilephus corpore sanctus
In quo iure iacet, rite monasterium
35 Cum villis cunctis, cum rebus denique totis,
Confirmans scriptis optime cuncta satis,
A sancto atque Pio Hludowico Caesare summo,
Disponens regnum dum resideret Aquis.
Hoc quoque praedictus legaliter induperator
40 Egit consultu nobilium procerum.
Cui da, Christe potens, requiem sine fine manentem,
Consortem faciens civibus angelicis.

1) Aldricus consecratus erat die 22. mensis Decembris 832; cf. Gesta Aldrici c. 1 edd. Charles et Froger p. 10. Actus pontif. Cenomann. c. 23 edd. Busson et Ledru p. 299 sq. 307,
45 ut iam supra p. 784 ann. 1 dictum est. 2) April. 30. 3) 838 mens. Maii 1. 4) Mettensem episcopum (826 — 855).

Cenomannicae matris ecclesiae est legibus redditum¹ et supradicto praetextu evindicatum, id est:

I. Traditio² sancti Karilephi, quam fecit sancto Innocenti episcopo per licentiam et consensum Childeberti regis.

II. Carta³ commendationis, qualiter se domnus Karilephus per licentiam sui abbatis exhortante domno Avito una cum suis monachulis subdidit ecclesiae civitatis et in manus sancti Innocentis episcopi duabus vicibus se tradidit.

III. Precaria⁴, quam sanctus Karilephus accepit a sancto Innocente de eadem re.

III. Praeceptum⁵ Childeberti regis, quod iussit facere super traditionem sancti Karilephi et super precariam, quam ipse sanctus Karilephus accepit a sancto Innocente.

V. Carta⁶ donationis de rebus et villulis et auro et argento et vestimentis tam ecclesiasticis quam et aliis sive libris et crucibus et capsis vel reliquiis sanctorum multorum, quae domnus Innocens in adiutorium ad monasterium Anisole construendum et ornandum domno Karilepho et suis monachulis per scripturam tradidit.

VI. Carta⁷ de conventionibus sancti Innocentis et sancti Karilephi mirae magnitudinis conscripta et a XV episcopis firmata, ut eorum conventiones nullo modo irritae fierent, sed per omnia stabiles permanerent.

VII. Precaria⁸, quam sanctus Domnolus episcopus abbati suo Gallo fecit de monasterio sancti Karilephi.

VIII. Praeceptum⁹, quod Chilpericus rex sancto Domnolo episcopo fecit et suo abbati Gallo de monasterio Anisole.

VIII. Praeceptum¹⁰ emunitatis, quod fecit Chilpericus rex sancto Domnolo episcopo de monasterio Anisole et de omnibus villulis et rebus ad eum pertinentibus.

X. Precaria¹¹, quam Hadoindus episcopus de monasterio sancti Karilephi Sigranno abbati fecit.

1 praetextu] id est modo; cf. Simson, 'Entstehung der pseudoisidorischen Fälschungen' p. 72. 3 Traditio — Turibii episcopi (infra p. 846 l. 2) leguntur etiam in c 1 (= codice Cenomannico 224 saec. XIII. fol. 78^v. 79, ubi invenitur pars capitis 22. libri, qui inscribitur Actus pontificum Cenomannis in urbe degentium edd. Busson et Ledru p. 275 sq., ex qua editione variam lectionem adpersimus). Karileff — semper c 1. 6 monachulis c 1. 12 ecclesiasticis quam desunt c 1. 13 Anisolae semper c 1. 16 a] ea (?) c 1. 17 fierint (?) c 1. 23 Anisolae c 1. 24 Sigranno hic et infra c 1.

1) Cf. Hludowici diplomata spuria d. d. 838 et d. d. 838 Sept. 7; Gesta Aldrici cc. 49 et 39 ed. laud. p. 149. 112 (Mühlbacher² n. 976. 982). 2) d. d. 525 Ian. 6; Actus pontt. Cenomann. c. 8 ed. Mabillon, Vetera analecta III (Luteciae Parisiorum 1688), p. 80; edd. Busson et Ledru p. 59. De hoc diplomate et subsequentibus, quorum nullum genuinum est, cf. P. Roth, 'Geschichte des Beneficialwesens (Erlangen' 1850), p. 451 sqq. 3) Cf. Actus c. 8 ed. Mab. III, 87; edd. Busson et Ledru p. 69. 4) d. d. 525 Ian. 18; Actus c. 8 ed. Mab. III, 84; edd. Busson et Ledru p. 64. 5) Childeberti I. diploma spurium d. d. 526 Iun. 8 vel 539 Iun. 8; Actus c. 8 ed. Mab. III, 86; edd. Busson et Ledru p. 66. MG. Dipl. Merow. ed. K. Pertz p. 124. 6) Cf. Actus c. 8 ed. Mab. III, 88; edd. Busson et Ledru p. 69. 7) Cf. ibidem. 8) d. d. 566 Ian. 24; Actus c. 9 ed. Mab. III, 104; edd. Busson et Ledru p. 89. 9) Chilperici I. diploma spurium d. d. 566; Actus c. 9 ed. Mab. III, 106; edd. Busson et Ledru p. 91. MG. Dipl. Merow. p. 131. 10) Non exstat, sed laudatur 1) in Childerici III. diplomate spurio d. d. 743 (Actus c. 16 ed. Mab. III, 230; edd. Busson et Ledru p. 246. MG. Dipl. Merow. p. 207; v. infra n. XII, XVI et XVIII) et 2) in Theoderici IV. diplomate spurio d. d. 722 vel 723 Mart. 2 (Actus c. 13 ed. Mab. III, 184; edd. Busson et Ledru p. 166. MG. Dipl. Merow. p. 201; v. infra n. XV et XVIII). 11) Anno 32. (!) regnante Dagoberto rege; Actus c. 12 ed. Mab. III, 162; ed. Busson et Ledru p. 162.

XI. Praeceptum¹, quod rex Chlotarius Hadoindo episcopo et Sigramno abbati de monasterio Anisola fecit.

XII. Praeceptum² emunitatis, quod fecit Chlotharius rex Hadoindo episcopo de monasterio Anisola et de omnibus villulis et rebus ad eum pertinentibus.

XIII. Precaria³, quam domnus Berarius episcopus de monasterio sancti Karilephi Ibboleno abbati fecit.

XIV. Praeceptum⁴ Dagoberti regis super precariam Ibboleni abbatis, quam a domno Berario episcopo de monasterio Anisola accepit.

XV. Praeceptum⁵ emunitatis, quod fecit Dagobertus rex domno Berario episcopo de monasterio Anisola et de omnibus villulis et rebus ad eum pertinentibus.

XVI. Precaria⁶, quam Gauziolenus episcopus de monasterio sancti Karilephi Didoni abbati fecit.

XVII. Praeceptum⁷ Chilperici regis, quod fecit Gauzioleno episcopo et Sicbaldo abbati super precariam eorum de monasterio Anisola.

XVIII. Praeceptum⁸ Chilperici regis sub emunitatis tuicione Cenomannicae sedis ecclesiae factum Gauzioleno episcopo. Simul et confirmatio in hoc ipso praeepto continetur, quam fecit super precariam praedictus rex Gauzioleno memorato episcopo et Didoni abbati suo.

XVIII. Praeceptum⁹ emunitatis, quod fecit Theodoricus rex Berario episcopo de cellulis et villulis sui episcopii et nominatim de monasterio Anisola.

XX. Praeceptum¹⁰ emunitatis, quod fecit Dagobertus rex Herlemundo episcopo de cellulis et villulis de suo episcopatu; ubi et monasterium Anisola commemorat et suae sedis ecclesiae esse affirmat.

1 Hlotarius hic et infra c. 1. Haduindo c. 2 monasteriola (?) c. 1. 4 Anisolae c. 1. 5 Berchar-
25 semper c. 1. episcopus deest c. 1. 7 precaria Ibboleno abbati c. 1. 8 monasteriolo c. 1. 10. 14. 20 mo-
nasteriolo Anisolae c. 1. 15 Cenomannicae c. 1. 17 memorato episcopo] episcopo memorato c. 1.
19 Theodericus c. 1. 22 villulis] villis c. 1. episcopato c. 1. monasterium Anisolae c. 1. comme-
morat et] commemorate c. 1. sua c.

1) Non exstat, sed cf. Dagoberti I. diploma spurium d. d. 637; Actus c. 12 ed. Mab.
30 III, 165; edd. Busson et Ledru p. 165. MG. Dipl. Merow. p. 166. 2) Nihil de hoc prae-
cepto constat, nisi id laudatum putas in Childerici III. diplomate spurio d. d. 743; Actus c. 16
ed. Mab. III, 230; edd. Busson et Ledru p. 246. MG. Dipl. Merow. p. 207 (v. supra n. VIII, III,
infra n. XII, XVI et XVIII). 3) d. d. 659 vel 660 April. 28; Actus c. 13 ed. Mab. III, 181;
edd. Busson et Ledru p. 182. 4) Dagoberti III. diploma spurium d. d. ca. 713; Actus c. 13
35 ed. Mab. III, 183; edd. Busson et Ledru p. 184 MG. Dipl. Merow. p. 200. 5) Non exstat,
sed laudatur in Theoderici IV. diplomate spurio d. d. 722 vel 723 Mart. 2; Actus c. 13 ed.
Mab. III, 184; edd. Busson et Ledru p. 186. MG. Dipl. Merow. p. 201 (v. supra n. VIII, III
et infra n. XVIII). 6) Non exstat, sed laudatur in Childerici III. diplomate spurio d. d. 743;
Actus c. 16 ed. Mab. III, 230; edd. Busson et Ledru p. 246. MG. Dipl. Merow. p. 207
40 (v. supra n. VIII, III, infra n. XVIII). 7) Childerici III. (non Chilperici) diploma spurium
d. d. 749 Mart. 15; Actus c. 16 ed. Mab. III, 234 (cf. p. 232); edd. Busson et Ledru p. 250
(cf. p. 248). MG. Dipl. Merow. p. 208. 8) Childerici III. (non Chilperici) diploma spurium
d. d. 743; Actus c. 16 ed. Mab. III, 230; edd. Busson et Ledru p. 246. MG. Dipl. Merow.
p. 207 (v. supra n. VIII, XII et XVI). 9) Theoderici IV. diploma spurium d. d. 722 vel
45 723 Mart. 2; Actus c. 13 ed. Mab. III, 184; ed. Busson et Ledru p. 186. MG. Dipl. Merow.
p. 201 (v. supra n. VIII et XV). 10) Dagoberti III. diploma spurium d. d. 713 Mart. 2;
Actus c. 15 ed. Mab. III, 216; edd. Busson et Ledru p. 228. MG. Dipl. Merow. p. 198.

XXI. Monimentum¹ de vita sancti Innocentis episcopi.

XXII. Exemplar² de vita et actibus sancti Turibii episcopi.

XXIII. Preceptum³, quod fecit domnus Karolus Franconi episcopo, quando ei monasterium Anisole per iudicium et plenam auctoritatem reddidit et suae sedis ecclesiae confirmavit, sicut in eo continetur insertum.

XXIII. Preceptum⁴, quod fecit domnus Hludovicus imperator Franconi episcopo de mancipiis sanctae Mariae et sancti Karilephi, in quo continetur monasterium Anisolae subiectum esse debere Cenomannice matri ecclesiae.

XXV. Preceptum⁵, quod fecit domnus Karolus Franconi episcopo, quando ei concessit, ut hostes et itinera nulla faceret, sed Adalghisus suus propinquus omnia regalia servitia pro eo faceret et per licentiam Franconis aliquam partem abbatae sancti Karilephi teneret et post obitum Adalghisi ad ius et regimen Cenomannice matris ecclesiae absque ulla contradictione reverteretur, sicut in eo continetur insertum⁶.

Huic iudicio et redditioni interfuere subter inserti viri: (1) Iudith imperatrix, (2) Karolus gloriosissimus rex; (3) Drogo archiepiscopus⁷ atque archicapellanus, (4) Autcarius archiepiscopus⁸, (5) Hadalboldus⁹ archiepiscopus, (6) Amalwinus¹⁰ archiepiscopus, (7) Aiulphus¹¹ archiepiscopus; (8) Rataldus¹² episcopus, (9) Ecardus¹³ episcopus, (10) Erardus¹⁴ episcopus, (11) Ebruinus¹⁵ episcopus, (12) Wiliricus¹⁶ episcopus, (13) Albericus¹⁷ episcopus, (14) Ghefridus¹⁸ episcopus, (15) item Albericus¹⁹ episcopus, (16) Symeon²⁰ episcopus, (17) Ercanradus²¹ episcopus, (18) Ionas episcopus²², (19) Wiladus²³ episcopus, (20) Ansigaudus²⁴ episcopus; (21) Adalardus comes, (22) Radulfus comes, (23) Bonefacius comes, (24) Adalbertus²⁵ comes, (25) Warinus²⁶ comes, (26) Herbertus comes, (27) Audulfus²⁷ comes, (28) Stephanus comes, (29) Rainaldus²⁸

1 Monimentum] Commentum c 1. 2 Exemplar] Excerptum c 1. Tulibii episcopi c 1, qui his 25 verbis sistit. 13 reverteret c.

1) Cf. Actus c. 8 ed. Mab. III, 74; edd. Busson et Ledru p. 53. 2) Cf. Actus c. 2 ed. Mab. III, 63; ed. Busson et Ledru p. 40. 3) Karoli M. diploma spurium d. d. 802 Mart. 17 (Actus c. 22 ed. Mab. III, 267; edd. Busson et Ledru p. 287. MG. Dipl. Karol. I, 381 n. 263; Mühlbacher² n. 383), cuius iam supra p. 837 ann. 3 mentio facta est. 4) Non exstat; vide autem Hludowici diploma genuinum d. d. 814 Aug. 20; Actus c. 22 ed. Mab. III, 269; edd. Busson et Ledru p. 290 (Mühlbacher² n. 530). 5) Nihil de hoc praecepto constat. 6) Cf. Hludowici diploma dubium Aldrico concessum d. d. 840 Mart. 15 (Gesta Aldrici c. 72 ed. laud. p. 195; Mühlbacher² n. 1002); v. supra p. 838 l. 26 sqq. 7) Mettensis. 8) Moguntinus. 9) Coloniensis. 10) Vesontiensis. 11) Bituricensis. 12) Veronensis. 13) Noviomacensis. 14) Tungrensis (Leodiensis). 15) Pictaviensis. 16) Bremensis. 17) Lingonensis. 18) Monasteriensis. 19) Sedis ignotae. 20) Laudunensis. 21) Parisiensis. 22) Aurelianensis. 23) Constantiensis. 24) Sedis ignotae. — Ex episcopis hic enumeratis Drogo (n. 3), Autcarius (n. 4), Aiulphus (n. 7), Ecardus (n. 9), Erardus (n. 10), Ebruinus (n. 11), Ercanradus (n. 17), Ionas (n. 18) occurrunt etiam in iudicio spurio concilii Carisiacensis (infra p. 850) sub nn. 1. 2. 6. 14. 12. 15. 22. 17. Quorum ex numero Drogo et Autcarius archiepiscopi (supra nn. 3. 4) ac praeterea Rataldus Veronensis (n. 8) et Ghefridus Monasteriensis (n. 14) aderant conventui generali ad Noviomagum ('Nimwegen') anno 838. mense Iunio habito, ut patet ex notitia quadam d. d. 838 Iun. 14 (Falke, Traditiones Corbeienses 379; cf. Mühlbacher² n. 977 a). 25) Mettensis; cf. Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' II, 306 s. v. 26) Matisconensis; cf. ibid. II, 321 s. v. 27) In marca Bohemica; cf. ibid. II, 307 s. v. 28) Arbatilicensis (Herbauges); cf. ibid. II, 142 sq.

comes, (30) Gislebertus comes, (31) Landricus¹ comes, (32) Gerardus² comes, (33) Abbo comes, (34) Teoto comes, (35) Poppo³ comes, (36) Eminus comes, (37) Anfredus comes, (38) Adalgarius⁴ comes, (39) Gebuinus⁵ comes, (40) Tethildus comes, (41) Troandus comes, (42) Ardoinus comes, (43) Rumaldus comes, 5 (44) Herloinus comes, (45) Hungarius comes, (46) Teodoricus comes; (47) Ricboto⁶ abbas, (48) Hludovicus abbas, (49) Stolido abbas, (50) Hilduinus⁷ abbas, (51) Burchardus abbas, (52) Lantramnus abbas, (53) Godolricus abbas, (54) Daniel abbas, (55) Georgius⁸ abbas, (56) Elmeradus abbas, (57) Waringarius abbas, (58) Aldricus abbas, (59) Eribertus abbas, (60) Tethaldus⁹ abbas, (61) Marcoardus¹⁰ abbas, 10 (62) Hunbertus abbas, (63) Eginardus¹¹ abbas; (64) Fulco¹² vassus dominicus et comes palatii, (65) Ragenarius¹³ vassus dominicus et comes palatii, (66) Tentfridus vassus dominicus, (67) Adalelmus vassus dominicus, (68) Hericus vassus dominicus, (69) Enghiscardus vassus dominicus, (70) Diso vassus dominicus, (71) Franco vassus dominicus, (72) Teoto vassus dominicus, (73) Foleradus vassus dominicus, (74) Bernuinus vassus dominicus, (75) Evrardus vassus dominicus, (76) Salaman vassus dominicus, 15 (77) Egibertus vassus dominicus, (78) Winitmarus vassus dominicus, (79) Witaldus vassus dominicus, (80) Radulfus vassus dominicus, (81) Gunzo¹⁴ vassus dominicus, (82) Odorricus vassus dominicus, (83) Cadilo vassus dominicus, (84) Letricus vassus dominicus, (85) Nantharius vassus dominicus, (86) Robertus vassus dominicus, 20 (87) Isaac vassus dominicus, (88) Hugo vassus dominicus, (89) Dagobertus vassus dominicus, (90) Ebruinus vassus dominicus et reliqui innumerabiles, quorum nomina propter prolixitatem hic non inseruimus¹⁵.

*B. IUDICIUM CONCILII CARISIACENSIS SPURIUM
DE MONASTERIO ANISOLENSI¹⁶.*

25

838. Sept. 6.

Cum in nomine domini Dei et salvatoris nostri Ihesu Christi domnus Hludovicus imperator anno incarnationis dominicae DCCCXXXVIII. ad universorum causas audiendas vel recta iudicia terminanda in Carisiaco palatio publice resedisset et conventum generalem totius populi una cum Pipino et Karolo filiis suis, gloriosis vide-

30 *Lemma:* Noticia de monasterio sancti Karilephi in generali sinodo in Carisiaco palatio regio facta ab Aldrico episcopo per iudicium episcoporum accepta, sicut in ea continetur insertum.

- 1) *Sanctonicus* (*Saintonge*); cf. *ibid.* II, 222. 2) *Parisiensis vel Claramontanus*; cf. *ibid.* II, 173. 222. 3) *In pago 'Grabfeld'*; cf. *ibid.* II, 177. 199. 214. 4) Cf. *ibid.* II, 306 s. v. 5) *Comes palatii?*; cf. *ibid.* II, 176. 244. 6) *Centulensis* (*St. Riquier*). 7) *S. Dyonisii*. 8) *S. Salvatoris Valentianensis*; cf. *Simson*, l. l. I, 266 sq. 9) *An Tetta Herfordiensis?*; cf. *ibid.* II, 280. 10) *Prumiensis*; cf. *ibid.* II, 315 s. v. 11) *Seligenstadensis*; cf. *F. Kurze*, 'Einhard' (*Berol.* 1899), p. 87 sq. 12) Cf. *Simson*, l. l. II, 243, sed v. eiusdem 'Entstehung der pseudoisidorischen Fälschungen' p. 127 ann. 4 de hoc et n. 65. 13) Cf. *Simson*, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' II, 318 s. v. *Reginher*. 14) *An senescalcus?*; cf. *ibid.* I, 261. II, 241. 15) Cf. *Simson*, 'Entstehung der pseudoisidorischen Fälschungen' p. 58 sqq. et supra p. 836 ann. 2. 16) *Gesta domni Aldrici* edd. Charles et Froger p. 150—155 (= c. 50 apud Baluze, *Miscellanea III*, 132—137). — *Reg.*: R. Hübner, 'Gerichtsurkunden der fränkischen Zeit' I (1891), p. 52 n. 293. 'Neues Archiv' XXIV, 495; cf. praeterea Mühlbacher² n. 980.

licet regibus, et synodum episcoporum et reliquorum sacerdotum ibidem generaliter ad ecclesiastica sive mundana negotia tractanda necnon et ad utilitatem sanctae Dei ecclesiae fulciendam coadunatum haberet ibique venientes monachi de monasterio Anisolae, in quo sanctus Karilephus corpore requiescit, ante praedictum domnum Hludovicum imperatorem amplius quam viginti una cum Sigemundo, qui dudum eorum abbas fuerat, qui se reclamaverunt iniuste de eorum monasterio eiectos esse¹, quorum causam dominus imperator in generali conventu ibidem habito diligenter discutere et enucleatim² inquirere praecepit. Cum autem in conspectu episcoporum et abbatum ac reliquorum sacerdotum se pro predicta causa advenientes reclamarent, interrogatum est Aldrico eorum et Cenomannice parrochie episcopo et eiusdem monasterii abbati, si eos ei-
 cisset ex eorum monasterio aut a quo eiecti taliter vagantes discurrerent relicto loco, in quo seculo renunciaverunt, in quo etiam ecclesiasticis vel secularibus negociis diebus vite eorum permanere deberent. Qui respondens ait: 'Nec ego eos eiecti nec scivi eos eiectos esse'. Tunc adlata est coram rege et optimatibus eius traditio sancti Karilephi, quam fecit sancto Innocenti episcopo per licentiam et consensum Childeberti regis et aliae multae auctoritates³, quas enumerare longum est, de quibus saepedictus pontifex coram omnibus in eodem concilio consistentibus habuit suos testes tam sacerdotes quam et veridicos laicos nobiles et bonos et legitimos sufficienter, qui eadem strumenta cartarum approbaverunt et ea infra legitimos annos canonice et legibus⁴ vestita viderunt et pleniter atque legibus testificabantur plus per iusticiam et legem canonicam et mundanam praedictum Anisolae monasterium cum omnibus ad se pertinentibus ad ius Cenomannice matris ecclesie pertinere quam aliubi aut fiscus dominicus aut proprium domni imperatoris aut alicuius hominis esse debere. Sed nullus inventus est, qui contra hec aliquid dicere aut approbare voluisset. Tunc praefatus dominus Drogo archiepiscopus⁵ et senior capellanus et ceteri, qui preterito tempore Aquisgrani palatio fuerunt, quando hec ratio ventilata est et ad liquidum perscrutata canoniceque et legibus definita⁶, respondentes dixerunt: 'Non est necesse hec modo iterum per omnia

1) Cf. *Hludowici mandata genuinum et spurium s. d. (Gesta Aldrici cc. 48 et 49) ed. laud. p. 148 sq. 149 sq.; Mühlbacher² n. 975. 976). In mandato genuino verba fiunt de monachis, qui ex monasterio sancti Karilephi in egressu praesumptivo idem monasterium expoliassent ornamentis ecclesiasticis tam in thesauro quamque in vasis seu vestimentis necnon et libris. Admonentur Ionas episcopus Aurelianensis et Henricus abbas monasterii ignoti, ut vos omni diligentia illud inquiratis et cum omni integritate res ecclesiasticas eidem ecclesie restituere faciatis. In mandato spurio item agitur de monachis illis de proprio monasterio egressis, qui hoc non ob aliud fecerunt, nisi quod abbas eorum (Sigimundus) nobis inobediens apparuit et nos eidem abbati idem monasterium tulimus et illud Aldrico episcopo ecclesieque sibi commisse legaliter, sicut a suis praedecessoribus possessum et constructum fuit, reddidimus, sicut lator eius epistolae tibi (scil. Ioniae Aurelianensi episcopo) dicere poterit, quia prolixum est nobis in hac epistola omnia inserere (v. supra p. 847 ann. 15), qualiter actum et definitum rationabiliter fuit, et quia in nullo sentimus contrarium esse auctoritati canonum monachos subiectos episcopis fieri debere et eosdem monachos plena auctoritate canonum et regulari atque nostra ad proprium monasterium redire compellatis. Si vero quispiam eorum vos non obaudierit, volumus, ut compellatis eum venire ad nostram praesentiam in proximo placito, quod habituri sumus Domino annuente Carisiacum.*

2) Cf. Simson, 'Entstehung der pseudoisidorischen Fälschungen' p. 68 sq. 3) V. supra p. 844 l. 3 sqq. 4) Haec verba occurrunt tribus vicibus in hoc iudicio, scil. hoc loco, infra p. 849 l. 1 et 36, praeterea autem in lemmate relationis Aldrici; supra p. 836 l. 37. 5) Mettensis. 6) V. supra p. 838 sqq.

removere neque singula retractare, quia scimus te canonice et legibus memoratum monasterium habere conquisitum et evindicatum. Sed de istis monachis, qui modo se reclamant eiectos esse de eorum monasterio, quod domnus imperator nobis inquirere precepit modo agendum est'. Sed postquam perscrutatum est prescriptos monachos
 5 nullius eiectione nec aliqua indigentia nec culpa aut facto praedicti Aldrici episcopi exisse ab eorum monasterio, sed eorum libitu et contumacia hoc eos perpetrasse et ut iam dictum monasterium predicto episcopo auferrent et a iure sue sedis ecclesiae quoquo modo potuissent subtraherent vel alienarent sibi evindicarent, tunc eis preceptum est, ut reverterentur ad eorum monasterium, quo renuntiaverunt, ibique ieiun
 10 niis et orationibus insisterent et Domino regulariter militarent. Illi vero econtra stomachando responderunt atque illuc reverti nolle dixerunt. Tunc videntes eos omnes episcopi et reliqui sacerdotes tante stulticie esse et taliter domno imperatori et omni sancte synodo atque eorum proprio episcopo inobedientes existere eorumque iussionibus et piis ac iustis consiliis resistere, praeceperunt afferre regulam sancti Benedicti et in
 15 conspectu omnium sententias eius legere, quibus in omnibus repugnabant, et ad ultimum de humilitatis gradibus¹ sententiam legere iusserunt, de quibus eis nullum tenere visum est, sed magis propriis voluntatibus inservire et eorum libitui insistere quam regule. Tunc considerantes dixerunt, quoniam ea, que leni et blando medicamine sanari non possunt, ferro abscindi necesse est, et praeceperunt afferre canones, e quibus
 20 in praesentia omnium in plenaria synodo relecta est sententia concilii Calcedonensis de clericis, qui praesunt ptochiis vel monasteriis, capitulum VIII. continens hec: Clerici², qui praeficiuntur in ptochiis vel qui ordinantur in monasteriis et basilicis martyrum, sub episcoporum, qui in unaquaque civitate sunt, secundum sanctorum patrum traditiones potestate permaneant neque per contumaciam ab episcopo suo dissiliant. Qui vero audent evertere huiusmodi
 25 formam quocumque modo nec proprio subiciuntur episcopo, si quidem clerici sunt, canonum correptionibus subiacebunt, si vero laici vel monachi fuerint, communione priventur. Perlecta autem hac sententia iterum interrogati sunt, si adhuc essent ita inobedientes sicut prius. Illi vero in eadem pertinacia permanentes tunc iudicio omnium episcoporum et universalis sancti concilii secundum hanc sententiam ab omnibus episcopis et reliquis sacerdotibus ex
 30 clusi sunt ab omni sacerdotali catalogo et communione et extorres, si inrevocabiles persisterent, a catholica ecclesia facti sunt. Tunc ergo ab omnibus episcopis et reliquis Dei servis sive a generali conventu iudicatum est, ut reciperet praefatus Aldricus episcopus suos monachos et faceret ex eis quicquid ei libitum fuerit; et aliqui ei per manus a sancto concilio redditi sunt. Et iudicatum est ei ab universa sancta synodo,
 35 quod legibus evindicatam habebat suam causam et praefatum monasterium cum omnibus ad se pertinentibus canonice et legibus conquisitum et ecclesiae sibi commissae futuris temporibus suisque successoribus lucratum et quicquid inde ecclesiastico ordine facere et disponere Domino annuente decreverit liberam in omnibus habeat potestatem faciendi³. Idcirco necesse fuit, ut praefatus episcopus et ministri sue sedis ecclesie hoc evindi
 40 catum vel hanc noticiam consilio et iudicio omnium ad praedictam synodum convenien-

9 reverterent c. 17 libitu c. 20 plenari c. 28 universali c. 30 catalogo c. extorres c.
 35 evindicatum c.

1) Cf. *regula Bened.* c. 7; ed. Woelfflin p. 17. 2) *Concil. Chalced.* c. 8; *Mansi VII*, 375. 3) *Ex iudicio synodi Vermeriensis d. d. 863 Oct. 29 (Havet, 'Questions Mérovingiennes' IV, 96 = 'Bibliothèque de l'école des chartes' XLVIII, 246) apparet Adalardum comitem, Hludowici imperatoris secretorum consciuum et administrum, testatum esse ipsum monasterium . . . Haldrico non restitutionis, sed beneficii iure largitum.*

tium episcoporum et reliquorum sacerdotum acciperent, ut, si post hunc diem, quod fieri minime credimus, de hac causa aliqua causatio vel repeticio vel quedam calumpnia instigantibus malivolis hominibus orta fuerit, coram omnibus haec noticia vel evindicatio declarata appareat, ut quod repetit evindicare non valeat, sed praesens conscriptio omni tempore vel noticia firma et stabilis permaneat.

His praesentibus actum fuit: (1) Drogo archiepiscopus¹ et senior capellanus subscripsit. (2) Autcarius² archiepiscopus subscripsit. (3) Agobardus³ archiepiscopus subscripsit. (4) Bernardus⁴ archiepiscopus subscripsit. (5) Bernegarius⁵ Narbonensis archiepiscopus subscripsit. (6) Agiulfus⁶ Biturice urbis archiepiscopus subscripsit. (7) Notho Arelatensis archiepiscopus subscripsit. (8) Abtadus Genevensis episcopus subscripsit. (9) Harinbertus Baiocensis episcopus subscripsit. (10) Frethulfus Luxoviensis episcopus subscripsit. (11) Teodoricus Cameracensis episcopus subscripsit. (12) Erardus⁷ Tungrensens urbis episcopus subscripsit. (13) Ragenarius Ambianensis episcopus subscripsit. (14) Ecchardus⁸ Noviomacensis episcopus subscripsit. (15) Ebroinus⁹ Pictavensis episcopus subscripsit. (16) Gundacher Limoticinensis episcopus subscripsit. (17) Ionas¹⁰ Aurelianensis urbis episcopus subscripsit. (18) Moduinus Ostudunensis¹¹ episcopus subscripsit. (19) Heribaldus Altisiodorensis episcopus subscripsit. (20) Adalbertus Tricacensis episcopus subscripsit. (21) Dodo Andegavensis episcopus subscripsit. (22) Herchenradus¹² Parisiacae urbis episcopus subscripsit. (23) Humbertus¹³ humilis episcopus subscripsit. (24) Fulcarius¹⁴ humilis episcopus subscripsit. (25) Godofredus²⁰ Senlitensis episcopus subscripsit. (26) Fawo Cavilonensis episcopus subscripsit. (27) Hildi Virdunensis episcopus subscripsit. (28) Lupus Cadolonensis episcopus subscripsit. (29) Stephanus¹³ humilis episcopus subscripsit.

Walafridus diaconus rogatus recognovi et subscripsi.

Data VIII. Idus Septembris anno Christo propitio imperii domni Hludovici piissimi Augusti XXV., indictione I.; actum Aquisgrani¹⁵ palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

11 Baicensis c.

1) *Mettensis*; in memoriali Aldrici (*supra* p. 846) legitur sub n. 3. 2) *Moguntinus*; in A (= memoriale Aldrici) sub n. 4. 3) *Lugdunensis*; cf. autem de hoc, de Viennensi et Narbonensi Simson, 'Entstehung der pseudoisidorischen Fälschungen' p. 121 sq. 4) *Viennensis*. 5) *Legendum erit cum Baluze* (l. l. III, 136 in marg.) et Simson (l. l. p. 122) *Bartholomaeus*; v. etiam Simson, 'Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen' II, 137 ann. 7, p. 138 ann. 3. 6) In A sub n. 7. 7) In A sub n. 10. 8) In A sub n. 9. 9) In A sub n. 11. 10) In A sub n. 18. 11) *Id est Augustodunensis*. 12) In A sub n. 17. 13) *Sedis ignotae*. 14) *Biturrensis* (Béziers) aut *Cadurcensis* (Cahors). 15) *Supra* p. 847 l. 28 verba fiunt de Carisiaco, hoc loco de Aquisgrano. Hludowicus imperator in Carisiacensi palatio a. 838. inde a mensibus Augusti et Septembris moratus est (cf. Mühlbacher² n. 978 a—982 a); die 7. mensis Septembris 838 ibi duo diplomata concessisse dicitur, unum dubium, quo petente Aldrico monasterio Anisolae, quod suum (id est Aldrici) appellatur, immunitatem confirmat (*Gesta Aldrici* c. 41 ed. laud. p. 117; Mühlbacher² n. 981), alterum mere spurium, quo Aldrico et ecclesiae Cenomannensi monasterium Anisolae restituitur, ut quicquid more ecclesiastico de eo disponere voluerint liberam habeant potestatem neque ullo deinceps tempore a iure praescriptae sedis eiusque rectorum qualibet occasione aut violentia segregetur, sed semper in illius rectorumque eius potestate et dispositione et voluntate ad divinum cultum propensius exequendum cum omnibus ad se pertinentibus integerrime sincerissimeque perpetuo

C. DE RESPONSIONE HLUDOWICI IMPERATORIS¹.

Quando Aquisgrani palatio anno imperii domni Hludovici piissimi Augusti XXV. coram eo et principibus suis tam ecclesiasticis quam et secularibus in generali conventu querela de monasterio Anisole et rebus suis inter Aldricum Cenomannice urbis episcopum et Sigemundum eiusdem monasterii abbatem agebatur et diligentius scrutabatur atque iam dictus pontifex inter reliqua strumenta cartarum et precepta regalia unum praeceptum, quod dominus Karolus facere iussit, sua videlicet propria manu roboratum et anulo suo subter sigillatum, per quod ipse iam dictum monasterium Francoconi episcopo ecclesieque sibi commisse reddidit², et monachi praedicti Sigemundi quoddam praeceptum de electione eorum, ut de semetipsis haberent licentiam eligendi abbatem, quod dicebant iussu domni Hludovici piissimi imperatoris esse conscriptum³. Ad quod respondit dominus imperator: 'Si ego hoc praeceptum fieri iussi, nesciebam, quod praedictum monasterium de episcopo Cenomannico esset, et ignorabam, quod pater meus illud ibi per suum praeceptum redderet. Sed quia vos et pares vestri hec mihi celastis et per fraudem et malum ingenium facere suasistis, idcirco ipsum praeceptum, quod mihi praecipere fieri dicitis, vestro mendacio infirmatur, quia causa, ubi fraus intercedit, non valet, sed magis reproba efficitur. Et ideo vestrum praeceptum stare non poterit, quia vestro mendacio et vestra fraude perit et funditus destruitur, sive si nos unam vobis tantum electionem concessimus, ipsam cito finitam esse cognoscimus, quia Sigemundus, quem vobis abbatem elegistis, memoratum monasterium sua culpa perdidit, quia nobis inoboediens et infidelis extitit'. Haec taliter praedictus dominus imperator agens interrogavit cunctos circumstantes, quid super hac re eis rectius videbatur. Qui respondentes dixerunt tam episcopi quam abbates sive comites et reliqui omnes: 'Haec posteriora praecepta, quae isti monachi afferunt, non possunt destruere anteriora, quae Aldricus episcopus et aecclesia sibi commissam habet; sed anterioribus cedendum est et posteriora, quae fraude et malo ingenio impetrata fuerunt, infirmantur et stare non possunt, quia actio, qua in quibuscumque negotiis fraus intercesserit, non valebit. Et ut ratione et lege firmentur ea, quae testamur, aliqua ex authenticis nostris vobis testimonia indicantes proferimus. Constitutum est a sanctis

³⁰ *Lemma*: De responsione Hludovici imperatoris et iudicio optimatum suorum contra precepta, quae monachi de monasterio Anisolae attulerunt coram eo, quando contra Aldricum episcopum de praedicto monasterio in rationes venerunt.

11 conscriptum] proferebant *vel simile quid deesse videtur*. 18 vestra] nostra c. 29 iudicantes c.

consistat (*Gesta Aldrici* c. 39 ed. laud. p. 112; Mühlbacher² n. 982). Apparet diem horum diplomatum et iudicii Carisiacensis spurii coniungi non posse cum illo, quem exhibet relatio Aldrici (v. supra p. 839 l. 38, p. 842 l. 38 sqq.), neque cum eo, quem praebent versus quidam inter carmina Cenomannensia (*MG. Poetae aevi Carolini II*, 634 sq.), ubi legitur Aldricum in monasterio Anisolae dicasse aram anno 838. die 11. mensis Maii (Undenos Maios propria vertigine mensis Perficiens celeres mundo abeunte dies Praedictus praesul tunc aram iure dicavit Ecclesiae, recubat qua Karilephus ovans), eodem igitur die, cui *Gesta Aldrici* (c. 43 ed. laud. p. 122) dedicationem altaris adscribunt.

1) *Gesta domni Aldrici* edd. Charles et Froger p. 155—158 (= c. 51 apud Baluze, *Miscellanea III*, 137—139). 2) Cf. Karoli M. diploma spurium d. d. 802 Mart. 17; *MG. Diplom. Karol. I*, p. 381 n. 263 (Mühlb.² n. 383); v. supra p. 846 ann. 3. 3) Cf. privilegium Hludowici geminum d. d. 825 Mai 31; Froger, 'Cartulaire de St. Calais' 23 (Mühlbacher² n. 795).

patribus et bonis imperatoribus et lege decretum¹: Quicquid² falsa peticio a principe obtinuerit, quia fraus intervenit, non valebit.

Item alibi: Quaecumque³ contra ius conscripta fuerint non valebunt, quocumque modo fuerint impetrata.

Item alibi: Qui⁴ falso principum praecepta detulerint puniantur.

Item alibi: Dolus⁵ malus est, cum aliter agitur, aliud simulatur.

Item alibi: Qui⁶ dolum et metum adhibuit, ut res ad alium transiret, uterque et de vi et de doli actione tenebitur.

Item alibi: Dolus⁷ malus est, si per falsitatem voluerit quis prius definita convellere.

Item alibi: Redintegrandum⁸ est a praesentibus iudicibus et in eius, unde abcessit, potestate revocandum quod quacumque conditione temporis aut dolo aut captivitate aut virtute maiorum timore faciente deperierit.

Item alibi: Quicquid⁹ vera seu falsa peticio a principe obtinuerit, quia fraus intercessit non valebit.

Magna fraus fuit, quando predicti monachi memoratum monasterium de iure Cennannicae sedis aecclesiae esse sciebant, quia non sunt adhuc XXX anni, quod a pontificibus memoratae sedis possessum est; et haec celantes vobisque mencies praecepta sibi sine consensu praedictae sedis pontificis, cui iuste debetur, facere suade-

1 decretum] ut add. C. 7 vi deest c. 12 timore] ita c, num timorem legendum est? 17 vobisque] id est Hludovico imperatori.

1) De excerptis ex lege Romana Visigothorum cf. Simson, 'Entstehung der pseudoisidorischen Fälschungen' p. 82 sq., praeterea M. Conrat, 'Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts' I, p. 311 ann. 4 et A. v. Wretschko apud Mommsen et Meyer, Theodosiani libri XVI (Berolini 1905), vol. I, p. CCCXXII, qui non dubitat, quin epitome ignota in responsione scribenda usui fuerit, id quod iam M. Conrat (l. l.) coniecit. 2) Cod. Theodos. I, 2, 4 25 interpr. ed. Haenel, l. l. p. 18 (= I, 2, 6 interpr. apud Mommsen, l. l. I, p. 31): Quidquid non vera, sed falsa petitio a principe obtinuerit, quia fraus intervenit, non valebit (= Epitome monachi ed. Haenel, l. l. p. 19). Epitome Aegidii (ib. p. 18): Quicquid petitio falsa a principe obtinerit, quia fraus intervenit, non valebit. Scintilla (Epitome Parisiensis vel epit. suppl. lat. 215; ib. p. 19): Quicquid petitio falsa a principe obtinuerit, quia fraus interfuit, non valebit. 3) Cod. 30 Theodos. I, 2, 1 ed. Haenel, l. l. p. 16 (= I, 2, 2 apud Mommsen, l. l. I, p. 30): Contra ius rescripta non valeant, quocumque modo fuerint impetrata; Interpr. (l. l.): Quaecumque contra leges fuerint a principibus obtenta non valeant. 4) L. Rom. Vis. Paul. sent. I, 12, 1, Epitome Aegidii (Haenel, l. l. p. 348): Qui falsa principum rescripta detulerint ut falsarii puniuntur. 5) Lex Rom. Vis. Paul. sent. I, 8, 1 (ib. p. 346): Dolus malus est, quum aliud agitur, aliud 35 simulatur. 6) Lex Rom. Vis. Paul. sent. I, 8, 2 (Haenel p. 346): Si qui dolum aut metum adhibuit, ut res ad alium transiret, uterque de vi et dolo actione tenebitur; Epitome monachi (ib. p. 347): Qui dolum vel metum adhibuit, ut res ad alium transiret, uterque de vi et de dolo actione tenebitur. 7) L. Rom. Vis. Cod. Theod. II, 15, 1, Scintilla (Epit. Parisiensis vel epit. suppl. lat. 215): Dolus malus est si per falsitatem chartarum voluerit quis prius definita 40 convellere (ib. p. 53). 8) L. Rom. Vis. Paul. sent. I, 7, 2, Epitome Aegidii: Redintegrandum est a praesentibus iudicibus et in eius, unde abcessit, potestate revocandum quod quacumque conditione temporis aut dolo aut captivitate aut fraude aut virtute maiorum aut per quameunque iniustam necessitatem substantiam suam aut statum ingenuitatis perdidisse noscuntur (ib. p. 344). Haenel, l. l. p. 344 ann. c, verba supra in textu laudata ex parte deperdita Scintillae (Epitomes 45 Parisiensis vel epit. suppl. lat. 215; v. etiam ib. p. 273 ann. b) fluxisse putat, aliter M. Conrat, 'Geschichte der Quellen und Litteratur des römischen Rechts' I, 311 ann. 4. 9) V. supra ann. 2.

bant. Et hoc iustum esset, ut, si aliquis laicorum hoc fecisset, magnum detrimentum sustineret¹; sed et pro certo iudicaretur illi, ut capitali sententia puniretur. Sed quia non laici, sed iam dicti monachi hoc fecerunt, dignum est, ut ita coerceantur nec alii monachi deinceps talia agere praesumant'.

⁵ Propterea nonnulli praefati monasterii monachi cum Sigimundo praedicto eorum abbate exilio dampnati sunt. Et sic confirmatum est sepedictum monasterium Aldrico episcopo et eius episcopio, sicut in eius noticiis et praeceptis et aliis monimentis cartarum continetur insertum².

1 fecisset] ut *add. c.*

¹⁰ 1) Cf. *Karoli Magni capitula* 803—813 c. 2: Si inventus fuerit quis cartam falsam fecisse aut falsum testimonium dixisse, manum perdat aut redimat (*MG. Capitularia I*, 143; *Mühlbacher*² n. 455). 2) *V. supra* p. 836 l. 16, p. 847 l. 22, p. 848 l. 39.

10. CONCILIUM FLORIACENSE SPURIUM.

839. Maii 12(?).

¹⁵ *V. cl. M. Tangl invenit nuper in bibliotheca Parisiensi, insertam in collectione q. d. Brequigny vol. 46 saec. XVIII. (= P) fol. 31'—38, seriem quandam documentorum, quae mirum in modum inter se coniunguntur. Primum locum obtinet exemplar documenti q. d. Vidimus anno 1444. die quodam mensis Augusti conscripti¹. In hoc legitur alterum q. d. Vidimus d. d. 1414 Octobr. 24 (anno Domini millesimo quadringentesimo decimo quarto, die Mercurii post festum beati Lucae evangelistae, vicesima quarta mensis Octobris; fol. 31'), quo circumcluditur tertium q. d. Vidimus d. d. 1335 Septembr. 12 (Datum et actum die Martis praedicta post festum nativitatis beate Marie virginis anno Domini 1335.; fol. 37'). In hoc tertio documento denique inest privilegium quoddam Radulfi archiepiscopi Viennensis aliorumque episcoporum, anno 839.*
²⁵ *monasterio Masciacensi (hodie 'Massay') in concilio Floriacensi (hodie 'St.-Benoît-sur-Loire' prope 'Fleury') concessum (= A). In A autem servatur diploma Stephani papae, quo Hludowicus Pius imperator monetur, ut libertates ab eodem ipso Romano pontifice monachis illius monasterii indultas tueatur ratasque habeat (= B).*

Mittimus quaerere, utrum tria illa documenta annorum 1444., 1414. et 1335.
³⁰ *genuina an illorum unum vel duo spuria sint; hoc loco de A et B tantum agendum est. Utrumque spurium esse non est cur fusius disseramus, postquam iam in annalibus nostris ('Neues Archiv' XXX, 389 sqq.) de eorum indole egimus. Paucis repetimus argumenta. In A displicent significatio anni, cycli decemnovennalis, feriae, deinde nomina episcoporum, inter quos Arduinus Vellavensis ('Le Puy en Vellay') inde ab anno 860.*

³⁵ 1) Significationes diei inter se discrepant: le vendredy 25. jour d'aoust l'an 1444, ut legitur P fol. 38, erroribus madet. Anno 1444 dies 25. mensis Augusti erat feria tertia, dies 28. feria sexta vel dies Veneris. — Quae nova afferimus post dissertatiunculam nostram mox laudandam, ea operae v. d. M. Krammer debemus.

usque ad annum 866. sedem suam obtinebat, reliqui omnes ecclesias regebant inter annos 823. et 867, rectius (v. quae ad Amalricum Turonensem annotabimus) inter annos 849. et 855.; apparet eorum conventui interesse non potuisse Hludowicum imperatorem (814 — 840), cuius aequalis primus episcoporum Radulfus Bituricensis (845 — 866) non fuit. Aequè displicet documenti A prima pars. Radulfi titulus (prime sedis Aquitanie Bituricensium archiepiscopus) contrarium est usui saeculi noni; Hludowicus rex dicitur ac dux nostre patrie; fabulosa narrantur de historia monasterii Masciacensis, de Karolo Magno, de Turcis denique, qui a scriptoribus saeculorum octavi ac noni potius Sarraceni appellantur. Mittamus argumenta e genere verborum desumpta, ex. gr. illa verba nobilitatio et libertas monasterii, auctoritatem auctoritati conferre; A sine dubio opus falsarii cuiusdam est, qui B quoque temere confecit. Nam, ut paucis absolvam, quem Stephanum papam statues? Utrum quartum (816 — 817), cuius anni non quadrant neque in annos Radulfi nec ceterorum episcoporum, an quintum (885 — 891), qui nullius aut Hludowici Pii aut cuiuspiam episcopi fuit aequalis? Abhorret titulus papae (non suis meritis Romanae ecclesiae praesul) a consuetudine, quae etiam violatur, cum Hludowicus et imperator Galliarum et rex appelletur. Singulae denique concessionες alienae sunt a statu alicuius monasterii saeculo nono privilegiati, ut potius eas congestas censeas saeculo duodecimo, si modo recte de aetate falsarii iudicavimus (l. l. p. 391).

Editionem ipsam ita instituimus, ut textui exemplaris Parisiensis leves adspergeremus correcturas, postquam frustra in archivo Bituricensi de traditione vetustiore vel fonte codicis P investigatum est.

Ed.: Werminghoff, 'Neues Archiv' XXX (1905), 397.

Radulfus¹ prime sedis Aquitanie Bituricensium archiepiscopus omnibus Christianis.

Cum ecclesia Dei in unanimitate catholicorum totius mundi una sit, et membra Christi ubique gentium in electis dispersa unum corpus ecclesiae efficiunt, eiusdem Christi benignissimi fide collecta, ita ut ecclesia Christo velut capiti, Christus ecclesiae misericorditer inereat et principetur velut caput corpori iuxta illud divini Pauli: *In ipso enim vivimus et movemur et sumus*, et ipse est caput totius ecclesiae. Vos fideles, qui tanto capite nobiscum gloriamini, eiusdem beneficiis nobis benignissime impertitis nobis congratulari debetis, cum scriptum sit: *Dum gaudet unum membrum, tum gaudent omnia membra*. Ergo, dilectissimi, gaudeamus in illo capite nostro, qui summe bonus, a quo et per quem et in quo bona, qui bonis votis sue ecclesiae non desinit nec desinet in perpetuum consulere ipse, cum malis timorem, bonis vero conferens consolationem, ascensurus in coelum, dixerit: *Ecce ego vobiscum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi*, acsi diceret: 'Insistite bonis, reprimate mala, quia, etsi corpore discedo, potestate tamen nusquam desum nec deero, sed ex alto suspectans intente, certus retributor ero'. Haec et alia exhortamina ex dictis et factis domini Iesu nobis sufficere ad correctionem deberent, ut unusquisque nostrum scripturam sub timore Dei legens, christianitatis iura fideliter complens, omnes actus

23 Rodulphus P. 25 et] *intellige*: ita etiam. 27 collecta] contra P, *emendationem proposuit* v. cl. A. Gercke Gryphiswaldensis. 28 inereat] *intellige*: inhereat. 29 movemur] inovemur P. 31 nobis congratulari] nobiscum gratulari P. 35 dixit P. vobiscum] *supple*: sum. 36 consommationem P. 38 suspectans = suspiciens; cf. Psalm. 101, 20. ex deest P. 39 correptionem P. 40 scripturam] scriptum P. legens] regens P.

1) 843 — 866. De titulo cf. Gallia christiana II, instr. p. 11. 23 sqq.; v. etiam F. Schneider, 'Neues Archiv' XXXII, 476 sqq.

suos illius semper examinationi expositos credens, hunc ducem, principem ac regem assiduis orationibus sibi asciscens, hunc exactorem operum et ultorem malorum indubitanter venturum cognoscens; cordis domicilium, ut eius, quam promisit, cohabitatio ibi inoffensa permaneat, odoribus vere caritatis repleat. Sed divina praescientia, 5 duritiam cordis nostri non solum verbis, sed etiam verberibus inflexibilem cognoscens, multum nobis etiam in hac parte consulens, submitit rectores et praepositos sue ecclesie, qui fungerentur illius vice, *ad vindictam scilicet malefactorum, laudem vero bonorum*, 1. Petr. 2, 14. quorum timore ad bonum cogerentur illi, qui nec amore nec timore Domini a malis detraherentur. Hinc in ecclesia esse reges et iudices, iura et leges, adstipulante divino 10 Paulo, cognoscimus, qui ait: *Principes non sunt timori boni operis, sed mali*. Rom. 13, 3.

Ex quibus nostris temporibus velut lucifer inter astra emersit rex Ludovicus, qui, quantum potentia videtur praecellere, tantum suos omni bonitate nititur praecire; nam catholica religione diligentissime imbutus, virtute conspicuus, caritate splendidus, pietati deditus, pacis et veritatis amator, recti executor, gloria ecclesiarum, consolatio 15 profligatorum, laus bonorum, perniciēs malorum, factis complet illud Salomonis dictorum: *Rex, qui sedet in solio iudicii, intuitu suo dissipat omne malum*. Hinc ergo, Prov. 20, 8. carissimi, hinc nos oportet gaudere, hinc summo regi regum Christo sedulo tripudiare, qui tantum ducem contulit nostre patrie, cuius provida moderatione Christiana plebs fruetur diuturna pace, cuius animus, cum per omne bonum excellat, hoc vero quasi 20 singulare amat, scilicet monasteria construere, constructa visitare, religionem monasticam approbare et privilegiis suae auctoritatis decorare. Multis¹ sane monasteriis hoc affectum sue dilectionis exhibuit, impensius tamen Masciacensi ecclesiae, quae quondam a Carolo Magno in territorio Biturige urbis fundata et a Turcis hanc regionem devastantibus ad solum redacta, postea vero a Egone, clarissimo duce Aquitanorum, optime 25 restaurata et in honore sancti Martini consecrata immensisque praediis ab eo dotata et, ne aliquis mortalium ex suis sibi aliquid usurparet, regie tuitioni ab eodem addicta Hanc vero quadam prerogativa caritate excoluit, huic affectum suum adeo indulsit, ut non solum privilegium, ut predecessores eius fecerant, pro nobilitatione et libertate illius ecclesiae fieri iuberet, sed etiam illud privilegium apostolice 30 sublimitati per me, qui tum forte Romam pergebam, mitteret, quo et apostolicus affectum principis circa ipsum locum cognosceret et, suam auctoritatem auctoritati regiae conferens, ipsum locum magis ac magis nobilitaret. Accepit igitur a me Stephanus papa mandatum regis et, gratulatus admodum eius bonitati et fidei, rescripsit ei in his verbis:

35 2 asciscens] assistens P. 3 promisit] scil. Christus. 4 caritatis] charit- P semper. replens P. 6 submitit] substituit fortasse corrigendum est. propositos P. 8 quorum] scil. rectorum et praepositorum. 9 divino] domino P, sed cf. supra p. 854 l. 28. 10 timoris P. 15 complens P. 17 carissimi] chariss- P semper. oportet P. 19 frueretur P. per deest P. 21 auctoritatis] author- P semper. 22 Maciacensis P. 23 Turis P. 26 addicta . . .] abdicta P, ita ut fortasse est supplendum sit. 40 32 Accepto P. 33 regis et] regis P. 34 hiis P.

1) Cf. annales Masciacenses ad a. 732.: Karolus (id est Karolus Martellus, quem cum nepote Karolo Magno confudit falsarius) contra Sarracenos pugnavit Pictavis; ad a. 738.: Initium monasterii Masciacensis, ab Egone comite; ad a. 814.: Adventus monachorum in Masciaco (MG. SS. III, 169). In vita Hludowici Pii enumeratur Masciacense monasterium inter illa ab hoc 45 imperatore reparata, immo a fundamentis aedificata (c. 19; ib. II, 616). Privilegium huic concessum ab Hludowico, quoad videmus, non exstat; cf. quae exposuimus 'Neues Archiv' XXX, 395 sq.

Stephanus¹ non suis meritis Romanae ecclesie praesul carissimo filio Ludovico imperatori Galliarum sic mortalibus imperare, ut Deum possit servare. Gaudemus² in Domino, dilectissime, qui cum sceptro terreni honoris contulit tibi tantum Domini virtutis, ut non solum tu pietati et misericordiae insisteres, verum etiam humili supplicatione nos ad eadem imitanda inclinares. Unde mox ut per Radulfum fratrem⁵ nostrum, Biturige archiepiscopum, tua mandata suscepimus, ad nos introrsus recurrentes, respectu tuae pietatis circa sanctam ecclesiam nosmetipsos redarguimus, qui ad id a te invitabamur, ad quod te invitare deberemus, dico autem nobilitationem ecclesie. Quocirca tanto libentius et solidius tibi obtemperavimus, quanto apostolicum piis votis principum adsentari debere scimus. Ergo tuae auctoritati nostram, ut voluisti, con-¹⁰ ferimus et Masciaco monasterio, ut predecessores nostri fecerunt, aeternam immunitatem scripto privilegio concedimus. Praecipimus autem, ut tu tuique successores tuitionem tantum eiusdem loci vestram noscatis, nulli mortalium eum in mundiburdio aut in tuitione conferre praesumatis nullumque exactorem aut iudicem aut telonarium ibi insistere faciat, sed monachi ex praemissa libertate omnes redibitiones et consue-¹⁵ tudines ipsi possideant, ut quiete et sine penuria . . . mercatum et monetam eis concedimus. Nullus regum aut comitum aut episcoporum aut alius aliquis hunc locum inquietare presumat aut quasi regis fultus assensu ex ecclesiis ac possessionibus, quas hodie habet vel est habiturus, sibi aliquid usurpet; meminisse enim debetis, quantum eundem locum non ad deceptionem, sed ad tuitionem suscepistis. Sed et hoc nostro²⁰ dono cum nostra voluntate monachis illis concedimus, uti, in cuiuscumque episcopi parrochia ecclesias habuerint, abbas et monachi eas immunes possideant. Presbiteros ibi pro sua voluntate abbas constituat nec synodum nec aliquod debitum cuiquam hominum inde solvat, sed et presbiteri ipsi, si quid forisfecerint aut episcopo aut alicui, per abbatem examinentur et iudicentur, et per nos reconciliatio eorum habeatur.²⁵ Sed et, si forte episcopi parrochias suas excommunicaverint, in illorum ecclesiis divina officia non minus persolvantur, retentis foris laicis, si culpa exegerit. Monasterium autem ipsum virtute Christi passionis, dico autem spinea corona inlustratum, ita nostrae iustitiae reservamus, ut nullus episcoporum, excepto dumtaxat apostolico, hoc excommunicare possit nec presumat, sed, si episcopus adversus abbatem vel monachos causas³⁰ habuerit, liceat eis apostolicam expectare audientiam, si sibi placuerit, sive pro magnis sive pro minimis. Ubi abbas ipsius loci morte defecerit, de se ipsis monachi sibi cum timore Dei abbatem preficiant sine ullo consultu regis aut episcopi aut ullius principis. Electus autem in ipsa sua sancta regali ecclesia per manus episcopi ordinetur. Nec presumat episcopus, quod a quibusdam fieri audio, ibi frequentius in visitando³⁵ manere aut abbatem ad se pro quibuslibet negotiis arcessere nisi synodi gratia. Si quis ingenuus aut servus dominum fugiens aut alicuius criminis reus portas abbatae illius ingredi poterit, absque terrore ibi erit, nec ulla potestas eum invadere aut abigere inde poterit; et ibidem, si monachus illuc commigraverit, quantum abbati ip-

2 servire P, sed attende ad clausulas verborum imperare et servare. 4 insistens P. verum] 40
rerum P. 5 imitando P. Rodulfum P. 8 quod] que P. 10 adscentari P. 12 Prae-
cepimus P. 13 eum] scil. locum, cum P. mudiburdio P. 14 in tuitione] ita emendat v. cl.
K. Zeumer, intimatione P. 15 monachis P. ex deest P. 16 penuria . . .] lacuna supplenda est fortasse
per vivat et. 20 eodem loco P. suscepisti P. 23 synodum] v. Ducange s. v. 29 nullius P.
duntaxat P. 32 monachis P. 35 in visitando] incursitando P. 36 accessere P. 39 illic P. 45

1) Privilegium spurium deest inter Regesta pontificum ed. Jaffé. 2) Verba Gaudemus in Domino congruunt cum initio epistolae spuriae Leonis I. papae de anno 451., Decretales Pseudoisidorianae ed. P. Hinschius p. 606 (Jaffé-K. n. 460).

sus loci placuerit, sine calumnia ibi sit. In cuiuscumque terra aut parrochia monachi illi vineas habuerint vel semina iecerint ad suos usus, nulli mortalium aut cuilibet alicuius ecclesiae decimam aut alias consuetudines reddant, sed ipsi eas ad usum hospitalitatis et elemosine habeant. Debitam consuetudinem mercis aut telonei in omni
 5 regno tuo vendentes et ementes non reddant. Haec omnia, carissime, ut in perpetuum rata sint, per nostram vestramque auctoritatem imperamus. Et si quis hanc nostram auctoritatem violaverit et haec cognoscens non poenituerit, ex beati Petri et nostra auctoritate aeterno anathemate feriatur et morti perpetue tradatur; obedientes autem beati Petri et beati Martini iuvamine a malis eruantur. Vale, carissime'.

10 Ego itaque Radulfus, perfectis rite pro quibus eram Romae, rediens et regi hoc apostolicum regium privilegium referens, inveni eum apud Florianum cum maximo conventu episcoporum¹ ibique coram pontificibus et rege dicta apostolica relegens dixi omnibus, qui aderant: 'Audistis, fratres carissimi, praecepta principum terrae, quibus non est fas contraire. Date ergo assensum vestrum et vos; auctoritate eorum
 15 sine hesitatione debetis etenim facere, nam quidquid episcopi possident apostolico et regio indultu habent. Itaque, sicuti apostolici et regis nomina ad auctoritatem Masciacensis ecclesiae in hac cartula continentur, nomina vestra, principibus et loco sancto faventes, subsignate, ut illorum indultu nostroque assensu aeternam immunitatem, sicut supradictum est², possideat locus ille, et quisquis haec violaverit illorum vestroque
 20 feriatur anathemate'. His auditis episcopi dederunt assensum libenter, nominibus suis signatam cartam firmantes.

(1) Radulfus Bituricensis³ archiepiscopus hoc privilegium Roma detulit et apud Florianum cum episcopis, qui aderant ante dominum Ludovicum regem, primus dato signo firmavit et ratum iudicavit, sicut placuerat domino papae et regi, s. (2) Frid-
 25 gisus⁴ episcopus assensum praebeat, s. (3) Isarnus⁴ episcopus, s. (4) R colenus⁵ episcopus, s. (5) Ruthenensis⁶ sedis. (6) Arduinus Vellavensis⁷ episcopus, s. (7) Bartholomaeus⁵ episcopus Albensis⁸. (8) Hermannus episcopus Nivernensis⁹, s. (9) Stolidus episcopus Lemovicensis¹⁰, s. (10) Stabulus episcopus Arvernorum¹¹, s. (11) Bladericus⁵ episcopus Galvadariensis¹², s. (12) Amalricus Turonum archiepiscopus¹³, s. (13) Aldricus
 30 episcopus Cenomannensis¹⁴, s. (14) Guenilo archiepiscopus Senonum¹⁵, s. (15) Agius episcopus Aurelianorum¹⁶, s. (16) Launus¹⁷ archicapellanus, s.

3 ea P. 4 elemosine P. 10 Rudolfus P. perfectis] profectus P. Romam P.
 13 chrarissimi P. 14 assensum vestrum] assentiam vestram P. 15 hesitatione] resitatione P.
 16 Masciacenses P. 20 Hiis P. 22 Rodulfus P. 24 iudicabit P. s.] hic et infra intelligatur:
 35 signum. 25 R . . . colenus] ita P. 26 Ruthenensis] Ruthene P. Arduinus Vellavensis] Ardimius
 Vallavorum P. 27 Albensis] Albecuns P. Hermannus] Rermannus P. Nivernensis] Nivemensis P.
 28 Lemovicensis] Lemovicum P. Stabulus] Stablis P. Arvernorum] Arvemorum P. 30 Ceno-
 mannensis] Caenomams P. Guenilo] Gerrilo P. Senonum] Rhemorum P. Agius] Aegidius P.
 31 archicappellanus P.

40 1) *Hludowicum Pium* ullo tempore apud Florianum moratum esse nullibi legitur; cf. 'Neues Archiv' XXX, 394. 2) *V. supra* p. 856 l. 11 sqq. 3) *Bourges* (845—866). 4) *Non inveni.* 5) *Frustra quaeivi.* 6) *Rodez.* 7) *Le Puy-en-Velay* (860—866). 8) *Alby; sed v. Gams, Series episcoporum* p. 484. 9) *Nevers* (841—860). 10) *Limoges* (850—861). 11) *Clermont* (823—860), 12) *Non inveni. Fortasse legendum est Glandavensis*
 45 *(Glandève) aut Gabalensis* (Gebaldanensis, *Mende*); v. *Gams, l. l. p. 554. 577.* 13) *Tours* (849—855). 14) *Le Mans* (832—856). 15) *Sens* (840—865). 16) *Orléans* (843—867). 17) *Non inveni; sed v. Mansi, Concilia XV, 561 ad a. 860., ubi Launus episcopus Engolismensis (Angoulême) occurrit.*

Actum Floriaco domino papa et imperante et gloriosissimo Ludovico rege adstante in publico conventu cum consensu omnium, anno incarnationis domini nostri Iesu Christi DCCCXXXVIII., indictione secunda, sub ciclo decemnovennali I., mediante Maio, luna XXVI., feria¹ II.

1 domino papa et (ed P) imperante] verba admodum corrupta sanari vix possunt. 2 incarna-
tione P. 3 I.] ita P, rectius: IIII. 4 Maiio P. lunae P.

1) Feria secunda non congruit cum luna; luna enim 26. quadrat tantum in feriam tertiam, id est in diem 13. mensis Maii 839.

11. CONCILIUM AUDOMARENSE SPURIUM.

839. Iun. 20.

10

*Privilegium Folquini episcopi Morinensis vel Tarawensis (ca. 816—855; de eius sede Thérouanne cf. Schroers, 'Hinkmar Erzbischof von Reims' 27 ann. 2), quo quae Fridon-
gus abbas Sithiensis de canonicis s. Audomari et monachis s. Bertini statuerat irrita esse
iubentur, primus O. Holder-Egger ('Neues Archiv' VI, 421 ann. 4), secundus W. Pückert
(*'Aniane und Gellone'*, Lipsiae 1899, p. 261 sqq.) gravissimis rationibus spurium esse
demonstraverunt. Deerat in autographo Folquini, qui decimo saeculo cartularium Si-
thiense composuit, quasi illi nondum notum, ita ut duodecimo demum saeculo insertum
videatur esse cartulario. Accedit, quod ad verbum fere describit Hugonis abbatis Sithiensis
privilegium suspectum, complurium praeterea testium nominibus iteratis, protocollo tantum
mutato. Quae denique in privilegio leguntur conditionibus iuris non conveniunt, id quod
Pückert l. l. sagaciter diligenterque exposuit.*

Exstat autem privilegium in cartulario Sithiensi codicis Boloniensis 146 saec. XII. in.,
quem edidit M. Guérard (*'Collection de documents inédits sur l'histoire de France. Collection des cartulaires de France III: Cartulaires de l'abbaye de Saint Bertin'*, Paris. 1840, p. 85) et in collectione bibliothecae Parisiensis q. d. Moreau (tom. I fol. 123—124),
ubi exstat apographum a C. de Witte saec. XVIII. confectum. Quod etsi ex originali
documento in archivo sancti Bertini reposito sumptum esse dicitur, dubium tamen esse
non potest, quin haec copia ex cartularii Sithiensis codice posteriore fluxerit, cuius alio
quoque loco ab eodem C. de Witte fit mentio (cf. MG. SS. XIII, 616 l. 50 sqq.).

Editionem subsequentem ita instituimus, ut Guérardum quasi ducem sequeremur
(= G), variam lectionem reciperemus ex copia saec. XVIII. (= W) et privilegio Hugonis abbatis (= H), quod typis expressum est apud Guérard, l. l. p. 87.

Edd.: Mabillon, *Acta SS. ord. s. Benedicti III*, 1, 122. Le Cointe VIII, 583. Gousset, *'Les actes de la province ecclésiastique de Reims'* I, 197. Guérard, l. l. p. 85. *Fragmenta leguntur apud Malbrancq, De Morinis II* (1647), p. 235. Mabillon, *Ann. ord. s. Benedicti II*, 6, 11; ed. 2. II, 570 (ad diem 20. mens. Februarii). Miraeus, *Opp. diplom. IV*, 345. Mansi XIV, 771.

Reg.: D. Haigneré, *'Les chartes de Saint-Bertin I (Saint-Omer' 1886)*, p. 12 n. 35. O. Bled, *'Regestes des évêques de Thérouanne I (Saint-Omer' 1904)*, p. 52 n. 77. *'Neues Archiv' XXIV*, 495.

In nomine patris et filii et Spiritus sancti. Ego Folquinus Dei gratia Morinorum episcopus omnibus fidelibus tam futuris quam presentibus.

Quicquid ob amorem Dei exigentes rei veritatem memoriae futurorum noscendum reliquerimus, valde id animabus nostris profuturum speramus, dum et vera innotescimus et falsata dampnamus. Melius est enim ipsam veritatem ad laudem Dei manifestare quam pro lucro aut negotio terreno eam celare, ne scilicet homo peccator offensam Dei et sanctorum eius in hoc videatur incurrere.

Igitur ego Folquinus episcopus suggestione Hugonis abbatis Sithiensis coenobii, quod est constructum in insula Sithiu in honore beati Petri principis apostolorum, ubi beatus Bertinus corpore quiescit, perpendens iniustitiam lacrimabilem, quam Fridogisus, predecessor supra memorati abbatis, eidem sancto loco intulerat, tota intentione excogitare cepi, qualiter eundem locum ad pristinum honorem valerem reducere. Omnibus certe notum est fidelibus, quoniam sancti confessores Christi, Audomarus atque Bertinus, dum adhuc in corpore essent, cimiterium in villa Sithiu in superiori loco ad tumulanda sua et monachorum corpora communi opere fecerunt, in cuius medio basilicam in honore sanctae Mariae construxerant, quam etiam beatus Audomarus sancto Bertino suisque successoribus donans per privilegium quoddam episcopale¹ confirmaverat et suum inter eos corpusculum sepeliri in eodem privilegio rogaverat. Quam predictus abba Fridogisus non solum sancto Bertino tulit, sed etiam, quod dictu horribile est, monachos eius Deo honeste ibidem servientes cum magno dedecore expulit canonicosque ibi statuit, dum scilicet a temporibus sanctorum Audomari atque Bertini religio monachica ibidem Deo famulans religiosissime floreret. Quorum lacrimosae iniustitiae reclamationique incessabili conpatiens et petitioni Hugonis venerabilis abbatis adquiescens edilitatem seu custodiam ipsius basilicae sancto Petro sanctoque Bertino reddendam et monachum ad custodiam ibi ponendum censui et statui et ut quattuor temporibus in anno missarum sollempnia celebrarent stabilivi, hoc est III. feria in diebus rogationum², in festivitate quoque beati Iohannis baptiste³ et in depositione sancti Audomari⁴, in festivitate etiam omnium sanctorum⁵; et quicquid ad ipsum altare veniret monachi sancti Bertini absque ulla contradictione iuxta morem pristinum secundum decretum beati Audomari, quod in privilegio de traditione ipsius loci istius loci coenobitis scripsit et interdixit, haberent, tenerent et in perpetuo perhenni iure possiderent; nec episcopus aut eius archidiaconus seu aliquis clericorum vel iudex forensium rerum aliquid sibi exinde vendicent. Denique iam quidam emergerant audacia temeritatis decepti, dicentes primatum locorum ad se pertinere debere. Quorum presumptuose superbiae resistens per descriptionem capitularem coram quibusdam primatibus regalis palatii et huius patriae, eos huic loco subegi et conatum eorum adnichilavi*. Hoc etiam scriptum posteris relinquendum fore

*) *H ita pergit*: Quia vero omnimodis canonici invident monachorum honori, hoc scriptum posteris relinquendum fore ratum duxi, ut quandoque invidorum per hoc resistere

1 In — presentibus *desunt* H. 3 exigente W. veritate W, veritates H. 5 dampnamus W.
8 Folquinus — abbatis] Hugo abbas huius H. 9 beati] sancti H. 10 quam — abbatis] quam
predecessor meus Fridogisus abbas H. Fridogisus W. 14 fecerant H. 15 construxerunt W.
16 episcopalem G. 18 abbas G. Fridogisus H. 19 statuit] constituit G. 20 Deo *deest* G.
22 et — adquiescens] cum consilio venerabilis Folquini Taruanensis episcopi H. 23 sanctoque] et
sancto H. reddendam] reddidi H. ponendum censui et *desunt* H. 24 et ut] ut et G. sol-
lemnia W. 25 dierum G. festivitatem G. 26 etiam *deest* G. 30 eius archidiaconus] archi-
diaconus eius G. aliquid] aliquis W. 31 vindicent H. 33 quibusdam *deest* H.

1) *Exstat in Folquini cartularii Sithiensis lib. I n. VII d. d. 662 Apr. 14; Guérard, l. l. p. 23.* 2) *Dies rogationum sunt primi tres quintae post Pascha hebdomadae.*
3) *Iun. 24.* 4) *Sept. 9.; cf. quae Acta SS. Boll. Sept. III (1865), p. 391 afferunt ex calendariis.* 5) *Nov. 1.*

ratum duxi, ut per hoc quandoque resistatur invidorum male voluntati et hoc infringere volentium iniquo conatui. Quod quicumque futuris temporibus vel infringere vel adnichilare presumpserit, quod absit, auctoritate patris et filii et Spiritus sancti anathema sit, nisi digna penitentia resipuerit.

Actum est anno incarnationis dominicae DCCCXXXIX., indictione II., imperii autem 5 Hludovici regis anno XXVI., presulatus quoque nostri anno XXIII., in ecclesia sanctae Mariae XII. Kal. Iulii, presente universali sinodo.

Ego (1) Folquinus ex consensu et precepto domni Hludovici imperatoris haec voluntarie firmavi et cum episcopali interminatione subscripsi. Ego (2) Maximus archidiaconus subscripsi. Ego (3) Hugo abbas subscripsi. Signum (4) Adalardi monachi. Signum (5) Amal- 10 berti monachi. Signum (6) Mori monachi. Signum (7) Unrici comitis. Signum (8) Odgrimi advocati. Signum (9) Everwini militis. Signum (10) Berarii militis.

Ego (11) Guntbertus levita et monachus iussu domini Folquini presulis hanc kartam scripsi et subscripsi.

possent malae voluntati. Actum in basilica sancti Petri apostoli in die sollempnitatis 15 eius III. Kal. Iulii, post sinodum ante festivitatem sancti Iohannis baptistae celebratam, anno incarnationis dominicae DCCCXXXIX., indictione II., imperii autem Ludovici regis anno XXVI., praesulatus quoque almi presulis Folquini anno XXIII. et nostri regiminis anno VI. (= 839 *Iun.* 29). Ego (1) Hugo¹ abbas ex consensu domni Ludovici impera- 20 toris haec voluntarie firmavi ipsumque, ut subscriberet, rogavi. Signum venerabilis (2) Folquini² episcopi cum episcopali interminatione. Signum (3) Maximi³ archidiaconi. Signum (4) Alardi⁴ monachi. Signum (5) Amalberti⁵ monachi. Signum (6) Mori⁶ monachi. Signum (7) Bavonis monachi. Signum (8) Undrici⁷ comitis. Signum (9) Od- 25 grini⁸ advocati. Signum (10) Everwini⁹ militis. Signum (11) Berharii¹⁰ militis. Signum (12) Otillefridi. Signum (13) Guntberti. Signum (14) Angonis. Signum (15) Megel- 25 fridi. Ego (16) Guntbertus¹¹ levita et monachus iussu domini Hugonis abbatis hanc cartulam scripsi et subscripsi.

2 adnichilare] adnullare W. 3 presumpserit W. 6 Ludoico *hic et infra* H. XXVI.] XXIII. W.
9 Ego Maximus archidiaconus subscripsi] Signum Maximi archidiaconi H. 10 Adalardi] Alardi H.
11 Unroci W. Odgrini H. 12 Everuini G. Berharii H. 13 domni W. Folquini presulis] 30
Hugonis abbatis H. cartam W, cartulam H.

- 1) *Supra* (l. 8 sqq.) n. 3. 2) *Supra* n. 1. 3) *Supra* n. 2. 4) *Supra* n. 4.
5) *Supra* n. 5. 6) *Supra* n. 6. 7) *Supra* n. 7. 8) *Supra* n. 8. 9) *Supra* n. 9.
10) *Supra* n. 10. 11) *Supra* n. 11.

INDICES

TOMI II. CONCILIORUM.

I.

INDEX ALPHABETICUS CONCILIORUM.

*Sub numeris asterisco notatis nonnisi regesta actorum synodaliū praebeantur,
cruciculis indicantur spuria.*

	pag.
25. Concilium Aquisgranense a. 800	220
*27. Concilium Aquisgranense a. 801	228
*28. Concilium Aquisgranense a. 802. Mart.	229
*29. Concilium Aquisgranense a. 802. Oct.	229
33A. Concilium Aquisgranense a. 809	235
39. Concilium Aquisgranense a. 816	307
†7. Fragmentum historicum de concilio Aquisgranensi a. 816	831
*40. Concilium Aquisgranense a. 817	464
*41. Concilium Aquisgranense a. 819	467
56. Concilium Aquisgranense ¹ a. 837 (?).	704
34. Concilium Arelatense a. 813	248
10. Concilium Ascheimense a. 756. vel 755.—760	56
13. Concilium Attiniacense a. 762. vel 760.—762	72
42. Concilium Attiniacense a. 822	468
†11. Concilium Audomarense spurium a. 839	858
1. Concilium in Austrasia habitum quod dicitur Germanicum a. 742.	1
7. Concilium Baiuwaricum a. 740.—750	51
31. Concilium Baiuwaricum a. 805	233
37. Concilium Cabillonense a. 813.	273
57. Concilium Carisiacense a. 838	768
†9. Acta spuria ad concilium Carisiacense spectantia a. 838.	835
59. Concilium Cenomannicum a. 840	784
11. Concilium Compendiense a. 757	59
*54. Concilium Compendiense a. 833	695
20. Conventus episcoporum ad ripas Danubii a. 796	172

1) *De tempore concilii v. inter Additamenta et Corrigenda.*

	pag.
15. Concilium Dingolfingense a. 770(?)	93
52. Concilium in monasterio sancti Dyonisii habitum a. 829—830.	683
53. Concilium in monasterio sancti Dyonisii habitum a. 832	688
†10. Concilium Floriacense spurium a. 839	853
21. Concilium Foroiuliense a. 796. vel 797.	177
6. Concilium in Francia habitum a. 747	45
18. Concilium in Francia habitum a. 779? 780?	108
48. Concilium in Francia habitum a. 816.—829? (ca. 825.)	589
49. Concilium in Francia habitum a. 818/819.—829	593
19. Concilium Francofurtense a. 794	110
Concilium Frisingense v. Concilia Rispacense, Frisingense, Salisburgense a. 800.	
Concilium Germanicum v. Concilium in Austrasia habitum quod dicitur Germanicum a. 742.	
†5. Decretum spurium Hadriani I. papae de investituris	823
*17. Concilium Haristallense a. 779	106
*45. Concilium Ingelheimense a. 826	551
61. Concilium Ingelheimense a. 840	791
†1. Concilium Leodiense spurium a. 710	816
2. Concilium Liftinense a. 743.	5
51. Concilium Lingonense a. 830	681
*50C. Concilium Lugdunense a. 829	601
47. Concilium Mantuanum a. 827	583
62. Concilium Angelberti archiepiscopi Mediolanensis a. 842	814
†2. Edictum spurium de metropoli Moguntina a. 745	818
36. Concilium Moguntinense a. 813	258
50C. Concilium Moguntinense a. 829	602
†6. Concilium Narbonense spurium a. 788	828
16. Concilium Neuchingense a. 772	98
*43. Concilium Olonnense a. 825	472
44. Concilium Parisiense a. 825	473
50D. Concilium Parisiense a. 829	605
35. Concilium Remense a. 813	253
22. Concilium Rispacense a. 798(?)	196
24. Concilia Rispacense, Frisingense, Salisburgense a. 800	205
3. Concilium Romanum a. 743.	8
5. Concilium Romanum a. 745.	37
†3. Concilium Romanum spurium a. 753	819
12. Concilium Romanum a. 761.	64
14. Concilium Romanum a. 769.	74
23. Concilium Romanum a. 798.	202
26. Concilium Romanum a. 800.	226
33B. Colloquium Romanum a. 810.	235
46. Concilium Romanum a. 826.	552
Concilium Salisburgense v. Concilia Rispacense, Frisingense, Salisburgense a. 800.	
32. Concilium Salisburgense a. 807	234
4. Concilium Suessionense a. 744.	33

	pag.
60. Concilium Teatinum a. 840	788
30. Concilium in monasterio Tegernsee habitum a. 804	231
†*8. Acta spuria concilio apud Theodonis-villam habito adscripta a. 821	834
55. Concilium ad Theodonis-villam congregatum a. 835	696
*50 C. Concilium Tolosanum a. 829	601
58. Concilium Tullense a. 838	782
38. Concilium Turonense a. 813	286
*9. Concilium Vermeriense a. 756	55
*8. Concilium Vernense a. 755	54
†4. Canones concilio Wormatiensi falso adscripti a. 770	821

- De abbatibus utrum secundum — **MG. Capit. I, 100, 15.*
De abbatibus vero canonicis — 676, 10 = **MG. Capit. II, 38, 30.*
De abbatibus vero et — 278, 5.
De abbatibus vero et — 298, 5.
De abbatissis et monasteriis — 298, 5.
De abbatissis quae canonicae — 171, 1.
De adulteria et illicitis — **MG. Capit. I, 100, 25.*
De aequa mensura et — **MG. Capit. I, 108, 25.*
De altercatione Ursione Viennensis — 167, 5.
De arboribus et lucis — 170, 20.
De armis dimittendis — 304, 20.
De avaricia et cupiditate — 169, 25.
De banno domni imperatoris — **MG. Capit. I, 101, 10.*
De baptismo et mysterio v. Ut unusquisque archiepiscopus suos.
De baptismo ut unusquisque v. Ut unusquisque archiepiscopus suos.
De beneficiis ecclesiasticis — 303, 15.
De brunias ut nullus — **MG. Capit. I, 51, 15.*
De canticis luxuriosis et — 304, 35.
De capitulo siquidem quod — 677, 5 = **MG. Capit. II, 39, 20.*
De caritate — 304, 15.
De castris autem Tusciae — 87, 1.
De causa vero quas — **MG. Capit. I, 50, 10.*
De cerariis et tabulariis — **MG. Capit. I, 50, 35.*
De cetero ad agnitionem (In Dei nomine Felix) — 221, 10.
De clericis ad invicem — 169, 15.
De clericis adeuntibus imperatorem — 267, 25.
De clericis adeuntibus imperatorem — 304, 25.
De clericis et monachis — 168, 25.
De clericis et nonnanes — 58, 5.
De clericis iniuste tonsoratis — 302, 30.
De clericis nequaquam de — 169, 5.
De clericis usuras accipientibus — **MG. Capit. I, 108, 15.*
De clericis usuras accipientibus quoniam — 360, 25.
De clericis vagis — 304, 25.
De clericis vagis seu — 267, 5.
De clericis vero hoc — 267, 20.
De clericis vero laicorum — 627, 15 = **MG. Capit. II, 35, 1.*
De completis autem caelebrandis — 406, 25.
De confitendis peccatis — 306, 1.
De coniurationibus et conspirationibus — 169, 20.
De constituendis presbyteris et — 298, 10.
De convenientia episcoporum cum — 302, 10.
De conversatione clericorum in — 590, 35.
De corepiscopis — **MG. Capit. I, 108, 15.*
De criminosis et incestuosis — 300, 15.
De criminosis ut non — 170, 1.
De cultu debito quem — 501, 35; cf. 501, 40.
De dampnatis nuptiis — 303, 30.
De decimis — 303, 10.
De decimis admonendis — 295, 5.
De decimis Deo reddendis — 57, 20.
De decimis et nonis — **MG. Capit. I, 101, 10.*
De decimis quae singulis — 306, 20.
De decimis ut unusquisque — **MG. Capit. I, 48, 10.*
De decimis vero dandis — **MG. Capit. I, 327, 25.*
De decimis vero vel — 195, 15.
De denariis autem certissime — 166, 25.
De deocenis ut presbyteri — 57, 25.
De die dominico ita — 94, 1.
De discretionem virtutum et — 302, 30.
De discussa ratione missarum — 305, 5.
De dispensatis puellis et — **MG. Capit. I, 279, 1.*
De dispositione et officio — 591, 1.
De dispositione rerum episcopii — 591, 5.
De diversis expeditionibus quas — **MG. Capit. II, 55, 1.*
De diversis sacramentis sibi quae — **MG. Capit. II, 54, 30.*
De doctrina vero quae — **MG. Capit. I, 327, 1.*
De dominicis diebus — 303, 10.
De ecclesiis quae ab — 171, 10.
De ecclesiis sane destructis — **MG. Capit. I, 277, 35.*
*De electione et promotione eorum — **MG. Capit. II, 29, 30; cf. MG. Conc. II, 617, 10.*
De eo etiam instruendo — **MG. Capit. II, 40, 5; cf. MG. Conc. II, 615, 25.*
De eo qui periurium — **MG. Capit. I, 49, 1.*
De eo quod Bawarii — 100, 15.
De eo quod episcopi — 94, 10.
De eo quod et — 96, 1.
De eo quod ius — 94, 15.
De eo quod parentes — 95, 5.
De eo quod quisquis — 96, 1.
De eo quod sanctae — 94, 10.
De eo quod si — 95, 15.
De eo quod ut servi — 95, 1.
De eo quod ut si — 95, 1.
De eo ut nullus — 95, 10.
De eorum testibus canonica — 170, 25.
De eorundem porro presbiterorum — 713, 5.
De episcopis et reliquis — **MG. Capit. I, 100, 15.*
De episcopis presbyteris diaconibus — 305, 35.
De episcopis qui pro — 299, 30.
De episcopis ubi praesens — **MG. Capit. I, 47, 25.*
De episcopis ubi praesens — **MG. Capit. I, 47, 25.*
De episcopis vagantibus qui — **MG. Capit. I, 35, 40.*
De episcopis vero in — **MG. Capit. I, 278, 5.*
De episcopis vero presbyteris — 278, 15.
De falsis testibus non — 302, 15.
De feminis cum presbyteris — **MG. Capit. I, 328, 25.*
De feminis quae proprios — 306, 1.
De feminis quae viros — **MG. Capit. I, 278, 25.*
De festivitibus anniversariis — 304, 30.
De fide catholica — 302, 1.
De fide unusquisque compater — 296, 15.
De fidelitatis iusiurandum ut — **MG. Capit. I, 100, 15.*
De frugibus in usus — 305, 20.
De fugitivis clericis — 303, 5.
De fugitivis partibus Ravennae — **MG. Capit. I, 108, 30.*
De furto vel de — **MG. Capit. I, 49, 15.*
De genibus tempore orationis — 306, 25.
De habendis omeliis — 306, 20.
De hac profecto institutione — 592, 10.
De hereditate quae tradita — 94, 1.
De his autem qui — 191, 30.
De his itaque quae — 753, 15.

- De his quae scripta — 305, 1.
De his qui ad gradus — 305, 1.
De his qui ad onorem — *MG. Capit. I, 108, 15.
De his qui communione — 361, 10.
De his qui dicuntur — *MG. Capit. I, 108, 20.
De his qui in — *MG. Capit. I, 108, 25.
De his qui Romam — 306, 10.
De his qui supradictis — 102, 5.
De his qui transmigrant — 361, 30.
De his quos volumus — *MG. Capit. I, 101, 5.
De his quos vult — *MG. Capit. I, 96, 35.
De his vero qui — *MG. Capit. I, 279, 5.
De homicidia — *MG. Capit. I, 100, 25.
De homicidis et ceteris — *MG. Capit. I, 48, 15.
De honore ecclesiarum — 303, 15.
De honore ecclesiarum et — 300, 1.
De hospitalitate sectanda — 169, 25.
De humilitate atque ratione — 305, 20.
De illis hominibus qui nostra — *MG. Capit. I, 100, 25.
De illis hominibus qui nostram — *MG. Capit. I, 101, 10.
De illis hominibus qui se — *MG. Capit. I, 35, 25.
De illis Saxonibus qui — *MG. Capit. I, 100, 30.
De imitando apostolo — 304, 20.
De incantationibus auguriis vel — 209, 15.
De incestis coniugiis maxime — 58, 15.
De incestis coniunctionibus sicut — 251, 25.
De incestuosis — 303, 25.
De incestuosis omnino investigandum — 295, 10.
De indicto ieiunio — 303, 10.
De infirmis unguendis oleo — 306, 15.
De instauratione ecclesiarum — 300, 5.
De institutione vitae canonicorum — 595, 20.
De instruendis filiis spiritalibus — 300, 5.
De iterantibus qui ad — *MG. Capit. I, 51, 1.
De iudicio puplico et — 58, 25.
De laetania maiore — 304, 30.
De latronibus ita precipimus — *MG. Capit. I, 51, 20.
De lecto evangelio et — 305, 5.
De legationibus ad nos — *MG. Capit. I, 101, 5.
De legibus ecclesiarum paterna — 57, 15.
De legibus mundanis — *MG. Capit. I, 100, 20.
De letania quoque maiore — 710, 10.
De liberis hominibus qui — *MG. Capit. I, 100, 35.
De litibus et iurgiis — 305, 15.
De locis monasteriorum vel — 304, 20.
De mancipia quae vendunt — *MG. Capit. I, 51, 5.
De matutinorum antiquitate et — 407, 20.
De mensurarum namque inaequalitate — 671, 20 = *MG. Capit. II, 44, 15.
De metropolitanis episcopis ut — *MG. Capit. I, 47, 20.
De metropolitanis ut suffraganii — *MG. Capit. I, 47, 20.
De ministerio autem regis — 716, 10.
De missis vestris per — 58, 20.
De moderanda monasteriorum congregatione — 302, 30.
De moderanda monasteriorum congregatione omnes — 298, 15.
De modo dandae paenitentiae — 303, 35.
De modo et observatione — 300, 20.
De monasteria puellarum utrum — *MG. Capit. I, 100, 20.
De monasteriis et senedochiis — *MG. Capit. I, 328, 30.
De monasteriis feminarum in — 592, 5.
De monasteriis puellarum considerandum — 256, 25.
De monasteriis puellarum ut — 295, 5.
De monasteriis qui regulares — *MG. Capit. I, 47, 30.
De monasteriis qui regulares — *MG. Capit. I, 47, 30.
De monasteriis regularibus quae — 591, 20.
De monasteriis virorum ubi — *MG. Capit. I, 100, 20.
De monasterio ubi corpora — 168, 5.
De mulieribus quae retundunt — *MG. Capit. I, 108, 20.
De navigia praeparanda circa — *MG. Capit. I, 100, 35.
De necessitate episcoporum conveniendi — 594, 1.
De nobilibus feminis quae — *MG. Capit. II, 42, 20; cf. MG. Conc. II, 672, 25.
De nobilibus porro feminis — 672, 25.
De non ordinandis presbiteris — 208, 30.
De non recitandis nominibus — 171, 5.
De oblatione et pace — 304, 30.
De oblationibus quae in — 171, 1.
De obpressionibus liberorum hominum — *MG. Capit. I, 100, 30.
De observatione diei dominici — 299, 25.
De observatione dierum festorum — 299, 25.
De officio praedicationis v. Si forte episcopus non.
De officio praedicationis ut — 296, 5.
De oppensione pauperum admonendi — 58, 10.
De orationibus pro domno — 301, 5.
De orationibus pro imperatore — 304, 10.
De ordinandis virginibus — *MG. Capit. I, 108, 25.
De ordinatione elegenda ut — *MG. Capit. I, 94, 15.
De ordine canonicorum in — 591, 15.
De orfanis et exhereditatis — 302, 5.
De orphanis et exhereditatis placuit — 297, 30.
De pace et concordia — 302, 5.
De pacis bono atque — 251, 30.
De pauperibus hominibus considerandum — *MG. Capit. I, 108, 25.
De pauperinis vero qui — *MG. Capit. I, 96, 30.
De perceptione corporis et — 304, 5.
De perceptione et observantia — 301, 1.
De perceptione vero sacri — 677, 1 = *MG. Capit. II, 39, 15.
De peregrinis qui propter — *MG. Capit. I, 37, 1.
De periuria — *MG. Capit. I, 100, 25.
De peste illa quae — 203, 15.
De potentibus qui ad — 472, 5.
De potestate episcoporum qui — 57, 10.
De potestate episcoporum super — 298, 1.
De potestate episcoporum super — 302, 10.
De praepositis vel advocatis — 303, 25.
De precariis quoque quae — *MG. Capit. I, 327, 25.
De presbyteris ante tricesimo — 171, 5.
De presbyteris degradatis qualiter — 306, 10.
De presbyteris diaconibus seu (Duodecimo capitulo de presbyteris) — 18, 1.
De presbiteris et capellis — *MG. Capit. II, 39, 5; cf. MG. Conc. II, 676, 30.
De presbyteris et eorum — *MG. Capit. II, 33, 5 = MG. Conc. II, 712, 10.
De presbyteris iuste et — 301, 1.
De presbyteris qui accipiendi — *MG. Capit. I, 278, 10.

- De presbyteris qui contumaces — 170, 1.
De presbyteris qui de — 300, 25.
De presbyteris qui de — 304, 1.
De presbiteris qui uxores — *MG. Capit. I, 108, 15.
De puellis quae a — 170, 10.
De puellis raptis necdum — *MG. Capit. I, 278, 35.
De pugna duorum quod — 100, 10.
De quattuor temporibus observandis — 304, 30.
De quibusdam locis ad — 581, 5.
De quibusdam regionibus ad — 557, 30.
De raptis vero et — *MG. Capit. I, 278, 30.
De raptoribus etenim viduarum — 723, 1.
De rebus ecclesiarum per — 305, 10.
De rebus pauperum per — 298, 1.
De rebus pauperum per — 302, 10.
De rebus vero aeccliesiarum que — *MG. Capit. I, 50, 10.
De rebus vero ecclesiarum unde — *MG. Capit. I, 50, 10.
De reconciliatione tempore necessitatis — 170, 1.
De regulari ordine qualiter — 592, 20.
De reliquo promiscuo vulgo — 58, 10.
De reverentia intrandi in — 306, 25.
De sacramentis per gildonia — *MG. Capit. I, 51, 1.
De sacramento baptismatis — 302, 5.
De sacramento baptismatis de — 297, 30.
De sacris vasis ecclesiae — *MG. Capit. I, 277, 30.
De sancta trinitate discat — *MG. Capit. I, 108, 30.
De Scottis qui se — 306, 10.
De scrutinio faciendo decrevimus — 297, 25.
De senodochiis precipimus ut quicumque — *MG. Capit. I, 328, 30.
De senodochiis precipimus ut secundum — *MG. Capit. I, 328, 25.
De sepeliendis in eclesia — 300, 10.
De servis alienis ut — 168, 20.
De servorum vero ordinatione — *MG. Capit. I, 276, 25.
De spe — 304, 15.
De spiritalibus filiis — 303, 20.
De subintroductis mulieribus — *MG. Capit. I, 108, 10.
De subintroductis mulieribus — 303, 20.
De subintroductis mulieribus sicut — 300, 10.
De symbolo et oratione — 303, 20.
De talibus dicere videtur — 384, 20.
De tempore ordinationis presbiteris — *MG. Capit. I, 108, 20.
De thesauro ecclesiae — 306, 20.
De titulo minori ad — 288, 10.
De toloneis quo iam — *MG. Capit. I, 51, 5.
De trustee faciendo nemo — *MG. Capit. I, 50, 35.
De viduis — 306, 25.
De viduis et orfanis — 58, 5.
De vindicta et iudicio — *MG. Capit. I, 49, 25.
De vindicta et iudicium — *MG. Capit. I, 49, 25.
De virginibus quo tempore — 170, 25.
De vita canonicorum — 302, 20.
De vita monachorum — 302, 20.
De vita praepositorum et — 305, 5.
De vita vero canonicorum — 298, 5.
Debet procurare praelatus ut — 416, 1.
Decernimus etiam ut presbiteris — 713, 10.
Decernit etiam apostolus hospitalitatem — 707, 5.
Decet immo necessè est — 636, 10.
Decima dividatur in quatuor — 214, 35.
Decimae dividantur in partes — 218, 35.
Decimo capitulo ut Christianus v. Ut Christianus filiam suam.
Decimo quarto capitulo ut v. Ut episcopus aut presbyter.
Decimo tertio capitulo ut v. Ut nullus episcopus presbyter.
Decrevimus enim secundum canonum — 278, 15.
Decrevimus iuxta sanctorum canonum — 274, 15.
Decrevimus quoque quod et — 7, 20.
Decrevimus quoque secundum sanctorum — 3, 15.
Decrevimus quoque ut presbiteri — 4, 15.
Decrevimus ut secundum canones — 3, 25.
Definitum est etiam a domno — 167, 5.
Definitum est etiam ab eodem — 167, 15.
Definitum quidem a domno — 167, 25.
Defunctis certo sciant universi — † 817, 20.
Dei igitur omnipotentis inspiratione — 471, 5.
Deinceps vero corpora sanctorum — 272, 20.
Deinde dignum ac necessarium — 266, 15.
Deinde omnino monachis Dei — *MG. Capit. I, 111, 1.
Deinde praeceptum est de — *MG. Capit. I, 110, 25.
Deinde praecipimus ut unusquisque — 272, 5 = *MG. Capit. I, 312, 30.
Deinde reversus Romam constituit — † 826, 10.
Deinde ut ad sanctam — 52, 15.
Deprecatus es ut tibi — 375, 15.
Deprehendimus etiam et aliam — *MG. Capit. II, 42, 10; v. MG. Conc. II, 638, 5.
Der Zehend solle in — 216, 25.
Deserente omni populo Ludovicum — 807, 5.
Diaconi VII debent esse — 365, 10.
Diaconi sobriae castae atque — 212, 5.
Diaconorum ordo a tribu — 321, 1.
Diei solet a nonnullis — 661, 30.
Dicit autem Dominus ad — 737, 20.
Dico autem si clericatus — 374, 15.
Dictum est etiam quod in — 277, 1.
Dictum est interea de — 276, 20.
Dictum est nobis quod — 277, 15 = *MG. Capit. I, 312, 35.
Dictum etiam nobis est — 279, 15.
Dictum nobis est presbyteros — 281, 25.
Dictum nobis est quod quidam de — 279, 1.
Dictum nobis est quod quidam legitima — 279, 10.
Didicimus sane nonnullos episcoporum — 718, 10.
Didicimus sane nonnullos episcopos — *MG. Capit. II, 34, 30 = MG. Conc. II, 708, 15; cf. 626, 40.
Didicimus sane quorundam relatu — *MG. Capit. II, 32, 5; cf. MG. Conc. II, 632, 35.
Die Bischöve sollen nach — 218, 10.
Diei interea dominici observatio — 283, 25.
Diem autem dominicum inchoante — 194, 10.
Dignum etiam duximus ut — 710, 15.
Dilectissimis nobis Regiafrido Rodomagensi v. Gratias ago Deo patri.
Diligenter eis explicet praecepta — † 817, 5.

- Diligenter investigavimus et investigata — 198, 1.
 Diligenter tractare et inquirere — 293, 20.
 . . . dinis oculum mentis erigere — 688, 25.
 Discretionem igitur esse volumus — 263, 1.
 Diversorum ibi sententiae relatae — 255, 5.
 Dixit autem Dominus ad — 737, 20.
 Dixit autem Iosue ad — 746, 15.
 Dixit etiam dominus rex — 171, 15.
 Dixit inquit Dominus ad — 743, 25.
 Dixit quoque David Salomoni — 731, 15.
 Doctrina autem sacerdotalis secundum — 708, 1.
 Dominis beatissimis reverentissimis et v. Obsecro mansuetissimi et benignissimi.
 Dominis in Christo reverentissimis v. Ad notionem nostram pervenit.
 Dominis praestantissimis et pietatis v. Nos famuli vestri quamvis.
 Domino gloriosissimo duce nostro v. Sufficit enim Christianis cum.
 Domino inclito adque glorioso v. Celebre ac solemne nomen.
 Domino prestantissimo et pietatis v. Nos famuli vestri quamvis.
 Dominus dicit in evangelio — 266, 5.
 Dominus Theodoricus sanctae Teatinensis v. Cum synodali more in.
 Dum anno XL. sexto — 248, 10.
 Dum in voluminibus divinarum (In Dei nomine Chrodegangus) — 60, 5.
 Dum non est incognitum — 805, 10.
 Dum non habetur incognitum — 798, 1. 809, 25.
 Dum se congregasset synodus — 234, 10.
 Duo sunt genera clericorum — 378, 10.
 Duodecimo capitulo de presbyteris v. De presbyteris diaconibus seu.

Ebrietatem et crapulam fideles — 293, 5.
 Ecce etiam habes initium — 765, 10.
 Ecce quo maior iam — 736, 30.
 Ecclesiae antiquitus constitutae nec — 271, 5 = *MG. Capit. I, 312, 25.
 Ecclesiae mundae sint et — † 817, 10.
 Ecclesiae et quaelibet pia — 577, 20.
 Ego autem totis viribus — 731, 25.
 Ego Ebbo indignus quondam — 808, 1.
 Ego Ebo indignus episcopus — 702, 10. 797, 5. 803, 1; cf. 699, 25.
 Ego enim sum dominus — 740, 1.
 Ego Folquinus Dei gratia v. Quicquid ob amorem Dei.
 Ego Karlmannus dux et princeps (In nomine Domini nostri) — 2, 10.
 Ein ieder solle nach — 216, 20.
 Ein yeder soll klayder — 218, 5.
 Eiusdem papae ex eodem — 708, 10.
 Eligatur necesse est a — 417, 20.
 Emersisse reprehensibilem et valde — *MG. Capit. II, 32, 15; cf. MG. Conc. II, 629, 25.
 Eo autem deposito Bonifacium — † 818, 30.
 Epigonius episcopus dixit: In — 369, 15.
 Episcopi enim ad culturam — 569, 1. 20.
 Episcopi et Dei ministri — 255, 25.
 Episcopi examinent presbiteros qui — 213, 25.
 Episcopi extra trium ebdomadarum — 70, 10.
 Episcopi in baptismalibus plebibus — 570, 15. 571, 1.
 Episcopi in propriis suis — 577, 15.
 Episcopi ministros non sectantes — 711, 20.
 Episcopi ne sibi arrogant 219, 1.
 Episcopi predicare debent de — 213, 25.
 Episcopi presbyteri diaconi vel — 568, 20.
 Episcopi quidem maximam curam — 287, 30.
 Episcopis presbyteris diligenti cautela — 289, 15.
 Episcoporum sit magna sollicitudo — 288, 30.
 Episcopos locum apostolorum corepiscopos — 629, 25.
 Episcopos quos in vicem — *MG. Capit. I, 33, 35.
 Episcopos vero ut sive — *MG. Capit. I, 279, 30.
 Episcopum enim consecrari non — 569, 1. 572, 1.
 Episcopum non oportere nimium — 287, 15.
 Episcopum vero bono opere — 568, 5.
 Episcopus autem unusquisque in — 199, 25.
 Episcopus bono opere approbatus — 567, 15.
 Episcopus clerico sibi subiecto — 575, 15.
 Episcopus enim tantam curam — 199, 35.
 Episcopus illum qui advocatum — 576, 5.
 Episcopus sicut in pastoralis — 568, 10.
 Episcopus subiecto sibi sacerdoti — 575, 10.
 Epistolam Gelasii pastorem — *MG. Capit. I, 235, 25.
 Es soll keiner kain Gugel — 218, 15.
 Es soll keiner kein Gugl — 217, 1.
 Est quidem valde necessarium — 594, 10.
 Esterno die prolata est — 86, 15.
 Et ad missa similiter — *MG. Capit. I, 235, 20.
 Et cum summa diligentia — 200, 35.
 Et eos qui unus — *MG. Capit. I, 38, 1.
 Et his qui iustitiam — *MG. Capit. I, 97, 1.
 Et hoc de nostro — † *MG. Capit. I, 362, 10.
 Et hoc diligenter observare — 201, 15.
 Et hoc episcopus consideret — 200, 10.
 Et hoc fratres admonere — 558, 15.
 Et hoc omnino rogamus — 200, 30.
 Et hoc secundum priscorum — 201, 5.
 Et illud petendum ut — 362, 20.
 Et omnino decrevimus ut — 35, 10.
 Et per consilium sacerdotum — 3, 1.
 Et post pauca: Quae — 760, 30.
 Et quamvis cum labore — 198, 10.
 Et quod nemo Deo — 732, 20.
 Et si quis episcopo — † *MG. Capit. I, 362, 5.
 Et si quis Francam — *MG. Capit. I, 38, 5.
 Et statuemus ut supervenientes — 35, 5.
 Et super haec quae — 731, 25.
 . . . et unusquisque episcopus consideret — 200, 20.
 Et ut in monasterium — 210, 15.
 Et ut nobis visum — 203, 20.
 Et ut omnes omnino — *MG. Capit. I, 98, 5.
 Et ut sciant episcopos — MG. Capit. I, 110, 20.
 Etiam si nulla exstaret necessitas — 555, 15.
 Eundem porro David in — 751, 25.
 Evangelicis atque apostolicis instruimur — 416, 10.
 Evangelium intellegere seu lectiones — *MG. Capit. I, 235, 20.

Evangelium quomodo legere potestis — *MG. Capit. I, 234, 30.
 Ex hoc ipso tot — †827, 30.
 Ex sinodo Calcidonense cap. III. — *MG. Capit. I, 36, 15.
 Ex sinodo Calcidonense cap. XXV. — *MG. Capit. I, 36, 20.
 Excellentissimis ac victoriosissimis Deoque v. Nos servi ac fidelissimi.
 Exorciscum super caticuminum sive — *MG. Capit. I, 235, 15.
 Expedit abbatissis ut de — 454, 25.
 Expedit facultates ecclesiae possideri — 356, 30.
 Expletis religiosissimo obsequio horis — 413, 20.
 Extant et alia innumera — *MG. Capit. II, 48, 5; cf. MG. Conc. II, 716, 30.

Falsa nomina martirum incerta — 214, 1.
 Felici Orgelitanæ ecclesiae episcopo — 204, 25.
 Feminae vero quae habitum — 579, 10.
 Ferventissima namque eiusdem David — 752, 5.
 Festos dies celebrare sancimus — 197, 15.
 Festos dies in anno — 269, 20 = *MG. Capit. I, 312, 20.
 Fidem catholicam sancti Athenasii — *MG. Capit. I, 235, 10.
 Forma verborum in quibus — †816, 30.
 Fratres et coepiscopi sacerdotes — 554, 5.

Gaudet de promissis bonis — 198, 5.
 Gaudemus in Domino dilectissime (Stephanus non suis meritis) — †856, 1.
 Gaudet pietas Christiana divinae (Carolus gratia Dei rex) — 158, 5.
 Gaudete et exultate in — 434, 10.
 Gervilionem Moguntinum pontificem qui — †818, 30.
 Gloriosissimo et christianissimo imperatori v. Almifice reverentiae vestrae patefacimus.
 Gloriosissimus Hludowicus superno munere v. Sicut vobis nuperrime in.
 Glorioso imperante Hludowico Caesare (In nomine domini nostri) — 794, 25.
 Gratias ago Deo patri (Dilectissimis nobis Reginfrido Rodomagensi) — 49, 5.

Habeat etiam abbatissa studium — 285, 1.
 Haec de altaribus Domino — 738, 15.
 Haec de causis ad — 649, 5.
 Haec contra eos qui annorum — 497, 1; cf. 497, 35.
 Haec contra eos qui imagines — 489, 15; cf. 489, 40.
 Haec copia seu transumptum v. Inter diversa studiorum conamina.
 Haec de initiis adorandarum imaginum — 490, 25; cf. 490, 40.
 Haec illum iuxta historiam — 762, 25.
 Haec itaque pauca de — 285, 30.
 Haec nos fideles et — *MG. Capit. II, 46, 15; cf. MG. Conc. II, 668, 10. 714, 1.
 Haec quoque locutus est — 744, 20.
 Haec sunt praecepta quae — 741, 20.
 Haec verba congruunt his — 742, 20.
 Hanc constitutionem sacer conventus — 422, 30.
 Herodes porro parricida et — 765, 25.

Heu quam subtiliter nos — 383, 25.
 Hi qui in clero — 365, 5.
 Hic est ordo capitulorum — 254, 5.
 Hieremiae et Ionae venerabilibus v. Venerunt ad praesentiam nostram.
 His etiam pro satisfactione — 526, 30.
 His igitur lege patrum — 377, 25.
 His omnibus pr(a)elibatis (in)notescimus — 679, 15 = *MG. Capit. II, 50, 20 = MG. Conc. II, 721, 5.
 His peractis de Tassiloni — 165, 30.
 Hisdem ipsis sicut aures — 779, 20.
 Hlotharius divina ordinante providentia v. Quia confessio delictorum non.
 Hludovicus divina ordinante providentia v. Sacrum et venerabile concilium.
 Hoc admonendum vel denunciandum — *MG. Capit. II, 39, 25; cf. MG. Conc. II, 648, 30.
 Hoc igitur inviolato stilo — 193, 35.
 Hoc igitur templum stabile — 755, 20.
 Hoc maxime cavendum ne — 214, 30.
 Hoc quoque correctione congruaeque — 626, 30.
 Hoc tamen omnino volumus — 264, 1.
 Homelias orthodoxorum patrum quomodo — *MG. Capit. I, 234, 30.
 Homicidia pro quibus multitudo — *MG. Capit. I, 97, 5.
 Homo Francus accepit beneficium — *MG. Capit. I, 38, 15.
 Horam tertiam sextam et — 406, 1.
 Hospites peregrinos pauperes canonici — 214, 1.
 Huius rei gratia reliqui — 326, 5.

Iamdudum a pio et — 632, 15.
 Ianuarius episcopus dixit: Illud — 363, 20.
 Idcirco constituimus per consilio — 34, 10.
 Idem igitur Deo sacratum — 752, 30.
 Idem namque caput nostrum — 760, 15.
 Ideoque convenit supradictam congregationem — 207, 15.
 Ieiunia pro quibuslibet necessitatibus — 299, 20.
 Ieiunia quando generaliter pro — 293, 1.
 Ieiunium diebus dominicis tenere — 722, 5.
 Igitur monachi et sanctimoniales — 557, 5.
 Igitur post finem dierum — 754, 1.
 Igitur quia constat religionem — 668, 30 = *MG. Capit. II, 35, 10.
 Illi autem qui tam — 383, 15.
 Illud etiam ad exemplum — *MG. Capit. II, 35, 40 cf. MG. Conc. II, 673, 10. 717, 1.
 Illud etiam duximus praemonendum — 369, 20.
 Illud etiam obnixè vestram — 675, 15 = *MG. Capit. II, 38, 1.
 Illud etiam quamquam sepe — *MG. Capit. II, 41, 35; cf. MG. Conc. II, 641, 15.
 Illud etiam specialiter necessarium — 674, 1 = *MG. Capit. II, 36, 25 = MG. Conc. II, 717, 25.
 Illud namque necessarium visum — 713, 15.
 Illud praeterea per omnia — 192, 20.
 Illud quoque congruentissime et — 401, 1.
 Illud quoque ex toto — 644, 1.
 Illud quoque ni(c)hil(h)ominus a — 675, 10 = *MG. Capit. II, 37, 35.

- Illud quoque non minus — *MG. Capit. II, 33, 20 = MG. Conc. II, 712, 25.
 Illud te nata Deo — 429, 1.
 Imperante domno piissimo Augusto (In nomine domini Dei) — 42, 10.
 Imperante domno piissimo Augusto (In nomine domini Dei et) — 40, 35.
 Imperante domno piissimo Augusto (In nomine domini nostri) — 37, 25.
 Imputatur quibusdam fratribus eo — 275, 15.
 In aede sacra ne — 218, 15.
 In caena Domini a — 283, 15.
 In canone Calcedonense capitulo — *MG. Capit. I, 35, 30.
 In canonibus Niceni concilii — 718, 50.
 In Christi nomine notitia — 96, 30.
 In concilio apud Theodonis — †*MG. Capit. I, 360, 30.
 In conventibus serenitatis vestrae — 672, 15.
 In custodiis vero congregationum — 713, 30.
 In Dei nomine Chrodegangus v. Dum in voluminibus divinarum.
 In Dei nomine Felix v. De cetero ad agnitionem.
 In Dei nomine trinitatis v. Anno septingentesimo quadagesimo quarto.
 In Dei omnipotentis praescientia — 172, 15.
 In divisionibus imperii ab — *MG. Capit. II, 55, 10.
 In doctrina sua abbas — *MG. Capit. I, 348, 15.
 In ecclesia non negocia — 213, 30.
 In episcopis et in — 581, 10.
 In fine praecedentis libelli — 759, 10.
 In hoc semper episcopus — 200, 15.
 In illo alio sinodo — *MG. Capit. I, 36, 30.
 In ipsa autem vita — 707, 30.
 In libro pastoralis beatus — 708, 5.
 In nomine Dei ac v. Anno incarnationis eius octingentesimo tricesimo tertio.
 In nomine Dei et v. Cum synodali more in.
 In nomine Domini. Amen v. Inter diversa studiorum conamina.
 In nomine domini Dei — 560, 20.
 In nomine domini Dei v. Imperante domno piissimo Augusto.
 In nomine domini Dei v. Imperante domno piissimo Augusto.
 In nomine domini Dei v. Quia iuxta apostolum quamdiu.
 In nomine domini Dei v. Recordari vos credimus qualiter.
 In nomine domini Dei v. Sacrum et venerabile concilium.
 In nomine domini nostri (Sancta synodus et venerabiles) — 143, 5.
 In nomine Domini nostri v. Ego Karlmannus dux et princeps.
 In nomine domini nostri v. Glorioso imperante Hludowico Caesare.
 In nomine domini nostri v. Imperante domno piissimo Augusto.
 In nomine domini nostri v. Notum sit omnibus fidelibus.
 In nomine domini nostri v. Quia confessio delictorum non.
 In nomine domini nostri v. Temporibus Hludowici piissimi Augusti.
 In nomine patris et v. Almifice reverentiae vestrae patefacimus.
 In nomine patris et v. Cum in Dei nomine.
 In nomine patris et v. Notum esse non ambigimus.
 In nomine patris et v. Quicquid ob amorem Dei.
 In nomine patris et v. Praepositis in medio sacrosanctis.
 In nomine sanctae trinitatis v. Cum convenissemus episcopi quorum.
 In omnibus igitur quantum — 262, 25.
 In omnibus se praebat — †817, 10.
 In ordine et ministerio — 320, 1.
 In Parisiaco Melciano Melidunense — *MG. Capit. I, 100, 5.
 In perceptione corporis et — 283, 5 = *MG. Capit. I, 313, 1.
 In primis de Aurelianense — *MG. Capit. I, 100, 5.
 In primitus constituimus de — 34, 1.
 In primordio sanctae Dei — 614, 5.
 In qua generatione coniugia — 303, 25.
 In qualicumque modo mulier — *MG. Capit. I, 38, 35.
 In quibus locis et quo — 283, 25.
 In quibus locis missarum — 306, 15.
 In tertia vice si — *MG. Capit. I, 37, 40.
 In tertio genuclum separentur — *MG. Capit. I, 40, 5.
 Incestuosi parricidae homicidae multi — 292, 1 = *MG. Capit. I, 313, 30.
 Incestuosum scelus omnino prohibemus — *MG. Capit. I, 97, 30.
 Incipit historia Karoli Magni v. Tempore ex quo Longobardi.
 Inclito caelestique gratia regio v. Nos igitur fidelissimi oratores.
 Incomparabilis augustae gloriae sapientia — 590, 20.
 Indictione duodecima imperante Arguasto — 19, 1, 30, 15.
 Infirmis misericordia Dei aperiatur — †817, 15.
 Initium enim actionis nostrae — 260, 25.
 Initium enim episcopalis culminis — 706, 35.
 Inrepsit in plerisque locis — 642, 5.
 Insuper archiepiscopos episcopos per — †827, 20.
 Insuper totum undecumque necesse — *MG. Capit. I, 101, 25.
 Inter cetera quae contra — 638, 20.
 Inter cetera quae religioni — 631, 20.
 Inter cetera quippe circa — 751, 20.
 Inter caetera vero admonitionis — *MG. Capit. II, 41, 20; cf. MG. Conc. II, 643, 10.
 Inter diversa studiorum conamina (In nomine Domini. Amen; Haec copia seu transumptum; Paulus episcopus servus servorum) — 65, 20.
 Inter nos pari consensu — *MG. Capit. II, 40, 25; cf. MG. Conc. II, 632, 15.
 Interdicit interea apostolica auctoritas — 707, 10.
 Interdixit per omnia magna — 360, 25.
 Interdum doctoris vitio etiam — 352, 1.
 Interea omnis iste conventus — 285, 25.
 Interrogatio Antiochi ad sanctum — 87, 15.
 Interrogatum est si duo — †821, 25.
 Interrogaverunt nos quidam de — 279, 1.
 Interrogo vos presbyteri quomodo — *MG. Capit. I, 234, 25.

- Invenimus quod quaedam feminae — 638, 5.
 Inventum est quod in — 277, 15.
 Inventum est quod multi — 282, 10.
 Ipse episcopus in aeclesia — 199, 15.
 Iracundi doctores per rabiem — 354, 25.
 Ita tamen ut id — †817, 15.
 Itaque fratres mei omnes — 558, 5.
 Itaque in congregandis clericis — 571, 1. 15.
 Itaque omnes qui in — 377, 15.
 Itaque sacerdos cui dispensationis — 383, 5.
 Itaque sacerdotes et ministri — 556, 30.
 Item idem in eodem — 763, 25.
 Item in eodem: Cum — 745, 30.
 Item in eodem: Homo — 740, 35.
 Item in eodem: Ignis — 739, 20.
 Item in Esaia propheta — 764, 5.
 Item placuit de faeminis — 193, 20.
 Item placuit sancto concilio — 208, 5.
 Item placuit universo concilio — 363, 15.
 Item placuit ut eas — 191, 15.
 Item placuit ut episcopi — 369, 5.
 Item placuit ut nullus — 191, 25.
 Item placuit ut quicumque clerici — 364, 1.
 Item placuit ut quicumque in — 363, 25.
 Item placuit ut resolutio — 192, 30.
 Item placuit ut sobrie — 190, 25.
 Item presbyteris iniungendum est — 289, 10.
 Itemque ne mercata et — 292, 1.
 Iterum monendo magnitudini vestrae — 677, 10 =
 *MG. Capit. II, 48, 25 = MG. Conc. II, 719, 10.
 Iterum suppliciter admonendo vestrae — 675, 30 =
 *MG. Capit. II, 38, 15.
 Iubemus ut baptismalium aeclesiarum — *MG. Capit. I,
 328, 15.
 Iubet apostolus omnibus fidelibus (Nono iubet apostolus
 omnibus) — *MG. Capit. I, 238, 25.
- K**arломанн tertius huius nominis — †821, 25.
 Kein Bischoff, Abbt und — 217, 1.
 Kein Bischoff, kein Abbt — 218, 25.
 Kein Geistlicher solle an — 216, 25.
 Kein Münch sol ein — 217, 1.
 Kein Münch soll kein — 218, 20.
 Keinen solle man vor — 216, 10.
- L**aetaniae autem Greco nomine — 268, 20.
 Laici ad missas in — 581, 5.
 Laici sane monendi sunt — 722, 10.
 Laicos etiam interrogo quomodo — *MG. Capit. I,
 235, 1.
 Lecta est regula sancti — 255, 1.
 Lectae sunt sententiae libri — 255, 1.
 Lecti sunt sancti canones — 254, 30.
 Lectorum ordo formam et — 319, 10.
 Lectum est evangelium ut — 254, 25.
 Legimus itaque in libro — 748, 25.
 Legimus itaque secundum Marcum — 762, 1.
 Leo episcopus dixit: Quis — 203, 25.
 Leo sanctissimus ac ter — 203, 15.
 Leo sanctissimus papa dixit — 204, 15.
- Librum pastorem canonici atque — *MG. Capit. I,
 235, 25.
 Librum sacramentorum pleniter tam — *MG. Capit. I,
 235, 15.
 Libuit namque huic sacro — 284, 10.
 Licet enim sacerdotes moderno — 718, 25.
 Licitum sit episcopis praesentibus — 288, 1.
 Locutus est Dominus ad — 741, 30.
 Locutusque est Dominus ad — 738, 25.
- M**agnum in utroque ordine — 656, 1.
 Magnum malum ebrietatis unde — 272, 1.
 Mala quibus Deus offenditur — 660, 20.
 Man sol keines unbekandten — 216, 30.
 Man soll kein vor — 217, 30.
 Man soll niemandt betlen — 218, 10.
 Man solle in der — 216, 10.
 Meminisse debent quae se — 445, 5.
 Meminisse etiam debent qui — 722, 15.
 Memorata igitur origo et — 733, 5.
 Memoriae sanctorum ac martyrum — 218, 40.
 Ministri autem altaris Domini — 264, 15.
 Missam vestram secundum ordinem — *MG. Capit. I,
 234, 30.
 Missarum ibi discussa est — 254, 30.
 Missis directis ut comites — *MG. Capit. I, 96, 25.
 Mittens enim haec unguentum — 761, 10.
 Modo autem in hoc — 6, 35.
 Modus autem paenitentiae peccata — 281, 5.
 Monachi autem ut firmiter — *MG. Capit. I, 94, 20.
 Monachi interea non debent — 711, 20.
 Monachi ne sunt curiones — 219, 1.
 Monachi solo habitu aut — 579, 10.
 Monachorum siquidem causam qualiter — *MG. Capit. I,
 276, 20.
 Monachum autem perfectum esse — 375, 1.
 Monachus nullo modo parrochiam — 215, 1.
 Monasteria divinis solummodo cultibus — 722, 10.
 Monasteria monachorum in quibus — 290, 1.
 Monasteria puellarum firmiter observata — *MG. Capit. I,
 95, 10.
 Monasteriis sane puellaribus tales — 284, 5 = *MG.
 Capit. I, 313, 20.
 Monasterium vel oratorium canonicae — 576, 5.
 Monasterium vel oratorium constructum — 576, 10.
 Mulier si sine comitatu — *MG. Capit. I, 38, 5.
 Mulieres obtentu religionis velatae — 579, 15.
 Multa siquidem sanctorum patrum — 766, 5.
 Multi ecclesiam ingressi non — 664, 35.
 Multi quod non sine — 280, 20.
 Multos a corpore Christi — 635, 10.
- N**am et a quibusdam — 282, 20.
 Nam et hoc humiliter — 678, 20 = *MG. Capit. II,
 49, 30 = MG. Conc. II, 720, 20.
 Nam et illud quod — 721, 15; cf. 679, 25 et *MG.
 Capit. II, 50, 30.
 Nam et in statutis — *MG. Capit. II, 35, 20; cf. MG.
 Conc. II, 669, 1.
 Ne ab heredibus ecclesiae — 305, 35.
 Ne ab incestuosis et — 305, 30.

Ne archidiaconi super presbyteros — 305, 25.
 Ne comites vel vicarii — 253, 1.
 Ne corpora sanctorum transferantur — 304, 35.
 Ne cum episcopi parrochias — 305, 25.
 Ne cupiditatis et avaritiae — 305, 10.
 Ne igitur ex superstitione — 497, 30; cf. 497, 40.
 Ne in dominicis diebus mercatum — 296, 5.
 Ne in dominicis diebus publica — 252, 15.
 Ne laici a presbyteris — 303, 5.
 Ne laici presbyteros ab — 299, 15.
 Ne laici presbyteros eiciant — 303, 5.
 Ne legitima servorum matrimonia — 305, 35.
 Ne monachi placita saecularia — 302, 20.
 Ne ordinandi iurare cogantur — 305, 25.
 Ne per singula verba — 306, 25.
 Ne presbyter missam solus — 304, 30.
 Ne presbyter per precium — 305, 10.
 Ne presbyteri bibendi causa — 304, 1.
 Ne presbyteri episcopis denarios — 305, 30.
 Ne propter elymosinarum largitionem — 306, 5.
 Ne pueri vero sine — *MG. Capit. I, 278, 20.
 Ne quis prohibere audeat — 305, 15.
 Ne quis proprium filium — 304, 25.
 Ne solidi per quadragenos — 305, 15.
 Ne vero episcopi occasione — *MG. Capit. I, 278, 15.
 Ne vero puellae indiscrete — *MG. Capit. I, 279, 15.
 Nec hoc quoque praetereundum — 365, 1.
 Nec illi qui sua — 382, 10.
 Nec minus de monachis — 722, 30.
 Nec minus medicinam spiritalem — 709, 5.
 Necessaria etenim res existit — 569, 20. 570, 15.
 Necessaria rerum dispositione constringimur — 555, 5.
 Necessarium etiam in quibusdam 713, 5.
 Nemblich man soll in — 217, 30.
 Nemo ante triginta annos — 214, 1.
 Nemo ex sacerdotum numero — *MG. Capit. I, 107, 15.
 Nemo porro putet ea — 732, 25.
 Nemo regum a progenitoribus — 655, 10.
 Nihilominus etiam in quibusdam — *MG. Capit. II, 42, 10; cf. MG. Conc. II, 638, 20.
 Nobiles feminae quae amissis — 638, 35.
 Noe quoque ingentis cataclismi — 733, 15.
 Nomina episcoporum seu abbatum — 72, 30.
 Non amplius suscipiantur apostolorum — 88, 1.
 Non debere presbyteros amplius — 285, 5.
 Non debere sanctimoniales in — 285, 10.
 Non die dominico sed — 580, 10.
 Non licere clericis post — 369, 1.
 Non licere clericum in — 362, 25.
 Non omnibus una eademque — 344, 25.
 Non solum rumore sed etiam evidentibus — 628, 20.
 Non solum rumore sed etiam venerabilium — 645, 10.
 Non sunt promovendi ad — 340, 30.
 Nonas ac decimas quas — 292, 30.
 Nonnulli episcoporum donum accepti — 359, 35.
 Nono capitulo ut nullus v. Ut nullus Kalendas Ianuarias.
 Nono iubet apostolus omnibus v. Iubet apostolus omnibus fidelibus.

LL. Concilia II.

Nos autem qui saeculum — 266, 1.
 Nos famuli vestri quamvis (Dominis praestantissimis et pietatis) — 667, 10; cf. *MG. Capit. II, 27, 25.
 Nos famuli vestri quamvis (Domino prestantissimo et pietati) — *MG. Capit. II, 27, 25; cf. MG. Conc. II, 667, 10.
 Nos igitur fidelissimi oratores (Inclito caelestique gratia regio) — 730, 1.
 Nos servi ac fidelissimi (Excellentissimo ac victoriosissimo Deoque) — 481, 1.
 Notetur abbatibus ut nullus — 212, 30.
 Notum esse cupimus cunctis (Angelbertus humilis beatae Mediolanensis) — 814, 25.
 Notum esse non ambigimus (In nomine patris et) — 475, 30.
 Notum sit omnibus fidelibus (In nomine domini nostri) — 681, 5.
 Novissime igitur ex omnibus — *MG. Capit. I, 98, 30.
 Nulla sub Romana ditione — *MG. Capit. I, 310, 35.
 Nulli episcopo liceat canones — 287, 5.
 Nulli episcoporum liceat res — 574, 15.
 Nulli episcoporum liceat res — 574, 20.
 Nulli liceat episcoporum a — 578, 5.
 Nulli liceat excepta causa — 582, 5.
 Nulli liceat uno tempore — 582, 15.
 Nulli liceat uno tempore — 582, 15.
 Nulli sacerdotum liceat fideiussorem — *MG. Capit. I, 107, 10.
 Nullo modo divinae auctoritati — 643, 5.
 Nullum negotium nullumque opus — 580, 5.
 Nullus Christianus pro quolibet — 291, 10.
 Nullus episcopus a nullo — 578, 10.
 Nullus episcopus aliusque sacerdos — 568, 5.
 Nullus episcopus vel abbas attrahere — 214, 30.
 Nullus episcopus vel abbas sibi — 215, 1.
 Nullus excepta causa fornicationis — 582, 10.
 Nullus igitur proprium filium — 273, 1.
 Nullus mortuus infra ecclesiam — 272, 20.
 Nullus peregrinorum sine pacificis — 362, 25.
 Nullus presbyter ut nobis — 271, 10.
 Nullus vassus abbatissae nec — 285, 15.
 Nunc nobis inquit ad — 432, 5.
 Nunc qualis discretio sit — 487, 25; cf. 487, 40.

Ob Witwen und Waisen — 216, 25.

Oblationem quoque et pacem — 271, 15.

Obsecro mansuetissimi et benignissimi (Dominis beatissimis reverentissimis et) — *MG. Epp. V, 267, 25.

Obsecro te karissime ut — 374, 1.

Octavo capitulo ut nullus v. Ut nullus clericus aut.

Octavo ut hospitales sint v. Ut hospitales sint quia.

Officium divinum secundum ritum — *MG. Capit. I, 234, 30.

Officium episcopi curam esse — 590, 30.

Omellas dominicis diebus et — *MG. Capit. I, 235, 20.

Omnes dies dominicos cum — 270, 10.

Omnes ecclesiasticos de eorum — *MG. Capit. I, 109, 30.

Omnes homines admonemus ne — 292, 15.

Omnes homines et maxime — 290, 30.

Omnes homines imperii huius — 800, 1.

Omnes inquit qui stipe — 761, 1.
 Omnes qui ingrediuntur ecclesiam — 366, 5.
 Omnibus communiter intimetur ut — 291, 15.
 Omnibus his actis ventilatis — 255, 10.
 Omnibus huius sanctae Tullensis v. Perspicue cognoscimus et certa.
 Omnibus igitur clericis feminas secum — 272, 10.
 Omnibus igitur episcopis abbatibus — 272, 10.
 Omnibus in Christiana religione — *MG. Capit. II, 51, 35.
 Omnibus omnino Christianis iubetur — *MG. Capit. I, 110, 35.
 Omnis spiritalis zelus doctoris — 354, 30.
 Opitulante et comitante sanctae — 535, 30.
 Oportebat ut haec sacrosancta — 86, 20.
 Oportet claustra canonicorum ita — 418, 10.
 Oportet ecclesiae praelatos ut — 415, 1.
 Oportet etiam ut si — 276, 1.
 Oportet etiam ut sicut — 274, 30.
 Oportet ut ad portam — 455, 1.
 Oportet ut remoto totius — 448, 25.
 Oportunum ducimus ut humilitatem — 275, 5.
 Oramus ergo sanctissime atque — 525, 25.
 Oramus sanctitatem vestram ut — 556, 5.
 Orationem dominicam ad intellegendum — *MG. Capit. I, 235, 10.
 Ordinandorum fides et vita — 213, 30.
 Oro autem et obsecro — 523, 5.
 Osius episcopus dixit: Hoc — 363, 10.
 Ostiarii sunt qui in — 319, 5.
 Ozias interea rex pro — 758, 30.

Pactum quod cum Deo — 615, 25.
 Paenitentialem — *MG. Capit. I, 235, 15.
 Paenitentiam agere iuxta antiquam — 278, 20.
 Pari ergo consensu nobis — *MG. Capit. II, 33, 35;
 cf. MG. Conc. II, 626, 5.
 Paulus episcopus servus servorum v. Inter diversa studiorum conamina.
 Pavendum est ne sub — 87, 10.
 Per beatum videlicet Petrum — 733, 1.
 Per sollicitudinem episcoporum in — 577, 1.
 Per sollicitudinem episcoporum quorum — 576, 20.
 Peregrini enim sumus coram — 732, 10.
 Peregrini et pauperes convivae — 287, 20.
 Peregrinos clericos et lectores — 363, 5.
 Perlatum ad nos est — 278, 25.
 Perlatum est ad nos — 633, 35.
 Perpendenda sunt haec verba — 733, 20.
 Perspicue cognoscimus et certa (Omnibus huius sanctae Tullensis) — 782, 25.
 Pervenit ad sanctum magnumque — 361, 1.
 Petimus humiliter vestram excellentiam — 673, 5 =
 *MG. Capit. II, 35, 20 = MG. Conc. II, 716, 35.
 Petis a me Neoptiane — 370, 5.
 Placita quidem saecularia in — 291, 30.
 Placuit etiam nobis ut — *MG. Capit. I, 328, 15.
 Placuit nobis et fidelibus — †*MG. Capit. I, 361, 30.
 Placuit nobis ut laetania — 269, 1.
 Placuit nobis ut si — *MG. Capit. I, 326, 20.

Plebani presbyteri reverentius ordinentur — 571, 10.
 Plerumque subditi sub pastoralis — 380, 20.
 Populi quoque Dei tam — 750, 10.
 Porro Balthasar qui filius — 754, 25.
 Porro de episcopali libertate — 680, 10 = *MG. Capit. II, 51, 10 = MG. Conc. II, 721, 30.
 Porro in monasteriis puellarum — 290, 5.
 Portaria non eligatur nisi — 285, 20.
 Post haec vero sanctissimi — 85, 30.
 Post vero ut episcopus — 707, 5.
 Postulamus etiam ut celsitudo — 676, 25 = *MG. Capit. II, 39, 1.
 Postulant et monent oratores — 595, 15.
 Praecepimus ut singulae plebes — *MG. Capit. I, 327, 20.
 Precepitque ut omni homo — *MG. Capit. I, 92, 20.
 Praecipimus enim ut omnes — 57, 1.
 Praecipimus ut in ecclesiis — 271, 5.
 Praecipimus ut unusquisque episcopus — 267, 1.
 Precipimusque ut in omni — *MG. Capit. I, 96, 20.
 Praedicatores sancti qui districtum — 358, 35.
 Praenotatus princeps universo concordante — 99, 30.
 Praepositis in medio sacrosanctis (In nomine patris et) — 80, 1.
 Praepositorum officii est ut — 398, 20.
 Presbyter degradatus certa necessitate — *MG. Capit. I, 41, 20.
 Presbyter eucharistiam semper habeat — † 822, 5.
 Presbyter pro unius oblatione — 575, 5.
 Presbyter proprio loco dimisso — 282, 5.
 Presbyteri ante annum 30. — 218, 30.
 Presbyteri arma non portent — 213, 30.
 Presbyteri cleros quos secum — *MG. Capit. I, 96, 5.
 Presbyteri nullius blandiantur aut — 575, 1.
 Presbyteri omnino admonendi sunt — 289, 5.
 Presbyteri quoque et diacones — 287, 30.
 Presbyteri sine intermissione utantur — 268, 10.
 Presbyteri sub sigillo custodiant — 268, 5.
 Presbyteris diaconibus caeterisque clericis — 290, 20.
 Presbyteris qui in monasteriis puellaribus — 455, 5.
 Presbyterorum ordo exordium sumpsit — 322, 5.
 Presbyterorum vero qui praesunt — 711, 35.
 Presbyteros qui sunt apud — 198, 15.
 Presbyterum ordinari non debere — 288, 1.
 Presens opusculum quod haecenus — 746, 10.
 Primo capitulo ut episcopi v. Ut episcopi cum mulieribus.
 Primo omnium admonendi sunt — *MG. Capit. I, 237, 50.
 Primo omnium admonuimus generaliter — 286, 25.
 Primo qualiter unusquisque aeclesiasticus — *MG. Capit. I, 110, 1.
 Primo visum est omnibus — 708, 35.
 Primum fundamentum Christianae religionis — *MG. Capit. II, 28, 20; cf. MG. Conc. II, 609, 35.
 Primum igitur quod universalis — 610, 20 = *MG. Capit. II, 29, 5.
 Primum igitur ut iuxta — 190, 5.
 Primum quidem quod omnia — 731, 10.
 Primum ut unusquisque et — *MG. Capit. I, 92, 30.
 Principaliter itaque totius sanctae — 610, 30 = *MG. Capit. II, 29, 20.

- Priscis temporibus quando iura — 635, 30.
 Pro malo merito plebis — 347, 10.
 Pro remedio animarum elemosyna — 214, 25.
 Pro statu regni et — 592, 15.
 Prohibemus ut nemo usuram — *MG. Capit. I, 327, 1.
 Propter diversas occasiones res — 292, 20.
 Propter eos autem qui — 499, 15; cf. 499, 40.
 Propter istius itaque pacis — 262, 1 = *MG. Capit. I, 312, 1.
 Propter multam perturbationem et — 361, 20.
 Propter peccata quoque sacerdotum — 753, 10.
 Propter peccatum primi hominis — 380, 5.
 Propter provisiones pauperum pro — 262, 10 = *MG. Capit. I, 312, 10.
 Propter quod volui et — 385, 5.
 Propter quorundam simplicium verba — 394, 30.
 Propterea nos una cum — 34, 5.
 Providendum ac summopere cavendum — 617, 10.
 Providendum est his quae — 444, 15.
 Providendum necesse est qualiter — 295, 1.
 Providendum necesse est unicuique — 251, 5.
 Providentia plerumque divini consilii — 352, 30.
 Providimus enim pro aedificatione — 251, 20.
 Psallentium in ecclesia Domino — 409, 1.
 Punito itaque iusto Dei — 747, 20.

Qua ratione quave auctoritate — 494, 10; cf. 494, 40.
 Quae igitur poena Menelaum — 756, 25.
 Quae sint a sacerdotibus — 306, 5.
 Quaecumque ad aurium et — 287, 20.
 Quaerere potius Deum cultu — 404, 15.
 Quaestio quae de Spiritus — 236, 20.
 Qualiter ad culmen regiminis — 618, 25.
 Qualiter autem Salomon filius — 752, 15.
 Qualiter cum monachis suis — 592, 1.
 Qualiter denique Dei electus — 750, 30.
 Qualiter denique ecclesia Christi — 765, 30.
 Qualiter namque Iudas Machabeus — 756, 1.
 Qualiter paenitentia agenda sit — 306, 5.
 Qualiter porro ecclesia Christi — 760, 10.
 Qualiter senedochiorum ordo servetur — 591, 10.
 Qualiterque presbyteri psalmos habeant — *MG. Capit. I, 110, 5.
 Quamquam a sanctis patribus — 419, 1.
 Quamquam admonita doctorum et — 558, 10.
 Quamquam contemptores canonicarum institutionum — 410, 1.
 Quamquam intra claustra monasterii — 454, 1.
 Quamquam plura sint genera — 579, 1.
 Quamquam sacerdotum testimonium credibilis — 573, 10.
 Quamvis canonicis proprias licitum — 417, 10.
 Quamvis omnes qui praesunt — 415, 10.
 Quando Aquisgrani palatio anno — † 851, 1.
 Quantam in caelestibus beatitudinem — 437, 10.
 Quantum piissimi imperatoris nostri — 286, 10.
 Quantum vero oboedientia praeferatur — 751, 5.
 Quarto capitulo ut iuxta v. Ut iuxta sanctorum patrum.
 Quarto ut ipsi presbyteri v. Ut ipsi presbyteri a.
 Questi sunt preterea quidam — 277, 25.

 Qui aliquid de ecclesia — 760, 25.
 Qui autem aerarium Domini — 757, 15.
 Qui cum consobrina uxoris — *MG. Capit. I, 41, 25.
 Qui diligenter de vita — 342, 25.
 Qui dormierit cum duabus — *MG. Capit. I, 41, 10.
 Qui ex eis occiderint — 101, 10.
 Qui furtivam rem quod — 102, 1.
 Qui manum inmissione resisterit — 102, 5.
 Qui mortui in ecclesia — 303, 25.
 Qui pastorum nomina audire — 330, 5.
 Qui praeficitur ad regimen — 344, 15.
 Qui resisterit domum suam — 102, 1.
 Qui sacris officiis ob — 630, 25.
 Qui scit uxorem suam — *MG. Capit. I, 41, 15.
 Qui semel in clero — 368, 5.
 Qui sunt ministri altaris — 199, 20.
 Qui supra predictae pugne — 100, 10.
 Qui uxorem suam dimiserit — *MG. Capit. I, 41, 30.
 Quia confessio delictorum non (In nomine domini nostri; Hlotharius divina ordinante providentia) — 792, 10. 804, 5.
 Quia constat abbatissas exteriorum — 454, 10.
 Quia constat religionem Christianam — 611, 5.
 Quia contra Christianam religionem — *MG. Capit. II, 54, 15.
 Quia episcopi universique sacerdotes — 575, 15.
 Quia ergo constat in — 283, 30 = *MG. Capit. I, 313, 10.
 Quia ergo in multimodis — *MG. Capit. II, 43, 20; cf. MG. Conc. II, 645, 25.
 Quia ergo per caritatem — 520, 30.
 Quia ergo propter communem — 621, 10 = *MG. Capit. II, 31, 25.
 Quia ergo quod sepe — *MG. Capit. II, 42, 1; cf. MG. Conc. II, 637, 25.
 Quia etiam comperimus quosdam — *MG. Capit. II, 42, 35; cf. MG. Conc. II, 640, 5.
 Quia evidenti auctoritate liquet — 397, 10.
 Quia igitur apostolo teste — 280, 10.
 Quia igitur dilectissimi nobis — 51, 15.
 Quia igitur qualis esse — 345, 20.
 Quia igitur sunt plerique — 747, 30.
 Quia iuxta apostolum quamdiu (In nomine domini Dei) — *MG. Capit. I, 273, 35.
 Quia iuxta sanctorum patrum — *MG. Capit. I, 275, 35.
 Quia licitum est Deo — 452, 5.
 Quia moderno tempore Christiani — 663, 15.
 Quia perspicue conpertum est — 447, 1.
 Quia persuasum est populis — *MG. Capit. I, 36, 5.
 Quia sanctorum scripturarum auctoritatibus — 455, 25.
 Quia sanctorum patrum supra — 399, 20.
 Quia sunt in plerisque locis — 595, 5.
 Quia sunt plerique qui — 627, 20.
 Quia veraciter nos debitores (Sanctissimo ac reverentissimo domno) — 534, 5.
 Quia vero canonica professio — *MG. Capit. I, 276, 10.
 Quia vero de vita — 710, 30.
 Quia vero liquido constat — 471, 15.
 Quia vero nonnullos ordinis — 619, 35 = *MG. Capit. II, 30, 30.
 Quia virorum frequentias sanctimoniales — 451, 15.

Quicquid in his capitulis minus — 285, 20.
 Quicquid ob amorem Dei (In nomine patris et; Ego Folquinus Dei gratia) — †859, 1.
 Quicumque beneficium ecclesiasticum habent — 271, 10.
 Quicumque beneficium ecclesiasticum habet — 297, 1.
 Quicumque presbyter per pretium — 288, 15.
 Quicumque temere ac periculose — 362, 1.
 Quid autem ad sanctuarium — 740, 15.
 Quid mali quidve discriminis — 731, 5.
 Quid sit abrenuntiare diabolo — *MG. Capit. II, 40, 10; cf. MG. Conc. II, 616, 40.
 Quid sit laetania — 304, 25.
 Quid sit relinquere mundum — 304, 20.
 Quid vero idem profanissimus — 756, 1.
 Quidam Deo solummodo confiteri — 280, 1.
 Quidam fratres dixerunt consuetudinis — 277, 5.
 Quidam nostrorum verorum virorum — 639, 15.
 Quinto capitulo ut presbyteram v. Ut presbyteram diaconam nonnam.
 Quinto ut ipsi presbyteri v. Ut ipsi presbyteri tales.
 Quod antiquae ecclesiae venerationi — 300, 5.
 Quod auctor scandali et — *MG. Capit. II, 54, 10.
 Quod autem dominus Iesus — 764, 15.
 Quod autem sequitur in — 749, 5.
 Quod clericus fideiussor esse — *MG. Capit. I, 108, 5.
 Quod Dominus et redemptor — 762, 20.
 Quod episcopi operam dare — 300, 15.
 Quod episcopus presbiter et diaconus in — *MG. Capit. I, 108, 5.
 Quod episcopus presbiter et diaconus peccantes — *MG. Capit. I, 108, 10.
 Quod hi qui fidem — 648, 30.
 Quod hi qui non — 367, 20.
 Quod in nomine sanctae — *MG. Capit. I, 108, 10.
 Quod magice artes atque — 306, 25.
 Quod Melchisedech sacerdos Dei — 734, 25.
 Quod mensurae et pondera — 292, 25.
 Quod moderni pontifices sanctorum — 626, 5.
 Quod non oporteat amplius — 367, 10.
 Quod non oporteat diaconum — 367, 10.
 Quod non oporteat in domibus — 368, 5.
 Quod non oporteat in dominicis — 367, 20.
 Quod non oporteat in villis — 168, 20.
 Quod non oporteat ingredi — 367, 30.
 Quod non oporteat sacerdotem vel clericum praeter — 367, 25.
 Quod non oporteat sacerdotem vel clericum sine — 363, 5.
 Quod non oporteat sacerdotes aut — 368, 1.
 Quod non oporteat sacerdotes et — 367, 5.
 Quod non oporteat sacro — 364, 15.
 Quod non oporteat subdiaconos — 367, 15.
 Quod non suffecerint ei — *MG. Capit. II, 55, 10.
 Quod nonnullis ex suis — *MG. Capit. II, 54, 25.
 Quod nulli sacerdotum liceat — 622, 1.
 Quod per iustitiam stet — 654, 30.
 Quod sumopere studendum est — *MG. Capit. II, 30, 20; cf. MG. Conc. II, 618, 25.
 Quod vero Deo oblata — 758, 20.
 Quod vero dicit apostolus — 347, 25.
 Quod vero eadem domus — 752, 20.

Quodsi Abraham pro eo — 734, 15.
 Quodsi quis indictum ieiunium — 269, 15.
 Quodsi remisse presbyter ea — †817, 5.
 Quomodo catechuminos de fide — *MG. Capit. I, 110, 5.
 Quomodo igitur ecclesia Christi — 764, 20.
 Quomodo oboedientes sint episcopis — *MG. Capit. I, 110, 15.
 Quoniam licet ecclesia Christi — 763, 5.
 Quoniam liquido constat monachorum — 591, 20.
 Quoniam multi episcoporum amore 623, 20 = *MG. Capit. II, 34, 15.
 Quoniam multi sacerdotum partim — 633, 10.
 Quoniam sunt quidam in — 362, 5.
 Quorum alterum sub duobus — 766, 20.
 Quorundam relatu didicimus quosdam — 637, 35.

Radulfus prime sedis Aquitaniae v. Cum ecclesia Dei in.
 Ratio quae habita est — 240, 20.
 Recolite ergo quanta et — 351, 20.
 Recordari vos credimus qualiter (In nomine domini Dei) — 599, 10.
 Regale (namque) ministerium specialiter — 651, 30 = *MG. Cap. II, 47, 15 = MG. Conc. II, 716, 1.
 Regnante domino nostro Iesu in perpetuum anno — 584, 30.
 Regnante domino nostro Iesu in perpetuum super — 179, 5.
 Regnante in perpetuum domino — 104, 15.
 Religio ecclesiastica docet ut — 452, 20.
 Reprehensibilem et ecclesiastica emendatione — 405, 20.
 Res ecclesiae sicut a — 398, 1.
 Res nuperrime apud Carisiacum — 778, 10.
 Residentibus nobis cum plurimis (Adrianus servus servorum Dei) — †820, 1.
 Respectio namque Domini in — 762, 15.
 Reum confugientem ad ecclesiam — 271, 1.
 Rex a recte agendo — 649, 10.
 Rogamus etiam vestram pietatem — 678, 5 = *MG. Capit. II, 49, 15 = MG. Conc. II, 720, 5.
 Ruina quoque Heli sacerdotis — 749, 20.

Sacerdos depositus in tali — 574, 15.
 Sacerdos enim sedulae divina — 572, 15.
 Sacerdos etenim aut quivis — 573, 20.
 Sacerdos nullo ludo delectetur — 572, 20.
 Sacerdos testimonium non dicat — 573, 15.
 Sacerdotes admoneant populum ut — 582, 1.
 Sacerdotes debent fideles admonere — 291, 25.
 Sacerdotes foenoris aliquid aut — 573, 5.
 Sacerdotes itaque qui ad — 573, 1.
 Sacerdotes namque constitui non — 571, 15. 572, 1.
 Sacerdotes non constituentur nisi — 572, 10.
 Sacerdotes pro populorum iniquitate — 357, 20.
 Sacerdotibus non expedit saecularibus — 287, 25.
 Sacerdotum aliorumque clericorum ecclesiis — 581, 1.
 Sacramenta itaque baptismatis volumus — 261, 10.
 Sacramentale qualiter repromitto ego — *MG. Capit. I, 101, 30.
 Sacramentarium unusquisque habeat quod — 198, 25.
 Sacri quoque canones toto — 766, 10.
 Sacrorum canonum non ignari — *MG. Capit. I, 276, 5.

- Sacrum et venerabile concilium (In nomine domini Dei; Hludovicus divina ordinante providentia) — 458, 15.
- Saeculum autem relinquere est — 265, 20.
- S(a)epe namque in aliis — *MG. Capit. II, 41, 20; cf. MG. Conc. II, 642, 20.
- Saepe per quos iustitia — 352, 10.
- Salubriter admonemus cunctos fideles — 672, 10.
- Sanccitum est de villis — *MG. Capit. I, 277, 30.
- Sanccitum est ut nullus deinceps — *MG. Capit. I, 279, 25.
- Sanc(e)itum est ut unicuique — *MG. Capit. I, 277, 25 = †MG. Conc. II, 822, 1.
- Sancta synodus et venerabiles v. In nomine domini nostri.
- Sanctae trinitatis fides a — 590, 25.
- Sanctimoniales in monasterio constitutae — 285, 1.
- Sanctimoniales nisi forte abbatissa — 285, 15.
- Sanctissimo ac reverentissimo domno v. Quia veraciter nos debitores.
- Sancto et venerabili concilio v. Audite patres beatissimi et.
- Sancto incitante Spiritu ac — 130, 35.
- Sane a quibusdam quamvis — 614, 25.
- Sane communicatio corporis Domini — 722, 20.
- Sane quae in propria — 279, 5.
- Sciendum est quod exceptis — 291, 20.
- Scolas itaque de quibus — 471, 20.
- Scribere cartas et epistulas — *MG. Capit. I, 235, 25.
- Scribit etiam idem beatus — 763, 10.
- Scripsimus de gradus cognationum — 19, 15.
- Scripturarum sanctarum doctrinis demonstratur — 451, 1.
- Secundo capitulo ut presbyteri v. Ut presbyteri vel diaconi.
- Secundo ut ipsi sacerdotes v. Ut ipsi sacerdotes talem.
- Secundo ut nullus homo v. Ut nullus homo neque.
- Secundum beati Iacobi apostoli — 283, 20.
- Secundum divinas enim scripturas — 249, 30.
- Sed et de ecclesiarum — *MG. Capit. I, 278, 1.
- Sed et hoc emendatione — 279, 20.
- Sed et hoc illis — 673, 15.
- Sed et hoc obsecramus — 719, 20 = *MG. Capit. II, 48, 35.
- Sed et hoc scire — 709, 15.
- Sed et hoc sub — 86, 20.
- Sed et illud a — 675, 25 = *MG. Capit. II, 38, 10.
- Sed ne hoc praetereundum — 280, 30.
- Sed nos praesentibus delectati — 353, 15.
- Sed quia huiusmodi doctrina — 471, 25.
- Sed quia in praecedentibus — 764, 25.
- Sed quia propter sacrilegium — 753, 25.
- Sensit immo ingemuit hoc — 778, 35.
- Septimo capitulo ut virginem v. Ut virginem aut viduam.
- Septimo ut domesticos suos v. Ut domesticos suos id.
- Septuagesimo itaque captivitatis Israhelitici — 755, 10.
- Sequitur in libro Levitico — 739, 5.
- Serenissimus igitur et christianissimus — *MG. Capit. I, 91, 40.
- Servandum presbyteris firmiter statuimus — 289, 15.
- Servis Dei per omnia — 3, 5.
- Sexto capitulo ut consobrinam v. Ut consobrinam neptem novercam.
- Sexto ut diligenter resciat v. Ut diligenter resciat post.
- Si ad sanctorum consortium — 87, 10.
- Si aliquis cum filiastra — *MG. Capit. I, 40, 10.
- Si altercatio horta fuerit — 212, 35.
- Si clericus aut monachus — 15, 15. 32, 5.
- Si comis in suo — *MG. Capit. I, 51, 15.
- Si cupiditas quae radix — 632, 25.
- Si diaconum calumniatus fuerit — †*MG. Capit. I, 361, 40.
- Si duo in tercio — *MG. Capit. I, 38, 1.
- Si enim fuerit quispiam — 575, 20.
- Si enim ut verbis — 730, 30.
- Si episcopus contestationem vel — *MG. Capit. I, 328, 30.
- Si femina ingenua accepit — *MG. Capit. I, 38, 15.
- Si filius cum noverca — *MG. Capit. I, 41, 5.
- Si forte episcopus non (De officio praedicationis si) — 268, 1.
- Si Francus homo acceperit — *MG. Capit. I, 38, 10.
- Si haec omnia debito — 723, 5.
- Si in quarta progenie — *MG. Capit. I, 37, 35.
- Si inter omnes fideles — 277, 30.
- Si liber homo ante — 298, 15.
- Si mundanarum legum iura — 656, 35.
- Si pater sponsam filii — *MG. Capit. I, 38, 30.
- Si placet domno meo — *MG. Capit. I, 108, 30.
- Si presbyter in criminale — 170, 5.
- Si presbyter male tractatus — †*MG. Capit. I, 362, 1.
- Si princeps voluerit rem — *MG. Capit. I, 311, 20.
- Si qua mulier mortem — *MG. Capit. I, 40, 25.
- Si qua mulier se — *MG. Capit. I, 41, 20.
- Si qui propter faidam — *MG. Capit. I, 39, 15.
- Si qui sine ostenso — 580, 20.
- Si quis a proprio episcopo communione — 366, 20.
- Si quis a proprio episcopo praesbiter — 366, 30.
- Si quis autem presbiter — *MG. Capit. I, 96, 5.
- Si quis baptizatus est — *MG. Capit. I, 38, 30.
- Si quis carnes edentem — 365, 15.
- Si quis clericus adversus — 368, 10.
- Si quis contra hanc — 36, 1.
- Si quis cum armis — 88, 10.
- Si quis cum filiastra — *MG. Capit. I, 41, 10.
- Si quis cum matre — *MG. Capit. I, 39, 1.
- Si quis dederit vel — 365, 20.
- Si quis diaconum calumniatus — †*MG. Capit. I, 361, 10.
- Si quis eorum qui — 366, 1.
- Si quis episcopatum desiderat — 328, 15.
- Si quis episcopo insidias — †*MG. Capit. I, 361, 20.
- Si quis episcopus aut — 366, 25.
- Si quis episcopus clericum — *MG. Capit. I, 108, 5.
- Si quis episcopus damnatus — 362, 10.
- Si quis ex episcopis — 88, 1.
- Si quis ex his — 365, 20.
- Si quis filiastram aut — *MG. Capit. I, 38, 35.
- Si quis hoc de — 201, 20.
- Si quis homo habet — *MG. Capit. I, 38, 25.

- Si quis ingenuus homo — *MG. Capit. I, 40, 25.
 Si quis invaserit rem — 576, 20.
 Si quis invitare aut — 88, 10.
 Si quis Iudaeo non — 16, 10. 32, 5.
 Si quis Kalendas Ianuarias — 16, 1. 32, 1.
 Si quis leprosus mulierem — *MG. Capit. I, 39, 10.
 Si quis necessitate inevitabili — *MG. Capit. I, 41, 1.
 Si quis per industriam — † *MG. Capit. I, 362, 10.
 Si quis periurium fecerit — *MG. Capit. I, 49, 1.
 Si quis presbyter ab — *MG. Capit. I, 35, 5.
 Si quis praesbiter aut — 366, 10.
 Si quis presbiter neptam — *MG. Capit. I, 40, 15.
 Si quis presbiterum calumniatus — † *MG. Capit. I, 361, 15.
 Si quis pro faida — *MG. Capit. I, 51, 20.
 Si quis propter continentiam — 365, 25.
 Si quis resistere presumpserit — 88, 15.
 Si quis sanctas imagines — 87, 25.
 Si quis servus libertate — *MG. Capit. I, 40, 40.
 Si quis subdiaconum calumniatus — † *MG. Capit. I, 361, 1.
 Si quis uxore accepta — *MG. Capit. I, 38, 20.
 Si quis viduam uxorem — 273, 5.
 Si quis vir accepit — *MG. Capit. I, 39, 10.
 Si quis vir dimiserit — *MG. Capit. I, 38, 40.
 Si quis virginem aut — 15, 15. 32, 1.
 Si quispiam invasor comprobatus — 576, 15.
 Si quispiam sacerdotum id — 574, 5.
 Si quispiam sacerdotum id — 574, 10.
 Si servus aut ancilla — *MG. Capit. I, 41, 25.
 Si servus suam ancillam — *MG. Capit. I, 40, 35.
 Si tamen licet de (Adrianus papa sanctae catholicae) — 122, 25.
 Sic denique ignorari non — 709, 20.
 Sicut ea quae superius — 448, 1.
 Sicut enim qui monasteria — 580, 15.
 Sicut humane infirmitati in — 606, 25.
 Sicut in plerisque ita — 615, 10.
 Sicut iniqui et peccatores — 341, 10.
 Sicut per Sahul reprobi — 625, 5.
 Sicut studendum est sacerdotibus — 616, 30.
 Sicut sunt nonnulli qui — 666, 25.
 Sicut unicuique civitati convenit — 642, 20.
 Sicut vobis nuperrime in (Gloriosissimus Hludowicus superno munere) — 458, 15.
 Simili modo et abbates — 289, 30.
 Similiter constituemus ut illas — 35, 10.
 Similiter constituemus ut nullus — 35, 15.
 Similiter de illis presbiteris — 712, 30 = *MG. Capit. II, 33, 20.
 Similiter decrevimus ut laici — 35, 1.
 Similiter deposcimus ut in — 677, 15 = *MG. Capit. II, 48, 30 = MG. Conc. II, 719, 20.
 Similiter diximus ut neque — 35, 15.
 Similiter est postulandum de — 722, 25.
 Similiter et de duabus — *MG. Capit. I, 39, 5.
 Similiter et de puellis — *MG. Capit. II, 42, 5; cf. MG. Conc. II, 637, 25.
 Similiter et his fiat — *MG. Capit. I, 98, 15.
 Similiter et hoc a — 675, 5 = *MG. Capit. II, 37, 30.
 Similiter et in doctrina — *MG. Capit. I, 110, 10.
 Similiter et orationem dominicam — *MG. Capit. I, 110, 25.
 Similiter etiam obnixe ac — 675, 1.
 Similiter praecipimus ut iuxta — 7, 20.
 Similiter scire convenit praesulibus — 709, 30.
 Sincerrimo dilectionis venerabiliter praeferendo v. Solito etenim more sanctitatis.
 Singulis episcopis abbatibus abbatissis — *MG. Capit. I, 326, 35.
 Sit rector discretus in — 343, 30.
 Sobrietatem vero quam apostolus — 707, 25.
 Solet in plerisque canonicorum — 400, 15.
 Solito etenim more sanctitatis (Sincerrimo dilectionis venerabiliter praeferendo) — 196, 15.
 Sollerter praelatis satagendum est — 403, 5.
 Sollerter rectores ecclesiarum vigilare — 413, 1.
 . . . [soller]tia prudentium virorum in melius — 683, 25.
 Sollicite studeat unusquisque gregem — 287, 10.
 Spes vero in Deum — 261, 1.
 Spiritualis adfinitatis necessitudine copulando — 46, 1.
 Statuerunt etiam ut cum — 207, 40.
 Statuerunt ut nullus inter — 207, 25.
 Statuimus etiam si obedientia — *MG. Capit. I, 328, 20.
 Statuimus pari voto parique — 612, 35.
 Statuimus quoque cum consilio — 7, 10.
 Statuimus similiter ut post — 4, 5.
 Statuimus ut secundum canonicam — 3, 20.
 Statuit piissimus dominus noster — 166, 15.
 Statuit quoque sancta synodus — † 822, 1.
 Statutum est a domno — 166, 35.
 Statutum est ab episcopis — *MG. Capit. I, 278, 5.
 Statutum est etiam ut — *MG. Capit. I, 277, 15.
 Statutum est postquam hoc — *MG. Capit. I, 277, 30.
 Statutum est ut nullus — *MG. Capit. I, 277, 10.
 Statutum est ut quicquid — *MG. Capit. I, 276, 20.
 Statutum est ut sine — *MG. Capit. I, 277, 20.
 Statutum etiam est ut — 710, 5.
 Stephano vero defuncto Adrianus — † 825, 5.
 Stephanus non suis meritis v. Gaudemus in Domino dilectissime.
 Studeant summopere canonici praedictas — 408, 1.
 Studendum summopere abbatissis est — 444, 1.
 Studendum summopere cantoribus est — 414, 1.
 Studendum vigilanter abbatissis est — 449, 25.
 Subdiaconi qui apud Grecos — 320, 25.
 Sufficerant quidem priscorum patrum — *MG. Capit. I, 33, 25.
 Sufficit enim Christianis cum (Domino gloriosissimo duce nostro) — 56, 20.
 Summa intentione abbatissis satagendum — 446, 15.
 Summopere admonendi sunt comites — 291, 5.
 Summos itaque sacerdotes inexcusabiliter — 709, 1.
 Sunt enim nonnulli qui — 730, 15.
 Sunt in quibusdam locis — 282, 15.
 Sunt nonnulli qui nimia — 341, 20.
 Sunt nonnulli qui sollerti — 348, 25.
 Sunt nonnulli qui tantum — 399, 10.
 Sunt plerique pastorum qui — 338, 25.
 Sunt quaedam pia loca — 577, 5.
 Sunt quidam et maximae — 581, 15.

- Sunt quidam praelatorum qui — 628, 5.
 Sunt quippe qui dominico — 580, 5.
 Sunt sane diversorum malorum — 669, 10 = *MG. Capit. II, 44, 20.
 Super omnia autem de — *MG. Capit. I, 110, 15.
 Superius scripsimus presbyteros vilicos — 282, 20.
 Symbolum etiam apostolicum — *MG. Capit. I, 235, 10.
 Symbolum quod est signaculum — 271, 20.
 Synodus Zachariae papae cum — 10, 1.
- Tales abbatissae regendarum animarum — 442, 5.
 Tales ad legendum cantandum — 409, 25.
 Tam doctrina quam vita — 343, 15.
 Te quoque nobilissime et — 766, 35.
 Tempore ex quo Longobardi (Incipit hystoria Karoli Magni) — † 824, 5.
 Tempore igitur Iudicum manifestum — 748, 10.
 Tempore Ludovici Pii de — † 831, 25.
 Temporibus Hludowici piissimi Augusti (In nomine domini nostri) — † 836, 15.
 Tertio capitulo ut episcopus v. Ut episcopus presbyter et.
 Tertio ut orationem dominicam v. Ut orationem dominicam id.
 Tertium quoque capitulum de — 714, 25.
 Theodorus diaconus legit: In — 556, 10.
 Tonsurae ecclesiasticae usus a — 318, 15.
 Tunc temporis Stephanus papa — † 824, 30.
- Unde beatus Iob: Cumque — *MG. Capit. II, 47, 30; cf. MG. Conc. II, 652, 10. 716, 10.
 Unde datur intellegi quod — 735, 5.
 Unde hodie quoque Christiana — 736, 35.
 Unde primum exorta sit — 519, 35; cf. 520, 35.
 Undecimo capitulo ut ordinationes v. Ut ordinationes presbyterorum ab.
 Under disem Ertz-Bischoff — 216, 5.
 Usum reprehensibilem et emendatione — 446, 25.
 Usus vestium sit e — 218, 35.
 Ut a cunctis sacerdotibus — *MG. Capit. I, 106, 35.
 Ut a presbiteris ammoneatur — 52, 1.
 Ut a sacerdotibus omnis — 256, 1.
 Ut ab episcopis ambulantibus — *MG. Capit. I, 41, 15.
 Ut ab episcopis bis — *MG. Capit. I, 108, 10.
 Ut ab episcopis et — 305, 5.
 Ut abba in congregatione — 168, 10.
 Ut abbas cum suis — 168, 5.
 Ut abbas praepositus vel — *MG. Capit. I, 347, 20.
 Ut abbas vel quispiam — *MG. Capit. I, 345, 30.
 Ut abbate ubi monaci — *MG. Capit. I, 93, 30.
 Ut abbates canonici canones — *MG. Capit. I, 103, 30.
 Ut abbates canonici gregibus — 710, 35.
 Ut abbates mox ut — *MG. Capit. I, 344, 5.
 Ut abbates qualibet culpa — 168, 15.
 Ut abbates regulares et — *MG. Capit. I, 103, 30.
 Ut abbates vel monachi — 211, 1.
 Ut abbatibus liceat habere — *MG. Capit. I, 346, 30.
 Ut abbatissae canonicae et — *MG. Capit. I, 103, 30.
 Ut abbatissae nullatenus exeant — 210, 25.
 Ut abbatissae regulares et — *MG. Capit. I, 103, 35.
- Ut abbatissae una cum — *MG. Capit. I, 95, 25.
 Ut ad capitulum lectio — *MG. Capit. I, 347, 35.
 Ut ad capitulum primitus — *MG. Capit. I, 347, 30.
 Ut ad missam Sanctus — *MG. Capit. I, 348, 1.
 Ut admoneantur archipresbiteri qui — 212, 1.
 Ut aelymosinarum largitatem diligant — 52, 35.
 Ut aequales mensurae et — 595, 10.
 Ut aequales mensuras et — *MG. Capit. I, 104, 10.
 Ut Alleluya in septuagesima — *MG. Capit. I, 346, 1.
 Ut ammoneamur plebs sancta — 51, 20.
 Ut ante viginti quinque — *MG. Capit. I, 103, 5.
 Ut antiquae ecclesiae habeant — 303, 15.
 Ut arma clerici non — *MG. Capit. I, 41, 20.
 Ut balnearum usus in — *MG. Capit. I, 344, 15.
 Ut bannus quem per — MG. Capit. I, 104, 35.
 Ut benedictio post completorium — *MG. Capit. I, 347, 1.
 Ut beneficia domni imperatoris — *MG. Capit. I, 104, 20.
 Ut beneficia Saxonum in — *MG. Capit. I, 104, 20.
 Ut beneficium domni imperatoris — *MG. Capit. I, 93, 1.
 Ut bis in anno concilia — 208, 30.
 Ut bis in anno sinodus — *MG. Capit. I, 34, 1.
 Ut canones et librum — *MG. Capit. I, 110, 30.
 Ut canonici abbates monachos — *MG. Capit. I, 347, 20.
 Ut canonici libri tantum — *MG. Capit. I, 102, 30.
 Ut cellerarii in monasteriis — 168, 5.
 Ut certum flebotomiae tempus — *MG. Capit. I, 344, 20.
 Ut Christianus filiam suam (Decimo capitulo ut Christianus) — 16, 5.
 Ut claustra monachorum laici — 210, 5.
 Ut clerici de civitate — *MG. Capit. I, 102, 35.
 Ut clerici ecclesiastici ordinis — *MG. Capit. I, 103, 1.
 Ut clerici edendi vel — 369, 10.
 Ut clerici et monachi in — *MG. Capit. I, 102, 35.
 Ut clerici et monachi inter — *MG. Capit. I, 102, 40.
 Ut clerici inter se — *MG. Capit. I, 102, 35.
 Ut clerici non saecularia — 18, 5. 32, 10.
 Ut comites et centenarii — *MG. Capit. I, 96, 10.
 Ut comites et iudices confiteantur — *MG. Capit. I, 104, 20.
 Ut comites et iudices seu — 296, 1.
 Ut comites iudices seu — 252, 1.
 Ut comites vel iudices — *MG. Capit. I, 37, 5.
 Ut comites vel vicarii — 296, 25.
 Ut communionem sanctae pacis — 52, 20.
 Ut confecta sacra mysteria — 171, 5.
 Ut consobrinam neptem novercam — 15, 5. 31, 15.
 Ut consobrinam neptem novercam (Sexto capitulo ut consobrinam) — 14, 10.
 Ut cum a quocumque — *MG. Capit. I, 344, 25.
 Ut cuncti sacerdotes omnibus — *MG. Capit. I, 107, 20.
 Ut cuncti sacerdotes precibus — *MG. Capit. I, 106, 10.
 Ut cupiditatis et avaritiae — 256, 15.
 Ut datam a priore — *MG. Capit. I, 394, 1.
 Ut de falsis testibus — 258, 1.
 Ut de furto incerto — *MG. Capit. I, 347, 25.

- Ut de omnibus in — *MG. Capit. I, 347, 1.
 Ut de senioribus monasterium — *MG. Capit. I, 346, 5.
 Ut de sepeliendis in — 252, 30 = *MG. Capit. I, 314, 1.
 Ut decimae pleniter dentur — 257, 10.
 Ut decimae populi dividantur — 209, 10.
 Ut decimae quae singulis — 288, 20.
 Ut decimas et nonas — 168, 25.
 Ut Deo opitulante eiusque — 211, 30.
 Ut diebus dominicis secundum — 256, 30.
 Ut dies dominica a — 168, 20.
 Ut diligenter inquirant inter — *MG. Capit. I, 101, 15.
 Ut diligenter rescias post (Sexto ut diligenter rescias) — *MG. Capit. I, 238, 10.
 Ut discretio servanda sit — 256, 20.
 Ut docti fratres eligantur — *MG. Capit. I, 347, 25.
 Ut domesticos suos id (Septimo ut domesticos suos) — *MG. Capit. I, 238, 20.
 Ut domini erga subditos — 304, 5.
 Ut domnus imperator secundum — 257, 15.
 Ut domus ecclesiarum et — 169, 1.
 Ut domus semota his — *MG. Capit. I, 346, 20.
 Ut dormitorium iuxta oratorium — *MG. Capit. I, 347, 15.
 Ut duo tantum signa — *MG. Capit. I, 347, 20.
 Ut ea quae legendo — 274, 20.
 Ut ea quae superius — 254, 20.
 Ut ea quam monachi — *MG. Capit. I, 345, 25.
 Ut ebrietatis malum omnino — 53, 10.
 Ut ecclesia Dei suum — *MG. Capit. I, 103, 35.
 Ut ecclesiae antiquitus constitutae nec decima — 296, 20.
 Ut ecclesiae antiquitus constitutae nec decimis — 252, 30 = *MG. Capit. I, 314, 1.
 Ut ecclesias a priscorum — 57, 5.
 Ut ecclesiastica ieiunia sine — *MG. Capit. I, 103, 10.
 Ut ecclesiastici negociis saecularibus — 302, 25.
 Ut eis vestimenta nec — *MG. Capit. I, 345, 5.
 Ut eius magnificum et — 257, 25.
 Ut electi iudices de — 170, 20.
 Ut eorum qui ad — *MG. Capit. I, 102, 25.
 Ut episcopi a clero — 569, 15.
 Ut episcopi abbates adque abbatissae advocatos — *MG. Capit. I, 93, 30.
 Ut episcopi abbates adque abbatissae comiteque — *MG. Capit. I, 94, 1.
 Ut episcopi abbates adque abbatissae que — *MG. Capit. I, 93, 25.
 Ut episcopi abbates presbyteri diaconus — *MG. Capit. I, 95, 20.
 Ut episcopi abbates presbyteri res — 211, 35.
 Ut episcopi cum mulieribus — 12, 5. 31, 1.
 Ut episcopi cum mulieribus (Primo capitulo ut episcopi) — 12, 1.
 Ut episcopi de incestuosis — *MG. Capit. I, 48, 1.
 Ut episcopi de incestuosis — *MG. Capit. I, 48, 1.
 Ut episcopi de presbyteris — *MG. Capit. I, 47, 35.
 Ut episcopi de presbyteris — *MG. Capit. I, 47, 35.
 Ut episcopi debeant esse — *MG. Capit. I, 33, 35.
 Ut episcopi diligenter discutiant — *MG. Capit. I, 103, 15.
 Ut episcopi diligentius operam — 255, 15.
 Ut episcopi et abbates — 255, 20.
 Ut episcopi et iudices — 255, 25.
 Ut episcopi et omnes — 575, 20.
 Ut episcopi et presbyteri — 255, 15.
 Ut episcopi et presbyteris — *MG. Capit. I, 93, 25.
 Ut episcopi et reliqui — *MG. Capit. I, 103, 15.
 Ut episcopi incestuosos puriter — 272, 25.
 Ut episcopi nonnisi ieiuni — *MG. Capit. II, 40, 30; cf. MG. Conc. II, 633, 35.
 Ut episcopi operam dent — 303, 30.
 Ut episcopi potestatem habeant — 262, 15.
 Ut episcopi sciant qualiter — 304, 20.
 Ut episcopi scolas constituent — 305, 20.
 Ut episcopi sermones et — 255, 15.
 Ut episcopum canones et — 168, 20.
 Ut episcopus ad forum — 276, 10.
 Ut episcopus aut presbyter — 18, 20. 32, 15.
 Ut episcopus aut presbyter (Decimo quarto capitulo ut) — 18, 15.
 Ut episcopus presbyter et — 13, 1. 31, 5.
 Ut episcopus presbyter et (Tertio capitulo ut episcopus) — 12, 10.
 Ut erga ecclesias piissima — 594, 25.
 Ut et nuptiae caveantur — 53, 5.
 Ut eulogiae fratribus a — *MG. Capit. I, 347, 30.
 Ut extra statuta tempora — *MG. Capit. II, 40, 1; cf. MG. Conc. II, 615, 10.
 Ut falsa nomina martyrum — *MG. Capit. I, 103, 5.
 Ut feria IIII. ante — 212, 15.
 Ut fides catholica ab — *MG. Capit. I, 103, 20.
 Ut fides catholica sanctae — 169, 25.
 Ut fratres aliquid pinguedinis — *MG. Capit. I, 348, 5.
 Ut fugitivi clerici et — *MG. Capit. I, 102, 25.
 Ut furta et iniusta — *MG. Capit. I, 104, 10.
 Ut heresis simoniaca ita — 472, 10.
 Ut hi qui ad — 211, 30.
 Ut hi qui in — 101, 10.
 Ut hii qui ducali — 101, 5.
 Ut hii qui patricidia — *MG. Capit. I, 98, 10.
 Ut homicidas aut caeteros — *MG. Capit. I, 48, 15.
 Ut homicidia infra patriam — *MG. Capit. I, 104, 10.
 Ut hospitales sint quia (Octavo ut hospitales sint) — *MG. Capit. I, 238, 25.
 Ut Idus Maias sacerdotes — 13, 15. 31, 10.
 Ut ieiunia per feriam — 53, 1.
 Ut ignota angelorum nomina — *MG. Capit. I, 102, 30.
 Ut ii qui in — *MG. Capit. I, 104, 25.
 Ut ii qui per — *MG. Capit. I, 104, 30.
 Ut ille cartellarius qui — *MG. Capit. I, 41, 30.
 Ut illos presbyteros qui — *MG. Capit. I, 37, 1.
 Ut in civitatibus et — 256, 10.
 Ut in coquina in — *MG. Capit. I, 344, 10.
 Ut in forestes nostras — *MG. Capit. I, 98, 20.
 Ut in hebdomada Pentecosten — *MG. Capit. I, 347, 5.
 Ut in missarum sollemnibus — 306, 10.
 Ut in monasteria puellarum — 251, 10.
 Ut in monasteriis canonicorum — 290, 30.
 Ut in parasceue non — *MG. Capit. I, 347, 1.
 Ut in precipuis sollempnitatibus — *MG. Capit. I, 346, 35.

- Ut in quadragesima libris — **MG. Capit. I, 345, 1.*
 Ut in quadragesima nisi — **MG. Capit. I, 344, 15.*
 Ut in quadragesima sicut — **MG. Capit. I, 345, 20.*
 Ut in quadragesima usque — **MG. Capit. I, 346, 20.*
 Ut in sua elymosina — 257, 20.
 Ut in victu et — 256, 5.
 Ut incertas nuptias omnino — **MG. Capit. I, 110, 40.*
 Ut infantes oblatis carnem — **MG. Capit. I, 346, 15.*
 Ut infra quadragesimam singulis — 211, 20.
 Ut illicitus accessus feminarum — **MG. Capit. II, 42, 30; cf. MG. Conc. II, 639, 15.*
 Ut inquiratur si aliquis — **MG. Capit. I, 104, 30.*
 Ut inter episcopos abbates — **MG. Capit. I, 103, 25.*
 Ut ipsi presbyteri a (Quarto ut ipsi presbyteri) — **MG. Capit. I, 238, 1.*
 Ut ipsi presbyteri alienas — 57, 25.
 Ut ipsi presbyteri tales (Quinto ut ipsi presbyteri) — **MG. Capit. I, 238, 10.*
 Ut ipsi sacerdotes populi — **MG. Capit. I, 106, 25.*
 Ut ipsi sacerdotes talem (Secundo ut ipsi sacerdotes) — **MG. Capit. I, 237, 25.*
 Ut is qui noxae — **MG. Capit. I, 348, 1.*
 Ut ista quattuor consecrationis — 53, 5.
 Ut iudices secundum scriptam — **MG. Capit. I, 96, 15.*
 Ut iuvenes viduae cito — 290, 15.
 Ut iuxta apostoli vocem — 275, 10 = **MG. Capit. I, 312, 30.*
 Ut iuxta Niceni venerandi — 191, 1.
 Ut iuxta sanctorum patrum (Quarto capitulo ut iuxta) — 13, 5.
 Ut laici causa manducandi — **MG. Capit. I, 347, 5.*
 Ut laici omnino a — 251, 1.
 Ut laici omnino munera — 268, 15.
 Ut laici omnino non — 295, 1.
 Ut laici presbyteros absque — 250, 35.
 Ut laici presbyteros non — 268, 10.
 Ut laici presbiteros non — 294, 30.
 Ut latrones de infra — **MG. Capit. I, 48, 20.*
 Ut latrones de infra — **MG. Capit. I, 48, 20.*
 Ut lector stando benedictionem — **MG. Capit. I, 347, 30.*
 Ut lectori nihil nisi — **MG. Capit. I, 346, 1.*
 Ut liberi homines pauperes — **MG. Capit. I, 104, 25.*
 Ut libra panis triginta — **MG. Capit. I, 347, 15.*
 Ut liceat sanctimoniale signum — 210, 15.
 Ut loca quae semel — **MG. Capit. I, 102, 40.*
 Ut longe altius excellat — 190, 15.
 Ut malum ebrietatis omnino — 303, 20.
 Ut mandatum post coenam — **MG. Capit. I, 345, 20.*
 Ut mangones et cociones — **MG. Capit. I, 104, 15.*
 Ut mensura cucullae duobus — **MG. Capit. I, 345, 5.*
 Ut mensura et pondera — 301, 10.
 Ut mensurae et pondera — 304, 15.
 Ut ministerium sacrosancti baptismatis — 594, 10.
 Ut missa sanctae Dei — 212, 10.
 Ut missi ad domnum — **MG. Capit. I, 104, 25.*
 Ut missi nostri undecunque — **MG. Capit. I, 104, 35.*
 Ut modia iusta ceterasque — 53, 10.
 Ut monachi ad convivia — 210, 20.
 Ut monachi ad placita — 256, 15.
 Ut monachi ad saecularia — 168, 1.
 Ut monachi cappas dissutas — **MG. Capit. I, 347, 20.*
 Ut monachi et canonici pleniter — 256, 5.
 Ut monachi et canonici tabernas — 256, 10.
 Ut monachi et clerici — **MG. Capit. I, 102, 30.*
 Ut monachi in monasterio — 212, 10.
 Ut monachi omnes qui — **MG. Capit. I, 344, 5.*
 Ut monachi qui veraciter — **MG. Capit. I, 35, 15.*
 Ut monachis nonnisi monachus — **MG. Capit. I, 346, 5.*
 Ut monachus professione facta — **MG. Capit. I, 346, 10.*
 Ut monachus vel clericus — **MG. Capit. I, 102, 35.*
 Ut monasteria secundum canonicam — 169, 20.
 Ut monasteria tam virorum — **MG. Capit. I, 34, 5.*
 Ut mortui in ecclesia — 296, 20.
 Ut muffulae vervecinae fratribus — **MG. Capit. I, 348, 10.*
 Ut mulieres ad altare — **MG. Capit. I, 102, 30.*
 Ut nec uxor a — **MG. Capit. I, 103, 10.*
 Ut nemini liceat sermonem — **MG. Capit. I, 346, 30.*
 Ut nemo ex ecclesiasticis — **MG. Capit. I, 110, 45.*
 Ut nemo in placito — **MG. Capit. I, 93, 10.*
 Ut nemo praesumat servum — 211, 10.
 Ut nemo sacerdotum vel — 256, 15.
 Ut nemo sit qui — **MG. Capit. I, 104, 5.*
 Ut nemo utatur cuculla — 210, 10.
 Ut neque presbyteri neque — 276, 15.
 Ut non absolute ordinentur — 169, 15.
 Ut non amplius suscipiantur — 251, 15.
 Ut novatiani qui veniunt — 210, 10.
 Ut novitio non facilis — **MG. Capit. I, 346, 5.*
 Ut nudi pro qualibet — **MG. Capit. I, 344, 30.*
 Ut nullatenus presbyter ante — **MG. Capit. I, 103, 10.*
 Ut nulli episcopi vel — 364, 15.
 Ut nulli episcopo liceat — 303, 30.
 Ut nulli episcoporum et — 171, 10.
 Ut nulli liceat alterius — **MG. Capit. I, 48, 5.*
 Ut nulli liceat alterius — **MG. Capit. I, 48, 5.*
 Ut nulli novi sancti — 170, 20.
 Ut nulli presbytero licitum — 304, 10.
 Ut nulli sacerdotum liceat — **MG. Capit. I, 103, 10.*
 Ut nullo umquam tempore — **MG. Capit. I, 344, 10.*
 Ut nullum bannum vel — **MG. Capit. I, 93, 5.*
 Ut nullus absolute ordinetur — **MG. Capit. I, 102, 35.*
 Ut nullus ad sacrum — 303, 35.
 Ut nullus clericus ad — **MG. Capit. I, 36, 20.*
 Ut nullus clericus aut (Octavo capitulo ut nullus) — 15, 15.
 Ut nullus clericus vestimenta — 197, 10.
 Ut nullus communibus vestimentis — 209, 1.
 Ut nullus credat quod — 171, 10.
 Ut nullus de nobilibus — 212, 25.
 Ut nullus episcoporum monachis — **MG. Capit. I, 344, 15.*
 Ut nullus episcopus ad — **MG. Capit. I, 103, 15.*
 Ut nullus episcopus nec abbas — **MG. Capit. I, 37, 10.*
 Ut nullus episcopus neque abbas — 211, 10.

- Ut nullus episcopus presbyter (Decimo tertio capitulo ut) — 18, 5.
- Ut nullus episcopus presbyter — 18, 10. 32, 10.
- Ut nullus episcopus propriam — 170, 10.
- Ut nullus episcopus vel — 209, 5.
- Ut nullus ex clero domnum — 210, 25.
- Ut nullus ex clero feminam — 210, 1.
- Ut nullus ex laicis — *MG. Capit. I, 110, 35.
- Ut nullus ex sacerdotum — *MG. Capit. I, 107, 5.
- Ut nullus fidelium absque — *MG. Capit. I, 108, 1.
- Ut nullus furtivam rem suscipere — 101, 5.
- Ut nullus furtivam rem tam — 100, 1.
- Ut nullus homo munera — 257, 10.
- Ut nullus homo neque (Secundo ut nullus homo) — *MG. Capit. I, 92, 35.
- Ut nullus infantem vel — *MG. Capit. I, 110, 40.
- Ut nullus Kalendas Ianuarias (Nono capitulo ut nullus) — 15, 15.
- Ut nullus per pecuniam — *MG. Capit. I, 102, 30.
- Ut nullus plebeius aut — *MG. Capit. I, 346, 25.
- Ut nullus post tonsuram — 103, 10.
- Ut nullus presbyter a — *MG. Capit. I, 107, 1.
- Ut nullus presbiter aut — 209, 1.
- Ut nullus presbyter contra — *MG. Capit. I, 102, 40.
- Ut nullus presbyter sacrum — *MG. Capit. I, 106, 40.
- Ut nullus presbyterorum edendi — *MG. Capit. I, 107, 15.
- Ut nullus pro munere — *MG. Capit. I, 348, 5.
- Ut nullus sacerdos extraneorum — *MG. Capit. I, 107, 5.
- Ut nullus sacerdos in — *MG. Capit. I, 106, 35.
- Ut nullus sacerdos quicquam — *MG. Capit. I, 107, 15.
- Ut nullus sacerdotum gratia — 306, 1.
- Ut nullus tonsus sine — *MG. Capit. I, 110, 30.
- Ut nullus virorum claustra — 304, 5.
- Ut oblationes suas adferre — 52, 15.
- Ut observationes quas stulti — *MG. Capit. I, 104, 5.
- Ut officium iuxta quod — *MG. Capit. I, 344, 10.
- Ut omnes bene parati — *MG. Capit. I, 100, 35.
- Ut omnes bonos et — *MG. Capit. I, 104, 35.
- Ut omnes caveant periculum — *MG. Capit. I, 104, 1.
- Ut omnes emunitates per — *MG. Capit. I, 36, 30.
- Ut omnes episcopi studiose — 287, 5.
- Ut omnes fidelitatem promittant — *MG. Capit. I, 104, 15.
- Ut omnes homines laici — *MG. Capit. I, 36, 15.
- Ut omnes omnino episcopus — *MG. Capit. I, 98, 1.
- Ut omnes parati sint — *MG. Capit. I, 104, 25.
- Ut omnes pleniter bene — *MG. Capit. I, 97, 40.
- Ut omnes presbiteri doceant — 210, 1.
- Ut omnes presbyteri qui — *MG. Capit. I, 34, 40.
- Ut omnes sacerdotes horis — *MG. Capit. I, 106, 30.
- Ut omnes sacerdotes quibuscumque — *MG. Capit. I, 106, 35.
- Ut omnibus festis et — *MG. Capit. I, 106, 20.
- Ut omnis populus Christianus — *MG. Capit. I, 103, 25.
- Ut omnis populus honorifice — 211, 25.
- Ut opera servilia diebus — *MG. Capit. I, 104, 15.
- Ut orationem dominicam id (Tertio ut orationem dominicam) — *MG. Capit. I, 238, 1.
- Ut orationem quam dominus — 254, 15.
- Ut ordinationes presbyterorum ab (Undecimo capitulo ut ordinationes) — 17, 1.
- Ut ordinationes presbyterorum et — 17, 10. 32, 5.
- Ut ostile bannum domni — *MG. Capit. I, 93, 5.
- Ut pacem omnibus inperetur — 208, 35.
- Ut parentes filios suos — 252, 25 = *MG. Capit. I, 313, 40.
- Ut pax et concordia — 261, 20.
- Ut pax sit et — 295, 10.
- Ut per omnes dioceses — 211, 20.
- Ut per pecunias nullus — *MG. Capit. I, 37, 5.
- Ut per premium lex — 302, 15.
- Ut per quattuor tempora — 53, 1.
- Ut peregrini et pauperes — 306, 15.
- Ut peregrinos et hospites — 53, 10.
- Ut pessimum usum iuramenti — 52, 30.
- Ut placita in domibus — 296, 20.
- Ut placita publica et — 253, 1.
- Ut plus non mittatur in monasteria — 266, 15.
- Ut plus non mittatur in monasterio — 295, 5.
- Ut poma et lactucae — *MG. Capit. I, 344, 20.
- Ut pondera vel mensurae — 252, 10.
- Ut pondera vel mensurae — 296, 5.
- Ut praedicatio sancta assidue — 302, 30.
- Ut praelati erga subditos — 301, 5.
- Ut praelati et subditi — 305, 5.
- Ut praepositi et vicedomini — 256, 5.
- Ut praepositus decanus cellararius — *MG. Capit. I, 347, 15.
- Ut praepositus intra et — *MG. Capit. I, 346, 1.
- Ut praetermissis partitionibus psalterii — *MG. Capit. I, 347, 5.
- Ut presbyter proprius alia — † 817, 1.
- Ut presbyteram diaconam monacham — 14, 5. 31, 10.
- Ut presbyteram diaconam nonnam (Quinto capitulo ut presbyteram) — 13, 15.
- Ut presbiteri bene vivere — 297, 5.
- Ut presbyteri crisma diligenter — 303, 1.
- Ut presbyteri diaconi monachi — 168, 15.
- Ut presbyteri diaconi subintroductas — 12, 10. 31, 5.
- Ut presbyteri diaconi vel — *MG. Capit. I, 102, 25.
- Ut presbyteri episcopi sui — 306, 20.
- Ut presbyteri et diacones — *MG. Capit. I, 103, 40.
- Ut presbiteri sicut(i) haecenus — 672, 5 = *MG. Capit. II, 40, 35.
- Ut presbyteri sub sigillo — 252, 25.
- Ut presbiteri sub sigillo — 296, 15.
- Ut presbyteri tantum ad — 303, 1.
- Ut presbyteri utantur assidue — 304, 25.
- Ut presbyteri vel diaconi (Secundo capitulo ut presbyteri) — 12, 5.
- Ut presbyteris per monasteria — 268, 5.
- Ut presbytero de minore — 255, 30.
- Ut presbiteros ac caeteros — *MG. Capit. I, 95, 35.

- Ut pro abbate defuncto — *MG. Capit. I, 348, 1.
 Ut pro balsamo emendo — 305, 30.
 Ut pro domno imperatore — 257, 15.
 Ut pro excellentissimo atque — 250, 20.
 Ut pro omnibus defunctis — *MG. Capit. I, 348, 35.
 Ut psalmi quinque aestate — *MG. Capit. I, 348, 30.
 Ut psalmus invitatorius et — *MG. Capit. I, 347, 30.
 Ut publicum baptisterium in — *MG. Capit. I, 34, 35.
 Ut puerum pater aut — *MG. Capit. I, 346, 10.
 Ut quando fratres aestivo — *MG. Capit. I, 347, 35.
 Ut quando fratres post — *MG. Capit. I, 346, 15.
 Ut quarta et sexta — *MG. Capit. I, 345, 1.
 Ut qui commodaverit pecuniam — *MG. Capit. I, 103, 1.
 Ut qui monachico voto — 210, 20.
 Ut qui possessionem aecclesiae — *MG. Capit. I, 107, 10.
 Ut qui praeponuntur nonni — *MG. Capit. I, 347, 10.
 Ut qui publico crimine — 253, 10.
 Ut qui publico crimine — 297, 5.
 Ut quibus data est — *MG. Capit. I, 103, 40.
 Ut quicumque ad gradus — 254, 20.
 Ut quicumque per cupiditatem — 256, 30.
 Ut quicumque presbyterorum per — 255, 35.
 Ut quid rex dictus — 715, 1 = *MG. Capit. II, 46, 30.
 Ut quisquis beneficium de — 253, 10.
 Ut quolibet modo femina — *MG. Capit. I, 40, 20.
 Ut quoties exposcit necessitas — *MG. Capit. I, 347, 10.
 Ut reclusi non fiant — 168, 1.
 Ut sacerdotes a negotiis — 298, 10.
 Ut sacerdotes Domini qui — 594, 25.
 Ut sacerdotes et ministri — *MG. Capit. I, 108, 1.
 Ut sacrosanctum chrisma a — 299, 15.
 Ut sanctae moniales non induantur — 211, 1.
 Ut sanctis ecclesiis Dei — *MG. Capit. I, 93, 1.
 Ut sanctum sacrificium sumere — 52, 25.
 Ut scola in monasterio — *MG. Capit. I, 346, 30.
 Ut secularia negotia ultra — 191, 10.
 Ut secundum definitionem sanctorum — *MG. Capit. I, 107, 20.
 Ut semel ab episcopo — 305, 35.
 Ut senior decanus reliquis — *MG. Capit. I, 347, 10.
 Ut servitores non ad — *MG. Capit. I, 345, 35.
 Ut si frater adversus — *MG. Capit. I, 347, 25.
 Ut si infra positae — *MG. Capit. I, 345, 5.
 Ut si necessitas fuerit — *MG. Capit. I, 34, 30.
 Ut si necessitas poposcerit — *MG. Capit. I, 344, 20.
 Ut si non frequentius — 293, 15 = *MG. Capit. I, 313, 40.
 Ut si quilibet hominum — 257, 5.
 Ut si quis domum — 100, 1.
 Ut si quis in — 103, 10.
 Ut si quis iudicium — 103, 5.
 Ut si quis neglegenter — *MG. Capit. I, 346, 25.
 Ut si quis sacerdotum — 209, 5.
 Ut si quis signum — 103, 1.
 Ut si quis subdiaconum — †*MG. Capit. I, 361, 40.
 Ut si vobis videtur — 212, 15.
 Ut sibi compadres commatresve — *MG. Capit. I, 344, 30.
 Ut sobrietatem sacerdotes teneant — 276, 5.
 Ut soli videlicet sine — *MG. Capit. I, 344, 30.
 Ut turpia lucra et — 256, 20.
 Ut unicuique episcoporum liceat — 296, 5.
 Ut unicuique fratri in — *MG. Capit. I, 348, 5.
 Ut unusquisque archiepiscopus suos (De baptismo et mysterio) — 250, 25.
 Ut unusquisque archiepiscopus suos (De baptismo ut unusquisque) — 294, 25.
 Ut unusquisque de propriis — 251, 15.
 Ut unusquisque episcoporum parroechiam — 288, 5.
 Ut unusquisque episcoporum potestatem — *MG. Capit. I, 33, 40.
 Ut unusquisque episcoporum semel — 306, 30.
 Ut unusquisque episcopus in — 253, 5.
 Ut unusquisque episcopus in — 268, 15.
 Ut unusquisque episcopus in — 297, 1.
 Ut unusquisque episcopus interim — 296, 10.
 Ut unusquisque episcopus semel — 252, 15.
 Ut unusquisque episcopus sibi — 169, 15.
 Ut unusquisque familiam suam — 304, 15.
 Ut unusquisque filium suum — *MG. Capit. I, 235, 1.
 Ut unusquisque propter inopiam — 296, 1.
 Ut unusquisque sacerdos cotidianis — *MG. Capit. I, 106, 15.
 Ut unusquisque sacerdos cunctos — *MG. Capit. I, 106, 25.
 Ut unusquisque sacerdos ecclesiam — *MG. Capit. I, 106, 15.
 Ut unusquisque sacerdos orationem — *MG. Capit. I, 106, 20.
 Ut unusquisque tempore famis — 252, 5.
 Ut viduae non sint — 256, 25.
 Ut viduis et pupillis — 209, 15.
 Ut villas frequenter et — *MG. Capit. I, 345, 25.
 Ut virginem aut viduam (Septimo capitulo ut virginem) — 15, 10.
 Ut virgines Deo sacratae — *MG. Capit. I, 103, 5.
 Ut volatilia in natale — *MG. Capit. I, 348, 10.
 Ut volatilia intus forisve — *MG. Capit. I, 344, 15.
 Venefici et necromantae candentis — 219, 1.
 Venerunt ad praesentiam nostram — 533, 1.
 Veniamus ergo nunc ad — 322, 30.
 Ventilata est ratio octo — 255, 10.
 Vere cognoscimus gratia sancti — 554, 20.
 Verum quod nos si — 723, 30 = *MG. Capit. II, 48, 15.
 Verumtamen quid eiusdem arcae — 750, 20.
 Vespertinales quoque in vigilia — 710, 10.
 Vespertinis officiis devotissimo obsequio — 449, 15.
 Vespertinum diurni finis officium — 406, 15.
 Vestram interea Deo amabilis — 722, 1.
 Videamus itaque sequentia quibus — 734, 30.
 Videamus praeterea quomodo religio — 735, 25.
 Videlicet sicut in eadem — *MG. Capit. II, 54, 1.

- Viduarum pupillorum coequentium inopum — 218, 40.
Vidue pupilli orfani claudi — 215, 1.
Vir ecclesiasticus et crucifigi — 342, 10.
Virginibus quoque sacrum velamen — 290, 15.
Visum est nobis ut — **MG. Capit. II*, 41, 1; cf. *MG. Conc. II*, 635, 10.
Visum est unanimitati nostrae — 288, 20.
Visum etiam nobis fuit — **MG. Capit. II*, 41, 5; cf. *MG. Conc. II*, 642, 5.
Visum praeterea nobis est — 281, 15.
Volumus autem pueros septenos — † 817, 1.
Volumus ut omnimodis emunitates — **MG. Capit. I*, 326, 30.
Volumus ut res quae — **MG. Capit. I*, 326, 30.
Volumus ut singuli episcopi — **MG. Capit. I*, 327, 15.
Vos autem abbates interrogo — **MG. Capit. I*, 234, 35.
Zacharias sanctissimus ac ter — 11, 35.
Zauberer Senger und Warsager — 218, 15.
Zauberer und Warsager sollen — 216, 30.
Zehenden sollen gethailt werden — 218, 5.
-

III.

INDEX CANONUM RECEPTORUM IN DECRETO GRATIANI.

Indicem canonum illorum, quos Gratianus in decreto suo recepit, iam hoc loco sistimus, cum aptissime indicem alphabeticum initiorum sequi videatur; quos fontes adhibuerit Gratianus, a nobis non est proseguendum: maximum certe numerum canonum ex collectionibus iuris canonici saec. IX.—XI. compilatis deprompsit. Index hic duplex est: sub littera A ordinem invenies chronologicum conciliorum, quorum acta excerpta sunt, sub littera B ordinem decreti, adiecto fonte uniuscuiusque canonis; tabula ab E. Friedberg in editione Corporis iuris canonici (vol. I, Lipsiae 1879, p. XXIII sq. XL) confecta in utraque parte indicis nostri loco fundamenti adhibita est.

A.**Concilium q. d. Germanicum a. 742.***(supra p. 2 sqq.).*

c. 2 (v. p. 3, 10. 15) — c(anon) 3 D(istinctio) 34.

Concilium Romanum a. 743.*(supra p. 11 sqq.).*

c. 3 (v. p. 12, 10 — p. 13, 1) — c(anon) 3 C(ausa) 21 qu(aestio) 4.

c. 4 (v. p. 13, 5. 10) — c. 4 D. 93.

c. 9 (v. p. 15, 15 — p. 16, 1) — c. 14 C. 26 qu. 7.

c. 13 (v. p. 18, 5. 10) — c. 57 D. 1 de consecr(atione).

c. 14 (v. p. 18, 25. 30) — c. 57 D. 1 de consecr.

c. 15 (v. p. 21, 5 sqq.) — c. 23 D. 81.

Concilium Vermeriense a. 756.*(Capitulare Pippini, MG. Capitularia I, 40 sq.).*

c. 5 (v. p. 40, 25) — c. 6 C. 31 qu. 1.

c. 6 (v. p. 40, 25. 30) cf. c. 4 C. 29 qu. 2.

c. 9 (v. p. 41, 1. 5) — c. 4 C. 34 qu. 1 et 2.

cc. 10 et 11 (v. p. 41, 5. 10) — c. 24 C. 32 qu. 7.

c. 12 (v. p. 41, 10. 15) — c. 30 C. 27 qu. 2 = c. 21 C. 32 qu. 7.

c. 21 (v. p. 41, 30) cf. c. 10 C. 33 qu. 5.

Concilium Compendiense a. 757.*(Capitulare Pippini, MG. Capitularia I, 37 sqq.).*

c. 5 (v. p. 38, 5) — c. 3 C. 33 qu. 5.

c. 8 (v. p. 38, 15) — c. 5 C. 29 qu. 2.

c. 11 (v. p. 38, 25) cf. c. 19 C. 32 qu. 7.

c. 13 (v. p. 38, 30. 35) cf. c. 32 C. 27 qu. 2.

c. 15 (v. p. 38, 35. 40) — c. 2 C. 30 qu. 1.

c. 17 (v. p. 39, 1. 5) cf. c. 9 C. 34 qu. 1 et 2 = c. 5 C. 35 qu. 2 et 3.

c. 20 (v. p. 39, 10. 15) — c. 3 C. 33 qu. 1.

Concilium Romanum a. 769.*(supra p. 74 sqq.).*

Actio III. (v. p. 86, 20) — c. 3 D. 79.

Actio III. (v. p. 76, 45. 86, 25) — c. 4 D. 79.

Actio IIII. (v. p. 88, 1. 5) — c. 5 D. 79.

Actio IIII. (v. p. 88, 15) — c. 5 § 1 D. 79.

Concilium Romanum a. 800.*(supra p. 226 sqq.).*

Iusiurandum Leonis (v. p. 226 sqq.) — c. 18 C. 2 qu. 5.

Concilium Arelatense a. 813.*(supra p. 248 sqq.).*

c. 20 (v. p. 252, 30) cf. c. 43 C. 16 qu. 1 (v. infra quae ex concilio Moguntinensi a. 813. proferemus).

Concilium Moguntinense a. 813.*(supra p. 259 sqq.).*

c. 9 (v. p. 262, 25 — p. 263, 1) — c. 34 D. 5 de consecr.

c. 10 (v. p. 263, 5) — c. 3 D. 23.

c. 29 (v. p. 268, 10) — c. 37 C. 16 qu. 7.

c. 34 (v. p. 269, 10) — c. 2 D. 76.

c. 38 (v. p. 270, 15. 20) — c. 2 C. 16 qu. 2.

c. 39 (v. p. 271, 1) — c. 9 C. 17 qu. 4.

c. 41 (v. p. 271, 5) cf. c. 43 C. 16 qu. 1 (cf. supra quae ex concilio Arelatensi a. 813. protulimus).

- c. 51 (v. p. 272, 20) — c. 37 D. 1 de consecr.
 c. 52 (v. p. 272, 20) — c. 18 C. 13 qu. 2.
 c. 54 (v. p. 273, 1) — c. 21 C. 35 qu. 2 et 3.
 c. 56 (v. p. 273, 5. 10) — c. 20 C. 32 qu. 7.

Concilium Cabillonense a. 813.

(supra p. 274 sqq.).

- c. 7 (v. p. 275, 25. 30) — c. 42 C. 16 qu. 7 = c. 5 C. 20 qu. 3.
 c. 14 (v. p. 276, 20—35) — c. 7 C. 10 qu. 3.
 c. 15 (v. p. 277, 1. 5) — c. 3 D. 94.
 c. 16 (v. p. 277, 10) — c. 106 C. 1 qu. 1.
 c. 19 (v. p. 277, 25. 30) — c. 46 C. 16 qu. 1.
 c. 27 (v. p. 279, 1) — c. 8 D. 5 de consecr.
 c. 29 (v. p. 279, 5. 10) — c. 14 C. 35 qu. 2 et 3.
 c. 30 (v. p. 279, 10. 15) — c. 8 C. 29 qu. 2.
 c. 31 (v. p. 279, 15. 20) — c. 4 C. 30 qu. 1.
 c. 33 (v. p. 280, 1—10) — c. 90 D. 1 de poenit(entia).
 c. 39 (v. p. 281, 15—25) — c. 72 D. 1 de consecr.
 c. 40 (v. p. 281, 25 — p. 282, 1) — c. 8 D. 81.
 c. 42 (v. p. 282, 10) — c. 38 C. 16 qu. 7.
 c. 47 (v. p. 283, 15) — c. 17 D. 2 de consecr.

Concilium Turonense a. 813.

(supra p. 286 sqq.).

- c. 41 (v. p. 292, 1. 5) — c. 22 C. 23 qu. 5.
 c. 42 (v. p. 292, 10. 15) — c. 15 C. 26 qu. 7.
 c. 50 (v. p. 293, 15. 20) — c. 16 D. 2 de consecr.

Concilium Aquisgranense a. 817.

(Hudovici capitulare, MG. Capitularia I, 344 sqq.).

- c. 16 (v. p. 344, 30) — c. 104 D. 4 de consecr.

Concilium Aquisgranense a. 819.

(Hudovici capitulare, MG. Capitularia I, 275 sqq.).

- prooemium (v. p. 275, 35 — p. 276, 5) — c. 59 C. 16 qu. 1.
 c. 2 (v. p. 276, 5. 10) — c. 34 D. 63.
 c. 6 (v. p. 276, 25—40) — c. 6 D. 54.
 c. 6 (v. p. 276, 40 — p. 277, 1) — c. 8 D. 54.
 c. 10 (v. p. 277, 25 et Concilia II, 822, 1. 5) — c. 25 C. 23 qu. 8.
 c. 23 (v. p. 278, 35. 40) — c. 4 C. 36 qu. 2.
 c. 24 (v. p. 279, 1. 5) — cc. 33 et 34 C. 27 qu. 2.

Concilium Olonnense a. 825.

(Hlotharii capitulare primum, MG. Capitularia I, 326 sqq.).

- c. 10 (v. p. 327, 25. 30) — c. 6 C. 10 qu. 2.

Concilium Romanum a. 826.

(supra p. 560 sqq.).

- c. 6 (v. p. 569, 20 — p. 570, 5 = p. 570, 15. 20) — c. 3 C. 12 qu. 1.
 c. 12 (v. p. 573, 1. 5) — c. 4 C. 21 qu. 4.
 c. 13 (v. p. 573, 10. 15) — c. 2 C. 14 qu. 2.
 c. 14 (v. p. 573, 20 — p. 574, 1) — c. 7 D. 81.
 c. 15 (v. p. 574, 5) — c. 22 D. 81.
 c. 16 (v. p. 574, 15. 20) — c. 27 C. 12 qu. 1.
 c. 18 (v. p. 575, 10) — c. 1 D. 72.
 c. 19 (v. p. 575, 15. 20) — c. 3 C. 5 qu. 3.
 c. 21 (v. p. 576, 5. 10) — c. 33 C. 16 qu. 7.
 c. 26 (v. p. 578, 5. 10) — c. 62 C. 16 qu. 1.
 c. 29 (v. p. 579, 10. 15) — c. 31 C. 27 qu. 1.

- c. 32 (v. p. 580, 15) — c. 9 C. 20 qu. 1.
 c. 33 (v. p. 581, 1. 5) — c. 30 D. 2 de consecr.
 c. 34 (v. p. 581, 5. 10) — c. 12 D. 37.
 c. 36 (v. p. 582, 5. 10) — c. 23 C. 27 qu. 2.

Concilium Parisiense a. 829.

(supra p. 606 sqq.).

- Liber I c. 16 (v. p. 623, 25. 30) — c. 4 C. 12 qu. 5.
 Liber I c. 33 (v. p. 633, 25 sqq.) — c. 7 D. 5 de consecr.
 Liber I c. 43 (v. p. 638, 30. 35) — c. 3 C. 20 qu. 2.

B.

Gratiani decretum.

- e(anon) 3 D(istinctio) 23 — Concilium Moguntinense 813 c. 10 (v. p. 263, 5).
 c. 3 D. 34 — Concilium q. d. Germanicum 742 c. 2 (v. p. 3, 10. 15).
 c. 12 D. 37 — Concilium Romanum 826 c. 34 (v. p. 581, 5. 10).
 c. 6 D. 54 — Concilium Aquisgranense 819 c. 6 (Capit. I, 276, 25—40).
 c. 8 D. 54 — ib. c. 6 (Capit. I, 276, 40 — p. 277, 1).
 c. 34 D. 63 — ib. 819 c. 2 (Capit. I, 276, 5. 10).
 c. 1 D. 72 — Concilium Romanum 826 c. 18 (v. p. 575, 10).
 c. 2 D. 76 — Concilium Moguntinense 813 c. 34 (v. p. 269, 10).
 c. 3 D. 79 — Concilium Romanum 769 actio III. (v. p. 86, 20).
 c. 4 D. 79 — ib. actio III. (v. p. 76, 43. 86, 25).
 c. 5 D. 79 — ib. actio III. (v. p. 88, 1. 5).
 c. 5 § 1 D. 79 — ib. actio III. (v. p. 88, 15).
 c. 7 D. 81 — Concilium Romanum 826 c. 14 (v. p. 573, 20 — p. 574, 1).
 c. 8 D. 81 — Concilium Cabillonense 813 c. 40 (v. p. 281, 25 — p. 282, 1).
 c. 22 D. 81 — Concilium Romanum 826 c. 15 (v. p. 574, 5).
 c. 23 D. 81 — Concilium Romanum 743 c. 15 (v. p. 21, 5 sqq.).
 c. 4 D. 93 — ib. c. 4 (v. p. 13, 5. 10).
 c. 3 D. 94 — Concilium Cabillonense 813 c. 15 (v. p. 277, 1. 5).
 e(anon) 106 C(ausa) 1 qu(aestio) 1 — ib. c. 16 (v. p. 277, 10).
 c. 18 C. 2 qu. 5 — Concilium Romanum 800, ius-iurandum Leonis (v. p. 226 sqq.).
 c. 3 C. 5 qu. 3 — Concilium Romanum 826 c. 19 (v. p. 575, 15. 20).
 c. 6 C. 10 qu. 2 — Concilium Olonnense 825 c. 10 (Capit. I, 327, 25. 30).
 c. 7 C. 10 qu. 3 — Concilium Cabillonense 813 c. 14 (v. p. 276, 20—35).
 c. 3 C. 12 qu. 1 — Concilium Romanum 826 c. 6 (v. p. 569, 20 — p. 570, 5 = p. 570, 15. 20).
 c. 27 C. 12 qu. 1 — ib. c. 16 (v. p. 574, 15. 20).
 c. 4 C. 12 qu. 5 — Concilium Parisiense 829 liber I c. 16 (v. p. 623, 25. 30).
 c. 18 C. 13 qu. 2 — Concilium Moguntinense 813 c. 52 (v. p. 272, 20).
 c. 2 C. 14 qu. 2 — Concilium Romanum 826 c. 13 (v. p. 573, 10. 15).
 c. 43 C. 16 qu. 1 cf. Concilium Arelatense 813 c. 20 (v. p. 252, 30).

- c. 43 C. 16 qu. 1 *cf.* Concilium Moguntinense 813 c. 41 (v. p. 271, 5).
- c. 46 C. 16 qu. 1 — Concilium Cabillonense 813 c. 19 (v. p. 277, 25. 30).
- c. 59 C. 16 qu. 1 — Concilium Aquisgranense 819 prooem. (*Capit. I*, 275, 35 — p. 276, 5).
- c. 62 C. 16 qu. 1 — Concilium Romanum 826 c. 26 (v. p. 578, 5. 10).
- c. 2 C. 16 qu. 2 — Concilium Moguntinense 813 c. 38 (v. p. 270, 15. 20).
- c. 33 C. 16 qu. 7 — Concilium Romanum 826 c. 21 (v. p. 576, 5. 10).
- c. 37 C. 16 qu. 7 — Concilium Moguntinense 813 c. 29 (v. p. 268, 10).
- c. 38 C. 16 qu. 7 — Concilium Cabillonense 813 c. 42 (v. p. 282, 10).
- c. 42 C. 16 qu. 7 (v. *infra* c. 5 C. 20 qu. 3) — ib. c. 7 (v. p. 275, 25. 30).
- c. 9 C. 17 qu. 4 — Concilium Moguntinense 813 c. 39 (v. p. 271, 1).
- c. 9 C. 20 qu. 1 — Concilium Romanum 826 c. 32 (v. p. 580, 15).
- c. 3 C. 20 qu. 2 — Concilium Parisiense 829 liber I c. 43 (v. p. 638, 30. 35).
- c. 5 C. 20 qu. 3 (v. *supra* c. 42 C. 16 qu. 7) — Concilium Cabillonense 813 c. 7 (v. p. 275, 25. 30).
- c. 3 C. 21 qu. 4 — Concilium Romanum 743 c. 3 (v. p. 12, 10 — p. 13, 1).
- c. 4 C. 21 qu. 4 — Concilium Romanum 826 c. 12 (v. p. 573, 1. 5).
- c. 22 C. 23 qu. 5 — Concilium Turonense 813 c. 41 (v. p. 292, 1. 5).
- c. 25 C. 23 qu. 8 — Concilium Aquisgranense 819 c. 10 (*Capit. I*, 277, 25; v. *Concilia II*, 822, 1. 5).
- c. 14 C. 26 qu. 7 — Concilium Romanum 743 c. 9 (v. p. 15, 15 — p. 16, 1).
- c. 15 C. 26 qu. 7 — Concilium Turonense 813 c. 42 (v. p. 292, 10. 15).
- c. 31 C. 27 qu. 1 — Concilium Romanum 826 c. 29 (v. p. 579, 10. 15).
- c. 23 C. 27 qu. 2 — ib. c. 36 (v. p. 582, 5. 10).
- c. 30 C. 27 qu. 2 (v. *infra* c. 21 C. 32 qu. 7) — Concilium Vermeriense 756 c. 12 (*Capit. I*, 41, 10. 15).
- c. 32 C. 27 qu. 2 *cf.* Concilium Compendiense 757 c. 13 (*Capit. I*, 38, 30. 35).
- cc. 33 et 34 C. 27 qu. 2 *cf.* Concilium Aquisgranense 819 c. 24 (*Capit. I*, 279, 1. 5).
- c. 4 C. 29 qu. 2 *cf.* Concilium Vermeriense 756 c. 6 (*Capit. I*, 40, 25. 30).
- c. 5 C. 29 qu. 2 — Concilium Compendiense 757 c. 8 (*Capit. I*, 38, 15).
- c. 8 C. 29 qu. 2 — Concilium Cabillonense 813 c. 30 (v. p. 279, 10. 15).
- c. 2 C. 30 qu. 1 — Concilium Compendiense 757 c. 15 (*Capit. I*, 38, 35. 40).
- c. 4 C. 30 qu. 1 — Concilium Cabillonense 813 c. 31 (v. p. 279, 15. 20).
- c. 6 C. 31 qu. 1 — Concilium Vermeriense 756 c. 5 (*Capit. I*, 40, 25).
- c. 19 C. 32 qu. 7 *cf.* Concilium Compendiense 757 c. 11 (*Capit. I*, 38, 25).
- c. 20 C. 32 qu. 7 — Concilium Moguntinense 813 c. 56 (v. p. 273, 5. 10).
- c. 21 C. 32 qu. 7 (v. *supra* c. 30 C. 27 qu. 2) — Concilium Vermeriense 756 c. 12 (*Capit. I*, 41, 10. 15).
- c. 24 C. 32 qu. 7 — Concilium Vermeriense 756 cc. 10 et 11 (*Capit. I*, 41, 5. 10).
- c. 3 C. 33 qu. 1 — Concilium Compendiense 757 c. 20 (*Capit. I*, 39, 10. 15).
- c. 90 D. 1 de poenit(entia) — Concilium Cabillonense 813 c. 33 (v. p. 280, 1—10).
- c. 3 C. 33 qu. 5 — Concilium Compendiense 757 c. 5 (*Capit. I*, 38, 5).
- c. 10 C. 33 qu. 5 *cf.* Concilium Vermeriense 756 c. 21 (*Capit. I*, 41, 30).
- c. 4 C. 34 qu. 1 et 2 — ib. c. 9 (*Capit. I*, 41, 1. 5).
- c. 9 C. 34 qu. 1 et 2 (v. *infra* c. 5 C. 35 qu. 2 et 3) *cf.* Concilium Compendiense 757 c. 17 (*Capit. I*, 39, 1. 5).
- c. 5 C. 35 qu. 2 et 3 (v. *supra* c. 9 C. 34 qu. 1 et 2) *cf.* ib. c. 17 (*Capit. I*, 39, 1. 5).
- c. 14 C. 35 qu. 2 et 3 — Concilium Cabillonense 813 c. 29 (v. p. 279, 5. 10).
- c. 21 C. 35 qu. 2 et 3 — Concilium Moguntinense 813 c. 54 (v. p. 273, 1).
- c. 4 C. 36 qu. 2 — Concilium Aquisgranense 819 c. 23 (*Capit. I*, 278, 35. 40).
- c. 37 D. 1 de consec(atione) — Concilium Moguntinense 813 c. 51 (v. p. 272, 20).
- c. 57 D. 1 de consec. — Concilium Romanum 743 c. 13 (v. p. 18, 5. 10).
- c. 57 D. 1 de consec. — ib. c. 14 (v. p. 18, 25. 30).
- c. 72 D. 1 de consec. — Concilium Cabillonense 813 c. 19 (v. p. 281, 15—25).
- c. 16 D. 2 de consec. — Concilium Turonense 813 c. 50 (v. p. 293, 15. 20).
- c. 17 D. 2 de consec. — Concilium Cabillonense 813 c. 47 (v. p. 283, 15).
- c. 30 D. 2 de consec. — Concilium Romanum 826 c. 33 (v. p. 581, 1. 5).
- c. 104 D. 4 de consec. — Concilium Aquisgranense 817 c. 16 (*Capit. I*, 344, 30).
- c. 7 D. 5 de consec. — Concilium Parisiense 829 liber I c. 33 (v. p. 633, 25 *sqq.*).
- c. 8 D. 5 de consec. — Concilium Cabillonense 813 c. 27 (v. p. 279, 1).
- c. 9 D. 5 de consec. — Concilium Moguntinense 813 c. 9 (v. p. 262, 25 — p. 263, 1).

III.

INDEX AUCTORITATUM.

Index hic ita confectus est, ut facile perspiciatur, quorum patrum ecclesiasticorum opera, quorum conciliorum vel paparum canones et decreta in actis synodalibus inde ab anno 742. usque ad annum 843. eorumque additamentis usui fuerint. Ordinem secuti sumus alphabeticum: in prima linea uniuscuiusque articuli legitur nomen fontis, in secunda editionis, quam in apparatu nostro laudavimus, sequuntur loci ex fontibus excerpti secundum seriem editionum praeviarum, antepositis paginis editionis nostrae lineisque quinis, ubi epitomae ipsae typis expressae sunt, allatis etiam binis verbis, quibus epitomae incipiunt ac finiunt. Non inventa statim inventis adiuncimus; item excerpta ex scriptis spuris apposimus illis ex operibus genuinis depromptis.

Actus Silvestri papae († 335).

p. 485, 5—30 = p. 536, 25 — p. 537, 10: apparuisse Constantino — saluti memorabat; cf. *Mansi, Concilia XII*, 1057.

Ambrosius († 397).

(Opera ed. Benedict. I. II. Parisiis 1686 sqq.).

- p. 90, 10: In tertia — pictura docuerat = *Epistola supposititia* 2 § 4; l. l. II, 484.
 p. 238, 20: Non enim — ex filio = *De Spiritu sancto* I c. 15 § 119; l. l. II, 625.
 p. 513, 20: Numquidnam quando — eum absit = *De incarnationis dominicae sacramento* c. 7 § 75; l. l. II, 720.
 p. 112, 10 (cf. p. 117, 15; p. 144, 20): Quomodo conversi — est filius = *ib.* c. 8 § 87; l. l. II, 722 sq.
 p. 117, 15: Usu nostro — adoptivus filius = *ib.* c. 8 § 87; l. l. II, 722 sq.
 p. 144, 20 (perperam Hilario attributa; cf. p. 112, 10; p. 117, 15): Nam et — est filius = *ib.* c. 8 § 87; l. l. II, 723.
 p. 112, 10—20: Partus enim — corporis veritatem = *ib.* c. 9 § 104; l. l. II, 726.
 p. 150, 10: Geminae gigans — currat viam = *Hymnus* 4 v. 15; l. l. II, 1221.

Ps.-Ambrosius.

- p. 493, 20. 25 = p. 543, 30 — p. 544, 1: Numquid tam — mente devota = *Comment. in epistolam Pauli ad Romanos*; l. l. II, app. 33.
 p. 498, 20. 25 = p. 548, 15. 20: Hi inflati — scandalum facere = *Comment. in epistolam Pauli ad Corinthios I*; l. l. II, app. 138 sq.
 p. 498, 25. 30 (cf. p. 548, 20): Propter quod — inconsiderate edunt = *ib.*; l. l. II, app. 140.
 p. 548, 20 (cf. p. 498, 25. 30): Propter quod — obsint fratri; *ib.*; l. l. II, app. 140.

p. 529, 40: Qua ratione — adorari noluerint Ambrosio attribuuntur (sicut p. 544, 20 Augustino), etsi deprompta sunt ex libello synodali Parisiensi 825, supra p. 494 l. 14—16.

p. 620, 35 — p. 621, 1: Ingemescebat enim — aeterna tabernacula = *Paulinus, Vita Ambrosii* c. 41; l. l. II, app. p. XI.

Anastasius episcopus Theopoleos.

- p. 517, 5. 10: Si patres — et seniores; cf. *Mansi, Concilia XIII*, 56.
 p. 517, 10: Sicut enim — eam oportet; cf. l. l. XIII, 56.
 p. 517, 10. 15: Sicut enim — refert iniuriam; cf. l. l. XIII, 57.

Arius († 337).

p. 155, 5: Erat quando — Dei filius cf. *Athanasii oratio contra Arrianos* I c. 5; *Opp.* I, 1, 322.

Athanasius († 373).

(Opera ed. Giustiniani I—III. Patavii 1777).

- p. 513, 10: SuffICIENTER quidem — sumentes intimavimus = *De incarnatione verbi Dei* § 1; l. l. I, 38.
 p. 513, 15: Sicut ea — ipsa configuratur = *ib.* § 14; l. l. I, 47.
 p. 516, 35: Arriomanitae ut — transgressores fieri = *Oratio III. adversus Arrianos* c. 1; l. l. I, 435.
 p. 517, 1. 5: Hoc et — est imago = *ib.* c. 5; l. l. I, 439.
 p. 124, 30: Confitemur enim — ex muliere = *De incarnatione Dei verbi*; l. l. II, 1.
 p. 124, 30—40 (cf. p. 225, 10. 15): Si quis — anathema sit = *ib.*; l. l. II, 2.
 p. 225, 10. 15 (cf. p. 124, 30. 35): Si quis — apostolica ecclesia = *ib.* l. l. II, 2.
 p. 87, 15. 20 = p. 511, 15. 20: Quomodo lex — effigie declarata = *Quaestiones ad Antiochum* c. 39; l. l. II, 225.

Ps. - Athanasius.

- p. 238, 20: Ego credo — remittentur eis = *De Arriana et catholica professione*; l. l. II, 555.
- p. 437, 10, 15: Quantam in — offeruntur altario = *Exhortatio¹ ad sponsam Christi*; l. l. II, 644 (*H. XI, 127*).
- p. 437, 15-25: Possidet ergo — spiritus est = *ib.* (*H. XI, 127 sq.*).
- p. 437, 25: Et quoniam — iuventur auxilio = *ib.* (*H. XI, 128*).
- p. 437, 25: Adtentius praevidendum — necessariis possidetur = *ib.*; l. l. II, 645 (*H. XI, 128*).
- p. 437, 30: Aeternam vero — esse possessor = *ib.* (*H. XI, 128 sq.*).
- p. 437, 30 — p. 438, 1: Ergo pudicitiam — irritum deducatur = *ib.* (*H. XI, 129*).
- p. 438, 1, 5: Cupiens divinum — in poena = *ib.* (*H. XI, 129*).
- p. 438, 5, 10: Nolo enim — perfectione completur = *ib.* (*H. XI, 130*).
- p. 438, 10: Nolo enim — perpetrasset occidit = *ib.*; l. l. II, 645 sq. (*H. XI, 130*).
- p. 438, 10: Memento Adam — profuisse peccantibus = *ib.*; l. l. II, 646 (*H. XI, 131*).
- p. 438, 15: Licitum quippe — inire consortium = *ib.* (*H. XI, 131*).
- p. 438, 15-25: Nam quae — placeat viro = *ib.* (*H. XI, 131*).
- p. 438, 25, 30: Dicat ergo — intervallo meditantur = *ib.* (*H. XI, 131 sq.*).
- p. 438, 30 — p. 439, 1: Sequitur: Quae — coinquinatione polluta = *ib.* (*H. XI, 132*).
- p. 439, 1, 5: Unde quaeso — specie componi = *ib.* (*H. XI, 132*).
- p. 439, 5: Munda frontem — gloriam parit = *ib.* (*H. XI, 132*).
- p. 439, 5, 10: Munda collum — numquam avertis = *ib.* (*H. XI, 132*).
- p. 439, 10: Munda linguam — a periurio = *ib.*; l. l. II, 647 (*H. XI, 132 sq.*).
- p. 439, 10, 15: Cohibe linguam — nolite maledicere = *ib.* (*H. XI, 133*).
- p. 439, 15, 20: Nefas est — linguam nequam = *ib.* (*H. XI, 133*).
- p. 439, 20: Manus me — ad caelum = *ib.* (*H. XI, 133*).
- p. 439, 20, 25: Agnosce tibi — virginitatis exspecta = *ib.* (*H. XI, 133*).
- p. 439, 25: O virgo — praemio destinatum = *ib.* (*H. XI, 134*).
- p. 439, 25: Agnosce statum — videris admittas = *ib.* (*H. XI, 134*).
- p. 439, 25 — p. 440, 10: Christum sponsum — et cetera = *ib.*; l. l. II, 647 sq. (*H. XI, 134 sq.*).
- p. 440, 10, 15: Huiusmodi Deus — filia Dei = *ib.*; l. l. II, 648 (*H. XI, 135*).
- p. 440, 15-25: Originem tuam — fuit extraneus = *ib.* (*H. XI, 135*).
- p. 440, 25, 30: Nemo te — cum Christo = *ib.* (*H. XI, 136*).
- p. 440, 30: Nolo enim — opibus delectantur = *ib.* (*H. XI, 136*).
- p. 440, 30 — p. 441, 1: Tu autem — peccatum sit = *ib.* (*H. XI, 136*).

- p. 441, 1: Secundum id — non procedat = *ib.* (*H. XI, 136*).
- p. 441, 1, 5: Semper linguam — videri stude = *ib.*; l. l. II, 649 (*H. XI, 137*).
- p. 441, 5: In ieiuniis — ac die = *ib.* (*H. XI, 137*).
- p. 441, 5, 10: Divinae magis — incitamenta fuge = *ib.* (*H. XI, 137*).
- p. 441, 10: Iracundiam vince — esse desiderat = *ib.* (*H. XI, 137*).
- p. 441, 10, 15: Cum orationem — gratiam conprobat = *ib.* (*H. XI, 137*).
- p. 441, 15: Omnium operum — aut cogites = *ib.* (*H. XI, 137*).
- p. 441, 25: Crescat in — aetate iustitia = *ib.* (*H. XI, 137*).
- p. 441, 15, 20: Omne tempus — virtutis est = *ib.* (*H. XI, 137*).
- p. 441, 20: Esto ergo — esto exemplum = *ib.* (*H. XI, 138*).
- p. 441, 20: Virginem te — omnibus exhibe = *ib.* (*H. XI, 138*).
- p. 441, 20: Sit et — sit dignus = *ib.* (*H. XI, 138*).

Augustinus († 430).

(Opera ed. Benedict. I—XI. Parisiis 1679 sqq.).

- p. 493, 1-10 = p. 519, 20, 25 = p. 543, 20-30: Deus autem — facta est = *De quantitate animae c. 2 § 3*; l. l. I, 402.
- p. 495, 20 = p. 545, 20: Homo autem — soli servies = *ib. c. 34 § 78*; l. l. I, 438.
- p. 520, 10-25: De his — discere intelligat = *Liber de magistro c. 12 § 39*; l. l. I, 560 sq.
- p. 520, 25, 30: Cum vero — et fruitur = *ib. c. 12 § 40*; l. l. I, 561.
- p. 493, 30: Ad percipiendam — erroresque generant = *De vera religione c. 1 § 3*; l. l. I, 748.
- p. 493, 30, 35 = p. 544, 1, 5: Nec (Nullum) errorem — attracta figmenta = *ib. c. 10 § 18*; l. l. I, 754.
- p. 493, 35 — p. 494, 1 = p. 544, 5, 10: Non sit — credere colendam = *ib. c. 54 § 108*; l. l. I, 786.
- p. 495, 25 = p. 545, 30: Non sit — atque caelestium = *ib. c. 55 § 109*; l. l. I, 786.
- p. 495, 25, 30 = p. 545, 30, 35: Sed eius — esse noverunt = *ib. c. 55 § 110*; l. l. I, 786.
- p. 492, 35 — p. 493, 1 = p. 543, 15, 20: Scies a — condidit omnia = *Epistola ad Maximum*; l. l. II, 22.
- p. 147, 25-35: In tantum — videndum Deum = *Epistola ad Italicam*; l. l. II, 228.
- p. 489, 35 — p. 490, 1: Quae tamen — complectantur extrinsecus = *Epistola ad Dioscorum*; l. l. II, 340.
- p. 490, 1, 5: Ille quare — pariter redarguuntur = *ib.*; l. l. II, 340.
- p. 490, 10 = p. 541, 10: Quando primum — salusque rei-publicae = *Epistola ad Marcellinum*; l. l. II, 416.
- p. 116, 5, 10: Et ideo — in caelo = *Epistola ad Dardanum*; l. l. II, 680.
- p. 516, 15: Signum enim — subesse cognoscimus = *De doctrina Christiana II c. 1 § 1*; l. l. III, 1, 19.
- p. 516, 15: Signorum igitur — alia data = *ib. II c. 1 § 2*; l. l. III, 1, 19.
- p. 516, 15: Signa data — ea conscripserunt = *ib. II c. 1 § 3*; l. l. III, 1, 19.

1) Exstat etiam inter opera Hieronymi (ed. Vallarsi XI, 127 sqq.), quorum paginas uncis inclusas, anteposita littera H, apponimus.

- p. 516, 20: Ante omnia — fugiendumque praecipiat = *De doctrina Christiana II c. 7 § 9; l. l. III, 1, 22.*
- p. 516, 20: Illud quod — non est = *ib. II c. 19 § 29; l. l. III, 1, 31.*
- p. 516, 20: Superstitiosum est — Deum creaturam = *ib. II c. 20 § 30; l. l. III, 1, 31.*
- p. 516, 25: Appetunt tamen — consensus accedat = *ib. II c. 25 § 38; l. l. III, 1, 37.*
- p. 516, 25. 30: In picturis — auctoritate fiat = *ib. II c. 25 § 39; l. l. III, 1, 37.*
- p. 500, 30: Mirabilis est — non posse = *ib. III c. 5 § 9; l. l. III, 1, 47.*
- p. 500, 30 — p. 501, 5: Quae tamen — observantium religarent = *ib. III c. 6 § 10; l. l. III, 1, 47 sq.*
- p. 501, 5. 10: Si ergo — non carebis = *ib. III c. 7 § 11; l. l. III, 1, 48.*
- p. 501, 10. 15: Quamobrem Christiana — intelligentia spiritali = *ib. III c. 8 § 12; l. l. III, 1, 48.*
- p. 516, 30. 35: Qui vero — solatia ministravit = *ib. III c. 9 § 13; l. l. III, 1, 48.*
- p. 501, 15—30: Sub signo — erroris inserere = *ib. III c. 9 § 14; l. l. III, 1, 48 sq.*
- p. 502, 20: Quod statuit — chrismate est = *Quaestiones in Genesim lib. I quaest. 84; l. l. III, 1, 398.*
- p. 502, 20: Sumpsit autem — aliquid significavit = *ib. lib. I quaest. 96; l. l. III, 1, 401.*
- p. 499, 25 — p. 500, 1: Quod habent — vellet adoraret = *ib. lib. I quaest. 162; l. l. III, 1, 418.*
- p. 492, 5 = p. 543, 5. 10: Christiani utpote — ad salutem = *Quaestiones ex utroque testamento mixtim § 114; l. l. III, 2, 117.*
- p. 125, 5. 10: Non enim — solvere peccata = *Tractatus in evangelium Iohannis II § 13; l. l. III, 2, 302.*
- p. 149, 5. 10: Tenete ergo — non potest = *ib. III § 15. 16; l. l. III, 2, 309.*
- p. 125, 20: Oportebat ut — adoptare ministrum = *ib. VII § 14; l. l. III, 2, 343.*
- p. 515, 1. 5: Interim modo — vitam aeternam = *ib. XII § 11; l. l. III, 2, 388 sq.*
- p. 125, 25: Pater diligit — quomodo adoptatum = *ib. XIV § 11; l. l. III, 2, 406.*
- p. 145, 5. 10 (cf. p. 113, 1; p. 117, 15; p. 145, 1): Quid tu — unicus natus = *ib. XXVIII § 8; l. l. III, 2, 516.*
- p. 113, 1 = p. 117, 15 = p. 145, 1 (cf. p. 145, 5. 10): Homo adoptatus — unicus natus = *ib. XXVIII § 8; l. l. III, 2, 516.*
- p. 760, 20. 25: Ecce inter — ecclesia tollere = *ib. L § 10; l. l. III, 2, 632.*
- p. 760, 30: Quare loculos — habitura erat = *ib. L § 11; l. l. III, 2, 633.*
- p. 150, 5: Agnoscamus geminam — vitamus errores = *ib. LXXVIII § 3; l. l. III, 2, 699.*
- p. 648, 10: Ecce unde — pro fratre = *Tractatus in epistolam Iohannis V § 12; l. l. III, 2, 862.*
- p. 648, 15. 20: Vide si — non invenitur = *ib. V § 12; l. l. III, 2, 862.*
- p. 515, 15. 20: Immo iam — gemma diadematis = *Enarratio in psalm. LXXIII. § 6; l. l. IV, 772.*
- p. 513, 5. 10: Si autem — artificem creaturae = *ib. in psalm. LXXXIII. § 4; l. l. IV, 1001.*
- p. 494, 30 = p. 544, 35 — p. 545, 1: Homines autem — sub Deo = *ib. in psalm. LXXXVI. § 12; l. l. IV, 1048.*
- p. 494, 30. 35 = p. 545, 1. 5: Sic et — imperatoris sui = *ib. in psalm. LXXXVI. § 12; l. l. IV, 1048.*
- p. 494, 35 — p. 495, 1 = p. 545, 5: Nemo dicat — Deo colantur = *Enarratio in psalm. LXXXVI. § 12; l. l. IV, 1049.*
- p. 492, 20. 25 = p. 543, 10. 15: Noli ergo — imitata conpago = *ib. in psalm. CXIII. sermo 2 § 1; l. l. IV, 1260.*
- p. 497, 15: Videntur autem — colere debeo = *ib. in psalm. CXIII. sermo 2 § 4; l. l. IV, 1261.*
- p. 497, 15: Audent respondere — praesident numina = *ib. in psalm. CXIII. sermo 2 § 4; l. l. IV, 1261.*
- p. 500, 20: Simulacra gentium — argentoque fecerunt = *ib. in psalm. CXIII. sermo 2 § 5; l. l. IV, 1262.*
- p. 500, 20. 25: Sed enim — vivente contempni = *ib. in psalm. CXIII. sermo 2 § 6; l. l. IV, 1262.*
- p. 514, 40: Sicut Moyses — remissionem peccatorum = *Sermo 6 c. 5 § 7; l. l. V, 36.*
- p. 487, 5. 10 = p. 538, 25: Quomodo facio — facit contumeliam; *Sermo 9 de decem chordis § 15; l. l. V, 59.*
- p. 330, 5 — p. 334, 1: Qui pastorum — quem recipit = *Sermo 46 de pastoribus; l. l. V, 225 sqq.*
- p. 334, 1—15: Et tu — conligare est = *ib.; l. l. V, 230.*
- p. 334, 15—25: Quod infirmatum — iugo Christi = *ib.; l. l. V, 231.*
- p. 334, 25: Qui ergo — possent operari = *ib.; l. l. V, 231 sq.*
- p. 334, 25—35: Et quod — ego nolo = *ib.; l. l. V, 232.*
- p. 334, 35 — p. 335, 5: Revocabo errantem — in heresem = *ib.; l. l. V, 232 sq.*
- p. 335, 5: Non frustra — fuit confregistis = *ib.; l. l. V, 233.*
- p. 335, 5. 10: Proinde audi — erroribus alienis = *ib.; l. l. V, 233.*
- p. 335, 10. 15: Dispersae sunt — auxilium mihi = *ib.; l. l. V, 233 sq.*
- p. 335, 15. 20: In omnem — in Christo = *ib.; l. l. V, 234.*
- p. 335, 20: Propterea pastorem — sermonem Domini = *ib.; l. l. V, 235.*
- p. 335, 20 — p. 336, 10: Vivo ego — montes Israhel = *ib.; l. l. V, 238.*
- p. 336, 5—15: Sequitur quod — iudicatus redemit = *ib.; l. l. V, 238 sq.*
- p. 336, 15. 20: Absit ut — Christus pascit = *ib.; l. l. V, 240.*
- p. 336, 20: Sint ergo — non habeant = *ib.; l. l. V, 241.*
- p. 261, 10: Si ergo — in moribus = *Sermo 350 de caritate § 2; l. l. V, 1349.*
- p. 385, 5 — p. 389, 1: Propter quod — vobis. Amen = *Sermo I. de vita et moribus clericorum; l. l. V, 1379 sqq.*
- p. 389, 1 — p. 394, 15: Caritati vestrae — ibi regnemus = *Sermo II. de vita et moribus clericorum; l. l. V, 1384 sqq.*
- p. 494, 5. 10 = p. 544, 15. 20: Minoribus rebus — infelicius diceremus = *Liber de diversis quaestionibus LXXXIII quaest. 78; l. l. VI, 69.*
- p. 515, 35 — p. 516, 10: Solent enim — Samuhelem visum = *De octo Dulcitii quaestionibus quaest. 6 § 3; l. l. VI, 134.*
- p. 113, 1: Filius Dei — set natura = *Enchiridion § 10; l. l. VI, 210.*
- p. 151, 25: Cum enim — hominis filius = *ib. § 10; l. l. VI, 210.*
- p. 115, 25 — p. 116, 1 = p. 151, 10—25: Proinde Christus — Iesus Christus = *ib. § 11; l. l. VI, 210.*
- p. 149, 35. 40 = p. 151, 35. 40: Nempe ex — et homo = *ib. § 11; l. l. VI, 210 sq.*

- p. 150, 10: Proinde sicut — patris omnipotentis = *Enchiridion* § 12; l. l. VI, 211.
- p. 265, 10. 15: Imitatores mei — volumus vincere = *De agone Christiano* § 6; l. l. VI, 248.
- p. 498, 30. 35 = p. 548, 20. 25: Potest ergo — non expediunt = *De coniugiis adulterinis* § 16; l. l. VI, 396.
- p. 498, 35 = p. 548, 25: Sunt quippe — teste didicimus = *ib.* § 16; l. l. VI, 396.
- p. 498, 35 = p. 548, 25: Sed inter — difficile est = *ib.* § 16; l. l. VI, 396.
- p. 498, 35 — p. 499, 1 = p. 548, 25. 30: Quapropter quia — utique faciendum = *ib.* § 17; l. l. VI, 396.
- p. 499, 1. 5 = p. 548, 30. 35: Ut igitur — non laudentur = *ib.* § 18; l. l. VI, 398.
- p. 499, 5. 10 = p. 548, 35 — p. 549, 1: Expedit tunc — impedimentum salutis = *ib.* § 22; l. l. VI, 398.
- p. 281, 20. 25: Non sunt — matre communi = *De cura gerenda pro mortuis* § 6; l. l. VI, 519.
- p. 497, 30 = p. 547, 35: Maiores nostri — religione separaverunt = *De civitate Dei* IV c. 30; l. l. VII, 110.
- p. 490, 15. 20 = p. 543, 1. 5: Unum verum — colendus est = *ib.* VII c. 27 § 2; l. l. VII, 183.
- p. 490, 20: Unde remotis — cordibus invitatos = *ib.* VII c. 27 § 2; l. l. VII, 184.
- p. 490, 5 = p. 541, 10. 15: Hermes Aegyptius — et scripsit = l. l. VIII c. 23 § 1; l. l. VII, 210.
- p. 493, 15: Quapropter merito — quod fecit = *ib.* VIII c. 23 § 2; l. l. VII, 211.
- p. 490, 5. 10 = p. 541, 15: Quoniam ergo — habere potuissent = *ib.* VIII c. 24 § 1; l. l. VII, 212.
- p. 490, 5. 10 = p. 541, 15: Cui inventae — habere potuissent = *ib.* VIII c. 26 § 2; l. l. VII, 216.
- p. 495, 35 — p. 496, 10 = p. 546, 1—10: Sane nec — tamquam deorum = *ib.* VIII c. 27 § 1; l. l. VII, 217.
- p. 501, 35 — p. 502, 10: Hic est — verissimum est = *ib.* X c. 1 § 2; l. l. VII, 237 sq.
- p. 494, 20. 25 = p. 544, 30. 35: Quaecumque igitur — Domino soli = *ib.* X c. 3 § 2; l. l. VII, 240.
- p. 494, 1. 5 = p. 544, 10. 15: Multa denique — aut finxit = *ib.* X c. 4; l. l. VII, 241.
- p. 494, 25 = p. 544, 25: Nam ut — nisi Deo = *ib.* X c. 4; l. l. VII, 241.
- p. 775, 30. 35: Tota ipsa — ipsa offeratur = *ib.* X c. 6; l. l. VII, 243.
- p. 497, 35 — p. 498, 1 = p. 547, 25. 30: Legimus serpentum — laude contrivit = *ib.* X c. 8; l. l. VII, 245.
- p. 494, 15. 20 = p. 544, 25. 30: Putaverunt quidam — adnuntiaverunt Deum = *ib.* X c. 19; l. l. VII, 255.
- p. 495, 1. 5 = p. 545, 10. 15: Non itaque — subditorum Deo = *ib.* X c. 26; l. l. VII, 260 sq.
- p. 487, 1: Quosdam sine — curiosioris historiae = *ib.* XVI c. 8 § 1; l. l. VII, 422.
- p. 487, 1. 5: Quapropter aut — non sunt = *ib.* XVI c. 8 § 2; l. l. VII, 423.
- p. 496, 35 = p. 546, 35. 30: Sed Deus — diis eradabatur = *ib.* XIX c. 23 § 4; l. l. VII, 569.
- p. 505, 1. 5: In Cartagine — consecuta est = *ib.* XXII c. 8 § 4; l. l. VII, 665.
- p. 495, 5—15 = p. 545, 15. 20: Nos autem — et ipsi = *ib.* XXII c. 10; l. l. VII, 673.
- p. 489, 20—30 = p. 540, 35 — p. 541, 5: Simoniani a — omnipotentis extinxit = *Liber de haeresibus* § 1; l. l. VIII, 5.
- p. 489, 30 = p. 541, 5: Sectae Carpocratis — incensum ponendo = *ib.* § 7; l. l. VIII, 7.
- p. 118, 25: Pius homo — in ligno = *Contra Faustum* XIV c. 2; l. l. VIII, 265.
- p. 115, 15: Ut ostenderet — hominem creabit = *Contra Maximinum* I c. 7; l. l. VIII, 683.
- p. 115, 10. 15: Diversis quidem — es tu = *ib.* I c. 7; l. l. VIII, 684.
- p. 239, 1. 5: Quaeris a — utroque procedit = *ib.* II c. 14 § 1; l. l. VIII, 703.
- p. 239, 5: Amborum est — de ambobus = *ib.* II c. 14 § 1; l. l. VIII, 703.
- p. 519, 5—20: Patri et — Deo debetur = *De trinitate* I c. 6 § 13; l. l. VIII, 756.
- p. 114, 40: Ex forma — hominem Deum = *ib.* I c. 13 § 28; l. l. VIII, 767.
- p. 515, 5: Nam sicut — in heremo = *ib.* III c. 10 § 20; l. l. VIII, 804.
- p. 515, 10: Si intuentes — est ecclesia = *ib.* III c. 10 § 20; l. l. VIII, 804.
- p. 239, 5—15: Quod per — habet patre = *ib.* XV c. 27 § 48; l. l. VIII, 1000.
- p. 239, 15: Spiritus vero — illo procedat = *ib.* XV c. 27 § 48; l. l. VIII, 1001.
- Non inveni:
- p. 117, 30 (in dogmatibus suis): Igitur ante — perceptione linguarum; v. p. 117 ann. 7 et infra sub Genadio.
- p. 492, 5. 10 = p. 543, 10 (in libro quaestionum veteris et novi testamenti): Non ergo — adorari iudicatur.
- p. 497, 1. 5 = p. 547, 10. 15 (ibidem): Irrationabile vulgus — aeternum est.
- p. 497, 5. 10 = p. 547, 15. 20 (ibidem): Quod colunt — hoc exegit.
- p. 496, 30. 35 = p. 546, 30. 35 (in libello de solutione quaestionum cap. III.): Proinde sicut — deberentur ostendit.
- p. 152, 5. 10 (in omelia tricesima nona): Dominus noster — dominus fuit.
- p. 143, 30. 35 (in sermone de nativitate Christi): Merito dilectissimi — ratione investiganda.
- p. 495, 15 = p. 545, 20. 25 (in sermone evangelico de potestate, quam dedit daemonibus, ut abirent in porcos): Noli inclinari — quem adorant.
- p. 515, 15 (in libro Exodi): Facta credimus — non possumus; cf. MG. Epistolae V, 36.
- p. 515, 15. 20 (de filio Abrahae ducto ad sacrificium): Non enim — Dominum video; cf. MG. Epistolae V, 43.
- p. 114, 40 — p. 115, 1: Qui cum — non erat.
- p. 115, 1. 5: In eo — ut Deus.
- p. 115, 5: Ipse ergo — ut homo.
- p. 115, 5: Dei filius — inire consortium.
- p. 115, 5. 10: Que quidem — unitate persone.
- p. 115, 20. 25: Integerrime confitemur — homine veritatem.
- p. 116, 10: Inter Deum — solitis temperaret.
- p. 410, 1 (num Augustino attribuenda?): Qua poena — esse potest; cf. p. 410 ann. 2.
- p. 412, 15: Sint criminum — hominum liberatore.
- p. 730, 10: Si enim — iudicii pertimescerent.
- p. 773, 35 — p. 774, 10: In altaris — fieret homo.
- Ps. - Augustinus.
- p. 615, 1. 5: Quicumque igitur — nuptias servant = *Sermo* 168 § 3; *Opp. Augustini* V, app. p. 293.
- p. 150, 15: Non ergo — veritas contulit = *De ecclesiasticis dogmatibus* c. 2; l. l. VIII, app. p. 75.

- p. 153, 15. 20: Ergo Dei — unus filius = *De ecclesiasticis dogmatibus* c. 2; l. l. VIII, app. p. 75.
- p. 238, 35. 40 (*perperam Augustino attributa*): In illa — filioque procedit = *Fulgentius Ruspensis, De fide* c. 1; *Opp. ed. Mangeant* p. 503.
- p. 538, 20 (*perperam Augustino attributa*): Sicut in — ludificando ingerunt = *Libellus synodalis Parisiensis* a. 825.; *MG. Concilia II*, 487, 5.
- p. 544, 20 (*perperam Augustino attributa, sicut p. 529, 40 Ambrosio*): Qua ratione — adorari vetuerint = *ib.*; l. l. p. 494, 10. 15.

- p. 405, 15. 20: Vestis eius — sinistram declinans = *Possidius, Vita Augustini* c. 22; *Opp. Augustini X*, 2, 272.

Basilius († 379).

(*Opera ed. Benedict. I—III. Parisiis 1721 sqq.*).

- p. 511, 10. 15: Nam et — imitationem demonstrat = *Homilia XIX in quadraginta martyres* § 2; l. l. II, 149.
- p. 510, 35 — p. 511, 1: Quoniam imperator — formam transit = *De Spiritu sancto* c. 18 § 45; l. l. III, 38.

Ps. - Basilius.

- p. 511, 1—10: Secundum id — designante historiam = *Epistola* 360; l. l. III, 462.

Beda († 735).

- p. 517, 30: Roboratus confirmatione — Cantia potentissimus = *Historia Anglorum I* c. 25; *Opp. ed. Giles II (Londinii 1843)*, p. 100.
- p. 517, 30—40: Post alias — Domino supplicabant = *ib. I* c. 25; l. l. II, 100.
- p. 517, 40 — p. 518, 1: Fertur autem — quoniam peccavimus = *ib.*; l. l. II, 102.
- p. 620, 20: Neque hoc — morte figurata = *De tabernaculo III* c. 2; *Migne, Patrol. lat. XCI*, 465.
- p. 762, 5. 10: Quia sermone — templum Domini = *Expositio in evangelium Marci* c. 12; *Migne, l. l. XCIII*, 257.
- p. 644, 15. 20: Quod impietatis — Sabaoth introibit = *Expositio in epistolam Iacobi* c. 5; *Migne, l. l. XCIII*, 36.
- p. 644, 20: Dominus Sabaoth — eris adiutor = *ib. c. 5*; l. l. XCIII, 36.
- p. 653, 35. 40: Non quod — agentes remuneret = *Expositio in I. epistolam Petri* c. 2; *Migne, l. l. XCIII*, 52.

Non inveni:

- p. 266, 10 (*in tractatu evangelii Lucae*): Ipse enim — compensare curato.
- p. 409, 5—15 (*in expositione evangelii Lucae*): Non latet — psallam tibi.
- p. 759, 20: Salomon rex — compagem adgregat.

Benedictus († post a. 542).

(*Regula monachorum ed. E. Woelfflin. Lipsiae 1895*).

- p. 266, 20. 25: Monasterium autem — animabus eorum = *Regula* c. 66; l. l. p. 65.
- p. 210, 30: Quia plurima destructio est = *ib. c. 67*; l. l. p. 66.

Bonifacius I. papa (418—422).

- p. 840, 5: Nulli dubium = dilationibus putat *cf. Epistola ad episcopos Galliae; Migne, Patrol. lat. LXXXIV*, 677.
- p. 840, 15: astuta eorum cavillatio (*perperam Caelestino attributa*) *cf. ibidem*.
- p. 840, 10: Praecavendum est — non lucretur *cf. ib.*; l. l. LXXXIV, 679 sq.

- p. 840, 1. 5: Manifestum est — confessione constet = *ib.*; l. l. LXXXIV, 680.

- p. 840, 10 (*perperam Bonifacio attributa*): Que male — et emendentur *cf. Leonis I. papae epistola ad universos episcopos* c. 2; *Migne, l. l. LXXXIV*, 762.

Bonifatius († 754).

- p. 38, 20 — p. 40, 20: Excellentissimo patri — dierum optamus = *Epistola Bonifatii in concilio Romano a. 745. relecta*.

Caelestinus I. papa (422—432).

- p. 569, 5 = p. 572, 5: Nullus invitis — esse requirendum *cf. Decreta* c. 18; *reg. Jaffé-K. n. 369*.
- p. 840, 10. 15: Non caret — ergo corripiantur *cf. Epistola ad episcopos Galliae; Migne, Patrol. lat. LXXXIV*, 681.
- p. 840, 20 (*perperam Innocentio attributa*): Nec otiosa — negligenda donavit *cf. ib.*; l. l. LXXXIV, 686.
- p. 776, 20: Didicimus quosdam — fidei puritati = *Epistola ad episcopos provinciae Viennensis* c. 2; *ed. Constant, Epistolae Romanorum pontificum I*, 1066.
- p. 776, 20—35: Amicti pallio — praecepta sunt = *ib.*; l. l. I, 1066.

Caesarius Arelatensis († 542).

(*Opera ed. Gallandi, Bibliotheca veterum patrum XI, Venetiis 1776, p. 36 sqq.*).

- p. 434, 10 — p. 437, 10: Gaudete et — saeculorum. Amen = *Sermo ad sanctimoniales*; l. l. XI, 36 sqq.
- p. 443, 1—10: Audi ergo — sororibus affectaveris = *Epistola ad Oratoriam*; l. l. XI, 38.
- p. 443, 10: Prius cauta — operibus praebeas = *ibidem*.
- p. 443, 10: Prior in — postrema exeat = *ibidem*.
- p. 443, 10: Par sis — mensa consessu = *ibidem*.
- p. 443, 10. 15: Abstinenciam quam — plenus venter = *ibidem*.
- p. 443, 15: Et in — ipsa gradiaris = *ibidem*.
- p. 443, 15: Non sis — sed moribus = *ibidem*.
- p. 443, 15 — p. 444, 1: Non quae — saeculorum. Amen = *ib.*; l. l. XI, 38 sq.

Canones q. d. apostolorum.

(*Mansi, Concilia I*, 49 sqq.).

- p. 264, 15: Ministri autem — omnino abstineant *cf. c. 7 rubr.*; l. l. I, 51 (*v. etiam infra inter Addenda et Corrigenda*).
- p. 622, 30. 35: Praecipimus ut — sollicitudine ministrentur = c. 41; l. l. I, 55 sq.

Cassiodorus († ca. a. 583).

(*Opera ed. Garet. Rotomagi 1679*).

- p. 503, 1—10: In his — congressibus proeliorum = *Historia tripartita I* c. 4; l. l. I, 207.
- p. 503, 10—25: Hoc enim — captivitatis perpassum = *ib. I* c. 5; l. l. I, 208.
- p. 503, 25: Dicitur autem — extensus est = *ib. II* c. 18; l. l. I, 232.
- p. 503, 25—35: Audi vi enim — piis hominibus = *ib. II* c. 19; l. l. I, 233.
- p. 487, 15. 20 = p. 517, 15—25 (*Sozomeno attributa*) = p. 538, 35 — p. 539, 5: Illud quoque — hactenus reservatur = *ib. VI* c. 42; l. l. I, 297.
- p. 517, 25. 30: Hoc itaque — debet incredulum = *ib. VI* c. 42; l. l. I, 297.

- p. 503, 35 — p. 504, 1: Ea siquidem — suscipiens expiravit = *Historia tripartita IX c. 46; l. l. I, 351.*
 p. 487, 10. 15 = p. 538, 30: Neque enim — iura monstravit = *ib. X c. 30; l. l. I, 363.*
 p. 150, 1. 5: Et ne — vitamus errores = *Expositio in psalmum 2; l. l. II, 16.*
 p. 647, 35 — p. 648, 1: Duobus modis — largitate concessit = *Expositio in psalmum 14; l. l. II, 51.*

Concilium Africanum¹.*(Mansi, Concilia III, 731 sqq.).*

- p. 369, 10: Ut clerici — necessitate compulsi = c. 7; l. l. III, 736 (?).
 p. 364, 15: Ut nulli — potest prohibeantur = c. 9; l. l. III, 735 (?).
 p. 369, 15: Epigonius episcopus — fuerit clericus = c. 21; l. l. III, 745.
 p. 362, 20: Et illud — esse praecipiant = c. 29; l. l. III, 767.
 p. 362, 25. 30: Item placuit — episcopi subscripserunt = c. 57; l. l. III, 787.

Concilium Pseudo-Agathense.

- p. 251, 25. 30: De incestis — concubitu polluantur cf. c. 61; *Migne, Patrol. lat. LXXXIV, 272 (v. etiam Concilium Epaonense 517 c. 30; MG. Concilia I, 26 et infra inter Addenda et Corrigenda).*

Concilium Ancyranum a. 314.*(Mansi, Concilia II, 521 sqq.).*

- p. 365, 5. 10: Hi qui — cessare debebunt = c. 13; l. l. II, 525.
 p. 669, 40 — p. 670, 1: Qui divinationes — paenitentiae definitos = c. 23; l. l. II, 527 sq.

Concilium Antiochenum a. 341.*(Mansi, Concilia II, 1319 sqq.).*

- p. 366, 5: Omnes qui — indulgentiam consequantur = c. 2; l. l. II, 1321.
 p. 366, 10. 15: Si quis — constituta dissolvat = c. 3; l. l. II, 1322.
 p. 362, 10. 15: Si quis — communicare temptaverint = c. 4; l. l. II, 1322.
 p. 366, 20: Si quis — se satisfaciatur = c. 6; l. l. II, 1322.
 p. 362, 25: Nullus peregrinorum — suscipiatur epistolis = c. 7; l. l. II, 1323.
 p. 630, 10. 15: Qui in — contenti sint = c. 10; l. l. II, 1323.
 p. 366, 25. 30: Si quis — prosequantur epistolis = c. 11; l. l. II, 1323.
 p. 366, 30 — p. 367, 5: Si quis — poenitus opperiri = c. 12; l. l. II, 1324.
 p. 629, 20: Ut in — experiantur examen = c. 20; l. l. II, 1326.
 p. 718, 30 — p. 719, 1 (*perperam concilio Niceno attributa*): Quae sunt — ecclesiam congregantur = c. 24; l. l. II, 1327.
 p. 622, 10—25: Episcopus ecclesiasticarum — condecet comprobante = c. 25; l. l. II, 1328.

Concilium Carthaginiense.*(Mansi, Concilia III, 699 sqq.).*

- p. 364, 20—30: Aurelius episcopus — sine periculo = c. 5; l. l. III, 711.
 p. 363, 15. 20: Item placuit — protulisse sententiam = c. 29; l. l. III, 729.
 p. 364, 1. 5: Item placuit — recedere noluerunt = c. 31; l. l. III, 729.
 p. 369, 5. 10: Item placuit — reprobi iudicentur = c. 32; l. l. III, 729.

Concilium Chalcedonense a. 451.*(Mansi, Concilia VII, 371 sqq.).*

- p. 617, 35 — p. 618, 1: Si quis — monachus anathematizetur = c. 2; l. l. VII, 373.
 p. 631, 1—10: Pervenit ad — increpationibus subiacebit = c. 3; l. l. VII, 373 sq.
 p. 631, 15. 20 = p. 640, 35 — p. 641, 1: Monachos vero (autem) — episcopo civitatis = c. 4; l. l. VII, 374.
 p. 631, 20 = p. 641, 5: Transgredientem vero — Dei (Domini) blasphemetur = c. 4; l. l. VII, 374 sq.
 p. 361, 30: De his — propriam firmitatem = c. 5; l. l. VII, 375.
 p. 368, 5. 10: Qui semel — elegerunt anathematizari = c. 7; l. l. VII, 375.
 p. 849, 20. 25: Clerici qui — communione priventur = c. 8; l. l. VII, 375.
 p. 369, 10—20: Si quis — ipsum iudicetur = c. 9; l. l. VII, 375 sq.
 p. 362, 25 — p. 363, 1: Non licere — gradu recedere = c. 10; l. l. VII, 376.
 p. 363, 5: Peregrinos clericos — ministrare debere = c. 13; l. l. VII, 377.
 p. 368, 20. 25: Clericos in — ecclesiam transierunt = c. 20; l. l. VII, 379.
 p. 369, 1: Non licere — periculo subiacebunt = c. 22; l. l. VII, 379.
 p. 622, 25. 30: Quoniam in — constitutionibus subiacebit = c. 26; l. l. VII, 380.

Concilium Epaonense a. 517.*(MG. Concilia I, 15 sqq.).*

- p. 251, 10: In monasteria — probetur admittere = c. 38; l. l. I, 28.

Concilium Gangrense ca. a. 324.*(Mansi, Concilia II, 1105 sqq.).*

- p. 365, 15: Si quis — anathema sit = c. 2; l. l. II, 1106.
 p. 766, 20: Si quis — anathema sit = c. 7; l. l. II, 1107.
 p. 365, 20 = p. 766, 20. 25: Si quis — anathema sit = c. 8; l. l. II, 1107.
 p. 365, 20. 25: Si quis — anathema sit = c. 10; l. l. II, 1107.
 p. 365, 25: Si quis — anathema sit = c. 18; l. l. II, 1108.
 p. 366, 1: Si quis — anathema sit = c. 19; l. l. II, 1108.

1) *Concilia Africanum, Ancyranum, Antiochenum, Carthaginiense, Chalcedonense, Gangrense, Laodicense, Neocaesariense, Nicenum I. a. 325., Sardicense allegantur secundum interpretationem a Dionysio Exigio saec. V. VI. confectam, cuius collectio edita est a Pithoeo, Codex canonum vetus ecclesiae Romanae, Lutetiae Parisiorum 1609 (= Migne, Patrol. lat. LXVII, 139 sqq.); nos remittimus ad conciliorum tomos editos a Mansi, qui partes collectionis Dionysianae ad annos singulorum conciliorum dispertivit.*

Concilium spurium Gradense a. 579.(Mansi, *Concilia IX*, 923).

- p. 588, 10: Cum in — suis consedisset = *l. l. IX*, 923.
 p. 588, 15. 20: His gestis — Martianus Petenatis =
l. l. IX, 923.

Concilium Laodicense ca. a. 360.(Mansi, *Concilia II*, 577 sqq.).

- p. 367, 5: Quod non — summe percipere = *c. 5*; *l. l. II*, 577.
 p. 367, 10: Quod non — ecclesia psallere = *c. 15*; *l. l. II*, 578.
 p. 365, 15: Quod non — omnibus clericis = *c. 20*; *l. l. II*, 579.
 p. 364, 15. 20: Quod non — ingredi tabernas = *c. 24*;
l. l. II, 579.
 p. 365, 15: Quod non — calicem benedicere = *c. 25*;
l. l. II, 579.
 p. 367, 20: Quod hi — non possint = *c. 26*; *l. l. II*, 579.
 p. 367, 20. 25: Quod non — accubitos sternere = *c. 28*;
l. l. II, 579.
 p. 363, 5: Quod non — proficisci canonicis = *c. 41*;
l. l. II, 581.
 p. 362, 25: Quod non — proficisci pontificis = *c. 42*;
l. l. II, 581.
 p. 367, 30: Quod non — ad altare = *c. 44*; *l. l. II*, 581.
 p. 614, 10. 15: Quod oporteat — presbiteris reddere =
c. 46; *l. l. II*, 581.
 p. 614, 15: Quod oporteat — facti sint = *c. 47*; *l. l. II*, 581.
 p. 368, 1: Quod non — posse congruere = *c. 55*; *l. l. II*, 582.
 p. 283, 25 (cf. p. 641, 40) = p. 368, 5: Quod non — a
 presbyteris (praesbiteris) = *c. 58*; *l. l. II*, 582.
 p. 641, 40 (cf. p. 283, 25; p. 368, 5): Non oportet —
 oblationes fieri = *c. 58*; *l. l. II*, 582.

Concilium Neocaesariense ca. a. 320.(Mansi, *Concilia II*, 543 sqq.).

- p. 635, 25. 30: Praesbyter si — paenitentia redigi =
c. 1; *l. l. II*, 543.
 p. 615, 15: Si quis — possit admitti = *c. 12*; *l. l. II*,
 545 sq.
 p. 630, 10: Corepiscopi autem — exhibent honorantur
 = *c. 13*; *l. l. II*, 546.
 p. 365, 10: Diaconi VII — liber insinuat = *c. 19*; *l. l. II*,
 546.

Concilium Nicenum I. a. 325.(Mansi, *Concilia II*, 678 sqq.).

- p. 360, 25: Interdixit per — suspitiones effugiunt =
c. 3; *l. l. II*, 679.
 p. 361, 10—20: De his — tempus autumnus = *c. 5*; *l. l. II*,
 679.
 p. 361, 20. 25: Propter multam — diaconus ordinatus =
c. 15; *l. l. II*, 681.
 p. 362, 1. 5: Quicumque temere — irrita comprobetur
 = *c. 16*; *l. l. II*, 682.
 p. 360, 25. 30: De clericis — a regula = *c. 17*; *l. l. II*,
 682.
 p. 361, 1—10: Pervenit ad — cessare debet = *c. 18*;
l. l. II, 682 sq.
 p. 362, 5. 10: Quoniam sunt — vota persolvere = *c. 20*;
l. l. II, 684.

- p. 718, 30 — p. 719, 1 (*perperam concilio Niceno attributa*):
 Quae sunt — ecclesiam congregantur = *Concil.*
Antiochenum c. 24; Mansi, *Concilia II*, 1327.

Concilium Nicenum II. a. 787.(Mansi, *Concilia XII*, 951 sqq. *XIII*, 1 sqq.).

- p. 519, 35 — p. 520, 10: Tyrannus quidam — honore
 restitutae = *l. l. XIII*, 197.
 p. 518, 40 — p. 519, 5: Adoratio multis — manufactis
 inmutare = *l. l. XIII*, 405.

Concilium Parisiense a. 825.(Libellus synodalis, *MG. Concilia II*, 481 sqq. — *Loci patrum ex hoc libello in epitome, l. l. II*, 535 sqq., repetiti inter singulos patres annotati sunt).

- p. 536, 1: Congruum necessariumque — abdicare prae-
 sumunt = *l. l. II*, 484, 25.
 p. 538, 20 (*perperam Augustino attributa*): Sicut in —
 ludificando ingerunt = *l. l. II*, 487, 5.
 p. 539, 5. 10: Nunc qualis = Gregorii papae cf. *l. l. II*,
 487, 25.
 p. 540, 30 (*perperam Gregorio partim attributa*): Haec
 contra — inoleverit ponere cf. *l. l. II*, 489, 15. 20.
 p. 541, 20: Haec de — sentiant prosequendum = *l. l. II*,
 490, 25.
 p. 544, 20 (*perperam Augustino attributa*): Qua ratione —
 adorari vetuerint cf. *l. l. II*, 494, 10. 15 et p. 529, 40,
 ubi Ambrosio *perperam* attribuuntur.
 p. 547, 10: Haec autem — vindicare volunt cf. *l. l. II*,
 497, 1.
 p. 547, 1. 5: Si enim — sequendumque reliquit = *l. l. II*,
 497, 20. 25.
 p. 547, 20. 25: Ne igitur — evidenter ostendunt = *l. l. II*,
 497, 30.
 p. 547, 35: Tale quid — legimus fecisse = *l. l. II*,
 498, 1. 5.
 p. 548, 10. 15: Nam et — nihil est = *l. l. II*, 498, 20.
 p. 549, 1: Haec ideo — qui imagines = *l. l. II*, 499, 10.

Concilium Parisiense a. 829.(MG. *Concilia II*, 606 sqq. — *Quae capita recepta sint in relatione episcoporum ad Hludovicum imperatorem a. 829. (MG. Capit. II, 26 sqq.) et iterum in concilio Aquisgranensi a. 836. (MG. Concilia II, 705 sqq.) repetita, elucidare conati sumus. V. etiam infra sub: Relatio episcoporum ad Hludovicum imperatorem a. 829.*)

- p. 705, 15—25: de qua — se habeant = *Concil. Parisiense 829 lib. I c. 1*; *l. l. II*, 610 sq.
 p. 708, 15—25: Didicimus sane — obprobrium inferatur
 = *ib. I c. 21*; *l. l. II*, 626 sq. (*Relatio episcoporum c. 16*; *l. l. II*, 34).
 p. 708, 25. 30: Comperimus etiam — consensu inhibui-
 mus = *ib. I c. 21*; *l. l. II*, 627 (*Relatio c. 17*; *l. l. II*,
 34 sq.).
 p. 711, 25—35: Comperimus quorundam — eos negle-
 guntur = *ib. I c. 25*; *l. l. II*, 628 (*Relatio c. 10*; *l. l. II*,
 32 sq.).
 p. 715, 1—10: Ut quid — pacificare noverunt = *ib. II c. 1*;
l. l. II, 649 sq. (*Relatio c. 56*; *l. l. II*, 46 sq.).
 p. 715, 10—30: Ad quid — thronus eius = *ib. II c. 1*;
l. l. II, 650 (*Relatio c. 56*; *l. l. II*, 47).
 p. 716, 1—10: Regale namque — divinitus commisso =
ib. II c. 2; *l. l. II*, 651 sq. (*Relatio c. 56*; *l. l. II*, 47).
 p. 716, 10—30: De ministerio — est illi = *ib. II c. 2*;
l. l. II, 652 sq. (*Relatio c. 56*; *l. l. II*, 47 sq.).

p. 714, 1-10: Haec nos — adnotavimus cf. *ib. lib. III praef.*; l. l. II, 668, 10 (*Relatio c. 55*; l. l. II, 46).

p. 714, 30. 35: De his — porrigenda devovimus cf. *ib. lib. III praef.*; l. l. II, 668, 15 (*Relatio c. 55*; l. l. II, 46).

p. 714, 35 — p. 715, 1: ut aperte — nostrarum fideliter cf. *ib. lib. III praef.*; l. l. II, 668, 20 (*Relatio c. 55*; l. l. II, 46).

p. 716, 35 — p. 717, 25: Petimus humiliter — contempnendum est = *ib. III cc. 8. 9*; l. l. II, 673 (*Relatio cc. 21-23*; l. l. II, 35 sq.).

p. 717, 25 — p. 718, 10: Illud etiam — delectamur salvatione = *ib. III c. 10*; l. l. II, 674 (*Relatio c. 23*; l. l. II, 36 sq.).

p. 719, 15: Iterum monendo — periculum generabitur = *ib. III c. 22*; l. l. II, 677 (*Relatio c. 57*; l. l. II, 48).

p. 719, 20: Similiter deposcimus — crebrius manifestatum = *ib. III c. 23*; l. l. II, 677 (*Relatio c. 58*; l. l. II, 48).

p. 719, 20 — p. 720, 5: Sed et — cupido munerum = *ib. III c. 23*; l. l. II, 677 sq. (*Relatio c. 59*; l. l. II, 48 sq.).

p. 720, 5-15: Rogamus etiam — minime repperiatur = *ib. III c. 24*; l. l. II, 678 (*Relatio c. 59*; l. l. II, 49).

p. 720, 20 — p. 721, 1: Nam et — virtute sua = *ib. III c. 25*; l. l. II, 678 sq. (*Relatio c. 60*; l. l. II, 49 sq.).

p. 721, 5. 10: His omnibus — tenebantur corrigentur = *ib. III c. 26*; l. l. II, 679 (*Relatio c. 61*; l. l. II, 50).

p. 721, 15-30: Nam et — exposcebat habuimus = *ib. III c. 26*; l. l. II, 679 sq. (*Relatio c. 61*; l. l. II, 50 sq.).

p. 721, 30 — p. 722, 1: Porro de — potius augeatur = *ib. III c. 27*; l. l. II, 680 (*Relatio c. 62*; l. l. II, 51).

Concilium Romanum a. 465.

(*Mansi, Concilia VII, 959 sqq.*).

p. 554, 5-20: Quoniam religiosus — claudatur illicitis = *cc. 1-4*; l. l. VII, 960 sq.

p. 551, 15 — p. 556, 5: Etiam si nulla — conservet aeternitas = *Epistola episcoporum Tarraconensium ad Hilarem papam, recitata in concilio*; l. l. VII, 924 sq. (*reg.*; *ib. VII, 963*).

Concilium Romanum a. 502.

(*Mansi, Concilia VIII, 261 sqq.*).

p. 719, 1. 5: Sinodali igitur — commissa docetur = *c. 3*; l. l. VIII, 266.

p. 766, 25. 30: Iniquum est — aliud transferri = *c. 3*; l. l. VIII, 267.

p. 624, 15. 20: His ergo — atque peregrinos = *c. 4*; l. l. VIII, 267.

Concilium Romanum a. 595.

(*Opera Gregorii M. II, app. col. 1288 sqq.* = *Mansi, Concilia IX, 1226 sqq.*).

p. 626, 15. 20: Verecundus mos — proventus subeant = *c. 2*; *Opp. Gregorii M. II, app. col. 1289* (*Mansi, Concilia IX, 1226*).

Concilium Romanum a. 721.

(*Mansi, Concilia XII, 261 sqq.*).

p. 563, 10 — p. 564, 5: Cum simus — fructibus sordescat = *Oratio Gregorii II. in concilio habita*; l. l. XII, 262 sq.

p. 554, 20 — p. 555, 5: Vere cognoscimus — radicitus evellatur = *Responsio episcoporum*; l. l. XII, 263.

Concilium Romanum a. 743.

(*Forma minor, MG. Concilia II, 30 sqq.*).

p. 582, 20 — p. 583, 1: Consobrinam neptem — loci consideraverit = *c. 6*; l. l. II, 31.

Concilium Sardicense a. 347.

(*Mansi, Concilia III, 21 sqq.*).

p. 363, 10. 15: Osius episcopus — concordiam custodiet = *c. 16*; l. l. III, 28.

p. 363, 20. 25: Ianuarius episcopus — facere audeat = *c. 18*; l. l. III, 29.

Concilium Seligenstadense a. 1023.

(*MG. Constitutiones I, 635 sqq.*).

p. 821, 25. 30: Interrogatum est — poenitentiam agat = *c. 7*; l. l. I, 637.

p. 822, 1: Statuit quoque — rei habeantur = *c. 14*; l. l. I, 638.

Concilium Toletanum IV. a. 633.

(*Mansi, Concilia X, 611 sqq.*).

p. 413, 10. 15: Prona est — vitae habeant = *c. 24*; l. l. X, 626.

p. 250, 30. 35: Ignorantia mater — operum disciplina = *c. 25*; l. l. X, 626.

p. 250, 35 — p. 251, 1: Quando presbyteri — baptismum celebrent = *c. 26*; l. l. X, 627.

Concilium Toletanum IX. a. 655.

(*Mansi, Concilia XI, 23 sqq.*).

p. 719, 10: Omnis itaque — praeparat abstrahenti = *c. 1*; l. l. XI, 25.

Concilium Trullanum a. 692.

(*Mansi, Concilia XI, 922 sqq.*).

p. 513, 1: In quibusdam — peccata mundi = *c. 82*; l. l. XI, 977.

p. 513, 5: Secundum humanam — mundi redemptio = *c. 82*; l. l. XI, 980.

Cyprianus († 258).

(*Opera ed. Hartel I-III. Vindobonae 1868 sqq.*).

p. 432, 5. 10: Nunc nobis — quam potestate = *De habitu virginum*; l. l. I, 189.

p. 432, 15: Ut quae — virginitatis expectant = *ib.*; l. l. I, 189 sq.

p. 432, 15. 20: Quodsi Christum — et spiritu = *ib.*; l. l. I, 190.

p. 432, 20-30: Virgo non — obstinata certatio = *ib.*; l. l. I, 191.

p. 432, 30: Neminem Christianum — mansura amplecti = *ib.*; l. l. I, 192.

p. 432, 30 — p. 433, 15: Scriptum est — possis adamari = *ib.*; l. l. I, 193 sq.

p. 433, 15: Ornamentorum ac — feminis congruunt = *ib.*; l. l. I, 195.

p. 433, 15: Fugiant castae — ornamenta meretricum = *ib.*; l. l. I, 196.

p. 433, 15. 20: Hoc Deus — hoc denotat = *ib.*; l. l. I, 197.

p. 433, 20: Sericum et — pectoris perdiderunt = *ib.*; l. l. I, 197.

p. 433, 20: Virgines certe — debere numerari = *ib.*; l. l. I, 200.

- p. 433, 20. 25: Audite itaque — forma sincera = *De habitu virginum* l. l. I, 201 sq.
- p. 433, 25: Vince vestem — ad gaudium = *ib.*; l. l. I, 202.
- p. 433, 25: Lata et — ut occidat = *ib.*; l. l. I, 202.
- p. 433, 25. 30: Servate virgines — maximum castitatis = *ib.*; l. l. I, 202.
- p. 433, 30. 35: Quod futuri — concupiscentiam deprimat = *ib.*; l. l. I, 203.
- p. 433, 35 — p. 434, 10: Primus homo — pervenite feliciter = *ib.*; l. l. I, 204 sq.
- p. 775, 40 — p. 776, 10: Episcopatus unus — eius animamur = *De catholicae ecclesiae unitate* c. 5; l. l. I, 214.
- p. 774, 30 — p. 775, 10: Dominus dicit — ecclesiam Christi — *ib.* cc. 6—8; l. l. I, 215 sqq.
- p. 773, 20—30: Panis vitae — non recedamus = *De dominica oratione* c. 18; l. l. I, 280.
- p. 775, 10—25: Non est — traditone mutare = *Epistola* 63 c. 14; l. l. II, 712.
- p. 775, 10: Ille sacerdos — videt optulisse = *ib.*; l. l. II, 713.

Ps.-Cyprianus.

- p. 650, 10—40: Nonus abusiois — poena habebit = *De duodecim abusivis saeculi* c. 9; l. l. III, 166.

Cyrillus († 444).

(Opera ed. Aubert I—VI. Parisiis 1638).

- p. 224, 10: Immo multum — sit factus = *Epistola ad monachos Aegypti*; l. l. V, 2, 7 (Mansi, Concilia V, 481).
- p. 224, 20. 25: Quomodo proprius — ex ea = *ib.*; l. l. V, 2, 15 (Mansi V, 487).
- p. 224, 25—35: Sicut enim — per Christum = *ib.*; l. l. V, 2, 18 (Mansi V, 489).
- p. 224, 35: Columus autem — secundum nos = *ib.*; l. l. V, 2, 19 (Mansi V, 490).
- p. 238, 25: Quamvis enim — patre procedit = *Epistola ad Nestorium*; l. l. V, 2, 74.
- p. 154, 25: Dicendo enim — ad alterum = *Epistola ad Eulogium presbyterum*; l. l. V, 2, 134.
- p. 154, 25: Nestorius itaque — Dei verbum = *ib.*; l. l. V, 2, 134.
- p. 511, 25 (in sermone Matthei evangelistae): Depingitur enim — factus homo cf. Mansi, Concilia XII, 1068.
- p. 511, 25. 30 (in sermone Matthei evangelistae): Imaginum nobis — habens visionem cf. Mansi XII, 1068.
- p. 511, 30: Quemadmodum imaginem — regem aspiciat cf. MG. Epistolae V, 33 (= MG. Concilia II, 92).

Dionysius Areopagita (saec. IV.).

(Opera ed. Corderius I. II. Parisiis 1644).

- p. 91, 30. 35 = p. 512, 35. 40: Pr(a)edicta enim — invisibiles pr(a)efulgi = *De caelesti hierarchia* c. 1 § 3; l. l. I, 2 (Migne, Patrol. graeca III, 121); cf. MG. Epistolae V, 32.
- p. 91, 25. 30 = p. 512, 30. 35: Quid mirabile — respectus Dei = *Epistola ad Iohannem evangelistam*; l. l. I, 616; cf. MG. Epistolae V, 32 sq.

Disticha Catonis.

(F. Hauthal, Catonis philosophi liber. Berolini 1869).

- p. 121, 25: Proximus ille — ratione tacere = *ib.* I, 3, 2; l. l. p. 9.

Ebo archiepiscopus Remensis († 851).

- p. 702, 10—20 = p. 797, 5. 10 = p. 803, 1. 5 = p. 808, 1—10: Ego Ebo — episcopus subscripsi (subscribens firmavi) = *Resignatio Ebonis ab ipso conscripta*.
- p. 798, 1—20 = p. 809, 25 — p. 810, 5: Dum non habetur — similiter (ecclesiasticis legi) = *Decretum episcoporum de Ebonis restitutione, ab Ebone confectum (forma prior)*.
- p. 805, 10 — p. 806, 1: Dum non est — Emmo similiter = *Decretum episcoporum de Ebonis restitutione, ab Ebone confectum (forma altera)*.

Epyphanus episcopus Constantiae Cypri.

- p. 511, 30. 35: Etenim imperatores — cum imagine cf. Mansi, Concilia XII, 1069.

Eugenius v. Missale Muzarabicum.

Eusebius († ca. 340).

(Historia ecclesiastica Rufino interprete ed. Basileae 1523).

- p. 484, 25 — p. 485, 5 = p. 536, 5—20: Verum quia — indicium est = *ib.* VII c. 14; l. l. p. 165.
- p. 502, 25—40 = p. 550, 25—40: Erat quidem — habuisse perhibetur = *ib.* IX c. 9; l. l. p. 207.
- p. 625, 15. 20 = p. 673, 10. 15: Deus vos (constituit) — deos discernit (diiudicat) = *ib.* X c. 2; l. l. p. 218.

Excerptum ex suggestione Histriensium et Venetiarum ad Gregorium II. (715—731).

- p. 588, 20: Suggestendo ter — servuli vestri.

Faustus Reiensis (falso Paschasius, saec. V. ex.).

(Opera ed. Engelbrecht. Vindobonae 1891).

- p. 150, 20 — p. 151, 1: Itaque in — permanere memoratur = *De Spiritu sancto* II c. 4; l. l. p. 139 sq.
- p. 151, 1: Paulus apostolus — in saecula = *ib.*; l. l. p. 141.

Firmianus v. Lactantius.

Fridogisus abbas Sithiensis.

- p. 859, 1 — p. 860, 10: Quicquid ob — et subscripsi = *Statutum de canonicis s. Audomari et monachis s. Bertini* d. d. 839 Iun. 20 ed. M. Guérard, 'Collection de documents inédits sur l'histoire de France. Collection de cartulaires de France III: Cartulaire de l'abbaye de Saint Bertin, Paris' 1840, p. 87.

Fulgentius Ruspensis († 533).

(Opera ed. Mangeant. Parisiis 1684).

- p. 492, 25. 30 = p. 542, 35: Quia ipse — servies eis = *De fide orthodoxa epistola* 8 c. 4 § 9; l. l. p. 200.
- p. 492, 30 = p. 542, 40: Vera enim — Dei servitio = *ib.*; l. l. p. 201.
- p. 492, 30. 35: Sic veraciter — servitutis obsequium = *ib.* c. 7 § 15; l. l. p. 203.
- p. 610, 40 — p. 611, 1: Quantum pertinet — celsior invenitur = *De veritate praedestinationis et gratiae* II c. 38; l. l. p. 477.
- p. 627, 30. 35: Non ideo — conversationis exemplum = *ib.*; l. l. p. 477.
- p. 650, 40 — p. 651, 5: Clementissimus quoque — securitate pugnatur = *ib.*; l. l. p. 477.
- p. 238, 35. 40 (perperam Augustino attributa): In illa — filioque procedit = *De fide* c. 1; l. l. p. 503.

Gelasius I. papa (492—496).

- p. 610, 35: Duae sunt — examine rationem = *Epistola ad Anastasium imperatorem* ed. Thiel, *Epistolae Romanorum pontificum I* ('Braunsberg' 1868), p. 349.
- p. 555, 5. 10: Necessaria rerum — per diversas = *Decreta c. 1*; reg.: Jaffé-K. n. 636.
- p. 614, 30. 35: Baptizandi sibi — praeventus abscedat = *ib. c. 10*; reg.: Jaffé-K. n. 636.
- p. 369, 25 — p. 370, 1: Consequens fuit — spelunca latronum = *ib. c. 15*; reg.: Jaffé-K. n. 636.
- p. 622, 35 — p. 623, 5: Quattuor tam — non taceri = *ib. c. 27*; reg.: Jaffé-K. n. 636.

Gennadius (saec. V. ex.).

(*De ecclesiasticis dogmatibus* ed. Opera Augustini ed. Benedict. VIII, app. p. 75 sqq. — V. etiam supra p. 891 sq. sub Ps.-Augustino).

- p. 150, 15 (*perperam Augustino attributa*): Non ergo — veritas contulit = *De eccl. dogm. c. 2*; l. l. VIII, app. p. 75.
- p. 153, 15. 20 (*perperam Augustino attributa*): Ergo Dei — unus filius = *ib. c. 2*; l. l.
- p. 92, 10. 15: Sacrorum corpora — sed Eunomianus = *ib. c. 40*; l. l. p. 79.
- p. 117, 30 (*Augustino in dogmatibus suis attributa*): Igitur ante — perceptione linguarum; v. p. 117 ann. 7.

Germanus patriarcha Constantinopolitanus (715—730).

- p. 518, 5—15: Epistolam vestrae — soli offertur = *Epistola ad Iohannem episcopum Synadorum*; Mansi, *Concilia XIII*, 100.
- p. 518, 15: In sanctis — in aeternum = *ib.*; l. l.
- p. 518, 15—25: Neque enim — eius deitatem = *ib.*; l. l.
- p. 518, 25—40: Simili enim — glorificavit eos = *ib.*; l. l.

Gregorius I. papa (590—604).

(*Opera* ed. Benedict. I—IV. Parisiis 1705. — *Epistolae*: MG. *Epistolae I. II.* — *De Taione* v. MG. *Concilia II*, 336 ann. 4 et infra in hoc indice).

- p. 678, 25. 30: cuius studium — oblatione mundaret cf. *Moralia I c. 9 § 13*; *Opera I*, 21.
- p. 125, 30 = p. 224, 35 — p. 225, 1: Eratque vir — divinitatis exaltat = *ib. I c. 18 § 26*; l. l. I, 26.
- p. 125, 30. 35 = p. 225, 1. 5: Quia omnis — esset accepit = *ib. II c. 23 § 42*; l. l. I, 55.
- p. 356, 5—15 (*ex Taione II c. 36*): Ipse namque — similitudinis obscurat = *ib. V c. 45 § 82*; l. l. I, 177 sq.
- p. 356, 15—25 (*ex Taione II c. 36*): Cum per — rectitudine oberret = *ib. V c. 45 § 83*; l. l. I, 178.
- p. 344, 5—15 (*ex Taione II c. 34*): Predicator quisque — esse pertimescat = *ib. X c. 6 § 8*; l. l. I, 341.
- p. 500, 5. 10: Bene ergo — corporaliter abstraxit = *ib. X c. 6 § 9*; l. l. I, 341.
- p. 500, 10: Haec Nathan — humiliter stravit = *ib. X c. 6 § 9*; l. l. I, 342.
- p. 351, 5—20 (*ex Taione II c. 39*): Cum sacerdos — mundo loquuntur = *ib. XI c. 15 § 23*; l. l. I, 374 sq.
- p. 360, 15. 20 (*ex Taione II c. 40*): Plerumque fit — ore quaerit = *ib. XII c. 54 § 62*; l. l. I, 416.
- p. 337, 30 — p. 338, 1 (*ex Taione II c. 32*): Facies sanctae — non intellegunt = *ib. XIII c. 20 § 23*; l. l. I, 425.
- p. 359, 10. 15 (*ex Taione II c. 38*): Deus omnipotens — quam probare = *ib. XIX c. 25 § 46*; l. l. I, 628.
- p. 359, 15. 20 (*ex Taione II c. 38*): Quid hoc — probatione credimus = *ib. XIX c. 25 § 46*; l. l. I, 628.

LL. Concilia II.

- p. 337, 15. 20 (*ex Taione II c. 32*): Sancti viri — animalia terrae = *ib. XXI c. 15 § 22*; l. l. I, 689 sq.
- p. 337, 20. 25 (*ex Taione II c. 32*): Homo quippe — velle timeri = *ib. XXI c. 15 § 23*; l. l. I, 690.
- p. 346, 30 — p. 347, 10 (*ex Taione II c. 35*): Nos quia — iniquitatis increpare = *ib. XXIII c. 13 § 26*; l. l. I, 742 sq.
- p. 126, 1: Qui humilis — in fortitudine = *ib. XXVII c. 2 § 3*; l. l. I, 853.
- p. 126, 1. 5: Legislator Moyses — sine adoptione = *ib. XXVII c. 2 § 3*; l. l. I, 853.
- p. 225, 5: Mediatori vero — quod redarguit = *ib. XXVII c. 2 § 3*; l. l. I, 853.
- p. 238, 15: Post autem — insensibilitatis sumpsit = *ib. XXVII c. 17 § 34*; l. l. I, 868.
- p. 354, 30 — p. 355, 1 (*ex Taione II c. 36*): Omnis spiritalis — delectari conspicit = *Homil. in Ezechielem I*, 12 § 29; l. l. I, 1304.
- p. 355, 1. 5 (*ex Taione II c. 36*): Paulus apostolus — afflicta cogitatione = *ib. I*, 12 § 29; l. l. I, 1304.
- p. 355, 1 (*ex Taione II c. 36*): Nullum quippe — comedit me = *ib. I*, 12 § 30; l. l. I, 1304.
- p. 355, 5. 10 (*ex Taione II c. 36*): Quid est — frixuram patitur = *ib. I*, 12 § 30; l. l. I, 1304.
- p. 355, 10—25 (*ex Taione II c. 36*): Quantum frixura — holocaustum fiat = *ib. I*, 12 § 30; l. l. I, 1304 sq.
- p. 355, 25. 30 (*ex Taione II c. 36*): Simila itaque — in obsidionem = *ib. I*, 12 § 30; l. l. I, 1305 sq.
- p. 355, 30 — p. 356, 5 (*ex Taione II c. 36*): Quid est — prodere recusat = *ib. I*, 12 § 31; l. l. I, 1306.
- p. 356, 5 (*ex Taione II c. 36*): Circumdat doctor — vigilantior vivat = *ib. I*, 12 § 32; l. l. I, 1306.
- p. 359, 35 — p. 360, 15 (*ex Taione II c. 40*): Nonnulli episcoporum — non requirit = *Homil. in evangelia I*, 4 § 4; l. l. I, 1449.
- p. 404, 20 — p. 405, 1 (*ex Taione V c. 2*): Nemo aestimet — feminas prohibere = *ib. I*, 6 § 3; l. l. I, 1454.
- p. 774, 10. 15: Qui ergo — ieiuna remaneret = *ib. I*, 8 § 1; l. l. I, 1461.
- p. 774, 15. 20: Bonus pastor — alimento satiaret = *ib. I*, 14 § 1; l. l. I, 1484.
- p. 619, 20. 25: Qui non — animam ponere = *ib. I*, 14 § 1; l. l. I, 1484 sq.
- p. 618, 1—15: Vobis enim — sacerdotio privantur = *ib. I*, 17 § 13; l. l. I, 1503.
- p. 378, 15 (*ex Taione II c. 44*): Clericus ammonendus — aestimatio gravatur = *ib. I*, 17 § 18; l. l. I, 1505.
- p. 358, 35 — p. 359, 1 (*ex Taione II c. 38*): Praedicatorum sancti — damnari metuebant = *ib. II*, 26 § 4; l. l. I, 1555.
- p. 359, 1—10 (*ex Taione II c. 38*): Horum profecto — absolvere conatur = *ib. II*, 26 § 5; l. l. I, 1555.
- p. 359, 20. 25 (*ex Taione II c. 38*): Causae videlicet — sinite abire = *ib. II*, 26 § 6; l. l. I, 1555 sq.
- p. 359, 25 (*ex Taione II c. 38*): Scilicet ut — quod fecit = *ib. II*, 26 § 6; l. l. I, 1556.
- p. 359, 25. 30 (*ex Taione II c. 38*): Sub magno — erat fiat = *ib. II*, 26 § 6; l. l. I, 1556.
- p. 260, 25: Ille vere — quod credit = *ib. II*, 26 § 9; l. l. I, 1557.
- p. 336, 25 — p. 337, 1 (*ex Taione II c. 32*; cf. p. 619, 30. 35): Cum rerum — elationis extinguat = *Regula pastoralis lib. I. prooem.*; l. l. II, 1.
- p. 619, 30. 35 (cf. p. 336, 25): Cum rerum — consideratione cognoscat = *ib. lib. I. prooem.*; l. l. II, 1.

- p. 338, 25. 30 (*ex Taione II c. 37*): Sunt plerique — illius ignorant = *ib. lib. I. prooem.*; l. l. II, 2.
- p. 338, 30 (*ex Taione II c. 37*): Ut quia — ianua repellantur = *ib. lib. I. prooem.*; l. l. II, 2.
- p. 707, 30. 35: Recte docens — loquendo propagetur = *ib. lib. I. prooem.*; l. l. II, 2.
- p. 339, 1-25 (*ex Taione II c. 37*): Sunt nonnulli — qui sequuntur = *ib. lib. I. prooem.*; l. l. II, 2 sq.
- p. 338, 30 — p. 339, 1 (*ex Taione II c. 37*; cf. p. 637, 15. 20; 567, 1; 709, 10): Nulla ars — carnis erubescunt = *ib. I c. 1*; l. l. II, 2.
- p. 637, 15. 20 (cf. p. 338, 30; 567, 1; 709, 10): Nulla ars — regimen animarum = *ib. I c. 1*; l. l. II, 2.
- p. 567, 1 (cf. p. 328, 30; 637, 10; 709, 10): Ab imperitis — regimen animarum = *ib. I c. 1*; l. l. II, 2 sq.
- p. 709, 10 (cf. p. 338, 30; 567, 1; 637, 15. 20): Quia artium — sui ignoros = *ib. I c. 1*; l. l. II, 2.
- p. 348, 25-35 (*ex Taione II c. 39*; cf. p. 612, 15): Sunt nonnulli — lutum sumunt = *ib. I c. 2*; l. l. II, 3 sq.
- p. 612, 15 (cf. p. 348, 30): Cum pastor — grex sequatur = *ib. I c. 2*; l. l. II, 4.
- p. 339, 25 (*ex Taione II c. 37*): Indigni quique — profundum maris = *ib. I c. 2*; l. l. II, 4.
- p. 349, 1 (*ex Taione II c. 39*; cf. p. 612, 15): Nemo amplius — peccator honoratur = *ib. I c. 2*; l. l. II, 4.
- p. 349, 1. 5 (*ex Taione II c. 39*; cf. p. 612, 20. 25): Qui ad — poena cruciaret = *ib. I c. 2*; l. l. II, 4.
- p. 612, 20. 25 (cf. p. 349, 1. 5): Qui ergo — poena cruciaret = *ib. I c. 2*; l. l. II, 4.
- p. 339, 25. 30 (*ex Taione II c. 37*): Ne temerare — in caelis = *ib. I c. 3*; l. l. II, 4.
- p. 339, 30 — p. 340, 5 (*ex Taione II c. 37*): Plerumque adversitatis — flagella revocassent = *ib. I c. 3*; l. l. II, 5.
- p. 349, 5-20 (*ex Taione II c. 39*): Saepe suscepta — teste peccamus = *ib. I c. 3*; l. l. II, 5 sq.
- p. 349, 20 (*ex Taione II c. 39*): Haec proferentes — pedem ponant = *ib. I c. 3*; l. l. II, 6.
- p. 341, 20-30 (*ex Taione II c. 41*): Sunt nonnulli — non amare = *ib. I c. 5*; l. l. II, 6.
- p. 341, 30 — p. 342, 1 (*ex Taione II c. 41*): Si nostri — publicum nostrum = *ib. I c. 5*; l. l. II, 7.
- p. 342, 1-10 (*ex Taione II c. 41*): Sunt nonnulli — invitatus oboedire = *ib. I c. 6*; l. l. II, 7.
- p. 706, 35 — p. 707, 1: Nullus episcopale — non cupide cf. *ib. I c. 8*; l. l. II, 8.
- p. 340, 5-30 (*ex Taione II c. 37*): Plerumque qui — vulnus portat = *ib. I c. 9*; l. l. II, 9 sq.
- p. 338, 1. 5 (*ex Taione II c. 32*; cf. p. 567, 1-15): Ille modis — debet provehi = *ib. I c. 10*; l. l. II, 10.
- p. 567, 1-15 (cf. p. 338, 1-10): Ille igitur — ecce adsum = *ib. I c. 10*; l. l. II, 10.
- p. 338, 5. 10 (*ex Taione II c. 32*): qui ad — recte pervenit = *ib. I c. 10*; l. l. II, 10.
- p. 338, 10-20 (*ex Taione II c. 32*; cf. p. 619, 25. 30): Qui ita — auctor ruinae = *ib. I c. 10*; l. l. II, 10 sq.
- p. 619, 25. 30 (cf. p. 338, 20): Terrenis desideriis — auctor ruinae = *ib. I c. 10*; l. l. II, 11.
- p. 338, 20. 25 (*ex Taione II c. 32*): Sollertiter se — culpae aliorum = *ib. I c. 11*; l. l. II, 11.
- p. 349, 20. 25 (*ex Taione II c. 39*): Caecus pastor — ponat nescit = *ib. I c. 11*; l. l. II, 11.
- p. 349, 25 (*ex Taione II c. 39*): Claudus vero — non sequuntur = *ib. I c. 11*; l. l. II, 11.
- p. 349, 25. 30 (*ex Taione II c. 39*): Parvo autem — delicta reprobamus = *ib. I c. 11*; l. l. II, 11.
- p. 349, 30 — p. 350, 5 (*ex Taione II c. 39*): Sunt nonnulli — curvum tenet = *ib. I c. 11*; l. l. II, 11.
- p. 350, 5 — p. 351, 5 (*ex Taione II c. 39*): Lippus namque — propria devastant = *I c. 11*; l. l. II, 12 sqq.
- p. 708, 5. 10: Tantum debet — non relinquens = *ib. II c. 1*; l. l. II, 14.
- p. 346, 1. 5 (*ex Taione II c. 35*): Doctor etenim — supernis clamat = *ib. II c. 3*; l. l. II, 15.
- p. 346, 5. 10 (*ex Taione II c. 35*): Recte tamen — intellectu vacuetur = *ib. II c. 3*; l. l. II, 15 sq.
- p. 346, 10. 15 (*ex Taione II c. 35*): Auro videlicet — tinctum nescit = *ib. II c. 3*; l. l. II, 16.
- p. 343, 30 (*ex Taione II c. 34*): Sit rector — errorem derelinquit = *ib. II c. 4*; l. l. II, 16.
- p. 337, 1. 5 (*ex Taione II c. 32*): Isaia quoque — praeco mutus = *ib. II c. 4*; l. l. II, 17.
- p. 346, 15. 20 (*ex Taione II c. 35*): Cum rector — ad sobrietatem = *ib. II c. 4*; l. l. II, 17.
- p. 346, 25. 30 (*ex Taione II c. 35*): Sacerdos semper — sacerdotis clament = *ib. II c. 4*; l. l. II, 17.
- p. 346, 20. 25 (*ex Taione II c. 35*): Ne igitur — observatione teneatis = *ib. II c. 4*; l. l. II, 18.
- p. 337, 25 (*ex Taione II c. 32*): Cuncti qui — pensare conditionis = *ib. II c. 6*; l. l. II, 20.
- p. 337, 25 (*ex Taione II c. 32*): Nam sicut — fuisse memorantur = *ib. II c. 6*; l. l. II, 20.
- p. 343, 30 — p. 344, 1 (*ex Taione II c. 34*): Sit rector — exercere formidet = *ib. II c. 6*; l. l. II, 20.
- p. 344, 1. 5 (*ex Taione II c. 34*): Omnes homines — sed prodesse = *ib. II c. 6*; l. l. II, 20.
- p. 337, 25. 30 (*ex Taione II c. 32*): Necesse est — iacere substrati = *ib. II c. 6*; l. l. II, 20 sq.
- p. 344, 5 (*ex Taione II c. 34*): Quam videlicet — aequalitate componi = *ib. II c. 6*; l. l. II, 21.
- p. 344, 5 (*ex Taione II c. 34*): Quam tamen — ultionis anteferre = *ib. II c. 6*; l. l. II, 21.
- p. 631, 40 — p. 632, 1: Quid namque — latitudo figuratur = *ib. II c. 7*; l. l. II, 25.
- p. 632, 1. 5: Aurum igitur — vacare debuerunt = *ib. II c. 7*; l. l. II, 27.
- p. 632, 5 (*ex Taione II c. 34*): lapides — negotiis inherent = *ib. II c. 7*; l. l. II, 26.
- p. 708, 10: *Ex Taione II c. 39* haec — amor suus = *ib. II c. 8*; l. l. II, 2.
- p. 709, 15. 20: *Ex Taione II c. 39* bonum — aspiratione renovetur = *ib. II c. 11*; l. l. II, 33.
- p. 337, 5. 10 (*ex Taione II c. 32*): Fortes perseverantesque — splendore fulgescant = *ib. II c. 11*; *Opp. II*, 34.
- p. 337, 10. 15 (*ex Taione II c. 32*): Necesse est — numquam recedant = *ib. II c. 11*; l. l. II, 34.
- p. 567, 15: Quia cum — debet enodare = *ib. II c. 11*; l. l. II, 34.
- p. 345, 20 — p. 346, 1 (*ex Taione II c. 35*; cf. p. 568, 5; 709, 25): Quia igitur — audientium debet = *ib. lib. III. prooem.*; l. l. II, 33 sq.
- p. 568, 5. 10 (cf. p. 345, 25. 30; 709, 25): Pro qualitate — numquam recedat = *ib. lib. III. prooem.*; l. l. II, 34.
- p. 709, 25 (cf. p. 345, 20. 25; 568, 5. 10): Ut enim — aliis prosunt = *ib. lib. III. prooem.*; l. l. II, 34.
- p. 255, 5: Aliter ammonendi — aliter subditi = *ib. III c. 4*; l. l. II, 37.
- p. 378, 15. 20 (*ex Taione II c. 44*): Clerici discant — imperiis subiaceant = *ib. III c. 4*; l. l. II, 37.
- p. 378, 20 (*ex Taione II c. 44*): Ut nec — superior extollat = *ib. III c. 4*; l. l. II, 37.

- p. 378, 20 (ex *Taione II c. 44*): Clerici discant — sunt clerici = *ib. III c. 4; l. l. II, 38.*
- p. 378, 20 (ex *Taione II c. 44*): Ut tanto — est clericis = *ib. III c. 4; l. l. II, 38.*
- p. 378, 25 (ex *Taione II c. 44*): Ne praepositorum — ne recusent = *ib. III c. 4; l. l. II, 39.*
- p. 378, 25. 30 (ex *Taione II c. 44*): Quia facta — reprehendenda iudicantur = *ib. III c. 4; l. l. II, 39.*
- p. 379, 1—25 (ex *Taione II c. 42*): Ammonendi sunt — contra Dominum = *ib. III c. 4; l. l. II, 39.*
- p. 378, 30 (ex *Taione II c. 44*): Plerosque clericos — dura conpescit = *ib. III c. 7; l. l. II, 41.*
- p. 378, 30 (ex *Taione II c. 44*): Quia dum — plurimis increpantur = *ib. III c. 7; l. l. II, 41.*
- p. 380, 20 (ex *Taione II c. 43*): Plerumque subditi — caeteros dedignantur = *ib. III c. 8; l. l. II, 41.*
- p. 380, 20 (ex *Taione II c. 43*): Dum singulariter — quae agunt = *ib. III c. 8; l. l. II, 41.*
- p. 379, 25 — p. 380, 5 (ex *Taione II c. 42*): Ammonendi sunt — imitari noluerunt = *ib. III c. 10; l. l. II, 45 sq.*
- p. 380, 20 — p. 381, 1 (ex *Taione II c. 43*): Subtiliter itaque — sua fecissent = *ib. III c. 10; l. l. II, 46.*
- p. 381, 5 (ex *Taione II c. 43*): Nostra nimirum — labore facit = *ib. III c. 10; l. l. II, 46.*
- p. 381, 5—15 (ex *Taione II c. 43*): Dum se — ossium invidia = *ib. III c. 10; l. l. II, 46.*
- p. 381, 15 (ex *Taione II c. 43*): Per livoris — robusta deperire = *ib. III c. 10; l. l. II, 46.*
- p. 381, 20 (ex *Taione II c. 43*): Ille est — non doceri = *ib. III c. 10; l. l. II, 47.*
- p. 265, 25: Hinc Paulus — non utantur = *ib. III c. 26; l. l. II, 77.*
- p. 265, 25: Ut videlicet — non reflectant = *ib. III c. 26; l. l. II, 77.*
- p. 611, 15—25: Gallus cum — operibus clament = *ib. III c. 40; l. l. II, 100.*
- p. 774, 20. 25: Haec namque — fidelium sumitur = *Dialogorum lib. IV c. 58; l. l. II, 472.*
- p. 146, 1: Da quaesumus — passione respiremus = *Liber sacramentorum ad fer. II. post Palmas; l. l. III, 61.*
- p. 146, 1: Praesta quaesumus — passionem liberemur = *ib. ad fer. IV. post Palmas; l. l. III, 64.*
- p. 146, 1. 5: Concede quaesumus — ascendisse credimus = *ib. in ascensam Domini; l. l. III, 94.*
- p. 146, 5: Deus qui — dignatus es = *ib. ad exaltationem s. crucis; l. l. III, 128.*
- p. 777, 1—10: Deus qui — actibusque clarescat = *ib.; l. l. III, 225.*
- p. 507, 35: Dilectionis tuae — conditae sapuerunt = *Epistola ad Secundinum inclausum; MG. Epistolae II, 142.*
- p. 89, 30 — p. 90, 5: Scimus quia — te credis = *ib.; l. l. II, 147.*
- p. 489, 1—15 = p. 508, 1—15 = p. 528, 15—20 (cf. p. 529, 1—10. 15): Imagines quas — munitum credis = *ib.; l. l. II, 147.*
- p. 529, 1 (cf. p. 489, 10; 508, 10; 528, 25): Nos quidem — sedentem recordamur = *ib.; l. l. II, 147.*
- p. 529, 10 et 15 (cf. p. 489, 10; 508, 10; 528, 25): Nos quidem — illum adoramus = *ib.; l. l. II, 147.*
- p. 488, 30. 35 = p. 508, 15. 20 = p. 528, 5. 10: Iudaei de — fuerat apposuisse = *Epistola ad Ianuarium episcopum; l. l. II, 163.*
- p. 488, 35. 40 = p. 508, 20. 25 = p. 528, 15: Considerantes hac — est reformare = *ib.; l. l. II, 183.*

- p. 539, 10. 15: Quod fraternitati — protegente proficiatur = *Epistola ad Serenum Massiliensem; l. l. II, 195.*
- p. 487, 25—35 = p. 527, 15. 20 = p. 539, 15—25: Indico ad — minime peccaret = *ib.; l. l. II, 195.*
- p. 507, 10 = p. 539, 25: Litterarum tuarum — credetur epistola = *Epistola ad Serenum Massiliensem; l. l. II, 269.*
- p. 539, 25—35: Ex illo — interrogatione culpabilis = *ib.; l. l. II, 269 sq.*
- p. 488, 1—30 = p. 527, 20 — p. 528, 5 = p. 539, 35 — p. 540, 30 (cf. p. 507, 10—35): Perlatum siquidem — humiliter prosternantur = *ib.; l. l. II, 270 sq.*
- p. 507, 10—25 (cf. p. 488, 1—10; 527, 20—30; 539, 35 — 540, 10): Perlatum ad — vetustas admisit = *ib.; l. l. II, 270.*
- p. 507, 25. 30 (cf. p. 488, 20. 25; 527, 40; 540, 15. 20): Convocandi enim — sit discerent = *ib.; l. l. II, 271.*
- p. 507, 30. 35 (cf. p. 488, 25. 30; 528, 1. 5; 540, 20—30): Si ad — humiliter prosternantur = *ib.; l. l. II, 271.*
- p. 540, 30: Cuncta vero — pie dispensationis = *ib.; l. l. II, 271.*
- p. 154, 35 — p. 155, 1: Non autem — filius Dei = *Epistola ad Quiricum episcopum; l. l. II, 326.*
- p. 776, 10. 15: Novit fraternitas — consuetudinem depone = *Epistola ad Augustinum; l. l. II, 334.*

Non inveni:

- p. 265, 20. 25: Sacculum autem — voluptatibus contrahere.
- p. 410, 1 (num *Gregorio attribuenda?*): Qua poena — esse potest; cf. p. 410 ann. 2.
- p. 411, 20: Qui iubentis — non invitant.
- p. 442, 25: Recte enim — minime agit.
- p. 449, 15 (perperam *Gregorio attributa*): Oratio namque — cor adspicit = *Isidorus, Sententiae III c. 7 § 4; Opp. ed. Arevalo VI, 280.*
- p. 651, 15: (perperam *Gregorio attributa*): Nam et — pacificare noverunt = *ib. III c. 48 § 7; l. l. VI, 339.*

Gregorius II. papa (715—731).

- p. 508, 25: Qualis et — gratificatae nuntiationis = *Epistola ad Germanum patriarcham Constantinopolitanum; Mansi, Concilia XIII, 92.*
- p. 508, 25 — p. 509, 5: At ubi — pietate repletam = *ib.; l. l. XIII, 93.*
- p. 509, 5. 10: Si enim — hoc signetur = *ib.; l. l. XIII, 95.*
- p. 509, 10—20: Nisi mortuos — daemonibus immolavimus = *ib.; l. l.*
- p. 509, 20. 25: Non sunt — est absit = *ib.; l. l. XIII, 97.*
- p. 509, 25. 30: Si enim — vitulas Samariae = *ib.; l. l.*
- p. 509, 30 — p. 510, 1: Bonum illi — dictum est = *ib.; l. l.*

Gregorius III. papa (731—741).

- p. 92, 15: Si vero — et operantur = *Oratio Gregorii in concilio Romano anno 731. habita; cf. MG. Epistolae V, 19. 46 ann. 6.*
- p. 510, 1—10: Si contraria — filiis Israhel = *Synodica anni 731.; cf. l. l. V, 19.*
- p. 510, 10. 15: Mandato Dei — iussu construxerit = *ib.; cf. l. l. V, 19.*
- p. 510, 15. 20: Quanto debemus — distinctae efficiantur = *ib.; cf. l. l. V, 19.*

Gregorius Nazianzenus († ca. 390).

(Opera ed. Benedict. I. II. Parisiis 1778 sqq.).

- p. 225, 15. 20 (cf. p. 125, 1. 5): Si quis — duos homines = *Epistola ad Cledonium*; l. l. II, 85.
 p. 125, 1. 5 (cf. p. 225, 15. 20): Si quis — hominem appellaverit = *ib.*; l. l. II, 85.

Non inveni:

- p. 618, 15. 20 (in apologetico): Religioni ac — pietatis est.

Gregorius Nyssenus († ca. 394).

(Opera ed. Ducaeus I. II. Parisiis 1615).

Non inveni:

- p. 486, 15 = p. 513, 20 = p. 538, 15 (ubi de Abraham sermonem instituit): Vidi imaginem — deducens historiam; sed cf. Mansi, Concilia XII, 1065.
 p. 486, 35. 40 = p. 513, 25 = p. 538, 15. 20 (in interpretatione cantici canticorum): Qui imaginem — magister demonstravit; sed cf. Mansi, l. l. XII, 1065.

Hadrianus I. papa (772—895) v.

Relatio de decreto Hadriani I. papae de investituris.

Hieronymus († 420).

(Opera ed. Vallarsi I—XI. Veronae 1734 sqq.).

- p. 375, 5—15: Monachum autem — ore decerpitur = *Epistola ad Heliodorum*; l. l. I, 33 sq.
 p. 423, 30 — p. 424, 1: Audi filia — patris tui = *Epistola ad Eustochium*; l. l. I, 87.
 p. 424, 1—15: Non expedit — ascendit dealbata = *ib.*; l. l. I, 87 sq.
 p. 424, 15—30: Noli tibi — cum illis = *ib.*; l. l. I, 88 sq.
 p. 424, 30: Quamdiu hoc — quaerens circuit = *ib.*; l. l. I, 89.
 p. 424, 30. 35: Non quaerit — rapere festinat = *ib.*; l. l. I, 89.
 p. 424, 35: Non venit — sed gladium = *ib.*; l. l. I, 89.
 p. 424, 35 — p. 425, 10: Si post — et delicata = *ib.*; l. l. I, 90.
 p. 425, 10: Rectius fuerat — inferni cadere = *ib.*; l. l. I, 90.
 p. 425, 10—20: Non solvatur — est Christus = *ib.*; l. l. I, 91.
 p. 425, 20 — p. 426, 5: Si autem — culpa est = *ib.*; l. l. I, 92 sq.
 p. 426, 5—20: Innumerabilia sunt — in umbilico = *ib.*; l. l. I, 94.
 p. 426, 20. 25: Omnis igitur — mollescit amplexibus = *ib.*; l. l. I, 95.
 p. 426, 25 — p. 427, 1: Piget dicere — est tibi = *ib.*; l. l. I, 95 sq.
 p. 427, 1: Nolo habeas — quod contemnis = *ib.*; l. l. I, 98.
 p. 427, 1. 5: Neque vero — necessitas fecit = *ib.*; l. l. I, 98.
 p. 427, 5: Sint tibi — cum Christo = *ib.*; l. l. I, 98 sq.
 p. 427, 5—15: Sit itaque — corda eorum = *ib.*; l. l. I, 99.
 p. 427, 15. 20: Difficile est — me Christus = *ib.*; l. l. I, 99.
 p. 427, 20. 25: Esto cicada — vitam tuam = *ib.*; l. l. I, 100.
 p. 427, 25. 30: Illud quoque — nec sordida = *ib.*; l. l. I, 108 sq.

- p. 427, 30. 35: Nec satis — vitatur adpetitur = *ib.*; l. l. I, 109.
 p. 427, 35 — p. 428, 1: Sunt quippe — sibi placentium = *ib.*; l. l. I, 109 sq.
 p. 404, 20: Sunt quidem — quam clericos = *ib.*; l. l. I, 112.
 p. 428, 1—10: Verum cum — ponas scandalum = *ib.*; l. l. I, 119.
 p. 428, 10: Nec si — voluntates vestrae = *ib.*; l. l. I, 119 sq.
 p. 428, 10. 15: Nec illarum — impensas subportant = *ib.*; l. l. I, 120.
 p. 428, 15. 20: Nec dicas — et spiritus = *ib.*; l. l. I, 120.
 p. 428, 30. 25: Haec omnia — domino nostro = *ib.*; l. l. I, 121.
 p. 428, 25. 30: Habeto in — cooperient illam = *ib.*; l. l. I, 124.
 p. 498, 5—20 = p. 547, 35 — p. 548, 10: Audivi quosdam — non appendi = *Epistola 51 vel S. Epiphani ad Iohannem § 9*; l. l. I, 251.
 p. 370, 5: Petis a — diverticula rapiatur = *Epistola ad Nepotianum*; l. l. I, 252.
 p. 370, 5 — p. 371, 10: Scio quidem — Christus est = *ib.*; l. l. I, 256 sqq.
 p. 371, 10—25: Natus in — timor meus = *ib.*; l. l. I, 259 sq.
 p. 371, 25. 30: Melius est — electio est = *ib.*; l. l. I, 262.
 p. 371, 30 — p. 372, 1: Nunc vero — habere testatur = *ib.*; l. l. I, 263.
 p. 372, 1 — p. 373, 1: Convivia tibi — ambitione circumdari = *ib.*; l. l. I, 263 sqq.
 p. 373, 1: Inde pendet — aspectus hominum = *ib.*; l. l. I, 265.
 p. 373, 1—10: Vis scire — ponebas scandalum = *ib.*; l. l. I, 265 sq.
 p. 373, 10: Pasce a — libenter refert = *ib.*; l. l. I, 266.
 p. 373, 10. 15: Officii ergo — te noverit = *ib.*; l. l. I, 266.
 p. 263, 5. 10 (cf. p. 373, 15): Omnium Christianorum — prosperis noverint = *ib.*; l. l. I, 266.
 p. 373, 15 (cf. p. 263, 5. 10): Omnium Christianorum — proprias ama = *ib.*; l. l. I, 266.
 p. 373, 15. 20: Facilius contemnitur — potius veneratur = *ib.*; l. l. I, 266 sq.
 p. 373, 10—35: Procuratores atque — est confitebitur = *ib.*; l. l. I, 267.
 p. 431, 1: Arripe quaeso — proditione damnatur = *Epistola ad Furiam*; l. l. I, 283.
 p. 431, 1. 5: Meretrix illa — tanto pulchrior = *ib.*; l. l. I, 284.
 p. 431, 5: Vidua quae — nisi perseverantiam = *ib.*; l. l. I, 284.
 p. 431, 5. 10: Ardentes diaboli — mortua est = *ib.*; l. l. I, 284.
 p. 431, 10. 15: Apostolus maneat — dapibus inflammatae = *ib.*; l. l. I, 285.
 p. 431, 15. 20: Grandis ergo — oculis observare = *ib.*; l. l. I, 285.
 p. 431, 20. 25: Primum igitur — temperandus est = *ib.*; l. l. I, 286.
 p. 431, 25 — p. 432, 1: Nihil sic — nota est = *ib.*; l. l. I, 286 sq.
 p. 432, 1: Amorem monilium — scientiam scripturarum = *ib.*; l. l. I, 287.

- p. 432, 1: Fac tibi — aeterna tabernacula = *ib.*; l. l. I, 287.
- p. 432, 1. 5 (cf. p. 445, 25): Iuvenum fuge — omnia expediunt = *ib.*; l. l. I, 287 sq.
- p. 445, 25 (cf. p. 432, 5): Pessime consuetudinis — licere = *ib.*; l. l. I, 288.
- p. 452, 1: Speculum mentis — fatentur archana = *ib.*; l. l. I, 288.
- p. 282, 30. 35: Non Hierosolimam — laudandum est = *Epistola ad Paulinum*; l. l. I, 318.
- p. 374, 1. 5: Obsecro te — et legumina = *ib.*; l. l. I, 321.
- p. 374, 5: Semper in — propria distribue = *ib.*; l. l. I, 322.
- p. 374, 10: Humilitatem vestium — consortium devita = *ib.*; l. l. I, 322.
- p. 374, 10: Habeto simplicitatem — vel decipi = *ib.*; l. l. I, 322.
- p. 374, 10: Templum Christi — Christum suscipe = *ib.*; l. l. I, 322.
- p. 374, 10: Nescio enim — Christo displicet = *ib.*; l. l. I, 323.
- p. 328, 25 — p. 329, 25: Si quis — virginum consecrator = *Epistola ad Oceanum*; *ib.* I, 422 sq.
- p. 330, 1: Hos in — observare oportet = *ib.*; l. l. I, 423.
- p. 329, 25 — p. 330, 1: Quod autem — non audeant = *ib.*; l. l. I, 424 sq.
- p. 452, 30: Igitur quae — solitudine praeparatur = *Epistola ad Laetam*; l. l. I, 674.
- p. 452, 30 — p. 453, 1: Locustis alitur — lasciva puerorum = *ib.*; l. l. I, 675.
- p. 453, 1: Habeat modestam — nutricem gravem = *ib.*; l. l. I, 676.
- p. 453, 1: Discat in — tyruncula nutriatur = *ib.*; l. l. I, 677.
- p. 453, 1. 5: Ipse habitus — praetiosissimum margaritum = *ib.*; l. l. I, 677.
- p. 453, 5: Sit nutrix — a vipera = *ib.*; l. l. I, 678.
- p. 453, 5. 10: Nec bibat — specie virtutum = *ib.*; l. l. I, 678.
- p. 453, 10: Postquam grandiuscula — e templo = *ib.*; l. l. I, 678.
- p. 453, 10: Et nusquam — sanctarum scripturarum = *ib.*; l. l. I, 678.
- p. 453, 10. 15: Nusquam exeat — sanguine derelinquant = *ib.*; l. l. I, 679.
- p. 453, 15: Non vescatur — quos desiderat = *ib.*; l. l. I, 679.
- p. 453, 15: Discat iam — est luxoria = *ib.*; l. l. I, 679.
- p. 453, 15: Usque ad — edulio sustentetur = *ib.*; l. l. I, 679.
- p. 453, 15. 20: Nullus ei — inveniat laborantem = *ib.*; l. l. I, 680.
- p. 453, 20. 25: Cibus eius — raroque pisciculi = *ib.*; l. l. I, 680.
- p. 453, 25: Sic comedat — et psallere = *ib.*; l. l. I, 680.
- p. 453, 25: Non habeat — suscitetur ignes = *ib.*; l. l. I, 681.
- p. 453, 25: Pro gemmis — codices amet = *ib.*; l. l. I, 681 sq.
- p. 453, 25: Discat — psalterium = *ib.*; l. l. I, 682.
- p. 453, 25. 30: Erudiat in — inbuat voluntate = *ib.*; l. l. I, 682.
- p. 453, 30 — p. 454, 1: Et sic — dapibus locupletaverit = *ib.*; l. l. I, 682.
- p. 496, 10—20 = p. 546, 10—25: Acceptis primum — me suscipit = *Epistola ad Riparium*; l. l. I, 719.
- p. 374, 15. 20: Dico autem — te poterit = *Epistola ad Rusticum*; l. l. I, 931 sq.
- p. 374, 20. 25: Volo ergo — metere carnalia = *ib.*; l. l. I, 933.
- p. 374, 25. 30: Ita ergo — sunt pessima = *ib.*; l. l. I, 938 sq.
- p. 374, 30: Multo tempore — libenter accommodes = *ib.*; l. l. I, 939.
- p. 429, 1. 5: Illud te — dextera tua = *Epistola ad Demetriadem*; l. l. I, 947 sq.
- p. 429, 5: Quando eras — saeculi diligebas = *ib.*; l. l. I, 978.
- p. 429, 5. 10: Num autem — ne dimiseris = *ib.*; l. l. I, 978.
- p. 429, 10. 15: Vult nos — et cetera = *ib.*; l. l. I, 978.
- p. 429, 15: Si in — servo tuo = *ib.*; l. l. I, 979.
- p. 429, 15: Claude cubiculum — locum repperiat = *ib.*; l. l. I, 980.
- p. 429, 15. 20: Post cogitationum — induer bar cilicio = *ib.*; l. l. I, 980.
- p. 429, 20. 25: Salvator generis — panes fiant = *ib.*; l. l. I, 980 sq.
- p. 429, 25: In Iob — et inflammant = *ib.*; l. l. I, 981.
- p. 429, 25. 30: Sic quoque — summa scandentibus = *ib.*; l. l. I, 982.
- p. 429, 30. 35: Legimus evangelium — mali saturitas = *ib.*; l. l. I, 982.
- p. 429, 35 — p. 430, 1: Scurilitas atque — personam decet = *ib.*; l. l. I, 983.
- p. 430, 1: Superfluum reor — idolorum cultum = *ib.*; l. l. I, 983.
- p. 430, 1. 5: Laudent te — opulenta convivium = *ib.*; l. l. I, 984.
- p. 430, 5: Christum vestire — in esurientibus = *ib.*; l. l. I, 985.
- p. 430, 5. 10: Et praeter — texenda compone = *ib.*; l. l. I, 985.
- p. 430, 10: Si tantis — longi erunt = *ib.*; l. l. I, 985.
- p. 430, 10: Haec observans — anima otiosi = *ib.*; l. l. I, 986.
- p. 430, 10. 15: Ideo enim — virginum ceterarum = *ib.*; l. l. I, 987.
- p. 430, 15. 20: Bonum est — praesumptione sua = *ib.*; l. l. I, 988.
- p. 430, 20: Matronarum maritis — confabulationes novae = *ib.*; l. l. I, 988.
- p. 430, 20. 25: Graves feminae — fronte demittunt = *ib.*; l. l. I, 988.
- p. 430, 25: Illa sit — se pulchram = *ib.*; l. l. I, 988 sq.
- p. 430, 25. 30: Felix illa — familiae gloriam = *ib.*; l. l. I, 990 sq.
- p. 430, 30: Finem iungo — sanctum est = *ib.*; l. l. I, 991.
- p. 147, 5—20: Nam quattuor — fratribus meis cf. *Liber adversus Helvidium* cc. 14. 15; l. l. II, 220 sqq.
- p. 496, 25. 30 = p. 546, 25. 30: Quis enim — homo sum = *Liber adversus Vigilantium* § 5; l. l. II, 391.
- p. 776, 35. 40: Adiungis gloriam — utuntur exuviis = *Dialogus contra Pelagianos* I c. 29; l. l. II, 713.
- p. 499, 20. 25: Postquam iuraverat — esset paratus = *Quaestiones Hebraicae in Genesim* c. 47 v. 31; l. l. III, 371 sq.
- p. 764, 5. 10: Manifeste ad — suis distribuunt = *Comment. in Isaiam*; l. l. IV, 59.

- p. 154, 10. 15: Nos putavimus — est iniquitatibus = *ib.*; *l. l. IV, 615.*
- p. 763, 30: Hoc autem — iustitia congregantur = *Comment. in Ieremiam; l. l. IV, 888.*
- p. 763, 35 — p. 764, 5: Propriae autem — quam consumat = *ib.*; *l. l. IV, 895.*
- p. 497, 10 = p. 547, 20: Ergo nec — docentis imperium = *ib.*; *l. l. IV, 907.*
- p. 491, 20 — 30 = p. 542, 1 — 10: Et septuaginta — picturas parietum = *Comment. in Ezechielem; l. l. V, 86 sq.*
- p. 647, 20. 30: Putant quidam — plus acceperint = *ib.*; *l. l. V, 210.*
- p. 619, 1. 5: Nec tantum — abutamur indigne = *ib.*; *l. l. V, 555.*
- p. 619, 5. 10: Hoc autem — salute solliciti = *ib.*; *l. l. V, 555 sq.*
- p. 491, 1. 5 = p. 541, 35: Notum tibi — placuerunt Deo = *Comment. in Danielelem; l. l. V, 638.*
- p. 491, 5 = p. 542, 1: Et notanda — non convenit = *ib.*; *l. l. V, 638.*
- p. 647, 10 — 20: O tu — tritico commiscentes = *Comment. in Amos; l. l. VI, 338.*
- p. 148, 15. 20: Deus populum — temeritate voti = *Comment. in Micheam; l. l. VI, 505.*
- p. 148, 20. 25: Si dederō — munda me = *ib.*; *l. l. VI, 505.*
- p. 763, 15 — 25 (cf. p. 623, 10. 15): Inlustris et — indigentibus derelinquunt = *Comment. in Sophoniam; l. l. VI, 717 sq.*
- p. 623, 10. 15 (cf. p. 763, 20. 25): Iudices quoque — indigentibus derelinquunt = *ib.*; *l. l. VI, 718.*
- p. 608, 10. 15 (cf. p. 619, 10. 15): Simul considera — quod iubetur = *Comment. in Aggaeum; l. l. VI, 760.*
- p. 619, 10. 15 (cf. p. 608, 10): Considera sacerdotum — de lege = *ib.*; *l. l. VI, 760.*
- p. 619, 15: Hoc est — fonte procedere = *Comment. in Malachiam; l. l. VI, 959.*
- p. 619, 15: Qui sacerdos — sed custodient = *ib.*; *l. l. VI, 959.*
- p. 608, 20: Angelus autem — nuntiat voluntatem = *ib.*; *l. l. VI, 960.*
- p. 619, 15. 20: Inter omnia — et honorent = *ib.*; *l. l. VI, 961.*
- p. 266, 5: De omnibus — opere demonstrant = *Comment. in evangelium Matthaei; l. l. VII, 41.*
- p. 266, 5. 10: Non omnis — operibus comprobetur = *ib.*; *l. l. VII, 41.*
- p. 193, 10. 15: Et quia — non habeat = *ib.*; *l. l. VII, 146.*
- p. 761, 10: Quod nos — sanguinem meum = *ib.*; *l. l. VII, 213.*
- p. 398, 10 = p. 761, 1. 5 (cf. p. 622, 10): Omnes igitur (qui) — salvatoris sanguinem (sanguinem salvatoris) = *ib.*; *l. l. VII, 242 sq.*
- p. 622, 10 (cf. p. 398, 10; 761, 1. 5): Qui stipem — Iudae perditō = *ib.*; *l. l. VII, 242.*
- p. 762, 25. 30: Cotidie Iesus — et ementes = *ib.*; *l. l. VII, 262.*
- p. 763, 1: Non sit — faciat orationis = *ib.*; *l. l. VII, 263.*
- p. 265, 5. 10: Emulantur autem — pervenire possint = *Comment. in epistolam ad Galatas; l. l. VII, 463 sq.*
- p. 326, 5. 10: Huius rei — indigere correctione = *Comment. in epistolam ad Titum; l. l. VII, 693.*
- p. 326, 10 — 30: Et constituias — episcopos dixerit = *ib.*; *l. l. VII, 694 sq.*
- p. 326, 30 — p. 327, 1: Videamus igitur — quae corripit = *ib.*; *l. l. VII, 695.*
- p. 327, 5 — 15: Primum itaque — extraneos reprehendere = *ib.*; *l. l. VII, 698.*
- p. 327, 15. 20: Oportet enim — filium commovetur = *ib.*; *l. l. VII, 699.*
- p. 327, 20. 25: Neque vero — suggerit explicare = *ib.*; *l. l. VII, 699 sq.*
- p. 327, 25. 30: Post vinolentiam — percutiat infirmorum = *ib.*; *l. l. VII, 700.*
- p. 327, 25 — p. 328, 10: Turpis quoque — inhumanus est = *ib.*; *l. l. VII, 701.*
- p. 621, 20. 25: Episcopi namque — eo scribitur = *ib.*; *l. l. VII, 701.*
- p. 328, 10. 15: Quomodo itaque — subditos habet = *ib.*; *l. l. VII, 712 sq.*
- p. 146, 35 — p. 147, 1: Ubi est — pro nobis = *ib.*; *l. l. VII, 724.*
- Non inveni:
- p. 112, 20. 25 = p. 144, 30 (cf. p. 117, 15. 20 in *exposito apocalypsin*): Calculum candidum — filio Dei; cf. p. 112 ann. 4.
- p. 117, 15. 20 (cf. p. 112, 20. 25; 144, 30): Gemma alba — filio Dei; cf. p. 112 ann. 4.
- p. 144, 30 (de *tractatu in apocalypsin*): Et dabo — pretiosa est; cf. p. 112 ann. 4.
- p. 144, 30 (*ibidem*): Sive calculum — divinus significatur.
- p. 112, 25 (in *epistola ad Cesarium, quae p. 144, 35 ad Caerariam inscribitur*): Non istut — adoptione coniungitur.
- p. 238, 30. 35 (in *symboli expositione*): Spiritus qui — Deus est.
- p. 446, 10. 15: Timendum et — procella subvertat.
- p. 448, 10: Sufficit unicuique — aliena carpere.
- p. 647, 35: Primo dicendum — fieri vetarit.
- Ps. - Hieronymus.
- (v. etiam sub Ps. - Athanasio supra p. 889).
- p. 375, 15: Deprecatus es — sileo veritatem = *Epistola ad Oceanum; l. l. XI, 270.*
- p. 375, 15 — 25: Prima quidem — testimonium tuum = *ib.*; *l. l. XI, 270.*
- p. 375, 25 — p. 376, 25: Aliter namque — debeant sacerdotes = *ib.*; *l. l. XI, 270 sqq.*
- p. 376, 25 — p. 377, 1: Si ergo — non clericis = *ib.*; *l. l. XI, 272 sq.*
- p. 377, 1: Clericum solitudo — non publicum = *ib.*; *l. l. XI, 273.*
- p. 377, 1. 5: Lege quia — introitum trepidavit = *ib.*; *l. l. XI, 273.*
- p. 377, 5. 10: Hospitalem praecepit — confirmetur affectu = *ib.*; *l. l. XI, 274.*
- p. 148, 1. 5: Alii reges — fuit divinitas = *Comment. in psalm. XLIV.; Opera Hieronymi ed. Antverpiae VII (1578), p. 57.*
- p. 773, 30. 35: Vis accipere — tantum accipies = *Breviarium in psalm. LXXX.; Migne, Patrol. lat. XXVI, 1124.*
- Hilarius Pictaviensis († 366).
- (Opera ed. Maffei I. II. Veronae 1730).
- p. 112, 30: Parit virgo — humilitas adobtatur = *De trinitate II c. 27; l. l. II, 42 sq.*
- p. 152, 35 — p. 153, 5: Si proprium — filius nosceretur = *ib. VI c. 23; l. l. II, 148.*

p. 153, 5: Numquidnam etiam — hoc nomen = *ib.* VII c. 45; l. l. II, 167.

p. 153, 5-15: Quere virtutem — non pepercit = *ib.* VII c. 45; l. l. II, 167.

p. 153, 15: Sentisne quid — potest dicere = *ib.* VIII c. 27; l. l. II, 233.

p. 144, 20 (*perperam Hilario attributa*): Nam et — est filius = *Ambrosius, De incarnationis dominicae sacramento* c. 8 § 87; *Opp. II*, 723.

Hlotharius imperator († 855).

(v. *infra: Hludowicus et Hlotharius*).

p. 804, 5 — p. 805, 10: In nomine — indictione III. = *Edictum de restitutione Ebonis* a. 840., *MG. Concilia II*, 792 sq., cum interpolatione *Ebonis*.

Hludowicus imperator († 840).

(v. *infra: Hludowicus et Hlotharius*).

p. 822, 1. 5: Sancitum est — servitium impendant = *Capitulare ecclesiasticum* a. 818/819. c. 10; *MG. Capitularia I*, 277.

Hludowicus et Hlotharius imperatores.

(*Constitutio de synodis anno 829. in regno Francorum habendis* a. 828., *MG. Concilia II*, 596 sq.).

p. 608, 20. 25: Quapropter statuerunt — inventum fuisset cf. l. l. II, 596, 30 — p. 597, 5.

p. 679, 15: Quid a — non teneatur cf. l. l. II, 597, 5.

p. 679, 25: id effecerint — tramite deviassent cf. l. l. II, 597, 5.

p. 688, 1. 5: Inter que — notum facerent cf. l. l. II, 597, 5. 10.

Hldefonsus v. Missale Muzarabicum.

Innocentius I. papa (402 — 417).

p. 840, 20: Veritas saepius — sepius recenseri = *Epistola ad episcopos Macedoniae*; *Migne, Patrol. lat. LXXXIV*, 655.

p. 840, 20 (*perperam Innocentio attributa*): Nec otiosa — negligenda donavit = *Caelestinus, Epistola ad episcopos Galliae*; *Migne, l. l. LXXXIV*, 686.

Iohannes Aquileiensis (ca. 607).

p. 586, 10-20: Qualis autem — per vim = *Epistola ad Agilulfum regem directae*; *MG. Epistolae III*, 693.

p. 586, 20. 25: Laborate et — omnium retributor = *ib.*; l. l. III, 693.

Iohannes Chrysostomus († 407).

(*Opera ed. Montfaucon I—XIII. Parisiis 1718 sqq.*).

p. 504, 5. 10 = p. 549, 30. 35: Hodierna die — abunda largitio = *Homilia 1 de cruce et latrone* § 1; l. l. II, 403.

p. 504, 10. 15 = p. 549, 35. 40: Volo et — crucem non cupavit = *ib.* § 4; l. l. II, 407.

p. 504, 15. 20 = p. 550, 1. 5: Et tum — adventum nuntiant = *ib.* § 4; l. l. II, 408.

p. 504, 20. 25 = p. 550, 5: Sola enim — saeculorum. Amen = *Homilia 2 de cruce et latrone* § 1; l. l. II, 411.

Non inveni:

p. 92, 20. 25: Omnes tibi — vultum venerentur.

p. 510, 25. 30 (*in sermone coenae Domini*): Omnia facta — figuram reveretur; sed cf. *Mansi, Concilia XII*, 1068.

p. 510, 30. 35 (*de parabola seminis*): Indumentum imperiale — imperatorem deducit; sed cf. *Mansi, l. l. XII*, 1068.

p. 541, 30 (*in expositione epistolae ad Hebraeos omilia XII*): Nam quae — autem nequaquam.

Ps. - Iohannes Chrysostomus.

p. 504, 25 — p. 505, 1 = p. 550, 5-25: Et si — vestitus invenietur = *Sermo in venerabilem crucem*; l. l. II, 812 sq.

p. 485, 35. 40 = p. 537, 10-20: Pictores imitantur — videntibus praestant = *Homilia in titulum psalmi I. § 1*; l. l. V, 572.

Ionas Aurelianus († 843).

(*De institutione laicali, Migne, Patrol. lat. CVI*, 121 sqq.; *De institutione regia, ib.* CVI, 279 sqq. — Quae capita primum a Iona in concilio Parisiensi anni 829. scripta sunt, tum in relatione episcoporum anni 829. recepta, deinde in Iona libro de institutione regia, denique in concilio Aquisgranensi a. 836. ad 837., de cuius tempore inter Addenda et Corrigenda agemus, ea hoc loco non est enumerare; cf. supra p. 649 ann. 2 sqq., p. 715 ann. 2 sqq., p. 894 sq. sub Concilio Parisiensi a. 829. et infra sub Relatione episcoporum ad Hludowicum imperatorem a. 829.).

p. 663, 10 — p. 664, 30: Quod ad — praesbiteris fieri = *De institutione laicali I c. 11*; l. l. CVI, 143 sq.

p. 663, 30 — p. 666, 20: Quod in — sibi accumulent = *ib.* I c. 13; l. l. CVI, 147 sqq.

p. 666, 20 — 667, 10: Quod et — pingat crucem = *ib.* I c. 14; l. l. CVI, 149 sq.

p. 661, 25 — p. 662, 1: Quod gravius — volutabro luti = *ib.* I c. 19; l. l. CVI, 158.

p. 657, 5. 10: Quod vero — demonstratum est cf. *ib.* I c. 19; l. l. CVI, 158.

p. 662, 1 — p. 663, 5: Et Dominus — operibus insistatur = *ib.* I c. 19; l. l. CVI, 158 sqq.

p. 663, 5. 10: Admonet quippe — operibus exornanda cf. *ib.* I c. 19; l. l. CVI, 160 sq.

p. 656, 35 — p. 657, 5: Si mundanarum — observanda censentur = *ib.* I c. 20; l. l. CVI, 161.

p. 657, 10 — p. 658, 1: Quodsi acta — Deo largiris = *ib.* I c. 20; l. l. CVI, 163 sq.

p. 658, 1-20: In primordio — conlaudant coquorum = *ib.* I c. 20; l. l. CVI, 164.

p. 658, 20. 25: Est et — contempnere praesumat = *ib.* I c. 20; l. l. CVI, 165.

p. 658, 25-40: Homines condunt — non potest = *ib.* I c. 20; l. l. CVI, 165 sq.

p. 658, 40 — p. 659, 10: Perspicue hinc — inculpabiliter credunt = *ib.* I c. 20; l. l. CVI, 166.

p. 670, 25 — p. 671, 15: Quod nosse — longum est cf. *lemmata capitum institutionis laicalis II cc. 1. 2. 4-7. 12. 13. 8, I cc. 11. 13, II cc. 24. 26, III c. 7.*

p. 718, 25. 30: Licet enim — Christi pertinet = *De institutione regia c. 2*; l. l. CVI, 287; v. supra in *lemmate huius articuli*.

p. 729, 30 — p. 767, 20: Inclito caelestique — efficiat. Amen = *Epistola concilii Aquisgranensis ad Pippinum regem directae a Iona confecta et a concilio approbata est* (cf. p. 729, 40. 45; 734 ann. 1; 753 ann. 1), id quod antea non constabat.

Isidorus Hispalensis († 636).

(*Opera ed. Arevalo I—VII. Romae 1797 sqq.*).

p. 113, 5 = p. 117, 20: Primogenitus autem — esset primogenitus = *Etymol. VII c. 2 § 13*; l. l. III, 301.

- p. 150, 15: Sic Dei — una persona = *ib.* VII c. 2 § 48; l. l. III, 305.
- p. 320, 15. 20: Accoliti Grece — hunc mundum = *ib.* VII c. 12 § 29; l. l. III, 343.
- p. 649, 15—25: Antiqui autem — consors efficiatur *cf.* *ib.* IX c. 3 § 19. 20; l. l. III, 423.
- p. 491, 15. 20 = p. 542, 30. 35 (*cf.* p. 519, 30): Pictura autem — mendacium provehant = *ib.* XIX c. 16 § 1; l. l. IV, 436.
- p. 519, 30 (*cf.* p. 491, 15; 542, 30): Pictura autem — mentem reducit = *ib.* XIX c. 16 § 1; l. l. IV, 436.
- p. 491, 20 = p. 519, 30: Picturam autem (enim) — differentias(que) colorum = *ib.* XIX c. 16 § 2; l. l. IV, 436.
- p. 519, 30. 35: Unde et — inventae artis = *ib.* XIX c. 16 § 2; l. l. IV, 436; l. l. IV, 436.
- p. 519, 35: Colores autem — subtilitatis existerent = *ib.* XIX c. 17 § 2.
- p. 117, 35 — p. 118, 1: Christus Iesus — spiritum infundit = *Different.* II c. 33 § 127; l. l. V, 104.
- p. 449, 15 (*perperam Gregorio attributa*): Oratio namque — cor adspicit = *Sententiae* III c. 7 § 4; l. l. VI, 280.
- p. 449, 10: Tunc mens — inlecebris implicatur = *ib.* III c. 7 § 7; l. l. VI, 281.
- p. 449, 10: Ut munda — Deum dirigatur = *ib.* III c. 7 § 10; l. l. VI, 282.
- p. 342, 10—20: Vir ecclesiasticus — divinae dispensationis = *ib.* III c. 33; l. l. VI, 321 *sq.*
- p. 340, 30 — p. 341, 10: Non sunt — omnia novit = *ib.* III c. 34; l. l. VI, 322 *sq.*
- p. 341, 10—20: Sicut iniqui — doctrinae defendere = *ib.* III c. 35; l. l. VI, 323.
- p. 343, 15—25: Tam doctrina — bene docere = *ib.* III c. 36 § 1—3; l. l. VI, 324.
- p. 343, 25: Sicut in — terra erit = *ib.* III c. 36 § 5; l. l. VI, 324.
- p. 352, 1. 5: Interdum doctoris — ietu confodiunt = *ib.* III c. 37 § 1. 2; l. l. VI, 325.
- p. 352, 5. 10: Qui bene — mendacio mutare = *ib.* III c. 37 § 4—7; l. l. VI, 325.
- p. 352, 10—30: Saepe per — in nobis = *ib.* III c. 38; l. l. VI, 326.
- p. 352, 30 — p. 354, 15: Providentia plerumque — plebe est = *ib.* III c. 39; l. l. VI, 326 *sq.*
- p. 625, 15: Rectores a — sunt distringendi = *ib.* III c. 39 § 5. 6; l. l. VI, 327.
- p. 354, 25. 30: Iracundi doctores — occasionem movetur = *ib.* III c. 40; l. l. VI, 328.
- p. 344, 15—25: Qui preficitur — conditio exigit = *ib.* III c. 42; l. l. VI, 329.
- p. 344, 25 — p. 345, 20: Non omnibus — convenire videantur = *ib.* III c. 43; l. l. VI, 329 *sq.*
- p. 347, 10—25: Pro malo — prosiliunt impiorum = *ib.* III c. 44; *ib.* VI, 331 *sq.*
- p. 357, 20 — p. 358, 35: Sacerdotes pro — gerit perscrutatur = *ib.* III c. 46; l. l. VI, 333 *sq.*
- p. 380, 5—15: Propter peccatum — sunt mente = *ib.* III c. 47; l. l. VI, 336 *sq.*
- p. 651, 10. 15: Qui intra — peccando ammittitur = *ib.* III c. 48 § 6. 7; l. l. VI, 338.
- p. 649, 10. 15: Rex a — tyrannus est *cf.* *ib.* III c. 48 § 7; l. l. VI, 338 *sq.*
- p. 651, 15 (*perperam Gregorio attributa*): Nam et — pacificare noverunt = *ib.* III c. 48 § 7; l. l. VI, 339.
- p. 651, 15. 20: Quidam ipsum — non agnoscant = *ib.* III c. 48 § 8; l. l. VI, 339.
- p. 651, 20: Dum mundi — deportent intendunt = *ib.* III c. 48 § 9; l. l. VI, 339.
- p. 651, 20. 25: Reges quando — fiunt iniqui = *ib.* III c. 48 § 11; l. l. VI, 340.
- p. 655, 35: Irascente Deo — peccato merentur = *ib.* III c. 48 § 11; l. l. VI, 340.
- p. 651, 5. 10: Qui recte — elegit me = *ib.* III c. 49 § 1; l. l. VI, 340.
- p. 652, 30—40: Principes saeculi — ecclesiam credidit = *ib.* III c. 50 § 4—6; l. l. VI, 344.
- p. 654, 1. 5: Ad delictum — aeterno ditentur = *ib.* III c. 52 § 1—3; l. l. VI, 345.
- p. 406, 1—10: Horam tertiam — misterium veneretur = *De ecclesiasticis officiis* I c. 19; l. l. VI, 386 *sq.*
- p. 406, 15—25: Vespertinum diurni — producere facit = *ib.* I c. 20; l. l. VI, 387 *sq.*
- p. 406, 25 — p. 407, 1: De completis — manibus suis = *ib.* I c. 21; l. l. VI, 388.
- p. 407, 1—20: Antiqua est — somnulosi vocantur = *ib.* I c. 22; l. l. VI, 388 *sq.*
- p. 407, 20—30: De matutinatorum — resurgentes evigilant = *ib.* I c. 23; l. l. VI, 389 *sq.*
- p. 377, 15. 20: Itaque omnes — hereditatis meae = *ib.* II c. 1; l. l. VI, 413.
- p. 263, 10—20 (*cf.* p. 377, 25 — p. 378, 5): Clerici tamen — populis administrent = *ib.* II c. 2; l. l. VI, 414.
- p. 377, 25 — p. 378, 5 (*cf.* p. 263, 10—20): His igitur — populis administrent = *ib.* II c. 2; l. l. VI, 414.
- p. 378, 5—15 (*cf.* p. 267, 10. 15): Duo sunt — occidua pollet = *ib.* II c. 3; l. l. VI, 415.
- p. 267, 10. 15 (*cf.* p. 378, 10): Hos neque — nec homines = *ib.* II c. 3; l. l. VI, 415.
- p. 318, 25 — p. 319, 5: Tonsurae ecclesiasticae — declaratum est = *ib.* II c. 4; l. l. VI, 415 *sq.*
- p. 322, 30 — 326, 5: Veniamus ergo — sacerdotium consummabit = *ib.* II c. 5; l. l. VI, 417 *sq.*
- p. 322, 5—30: Presbiterorum ordo — insipientes constituentur = *ib.* II c. 7; l. l. VI, 425 *sq.*
- p. 321, 5 — p. 322, 5: Diaconorum ordo — postea ministrare = *ib.* II c. 8; l. l. VI, 427 *sq.*
- p. 320, 25 — p. 321, 1: Subdiaconi qui — manutergium accipiunt = *ib.* II c. 10; l. l. VI, 429 *sq.*
- p. 319, 10—35: Lectorum ordo — proclamatores vocabantur = *ib.* II c. 11; l. l. VI, 430 *sq.*
- p. 320, 1—15: In ordine — sive catichuminos = *ib.* II c. 13; l. l. VI, 432 *sq.*
- p. 319, 5. 10: Ostiarii sunt — reiciendi indignos = *ib.* II c. 15; l. l. VI, 434.
- p. 121, 5. 10: Eu pro — fine malo = *Chronica* § 334; *MG. Auctores antiquissimi* XI, 466.

Iulianus v. Missale Muzarabicum.

Iulianus Pomerius (saec. V.).

(Semper fere Prosper vocatus. — *De vita contemplativa libri III editi in appendice operum Prosperi ed. Benedict. Parisiis 1711*).

- p. 342, 25 — p. 343, 15: Qui diligenter — caelestium cohaeredit = *De vita contemplativa* I c. 13; l. l. p. 12.
- p. 351, 20—35 (*cf.* p. 620, 25. 30): Recolite ergo — aut minuit = *ib.* I c. 15; l. l. p. 13.
- p. 620, 25. 30 (*cf.* p. 351, 30. 35): Non potest — aut minuit = *ib.* I c. 15; l. l. p. 13.
- p. 347, 25 — p. 348, 25 (*cf.* p. 613, 25. 30): Quod vero — non credat = *ib.* I c. 20; l. l. p. 16.

- p. 613, 20. 25: Ille cui — alieno peccato = *ib.* I c. 20; l. l. p. 17.
- p. 613, 25. 30 (cf. p. 348, 15. 20): Quid potuit — perhennibus perdam = *ib.* I c. 20; l. l. p. 17.
- p. 353, 15 — p. 354, 25: Sed nos — sollicitudinum tempestate = *ib.* I c. 21; l. l. p. 17.
- p. 381, 25 — p. 382, 10 (cf. p. 613, 35. 40): Ad haec — non poterit = *ib.* I c. 22; l. l. p. 19.
- p. 613, 35. 40 (cf. p. 382, 5. 10): Quodsi corripientem — non erit = *ib.* I c. 22; l. l. p. 19.
- p. 611, 25 — p. 612, 5 (cf. p. 673, 20—30): Ipsi enim — emendari noluerint = *ib.* II c. 2; l. l. p. 25.
- p. 673, 20—30 (cf. p. 611, 25—35): Ipsi enim — officia singulorum = *ib.* II c. 2; l. l. p. 25.
- p. 356, 30 — p. 357, 15 (cf. p. 275, 20. 25; 400, 10; 624, 25; 673, 5. 10): Expedit facultates — quam perdere = *ib.* II c. 9; l. l. p. 32.
- p. 275, 20. 25 (cf. p. 357, 10. 15; 673, 5. 10): Res ecclesiae — patrimonium pauperum = *ib.* II c. 9; l. l. p. 32.
- p. 400, 10 (cf. p. 357, 15): Quod habet — commune habet = *ib.* II c. 9; l. l. p. 32.
- p. 623, 5. 10 (cf. p. 357, 10. 15): Et ideo — subveniendi suscipere = *ib.* II c. 9; l. l. p. 32.
- p. 624, 25 (cf. p. 357, 15): Convenit pastoribus — aliis possidere cf. *ib.* II c. 9; l. l. p. 32.
- p. 382, 10 — p. 383, 5 (cf. p. 399, 25. 30; 400, 1; 402, 20): Nec illi — sua multiplicet = *ib.* II c. 10; l. l. p. 32.
- p. 400, 1 (cf. p. 382, 10): Qui sua — non accipiunt = *ib.* II c. 10; l. l. p. 32.
- p. 399, 25 (cf. p. 382, 20): Qui ecclesiae — carnaliter sapiunt = *ib.* II c. 10; l. l. p. 33.
- p. 399, 25. 30 (cf. p. 382, 20. 25): Satis quippe — sempiterna contemnat = *ib.* II c. 10; l. l. p. 33.
- p. 399, 30 (cf. p. 383, 1. 5): Si propter — rationem reddat = *ib.* II c. 10; l. l. p. 33.
- p. 402, 20 (cf. p. 382, 30): Non se — vestit ecclesia = *ib.* II c. 10; l. l. p. 33.
- p. 383, 5—15 (cf. p. 400, 5): Itaque sacerdos — vivendi necessitas = *ib.* II c. 11; l. l. p. 33.
- p. 400, 5 (cf. p. 383, 10. 15): Clerici quos — vivendi necessitas = *ib.* II c. 11; l. l. p. 33.
- p. 383, 15. 20: Illi autem — pauperum pasci = *ib.* II c. 12; l. l. p. 34.
- p. 383, 25 — p. 384, 25: Heu quam — bona desiderant = *ib.* II c. 13; l. l. p. 34.
- p. 384, 30 — p. 385, 5: De talibus — damnabilibus augeamus = *ib.* II c. 14; l. l. p. 35.

Karolus Magnus imperator († 814).

- p. 822, 5. 10: Presbyter eucharistiam — communione moriatur = *Capitula ecclesiastica* 810—813? c. 16; *MG. Capitularia* I, 179.

Firminus Lactantius († ca. 340).

(Opera ed. Brandt I. II. Vindobonae 1890 sqq.).

- p. 491, 30 — p. 492, 1 (cf. p. 542, 10; 542, 15. 20): Illa quae — non possunt = *Divinarum institutionum lib.* I c. 20 § 20—24; l. l. I, 75 sq.
- p. 542, 10 (cf. p. 491, 30. 35): Quid opus — atque proposito = *ib.* I c. 20 § 20; l. l. I, 75.
- p. 542, 15. 20 (cf. p. 491, 35 — p. 492, 1): Nam religio — non possunt = *ib.* I c. 20 § 20—24; l. l. I, 75 sq.
- p. 492, 20 (cf. p. 542, 30): Ut intellegat — mortalibus cernitur = *ib.* II c. 3 § 7; l. l. I, 104.

LL. Concilia II.

- p. 542, 30 (cf. p. 492, 20): Nihil colendum — mortalibus cernitur = *ib.* II c. 3 § 7; l. l. I, 104.
- p. 492, 10 = p. 542, 20: Duplici ergo — comprehensas colunt = *ib.* II c. 6 § 1; l. l. I, 121.
- p. 492, 10. 15 = p. 542, 20. 25: Nihil aliud — unicum nomen = *ib.* II c. 17 § 9; l. l. I, 173.
- p. 492, 15 = p. 542, 25: Supra ergo — quaerendum est = *ib.* II c. 18 § 1; l. l. I, 174.
- p. 492, 15. 20 = p. 542, 25: Nihil potest — imitatione mentitur = *ib.* II c. 18 § 2. 3; l. l. I, 175.

Leo I. papa (440—461).

(Opera edd. Ballerini I—III. Venetiis 1753 sqq.).

- p. 365, 1. 5: Nec hoc — oportunitas adimatur = *Decreta* c. 3; reg.: Jaffé-K. n. 402.
- p. 369, 20: Illud etiam — recipere valeamus = *ib.* c. 4; reg.: Jaffé-K. n. 402.
- p. 261, 15: Haec duo — praefixa sunt = *ib.* c. 11; Jaffé-K. n. 414.
- p. 614, 35 — p. 615, 1: Unde quia — observantiae misceatis = *ib.* c. 11; Jaffé-K. n. 414.
- p. 261, 15: Non interdicta — periclitantibus subvenitur = *ib.* c. 12; Jaffé-K. n. 414.
- p. 569, 10 = p. 572, 5. 10: Nulla ratio — plebibus expetiti = *ib.* c. 15; Jaffé-K. n. 544.
- p. 364, 5. 10: Alienum clericum — occasio relinquatur = *ib.* c. 39; Jaffé-K. n. 411.
- p. 775, 15: Curandum ergo — sunt venenis = *Epistola ad Turribium episcopum* c. 15; *Opp.* I, 706.
- p. 840, 10 (perperam Bonifacio papae attributa): Que male — et emendentur cf. *Leonis epistola ad universos episcopos* c. 2; Migne, *Patrol. lat.* LXXXIV, 762.
- p. 149, 25: Tanto foedere — coeunte personam = *Sermo* 21 in nativitate Christi; *Opp.* I, 65.
- p. 225, 25 (cf. p. 152, 5): Adsumta est — excluderet vetustatis = *Sermo* 22 in nativitate Christi; l. l. I, 70.
- p. 152, 5 (cf. p. 225, 25): Assumpta est — conditione servili = *Sermo* 22 in nativitate Christi; l. l. I, 70.
- p. 225, 20: Exultet rectarum — natus intellegant = *Sermo* 25 in nativitate Christi; l. l. I, 84.

Leontius episcopus Neapolitanus Cypri (saec. VII. in.).

- p. 513, 30 — p. 514, 5 (in quinto sermone propter Christianorum responsum adversum Iudaeos et de imaginibus sanctorum): Nunc vero — imaginem incenderent cf. *Mansi, Concilia* XIII, 44.
- p. 514, 5. 10: Damus que — et adoramus cf. l. l. XIII, 44.
- p. 514, 10—20: Sicut enim — et adorare cf. l. l. XIII, 45.
- p. 514, 20. 25: Nam et — venerationem offerunt cf. l. l. XIII, 49.
- p. 514, 25—35: Qui enim — eum honorat cf. l. l. XIII, 52.

Lex Romana Visigothorum a. 506.

(ed. G. Haenel. Lipsiae 1849).

- p. 852, 1: Quaecumque contra — fuerint impetrata cf. *Lex Romana Visig.*, *Cod. Theodos.* I, 2, 1 cum interpretatione; l. l. p. 16.
- p. 852, 1 (cf. p. 852, 10): Quicquid falsa — non valebit cf. *ib.* I, 2, 4 interpr. et *Epitome monachi*; l. l. p. 18 sq.
- p. 852, 10 (cf. p. 852, 1): Quicquid vera — non valebit cf. *ib.* I, 2, 4 interpr. et *Epitome monachi*; l. l. p. 18 sq.

- p. 852, 5: Dolus malus — definita convellere cf. *ib.* II, 15, 1 *Scintilla (Epitome Parisiensis vel epit. suppl. lat. 215)*; l. l. p. 53.
- p. 841, 10. 15: Imperatores Gratianus — Boetio cons. cf. *ib.* IV, 15, 1. 2 cum interpretatione; l. l. p. 122.
- p. 841, 5: Si quis — consule cf. *Valentiniani III. novella 12 interpr.*; l. l. p. 296.
- p. 852, 10: Redintegrandum est — faciente deperierit cf. *Pauli sent. I, 7, 2 Epitome Aegidii*; l. l. p. 344.
- p. 852, 5: Dolus malus — aliud simulatur cf. *Pauli sent. I, 8, 1*; l. l. p. 346.
- p. 852, 5: Qui dolum — actione tenebitur cf. *Pauli sent. I, 8, 2 et Epitome monachi*; l. l. p. 346 sq.
- p. 852, 5: Qui falso — detulerint puniantur cf. *Pauli sent. I, 12, 1 Epitome Aegidii*; l. l. p. 348.
- p. 841, 5. 10: Quicumque tribus — fuerit iudicatum cf. *Pauli sent. V, 5 § 6 interpr.*; l. l. p. 420.
- p. 841, 15 — p. 842, 10 (*de lege Romana de libro Pauli*): Si enim — non evadant, fortasse ab Aldrico episcopo Cenomannico (832—856) conflata sunt.
- p. 842, 10. 15 (*unde supra*): Si quis — Kal. Maii, fortasse ab Aldrico conflata sunt.

Maximus Taurinensis (saec. V.).

(Opera ed. Bruni. Romae 1784).

Non inveni.

- p. 412, 10: ne aut — revocet delinquentem.

Missale Muzarabicum.

(Fragmenta ed. A. Helfferich, 'Der westgothische Arianismus und die spanische Ketzergeschichte', Berolini 1860, p. 95 sqq.).

- p. 113, 10 (cf. p. 145, 20): Qui per — non pepercit = p. 117, 20, ubi Eugenio archiepiscopo Toletano (646—657) adscribuntur.
- p. 145, 20 (cf. p. 113, 10): Qui per — indulsit corpori.
- p. 113, 10. 15: Qui pietati — adsumta victoriam.
- p. 113, 15 = p. 145, 25: Odie salvator — repetit deitatis = p. 117, 25, ubi Ildefonso archiepiscopo Toletano (657—667) adscribuntur.
- p. 113, 15: Quos fecistis — esse consortes = p. 117, 25, ubi Iuliano archiepiscopo Toletano (680—690) adscribuntur.
- p. 118, 1: Recede ab — adobtionis reclusus.

Nestorius (saec. V.).

- p. 222, 35 — p. 223, 25: Oportet vero — secundus Adam = Nestorii symbolum attributum Theodoro episcopo Mopsvestano, † ca. 428; Mansi. Concilia IV, 1349. VI, 890. IX, 228; Gallandi, Bibl. patrum VIII (Venetiis 1772), 664; Agobardi opera ed. Baluzius I (Parisii 1666), p. 8.

Origenes († 254).

(Opera I. II. ed. Basileae 1536).

- p. 491, 5—15 = p. 541, 20. 25: Licet apostolus — carentibus superposita = *In Exodi c. 15. homilia 6*; l. l. I, p. 84.
- p. 490, 25. 30: Ego sic — dicendus est = *In Exodi c. 20 homilia 8*; l. l. I, p. 94.
- p. 490, 30 — p. 491, 1: Sermo Dei — specie adores = *ib.*; l. l. I, p. 94.
- p. 761, 20—35: Salomon quoque — sacrilegus vocatur = *In Levitici c. 20 homilia 11*; l. l. I, p. 181.
- p. 495, 20. 25 = p. 545, 35. 40: Cum possent — est crimen = *Explanatio in epistolam Pauli ad Romanos cap. I. lib. I*; l. l. II, p. 336.

- p. 621, 30. 35: Quam digne — hospitalitatem sectari = *ib. cap. XII. lib. IX*; l. l. II, 501.

Paschasius v. Faustus Relensis.

Paulinus v. sub Ambrosio.

Paulinus Nolanus († 431).

(Opera ed. Hartel I. II. Vindobonae 1894 sqq.).

- p. 505, 20. 25: Nos crucis — decernimus hostes = *Carmen XXVI v. 106—110*; l. l. II, 250.
- p. 486, 1. 5 = p. 537, 25. 30: Nunc volo — nomine Iesus = *Carmen XXVII v. 511—518*; l. l. II, 285.
- p. 486, 5—20 = p. 537, 30 — p. 538, 5: Forte requiratur — funalibus arcent = *ib. v. 542—557*; l. l. II, 286.
- p. 486, 25. 30 = p. 538, 5. 10: Dum fallit — epulantibus horae = *ib. v. 589—595*; l. l. II, 288.
- p. 486, 20: De Genesi — former imago = *ib. v. 607—609*; l. l. II, 289.
- p. 505, 25 — p. 506, 10: Ipse domum — astula flammam = *Carmen XXVIII v. 115—137*; l. l. II, 296 sq.

Paulus Diaconus († post a. 787.).

(Historia Langobardorum ed. G. Waitz, MG. Scriptores rerum Langobardicarum. 1877).

- p. 585, 25 — p. 586, 5: Eo tempore — Candidianus antistes cf. *Hist. Langob. II cc. 10. 25. III cc. 44. 26. IV c. 33*; l. l. p. 78. 86. 100. 105. 127.

Pomerius v. Iulianus Pomerius.

Possidius v. sub Augustino.

Prosper v. Iulianus Pomerius.

Relatio de decreto Hadriani I (772—795) papae de investituris.

- p. 824, 1 col. 1 — p. 828, 15 col. 1: Incipit hystoria — seculorum. Amen = *MG. Constitutiones I, 659 sqq.*

Relatio episcoporum ad Hludowicum imperatorem a. 829.

(MG. Capitularia II, 26 sqq.; v. supra p. 894 col. 2 sq.).

- p. 711, 25—35: Comperimus quorundam — eos negleguntur = *Relatio c. 10*; l. l. II, 32 sq. (*Concilium Parisiense 829 lib. I c. 25*; *MG. Concilia II, 628*).
- p. 712, 10—20: De presbiteris — pauperum deveniant = *Relatio c. 11*; l. l. II, 33.
- p. 712, 25. 30: Illud quoque — malorum coerceantur = *ib. c. 12*; l. l. II, 33.
- p. 712, 30 — p. 713, 1: Similiter de — in scandalum = *ib. c. 13*; l. l. II, 33.
- p. 708, 15—25: Didicimus sane — obprobrium inferatur = *ib. c. 16*; l. l. II, 34 (*Conc. Paris. 829 lib. I c. 21*; l. l. II, 626 sq.).
- p. 708, 25. 30: Comperimus etiam — consensu inhibuimus = *ib. c. 17*; l. l. II, 34 sq. (*Conc. Paris. 829 lib. I c. 21*; l. l. II, 627).
- p. 716, 35 — p. 717, 25: Petimus humiliter — contempnendum est = *ib. cc. 21—23*; l. l. II, 35 sq. (*Conc. Paris. 829 lib. III cc. 8. 9*; l. l. II, 673).
- p. 717, 25 — p. 718, 10: Illud etiam — delectamur salvatione = *ib. c. 23*; l. l. II, 36 sq. (*Conc. Paris. 829 lib. III c. 10*; l. l. II, 674).
- p. 714, 1—10: Haec nos — adnotavimus = *ib. c. 55*; l. l. II, 46, 15. 20 (cf. *conc. Paris. 829 lib. III. praef.*; l. l. II, 668, 10).

- p. 714, 30. 35: De his — porrigenda devovimus = *ib.* c. 55; l. l. II, 46, 20. 25 (*cf. conc. Paris. 829 lib. III. praef.*; l. l. II, 668, 15).
- p. 714, 35 — p. 715, 1: Ut aperte — nostrarum fideliter = *ib.* II c. 55; l. l. II, 46, 25 (*cf. conc. Paris. 829 lib. III. praef.*; l. l. II, 668, 20).
- p. 715, 1-10: Ut quid — pacificare noverunt = *ib.* c. 56; l. l. II, 46 sq. (*Conc. Paris. 829 lib. II c. 1*; l. l. II, 649 sq.).
- p. 715, 10-30: Ad quid — thronus eius = c. 56; l. l. II, 47 (*Conc. Paris. 829 lib. II c. 1*; l. l. II, 650).
- p. 716, 1-10: Regale namque — divinitus commisso = *ib.* c. 56; l. l. II, 47, 10-30 (*Conc. Paris. 829 lib. II c. 2*; l. l. II, 651 sq.).
- p. 716, 10-30: De ministerio — est illi = c. 56; l. l. II, 47, 30 — p. 48, 5 (*Conc. Paris. 829 lib. II c. 2*; l. l. II, 652 sq.).
- p. 716, 30. 35: Extant et — imitandi sitis = *ib.* 56; l. l. II, 48, 5-15.
- p. 723, 30 — p. 724, 1: Verum quod — salvus erit = *ib.* c. 56; l. l. II, 48, 15-25.
- p. 719, 15: Iterum monendo — periculum generabitur *ib.* c. 57; l. l. II, 48 (*Conc. Paris. 829 lib. III c. 22*; l. l. II, 677).
- p. 719, 20: Similiter deposcimus — crebrius manifestatum = *ib.* c. 58; l. l. II, 48 (*Conc. Paris. 829 lib. III c. 23*; l. l. II, 677).
- p. 719, 20 — p. 720, 5: Sed et — cupido munerum = *ib.* c. 59; l. l. II, 48 sq. (*Conc. Paris. 829 lib. III c. 23*; l. l. II, 677 sq.).
- p. 720, 5-15: Rogamus etiam — minime repperiatur = *ib.* c. 59; l. l. II, 49 (*Conc. Paris. 829 lib. III c. 24*; l. l. II, 678).
- p. 720, 20 — p. 721, 1: Nam et — virtute sua = *ib.* c. 60; l. l. II, 49 sq. (*Conc. Paris. 829 lib. III c. 25*; l. l. II, 678 sq.).
- p. 721, 5. 10: His omnibus — tenebantur corrigentur = *ib.* c. 61; l. l. II, 50 (*Conc. Paris. 829 lib. III c. 26*; l. l. II, 679).
- p. 721, 15-30: Nam et — exposcebat habuimus = *ib.* c. 61; l. l. II, 50 sq. (*Conc. Paris. 829 lib. III c. 26*; l. l. II, 679 sq.).
- p. 721, 30 — p. 722, 1: Porro de — potius augeatur = *ib.* c. 62; l. l. II, 51 (*Conc. Paris. 829 lib. III c. 27*; l. l. II, 680).

Sedullus (saec. V. in.).

(Opera ed. Huemer. Vindobonae 1885).

- p. 505, 10-20: Pax crucis — undique mundum = *Carminum lib. V v. 184-195*; l. l. p. 128.

Severianus Gaballensis († post a. 408.).

- p. 515, 25-35: Putas non — imaginem salvatoris = *Homilia de serpente c. 2*; Opp. Chrysostomi ed. Montfaucon VI, 513.

Siricius papa (384-399).

- p. 261, 20: In qualibet — celeritate succurri = *Decreta c. 2*; reg.: Jaffé-K. n. 255.

Sozomenus v. Cassiodorus.**Stephanus episcopus Bostrae.**

- p. 511, 35 — p. 512, 30: De imaginibus — referre Deo *cf. Mansi, Concilia XII, 1069 et 1072.*

1) Si recte numeravimus, excerpta patrum etc. circiter 1200 in editionibus praeviis inventa sunt, non autem detecta circiter 60, id quod aliqua ex parte falsis inscriptionibus effectum videtur esse, quarum nonnullae apud Ambrosium, Augustinum aliosque corrigi potuerunt.

Stephanus III. papa (768-772).

- p. 89, 5. 10: Si quis — apostolicae ecclesiae *cf. MG. Epistolae V, 11.*
- p. 90, 20-30: Sed nec — vos perducatur *cf. ib. V, 23.*

Talo Caesaraugustanus (ca. 650).

(*Libri sententiarum, e Gregorii I. operibus collecti ed. Risco, España sagrada XXXI, Matriti 1776, p. 166 sqq. = Migne, Patrol. lat. LXXX, 727 sqq. — Quae opera Gregorii adhibita sint, supra p. 897 sqq. indicatum est.*)

- p. 336, 25 — p. 338, 25: Cum rerum — culpis aliorum = *ib.* II c. 32; l. l. XXXI, 304 sqq. (*Migne LXXX, 821 sqq.*).
- p. 343, 30 — p. 344, 15: Sit rector — esse pertimescat = *ib.* II c. 34; l. l. XXXI, 311 sq. (*M. LXXX, 827.*).
- p. 345, 20 — p. 347, 10: Quia igitur — iniquitates increpare = *ib.* II c. 35; l. l. XXXI, 313 sqq. (*M. LXXX, 827 sqq.*).
- p. 354, 30 — p. 356, 25: Omnis spiritalis — rectitudine oberret = *ib.* II c. 36; l. l. XXXI, 315 sqq. (*M. LXXX, 829 sqq.*).
- p. 338, 25 — p. 340, 30: Sunt plerique — vulnus portat = *ib.* II c. 37; l. l. XXXI, 318 sqq. (*M. LXXX, 832 sqq.*).
- p. 358, 35 — p. 359, 30: Praedicatores sancti — erat fiat = *ib.* II c. 38; l. l. XXXI, 322 sqq. (*M. LXXX, 834 sqq.*).
- p. 348, 25 — p. 351, 20: Sunt nonnulli — mundo loquantur = *ib.* II c. 39; l. l. XXXI, 324 sqq. (*M. LXXX, 835 sqq.*).
- p. 359, 35 — p. 360, 20: Nonnulli episcoporum — ore quaerit = *ib.* II c. 40; l. l. XXXI, 329 sq. (*M. LXXX, 839 sqq.*).
- p. 341, 20 — p. 342, 10: Sunt nonnulli — invitatus oboedire = *ib.* II c. 41; l. l. XXXI, 330 sq. (*M. LXXX, 840 sqq.*).
- p. 379, 1 — p. 380, 5: Ammonendi sunt — imitari noluerunt = *ib.* II c. 42; l. l. XXXI, 331 sqq. (*M. LXXX, 841 sqq.*).
- p. 380, 20 — p. 381, 20: Plerumque subditi — nodonceri = *ib.* II c. 43; l. l. XXXI, 333 sqq. (*M. LXXX, 842 sqq.*).
- p. 378, 15. 30: Clericus ammonendus — plurimis increpentur = *ib.* II c. 44; l. l. XXXI, 335 (*M. LXXX, 843 sqq.*).
- p. 404, 20 — p. 405, 1: Nemo aestimet — feminas prohibere = *ib.* V c. 2; l. l. XXXI, 502 (*M. LXXX, 958.*).

Theodorus patriarcha Hierosolymitanus.

- p. 90, 35 — p. 91, 1: Restat mihi — sanctitas patet; *cf. MG. Epistolae V, 23.*

Non inveni hos locos:

- p. 57, 1: Qui illum — evadit iratum.
- p. 82, 30: Si caput — sana efficiuntur (*v. etiam p. 328, 30.*).
- p. 121, 25: Si iuniori — senior taceat.
- p. 121, 25: Consilium multorum — contempseris unus.
- p. 452, 1: Frons hominis — corda gerit.
- p. 556, 20: Sacerdotes non — et praedicatione.
- p. 707, 25. 30: Legitur — bibisse videatur.
- p. 770, 25: Si quid — integrum remanebit¹.

V.

INDEX CODICUM.

Index codicum omnes complectitur libros scriptos, quorum hoc in tomo mentio facta est. Quae concilia aut quorum conciliorum partes in se contineant, qualis sit librorum origo vel historia, in paginis lineisque quin inveniatur, quas nomini saeculoque uniuscuiusque codicis apposuimus.

Codex Admontensis 712 saec. XI.—XIII.; v. p. 466, 5.
De codice (codicibus?) monasterii s. Aegidii in Septimania saec. XIII. v. p. 466, 25.

Codices Albenses.

Codex Albensis 36 saec. IX.; v. p. 310, 25.
Codex Albensis 37 saec. IX.—XII.; v. p. 310, 25.
Codex Andecavensis 383 saec. IX.—XI.; v. p. 310, 25.
De codice Aquitanico v. p. 458, 5.

Codices Ashburnhamenses.

Codex Ashburnhamensis, Barrois 43 saec. XI. XII.; v. p. 228, 15.
Codex Ashburnhamensis, Barrois 214 saec. IX. X.; v. p. 106, 10.

Codices Atrebatenses.

Codex Atrebatensis 741 saec. XII.; v. p. 310, 25, 30.
De codice Atrebatensi v. p. 807, 1.
De codice Augustano bibliothecae canonicorum regularium s. Crucis saec. XI. v. p. 311, 35.
De codice Autisiodorensi v. p. 422, 20, 25.

Codices Bambergenses.

Codex Bambergensis A. II. 53 saec. X. (vel XI. XII. ?); v. p. 466, 5.
Codex Bambergensis P. I. 1 saec. IX. X.; v. p. 596, 5.
Codex Bambergensis P. I. 9 saec. X.; v. p. 19, 25.
Codex Bambergensis P. I. 13 saec. IX.; v. p. 310, 30.
Codex Barcinonensis archivi coronae Aragoniae 40 saec. XI.; v. p. 596, 25, 598, 30.
Codex Bellovacensis tribunalis civilis A. 4 saec. IX. X.; v. p. 724, 35.

Codices Bernenses.

Codex Bernensis 89 saec. VIII. IX.; v. p. 54, 20.
Codex Bernensis 303 saec. IX. X.; v. p. 724, 30.

Codices Berolinenses.

Codex Berolinensis 162, Phillipps 1737 saec. X. ex.; v. p. 468, 10.
Codex Berolinensis 82, Phill. 1741 saec. X.; v. p. 559, 5.
Codex Berolinensis 163, Phill. 1762 saec. X.; v. p. 596, 10, 15.

Codex Berolinensis 87, Phill. 1763 saec. IX. X.; v. p. 724, 35.

Codex Berolinensis 89, Phill. 1765 saec. X. XI.; v. p. 274, 1, 701, 10.

Codex Berolinensis, Hamilton 31 saec. IX.; v. p. 310, 30, 311, 40, 45, 312, 1, 5.

Codex Berolinensis Theol. fol. 355 saec. IX.; v. p. 466, 5.

Codex Boloniensis 146 saec. XII. in.; v. p. 858, 20.

Codex Bonnensis 402 saec. XII.; v. p. 596, 20.

De codice Brixiano v. p. 584, 20.

Codices Bruxellenses.

Codex Bruxellensis 5417—5422 saec. X.; v. p. 701, 25.

Codex Bruxellensis 10274—10280 saec. XII.; v. p. 466, 5.

Codex Burdigalensis 11 saec. XII.; v. p. 310, 30.

Codex Cantabrigiensis collegii Corporis Christi 19 saec. XII.; v. p. 559, 30.

Codex Carlsruhensis, Rastattensis 22 saec. X. XI.; v. p. 1, 20, 6, 20, 37, 10, 45, 20, 48, 25.

Codices Carnotenses.

Codex Carnotensis 61 saec. IX.; v. p. 310, 30, 312, 5.

Codex Carnotensis 193 saec. XI.; v. p. 274, 1.

Codex Carnotensis 424 saec. XIV.; v. p. 55, 15.

Codices Casinenses.

Codex Casinensis 175 saec. XI.; v. p. 466, 5.

Codex Casinensis 353 inter annos 915.—934. conscriptus; v. p. 466, 1.

Codex Casinensis 522 saec. XI.; v. p. 11, 10.

Codex Cavensis 22 circa a. 1005. conscriptus; v. p. 107, 1, 472, 30, 473, 1, 20.

Codices Cenomannenses (Cenomannici).

Codex Cenomannicus 99 saec. XI.; v. p. 784, 5, 836, 10.

Codex Cenomannensis 267 saec. XVIII.; v. p. 310, 30.

Codex Charlevillensis 23 saec. XV.; v. p. 311, 30.

Codex Chaumontensis 38 saec. XII. XIII.; v. p. 310, 30.

Codices Cheltenhamenses.

Codex Cheltenhamensis 359 saec. X.; v. p. 310, 35.

Codex Cheltenhamensis 3508 saec. XII.; v. p. 310, 35.

Codex Cheltenhamensis 6546 saec. IX.; v. p. 310, 35. 422, 20.

Codex Cheltenhamensis 24275 saec. XII.; v. p. 466, 5.

De codice Cheltenhamensi v. p. 311, 30.

Codices Colonienses.

Codex Coloniensis 115 saec. IX.; v. p. 19, 25. 30.

Codex Coloniensis 124 saec. XI.; v. p. 834, 20. 25.

Codex Coloniensis 125 saec. IX. X.; v. p. 724, 30.

De codice Coloniensi v. p. 247, 20. 248, 1. 253, 30. 258, 10. 273, 30. 286, 1. 297, 20. 25. 301, 30.

De codice Coloniensi v. p. 602, 40 — 603, 5.

De codice Corbeiensi v. p. 311, 30.

Codex S. Crucis (Heiligenkreuz in Austria) 217 saec. X.; v. p. 55, 10. 59, 10. 106, 30. 107, 5. 228, 20. 294, 20. 473, 5. 680, 30.

De codice Darmstadiensi saec. IX. v. p. 311, 30.

Codex Dresdensis A. 128 saec. XII.; v. p. 466, 5.

Codex Duacensis 320 saec. XII.; v. p. 823, 20.

Codex Einsiedlensis 191 saec. VIII. IX.; v. p. 157, 35. 471, 1.

Codices Eporedienses.

Codex Eporediensis 33 saec. IX. X.; v. p. 106, 10. 108, 15. 205, 30.

Codex Eporediensis 34 circa a. 830. conscriptus; v. p. 106, 10. 108, 15. 205, 30. 468, 10. 472, 30. 473, 15. 20.

Codices Escorialenses.

Codex Escorialensis bibliothecae S. Laurentii c. II. 21 saec. XVII.; v. p. 240, 10.

Codex Escorialensis bibliothecae S. Laurentii d. I. 1 saec. X.; v. p. 310, 35.

Codex Escorialensis bibliothecae S. Laurentii Q. II. 22 (Ró. II. 22) saec. XII.; v. p. 310, 35.

Codex Escorialensis bibliothecae S. Laurentii R. III. 10 saec. XI. XII.; v. p. 310, 35.

De codice Nicolai Fabri in bibliotheca Thuana v. p. 422, 15. 20.

Codices Florentini.

a) Bibliotheca Laurentiana.

Codex Laurentianus XVI. 17 saec. XII. XIII.; v. p. 310, 35.

Codex Laurentianus LXV. 35 saec. X.; v. p. 30, 10.

Codex Laurentianus inter Aedil. 82 saec. X.; v. p. 559, 20.

Codex Laurentianus, Ashburnham 66 saec. XI.; v. p. 310, 35.

Codex Laurentianus s. Crucis dext. XXI. n. 12 saec. XII. XIII.; v. p. 310, 40.

Codex Laurentianus Gadd. LXXXVIII. sup. 31 saec. XII.; v. p. 835, 5.

b) Bibliotheca Magliabecchiana.

Codex Magliabecchianus J. VIII. 2 saec. XI. ex.; v. p. 310, 40.

c) Bibliotheca Riccardiana.

Codex Riccardianus 256 saec. XI.; v. p. 310, 40.

Codices Gentenses.

Codex Gentensis 83 saec. X.; v. p. 468, 15.

Codex Gentensis 506 saec. X. XI.; v. p. 466, 5.

Codex Gothanus membr. I. no. 84 saec. X. XI.; v. p. 106, 15. 107, 1. 205, 30. 468, 10. 473, 1. 680, 25. 834, 25. 835, 5.

Codices Guelferbytani.

Codex Guelferbytanus inter Augustanos 29. 7. 4°. saec. XV.; v. p. 310, 40.

Codex Guelferbytanus inter Blankenburgenses 130. 52 saec. X.; v. p. 54, 15. 106, 15. 165, 5. 205, 25. 468, 10. 471, 1. 5. 473, 1. 20. 553, 5. 559, 10. 20. 589, 30. 593, 25.

Codex Guelferbytanus inter Extravagantes 227 saec. XVII.; v. p. 466, 5.

Codex Guelferbytanus inter Helmstadiensenses 32 saec. XI.; v. p. 794, 5.

Codex Guelferbytanus inter Helmstadiensenses 365 saec. X.; v. p. 705, 1. 5.

Codex Guelferbytanus inter Helmstadiensenses 454 saec. X.; v. p. 78, 5. 93, 15. 20. 99, 5. 10. 457, 35. 465, 40.

Codices Hamburgenses.

Codex Hamburgensis XXII (saec. ?); v. p. 310, 40.

Codex Hamburgensis bibliothecae urbanae 1717 saec. XVII.; v. p. 165, 5.

Codex Havniensis inter codices antiquae collectionis regiae 1493 saec. IX.; v. p. 468, 15.

Codices Laudunenses.

Codex Laudunensis 201 saec. IX.; v. p. 11, 25. 19, 25. 310, 40.

Codex Laudunensis 336 saec. IX.; v. p. 310, 45. 311, 35—45. 312, 1.

Codex Laudunensis 407 saec. IX. ex.; v. p. 701, 25. 791, 35.

Codex Lillensis 161 saec. XV.; v. p. 310, 45.

Codices Londinienses.

Codex Londiniensis musei Britannici Add. 10459 saec. IX. X.; v. p. 724, 30. 35.

Codex Londiniensis musei Britannici Add. 14801 saec. XI.; v. p. 310, 45.

Codex Londiniensis musei Britannici inter Cottonianos, Tiberius A. III. saec. IX. X.; v. p. 466, 1.

De codice Cottoniano v. p. 45, 25.

Codices Lucenses.

Codex capituli Lucensis 124 saec. XI.; v. p. 559, 20.

De codice Lucensi v. p. 9, 25.

Codex Lugdunensis Batavorum, Vossianus Q. 119 saec. IX. X.; v. p. 106, 10.

Codex Maihingensis 343 saec. X. XI.; v. p. 310, 45. 311, 40. 312, 1. 5.

Codex Matritensis bibliothecae nationalis D. d. 17 saec. XVIII.; v. p. 111, 20.

Codices Mediolanenses.

Codex Mediolanensis bibliothecae Ambrosianae O. 55 saec. XI.; v. p. 593, 30.

Codex Mediolanensis bibliothecae Ambrosianae S. 17 sup. saec. XI.; v. p. 466, 5. 10.

Codex Mediolanensis bibliothecae Ambrosianae S. 33 sup. saec. X.; v. p. 30, 5. 560, 5.

Codices Merseburgenses.

Codex Merseburgensis 42 saec. IX.; v. p. 310, 45.

Codex Merseburgensis 58 (136 ?) saec. IX. X.; v. p. 465, 40.

Codex Merseburgensis 63 saec. XIV.; v. p. 310, 45. 311, 1.

Codex Merseburgensis 104 saec. X. XI.; v. p. 11, 25. 19, 20.

Codices Mettenses.

Codex Mettensis 44 saec. XIV.; v. p. 311, 1.

Codex Mettensis 226 saec. XI. XII.; v. p. 724, 35.

Codex Mettensis 826 saec. XII.; v. p. 59, 25. 30.

Codices Monacenses.**a) Bibliotheca regia.**

- Codex Monacensis latinus 767 saec. XV.; v. p. 311, 1.
 Codex Monacensis latinus 2621 saec. XIII.; v. p. 99, 10, 15.
 Codex Monacensis latinus 3519 saec. XII.; v. p. 93, 10, 15, 96, 20, 99, 1, 10, 104, 5.
 Codex Monacensis latinus 3852 saec. XII.; v. p. 19, 25.
 Codex Monacensis latinus 3853 saec. X.; v. p. 55, 10, 59, 10, 106, 30, 107, 5, 228, 15, 20, 248, 5, 258, 20, 286, 5, 294, 20, 473, 5, 680, 30, 834, 25.
 Codex Monacensis latinus 3860 saec. X. XI.; v. p. 30, 5, 560, 10.
 Codex Monacensis latinus 3860a saec. X. XI.; v. p. 19, 20, 25, 30, 5, 560, 5, 10.
 Codex Monacensis latinus 3909 saec. XII.; v. p. 835, 5.
 Codex Monacensis latinus 4639 saec. XI. XII.; v. p. 93, 10, 98, 30, 197, 35.
 Codex Monacensis latinus 5260 saec. XII.; v. p. 93, 10, 96, 20, 98, 35, 99, 1, 10, 104, 1.
 Codex Monacensis latinus 5541 saec. XI.; v. p. 258, 20.
 Codex Monacensis latinus 6241 saec. X. XI.; v. p. 19, 25, 226, 10, 15.
 Codex Monacensis latinus 6242 saec. X.; v. p. 19, 25.
 Codex Monacensis latinus 6243 saec. VIII. IX.; v. p. 54, 5, 56, 15, 96, 20.
 Codex Monacensis latinus 6244 saec. IX.; v. p. 233, 10.
 Codex Monacensis latinus 6245 saec. X.; v. p. 19, 25, 248, 5.
 Codex Monacensis latinus 6255 saec. X.; v. p. 311, 1.
 Codex Monacensis latinus 6285 saec. X.; v. p. 1, 20.
 Codex Monacensis latinus 8112 saec. IX.; v. p. 1, 20, 6, 20, 37, 10, 45, 20, 48, 25.
 Codex Monacensis latinus 11029 saec. XVII.; v. p. 99, 15.
 Codex Monacensis latinus 14008 saec. IX. X.; v. p. 9, 30, 11, 10.
 Codex Monacensis latinus 14410 saec. IX.; v. p. 51, 10.
 Codex Monacensis latinus 14413 saec. XI. (et XIV. XV.); v. p. 311, 1.
 Codex Monacensis latinus 14431 saec. IX.; v. p. 422, 20.
 Codex Monacensis latinus 14468 a. 821. conscriptus; v. p. 122, 15, 130, 20, 142, 35, 157, 30, 35, 178, 45.
 Codex Monacensis latinus 14508 saec. X. — XIV.; v. p. 228, 10.
 Codex Monacensis latinus 17165 saec. XII.; v. p. 311, 1, 5.
 Codex Monacensis latinus 18583 saec. XI.; v. p. 466, 10.
 Codex Monacensis latinus 19410 saec. IX.; v. p. 196, 10.
 Codex Monacensis latinus 19414 saec. X. XI.; v. p. 258, 15, 20, 466, 10, 834, 25, 835, 10.
 Codex Monacensis latinus 14915 saec. XI.; v. p. 93, 10, 96, 20, 98, 30, 99, 5, 10, 104, 1.
 Codex Monacensis latinus 19416 saec. IX. X.; v. p. 106, 10, 205, 25.
 Codex Monacensis latinus 27246 saec. X.; v. p. 1, 20, 226, 10, 247, 20, 248, 1, 5, 253, 30, 35, 258, 15, 273, 30, 35, 286, 1, 5, 297, 25, 301, 25.
 Codex Monacensis latinus 29084 saec. IX. X.; v. p. 273, 35, 274, 1, 559, 20, 25, 680, 30, 35.
 Codex Monacensis latinus 29085 saec. IX. X.; v. p. 551, 15.

b) Bibliotheca universitatis Monacensis.

- Codex bibliothecae universitatis Monacensis 132 saec. VIII. ex.; v. p. 99, 10.

c) Tabularium regium Monacense.

- Cozrohi codex traditionum Frisingensium saec. IX. ('Reichsarchiv, Hochstift Freising 3a, alt 187'); v. p. 231, 5, 234, 5, 10.

Codices Montispessulani.

- Codex Montispessulanus 85 saec. XII.; v. p. 311, 5, 422, 15, 458, 1.
 Codex Montispessulanus 136 saec. IX.; v. p. 106, 10, 468, 5.
 Codex Montispessulanus 137 saec. XII.; v. p. 1, 25, 6, 25.
 Codex Montispessulanus 238 saec. IX. X.; v. p. 311, 5.
 Codex Mutinensis ecclesiae cathedralis ord. I. 2 anno 991. conscriptus; v. p. 106, 10, 15, 107, 1, 205, 30, 473, 1, 680, 25, 30.
 De codice Nonantulano saec. XI. v. p. 819, 35.

Codices Norimbergenses.

- Codex Norimbergensis bibliothecae urbanae Mss. Cent. V. Anhang no. 96 saec. X. XI.; v. p. 106, 20, 25, 108, 15.
 De membrana archivi Scheurliani Norimbergensis saec. XIII. v. p. 99, 5.
 Codex Novariensis LXXI saec. X.; v. p. 247, 20, 248, 5, 253, 35, 258, 15, 273, 35, 286, 5, 297, 25, 301, 25.
 Codex Oxoniensis Bodleianus 893 saec. XI. XII.; v. p. 30, 10, 560, 10.

Codices Parisienses.**a) Archivum nationale.**

- Archivum nationale Parisiense K. 9 n. 5 (= Musée AE II n. 53) a. 832.; v. p. 688, 10, 15.
 Archivum nationale Parisiense K. 9 n. 7 saec. IX. (a. 829. vel 830.); v. p. 683, 15.

b) Bibliotheca nationalis.

- Codex Parisiensis latinus 1534 saec. IX. — XII.; v. p. 311, 5, 422, 15.
 Codex Parisiensis latinus 1535 saec. X.; v. p. 311, 5, 466, 1.
 Codex Parisiensis latinus 1536 saec. X.; v. p. 311, 5.
 Codex Parisiensis latinus 1537 saec. XI.; v. p. 311, 5, 10, 457, 30.
 Codex Parisiensis latinus 1538 saec. XI.; v. p. 311, 10.
 Codex Parisiensis latinus 1539 saec. XI.; v. p. 311, 10.
 Codex Parisiensis latinus 1540 saec. XII.; v. p. 311, 10.
 Codex Parisiensis latinus 1568 saec. IX. — XIV.; v. p. 122, 15, 130, 20, 203, 5, 422, 10.
 Codex Parisiensis latinus 1587 saec. X.; v. p. 311, 10, 40, 312, 5.
 Codex Parisiensis latinus 1597A saec. IX.; v. p. 475, 20, 480, 25, 30, 532, 35, 40, 533, 40.
 Codex Parisiensis latinus 2316 saec. IX.; v. p. 228, 15.
 Codex Parisiensis latinus 2718 saec. IX.; v. p. 467, 20, 468, 1.
 Codex Parisiensis latinus 2826 saec. IX. X.; v. p. 465, 40.
 Codex Parisiensis latinus 2853 circa a. 840. conscriptus; v. p. 695, 30.
 Codex Parisiensis latinus 3160A saec. XVII.; v. p. 240, 5, 10.
 Codex Parisiensis latinus 3838 saec. X.; v. p. 54, 15.
 Codex Parisiensis latinus 3859A saec. XVII.; v. p. 45, 20.
 Codex Parisiensis latinus 3878 saec. X.; v. p. 55, 10, 59, 10, 106, 30, 107, 5, 228, 20, 294, 20, 473, 1, 680, 30.
 Codex Parisiensis latinus 4280A saec. X.; v. p. 468, 5.
 Codex Parisiensis latinus 4282 saec. XII.; v. p. 823, 20.

- Codex Parisiensis latinus 4334 saec. XIII.; v. p. 311, 10.
 Codex Parisiensis latinus 4417 saec. IX. X.; v. p. 596, 5.
 Codex Parisiensis latinus 4613 saec. X.; v. p. 106, 5. 10.
 Codex Parisiensis latinus 4626 saec. X. XI.; v. p. 106, 25. 468, 5. 10.
 Codex Parisiensis latinus 4628A saec. X.; v. p. 106, 25. 130, 25. 165, 1. 5. 596, 10.
 Codex Parisiensis latinus 4631 saec. XV.; v. p. 130, 25. 30. 165, 5.
 Codex Parisiensis latinus 4638 saec. X. XI.; v. p. 465, 35. 596, 15.
 Codex Parisiensis latinus 4761 saec. X.; v. p. 466, 30. 596, 10.
 Codex Parisiensis latinus 4788 saec. IX. X.; v. p. 468, 5.
 Codex Parisiensis latinus 4997 saec. XII.; v. p. 681, 1.
 Codex Parisiensis latinus 5244 saec. XIII.; v. p. 311, 10.
 Codex Parisiensis latinus 5516 saec. X.; v. p. 598, 30. 606, 15.
 Codex Parisiensis latinus 9654 saec. X. XI.; v. p. 33, 10. 54, 10. 55, 5. 59, 5. 106, 15. 108, 15. 20. 228, 10. 294, 15. 596, 15. 20.
 Codex Parisiensis latinus 10758 saec. IX. X.; v. p. 106, 25. 130, 30. 165, 1. 596, 5. 10.
 Codex Parisiensis latinus 12445 saec. X.; v. p. 559, 5. 10.
 Codex Parisiensis latinus 12448 saec. X.; v. p. 30, 1. 560, 10.
 Codex Parisiensis latinus 12710 saec. XII.; v. p. 807, 1.
 Codex Parisiensis latinus 13371 saec. X.; v. p. 768, 20. 769, 15. 778, 5.
 Codex Parisiensis latinus 16569 saec. XI. XII.; v. p. 311, 10. 15.
 Codex Parisiensis latinus 17649 saec. XI.; v. p. 311, 15.
 Codex Parisiensis latinus 18219 saec. XII.; v. p. 1, 20.
 Codex Parisiensis latinus 18238 saec. IX. X.; v. p. 468, 1. 5.
 Codex Parisiensis 'Nouv. acq. lat.' 469 saec. XVII.; v. p. 792, 1. 799, 35. 40.
 Codex Parisiensis 'Nouv. Acq. lat.' 1600 saec. IX.; v. p. 311, 15.
 Codex Parisiensis, collectio q. d. Brequigny 46 saec. XVIII.; v. p. 853, 15.
 Codex Parisiensis, collectio q. d. Moreau 1 saec. XVIII.; v. p. 858, 25.

c) Bibliotheca Mazariniana.

- Codex Parisiensis bibliothecae Mazarinianae 676 saec. XIV.; v. p. 311, 15.
 De codice tabularii episcopalis Pataviensis v. p. 215, 30.
 Codex Sancti Pauli in Carinthia XXV. a/4 saec. IX.; v. p. 106, 5.
 De codice Pelteriano v. p. 768, 25. 769, 15. 778, 10.
 Codex seminarii Pisani 49 saec. X. XI.; v. p. 311, 15.
 De codice capituli Pistoiensis (saec.?) v. p. 311, 15.
 Codex Pommersfeldensis 2785 saec. XVI.; v. p. 1, 20.

Codices Pragenses.

a) Bibliotheca universitatis.

- Codex Pragensis bibliothecae universitatis VIII. H. 7 saec. XII.; v. p. 834, 25.

b) Museum Bohemicum.

- De codice Pragensi musei Bohemici I. G. 13 saec. X. v. p. 834, 35.
 Codex Pragensis musei Bohemici 277 saec. XI.; v. p. 834, 25.

Codices Remenses.

- Codex Remensis 385 saec. IX.; v. p. 122, 15. 130, 20. 142, 35. 157, 35. 220, 35.
 Codex Remensis 705 saec. IX.; v. p. 311, 15. 20. 40. 45. 312, 1.

Codices Romani.

a) Bibliotheca Barberiniana.

- Codex Romanus bibliothecae Barberinianae XI. 64 saec. IX. X.; v. p. 466, 30.
 Codex Romanus bibliothecae Barberinianae XI. 197 saec. XVII.; v. p. 11, 15. 20.
 Codex Romanus bibliothecae Barberinianae XIV. 19 saec. IX.; v. p. 465, 40.
 Codex Romanus bibliothecae Barberinianae XVI. 67 saec. XVII.; v. p. 11, 20.
 Codex Romanus bibliothecae Barberinianae XVI. 71 saec. XVII.; v. p. 11, 20.
 Codex Romanus bibliothecae Barberinianae XXII. 14 saec. XVI.; v. p. 11, 20.
 Codex Romanus bibliothecae Barberinianae XL. 13 saec. XVI. XVII.; v. p. 819, 35. 40.
 De codice bibliothecae Barberinianae v. p. 559, 15.

b) Bibliotheca Chisiana.

- Codex Romanus bibliothecae Chisianae C. VIII. 238 saec. XV.; v. p. 311, 20.
 Codex Romanus bibliothecae Chisianae C. VIII. 239 saec. XVI.; v. p. 54, 15.
 Codex Romanus bibliothecae Chisianae D. VI. 82 saec. IX.; v. p. 311, 30. 35.
 Codex Romanus bibliothecae Chisianae F. IV. 75 circa a. 1000. conscriptus; v. p. 106, 35. 107, 1. 472, 30. 473, 20.

c) Bibliotheca Corsiniana.

- Codex Romanus bibliothecae Corsinianae 41. A. 23 saec. XVII.; v. p. 11, 20. 559, 25.

d) Bibliotheca Vallicellana.

- Codex Romanus bibliothecae Vallicellanae A. 5 saec. IX.; v. p. 9, 35. 11, 10.
 Codex Romanus bibliothecae Vallicellanae A. 18 saec. X.; v. p. 11, 25.
 Codex Romanus bibliothecae Vallicellanae B. 32 saec. XI.; v. p. 311, 20.
 Codex Romanus bibliothecae Vallicellanae B. 61 saec. XV.; v. p. 584, 25.
 Codex Romanus bibliothecae Vallicellanae C. 19 saec. XVI.; v. p. 11, 20. 559, 25.
 Codex Romanus bibliothecae Vallicellanae C. 23 saec. XVI.; v. p. 11, 20. 64, 30. 559, 25.
 Codex Romanus bibliothecae Vallicellanae C. 27 saec. XVI.; v. p. 11, 20. 240, 10. 559, 25.
 Codex Romanus bibliothecae Vallicellanae C. 56 saec. XVII.; v. p. 584, 20. 25.
 Codex Romanus bibliothecae Vallicellanae G. 94 saec. XVI.; v. p. 1, 25.
 Codex Romanus bibliothecae Vallicellanae Q. 6 saec. XVI. XVII.; v. p. 64, 25. 30.

e) Bibliotheca Vaticana.

- Codex Vaticanus 1339 saec. XI.; v. p. 19, 30. 311, 20.
 Codex Vaticanus 1340 saec. XIV.; v. p. 1, 25. 30.
 Codex Vaticanus 1342 saec. IX. X.; v. p. 559, 15.
 Codex Vaticanus 1343 saec. X. XI.; v. p. 11, 10.
 Codex Vaticanus 1348 saec. XII.; v. p. 226, 15.
 Codex Vaticanus 1350 saec. XII.; v. p. 834, 35.
 Codex Vaticanus 1351 saec. XI.; v. p. 11, 25. 30.

- Codex Vaticanus 1353 saec. XV.; v. p. 9, 35. 11, 10. 15.
 Codex Vaticanus 2198 saec. X.; v. p. 55, 10. 15.
 Codex Vaticanus 3790 a. 1550. conscriptus; v. p. 240, 10.
 Codex Vaticanus 3827 saec. X. XI.; v. p. 33, 5. 54, 10. 178, 40. 598, 30. 606, 15.
 Codex Vaticanus 4896 saec. XVI.; v. p. 311, 20.
 Codex Vaticanus 5359 saec. IX. X.; v. p. 473, 5. 10.
 Codex Vaticanus 5845 saec. IX.; v. p. 11, 5.
 Codex Vaticanus 6209 saec. XVI. XVII.; v. p. 273, 35.
 Codex Vaticanus inter Ottobonianos 38 saec. X.; v. p. 311, 20. 25. 535, 25.
 Codex Vaticanus inter Palatinos 289 saec. IX.; v. p. 294, 20.
 Codex Vaticanus inter Palatinos 576 saec. IX.; v. p. 701, 30. 794, 5. 10.
 Codex Vaticanus inter Palatinos 577 saec. VIII. IX.; v. p. 1, 15. 6, 20. 54, 5. 10. 72, 15.
 Codex Vaticanus inter Palatinos 582 saec. IX. X.; v. p. 33, 5. 10. 54, 10. 55, 5. 10. 59, 5. 10. 106, 15. 20. 108, 20. 228, 10. 15. 294, 15. 20. 596, 15.
 Codex Vaticanus inter Palatinos 583 saec. X.; v. p. 1, 20. 25. 6, 20.
 Codex Vaticanus inter Palatinos 584 saec. XII.; v. p. 834, 25. 30.
 Codex Vaticanus inter codices reginae Christinae 190 saec. XI.; v. p. 236, 10. 15.
 Codex Vaticanus inter codices reginae Christinae 263 saec. X. — XIV.; v. p. 107, 5.
 Codex Vaticanus inter codices reginae Christinae 417 saec. X. XI.; v. p. 596, 20.
 Codex Vaticanus inter codices reginae Christinae 520 saec. X. — XV.; v. p. 106, 20.
 Codex Vaticanus inter codices reginae Christinae 846 saec. IX. X.; v. p. 106, 20.
 Codex Vaticanus inter codices reginae Christinae 1036 saec. XV. XVI.; v. p. 106, 25. 30.
 Codex Vaticanus inter codices reginae Christinae 1041 saec. XVII.; v. p. 33, 10. 15. 54, 10. 15. 178, 40. 45. 598, 30. 35. 606, 15. 20.
 Codex Vaticanus inter codices reginae Christinae 1575 saec. XIII.; v. p. 311, 20.

f) Armarium Vaticanum.

- Copia saec. XVI. servata in archivio Vaticano Arm. XII. caps. II n. 4; v. p. 64, 35. 65, 1.

g) Bibliotheca Vittorio Emmanuele.

- Codex Romanus bibliothecae regiae Vittorio Emanuele 2096 saec. XI.; v. p. 311, 25.
 Codex Rotomagensis 1385 saec. X. XI.; v. p. 466, 10.

Codices Salisburgenses.

- Codex Salisburgensis S. Petri a. VIII. 7 saec. XII.; v. p. 835, 10.
 Codex Salisburgensis S. Petri a. IX. 32 saec. XI.; v. p. 1, 25. 6, 25.
 De codice capituli Salisburgensis v. Schedae Pruggeri.
 De chronico Salisburgensi manuscripto v. p. 215, 25. 30.
 Fasciculus archivi consistorialis Salisburgensis (Synodalakten 796) saec. XVI. in.; v. p. 213, 15. 214, 10.

Codices Sangallenses.

- Codex Sangallensis 286 saec. IX.; v. p. 311, 25.
 Codex Sangallensis 671 saec. X.; v. p. 19, 25.
 Codex Sangallensis 733 saec. IX.; v. p. 106, 5.

- Codex Sangallensis 1398a saec. IX.; v. p. 311, 25.

- Codex Schaffhusanus bibliothecae ecclesiasticae s. Ioannis 74 saec. XI. XII.; v. p. 596, 20.

- Schedae Bosii; v. p. 93, 15. 99, 15. 104, 5.

- Schedae Pruggeri ex codice capituli Salisburgensis; v. p. 51, 10.

- Schedae Sirmondi; v. p. 228, 30. 35.

Codices Schlettstadienses.

- Codex Schlettstadiensis 29 saec. XII.; v. p. 37, 15.

- Codex Schlettstadiensis 94 saec. XI.; v. p. 311, 25.

- Codex Senonensis 45 saec. XIII.; v. p. 311, 25.

- De codice Sessoriano saec. IX. v. p. 422, 25.

Codices Taurinenses.

- Codex Taurinensis G. V. 4 saec. X.; v. p. 466, 10.

- Codex Taurinensis G. V. 38 saec. X.; v. p. 466, 10.

- De codice universitatis Taurinensis v. p. 240, 10. 15.

- Codex Toletanus 14. 23 saec. XI.; v. p. 111, 15. 20. 120, 1.

- Codex Treverensis 1280 saec. XIII.; v. p. 311, 25.

Codices Veneti.

- Codex Venetus S. Marci, Iur. can. 11 saec. XV.; v. p. 258, 20.

- Codex Venetus S. Marci, Zanetti 169 saec. XV. XVI.; v. p. 1, 30. 6, 25. 48, 25. 30.

Codices Vercellenses.

- Codex capituli Vercellensis LXXVI saec. IX. X.; v. p. 9, 35. 11, 10.

- Codex capituli Vercellensis CXI saec. X.; v. p. 30, 5. 560, 5.

- Codex capituli Vercellensis 174 saec. IX. X.; v. p. 473, 20.

- Codex capituli Vercellensis 175 saec. IX.; v. p. 473, 10.

Codices Veronenses.

- Codex capituli Veronensis LVII saec. XI.; v. p. 79, 20.

- Codex capituli Veronensis LXII saec. XI.; v. p. 79, 20.

- Codex capituli Veronensis LXIII saec. XI.; v. p. 30, 10. 560, 5.

- Codex capituli Veronensis LXIV saec. XI.; v. p. 311, 30.

- Codex Vici Ausonensis, Cath. 41 saec. XI.; v. p. 311, 30.

Codices Vindobonenses.

- Codex Vindobonensis 406 saec. XII.; v. p. 98, 30. 35.

- Codex Vindobonensis 458 saec. X.; v. p. 172, 10. 15.

- Codex Vindobonensis 501 saec. X.; v. p. 311, 30. 680, 30.

- Codex Vindobonensis 751 saec. IX. X.; v. p. 1, 20. 6, 20. 45, 20. 247, 20. 258, 15. 273, 35. 286, 5. 301, 25. 30.

- Codex Vindobonensis 2090 saec. XI. XII.; v. p. 311, 30.

- Codex Vindobonensis 2195 saec. XI. XII.; v. p. 823, 25.

- Codex Vindobonensis 2198 saec. X.; v. p. 19, 25. 99, 10. 258, 20. 25. 274, 1.

Codices Viridunenses.

- Codex Viridunensis 6 saec. XIII.; v. p. 311, 30.

- Codex Viridunensis 46 saec. XI.; v. p. 30, 5. 560, 10.

- Codex Viterbiensis, Cath. saec. XIII.; v. p. 311, 30.

Codices Wirzburgenses.

- Codex universitatis Wirzburgensis mp. theol. q. 25 saec. IX.; v. p. 422, 10. 15.

- Codex universitatis Wirzburgensis theol. fol. 46 saec. IX.; v. p. 226, 10.

VI.

INDEX EDITIONUM.

Praebet hic index ordine alphabetico titulos omnium editionum praeviarum, quae continent acta synodalia in hoc tomo recepta et quas in commentariolis unicuique concilio praemissis laudavimus. Invitus feci, ut omitterem numeros paginarum, quibus acta synodalia inveniuntur; nam talis conspectus vires nostras excessisset insuperque molem numerorum perspicere difficile fuisset. Certe qui editionem praeviam repperit allegatam facile in nostra quid scire vult detegat, propterea quod ordo chronologicus hunc laborem quoad fieri potest deminuit.

- 'Abhandlungen der churfürstlich-baierischen Akademie der Wissenschaften' I. 'München' 1763.
 L. d'Achéry, Spicilegium VII. Parisiis 1666. Ed. 2^a. per F. J. de la Barre III. ib. 1723.
 J. S. de Aguirre, Collectio maxima conciliorum omnium Hispaniae et novi orbis IV. Ed. 2^a. Romae 1754.
 P. Albers, Consuetudines monasticae III. Typis Montis Casini 1907.
 E. Amort, Vetus disciplina canonicorum regularium et saecularium I. Venetiis 1747.
 Analecta Divionensia I. 'Dijon' 1875.
 'Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde' VII. 'Hannover' 1839.
 'Archivio della R. società Romana di Storia patria' XXII. 'Roma' 1899.
 M. L. Bail, Summa conciliorum omnium I. II. Parisiis 1659.
 P. et H. Ballerini, Ratherii Veronensis opera. Veronae 1765.
 St. Baluze, S. Agobardi archiepiscopi Lugdunensis opera II. Lugduni 1666.
 St. Baluze, Capitularia regum Francorum I. II. Parisiis 1677.
 St. Baluze, Miscellanea III. Parisiis 1680.
 C. Baronius, Annales ecclesiastici ad a. 742—843. Editio Moguntinensis in folio VIII. IX. 1601—05.
 D. Bartolini, 'Di S. Zaccaria papa e degli anni di suo pontificato. Ratisbona' 1879.
 Bibliotheca maxima veterum patrum et antiquorum scriptorum . . . XIV. Lugduni 1677.
 M. de la Bigne, Bibliotheca sanctorum patrum IV. Ed. 4^a. Parisiis 1624.
 S. Binius, Concilia generalia et provincialia III, 1. Coloniae Agrippinae 1606.
 A. J. Binterim, 'Pragmatische Geschichte der deutschen National-, Provinzial- und vorzüglichsten Diöcesanconcilien' I. 'Mainz' 1835. II. ib. 1836.
 Th. Bitterauf, 'Die Traditionen des Hochstifts Freising' I. ('Quellen und Erörterungen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte NF.' IV.). 'München' 1905.
 Bollandus et Nicolini, Conciliorum omnium tam generalium quam provincialium . . . vol. III. Venetiis 1585.
 J. du Bouchet, 'La véritable origine de la seconde et troisième ligne de la maison royale de France. Paris' 1646.
 M. Bouquet, 'Recueil des historiens des Gaules et de la France'. V. 'Paris' 1744. VI. ib. 1749. VII. ib. 1749. VIII. ib. 1752.
 A. Brunner, Annales virtutis et fortunae Boiorum II. Monachii 1629. Ed. 2^a. Francofurti ad Moenum 1710.
 Bullarium diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum (Taurinensis editio) I. Augustae Taurinorum 1857.
 Burchardi Wormatiensis episcopi decretum ed. Parisiensis. 1549.
 S. Calles, Annales ecclesiastici Germaniae II. Viennae Austriae 1756.
 A. Calmet, 'Histoire de Lorraine' I. 'Nancy' 1728. Ed. 2^a. II. ib. 1745.
 F. P. Canciani, Barbarorum leges antiquae I. Venetiis 1781. II. ib. 1783.
 H. Canisius, Chronicon Victoris . . . Synodus Bauarica sub Tassilone Bauariae duce . . . Ingolstadii 1600.
 D. P. Carpentier, Alphabetum Tironianum. Lutetiae Parisiorum 1747.
 G. de Catel, 'Mémoires de l'histoire du Languedoc. Tolose' 1633.

- G. Cenni, Concilium Lateranense Stephani III. a. DCCLXIX. Romae 1735.
- R. Charles et L. Froger, Gesta domni Aldrici Cenomannensis urbis episcopi. 'Mamers' 1889.
- J. J. Chifflet, Opera politico-historica ad pacem publicam spectantia I. Antverpiae 1650.
- Codex diplomaticus Cavensis edd. M. Morealdi, M. Schiani, S. de Stephano IV. Mediolani, Pisis, Neapoli 1877.
- Codex diplomaticus Langobardiae (Historiae patriae monumenta XIII). Augustae Taurinorum 1873.
- C. Le Cointe, Annales ecclesiastici Francorum V. Parisiis 1673. VI. ib. 1676. VII. ib. 1678. VIII. ib. 1683.
- Conciliorum omnium generalium et provincialium collectio regia XVII. XVIII. XX. XXI. Parisiis 1644.
- J. Cordesius, Opuscula et epistolae Hincmari Remensis archiepiscopi. Lutetiae Parisiorum 1615.
- P. Crabbe, Conciliorum omnium tam generalium quam particularium . . . tomus II. Coloniae 1538. Ed. 2^a. II. ib. 1551.
- F. Dalham, Concilia Salisburgensia provincialia et dioecessana. Augustae apud Vindelicos 1788.
- P. Delalande, Conciliorum antiquorum Galliae . . . supplementa. Lutetiae Parisiorum 1666.
- Cl. Devic et J. Vaissete, 'Histoire générale de Languedoc' I. 'Paris' 1730. Ed. 2^a. II. 'Toulouse' 1875.
- A. Duchesne (Quercetanus), B. Flacci Albini sive Alchvini . . . opera. Lutetiae Parisiorum 1617.
- A. Duchesne, Historiae Francorum scriptores II. Lutetiae Parisiorum 1636.
- L. Duchesne, 'Le Liber pontificalis' I. 'Paris' 1886.
- F. Dückher, 'Salzburgische Chronica. Salzburg' 1666.
- J. G. ab Eckhart, Commentarii de rebus Franciae orientalis II. Wirzeburgi 1729.
- M. Félibien, 'Histoire de l'abbaye royale de St. Denys en France. Paris' 1706.
- M. Flacius Illyricus, Catalogus testium veritatis. Ed. 4^a. II. Lugduni 1597. Ed. 5^a. s. l. 1608.
- M. Flacius Illyricus, J. Wigand, M. Judex, Ecclesiastica historia . . . secundum singulas centurias . . . digesta, cent. VIII. Basileae 1564, cent. IX., ib. 1565.
- Florez, 'España sagrada' V. 'Madrid' 1763.
- F. Forster, Concilium Aschaimense sub Tassilone II. duce Baioariae anno rep. sal. 763. celebratum. Ratisbonae 1767.
- J. François et N. Tabouillot, 'Histoire générale de Metz' III. 'Metz' 1775.
- E. Friedberg, Corpus iuris canonici I. Lipsiae 1879.
- Froben, B. Flacci Albini seu Alcuini opera I. II. Ratisbonae 1777.
- Fronto, Ivonis Carnotensis decretum. Parisiis 1647.
- V. de La Fuente, 'Historia ecclesiastica de España'. Ed. 2^a. III. 'Madrid' 1875.
- M. Furter, Ivonis Carnotensis decretum. s. l. 1499.
- C. Gärtner, 'Salzburgische gelehrte Unterhaltungen' I. 'Salzburg' 1812.
- A. Galante, Fontes iuris canonici selecti. Oeniponte 1906.
- Gallia christiana VI. Parisiis 1739. IX. ib. 1751. XIII. ib. 1785.
- H. G. Gengler, 'Germanische Rechtsdenkmäler. Erlangen' 1875.
- P. Georgisch, Corpus iuris Germanici antiqui. Halae Magdeburgicae 1738.
- J. A. Giles, S. Bonifacii archiepiscopi et martyris opera quae extant omnia II. Londinii 1844.
- M. Goldast, Collectio constitutionum imperialium I. Francofurdiae ad Moenum 1615. II. ib. 1613. III. Hanoviae 1609. IV. Francofurti 1713.
- M. Goldast, Imperialia decreta de cultu imaginum in utroque imperio tam orientis quam occidentis promulgata. Francofurti 1608.
- Th. Gousset, 'Les actes de la province ecclésiastique de Reims' I. 'Reims' 1842.
- J. H. Gradonicus, Brixia sacra. Pontificum Brixianorum series. Brixiae 1765.
- E. G. Graff, 'Diutisca' I. 'Stuttgart und Tübingen' 1826.
- J. Gretser, Divi Bambergenses cum diplomatibus. Ingolstadii 1611.
- J. Gretser, Opera omnia X. Ratisbonae 1735.
- M. Guérard, 'Cartulaire de l'abbaye de Saint-Bertin (Collection des cartulaires de France' III.). 'Paris' 1840.
- A. W. Haddan and W. Stubbs, 'Councils and ecclesiastical documents relating to Great Britain and Ireland' III. 'Oxford' 1878.
- M. Hansiz, Germania sacra II. Augustae Vindellicorum 1729.
- J. Harduin, Acta conciliorum III—V. Parisiis 1714.
- J. Hartzheim, Concilia Germaniae I. Coloniae Augustae Agrippinensium 1759. II. ib. 1760.
- A. Helfferich, 'Der westgothische Arianismus und die spanische Ketzergeschichte. Berlin' 1860.
- G. Henschen, De tribus Dagobertis Francorum regibus. Antverpiae 1655.
- A. d'Herbomez, 'Cartulaire de l'abbaye de Gorze' (Mettensia II). 'Paris' 1898—1900.
- J. Herold, Orthodoxographia theologiae sacrosanctae ac superioris fidei doctores. Basileae 1555.
- Herrgott, Vetus disciplina monastica. Parisiis 1726.
- J. Heumann, Commentarii de re diplomatica imperatorum ac regum Germanorum I. Norimbergae 1745.
- F. X. Himmelstein, Synodicon Herbipolense. 'Würzburg' 1855.
- L. Holsten, Collectio Romana bipartita I. II. Romae 1662.

- Ph. Jaffé, *Bibliotheca rerum Germanicarum* III. Berolini 1866. IV. ib. 1867. VI. ib. 1873.
- J. J. Ideler, *Leben und Wandel Karls des Grossen* II. 'Hamburg und Gotha' 1839.
- F. Joverius, *Sanctiones ecclesiasticae tam synodicae quam pontificiae* II. Parisiis 1555.
- Fr. Th. von Kleinmayrn, *Nachrichten vom Zustande der Gegenden und der Stadt Juvavia*. Salzburg' 1784.
- Ph. Labbe et G. Cossart, *Sacrosancta concilia* VI—VIII. Lutetiae Parisiorum 1671. Ed. 2^a. cur. N. Coleti VIII. IX. Venetiis 1729.
- Cl. Le Laboureur, *Les masvres de l'abbaye royale de l'Isle Barbe* I. 'Lyon et Paris' 1665.
- W. Levison, *Vitae s. Bonifatii archiepiscopi Moguntini*. Hannoverae et Lipsiae 1905.
- Fr. Lindenbrog, *Codex legum antiquarum*. Francofurti 1613.
- J. Chr. Lünig, *'Reichsarchiv'* IV (= *Des teutschen Reichsarchivs' partis generalis . . . contin. II.*) 'Leipzig' 1720. XV (= *Spicilegium ecclesiasticum 'des teutschen Reichsarchivs' I.*) ib. 1716. XVI (= *Spicilegium ecclesiasticum . . . II.*) ib. 1716.
- J. Mabillon, *Acta sanctorum ordinis S. Benedicti* III, 1. 2. Luteciae Parisiorum 1672. IV, 1. ib. 1677.
- J. Mabillon, *Annales ordinis S. Benedicti* II. Luteciae Parisiorum 1704. Ed. 2^a. II. Lucae 1739.
- J. Mabillon, *De re diplomatica libri* VI. Luteciae Parisiorum 1681. Ed. 2^a. ib. 1709. Ed. 3^a. cur. J. Ademari. Neapoli 1789.
- J. Mabillon, *Vetera analecta* I. Luteciae Parisiorum 1675. Ed. 2^a. Parisiis 1723.
- J. J. Mader, *M. Adami scriptoris vetusti historia ecclesiastica*. Helmstadii 1670.
- J. F. Madrisi, *S. patris nostri Paulini patriarchae Aquileiensis opera*. Venetiis 1737.
- J. Malbrancq, *De Morinis et Morinorum rebus* II. Tornaci Nerviorum 1647.
- J. D. Mansi, *Sanctorum conciliorum . . . collectio nova seu . . . supplementum* I. Lucae 1748.
- J. D. Mansi, *Sanctorum conciliorum nova et amplissima collectio* XII. Florentiae 1766. XIII. ib. 1767. XIV. Venetiis 1769. XV. ib. 1770. XVII. ib. 1772.
- P. de Marca, *Dissertationum de concordia sacerdotii et imperii . . . libri* 8. II. Parisiis 1663. Ed. 2^a. Francofurti 1708. Ed. 3^a. III. Neapoli 1771. Ed. 4^a. III. Bambergae 1788.
- G. Marlot, *Metropolis Remensis* I. Insulis 1666.
- E. Martène et U. Durand, *Veterum scriptorum et monumentorum . . . amplissima collectio* VII. Parisiis 1727. IX. ib. 1729.
- P. Masson, *S. Agobardi episcopi ecclesiae Lugdunensis opera*. Parisiis 1605.
- P. C. Meichelbeck, *Historia Frisingensis* I, 2. Augustae Vindelicorum et Graecii 1724.
- Ménard, *'Histoire civile, ecclésiastique et littéraire de la ville de Nîme'* I. Parisiis 1750.
- J. P. Migne, *Patrologia latina* LXXXIX. Paris 1863. LXXXV—LXXXIX. ib. 1862. CI. ib. 1863. CIV. ib. 1864. CV. ib. 1864. CXVI. ib. 1852. CXIX. ib. 1859. CXXXV. ib. 1879. CXXXVI. ib. 1853. CXXXVIII. ib. 1853.
- A. Miraeus, *Codex donationum piarum*. Bruxellis 1624.
- A. Miraeus, *Opera diplomatica et historica* I. Ed. 2^a. Bruxellis 1723. IV. ib. 1748.
- 'Mittheilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde'* XII. 'Salzburg' 1872.
- Monumenta Boica* VI. Monachi 1766.
- Monumenta Germaniae historica: Capitularia* I. 1883. II. 1897. *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum* I. 1893. *Epistolae* III. 1892. IV. 1895. V. 1899. *Leges* I. 1835. II. 1837. III. 1851—1863. IV. 1868. *Libelli de lite imperatorum et pontificum saec. XI. et XII. conscripti* III. 1897. *Scriptores* VI. 1844. XIII. 1881. *Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI.—IX.* 1877.
- L. A. Muratori, *Antiquitates Italicae* V. Mediolani 1741.
- L. A. Muratori, *Rerum Italicarum scriptores* I, 2. Mediolani 1725. II, 2. ib. 1726.
- 'Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde'* XX. 'Hannover' 1895. XXV. ib. 1900. XXVII. ib. 1902. XXX. ib. 1905.
- A. J. Nürnberger, *'Die römische Synode vom Jahre 743'*. *Synodus Romana habita a S. Zacharia papa in basilica S. Petri anno Christi 743.* 'Mainz' 1898.
- A. Pagi, *Critica hist.-chronologica in universos annales ecclesiasticos C. Baronii* (ed. cur. A. Theiner XIII. Barri-Ducis 1868).
- Paulinus v. *Synodus Parisiensis*.
- B. Pez, *Thesaurus anecdotorum novissimus* II, 3. Augustae Vindelicorum 1721. VI, 1. ib. 1729.
- J. von Pflugk-Harttung, *Acta pontificum Romanorum inedita* II. 'Stuttgart' 1884.
- P. Pithoeus, *Annalium et historiae Francorum . . . scriptores coetanei* XII. Ed. Germ. Francofurti 1595.
- P. Pithou, *'Preuves des libertez de l'église Gallicane'* II. Ed. 2^a. 'Paris' 1651.
- M. Quantin, *'Cartulaire général de l'Yonne'* I. 'Auxerre' 1854.
- F. A. baro ab Reiffenberg, *Petrus a Thymo, Historia Brabantiae diplomatica* I. Bruxellis 1830.
- J. Resch, *Annales ecclesiae Sabionensis nunc Brixinensis* I—III. Augustae Vindelicorum 1755—1765.
- J. Roberti, *Historia s. Huberti . . . primi Leodiensis episcopi*. Luxemburgi 1621.
- J. F. B. M. de Rubeis, *Monumenta ecclesiae Aquileiensis*. Argentinae 1740.
- J. F. B. M. de Rubeis, *De schismate ecclesiae Aquileiensis dissertatio historica*. Venetiis 1732.
- J. Sagittarius, *Canones conciliorum omnium*. Basileae 1553.

- J. A. Sassi, *Archiepiscoporum Mediolanensium series historico-chronologica II*. Mediolani 1765.
- H. J. Schmitz, *Die Bussbücher und die Bussdisciplin der Kirche*. Mainz' 1883.
- W. Schmitz, *Monumenta tachygraphica codicis Parisiensis latini 2718, fasc. I*. Hannoverae 1883.
- N. Serarius, *Epistolae S. Bonifaci martyris*. Moguntiae 1605
- J. Sirmond, *Concilia antiqua Galliae I. II*. Lutetiae Parisiorum 1629.
- J. Sirmond, *Hinemari archiepiscopi Remensis opera I*. Lutetiae Parisiorum 1645.
- F. L. Surius, *Conciliorum omnium tum generalium tum provincialium . . . tom. III*. Coloniae Agrippinae 1567.
- Synodus Parisiensis de imaginibus habita a. Chr. DCCCXXIV. ex vetustissimo codice descripta et nunc primum in lucem edita apud heredes Wecheli etc. Francofurti ad Moenum 1596. Ed. 2^a. saec. XVII. confecta locum bibliopolarum annumque ed. 1. retinuit. Appositus est: Paulini Aquileiensis episcopi adversus Felicem Urgelitanum et Eliphantum Toletanum episcopos libellus, ed. incerti loci anni 1549.
- J. Tardif, *Monuments historiques (Archives de l'Empire. Inventaires et documents)*. Paris' 1866.
- A. Theiner, *Disquisitiones criticae in praecipuas canonum et decretalium canones*. Romae 1836.
- D. F. Ughelli, *Italia sacra II*. Venetiis 1647. Ed. 2^a. II. ib. 1718. X. ib. 1722.
- P. M. F. M. de Villanuño, *Summa conciliorum Hispaniae II*. Matriti 1784. Ed. 2^a. I. Barcinone 1850.
- J. Ph. a Vorburg, *Historiarum . . . imperii Romano-Germanici . . . vol. IX*. Francofurti 1659, X. ib. 1659, XI. ib. 1660.
- de Vosmedanio, *Ivonis Carnotensis Panormia*. Lovanii 1557.
- F. Walter, *Corpus iuris Germanici antiqui I--III*. Berolini 1824.
- F. Walter, *Fontes iuris ecclesiastici antiqui et hodierni*. Bonnae 1862.
- F. G. A. Wasserschleben, *Reginonis Prumiensis libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis*. Lipsiae 1840.
- H. Wasserschleben, *Beiträge zur Geschichte der vorgratianischen Kirchenrechtsquellen*. Leipzig' 1839.
- M. Welser, *Rerum boicarum libri quinque*. Augustae Vindelicorum 1602. Ed. 2^a. cur. J. C. Lippert. ib. 1777.
- M. Welser, *Opera historica et philologica*. Norimbergae 1682.
- L. Westenrieder, *Beiträge zur vaterländischen Historie I*. 'München' 1788.
- V. Wolf von Glanvell, *Die Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit*. Paderborn' 1905.
- St. A. Würdtwein, *Epistolae S. Bonifacii archiepiscopi et martyris*. Magontiae 1789.

VII.

INDEX LIBRORUM, IN QUIBUS REGESTA CONCILIORUM INVENIUNTUR.

O. Bled, 'Regestes des évêques de Thérouanne I (Saint-Omer' 1904), p. 52 n. 77 = supra p. 858 spur. 11; v. infra D. Haigneré.

Böhmer-Mühlbacher, *Regesta imperii* I (ed. 2. 'Innsbruck' 1899 sqq.): n. 44 = supra p. 1 n. 1. — n. 45 = p. 5 n. 2. — n. 52 = p. 818 spur. n. 2. — n. 55 = p. 33 n. 4. — n. 77 = p. 54 n. *8. — n. 83 = p. 55 n. *9. — n. 85 = p. 59 n. *11 A. — n. 85 A = p. 59 n. 11 B. — n. 138 b = p. 821 spur. 4. — n. 219 = p. 106 n. *17. — n. 325 = p. 165 n. 19 G. — n. 326 = p. 157 n. 19 F. — n. 351 = p. 213 n. 24 B 1. — n. 377 = p. 238 n. *27 A. — n. 378 = p. 238 n. *27 B. — n. 381. 382 cf. p. 229 ann. 2. — n. 481 = p. 294 n. 38 app. A; cf. p. 295 l. 17 sqq. — n. 489 = p. 836 spur. n. *8 B. — n. 651 = p. 461 n. *40. — n. 678. 679. 680 = p. 456 n. 39 C. — n. 673 = p. 467 n. *41 A. — n. 674 = p. 468 n. *41 B. — n. 818 = p. 532 n. 44 C. — n. 819 = p. 533 n. 44 D. — n. 840 = p. 587 l. 37 sqq. — n. 854 = p. 597 n. 50 B. — n. 859 = p. 596 n. 50 A. — n. 860 cf. p. 598 l. 30 sqq. — n. 926 b = p. 695 n. *54 A. — n. 1024 = p. 472 n. *43 A. — n. 1025 = p. 473 n. *43 B. — n. 1072 = p. 791 n. 61.

D. Haigneré, 'Les chartes de Saint-Bertin I (Saint-Omer' 1886) p. 12 n. 35 = supra p. 858 spur. 11; v. supra O. Bled.

R. Hübner, 'Gerichtsurkunden der fränkischen Zeit I (Weimar' 1891), p. 28 n. 170 = supra p. 231 n. 30. — p. 53 n. 293 = p. 847 spur. 9 B.

Jaffé, *Regesta pontificum Romanorum* I (ed. 2. cur. Kaltenbrunner, Ewald, Löwenfeld. Berolini 1885): p. 265 ad a. 744. = supra p. 8 n. 3. — p. 265 ad a. 745. = p. 37 n. 5. — n. 2287 = p. 48 n. 6 B. — n. 2309 = p. 819 spur. 3. — n. 2346 = p. 64 n. 12. — p. 285 ad a. 769. = p. 79 n. 14. — p. 292 ad a. 774. = p. 823 spur. 5. — n. 2482 = p. 122 n. 19 C. — p. 308 ad a. 799. = p. 202 n. 23. — p. 310 ad a. 800. = p. 226 n. 26. — p. 313 ad a. 809. = p. 240 n. 33 B. — p. 321 ad a. 826. = p. 559 n. 46 B.

'Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde XXIV (Hannover und Leipzig' 1899):

p. 463: '743 April 21' = supra p. 1 n. 1.

p. 464: '743 März 1. Estinnes' = p. 5 n. 2.

p. 465: '743 (744?). Rom' = p. 8. n. 3.

p. 466: '744 März 3. Soissons' = p. 33 n. 4.

p. 466: '745 Oktober (25. 27). Rom' = p. 37 n. 5.

deest: p. 45 n. 6.

p. 467: '740—750. Regensburg? Salzburg?' = p. 51 n. 7.

p. 467: '755 Juli 11. Verneuil' = p. 54 n. *8.

p. 468: '756. Verberie' = p. 55 n. *9.

p. 468: 'Um 756. Aschheim' = p. 56 n. 10.

p. 468: '757 Mai. Compiègne' I = p. 59 n. *11 A. — *ib.* II = p. 59 n. 11 B.

p. 469: '761 Juni 2. Rom' = p. 64 n. 12.

p. 469: '762(?). Attigny' = p. 72 n. 13.

p. 469: '767 (Bourges)? 768 (Saintes)? deest; v. MG. Capitularia I, 42.

p. 469: '769 April 12—14. Rom' = p. 74 n. 14.

p. 470: 'Um 770. Dingolfing' I = p. 93 n. 15 A. — *ib.* II = p. 96 n. 15 B.

p. 470 sq.: '771 Oktober 14. Neuching' I = p. 98 n. 16 A. — *ib.* II = p. 104 n. 16 B.

p. 471: '779 März. Heristal' = p. 106 n. *17.

p. 472: '779? 800?' = p. 108 n. 18.

deest: p. 111 n. 19 A.

deest: p. 120 n. 19 B.

- p. 472 sq.*: '794 Juni. Frankfurt' *I* = p. 122 n. 19 C. — *ib. II* = p. 130 n. 19 D. — *ib. III* = p. 142 n. 19 E. — *ib. IV* = p. 157 n. 19 F. — *ib. V* = p. 165 n. 19 G.
- p. 474*: '796. Im Lager Pippins an der Donau' = p. 172 n. 20.
- p. 474*: '796. Cividale' = p. 177 n. 21.
- p. 474*: '798 (?). Herbst. Riesbach' *I* = p. 196 n. 22 A. — *ib. II* = p. 197 n. 22 C. — *ib. III* = p. 197 n. 22 B.
- p. 474*: '799 Anfang. Rom' = p. 202 n. 23.
- p. 475*: '799 (Mai. Juni). Aachen' = p. 220 n. 25.
- p. 475 sq.*: '799 (?). 800 (?). Riesbach (Januar 20). Freising. Salzburg' = p. 205 n. 24 A. — *ib. I* = p. 213 n. 24 B 1. — *ib. II* = p. 214 n. 24 B 2. — *ib. III* = p. 218 n. 24 C 3. — *ib. IV* = p. 217 n. 24 C 2. — *deest*: p. 216 n. 24 C 1.
- p. 476*: '800 Dezember (— 801 ?). Rom' = p. 226 n. 26.
- p. 476*: 'Um 800. Nantes': *deest*; cf. E. Seckel, 'Neues Archiv' XXVI, 39 sqq.
- p. 476 sq.*: '801 November. Aachen' *I* = p. 228 n. *27 A. — *ib. II* = p. 228 n. *27 B.
- p. 477*: '802 März. Aachen' = p. 229 n. *28.
- p. 477*: '802 Oktober. Aachen (Reichstag und Synode)' = p. 229 n. *29.
- p. 478*: '804. St. Emmeram bei Regensburg. Tegernsee (Juni 16)' = p. 231 n. 30.
- p. 478*: '805 Mai. Freising?' = p. 233 n. 31.
- p. 478*: '807 Januar 16. Salzburg' = p. 234 n. 32.
- deest*: p. 236 n. 33 A.
- p. 478*: '810 Anfang. Rom' = p. 239 n. 33 B.
- p. 479*: '813 Mai 10. Arles' = p. 248 n. 34.
- p. 479*: '813 Mai. Reims' = p. 253 n. 35.
- p. 479*: '813 Juni. Mainz' = p. 258 n. 36.
- p. 480*: '813. Chalon an der Saone' = p. 273 n. 37.
- p. 480*: '813. Tours' = p. 286 n. 38.
- deest*: p. 294 n. 38 app. A.
- p. 480 sub*: '813. Tours' *I* = p. 297 n. 38 app. B. — *ib. 2* = p. 301 n. 38 app. C.
- p. 480 sqq.*: '816 August (— September). Aachen' *I* = p. 308 n. 39 A. — *ib. II* = p. 421 n. 39 B. — *deest*: p. 456 n. 39 C.
- p. 483*: '817 Juli 10. Aachen' = p. 464 n. *40.
- p. 484*: '819 Januar. Aachen (Reichstag und [?] Synode)' *I* = p. 467 n. *41 A. — *ib. II* = p. 468 n. *41 B.
- p. 484*: '822 August. Attigny' = p. 468 n. 42.
- p. 484 sq.*: '825 Mai. Corte Olona (Reichstag und Synode)' *I* = p. 472 n. *43 A. — *ib. II* = p. 473 n. *43 B.
- p. 485*: '825 November. Paris' *I* = p. 475 n. 44 A. — *ib. II* = p. 480 n. 44 B. — *ib. III* = p. 532 n. 44 C. — *ib. IV* = p. 533 n. 44 D. — *deest*: p. 535 n. 44 E.
- p. 486*: '826 Juni. Ingelheim. Reichstag und Synode' = p. 551 n. *45.
- p. 486*: '826 November 12. Rom' *I* = p. 553 n. 46 A. — *ib. II* = p. 559 n. 46 B.
- p. 487*: '827 Juni 6. Mantua' = p. 583 n. 47.
- deest*: p. 589 n. 48.
- deest*: p. 593 n. 49.
- p. 487 sq.*: '829. Mainz. Lyon. Toulouse. Paris' *I* = p. 596 n. 50 A. — *ib. II* cf. p. 599 sub n. 50 B. — *ib. III* = p. 597 n. 50 E. — *deest*: p. 601 n. 50 C. — *ib. IV* = p. 605 n. 50 D. — *ib. V* = p. 680 n. 50 E.
- p. 488*: '830 November 20. Langres' = p. 681 n. 51.
- p. 489*: '(829 ?). 832 Januar 22. St. Denis' *I* = p. 683 n. 52. — *ib. II* = p. 688 n. 53.
- p. 489*: '833 Oktober. Compiègne' *I* = p. 695 n. *54 A. — *ib. II* = p. 695 n. *54 B.
- p. 489 sq.*: '835 Februar — März. Diedenhofen' *I* = p. 701 n. *55 A. — *ib. II* = p. 701 n. 55 B. — *ib. III* = p. 768 n. 57 B.
- p. 490 sq.*: '836 Februar. Aachen' *I* = p. 704 n. 56 A. — *ib. II* = p. 724 n. 56 B.
- p. 491*: '838 September. Quierzy (Reichstag und Synode)' *I* = p. 768 n. *57 A. — *deest* (*sed p. 489 sq. III regestum*): p. 768 n. 57 B. — *ib. II* = p. 778 n. 57 C.
- p. 491*: '838 Oktober 15. Toul' = p. 782 n. 58.
- p. 491*: '840 Mai 12. Le Mans' = p. 784 n. 59.
- p. 491*: '840 Mai 12. Chieti' = p. 788 n. 60.
- p. 491*: '840 August. Diedenhofen' = p. 791 n. 61.
- deest*: p. 794 n. 61 App. A.
- deest*: p. 799 n. 61 App. B.
- deest*: p. 806 n. 61 App. C.

- p.* 492: '842. Mailand?' = *p.* 814 n. 62.
- p.* 492: 'Anhang': Canones conciliorum Parisiensis et duorum Rotomagensium tomo insequenti reservati sunt; v. supra *p.* 816.
- p.* 493: '710 April 29. Lüttich' = *p.* 816 n. 1 Spur.
- p.* 493: '747' = *p.* 818 n. 2 Spur.
- p.* 493: '753 Januar. Rom' = *p.* 819 n. 3 Spur.
- p.* 493 *ann.* 1: '770. Worms' = *p.* 821 n. 4 Spur.
- p.* 493: '774 Juni. Rom' = *p.* 823 n. 5 Spur.
- p.* 493: '788 (?) Juni 27. Narbonne' = *p.* 828 n. 6 Spur.
deest: *p.* 831 n. 7 Spur.
- p.* 494: '821 Oktober. Diedenhofen' *I* = *p.* 834 n. *8 A Spur. — *ib.* *II* = *p.* 835 n. 8 B Spur.
- p.* 494: '833? Worms? Sens?': tomo insequenti reservatum est; v. etiam 'Neues Archiv' XXVII, 217 sqq. XXVIII, 40 sqq. et supra *p.* 816.
deest: *p.* 836 n. 9 A Spur.
- p.* 495: '838 September 6. Quierzy' = *p.* 847 n. 9 B Spur.
deest: *p.* 851 n. 9 C Spur.
deest: *p.* 853 n. 10 Spur.
- p.* 495: '839 Juni 20. St. Omer' = *p.* 858 n. 11 Spur.

VIII.

INDEX PERSONARUM ET LOCORUM.

Maior numerus paginam, minor quinas litteras indicat. — Omissa sunt nomina biblica. Annos episcoporum addimus secundum P. Gams (Series episcoporum. Ratisbonae 1873 sqq.) et A. Hauck ('Kirchengeschichte Deutschlands' II. ed. 2. Lipsiae 1900, p. 783 sqq.).

A.

- Aaron *episcopus Avoriensis* (579) 588, 15.
 Abbo 63, 10.
 Abbo *comes* 847, 1.
 Abel *archiepiscopus Remensis* (744 — ca. 751) 34, 10.
 Abraham *episcopus Commenensis* (788) 830, 25.
 Abrincatenses ('Avranches'): Iohannes *episcopus* (?) 703, 15.
 Abtadus *episcopus Genevensis* (816—838) 850, 10.
 Achardus *episcopus Noriomacensis* (830 — 838) 699, 35. 701, 5. 35. 702, 25. 703, 10.
 Achistadi monasterium ('Eichstätt'): Uuillibaldus *episcopus* 73, 10.
 Adalardus *comes* 546, 20.
 Adalardus, Alardus *monachus* 860, 10. 20.
 Adalardus v. Adalhardus.
 Adalbertus *comes* 846, 20.
 Adalbertus *episcopus Tricacensis* (ca. 837 — 845) 850, 15.
 Adalbertus *presbyter* 682, 20.
 Adalbertus v. Adalperht.
 Adalbinus v. Adalwinus.
 Adalelmus *archiepiscopus Burdegalensis* (ca. 829—848) 597, 1. 601, 15.
 Adalelmus, Adelelmus *episcopus Catalaunensis* (ca. 809—835) 605, 25. 606, 5.
 Adalelmus *vassus dominicus* 847, 10.
 Adalfridus, Athalfridus *episcopus Noriomacensis* (757—765) 62, 20. 73, 5.
 Adalgarius *comes* 847, 1.
 Adalghisus, Adalghysus 838, 25. 846, 10.
 Adalhardus, Adalardus *abbas Corbeiensis* († 826) 225, 5. 235, 5. 239, 40. 240, 1. 468, 30. 469, 30. 470, 30.
 Adalhelmus *missus* 458, 30.
 Adalungus *episcopus Eichstadensis* (829? — 840?) 604, 5.
 Adalperht *abbas Tegernseensis* 97, 1.
 Adalperht, Adalbertus *abbas* 231, 10. 20. 30.
 Adalrham *archiepiscopus Salisburgensis* (821—836) 604, 1. 5.
 Adalulfus *episcopus Gratianopolitanus* (sed. 840) 793, 15. 20. 794, 35. 804, 30. 805, 5. 808, 20.
 Adalwinus, Adalbinus *episcopus Ratisbonensis* (792—817?) 215, 10. 219, 5. 234, 10. 25.
 Adam *episcopus Ortanus* (761—769) 70, 10.
 Adaulfus *episcopus Ierundensis* (778—788) 830, 20.
 Adegarius 474, 30. 482, 10.
 Adelchis, *filius Desiderii regis Langobardorum* 824, 10.
 Adelelmus 63, 10.
 Adelelmus v. Adalelmus.
 Adelhart, Adelhartus, Adlhart, Odalhart *archipresbyter* 215, 10. 217, 10. 25. 219, 10.
 Adelhartus v. Adelhart.
 Adeodatus *episcopus Tarvisanus* (827) 585, 10.
 Adlabertus v. Aldebertus.
 Adlebertus v. Aldebertus.
 Adlhart v. Adelhart.
 Ado *episcopus Lugdunensis* (769—ca. 798) 75, 5. 10. 80, 5.
 Ado *episcopus Ortanus* (761—769) 75, 25. 81, 1.
 Ado *episcopus Valentinus* (835) 703, 20. 793, 15. 20. 794, 40. 804, 30. 805, 5. 809, 1.
 Adrianus *episcopus Falaritanus* (826) 562, 10. 563, 1.
 Adrianus, Hadrianus *I. papa* (772—795) 110, 15. 122, 20. 141, 10. 171, 15. 203, 20. 35. 481, 5. 30. 819, 20. 820, 1. 824—827. 829, 5.
 Adtensis ('Apt'): Magineus *episcopus* 830, 15.
 Adubaldus v. Hadebaldus.
 Aemilia, Ymilia 131, 20. 585, 1.
 (Aemiliana), Emiliana: Pardo *archipresbyter s. Romanae ecclesiae tituli Emiliane* 202, 15.
 Aepiphanius v. Epiphanius.
 Aequitania v. Aquitania.
 Aesculapius 493, 15.
 Aesinatae v. Esinus.
 Aethereus *episcopus Toroanensis* (ca. 748) 49, 1.
 Affrica v. Africa.
 Affricanum v. Africanum.
 Africa, Affrica *provincia* 699, 30.
 Africanum, Affricanum *concilium* 256, 10. 362, 15. 363, 25. 364, 10. 369, 10. 15. 699, 15. 700, 1.
 Agano v. Hagano.
 Agaricus, Agericus *archiepiscopus Ebre-dunensis* (sed. 829) 597, 1. 601, 15.
 s. Agatha 789, 10.
 Agathensis ('Agde'): Iustus *episcopus* 829, 15. 830, 20.
 Agatho *episcopus Montefeletranus* (826) 561, 10.
 Agatho *episcopus Polimartiensis* (826) 561, 10.
 Agatho *episcopus Sutrinus* (769) 75, 25. 81, 1.
 Agembertus 469, 5.
 Agericus v. Agaricus.
 Agilolfus *episcopus Coloniensis* 49, 1.
 Agilulfus *rex Langobardorum* (590—616) 586, 1. 5.
 Agiulfus v. Aiulfus.

- Agius *episcopus Aurelianensis* (843—867) 857, 30.
 Aglardus 692, 5.
 Agnellus *episcopus Ariminensis* (743) 23, 1; cf. 24, 35. 26, 5.
 Agnellus *episcopus Histriensis* 586, 15.
 Agobardus *archiepiscopus Lugdunensis* (814—840) 597, 1. 601, 15. 681, 15. 20. 682, 15. 698, 1. 768, 1—10. 850, 5.
 Agripertus *episcopus Fanetrensis* (826—851) 562, 1.
 Agustinus v. Augustinus.
 Aistulfus, Aistulphus, Aystulfus, Flavius A. rex *Langobardorum* († 756) 819, 15. 820, 1. 824, 25. 35. 40.
 Aistulphus v. Aistulfus.
 Aiulfus, Aiulphus, Agiulfus *archiepiscopus Bituricensis* (ca. 820—ca. 840) 597, 1. 601, 15. 701, 1. 702, 10. 25. 703, 10. 795, 30. 797, 5. 803, 1. 808, 5. 846, 15. 850, 5.
 Aiulphus v. Aiulfus.
 Alardus v. Adalardus.
 Alatrinus, Aletrinus ('Alatri'): Leoninus *episcopus* 75, 30. 81, 5; Leontulus *episcopus* 71, 1; Saburrus *episcopus* 22, 5; cf. 24, 30. 27, 10.
 Alatrum *civitas* ('Alatri') 76, 30.
 Albanensis, e ('Albano'): A. *episcopus* (sine nomine) 202, 15; Benedictus *episcopus* 561, 1. 584, 35 (?). 587, 5 (?); Eustratius *episcopus* 75, 30. 77, 40. 78, 20. 81, 5; Gregorius *episcopus* 24, 1; cf. 24, 30. 26, 25; Leo *episcopus* 70, 10; Senator *episcopus* (?) 24, 30. 27, 10; Tiberius *episcopus* (?) 24, 30; A. *territorium* 76, 30.
 s. Albanus: *basilica* s. Albani *martyris Moguntinensis* 259, 10. 273, 10. 603, 20. 604, 1.
 Albensis ('Alby'): Bartholomaeus *episcopus* (?) 857, 25.
 Albericus *episcopus Lingonensis* (ca. 820—838) 681, 5. 682, 15. 703, 15. 768, 15. 20. 846, 20.
 Albericus *episcopus sedis ignotae* 846, 20.
 Albinus, Aliquinus *abbas monasterii s. Martini, Turonensis ecclesiae* († 804) 171, 20. 204, 10. 221, 20. 25.
 s. Albinus: Helisacar *abbas* s. Richarii et s. Albini *Andecavensis* 470, 30.
 Albuinus *abbas Matachseensis* (?) 604, 15.
 Aldaha ('Altaich'): Ebarsindus *abbas* 73, 20.
 Aldeberetus v. Aldebertus.
 Aldebertus, Aldeberctus, Adlabertus, Adlebertus, Edelbert *haereticus* 34, 5. 10. 35, 10. 38, 15. 39, 5. 20. 40. 40, 25. 41, 5. 10. 42, 1. 30. 43, 1. 10.
 Aldigisius *episcopus Novariensis* (835, 840) 815, 15.
 Aldricus *abbas* 847, 5.
 Aldricus, Haldricus *archiepiscopus Senonensis* (828—836) 597, 1. 600, 35. 605, 20. 35. 684, 25. 687, 5. 694, 10.
 Aldricus, Haldricus *episcopus Cenomannicus* (832—856) 703, 5. 730, 1. 768, 15. 784—786. 836—839. 842. 843, 1. 848, 5. 849, 5. 30. 851. 853, 5. 857, 25. 30.
 Aletrinus v. Alatrinus.
 Alexandria 90, 35.
 Alexandrinus ('Alexandria'): Athanasius *episcopus* 87, 15. 124, 25. 225, 5. 10. 238, 20. 423, 5. 437, 10. 511, 15. 513, 10. 15. 516, 35. 517, 1; Cosmas *patriarcha* 90, 35; Cyrillus *episcopus* 92, 1. 154, 20. 221, 20. 224, 10. 238, 25. 511, 25. 30.
 Alifredus *episcopus Balneoregensis* (826) 561, 5. 10.
 Alim, Alimus, Almon *episcopus Sabionensis* (sed. 769—ca. 805) 97, 1. 215, 5. 217, 5. 219, 5.
 Alimus v. Alim.
 Aliprandus *episcopus Florentinus* (826, 833) 562, 1.
 Aliquinus v. Albinus.
 Alitgarius v. Halitgarius.
 Almon v. Alim.
 Alnido ('Aunay-sous-Aumeau, arr. Chartres, dép. Eure-et-Loire') 690, 15. 691, 5.
 Alpuni *abbas Sandaviensis* (?) 97, 1.
 Altheus *episcopus sedis ignotae* 231, 20.
 Altinas ('Altino'): Petrus *episcopus* 588, 10. 15.
 Altisiodorensis v. Autisiodorensis.
 Altmarus *seneschalcus Iudith imperatricis et missus palatinus* 837, 35.
 Alvernus (non inveni) 692, 20. 693, 10. 15.
 Amalaris, Amalerius (Mettensis?) 483, 20. 778, 25. *diaconus* 309, 5. 10. *episcopus* 533, 5. 30. *officiographus* 768, 10.
 Amalbertus *monachus* 860, 10. 20.
 Amalerius v. Amalaris.
 Amalgarius *dux* 681, 10. 682, 5.
 Amalricus *archiepiscopus Turonensis* (849—855) 813, 25. 857, 25.
 Amalricus *episcopus Comensis* (843—860) 793, 25. 794, 40. 804, 35. 805, 5. 809, 1.
 Amalrih 232, 5.
 Amalwinus *archiepiscopus Bisuntinensis* (840) 793, 10. 15. 794, 35. 804, 30. 805, 1. 808, 20. 846, 15.
 Aman, Amannus *archipresbyter* 217, 10. 219, 10.
 Amannus v. Aman.
 Amantius *episcopus Capuanus* (?) (743) 25, 1. 26, 10.
 Amantius *episcopus Nicianus* (?) (743) 25, 20. 26, 5.
 Amantius *episcopus Orbevetanus* (743) 24, 1; cf. 25, 20. 26, 5.
 Amatheus *episcopus sedis ignotae* 605, 25. 606, 1.
 Amatus *episcopus Carpentoratinensis* (ca. 788) 830, 25.
 Amatus v. Armatus.
 Ambianensis, Ambienensis, e ('Amiens'): A. *civitas* 75, 5; Georgius *episcopus* 75, 5. 80, 5; Iesse *episcopus* 240, 1. 605, 25. 606, 5. 698, 1; Ragenarius *episcopus* 703, 10. 798, 20. 805, 30. 806, 1. 5. 810, 30. 850, 10; Rimberhtus *episcopus* 48, 30.
 Ambienensis v. Ambianensis.
 Ambrich v. Emerich.
 Ambrosius *episcopus Anagninus* (?) 24, 30. 26, 10.
 Ambrosius *episcopus Beneventanus* (?) 24, 40. 26, 10.
 Ambrosius *episcopus Capuanus* (743) 24, 1; cf. 25, 1. 26, 10.
 Ambrosius *episcopus Mediolanensis* († 397) 40, 25. 111, 30. 112, 10. 117, 15. 118, 30. 126, 30. 150, 10. 238, 30. 493, 20. 498, 20. 25. 513, 15. 529, 35. 543, 30. 548, 15. 20. 620, 35. 626, 20. 641, 5.
 Amerinus ('Amelia'): Benedictus *episcopus* 562, 5. 10. 584, 35 (?). 587, 5 (?); Simachus *episcopus* 70, 15.
 Amicus *comes Magalonensis* 829, 15.
 Amo 232, 5.
 Amon *archipresbyter* 217, 25.
 Amphilochius 510, 35.
 Anagnia ('Anagni') 81, 1.
 Anagnias v. Anagninus.
 Anagninus, Anagnias ('Anagni'): Ambrosius *episcopus* (?) 24, 20. 26, 10; Caesarius *episcopus* 24, 1; cf. 24, 30. 26, 20; Constantius *episcopus* 70, 5; Nirgotius *episcopus* 75, 25. 81, 1; Romoaldus *episcopus* 560, 25; Theodorus *episcopus* (?) 24, 35. 27, 10.
 Anastabius v. Anastasius.
 s. Anastasia: Clemens *presbyter Romanae ecclesiae tituli* s. Anastasiae 71, 5. 81, 15 (?); Gregorius *presbyter Romanae ecclesiae tituli* Anastasiae 70, 20; Leo *presbyter Romanae ecclesiae tituli* Anastasiae 26, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 30.
 Anastasius *archidiaconus* 81, 15.
 Anastasius *primus episcopus diocesanorum sanctae sedis apostolicae* 819, 30.
 Anastasius *episcopus Senogaliensis* (761, 765) 70, 5.
 Anastasius *episcopus Theopoleos* 517, 5.
 Anastasius I. *imperator* (491—518) 610, 35. 705, 15.
 Anastasius *presbyter Romanae ecclesiae tituli* s. Mariae 26, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 20.
 Anastasius, Anastabius *presbyter* 25, 1; cf. 27, 25.
 Anastasius *presbyter* 563, 5.
 Anchiritanum v. Ancyranum.
 Anciranum v. Ancyranum.
 Anconitanus ('Ancona'): Senator *episcopus* 24, 1; cf. 24, 35. 27, 10; Tigrius *episcopus* 562, 1.
 Ancyranum, Anciranum, Anchiritanum *concilium* 365, 5. 635, 5. 669, 35.
 Andecavensis, Andegavensis ('Angers'): Dodo *episcopus* 850, 15; Mauriolus *episcopus* 73, 15; Sadrius *episcopus* 63, 5.
 Andecavis *civitas* ('Angers') 73, 15.
 Andegavensis v. Andecavensis.

- Anderamus v. Auderamus.
 Andreas archidiaconus 585, 10.
 Andreas archiepiscopus Tarantasiensis (ca. 828—840) 597, 1. 601, 15.
 Andreas episcopus Clusinus (826) 561, 5.
 Andreas episcopus Ferrariensis (ca. 816—827) 585, 1.
 Andreas episcopus Pisaurensis (743) 24, 1; cf. 25, 25. 26, 10.
 Andreas notarius 815, 15.
 Andreas presbyter 25, 1.
 Andreas presbyter s. Romanae ecclesiae s. Mariae tit. Calixti (sic!) 71, 10.
 s. Andreas 789, 15.
 Andreus 62, 20.
 Androneus v. Auderamus.
 Anfredus comes 847, 1.
 Angelbertus. Angelpertus archiepiscopus Mediolanensis (824—860) 585, 1. 814, 25. 815, 15.
 Angelelmus 63, 10.
 Angelpertus v. Angelbertus.
 Angericus episcopus Ebredunensis (ca. 829—?) 682, 15.
 Angilbertus abbas s. Richarii Centulensis 481, 30.
 Angilramnus archiepiscopus Mettensis (768—791) 171, 15.
 Angilrannus 63, 5.
 Angli 517, 30. 776, 10.
 Ango 860, 25.
 Anisola monasterium ('St.-Calais') 836, 15. 35. 838, 15. 842, 30. 844, 10. 20. 845. 846, 1. 5. 848, 1. 20. 851, 1.
 Anisolensis ('St.-Calais'): Dido abbas 845, 10. 15; Ibbolenus abbas 845, 5; Gallus abbas 844, 15. 20; Sicbaldus abbas 837, 1. 5; Sigimundus abbas 836—839. 848, 5. 851, 5. 20. 853, 5; Sigrannus abbas 844, 20. 25. 845, 1.
 Anno abbas monasterii de Münchsmünster 215, 10. 217, 10. 219, 10.
 Ansaldus v. Ansualdus.
 Ansebrandus diaconus 831, 1.
 Anselmus abbas Nonantulae 819, 15. 820, 10.
 Anselmus episcopus Concordiensis (827) 585, 10.
 Ansigaudus episcopus sedis ignotae 846, 20.
 Ansualdus, Ansaldus episcopus Narniae (769) 75, 25. 81, 1.
 Antefred 791, 1.
 Anteperge, in fronte 790, 5.
 Antioceum v. Antiochenum.
 Antiochenus, Antioceus a, um: A. concilium 362, 10. 20. 366. 622, 10. 629, 20. 630, 10; Theodorus patriarcha 90, 35.
 Antiochia 90, 35.
 Antiochus 87, 15.
 Antiochus 511, 15.
 Antipolitanus, a, um ('Antibes'): Aubertus episcopus 830, 20; A. sedes 830, 20.
 Antoninus episcopus Cesinae (769) 76, 1. 81, 5.
 Antonius patriarcha Constantinopolitanus (821—ca. 832) 549, 5.
 s. Apri cella ('St. Èvre lez Toul') 783, 1; s. Apri vicus 783, 20.
 Aquae ('Aachen') 214, 5. 220, 5. 245, 20. 25. 704, 5; v. Aquisgranum.
 Aquae ('Aix') 167, 10.
 Aquasgranum v. Aquisgranum.
 Aquense palatium ('Aachen') 220, 35.
 Aquensis ('Aix'): Benedictus archiepiscopus 597, 1. 601, 15.
 Aquilegensis v. Aquileiensis.
 Aquilegiensis v. Aquileiensis.
 Aquileia 586—589.
 Aquileianensis v. Aquileiensis.
 Aquileiensis, Aquilegensis, Aquilegiensis, Aquileianensis, Aquilagensis, Aquillagensis, Aquiliensis: A. civitas 585, 25; A. dioecesis et plebs 586, 5; A. ecclesia 584—588; A. metropolis 177, 10. 179, 10; A. metropolitanus 584, 15; A. sedes 589, 20; A. patriarchae: Helias 586, 1. 589, 15; Iohannes 586, 5. 589, 20; Maxentius 584, 15. 585, 15. 587, 5. 15. 588, 15; Paulinus II. 131, 20. 160, 5. 10. 172, 30. 176, 25. 179, 20; Paulus (rectus: Paulinus I) 585, 25. 589, 20; Probinus 585, 30. 586, 1; Severus 586, 1. 15; Sigualdus 586, 30.
 Aquiliensis v. Aquileiensis.
 Aquilagensis v. Aquileiensis.
 Aquillagensis v. Aquileiensis.
 Aquisgranensis, e ('Aachen'): A. concilium 831, 10; A. palatium 308, 15. 831, 25; A. placitum 599, 40; v. Aquense palatium.
 Aquisgranum, Aquasgranum ('Aachen') 46, 1. 307, 1. 10. 308, 1. 312, 15. 422, 30. 458, 20. 704, 10. 724, 15. 729, 30. 40. 838, 1. 843, 1. 5. 848, 25. 850, 25. 851, 1; v. Aquae.
 Aquitani 855, 20.
 Aquitania, Aequitania, Equitania 111, 20. 143, 1. 160, 10. 165, 20. 854, 20.
 Arabia 41, 30.
 Arausiensis ('Orange'): Salicus episcopus 830, 10.
 Arcadius, Archadius episcopus Clusinus (743, 752) 23, 1; cf. 25, 5. 26, 15.
 Archadiopolis 477, 20.
 Archadius v. Arcadius.
 Arcio (?) ('Arcon, cant. Mirebeau, dép. Côte-d'Or') 681, 20.
 Ardabastus, Arguastus imperator 19, 1. 29, 5. 30, 15.
 Ardobertus archiepiscopus Senonensis (743) 34, 10.
 Ardoinus comes 847, 1.
 Ardicovillare ('Hardivillers, arr. Beauvais, dép. Oise') 690, 15.
 Arduinus comes 842, 30.
 Arduinus episcopus Vellavensis (800—866) 857, 25.
 Arelate ('Arles') 245, 10. 20. 246, 15.
 Arelatensis, e ('Arles'): A. concilium 299, 15. 301, 30. 302, 1; cf. 302—306; Elifantus episcopus 167, 5. 829, 10. 830, 10; Iohannes archiepiscopus 249, 1; Notho archiepiscopus 597, 1. 601, 15. 699, 35. 701—703. 850, 10.
 Arengaudus presbyter et bibliothecarius 783, 35.
 Areopagita v. Dionysius Areopagita.
 Aretinus ('Arrezzo'): Lampertus episcopus 560, 25.
 Argentoratensis, Stratburgensis, Strassburgensis ('Strassburg i. E.'): Audo episcopus (?) 63, 1; Bernoldus episcopus 604, 5; Heddo episcopus 2, 15. 49, 1. 73, 1; Ratoldus episcopus 703, 10. 793, 20. 25. 794, 40. 804, 35. 805, 5. 809, 1.
 Arguastus v. Ardabastus.
 Arianus v. Arrianus.
 Aribertus 36, 10.
 Ariminensis, Arimensis, e ('Rimini'): A. civitas 76, 5; Agnellus episcopus 23, 1; cf. 24, 35. 26, 5; Stephanus episcopus 561, 5; Tiberius episcopus 76, 5. 81, 10.
 Arimundus episcopus Vicetinus (788) 830, 15.
 Arius v. Arrius.
 Arizafali, in 789, 15; cf. 789. 30. 35.
 Armatus, Amatus episcopus Fanensis (743—748) 23, 1; cf. 25, 10. 26, 15.
 Armenia, Armoenia 476, 20.
 Armeniaci 476, 20.
 Armenii 476, 20.
 Armoenia v. Armenia.
 Armogenius presbyter 81, 15.
 Arn monachus 232, 5.
 Arniaco ('Arny, canton d'Arpajon, comm. de Bruges-le-Châtel, dép. Seine-et-Oise') 690, 15.
 Arno archiepiscopus Salisburgensis (785—821) 196, 15. 213—215. 217, 20. 219, 5. 231, 20. 232. 234, 10. 259, 5. 458, 40.
 Arno archipresbyter 219, 10.
 Arnulfus abbas sancti Philiberti in Heri insula 685, 30.
 Arrianus, Arianus, a, um: A. dogma 121, 5; Arriani 516, 35.
 Arriho cancellarius acsi presbyter 831, 1.
 Arriho episcopus Tolosanus (785—791) 830, 10.
 Arrius, Arius haereticus 119, 15. 136, 5. 154, 20. 155, 5. 185, 35. 238, 20.
 Arthemius episcopus Azolensis (827) 585, 10.
 Arverni ('Clermont'): Stablius episcopus Arvernorum 857, 25.
 Ascheim villa ('Ascheim') 58, 15.
 Ascevendingas, ad ('Ascholding') 232, 10.
 Asia 477, 5. 30. 733, 1.
 Asinarius abbas de Noralicio 73, 20.
 Asinarius episcopus Viciniliensis (788—791) 830, 25.

- Assisiensis ('Assisi'): Maius *episcopus* 561, 10.
 Astudunensis v. Augustodunensis.
 Asturiensis, e: A. *presbyter* 111, 25; Turibius *episcopus* 777, 15.
 Athalbertus *abbas de Fabarias* 73, 20.
 Athalfridus v. Adalfridus.
 Athanasius *episcopus Alexandrinus* († 373) 87, 15. 124, 25. 225, 5. 238, 20. 423, 5. 437, 10. 511, 15. 513, 10. 15. 516, 35. 517, 1.
 Atheniensis, Athiniensis ('Athen'): Dionysius *episcopus* 91, 25. 512, 30. 35.
 Athiniensis v. Atheniensis.
 Ato *diaconus sive abbas* 231, 20.
 Ato v. Atto.
 Atticus 776, 35.
 Attiniacum ('Attigny') 72, 30. 468, 30. 469, 5. 25.
 Atto *abbas Scarantiensis* 97, 1.
 Atto, Ato, Otto *episcopus Frisingensis* (784—811) 215, 10. 217, 20. 219, 5. 231, 10. 25. 30. 232. 234, 10. 25.
 Audax *archiepiscopus Tarantasiensis* (840) 793, 15. 794, 35. 804, 30. 805, 1. 808, 20.
 Audentius v. Gaudentius.
 Auderadus v. Auderamus.
 Auderamus, Auderadus, Auderamus, Androneus *episcopus Bisinianus* (743) 23, 1. 5; cf. 24, 40. 26, 15.
 Audinus *corepiscopus* 682, 20.
 Audo *episcopus Argentoratensis aut Augustodunensis* 63, 1.
 s. Audoeni capella ('Saint-Ouen, arr. Saint-Denis, dép. Seine') 692, 5. 20.
 s. Audomar *confessor* 859.
 Audulfus *comes* 846, 20.
 Aufredus *episcopus Consentinus* (?) 25, 5. 26, 15.
 Aufredus *episcopus Tarentinus* (743) 24, 1; cf. 25, 40. 26, 15.
 Augustensis ('Augsburg'): Simpertus *episcopus* 214, 1. 215, 10. 217, 5. 20. 219, 5 (? Neuburgensis); Nidgarius *episcopus* 604, 5.
 Augustinus *episcopus Anglorum* 776, 10.
 Augustinus, Agustinus *scriptor ecclesiasticus* († 430) 40, 5. 25. 111, 30. 113, 1. 114, 40. 117, 15. 30. 118, 25. 125, 1. 20. 143—145. 147, 25. 149—152. 238, 35. 261, 5. 265, 10. 281, 20. 314, 5. 317, 15. 330, 5. 385, 5. 389, 1. 405, 15. 410, 1. 412, 15. 487, 1. 5. 489. 490. 492—502. 505, 1. 513—516. 519, 5. 20. 520, 10. 538, 20. 25. 540, 35. 541, 5. 10. 543—548. 615, 1. 626, 20. 35. 628, 15. 639, 10. 641, 5. 648, 10. 15. 657, 15. 25. 30. 662, 25. 30. 665, 25. 30. 730, 30. 760, 20—30. 773, 35. 775, 30.
 Augustodunensis, Augustudunensis, Astudunensis ('Autun'): Audo *episcopus* (?) 63, 1; Hiddo *episcopus* 73, 5; Modoinus *episcopus* 483, 30. 682, 15. 701, 1. 702, 10. 25. 703, 10. 795, 30. 797, 5. 803, 1. 808, 5. 850, 15.
 Augustodunum ('Autun') 73, 5.
 Augustudunensis v. Augustodunensis.
 Auratus *episcopus Feltrensis* (827) 585, 10.
 Aurelianensis ('Orléans'): Agius *episcopus* 857, 30; Ionas *episcopus* 533, 1. 534, 20. 535, 40. 605, 20. 606, 5. 666, 20. 694, 15. 20. 700, 1. 702, 1. 703, 10. 846, 20. 850, 15; cf. 649, 40. 45. 729, 40.
 Aurianos v. Aurinandus.
 Aurinandus, Aurianos *episcopus Tuscanensis* (769) 75, 20. 80, 10.
 Auriniaco ('Origny, comm. Tournan, dép. Seine-et-Marne') 690, 15.
 Ausimanus ('Osimo'): Germanus *episcopus* 561, 5; Vitalianus *episcopus* 22, 5; cf. 24, 35. 27, 20.
 Ausonensis ('Vich'): A. *pagus* 829, 30; A. *parrochia* 829, 20.
 Austrasii 821, 25.
 Austria (id est Austrasia) 111, 25. 131, 20. 295, 15.
 Ausymo v. Ausimanus.
 Autbertus *episcopus Antipolitanus* (788, 791) 830, 20.
 Autcarius v. Otgarius.
 Autericus *episcopus Vercellensis* (827) 585, 5.
 Autgarius v. Otgarius.
 Autisiodorensis, Altisiodorensis ('Auxerre'): Haribaldus *episcopus* 605, 25. 606, 5. 694, 20. 698, 1. 850, 15.
 Avasgi 476, 20.
 Avitus 844, 5.
 Avoriensis ('Avronzo' aut 'Innichen'): Aaron *episcopus* 588, 15.
 Aystulfus v. Aistulfus.
 Azolensis ('Asolo'): Arthemius *episcopus* 585, 10.
- B.**
- Badaradus, Baturatus *episcopus Paderbornensis* (822?—860?) 604, 5. 701, 1. 702, 10. 25. 703, 10. 793, 20. 794, 40. 795, 30. 797, 5. 803, 1. 804, 30. 805, 5. 808, 5. 10. 25.
 Bagasino. in ('Le Bessin') 692, 5. 25.
 Baioaria, Bavaria, Bayrn, Wawaria 98, 10. 165, 30. 197, 10. 214, 20. 216, 5.
 Baioarii, Baioarii, Baiuvarii, Bawarii 58, 10. 94, 5. 95, 5. 96, 30. 100, 1. 15. 101, 1. 15. 166, 5. 233, 15.
 Baiocensis ('Bayeux'): Harinbertus *episcopus* 605, 25. 606, 30. 703, 15. 850, 10; Leodeningus *episcopus* 63, 1. 73, 10.
 Baiogas *civitas* ('Bayeux') 73, 10.
 Baiovarii v. Baioarii.
 Baius *diaconus* 682, 25.
 Baiuvarii v. Baioarii.
 Bala *episcopus Potentinus* (826) 563, 1.
 s. Balbina: Gregorius *archipresbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli s. Balbinae* 70, 15; Gregorius *presbyter sanctae Romanae (ecclesiae tituli s. Balbinae* 26, 1 (?). 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 35.
 Baldeberhtus *episcopus Basiliensis* (751—765) 73, 1.
 Baldrich v. Paldrich.
 Baliolo ('Bailleul-le-Soc, arr. Clermont, dép. Oise') 691, 15. 692, 10.
 Balneoregensis, Balneoregis ('Bagnorea'): Alifredus *episcopus* 561, 5. 10; Radoinus *episcopus* 75, 20. 80, 10.
 Balneoregis v. Balneoregensis.
 Balneoregis *civitas* ('Bagnorea') 75, 20.
 Baltreich v. Paldrich.
 Baltreich v. Waldricus.
 Barbari 585, 15. 30.
 Barcinonensis ('Barcelona'): Servus Dei *episcopus* 830, 20.
 Bartholomaeus *episcopus Albensis* (?) (839) 857, 25.
 Bartholomaeus, Bartholomeus v. Bartholomaeus.
 Bartolomaeus, Bartholomaeus, Bartholomeus *archiepiscopus Narbonensis* (ca. 828—ca. 842) 597, 1. 601, 15. 698, 1.
 Basela *civitas* ('Basel') 73, 1.
 Basiliensis: ('Basel') Baldeberhtus *episcopus* 73, 1; Udalricus *episcopus* 604, 10.
 Basilus *scriptor ecclesiasticus* († 379) 510, 35. 511, 1. 10.
 s. Basoli *monasterium* ('St. Bâle') 807, 15.
 Baturatus v. Badaradus.
 Baturicus *episcopus Ratisbonensis* (817—847) 604, 10.
 Bavaria v. Baioaria.
 Bavo 682, 25.
 Bavo *monachus* 860, 20.
 Bawarii v. Baioarii.
 Bayrn v. Baioaria.
 Beatus Antifrasius 111, 25. 118, 20. 30. 35. 119, 120, 15. 30. 121, 10. 15. 30. 161, 30; cf. 111, 40.
 Beatus *diaconus* 682, 25.
 Beda *scriptor ecclesiasticus* († 735) 266, 10. 409, 5. 517, 30. 40. 620, 15. 644, 15. 20. 653, 35. 662, 15. 664, 35. 666, 5. 15. 759, 15. 20. 762, 5. 10.
 Bedolitu ('Belloy, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 691, 15. 692, 10.
 Belbocanensis v. Bellovacensis.
 Belenavum v. Bellenavum.
 Belgicus, a, um: B. *provincia* 697, 35; B. *regio* 698, 10.
 Bellenavum, Belenavum ('Belleneuve, cant. Mirebeau, dép. Côte-d'Or') 681, 20. 25.
 Belliternensis v. Villetrenus.
 Bellitris v. Villetrenus.
 Bellovacensis, Belbocanensis, Belvacensis ('Beauvais'): Deodatus *episcopus* 48, 30; Hildemannus *episcopus* 605, 25. 606, 5. 698, 15. 699, 5. 703, 15. 798, 20. 805, 30. 806, 1. 5. 810, 10. 25. 30.
 Bellunensis ('Belluno'): Othelbertus *episcopus* 585, 10.
 Belna ('Beaune-la-Rolande, arr. Pithiviers, dép. Loiret') 692, 1. 20.
 Belvacensis v. Bellovacensis.

Benantius v. Venantius.

s. Benedicti *Floriacensis monasterium* ('*Fleury*'): Boso abbas 791, 25. 808, 15. 20. 809, 1.

Benedictus 839, 25.

s. Benedictus abbas *Casinensis* († ca. 543): regula sancti Benedicti 4, 15. 7, 5. 60, 20. 167, 10. 168, 5. 210, 10. 230, 5. 15. 25. 255, 1. 259, 30. 263, 25. 264, 10. 25. 278, 10. 290, 1. 307, 5. 309, 5. 590, 5 (?). 591, 20 (?). 687, 25. 690, 1. 713, 40. 714, 1. 820, 15. 849, 10.

Benedictus abbas *Indensis* († 821) 590, 5 (?). 591, 20 (?). 685, 30.

Benedictus archiepiscopus *Aquensis* (828—?) 597, 1. 601, 15.

Benedictus episcopus *Albanensis* (826) 561, 1. 584, 35 (?). 587, 5 (?).

Benedictus episcopus *Amerinus* (826) 562, 5. 10. 584, 35 (?). 587, 5 (?).

Benedictus episcopus *Numentanus* (743—745) 23, 1. 37, 25. 40, 40. 42, 15. 43, 30; cf. 25, 20. 26, 20.

Benedictus episcopus *Spirensis* (804?—?) 604, 5.

Benedictus I. papa (574—578) 585, 25.

Benedictus presbyter 563, 1.

Benedictus presbyter 563, 5.

Benedictus presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli sancti Marcelli 71, 5.

Benenatus episcopus *Egubiensis* (826) 562, 5.

Beneventanus ('*Benevento*'): Ambrosius episcopus (?) 24, 40. 26, 10; Caesarius episcopus (?) 24, 40. 26, 20; Munualdus episcopus 24, 1; cf. 24, 40. 27, 1; B. ducatus 826, 30.

Berarius episcopus *Cenomannicus* (sed. 658—ca. 669) 845, 5. 15.

Berarius, Berharius miles 860, 10. 20.

Bergomensis ('*Bergamo*'): Hagano episcopus 793, 20. 794, 40. 804, 30. 805, 5. 808, 25. 815, 15.

Berhardus presbyter 783, 35.

Berharius v. Berarius.

Bertharius notarius 233, 5.

Beria ('*Beir-le-Châtel*, cant. *Mirebeau*, dép. *Côte-d'Or*') 682, 1.

Bern comes *Saxo* 603, 20. 604, 15.

Bernardus archiepiscopus *Viennensis* (808—842) 597, 1. 601, 15. 682, 30. 850, 5.

Bernarius v. Bernharius.

Bernegarius archiepiscopus *Narbonensis* 850, 5; cf. 850, 30.

Bernhardus rex *Italiae* († 818) 468, 30.

Bernharius, Bernarius episcopus *Wormatiensis* (?—825) 235, 5. 240, 20. 259, 5.

Bernoinus, Bernuinus, Bernwinus archiepiscopus *Bisuntinensis* (811—829) 597, 1. 600, 35. 604, 1.

Bernoinus episcopus *Carnotensis* (829—836) 605, 25. 606, 5.

Bernoldus episcopus *Argentoratensis* (823—840?) 604, 5.

Bernorogitus 682, 25.

Bernuinus vassus dominicus 847, 10. 15.

Bernuinus v. Bernoinus.

Bernwinus v. Bernoinus.

Berohelpus v. Verabulpus.

Bertardus 682, 25.

b. Bertinus confessor 859.

Bestianus episcopus *Suanensis* (826) 561, 5.

Betorecensis v. Bituricensis.

Betto 682, 25.

Birico levita 682, 30.

Bithinia 181, 5.

Bisentionis civitas ('*Besançon*') 73, 10.

Bisinianus ('*Bisignani*'): Auderamus episcopus 23, 1. 5; cf. 24, 40. 26, 15.

Bistabius presbyter 26, 1.

Bisuntinensis, Vesontiensis ('*Besançon*'): Amalwinus archiepiscopus 793, 10. 15. 794, 35. 804, 30. 805, 1. 808, 20. 846, 15; Bernoinus archiepiscopus 597, 1. 600, 35. 604, 1; Harifeus episcopus 62, 20. 25. 73, 10.

Biterrensis, e ('*Béziers*'): B. confinium 829, 30; Fulcarius episcopus (?) 850, 20; Vulfegarius episcopus 829, 20. 831, 1.

Biturica, Bituriga, vethorica urbs ('*Bourges*') 80, 5. 10. 850, 5. 855, 20.

Bituricensis, Betorecensis ('*Bourges*'): Aiulfus archiepiscopus 597, 1. 601, 15. 701, 1. 702, 10. 25. 703, 10. 795, 30. 797, 5. 803, 1. 808, 5. 846, 15. 850, 5; Herminarius episcopus 75, 10. 80, 5. 10; Radulfus archiepiscopus 854, 20. 856, 5. 857, 10. 20.

Bituriga v. Biturica.

(Bladerensis), Blandas, Glandas ('*Bieda* vel '*Blera*'): Gaudiosus episcopus 23, 1; cf. 24, 40. 26, 25.

Bladericus episcopus *Galvadariensis* 857, 25; cf. 857, 40. 45.

Blandas v. Bladerensis.

Blanziasco ('*Blandy*, arr. *Étampes*, dép. *Seine-et-Oise*' vel '*Blanzy*, arr. *Réthel*, dép. *Ardennes*'?) 690, 15.

Bolutarensis v. Volterrannus.

Bonefacius comes 846, 20.

Bonefacius papa 840, 1. 5.

Bonefacius v. Bonifatius.

Bonifa episcopus *Privernensis* (769) 75, 30. 81, 1.

Bonifacius episcopus *Trivernensis* (761) 70, 1.

Bonifacius v. Bonifatius.

s. Bonifatii, Bonifacii monasterium ('*Fulda*') 697, 5. 698, 15. 807, 25. 808, 15; Volda 807, 25.

Bonifatius, Bonifacius archiepiscopus, missus sancti Petri († 754) 2, 15. 3, 1. 5, 15. 25. 38, 5. 10. 20. 41, 20. 46, 1. 49, 30. 818.

Bonitus episcopus *Valentinus* (788) 830, 20.

Bonogilo ('*Bonneuil*, arr. *Pontoise*, dép. *Seine-et-Oise*') 692, 5. 20.

Bononia ('*Bologna*') 258, 1.

Bononiensis ('*Bologna*'): Christophorus episcopus 585, 5.

Bonosus haereticus 119, 15. 154, 20.

Bonualli, vinea 790, 1.

Bonus episcopus *Martoranensis* (ca. 769) 75, 30. 81, 5.

Bonus episcopus sedis ignotae 703, 20.

Boso abbas monasterii sancti Benedicti *Floriacensis* 791, 25. 808, 15. 20. 809, 1.

Bostra in Arabia: Symeon episcopus 517, 5. 10.

Bostron(?): Stephanus episcopus 511, 35.

Brabantia 821, 25.

Bracio (non inveni) 692, 25, ubi l. 49 annotatio excidit.

Brandoinus 63, 5.

Braogilo ('*Le Bréau*, comm. de *Mézières*, dép. *Loiret*' vel '*Le Breuil*, comm. *Marcheville*, dép. *Eure-et-Loire*'?) 690, 15.

Bremensis ('*Bremen*'): Wiliricus episcopus 604, 5. 846, 15.

Brenevallis v. Britnivalle.

Britnivalle, Brenevallis ('*Berneval-le-Grand*, arr. *Dieppe*, dép. *Seine-Inférieure*') 692, 25. 693, 15.

Brittannia 159, 40. 160, 10.

Brixianus ('*Brescia*'): Hrambertus episcopus 585, 5. 793, 20. 25. 794, 40. 804, 30. 805, 5. 809, 1. 814, 30. 815, 10.

Brixinensis v. Sabionensis.

Brogilo (non inveni) 693, 15; v. Braogilo.

Bruningus 690, 15.

Bulferamus v. Vulframnus.

Burchardus abbas 847, 5.

Burdegalis ('*Bordeaux*'): Adalelmus archiepiscopus 597, 1. 601, 5; Sicharius archiepiscopus 458, 15.

Burensis (= *Bariensis*, '*Bari*')?: Sebastianus episcopus 562, 5; cf. 562, 45.

Burghardus, Burhardus episcopus *Wirzburgensis* (ca. 755) 2, 15. 49, 1.

Burhardus v. Burghardus.

Burtevulgum (?) 80, 10; cf. *Wirzburgensis*.

Busbrunnum ('*Wessobrunn*'): Fabi-gaudus abbas de Busbrunno 73, 20.

C.

Caballionensis v. Cabillionensis.

Cabillio, Cabilo ('*Châlon-sur-Saône*') 245, 10. 246, 15.

Cabillionensis, Cabillonensis, Caballionensis, Cabilonensis ('*Châlon-sur-Saône*'): C. civitas 274, 10; C. concilium 299, 30. 301, 30. 302, 1; cf. 302—306; C. conventus 298, 10. 300, 20. 25. 301, 1. 5; Favo episcopus 602, 15. 703, 20. 850, 20.

Cabillonensis v. Cabillionensis.

Cabilo v. Cabillio.

Cabilonensis v. Cabillionensis.

Cadilo vassus dominicus 847, 15.

Cadolonensis v. Catalaunensis.

- Cadurensis ('Cahors'): Fulcarius episcopus (?) 850, 20.
- Caelestinus, Celestinus I. papa (422—432) 569, 5. 572, 5. 776, 20. 840, 10.
- Caenomannicus v. Cenomannicus.
- Caera ('Cere') 80, 15; v. Cerensis.
- Caerasia 144, 35; cf. 112, 45.
- Caesareus v. Caesarius.
- Caesariense v. Neocaesariense.
- Caesarius episcopus Beneventanus (?) (743) 24, 40. 26, 20.
- Caesarius episcopus Ostiensis (826) 561, 1.
- Caesarius episcopus Sicciensis (?) (826) 561, 15.
- Caesarius, Caesarius episcopus Tarentinus (?) (743) 25, 40. 26, 20.
- Caesarius scriptor ecclesiasticus († 543) 423, 5. 434, 10. 442, 30. 451, 5.
- Caesarius v. Caesarius.
- Caesinensis v. Cesinensis.
- Calcedonensis v. Chalcedonensis.
- Calcidonensis v. Chalcedonensis.
- Caleianensis ('Cilly' in Carinthia): Johannes episcopus 588, 10. 15.
- Calixtus v. s. Maria tit. Calixti.
- Callis v. Gallis.
- Calticensis ('Couches, dép. Saône-et-Loire'): Winitharius episcopus 682, 15.
- Camaracensis v. Cameracensis.
- Cameracensis, Camaracensis, Camorocanensis ('Cambrai'): C. ecclesia 810, 10; Halitgarius episcopus 483, 20. 523, 5. 30. 605, 25. 606, 1. 675, 25; Theodericus episcopus 699, 30. 35. 701—703. 798, 10. 805, 25. 809, 20. 810, 1. 850, 10; Trewardus episcopus 49, 1.
- Camorocanensis v. Cameracensis.
- Campania, regio Italiae 75, 15. 78, 25. 85, 10. 87, 1.
- Campania ('Champagne, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 691, 1.
- Campiniaco, Campiniago ('Champigny-sur-Marne, arr. Sceaux, dép. Seine') 690, 20. 692, 20.
- Campiniago v. Campiniaco.
- Campo Domnico, de 790, 5; cf. 790, 40.
- Candidianus antistes Gradensis 586. 589, 20.
- Canzo, Canzzon presbyter 217, 10. 25. 219, 10.
- Canzon v. Canzo.
- Capuanus ('Capua'): Amantius episcopus (?) 25, 1. 26, 10; Ambrosius episcopus 24, 1; cf. 25, 1. 26, 10; Theodorus episcopus (?) 25, 1. 27, 15.
- Carcassensis ('Carcassonne'): Hiscipio episcopus 830, 15.
- Carisiacensis, e ('Quierzy, arr. Laon, dép. Aisne'): C. concilium 778, 40.
- Carisiaeum ('Quierzy, arr. Laon, dép. Aisne') 778, 10. 847, 25.
- Carlmannus v. Karlmannus.
- Carlomagnus v. Karlmannus.
- Carlomannus v. Karlmannus.
- Carnotensis ('Chartres'): Bernoinus episcopus 605, 25. 606, 5; Helias episcopus 700, 1. 702, 1.
- Carolomannus v. Karlmannus.
- Carolus v. Karolus.
- Carpentoratinensis ('Carpentras'): Amatus episcopus 830, 25.
- Cartaginensis v. Carthaginensis.
- Carthaginensis, Cartaginensis, Chartaginensis, e: C. canon 209, 5; C. concilium 256, 15. 363, 15. 364, 1. 20. 369, 1.
- Carulomannus v. Karlmannus.
- Carulus v. Karolus.
- Casa Ostri (non inveni) 789, 15.
- Caselle, in 790, 5; cf. 790, 35. 40.
- Casiani haeretici 118, 35.
- Cassiodorus scriptor ecclesiasticus († ca. 583) 487, 10. 15. 503. 538, 30. 35. 647, 35. 648, 1.
- Castangeto, in 790, 5; cf. 790, 35.
- Castellanus ('Civita Castellana'): Leo episcopus 75, 25. 80, 15.
- Castello, in 790, 10; cf. 790, 45.
- Castellum civitas ('Civita Castellana') 75, 25. 80, 15; v. Castellanus.
- Castellum Felicitatis ('Città di Castello'): Stabilis episcopus 561, 5.
- Castrensis ('Castro'): Lanfridus episcopus 75, 20. 80, 10.
- Castrum civitas ('Castro') 75, 20. 80, 10; v. Castrensis.
- Catalaunensis, Cadolonensis ('Châlons-sur-Marne'): Adalelmus episcopus 605, 25. 606, 5; Lupus episcopus 798, 20. 805, 30. 806, 1. 809, 5. 810, 10. 15. 30. 850, 20.
- Caucasus mons 476, 20.
- Cavilionensis ('Cavaillon'): Lupus episcopus 830, 15.
- Cavilionensis v. Cabillionensis.
- s. Cecilia: Stephanus presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli s. Ceciliae 70, 20.
- Cecilius Cyprianus, Ciprianus v. Cyprianus.
- Celestinus v. Caelestinus.
- Cellensis ('Cagli'?): Rodolphus episcopus 70, 10.
- Celmanis civitas ('Le Mans') 73, 10; v. Cenomannicus.
- Cenedensis ('Ceneda'): Haiminus episcopus (?) 793, 15. 25. 794, 35. 804, 30. 805, 5. 808, 25.
- Cenomannensis v. Cenomannicus.
- Cenomannicus, Caenomannicus, a, um, Cenomannensis, e ('Le Mans'): C. civitas 838, 20; C. ecclesia 784, 5. 836—838. 842, 30. 846, 5. 10. 848, 20; C. episcopium 841, 10; C. parochia 848, 10; C. patria 836, 25; C. sedes 845, 15. 852, 15; C. urbs 730, 1. 784, 10. 30. 836, 25. 30. — Aldricus episcopus 703, 5. 730, 1. 768, 15. 784—786. 836—839. 842. 843, 1. 848, 5. 849, 5. 30. 851. 853, 5. 857, 25. 30; Berarius episcopus 845, 5. 15; Dom-
- nolus episcopus 844, 15. 20; Franco episcopus 605, 25. 606, 1; Franco episcopus 837, 10. 838, 25. 846, 1—10. 851, 5; Gaucilenus episcopus 73, 10. 836, 20. 25. 837, 1. 5. 845, 10. 15; Hadoinus episcopus 844, 20. 845, 1; Herlemundus episcopus 845, 20; Innocens episcopus 839, 1. 844. 846, 1. 848, 15; Turibius episcopus 846, 1; Victurius episcopus 839, 1.
- Centula ('St. Riquier'): Unitmarus abbas de Centula 73, 15; v. s. Richarius.
- Centumcellae civitas ('Civitavecchia') 75, 25. 81, 1.
- Centumcellensis ('Civitavecchia'): Petrus episcopus 561, 10; Stephanus episcopus 75, 25. 81, 1.
- Cerensis, e ('Cere'): C. civitas 75, 20; Petrus episcopus 70, 5. 75, 20. 80, 15; Romanus episcopus 561, 1; v. Caera.
- Cerretello, in 789, 15; cf. 789, 35.
- Cesarius 112, 25; cf. 112, 45. 144, 35.
- Cesarius, Caesarius, Caesareus episcopus Anagninus (743) 24, 1; cf. 24, 30. 26, 20.
- Cesarius v. Caesarius.
- Cesena, Cesina ('Cesena') 81, 5. 824, 25.
- Cesina v. Cesena.
- Cesinensis, Caesinensis, e ('Cesena'): C. civitas 76, 1; Antonius episcopus 81, 5.
- Cessensis ('Cissa' in Istria): Vinemius episcopus 588, 10. 15.
- Chalcedonensis, Chalcidonensis, Calcedonensis, Calcidonensis, e: C. canon 592, 5; C. concilium, synodus 208, 30. 210, 1. 241, 10. 361—363. 368. 568, 1. 617, 35. 622, 25. 631, 1. 10. 20. 640, 35. 641, 5. 849, 30.
- Chalcidonensis v. Chalcedonensis.
- Chaldea 476, 20.
- Chardobachius episcopus sedis ignotae (757) 63, 1.
- Chartaginensis v. Carthaginensis.
- Chiemensis ('Chiemsee'): Liutfridus abbas 215, 10. 217, 5. 20. 219, 5.
- Childebertus I. rex Francorum († 558) 844, 1. 5. 848, 15.
- Childericus III. rex Francorum (742—752) 33, 25; cf. 845, 40.
- Chilpericus rex Francorum († 584) 844, 20. 845, 15; cf. 845, 40.
- Chlodoveus II. rex Francorum († 657) 689, 25.
- Chlodowicus v. Hludowicus.
- Chlotharius II. rex Francorum († 629) 681, 10. 845, 1 (?); cf. 845, 25.
- Chlotharius v. Hlotharius.
- Chrisostomus v. Johannes Chrysostomus.
- s. Chrissogonus: Stephanus presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli s. Chrissogoni 25, 1 (?). 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 35.
- Christianus episcopus sedis ignotae 703, 15.
- Christianus v. indicem rerum.

- Christobolus 776, 35.
 Christophorus *episcopus Bononiensis* (827) 585, 5.
 Christophorus *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli sancti Vitalis* 71, 5.
 Christophorus *primicerius notariorum* 82, 10, 20, 83, 5—15.
 Chrodegangus, Hrodegangus *episcopus Mettensis* (742—766) 60, 5, 62, 20, 73, 1.
 Chrysostomus v. Johannes Chrysostomus.
 Cidonatus, Citonatus *episcopus Portuensis* (769) 75, 30, 78, 20, 81, 5.
 Cidonatus, Citonatus *episcopus Viterbarnus* (769) 76, 1, 81, 10.
 Cimelanensis: Johannes *episcopus* 830, 20; cf. 830, 45.
 Cinomannico, in ('Le Maine') 691, 5.
 Ciprianus v. Cyprianus.
 s. Ciricus v. Cyriacus.
 Cisalpinæ regiones 791, 20.
 Citonatus v. Cidonatus.
 Clarissimus *episcopus Concordiensis* (579) 588, 15.
 Classis 824, 20.
 Cledonius, Clidonius 125, 1, 225, 15.
 Clemens *haereticus* 38, 15, 39, 10, 40, 5, 25, 43, 15.
 s. Clemens: Gregorius *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Clementis* 25, 1 (?), 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 10.
 Clemens I. *papa* (88—97?) 88, 1, 525, 30.
 Clemens *presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli sanctae Anastasiae* 71, 5, 81, 15 (?).
 Clidonius v. Cledonius.
 Clipiaco ('Clichy, arr. Saint-Denis, dép. Seine') 691, 1.
 Clusinus, Clusensis ('Chiusi'): Andreas *episcopus* 561, 5; Arcadius *episcopus* 23, 1; cf. 25, 5, 26, 15.
 Coerodiddo civitas ('Chur') 73, 15; cf. 73, 25, 30; v. Curiensis.
 Coloniensis ('Köln'): Agilolfus *episcopus* 49, 1; Hildeboldus *episcopus* 171, 15, 259, 5; Hadelbaldus *archiepiscopus* 597, 1, 600, 35, 604, 1, 846, 15; Regenfridus *episcopus* 2, 15.
 s. Columba ('St. Colombe'): Unidrads *abbas de s. Columba* 73, 20.
 Comaclensis ('Comacchio'): Vitalis *episcopus* 585, 1, 5.
 Comensis ('Como'): Amalricus *episcopus* 793, 25, 794, 40, 804, 35, 805, 5, 809, 1.
 Commenensis, a, um ('Cominges'): C. *sedes* 830, 25; Abraham *episcopus* 830, 25.
 Compendium ('Compiègne') 59, 5, 63, 10, 695, 1.
 Concordiensis ('Concordia'): Anselmus *episcopus* 585, 10; Clarissimus *episcopus* 588, 15.
 Conselinus ('Cosenza'): Lado *episcopus* 23, 5; cf. 25, 5, 26, 40; Pelagius *episcopus* (?) 25, 5, 27, 5.
 Consentias v. Consentinus.
 Consentinus, Consentias ('Conza'): Aufredus *episcopus* (?) 25, 5, 26, 15; Pelagius *episcopus* 24, 1; cf. 25, 5, 27, 5.
 Conseranensis ('Conserans'): Francolinus *episcopus* 830, 15.
 Constantia civitas ('Konstanz') 73, 10.
 Constantia Cypri: Epyphanus *episcopus* 511, 30.
 Constantiana v. Lateranis.
 Constantiensis ('Coutances'): Wiladus *episcopus* 605, 25, 606, 1, 703, 20, 846, 20.
 Constantiensis ('Konstanz'): Iohannes *episcopus* 73, 10; Sedonius *episcopus* 63, 5; Wolfleoz *episcopus* 604, 5.
 Constantinopolis 110, 15, 165, 25, 181, 5, 824, 15, 20.
 Constantinopolitanus, a, um: C. *synodus* 241, 10; C. *urbs* 824, 10; Antonius *patriarcha* 549, 5; Germanus *patriarcha* 508, 25, 518, 1; Iohannes Chrysostomus *archiepiscopus* 92, 20, 485, 30, 498, 5, 504, 510, 25, 30, 537, 10, 541, 30, 547, 35, 549, 30, 35, 550, 1, 5.
 Constantinus *episcopus Anagninus* (757—761) 70, 5.
 Constantinus *episcopus Praenestinus* (826) 561, 1.
 Constantinus I. *imperator* (306—337) 121, 5, 161, 30, 502, 25, 550, 25, 625, 15, 673, 20, 717, 5, 766, 1.
 Constantinus V. *imperator* (741—775) 37, 25, 40, 35, 42, 15, 65, 25, 76, 1, 481, 20.
 Constantinus VI. *imperator* (780—797) 110, 15, 476, 15, 481, 10, 20.
 Constantinus *invasor sedis apostolicae* 74, 25, 76—79, 82, 1, 84—86.
 Constantinus *notarius* 85, 1.
 Constantinus *pagus* ('Le Cotentin') 692, 10, 25.
 Constantinus *presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli sanctorum Quattuor coronatorum* 70, 20, 25.
 Corbeia *monasterium* ('Corbie') 235, 5.
 Corbeiensis ('Corbie'): Adalhardus *abbas* 235, 5, 239, 40, 240, 1, 468, 30, 469, 30, 470, 30; Ledecharius *abbas* 63, 5 (?), 73, 15; Walahus *abbas* 468, 30.
 Corchidianus 62, 25.
 Cormiliis ('Cormeille-en-Parisis, arr. Versailles, dép. Seine-et-Oise') 690, 20.
 Cosmas *episcopus Humanae* (826) 563, 1.
 Cosmas *patriarcha Alexandrinus* (729—775) 90, 35.
 Cremifanensis ('Kremsmünster'): Wolfregi *abbas* 215, 10, 217, 10, 25, 219, 10, 234, 15.
 Cremonensis ('Cremona'): Pancoardus *episcopus* 815, 20; Synepertus *episcopus* 585, 5, 10.
 Crescentius *presbyter* 563, 5.
 Crispio *episcopus sedis ignotae* 703, 15.
 Crodaldus *fluvius* ('Le Crould') 693, 15, 20.
 Cudberhtus *archiepiscopus Cantabrigiensis* (741—758) 46, 1.
 Cundharius, Cundharnus *abbas* 219, 5, 232, 1.
 Cundharnus v. Cundharius.
 Cundhart *comes* 232, 5.
 Cunzi *presbyter* 215, 10, 231, 20.
 Curiensis ('Chur'): Tello *episcopus* 73, 15; cf. 73, 25, 30; Verendarius *episcopus* 815, 20.
 Custardus *diaconus* 783, 40.
 Cyneberhtus *diaconus* 46, 5.
 Cyprianus, Ciprianus, Cecilius Ciprianus *scriptor ecclesiasticus* († 258) 423, 1, 432, 5, 639, 10, 641, 5, 650, 5 (?), 773, 20, 774, 30, 775, 10, 40.
 Cyprus 511, 30, 513, 30.
 s. Cyriacus, Ciricus: Procopius *presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli s. Cyriaci* 26, 1, 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 40; Saxolus *presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli s. Cirici* 71, 10.
 Cyrillus *scriptor ecclesiasticus* († 444) 92, 1, 154, 20, 221, 20, 224, 10, 238, 25, 511, 25, 30.

D.

- Dadanus *episcopus sedis ignotae* 2, 15.
 Dagobertus III. *rex Francorum* († 715) 845, 5, 20.
 Dagobertus *vassus dominicus* 847, 20.
 s. Damasus: Leo *presbyter Romanae ecclesiae tituli s. Damasi* 26, 1, 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 30; v. s. Laurentius.
 Danbrun ('Drambon, cant. Pontailier, dép. Côte-d'Or') 681, 25.
 Daniel *abbas* 847, 5.
 Daniel, Danihel *episcopus Narbonensis* (769—791) 75, 10, 80, 10, 829, 830, 10.
 Danihel v. Daniel.
 Danubius *fluvius* ('Donau') 173, 1.
 David 232, 15.
 David *episcopus Lausannensis* (827—850) 604, 10, 793, 15, 20, 794, 35, 804, 30, 805, 5, 808, 20.
 David *episcopus Spirensis* (ca. 744—?) 49, 1.
 Democritus 489, 30.
 Deneardus *presbyter* 38, 5, 10, 41, 1, 25, 42, 25, 30.
 Deodatus *episcopus Bellovacensis* (ca. 740, 744) 48, 30.
 Deodericus 234, 20.
 Deofridus *episcopus Parisiensis* (757—ca. 775) 63, 5.
 Deormarus *episcopus Treverensis* (?) 62, 25; cf. 62, 45.
 Dertonensis ('Tortona'): D. *civitas* 75, 15; Ermenfredus *episcopus* (?) 815, 20; Ioseph *episcopus* 75, 15, 80, 10.
 Derzona ('Tortona') 80, 10; v. Dertonensis.
 Desideratus *episcopus Diensis* (788, 791) 830, 10.

- Desiderius missus 829, 5.
 Desiderius rex Langobardorum (757—774) 824—826.
 Deusdedit diaconus 585, 5.
 Dido abbas Anisolensis 845, 10, 15.
 Diensis ('Die'): Desideratus episcopus 830, 10.
 Dimetriades 423, 1. 429, 1.
 Dingolwinna ('Dingolfing in Niederbayern') 93, 25, 30.
 Dionisius v. Dyonisius.
 Dionysius v. Dyonisius.
 Dioscorus 489, 30.
 Diso vassus dominicus 847, 10.
 Divionense territorium ('Dijon') 682, 1.
 Dodo episcopus Andecavensis (ca. 837—880) 850, 15.
 Dominicus diaconus 585, 5.
 Dominicus episcopus Patavensis (827, 828) 585, 10.
 Dominicus episcopus Pisavensis (ca. 820—826) 562, 5.
 Dominicus presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli sanctae Prisciae 25, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 15.
 Domnolus episcopus Cenomannicus (ca. 559—581) 844, 15, 20.
 Domnus episcopus Martoranensis (761) 70, 1.
 Domnus presbyter 563, 1. 5.
 Donadeus episcopus Vapincensis (788, 791) 830, 10, 15.
 Donatus 492, 25. 542, 35.
 Donatus episcopus Gallensis (826) 562, 1.
 Donatus presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli sancti Sixti 71, 5. 81, 15 (?).
 Droant comes 232, 5.
 Drogo episcopus (archiepiscopus) Mettensis (823—855) 604, 5. 694, 15. 698, 25. 699, 1. 702, 5. 703, 5. 768, 15. 792, 25. 794, 35. 804, 20, 30. 808, 20. 812, 20. 843, 10. 846, 15. 848, 20. 850, 5.
 Druhtgangu abbas de Gemedico 73, 15.
 Dulcitius 515, 35.
 Dunensis: Raganbaldus diaconus vocatus episcopus 830, 25; cf. 830, 45.
 Durocortorum ('Reims') 608, 35. 684, 25; v. Remensis, Remi.
 s. Dyonisius martyr 525, 30.
 s. Dyonisii cella 691, 15, 30; v. Murnum.
 s. Dyonisii, Dionisii, Dionysii, Rusticii et Eleutherii ecclesia, monasterium ('St. Denis') 73, 15. 684—694. 698, 5. 807, 15; Fulradus abbas 73, 15; Hilduinus abbas 684—686. 688, 30. 847, 5.
 Dyonisius Areopagita scriptor ecclesiasticus (saec. IV.) 91, 25. 512, 30, 35.
- E.**
- Ebarsindus abbas Altahensis 73, 20.
 Ebbo v. Ebo.
 Eberdunum ('Embrum') 167, 10; v. Ebre-dunensis.
 Ebo, Ebbo archiepiscopus Remensis (816—835. 840—841, † 851) 597, 1. 600, 35. 605, 20, 25. 684, 25. 694—703. 791, 20, 25. 792, 20, 40. 794, 25. 795, 10. 797, 5. 798, 5. 800, 45. 803—805. 807—810. 812, 1. 20, 25. 813, 1. 5. 15.
 Eboracas civitas ('Ebreux') 73, 5.
 Eboracensis ('Ebreux'): Maurinus episcopus 73, 1. 5.
 Ebre-dunensis, Embrodunensis ('Embrun'): Agarius archiepiscopus 597, 1. 601, 15; Angericus episcopus 682, 15.
 Ebroinus, Ebruinus episcopus Pictaviensis (ca. 839—858) 837, 30. 846, 15. 850, 10, 15.
 Ebruinus vassus dominicus 847, 20.
 Ebruinus v. Ebroinus.
 Eburaccar chorepiscopus 604, 10.
 Ecardus, Ecchardus episcopus Noviomacensis (830—838) 846, 15. 850, 10.
 Ecchardus v. Ecardus.
 Eddanus v. Heddo.
 Eddo v. Heddo.
 Egesyppus scriptor 765, 25, 30.
 Egibertus vassus dominicus 847, 15.
 Egilingas, ad ('Högling') 232, 10.
 Eginardus abbas 847, 10.
 Eglinensis ('Angoulême'): Landebertus episcopus 831, 1.
 Ego dux Aquitanorum 855, 20; cf. 855, 40.
 Egubienensis ('Gubbio'): Benenatus episcopus 562, 5; Florentinus episcopus 76, 5. 81, 10.
 (Egubium), Eguvium, Eugubium ('Gubbio') 76, 15. 81, 10.
 Eguvium v. Egubium.
 Eichstadensis ('Eichstätt'): Adalungus episcopus 604, 5.
 Eio 197, 5.
 Einricus episcopus Sabionensis (ca. 806—ca. 828) 234, 10, 25.
 Eldebert v. Aldebertus.
 Elefantus v. Elifantus.
 s. Eleutherius v. s. Dyonisius.
 Elifantus, Elefantus episcopus Arelatensis (788, 794) 167, 5. 829, 10. 830, 10.
 Elimath, Elimatus archipresbyter 217, 10. 219, 10.
 Elimatus v. Elimath.
 Eliodorus v. Heliodorus.
 Elipandus archiepiscopus Toletanus (ca. 783—ca. 808) 111, 10. 122, 40. 123, 1. 131, 5. 30. 140, 35. 158, 1. 165, 20.
 Ellanod, Ellannodus, Ellanodus, Elonier, Emod archipresbyter 215, 10. 217, 25. 219, 10. 232, 1. 25.
 Ellannodus v. Ellanod.
 Ellanodus v. Ellanod.
 Elmeradus abbas 847, 5.
 Elonier v. Ellanod.
 Elvidus 147, 5.
 Elwangensis ('Ellwangen'): Sindoltus abbas 604, 15.
 Emanes (?) presbyter 221, 1.
 Embrodunensis v. Ebre-dunensis.
 Emericus v. Emerich.
 Emerich, Emericus, Ambrich archipresbyter 217, 10, 25. 219, 10.
 Emiliana v. Aemiliana.
 Eminus comes 847, 1.
 b. Emmerammi ecclesia ('St. Emmeram in Regensburg') 231, 15.
 Emmo episcopus Cenetensis (827) 585, 10.
 Emmo, Immo episcopus Noviomacensis (840—860) 798, 20. 805, 30. 806, 1. 5. 810, 30.
 Emod v. Ellanod.
 Emolnensis ('Emonia' in Istria vel 'Laybach' in Carinthia): Patricius episcopus 588, 15.
 Engelenheim v. Ingelenheim.
 Enghiscardus vassus dominicus 847, 10.
 Engilelmus 690, 15.
 Engilenheim v. Ingelenheim.
 s. Eogendi monasterium ('St. Claude') 73, 10; Ippolitus episcopus de monasterio s. Eogendi 73, 10.
 Eparhart monachus 232, 5.
 Epicurus 489, 30, 35.
 b. Epiphanius, Epyphanius 498, 1. 547, 35.
 Epiphanius episcopus Perusinus (761) 70, 5.
 Epiphanius episcopus Silvacandidae (743—745) 37, 25. 40, 35. 40. 41, 15. 42, 15. 43, 25; cf. 25, 35.
 Epiphanius, Epyphanius, Aepiphanius presbyter 26, 1.
 Eporediensis ('Isera'): Ioseph episcopus 793, 15, 20. 794, 35. 804, 30. 805, 5. 808, 20.
 Epyphanius episcopus Constantiae Cypri (680) 511, 30.
 Epyphanius v. Epiphanius.
 Equitania v. Aquitania.
 Erardus episcopus Leodiensis († 840) 846, 15. 850, 10.
 Erbeo episcopus Sabionensis (828?—?) 604, 10.
 Ercanbertus episcopus Laudensis (?) 815, 20; cf. 815, 25.
 Ercanradus, Erchanradus, Erchenradus, Erchinradus, Herchenradus, Herchinradus episcopus Parisiensis (831—ca. 857) 694, 15. 697, 5. 698, 15. 703, 10. 730, 1. 837, 30. 846, 20. 850, 15.
 Erchanradus v. Ercanradus.
 Erchenradus v. Ercanradus.
 Erchinradus v. Ercanradus.
 Eribertus abbas 847, 5.
 Erimpertus episcopus Laudensis (827—837) 585, 5.
 Erlolfos v. Erlulfus.
 Erlolfus v. Erlulfus.
 Erlulfus, Erlolfus, Erlolfos, Herulfus episcopus Lingonensis (769) 75, 10. 80, 10. 89, 30.
 Ermbertus v. Harinbertus.

- Ermegildus *presbyter* 221, 5.
 Ermembertus v. Hermenbertus.
 Ermenardus *monachus Orbacensis* 812, 30.
 Ermenfredus *episcopus Dertonensis* (?) 815, 20.
 Ermenfredus *missus* 458, 25.
 Ermentramnus *levita* 783, 35. 40.
 Ermes 493, 15.
 Erminius v. Haiminus.
 Ernust *abbas Altahe superioris* (?) 97, 1.
 Erpoinus v. Erpuinus.
 Erpuinus, Erpoinus, Erpwinus *episcopus Silvanectensis* (840—871) 798, 20. 805, 30. 806, 1. 5. 809, 5. 810, 10. 15. 30.
 Erpwinus v. Erpuinus.
 Ervie 682, 25.
 Esidorus v. Isidorus.
 (Esinus), Aesinatae, Essis ('*Jesi*'): Iohannes *episcopus* 562, 5; Petrus *episcopus* 23, 5; cf. 25, 10. 27, 5.
 Essis v. Esinus.
 Eterius *episcopus Oxamensis* 119, 20; cf. 119, 40.
 Eugenius *archiepiscopus Toletanus* (646—657) 111, 30. 113, 10. 117, 20.
 Eugenius II. *papa* (824—827) 534, 5. 535, 35. 539, 10. 553, 10—20. 554, 35. 556, 5. 559, 10. 30 (?). 560, 20. 583, 5. 584, 30. 35. 587, 25. 698, 10.
 Eugubium v. Egubium.
 Eulogius 154, 20.
 Eunomius 136, 5.
 Europa 477, 10.
 Eusebius *episcopus Turonensis* (765) 73, 10. 15.
 Eusebius *presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli sancti Laurentii in Lucina* 71, 5.
 Eusebius *scriptor ecclesiasticus* († 340) 484, 25. 502, 25. 503. 536, 5. 550, 25.
 s. Eusebius: Stephanus *presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli s. Eusebii* 25, 1 (?). 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 15; Theopampus *presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli s. Eusebii* 71, 1.
 Eustachius *presbyter* 81, 15.
 Eustathius *presbyter sanctae Romanae ecclesiae* 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 35; cf. 27, 40.
 Eustochium 404, 20. 423, 1. 30. 667, 5.
 Eustochius *presbyter sanctae Romanae ecclesiae* 70, 20.
 Eustracius v. Eustratius.
 Eustratius, Eustracius *episcopus Albanensis* (767—769) 75, 30. 77, 40. 78, 20. 81, 5.
 Euthinius *episcopus Trivensis* (761) 70, 25; cf. 70, 35. 40.
 Eutices 181, 15.
 Everwinus *miles* 860, 10. 20.
 Evrardus *vassus dominicus* 847, 15.
 Exona ('*Essonnes, arr. Corbeil, dép. Seine-et-Oise*') 692, 20.
 Exsuperius *presbyter* 221, 5.
- F.**
- Fabariae ('*Pfäfers*'): Athalbertus *abbas de Fabarias* 73, 20.
 Fabigaudus *abbas de Busbrunno* 73, 20.
 Falaris v. Falaritanus.
 Falaritanus ('*Falerone*' vel '*Faleria*'): Adrianus *episcopus* 562, 10. 563, 1; Iohannes *episcopus* 23, 1; cf. 25, 10. 26, 35; Leo *episcopus* 70, 5.
 (Fanensis), Fanestrensis ('*Fano*'): Agripertus *episcopus* 562, 1; Armatus *episcopus* 23, 1; cf. 25, 10. 26, 15; Maurus *episcopus* 76, 1. 81, 5. 10.
 Fanestrensis v. Fanensis.
 Fanum civitas ('*Fano*') 76, 1; v. Fanensis.
 Faova v. Favo.
 Favo, Faova, Fawo *episcopus Cabillionensis* (813—837) 682, 15. 703, 20. 850, 20.
 s. Faustinus *martyr* 814, 30.
 Faustus *diaconus sanctae Romanae ecclesiae* 202, 20.
 Faustus *diaconus* 563, 10.
 Faustus Maniceus 118, 25.
 Faventia, Faventias civitas, Fentia ('*Faenza*') 76, 1. 81, 5. 824, 25.
 Faventias v. Faventia.
 Faventinus ('*Faenza*'): Iohannes *episcopus* 76, 1. 81, 5; Leo *episcopus* 585, 1.
 Fawo v. Favo.
 Feldkir(i)c(ha) ('*Feldkirchen*') 232, 10.
 Feleradus, Fileradus *episcopus Lunensis* (769) 75, 20. 80, 10. 15.
 Felicianus heresis 110, 10; v. Felix.
 Felix *episcopus Orgellitanus* (ca. 783—799) 120, 30. 121, 1. 140, 35. 165, 20. 203, 15. 204, 10. 25. 220, 5. 10. 30. 221, 1. 35. 828, 25. 30. 829, 5. 830, 15.
 s. Felix 505, 20. 537, 20.
 Feltrensis, Feltrinus ('*Feltre*'): Aurtus *episcopus* 585, 10; Laurentius *episcopus* 588, 20; cf. 588, 40.
 Feltrinus v. Feltrensis.
 Fentia v. Faventia.
 Ferentinum civitas ('*Ferentino*') 75, 25. 81, 1.
 Ferentinus ('*Ferentino*'): Sergius *episcopus* 75, 25. 80, 15. 81, 1; Stephanus *episcopus* 71, 1.
 Fericiaco ('*Féricy, arr. Melun, dép. Seine-et-Marne*') 691, 1.
 Ferraria ('*Ferrara*') 824, 25.
 Ferrariensis ('*Ferrara*'): Andreas *episcopus* 585, 1.
 Ferrariis (non inveni) 690, 15.
 Fesulensis ('*Fiesole*'): Grausolphus *episcopus* 561, 1.
 Ficulas civitas ('*Ficcole*') 76, 1.
 Ficulensis ('*Ficcole*'): Sergius *episcopus* 76, 1. 81, 10.
 Fileradus v. Feleradus.
 Firmianus Lactantius *scriptor ecclesiasticus* († ca. 340) 491, 30. 492, 10—20. 542.
- Firmensis ('*Fermo*'): Lupus *episcopus* 562, 5.
 Fisciacum ('*Fixey, comm. Fixin, cant. Gevrey, dép. Côte-d'Or*') 682, 5.
 Fiscinis ('*Fixin, cant. Gevrey, dép. Côte-d'Or*') 682, 5.
 Flaminius *episcopus Tridentinus* (579) 588, 15.
 Flandriis, de (non inveni) 692, 25.
 Flaviaco (non inveni) 691, 15. 30.
 Flaviniacum ('*Flavigny*'): Manase *abbas de Flaviniaco* 73, 20.
 Flavius v. Aistulfus.
 s. Flodoaldus (Chlodoaldus? '*St. Cloud*'): monasterium de s. Flodoaldo 73, 15; Iohannes *abbas* 73, 15; cf. 73, 30.
 Florentinus ('*Firenze*'): Aliprandus *episcopus* 562, 1; Thomas *episcopus* 23, 1; cf. 25, 10. 27, 15.
 Florentinus, Florentius *episcopus Egu-biensis* (769) 76, 5. 81, 10.
 Florentius v. Florentinus.
 Floriacum ('*St. Benoit-sur-Loire, Fleury, arr. Gien, dép. Loiret*') 857, 10. 20. 858, 1.
 Folco v. Fulco.
 Folcoinus, Folcwinus, Folquinus, Fulcuius *episcopus Tarawensis (Mori-norum, ca. 816—855)* 798, 20. 805, 30. 806, 1. 810, 30. 859, 1. 5. 860, 5. 15. 20.
 Folcradus *vassus dominicus* 842, 30. 847, 10.
 Folcuicus *episcopus Wormatiensis* (826?—830?) 604, 5.
 Folcwinus v. Folcoinus.
 Folericus v. Fulcharius.
 Folquinus v. Folcoinus.
 Fons Besuus ('*Saint-Pierre de Bèze*') 681, 10.
 Fontanido ('*Fontenay-les-Louvres, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise*') 690, 20.
 Forofronate ('*Fossombrone*'): Leopar-dus *episcopus* 560, 25.
 Foroiulensis ('*Fréjus*'): F. *episcopus* 830, 25.
 Foroiulium ('*Civiale*') 77, 10. 179, 10; v. Aquileiensis.
 Fortunatus *archiepiscopus Veneciae* (803—ca. 826) 478, 20; cf. 478, 40. 45.
 Fortunus *episcopus sedis ignotae* 63, 5.
 Framegaudus *reclusus* 700, 20.
 Franci 1, 5. 10. 2, 10. 15. 33, 25. 36, 1. 38, 10. 15. 39, 5. 10. 41, 20. 45, 5. 48, 15. 52, 30. 60, 10. 61, 20. 65, 30. 74, 20. 25. 75, 1. 5. 78, 25. 89, 20. 109, 1. 15. 122, 30. 158, 1. 163, 40. 165, 15. 166, 1. 202, 10. 213, 25. 214, 5. 245, 5. 20. 467, 10. 475, 30. 525, 5. 586, 35. 684, 10. 692, 1. 20. 729, 40. 798, 1. 805, 10. 809, 25. 816, 25. 821, 25. 824, 1. 30. 833, 1. 5. 838, 15.
 Francia, Frantia 74, 20. 89, 1. 196, 25. 30. 197, 35. 474, 5. 791, 25. 793, 30. 805, 10. 824, 30. 826, 20. 836, 30. 837, 5.
 Franco *episcopus Cenomannicus* (794—

- 816) 837, 10. 838, 25. 846, 1 — 10. 851, 5.
 Franco *episcopus Cenomannicus* (816—832) 605, 25. 606, 1.
 Franco *episcopus Vicentinus* (827) 585, 10.
 Franco *vassus dominicus* 847, 10.
 Francofurd v. Franconofurd.
 Francolinus *episcopus Conseranensis* (788—791) 830, 15.
 Franconofurd, Francofurd, Latinae Vadus Francorum 130, 40. 163, 40; cf. 214, 5. 217, 5.
 Francorumvilla ('*Franconville*, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 691, 15. 692, 10.
 Frantia v. Francia.
 Fraxnido ('*Fresnay-l'Évêque*, arr. Chartres, dép. Eure-et-Loire') 690, 15; cf. 690, 40.
 Freculfus, Frethulfus *episcopus Lexoviensis* (ca. 822—850) 474, 30. 482, 10. 605, 25. 606, 10. 703, 15. 808, 15. 850, 10.
 Frethulfus v. Freculfus.
 Fridegisis *episcopus sedis ignotae* 857, 20, 25.
 Fridericus 682, 25.
 Fridericus *episcopus Traiectensis* (829—834?) 604, 5, 10.
 Fridogisus *abbas Sithiensis* 857, 10. 859, 15.
 Frigisingas, ad, Frigisinga ('*Freising*') 211, 15. 231, 10.
 Frisingensis ('*Freising*'): Atto *episcopus* 215, 10. 217, 20. 219, 5. 231, 10. 25. 30. 232. 234, 10. 25; Hitto *episcopus* 604, 10.
 Frotarius v. Frotharius.
 Frotharius, Frotarius *episcopus Tullensis* (818—845/48) 604, 5. 703, 10. 782, 25. 783, 35. 793, 15. 20. 794, 35. 804, 30. 805, 5. 809, 1.
 Fulcarius *episcopus (Biterrensis? aut Cadurcensis?)* 850, 20.
 Fulcharius, Fulericus, Folericus *episcopus Leodiensis* (ca. 757—ca. 769) 48, 30. 49, 1. 62, 20. 73, 5.
 Fulcharius *episcopus sedis ignotae* 605, 25. 606, 10.
 Fulcho v. Fulco.
 Fulco, Fulcho, Folco *abbas s. Remigii Remensis* 700, 5, 35. 702, 5. 811, 10.
 Fulco *comes palatii* 842, 30.
 Fulco *vassus dominicus et comes palatii* 847, 10.
 Fulericus v. Fulcharius.
 Fulcuinus v. Folcoinus.
 Fulcuinus 682, 25.
 Fuldensis ('*Fulda*'): Rabanus *abbas* 603—605. 768, 20; Hatto *abbas* 603—605.
 Fulgentius *scriptor ecclesiasticus* († 533) 111, 30. 492, 25. 30. 542, 35. 40. 610, 35. 627, 30. 650, 40. 705, 20. 715, 10.
 Fulradus *abbas monasterii s. Dyonisii* 73, 15.
 Funsinga ('*Finsing*') 232, 10.
 Funtanellae ('*St. Wandrille*'): Uuithleucus *abbas de Funtanellas* 73, 15.
 Furia 423, 1. 431, 1.
 G.
 Gabalensis ('*Gabala*' in Syria): Severianus *episcopus* 515, 25.
 (Gabalensis, 'Mende'): Bladericus *episcopus* (?) 857, 25.
 Gabaregium (*non inveni*) 692, 25.
 Gabinensis, Gavinensis, Gabus ('*Gabi*'): Georgius *episcopus* 561, 1; Gregorius *episcopus* (?) 25, 10. 26, 3c; Nicetas *episcopus* 24, 1. 37, 30. 40, 40. 42, 15. 20. 44, 1; cf. 25, 10. 27, 5.
 Gabus v. Gabinensis.
 Gaerbodus *episcopus sedis ignotae* 167, 25.
 Gahareium (*non inveni*) 692, 5.
 Gaiaco (*non inveni*) 693, 15.
 Gallacia, Gallicia 131, 30; Gallaciae ecclesiae 122, 25.
 Gallensis ('*Gallese*'): Donatus *episcopus* 562, 1.
 Gallia, Galliae 54, 1. 75, 5. 80, 5. 82, 15. 89, 30. 111, 20. 143, 1. 160, 10. 245, 10. 246, 1. 5. 308, 20. 525, 5. 30. 618, 20. 636, 5. 697, 35. 776, 20. 798, 1. 805, 10. 809, 25. 834, 1. 856, 1; Gallia Lugdunensis 274, 10.
 Gallicanus, a, um: G. ecclesiae 308, 15. 831, 30; G. monachi 832, 5.
 Gallicia v. Gallacia.
 Galliensis ('*Cagli*'): Iuvianus *episcopus* 76, 5. 81, 10; Passibus *episcopus* 561, 5.
 Gallis, Callis ('*Cagli*') 76, 5. 81, 10.
 Gallus, Galli 39, 10. 45, 10.
 Gallus *abbas Anisolensis* 844, 15. 20.
 Galvadariensis: Bladericus *episcopus* 857, 25; cf. 857, 40. 45.
 Gamundias monasterium ('*Hornbach*'): Iacob *episcopus de monasterio Gamundias* 73, 10.
 Gandeosus v. Gaudiosus.
 Gangrense concilium 209, 1. 269, 15. 365, 15. 25. 366, 1. 729, 25. 766, 20.
 Ganzano, in 789, 15; cf. 789, 35.
 Gasulphus *presbyter* 790, 10.
 Gaucilenus, Gauziolenus *episcopus Cenomannicus* (ca. 743—ca. 771) 73, 10. 836, 20. 25. 837, 1. 5. 845, 1. 5.
 Gaudecis v. Gaudegis.
 Gaudecisus v. Gaudegis.
 Gaudegis, Gaudecis, Gaudecisus *episcopus Petis* (743) 23, 1; cf. 25, 25. 26, 20.
 Gaudentius, Audentius, Haudentius *episcopus Perusinensis* (?) 25, 25. 27, 20.
 Gaudentius *presbyter* 26, 1.
 Gandeosus v. Gaudiosus.
 Gaudiosus, Gaudeosus *episcopus Bladerensis* (743) 23, 1; cf. 24, 40. 26, 25.
 Gaudiosus, Gaudeosus *episcopus Sutrinus* (?) (743) 25, 35. 26, 25.
 Gaugenus v. Gaviennus.
 Gaunissa ('*Gonesse*, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 690, 20.
 Gautsarius *presbyter* 783, 35.
 Gauziolenus v. Gaucilenus.
 Gaviennus, Gaugenus *episcopus Turo-nensis* (769) 75, 5. 80, 5.
 Gavinensis v. Gabinensis.
 Geboinus *episcopus Osnabrugensis* († 866?) 604, 10.
 Gebuinus *comes* 847, 1.
 Gelasius I. *papa* (492—496) 208, 30. 209, 1—10. 369, 25. 610, 35. 614, 20. 622, 35. 639, 30. 705, 15.
 Gemedicum ('*Jumièges*'): Druhtganguus *abbas de Gemedico* 73, 15.
 Gemmulus, Gemulus *diaconus* 27, 1; cf. 28, 35.
 Gemulus v. Gemmulus.
 Genbaudus, Genebaudus *episcopus Laudunensis* (746—765) 49, 1. 73, 5.
 Genebaudus v. Genbaudus.
 Genevensis ('*Genf*'): Abtadus *episcopus* 850, 10.
 Gennadius *episcopus Massiliensis* (saec. V. ex.) 92, 10.
 Georgius *abbas* 847, 5.
 Georgius *diaconus* 585, 5.
 Georgius *episcopus Gabinensis* (826) 561, 1.
 Georgius *episcopus Ostiensis* 5, 15. 20.
 Georgius *episcopus Ostiensis* (Praenestinus), postea Ambianensis 75, 5. 80, 5; cf. 78, 40. 80, 40.
 Georgius *episcopus Ostiensis* 202, 15; cf. 202, 35.
 Georgius *presbyter* 563, 5.
 Georgius *presbyter sanctae Romanae ecclesiae tituli ss. Johannis et Pauli* 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 20.
 Georgius v. Georius.
 Georius *episcopus Praenestinus* (761—767) 78, 15.
 Georius, Georgius *episcopus Senogalliensis* (769) 76, 1. 81, 10.
 Gerardus *comes* 847, 1.
 Geraus *abbas de Niviella* 73, 20.
 Geremia *civitas* 41, 30.
 Gerfridus, Ghefridus *episcopus Monasteriensis* († 839) 604, 10. 846, 20.
 Germania 19, 5. 20, 5. 30, 15. 20. 38, 5. 130, 40. 143, 1. 160, 10. 636, 5. 812, 5. 818, 15. 35.
 Germanicus, a, um: G. *legatus catholice apostolice Romane ecclesie* 46, 1.
 Germanus *episcopus Ausimannus* (826) 561, 5.
 Germanus *patriarcha Constantinopolitanus* (715—730) 508, 25. 518, 1.
 s. Germanus: monasterium de s. Germano ('*St. Germain*') 73, 15; Lantfridus *abbas* 73, 15.
 s. Gervasius *martyr* 90, 10. 785, 15. 40.
 Gervilio v. Gewiliob.

- Gewiliob, Gervilio *episcopus Moguntiacensis* (745) 818, 10, 30.
 Ghefridus v. Gerfridus.
 Giseberhtus v. Gisilbertus.
 Gisilbertus, Gislbertus *episcopus Noriomaecensis* (769—782) 75, 10, 80, 10.
 Gisilbertus, Giseberhtus, Gislebertus *episcopus sedis ignotae* 793, 15, 794, 35, 804, 30, 805, 5, 809, 1.
 Giselpertus 791, 1.
 Giseltruda 819, 15.
 Gislbertus v. Gisilbertus.
 Gislebertus comes 847, 1.
 Gislebertus v. Gisilbertus.
 Glandas v. Bladerensis.
 (Glandavensis, 'Glandève'): Bladericus *episcopus* 857, 25.
 Godefridus *episcopus Nivernensis* (?) 703, 15.
 Godefridus, Godofredus *episcopus Silvanectensis* (829—ca. 838) 605, 25, 606, 10, 703, 15 (?), 850, 20.
 Godelricus *episcopus sedis ignotae* 703, 10, 15.
 Godelsadus abbas 682, 30.
 Godemundus *episcopus Tuscanensis* (826) 562, 1.
 Godescalcus, Godeschalcus, Gotschalcus, Gottescalcus *monachus* 603, 15—25, 604, 15, 605, 5.
 Godeschalcus v. Godescalcus.
 Godobertus abbas de Rasbais 73, 20.
 Godofredus v. Godefridus.
 Godolricus abbas 847, 5.
 Gontelmus 63, 5.
 Gonterius 63, 10.
 Gorzia ('Gorze') 60, 15.
 Gotschalcus v. Godescalcus.
 Gottescalcus v. Godescalcus.
 Gradensis, e ('Grado'): G. castrum 586, 10—20, 588, 10; G. ecclesia 588, 5; G. plebs 588, 10, 15; G. populus 588, 20; Gradenses 587, 10; Candidianus *antistes* 586, 589, 20; Venerius *patriarcha* 584, 15, 587, 30, 588, 5.
 Gradus ('Grado') 585, 25, 586, 589.
 Graecia, Grecia 77, 35, 533, 25, 534, 20.
 Graecus, Grecus, Graeci, Greci 52, 30, 165, 25, 474, 5, 482, 10, 489, 20, 493, 15, 497, 25, 501, 35, 502, 20, 524, 30, 534, 10, 30, 40, 586, 10, 25, 35, 587, 1.
 Graecus, Grecus, a, um: G. cynovia 81, 15; G. elementa 421, 10—20; G. litterae 236, 1, 421, 20; G. modulatio 64, 15; G. nomen 268, 20; G. patres 729, 20; G. sermo 498, 5, 547, 35. — Graece, Grece 136, 5, 766, 10.
 Gratianopolitanus ('Grenoble'): Adalulfus *episcopus* 793, 15, 20, 794, 35, 804, 30, 805, 5, 808, 20.
 Gratianus *episcopus Vileternus* (761) 69, 30.
 Gratianus imperator (375—383) 513, 15.
 Gratosus *episcopus Nepesinus* (826) 562, 5.
 Gratosus *episcopus Sutrinus* (743) 23, 5, 24, 1; cf. 25, 35, 26, 25.
 Gratosus *episcopus Vileternus* (745) 37, 30, 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 5; cf. 26, 5, 27, 20.
 Grausolphus *episcopus Fesulensis* (826) 561, 1.
 Grecia, Grecus v. Graecia, Graecus.
 Gregorius archipresbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Balbinae 70, 15, 81, 10 (?).
 Gregorius dux 85, 10.
 Gregorius *episcopus Albanensis* (743) 24, 1; cf. 24, 30, 26, 25.
 Gregorius *episcopus Gabinensis* (?) 25, 10, 26, 30.
 Gregorius *episcopus Nanzanus* († ca. 390) 125, 1, 225, 15, 618, 15, 35.
 Gregorius *episcopus Nysenus* († ca. 394) 486, 35, 513, 20, 25, 538, 15.
 Gregorius *episcopus Orbetanus* (?) 25, 20, 26, 25.
 Gregorius *episcopus Portuensis* (743—761) 37, 30, 40, 40, 42, 15, 44, 1; cf. 25, 30, 27, 20.
 Gregorius *episcopus Praenestinus* (761—767) 70, 10.
 Gregorius *episcopus Silvae Candidae* (761—769) 70, 15, 75, 30, 77, 40, 81, 5.
 Gregorius *episcopus Synadorum* 518, 1.
 Gregorius *episcopus Vileternus* (826) 561, 1.
 Gregorius notarius regionarius et numenculator 38, 5, 41, 1, 42, 25.
 Gregorius I. papa (590—604) 40, 5, 57, 30, 89, 30, 117, 20, 125, 25, 126, 20, 145, 35, 150, 20, 154, 35, 167, 10, 221, 20, 224, 35, 238, 15, 255, 1, 5, 259, 25, 260, 25, 265, 25, 274, 20, 287, 5, 314—317, 336, 20, 338, 25, 341, 20, 343, 30, 345, 20, 348, 25, 354, 30, 358, 35, 359, 35, 378—380, 404, 20, 411, 20, 442, 25, 449, 15, 482, 1, 5, 484, 1, 487—489, 497, 25, 500, 5, 10, 507, 508, 1, 15, 20, 523, 5 (?), 527—529, 539, 10, 25, 540, 30, 547, 5, 567, 1, 15, 568, 5, 611, 15, 612, 15, 617—619, 621, 35, 626, 15, 20, 631, 40, 632, 1, 5, 637, 15, 651, 15, 20, 678, 25, 706—709, 715, 5, 720, 25, 774, 10—20, 776, 10, 777, 1, 820, 30 (?).
 Gregorius II. papa (715—731) 19, 5, 15, 20, 5, 30, 20, 38, 25, 89, 10, 508, 25, 509, 5, 518, 1, 523, 5 (?), 588, 20.
 Gregorius III. papa (731—741) 89, 10, 15, 510, 1, 10.
 Gregorius IV. papa (827—844) 308, 15, 584, 15, 811, 1, 831, 25.
 Gregorius presbyter 76, 5, 81, 10.
 Gregorius presbyter 563, 5.
 Gregorius presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Anastasiae 70, 20.
 Gregorius presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Balbinae 26, 1 (?), 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 35.
 Gregorius presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Clementis 25, 1 (?), 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 10.
 Grenaci, in 789, 10; cf. 789, 25, 30.
 Griso v. Grisus.
 Grisus, Griso *episcopus Trebianus* (743) 23, 1; cf. 25, 45, 26, 30.
 Grossus *episcopus Senensis* (?) 25, 35, 27, 20.
 Grossus *episcopus Tiburtinus* (?) 25, 40, 26, 30.
 Grossus *episcopus Vileternus* (743) 24, 1; cf. 26, 1, 30.
 Gualdefred 791, 1.
 Guarini, in 790, 1; cf. 790, 25.
 Guenilo, Wenilo archiepiscopus Senonensis (840—865) 813, 25, 857, 30.
 Gunbaldus archiepiscopus Rotomagensis (838—849) 812, 20.
 Gundacher *episcopus Limoticinensis* (838) 850, 15.
 Gundefredus presbyter 221, 5.
 Gundefrid 790, 10.
 Gunfridus comes 842, 30.
 Gunsanevilla ('Goussainville, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 690, 20.
 Gunthadingi (= Burgundiones) 170, 25.
 Gunthbertus levita et monachus 860, 10, 25.
 Gunzo vassus dominicus 847, 15.
 Guripertus *episcopus Populensis* (826) 561, 5.

H.

- Hadalboldus v. Hadebaldus.
 Hadebaldus, Hadulbaldus, Adubaldus, Hadalboldus archiepiscopus Coloniensis († 841) 597, 1, 600, 35, 604, 1, 846, 15.
 Hadoindus *episcopus Cenomannicus* (625—652) 844, 20, 845, 1.
 Hadrianus *episcopus Polensis* (579) 588, 15.
 Hadrianus *episcopus Signiensis* (826) 563, 1.
 Hadrianus v. Adrianus.
 Hadubaldus v. Hadebaldus.
 Hagamo v. Hagano.
 Hagano 839, 25.
 Hagano, Hagamo, Agano *episcopus Bergomensis* (837—ca. 867) 793, 20, 794, 40, 804, 30, 805, 5, 808, 25, 815, 10.
 Haiminus, Heiminus, Erminius *episcopus Cenedensis* (?) 793, 15, 20, 794, 35, 804, 30, 805, 5, 808, 25.
 (Halberstadensis, 'Halberstadt'): Theotgrinus *episcopus* 604, 5.
 Haldricus v. Aldricus.
 Halitgarius, Alitgarius *episcopus Cameracensis* (817—831) 483, 20, 533, 5, 30, 605, 25, 606, 1, 675, 25.
 Haribaldus, Heribaldus, Hereboldus, Heirboldus *episcopus Autisiodorensis* (828—857) 605, 25, 606, 5, 694, 20, 698, 1, 850, 15.
 Harifeus, Heriveus *episcopus Bisuntinensis* (757, ca. 760) 62, 20, 25, 73, 10.
 Harinbertus, Ermbertus, Herbertus, Hembertus *episcopus Baiocensis* (835—837) 605, 25, 606, 30, 703, 15, 850, 10.

- Harivius 836, 25.
Hartarius v. Hartgarius.
Hartbeningas, ad ('Hartpenning') 232, 10.
Hartgarius, Hartarius, Hrotgarius *episcopus Leodiensis* († ca. 855) 793, 20, 25. 794, 40. 804, 30. 805, 5. 809, 1.
Harud *episcopus Verdensis* († 829) 604, 5.
Hata v. Hato.
Hato *episcopus Pataviensis* (807—817?) 234, 10, 25.
Hatto *abbas* 215, 10.
Hatto *abbas Fuldensis* 603, 15—25. 604, 25. 605, 1.
Hatto, Hata *abbas Schlechdorfianus* 215, 10. 217, 5. 25. 219, 5.
Haudentius v. Gaudentius.
Haymo *missus* 458, 25.
Hecti v. Hetti.
Heddo, Eddo, Eddanus *episcopus Argentoratensis* († 775?) 2, 15. 49, 1. 73, 1.
Heimburtus *episcopus Tridentinus* (827) 585, 10.
Heiminus v. Haiminus.
Heirardus *episcopus sedis ignotae* 703, 15.
Heirboldus v. Haribaldus.
Helenensis ('Elna'): Winedurius *episcopus* 829, 15. 830, 20.
Heleseus *episcopus Noviomacensis* (745) 48, 30.
Helentherius *episcopus Privernensis* (826) 562, 5.
Helias *episcopus Tricassinus* (829—836) 605, 25. 606, 10.
Helias *notarius* 700, 1. 702, 1; cf. 700, 40.
Helias *patriarcha Aquileiensis* (571—586) 586, 1. 588, 10. 15. 589, 15.
Heliodorus, Eliodorus 316, 30. 375, 1.
Helisacar *abbas s. Richarii et s. Albini Andecavensis* 470, 30.
Helmigaudus 36, 10.
Helphindorf ('Helfendorf') 232, 10.
Hembertus v. Harinbertus.
Hepfilo *abbas* 234, 20.
Herbertus *comes* 846, 20.
Herbertus v. Harimburtus.
Herbipolensis v. Wirziburgensis.
Herchenradus v. Ercanradus.
Herchinradus v. Ercanradus.
Hereboldus v. Haribaldus.
Herena *imperatrix* (797—802) 110, 15. 476, 5—15. 481, 10. 532, 20.
Heres *episcopus Frisingensis* († 784) 97, 1.
Heribaldus v. Haribaldus.
Heribertus *levita* 783, 40.
Hericus *vassus dominicus* 847, 10.
Heriveus v. Harifeus.
Herlemundus *episcopus Cenomannicus* (698—724) 845, 20.
Herloinus *comes* 847, 5.
Hermachoras, Hermachoras 585, 20. 30. 589, 1. 5. 15.
Hermachoras v. Hermachoras.
Hermannus *episcopus Nivernensis* (841—860) 857, 25.
Hermenarius v. Herminarius.
Hermenbertus, Ermembertus *episcopus Wormatiensis* († 793) 75, 10. 80, 10.
Hermannarius v. Herminarius.
Herminarius, Hermenarius, Hermenarius *episcopus Bituricensis* (769—ca. 774) 75, 10. 80, 5. 10.
Hermogenes *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli Prisca* 71, 10.
(Herriedensis, 'Herrieden'): Theotgerus *abbas* 604, 15.
Herulfus v. Erlulfus.
Hethi v. Hetti.
Heti v. Hetti.
Hetti, Heti, Hethi, Hecti, Hetto *archiepiscopus Treverensis* (816—847) 597, 1. 600, 35. 604, 1. 702, 5. 703, 5. 768, 15. 793, 10. 15. 794, 35. 804, 30. 805, 1. 808, 20. 812, 25.
Hetto v. Hetti.
Hiberi 476, 20.
Hiddo *episcopus Augustodunensis* (ca. 760) 73, 5.
Hieremias *archiepiscopus Senonensis* (818—827) 533, 1. 534, 20. 535, 40.
Hieronymus *episcopus Papiensis* (769? 778?—787) 75, 20. 80, 15.
Hieronymus, Hieronymus, Iheronimus *scriptorecclesiasticus* († 420) 40, 5. 111, 30. 112, 20. 117, 15. 118, 30. 144, 30. 35. 146—148. 154, 10. 193, 10. 238, 30. 263, 5. 265, 5. 266, 5. 282, 30. 314, 5. 316, 25—35. 326, 5. 328, 15. 370, 5. 374, 1. 15. 375, 1. 15. 398, 10. 404, 20. 423, 1. 30. 429, 1. 431, 1. 445, 25. 446, 10. 448, 10. 452, 1. 453, 25. 30. 491, 1. 20. 496—499. 541, 35. 542, 1. 546, 10. 25. 547, 20. 35. 608, 10. 619, 1. 10. 15. 621—623. 639, 10. 641, 5. 647, 10. 20. 35. 667, 5. 728, 25. 35. 40. 729, 1. 761—764. 773, 30. 776, 35.
Hieronymus v. Hieronimus.
Hierosolima 90, 35. 235, 5; Theodorus *patriarcha* 90, 35.
Hilarius, Hylarius, Ilarius *episcopus Pictaviensis, scriptor ecclesiasticus* († 366) 111, 30. 112, 20. 118, 30. 144, 20. 152, 35. 153, 5. 220, 35. 525, 35.
Hilbert v. Hilnpard.
Hilbort v. Hilnpard.
Hild . . . 690, 15.
Hildebertus v. Hilnpard.
Hildeboldus, Hildibaldus *episcopus Coloniensis* (ca. 791—819) 171, 15. 259, 5.
Hildefonsus, Hildifonsus, Ildefonsus *archiepiscopus Toletanus* (657—667) 111, 30. 113, 10. 117, 25. 145, 35.
Hildemannus *episcopus Bellovacensis* (ca. 821—844) 605, 25. 606, 5. 698, 15. 699, 5. 703, 15. 798, 20. 805, 30. 806, 1. 5. 810, 10. 25. 30.
Hildi *episcopus Verdunensis* (822—846) 604, 5. 703, 15. 850, 20.
Hildibaldus v. Hildeboldus.
Hildifonsus v. Hildefonsus.
Hildigangus *episcopus Suessionensis* (ca. 760—800) 73, 5.
Hildigisus 682, 30.
Hilduinus *abbas s. Dionisii* 684—686. 688, 30. 847, 5.
Hilnpard, Hilnpardus, Hilbert, Hilbort, Hildebertus *diaconus* 215, 10. 217, 10. 25. 219, 10.
Hilnpardus v. Hilnpard.
Hilpericus 682, 30.
Hiltannus 682, 25.
Hiltibaldus *episcopus Matisconensis* (815—850) 682, 20.
Hiltigerus *episcopus sedis ignotae* 232, 1.
Hiltinesheim ('Hildesheim') 812, 5. 813, 1.
Hincmarus *archiepiscopus Remensis* (845—882) 700, 35. 812, 15. 25. 30. 813.
Hirmenfredus *presbyter* 810, 10.
Hiscipio *episcopus Carcassensis* (788—798) 830, 15.
Hispalense rus 131, 5.
Hispania, Ispania, Spania 111, 25. 122, 25. 35. 131, 30. 158, 1. 829, 25.
Hisperia, Hysperia 131, 20. 588, 25; Hispaniae orae 131, 20.
Hister (= 'Donau' flumen) 73, 1.
Histria, Istria 584, 1. 15. 586, 10. 15. 25. 587, 20. 589, 25. 824, 25.
Histriani 587, 10.
Histriensis, Istriensis, e ('Istria'): H. *populus* 586, 35; H. *provincia* 588, 20; H. *episcopi* 584, 15; Agnellus *episcopus* 586, 15; Petrus *episcopus* 586, 15; Providencius *episcopus* 586, 15. — Histrienses 584, 5. 588, 20. 589, 10.
Hitto 232, 5.
Hitto *episcopus Frisingensis* († 835) 604, 10.
Hlotharius, Hludharius, Lotharius, Chlotharius I. *imperator* († 855) 481, 1. 534, 5. 535, 30. 560, 20. 584, 15. 30. 587, 25. 599, 5. 607, 15. 608, 35. 667, 10. 681, 15. 682, 35. 695, 1. 697, 35. 40. 698, 20. 791—794. 799, 25. 804, 5. 805, 10. 807—812. 815, 15.
Hludovicus v. Hludowicus.
Hludharius v. Hlodharius.
Hludovichus v. Hludowicus.
Hludovicus *abbas* 847, 5.
Hludovicus v. Hludowicus.
Hludowichus v. Hludowicus.
Hludowicus, Hludovicus, Hludovichus, Lodevicus, Lodoicus, Ludovicus, Luduicus, Ludvovicus, Chlodowicus I. *imperator* (814—840) 307, 1. 10. 308, 15. 20. 312, 15. 422, 30. 458, 10. 15. 467, 5. 469, 5. 474, 5. 475, 30. 481, 1. 534, 5. 535, 20. 560, 20. 584, 30. 587, 25. 589, 35. 593, 15. 596, 30. 599, 5. 40. 601, 45. 603, 25. 604, 1. 607, 15. 608, 35. 612, 40. 632, 15. 639, 5. 667, 10. 680—684. 687, 1. 688, 35. 694, 10.

- 700, 5. 702, 20. 705, 10. 710, 25. 729, 35. 40. 783, 5. 40. 784, 10. 791, 10. 792, 30. 794, 25. 30. 804, 20. 807, 5. 30. 35. 811, 10. 831, 25. 833, 5. 834, 1. 836, 15. 838, 30. 843, 1. 846—848. 850, 25. 851, 1. 10. 855, 10. 856, 1. 20. 858, 1. 860, 5. 15.
- Hludowicus, Ludovicus rex Germaniae (840—876) 812, 1. 5.
- Holzhusir, Holzhusun ('Holzhausen') 232, 10.
- Holzhusun v. Holzhusir.
- Honestus diaconus 585, 5.
- Hordonius episcopus Libanensis 119, 10.
- Hortanus v. Ortanus.
- Hostensis v. Ostiensis.
- Hostia v. Ostia.
- Hrambertus, Hrampertus, Rambertus episcopus Brixianus (815—ca. 844) 585, 5. 793, 20. 25. 794, 40. 804, 30. 805, 30. 809, 1. 814, 30. 815, 10.
- Hrampertus v. Hrambertus.
- Hrodegangus v. Chrodegangus.
- Hrodhart abbas Isanensis (?) 97, 1.
- Hrodhart abbas Ottingensis (?) 97, 1.
- Hrodingus, Rodingus episcopus sedis ignotae 793, 15. 30. 794, 35. 804, 30. 805, 5. 809, 1.
- Hrodungeschirihha ('Roggersdorf') 232, 10.
- Hrotgarius v. Hartgarius.
- Hrothadus, Rothadus episcopus Suessoniensis (ca. 833—ca. 869) 697, 5. 698, 15. 703, 10. 798, 15. 805, 30. 806, 1. 809, 5. 15. 810, 10. 25.
- Huebertus, Hugbertus episcopus Meldensis (823—853) 605, 25. 606, 10. 703, 15.
- Hugbertus v. Huebertus.
- Hugo abbas Sithiensis 859, 5. 20. 860, 10. 15. 25.
- Hugo vassus dominicus 847, 20.
- Humana ('Umana'): Cosmas episcopus 563, 1.
- Humbertus 682, 25.
- Humbertus abbas 847, 10.
- Humbertus corepiscopus 604, 10.
- Humbertus episcopus sedis ignotae 850, 15.
- Hungarius comes 847, 5.
- Hunrich abbas 231, 20.
- Hylarius v. Hilarius.
- Hysperia v. Hisperia.
- I.**
- Iacob corepiscopus 682, 20.
- Iacob episcopus de monasterio Gamundias 73, 10.
- Iacob episcopus Tullensis (757, 762) 63, 1.
- Ianfred 791, 1.
- Ianuarius episcopus Caralitanus ('Cagliari' in Sardinia, 591—604) 488, 30. 508, 15. 528, 5.
- Ibbolenus abbas Anisolensis 845, 5.
- Icore sacerdos 41, 30.
- Ierundensis ('Gerona'): Adaulfus episcopus 830, 20.
- Iesse episcopus Ambianensis (799—836) 240, 1. 605, 25. 698, 1.
- Iffo episcopus Sabinensis (?) (743) 25, 30. 27, 20.
- Iffo, Yffo episcopus Tudertinus (743) 24, 1; cf. 25, 45. 26, 30.
- Iffo episcopus Villetinus (?) (743) 26, 5. 35.
- Iheronimus v. Hieronimus.
- Ilarius v. Hilarius.
- Ildefonsus v. Hildefonsus.
- Illesindus presbyter 221, 5.
- (Ilminensis, 'Ilmünster'): Utto abbas (?) 97, 1.
- Immo v. Emmo.
- Inchadus episcopus Parisiensis (811—831) 605, 30. 687, 5.
- Indensis ('Inden' = 'Cornelimünster'): Benedictus abbas 590, 5(?) . 591, 20(?). 685, 30.
- Ingeltenham v. Ingilenheim.
- Ingeltenham, Ingeltenham, Ingulunheim, Engilenheim, Engelenheim ('Ingelheim') 551, 10. 793, 25. 794, 40. 805, 5. 10. 808, 20.
- Ingoberthus monachus 809, 15. 20.
- Ingulunheim v. Ingeltenham.
- Innocens episcopus Cenomannicus (533—ca. 541) 839, 1. 844. 846, 1. 848, 15.
- Innocentius I. papa (412—417) 208, 35. 254, 35. 840, 20.
- Ioahione 80, 10; cf. 80, 45; v. Wortmatisensis.
- Ioannes abbas 215, 10.
- Ioannes v. Johannes.
- Iobinianus presbyter 563, 5.
- Iocundiacus mons ('Mont Javou') 691, 30.
- Iohannes 791, 1.
- Iohannes abbas de s. Flodoaldo 73, 15.
- Iohannes, Ioannes abbas Tegernseensis 215, 10. 217, 5. 20. 25. 219, 5. 10. 234, 15(?).
- Iohannes archiepiscopus Arelatensis (811—819) 249, 1.
- Iohannes archipresbyter 563, 1.
- Iohannes archipresbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Susannae 25, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 5; non recte de eo agitur 27, 20. 25.
- Iohannes diaconus 75, 15. 80, 5. 15. 90, 15.
- Iohannes episcopus Abrincatensis (?) (840) 703, 15.
- Iohannes episcopus Caleianensis (579) 588, 10. 15.
- Iohannes episcopus Cimelanensis 830, 20; cf. 830, 45.
- Iohannes episcopus Constantiensis († 782) 73, 10.
- Iohannes episcopus Esinus (826) 562, 5.
- Iohannes episcopus Falaritanus (743) 23, 1; cf. 25, 10. 26, 35.
- Iohannes episcopus Faventinus (769) 76, 1. 81, 5.
- Iohannes episcopus Magalonensis (788, 791) 830, 25.
- Iohannes episcopus Nepesinus (543—769) 23, 1. 69, 25; cf. 25, 15. 26, 35.
- Iohannes episcopus Orbetanus (?) 25, 20. 26, 40.
- Iohannes episcopus Ostiensis (?) 25, 25. 26, 40.
- Iohannes episcopus Parentinus (579) 588, 15.
- Iohannes episcopus Pisanus (826—848) 562, 5.
- Iohannes episcopus Polimartiensis (743) 23, 1; cf. 25, 30. 26, 35.
- Iohannes episcopus Signiensis (721—745) 22, 5; cf. 25, 35. 26, 35.
- Iohannes episcopus Silvae Candidae (823—826) 560, 25. 561, 1.
- Iohannes episcopus Synadorum 518, 1.
- Iohannes episcopus Tiburtinus (743—761) 24, 1. 69, 25; cf. 25, 40. 26, 40.
- Iohannes episcopus Tudertinus (826) 562, 5.
- Iohannes monachus 235, 5.
- Iohannes patriarcha Aquileiensis (ca. 600) 586, 5. 589, 5.
- Iohannes sacellarius 5, 20. 25.
- s. Iohannes: monasterium de s. Iohanne ('Moutiers-St. Jean') 73, 20; Uualdo abbas 73, 20.
- s. Iohannes: ecclesia s. Iohannis 790, 10; plebs s. Iohannis 791, 1.
- ss. Iohannes et Paulus: Georgius presbyter s. Romanae ecclesiae tituli ss. Iohannis et Pauli 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 20.
- Iohannes Chrysostomus, Chrisostomus archiepiscopus Constantinopolitanus, scriptor ecclesiasticus († 407) 92, 20. 485, 30. 498, 5. 504. 510, 25. 30. 537, 10. 541, 30. 547, 35. 549, 30. 35. 550, 1. 5.
- Iohel presbyter 783, 35.
- Ionas episcopus Aurelianensis (825—843) 533, 1. 534, 20. 535, 40. 605, 20. 606, 5. 666, 20. 694, 15. 20. 700, 1. 702, 1. 703, 10. 846, 20. 850, 15; cf. 649, 40. 45. 729, 40.
- Ionas episcopus Nivernensis (817—830) 605, 25.
- Iordanes, Iordanis, Iordanus episcopus Signiensis (769) 70, 10. 75, 25. 81, 1.
- Iordanes, Iordannes, Iordanus presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Sabinae 25, 1. 26, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 25.
- Iordanis v. Iordanes.
- Iordannes v. Iordanes.
- Iordanus v. Iordanes.
- Ioseph episcopus Dertonensis (769) 75, 15. 80, 10.
- Ioseph episcopus Eporediensis (840—853) 793, 15. 20. 794, 35. 804, 30. 805, 5. 808, 20.
- s. Iovita martyr 814, 30.
- Ipse de Fauro, in (non inveni) 790, 5.

Isaac 813, 25.

Isaac *presbyter et monachus* 232, 5.

Isaac *vassus dominicus* 847, 20.

(Isanensis, 'Isen'): Hrodhart *abbas* (?) 97, 1.

Isarnus *episcopus sedis ignotae* 857, 25.

Isidorus, Isydorus, Esidorus *scriptor ecclesiasticus* († 636) 111, 30. 113, 5. 117, 20. 30. 118, 30. 121, 5. 161, 30. 263, 10. 313, 40. 314. 316 — 322. 340 — 344. 347, 10. 352, 1. 10. 30. 354, 25. 357, 20. 377, 15. 25. 378, 5. 380, 5. 406, 1. 15. 25. 407, 1. 20. 449, 10. 491, 15. 20. 519, 30. 35. 542, 30. 625, 15. 651 — 655. 715, 1. 5. 20.

Ispania v. Hispania.

Istria v. Histria.

Istrienses v. Histrienses.

Isydorus v. Isidorus.

Italia 20, 1. 21, 5. 75, 15. 78, 25. 89, 1. 20. 160, 5. 165, 15. 174, 15. 202, 10. 25. 585, 20. 25. 589, 1 — 10. 675, 5. 791, 25. 824, 5. 15. 825, 5.

Italica *virgo* 147, 25.

Italicus, a, um: I. *abbates, episcopi* 636, 5; I. *regnum* 819, 10. 820, 1. 5. 824, 5.

Itheri *abbas* 231, 20.

Iudaeus v. *indicem rerum*.

Iudith *imperatrix* († 843) 700, 20. 837, 35. 846, 15.

/ Iulianus *archiepiscopus Toletanus* (680 — 690) 111, 30. 113, 10.

Iulianus *imperator* (361 — 363) 511, 1. 539, 5.

Iuliensis ('Zuglio' in Istria): Maxentius *episcopus* 588, 15.

s. Iusti et Pastoris basilica Narbonensis 829, 5.

b., s. Iustinus: ecclesia b. Iustini 789, 10; *plebs* s. Iustini 791, 1.

Iustus *episcopus Agathensis* (788, 791) 829, 15. 830, 20.

Iuvavensis ecclesia 196, 15; v. Salisburgensis.

Iuvianus *episcopus Galliensis* (769) 76, 5. 81, 10.

K.

Karamo maiore, in 789, 15; cf. 789, 45.

Karamo minore, in 789, 15; cf. 789, 45.

s. Karilephus 838, 35. 839, 1. 842, 30. 35. 844 — 846. 848, 1. 10; v. Anisola monasterium.

Karlmannus v. Karolomannus.

Karlmannus, Karolomannus, Karolomannus, Carlomannus, Carlomagnus, Karolomannus *dux et princeps Francorum* (res. 747, † 754) 1, 5. 2, 10. 15. 5. 20. 6, 5. 40, 15. 818, 15. 30.

(Karlmannus), Carlomannus, Carulomannus *rex Francorum* († 771) 74, 20. 75, 1. 78, 15. 25.

Karlus v. Karolus.

Karolomannus v. Karlmannus, Karolus.

Karolus, Carolus, Carulus, Karlus, Karolomannus *rex Francorum et imperator* (768 — 814) 74, 20. 75, 1. 78, 15. 25. 122, 30. 130, 35. 131, 30. 141, 20. 143, 5. 158, 1. 163, 40. 165, 15. 30. 166, 1. 173, 1. 179, 5. 202, 5. 203, 35. 204, 10. 206, 1. 207, 15. 213, 20. 25. 214, 1. 215, 5. 220, 30. 231, 10. 20. 226, 5. 233, 5. 234, 20. 236, 40. 240, 1. 20. 245, 20. 25. 248, 10. 20. 250, 20. 253, 25. 259, 1. 273, 10. 274, 10. 30. 685, 25. 792, 25. 804, 20. 821, 1. 5. 25. 824. 827. 829, 5. 10. 837, 5. 10. 846, 1. 5. 851, 5. 855, 20.

Karolus *Calvus rex Francorum et imperator* (840 — 877) 811 — 813. 846, 15. 847, 25.

(Karolus Martellus maior domus † 741) 7, 20.

Kerrih *abbas* 234, 15.

L.

Labicanensis ('Labico'): Petrus *episcopus* 69, 30.

Lactantius v. Firmianus Lactantius.

Lado, Ladu, Lando *episcopus Conserlinus* (743) 23, 5; cf. 25, 5. 26, 40.

Lado *episcopus Lucerensis* (?) 25, 15. 26, 40.

Ladu v. Lado.

Laeta 452, 30.

Laidradus *episcopus Lugdunensis* (798 — 814) 220, 10. 221, 10.

Laiulfus *episcopus Mantuanensis* (823 — 827) 585, 10.

Lambertus 791, 1.

Lamdrannus v. Lantramnus.

Lampertus *episcopus Aretinus* (ca. 795 — 826) 560, 25.

Lamprandus *episcopus Pistoriensis* (826) 562, 1.

Landebertus *episcopus Eglinensis* (788) 831, 1.

Lando v. Lado.

Landramnus v. Lantramnus.

Landricus *comes* 847, 1.

Landricus *episcopus Parisiensis* (653 — 656) 689, 25.

Lanfridus, Lantfredus *episcopus Castrensis* (769) 75, 20. 80, 10.

Langobardi, Longobardi, Langobardus, Longobardus, Langubardus 20, 1. 21, 5. 29, 5. 66, 20. 122, 30. 158, 1. 202, 10. 475, 30. 584, 15. 585, 25. 824. 825, 30.

Langubardi v. Langobardi.

Lantfredus v. Lanfridus.

Lantfrid *abbas Benedictoburanus* 97, 1.

Lantfridus *abbas de sancto Germano* 73, 15.

Lantolt *monachus* 232, 5.

Lantpertus *episcopus Parmensis* (827 — 835) 585, 5.

Lantramnus *abbas* 847, 5.

Lantramnus, Landramnus, Lamdrannus

archiepiscopus Turonensis (816 — 835) 597, 1. 600, 35. 605, 20. 606, 1. 703, 5.

Laodicense, Laudocense concilium 256, 10. 283, 25. 363, 5. 364, 15. 367. 368, 1. 614, 10. 15. 639, 30. 641, 40. 664, 30.

Lateranensis, e (in urbe Roma): L. *consistorium* 559, 30; L. *palatium* 78, 15. 25; L. *patriarchium* 37, 25. 40, 35. 42, 15. 76, 10. 15. 85, 5. 826, 20.

Lateranis (in urbe Roma): basilica *salvatoris nostri iuxta Lateranis* 74, 15. 76, 5 (cf. 826, 10. 25), quae appellatur *Constantiniana iuxta Lateranis* 80, 1, quondam *Constantiniana* 89, 20; v. *Lateranum*.

Lateranis (in palatio Aquisgrani): Aquisgrani palatii in *secretario basilicae s. Mariae*, quod dicitur *Lateranis* 704, 10.

Lateranum (in urbe Roma): patriarchium Laterani in *aeclesia s. Salvatoris* 826, 10; cf. 826, 25; v. *Lateranensis*, *Lateranis*.

Latiniaco ('Lagny-sur-Marne', arr. Meaux, dep. Seine-et-Marne) 691, 1.

Latinus, a, um: L. *litterae* 236, 1; L. *monasteria* 81, 15; L. *patres* 729, 20; L. *sermo* 498, 5. 547, 35; *synodica in Latino interpretata* 89, 1. — Latine, Latinae 136, 5. 268, 20. 748, 5. 766, 5.

Latuero (non inveni) 690, 20. 691, 1.

Laubicis monasterium ('Lobbes'): Theodulfus *episcopus de monasterio Laubicis* 73, 5.

Laudensis ('Lodi'): Ercanbertus *episcopus* (?) 815, 20; cf. 815, 25; Erimbertus *episcopus* 585, 5.

Laudensis v. Laudunensis.

Laudocense v. Laodicense.

Laudunensis, Laudensis ('Laon'): Genbaudus *episcopus* 49, 1. 73, 5; Pardulus *episcopus* 813, 25; Simeon *episcopus* 798, 20. 806, 1. 5. 809, 5. 810, 10. 15. 30. 846, 20.

Laudumo civitas ('Laon') 73, 5; v. *Laudunensis*.

Launus *archicapellanus* 857, 30.

Laurentius *episcopus Feltrensis* (579) 588, 20; cf. 588, 40.

s. Laurentius: Theodorus *presbyter Romanae ecclesiae tituli s. Laurentii* 25, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 15.

s. Laurentius, qui vocatur Damasso: Marinus *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Laurentii*, qui vocatur Damasso 70, 25.

s. Laurentius in Lucina: Eusebius *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Laurentii in Lucina* 71, 5.

Lausannensis ('Lausanne'): David *episcopus* 604, 10. 793, 15. 20. 794, 35. 804, 30. 805, 5. 808, 20.

Ledecharius v. Leodharius.

Leithülff *diaconus* (?) 217, 10.

Leitbrand v. Liutprand.

Leitfrid v. Liutfridus.

- Leitfridus v. Liutfridus.
 Leitprand v. Liutprand.
 Lemovicensis ('Limoges'): Stolidus episcopus 857, 25.
 Leo archiepiscopus Ravennas (770—777) 75, 15; cf. 80, 40; v. Sergius et Addenda.
 Leo candidatus 478, 20.
 Leo diaconus 563, 10.
 Leo diaconus 587, 5.
 Leo diaconus s. Romanae ecclesiae 202, 20.
 Leo episcopus Albanensis (761) 70, 10.
 Leo episcopus Castellanus (769) 75, 25, 80, 15.
 Leo episcopus Falaritanus (761) 70, 5.
 Leo episcopus Faventinus (827) 585, 1.
 Leo IV. Chazarus imperator (antea Caesar, † 780) 65, 25.
 Leo V. Armenius imperator (813—820) 476, 5, 10, 20, 25.
 Leo I. papa (440—461) 149, 25, 152, 5, 167, 10, 209, 5, 10, 221, 20, 225, 20, 261, 15, 364, 5, 365, 1, 369, 15, 569, 5, 572, 5, 580, 15, 614, 35, 697, 30, 777, 15.
 Leo III. papa (795—816) 202—204, 221, 25, 226, 25, 30, 227, 1, 235, 5, 236, 40, 240, 1, 20.
 Leo IV. papa (847—855) 559, 10, 700, 5, 701, 20, 812, 20.
 Leo praepositus 790, 10.
 Leo presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Anastasiae 26, 1, 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 30.
 Leo presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Damasi 26, 1, 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 30.
 Leoban sacerdos 41, 30.
 Leodeningus, Leudaenus episcopus Baiocensis (757, 762) 63, 1 (?), 73, 10.
 Leodharius, Ledecharius abbas Corbeiensis 63, 5 (?), 73, 15.
 Leodiensis, Tungrens, Tungriensis ('Lüttich', 'Tongern'): Erardus episcopus 846, 15, 850, 10; Fulcharius episcopus 48, 30, 49, 1, 62, 20, 73, 5; Hartgarius episcopus 793, 20, 25, 794, 40, 804, 30, 805, 5, 809, 1; Waldgoz episcopus 604, 5.
 Leonianus episcopus Tyborniensis (579) 588, 10, 15.
 Leoninus episcopus Alatrinus (769) 75, 30, 81, 5.
 Leoninus episcopus Tribus Tabernis (826) 562, 5.
 Leoninus presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Susannae 71, 1.
 Leontius diaconus 563, 10.
 Leontius episcopus Neapolitanus Cypri (saec. VII. in.) 513, 30, 514.
 Leontius notarius regionarius et scrinarius 77, 40, 82, 15.
 Leontius presbyter et abbas monasterii ss. Stephani martyris atque Silvestri confessoris 65, 15, 20.
 Leontulus episcopus Alatrinus (761) 71, 1.
 Leopardus 791, 1.
 Leopardus episcopus de Forofronate (826) 560, 25.
 Leptinense v. Liftinense.
 Letricus vassus dominicus 847, 15.
 Leudaenus v. Leodeningus.
 Leudoneurte ('Liancourt, arr. Clermont, dép. Oise') 690, 15.
 Leutmundus primicerius 783, 35.
 Leuto 813, 20.
 Lexoviensis, Luxoviensis ('Lureuil'): Freulfus episcopus 474, 30, 482, 10, 605, 25, 606, 10, 703, 15, 808, 15, 850, 10.
 Libanensis ('Liebana'): Hordonius episcopus 119, 10.
 Licia regio 478, 20; v. Myrensis.
 Liftinae, Liptinae ('Estinnes' in pago Hainoensi, 'Hennegau', prope monasterium Laubacense, 'Lobbes') 5, 5, 15, 20.
 Liftinense, Leptinense concilium 6, 5; v. Liftinae.
 Liguria, Lyguria 131, 20, 585, 5.
 Limoticinensis ('Limoges'): Gundacher episcopus 850, 15.
 Linerolas (non inveni) 691, 1.
 Lingonensis, Lingonicensis, Linguionensis, e ('Langres'): L. civitas 75, 10, 80, 10; Albericus episcopus 681, 5, 682, 15, 703, 15, 768, 15, 20, 846, 20; Erlulfus episcopus 75, 10, 80, 10, 89, 30.
 Lingonicensis v. Lingonensis.
 Lingonis, Linguinis civitas ('Langres') 89, 30, 682, 15; v. Lingonensis.
 Lingruscia fluvius ('l'Ingressin') 783, 15.
 Linguinis v. Lingonis.
 Linguionensis v. Lingonensis.
 Liptinae v. Liftinae.
 Liuprandus v. Liutprandus.
 Liutadus episcopus Vincensiensis (ca. 835—868) 813, 15, 20.
 Liutardus episcopus Nucerenis (826) 561, 10; cf. 561, 40.
 Liutfridus, Leitfrid, Leitfridus abbas Chiemensis 215, 10, 217, 5, 20, 219, 5.
 Liutprand, Leitbrand, Leitprant, Liutprandus presbyter 215, 10, 217, 10, 25, 219, 10.
 Liutprandus, Liuprandus rex Langobardorum (712—744) 29, 5, 824, 20.
 Loch fluvius (non inveni) 692, 5, 25.
 Lodewicus v. Hludowicus.
 Lodoicus v. Hludowicus.
 Longobardi v. Langobardi.
 Lotharius v. Hlotharius.
 Lucanus ('Lucca'): Petrus episcopus 561, 10, 562, 1.
 Lucerensis, Lucerinus, Luceria, Lucerta, Luctriae, Luctre ('Lucera'): Lado episcopus (?) 25, 15, 26, 40; Liutardus episcopus (?) 561, 40; cf. 561, 10; Marcus episcopus 23, 5; cf. 25, 15, 26, 40; Petrus episcopus (?) 562, 25.
 Luceria v. Lucerensis.
 Lucerinus v. Lucerensis.
 Lucerta v. Lucerensis.
 Luctre v. Lucerensis.
 Luctriae v. Lucerensis.
 Ludoicus v. Hludowicus.
 Ludovicus v. Hludowicus.
 Ludovicus v. Hludowicus.
 Ludovicus v. Hludowicus.
 Ludovicus v. Hludowicus.
 Lugdonensis v. Lugdunensis.
 Lugdunensis, Lugdonensis, e ('Lyon'): L. archidiaconi, corepiscopi, presbyteri 770, 15; L. civitas 75, 10, 80, 5; L. ecclesia 769, 25; Agobardus archiepiscopus 597, 1, 601, 15, 681, 15, 20, 682, 15, 698, 1, 768, 1—10, 850, 5; Laidradus episcopus 220, 10, 221, 10, — Gallia Lugdunensis 274, 10.
 Lugdunum ('Lyon') 597, 1, 601, 15; v. Lugdunensis.
 Luitprand 791, 1.
 Luitprandus v. Liutprand.
 Lullo episcopus Moguntiacensis (ca. 780—786) 73, 1, 75, 5, 80, 5.
 (Lunaelacensis, 'Mondsee'): Oportunus abbas 97, 1.
 Lunensis ('Luni'): Feleradus episcopus 75, 20, 80, 10, 15; Petroaldus episcopus 562, 1.
 Lupus episcopus Catalaunensis (837—857) 798, 20, 805, 30, 806, 1, 809, 5, 810, 10, 15, 30, 850, 20.
 Lupus episcopus Cavalionensis (788, 791) 830, 15.
 Lupus episcopus Firmensis (826) 562, 5.
 Lupus episcopus Senonensis (757, 762) 62, 20, 73, 1.
 Lupus episcopus sedis ignotae 63, 1.
 Luxoviensis v. Lexoviensis.
 Lyguria v. Liguria.

M.

- Macedonia 477, 1, 10.
 Macedonius 136, 5.
 Macrius sacerdos 41, 30.
 Madalfus episcopus Virdunensis († ca. 769) 73, 10.
 Maflare ('Maffliers, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 691, 15, 692, 10.
 Magalonensis ('Maguelone'): Amicus comes 829, 15; Iohannes episcopus 830, 25.
 Magincus episcopus Adtensis (788, 791) 830, 15.
 Magancensis v. Moguntiacensis.
 Maginhardus, Maginhart abbas 231, 25, 30, 232, 234, 15.
 Maginhart 232, 5.
 Magnantia v. Moguntiacum.
 Magnardus archiepiscopus Rotomagensis (772—799) 167, 30.
 Magnus archiepiscopus Senonensis (801—818) 458, 15.
 Maguntiacum v. Moguntiacum.
 Maior(em)villa ('Merville, comm. de la Courneuve, dép. Seine') 692, 1, 15.
 Mairiu ('Méru, arr. Beauvais, dép. Oise') 690, 15.

- Maius *episcopus Assisiensis* (821—826) 561, 10.
- s. Mammetis ecclesia ('*Saint-Mamme de Langres, dép. Haute-Marne*') 682, 10.
- Manase abbas de Flaviniaco 73, 20.
- Mangaudus v. Megingozus.
- Maniceus v. Manicheus.
- Manicheus, Maniceus 118, 25. 119, 15. 154, 20.
- Manno *corepiscopus* 604, 10.
- Manno *episcopus Neuburgensis* (ca. 745—ca. 774) 97, 1.
- Mantua 584, 30. 35. 587, 30.
- Mantuanensis ('*Mantua*'): Laiulfus *episcopus* 585, 10.
- Manturanensis, Manturianensis ('*Martorano*'): Bonus *episcopus* 75, 30. 81, 5; Domnus *episcopus* 70, 1; Theodosius *episcopus* 562, 10; v. Maturianum.
- Manturianensis v. Manturanensis.
- Marcellina 541, 5, 10.
- Marcellinus 491, 10.
- s. Marcellus: Benedictus *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Marcelli* 71, 5.
- Marcennacum ('*Marsannay-la-Côte, cant. Dijon, dép. Côte-d'Or*') 682, 5.
- Marcoardus abbas 847, 5.
- Marcus *episcopus Lucerensis* (743) 23, 5; cf. 25, 15. 26, 40.
- s. Marcus: Philippus *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Marci* 70, 15; Stephanus *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Marci* 27, 1 (?). 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 10.
- Mares (non inveni) 692, 5, 25.
- s. Maria (Aquisgranensis): ecclesia s. Mariae Aquisgrani 843, 5.
- s. Maria: Anastasius *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Mariae* 26, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 20.
- s. Maria tit. Calixti: Andreas *presbyter s. Romanae ecclesiae s. Mariae tit. Calixti* 71, 10.
- Marinus *presbyter* 563, 5.
- Marinus *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Laurentii, qui vocatur Damasso* 70, 25.
- Marinus v. Maurinus.
- Martianus *episcopus Opiturgensis* (579) 588, 10. 15.
- Martianus *episcopus Petenatis* (579) 588, 20.
- s. Martini cella (non inveni) 691, 15. 30.
- Martinus *episcopus Verulanus* (743) 23, 1; cf. 26, 1. 45.
- Martinus I. papa (649—655) 768, 10.
- b., s. Martinus 525, 40; monasterium s. Martini Turonense 204, 10.
- Masciacensis ecclesia, Masciacum monasterium ('*Massay*') 855, 20. 856, 10. 857, 20.
- Masciaco ('*Messy, arr. Meaux, dép. Seine-et-Oise*') 691, 1.
- Masciacum monasterium v. Masciacensis ecclesia.
- Masiliensis v. Massiliensis.
- Massiliensis, Masiliensis ('*Marseille*'): Gennadius *episcopus* 92, 10; Serenus *episcopus* 487, 25. 488, 1. 507, 10. 527, 5. 20. 539, 10. 25. 547, 5; Teutbertus *episcopus* 703, 20.
- (Matachseensis, 'Mattsee'): Albuinus abbas (?) 604, 15.
- Materninus *episcopus Sabionensis* (579) 588, 15; cf. 588, 40.
- Maticensis v. Maticonensis.
- (Maticonensis), Maticensis ('*Mâcon*'): Hiltibaldus *episcopus* 682, 20.
- Matrona fluvius ('*Marne*') 807, 20.
- Maturianum civitas ('*Martorano*') 75, 30; v. Manturanensis.
- Maurianus *episcopus Urbinas* (826) 563, 1.
- Mauricius *episcopus Ortanus* (743) 23, 1; cf. 25, 15. 27, 1.
- s. Mauricus: monasterium s. Maurici ('*St. Maurice*') 73, 5; Vuilliharius *episcopus de monasterio s. Maurici* 73, 5.
- Maurinus *episcopus Eboracensis* (762—ca. 775) 73, 1. 5.
- Maurinus, Maurus *episcopus Polimartiensis* (769) 75, 20. 80, 15.
- Maurinus, Marinus *episcopus Urbinas* (769) 76, 5. 81, 10.
- Mauriolus *episcopus Andecavensis* (762—771) 73, 15.
- Maurus *episcopus Fanensis* (769) 76, 1. 81, 5. 10.
- Maurus v. Maurinus.
- Maxentius *episcopus Iuliensis* (827) 588, 15.
- Maxentius patriarcha Aquileiensis (811—833) 584, 1. 15. 585, 15. 587, 5. 15.
- Maximinus haereticus 239, 1.
- s. Maximinus: parochia ecclesiae s. Maximini ante fores monasterii (s. *Apri Tullensis*) 783, 10.
- Maximus archidiaconus 860, 10. 20.
- Maximus grammaticus 492, 35. 543, 15.
- b. Maximus scriptor ecclesiasticus (saec. V.) 412, 10.
- s. Medardi monasterium Suessionense ('*St. Médard de Soissons*') 695, 1. 807, 10. 813, 10.
- Mediolanensis ('*Mailand*'): Ambrosius *episcopus* 40, 25. 111, 30. 112, 10. 117, 15. 118, 30. 126, 30. 150, 10. 238, 30. 493, 20. 498, 20. 25. 513, 15. 529, 35. 543, 30. 548, 15. 20. 620, 35. 626, 20. 641, 5; Angelbertus *archiepiscopus* 585, 1. 814, 25. 815, 15; Petrus *archiepiscopus* 131, 20. 160, 5.
- Megelfridus 860, 25.
- Megingozus, Mangaudus *episcopus Wirzburgensis* († ca. 777) 62, 25. 73, 5.
- Meginhard v. Meginhardus.
- Meginhardus, Meginhard, Menighart, Wegenhard *presbyter* 215, 10. 217, 10. 25. 219, 10.
- Meginhart v. Meginhardus.
- Meldensis, Meltensis, e ('*Meaux*'): M. civitas 75, 5. 80, 5; Huebertus *episcopus* 605, 25. 606, 10. 703, 15; Romanus *episcopus* 49, 1; Vulframnus *episcopus* 62, 20. 73, 1. 75, 5. 80, 5.
- Meldis civitas ('*Meaux*') 73, 1; v. Meldensis.
- Melniaco ('*Mauny, arr. Rouen, dép. Seine-Inférieure*') 690, 15.
- Meltensis v. Meldensis.
- Memorianus 62, 25.
- Menighart v. Meginhardus.
- Mercurius 493, 15.
- Metensis v. Mettensis.
- (Methemensis, 'Metten'): Utto abbas (?) 97, 1.
- Mettensis, Metensis, e ('*Metz*'): M. parochia 807, 25; M. urbs 60, 5; cf. 697, 15. 698, 25; basilica, ecclesia s. Stephani 60, 15. 61, 5. 15. 20. 697, 15; Amalarius *episcopus* (?) 309, 5. 10. 483, 20. 533, 5. 30. 768, 10. 778, 25; Angilramnus *archiepiscopus* 171, 15; Chrodegangus *episcopus* 60, 5. 62, 20. 73, 1; Drogo *episcopus (archiepiscopus)* 604, 5. 694, 15. 698, 25. 699, 1. 702, 5. 703, 5. 768, 15. 792, 25. 794, 35. 804, 20. 30. 808, 20. 812, 20. 843, 10. 846, 15. 848, 20. 850, 5.
- Mettis civitas ('*Metz*') 73, 1. 700, 10; v. Mettensis.
- Meusebius *episcopus Turonensis* (757) 63, 1.
- (s. Michael, 'St. Mihiel'): Smaragdus abbas 236, 40.
- Michahel *episcopus Sabinensis* (826) 563, 1.
- Michahel II. Balbus imperator (820—829) 475, 30. 521, 45. 523, 20. 549, 5.
- Migetius 119, 1.
- (Minden, 'Minden'): Teodiricus *episcopus* (?) 703, 10.
- Modoinus, Moduinus *episcopus Augustodunensis* (815—ca. 840) 483, 30. 682, 15. 701, 1. 702, 10. 25. 703, 10. 795, 30. 797, 5. 803, 1. 808, 5. 850, 15.
- Moduinus v. Modoinus.
- Mogencia v. Moguntiacum.
- Mogoncia v. Moguntiacum.
- Mogonciacensis v. Moguntiacensis.
- Mogonciensis v. Moguntiacensis.
- Mogontia v. Moguntiacum.
- Mogontiacensis v. Moguntiacensis.
- Mogontiacum v. Moguntiacum.
- Moguntia v. Moguntiacum.
- Moguntinus v. Moguntiacensis.
- Moguntiacensis, Magancensis, Mogonciacensis, Mogonciensis, Mogontiacensis, e, Moguntinus, a, um ('*Mainz*'): M. concilium 299, 15. 301, 30. 302, 1; cf. 302—304; M. conventus 297, 30. 298, 1. 5. 299, 25. 30. 300, 1. 5; M. ecclesia 818, 15. 35; M. metropolis 818, 30; M. sedes 818, 30; M. synodus 603, 20; M. urbs 600, 30; Gewiliob *episcopus* 818, 10. 30; Lullo *episcopus* 73, 1. 75, 5. 80, 5; Otgarius *archiepiscopus* 597, 1. 600, 35. 603—605.

- 694, 10. 703, 5. 793, 10. 794, 35. 804, 30. 805, 1. 808, 20. 812, 20. 846, 15. 850, 5; Riculfus *archiepiscopus* 220, 15. 259, 5.
- Moguntiacum, Magnantia, Maguntiacum, Mogencia, Mogoncia, Mogontia, Mogontiacum, Moguntia, Moguntium, Moguntum ('Mainz') 73, 1. 80, 5. 130, 40. 214, 5. 245, 10. 15. 246, 10. 259, 5. 30. 273, 10. 596, 30. 35. 603, 20. 604, 1; cf. 217, 5.
- Moguntium v. Moguntiacum.
- Moguntum v. Moguntiacum.
- (Monasteriensis, 'Münster i. W.'): Gerfridus *episcopus* 604, 10. 846, 20.
- (Montefeletranus), Monteferetrus ('Montefeltre'): Agatho *episcopus* 561, 10.
- Monteferetrus v. Montefeletranus.
- (Moosburgensis, 'Moosburg'): Reginperht *abbas* 97, 1. 219, 5 (?). 231, 20 (?).
- Morbertus *episcopus sedis ignotae* 702, 1. 703, 20.
- Morinorum *episcopus*, Tarawensis, Taurinensis (?), Toroanensis *episcopus* ('Thérouanne'): Aethereus 49, 1; Folcoinus 798, 20. 805, 30. 806, 1. 810, 30. 859, 1. 5. 860, 5. 15. 20; Witgarius *episcopus* (?) 694, 15.
- Morniacum ('Mornay, cant. Fontaine-Française, dép. Côte-d'Or') 682, 1.
- Mortiano maiore, in 790, 1; cf. 790, 20. 25.
- Mortiano minore, in 790, 5.
- Morus *monachus* 860, 10. 20.
- Motinensis, e ('Modena'): M. *ecclesia* 820, 20; M. *territorium* 820, 5.
- Motuinus *presbyter* 682, 20.
- Münchsmünster: Anno *abbas monasterii de Münchsmünster* 215, 10. 217, 10. 219, 10.
- Munualdus *episcopus Beneventanus* (743) 24, 1; cf. 24, 40. 27, 1.
- (Murbacensis, 'Murbach'): Sigimar *abbas* 604, 10.
- Murnum ('Mours, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 693, 10; M., ut antiquitus vocabatur, nunc autem cella s. Dyonisii 691, 15. 30.
- Murtianus 791, 1.
- Muscellam (non inveni) 691, 15. 692, 10.
- Myrensis Liciae ('Dembre'): Nicetas *metropolitanus* 478, 20.
- N.**
- (Namnetensis, 'Nantes'): Truttarius *episcopus* 694, 20.
- Nantharius *vassus dominicus* 847, 15.
- Nanzanzenus v. Nazanzenus.
- Nanzanzenus v. Nazanzenus.
- Narbona ('Narbonne') 829, 5.
- Narbonensis, e ('Narbonne'): N. *civitas* 75, 10. 76, 10; N. *confinium* 829, 30; N. *parrochia* 829, 10. 15. 25; N. *sedes* 829, 30. 830, 10; Bartolomaeus *archiepiscopus* 597, 1. 601, 15. 698, 1; Bernegarius *archiepiscopus* 850, 5; cf. 850, 30; Daniel *episcopus* 75, 10. 80, 10. 829, 830, 10; Nibridius *archiepiscopus* 249, 1.
- Narnia, Narnias civitas ('Narni') 75, 25. 81, 1; Ansualdus *episcopus* 75, 25. 81, 1; Romoaldus *episcopus* (?) 560, 40.
- Narniensis ('Narni'): Ansaldus *episcopus* 75, 25. 81, 1; Romoaldus *episcopus* (?) 560, 40.
- Nazanzenus, Nanzanzenus, Nanzanzenus, ('Nazianzus in Cappadocia'): Gregorius *episcopus* 125, 1. 225, 15. 618, 15. 35.
- Neapolis Cypri ('Nemosia'): Leontius *episcopus* 513, 30. 514.
- Neapolitanus, a, um ('Napoli'): N. *civitas* 76, 20; Stephanus *episcopus* 76, 20. 79, 1. 110, 10.
- Nemausensis ('Nîmes'): Witeringus *episcopus* 829, 15. 830, 15.
- Nempesinus v. Nepesinus.
- Neocaesariense, Caesariense concilium 365, 10. 615, 15. 630, 10. 635, 25.
- Nepae v. Nepesinus.
- Nepesinus, Nepessinus, Nempesinus, a, um, Nepae ('Nepi'): N. *civitas* 76, 1; N. *ecclesia* 69, 25; N. *oppidum* 84, 1; Gratosus *episcopus* 562, 5; Iohannes *episcopus* 23, 1. 69, 25; cf. 25, 15. 26, 35; Potho *episcopus* 76, 1. 81, 5.
- Nepessinus v. Nepesinus.
- Nepotianus 263, 5. 316, 25. 370, 5.
- Nestorius *haereticus* († ca. 439) 154, 15. 25. 181, 15. 222—224. 238, 25.
- Neuburgensis, Newburgensis ('Neuburg'): Manno *episcopus* 97, 1; Simpertus *episcopus* 214, 1. 215, 10. 217, 5. 20. 219, 5; v. Augustensis.
- Newburgensis v. Neuburgensis.
- Nibridius *archiepiscopus Narbonensis* (ca. 799—post 822) 249, 1.
- Nicaenus, a, um v. Nicenus.
- Nicea v. Nicianus.
- Nicea 181, 5. 421, 10; v. Nicenum concilium.
- Niceforus *filius Ardabasti imperatoris* 19, 1. 30, 15.
- Nicenensis v. Nicenus.
- Nicenus, Nicaenus, a, um, Nicenensis, e: N. *concilium, synodus* 12, 10. 34, 1. 57, 15. 182, 10. 191, 1. 210, 5. 256, 1. 360—362. 718, 30; N. *symbolum* 149, 15. 182, 15.
- Nicetas *episcopus Gabinensis* (743) 24, 1. 37, 30. 40, 40. 42, 15. 20. 44, 1; cf. 25, 10. 27, 5.
- Nicetas *episcopus Ostiensis* (?) 25, 25. 27, 5.
- Nicetas *metropolitanus Myrensis Liciae* (821) 478, 20.
- Nicholaus v. Nicolaus.
- Nicianus, Nicea ('Nizza'): Amantius *episcopus* 25, 20. 26, 5.
- Nicolaus *episcopus Tudertinus* (?) 25, 45.
- Nicolaus, Nicholaus I. *papa* (858—867) 697, 35.
- Nider-Bayrn 216, 10. 217, 20.
- Nidgarius *episcopus Augustensis* (822?—?) 604, 5.
- Nirgotius *episcopus Anagninus* (769) 75, 25. 81, 1.
- Niriaco v. Niricao.
- Niricao, Niriaco (non inveni) 691, 1.
- Nizenus v. Nyzenus.
- Niuhinga, Niuihingas ('Neuching' in pago Erdinggau) 99, 25. 104, 20.
- Niuihingas v. Niuhinga.
- Nivernensis ('Nevers'): Godefridus *episcopus* (?) 703, 15; Hermannus *episcopus* 857, 25; Ionas *episcopus* 605, 25.
- Niviella ('Nesles'): Geraus *abbas de Niviella* 73, 20.
- Nivulfus *presbyter* 783, 35.
- Nonantula 819, 15. 820, 5; Anselmus *abbas* 819, 15. 820, 10.
- Nordebertus *episcopus Regiensis* (814—855) 585, 5.
- Normanni 698, 10.
- Northildis 469, 5.
- Notho, Noto *archiepiscopus Arelatensis* (820—851) 597, 1. 601, 15. 699, 35. 701—703. 850, 10.
- Notho missus 458, 40.
- Noto v. Notho.
- Novalicium ('Novalesse'): Asinarius *abbas de Novalicio* 73, 20.
- Novariensis ('Novara'): Aldigisius *episcopus* 815, 15.
- Novavilla (non inveni) 690, 15; cf. 690, 40.
- Novianensis v. Noviomacensis.
- Noviomacensis, Novianensis, Noviomensis, e ('Noyon'): N. *civitas* 75, 10. 76, 10; Achardus *episcopus* 699, 35. 701, 5. 35. 702, 25. 703, 10; Adalfridus *episcopus* 62, 20. 73, 5; Ecardus *episcopus* 846, 15. 850, 10; Emmo *episcopus* 798, 20. 805, 30. 806, 1. 5. 810, 30; Giselbertus *episcopus* 75, 10. 80, 10; Heleseus *episcopus* 48, 30; Rangarius *episcopus* 605, 25. 606, 5. 675, 25.
- Noviomensis v. Noviomacensis.
- Noviomu, Novionis civitas ('Noyon') 73, 5. 80, 10; v. Noviomacensis.
- Novionis v. Noviomu.
- Nucerensis ('Nocera'): Liutardus *episcopus* 561, 10.
- Nucitum ('Noisy-le-Sec, arr. Saint-Denis, dép. Seine') 691, 15. 692, 10.
- Numentanus ('Nomento'): Benedictus *episcopus* 23, 1. 37, 25. 40, 40. 42, 15. 43, 30; cf. 25, 20. 26, 20.
- Nysenus, Nisenus ('Nyssa' in Cappadocia): Gregorius *episcopus* 486, 35. 513, 20. 25. 538, 15.
- O.**
- Oadalfridus *presbyter* 232, 1.
- Oadalhardus *episcopus sedis ignotae* 232, 1.
- Occidentalis, e: O. *ecclesia* 524, 1; O. *praelati* 831, 30.
- Oceanus 314, 5. 316, 35. 328, 15. 375, 15.

- Odalhart *archipresbyter* 215, 10.
 Odalhart v. Adelhart.
 Odgrimus, Odgrinus *advocatus* 860, 10, 20.
 Odgrinus v. Odgrimus.
 Odorricus *vassus dominicus* 847, 15.
 Opitargiensis ('Oderzo'): Martianus *episcopus* 588, 10, 15.
 Oportunus *abbas Lunaelacensis* 97, 1.
 Oratoria 442, 30.
 Orbacensis ('Orbaïs'): Ermenardus *monachus* 812, 30.
 Orbevetanus, Orbibetis ('Orvieto'): Amantius *episcopus* 24, 1; cf. 25, 20, 26, 5; Gregorius *episcopus* (?) 25, 20, 26, 25; Iohannes *episcopus* (?) 25, 20, 26, 40; Valipertus *episcopus* 561, 5.
 Orbibetis v. Orbevetanus.
 Orbinas v. Urbinas.
 Orbiniū v. Urbinum.
 Orbus fluvius ('Orbe') 829, 20, 30.
 Orgelitanus v. Orgellitanus.
 Orgellitanus, Orgelitanus, Urgellitanus, a, um ('Urgel'): O. *ecclesia* 221, 5; O. *sedes* 828, 25, 30, 829, 5, 830, 15; Felix *episcopus* 120, 30, 121, 1, 140, 35, 165, 20, 203, 15, 204, 10, 25, 220, 5, 10, 30, 221, 1, 35, 828, 25, 30, 829, 5, 830, 15.
 Orgellum ('Urgel') 221, 10; v. Orgellitanus.
 Oriens 733, 1.
 Orientalis, e: O. *ecclesia* 549, 5; O. *praelati* 831, 30; Orientales 519, 35; O. Romani 521, 40.
 Origenes, Origenis *scriptor ecclesiasticus* († 254) 490, 25, 30, 491, 5, 495, 20, 541, 20, 545, 35, 621, 30, 662—665, 761, 20.
 Origenis v. Origenes.
 Ortanus, Hortanus, a, um, Ortensis, e ('Orte'): O. *civitas* 75, 25; Adam, Ado *episcopus* 70, 10, 75, 25, 81, 1 (inter se disiunguntur supra p. 920 col. 2); Mauricius *episcopus* 23, 1; cf. 25, 15, 27, 1; Stephanus *episcopus* 561, 5.
 Ortensis v. Ortanus.
 (Osnabrugensis, 'Osnabrück'): Geboinus *episcopus* 604, 10.
 Ospald, Osswald, Oswaldus *archipresbyter* 215, 10, 217, 10, 25, 219, 10.
 Osswald v. Ospald.
 Ostiensis, Hostensis, e ('Ostia'): O. *civitas* 80, 5; Caesarius *episcopus* 561, 1; Georgius *episcopus* 5, 15, 20; Georgius *episcopus* 75, 5, 80, 5; cf. 78, 40, 80, 40; Georgius *episcopus* 202, 15; cf. 202, 35; Iohannes *episcopus* (?) 25, 25, 26, 40; Nicetas *episcopus* (?) 25, 25, 27, 5; Theodorus *episcopus* 24, 1, 37, 30, 40, 40, 42, 20, 44, 5; cf. 25, 25, 27, 15.
 Ostudunensis v. Augustodunensis.
 Oswaldus v. Ospald.
 Othgarius, Othgarius, Autcarius, Autgarius *archiepiscopus Moguntiacensis* († 847) 597, 1, 600, 35, 603—605, 694, 10, 703, 5, 793, 10, 794, 35, 804, 30, 805, 1, 808, 20, 812, 20, 846, 15, 850, 5.
 Othelbertus *episcopus Bellunensis* (827) 585, 10.
 Othgarius v. Othgarius.
 Ottillefridus 860, 25.
 (Ottingensis, 'Otting'): Hrodhart *abbas* (?) 97, 1.
 Otto v. Atto.
 Oxamensis ('Osma' in Hispania): Eterius *episcopus* (783) 119, 20.
- P.**
- Paderbornensis ('Paderborn'): Badaradus *episcopus* 604, 5, 701, 1, 702, 10, 25, 703, 10, 793, 20, 794, 40, 795, 30, 797, 5, 803, 1, 804, 30, 805, 5, 808, 5, 10, 25.
 Paldrich, Baldrich, Baltreich *archipresbyter* 215, 10, 217, 10, 25, 219, 10.
 Panadus, Panidus *civitas* 477, 25, 35.
 Pancoardus *episcopus Cremonensis* (842) 815, 20.
 Panfilia (Pamphylia in Asia minore) 550, 25.
 Panidus v. Panadus.
 Papia, P. Ticinum ('Pavia') 75, 20, 80, 15, 824—826.
 (Papiensis), Ticinensis ('Pavia'): Hieronimus *episcopus* 75, 20, 80, 15; Sebastianus *episcopus* 562, 10, 25.
 Pardo *archipresbyter s. Romanae ecclesiae tituli Aemilianae* 202, 15.
 Pardulus *episcopus Laudunensis* (858—856) 813, 25.
 Parentinus ('Parenzo'): Iohannes *episcopus* 588, 15.
 Parisiacensis v. Parisiensis.
 Parisiacus, a, um ('Paris'): P. *civitas* 605, 30, 837, 30; P. *urbs* 850, 15.
 Parisiensis, Parisiacensis ('Paris'): Deofridus *episcopus* 63, 5; Ercanradus *episcopus* 694, 15, 697, 5, 698, 15, 703, 10, 730, 1, 837, 30, 846, 20, 850, 15; Inchadus *episcopus* 605, 30, 687, 5; Landricus *episcopus* 689, 25.
 Parisii, Parisius ('Paris') 533, 5, 535, 10, 697, 1, 693, 20, 807, 20; Parisiorum *urbs* 481, 1, 600, 35, 605, 20, 608, 40.
 Parmensis ('Parma'): Lantpertus *episcopus* 585, 5.
 Parvus *episcopus Tribus Tabernis* (761, 762) 70, 1.
 Pascalis I. papa (817—824) 698, 10.
 Paschasius *diaconus ecclesiae Romanae* (= Faustus Reiensis, *scriptor ecclesiasticus saec. V. ex.*) 150, 15.
 Passibus *episcopus Galliensis* (826) 561, 5.
 s. Pastor: s. Iusti et s. Pastoris *basilica Narbonensis* 829, 5.
 Patavensis v. Pataviensis.
 Pataviensis, Patavensis ('Padua'): Dominicus *episcopus* 585, 10; Vigulus *episcopus* 588, 10, 15; cf. 588, 35.
 Pataviensis ('Passau'): Hato *episcopus* 234, 10, 25; Reginheri *episcopus* 604, 10, 703, 15 (?); Waldricus *episcopus* 215, 5, 217, 5, 20, 219, 5, 231, 20.
 Paternello, in 789, 15; cf. 789, 35, 40.
 Patricius *episcopus Emolnensis* (579) 588, 15.
 Patripassiani *haeretici* 186, 40, 187, 1.
 Pauliniacum ('Pouilly-sur-Vingeanne, cant. Fontaine-Française, dép. Côte-d'Or') 681, 20.
 Paulinus *episcopus Sinogalliensis* (826) 561, 1, 5.
 Paulinus II. patriarcha Aquileiensis (776—802) 131, 20, 160, 5, 10, 172, 30, 176, 25, 179, 20; v. infra Paulus.
 Paulinus poeta *ecclesiasticus* († 431) 486, 505, 20, 25, 537, 20, 30, 538, 5.
 Paulinus *presbyter* 316, 30, 374, 1.
 Paulus *diaconus* 27, 1.
 Paulus *episcopus Tribensis* (826) 561, 10.
 Paulus (*iuris Romani interpres saec. IV.*) 841, 5, 15.
 Paulus I. papa (757—767) 65, 10, 15, 69, 25, 76, 15, 78, 30, 82, 10, 84, 1, 20, 89, 10.
 Paulus (rectius: Paulinus) patriarcha Aquileiensis (557—569) 585, 25, 589, 20.
 Pelagius *episcopus Conselinus* (?) 25, 5, 27, 5.
 Pelagius *episcopus Consentinus* (743) 24, 1; cf. 25, 5, 27, 5.
 Penestriae v. Praenestinus.
 Penestrinus v. Praenestinus.
 Penetro ('Palaestrina') 23, 1; v. Praenestinus.
 Pensaurensis v. Pisaurensis.
 Pensaurum *civitas* ('Pesaro') 76, 1, 81, 10; v. Pisaurensis.
 Perhtcoz *abbas Schlierseensis* 97, 1.
 Perhtratus *presbyter et cappellanus imperatoris* 232, 1.
 Persae 476, 10, 20.
 Persis regio ('Fars' vel 'Farsistan') 476, 20.
 Pertens *episcopus Senensis* (826) 561, 5.
 Perusinus ('Perugia'): Epiphanius *episcopus* 70, 5; Gaudentius *episcopus* (?) 25, 25, 27, 20; Theodoricus *episcopus* 562, 1.
 Pescarano (?) 790, 1; cf. 790, 20.
 Petenas ('Pedenà' in Istria): Martianus *episcopus* 588, 20.
 Petis (?): Gaudegis *episcopus* 23, 1; cf. 25, 25, 26, 20.
 Petroaldus *episcopus Lunensis* (826) 562, 1.
 Petronacius, Petronatius, Petronas *archiepiscopus Ravennas* (817—834) 560, 25, 583, 5, 585, 1.
 Petronas v. Petronacius.
 Petronatius v. Petronacius.
 Petrus *archidiaconus s. sedis apostolicae* 71, 10.
 Petrus *archiepiscopus Mediolanensis* (784—805) 131, 20, 160, 5.

Petrus *diaconus* 75, 20. 80, 15.

Petrus *episcopus Altinus* (579) 588, 10, 15.

Petrus *episcopus Centumcellensis* (826) 561, 10.

Petrus *episcopus Cerensis* (761) 70, 5. 75, 20. 80, 15.

Petrus *episcopus Esinus* (743) 23, 5; cf. 25, 10. 27, 5.

Petrus *episcopus Histriae* 586, 15.

Petrus *episcopus Labicanensis* (761) 69, 30.

Petrus *episcopus Lucanus* (819—834) 561, 10. 562, 1.

Petrus *episcopus Lucerensis* (?) 562, 25.

Petrus *episcopus Popollonii* (769) 75, 20. 80, 10.

Petrus *episcopus Virdunensis* (781—806) 167, 15.

Petrus *episcopus Volterratus* (826—845) 562, 5.

Petrus *presbyter* 25, 1.

Petto *abbas* 231, 20.

(s. Philibertus in Herio insula, 'Heremoutier'): Arnulfus *abbas* 685, 30.

Philippus *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Marci* 70, 15.

Phunzina ('Langenpfunzen') 232, 10.

Pictavensis v. Pictaviensis.

Pictaviensis, Pictavensis ('Poitiers'): Ebroinus *episcopus* 837, 30. 846, 15. 850, 10, 15; Hilarius *episcopus* 111, 30. 112, 20. 118, 30. 144, 20. 152, 35. 153, 5. 220, 35. 525, 35.

Pinis v. Pinus.

Pinius, Pinis *episcopus Tribus Tabernis* (769) 75, 25. 81, 1.

Pipinus v. Pippinus.

Pippinus *comes* 232, 5.

Pippinus *presbyter* 215, 10.

Pippinus, Pipinus *dux et princeps, rex Francorum* (752—768) 5, 15. 33, 25. 36, 1. 5. 55, 1. 60, 10. 61, 5. 63, 15. 65, 25. 74, 20. 25. 166, 1. 257, 15. 469, 30. 692, 15. 818, 15. 30. 825, 25. 836, 20—30. 837, 5, 10.

Pippinus *rex Italiae* († 811) 173, 1. 179, 5. 468, 30.

Pippinus, Pipinus *rex Aquitaniae* († 838) 704, 5. 729, 30. 40. 45. 847, 25.

Pisanus ('Pisa'): Iohannes *episcopus* 562, 5.

Pisaurensis, Pensauensis ('Pesaro'): Andreas *episcopus* 24, 1; cf. 25, 25. 26, 10; Dominicus *episcopus* 562, 5; Stabilis *episcopus* 76, 1. 81, 5; v. Pensaurum.

Pistoriensis ('Pistoia'): Lamprandus *episcopus* 562, 1.

Plonmata, in 790, 5; cf. 790, 30.

Pohloh ('Bullach') 232, 10.

Polensis ('Pola'): P. *civitas* 586, 30; Hadrianus *episcopus* 538, 15.

Polimartiensis ('Bommarzo'): Agatho *episcopus* 561, 10; Iohannes *episcopus* 23, 1; cf. 25, 30. 26, 35; Maurinus *episcopus* 75, 20. 80, 15.

Polimartium *civitas* ('Bommarzo') 75, 20. 80, 15; v. Polimartiensis.

Polonium v. Popollonium.

Popollonium, Polonium ('Populonia') 75, 20. 80, 10; Petrus *episcopus* 75, 20. 80, 10.

Pomerius v. Prosper.

Pontiu, de pago ('Le Ponthieu') 692, 10, 25.

Poppo *comes* 847, 1.

Populensis ('Piombo'): Guripertus *episcopus* 561, 5.

Portuensis, e ('Porto'): P. *civitas* 76, 30; Cidonatus *episcopus* 75, 30. 78, 20. 81, 5; Gregorius *episcopus* 37, 30. 40, 40. 42, 15. 44, 1; cf. 25, 30. 27, 20; Stephanus *episcopus* 561, 1.

s. Potentiana: Sergius *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Potentianae* 40, 40. 42, 20. 44, 25.

Potentinus ('Potenza'): Bela *episcopus* 563, 1.

Potho *episcopus Nepesinus* (769) 76, 1. 81, 5.

Praenestinus, Penestrinus, Penetro ('Palaestrina'): P. *episcopus* 202, 15; Constantinus *episcopus* 561, 1; Gregorius *episcopus* 78, 15; Gregorius *episcopus* 70, 10; Venantius *episcopus* 23, 1. 37, 30. 40, 40. 42, 15. 43, 30; cf. 25, 30. 27, 15; v. Penetro.

Prataria ('Presles, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 691, 30. 693, 10.

Pratariola ('Prérolle, comm. de Presles, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 692, 10.

Priberniatae v. Privernensis.

s. Prisca: Dominicus *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Prisciae* 25, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 15; Hermogenes *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Prisciae* 71, 10.

Privernensis, Priberniatae ('Piperno'): Bonifa *episcopus* 75, 30. 81, 1; Heleutherius *episcopus* 562, 5.

Privernum *civitas* ('Piperno') 76, 30; v. Privernensis.

Probinus *patriarcha Aquileiensis* (569, 579) 585, 30. 586, 1.

Procopius *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Cyriaci* 26, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 40.

Prosper, Pomerius (= Iulianus Pomerius, scriptor ecclesiasticus saec. V.) 314. 317, 1—10. 342, 20. 347, 25. 351, 20. 353, 15. 356, 30. 381—384. 399, 25. 400, 1—10. 402, 20. 611, 25. 613, 20. 35. 620, 25. 623, 5. 624, 25. 673, 15. 709, 30. 717, 10.

s. Protasius, Prothasius *martyr* 90, 10. 785, 15. 40.

Prothasius v. Protasius.

Providenciensis *episcopus Histriensis* 586, 15.

Provincia ('Provence'): *episcopi* Provinciae 165, 20.

Q.

ss. Quattuor coronati: Constantinus *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli*

ss. Quattuor coronatorum 70, 20. 25; Theophanius *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli* ss. Quattuor coronatorum 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 25. 30. Quiricus 154, 35.

R.

Rabanus *abbas Fuldensis* (postea *archiepiscopus Moguntiensis* † 856) 603—605. 768, 20.

Rabennas v. Ravennas.

Rabigaudus *abbas Wessobrunnensis* (?) 63, 1.

Raboldus v. Ratoldus.

Radaldus 682, 25.

Radobodus 36, 5.

Radoinus *episcopus Balneoregensis* (769) 75, 20. 80, 10.

Radulfus *archiepiscopus Bituricensis* (845—866) 854, 20. 856, 5. 857, 10. 20.

Radulfus *comes* 846, 20.

Radulfus *vassus dominicus* 847, 15.

Raganarius v. Ragenarius.

Raganarius v. Reginheri.

Raganarius *episcopus Venetiensis* (?) (830—837) 703, 15.

Raganbaldus *diaconus Dunensis vocatus episcopus* 830, 25; cf. 830, 45.

Ragenaldus 682, 25.

Ragenardus 682, 25.

Ragenardus *presbyter* 682, 20.

Ragenarius, Raganarius, Ragharius *episcopus Ambianensis* (ca. 835—ca. 848) 703, 10. 798, 20. 805, 30. 806, 1. 5. 810, 30. 850, 10.

Ragenarius *vassus dominicus et comes palatii* 847, 10.

Ragingarius *abbas de Utico* 73, 20.

Ragharius v. Ragenarius.

Raginoardus v. Ragnowardus.

Ragnoardus 682, 25.

Ragnoardus v. Ragnowardus.

Ragnowardus, Raginoardus, Ragnowardus, Rangnoardus *archiepiscopus Rotomagensis* (828—837) 597, 1. 600, 35. 605, 20. 606, 1. 703, 5.

Rahinaus 63, 10.

Rainaldus *comes* 846, 20.

Rambertus v. Hrambertus.

Rangarius, Rantgarius *episcopus Noviomacensis* (825—829) 605, 25. 606, 5. 675, 25.

Rangnoardus v. Ragnowardus.

Rantgarius v. Rangarius.

Rasbacia ('Rebais'): Godobertus *abbas de Rasbacia* 73, 20.

Rataldus, Rattoldus *episcopus Veronensis* (ca. 799—840) 585, 10. 846, 15.

Rataldus v. Ratoldus.

Ratisbonensis, Ratisponensis, e ('Regensburg'): R. *concilium* 203, 30; Adalwinus *episcopus* 215, 10. 219, 5. 234, 10. 35; Baturicus *episcopus* 604, 10; Sindperht *episcopus* 97, 1.

- Ratoldus, Rataldus, Raboldus, Ratulfus *episcopus Argenteratensis* (ca. 840—874) 703, 10. 793, 20. 25. 794, 40. 804, 35. 805, 5. 809, 1.
- Rattoldus v. Rataldus.
- Ratulfus v. Ratoldus.
- Raupertus *episcopus Rosellensis* (826) 562, 1.
- Ravenna 586, 10. 824, 20. 25.
- Ravennas, Rabennas, Ravennensis ('*Ravenna*'): R. *civitas* 75, 15. 80, 5; R. *ecclesia* 820, 30; Petronacius *archiepiscopus* 560, 25. 583, 5. 585, 1; Sergius *archiepiscopus* 76, 20. 78, 35. 80, 5. 81, 5. 90, 10. 15. 820, 15. 20; cf. 75, 15. 80, 40, ubi Leo *dicitur*; Valerius *archiepiscopus* 202, 15. — Ravennates, Ravennantes 76, 20. 824, 20.
- Redensis pagus ('*Rodex*') 829, 15. 30.
- Ravennensis v. Ravennas.
- Regenfridus *episcopus Coloniensis* (718?—747) 2, 15.
- Regiensis ('*Reggio*' in Lombardia): Nordebertus *episcopus* 585, 5.
- Reginfridus *episcopus Rotomagensis* (ca. 745—754) 48, 30.
- Reginhart *centenarius domni imperatoris* 232, 5.
- Reginheri (Raganarius?) *episcopus Patavienis* (820?—837/8) 604, 10. 703, 15(?).
- Reginperht *abbas Moosburgensis* 97, 1. 219, 5 (?). 231, 20 (?).
- Reginperht *cappellanus presbyter* 231, 20.
- Reichschach v. Rispah.
- Reissbach v. Rispah.
- Remedius *episcopus Rotomagensis* (ca. 760) 73, 1.
- Remensis, e ('*Reims*'): R. *civitas* 75, 10; R. *clerici* 807, 30; R. *concilium* 301, 30. 302, 1; v. 302—305; R. *conventus* 300, 20; R. *diocesis* 804, 15. 809, 5; R. *ecclesia* 254, 5. 605, 30. 700, 5. 35. 798, 5. 805, 15. 809, 5. 811, 5. 10. 812, 15; R. *episcopium* 700, 5; R. *parochia* 807, 15; R. *sedes* 702, 5. 797, 35; R. *urbs* 792, 20; Abel *archiepiscopus* 34, 10; Ebo *archiepiscopus* 597, 1. 600, 35. 605, 20. 25. 684, 25. 694—703. 791, 20. 25. 792, 20. 40. 794, 25. 795, 10. 797, 5. 798, 5. 800, 45. 803—805. 807—810. 812, 1. 20. 25. 813, 1. 5. 15; Hincmarus *archiepiscopus* 700, 35. 812, 15. 25. 30. 813; Tilpinus *episcopus* 75, 10; Uulpharius *archiepiscopus* 254, 5.
- Remi ('*Reims*') 245, 10. 20. 253, 25. 698, 10; Remorum *archiepiscopus* 807, 30; v. Durocortorum, Remensis.
- (s. Remigii Remensis monasterium, '*St. Remi*'): Fulco *abbas* 700, 5. 35. 702, 5. 811, 10.
- Rheispach v. Rispah.
- Rhisphach v. Rispah.
- Rhisphao v. Rispah.
- Ribuararia lex 838, 35.
- Ricboto *abbas* 847, 5.
- Riccimirus *presbyter* 831, 1.
- (s. Richarii monasterium Centulense, '*St. Riquier*'): Angilbertus *abbas* 481, 30; Helisacar *abbas* 470, 30; Unitmarus *abbas* 73, 15.
- Richerius sive Uuasco *diaconus* 63, 10.
- Riculfus, Rihholfus *archiepiscopus Moguntiacensis* († 813) 220, 15. 259, 5.
- Rihheri *presbyter et monachus* 232, 5.
- Rihholfus v. Riculfus.
- Rimberhtus *episcopus Ambianensis* (748—766) 48, 30.
- Riparius *presbyter* 496, 10. 546, 10.
- Rispah, Reichschach, Reissbach, Rheispach, Rhisphao, Rhisphach ('*Riesbach*') 196, 25. 197, 10. 15. 211, 15. 215—217.
- Risphach v. Rispah.
- Rivus (?) 790, 1; cf. 790, 15.
- Rivus Ruscaoli 790, 5; cf. 790, 30.
- Robertus *vassus dominicus* 847, 15.
- R...colenus *episcopus Ruthenensis* 857, 25.
- Rodingus v. Hrodingus.
- Rodoma *civitas* ('*Rouen*') 73, 1; v. Rotomagensis.
- Rodomagensis v. Rotomagensis.
- Rodomensis v. Rotomagensis.
- Rodolphus *episcopus Cellensis* (761) 70, 10.
- Roma 8, 15. 13, 15. 31, 10. 38, 5. 43, 25. 65, 15. 83, 5. 87, 1. 194, 10. 202, 5. 221, 20. 224, 35. 225, 20. 235, 5. 236, 40. 240, 1. 20. 282, 20. 479, 20. 35. 559, 30. 588, 25. 589, 1. 819, 20. 824—826. 831, 25. 855, 30. 857, 10. 20.
- Romanus, a, um: R. *civitas* 41, 35. 88, 10; R. *clerus* 47, 15; R. *consuetudo* 212, 20; R. *ecclesia* 44. 46, 1. 47, 10. 30. 69, 25. 70, 15—25. 78, 20. 25. 81—83. 86, 5. 20. 88, 1. 5. 110, 10. 150, 15. 159, 35. 160, 5. 167, 10. 202, 20. 203, 15. 227, 1. 230, 20. 269, 15. 482, 40. 528, 40. 529, 25. 584, 35. 585, 20. 25. 587, 5. 20. 617, 25. 813, 1. 819, 20. 30. 820, 25. 824, 25. 30. 826, 20. 856, 1 (*tituli*: ss. Aemiliana, Anastasia, Balbina, Cecilia, Chrisso-gonus, Clemens, Cyriacus, Eusebius, Damasus, Iohannes et Paulus, Laurentius, Laurentius qui vocatur Damasso, Laurentius in Lucina, Marcellus, Marcus, Maria, Maria tit. Calixti, Potentiana, Prisca, Quattuor coronati, Sabina, Sixtus, Susanna, Vitalis); R. *imperium* 827, 1; R. *iter* 282, 25; R. *lex* 591, 5. 841, 1. 15; R. *mos* 710, 10; R. *ordo* 261, 15; R. *papa* 150, 20; R. *patriarchium* 820, 1; R. *pertinacia* 533, 20; R. *pontifex* 45, 5. 47, 15. 48, 1. 145, 35; R. *populus* 76, 15. 25. 827, 5. 10; R. *sedes* 469, 5. 539, 10. 610, 35. 812, 30. 820, 10; R. *synodus* 559, 10; R. *urbs* 12, 1. 66, 15. 30. 74, 25. 75, 10. 84, 15. 86, 25; R. *usus* 212, 15. — Romanus, Romani 29, 5. 52, 30. 65, 30. 74, 20. 75, 1. 78, 30. 122, 30. 144, 35. 158, 1. 199, 25. 202, 10. 207, 10. 212, 15. 20. 475, 30. 523, 20. 524, 30. 534, 40. 826, 5. 832, 1. 833, 10; Orientales Romani 521, 40. — Romana (*opp.*: Thiotisca) lingua rustica 288, 25.
- Romanus *diaconus* 585, 5.
- Romanus *diaconus* 585, 5.
- Romanus *episcopus Cerenis* (826) 561, 1.
- Romanus *episcopus Meldensis* (748—763?) 49, 1.
- Romoaldus *episcopus Anagninus* (826) 560, 25.
- Romoaldus *episcopus Narniensis* (?) 560, 40.
- Rorigo *comes* 837, 35.
- Rosellensis ('*Rosello*'): Raupertus *episcopus* 562, 1.
- Rotelmus 63, 5.
- Rothadus *episcopus Suessionensis* (802—832) 605, 25. 606, 5.
- Rothadus v. Hrothadus.
- Rothingus (?) *advocatus* 62, 20.
- Rotmino (*non inveni*) 690, 20.
- Rotomagensis, Rothomagensis, Rodomensis, e, Rotomagicus, a, um ('*Rouen*'): R. *diocesis* 608, 40; Gunbaldus *archiepiscopus* 812, 20; Magnardus *archiepiscopus* 167, 30; Ragnowardus *archiepiscopus* 597, 1. 600, 35. 605, 20. 606, 1. 703, 5; Reginfridus *episcopus* 48, 30; Remedius *episcopus* 73, 1.
- Rotomagicus v. Rotomagensis.
- Ruberido ('*Rourey - Saint - Denis, arr. Chartres, dép. Eure-et-Loire*') 690, 15.
- Rufinus 119, 5.
- Rumaldus *comes* 847, 1.
- Ruscaoli v. Rivus Ruscaoli.
- Rusticus 316, 30. 374, 15.
- s. Rusticus v. s. Dyonisius.
- Ruthenensis ('*Rodex*'): R...colenus *episcopus* 857, 25.

S.

- Sabatius v. Sabbatius.
- Sabatius v. Saburrus.
- Sabbatius, Sabatius *presbyter* 76, 5. 81, 10.
- Sabelliani *haeretici* 118, 35.
- Sabellius *haeticus* 119, 15. 154, 20.
- Sabiensis v. Sabinensis.
- s. Sabina: Iordannes *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Sabinae* 25, 1. 26, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 25; Theophilus *presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Sabinae* 70, 20.
- Sabinensis, Sabiensis ('*Sabina*'): Iffo *episcopus* (?) 25, 30. 27, 20; Michahel *episcopus* 563, 1.
- Sabionensis ('*Seben*'): Alim *episcopus* 97, 1. 215, 5. 217, 5. 219, 5; Einricus *episcopus* 234, 10. 25; Erbeo *episcopus* 604, 10; Materninus *episcopus* 588, 15; cf. 588, 40.
- Saburnus v. Saburrus.
- Saburrus, Sabatius, Saburnus, Saburus, Sabutius, Sebastianus *episcopus Alatrius* (743) 22, 5; cf. 24, 30. 27, 10.
- Saburus v. Saburrus.
- Sabutius v. Saburrus.
- Sadebertus *episcopus sedis ignotae* 63, 5.

- Sadrius episcopus Andecavensis (757) 63, 5.
 Sadrius episcopus sedis ignotae 63, 10.
 Salaman vassus dominicus 847, 15.
 Saliburch ('Salzburg') 211, 10; v. Salisburgensis.
 Salica lex 838, 35.
 Salice ('Saulges, arr. Laval, dép. Mayenne'?) 690, 15.
 Salicus episcopus Arausiensis (788, 791) 830, 10.
 Salisburgensis, Saltzburgensis, Salz-buregensis, Salzburgensis ('Salzburg'): S. metropolis 234, 10; Adalrham archiepiscopus 604, 1, 5; Arno archiepiscopus 196, 15. 213—215. 217, 20. 219, 5. 231, 20. 232. 234, 10. 259, 5. 458, 40; Virgilius episcopus 97, 1.
 s. Salvatoris ecclesia Teatinensis 789, 10.
 Saltzburgensis v. Salisburgensis.
 Salz-buregensis v. Salisburgensis.
 Salzburgensis v. Salisburgensis.
 Samuel v. Samuhel.
 Samuhel, Samuel episcopus Wormatiensis († 856) 793, 15. 20. 794, 40. 804, 30. 805, 5. 808, 25.
 (Sandaviensis, 'Sandau'): Alpuni abbas (?) 97, 1.
 Sanmasia, in fonte 789, 15; cf. 789, 30.
 Sardicense concilium 363, 10. 20. 569, 5. 570, 1. 626, 35.
 Sarraceni 476, 10. 20. 477, 30.
 Sautia mons (non inveni) 692, 20.
 Saxo: comes Saxo 603, 20. 604, 15; monachus Saxo 605, 1.
 Saxolus presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Cyriaci 71, 10.
 Scalelle, in 790, 5; cf. 790, 35.
 (Searantiensis, 'Scharnitz'): Atto abbas 97, 1.
 Scaravasiensis ('Scarabantia'): Vigilius episcopus 588, 15. 20.
 Searponinsis ('Charpaigne' vel 'Le Serpenois'): S. pagus 60, 15; cf. 60, 40; v. Additamenta.
 (Schledorfianus, 'Schledorf'): Hatto abbas 215, 10. 217, 5. 25. 219, 5.
 (Schlierseensis, 'Schliersee'): Perthcoz abbas 97, 1.
 (Schutteranus, 'Schuttern'): Winibertus abbas 604, 10.
 Selavinae 477, 10.
 Scottus, Scotti 39, 10. 282, 15. 306, 10.
 Sebastianus episcopus Burensis (Bariensis? 826) 562, 5; cf. 562, 45.
 Sebastianus episcopus Papiensis (814) 562, 25; cf. 862, 45.
 Sebastianus v. Saburrus.
 Secundinus inclausus 89, 30. 489, 1. 507, 35. 528, 15. 529, 1.
 Sedonius episcopus Constantiensis († 760) 63, 5.
 Sedulius poeta ecclesiasticus (saec. V.) 505, 5.
 Segimodo (?) 62, 25.
 Senator episcopus Albanensis (?) 24, 30. 27, 10.
 Senator episcopus Anconitanus (743) 24, 1; cf. 24, 35. 27, 10.
 Senensis ('Siena'): Grossus episcopus (?) 25, 35. 27, 20; Perteus episcopus 561, 5.
 Senensis v. Senonensis.
 Senlitis v. Silvanectensis.
 Senogalia, Sinogalias civitas ('Sini-gaglia') 76, 1. 81, 10.
 Senogaliensis, Sinogalliensis, e ('Sini-gaglia'): S. ecclesia 70, 5; Anastasius episcopus 70, 5; Georgiusepiscopus 76, 1. 81, 10; Paulinus episcopus 561, 1. 5.
 Senonensis, Senensis, e, Senonicus, a, um ('Sens'): S. civitas 75, 5. 80, 5; S. diocesis 608, 40; S. metropolita 684, 25; S. sedes 605, 35; Aldricus archiepiscopus 597, 1. 600, 35. 605, 20. 35. 684, 25. 687, 5. 694, 10; Ardober-tus archiepiscopus 34, 10; Hieremias archiepiscopus 533, 1. 534, 20. 535, 40; Lupus episcopus 62, 20. 73, 1; Magnus archiepiscopus 458, 15; Vulcarius archiepiscopus 75, 5. 80, 5; Wenilo archiepiscopus 813, 25. 857, 30.
 Senonicus v. Senonensis.
 Senonis civitas ('Sens') 73, 1; v. Senonensis.
 Sequana ('Seine' fluvius) 691, 1. 692, 5. 20.
 s. Sequani villa ('Saint-Seine-l'Eglise, cant. Fontaine-Française, arr. Dijon, dép. Côte-d'Or') 682, 1.
 Seraphim abbas 681, 15.
 Serenus episcopus Massiliensis (595—ca. 601) 487, 25. 488, 1. 507, 10. 527, 5. 20. 539, 10. 25. 547, 5.
 Sergius archiepiscopus Ravennas (748—769) 76, 20. 78, 35. 80, 5. 81, 5. 90, 10. 15. 820, 15. 20; cf. 75, 15. 80, 40, ubi Leo dicitur.
 Sergius episcopus Ferentinus (769) 75, 25. 80, 15. 81, 1.
 Sergius episcopus Ficucensis (769) 76, 1. 81, 10.
 Sergius filius Christophori 85, 20.
 Sergius II. papa (844—847) 699, 10.
 Sergius presbyter 563, 1. 5.
 Sergius presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Potentianae 40, 40. 42, 20. 44, 25.
 Sergius scriniarius sanctae Romanae ecclesiae 819, 30.
 Sergius secundicerius et nomenclator 74, 20. 25.
 Servus Dei episcopus Barcinonensis (788) 830, 20.
 Severianus episcopus Gabalensis († ca. 410) 515, 25.
 Severus episcopus Tergestinus (579) 588, 15.
 Severus patriarcha Aquileiensis (586—ca. 606) 586, 1. 15.
 Siebaldus abbas Anisolensis 837, 1. 5.
 Siccensis ('Sezze'): Caesarius episcopus (?) 561, 15.
 Sichaldicurve (non inveni) 692, 10.
 Sichardicurve (non inveni) 693, 15.
 Sicharius archiepiscopus Burdegalensis (816—ca. 825) 458, 15.
 Sidonius presbyter 221, 5.
 Sigemundus, Sigimundus abbas Anisolensis 836—839. 848, 5. 851, 5. 20. 853, 5.
 Sigideo abbas Weltenburgensis (?) 97, 1.
 Sigilbertus 63, 5.
 Sigimarus abbas Murbacensis 604, 10.
 Sigimundus v. Sigemundus.
 Sigloardus 813, 20.
 Signensis v. Signiensis.
 Signia ('Segni') 81, 1; v. Signiensis.
 Signias v. Signiensis.
 Signiensis, Signensis, Signias ('Segni'): S. civitas 75, 25; Hadrianus episcopus 563, 1; Iohannes episcopus 22, 5; cf. 25, 35. 26, 35; Iordanes episcopus 70, 10. 75, 25. 81, 1.
 Sigoaldus presbyter 682, 20.
 Sigramnus abbas Anisolensis 844, 20. 25. 845, 1.
 Sigualdus patriarcha Aquileiensis (762—ca. 776) 586, 30.
 Silva candida civitas ('Selva candida') 76, 30. 81, 5; Epiphanius episcopus 37, 25. 40, 35. 40. 41, 15. 42, 15. 43, 25; cf. 25, 35; Gregorius episcopus 70, 15. 75, 30. 77, 40. 81, 5; Iohannes episcopus 560, 25. 561, 1; Theophanius episcopus 22, 5. 23, 1; cf. 25, 35. 27, 15.
 Silvanectensis, Senlitis ('Senlis'): Erpuinus episcopus 798, 20. 805, 30. 806, 1. 5. 809, 5. 810, 10. 15. 30; Godefridus episcopus 605, 25. 606, 10. 703, 15 (?). 850, 20.
 Silvester I. papa (314—335) 67, 1. 485, 5. 536, 25. 819, 20. 820, 10. 25; monasterium s. Silvestri de Capite urbis Romae 65, 15; cf. 64, 1.
 Simachus episcopus Amerinus (761) 70, 15.
 Simeon, Symeon episcopus Laudunensis (835—847) 798, 20. 806, 1. 5. 809, 5. 810, 10. 15. 30. 846, 20.
 Simmachus v. Symmachus.
 Simpertus, Simprecht, Symprecht episcopus Neuburgensis (Augustensis, † post 810) 214, 1. 215, 10. 217, 5. 20. 219, 5.
 Simprecht v. Simpertus.
 Sindolfus abbas Elwangensis 604, 15.
 Sindperht episcopus Ratisbonensis (756—791) 97, 1.
 Sinogalias v. Senogalia.
 Sinogalliensis v. Senogaliensis.
 Sintolfus diaconus 219, 10.
 Siricius papa (384—399) 261, 20.
 Sisagutus episcopus sedis ignotae 703, 15.
 Sithiense coenobium ('St. Bertin') 859, 5; Fridogisus abbas 859, 10. 15; Hugo abbas 859, 5. 20. 860, 10. 20.
 Sithiu insula, villa ('St. Bertin') 859, 5. 10; v. Sithiense coenobium.

- s. Sixtus: Donatus *presbyter* s. *Romanæ ecclesiæ tituli* s. Sixti 71, 5.
(Smaragdus), Zmaragdus *abbas* s. *Michaelis ad Mosam* 236, 40.
Smaragdus *hexarchus* 586, 25.
Somnenses *anguillæ* (*id est in Samona, 'Somme' fluvio, captae*) 692, 10.
s. Sophia: Theodorus *diaconus et oeconomus ecclesiæ* s. *Sophiæ* (*Constantinopolitanae*) 478, 20.
Sozomenus *scriptor ecclesiasticus* (*saec. V.*) 517, 15, 25.
Spania v. Hispania.
Spirensis, Spironensis (*'Speier'*): Benedictus *episcopus* 604, 5; David *episcopus* 49, 1.
Spironensis v. Spirensis.
Spoletanus, Spolitanus, a, um (*'Spoleto'*): S. *ducatus* 826, 30; S. *partes* 85, 25.
Spolitanus v. Spoletanus.
Stabilinus v. Stabilis.
Stabilis *episcopus Castelli Felicitatis* (826) 561, 5.
Stabilis, Stabilinus *episcopus Pisarenensis* (769) 76, 1, 81, 5.
Stabulus *episcopus Arvernorum* (823—860) 857, 25.
Stephanus *comes* 846, 20.
Stephanus *diaconus* 27, 1.
Stephanus *episcopus Ariminensis* (800—826) 561, 5.
Stephanus *episcopus Bostron* (*ca.* 700?) 511, 35.
Stephanus *episcopus Centumcellensis* (769) 75, 25, 81, 1.
Stephanus *episcopus Ferentinus* (761) 71, 1.
Stephanus *episcopus Neapolitanus* (767—799) 76, 20, 79, 1, 110, 10.
Stephanus *episcopus Ortanus* (826) 561, 5.
Stephanus *episcopus Portuensis* (826) 561, 1.
Stephanus *episcopus sedis ignotæ* 856, 20.
Stephanus I. *papa* (254—257) 65, 15, 67, 1, 785, 15.
Stephanus II. *papa* (752—757) 89, 10, 819, 30, 820, 30, 824, 1, 30.
Stephanus III. *papa* (768—772) 75—77, 78, 83, 85, 30, 86, 15, 89, 90, 15, 20, 825, 5.
Stephanus IV. (816—817) *aut* V. (885—891) *papa* 855, 30, 856, 1; cf. 854, 10.
Stephanus *presbyter* s. *Romanæ ecclesiæ tituli* s. *Ceciliæ* 70, 20.
Stephanus *presbyter* s. *Romanæ ecclesiæ tituli* s. *Chrissogoni* 25, 1 (?), 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 35.
Stephanus *presbyter* s. *Romanæ ecclesiæ tituli* s. *Eusebii* 25, 1 (?), 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 15.
Stephanus *presbyter* s. *Romanæ ecclesiæ tituli* s. *Marci* 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 10.
s. Stephanus: s. *Stephani basilica Arelantensis* 248, 15, 249, 25; s. *Stephani basilica, ecclesia Mettensis* 60, 15, 61, 5, 15, 20, 696—698, 700, 10; s. *Stephani ecclesia Parisiensis* 605, 20; s. *Stephani et beati Silvestri monasterium in urbe Roma* 64, 1, 5; s. *Stephani terra Tullensis* 783, 20.
Stolido *abbas* 847, 5.
Stolidus *episcopus Lemovicensis* (850—ca. 861) 857, 25.
Stradburgo *civitas* (*'Strassburg i. E.'*) 73, 1.
Strassburgensis v. Argentoratensis.
Stratburgensis v. Argentoratensis.
Suanensis (*'Sovana'*): Bestianus *episcopus* 561, 5.
Suaseonis v. Suessionis.
Suessionensis, Suessionicus (*'Soissons'*): Hildigangus *episcopus* 73, 5; Hrothadus *episcopus* 697, 5, 698, 15, 703, 10, 798, 15, 805, 30, 806, 1, 809, 5, 15, 810, 10, 25; Rothadus *episcopus* 605, 25, 606, 5.
Suessionis, Suaseonis (*'Soissons'*) 33, 25, 73, 5, 807, 10, 813, 10; v. *Suessionensis*.
Suessionicus v. Suessionensis.
s. Susanna: Iohannes *archipresbyter* s. *Romanæ ecclesiæ tituli* s. *Susannæ* 25, 1, 38, 1, 40, 40, 42, 20, 44, 5 (*non recte de eo agitur* 27, 20, 25); Leoninus *presbyter* s. *Romanæ ecclesiæ tituli* s. *Susannæ* 71, 1.
Sutrinus (*'Sutri'*): Agatho *episcopus* 75, 25, 81, 1; Gaudiosus *episcopus* (?) 25, 35, 26, 25; Gratosus *episcopus* 23, 5, 24, 1; cf. 25, 35, 26, 25; Valerinus *episcopus* 561, 5.
Sutrium (*'Sutri'*) 75, 25, 81, 1; v. *Sutrinus*.
Swarzolf 232, 5.
Sychardus *presbyter palatinus* 585, 1, 587, 25, 30.
Symeon *episcopus Bostræ* (*ca.* 560?) 517, 5, 10.
Symeon *presbyter* 563, 1.
Symeon *presbyter* 563, 5.
Symeon *presbyter* 682, 20.
Symeon v. Simeon.
Symmachus, Simmachus *papa* (498—514) 167, 10, 624, 15, 766, 25.
Symprecht v. Simpertus.
Synada (*'Synnada' in Phrygia*): Iohannes *episcopus* 518, 1.
Synepertus *episcopus Cremonensis* (823—827) 585, 5, 10.
- T.**
- Talasius *sacerdos* 41, 30.
Tanchiricha, Tankir(i)c(ha) (*'Thannkirchen'*) 232, 10, 15, 35.
Tankir(i)c(ha) v. Tanchiricha.
Tarantasiensis v. Tarentasiensis.
Tarawensis *episcopus* v. *Morinorum episcopus*.
Tarentasia (*'Moustier en Tarentaise'*) 167, 10.
(Tarentasiensis, Tarantasiensis, *'Moustier en Tarentaise'*): Andreas *archiepiscopus* 597, 1, 601, 15; Audax *archiepiscopus* 793, 15, 794, 35, 804, 30, 805, 1, 808, 20.
Tarentinus (*'Taranto'*): Aufredus *episcopus* 24, 1; cf. 25, 40, 26, 15; Caesarius *episcopus* (?) 25, 40, 26, 20.
Tarvisanus (*'Treviso'*): Adeodatus *episcopus* 585, 10.
Tarvisium *civitas* (*'Treviso'*) 587, 30; v. *Tarvisanus*.
Tassilo *dux Baiariae* († *post* 794) 56, 20, 89, 5, 10, 93, 30, 99, 25, 104, 15, 165, 30, 166, 10.
Tauriaco (*'Tourey, arr. Chartres, dép. Eure-et-Loire'*) 690, 15; cf. 690, 35.
Taurinensis (*'Thérrouanne'*?): Witgarus *episcopus* 694, 15; v. *Tarawensis*.
Teatinensis, e, Teatinus, a, um (*'Chieti'*): T. *ecclesia* 789, 1; Theodoricus *episcopus* 789, 1; Walanus (*Vala*) *episcopus* (?) 563, 20.
Teatinus v. Teatinensis.
Tegarinseo (*'Tegernsee'*) 231, 30, 233, 5; Adalperht *abbas* 97, 1; Iohannes *abbas* 215, 10, 217, 5, 20, 25, 219, 5, 10, 234, 15 (?).
Tellis (*non inveni*) 692, 25, *ubi l. 49 annotatio excidit*.
Tello *episcopus Curiensis* († *ca.* 766) 73, 15; cf. 73, 25, 30.
Temeriacocurte (*'Théméricourt, dép. Seine-et-Oise'*) 691, 15, 30.
Teodericus v. Theodericus.
Teodiricus *episcopus Mindensis* (?) 703, 10.
Teodonisvilla v. Theodonisvilla.
Teodoricus *comes* 847, 5.
Teodoricus v. Theodericus.
Teodorus v. Theodorus.
Teodosius v. Theodosius.
Teodricus v. Theodericus.
Teorhage (*'Dornhecken'*) 232, 15.
Teoto *comes* 847, 1.
Teoto *vassus dominicus* 847, 10.
Teotonisvilla v. Theodonisvilla.
Tergestinus (*'Tergeste'*): Severus *episcopus* 588, 15.
Tetali, in fonte 790, 1; cf. 790, 25.
Tetghildus *comes* 847, 1.
Tethaldus *abbas* 847, 5.
Teudericus v. Theodericus.
Teutbertus *episcopus Massiliensis* (818, 835) 703, 20.
Teutfridus *vassus dominicus* 847, 10.
Teutgaudus *episcopus sedis ignotæ* 703, 15, 20.
Teutmundus *episcopus sedis ignotæ* 703, 15.
Theodericus, Teodericus, Teodoricus, Teodricus, Teudericus, Theodoricus, Theudoricus *episcopus Cameracensis* (831—ca. 863) 699, 30, 35, 701—703, 798, 10, 805, 25, 809, 20, 810, 1, 850, 10.
Theodesclus, Theodiscus *episcopus sedis ignotæ* 605, 25, 606, 10.
Theodiscus v. Theodesclus.

- Theodonisvilla, Teodonisvilla, Teotonisvilla ('Diedenhofen') 696, 5. 697, 20. 699, 5. 700, 5. 702, 20. 769, 1. 20. 807, 25.
- Theodoricus episcopus Perusinus (826) 562, 1.
- Theodoricus episcopus Teatinensis (ca. 840) 789, 1.
- Theodoricus IV. rex († 737) 845, 15.
- Theodoricus v. Theodericus.
- Theodorus, Teodorus archipresbyter 75, 20. 80, 15.
- Theodorus diaconus 27, 1.
- Theodorus diaconus 556, 10. 563, 10; (num alter laudatur 563, 10?).
- Theodorus diaconus 563, 10.
- Theodorus diaconus et oeconomus ecclesiae s. Sophiae Constantinopolitanae 478, 20.
- Theodorus episcopus Anagninus (?) 24, 35. 27, 10.
- Theodorus episcopus Capuanus (?) 25, 1. 27, 15.
- Theodorus episcopus Ostiensis (743, 745) 24, 1. 37, 30. 40, 40. 42, 20. 44, 5; cf. 25, 25. 27, 15.
- Theodorus notarius regionarius et saccellarius 38, 20.
- Theodorus patriarcha Antiochenus († 773) 90, 35.
- Theodorus patriarcha Hierosolimorum († ca. 770) 90, 35.
- Theodorus presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Laurentii 25, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 15.
- Theodorus: basilica que appellatur Theodori in patriarchio Lateranense 37, 25. 40, 35. 42, 15.
- Theodosius episcopus Manturanensis (826) 562, 10.
- Theodosius, Teodosius episcopus Tiburtinus (769—772) 75, 25. 77, 40. 81, 1.
- Theodosius I. imperator (379—395) 841, 10.
- Theodosius presbyter 81, 15.
- Theodotus protospatharius et stratigus 478, 15.
- Theodulfus episcopus de monasterio Laubicus 73, 5.
- Theofanius v. Theophanius.
- Theofarius v. Theophanius.
- Theofilactus v. Theophilactus.
- Theopemptus presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Eusebii 71, 1.
- Theoparius v. Theophanius.
- Theophanius, Theofanius, Theofarius, Theoparius episcopus Silvacandidae (743—745) 22, 5. 23, 1; cf. 25, 35. 27, 15.
- Theophanius notarius regionarius et saccellarius 41, 5. 25.
- Theophanius presbyter s. Romanae ecclesiae tituli ss. Quattuor coronatorum 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 25. 30.
- Theophi(lus?) presbyter 81, 10.
- Theophilactus archidiaconus 27, 1.
- (Theophilactus), Theophylactus episcopus Tudertinus (?) (787, 794) 110, 10.
- Theophilactus, Theofilactus, Theophilus, Thephylactus presbyter 26, 1; cf. 27, 40.
- Theophilactus presbyter 81, 15.
- Theophilus v. Theophilactus.
- Theophilus Michaelis II. imperatoris filius 475, 30. 521, 45. 523, 20.
- Theophilus presbyter s. Romanae ecclesiae tituli s. Sabinae 70, 20.
- Theopo 791, 1.
- Theopolis ('Prusa' in Bithynia?): Anastasius episcopus 517, 5.
- Theotgerus abbas Herriedensis 604, 15.
- Theotgrinus episcopus Halberstadensis († 840) 604, 5.
- Theoto vir spectabilis 585, 1. 587, 30.
- Thephylactus v. Theophilactus.
- Thessalonica 477, 10.
- Theudoricus v. Theodericus.
- Theutmarus 682, 25.
- Thiotisca (opp.: Romana) lingua rustica 288, 25.
- Thomas episcopus Florentinus (743) 23, 1; cf. 25, 10. 27, 15.
- Thomas rebellis 476, 5. 20. 477, 20. 30. 478, 15.
- s. Thomas 791, 5. 10.
- Thracia 477, 1. 10. 20.
- Threbae v. Trebe.
- Tiberius episcopus Albanensis (?) 24, 30.
- Tiberius episcopus Ariminensis (769) 76, 5. 81, 10.
- Tibortinus v. Tiburtinus.
- Tibrillo (non inveni) 691, 5.
- Tiburtinus, Tibortinus, Tyburtinus, a, um ('Tivoli'): T. civitas 75, 25; Grosus episcopus (?) 25, 40. 26, 30; Iohannes episcopus 24, 1. 69, 25; cf. 25, 40. 26, 40; Theodosius episcopus 75, 25. 77, 40. 81, 1.
- Ticinensis v. Papiensis.
- Ticinum v. Papia.
- Tigrinus episcopus Anconitanus (826) 562, 1.
- Tilpinus episcopus Remensis (753—800) 75, 10. 80, 10.
- Toletanus, Tolitanus, a, um ('Toledo'): T. concilium 719, 10; Elipandus archiepiscopus 111, 10. 122, 40. 123, 1. 131, 5. 30. 140, 35. 158, 1. 165, 20; Eugenius archiepiscopus 113, 10. 117, 20; Hildefonsus archiepiscopus 111, 30. 113, 10. 117, 25. 145, 35; Iulianus archiepiscopus 111, 30. 113, 10.
- Tolitanus v. Toletanus.
- Tolosa ('Toulouse') 597, 1; v. Tolosanus.
- Tolosanus, a, um ('Toulouse'): T. sedes 830, 10; T. urbs 601, 15; Arricho episcopus 830, 10.
- Torcanensis v. Tuscanensis.
- Torenorum urbs v. Turonis.
- Toroanensis v. Morinorum episcopus.
- Toronis v. Turonis.
- Tosonisvallem ('Toussonval en pays de Chambly, dép. Oise' vel 'Tousson, arr. Fontainebleau, dép. Seine-et-Marne') 691, 15. 30. 693, 15.
- Toto 84, 1. 5. 20.
- Traebae v. Trebe.
- Traepae v. Trebe.
- Traiectensis ('Utrecht'): Fridericus episcopus 604, 5. 10.
- Trebe, T. civitas, Traebae, Traepae, Threbae ('Trevi')? 75, 30. 81, 5; v. Trebianus, Tribensis, Trivensis.
- (Trebianus, 'Trevi')?: Grisu episcopus 23, 1; cf. 25, 45. 26, 30; Valerianus episcopus 75, 30. 81, 5; v. Trebe, Tribensis, Trivensis.
- Trescasae ('Trochères, cant. Mirebeau, dép. Côte-d'Or') 681, 30.
- Tres Tabernae civitas ('Tre Taberne') 76, 25. 81, 1; Leoninus episcopus 562, 5; Parvus episcopus 70, 1; Pinius episcopus 75, 25. 81, 1.
- Treverenensis ('Trier'): Deormarus episcopus (?) 62, 25. 63, 1; Hetti archiepiscopus 597, 1. 600, 35. 604, 1. 702, 5. 703, 5. 768, 15. 793, 10. 15. 794, 35. 804, 30. 805, 1. 808, 20. 812, 20.
- Treveris ('Trier') 812, 25; v. Treverenensis.
- Trewardus episcopus Cameracensis (ca. 730—752) 49, 1.
- Tribensis ('Trevi'): Paulus episcopus 561, 10; v. Trebe, Trebianus, Trivensis.
- Tribum (?) 790, 1; cf. 790, 20.
- Tricacensis v. Tricassinus.
- Tricassinus, Tricacensis ('Troyes'): Adalbertus episcopus 850, 15; Helias episcopus 605, 25. 606, 10.
- Tricina (non inveni) 693, 20.
- Tridentinus ('Trient'): Flaminius episcopus 588, 15; Heimbertus episcopus 585, 10.
- Trimlido (non inveni) 693, 15.
- Trimlidum (non inveni) 692, 15.
- Trivensis ('Trevi')?: Euthinius episcopus 70, 25; cf. 70, 35. 45; v. Trebe, Trebianus, Tribensis.
- Trivernensis (Tifernum Tiberinum, 'Città di Castello'): Bonifacius episcopus 70, 1.
- Troandus comes 847, 1.
- Truttarius episcopus Namnetensis (832) 694, 20; cf. 694, 35. 40.
- Tudertinus (Todensis, 'Todi'): Iffo episcopus 24, 1; cf. 25, 45. 26, 30; Iohannes episcopus 562, 5; Nicolaus episcopus (?) 25, 45; Theophilactus episcopus (?) 110, 10.
- Tullensis, e ('Toul'): T. ecclesia 782, 25; Frotharius episcopus 604, 5. 703, 10. 782, 25. 783, 35. 793, 15. 20. 794, 35. 804, 30. 805, 5. 809, 1; Iacob episcopus 63, 1.
- Tullum ('Toul') 783, 40; v. Tullensis.

Tungrensis v. Leodiensis.
 Tungriensis v. Leodiensis.
 Tungris civitas ('Tongern') 73, 5; v. Leodiensis.
 Tunino (non inveni) 693, 15, 20.
 Turci 855, 20; cf. 854, 5.
 Turibius episcopus Asturiensis (ca. 444) 777, 15.
 Turibius episcopus Cenomannicus 846, 1.
 Turonensis, Toronensis, e, Turonicus, a, um ('Tours'): T. civitas 75, 5; T. concilium 299, 15. 301, 30. 302, 1; v. 302—306; T. conventus 298, 15. 300. 301, 1. 5.; T. diocesis 608, 40; T. iter 282, 25; Albinus abbas 171, 20. 204, 10. 221, 20. 25; Amalricus archiepiscopus 813, 25. 857, 25; Eusebius episcopus 73, 10. 15; Gaviennus episcopus 75, 5. 80, 5; Lantramnus archiepiscopus 597, 1. 600, 35. 605, 20. 606, 1. 703, 5; Meusebius episcopus 63, 1.
 Turonis, Toronis, Torenorum urbs, Turonum ('Tours') 73, 15. 75, 5. 80, 5. 245, 10. 20. 246, 15. 282, 20. 286, 25. 306, 10; v. Turonensis.
 Turonum v. Turonis.
 Tuscania ('Toscanella') 80, 10; v. Tuscanensis.
 Tuscanensis, Torcanensis ('Toscanella'): Aurinandus episcopus 75, 20. 80, 10; Godemundus episcopus 562, 1.
 Tuscia 75, 15. 78, 25. 87, 1.
 Tyberius diaconus et oconomus ecclesiae Gradensis 588, 5. 20. 589, 10.
 Tyborniensis ('Tibern' in Carinthia): Leonianus episcopus 588, 10. 15.
 Tyburtinus v. Tiburtinus.

U.

Ucetinensis ('Uzès'): Arimundus episcopus 830, 15.
 Udalricus episcopus Basiliensis (823—ca. 835) 604, 10.
 Ulmicio ('Ormesson, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 691, 5. 693, 20.
 Undricus v. Unricus.
 Unricus, Undricus comes 860, 10. 20.
 Unricus diaconus 682, 20.
 (Urbinas), Orbinas ('Urbino'): Maurianus episcopus 563, 1; Maurinus episcopus 76, 5. 81, 10.
 Urbinum civitas, Orbinium ('Urbino') 76, 5. 81, 10; v. Urbinas.
 Urgellitanus v. Orgellitanus.
 Urolf, Urulfus abbas 215, 10. 219, 5. 234, 15.
 Ursio episcopus Viennensis (794—ca. 796) 167, 5.
 Ursus 197, 5.
 Ursus presbyter 563, 5.
 Urulfus v. Urolf.
 Uticum ('St. Evroult'): Ragingarius abbas de Utico 73, 20.
 Utto abbas Ilminensis(?) 97, 1.
 Utto abbas Methemensis(?) 97, 1.

Uu- v. etiam Vu-, W-.
 Uualdo abbas de s. Iohanne 73, 20.
 Uuasco: Richerius sive Uuasco diaconus 63, 10.
 Uuidradus abbas de s. Columba 73, 20.
 Uuilearius v. Vulcarius.
 Uuilliteas, Uuillitrias v. Villeternus.
 Uuillibaldus episcopus de monasterio Achistadi 73, 10.
 Uuilliharius episcopus de monasterio s. Maurici 73, 5.
 Uuilliteas v. Villeternus.
 Uuillitrias v. Villeternus.
 Uuirdunis civitas ('Verdun') 73, 10; v. Virdunensis.
 Uuirziaburgo civitas ('Würzburg') 73, 5; v. Wirziburgensis.
 Uuithleus abbas de Funtanellas 73, 15.
 Uuitmarus abbas de Centula 73, 15.
 Uulpharius archiepiscopus Remensis (808—816) 254, 5.

V.

Vadus Francorum 163, 40. 214, 5; v. Franconofurd.
 Vala v. Walanus.
 Valens v. Venantius.
 Valentinianus III. imperator (425—455) 841, 5.
 Valentinus archidiaconus 563, 10.
 Valentinus presbyter 75, 15.
 Valentinus, a, um ('Valence'): V. sedes 830, 20; Ado episcopus 703, 20. 793, 15. 20. 794, 40. 804, 30. 805, 5. 809, 1; Bonitus episcopus 830, 20.
 Valeranus episcopus Trebianus (769) 75, 30. 81, 5.
 Valerinus episcopus Sutrinus (826) 561, 5.
 Valerius archiepiscopus Ravennas (798) 202, 15; cf. 202, 35.
 Valipertus episcopus Orbetanus (826) 561, 5.
 . . . riae Vallis (non inveni) 692, 5; cf. fortasse Britnevallis.
 Vallis Verona ('Véronnes - les - Petites, cant. Selongey, dép. Côte-d'Or') 682, 1.
 Vanicolas (non inveni) 692, 5.
 s. Vedastus: monasterium s. Vedasti ('St. Vaast') 697, 35. 698, 20.
 Vellavensis ('Le - Puy - en - Velay'): Arduinus episcopus 857, 25.
 Velliternensis v. Villeternus.
 Venantius, Valens episcopus Praenestinus (743—745) 23, 1. 37, 30. 40, 40. 42, 15. 43, 30; cf. 25, 30. 27, 15.
 Venecia v. Venetia.
 Venerius patriarcha Gradensis (ca. 826—844?) 584, 15. 587, 30. 588, 5.
 Venetia, Venecia ('Venedig') 478, 20. 585, 10. 588, 20; Fortunatus archiepiscopus 478, 20.
 Venetiensis ('Vannes'): Raganarius episcopus (?) 703, 15.

Verabulpus, Berohelpus episcopus Wirziburgensis († 800) 75, 10. 80, 10.
 Vercellensis ('Vercelli'): Autericus episcopus 585, 5.
 (Verdensis, 'Verden'): Harud episcopus 604, 5.
 Verendarius episcopus Curiensis (ca. 845) 815, 20.
 Vereprecht diaconus (?) 217, 25.
 Vermeria ('Verberie, arr. Senlis, dép. Oise') 55, 1.
 Vernus ('Ver, arr. Senlis, dép. Oise') 54, 1.
 Veronensis ('Verona'): Rataldus episcopus 585, 10. 846, 15.
 Verulanus ('Veroli'): Martinus episcopus 23, 1; cf. 26, 1. 45.
 Vesontiensis v. Bisuntinensis.
 Vetfania civitas 41, 30.
 Vethorica ('Bourges') 80, 5. 10; v. Bithurica.
 Vicentinus ('Vicenza'): Franco episcopus 585, 10.
 Victurius episcopus Cenomannicus (451—490) 839, 1.
 Vicuiulensis ('Aire'): Asinarius episcopus 830, 25.
 Viennensis, e ('Vienne'): V. ecclesia 167, 10; Bernardus archiepiscopus 597, 1. 601, 15. 682, 30. 850, 5; Ursio episcopus 167, 5.
 Vigilantius 496, 25. 546, 25.
 Vigilius episcopus Scaravasiensis (579) 588, 15. 20.
 Vigulus episcopus Pataviensis (579) 588, 10. 15; cf. 588, 35.
 Villapieta ('Villegint, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 692, 1. 15.
 Villare ('Villiers - le - Mahieu, arr. Rambouillet, dép. Seine-et-Oise') 691, 1. 15. 692, 10.
 Villerolo ('Villeron, arr. Pontoise, dép. Seine-et-Oise') 691, 1.
 Villeternus, Belliternensis, Bellitria, Uuilliteas, Uuillitrias, Velliternensis, Villitrias ('Veletri'): B. civitas 76, 1; Cidonatus episcopus 76, 1. 81, 10; Gratianus episcopus 69, 30; Gratosus episcopus 37, 30. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 44, 5; cf. 26, 5; Gregorius episcopus 561, 1; Grossus episcopus 24, 1; cf. 26, 1. 30; Iffo episcopus (?) 26, 5. 35.
 Villitria ('Veletri') 81, 10; v. Villeternus.
 Villitrias v. Villeternus.
 Vincensiensis ('Vence'): Liutadus episcopus 813, 15. 20.
 Vindemius episcopus Cessensis (579) 588, 10. 15.
 Virdunensis ('Verdun'): Madalfeus episcopus 73, 10; Hildi episcopus 604, 5. 703, 15. 850, 20; Petrus episcopus 167, 15; v. Uuirdunis.
 Virgilius episcopus Salisburgensis († 784) 97, 1.
 Vitalianus episcopus Auximensis (743) 22, 5; cf. 24, 35. 27, 20.

- Vitalis *episcopus Comacensis* (827) 585, 1. 5.
 s. Vitalis: Christophorus *presbyter* s. *Romanæ ecclesiæ tituli* s. Vitalis 71, 5.
 Vitaus *chorepiscopus* et *vicarius Theoderici episcopi Cameracensis* 809, 20. 810, 10.
 Vitriaco (*non inveni*) 690, 15.
 Volda ('*Fulda*') 807, 25; cf. s. Bonifatii monasterium, Fuldensis.
 (Volterranus), Bolutarensis ('*Volterra*'): Petrus *episcopus* 562, 5.
 Vulcarius, Vulecharius, Unilcarius *archiepiscopus Senonensis* (769—ca. 778) 75, 5. 80, 5. 82, 15.
 Vulecharius v. Vulcarius.
 Vulfegarius *episcopus Biterrensis* (788, 791) 829, 20. 831, 1.
 Vulfinus *episcopus sedis ignotæ* 703, 10.
 Vulfrannus, Uulfrannus, Vulfrannus, Bulferamus *episcopus Meldensis* (757—769) 62, 20. 73, 1. 75, 5. 80, 5.
 Vulfrannus v. Vulfrannus.
- W.**
- Walafridus *diaconus* 850, 20.
 Walahus *abbas Corbeiensis* (†836) 468, 30.
 Walannus, Vala *episcopus Teatinensis* (?) 563, 20.
 Waldgoz *episcopus Leodiensis* (810—831) 604, 5.
 Waldricus, Waltrih, Walrich, Balreich, Widrich *episcopus Patariensis* (ca. 805) 215, 5. 217, 5. 20. 219, 5. 231, 20.
 Walfericus *episcopus sedis ignotæ* 815, 20.
 Walocarius *episcopus sedis ignotæ* 703, 10.
 Walrich v. Waldricus.
 Waltrih v. Waldricus.
 Wanilo *presbyter* 682, 20.
 Wappincensis ('*Gap*'): Donadeus *episcopus* 830, 10. 15.
 Waringarius *abbas* 847, 5.
 Warinus *comes* 846, 20.
 Warmacensis v. Wormatiensis.
 Warmatia v. Wormatia.
 Wasconemvilla v. Wasconevalle.
- Wasconevalle, Wasconemvilla ('*Garsanneau, arr. Étampes, dép. Seine-et-Oise*') 690, 15. 691, 15. 692, 10.
 Wawaria v. Baioaria.
 Wegenhard v. Meginhardus.
 Wenedurius v. Winedurius.
 Wenilo v. Guenilo.
 Widrich v. Waldricus.
 Wiladus *episcopus Constantiensis* (829—835) 605, 25. 606, 10. 703, 20. 846, 20.
 Wiliricus, Williricus *episcopus Bremensis* (804/5—838) 604, 5. 846, 15.
 Willabaldus *episcopus Eistetensis* († post 786) 2, 15.
 Williricus v. Wiliricus.
 Winedurius, Wenedurius *episcopus Helenensis* (788, 791) 829, 15. 830, 20.
 Winibertus *abbas Schutteranus* 604, 10.
 Winitharius *abbas Callicensis* 682, 15.
 Winitmarus *vassus dominicus* 847, 15.
 Wintanus *episcopus Buraburgensis* (741—ca. 786?) 2, 15.
 Wirsburgo *civitas* ('*Würzburg*') 75, 10. 76, 10; v. Wirzburgensis.
 Wirzburgensis v. Wirzburgensis.
 Wirzburgensis, Wirzburgensis, Herbipolensis ('*Würzburg*'): Burghardus *episcopus* 2, 15. 49, 1; Megingozus *episcopus* 62, 25. 73, 5; Verabulpus *episcopus* 75, 10. 80, 10; Wolfgarius *episcopus* 604, 5.
 Witbaldus *vassus dominicus* 847, 15.
 Witeringus *episcopus Nemausensis* (788, 791) 829, 15. 830, 15.
 Witgarius *episcopus Taurinensis* (832) 694, 15.
 Wittildus *diaconus* 221, 5.
 Wittiricus *clericus* 221, 5.
 Wolchanhart *abbas Bergensis* 97, 1. 234, 15 (?).
 Wolfdieggi *diaconus* 215, 10.
 Wolfdiegi v. Wolfdregi.
 Wolfdorekht v. Wolfdregi.
 Wolfdregi, Wolfdiegi, Wolfddrecht, Wolfdorekht, Wolfdretus *abbas Cremonifanensis* 215, 10. 217, 10. 25. 219, 10. 234, 15.
 Wolfdretus v. Wolfdregi.
- Wolff, Wolffsipff, Wolfsipus *abbas Altahæ inferioris* 217, 5. 20. 219, 5.
 Wolfddrecht, Wolfddretus *diaconus* 217, 10. 219, 10.
 Wolfddrecht v. Wolfdregi.
 Wolfddretus v. Wolfddrecht.
 Wolffsipff v. Wolff.
 Wolfgarius *episcopus Wirzburgensis* (810?—832) 604, 5.
 Wolfgrinius *chorepiscopus* 604, 10.
 Wolpheri *cappellanus presbyter* 231, 20.
 Wolfleoz *episcopus Constantiensis* (†835?) 604, 5.
 Wolfsipus v. Wolff.
 Wolperht *abbas Altahæ inferioris* 97, 1.
 Wormacensis v. Wormatiensis.
 Wormacia v. Wormatia.
 Wormatia, Wormacia, Warmatia ('*Worms*') 791, 25. 821, 5. 25.
 Wormatiensis, Warmacensis, e ('*Worms*'): W. *civitas* 75, 10. 76, 10; W. *concilium* 821, 30; Bernharius *episcopus* 235, 5. 240, 20. 259, 5; Folenicus *episcopus* 604, 5; Hermenbertus *episcopus* 75, 10. 80, 10; Samuhel *episcopus* 793, 15. 20. 794, 40. 804, 30. 805, 5. 808, 25.
 Wormgoi ('*Wargau*') 232, 10.
- Y.**
- Yffo v. Iffo.
 Ymilia v. Aemilia.
 Yppolitus *episcopus de monasterio Eogendi* 73, 10.
- Z.**
- Zaccho v. Zacco.
 Zacco, Zacho, Zaccho *monachus, qui quondam abbas, abbas, vicarius abbas* 231. 232, 1. 5.
 Zacharias *papa* (741—752) 5, 5. 25, 10, 1. 11, 35. 19, 1. 28, 1. 36, 25. 38, 5. 20. 40—43. 49, 5. 89, 10.
 Zacharie (?) 63, 10.
 Zacho v. Zacco.
 Zezinhusir ('*Etzenhausen*') 232, 10.
 Zmaragdus v. Smaragdus.
 Zosimus *papa* (417—418) 167, 10. 208, 30.

IX.

INDEX VERBORUM ET RERUM.

Ab hoc indice, item totum tomum comprehendente, seclusi sunt praeter verba sententiasque biblica omnes loci aliunde velut ex patribus ecclesiasticis sim. deprompti, quorum tabulam supra p. 888—907 invenies. — Maior numerus paginam, minor quinas lineas indicat.

a.

abba v. abbas.

abbas, abba 35, 5. 47, 30. 60, 20. 61, 20. 63, 1. 72, 30. 73, 15. 20. 96, 30. 97, 1. 5. 104, 25. 109, 1. 5. 166, 35. 168, 1. 10. 169, 10. 204, 10. 207, 20. 213, 15. 214, 20. 215, 5. 10. 221, 20. 231—233. 234, 15. 240, 20. 250, 20. 259, 5. 264, 1. 267, 10. 273, 10. 274, 10. 275, 25. 35. 276, 35. 286, 25. 591, 20. 603, 20. 25. 604, 10. 20. 605, 1. 626, 30. 635, 30. 636, 5. 682, 15. 30. 685, 1. 688, 30. 693, 20. 808, 15. 20. 809, 1. 811, 10. 826, 15. 836, 15. 837, 1. 838, 1. 10. 844. 845. 847, 5. 10. 848, 5. 10. 851, 5. 856, 20. 35. 859, 5. 10; a. canonicorum, canonicus 594, 1. 636, 10. 676, 10. 710, 35; a. conprovincialis 233, 15; a., qui non est episcopus 72, 35; a. legitimus 34, 15; a. monasticus, regularis 594, 10. 676, 10; a. proprius 105, 1; a. religiosus 684, 15; a. venerabilis 65, 15. 684, 20. 820, 20. 859, 20; abbates decimas deferri faciant 277, 25; a. ostem non faciant 34, 15; a. pauperes ad mensam habeant 255, 20; a. regulariter vivant 58, 1; cf. 94, 10; a. res ecclesiae non dividant 211, 35; cf. 68, 10; a. res nobilium, tributum non attrahant 209, 5. 211, 10. 214, 30; a. res pauperum non emant 262, 10; a. vicedominos etc. habeant 267, 15; abbates et canonici 267, 1. 5. 289, 30. 35. 304, 20. 306, 20. 636. 676. 710, 35—711, 10; a. et monachi 7, 1. 62, 15. 168, 5—15. 211, 1. 212, 30. 255, 1. 256, 5. 259, 30. 263, 20. 264, 5. 278, 5. 290, 5. 298, 5. 578, 10. 15. 592, 1. 676. 693, 5. 694, 1. 711, 10—20. 853, 5. 856, 30; consecrare abbatem 820, 15; constituere a. 578, 10; corrigere a. 592, 5; creare, eligere a. 62, 1. 168, 10. 591, 20. 25. 851, 5. 10. 20; interpellare a. 604, 15; ordinare a. 557, 30; sepelire a. 272, 20. 296, 20; tondere a. 212, 25. abbatia 196, 25. 691, 10. 846, 10. 856, 35. abbatissa 58, 1. 109, 5. 171, 1. 194, 10. 210, 25. 30. 213, 5. 284, 5. 10. 290, 10. 35. 298, 5. 557, 20. 626, 30. 638,

15. 20. 30. 677, 15; a. et sanctionales, quae se canonicas vocant 171, 1. 284, 15—285, 20. 313, 35. 442—454. 461, 25. 676, 10. 15.

abdicare: a. codices paenitentiales 635, 1; a. imagines 481, 20.

abdicere 574, 1; a. de ecclesia 479, 20; a. de ministerio 272, 15.

abiectione 812, 15.

abigere 856, 35.

abitus v. habitus.

ablatio holocaustorum etc. 752, 1.

abnegare canones ecclesiarum 40, 5.

abolere 277, 15. 20; a. codicillos penitentiales 633, 10; a. imagines 481, 10. 483, 40. 484, 1. 25.

abrenuntiare: a. diabolo etc. 616, 1. 30. 40; a. pompis satanae 506, 25; a. saeculo 275, 15.

abrenuntiatio 616, 5. 30.

abscindere ferro 849, 15.

abscondere 451, 30; a. rem furtivam 101, 5. — absconse paenitere 256, 20.

absconse v. abscondere.

absentia 839, 10. 40. 842, 15; a. episcopi 569, 5. 570, 1; a. presbyterorum 672, 10; a. sacerdotum 631, 30.

absolute v. absolvere.

absolutio spontanea 797, 25.

absolvere 603, 20; a. canonicis 803, 35; a. episcopum 792, 35. 804, 20. 25. — absolute ordinare 39, 30. 35. 169, 15.

abstergere facinora oratione 580, 10.

abstinentia 289, 20; a. spiritalis 280, 25.

abstinere 289, 20. 293, 5; a. a carne 208, 5. 10. 214, 30. 269, 15; a. se de carne quadrupedia 211, 1; a. a coitu uxorum pregnantium 671, 5; a. a femina 574, 10; a. a fornicatione 198, 30; a. ab illecebris 276, 1; a. se ab illicitis 636, 20; a. a lucris turpibus 275, 10. 298, 10; a. a negotiis saecularibus 264, 15. 298, 10. 302, 25; a. a nuptiis illicitis 210, 20; a. ab opere carnali 194, 25; cf.

283, 10; a. ab opere servili 270, 15; a. se ab operibus ruralibus 643, 30; a. ab usuris 275, 10; a. a verbis otiosis 291, 30; a. a vino 208, 5. 10. 214, 30; a. se a voluptatibus mundi 263, 5.

abstrahere 271, 1. 749, 25. 831, 20; a. decimas, nonas 292, 30. 35; a. res ecclesiae 257, 5. 10; a. victum etc. 290, 10.

abundantia 166, 15.

accedere: a. ad baptismum 648, 30; a. ad communionem 594, 20; a. ad convivium laicorum, ad iudicia saecularia 210, 20; a. ad ministerium Christi 557, 1; a. ad ordinem sacrum 211, 15; a. ad testimonium 291, 5.

accendere: a. lucernas 479, 15; a. lumen 210, 15.

acceptio: a. chrismatis 707, 20; a. communionis 712, 10; a. munerum 472, 10. 671, 10; a. personarum 280, 10. 15. 400, 25. 446, 25. 30. 455, 1.

acceptor 3, 15. 34, 20. 47, 20; v. accipiter.

accessio 591, 1. 618, 25.

accessus 454, 5. 681, 25; a. ad altare 639, 15; a. ad monasteria sanctorum in monasteriis puellaribus 640, 1. 30.

accipere: a. annonam 400, 15; a. baptismum 712, 5; a. chrisma 277, 10; a. cibum 400, 1. 15. 25. 446, 20—30; a. claves 418, 5; a. consilium 283, 1; a. denarios novos 166, 30; a. duplum, triplum usufructuario 293, 25; a. fenus 707, 20; a. hereditatem in beneficium 293, 30. 35; a. investituram 827, 20; a. libras panis 401, 5. 10. 447, 5; a. libras vini 401, 10—20; a. mandatum regis 855, 30; a. munera, munus 278, 1. 291, 10; a. munera pro iudicio 296, 1; a. munera pro ordinatione sacerdotii 359, 35; a. munus pro placito 257, 10; a. mutuum 646, 10; a. noticiam 849, 40. 850, 1; a. oblationes elemosinarum

- 448, 1; a. occasionem 461, 35. 462, 1; a. panem 401, 1; a. personas 278, 1; a. precariam 293, 25. 844, 5. 10. 845, 5; a. potum 401, 1. 446, 20. 25; a. res 275, 25; a. res ecclesiae 748, 20; a. stipendia ecclesiae, ecclesiastica 399, 20. 403, 25. 446, 25. 447, 1; a. stipendia necessaria 399, 5; a. subsidium temporale 397, 25; a. sumptus 276, 30; a. sumptus ecclesiasticos 399, 30; a. testes falsos 296, 1; a. tributa 283, 35; a. usuras 360, 25; a. uxorem 557, 30; a. velamen sacrum 290, 15; a. vestitum 289, 25; a. victum 289, 25. 400, 5; a. wadia 305, 30; a. wadios 277, 15. 299, 30.
- accipiter 276, 5; *v.* acceptor.
- acclamare, adclamare 313, 20. 826, 5; a. publiciter in palatio 839, 35.
- acclamatio 811, 5.
- accola 681, 25.
- accolitus 320, 15.
- accuratio vestium superfluarum 639, 15.
- accusare 167, 1. 603, 25. 807, 25; a. de crimine 802, 40; a. de reatu 96, 1; a. episcopos 170, 1. 718, 10. 15; a. maiores natu 170, 1.
- accusator 96, 1. 167, 1. 170, 5. 718, 15. 20.
- acoephalus 267, 5.
- acquirere *v.* adquirere.
- acta 58, 25; a. sinodalia 43, 20.
- actio: a. illicita 631, 15; a. terrena 630, 25. 639, 1. — actio = *causa*, 'Prozess' 851, 25; a. ecclesiastica 575, 15. 20; a. propria 575, 20. — actio = *sessio*: a. concilii 85, 30; a. synodi 86, 15. 87, 10. 203, 10. 25. 204, 15. 259, 10. 260, 25. — actio = *pars missae* 786, 5.
- actualis vita 673, 15.
- actus 288, 5. 290, 10. 403, 20. 405, 5. 448, 5. 450, 5. 607, 35. 846, 1; a. illicitus 420, 20. 630, 30. 678, 25.
- adalscalhae 95, 1.
- adaugere 4, 10. 211, 20.
- addicere 646, 15; a. ecclesiam tuicioni regie 855, 25.
- adducere pueros ad episcopum 817, 1.
- adeps 690, 10.
- adferre, afferre 267, 20; a. canones 849, 15; a. praecepta 851, 20; a. regulam 849, 10; a. traditionem *etc.* 848, 10. 15.
- adfinitas: a. propinquitatum 279, 1; a. sanguinis propinqui 191, 25.
- adfectio, afflictio 281, 1. 644, 1. 5. 646, 15; a. continua ieiuniorum 411, 25.
- adfigere, affligere pauperes 645, 35. 672, 5.
- adgravare pauperes 645, 10.
- (adgredi), aggredi imperatorem 689, 35.
- adgregare, aggregare 82, 1. 84, 20; a. antistites 131, 1; a. clericos ex familia ecclesiae 399, 10. 15; a. col-
legium sacerdotale 20, 1; a. concilium, synodum 38, 10. 41, 20. 458, 15. 20; a. conventum sacrum 458, 20; a. pauperes 707, 10.
- adhaerere: a. imperatori 812, 1; a. parochiae 829, 25.
- adhibere: a. sibi consensum habitantium 570, 20. 571, 5; a. testes 624, 5.
- adiacentiae 681, 20.
- adimplere: a. admonitionem 676, 20; a. capitula 673, 1; a. ministerium 557, 1; a. missam 785, 10; a. rationem 843, 1.
- adinventio 641, 30. 645, 30. 35. 676, 5. 730, 10; a. usurarum 645, 25; a. violenta 797, 30.
- adipisci: a. ecclesiam per pretium 288, 15; a. honorem sacerdotalem 518, 15.
- adire: a. basilicas 672, 20. 25; a. ecclesiam 300, 1; a. imperatorem 267, 25. 304, 25. 366, 25. 30; *cf.* 461, 25. 30. 689, 20; a. loca dicata Deo 671, 5. 10; a. monasterium puellarum, sanctimonialium 640, 5. 20. 35; a. palatium 675, 15; a. placita saecularia 264, 1. 302, 20; a. praesentiam episcopi 783, 5. 10; a. Romam 194, 10; a. Romam, Turonum 282, 20.
- aditus 194, 1. 290, 25. 398, 25. 446, 15.
- adiuracio 84, 5.
- adiurare 84, 15.
- adiutor 213, 25. 601, 1. 677, 15. 678, 15. 795, 30.
- adiutorium 35, 5. 260, 15. 278, 20. 300, 15. 534, 10. 30. 595, 10. 791, 5. 844, 10; a. exercitus 7, 10; a. populi 3, 20; a. regni 680, 15.
- adiuvare 271, 10; a. ecclesias 297, 1; a. se 293, 30. 35.
- (adlocutio), allocutio 784, 15.
- adloqui, alloqui 809, 15. 810, 20.
- adminiculum 209, 15. 277, 35. 454, 10; a. fratrum 417, 15; a. (imperatoris) 680, 10; a. praelatorum 284, 5.
- administrare 454, 30. 653, 5; a. alimenta 447, 30; a. fructus 444, 30; a. indumenta sacerdotalia 639, 20; a. necessaria 416, 20; a. res ecclesiasticas 624, 30; a. stipendia 416, 1. 447, 20; a. subsidia temporalia 711, 10; a. sumptus ecclesiasticos 313, 15.
- administratio, amministratio 415, 20. 471, 25. 770, 30; a. fidelis 454, 30; a. infidelis, neglegens 448, 20; a. loci 58, 1.
- administratrices ecclesiarum 638, 10.
- admissum *v.* admittere.
- admittere 290, 30; a. in numero canonicorum 400, 25; a. clericos 571, 1. 15; a. in collegio fratrum 415, 5; a. in collegio sanctimonialium 444, 20; a. in congregatione 399, 10. 20. 445, 1. 5; a. in monasteriis 444, 1. 5; a. testes falsos 302, 15; a. ad testimonium 291, 5. — admittere = *committere*: a. crimen 412, 5; a. culpam criminalem 412, 5; a. peccatum 702, 30. —
admissum 403, 25. 685, 10; ammissa = *admissa* 750, 1.
- admonere, ammonere 14, 5. 207, 20. 260, 15. 270, 15. 271, 15. 286, 25. 289, 25. 292, 15. 296, 10. 411, 10. 415, 10. 450, 10. 15. 452, 15. 462, 20. 463, 5. 20. 471, 5. 522, 30. 523, 25. 533, 5. 557, 35. 558, 5. 15. 572, 15. 577, 10. 621, 15. 627, 1. 632, 15. 639, 5. 668, 15. 670, 1. 672, 15. 675, 30. 677, 5. 15. 678, 20. 705, 15. 25. 723, 25; a. comites 291, 5; a. conventum sanctum 312, 20. 25; a. dominos subditorum 293, 15; a. excellentiam (imperatoris) 706, 15; a. feminas nobiles 639, 1; a. fideles 291, 25. 672, 10. 674, 1; a. gregem 200, 15; a. iudices 200, 5. 276, 10. 291, 5; a. magnitudinem (regis) 730, 5; a. pastores ecclesiarum 667, 20; a. plebem 274, 30; a. plebes parochiae 612, 35; a. plebes subiectas 669, 5; a. populum 271, 20. 292, 10. 582, 1; a. praelatas monasteriorum 713, 20. 25; a. presbyteros 200, 25. 289, 5. 568, 15; a. sacerdotes 286, 15. 20; a. subiectos 255, 5; a. successores apostolorum 684, 1; a. suffraganeos 250, 25. 294, 25. 30. 595, 25. — admonita doctorum 568, 10.
- admonitio, ammonitio 19, 10. 21, 5. 31, 1. 163, 10. 171, 20. 208, 20. 277, 20. 287, 1. 288, 25. 305, 5. 312, 35. 313, 1. 30. 411, 10. 30. 418, 15. 450, 10. 25. 458, 35. 463, 5. 534, 35. 669, 15. 676, 20. 25. 678, 25. 684, 20. 706, 15. 723, 25. 784, 15; a. apostolica 129, 40. 558, 30; a. (archiepiscopi) 463, 10; a. episcopi 572, 15; a. (imperatoris) 463, 25. 483, 10. 684, 5. 723, 25; a. metropolitani *etc.* 574, 5; a. missi 463, 10; a. pontificis 555, 5; a. principis 293, 20. 313, 1. 5. 609, 1. 632, 20; a. sacerdotalis 252, 20. 679, 20; a. sacerdotum 292, 5; a. sancta 261, 10. 262, 5.
- admonitiuncula 284, 10.
- admonitum *v.* admonere.
- adnectere capitulis 706, 30.
- adnichilare 860, 1.
- adnotare 253, 15. 285, 30. 621, 5. 714, 5. 730, 5; a. capitula 274, 10; a. ordinem capitulorum 254, 5; a. per capitula 286, 25; a. capitulatim 609, 1. 668, 15; a. nomina episcoporum 705, 5. 10; a. regulariter professionem 686, 5.
- adnotatio, annotatio 799, 30; a. capitulorum 301, 30; a. publica 796, 30.
- adnullata sedes episcopalis 675, 20.
- adnuntiare 533, 30; a. generaliter 668, 15; a. imperatori *etc.* 599, 25; a. regi 171, 1.
- adolere incensum 478, 40. 479, 15. 20.
- adolescens 413, 1. 420, 35.
- adolescentula, adulescentula 445, 1. 639, 10.
- adobt — *v.* adopt —
- adobtibus *v.* adoptivus.
- adoptio, adobtio carnis, Christi, filii Dei *vel similiter* 111–164. 165, 20.

- 203, 15. 30. 221, 15. 20. 222, 1. 30. 224, 5.
- adoptivus, adoptibus, adoptibus: a. filius 477, 30; a. 111—164. 187, 1; cf. 203, 30. 204, 1. 5. 25.
- adorare 478, 40. 817, 15; a. angelos etc. 497, 20; a. corpora sanctorum etc. 87, 10; a. crucem 87, 20; a. Deum 171, 10; a. imagines 89, 15. 20. 165, 25. 479, 15. 481, 10. 20. 484, 1. 489, 15. 20. 490, 25. 494, 10. 15. 500, 15. 502, 20. 506, 10. 15. 522, 1. 526, 20. 528, 45. 529. 532, 25; a. manufactum 501, 35.
- adoratio 89, 25. 165, 25. 497, 20. 500, 10. 527, 5. 536, 25. 541, 30; a. crucis 506, 10. 15; a. Dei 537, 10; a. imaginum 499, 15. 500, 30. 529, 10. 15. 25. 531, 25; a. superstitiosa imaginum 482, 20.
- adorator imaginum 506, 30.
- adplicare, applicare: a. officii sacris 627, 40; a. usibus ecclesiae 745, 30.
- adprobare, approbare 166, 35. 839, 30. 848, 20; a. legaliter 839, 15; a. scriptis etc. 836, 15; a. religionem monasticam 855, 20; a. strumenta cartarum 848, 15.
- adquirere, acquirere 815, 5; a. per comparationes, per traditiones 170, 15; a. census 282, 25; a. commodum necessarium 266, 20; a. ecclesiam per pretium 255, 35. 305, 10; a. gradum per pretium 255, 35; a. libertatem 672, 30; a. res aliorum 256, 30. 35; a. res ecclesiae in precarium 257, 5. 305, 10; a. res successione hereditaria 623, 30. — si aliqua causa intra sanctas ecclesias contigisset adquirere (*num accidere intelligendum est?*) 207, 30; sed v. *MG. Capit. I*, 431, 45.
- adscribere tempus abstinendi 289, 20.
- adsensus, assensus 707, 20. 718, 25. 857; a. episcopi 809, 20; a. principum 680, 5; a. regis 856, 15.
- adsentire 792, 25. 802, 35.
- adserere, asserere 532, 15. 20.
- adsertio, assertio 221, 15. 292, 15. 530, 30. 706, 10; a. superstitiosa 484, 1.
- adsignare vocabula (in diptitiis) 787, 30. 788, 20.
- adsistere, assistere 100, 10. 799, 30; a. altario 10, 15. 18, 10. 779, 10; a. officio divino 409, 5; a. in modum coronae 131, 1; a. publice 793, 25.
- adspirare ad sedem propriam 812, 5.
- adstare 38, 1. 41, 1. 42, 20. 563, 5. 585, 15. 640, 20. 702, 25. 30. 792, 20. 839, 25. 858, 1.
- adsumere, assumere: a. corpus Christi 558, 1. — assumere capitula de lege Romana 841, 1. — adsumere nomen Domini in iuramento, in vanum 292, 15. 306, 25.
- adsumptio sanctae Mariae 270, 1.
- adnuare, attenuare: a. res ecclesiae 447, 10. 15; a. res pauperum 292, 20.
- adtestatio 278, 10.
- adtollere veritatem 573, 15.
- adtribuere, attribuere 447, 20; a. facultatem rerum 571, 5. 15; a. spatium temporis sufficiens 483, 35.
- adulatio 412, 20; a. popularis 409, 30.
- adulescentula v. adolescentula.
- adulter 3, 5. 7, 5. 671, 5.
- adultera 192, 20—35; a. uxor 193, 20.
- adulteratus presbyter 39, 5.
- adulterina coniux 103, 10.
- adulterium 7, 5. 20. 251, 25. 289, 1.
- adulti pueri 817, 1.
- adunare: a. concilium locale 479, 10. 15; a. ecclesiam 530, 5—15; a. fideles Christianos 477, 1.
- advenire 418, 5. 707, 10; a. pro causa 848, 5; a. ad ministerium 568, 15; a. ad synodum 813, 20.
- adventare 416, 20. 455, 25.
- adventus 418, 5. 533, 25; a. episcopi 588, 1.
- advivere 784, 20. 30.
- advocare 594, 25; a. episcopum 450, 25.
- advocatus 62, 20. 135, 25. 30. 136, 1. 272, 10. 15. 276, 15. 303, 25; a. (abbatis) 232, 20. 264, 5. 839, 20. 35; a. episcopi 167, 5; a. episcopi etc. 575, 15—576, 5.
- aebrietas v. ebrietas.
- aeclesia v. ecclesia.
- aecclesialis v. ecclesialis.
- aeclesiasticus v. ecclesiasticus.
- aeclesia v. ecclesia.
- aedes 484, 25; a. palatinae 722, 25. 30.
- aedicere v. edicere.
- aedicula 641, 25. 672, 15; aediculae, quas usus inolitus capellas appellat 672, 20.
- aedificare, edificare 285, 1; a. altaria 738, 15; a. cenobium monachorum 814, 30; a. domos in honorem Dei 736, 35; a. ecclesias 253, 10; a. fontem sacram 211, 20; a. monasterium 60, 15. 576, 5; a. oratorium 576, 5. — aedificare audientes 199, 30. 409, 30.
- aedificatio 194, 5; a. populi 409, 30.
- aedificium 266, 15. 304, 20; aedificia monasteriorum 266, 25.
- aegritudo, egritudo 13, 10. 615, 10. 20. 795, 10. 801, 35.
- aelemosina v. elemosina.
- aeligere v. eligere.
- aemosina v. elemosina.
- aelymosina v. elemosina.
- aepula v. epula.
- aequalis, e: a. mensura 252, 10. 595, 10; a. pondere 252, 10. 296, 5. — aequaliter: a. accipere cibum, potum 446, 20—30; a. accipere oblationes elemosinarum 448, 1; a. accipere stipendia ecclesiastica 446, 25; a. a. tribuere panem, potum 473, 15.
- aequalitas cibi et potus 400, 25.
- aequitas 400, 20. 412, 20. 442, 20. 446, 25. 651, 35. 652, 5. 659, 30; a. iudicii 654, 30.
- aequus, a, um: a. modius 644, 1. 30; a. pondus 166, 20.
- aër 669, 35.
- aerarium, erarium 757, 15. 824, 15.
- aestas 589, 10.
- aestimatio argenti 233, 20.
- aesus = *esus*: a. carniū 365, 5.
- aetas 58, 20. 189, 15. 241, 5. 285, 20. 410, 5. 411, 20. 25. 412, 10. 445, 30. 450, 15. 20. 451, 5. 455, 1; ante annos pubertatis, id est infra aetatem 192, 20; a. delinquens 410, 10; a. dissimilis, matura, tenera 192, 25; a. inbecillis 614, 20; a. intelligibilis 614, 15. 20. 616, 25; a. lasciva 413, 5; a. legitima 267, 25; cf. 288, 1. 5; a. lubrica 452, 20; a. maior, minor 471, 20; a. propecta 446, 5. 648, 30.
- aeternus, a, um: a. anathema 857, 5; a. immunitas 856, 10. 857, 15.
- affectus carnalis 750, 1.
- afferre v. adferre.
- affirmare 827, 35. 837, 15. 838, 25. 30. 40. 839, 5. 25; a. iureiurando 838, 20.
- afflictio v. afflictio.
- affligere v. affligere.
- ager 277, 25. 630, 25. 741, 10. 744, 20. 30.
- agere 169, 15; a. oboedientiam iniunctam 411, 1. 450, 1; a. paenitentiam 278, 20. 279, 20. 282, 1. 283, 1. 295, 10. 297, 5. 306, 5. — agere officium divinum 414, 10; a. sollemnia missarum 409, 15. — agere causam propriam 276, 15.
- aggredi v. adgredi.
- aggregare v. adgregare.
- agiographus = *hagiographus* 758, 35.
- ahtheid 100, 10.
- alea 264, 25.
- alere: a. familiam 291, 15. 304, 15; a. viduas 456, 1.
- alienare 624, 15. 838, 25; a. ab altare 57, 20; a. a collegio (sacerdotum) 105, 5; a. de hereditate 58, 15; a. a iure ecclesiae 849, 5; a. a patrimonio proprio 103, 10. — alienare se a ministerio suo 653, 5.
- alienatio mentis 276, 5. 10.
- alienigena 476, 20. 477, 20. 25.
- alienus, a, um: a. clericus 200, 30. 363, 20. 364, 5. 369, 15; a. ecclesia 201, 1; a. servus 168, 20. — alienus a corpore et sanguine Iesu 14, 1; a. a propria alode 103, 1; a. a consortio ecclesiastico 192, 30; a. a gratia communionis 192, 20.
- alimentum 411, 15. 447, 30. 450, 10. 454, 25; a. corporale, spiritale 287, 20.
- alimonia pauperum 682, 5.
- allegorica interpretatio 154, 5.
- allocutio v. adlocutio.
- alloqui v. adloqui.

- almitas (*scil. papae*) 522, 30. 534, 25. 35;
a. sanctissima 86, 10.
- almucia 833, 1.
- alodis propria 103, 1.
- altare, altarium 10, 15. 18, 10. 32, 10.
57, 15. 61, 10. 65, 15. 199, 20. 30. 232,
25. 35. 264, 15. 265, 1. 278, 25. 479, 10.
595, 5. 639, 15. 30. 641, 25. 30. 736, 35.
737, 25. 738, 15. 742, 1. 771, 20.
779, 10. 817, 10. 820, 25; a. conse-
cratum 232, 15; a. consecratum ab
episcopo 641, 15. 672, 20; a. sacrum
734, 15. 752, 1; a. sanctum 639, 20.
640, 15. 810, 15.
- altarium *v.* altare.
- altercari 169, 15. 837, 15.
- altercatio 167, 5. 212, 35. 838, 1. 843, 5;
a. inter clericum et laicum 169,
15. 20; a. proluxa 829, 15; a. rei se-
cularis 207, 30.
- amabilis: a. Deo archiepiscopus 82, 15;
a. Deo princeps 684, 20.
- amantissimus chorepiscopus 49, 1.
- amator cultus divini 735, 5. 10.
- amatorium poculum 669, 30.
- ambitio 209, 5. 617, 5. 20. 625, 1. 689, 5;
a. mundialis 625, 5; a. munerum
706, 35. 40; a. rerum 674, 25.
- ambo 367, 5. 10. 809, 15.
- ambulare: a. in civitate *etc.* 12, 15.
13, 5. 31, 5; a. ad principem sum-
mum 200, 5.
- amicicia *v.* amicitia.
- amicitia, amicicia 472, 10. 478, 25.
827, 25.
- amicus 214, 30. 623, 25. 837, 20; a. fidei
bonae 444, 25; a. pacificus 478, 5. 10.
- amissio luminum 687, 5.
- amittere: a. ecclesiam culpa sua
282, 10; a. ecclesiam violenter 799, 25;
a. facultates 278, 5; a. gradum
281, 30. 282, 1. 635, 10. 25. 710, 25;
a. habitum 689, 10; a. hereditatem
262, 1; a. sedem propriam 170, 10;
a. virum 637, 10. 638, 35. 639, 5. 10.
672, 25.
- administratio *v.* administratio.
- ammissa *v.* admittere.
- ammonere *v.* admonere.
- ammonitio *v.* admonitio.
- amor 484, 1. 499, 10. 633, 20.
- amovere 676, 25; a. a ministerio 454, 25.
455, 5; a. ab officio 413, 20.
- ampliare honorem regni *etc.* 842, 5.
- amplificare cultum divinum 766, 5.
- amplitudo parrochiae 471, 25.
- amputare: a. digitos 770, 1; a. manus,
pedes 477, 30.
- anathema 14, 1. 15, 1. 10. 15. 16, 1. 5.
20, 1. 32, 1. 5. 43, 1. 15. 20. 68, 5. 20.
69, 1. 86, 20. 30. 87, 25. 88, 10. 129, 35.
140, 35. 163, 10. 165, 25. 190, 15.
194, 15. 203, 20. 204, 10. 212, 10.
532, 25. 815, 10. 828, 5. 830, 5. 857, 20.
860, 1; a. aeternum 857, 5; a. auc-
toritatis apostolicae 15, 5. 31, 15;
a. perpetuum 88, 5.
- anathematizare 119, 15. 20. 154, 20.
203, 30. 204, 1. 15. 224, 1. 269, 20.
710, 30; a. copulationes 273, 10; a.
librum 770, 1. 5.
- ancilla 16, 5. 10. 32, 5. 682, 5. 789, 10;
a. Christi, Dei 4, 5. 15. 34, 15. 285, 20.
304, 5.
- angaria 578, 5.
- angelicus, a, um: a. collegium 82, 20;
a. hymnus 656, 10.
- angelus, angeli 43, 1. 5. 15. 67, 10. 494,
10—20.
- anguilla 692, 10.
- angulus 713, 20.
- animal 66, 25; a. claudicans, languens,
moribundum 292, 10.
- anniversarius, a, um: a. festivitas
304, 30; a. sessio concilii 189, 10.
- annona, anona 166, 15. 169, 1. 400, 15;
a. fratrum 416, 5; a. publica regis
166, 20. — annona carnalis, spiri-
talis 403, 15. 628, 5.
- annotatio *v.* adnotatio.
- annus 7, 10. 269, 20. 277, 25. 293, 15.
299, 25. 461, 5. 10. 477, 10. 497, 1.
640, 30. 674, 25. 30. 679, 15. 690, 5. 15.
710, 5. 714, 5. 831, 5; a. legitimus
298, 15. 20. 299, 1. 5. 848, 15; a. pu-
bertatis 192, 20; a. tricesimus aetatis
171, 5. 288, 1. 5; *cf.* 214, 1; a. tri-
cesimus, a quo testes haberi pos-
sunt 257, 25; a. vertens 4, 10; anni
duo 4, 10; a. viginti quinque 290, 15;
a. triginta 214, 1. 305, 15. 838, 25.
852, 15. — annus imperatoris, regis
29, 5. 10; a. imperii 815, 15; a. ordi-
nationis 784, 10. 843, 1; a. pontifi-
catus 584, 30.
- annuus, a, um: a. tempus 461, 10. —
annue Idus Magii mensis 13, 10.
- anona *v.* annona.
- antecessor 57, 5. 60, 10. 200, 30. 530, 40.
789, 10. 829, 20. 25. 836, 15. 837, 20.
838, 15.
- antestes *v.* antistes.
- antiphonarium 779, 20.
- antiquus, a, um: a. constitutio cano-
num 278, 20; a. consuetudo 277, 5;
a. ecclesia 39, 40. 271, 5; a. mos
278, 20. — antiqui 842, 1.
- antistes, antestes 84, 10. 113, 10. 131,
1. 5. 196, 15. 586, 5. 783, 25. 798, 1.
814, 25; a. apostolicus 38, 25.
- anulus: a. (regis) 851, 5; a. et baculus
810, 20.
- anus 454, 1. 5.
- apex 189, 10; a. imperialis 277, 30. —
apices = *litterae*: a. sacri 123, 1;
a. veri (imperatoris) 478, 10.
- apologia 482, 1.
- apostasia 616, 5. 685, 5.
- apostolatus 28, 10. 29, 1. 85, 5. 86, 20.
525, 30; a. sanctus 38, 5—15. 40, 25.
41, 1. 15. 20. 42, 5. 25. 43, 1. 5.
- apostolicus, a, um: a. ecclesia 28, 1.
46, 1. 49, 10. 69, 25. 81, 20. 83, 5.
136, 20. 203, 15. 204, 20—30. 497,
25. — apostolicus = *papalis*: a. am-
monitio 129, 40. 558, 30; a. antistes
38, 25; a. auctoritas 15, 1. 5. 17, 5.
31, 15. 39, 10. 163, 10. 165, 15. 793, 5.
805, 1. 807, 30. 808, 20. 811, 1. 812,
1. 30. 813, 1. 820, 25; a. audientia
856, 30; a. aula 85, 15; a. censura
14, 1. 67, 30. 92, 30; a. constitutum
69, 5. 15; a. dictum 857, 10; a. gu-
bernaculum 132, 1; a. indultus 857,
15; a. largitas 792, 25; a. licentia
171, 15; a. litterae 482, 35; a. papa
22, 1; a. pontifex 38, 20. 25. 39, 1;
a. praeceptum 19, 10. 21, 1. 31, 1;
a. privilegium 820, 25; a. regium(?)
privilegium 857, 10; a. sanctitas
39, 30; a. sedes 10, 5. 11, 35. 13, 10.
18, 1. 5. 19, 15. 29, 1. 32, 10. 38, 25.
48, 1. 49, 5. 35. 71, 10. 82, 1. 15. 20.
83, 10. 15. 84, 10. 25. 86, 1. 15. 88, 5.
122, 20. 123, 1. 129, 35. 159, 35. 160,
20. 167, 10. 171, 15. 203, 20. 522,
10. 25. 624, 20. 811, 1. 812, 5. 827,
1. 15; a. sublimitas 855, 25. 30; a.
urbs 38, 5. 43, 25. 83, 5; a. vicis
66, 10. — apostolicus, dominus apo-
stolicus = *papa* 41, 15. 86, 5. 160, 5.
221, 25. 240, 25. 482, 10. 533, 5. 30.
811, 1. 829, 5. 10. 855, 30. 856, 5. 25.
857, 15.
- apparatus 283, 25; a. mensae 626, 1.
- appellare 603, 25; a. ad synodum
604, 25.
- appendiciae *v.* appenditiae.
- appenditiae, appendiciae 681, 20—30.
682, 1. 691, 15. 692, 1. 10. 693, 1.
783, 10. 791, 5.
- applicare *v.* adplicare.
- approbare *v.* adprobare.
- approbatio 718, 15.
- aqua 4, 5. 175, 30. 176, 5. 10. 20. 411, 15.
450, 10. 681, 25; a. benedicta 176, 1.
- aquimola 67, 20.
- arare 197, 15.
- arbitrari 161, 20.
- arbitrium 208, 20. 214, 25. 282, 10.
730, 5; a. episcopi 643, 1; a. im-
peratoris 299, 10; a. metropolitani
179, 25; a. sacerdotis 175, 5.
- arbor 170, 20. 691, 10. 741, 20.
- arca 739, 5.
- arcere a gradibus ecclesiasticis 615, 20.
- arcessere abbatem 856, 35.
- archibum *v.* archivum.
- archicapellanus 843, 10. 846, 15. 857,
30; a. palatii sacri 684, 15.
- archidiaconus 27, 1. 61, 5. 71, 10.
81, 15. 179, 15. 563, 10. 585, 10.
770, 15. 778, 35. 779, 15. 860, 5; ar-
chidiaconi super presbyteros par-
rochianos quandam exercent do-
minationem, ab eis censum exigunt
277, 1; *cf.* 305, 25. 628, 35.
- archiepiscopus 2, 15. 3, 1. 19, 10. 21, 1.
31, 1. 38, 10. 47, 30. 49, 35. 80, 5.
81, 5. 123, 1. 160, 5. 196, 15. 214, 5.
232, 1. 249, 1. 254, 5. 267, 15. 478, 20.
560, 25. 596, 30. 604, 1. 5. 605, 1.
687, 5. 694, 10. 15. 702, 10. 25. 703,

5. 10. 793, 10. 15. 795, 30. 807, 30. 808, 20. 812, 20. 25. 813, 25. 820, 20. 827, 20. 829, 20. 25. 846, 15. 850, 5. 10. 856, 5. 857, 20. 25; a. palatii sacri 259, 5; *cf.* 171, 15; a. et senior capellanus 848, 25; a. amabilis Deo 82, 15; a. reverentissimus 131, 20. 585, 1; a. sanctissimus 38, 5. 90, 10. 585, 1; a. venerabilis 458, 15; a. et episcopi 47, 30; *cf.* 167, 15. 681, 15. 682, 15. 30; a. et suffraganei 250, 25. 294, 25. 597, 1. 599, 20.
- archimandrita 191, 25. 194, 1.
- archipontificatus 46, 1.
- archipraesul palatinus 792, 30. 804, 20.
- archipresbiter *v.* archipresbyter.
- archipresbyter, archipresbiter 25, 1. 38, 1. 40, 40. 42, 20. 70, 15. 80, 15. 81, 10. 196, 25. 214, 20. 215, 10. 232, 1. 25. 563, 1; a. diocesis 209, 20. 25; archipresbiter, qui perquirere ac perscrutari ceteros presbiteros solent 212, 1.
- archivum, archibum, arcivum 30, 20; a. ecclesiae 19, 5. 20, 5. 588, 5. 10; a. imperatorum, palatinum 686, 10. 689, 30; a. monasterii 686, 10; *cf.* armarium.
- arcivum *v.* archivum.
- argentum 233, 20. 741, 5. 844, 10; a. merum 166, 30; libra argenti, de argento 109, 5. 691, 5. 815, 5.
- argumentatio 731, 10; a. humana 521, 15. 522, 1.
- argumentum 68, 30.
- ariolus 669, 25.
- arma 47, 25. 84, 15. 25. 87, 1. 88, 10. 197, 10. 199, 20. 213, 30. 304, 20. 601, 10. 742, 30; a. militaria 405, 25; a. saecularia, spiritalia 266, 1.
- armarium: a. ecclesiae sanctae 527, 5; a. palatii 459, 20. 25; *cf.* archivum.
- armata manus 86, 25.
- armatura 3, 5.
- arpennis 693, 10—20.
- ars 403, 20. 414, 5. 15. 25. 420, 35; artes liberales 581, 10; ars magica 100, 10. 292, 10. 306, 25; a. pistoria 416, 5. 537, 20; a. praedicationis 709, 25.
- artus 643, 25.
- as: ex asse amittere 646, 10; ex a. devenire in cellaria 644, 10.
- ascendere: a. ambonem 809, 15; a. ad gradus ecclesiasticos 254, 20. 305, 1; a. ad honorem pontificalem 88, 5.
- ascensio Domini 270, 1.
- assensus *v.* adsensus.
- asserere *v.* adserere.
- assertio *v.* adsertio.
- assignare *v.* adsignare.
- assistere *v.* adsistere.
- assumere *v.* adsumere.
- atrahere *v.* attrahere.
- atrium: a. basilicae 253, 1; a. ecclesiarum 271, 5. 291, 30. 296, 20.
- attenuare *v.* adtenuare.
- attingere chrisma 289, 10.
- attonsus invitus 604, 15.
- attrahere, atrahere: a. res nobilem 209, 5. 214, 30; a. res tributarium regis 211, 10. 215, 1.
- attribuere *v.* adtribuere.
- auca 691, 5.
- auctor = *fundator*: a. senedochii 591, 10. — auctor = *scriptor* 240, 25. 241, 20; auctores incerti libellorum paenitentialium 281, 10. — auctor = *actor* 580, 10; a. publicus 18, 1.
- auctoritas 221, 25. 523, 30. 35. 526, 30. 529, 40. 530, 5; a. apostolica 15, 1. 5. 17, 5. 31, 15. 39, 10. 163, 10. 165, 15. 793, 5. 805, 1. 807, 30. 808, 20. 811, 1. 812, 1. 30. 813, 1. 820, 25. 855, 30 (?); a. canonica, canonum 105, 5. 170, 10. 20. 196, 20. 234, 15. 262, 15. 20. 313, 5. 412, 1. 569, 10. 570, 5. 574, 20. 585, 15. 594, 1. 595, 25. 604, 15. 615, 10—20. 622, 1. 623, 30. 628, 40. 629. 630, 15. 633. 635, 30. 35. 636, 1. 638, 1. 5. 641, 1. 35. 649, 1. 674, 35. 675, 10. 676, 30. 702, 15. 707, 5. 711, 15. 722, 5. 10. 797, 25. 798, 25. 839, 40; a. concilii 781, 35; a. divina 43, 5. 410, 15. 482, 25. 483, 20. 40. 521, 30. 522, 1. 5. 523, 40. 530, 5. 599, 20. 609, 20. 30. 614, 25. 617, 15. 20. 629, 5. 630, 20. 635, 35. 636, 1. 637, 5. 20. 638, 30. 641, 10. 643, 5. 644, 1. 677, 15. 679, 20. 30. 710, 30. 730, 5. 780, 25; a. episcopalis, episcopi 631, 15. 641, 25. 711, 10. 723, 15. 20; a. ecclesiae, ecclesiastica 160, 1. 313, 15. 615, 20. 629, 1. 5. 634, 1. 641, 10. 30. 642, 1. 10. 643, 10. 793, 1. 804, 25; a. evangelica 397, 10; a. imperatoris, imperialis 260, 15. 459, 1. 10. 600, 1. 617, 25. 636, 5. 671, 15. 675. 678, 20. 684, 20. 25. 687, 1. 723, 5. 839, 10. 842, 20; *cf.* 653, 1. 857, 5 (?); a. legis 839, 40; a. legis divine, mundane 839, 10; a. litterarum apostolicarum 482, 35; a. ministerii 730, 1; *cf.* 673, 30; a. ministerii sacerdotalis 714, 25. 30; a. palatina 799, 20; a. papae 481, 15. 30; *cf.* 482, 25. 857, 5 (?); a. pastoralis 628, 30. 684, 5; a. patrum sanctorum 221, 15. 242, 35. 526, 40. 778, 30. 842, 15. 20; a. sancti Petri 38, 20; a. pontificalis 481, 35. 804, 25; a. principalis, principis 636, 25. 645, 20. 684, 1. 5; a. regia 529, 40 (?). 855, 30 (?); a. scripturae sacrae, sanctae 240, 25. 280, 10. 15. 405, 1. 5; *cf.* 400, 15; a. sedis apostolicae 123, 1. 129, 35. 203, 20. 811, 1. 483, 10; *cf.* 524, 20; a. sinodi 221, 20; a. summa 482, 15; a. veritatis 221, 30. 484, 15. 497, 1. — auctoritas = *instrumentum*: a. pro defensione ecclesiae 587, 30. 588, 1. 5; a. firma, vera 838, 20; a. palatina principalis 804, 5; a. plena 846, 1 (?); a. veracissima 587, 5; auctoritates et praecepta regalia 838, 15; a. et testimonia 838, 1; afferre a. 848, 15; affirmare per a. 838, 30; legere a. 588, 5; mittere a. 839, 40; ostendere a. 836, 20. — auctoritatem (apostolicam) auctoritati regiae conferre 855, 30.
- auctorizare 783, 5.
- audientia 363, 15; a. apostolica 856, 30.
- audire 199, 5. 263, 1. 408, 15. 448, 30. 668, 20. 674, 10. 689, 30; a. publice 770, 15; a. admonitionem 676, 20; a. causam 226, 25. 595, 15. 601, 1. 843, 10. 847, 25; *cf.* 839, 40; a. confessionem 702, 25; a. iurgia *etc.* 653, 5; a. lectionem 263, 1. 404, 5. 446, 1; a. missam 277, 25. 30. 641, 25; *cf.* 672, 20; a. vocem 842, 25.
- auditor 176, 25. 614, 30. 616, 30. 40. 723, 10; a. et arbiter 161, 20.
- auditorium 285, 10. 640, 10.
- auditus 408, 10.
- auferre 3, 5. 101, 1. 739, 1. 744, 35. 761, 1. 762, 20. 839, 10; a. consecrata 749, 15; a. decimas 734, 25; a. ecclesias presbyteris 282, 10; a. fructus, lac 669, 35; a. imagines 479, 15; a. largita 759, 35; a. monasterium *etc.* a dominio constructoris 576, 5; a. monasterium ab episcopo 849, 5; a. res conlatas 761, 5; a. res dicatas 766, 10; a. res ecclesiasticas 766, 10. 15; a. res oblatas, oblata 731, 1. 732, 20. 744, 10. 749, 25; a. res de plebibus 574, 15; a. res sacratas 731, 1. 757, 10; a. subpellecilia 100, 5; a. vota aliorum 745, 35.
- augere censum provinciarum 595, 15.
- augurium 4, 1. 47, 25. 209, 15.
- Augustus, augustus 71, 10. 535, 30. 682, 35. 722, 1. 824, 15. 827, 15; A. Christianissimus 312, 15; A. coronatus a Deo 826, 5; A. excellentissimus 481, 1; A. gloriosissimus 312, 15. 608, 35. 681, 10; A. gloriosus 234, 20. 607, 20. 792, 25. 804, 20; A. imperator 789, 5. 792, 10; A. inclitus 274, 5. 10; A. invictissimus 667, 10. 683, 35. 705, 10; A. orthodoxus 667, 10; A. perpetuus 826, 5; A. piissimus 37, 25. 40, 35. 42, 15. 783, 5. 836, 15. 850, 25. 851, 1; A. pius 689, 20; A. praecellentissimus 608, 35; A. religiosissimus 313, 30; A. serenissimus 233, 5. 274, 5. 10. 783, 40; A. victoriosissimus 481, 1.
- aula: a. apostolica, sacratissima 85, 15; a. palatii sacri 131, 1.
- auriculare 833, 1.
- aures 276, 1. 287, 20. 25. 452, 10. 779, 20. a. elementiae vestrae (*scil. ducis*) 58, 25; a. sacrae (imperatoris) 675, 15; a. imperiales 629, 15. 674, 35. 718, 15; *cf.* 675, 25; a. principales, principis 629, 5. 684, 5; a. rectoris ecclesiae 257, 5; a. regis 252, 20.
- aurum 741, 5. 844, 10.
- australis porta 783, 15.
- ausus: a. nefandus 669, 35; a. temerarius 15, 10.
- autentica *v.* authenticus.
- authenticum *v.* authenticus.
- authenticus, a, um: a. constitutio

283, 30. — *authentica, autentica, authenticum* 460, 10. 851, 25. — *autentici exemplorum* 588, 5.

auxiliari 578, 1.

auxilium 163, 5. 10. 479, 40. 534, 10. 30. 586, 25. 810, 25; *a. temporale* 711, 15; *a. petere ab imaginibus* 479, 1.

avaricia v. avaritia.

avaritia, avaricia 169, 25. 256, 15. 275, 15. 25. 35. 277, 5. 20. 278, 5. 305, 10. 364, 20. 399, 10. 400, 20. 446, 25. 30. 448, 5. 455, 30. 461, 1. 5. 617, 20. 620, 1—10. 621. 623, 25. 625, 30. 627, 10. 628. 631, 35. 633, 5. 642, 5. 20. 25. 645, 10. 25. 649, 10. 653, 5. 656, 15; *a. inceptorum* 275, 30; *a. sacerdotum* 642, 35.

avellere oculos intrantis ab oratione 817, 15.

avena 166, 15. 20.

avenatius panis 166, 20.

avis 264, 30. 287, 25. 818, 30.

avunculus 251, 30.

avus imperatoris 481, 25.

b.

baptismus v. baptismum.

baculus 10, 15. 18, 10. 32, 10. 408, 5. 412, 15. 420, 15; *anulus et b.* 810, 20; *b. pastoralis* 820, 15.

ballare 581, 15.

balsamum 277, 5. 10. 305, 30.

baptisma 51, 20. 104, 25. 141, 30. 164, 20. 173, 10. 198, 35. 213, 25. 261, 15. 20. 273, 5. 294, 30. 297, 30. 302, 5. 396, 35. 397, 5. 479, 1. 558, 5. 608, 1. 609, 40. 614, 10. 20. 25. 615, 10. 25. 30. 616. 617, 5. 631, 30. 634, 15. 648, 30. 35; *b. infirmorum* 714, 15; *b. sacrosanctum* 594, 10. 614, 5; *b. sacrum* 174, 1. 616, 30. 712, 5; *b. sanctum* 558, 5; *v. baptismum.*

baptismalis, e: b. ecclesia 232, 10. 472, 1. 591, 10; *b. plebs* 570, 15. 571, 1.

baptismus, baptismus, bapismus 3, 15. 47, 20. 52, 1. 86, 5. 162, 20. 173, 30. 174, 30. 40. 175, 1. 5. 176, 5. 250, 25. 273, 1. 279, 1. 288, 30. 294, 25. 304, 35. 397, 1. 594, 25. 614, 30. 616, 5. 20. 634, 5. 10. 648, 30. 816, 30; *b. publicus* 198, 25; *b. sacer* 173, 25; *b. sanctum* 175, 15; *v. baptisma.*

baptismus v. baptismum.

baptista 176, 1.

baptisterium 254, 30; *b. legale* 211, 20.

baptizare 16, 5. 10. 32, 5. 175. 176, 1. 5. 20. 200, 25. 277, 25. 506, 25. 615, 10. 20. 816, 30; *baptizati, quos vulgaris sermo gravatarios vocat* 615, 15.

barbarus, a, um: b. natio 141, 25; *barbari* 120, 30. 180, 10.

barones 834, 1.

basilica 22, 1. 37, 25. 40, 35. 42, 15. 87, 10. 89, 20. 211, 10. 227, 1. 248, 15. 252, 30. 253, 1. 259, 10. 273, 10. 277, 10. 283, 25. 299, 20. 603, 20. 604, 1. 638, 10.

641, 5. 10. 25. 642. 643, 5. 705, 10. 739, 25—35. 783, 15. 829, 5; *b. Deo dicata* 671, 10. 672, 20; *b. sancta* 249, 5; *b. venerabilis* 80, 1.

beatitudo (archiepiscopi) 458, 25. 459, 15.

beatus, a, um: b. papa 67, 1; *b. plebs* 525, 10; *b. vir* 278, 10; *b. vita* 288, 25; *b. memoriae praedecessor* 19, 15; *b. recordationis papa* 19, 5. 20, 5. 10. 30, 20. — *beatissimus: b. episcopus* 11, 35. 83, 1; *b. papa* 19, 1. 22, 1. 28, 1. 30, 15. 37, 25. 38, 5. 40, 20. 30. 35. 41, 5. 15. 20. 42. 43, 5. 80, 1. 141, 10. 203, 15. 560, 20. 25. 584, 35. 820, 10. 25; *b. pater* 535, 5. 769, 20; *b. patriarcha* 476, 30; *b. pontifex* 82, 5. 10. 89, 10. 159, 35. 525, 25.

bellum 7, 10. 214, 30.

benedicere 200, 35. 211, 10. 15. 367, 15; *b. oleum* 283, 20. 306, 15; *b. signaculo, signo crucis* 506, 25. 30.

benedictio 189, 20. 255, 20. 259, 1. 260, 20. 367, 15. 745, 5. 10. 760, 1. 820, 15. 828, 10.

beneficiarium munus 417, 1.

beneficium 168, 25. 169, 5. 232, 30. 293, 30. 595, 5. 693, 1. 10. 837, 25. 30. *b. ecclesiasticum* 271, 10. 297, 1. 303, 15; *cf.* 253, 10; *b. nostrum (scil. regis)* 166, 25.

bibere 168, 15. 195, 10. 256, 10. 264, 5. 282, 20. 283, 10. 285, 10. 289, 15. 304, 1. 449, 20.

bibliothecarius 584, 35. 783, 35.

biduanae = ieiunia dierum duorum 109, 1. 10.

biennium 807, 25. 811, 1.

bigamus clericus 17, 5.

bilinguitas 448, 10. 450, 5.

bivium 411, 5. 418, 15.

blasfemia 203, 20.

blasfemus libellus 204, 10.

blatta 480, 5.

bonus, a, um: b. homines 811, 1. 837, 20. 25. 838, 35; *b. imperatores* 852, 1; *b. laici* 848, 15; *b. testes* 837, 15. 838, 20. — *bona* 807, 30. 825, 1. 828, 1.

bos 791, 5.

bota 833, 1.

brachium 84, 20. 655, 35.

bracium 690, 5.

brevicula 686, 5.

breve, brevis 166, 10. 179, 15.

brevis v. breve.

brevitas: b. epistolaris 529, 45. 530, 1; *b. temporis* 668, 10.

broma v. bruma.

bruma, broma 10, 10. 15, 15. 16, 1. 32, 1.

bulia 65, 10; *b. imperialis, metropolitani, pontificis universalis* 575, 10.

bullatum privilegium 65, 10.

burgum 833, 5.

butyrum 690, 10.

c.

caecus, cecus 209, 15. 215, 1.

caedes 477, 20; *c. hominis* 818, 30.

caelebrare v. celebrare.

caelebratio v. celebratio.

caelestis, coelestis, e: c. laudes 643, 35; *c. monitum* 415, 20; *c. officium* 408, 25. 409, 15; *c. regnum* 67, 10. 69, 20. 284, 10. 285, 25; *c. virtus* 694, 5.

caena, cena Domini 3, 20. 35, 1. 283, 15. 710, 5.

Caesar 705, 10. 25. 793, 30; *C. excellentissimus* 792, 30. 804, 20; *C. gloriosissimus* 591, 15; *C. gloriosus* 702, 20. 794, 25. 799, 25; *C. orthodoxus* 729, 35; *C. pissimus* 729, 35. 783, 5.

calamitas 686, 1; *c. plebis* 569, 5. 570, 1.

calcare auctoritatem canonicam 674, 25.

calciamentum 691, 15.

calculi episcoporum 818, 30.

calix 283, 10. 479, 35. 771, 20. 779, 15.

calliditas 646, 15. 678, 10.

calumnia, calumpnia, calummium 58, 10. 20. 232, 35. 233, 1. 479, 20. 850, 1; *c. miserorum* 655, 5; *c. potentium* 58, 5.

calumniari 783, 30.

calumniator ecclesiae 480, 1.

calummium v. calumnia.

calumpnia v. calumnia.

calx epistolae 463, 20.

camba 690, 15.

camera communis 832, 1.

camisia 833, 1.

campus 681, 20. 682, 5.

cancellarius 831, 1; *c. publicus* 282, 20.

canere 477, 20; *c. horas canonicas* 199, 25; *c. missam* 785, 10.

canis 3, 10. 34, 20. 47, 20. 264, 30. 276, 5. 818, 30.

canon, canones 3, 1. 15. 25. 7, 20. 13, 5. 10. 17, 5. 18, 1. 21, 5. 39, 30. 47, 15. 25. 83, 15. 88, 5. 94, 1. 10. 104, 25. 168, 20. 169, 15. 170, 25. 179, 20. 180, 15. 189, 25. 191, 30. 199, 20. 209, 5. 227, 5. 234, 15. 253, 10. 256, 5. 259, 25. 262, 15. 263, 1. 272, 10. 274, 20. 276, 20. 278, 15. 20. 279, 5. 281, 1. 285, 30. 287, 5. 290, 20. 296, 5. 297, 5. 300, 10. 15. 303, 30. 569, 1. 572, 1. 576, 1. 585, 15. 586, 5. 587, 5. 10. 589, 15. 592, 5. 614, 25. 624, 1. 630, 15. 635, 30. 706, 35. 707, 5. 709, 10. 718, 30. 722, 25. 839, 40. 840, 1. 842, 15. 849, 15; *canones antiqui* 201, 5. 15. 281, 5. 10; *c. apostolorum* 88, 1. 622, 30; *c. ecclesiasticum* 40, 5; *c. ecclesiastici* 190, 30. 191, 20; *c. patrum antiquorum* 7, 1; *c. sacri* 40, 25. 171, 10. 267, 25. 280, 10. 300, 15—25. 306, 5. 312, 25. 397, 20. 629, 25. 630, 20. 635, 1. 5. 636, 5. 674, 25. 766, 10; *c. sancti* 17, 5. 82, 5. 254, 30. 274, 15. 554, 15; *c. sanctissimi* 810, 15. — *constitutus sub canone* 190, 5. 191, 20.

canonica v. canonicus.

canonica = *collegium canonicorum* 789, 5. 10. 791, 5.

canonicus, a, um: c. abbas 594, 1. 676, 10. 710, 35; c. auctoritas 105, 5. 170, 10. 20. 196, 20. 313, 5. 412, 1. 569, 10. 570, 5. 574, 20. 594, 1. 595, 25. 604, 15. 615, 10—20. 622, 1. 623, 30. 628, 40. 629. 630, 15. 633. 635, 30. 35. 636, 1. 638, 1. 5. 641, 1. 35. 649, 1. 674, 35. 675, 10. 676, 30. 702, 15. 711, 15. 722, 5. 10. 797, 25. 798, 25; c. cantella 3, 20; c. censura 415, 5. 624, 1. 631, 20. 641, 5. 30; c. clericus 199, 25. 262, 25. 289, 25; c. collegium 420, 35; c. congregatio 399, 20. 400, 5. 15. 20. 411, 1. 413, 1. 415, 1; c. consuetudo 122, 40; c. correctio 642, 15; c. correptio 637, 30; c. custodia 267, 15; c. damnatio 797, 25; c. damnietas 17, 10; c. definitio 190, 5; c. disciplina 17, 5. 266, 25. 573, 5. 707, 20. 718, 20; c. ditio 190, 10; c. excommunicatio 170, 5; c. formula 173, 25; c. gradus 46, 15; c. hora 199, 25. 285, 1. 289, 25. 30. 403, 20. 406, 1. 408, 1. 411, 1. 420, 15. 446, 5. 448, 25. 30. 450, 1. 455, 15. 626, 25. 815, 1; c. institutio 169, 20. 170, 5. 232, 30. 233, 1. 255, 10. 285, 20. 288, 1. 313, 1. 397, 10. 15. 410, 1. 420, 10. 458, 25. 30. 592, 10. 615, 25. 639, 20. 640, 30. 641, 15. 711, 15; c. institutum 415, 15; c. interdictio 707, 15; c. interminatio 624, 5; c. iudicium 34, 1. 624, 5. 635, 5; c. ius 3, 20. 35, 5. 39, 10. 630, 30. 633, 15; c. lex 421, 5. 635, 15. 20. 848, 20; c. liber 255, 15. 287, 5; c. licentia 211, 35; c. litterae 813, 15; c. mandatum 590, 25; c. monasterium 282, 1. 592, 10; c. mos 629, 5. 635, 30; c. norma 171, 1; c. observatio 170, 25; c. ordinatio 167, 30; c. ordo 251, 5. 267, 20. 295, 1. 399, 5. 403, 15. 592, 5. 614, 25. 617, 15. 629, 20. 640, 35; c. paenitentia 275, 25. 595, 10. 635, 25. 638, 35. 685, 5; c. presbyter 640, 25; c. professio 313, 20—30. 459, 5; c. propositum 640, 5; c. regula 142, 1. 282, 10. 286, 25. 636, 5; c. restitutio 797, 30; c. scriptura 274, 20; c. sententia 17, 5. 277, 20. 289, 15. 710, 25. 830, 1; c. severitas 282, 10; c. statutum 707, 30; c. syllabae 170, 10; c. traditio 88, 5; c. vindicta 194, 15; c. vita 207, 25. 212, 25. 267, 10. 289, 30. 394, 25. — canonice 459, 1. 711, 5. 766, 25. 803, 10; c. et legibus 836, 35. 848, 15. 25. 849, 1. 35; c. absolvere 803, 35; c. attribuire facultatem rerum 571, 5. 15; c. construere monasterium etc. 576, 5; c. conversari 290, 5; c. convocare ad conventum synodalem 795, 25; c. discernere 82, 5; c. degere 313, 35. 422, 30. 590, 35; c. degere in collegio 459, 10. 461, 15; c. degere in societate 461, 15. 20; c. degradare presbyteros 281, 25. 30; c. deicere episcopum 797, 25; c. eligi 169, 15; c. excommunicare 813, 25; c. fungi officio suo 278, 30; c. iudicare

568, 15. 572, 20. 574, 5. 576, 15; c. manere in suas ecclesias 167, 5; c. militare Domino 401, 1; c. oboedire 267, 15; c. proclamare 815, 19; c. revocare episcopum 792, 35. 804, 25; c. vivere 171, 1. 262, 25. 264, 10. 267, 5. 398, 25. 410, 5. 447, 1. 452, 5. 454, 1. 461, 20. 25; c. vocare 792, 30. 804, 20; c. vocare ad synodum 813, 20. — canonicus, canonici 109, 1. 214, 1. 233, 20. 25. 251, 5. 15. 254, 30. 256, 5. 266, 15. 20. 267, 1. 5. 289, 30. 290, 30. 295, 1. 5. 298, 5. 302, 20. 304, 20. 306, 20. 312, 25. 313, 5. 397, 20. 30. 398, 20. 30. 400, 15. 401, 1. 5. 402. 404, 10. 15. 405, 1. 20. 30. 408, 1. 411, 25. 412, 5. 413, 20. 416, 15. 417, 10. 20. 418, 1. 10. 15. 460, 15. 30. 591, 15. 595, 20. 627, 1. 636, 10. 640, 1. 5. 35. 641, 1. 713, 30. 35. 809, 10. 832, 1. 834, 1. 5. — canonica, canonicae 284, 10. 640, 5.

cantare 72, 35. 241, 5—15. 243. 244, 1. 20. 285, 1. 408, 15. 409. 1. 25. 411, 1. 414, 15; c. missam 108, 20. 210, 15. 271, 10. 304, 30. 784, 30. 785, 15. 786, 25; c. missas speciales 72, 30. 35. 97, 5; c. psalmos 833, 10; c. psalteria 97, 5. 108, 30; c. symbolum 242, 1. 244, 5—15.

cantatio 16, 1.

canticum 420, 10; c. hymnigerum 643, 35; c. inlecebrosum 211, 25; c. luxuriosum 272, 5. 10. 304, 35; c. obscenum 670, 15; c. saeculare 191, 15. 20; c. spirituale 66, 30. 191, 20; c. turpe 272, 5. 10. 304, 35. 670, 15.

cantilena 414, 20.

cantor 414. 791, 1.

cantus 199, 30. 409, 30. 414, 10.

capacitas 460, 25. 706, 20.

capella 692, 5; c. palatii sacri 166, 10; c. palatina 676, 30; c. regis 170, 5; aediculae, quas usus inolitus capellas appellat 672, 20.

capellanus, cappellanus: c. imperatoris 232, 1; c. presbyter 3, 10. 231, 20; c. senior 848, 25. 850, 5.

capere 692, 10. 824, 10. 826, 5; c. hereditatem defuncti 192, 15; capi in scelere suo 103, 1.

caperona 833, 1.

capilli 4, 10. 39, 40. 40, 25. 43, 10. 103, 10. 479, 1.

capitalis, e: c. crimen 58, 15. 595, 5; c. sententia 853, 1.

capitulare 108, 25; c. dominicum 297, 30; 298, 1. 5. 15. 299, 15. 25. 300, 1. 20. 25. 301, 10.

capitulatim 495, 5; c. adnotare 609, 1. 668, 15.

capitulum 10, 1. 15. 20. 12, 1—10. 13, 5. 15. 14, 10. 15, 1. 10. 15. 16, 5. 17, 1. 18, 1. 5. 15. 19, 15. 22, 5. 29, 1. 92, 25. 143, 40. 165, 20. 193, 15. 196, 30. 208, 25. 234, 15. 243, 10. 249, 25. 250, 15. 20. 254, 5. 260, 15. 261, 15. 274, 10. 285, 20. 286, 25. 301, 30. 313, 40. 318, 15. 398, 1. 414, 1. 441, 30. 442, 15. 443, 1. 444, 10. 459, 1. 460, 5. 471, 15. 476, 1. 481, 30. 35. 523, 30.

537, 10. 554, 15. 590, 20. 609, 5. 642, 35. 648, 35. 657, 10. 668, 20. 25. 670, 20. 673, 1. 706, 30. 708, 30. 714, 25. 723, 25. 766, 20. 841, 1. 5. — capitulum = *capitulare* 165, 30(?). 168, 25. 667, 35. 671, 15. 677, 5. 679, 15. 25; c. magnificum 257, 25; c. piissimum 258, 1.

cappellanus v. capellanus.

capsa 844, 10.

captivi 398, 5.

captivitas 826, 10.

caput 4, 10. 67, 10. 479, 5; c. velatum 10, 15. 12, 15. 13, 5. 18, 10. 31, 5. 32, 10. — caput ecclesiarum 82, 30. 204, 20; cf. 818, 35. — caput = *capitulum* 88, 1.

carcer 4, 5. 10. 39, 15. 173, 30. 209, 20.

cardinalis, e: c. diaconus 86, 20. 88, 5; c. presbyter 86, 20. 88, 5. — cardinalis virtus ecclesiastica 532, 10.

caritas = *dilectio* 207, 30. 211, 5. 261, 5. 304, 15. 411, 10. 414, 25. 415, 20. 417, 15. 418, 5. 20. 420, 5. 30. 446, 1. 10. 448, 15. 450, 5. 478, 30. 479, 40. 497, 20. 520, 35. 521, 5. 10. 20. 523, 10. 20. 524, 1. 35. 525, 20. 526, 5. 530, 15. 532, 10. 610, 1. 625, 5. 627, 15. 649, 10. 651, 30. 656. 674, 15. 678, 10. 25. 855, 10. — caritas = *'Teuerung'* 166, 15.

carius vendere 276, 1.

carmina 100, 10.

carnalis, e: c. affectus 750, 1; c. anona 403, 15. 628, 5; c. eibus 628, 5; c. commixtio 212, 35. 671, 1; c. concupiscentia 264, 20; c. coniunctio 251, 25; c. delectatio 444, 5. 639, 15. 657, 10; c. incentivum 624, 35; c. opus 194, 25; c. praepositus 352, 30; c. voluptas 674, 20. — carnaliter: c. custodire, observare sabbatum 643, 10. 30; c. pascere subditas 442, 30; c. vivere 353, 15. 637, 10.

caro 208, 5. 214, 30. 264, 20. 269, 15. 280, 20. 283, 10. 365, 5. 15. 397, 20. 447, 20; c. quadrupedia 211, 1. — caro propria = *coniux* 558, 20. — caro Christi 773, 15.

carpentarius 693, 20.

carrigatio 643, 50.

carrum 691, 5. 693, 20.

carta, charta, karta 94, 5. 681, 15. 843, 10. 848, 15. 851, 5. 853, 5. 860, 10; c. commendationis 844, 5; c. de conventionibus 844, 15; c. donationis 844, 10; c. largitionis 689, 1; c. signata 857, 20; c. synodalis 689, 30.

cartula 857, 15.

casa Dei 232, 20.

casalis 67, 20. 791, 5.

casata, casatum 7, 10. 109, 1. 10.

casatum v. casata.

casatus 838, 25.

castellum 477, 35.

castigare 408, 10. 411, 25. 450, 20; c. delinquentes 420, 35. 451, 1; c. raptores viduarum etc. 723, 5.

- castigatio 271, 20. 411, 30. 450, 15. 25; c. congrua 713, 10; c. verberum 411, 20. 450, 15.
- castimonia 444, 15. 461, 15.
- castimonialis, e: c. nomen 445, 5; c. propositum 441, 25. 444, 10. 446, 30.
- castitas 3, 20. 195, 5. 256, 25. 414, 5. 445, 20. 446, 10. 448, 15. 610, 1. 638, 15. 671, 1.
- castrum, castra 87, 1. 88, 10. 588, 5. 10. 833, 5. 836, 30; castra subiacencia 84, 15.
- castus, a, um: c. coniugium 558, 15. 582, 15. — caste 711, 5; c. observare habitum 579, 15; c. vivere 212, 5. 636, 15.
- casula 4, 15.
- catacizare 175, 25.
- catalogus sacerdotalis 849, 30.
- catecuminus, caticuminus 173, 10. 175, 25. 254, 30. 779, 15.
- caterva 231, 30; c. rusticorum 84, 10.
- catholicus, a, um: c. doctor 159, 1. 160, 5. 186, 10; c. doctrina 236, 25; c. ecclesia 28, 1. 40, 5. 46, 1. 49, 10. 69, 25. 81, 20. 123, 5. 131, 20. 136, 20. 153, 35. 201, 10. 203, 15. 204, 20. 30. 250, 15. 487, 25. 497, 25. 506, 30. 529, 30. 759, 5. 10. 799, 30. 849, 30; c. et magna ecclesia sanctae Sophiae 478, 20; c. fides 3, 15. 34, 1. 39, 5. 40, 15. 47, 5. 10. 20. 121, 10. 30. 122, 30. 129, 30. 130, 35. 131, 15. 143, 35. 144, 1. 151, 25. 155, 10. 158, 10. 159, 30. 160, 1. 35. 161, 15. 25. 162. 164, 20. 169, 25. 180, 40. 189, 5. 198, 25. 203, 20. 204, 15. 249, 30. 260, 25. 271, 25. 288, 25. 302, 1. 506, 25. 523, 40. 524, 10. 526, 5. 530, 30. 609, 35. 778, 30. 780, 15. 781, 30; c. imperator 584, 30; c. oratio 222, 25; c. patres 137, 25. 147, 25. 242, 25. 521, 30. 529, 35. 780, 1; c. pax 143, 1. 164, 30; c. religio 526, 5. 855, 10; c. rex 141, 20; c. sedes 122, 20; c. senatus 523, 25; c. sententia 151, 5; c. statutum 160, 15; c. traditio 160, 20. 25; c. urbs 38, 5. 43, 25. 83, 1. 5; c. utilitas 242, 20; c. veritas 769, 25; c. viri 140, 25. 182, 1. — catholice 170, 15. 458, 20. 484, 5; c. instruere filios, filios spiritales 272, 5. 296, 15. — catholicus, catholici 111, 30. 141, 1. 201, 1. 242, 10. 15. 261, 5. 483, 35. 506, 20. 507, 1. 591, 15.
- caticuminus v. catecuminus.
- causa = 'Ursache', 'Grund' 96, 5. 601, 1; c. inevitabilis 411, 5. 444, 10; c. iusta 839, 30; c. rationabilis 839, 30. — causa = 'Angelegenheit' 292, 25. 595, 15 (?). 652, 5 (?). 653, 1. 25 (?); c. ecclesiastica 679, 30. — causa = *lis*, 'Prozess' 10, 15. 18, 1. 5. 58, 30. 167, 1. 169, 20. 207, 35. 226, 25. 232, 5. 260, 1. 276, 10. 15. 595, 15 (?). 601, 1. 652, 5 (?). 653, 1. 25 (?). 812, 25. 839, 40. 843, 10. 847, 25. 848, 5. 849, 35. 850, 1. 856, 30; c. criminalis 580, 5; c. eventa 573, 10; c. reprehensibilis 718, 15; c. reproba 871, 15. — causa = *proprietas*, *res* 69, 5.
- causatio 252, 15. 836, 15. 839, 20. 842, 20. 25. 850, 1; c. veniens ad imperatorem 837, 15.
- (cautela), cautella canonica 3, 20.
- cauterium 280, 15.
- cavere: c. acceptionem munerum, de- tractionem 671, 10; c. incesta 671, 5; c. opera 296, 10; c. periculum 677, 15.
- cavillatio 690, 5.
- cecus v. caecus.
- cedere in ius sacerdotum 739, 1.
- celare 851, 15. 852, 15.
- celebrare, caelebrare: c. baptisma, baptismum, ministerium baptismatis, tempora baptismatis 173, 10. 25. 261, 10. 15. 594, 15. 614, 20. 634, 5; c. completorium 413, 20. 449, 15. 20; c. concilium 208, 30. 629, 1. 10. 674, 25. 30; c. conubia 192, 1; c. con- ventum 39, 40. 300, 20; c. convivium 364, 10; c. diem ascensionis Domini 270, 1; c. dies festos 197, 15. 269, 20; c. feriam 212, 15; c. horas cano- nicas 285, 5. 289, 25. 406, 1. 420, 15. 448, 25. 455, 15; c. ieiunium 601, 5; c. ieiunium generale 599, 10; c. ieiunium triduanum 259, 5; c. me- moriam venerationis 67, 5; c. mis- sam, missas, sollemnia missarum 10, 15. 18. 32, 10. 15. 97, 5. 198, 25. 211, 30. 212, 10. 233, 15. 254, 30. 268, 5. 278, 30. 283, 25. 285, 5. 290, 20. 306, 15. 455, 10. 15. 581, 1. 641, 30. 642, 1. 5. 15; c. mysteria 243, 30; c. officium 288, 5; c. officia sacra 581, 5; c. officium vespertinum 194, 20. 449, 15; c. orationes publicas 39, 40; c. placita etc. 722, 5; c. psalteria 97, 5; c. remissionem 802, 20; c. reparationem 687, 1; c. scrutinium 297, 25. 30; c. sessionem concilii 180, 5; c. sollemnitate Paschalem 299, 25; c. synodum 604, 1. 821, 25. 826, 10; c. traditionem Spiritus sancti 634, 5; c. vespertinales 710, 10.
- celebratio, caelebratio: c. baptismatis 614, 25; c. letaniarum etc. 710, 15; c. missarum 455, 15. 479, 5. 640, 15. 641. 672, 15. 20. 676, 30. 714, 15. 810, 10; c. mysterii divini 568, 15; c. psalmorum 285, 1.
- celebritatio missarum 57, 1.
- cella 689, 15. 691, 15. 783, 1. 789, 15.
- cellararia 454, 25.
- cellarium 398, 25. 446, 20. 644, 10; c. abbatis 693, 20; c. commune 402, 15.
- cellerarius 168, 5. 212, 10. 416, 1; c. inoboediens, inutilis 416, 10.
- cellola v. cellula.
- cellula, cellola 233, 20. 807, 20. 845, 20.
- celsitudo = *imperator*, *rex* 481, 5. 592, 20. 595, 5. 668, 1. 20. 672, 1. 674, 1. 675, 1. 676, 25. 730, 1. 767, 5; c. augusta 592, 10; c. imperialis 629, 10. 636, 1. 643, 35.
- cena v. caena.
- cenobium v. coenobium.
- censere in concilio 89, 15.
- censura: c. aequitatis 400, 20. 412, 20. 442, 20. 446, 35; c. apostolica 14, 1. 67, 30. 92, 30; c. canonica 415, 5. 624, 1. 631, 20. 641, 5. 30; c. ecclesiae Romanae 83, 5; c. fidei 131, 10; c. imperialis 723, 15; c. synodi 167, 20.
- census 277, 15. 305, 30. 690, 15. 692, 10; c. provinciarum 595, 15; c. solitus 692, 5; adquirere censum 282, 15; donare c. 168, 25; exigere c. 277, 1. 595, 1; levare c. 34, 15; solvere c. 837, 20; sub precario et censu 7, 10.
- centenarius 253, 1. 272, 15. 278, 1. 296, 25; c. imperatoris 232, 5.
- centorio = *centurio* 58, 10.
- cerea ardens 809, 10.
- ceremonia, cerimonia 173, 5. 739, 15.
- cerimonia v. ceremonia.
- cernuae preces 669, 10.
- certamen singulare 839, 25.
- cervisa 401, 10—20. 401, 20. 447, 5. 10.
- cessare: c. ab officiis propriis 812, 15; c. ab opere 197, 15; c. ab opere gravi etc. 833, 5; c. ab opere rurali, servili 252, 15; c. ab opere servili 292, 1.
- chamfwich 100, 10.
- charta v. carta.
- chorepiscopus, corepiscopus 196, 25. 604, 10. 629, 25—630, 20. 682, 20. 770, 5. 15. 778, 35. 810, 15; c. aman- tissimus 49, 1; c. et vicarius epi- scopi 809, 20; ordinatio corepisco- porum 630, 15.
- chorus = *cantus* 16, 1. 581, 15. — chorus = *coetus cantantium* 408, 5. 30. 411, 15. 420, 15. 450, 15. 832, 5 (= *pars ecclesiae*?). — chorus = *con- ventus*, *multitudo* 525, 5.
- chrisma, crisma: c. novum 3, 20; c. sacrosanctum 299, 15. 736, 40; c. sacrum 279, 10. 707, 20; c. venera- bile 84, 10; accipere c. 277, 10; cf. 707, 20; custodire c. sub sigillo 252, 25. 268, 5. 296, 15; cf. 299, 15. 303, 1; dimittere c. foras con- clavi 289, 10; facere c. 277, 5; pe- tere c. 35, 5; querere c. 3, 20.
- christianitas 19, 5. 20, 10. 30, 20. 207, 20. 262, 20. 589, 1. 594, 5. 643, 20. 30. 40. 656, 1. 15. 20.
- Christianus, a, um: C. anima 712, 10. C. animus 448, 15. 606, 30. 636, 30; C. decus 616, 35; C. devotio 780, 30; C. fideles 556, 15; C. fides 91, 15. 156, 40. 198, 35. 476, 10; C. imperium 254, 10; C. laicus 365, 1; C. legio 173, 1; C. lex 40, 10; C. mancipium 7, 20; C. nomen 648, 20. 761, 10; C. orthodoxi 475, 35. 479, 25; C. pa- rentes 614, 15; C. pax 800, 5; C. plebs 51, 30. 52, 1. 196, 20. 259, 20. 25. 260, 20. 556, 25; C. populus 2, 20. 7. 10. 34, 5. 35, 10. 51, 30. 156, 20. 161, 10. 207, 20. 208, 1. 10. 210, 20. 251, 30. 259, 10. 15. 261, 20. 271, 15. 20. 557, 30. 40. 714, 25. 785, 20. 35. 786, 1. 15. 20. 828, 5; C. professio 656, 35. 657, 10; C. religio 3, 1. 14, 10. 28, 1. 91, 15. 158, 30. 173, 5. 484, 20. 597, 5. 609.

611, 5. 614, 20. 615, 5. 616, 20. 25. 617, 10. 631, 20. 635, 15. 637, 5. 638, 20. 642, 35. 643, 20. 649, 5. 10. 668, 10. 30. 672, 10. 677, 1. 10. 706, 15. 736, 35. 739, 35. 763, 5. 800, 5; C. religiosus 820, 1; C. rex 660, 10; C. vidua 16, 5; C. vocabulum 580, 5. — Christianissimus Augustus 312, 15; C. imperator 259, 1. 815, 15; C. princeps 173, 1. 683, 30. 35. — Christianus, Christiani 10, 10. 16, 5. 19, 4. 20, 1. 10. 40, 10. 43, 20. 51, 30. 67, 5. 15. 131, 1. 142, 10. 143, 10. 157, 1. 158, 40. 159, 10. 189, 15. 199, 10. 200, 10. 254, 30. 269, 5. 15. 291, 10. 25. 292, 1. 394, 30. 476, 35. 477, 1. 10. 20. 478, 5. 620, 1. 621, 20. 636, 25. 643, 10. 644, 1. 645, 25. 670, 10. 671, 5. 675, 30. 712, 10. 740, 30. 742, 35. 803, 25. 854, 20.

ciatus = *cyathus*, *poculum* 644, 10.

cibariae res 580, 1.

cibus 280, 20. 25. 284, 20. 287, 15. 402, 35. 460, 1. 634, 1. 646, 1. 669, 30. 688, 35. 710, 35; c. carnalis, spiritalis 628, 5; cf. 710, 35; c. in ieiunio 214, 25; c. quadragesimalis 208, 15; accipere cibum 400, 1. 15. 25. 446, 20. 30; ministrare c. 402, 5; praeparare c. domi 447, 30; sumere c. 255, 20. 25.

ciclus decemvennalis 858, 1.

cimiterium = *coemeterium* 66, 15—25. cinis 643, 25.

circuire v. circumire.

circuitus 7, 10; c. diocenum 58, 20.

circulus 693, 20. — circulus anni 277, 25. 30. 299, 25.

circumcludere sepem 197, 15.

circumdare: c. imagines linteaminibus 479, 1; c. monasteria puellarum munitionibus 446, 15.

circumire, circuire 200, 35; c. loca venerabilia 194, 10; c. parrochiam 3, 20. 35, 5. 47, 20. 252, 15. 296, 10. 306, 30. 632, 25. 633, 1. 5.

circumstare 642, 10. 851, 20.

circumvenire 275, 15. 25.

cives: c. honesti 81, 15. 86, 25; c. subditi 797, 30.

civitas 12, 15. 13, 5. 31, 5. 67, 25. 30. 166, 30. 403, 1. 477, 556, 15. 744, 30. 833, 5; comes et indices et nobiles civitatis 253, 5. — civitas = *sedes episcopi*, *diocesis* 17, 10. 34, 10. 35, 10. 73, 80, 5. 89, 30. 158, 1. 167, 5. 194, 1. 199, 25. 231, 15. 249, 15. 251, 20. 256, 10 (?). 259, 5. 273, 10. 278, 30. 284, 25. 289, 25. 361, 25. 30. 362, 25. 584, 30. 585, 25. 586, 5. 588, 25. 589, 10. 15. 591, 25. 642, 20. 707, 10 (?). 710, 5. 821, 25. 837, 30. 838, 20. 839, 1. 844, 5; c. propria 711, 20; c. publica 682, 15; c. subiecta metropoli 587, 20. — civitas = *Roma* 84, 15. 87, 1. 88, 10. 826, 5. — civitas Christi 160, 30. 35.

clades 607, 20. 667, 20.

clamare 211, 25; c. ante imperatorem etc. 839, 30.

clamor pauperorum 58, 25.

clanculo corrumpere se 193, 25. 638, 25.

clarissimus dux 855, 20.

classis 477, 1.

claudere portam canonicorum 418, 1.

claudicans animal 292, 10.

claudus 209, 15. 215, 1; c. pede utroque 807, 15.

claustrum, claustra 168, 5. 264, 5. 289, 30. 418, 15. 446, 20. 450, 20; constituere, praevidere c. 569, 20. 570, 15. 713, 35; munire c. 193, 35; cf. 266, 25. 398, 25; habitare in claustris 289, 25; manere, permanere in c. 262, 30. 264, 5. 10; relinquere claustra 399, 5; cf. 411, 5. 420, 20. 25; claustrum ancillarum Dei 285, 20. 304, 5; cf. 290, 20; c. canonicorum 398, 20. 411, 25. 417, 10. 418, 1. 15. 460, 30; c. monachorum 210, 5; c. monasterii 313, 35. 452, 15. 20. 454, 1. — claustrum basilicae 259, 10. 273, 10. 604, 1.

clavis 418, 5.

clementia = *imperator*, *rex* 58, 25. 262, 5. 675, 10. 722, 1; c. Augusti 689, 20; c. imperatoris 253, 15; c. imperialis 645, 10; c. principis 292, 25; c. regis 167, 25.

clementissimus rex 130, 35. 141, 20. 226, 25.

clericalis, e: c. ordo 394, 25. 656, 1; c. religio 636, 20; c. vestitus 199, 20.

clericare 299, 1; c. per vim 298, 20.

clericatus 208, 20. 298, 20; c. debitus 799, 20.

clericus 4, 10. 7, 1. 10, 10. 15. 58, 5. 84, 25. 88, 5. 166, 35. 176, 1. 194, 1. 209, 10. 221, 5. 234, 10. 15. 251, 30. 259, 20. 263, 1. 283, 30. 284, 20. 285, 10. 292, 35. 295, 10. 370, 5. 374, 1. 375, 1. 15. 377, 15. 25. 378, 5. 15. 383, 15. 385, 5. 389, 1. 396, 30. 399, 25. 30. 462, 5. 479, 5. 556, 30. 563, 10. 569, 1. 570, 10. 20. 572, 1. 586, 35. 590, 35. 626, 25. 30. 628, 1. 640, 25. 644, 5. 645, 30. 713, 5. 20. 783, 15; c. adiens imperatorem 267, 25. 304, 25. 366, 20—30; cf. 674, 35. 675, 10; c. adulter 7, 5; c. alienus 200, 30. 363, 20. 364, 5. 369, 15; clerici altercantes 169, 15; cf. 18, 1. 368, 10; clericus bigamus 17, 5; c. canonicus 199, 25. 262, 25. 289, 25; cf. 263, 5. 399, 20—30. 400, 15. 408, 5. 414, 10. 417, 1. 419, 1. 463, 15; c. civitatis alterius 17, 10; c. damnatus 362, 15; c. ecclesiae serviens 568, 1; c. excommunicatus 366, 20; c. fornicarius 39, 5; cf. 34, 15; c. fugiens, fugitivus 253, 5. 268, 15. 303, 5. 636, 5; cf. 675, 5; c. habens monasterium puellarum 462, 1; c. habitans in capella regis 170, 5; c. honore palatino fultus 656, 20; c. inlitteratus 176, 5; cf. 568, 15; clerici laicorum 627, 15; clericus offensus clericatum recuperans 799, 20; c. orthodoxus 49, 5; c. pauper 369, 1. 5; c. peregrinus 363, 1; c. promotus ab episcopo 364, 1; c. subiectus 575, 10. 578, 5; c. summotus a communione 363, 10;

c. tonsoratus iniuste 267, 20. 302, 25; c. vagus 267, 5. 304, 25. — clerici acceptores non portent 34, 15. 20; c. a carne, vino abstineant 214, 30; c. comam non laxent 15, 15. 32, 5; c. disciplinis ecclesiasticis vacent 569, 20. 570, 1. 15; c. ecclesiam presbyteris non dent 288, 20; c. ad ecclesiam redeant 169, 10; cf. 253, 5. 287, 1; c. foenus non exerceant 369, 15. 20; cf. 707, 20; c. habitum laicorum non portent 34, 15. 20; cf. 197, 10; c. iudicia saecularia non expectent 18, 5. 32, 10; cf. 368, 10; c. in monasteria puellarum non intrent 210, 15; cf. 285, 15. 290, 20; c. mulieres in domo non habeant 35, 10; cf. 210, 5. 272, 10; c. negotiationes inhonestas non sectentur 369, 25; c. proficisci preter episcopum non debent 367, 25; c. in proposito permaneant 168, 25; cf. 368, 5; c. res episcopi post mortem eius non diripiant 368, 25; c. spectaculis lubricis non intersint 368, 1; c. superbi etc. non sint 199, 15; cf. 629, 15; c. tabernis non ingrediantur 168, 15; c. non transmigrant de ecclesia ad aliam 169, 5; cf. 368, 20; c. usuras non exigant 365, 1; cf. 360, 25. 645, 30; c. venationes non faciant 34, 15. 20. — adgregare clericos ex familia ecclesiae 399, 10. 15; admittere c. 399, 1; auferre c. de pecuniis ecclesiarum 3, 5; congregare c. 571, 15; offerre c. 627, 20; ordinare c. 200, 35. 571, 10. 15. 627, 15; recipere c. alterius parrochiae 635, 30; cf. 636, 1; restituere c. locis, in quibus fuerant 722, 10.

cleros v. clerus.

clerus, cleros 27, 1. 38, 5. 41, 1. 42, 25. 57, 1. 81, 15. 82, 20. 86, 25. 87, 1. 131, 1. 194, 1. 208, 5. 209, 1. 210, 1. 25. 214, 35. 259, 5. 272, 15. 275, 35. 276, 15. 282, 25. 286, 20. 365, 5. 460, 35. 554, 5. 586, 30. 627, 10. 681, 20. 779, 1; c., qui officium reddunt 200, 15; cf. 214, 35; c. ordinis ecclesiastici 7, 1; c. ordinis sequentis 685, 10; c. pacis catholicae 143, 1; c. (pastori ecclesiae) commissus 198, 10; c. (procuratori) commissus 398, 25; c. venerabilis 286, 25; c. Lugdunensis 778, 35; c. Romanus 47, 15. 826, 15; c. (Teatinensis) 789, 1. — electus a clero et populo 587, 20. 589, 5; cf. 827, 25. 30; conventus populi et cleri 297, 25. 30; imperator et clerus et populus synodum fecerunt 481, 20; congregatio cleri numerosa 399, 1.

clocca 842, 35.

coadunare v. coadunare.

coadunare, coadunare: c. collegium procerum 104, 20; c. populum ad unitatem fidei 478, 5; synodum 784, 10. 15. 848, 1.

coadunatio populi 478, 15.

coaetaneus 192, 25.

coangelicus papa 80, 1. 240, 10.

coartare auctoritate canonica 574, 20.

- cocus 416, 10.
 codex 591, 15. 779, 1; c. falsus 777, 10; c. paenitentialis 635, 1.
 codicellus: c. erroneus 633, 20; c. penitentialis 633, 10, 15.
 coecare = *caecare*: c. monachos 168, 15.
 coelestis *v.* caelestis.
 coenobium, cenobium, coenubium, cynovium 97, 5. 682, 5. 786, 30. 787, 20. 25. 787, 25. 820, 25; c. Grecum 81, 15; c. monachorum 814, 30; c. puellarum 104, 20; c. virorum 104, 20; coenobia instanti tempore monasteria nuncupantur 578, 10.
 coenubium *v.* coenobium.
 coepiscopus 46, 1. 227, 5. 259, 5. 554, 5. 632, 35. 681, 20. 730, 1. 807, 1. 814, 30. 820, 1; c. sanctus 815, 10.
 coercere, cohercere 477, 20. 638, 35. 723, 5; c. episcopum 707, 5; c. monachos 62, 15. 853, 1; c. populum 557, 35; c. vindictis canonicis 194, 15; c. vindictis corporalibus 193, 25. 30.
 coetus 179, 20. 248, 20; c. episcoporum *etc.* 685, 10; c. feminarum sanctarum 454, 20; c. praesulum 729, 30; c. sacerdotalis 179, 15. 20.
 cogere 227, 1. 275, 15. 603, 15. 807, 10. 808, 1; c. ad iudicia 101, 5; c. presbiteros falsos *etc.* ad poenitentiam 3, 5.
 cogitatio 279, 25; c. noxia 449, 10; c. pernitiosa 291, 30.
 cognatio 10, 20. 19, 5. 191, 5. 192, 15. 827, 25; c. coniugis 103, 10; c. propria 10, 5. 14, 10. 15, 5. 31, 15. 557, 30.
 cognatus 15, 5. 31, 15. — cognata 192, 25.
 cognitio concilii 779, 35.
 cognoscere et emendare 578, 15.
 cohabitare 191, 1. 713, 10.
 cohercere *v.* coercere.
 cohors 231, 30; c. rusticorum 84, 20.
 coitus uxorum pregnantium 671, 5.
 colere: c. angelos sanctos *etc.* 497, 20; c. dies deorum (paganorum) 643, 10; c. diem dominicum 643, 5. 10; c. imagines 481, 20. 484, 1. 489, 15. 526, 15. 20; c. Kalendas Ianuarias *etc.* 10, 10. 15, 15; c. manufactum 501, 35; c. sanctos novos 170, 20; c. trinitatem 479, 25.
 collatio, conlatio = *colloquium, conventus* 248, 25. 249, 30. 534, 25. — conlatio scripturarum divinarum 449, 15; tractare in conlatione scripturas divinas 626, 25. 30; venire ad collationem 285, 5. 403, 25. 411, 1. 420, 15. 446, 1. 450, 1.
 collecta 212, 20.
 collectio 533, 10; c. de libris patrum sanctorum 533, 5; c. sententiarum 534, 23. — suscipere episcopum cum collectione et adiutorio populi 3, 20.
 collega 131, 20.
 colligere *v.* colligere.
 collegium 82, 20. 99, 30. 131, 1. 180, 15. 459, 10; c. canonicorum 412, 5; c. canonicum 420, 35; c. commune clericorum et laicorum 259, 20; c. episcoporum 173, 5. 829, 10; c. fratrum 415, 5; c. procerum 104, 20; c. sacerdotale 20, 1; c. sacerdotum 104, 25. 105, 5; c. sanctimonialium 444, 20. 450, 30.
 colligere, collegere 534, 20; c. fruges 646, 10; c. hospites 416, 10. 420, 5; c. pauperes 416, 15; c. aliquid peculiaris, peculiaris 212, 10. 30; c. tributum 824, 15; c. vindemias 693, 20. — colligere formam institutionis 313, 10; c. sententias patrum 484, 25; c. testimonia ex auctoritate divina *etc.* 483, 15. 20.
 collocare corpora sanctissima 67, 1.
 collocutio, conlocutio 240, 30. 640, 5; c. familiaris 444, 10; c. feminarum 641, 5; c. secreta 802, 20; c. secreta sanctimonialium 640, 15; c. synodalis 196, 25.
 colloqui, conloqui 33, 25. 240, 25. 640, 10.
 colloquium, conloquium 213, 30. 284, 25; c. cum masculo 285, 10; c. synodale 196, 20.
 colonia 67, 20.
 colonica 789, 15. 790, 1. 5.
 colonus 277, 25. 789, 10.
 colores de imaginibus radere 479, 5.
 coma 10, 10. 15, 15. 32, 5. 275, 30. 479, 5. 579, 5.
 comeatus, comeatus = *licentia* 60, 10. 61, 5. — in cotidianis vitae comeatibus 284, 5.
 comedere 289, 15. 404, 1; c. cum masculis 285, 10; c. in refectorio 446, 1. 420, 35; c. in tabernis 364, 15.
 comes 6, 35. 33, 25. 36, 1. 209, 20. 232, 5. 253, 5. 260, 1. 278, 1. 291, 5. 30. 298, 20. 601, 1. 603, 20. 604, 15. 635, 35. 654, 5. 723, 5. 829, 15. 837, 35. 838, 1. 10. 841, 1. 842, 30. 843, 10. 846, 20. 847, 1. 5. 851, 20. 856, 15; comites et episcopi 277, 15. 595, 10. 636, 5. 645, 10; episcopi consentientes sint comitibus 262, 20; concordia inter episcopos et comites 251, 30. 277, 30. 295, 10; episcopus et comes conveniant 169, 20; *cf.* 594, 1; comites oboedientes sint episcopis 252, 1. 290, 35. 296, 1; c. veniant ad iudicium episcoporum 167, 1; c. non tollant res pauperum 253, 1. 262, 10. 296, 25. — comes fortior, mediocris 109, 5; c. palatii 842, 30. 847, 10.
 comesatio, commessatio 190, 25. 255, 25. 276, 10. 670, 5.
 comitatus 829, 20.
 commater 273, 5; c. spiritalis 10, 5. 13, 10. 14, 5. 31, 10.
 commeatus *v.* comeatus.
 commemoratorium 231, 10.
 commendare 166, 5. 293, 30; c. abbatem archiepiscopo 820, 20; c. puellas feminis gravioribus 170, 10; c. locum 813, 25; c. monasterium 576, 10; c. res 275, 20. 444, 30; commendari ad custodiendum 808, 15; commendatum habere (aliquem) in diocesi 213, 5. — commendare se in orationes 51, 25; c. animam Deo 712, 10; c. corpus sepulturae 712, 10; c. spiritus quiescentium Domino 281, 20.
 commendaticiae *v.* commendatitiae.
 commendatio 844, 5; c. ecclesiae 251, 1. 5. 268, 15. 295, 1.
 commendatitiae, commendaticiae litterae 169, 5. 210, 25. 288, 10. 363, 5. 635, 30.
 commessatio *v.* comessatio.
 commigrare 288, 5. 856, 35; c. de parochia ad aliam 300, 25. 304, 1.
 commilito 706, 20. 714, 35.
 comminatio *v.* comminatio.
 comminatio, comminatio 85, 1. 660, 25.
 commissio 105, 1.
 commissum = *districtus* 221, 5.
 committere: c. ecclesiam gubernandam 812, 15; c. officium fratri 413, 20; c. plebem 105, 1. — committere scelus 103, 5.
 commixtio carnalis 212, 35. 671, 1.
 commodare 644, 5. 646, 1. 10. 761, 15; c. pecuniam 7, 15; commodari parochias apud monachos 104, 25.
 commoditas 829, 25.
 commodum: c. necessarium 266, 20; c. terrenum 452, 10.
 commonere 171, 20. 462, 20.
 communis *v.* communis.
 commorari 104, 25. 196, 30.
 commotio 599, 15; c. terrae 647, 10.
 communicare, communicari 14, 1. 199, 1. 201, 10. 15. 289, 5. 363, 15. 479, 5. 10. 594, 20. 810, 15. 812, 10; c. cum clericis 170, 5; c. excommunicatis per domos 366, 5; ter laici homines in anno communicent 293, 15.
 communicatio 772, 1; c. corporis Domini 722, 20.
 communio 39, 15. 51, 20. 52, 10. 163, 10. 192, 20. 30. 786, 10. 15. 849, 30; c. corporis et sanguinis Christi 193, 30. 594, 15; c. periclitantium 714, 15; c. sacra 712, 10; c. sancta 366, 5; accedere ad communionem 594, 20; dare, tribuere c. 15, 1. 5. 31, 10. 15; privare communione 13, 1. 5. 18, 10. 15. 31, 10. 32, 10. 592, 5; separare a. c. 282, 1; summovere a. c. 363, 10.
 communis, commonis, e: c. camera 832, 1; c. cellarium 402, 15; c. consensus 40, 30. 86, 1. 259, 20. 401, 5. 422, 30. 35. 628, 35. 710, 10. 714, 10; c. consilium 479, 15; c. collegium clericorum et laicorum 259, 20; c. correctio 621, 10; c. decretum 72, 30; c. diffinitio 830, 1; c. domus 479, 10; c. legatio 522, 30; c. necessitas 404, 5; c. oratio 412, 1; c. parentela 279, 5; c. profectus 403, 25; c. salus 600, 5. 601, 1. 706, 10; c. salvatio 706, 10; c. utilitas 674, 15.

- 693, 5; c. vestimenta 209, 1; c. voluntas 259, 20; c. votum 401, 5. 422, 30. 450, 25; in commune statuere 710, 20; in c. vivere 275, 25. — communiter gubernare sponsas Christi 442, 15.
- commutare: c. pecuniam 58, 20; c. res ecclesiasticas 624, 10. 15.
- commutatio 60, 15. 624, 10.
- comp-, comp-.**
- comparare 262, 10. 623, 30; c. res pauperum 296, 25.
- comparatio 170, 15.
- conparochialis presbiter 233, 20.
- conparticeps 103, 5.
- compassio 625, 25.
- compater 272, 5. 296, 15; c. spiritalis 122, 30.
- compellere: c. ad habitum monasticum 795, 5. 799, 20; c. ad tribunal palatinum 795, 25.
- compendium: c. minus intelligentium 242, 10. — compendium scribendi 301, 30.
- compensare 691, 10.
- compensatio praedecessorum nostrorum 841, 20.
- competens iudex 573, 15.
- complere: c. consecrationem 810, 15. 20; c. missam 97, 5. 785, 1; c. officium caeleste 409, 15; c. orationem 809, 15. — ad complendum 786, 15. 787, 15.
- completa 406, 25.
- completoria (*scil. hora*) 285, 5.
- completorium, c. officium 413, 20. 418, 5. 449, 15. 449, 20.
- complices 84, 1. 5. 769, 30.
- componere, componere: c. solas 690, 10. — componere = *ordinare* 104, 20; c. mores 283, 1; c. vitam etc. 611, 10. — componere = *scribere*: c. dogma 182, 1; c. symbolum fidei 181, 15. 20. — componere = *'büßen'* 36, 1. 94, 10. 101, 1–10. 103, 5. 604, 20; c. in dominico 101, 15; c. legitime 271, 1; c. more furtivo 102, 1; c. in publicum 100, 1; c. solidos, cum solidis 101, 1. 5. 103, 1. 166, 35; c. solidos ad opus regis 166, 30; c. hominem principis 95, 10.
- compositio, compositio 100, 5. 604, 20.
- comprehendere 100, 5.
- conprimere agentes male 653, 1.
- comprobare, comprobare 104, 25. 168, 1. 812, 5. 829, 30; c. iusticiam suam 842, 20; c. rationem 829, 25; c. rem furtivam 102, 1.
- comprobatio 170, 5.
- comprovincialis, conprovincialis, comprovincialis, e: c. abbas 233, 15; c. episcopus 167, 30. 233, 15. 459, 10. 15. 461, 20. 462, 25. 586, 5. 797, 30. 35.
- conpunctio cordis 414, 15.
- concedere 417, 1. 681, 15. 827, 35. 834, 1. 846, 10. 856, 20; c. electionem abbatis 851, 15; c. dignitatem patriciatu 827, 15; c. immunitatem aeternam 856, 10; c. indulgentiam 208, 15; c. ius, potestatem imperatori 827, 5. 10; c. libertatem temporis oportuni 674, 30; c. mercatum etc. 856, 15; c. petitionem 820, 15; c. placitum tertium 839, 35; c. preceptum 820, 5; c. usum pallii 813, 1. 5; c. votum licentiae 191, 25.
- concessio 689, 1.
- concilium 2, 15. 17, 1. 30, 15. 33, 25. 34, 1. 41, 5. 20. 42, 30. 43, 10. 51, 15. 85, 30. 89, 1. 15. 30. 90, 15. 20. 35. 92, 20. 105, 5. 179, 20. 197, 10. 15. 203, 15. 30. 207, 20. 208, 30. 209, 1. 210, 1. 5. 214, 5. 249, 1. 256, 10. 20. 269, 15. 281, 1. 283, 25. 299, 15. 30. 301, 30. 360–368. 568, 1. 569, 5. 570, 1. 605, 1. 614, 10. 615, 15. 617, 35. 622, 10. 25. 624, 5. 10. 626, 35. 630, 10. 631, 1. 10. 632, 25. 634, 15. 635, 25. 639, 30. 641, 40. 669, 35. 674, 25. 718, 30. 719, 10. 766, 20. 779, 35. 808, 15. 809, 5. 830, 1. 831, 30. 848, 15. 849, 20; c. bonum 770, 1; c. episcoporum 629, 1. 5. 781, 30. 807, 25; c. generale episcoporum 778, 10; c. locale 479, 10–20; c. memorabile 460, 20; c. orthodoxum 204, 5; c. presbyterorum 771, 25; c. generale presbyterorum 770, 10; c. reverendum 180, 5. 194, 10; c. sacerdotale 39, 5. 67, 30. 68, 25. 162, 30; c. sacratissimum 83, 1; c. sacrosanctum 38, 15; c. sacrum 91, 5. 20. 92. 313, 30. 458, 15. 460, 1. 20. 461, 15. 463, 5; c. sanctissimum 165, 30. 166, 1; c. sanctum 51, 25. 82, 5. 208, 5. 209, 15. 215, 5. 263, 5. 458, 25. 769, 20. 809, 15. 849, 25. 30; c. synodale 159, 30. 165, 20. 558, 30. 820, 1; c. universale 170, 10. 849, 25; c. venerabile 89, 20. 313, 30. 458, 15. 25. 460, 20. 461, 15. 463, 5. 769, 20. 781, 35; c. venerandum 82, 15. 189, 10. 191, 1.
- concinnare luminaria 277, 5. 10. 305, 30. 409, 1. 739, 25.
- concinnatio luminariorum 67, 20. 68, 1.
- concivis inelitus 797, 35.
- conclave 289, 10.
- conclusio obiectionum 482, 5.
- concordare 99, 30. 277, 30. 833, 5. 834, 1. 837, 20; c. in decreto (electionis) 86, 30.
- concordia 207, 30. 234, 20. 251, 30. 261, 20. 271, 20. 277, 30. 278, 30. 290, 30. 295, 10. 297, 30. 302, 5. 478, 5. 521, 5. 534, 35. 610, 1. 627, 15. 651, 30. 35. 674, 15; c. ecclesiae apostolicae 204, 30; c. ecclesiastica 799, 25. 802, 35; c. fraterna 802, 35. 805, 1; c. pacis 207, 20. 232, 20. 262, 1. 524, 25. 30. 530, 15; c. populi 478, 15. 680, 5; c. sacerdotum et laicorum 51, 25; c. spiritalis 105, 5.
- concorditer vivere 261, 25.
- concubare cum uxore domini sui 476, 10.
- concubina 582, 15. 671, 1.
- concubitus 251, 30.
- concupiscentia carnalis 264, 20.
- concurrere ad ecclesiam 558, 1. 588, 1. 5.
- condemnare, condemnare 14, 1. 34, 5. 61, 5. 165, 30. 191, 25. 204, 25. 293, 15. 558, 20. 568, 1. 669, 10; c. morte 477, 30. 478, 15; condemnari iudicio Dei 43, 15. 20.
- condemnatio, condemnatio 573, 15. 795, 40. 813, 30.
- condempnare v. condemnare.
- condempnatio v. condemnatio.
- condere legem 827, 5.
- condicere 231, 30; c. placitum 838, 5.
- condire legumina 691, 10.
- conditio = *'Bedingung'* 7, 10. 60, 15. 293, 30. 623, 30. — conditio = *status* 189, 15. 193, 20. 215, 5. 283, 30. 643, 40; c. servilis 166, 30.
- conducere 836, 25; c. episcopos indoctos 39, 30; c. ad iuramentum 291, 5.
- conductor: c. agrorum 630, 20. 25; c. rerum saecularium 264, 20.
- confabulari cum viris 451, 30.
- confabulatio 451, 20. 452, 5; c. inanis 291, 25; c. obscena 445, 25; c. vana 418, 15. 448, 10. 450, 5; c. virorum 445, 30. 451, 5.
- confectio corporis et sanguinis divini 711, 35. 40.
- conferre 61, 10. 447, 10. 856, 10; c. decimam 169, 1. 416, 15. 20. 455, 30; c. oblationes 171, 1; c. res 718, 30; c. res ecclesiae 275, 15. 287, 30. 444, 20; cf. 761, 1. 5; c. stipendia necessaria 447, 1; c. in usus pauperum 365, 15. 20; c. utilitatem ecclesiae 399, 30; c. potestatem 415, 1. 454, 15; c. regnum terrenum 655, 35; c. tuitionem orphanis, viduis 276, 10. — conferre auctoritatem (apostolicam) auctoritati (regie) 855, 30. 856, 10; c. robur sanctae Romanae ecclesiae loco sancto per privilegium apostolicum 820, 25.
- confessio 47, 10. 51, 20. 52, 10. 25. 160, 20. 199, 1. 204, 5. 250, 15. 255, 10. 279, 25. 280, 1. 594, 25. 631, 30. 640, 20. 25. 685, 10. 702, 10. 25. 703, 1. 712, 5. 714, 15. 795, 40. 796, 20. 25. 803, 25; c. delictorum, peccatorum 269, 1. 640, 25. 792, 10; c. fidei 162, 25. 30. 222, 15; c. fidei catholicae 155, 10. — confessio Petri (*in basilica s. Petri Vaticana*) 22, 5. 85, 15. 89, 15.
- confessor 65, 20. 231, 10. 270, 5. 279, 25. 525, 35. 702, 10. 25. 30. 703, 1. 5. 785, 15. 795, 35. 803, 35. 808, 10; c. Christi 65, 15. 66, 25. 67, 1. 68, 15. 69, 1. 20; c. eximius 839, 1; c. sanctus 4, 1. 66, 15.
- conficere: c. indumenta necessaria 447, 30. 35; c. instrumentum 573, 10.
- confinium 829, 25. 30.
- confirmare = *'bestätigen, bekräftigen'* 12, 1. 17, 1. 67, 25. 105, 5. 160, 1. 204, 1. 274, 10. 815, 15. 830, 10. 15. 831, 30; c. concilium 89, 20. 105, 5. c. decretum 57, 20; c. errorem super-

- stitutionum 481, 25; c. imagines 92, 5; c. monasterium episcopo etc. 853, 5; c. pacem et amicitiam 478, 25; c. testimonia 91, 20, 25; c. auctoritate canonum et legis 839, 40, 840, 1; c. per cartam largitionis 689, 1; c. concilio synodali 558, 30; c. decreto 829, 30; c. per precepta pontificalia etc. 67, 30; c. per praeceptum 837, 10. — confirmare = *'firmeln'* 279, 15, 20, 306, 1, 817, 1; c. homines 276, 25; c. populum 3, 20, 35, 5, 47, 20; confirmari bis et ter 279, 1.
- confirmatio = *'Bestätigung, Bekräftigung'* 63, 10, 690, 1, 790, 10, 845, 15; c. assertionis 292, 15; c. ordinationis 810, 20; c. imperatoris 682, 10. — confirmatio = *'Firmelung'* 273, 5, 279, 1, 305, 35.
- confiteri 203, 30, 204, 1, 5, 209, 20, 479, 30, 685, 5, 797, 1, 803, 35; c. secreto 702, 15; c. sponte 792, 35, 804, 20; c. crimina 702, 25; c. delicta 289, 20; c. peccata 3, 10, 40, 1, 52, 5, 255, 15, 279, 20, 25, 280, 1, 5, 281, 5, 283, 1, 306, 1, 455, 15, 633, 30, 640, 15, 20, 702, 30, 795, 20, 810, 30; cf. 817, 1; c. reatum 633, 10, 15; c. fidem catholicam 47, 5, 10; c. unitatem divinitatis 479, 25.
- confrater 196, 20, 197, 1, 784, 15, 30, 814, 30; c. sanctissimus 820, 15.
- confringere imagines 481, 10, 482, 20, 483, 40, 484, 1—10, 527, 5.
- confugere 477, 35; c. ad ecclesiam 271, 1, 300, 1; c. ad episcopum vicinum 18, 1.
- confugium 85, 15.
- confusio 813, 10; c. ordinum 706, 10; c. temporalis, aeternalis 760, 1, 5.
- congerere capitula 668, 20, 670, 20.
- congratulari 797, 35.
- congregare 19, 15, 72, 30, 231, 15, 286, 25, 827, 5, 35; c. archiepiscopos etc. 214, 20; cf. 289, 20; c. coetum praesulum 729, 30, 35; c. concilium synodale 159, 30; c. concilium et synodum 2, 15; c. conventum 254, 5; c. conventum synodalem 6, 35; c. synodum 3, 1, 47, 10, 63, 10, 221, 25, 481, 15, 522, 40, 584, 30, 808, 20. — congregare canonicos 398, 30; c. clericos 571, 1, 15; c. monachos 681, 15; c. sanctimonialia in monasteriis 444, 1; c. (vernulas) 452, 15. — congregare fruges, redditus 276, 1; c. fruges in usus pauperum 305, 20; c. thesauros 276, 1.
- congregatio = *'Versammlung'* 56, 20; c. sacerdotum 56, 25, 83, 1, 161, 20; c. sancta 207, 15. — congregatio = *coetus canonicorum vel monachorum vel sanctimonialium perpetuus* 61, 25, 62, 20, 168, 10, 210, 10, 284, 15, 626, 40, 627, 1, 628, 1, 676, 20, 688, 35, 689, 25, 693, 1, 815, 5; c. canonica, canonicorum 399, 20, 400, 5, 15, 20, 411, 1, 413, 1, 415, 1, 713, 30, 35; cf. 399, 10, 400, 1, 403, 25, 412, 1, 415, 5, 20, 417, 20, 420, 35; c. cleri 399, 1; c. clericorum 462, 5; c. monachorum 61, 20, 67, 1, 68, 15, 591, 20; c. monasterii 232, 5, 298, 10, 302, 30; c. sanctimonialium 450, 1, 462, 5, 10; cf. 444, 25, 445, 5, 450, 25.
- congrua castigatio verberum 411, 20.
- congruentia loci 680, 5.
- conhibentia 444, 25.
- conietor somniorum 669, 25.
- coniugalis, e: c. copulatio 212, 35; c. licentia 52, 35; c. vinculum 446, 20.
- coniugati 189, 20, 405, 5.
- coniugium 10, 5, 14, 10, 15, 5, 16, 5, 19, 10, 21, 1, 31, 1, 15, 94, 10, 95, 15, 193, 1, 251, 25, 273, 1, 10, 303, 25, 582, 5, 670, 25; c. castum 558, 15, 582, 15; c. incestum 58, 15, 192, 20; c. legitimum 10, 20, 19, 15; c. nefarium 13, 15, 14, 5, 15, 15, 15, 5, 31, 10, 15; c. servorum 279, 10.
- coniunctio: c. carnalis 251, 25; c. incesta 251, 25, 582, 15; c. illicita 20, 1; c. inutilis 582, 20; c. legalis 279, 15.
- coniungere = *venire, convenire* 85, 1.
- coniuratio 169, 20, 476, 25.
- coniux 644, 10, 15; c. adulterina 103, 10; c. propria 103, 10, 194, 25; c. imperatoris, regis 612, 35, 40, 669, 5, 682, 10, 687, 1.
- conl- v. coll-.
- conlapsio regnorum 655, 10.
- comm- v. comm-.
- comp- v. comp-.
- conqueri 290, 10, 293, 25.
- conquestus saecularis 264, 20.
- conquirere 232, 20; c. libertatem 101, 10; c. monasterium 849, 1, 35.
- consacerdos 122, 25, 131, 20, 158, 1, 633, 1, 668, 35, 680, 5, 793, 5, 805, 1; c. sanctissimus 82, 1.
- consanguinei 285, 15.
- consanguinitas 192, 5, 472, 10, 785, 20, 786, 1, 5.
- conscendere naves 533, 30.
- conscientia 227, 1; c. episcopi 169, 5, 193, 35, 366, 10, 582, 5.
- conscribere 203, 30; c. tres breves ex capitulo 166, 10; c. canones 766, 10; c. capitula 679, 15; c. memoriale 843, 5; c. nomina in diptiis 787, 15—25, 788, 10; c. praeceptum de electione (abbatis) 851, 10.
- conscriptio 105, 1, 682, 10, 686, 10, 797, 10, 20, 802, 40, 803, 10, 20, 40, 850, 5; c. constitutionis 690, 1.
- consecrare 82, 5, 506, 35, 702, 15, 744, 10, 746, 25—35, 747, 1, 749, 15, 25, 761, 10, 803, 10; c. abbatem 820, 10; c. agros etc. Domino 741, 10; c. altaria 232, 15, 641, 15, 672, 20, 820, 25; c. basilicam 739, 30, 35, 783, 15; c. corpus Christi 558, 1; c. donaria 750, 1; c. diaconem forenses 85, 5; c. ecclesiam 39, 35, 855, 25; c. episcopum 86, 1, 5, 566, 30, 569, 1, 572, 1, 827, 30; c. episcopum invidiose 569, 15, 572, 10; c. fontes sacros 506, 25; c. hominem Domino 741, 10, 15; c. laicos 86, 10; c. unum de presbiteris aut diaconibus cardinalibus 86, 20; c. puellas 637, 30, 35; c. sacerdotem 567, 20; c. sacerdotes indoctos 568, 10; c. velum viduarum 637, 25; c. virgines 638, 25.
- consecratio 53, 5, 86, 5, 506, 35, 556, 15, 737, 15, 797, 20, 808, 10, 810, 15, 20, 827, 20; c. corporis, sanguinis Iesu Christi 506, 30, 672, 15; c. pontificis 777, 1; c. presbiteratus 288, 5.
- consecrator: c. solitarius corporis et sanguinis Domini 642, 10; c. virginum sacrarum 638, 1.
- consedere v. considerare.
- consensus 160, 15, 277, 10, 282, 15, 312, 30, 612, 35, 626, 10, 627, 10, 669, 5, 705, 15, 789, 5, 803, 30, 809, 20; c. communis 40, 30, 86, 1, 259, 20, 401, 5, 422, 30, 35, 628, 35, 710, 10, 714, 10; c. civium subditorum 797, 30; c. concilii 461, 15; c. confessorum etc. 795, 35; c. ecclesiae 804, 20; c. ecclesiae universalis 221, 30; c. episcopi 61, 25, 168, 15, 201, 5, 288, 20, 364, 5, 472, 5, 576, 10, 591, 25, 639, 5; c. episcopi proprii 722, 25; c. episcoporum 58, 5, 210, 25, 30, 268, 10, 282, 10, 294, 30, 299, 20, 812, 1; c. episcoporum comprovincialium 586, 5; c. episcoporum etc. 33, 25, 34, 5; c. fidelium 667, 30; c. fratrum 60, 10, 61, 5; cf. 62, 1; c. habitantium (in plebe baptismali) 570, 20, 571, 5; c. metropolitani 207, 30; c. papae 587, 25; c. parentum 298, 15; c. pontificis 852, 15; c. principis, regis 36, 1, 793, 5, 804, 25, 844, 1, 848, 15; cf. 689, 5; c. principis et populi 34, 10; c. sacerdotum 617, 25, 638, 5, 639, 5; c. sacerdotum etc. 814, 30; c. senatorum etc. 476, 30.
- consentire 7, 1, 16, 5, 43, 15, 62, 20, 104, 20, 160, 20, 165, 30, 166, 15, 171, 20, 192, 25, 207, 35, 212, 30, 234, 15, 299, 15, 582, 5, 645, 5, 20, 674, 20, 681, 10, 20, 789, 10, 815, 15; c. comitibus etc. 262, 20; c. confessioni 47, 10; c. in electionem 85, 1; c. episcopis 290, 35; c. ad iustitias faciendas 252, 5, 296, 1; c. periurio 35, 1, 291, 10; c. praedicationibus sacrilegis 43, 20, 25.
- consequi 100, 5; c. episcopalia a metropolitano episcopo 167, 30; c. traditiones parentum 293, 30; c. veniam 411, 25, 450, 20.
- conservare 68, 25, 571, 20, 723, 30, 838, 40; c. concordiam pacis 262, 1; c. congregata 454, 30; c. constitutionem 689, 5; c. ecclesiam 35, 1; c. fidem imperatori 286, 30, 287, 1, regi 659, 40; c. honorem Dei et sanctorum 271, 1; c. iura pactionis humanae 617, 5, 10; c. iustitias 84, 20; c. ordinem religiosum 689, 25; c. propositum castitatis etc. 638, 15; c. regulam 290, 1; c. regulam canonum 569, 1; c. res conlatas 718, 30; c. statum ecclesiae 259, 25, c. vitam canonicam 207, 25.

- conservus 643, 10.
 considerare 212, 1. 680, 5; c. cum familiaribus 522, 40.
 consideratio 262, 5. 680, 1. 5; c. episcoporum 211, 5; c. metropolitani 594, 5.
 considerare, consedere 22, 5. 37, 25. 42, 15. 80, 1. 259, 10. 783, 30; c. in turba prima 259, 20.
 consignare: c. baptizandos etc. signo crucis 506, 25; c. loca ad regendum 198, 20.
 consiliare in mortem regis 167, 15.
 consiliarius 678, 10. 838, 10.
 consilium 51, 25. 161, 10. 192, 10. 244, 10. 278, 30. 283, 1. 444, 10. 523, 30. 530, 5. 30. 640, 30. 693, 5. 703, 1. 795, 30. 807, 30. 838, 10. 849, 40; c. archiepiscopi 681, 15; c. commune 479, 15; c. episcopi 199, 5. 207, 30. 35. 264, 1. 15; c. episcopi proprii 711, 5. 10; c. episcoporum 211, 5; cf. 291, 1; c. imperatoris, principis 272, 20. 688, 35. 849, 10; c. metropolitani 207, 35. 210, 25; c. optinatum 2, 15. 3, 1. 34, 5; c. parentum 53, 10. 15; c. sacerdotum 802, 20; c. sacerdotum etc. 3, 1. 34, 10. 599, 10; c. (sanctimonialium) 451, 10; c. servorum Dei 2, 15. 7, 10. 33, 25.
 consistere 569, 20. 570, 10. 15. 722, 25; c. in basilica Petri 227, 1; c. in concilio 848, 15. — consistere bono opere 568, 5. — consistere in lege Bajuvariorum 58, 10.
 consobrina 10, 5. 14, 10. 15, 5. 31, 15. 251, 30.
 consolari dolentem 420, 5.
 consolatio 291, 1. 675, 20. 795, 30; c. profligatorum 855, 10. 15; c. scripturarum sanctarum 417, 15.
 consolatus v. consulatus.
 conspire quaestionem 689, 35.
 consortes in confectione divini corporis et sanguinis 711, 40.
 consortium 14, 1. 129, 35. 163, 10. 171, 20. 25. 204, 30. 209, 5. 10. 624, 35; c. catholicorum 141, 1; c. commune 293, 5; c. ecclesiasticum 192, 30; c. sacerdotum sanctorum 625, 1.
 conspectus 227, 1. 5. 702, 30. 849, 15; c. episcoporum etc. 848, 5; c. monachorum 221, 35; c. regis 221, 10; c. sacerdotum 221, 35.
 conspiratio 169, 20.
 constituere = *statuere* 34, 10. 35, 10. 15. 68, 5. 69, 5. 92, 25. 94, 1. 10. 96, 5. 99, 30. 199, 20. 200, 20. 25. 267, 25. 269, 10. 275, 25. 277, 20. 298, 1. 299, 10. 20. 301, 1. 463, 5. 479, 30. 639, 5. 682, 10. 690, 1. 691, 1. 694, 1. 790, 10; 827, 35. 851, 25; c. capitulum 677, 5; c. decretum 36, 1. 58, 15. 93, 25. 99, 25; c. fidem catholicam 34, 1; c. ieiunia 299, 20; c. pretium 645, 10. 15; c. regulam 209, 10; c. tempus 198, 25; c. tempus paenitentiae 255, 20. — constituere = *instituere* 705, 25; c. abbatem 578, 10; c. abbatissam 442, 1. 677, 15; c. archiepiscopum super episcopos ordinatos per civitates 3, 1; cf. 34, 10; c. cellerariam 454, 25; c. cellerarium 416, 1; c. doctorem magistrum 199, 25. 581, 10; c. fratrem 413, 5. 416, 20; c. fratres seniores 414, 20; c. (homines) ad legendum etc. 409, 25; c. iudices delictorum 702, 10; c. ministros 654, 15; c. ministros per parrochias 628, 20. 30. 711, 20. 25; c. ministrum ecclesiae 211, 10. 15; c. missos ad causam audiendam 843, 10; c. monachos 67, 20; c. pastores, rectores in ecclesiis 677, 10; c. pontificem 589, 5; c. praepositas 454, 10; c. praepositos, vicedominos 256, 5; c. presbyterum 198, 15. 268, 10. 298, 10. 472, 5. 577, 10. 856, 20; c. regem 824, 5; c. sacerdotes 571, 15. 572, 1; c. sacerdotem loco proviso 574, 1; c. sacerdotes in plebibus baptismalibus 570, 10. 15. 571, 1; c. sanctimoniales vitae probabilis 451, 15. — constituere = *einrichten*: c. baptisteria legalia 211, 20; c. claustrum 569, 20. 570, 15; c. congregationem monachorum 67, 1; c. ecclesias 252, 30; c. portam monasterii 455, 1; c. scolam 199, 25. 305, 20; c. templa etc. 497, 20. — constituere cuneos 84, 15. — constitutus = *existens, vivens*: c. sub canone 190, 5. 191, 20; c. in loco regiminis 196, 20; c. sub potestate potentiorum 292, 25; c. voto monachico 210, 20. — constitutum = *statutum* 69, 25. 30. 70; c. apostolicum 69, 5. 15; constituta canonum 624, 1; c. legum 814, 1; c. patrum 573, 5.
 constitutio 13, 10. 61, 10. 201, 20. 252, 30. 422, 30. 615, 1. 637, 30; c. antiqua canonum 278, 20; c. authentica 283, 30; c. canonum sanctorum 274, 15; c. concilii 301, 30; c. episcoporum 57, 25; c. formatae promissae atque susceptae 577, 20; c. ordinationis 689, 5; c. paterna 243, 5.
 constitutum v. constituere.
 constringere 170, 5. 209, 20. 461, 30. 575, 5; c. sub custodia 267, 15; c. iuramento, sub iuramento 277, 20. 597, 10. 15; c. cum sacramento 47, 30; c. sub vinculis 267, 20; c. se voto monachi 210, 10.
 constructor 576, 5.
 construere: c. aedículas 641, 25; c. canonicam 791, 5; c. ecclesiam 66, 30. 171, 10; c. habitationes 460, 30; c. monasterium 576, 5. 684, 30. 820, 5. 20. 838, 20. 844, 10. 855, 20; c. munitionem 589, 5.
 consuetudinalis exactio 681, 25.
 consuetudinaria operatio 693, 10.
 consuetudo 100, 15. 101, 1. 153, 35. 154, 1. 198, 25. 227, 5. 244, 15. 20. 254, 10. 292, 5. 497, 1. 526, 1. 629, 5. 635, 30. 641, 10. 690, 10. 691, 5. 10. 705, 25. 706, 1. 789, 5. 833, 10. 838, 35. 40; c. antiqua 277, 5; c. cano-
 nica 122, 40; c. cotidiana 531, 1. 5; c. ecclesiastica 150, 1. 280, 15. 281, 10; cf. 710, 15; c. inepta 625, 30; c. moderna 722, 20; c. perversa 645, 1; c. perversissima 657, 10; c. pessima 482, 15; c. prava 642, 1; c. pravissima 643, 20; c. regia 122, 40; c. religiosa 641, 30; c. Romana 212, 20; c. superstitiosa 483, 5. 10; c. temeraria 641, 15. — consuetudo = *census, tributum* 856, 15. 857, 1.
 consuetum (?) 789, 15; v. *Addenda*.
 consul: sub die consule 104, 15. — consules salutis 803, 15.
 consulatus, consolatus: post consulatum (imperatoris) anno V. 37, 25. 40, 35. 42, 15; post consulatum (imperatoris) anno XIII. 560, 20; post consulatum (imperatoris) anno XXIII. 71, 15; post consulatum (Karoli) 234, 20.
 consulere 534, 15. 783, 5; c. sacerdotes 608, 20. — consulta episcoporum 288, 20.
 consultus 633, 1. 674, 25; c. fidelium 671, 15; c. regis etc. 856, 30; c. sacerdotum etc. 607, 40; c. sedis venerandae 191, 25; c. synodalis 46, 15; c. synodi 783, 25.
 contemnere, contempnere: c. constitutionem 713, 15; c. cultum Dei 749, 5; c. ieiunium indictum 269, 15.
 contemplativa vita 673, 15.
 contempnere v. contemnere.
 contemptor: c. capituli 414, 1; c. institutionum canonicarum 410, 1.
 contemptus 839, 40.
 contendere 813, 5.
 contentio 212, 30. 221, 15. 264, 1. 20. 278, 25. 670, 5. 812, 20. 813, 5; c. litigiosa 707, 15.
 contestari 167, 15. 837, 10; c. iureiurando 837, 5.
 continentia 193, 25. 195, 5. 444, 15. 448, 15. 610, 1.
 contingere 739, 1; c. chrisma 252, 25; c. consecrata Domino 746, 25 — 35. 747, 1; c. vasa sacra 639, 20.
 continuatio ieiuniorum 450, 20.
 contractio artuum 643, 25.
 contractus nuptialis 192, 25.
 contradicere 265, 1. 272, 10. 273, 1. 839, 35; c. denarios novos 166, 30; c. heresim 165, 20; c. negotium iustum 264, 25.
 contradictio 257, 1. 10. 829, 35.
 contrahere 299, 1. 5; c. nuptias 192, 1. 15; c. nuptias secundas 193, 20.
 contrarii (imperatoris) 710, 25.
 contrectare vasa sacra 639, 15.
 contribules 477, 25.
 contristare fratres 416, 1.
 contritio 281, 1; c. cordis et corporis 640, 30.
 controversia 604, 20. 783, 20.
 contubernium feminarum 420, 20.

- contumacia, contumacia 675, 10. 685, 5. 838, 5. 839, 40. 842, 1. 849, 5.
- contumacia *v.* contumacia.
- contumax 411, 10. 450, 5; contumaces contra episcopos 170, 1.
- contumelia 842, 1.
- conturbare aera 669, 35.
- conturbatio laicorum 833, 5.
- conubium 192, 1; *c.* illicitum 14, 15.
- convenientia 51, 20. 96, 30. 210, 5. 233, 1; *c.* episcoporum cum laicis 262, 15. 302, 10.
- convenire 12, 1. 162, 35. 169, 20. 221, 10. 274, 10. 479, 15. 481, 1. 483, 15. 604, 1. 608, 35. 705, 5. 779, 35. 829, 5; *c.* ad ecclesiam 291, 25. 408, 1; *c.* ad horas canonicas 448, 25; *c.* ad loca statuta 286, 20; *c.* cum metropolitano 594, 1; *c.* ad placita 256, 30; *c.* ad solemnitatem sanctam 51, 15; *c.* cum suffraganeis 597, 1. 599, 20; *c.* ad synodum 849, 40. 850, 1. — *convenire* (in) coniugio nefario 15, 5. 31, 15.
- conventiculum forinsecum 707, 15.
- conventio 208, 25. 844, 15; *c.* generalis synodi 180, 10.
- conventus 39, 40. 47, 30. 248, 10. 254, 5. 10. 285, 25. 286, 25. 293, 20. 25. 297, 30. 298—300. 301, 5. 417, 5. 483, 30. 533, 5. 594, 1. 5. 597, 5. 15. 668, 20. 25. 669, 1. 670, 20. 672, 15. 25. 723, 25. 802, 35; *c.* episcoporum 596, 30. 857, 10; *c.* episcoporum provincialium 460, 5. 10; *c.* fraternus 627, 1; *c.* generalis 312, 15. 677, 5. 797, 35. 848, 5. 849, 30. 851, 1; *c.* generalis populi 847, 25; *c.* populi et cleri 297, 25. 30; *c.* presbyterorum 778, 35; *c.* publicus 858, 1; *c.* publicus ecclesiae 769, 30; *c.* sacer 275, 25. 277, 25. 284, 10. 299, 10. 301, 1. 10. 312, 35. 313, 15. 35. 401, 5. 422, 30. 458, 15. 458, 25. 459, 5. 10. 463, 5. 627, 5; *c.* sacerdotum 604, 15; *c.* sacrosanctus sacerdotalis 778, 15; *c.* sanctus 165, 20. 312, 15. 20; *c.* synodalis 6, 35. 39, 5. 47, 5. 72, 30. 160, 10. 627, 1. 702, 20. 718, 20. 795, 25; *c.* synodi 259, 10; *c.* venerabilis 312, 2.
- conversari 191, 1. 556, 20. 30. 571, 20; *c.* canonicis 290, 5; *c.* inhoneste, inordinate 190, 5; *c.* monachice 290, 5; *c.* religiose 676, 15. 713, 4; *c.* per domnos alienas 557, 5; *c.* in episcopio 289, 25. 571, 15. 20. 572, 5; *c.* in monasterio 445, 5. 571, 15. 20. 572, 5; *c.* cum femina 574, 5; *c.* cum monachis 592, 1; *c.* cum viris 194, 10.
- conversatio 289, 25; *c.* abbatissarum 290, 10; *c.* abbatum 256, 5; *c.* clericorum, episcopi 590, 35; *cf.* 668, 35; *c.* laicorum 405, 10; *c.* pastorum populi 597, 5; *c.* pontificis 626, 25; *c.* presbyterorum 635, 25; *c.* sacerdotum 625, 5; *cf.* 626, 5. 10; *c.* sanctimonialium 445, 1; *c.* viduarum 290, 15; *c.* bona, mala 576, 1; *c.* inhonesta 625, 35; *c.* pia 442, 20. 25; *c.* religiosa 626, 5; *c.* sancta 195, 10. 287, 10. 405, 5; *c.* terrena 788, 10; *c.* turpis 625, 30. 35. — *conversatio* = *conversio* 201, 10.
- conversio 175, 15. 607, 25; *cf.* 201, 10.
- converti 15, 5. 31, 15. — *converti* ad unitatem ecclesiae 201, 10; *cf.* 204, 30.
- convictus = *vita*, *conversatio vitae* 284, 10. 626, 30.
- convincere 685, 5. 707, 20. 839, 30; *c.* de absentia 839, 10. 40. 842, 10. 15; *c.* de contumacia 839, 40; *c.* crimine publico 253, 10. 297, 5; *c.* publice 792, 30. 804, 20.
- conviva 287, 20. 447, 25.
- convivari 287, 15; *c.* cum clericis *etc.* 626, 30.
- convivium 287, 15. 364, 10. 581, 15; *c.* inhonestum 263, 5; *c.* laicorum 210, 20; *c.* saeculare 264, 10; *c.* turpe 262, 5.
- convocare 84, 5. 715, 10; *c.* suffraganeos 458, 35. 459, 1; *c.* viros disciplinae ecclesiasticae 159, 40; *c.* conventum generalem, sanctum 312, 15; *c.* ad conventum synodalem 795, 25; *c.* ad iudicia saecularia 368, 10; *c.* synodum 807, 30. 813, 10.
- coopertorium 833, 1.
- copia: *c.* stipendiorum 713, 5. — *copia* seu transumptum 65, 10.
- copula illicita 15, 1.
- copulare: *c.* coniugium, coniugio 10, 5. 10. 14, 10. 15, 5. 16, 5. 19, 10. 21, 1. 31, 1. 10. 15. 273, 1. 10. 303, 25; *c.* coniugio legitimo 10, 20. 19, 15; *c.* coniugio nefario 13, 15. 14, 5; *c.* se in generatione quarta 19, 5. 20, 10. 30, 20; *c.* uxorem 582, 10. — *copulare* se contrariis imperatoris 710, 25.
- copulatio 15, 5. 31, 15. 213, 1. 273, 10; *c.* coniugalitatis 212, 35.
- cor 414, 15. 448, 30; *c.* fidelis (*gen.*) 817, 15.
- cordevesus 690, 10.
- corepiscopus *v.* chorepiscopus.
- corium 691, 15.
- corona 131, 1; *c.* spinea 856, 25.
- coronare 560, 20; coronatus a Deo Augustus 826, 5.
- corporalis, *e.* *c.* alimentum 287, 20; *c.* occasio 522, 20; *c.* praesentia 809, 5; *c.* species 781, 15; *c.* substantia 471, 20; *c.* victus 471, 20; *c.* vindicta 193, 25. 30. — *corporaliter* requiescere 842, 35.
- corpus 211, 5. 280, 15. 20. 30. 281, 1. 283, 10. 447, 35. 448, 1. 30. 643, 25. 786, 30. — *c.* humanum 493, 10. — *corpus* = *cadaver* 712, 10. 842, 30. 848, 1; *c.* sacratissimum, sanctissimum 67, 1. 5. 820, 10; *corpora* martyrum 231, 20. 232, 1. 270, 5. 814, 30; *c.* sanctorum 66, 20. 87, 5. 10. 92, 10. 167, 5. 272, 20. 304, 35; *corpus* Petri 47, 10. 204, 5. 563, 5. 820, 10; *c.* Silvestri 67, 1. 820, 10. 25; *c.* Stephani 65, 15. 67, 1. 5. — *corpus* divinum, dominicum, Domini, Iesu Christi 14, 1. 18, 20. 52, 25. 193, 30. 283, 5. 15. 301, 1. 304, 5. 479, 5. 558, 1. 639, 20. 641, 20. 642, 10. 672, 15—25. 677, 1. 711, 40. 722, 20. 770, 35. 773, 15. 774, 25. 779, 5—15. 780, 30—40. 781, 30. 817, 5. — *corpus* ecclesiae sanctae 84, 10.
- correctio 201, 15. 418, 25. 484, 10. 599, 10. 20. 600, 1. 608, 25. 626, 30. 629, 10. 638, 20. 30. 35. 641, 10. 668, 10. 672, 1. 674, 1. 30. 684, 10; *c.* canonica 642, 15; *c.* communis 621, 10; *c.* imperii 254, 10; *c.* ministorum *etc.* 668, 35.
- corregionalis presbyter 809, 10.
- correptio 163, 10. 208, 25. 410, 1. 412, 10. 414, 25. 449, 25. 30. 450, 30. 463, 1; *c.* canonica 637, 30; *c.* iusta 652, 1; *c.* paenitentiae 86, 20; *c.* synodalis 628, 30. 35.
- corrigere 47, 5. 30. 167, 1. 267, 15. 414, 25. 418, 20. 452, 15. 25. 594, 5. 600, 1. 645, 20. 667, 25. 30. 668, 35. 670, 1. 679, 25. 35. 684, 20. 712, 5. 713, 10; *c.* se 411, 15. 450, 10. 25. 455, 5. 463, 5. 10. 612, 30; *c.* abbatem 592, 5; *c.* capitula 481, 30; *c.* consuetudinem modernam 722, 20, perversam 645, 1. 5; *c.* delinquentes 451, 1; *c.* ecclesiam 522, 30; *c.* errata 482, 25. 484, 10. 689, 20; *c.* flagitium 671, 15; *c.* monachos 62, 15; *c.* mores *etc.* 607, 35; *c.* plebes 47, 35; *c.* populum 48, 1; *c.* sacerdotes 635, 1; *c.* socios 620, 1; *c.* usum inolitum 628, 1; *c.* viros *etc.* 669, 35; *c.* vitam fidelium 609, 5; *c.* censura aequitatis 412, 20; *c.* correptionibus 463, 1; *c.* iudicio synodali 636, 20. 25; *c.* iuxta quantitatem culpae 463, 10.
- corripere 103, 15. 208, 20. 209, 25. 212, 30. 411, 15. 413, 20. 414, 1. 452, 5. 802, 1; *c.* delinquentes 446, 5; *c.* filios 749, 20. 25; *c.* inobedientes 415, 1. 5; *c.* presbyterum 632, 10; *c.* pueros *etc.* 420, 35; *c.* transgressores 631, 20; *c.* admonitione 418, 15; *c.* disciplinis verberum 420, 35; *c.* invectione 408, 25. 448, 30. 35. 449, 25. 454, 15. 455, 5. 749, 20. 25; *c.* oburgatione publica 411, 15. 450, 10. 20; *c.* rubore sequestrationis 411, 25.
- corroborare 838, 15; *c.* pacem et amicitiam 478, 25; *c.* obligationibus maximis 68, 25.
- corrumpere se clanculo 193, 25. 638, 25.
- corruptio 410, 5.
- cotidianus, quotidianus, a, um: *c.* consuetudo 531, 1. 5; *c.* miraculum 525, 35; *c.* missa 785, 15; *c.* sacrificium missae 817, 20; *c.* vita 284, 5.
- cotzus 209, 1.
- crapula 293, 5.
- crastinum 418, 5.
- creare: *c.* abbatissam 284, 5; *c.* abbatem 815, 5.
- creduli 40, 10.
- credulitas 221, 30; *c.* trinitatis sanctae 708, 35.

crimen 96, 5. 167, 25. 201, 5. 226, 25. 292, 5. 412, 5. 529, 25. 580, 10. 15. 702, 25. 796, 35. 802, 20. 856, 35; c. adulterii 7, 5; c. capitale 58, 15. 595, 5; c. certum, manifestum 792, 30. 797, 25. 802, 40. 803, 20. 40. 804, 20; c. fornicationis 4, 5. 7, 5. 574, 5; c. grave 283, 15; c. incestus 299, 30; c. maiestatis 841, 20; c. maius 293, 20; c. publicum 253, 10. 297, 5. 575, 20.

criminalis, e: c. causa 580, 5; c. culpa 412, 5; c. opus 170, 5; c. peccatum 450, 30.

criminatrix 454, 25.

criminosus, a, um: c. res 227, 1. — criminosus 170, 1. 289, 10. 300, 15. 712, 5.

crisma v. chrisma,

cruciare exilio etc. 532, 25.

cruciatus 532, 1. 5.

crucicula 35, 10. 39, 35.

crucifigere 478, 40. — crucifixus 87, 20. crudelitas 644, 10.

crux 844, 10; c. Christi, honorifica, sancta, vivifica 87, 20. 478, 35. 502, 20. 506. 549, 5. 20. 25. 550, 40. 551, 1. — stare ad iudicium crucis 212, 35. — signaculo, signo crucis benedicere, consignare 506, 25. 30; signo c. subterfirmare 687, 5.

cubilia secreti sui incolere 626, 5. 10.

cuculla 210, 10. 603, 15. 820, 15; c. monachorum 405, 20; c. propositi 685, 10.

culeitrum 833, 1.

culmen: c. ecclesiasticum 459, 5. 10; c. episcopale 706, 35.

culpa 58, 20. 166, 1. 10. 168, 15. 194, 15. 257, 1. 282, 10. 410, 5. 411, 25. 450, 20. 463, 10. 576, 1. 15. 674, 5. 10. 812, 15. 849, 5. 851, 20. 856, 25; c. criminalis 412, 5; c. episcoporum 641, 15.

culpabilis 57, 25. 99, 30. 842, 10; c. de absentia 839, 10.

cultor 67, 15. 532, 5; c. Dei 82, 25. 814, 30; c. fidei catholicae 506, 25. 780, 15; c. fidei et religionis 478, 10; c. idolorum 40, 15; c. imaginum 506, 10. 40. 532, 20; c. servitii divini 694, 1.

cultura 527, 5; c. ecclesiae propriae 569, 1. 20; c. imaginum 531, 25.

cultus 541, 30. 591, 1. 631, 30; c. Christi 750, 20; c. debitus 501, 35. 642, 35; c. Dei 66, 5. 68, 30. 173, 5. 252, 15. 537, 10. 584, 30. 749, 5; c. divinus 61, 10. 408, 20. 419, 5. 534, 10. 627, 10. 632, 25. 714, 15. 722, 10. 735, 10. 25. 736, 30. 737, 1. 738, 20. 741, 5. 748, 15. 749, 25. 750, 30. 751, 1. 15. 20. 752, 1. 766, 5. 780, 30; c. ecclesiasticus 776, 15; c. honoris divini 500, 15; c. imaginum 506, 20. 527, 5. 532, 10; c. indebitus 484, 15. 489, 15. 490, 25; c. illicitus 506, 20. 40. 526, 15. 25. 531, 30. 532, 5; c. interior 489, 35; c. meretricius 452, 10; c. sacer 744, 30; c. superstitionis 490, 25; c. vestium 404, 10. 15. 405, 10. 626, 1.

cuneus 84, 15.

eupuiditas 169, 25. 256, 15. 30. 257, 10. 277, 5. 282, 10. 25. 305, 10. 615, 20. 620, 5. 621, 1. 624, 40. 628, 15. 20. 632, 25. 644, 5. 645, 35. 668, 35. 689, 5. 694, 5. 707, 15. 709, 35. 710, 25. 730, 5. 731, 1. 750, 20; c. sacerdotum 679, 30; c. testium 278, 5.

cura 200, 10. 447, 30. 454, 15. 595, 20. 677, 10; c. animarum regendarum 442, 5; c. super archidiaconis 628, 35; c. de congregatione 284, 15; c. debita 577, 1; c. diei dominici 676, 35; c. ecclesiae 167, 5; c. ecclesiastica 803, 30; c. episcoporum 58, 1. 614, 5. 636, 20. 784, 5; c. episcoporum circa seculas 632, 10. 15; c. fratrum 415, 5. 10; c. fratrum infirmorum, senum 417, 10; c. de grege 199, 35; c. monasterii 68, 10; c. mundana 668, 35. 676, 35; c. obedientialis 105, 1; c. pastoralis 57, 10. 25. 198, 20. 585, 20; c. pastorum 649, 5; c. pauperum 252, 20. 262, 10. 287, 30. 417, 1. 5; c. populorum 47, 1. 252, 20; c. praepositarum 451, 25; c. principis 214, 30; c. prioratus 415, 15; c. erga puellas 452, 25; c. regiminis 557, 15. 786, 1; c. rerum ecclesiasticarum 590, 30; c. sacerdotalis 57, 25; c. saecularis 557, 5. 711, 15; c. de sanetimonialibus 284, 30. 35; c. subditarum 442, 5; c. subditorum 312, 25; c. subiectorum 627, 10.

curare remisse 817, 5.

curiositas 448, 10. 450, 5; c. oculorum 817, 15.

currere 631, 25; c. ad canones 279, 5.

cursalis ora (= hora) 57, 5.

cursim recitare psalmos 414, 15.

curtis 100, 5. 789, 15. 790, 5.

custodia = 'Haft' 38, 15. 40, 15. 169, 10. 580, 10. 795, 1. 800, 5. 803, 25. 807, 35. 30; c. arcta 808, 15; c. canonica 267, 15; c. publica 267, 20; c. violenta 798, 30; in ira vel custodia oppressus principis 795, 10. — custodia = tutela 264, 10. 413, 1. 713, 5; c. erga famulas servientes 452, 5; c. funeris 82, 10. — custodia = observatio 267, 1. 299, 20; c. rectitudinis 789, 5.

custodire 808, 15; c. claustra canonicorum 418, 10; c. chrisma sub sigillo 252, 25. 268, 5. 296, 15; cf. 299, 15. 303, 1; c. monasteria 169, 20; c. pistrinum 416, 5; c. (puellas) sibi commissas 290, 25. 30; c. portam canonicorum 417, 20. — custodire = observare: c. baptisma 198, 35; c. coniugium castum 582, 15; c. diem dominicum 643, 5. 10; c. fidem 199, 5; c. horas canonicas 289, 30. 35. 408, 1. 446, 5. 448, 30. 626, 25; c. ieiunia 293, 1; c. iura ecclesiastica 711, 1; c. pacem 208, 35; c. propositum 445, 1; c. regulam 279, 5. 290, 1; c. sabbatum 643, 30; c. virginitatem 671, 1.

custos 678, 10; c. ecclesiae 408, 30. 448, 35; c. ecclesiae baptismalis 591, 10.

cynovium v. coenobium.

cyrographum = chirographum 13, 10.

d.

daemon, demon 43, 1. 5. 15. 169, 1.

damnare, dampnare 7, 20. 839, 40. 842, 5; d. episcopum 808, 1; d. furem 103, 5; d. monachos 853, 5; d. peccatorem 802, 1; d. publice 412, 1; d. vinculo anathematis 828, 5; d. institutis principum 557, 30. — damnatus, a, um: d. iuramenta 207, 35; d. nuptiae 273, 5. 303, 30; damnati 362, 10.

damnatio, dampnatio 100, 5. 288, 25. 289, 5. 291, 10. 737, 5. 796, 30. 799, 25. 35. 801, 40. 803, 20. 25; d. canonica 797, 25.

damnietates canonicae 17, 10.

dampnare v. damnare.

dampnatio v. damnatio.

damnum, dampnum 100, 5. 258, 1. 576, 15. 836, 30. 842, 20; d. insolubile 101, 10.

dampnum v. damnum.

dapes 16, 1.

dare 815, 5; d. anulos et baculos 810, 20; d. corpus sanctum Christi 817, 5; d. decimas 57, 20. 257, 10. 270, 15. 277, 15. 25. 288, 20. 299, 30. 305, 30. 306, 20. 455, 30. 734, 25; d. denarios 305, 30; d. domos etc. 744, 30; d. ecclesias 299, 20; d. ecclesiam presbytero 282, 10. 288, 20; d. epistolam 837, 1; d. fructus, lac 669, 35; d. lanam, linum 447, 30; d. libellum proclamationis 813, 15. 25; d. mensuram cibi etc. 402, 35; d. monasteria secularibus 722, 10; d. pulmentum 402, 25. 447, 20; d. res ecclesiae 624, 10. 748, 20; d. res ad ecclesias 293, 20. 25; d. res proprias suas 275, 15. 397, 20; d. res pro elemosina 257, 1. 5; d. stipendia canonicorum 460, 30; d. vinum 402, 10; d. wadium 231, 25; d. in censum 277, 15. 305, 30; d. in commutationem 624, 10; d. in pignus 646, 10; d. ad usuram 646, 35. — dare assensum 809, 20. 857, 10. 20; d. probationem 170, 5; d. confessionem 702, 10; d. consilium 530, 5. 838, 10; d. dilationem 412, 5; d. optionem 293, 30; d. ordinem 277, 10; d. pacnitentiam 300, 20. 303, 35; d. signum 408, 1. 413, 20. 420, 15. 448, 25. 449, 20. 857, 20; d. spacium anni 461, 5. — dare iudices vicissitudinis 812, 20. — data (id est: coepta) oratio 10, 15.

datio (?) pecuniarum 476, 15.

dator 257, 1.

debiles 275, 20. 408, 5. 447, 35.

debilitare 226, 25.

debilitas membrorum 168, 15.

debitor: d. ex beneficio et rebus ecclesiarum 168, 25; d. itineris exercitales 601, 10.

debitus, a, um: d. clericatus 799, 20;

- d. cultus 501, 35. 642, 35; d. cura 577, 1; d. decimatio 783, 20; d. mors 102, 5; d. officium 577, 5; d. panis 577, 1; d. signa 100, 10. — debitum 101, 1. 284, 1. 293, 15; d. proprium 103, 5; d. laudis divinae 409, 15; d. mercis aut telonei 857, 1; d. mortis 784, 15. — debite = *debite* 568, 1.
- decantare: d. hymnum angelicum 656, 10; d. missam 784, 20; d. psalmos 784, 20; d. verba turpia 581, 15.
- decanus 212, 10. 263, 25; d. et portarius 791, 1; d. nomina de suis iunioribus in sinodo deferat 785, 1.
- decemnovennalis ciclus 858, 1.
- deceptio 856, 20.
- decernere 3, 15. 25. 4, 15. 11, 35. 28, 1. 29, 1. 33, 25. 34, 5. 35, 1. 10. 47, 5. 15. 62, 15. 67, 5. 30. 68, 5. 15. 25. 82, 5. 83, 15. 85, 35. 86. 94, 10. 96, 30. 114, 30. 159, 35. 161, 20. 190, 10. 192, 20. 197, 15. 208, 25. 212, 35. 214, 5. 243, 25. 244, 1. 249, 15. 250, 25. 260, 1. 262, 5. 25. 263, 1. 25. 270, 5. 15. 272, 5. 274, 10. 15. 277, 15—25. 278, 15. 282, 15. 20. 285, 25. 292, 5. 297, 25. 30. 298, 5. 10. 299, 25. 30. 300. 301, 5. 458, 25. 459, 1. 461, 20. 25. 463, 5. 463, 15. 20. 481, 20. 506, 15. 25. 522, 10. 557, 5. 623, 25. 30. 624, 1. 630, 15. 635, 5. 20. 638, 30. 642, 35. 669, 5. 677, 5. 686, 1. 703, 5. 707, 20. 710, 10. 713, 10. 20. 784, 20—30. 792, 20. 849, 35. 852, 1. — decretum, decreta, decretus 36, 1. 57, 20. 58, 15. 93, 25. 99, 25. 30. 104, 20. 131, 1. 227, 15. 234, 15. 261, 15. 614, 35. 783, 30. 828, 1. 829, 30. 830, 10; d. canonum 3, 1. 7, 20. 47, 15. 94, 1. 10; d. commune 72, 30; d. Caesaris 591, 15; d. patrum, patrum sanctorum, patrum priscorum 82, 5. 104, 25. 105, 1. 114, 30. 283, 20. 290, 15. 554, 15. 586, 5. 587, 10. 15. 808, 1; d. papae 208, 30. 35. 209, 1—10. 580, 15. 624, 15. 639, 30. 766, 25. 824, 1. 840; d. populi 586, 30; d. sanctissimum 160, 15; d. synodale, synodi 7, 1. 207, 15; d. electionis 86, 1. 5. 30; d. firmitatis 830, 1. 5.
- decessor 612, 5.
- decidere intentionem 18, 1.
- decima, decimae 169, 1. 195, 15. 209, 10. 232, 25—35. 234, 10. 252, 30. 271, 5. 296, 20. 303, 10. 595, 1; d. de ecclesia 232, 10; d. de frugibus, pecorum, de pomis arborum, terrae 741, 20; d. de laboribus propriis 251, 15; d. de villis ecclesiae 416, 15. 455, 30; d. vinearum 682, 5; admonere decimas 295, 5; conferre decimam, decimas 169, 1. 416, 15. 455, 30; dare d. 57, 20. 257, 10. 270, 15. 277, 15—25. 288, 20. 299, 30. 305, 30. 306, 20. 455, 30. 734, 25; deferre d. 277, 25; dispensare d. 288, 20; dividere d. in partes quattuor 209, 10. 214, 35; cf. 633, 5; donare d. 168, 25. 682, 5; ingerere sibi d. 57, 20. 25; offerre d. 195, 25. 198, 30. 35. 251, 15. 741, 20; reddere d. 57, 20. 271, 10. 300, 5. 857, 1; reverti ad decimam 57, 20; solvere decimas 292, 30. — decima et nona, decimae et nonae 168, 25. 271, 10. 292, 30. 300, 5.
- decimatio debita 783, 20.
- declarare 86, 1. 105, 5; d. capitula 22, 5.
- declinare: d. iram principis 808, 1; d. iudicia episcoporum etc. 640, 25.
- decorare monasterium privilegiis 855, 20.
- decretale, decretalia, decretales 254, 35. 364, 5. 365, 1. 369, 15. 25. 614, 30. 622, 35. 710, 5; decretalia statuta 209, 5.
- decretum v. decernere.
- decursus aquarum 681, 25.
- decus: d. cultus divini 737, 1; d. ecclesiae 744, 35.
- dedicare: d. basilicam 277, 10; d. domos 736, 35; d. monasterium 684, 10; d. oratoria 39, 35.
- dedicatio: d. altaris 742, 1; d. ecclesiae 197, 20. 707, 20; d. templi 270, 5. — dedicatio sancti Michaelis (= *dies 29. Sept.*) 270, 1.
- deditio 477, 35.
- deducere 412, 1. 5. 807, 25; d. pontificem in patriarchium 86, 25.
- defectio filiorum (imperatoris) 723, 15.
- defendere 94, 5. 252, 20. 838, 40; d. errata 412, 20; d. monasterium 69, 15; d. predia ecclesiae 824, 30; d. res ecclesiae 444, 25. 825, 5; d. res iure fori 444, 25; d. viduas 215, 1.
- defensare orphanos, viduas 262, 20.
- defensio 61, 15. 82, 25. 482, 1. 25; d. ecclesiae 588, 1. 767, 20; d. orfanorum, viduarum 264, 20.
- defensor 272, 15. 815, 10; d. ecclesiae 3, 25. 158, 1. 213, 25. 259, 1; cf. 651, 35.
- deferre 170, 10. 207, 35. 446, 5. 600, 5. 785, 1; d. capitula 196, 30; d. corpus Silvestri ad monasterium 820, 10. 15. 25; d. decimas 277, 25; d. epistolam 482, 10; d. litteras 534, 30; d. oblationes 455, 30; d. privilegium 857, 20; d. tributa erario Augusti 824, 15.
- deficere 856, 30; d. ab ecclesia 675, 10; d. ab imperatore 710, 25.
- definitio v. definitio.
- definire, difinire, diffinire 72, 30. 167. 170, 5. 180, 1. 191, 30. 193, 5. 210, 25. 211, 10. 35. 232, 35. 250, 20. 286, 20. 534, 15. 672, 25. 827, 20. 842, 1; d. capitulum 165, 30; d. causam 169, 20; d. iurgia etc. 653, 5; d. quaestionem 689, 30. 35; d. rationem 838, 10. 848, 25.
- definitio, definicio, diffinitio 7, 5. 240, 30. 587, 25. 638, 30. 642, 15; d. canonica 190, 5; d. communis 830, 1; d. concilii, synodi 141, 10. 191, 1. 194, 10; d. sacra 204, 20; d. symboli 181, 1. 5.
- defloraciuncula 591, 15.
- defraudare maritum 193, 1.
- defunctus, defuncti 192, 15. 233, 15. 25. 281, 15. 306, 10. 817, 20.
- degere: d. canonice 459, 10. 590, 35. d. in collegio, societate 459, 10. 461, 15. 20; d. in monasteriis 640, 25; d. regulariter 681, 15; d. sine vita canonica, regulari 267, 10.
- degradare presbyterum 3, 5. 281, 25. 30. 306, 10.
- dehonestare cultum Dei 749, 5.
- dehonorare: d. altaria 737, 25; d. ecclesiam 767, 10; d. sacrificia 748, 15. 20; sanctuarium 740, 1. 15. 20.
- dehonoratio, deonoratio 628, 40. 643, 25. 656, 15. 30; d. diei dominici 672, 10; d. graduum ecclesiasticorum 615, 25; d. seniorum etc. 842, 1; d. templorum 737, 1. 5.
- dehonorator ecclesiae 730, 15.
- deicere episcopum 797, 25.
- deiectio 813, 15; d. ignominiosa 813, 5.
- delectatio: d. carnalis 444, 5. 639, 15. 657, 10; d. corporis 280, 25. 30; d. propria 627, 10.
- delegare 689, 1. 692, 5; d. curam 595, 20; d. legatos 667, 35.
- delere imagines 484, 15.
- deliberare 451, 10. 688, 35; d. causam 210, 25; d. res proprias, suas 444, 20. 30.
- deliberatio 285, 25.
- deliciae v. delitiae.
- delictum v. delinquere.
- delinquere 357, 20. 410, 5. 10. 412, 10. 15. 415, 20. 417, 5. 420, 35. 446, 5. 449, 25. 451, 1. 454, 15. 30. 645, 1. 749, 40. 750, 1. 830, 5. — delictum 289, 20. 408, 15. 446, 5. 702, 10. 754, 20. 787, 10. 792, 10. 797, 20. 802, 10. 803, 20.
- delitescere, dilitiscere 629, 15. 651, 35. 674, 35. 718, 20.
- delitiae, deliciae 256, 25. 264, 25. 280, 25. 442, 15.
- dementia parentum 275, 30.
- demigrari 361, 20.
- demon v. daemon.
- denarius 166, 15—25. 277, 10. 15. 305, 30. 645, 15. 646, 5; d. novus 166, 30; denarii duodecim 7, 10; d. quadragenarii 257, 20. 305, 15.
- denotare avaritiam sacerdotum 642, 35.
- denuntiare 601, 10. 670, 20. 804, 1; d. fidem catholicam 34, 1.
- deocenum(?): de deocenis 57, 25; cf. 57, 40. 45 *et infra* diocesis.
- deonoratio v. deonoratio.
- deponere: d. comam 275, 30; d. imagines 527, 5. — deponere = *gradu privare* 57, 5. 707, 30; d. clericum 210, 5; d. episcopum 792, 30. 35. 804, 20; d. a gradu episcopatus 167, 30; d. pontificem 818, 30. 35; d. presbyterum 255, 35. 288, 15; d. sacerdotem 574, 1; disponere (*intellege*: deponere) 86, 10. — depositum = *oblatum* 757, 15.
- deportare 807, 20.

- deposcere 677, 15.
 depositum *v.* deponere.
 depraedari homines 276, 25.
 deprehendere *v.* deprehendere.
 depravare legem iustam 262, 20. 302, 15.
 depravatio 458, 30. 35. 459, 20. 25.
 deprecari 450, 25. 813, 10.
 deprecatio 689, 30. 813, 20; d. sacerdotum 742, 40. 743, 1.
 deprehendere, deprehendere 209, 15. 289, 15. 707, 30; d. causa fornicationis 35, 20; d. presbyterum in opere criminali 170, 5.
 deputare: d. metallis *etc.* 842, 15; d. monasterio speciali 571, 15. 572, 5; d. pueros seniori probatissimo 413, 15; d. res pauperibus 416, 25; d. scolam rectoribus 592, 15.
 derelinquere: d. propria 645, 35; d. res ad substantiam pauperum *etc.* 719, 5. 10.
 describere 533, 10. 597, 10.
 deserere: d. filium imperatoris 807, 15; d. imperatorem 807, 5. — deserere canticum luxuriosum circa ecclesias 272, 5.
 desertor: d. propositi 685, 5; d. propositi et loci 635, 30.
 deservire: d. Deo 681, 15. 684, 10. 820, 1; d. voluptatibus 462, 1.
 desiderium sanctum 482, 35.
 desidia 275, 35. 279, 15. 412, 10. 449, 30. 452, 25. 706, 25.
 desidiose 279, 15.
 desinere 573, 5. 575, 5. 707, 30.
 despectio seniorum *etc.* 842, 1.
 desponsata, dispensata 10, 10. 15, 10. 32, 1.
 destinare 458, 25; d. missos 595, 25. d. missos per imperium 460, 20. 25.
 destructio 556, 25; d. imaginum 531, 30; d. locorum 722, 10.
 destructor, destructor imaginum 506, 40. 538, 35.
 destruere 824, 20; d. arbores, lucos 170, 20; d. ecclesiam 171, 10. 577, 20. — destruere coniurationes, conspirationes 169, 20.
 determinare 83, 15; d. commissionem 105, 1; d. definitionem 141, 10.
 determinatio 783, 25. 30; d. legitima 783, 20.
 deterrere monachos *etc.* 675, 15.
 detestatio 633, 1.
 detinere: d. exemplum in armario palatii 459, 25; d. oppida 824, 15; d. regnum absque rege 824, 5. 20. — detinere familiam servitiis propriis 472, 5; detineri servitio imperiali 594, 1.
 detractio 212, 1. 403, 20. 404, 5. 405, 10. 445, 10. 25. 447, 30. 448, 10. 450, 5. 451, 10. 455, 20. 625, 30. 627, 1. 633, 1. 670, 5. 671, 10; d. temeraria 718, 15.
 detrahere 451, 25. 674, 5; d. episcopos 718, 10. 15; d. sacerdotes 743, 1.
 detrimentum 463, 20. 628, 40. 677, 15. 837, 5. 853, 1.
 detruncare 459, 20. 30. 460, 5; d. parochiam 783, 10.
 detruncatio 458, 30. 35. 459, 20. 25; d. membrorum 532, 15.
 devastare: d. regionem 855, 20; d. sepulchra martyrum 66, 20.
 deviare a via rectitudinis *etc.* 690, 1. 5.
 devincire: d. se Domino 444, 10; d. se professione nominis castimonialis 445, 5.
 devitae = *debite* 568, 1.
 devitare querelas 264, 5.
 devorare anonas vacuas 169, 1.
 devotio 499, 15. 679, 35; d. Christiana 780, 30; d. religiosa 643, 10. 30; d. sancta (*scil. imperatoris*) 668, 10. 706, 20; d. piissima, sancta, sanctissima (= *imperator*) 482, 15. 483, 1. 10. 675, 15.
 devotissimus: d. totius religionis imperator 705, 15; d. procurator salutis 668, 10.
 dextera, d. manus 101, 1. 5.
 diabolicus, a, um: d. insusio 669, 30; d. instinctus 686, 5; d. lucrum 103, 5; d. machinae 100, 1. 10.
 diabolus 289, 1. 616, 1. 30. 40. 617, 1. 669, 35.
 diacona 10, 5. 13, 15. 14, 5. 31, 10. 557, 30.
 diaconus, diaconi, diacones 3, 5. 7, 1. 11, 35. 27, 1. 28, 10. 38, 1. 39, 5. 41, 1. 42, 20. 49, 5. 63, 10. 80, 15. 84, 10. 85, 35. 86, 1. 90, 15. 131, 1. 200, 5. 10. 214, 20. 215, 10. 221, 5. 25. 276, 15. 287, 30. 321, 1. 455, 20. 556, 10. 563, 5. 10. 585, 5. 15. 587, 5. 682, 20. 25. 783, 40. 789, 1. 793, 25. 809, 1. 813, 10. 831, 1. 850, 20; d. sive abbas 231, 20; d. bibliothecarius 584, 35; d. cardinalis 86, 20. 88, 5; d. vocatus episcopus 830, 25; d. forensis 85, 5; d. et oeconomus 478, 20. 588, 1. 589, 10; d. reverentissimus 478, 20. 584, 35; d. venerabilis 80, 5. — diaconi III, IIII, V 198, 10. 15; d. VII 365, 10; d. altari assistentes 779, 10; d. arma non portant 213, 30; d. cum baculo ad missas non introeant 18, 5. 10. 32, 10; d. causam inter se habentes 10, 15. 18, 1; d. in ecclesia sua maneat 167, 5; d. episcopo non oboedientes 166, 35; d. indumentis saecularibus non utantur 12, 10 — 13, 1. 31, 5; *cf.* 4, 15; d. monasteria puellarum non introeant 194, 1; *cf.* 290, 20. 455, 10; d. mulierem in domo habitare non permittant 4, 15; *cf.* 10, 1. 12, 5. 10. 31, 5. 574, 5. 10; d. pauperibus de thesauro ecclesiae erogent 288, 1; d. peragrantes Romam Turonumve 282, 20. 25; d. presbyteris honorem exhibeant 367, 10; d. sobrie *etc.* vivant 212, 5; d. tabernis non ingrediantur 168, 15; condemnare diaconum 191, 25; docere d. 198, 10. 15. 568, 15; inquire d. 253, 5; instruere d. 254, 25. 305, 5; interficere d. 278, 15. 305, 35; ordinare d. 86, 5. 167, 30. 200, 30. 282, 15; *cf.* 278, 15; suscipere d. 201, 10.
 dicare: d. basilicam 739, 25 — 35; d. res Deo 815, 1; d. se castimoniae 444, 15. 20. — dicatae: d. castimoniae 461, 15; d. Deo 452, 5.
 dictio = *ditio*: d. monasterii 67, 25.
 dictum: d. apostolicum 857, 10; dicta sanctorum 40, 30.
 dies 815, 5. 831, 1. 837, 25. 848, 10; d. deorum (paganorum) 643, 10; d. dominica, dominicus 94, 1. 168, 20. 194, 20. 195, 1. 252, 15. 256, 30. 268, 1. 269, 20. 270, 10. 283, 25. 291, 20. 292, 1. 296, 10. 299, 25. 303, 10. 365, 25. 557, 30. 580, 1. 5. 643, 5. 15. 672, 10. 676, 25. 722, 5. 20. 817, 5; *cf.* 52, 30; d. festus 197, 15. 199, 1. 269, 20. 299, 25. 402, 5. 447, 20. 581, 15; d. licitus 580, 10; d. resurrectionis Christi 557, 40; d. sacer 581, 15; d. sancta 643, 40; d. sollempnis 676, 30; d. statutus 131, 10; d. venerabilis 643, 40; d. venerandus 283, 30; d. XV 838, 5. 839, 35; d. XXX 639, 5. — sub die consule 104, 15.
 diffamare conversationem, vitam 290, 10.
 differentia dignitatis sacerdotii 268, 10.
 diffinire *v.* definire.
 diffinitio *v.* definitio.
 difinire *v.* definire.
 digerere capitula 667, 35.
 digitus 770, 1.
 dignitas 673, 30. 677, 10; d. consecrationis 797, 20; d. ecclesiastica 179, 25. 458, 20. 628, 20. 731, 1; d. sacerdotalis 642, 25. 673, 5; d. sedis metropolitanae 459, 1; *cf.* 818, 35. — dignitas = *officium* 410, 1. 828, 1; d. mundana 191, 15; d. palatina 656, 30; d. patriciatus 827, 1. 15; d. sacerdotii 268, 10. 464, 1. 5; d. saecularis 442, 15. — dignitas imperialis = *imperator* 260, 20; *cf.* 678, 10; d. apicis imperialis 277, 30; d. imperii 476, 1.
 diiudicare 255, 15; d. causam 167, 1; d. libros 770, 1.
 dilatare regnum 767, 10.
 dilatio: d. rei publicae 67, 5. — dilatio = *'Frist'* 412, 5. 813, 30.
 dilectio: d. mutua 678, 25. — dilectio = *episcopus* 196, 15. 197, 1. — dilectio spiritalis = *imperator* 475, 30. 478, 25. 35. 479, 40.
 diligentia erga puellas erudiendas in monasteriis 452, 20.
 dilitescere *v.* delitescere.
 diminuere cultum Dei 749, 5.
 dimissio (coniugis) 103, 10.
 dimissoria, dimissoriae 17, 10; d. auctoritatis bonae 576, 10; d. falsa, vera 575, 10.
 dimittere: d. arma 304, 20. 266, 1; d. chrisma foras conclavi 289, 10; d.

- ecclesias antiquas 39, 40; d. locum proprium 282, 5; d. officium ecclesiasticum 289, 30; d. furem 103, 5; d. servum 95, 15; d. mulierem, uxorem 35, 20. 193, 1. 15. 671, 5. — dimissi liberi manu ducali, in ecclesia 101, 5. 10.
- dinoscentia (imperatoris) 462, 35.
- diocesis *v.* diocesis.
- diocesis, diocesia, d. episcopi 47, 30. 211, 20. 169, 5. 10. 212, 25. 213, 5. 249, 15. 20. 266, 20 (?). 462, 25. 472, 1. 576, 10. 577, 1. 10. 579, 1. 586, 5. 589, 15. 792, 20. 797, 35 (?). 807, 10; *v.* deocenum (?). — diocesis = *provincia episcopi metropolitani* 458, 35. 459, 1. 5. 460, 5. 15. 461, 20. 462. 463, 1. 608, 35. 797, 35 (?). 809, 5. 10.
- dipitium = *necrologium* 787. 788, 10. 15. 25.
- dirigere 463, 15. 824, 25; d. capitula per imperium 678, 15. 20; d. legatos 824, 30. 825, 5; d. missos 159, 35. 266, 20. 462, 15.
- dirimere coniugia, matrimonia servorum 279, 10.
- diripere res episcopi 368, 25.
- dirodinus 480, 5.
- diruere muros civitatis 477, 40. 478, 1.
- disceptatio 252, 15; d. secularis 408, 5.
- discere 471, 30; d. fidem catholicam 271, 25. 272, 1; d. officium 288, 5; d. rationem dominicam 271, 20. 272, 1; d. symbolum 271, 20.
- discernere 263, 5. 266, 5; d. causam 843, 10; d. iudicia 255, 25.
- discessus = *mors* 293, 30. 693, 1; d. pontificis 88, 10.
- disciplina 199, 20. 212, 30. 271, 20. 284, 1. 357, 20. 669, 45. 713, 5. 35; d. canonica 17, 5. 266, 25. 573, 5. 707, 20. 718, 20; d. divina 445, 20; d. ecclesiastica 159, 40. 250, 15. 411, 1. 5. 413, 1. 569, 20. 413, 5. 570, 15. 629, 15. 674, 35. 705, 15; d. paterna 749, 40; d. potentiae saecularis 292, 5; d. regulae 193, 35; d. regulae ecclesiasticae 288, 15; d. regularis 168, 15. 266, 25. 277, 5. 723, 1; d. religionis 713, 25; d. sacra 452, 25.
- discipula 637, 5. 10.
- discipulatus Christi 632, 35.
- discipulus 626, 10; d. Christi 632, 30.
- discordia 53, 10. 234, 20. 278, 25. 290, 30. 411, 10. 450, 5. 524, 40. 534, 35. 610, 10. 656, 15. 678, 20.
- discretio 276, 30. 283, 5. 398, 30. 399, 10. 401, 5. 452, 15. 404, 15. 405, 15. 410, 10. 497, 25. 507, 1. 531, 25. 532, 10. 571, 1. 15. 623, 20. 626, 1. 629, 1; d. in arte praedicationis 709, 25; d. erga imagines sanctorum 487, 25; d. inter paenitentes 256, 20.
- discrimen 737, 5.
- discurrere 462, 25. 631, 25. 711, 15. 722, 30. 848, 10. — discurrentes denarii 305, 15; d. solidi 257, 20.
- discutere 829, 30; d. crucem 848, 5; d. libros 770, 1; d. rationem missarum 305, 5; d. rationem verborum 797, 25; d. sacerdotem 576, 1.
- disiungere copulationes 273, 10.
- dispendium proprium 577, 20.
- dispensare: d. decimas 288, 20; d. oblationes 171, 1; d. res creditas 624, 35; d. res ecclesiae, ecclesiasticas 262, 15. 287, 30. 35. 624, 25. 625, 1.
- dispensatio divina 655, 35.
- dispensator 625, 1. 5.
- dispergere res derelictas 719, 5. 10.
- dispersio ecclesiae 585, 15.
- dispicere imagines sanctorum 484, 1.
- disponere 451, 10. 849, 35; d. regnum 655, 40; d. res proprias, suas 444, 20. 30. — disponere (*lege*: deponere) 86, 10.
- dispensata *v.* desponsata.
- dispositio 168, 1; d. apostolorum 198, 10. 15.
- disputare 240, 25; d. in placitis saecularibus 264, 20.
- disputatio 240, 30. 533, 15.
- disputatoria ratio 534, 25.
- dissensio 257, 25. 445, 1. 448, 10. 450, 5. 524, 25. 30. 40. 534, 35. 670, 5. 678, 20. 800, 10.
- disserere 770, 10.
- dissilire ab episcopo loci 592, 5.
- dissipare: d. annonam fratrum 416, 5; d. imagines 531, 30.
- dissociare carnem propriam 558, 20.
- dissolute *v.* dissolvere.
- dissolvere: d. ieiunia ecclesiastica 366, 1. — dissolute vivere 444, 5.
- distinctio 161, 15; d. horarum 408, 30.
- dititutio cultus divini 627, 10.
- distrahere: d. dotes ecclesiarum 719, 10; d. patrimonia 397, 25; d. res ecclesiae 624, 1. 5.
- distribuere 710, 1; d. de camera communi 832, 1.
- distributio ordinum 707, 20.
- districtio 201, 1. 209, 20. 273, 10.
- distructor *v.* destructor.
- ditare 167, 25; d. ecclesiam 767, 10. 15; d. monasterium 684, 10. 30; ditari spoliis pauperum 103, 5.
- ditator cultus divini 735, 5. 10.
- ditio 159, 30. 532, 20. 811, 10; d. canonica 190, 10; *v.* dictio.
- diurnum officium 413, 20.
- diventum 480, 5.
- diversitas 403, 1; d. ecclesiarum 775, 40; d. mensurarum 402, 30.
- divertere = *divortium facere* 582, 5.
- dives 800, 1.
- dividere 771, 20; d. decimam 209, 10. 214, 35; d. ecclesias 305, 35; d. ecclesias in rebus propriis 278, 25; d. pecuniam 277, 20; d. provinciam, metropolim in metropolitanos duos 587, 10; d. regna paterna 811, 5; d. res ecclesiae 211, 35. — dividere a copulatione, copula *vel similiter* 14, 5. 15, 1. 5. 31, 10. 15; d. matrimonia legitima servorum 305, 35.
- divinatio 209, 15.
- divinitas 479, 25.
- divinus, a, um: d. animadversio 656, 20; d. auctoritas 43, 5. 410, 15. 482, 25. 483, 20. 40. 521, 30. 522, 1. 5. 523, 40. 530, 5. 599, 20. 609, 20. 30. 614, 25. 617, 15. 20. 629, 5. 630, 20. 635, 35. 636, 1. 637, 5. 20. 638, 20. 641, 10. 643, 5. 644, 1. 677, 15. 679, 20. 30. 710, 30. 730, 5. 780, 25; d. comminatio 660, 25; d. corpus 711, 40; d. cultus 61, 10. 408, 20. 419, 5. 534, 10. 627, 10. 632, 25. 714, 15. 722, 10. 735, 10. 25. 736, 30. 737, 1. 738, 20. 741, 5. 748, 15. 749, 25. 750, 30. 751, 1. 15. 20. 752, 1. 766, 5. 780, 30; d. disciplina 445, 20; d. dispensatio 655, 35; d. eloquium 572, 15; d. honor 500, 15; d. interminatio 749, 35; d. iudicium 62, 5. 67, 30. 86, 30; d. iussio 421, 1. 642, 1; d. iustitia 689, 20; d. laus 408, 20. 409, 15. 644, 1; d. lectio 255, 15. 20. 287, 5. 303, 30. 445, 30. 448, 15. 20. 711, 15; d. lex 301, 10. 630, 30. 632, 5. 639, 20. 641, 35. 669, 10. 25. 689, 30. 745, 10. 839, 10; d. liber 556, 30; d. loquela 408, 10; d. maiestas 752, 1; d. mandatum 581, 10; d. militia 631, 1. 635, 30; d. ministerium 3, 10; d. misericordia 678, 5; d. mysterium 557, 1. 568, 15. 781, 1. 787, 15; d. obsequium 418, 1. 626, 35; d. officium 399, 5. 403, 20. 408, 1. 5. 409, 5. 414, 10. 420, 30. 40. 446, 5. 455, 25. 462, 10. 15. 668, 35. 676, 20. 714, 15. 792, 25. 793, 5. 805, 1. 815, 1. 832, 5; d. opus 594, 25; d. potentia 448, 25; d. praeceptum 558, 1. 20. 613, 40. 625, 25. 641, 35. 645, 5. 30. 659, 40. 661, 25. 730, 15. 741, 25. 745, 5; d. praedestinatio 706, 35; d. sacramentum 786, 15; d. sanguis 711, 40; d. scriptura 60, 5. 249, 30. 262, 25. 291, 10. 446, 1. 449, 15. 454, 10. 626, 25. 706, 35. 732, 20; d. servitium 694, 1. 833, 10; d. servitus 420, 15. 432, 10. 627, 5. 632, 30. 635, 15. 642, 30; d. ultio 417, 5. 659, 20. 660, 25. 661, 15. 750, 1. 783, 30; d. verbum 472, 5. — divini = *arioli, interpretes divum* 4, 1. 47, 25. 669, 25.
- divisio 278, 25. 589, 25.
- divus imperator 584, 30.
- docere 198, 35. 243, 10—20. 244, 1. 274, 30. 296, 10. 413, 15. 448, 5. 471, 30. 524, 25. 556, 30. 558, 5. 568, 5. 618, 25. 621, 10. 707, 30. 712, 5. 723, 10; d. cantando 241, 5. 10; d. orationem 89, 30; d. studia litterarum *etc.* 581, 10; d. symbolum fidei 181, 15. 20; d. de vita *etc.* 289, 25; d. clericos 199, 15; d. plebem 47, 20. 200, 25; d. populum 198, 25. 200, 25. 210, 1. 250, 25. 297, 5. 556, 25; d. presbyteros 198, 10. 250, 25. 294, 30. 568, 15; d. subditos 169, 15; d. subiectos 345, 20. — docti 409, 25. 471, 15.
- docti *v.* docere.
- doctor 160, 25. 30. 199, 25. 347, 10. 351, 20. 490, 25. 568, 10. 581, 10.

592, 15. 618, 20. 30. 35. 643, 15. 656, 10. 668, 35. 671, 1. 707, 35. 710, 20. 759, 15. 779, 5; d. apostolicus 158, 20; d. catholicus 159, 1. 160, 5. 186, 10; d. ecclesiae 529, 20. 35. 550, 40; d. ecclesiasticus 160, 5. 161, 10. 525, 40. 528, 35; d. egregius 89, 30; d. iracundus 354, 25; d. legis 826, 15; d. proprius 575, 5; d. sanctissimus 155, 10; d. sanctus 143, 20. 154, 1; d. vaniloquus 781, 35.

doctrina 3, 20. 7, 1. 39, 15. 43, 15. 249, 30. 255, 15. 259, 25. 274, 30. 275, 1. 344, 25. 351, 20. 403, 20. 459, 15. 471, 10. 15. 25. 531, 30. 534, 35. 570, 5. 20. 612, 10. 711, 40. 770, 30. 779, 25. 780, 15; d. apostolica 49, 5; d. catholica 236, 25; d. damnabilis 778, 30; d. ecclesiae Romanae 585, 20; d. ecclesiastica 171, 20; d. episcoporum 708, 30; d. ordinum inferiorum 710, 30; d. patrum 298, 15. 556, 30; d. praedicantium 175, 1; d. regulae 263, 25; d. sacerdotalis 708, 1; d. sacerdotum 714, 25; d. scripturae divinae 262, 25; d. scripturarum sanctarum 274, 15; d. spiritalis 420, 10.

documentum 278, 10. 461, 1; d. apostolicum 709, 10; documenta patrum, patrum sanctorum 262, 25. 405, 5. 451, 5. 497, 20; d. scripturae sacrae 274, 35; d. scripturarum 305, 20.

dogma 113, 10. 182, 1; d. Arrianum 121, 5; d. doctorum sanctorum 154, 1; d. hereticum 204, 25; d. orthodoxorum 111, 30; d. patrum catholicorum 780, 1; d. patrum sanctorum 222, 1; d. pestiferum 829, 5; d. profanum 781, 35; d. sacrum 182, 15. 259, 25; d. sanctum 581, 10.

dolosus, a, um: d. pondus 645, 5; d. statera 644, 5. 647, 10.

domi v. domus.

domicilium 191, 5.

domina 452, 10.

dominari 654, 10.

dominatio 211, 15. 257, 10. 305, 25. 403, 10. 484, 20. 672, 5. 800, 5. 837, 1; d. super presbyteros parrochianos 277, 1.

dominatus dominicus, proprius 627, 25.

dominicus, a, um = *divinus*, a, um: d. corpus 283, 5. 15. 301, 1. 304, 5. 641, 20. 672, 20. 25. 779, 15; d. dies 52, 30. 94, 1. 168, 20. 194, 20. 195, 1. 252, 15. 256, 30. 268, 1. 269, 20. 270, 10. 283, 25. 291, 20. 292, 1. 296, 10. 299, 25. 303, 10. 365, 25. 557, 30. 580, 1. 5. 643, 5. 15. 672, 10. 676, 35. 722, 5. 20. 817, 5; d. dominatus 627, 25; d. grex 418, 10. 627, 20. 25; d. oratio 169, 25. 189, 15. 271, 20. 272, 1. 303, 20. 558, 5. 712, 5; d. praeceptio 645, 30; d. praeceptum 644, 5; d. resurrectio 291, 20. 643, 10. 15. 722, 5; d. sanctificatio 737, 15; d. sanguis 283, 5. 15. 301, 1. 304, 5. 672, 20. 25; d. sumptus 442, 15; d. vox 287, 10. — dominicus, a, um = *regius*, a, um, *imperialis*, e: d. capitulare 297, 30. 298. 299, 15. 25. 300,

1. 20. 25. 301, 10; d. fiscus 848, 20; d. missus 298. 713, 35; d. scabinus 841, 1; d. vassus 109, 10. 837, 35. 842, 35. 847, 10—20. — in dominico componere 101, 15.

dominium constructoris 576, 5.

dominus, domnus 282, 15. 304, 5. 471, 20. 643, 5. 644, 10. 15; d. clerici 169, 10; d. hominis 167, 20; d. servi 166, 35. 168, 20. 211, 15. 279, 10. 299, 5. 10. 301, 5. 856, 35; d. subditorum 293, 15; d. rerum 275, 30. 472, 1; d. soli 576, 5. — dominus venerabilis = *episcopus* 773, 1. 777, 20. — dominus = *papa* 38, 10. 523, 5; d. apostolicus 41, 15. 160, 5. 482, 10. 533, 5. 30; d. papa 37, 25. 523, 5; d. pater 522, 30; d. reverentissimus, sanctissimus 534, 5. — dominus = *rex*, *imperator* 267, 5. 20; d. gloriosissimus 249, 1. 5; d. piissimus 249, 1; d. serenissimus 249, 5.

domnus v. dominus.

domucella 84, 5.

domus 4, 15. 16, 1. 35, 15. 40, 5. 53, 10. 67, 1. 20. 84, 5. 97, 1. 100, 1. 5. 102, 1. 210, 1. 5. 221, 25. 268, 1. 272, 10. 366, 5. 368, 1. 447, 30. 454, 1. 460, 30. 577, 10. 579, 15. 582, 15. 640, 20. 641, 10. 25. 35. 672, 15. 707, 15. 736, 35. 741, 10. 744, 20. 30; d. aliena 557, 5; d. canonicorum 834, 1; d. communis 479, 10; d. Dei 7, 15. 57, 15. 448, 30. 556, 15. 25. 578, 1; d. ecclesiarum 169, 1. 5. 271, 5. 296, 20; d. episcopalis 97, 5. 213, 5. 231, 10; d. monasteriorum 293, 1; d. propria 84, 20. 85, 20. 86, 10. 191, 1. 638, 35. 639, 5. 10. 672, 25; d. saecularis 571, 15. 572, 5. — domus (regis) 649, 20; d. sacra (imperatoris) 678, 15; maior domus 36, 5. — domi 272, 1.

donare 109, 5. 682, 5; d. chrisma 252, 25. 268, 5. 296, 15; d. decimas 168, 25; d. hereditatem 94, 5; d. ius 94, 15; d. res 257, 5. 293, 25. — donare filios ad scolam 271, 20. 25; d. reum ad mortem, poenam 271, 1.

donaria 737, 1. 750, 1. 766, 1.

donatio 578, 5. 817, 20. 844, 10; d. cartarum 681, 15; d. illicita 578, 5. 10; d. in publico facta 256, 30.

donum 820, 5. 837, 30. 856, 20; d. fidelium 733, 5; d. regis 812, 1. 5. — donum sancti Spiritus 190, 10. 629, 30. 634, 15. 648, 30. 35; d. spiritale 415, 5.

dormire 262, 25. 289, 30; d. in dormitorio 285, 5. 289, 25. 404, 1. 411, 5. 420, 10. 15. 445, 30. 450, 5. 579, 5; d. cum monachis suis 168, 5.

dormitorium 285, 5. 289, 25. 30. 398, 25. 404, 1. 411, 5. 413, 25. 420, 10. 445, 30. 446, 20. 449, 20. 25. 450, 1. 5. 570, 1. 15. 579, 5.

dos ecclesiae 556, 15. 719, 10.

dotare 820, 10; d. ecclesiam 855, 25; d. monasterium 60, 15.

dromonium 477, 1

ducalis manus 101, 5.

ducere: d. choros 581, 15; d. ad confirmationem 273, 5; d. presbyterum, ad episcopum 170, 5; d. regem in captivitatem 826, 10. — ducere in coniugium, matrimonium 94, 10; d. novercam 251, 25; d. uxorem 17, 10. 192, 30. 273, 5. 671, 5; d. virum 16, 5.

ducatus = *'Herzogtum'*: d. Armoeniae, Chaldaeae 476, 20; d. Baioariorum 166, 5; d. Ferrariae 824, 25. — ducatus = *'Geleit'* 284, 10. 15; d. sanctae religionis 442, 5.

ductrices animarum 442, 30.

dux = *'Herzog'* 40, 15. 85, 10. 165, 30. 476, 20. 654, 5. 681, 10. 682, 5. 821, 25. 834, 1; d. patriae 855, 15; d. clarissimus 855, 20; d. gloriosissimus 56, 20; d. religiosissimus 104, 15; d. et princeps Francorum 2, 10. 15. 33, 25.

e.

ebdomada, hebdomada 170, 15. 175, 30. 194, 40. 195, 1. 211, 20. 269, 10. 15. 270, 1. 299, 25. 501, 1. 569, 5. 570, 1. 785, 10.

ebrietas, aebrietas 53, 10. 190, 25. 212, 5. 264, 25. 272, 1. 289, 1. 293, 5. 10. 298, 10. 303, 20. 399, 5. 670, 5. 707, 25. 30.

ebullire 169, 1.

ecclesia, ecclesia, aecclesia, aeclesia = *'die Einzelkirche als Gebäude, Stätte des Kultus und der Seelsorge, Vermögenssubjekt und -Objekt'* 3, 5. 4, 1. 7, 10. 15. 12, 15. 18, 10. 35, 1. 39, 35. 46, 15. 47, 1. 53, 5. 57, 5. 20. 65, 15. 66, 30. 82, 30. 85, 15. 94, 1. 5. 100, 15. 101, 10. 168, 25. 169, 1—10. 171, 1(?) 10. 179, 10. 194, 25. 195, 5(?) 197, 20. 198, 30. 35. 199, 25. 200, 30. 35. 201, 1. 208, 35. 209, 10. 210, 15. 211, 10. 212, 20. 25. 213, 30. 214, 35. 221, 25. 232, 20. 25. 35. 233, 1. 234, 10. 15. 249, 10. 25. 251, 5. 20. 253, 10. 255, 35. 256, 35. 257, 5. 10. 268, 1. 10. 15. 269, 10. 271. 272. 275, 15. 35. 276, 20. 277, 25. 278, 25. 282, 10. 287, 30. 288, 15. 20. 291, 25. 30. 292, 35. 293, 1. 25. 30. 294, 30. 295, 1. 10(?) 297, 1. 299, 15. 20. 300, 1. 10. 302, 30. 303, 5. 15. 25. 304, 30. 305, 10. 35. 306, 25. 362, 1. 25. 363, 25. 367, 20. 369, 5. 398, 30. 399. 400. 401, 5. 10. 402. 403, 20. 25. 404, 1. 408. 409. 411, 1. 413, 1. 5. 414, 15. 415, 1. 416, 5. 15. 418, 20. 420, 15. 444, 20. 25. 447, 25. 448, 25. 35. 449, 1. 455, 20—30. 462, 10. 478, 20. 551, 1. 556, 10. 557, 5. 558, 1. 569, 20. 570, 15. 571, 10. 15. 572, 1. 573, 1. 576, 15(?) 577, 20. 580, 1. 581, 1. 20. 582, 1. 589, 5. 591, 1. 594, 25. 595, 1. 5. 15. 623, 30. 35. 624. 625, 30. 627, 15. 628, 35. 631, 20. 25. 632, 15. 633, 10. 640, 15. 20. 641, 35. 649, 1. 651, 35. 671, 10. 672, 10. 674, 10. 675, 10. 677, 10. 679, 20. 681, 25. 30. 882, 1—10. 712, 1. 713, 5. 714, 10—20. 719, 10. 722, 15. 731, 5. 783, 25. 789, 10. 800, 5. 809, 10. 817, 10. 820, 25. 826, 10. 831, 30. 834, 1. 843, 10. 855, 20. 856, 15—25. 857, 1. 15. 860, 5; e. aliena 201, 1; e. antiqua, antiquitus constituta 39, 40. 252, 30. 271, 5. 296, 20.

300, 5. 303, 15; e. baptismalis 232, 10. 472, 1. 591, 10; e. matrix 783, 15. 20; e. extra monasterium 455, 10; e. nova 296, 20; e. propria 268, 5. 295, 5; e. regalis 856, 30; e. sancta 52, 15. 707, 20. — ecclesia = *sedes episcopi vel metropolitani (archiepiscopi), diocesis episcopi vel provincia metropolitana* 61, 15. 20. 86, 30 (?). 90, 10. 159, 30 (?). 160, 5. 161, 15. 167, 5. 170, 15. 189, 5 (?). 198, 1. 199, 15. 204, 25. 215, 5. 221, 5. 249, 1. 254, 5. 262, 20. 277, 5. 10. 288, 1. 296, 5. 306, 20. 312, 25 (?). 459, 5. 572, 10. 577, 10. 585, 15. 20. 623, 15. 20. 30. 624, 5. 667, 20. 681, 20. 682, 15. 684, 25. 687, 5. 694, 15. 20. 702, 15. 710, 20. 769, 25. 770, 30. 773, 1. 778, 25. 35. 779, 30. 782, 25. 793, 5. 803, 10. 804, 25. 807, 30. 809, 5. 810, 10. 811, 10. 812, 15. 814, 25. 815, 15. 20. 818, 35. 820, 20. 836, 15. 838, 25. 839, 15. 842, 20. 845, 15. 20. 846, 1. 5. 849, 5. 35. 851, 5. 25. 852, 15; e. catholica 131, 20; e. civitatis 844, 5; e. mater 784, 5. 811, 5. 10. 812, 10. 836, 20. 837, 5. 10. 838, 15. 20. 40. 839, 5. 842, 30. 844, 1. 846, 5. 10. 848, 20; e. metropolitana 830, 10; e. orthodoxa 176, 25; e. principalis 797, 35; e. propria 569, 1. 5. 20. 570, 1; e. sancta 43, 25. 30. 44. 69, 25. 70. 176, 25. 199, 10. 207, 25. 211, 35. 789, 1. 5. 820, 15. 25; e. senior monasterii 842, 35; e. vacans 799, 25. — ecclesia = *sedes pontificis Romani* 81, 15. 86, 25. 88, 15. 534, 5 (?). 820, 5. 824, 25. 30. 40. 825, 1. 5. 856, 1; e. apostolica 46, 1. 69, 25. 81, 20. 83, 5. 203, 15. 204, 20. 25; e. catholica 46, 1. 69, 25. 81, 20. 203, 15. 204, 20; e. sacrosancta 82, 25. 30. 83, 10. 86, 20; e. sancta 19, 5. 20, 5. 30, 20. 69, 25. 70, 15—25. 81, 20. 82, 20. 83, 1. 5. 84, 10. 85, 5. 10. 86, 5. 88, 1. 160, 5. 203, 15. 204, 20. 25. 227, 1. 5. 482, 40. 527, 5. 529, 25. 826, 15. 20; e. universalis 82, 20. 83, 15. — ecclesia = *'Kirche als Organismus, Reichskirche oder allgemeine Kirche'* 3, 1. 25. 18, 5. 35, 5. 47, 15. 57, 15 (?). 62, 10. 158, 25. 162, 35. 170, 20 (?). 182, 5 (?). 186, 20. 190, 5 (?). 194, 15. 222, 35. 224, 1. 236, 25. 255, 1. 259, 25. 261, 10. 282, 1. 283, 30. 286, 15. 336, 20. 342, 10. 356, 30. 382, 10. 383, 5. 397, 20—30. 398. 402, 5. 405, 25. 447, 20. 471, 20. 479, 10. 20. 35. 480, 1. 524, 15. 30. 526, 35. 531, 20. 549, 5. 550, 40. 574, 10. 591, 15. 594, 20. 607, 15. 40. 616, 10. 621, 5. 625, 1. 5. 629, 30. 634, 1. 635, 5. 15. 638, 20. 643, 10. 667, 35. 669, 15. 686, 10. 689, 30. 710, 15. 711, 35. 719, 5. 723, 5. 742, 10. 744, 35. 759, 35. 760, 25—35. 761, 1. 15. 766, 1—5. 769, 25. 30. 772, 5. 15. 30. 777, 1. 780, 30. 792, 25. 804, 20. 834, 1. 855, 5; e. antiqua 536, 25; e. apostolica 28, 1. 49, 10. 136, 15. 497, 25; e. catholica 28, 1. 40, 5. 49, 10. 123, 5. 136, 15. 153, 35. 201, 10. 204, 30. 250, 15. 487, 25. 497, 25. 506, 30. 529, 30. 759, 5. 10. 799, 30. 849, 30; e. orthodoxa 141, 1; e. sancta 28, 1. 49, 10. 122, 30. 131, 25. 136, 15. 141, 30. 143, 5.

145, 35. 153, 35. 154, 15. 156, 15. 20. 158, 1—10. 159, 35. 160, 30. 161, 5. 25. 35. 162, 20. 163, 5. 164, 25. 30. 165, 25. 173, 25. 194, 5. 207, 30. 208, 10. 213, 25. 259, 1. 10. 275, 20. 280, 1. 281, 20. 284, 1. 285, 35. 291, 20. 312, 20. 35. 313, 15. 394, 20. 397, 5. 398, 5. 401, 20. 447, 10. 471, 15. 481, 5. 484, 20. 497, 25. 506, 15. 522, 10. 15. 30. 524, 20. 40. 525, 45. 526, 5. 45. 527, 10. 528, 35. 40. 529, 20. 530, 1. 10. 531, 10. 535, 30. 551, 1. 599, 5. 601, 5. 610, 20. 30. 622, 10. 625, 35. 40. 629, 10. 20. 667, 15. 669, 1. 674, 30. 675, 5. 681, 5. 684, 5. 705, 15. 706, 5. 10. 25. 723, 20. 30. 729, 35. 730, 15. 743, 40. 744, 15. 745, 30. 747, 30. 750, 5. 20. 752, 20. 761, 15. 766, 10. 767, 10. 20. 792, 30. 797, 15. 802, 20. 804, 5. 20. 856, 5; e. universa, universalis 131, 25. 145, 35. 154, 15. 156, 15. 158, 20. 159, 35. 161, 25. 164, 30. 221, 30. 222, 20. 291, 20. 506, 25. 520, 30. 522, 25. 523, 35. 524. 525, 5. 20. 45. 530, 1. 531, 25. 532, 25. 610, 20. 775, 30. 828, 5. — ecclesia = *conventus hominum ad ecclesiam spectantium* 199, 5. 10. 201, 10. 809, 20. 810, 5. 20. 811, 5 (?).

(ecclesialis), aeclesialis pecunia 7, 10.

ecclesiasticus, ecclesiasticus, aeclesiasticus, aeclesiaticus, a, um: e. auctoritas 160, 1. 313, 15. 575, 15. 20. 615, 20. 629, 1. 5. 641, 30. 642, 1. 10. 793, 1. 804, 25; e. beneficium 271, 10. 297, 1. 303, 15; e. canon 190, 30. 191, 20; e. causa 679, 30; e. concordia 799, 25. 802, 35; e. consortium 192, 30; e. consuetudo 150, 1. 280, 15. 281, 10. 641, 10; e. culmen 459, 5. 10; e. cultus 776, 15; e. cura 803, 30; e. dignitas 179, 25. 458, 20. 628, 20. 731, 1; e. disciplina 159, 40. 250, 15. 411, 1. 5. 413, 1. 5. 569, 20. 570, 15. 629, 15. 674, 35. 705, 15; e. doctor 160, 5. 161, 10. 525, 40. 528, 35; e. doctrina 171, 20; e. emendatio 405, 20; e. familia 399, 10. 15; e. fas 506, 30; e. ferula 189, 15; e. fides 242, 1; e. gradus 254, 20. 299, 5. 10. 305, 1. 413, 10. 615. 811, 5; e. honestas 676, 30; e. honor 629, 15. 636, 5. 674, 30. 676, 30. 677, 5; e. ieiunium 366, 1; e. ius 7, 1. 532, 5. 623, 25. 628, 40. 706, 15. 711, 1; e. legatus 809, 10; e. ministerium 3, 25. 709, 30. 710, 1; e. mos 405, 20; e. necessitas 34, 10. 15. 797, 35; e. negotium 711, 20. 829, 5. 848, 1. 10; e. observatio 778, 10. 30; e. officium 289, 30. 290, 20. 398, 30. 402, 25. 592, 10. 630, 15; e. occasio 522, 20; e. ordo 7, 1. 190, 10. 207, 20. 25. 208, 20. 459, 1. 521, 20. 522, 25. 573, 20. 677, 10. 684, 1. 5. 706, 20. 707, 15. 710, 25. 830, 1. 849, 35; e. pastor 199, 35; e. pater 773, 5; e. pax 531, 35; e. praelatus 636, 1; e. prae-sidium 798, 25; e. primores 196, 25; e. princeps 851, 1; e. professio 155, 10; e. regula 34, 1. 288, 15. 628, 1; e. religio 2, 20. 452, 20; e. repetitio 797, 30; e. res 34, 15. 57, 10. 15. 262, 15. 25.

287, 30. 292, 30. 293, 25. 298, 1. 302, 10. 472, 1. 590, 30. 624, 10. 15. 30. 709, 30. 731, 5. 745, 10. 766, 10. 15; e. ritus 804, 1; e. sacramentum 817, 1; e. status 789, 5; e. stipendium 399, 20. 444, 5. 446, 25. 447, 1; e. subsidium 417, 15; e. sumptus 313, 15. 399, 30; e. thesaurus 529, 40; e. traditio 641, 30; e. usus 283, 15; e. utilitas 171, 20. 242, 20. 629, 5. 632, 10. 674, 15. 797, 35; e. vestimentum 844, 10; e. vigor 675, 15; e. vir 51, 15. 233, 15. 25. 313, 25. 478, 35. 722, 1. 5; e. virtus 532, 10. — ecclesiasticus, ecclesiastici 166, 15. 233, 20. 25. 302, 25. 364, 15. 462, 15. 723, 25. — ecclesiastice 57, 1. 458, 20. 766, 25.

ecclesia v. ecclesia.

ecclesiasticus v. ecclesiasticus.

edere = *'essen'* 256, 10. — edere = *promulgare*: e. formulam institutionis canonicae 459, 10; e. statuta 821, 15. — edere subscriptionem 796, 25. 30; e. subscriptionem publicam 797, 35. 40.

edicere, aedicere 82, 10. 83, 10. — edictum 645, 10. 818, 30; e. de denariis 166, 25; e. perpetuum 818, 35.

edictum v. edicere.

edificare v. aedificare.

edocere 272, 1. 568, 15. 814, 1; e. ordinem vitae regularis 210, 10; subiectos 557, 20. 25.

educare milites Christi, ecclesiae 632, 15. 20. 669, 1.

effigies sanctorum 91, 5.

effodere: e. domum alterius 100, 1; e. sepulchra martyrum 66, 20.

effusio sanguinis 675, 30.

egestas 645, 35.

egredi 290, 20; e. foras, e. claustris, de monasterio *vel similiter* 210, 30. 284, 25. 30. 285, 15. 290, 25. 404, 5. 420, 20. 455, 15. 580, 15.

egritudo v. aegritudo.

eicere: e. extra claustra monasterii 452, 15. 20; e. monachos de monasterio 848, 5. 10. 849, 1; e. presbyteros de, ab ecclesiis 250, 35. 268, 10. 294, 30. 299, 15. 303, 5.

eiectio 849, 5.

elatio 289, 1. 405, 15.

eleccio v. electio.

electio, eleccio 85, 1. 617, 10; e. ab-batis 851, 10. 15; e. ministrorum ecclesiae *etc.* 811, 5; e. pontificalis, pontificatus, pontificis 84, 10. 86, 25. 87, 1. 88, 10; e. sacerdotis 617, 20; decretum electionis 86, 1. 5. 30.

elemosina, elimosina, elymosina, aelemosina, aelimosina, aelymosina 51, 25. 52, 35. 53, 1. 109, 5. 166, 10. 195, 10. 200, 10. 201, 15. 207, 40. 214, 25. 233, 15. 20. 257, 1. 20. 280, 30. 35. 281, 1. 283, 1. 306, 5. 397, 5. 400, 1. 5. 401, 1. 402, 15. 416, 15. 447, 25. 448, 1. 612, 40. 613, 1. 669, 5. 681, 15. 857, 1.

- elevare ad imperium 476, 35.
 elevatio 173, 15.
 eligere, elegere, aeligere 82, 5. 167, 15. 169, 15. 591, 25. 617, 15. 25. 813, 30; e. abbatem 61, 20. 25. 62, 1. 168, 10. 851, 10. 20. 856, 30; e. adiutorem 677, 15. 795, 30; e. antistitem 84, 10; e. cellerarium 168, 5; e. clericos 627, 15; e. episcopum 569, 1. 10. 572, 1. 10. 586, 35. 587, 20. 827, 25. 30; e. famulos de familia ecclesiae 416, 5; e. fratres testimonii boni 415, 1; cf. 417, 20; e. iudices 813, 25. 30. 814, 1; e. ministros 570, 1. 5. 20; e. notarium 597, 10; e. pastores animarum 336, 20; e. patrem spiritalem 175, 35; e. pontificem 86, 25. 88, 15. 827, 15; e. portariam 285, 20; e. sacerdotes 591, 10; e. sanctos 170, 20; e. viduas 639, 10. — eligere monasterium 579, 15. 580, 15; e. villas 837, 25. — electi iudices 170, 20; cf. 813, 25. 30. 814, 1; e. e. clero 286, 20.
 eliminare: e. extra claustra monasterii 452, 15. 20; e. a consortio catholicorum 141, 1. — eliminare libellos paenitentiales 281, 10.
 elemosina v. elemosina.
 eloquium: e. divinum 572, 15; e. sacrum 174, 30. 669, 15; e. Latinum 89, 1.
 elymosina v. elemosina.
 emancipari Deo 193, 15.
 emendare = *corrigere* 47, 5. 30. 48, 1. 199, 5. 200, 15. 260, 20. 262, 5. 267, 1. 283, 1. 288, 20. 296, 10. 299, 15. 408, 25. 414, 25 (?). 418, 15. 556, 30. 558, 20. 577, 15 (?). 594, 5; e. religionem Christianam 3, 1; e. superstitionem 531, 25; e. vitam 283, 1; e. se 269, 20. — emendare = *restaurare*: e. domus ecclesiarum etc. 169, 1; e. ecclesias 271, 10; e. retia piscatoria 692, 5; e. scholas 471, 20. — emendare = *punire* 262, 15 (?). 414, 25 (?). 577, 15 (?). 578, 15. 579, 15; e. adulteria etc. 7, 20; e. secundum normam canonum 576, 1; e. rubore sequestrationis 411, 15. 450, 15. — emendare = *damnum compensare*: e. per legem 299, 5. 10.
 emendatio = *correctio* 201, 10. 253, 10. 260, 20. 274, 10. 276, 25. 279, 20. 286, 25. 595, 25. 599, 20. 628, 5. 635, 20. 638, 20. 649, 5. 667, 35. 668, 10. 684, 5. 10; e. congrua 272, 5. 626, 30. 642, 5; e. digna 635, 35; e. ecclesiastica 405, 20; e. ecclesiae 312, 20. 471, 15; e. morum 635, 25. 797, 1; e. peccatorum 209, 20; e. vitae 201, 15.
 emere 253, 5. 645, 25. 857, 5; e. balsamum 277, 5. 10. 305, 30; e. luminaria 277, 10; e. mancipia 623, 25; e. praedia 623, 25. 35; e. res pauperum 253, 1. 296, 25. 298, 1. 302, 10. — emere donum sancti Spiritus 190, 10.
 emolumentum mercedis 675, 5.
 emptio 166, 30.
 empturium 166, 30.
 emunitas v. immunitas.
 enormiter consecrare 82, 5.
 enucleatim inquirere causam 848, 5.
 enutrire 571, 20.
 Epiphania Domini 270, 5.
 episcopalis, e: e. auctoritas 641, 25. 723, 15; e. culmen 706, 35; e. domus 97, 5. 213, 5. 231, 10; e. honor 718, 25; e. iudicium 410, 1; e. libertas 680, 10; e. ministerium 702, 10. 30. 703, 1. 706, 5. 35. 707, 5; e. obsequia 104, 20; e. officium 702, 10. 706, 40. 811, 1. 5. 812, 5; e. ordo 718, 15; e. sedes 233, 1. 15. 675, 20; e. vestimentum 810, 10. — consequi episcopalia 167, 30.
 episcopatus 167, 30. 232. 262. 25. 590, 35. 619, 25. 623, 25. 681, 20. 845, 20.
 episcopium 288, 5. 289, 25. 297, 25. 571, 15. 20. 572, 5. 581, 5. 591, 5. 845, 20. 851, 10. 853, 5.
 episcopus 3, 10. 25. 7, 1. 20. 11, 35. 33, 25. 34, 5. 15. 35, 10. 36, 1. 40, 10. 43, 25. 30. 44, 1. 5. 47, 1. 48, 1. 57, 10. 15. 60, 10. 61, 15. 62, 15. 25. 63, 1—10. 69, 25. 70. 72, 30. 35. 73. 80, 5—15. 81, 1—10. 85, 35. 88, 1. 89, 15. 20. 30. 97, 1. 5. 143, 1. 160, 5. 10. 165, 20. 167. 170, 10. 15. 171, 15. 173, 5. 179, 10. 194, 5. 196, 20. 197, 1. 198, 25. 199, 35. 200, 15. 201, 5. 10. 20. 204, 25. 207, 20. 209, 10. 211, 5. 212, 20. 213, 1. 5. 214, 1. 35. 215, 5. 221, 1. 20. 25. 225, 10. 15. 240, 20. 249, 15. 250, 20. 255, 25. 259, 20. 272, 20. 273, 10. 274, 10. 15. 275. 277, 25. 282, 15. 286, 20. 289, 15. 306, 10. 358, 35. 366, 10. 460, 15. 554, 20. 555, 15. 560, 25—563, 1. 570, 1. 20. 574, 15. 577, 1. 582, 5. 585, 1—10. 587, 5. 589, 15. 590, 20. 595, 5. 596, 30. 603, 20. 604, 5. 10. 608, 35. 614, 5. 619, 25. 628, 15—25. 629. 633, 35. 634, 1. 636, 1. 5. 640, 5. 10. 25. 667, 10. 668, 25. 672, 20. 673, 10. 680, 1. 681, 5. 682, 15. 20. 687, 5. 10. 689, 20. 694, 15. 20. 702. 703. 706, 5. 30. 707, 5. 15. 708, 30. 710, 15. 25. 30. 712, 5. 719, 10. 723, 25. 773, 5. 778, 10. 779, 35. 782, 25. 783, 35. 784. 785, 10. 789, 1. 792, 25. 35. 793, 15. 25. 795, 1. 10. 30. 797, 15. 30. 803, 15. 804, 1. 20. 25. 807, 10. 15. 808, 15—25. 809, 1. 15. 20. 811, 1. 812, 1. 10. 20. 813, 20. 815, 1. 15. 20. 817, 1. 818, 30. 820, 1. 20. 826, 15. 827, 20. 829. 830. 831, 1. 836, 15. 20. 837, 10. 15. 30. 838. 839, 1. 15. 842, 20. 30. 35. 843, 10. 844—846. 848—851. 853, 5. 856, 15. 857. 859, 1. 5; e. castri 588, 5; e. civitatis 194, 1. 278, 30. 591, 25; e. civitatis propriae 711, 20; e. conprovincialis 167, 30. 233, 15. 459, 10. 15. 461, 20. 586, 5; e. dioceseos 577, 10; e. legitimus 34, 10; e. loci 168, 10. 266, 25. 592, 5; e. metropolitanus 167, 1. 30. 200, 20. 207, 35. 210, 25; e. de monasterio 73, 5. 10; e. proprius 250, 35. 253, 5. 297, 1. 298, 20. 368, 10. 420, 10. 571, 15. 573, 15. 576, 15. 642, 20. 711, 10. 722, 25. 809, 20. 813, 20. 849, 10; e. provincialis 460, 5. 10; e. provinciae 168, 1; e. religiosus 689, 25; e. reverentissimus 80, 1. 5. 885, 15; e. sanctissimus 80, 5. 85, 30. 89, 15. 584, 30. 35; e. sanctus 51, 20; e. subiacens ordinationi sedis apostolicae 13, 5. 10; e. subiectus 47, 25; e. suffraganeus 809, 5. 813, 25; e. venerabilis 83, 10. 221, 10. 482, 10. 533, 1. 534, 20. 535, 40. 781, 30. 829, 10; e. venerandus 482, 10; e. vicinus 18, 1. 5. 32, 10. 624, 5; e. vocatus 62, 20. 73, 1. 232, 1. 809, 1. 830, 25. — episcopus et abbates 47, 30. 58, 1. 61, 25. 72, 30. 96, 30. 104, 25. 105, 1. 5. 109, 1. 5. 166, 35. 207, 30. 35. 231—234. 255, 20. 264, 1. 605, 1. 636, 20. 856, 30. 35; e. et abbatissae 58, 1. 109, 1. 5. 171, 1. 210, 25. 30. 284, 25. 30. 285, 20. 290, 25. 638, 30; e. et advocati 272, 15. 276, 15. 575, 15. 576, 5; e. et archidiaconi 277, 1. 5. 628, 35; e. et archipresbyteri 209, 15—25. 212, 5; e. et archimandritae 191, 25. 194, 1; e. et canonicae 450, 25. 35; e. et canonici 251, 5. 262, 25. 266, 20. 267, 1. 5. 289, 25. 304, 20. 412, 1. 5. 640, 30; e. et clerici, clerus 17, 5. 10. 18, 1. 58, 5. 166, 35. 169, 5. 10. 199, 15. 200, 10. 30. 210, 25. 268, 15. 295, 10. 297, 1. 363, 10. 364, 1. 5. 367, 25. 368, 25. 575, 10. 15. 578, 5. 626, 5. 635, 30. 35; e. et clerici laicorum 627, 15. 20; e. et clerici vagi 267, 15; e. et comites 169, 20. 251, 30. 252, 1. 262, 20. 277, 30. 291, 1. 295, 10. 296, 1. 25. 595, 10. 645, 10; e. et corepiscopi 629, 25—630, 20; e. et diaconi 18, 1. 166, 35. 191, 35. 194, 1. 200, 10. 253, 5. 287, 30. 568, 15; e. et exorcistae 367, 20; e. et feminae accedentes ad altare 640, 1; e. et feminae religiosae 579, 10. 15; e. et feminae tenentes filios ad confirmandum 279, 15. 20. 306, 1; e. et feminae velantes se 638, 10. 639, 1. 5. 672, 30; e. et girovagi 200, 35; e. et incestuosi 272, 25; e. et iudices 252, 1. 262, 20. 276, 10. 291, 1. 296, 1. 25. 305, 5; e. et hospites 200, 10; cf. 621, 20. 35. 707, 5; e. et laici 262, 20. 295, 10; e. et (laici) dantes ecclesias presbyteris 282, 10; e. et laici eicientes de ecclesiis presbyteros 250, 35. 294, 30. 299, 20; cf. 472, 5; e. et metropolitanus 568, 15. 594, 1; e. et monachi 166, 35. 251, 5. 266, 25. 267, 5. 295, 10. 579, 1. 631, 15. 20. 685, 10. 833, 5. 856, 20. 30. 35; cf. 640, 35; e. et ordines ecclesiastici 207, 30; e. et pauperes etc. 276, 10. 287, 20. 30. 288, 1. 296, 1. 25. 645, 10. 707, 10; e. et peregrini 200, 10. 287, 20; e. et potentes constituentes, expellentes presbyteros 472, 5; e. et presbyteri 3, 15. 20. 4, 10. 10, 10. 18, 1. 35, 1. 5. 47, 20. 30. 166, 35. 170, 1. 5. 191, 25. 194, 1. 198, 20. 199, 1. 5. 200, 10. 15. 207, 30. 35. 213, 30. 253, 30. 268, 15. 277, 15. 282, 20. 285, 5. 20. 30. 287, 30. 294, 30. 297, 1. 299, 30. 305, 30. 306, 20. 568, 15. 570, 15. 571, 1. 577, 10. 15. 633, 30. 672, 10. 711, 40. 714, 10; e.

et presbyteri gradum amittentes 635, 20, 25; e. et presbyteri basilicas duas habentes 642, 20—643, 1; e. et presbyteri missam celebrantes in domibus *etc.* 641, 15, 30, soli 642, 15; e. et puellae *etc.* 193, 35; e. et puellae non consecrandae 638, 1, a. parentibus privatae 170, 10; e. et sacerdotes 575, 10, 576, 1, 10, 578, 5, 631, 15, 20; e. et sacerdotes abiciendi, suspecti 574, 1, 5; e. et sanctimonialia 638, 30, 640; e. et scolastici 632, 25; e. et subdiaconi 166, 35, 568, 15; e. et subditi, subiecti 169, 1, 5, 276, 25; 287, 10; e. et tonsi 212, 25; *cf.* 298, 20; e. et vicarii 296, 25; e. et viduae *etc.* 215, 1, 256, 30, 637, 25, 30; e. et virgines sacrae 264, 15. — episcopus canones *etc.* non ignoret 168, 20; *cf.* 3, 20, 35, 5, 171, 10; e. de civitate non migret 167, 5; e. codicillos erroneos perquirat 633, 20; e. ne bis, ter confirmet 279, 1; *cf.* 305, 35; e. conviviis non incumbat 287, 15; e. ad hostem pergens 588, 1; e. imperatorem adiens 366, 20—30; e. indumenta saecularia non utatur 12, 10, 13, 1, 31, 5; e. lectioni operam det 287, 5, 300, 15, 303, 30; e. missam celebret 10, 15, 18, 32, 10, 15; e. cum mulieribus non habitet 10, 1, 12, 1, 5, 31, 1; e. munera pro ordinatione non accipiat 359, 35; *cf.* 567, 15, 707, 20; e. oleum benedicat 283, 20; *cf.* 710, 5; e. parrochiam excommunicans 856, 25; e. parrochiam circumiens, peragrans 3, 20, 35, 5, 47, 20, 252, 15, 276, 20, 288, 5, 296, 10, 305, 25, 306, 30, 632, 25—633, 10; e. extra parrochiam non moretur 569, 570, 1, 5; e. praedicet 213, 25, 255, 15, 268, 1; *cf.* 568, 5; e. et res ecclesiae 211, 35, 262, 15, 287, 30, 298, 1, 302, 10, 590, 30, 35, 623, 20—30, 624, 1; e. et res nobilium, tributarium 209, 5, 211, 20, 214, 30; e. et res pauperum 262, 10; e. scolam constituat 199, 25, 305, 20, 632; *cf.* 274, 35; e. sobrietatem sectetur 707, 25, 30. — absolvere episcopum sponte confessum 792, 35, 804, 20, 25; accersire episcopos 459, 5; accusare episcopum 718, 10, 15, 807, 25; conducere episcopos 39, 30; congregare e. 2, 15, 214, 20, 286, 25, 289, 20; consecrare e. 86, 1, 569, 1, 572, 1; convocare e. 705, 5; damnare e. 366, 30; eligere e. 569, 1, 572, 1, 827, 30; induere e. indumentis episcopalibus 810, 5, 10; interficere e. 278, 15; interrogare e. 587, 5, 838, 10; mittere e. in exilio 800, 5; ordinare e. 3, 1, 566, 30, 586, 35, 810, 15; *cf.* 630, 15; praesentare e. in concilio episcoporum 807, 25; repetere e. 793, 1, 5; revocare e. quasi fugitivum, subductum 792, 35, 804, 25; sepelire e. 296, 20; spernere e. 39, 40; trahere e. de ecclesia 586, 25. — episcopus = *papa Romanus* 203, 25; e. ecclesiae Romanae 69, 25, 81, 20; e. sedis apostolicae 11, 35; e. urbis Romae 43, 25; e. beatissimus 83, 1; e. sanc-

tissimus 22, 5, 28, 10, 37, 25, 40, 20, 35, 41, 15, 20, 42, 5, 15, 45, 83, 1.
epistola 38, 15, 20, 40, 20, 42, 1, 89, 30, 120, 25, 35, 122, 40, 131, 5, 15, 147, 20, 149, 10, 154, 20, 160, 15, 161, 15, 162, 35, 167, 5, 197, 1, 221, 20, 224, 1, 287, 5, 463, 20, 481, 5, 15, 20, 482, 10, 484, 10, 536, 1, 549, 5, 586, 5, 603, 15—25, 604, 25, 605, 1, 836, 20, 837, 1, 838, 5; e. cadens de caelo 41, 25; e. episcoporum 667, 10, 668, 25; e. fidei 146, 5.
epistolaris brevis 529, 45, 530, 1.
(epula), aepula 413, 25.
epulari 449, 20.
equitas *v.* aequitas.
equitatio = *sedere in equo* 405, 5.
equus 100, 1, 405, 5, 601, 10.
eradicare heresim 165, 20, 25.
erarium *v.* aerarium.
erectio altarium 752, 1.
eresis *v.* heresis.
ereptio 796, 30, 803, 20, 25.
erigere: e. altaria 641, 25, 30, 735, 25, 736, 35, 737, 25, 738, 15; e. imagines 481, 10, 15, 499, 10; e. loca 722, 10; e. memorias sanctorum novorum 170, 20. — erigere se contra iudices 200, 5; e. se contra querentem 100, 10.
erogare: e. pauperibus 296, 5, 709, 35; e. de thesauro ecclesiae 288, 1.
errabundus 267, 15.
erratum 412, 20, 482, 25, 484, 10.
erratus = *error* 689, 20.
erroneus codicellus 633, 20.
error 43, 15, 163, 10, 204, 10, 221, 35, 222, 20, 224, 1, 282, 15, 524, 5, 769, 25, 770, 1, 778, 25, 780, 5, 781, 30, 827, 5; e. adventicius, novicius 780, 20; e. scismaticus 159, 25; e. superstitiosus 481, 25; e. superstitionis 482, 25; errores libellorum paenitentialium 281, 10.
erudire 275, 1, 403, 20, 409, 25, 30, 414, 15, 25, 416, 5, 445, 20; e. filios 252, 25; e. liberos 678, 20; e. milites Christi 632, 20; e. puellas 452, 20; e. pueros 413, 1, 5, 15; e. subiectos 288, 25.
eucharistia 283, 15.
eulogia 56, 20.
evadere sententiam ultionis 842, 10.
evagari foras 418, 1, 442, 10, 446, 20, 461, 35.
evangelium = *liber evangelia quattuor continens*: e. aureum ex lapidibus pretiosis ornatum 479, 35; e. sacrosanctum 38, 1, 41, 1, 42, 20, 80, 1, 84, 10; e. sanctum 167, 20.
evelli a gremio ecclesiae 194, 15.
eventus coactus 104, 25.
eversio regni 654, 30.
eversor altarium 734, 15.
evertere imagines 484, 15, 489, 15, 538, 30.

evindicare 829, 15, 842, 25, 843, 5, 844, 1, 849, 35, 40, 850, 1; e. causam 849, 35; e. monasterium 849, 1, 5.
evindicatio 836, 15, 850, 1.
evocatio: e. non legalis ad synodum 813, 30; e. synodalis 705, 10.
exactare servitia ex villis 693, 10.
exactio 693, 10; e. consuetudinalis 681, 25.
exactior 856, 10.
exaltatio *v.* exaltatio.
exaltare: e. ecclesiam 767, 10, 15; e. populum 842, 5.
exaltatio, exaltatio: e. crucis 506, 10, 15. — exaltatio ecclesiae 484, 20, 667, 15, 767, 15, 20. — exaltatio seniorum *etc.* 842, 1, 5; e. subditorum *etc.* 842, 1, 5.
exaltator cultus divini 735, 5, 10.
examen 105, 5, 274, 10, 289, 15, 829, 30; e. concilii 779, 35; e. probationis 637, 10.
examinare 211, 30, 212, 25, 255, 15, 534, 20, 718, 20; e. novatianos 210, 10; e. presbiteros 213, 25, 856, 20, 25; e. velatas 638, 15; e. causas adventientium 260, 1; e. causas ecclesiarum, pauperum 595, 15; e. fidem, vitam ordinandorum 743, 30; e. propinquitatem 53, 5; e. querelam 829, 10, 15.
examinatio 209, 20, 483, 30, 627, 20, 718, 20, 829, 25; e. clericorum 627, 15.
exarchatus 824, 25.
exarchus 824, 20.
exauctorare pontificem 818, 30.
excedere: e. a ministerio 723, 15; e. modum mensurae 629, 25.
excellencia, scellencia: = *dux* 57, 15; e. = *rex* 143, 20; e. = *imperator* 627, 5, 673, 5, 705, 25, 706, 15, 767, 1.
excellenter: e. Augustus 481, 1; e. Caesar 792, 30, 804, 20; e. imperator 286, 30; e. martyr 694, 10; e. pater 38, 20; e. rex 250, 20; e. vir 820, 1, 5.
excerpere 533, 10; e. capitula 443, 1; e. formam, formulam institutionis 312, 30, 313, 5, 461, 15.
excessus 718, 15.
excipere modum paenitentiae 451, 1.
excitare lites 233, 1.
excludere 221, 25, 290, 25; e. a catalogo sacerdotali 849, 25, 30; e. ab officiis 649, 1; excludi per legem 293, 30.
excolere 783, 20; e. hortum, vineam 197, 15; e. prata *etc.* 682, 5.
excommunicare 103, 15, 201, 5, 15, 20, 267, 15, 272, 5, 277, 20, 278, 20, 292, 5, 361, 10, 363, 15, 366, 5, 813, 25; e. ab ecclesia 199, 10; e. fratres 412, 20; e. monasterium, parrochias 856, 25, 30.
excommunicatio 194, 15, 450, 35, 828, 5; e. canonica 170, 5.

excubatrices ecclesiarum 638, 10.
 excubiae 703, 5.
 excusatio 446, 20. 448, 25; e. de contemptu 839, 40; e. difficultatis 461, 5; e. rationabilis 839, 20.
 excusatoriae litterae 809, 10.
 exemplar 459, 20. 588, 5; e. cartae synodalis 689, 30; e. de vita et actibus Turibii 846, 1.
 exemplaria (*sing.*) 197, 1.
 exemplum: e. sacrum (imperatoris) 677, 1. — exemplum = *exemplar* 459, 25. 588, 5.
 exemptus rebus humanis 685, 5.
 exenia 642, 25.
 exequi v. exsequi.
 exercere: e. avaritiam 628, 20; e. conlocutionem synodalem 196, 25; e. crudelitatem 644, 10. 15; e. cultum 744, 30; e. curam pastorem 198, 20; e. dignitates saeculares 191, 15; e. ius dominationis 211, 15; e. dominationem super presbyteros 277, 1. 305, 25; e. dominatum 627, 25; e. foenus 369, 20; e. latrocinia 476, 15; e. lucra turpia 256, 20; e. mercata 256, 30; e. mercata publica 252, 15; e. ministerium sacrum 479, 10; e. ministerium vindictae 676, 10; e. negotia 285, 15; e. negotia iudiciaria 276, 10; e. negotia saecularia 191, 10; e. officium 557, 5. 571, 20. 572, 5. 10; e. officium praedicationis 770, 30; e. opera 557, 35; e. opera ruralia 643, 20; e. opus servile 557, 35; e. placita 168, 1; e. tyrannidem 276, 25. 305, 25; e. usuras 256, 20; e. votum 575, 1.
 exercitale iter 601, 10.
 exercitium spiritale 461, 1.
 exercitus 3, 5. 7, 10. 81, 15. 86, 25. 173, 1. 477, 25. 825, 5. 826, 1; e. Francorum 109, 1. 15; e. navalis 477, 5.
 exhaustire pauperes 646, 15.
 exhereditati 262, 1.
 exheredes 262, 5.
 exhereditare 275, 30. — exhereditati 293, 20. 297, 30. 302, 5.
 exhibere: e. adiutorium 534, 10. 15; e. consultum 674, 25; e. cultum honoris divini 500, 15; e. oboedientiam 263, 1; e. obsequium senioribus 420, 30; e. praesentiam per legatos etc. 809, 10.
 exhortari 523, 25.
 exhortatio, exortatio 194, 5. 669, 15.
 exigere 707, 20; e. censum 277, 1; e. censum de ecclesia 595, 1; e. debita 293, 15; e. denarios a presbyteris 305, 30; e. donationes a sacerdotibus etc. 578, 5; e. exactiones etc. 693, 10; e. iuramentum 604, 20; e. modios 646, 10; e. munera a presbyteris 251, 1. 268, 15. 295, 1. 299, 15. 302, 5; e. munus 291, 10; e. opera 283, 35; e. servitium consuetum atque antiquum 722, 20; e. stipendia

276, 25; e. usuram 209, 1. 365, 1. 367, 5.
 exilium 532, 15. 25. 795, 1. 800, 5. 853, 5; e. inrevocabile 828, 5. 10.
 eximius confessor 839, 1.
 exire 210, 15. 213, 30. 398, 25. 418, 1. 5. 446, 15. 601, 10; e. e. claustris, de monasterio 210, 25. 411, 5. 849, 5; e. ad iudicium Dei 167, 20; e. ad negotia saecularia, placita exercenda 168, 1.
 exitus 264, 10.
 exolvere v. exsolvere.
 exomologisis 268, 20. 269, 1.
 exorare 61, 15. 408, 15. 693, 5; e. pro se et pro aliis 60, 20; e. pro statu regni 592, 15; e. pro vita regis etc. 61, 20.
 exorcismus catechumenorum 779, 15.
 exorcista 320, 1. 367, 20.
 exornare: e. aediculas pallii 641, 25; e. ecclesiam 767, 15.
 exortatio v. exhortatio.
 expectare 588, 1; e. audientiam apostolicam 856, 30; e. dies XV 838, 5. 839, 35.
 expellere 272, 25. 295, 10. 824, 15; e. cruces de templis 478, 35; e. potentes a patria 795, 1. 800, 5; e. presbyterum 288, 15. 472, 5.
 expendere res ecclesiae 623, 20.
 expensa 693, 10.
 experientia negotiorum 451, 10.
 expetere monasterium 444, 10. 15. 640, 25.
 expiare facinus, flagitium 749, 35.
 explore: e. completorium 449, 20; e. ministerium 277, 35. 460, 30; e. missas 72, 35; e. officium divinum 403, 20. 446, 5. 455, 25. 462, 10. 15; e. opus 462, 30.
 expletio temporis 280, 20.
 explicare praecepta Dei 817, 5.
 expoliare 61, 5. 807, 30; e. aerarium Domini 757, 15; e. ecclesiam 623, 35. 767, 10. 15; e. loca dicata Deo 758, 15; e. sanctuarium 740, 1.
 expoliator ecclesiae 730, 15.
 expositio 90, 10; e. patrum sanctorum 40, 25.
 exprobratio 169, 1.
 expugnare 477, 1.
 exquirere usus etc. 826, 20.
 executio: e. cultuum divinatorum 419, 5; e. servitutis divinae 632, 30.
 exsequi, exequi ministerium Dei 411, 1. 448, 25. 684, 5.
 exsolvere, exolvere: e. precium homicidii 278, 15; e. per legem 299, 1.
 extendere manus dexteris 101, 1. 5.
 exterminare 100, 1; e. ab acto officio 103, 5.
 externus, externi 739, 1. 751, 1.
 exterus, a, um: e. natio 678, 10. 15. — exterior, us: e. incursio 667, 30. — exteriora 454, 10.

extinctio filiorum 749, 1.
 extinguere haeresim 829, 25.
 extorquere modium frumenti ad quatuor, modium vini ad sex denarios 645, 15.
 extorris ab ecclesia 204, 25. 849, 30.
 extraneus, a, um: e. parochia 200, 30. — extraneus, extranei 201, 1. 285, 10.
 exuere se a curis mundanis etc. 676, 35.
 exulatus 810, 15.

f.

fabrica ecclesiae 209, 10. 214, 15. 35.
 fabricare ecclesias 589, 5.
 fabula 408, 30; f. inanis, supervacua 414, 20; f. otiosa 52, 15. 671, 10; f. turpis 671, 10.
 fabulari cum femina 574, 5.
 facinus 450, 30. 580, 10. 749, 35.
 facultas = *licentia*: f. eligendi episcopos 827, 25; f. evagandi foras 446, 20; f. exeundi 418, 5; f. intrandi 418, 5. 20. — facultas = *res, possessio* 68, 10. 192, 20. 278, 5. 402, 20. 447, 10. 454, 10. 462, 10. 571, 5. 15; f. ecclesiae 277, 10. 356, 30. 397, 25. 399, 1. 30. 400, 10. 401, 5. 10. 623, 5. 30; f. episcopi 289, 25; f. monasterii 290, 30; f. propria 398, 1; f. rerum propriarum 417, 15.
 faemina v. femina.
 falco, walco 3, 15. 47, 20. 276, 5.
 falera equorum 405, 5.
 fallatia 279, 20.
 falsitas 221, 30. 272, 15; f. testium 278, 5.
 falsus, a, um: f. codex 777, 10; f. dimissoriae 575, 10; f. habitus 557, 10; f. nomen 557, 10; f. nomina martyrum 214, 1; f. presbyter 3, 5; f. sacerdos 2, 20. 34, 10. 38, 15. 39, 5; f. suspicio 674, 1; f. testimonium 35, 1. 257, 20. 258, 1. 262, 20. 671, 10; f. testis 252, 5. 258, 1. 296, 1. 302, 15. 839, 5.
 fama 674, 10; f. opinionis 678, 15.
 famelici pauperes 109, 5. 10.
 fames, famis 166, 25. 169, 1. 211, 5. 252, 5. 296, 1. 645, 35. 669, 10.
 familia 68, 10. 166, 25. 277, 25. 291, 15. 304, 15; f. Christi 403, 10. 15; f. ecclesiae 288, 1. 399, 10. 15. 416, 5. 722, 15; f. ecclesiastica 399, 10. 15; f. potentis 472, 5; f. subdita 290, 10.
 familiaris, e: f. conlocutio 444, 10; f. sermocinatio 455, 15. — familiaris 296, 1. 786, 30. 802, 20; f. episcopi 626, 30; f. imperatoris 522, 40. 535, 35. — familiariter 534, 30. 483, 15; f. inherere regi 656, 30. 35; f. porrigere capitula 668, 20.
 familiaritas 38, 25. 451, 30. 472, 10. 640, 5. 785, 20. 786, 1. 5; f. virorum 445, 30. 451, 5.
 famis v. fames.
 famula 285, 15. 452, 5. 15; f. Christi, Dei, Domini 785, 20. 35. 786. 787, 15–25. 788, 25.

- famulari 67, 25. 452, 10. 677, 5; f. Christo 398, 5; f. Deo 734, 15; f. Deo regulariter 681, 10; f. sanctuario 744, 30.
- famulatus 448, 25. 744, 30; f. Christi 642, 25.
- famulus 285, 15. 416, 5. 690, 5; f. (imperatoris) 259, 5; cf. 293, 35. 667, 10. 15; f. orthodoxus 607, 15; f. Christi, Dei, Domini 81, 15. 785, 20. 786, 1. 10. 30. 787, 15. 25.
- fano 211, 1.
- fas 637, 1. 639, 25. 642, 25. 744, 10. 748, 20. 818, 30; f. ecclesiasticum 506, 30.
- fastus 289, 1.
- fateri 278, 10.
- fautores imperatoris 531, 45.
- favere 88, 5; f. fratribus delinquentibus 412, 20.
- favor 633, 20.
- fedus v. foedus.
- femina, faemina 189, 15. 193, 20. 210, 1. 212, 35. 213, 1. 272, 10. 279, 15. 306, 1. 418, 15. 420, 20. 558, 5. 574, 5. 10. 591, 1. 639, 15—25. 641, 5. 669, 35. 713, 10. 15. 785, 20; f. gravior 170, 10; f. nobilis 638, 35. 672, 25. — femina (in monasterio canonico, regulari) 284, 5. 592, 5. 637, 5. 10; f. existens sub habitu religioso 579, 10; f. religiosa 640, 15; f. sacrata Deo 35, 15; f. sancta 454, 20; f. sanctimonialis 21, 5. 213, 5. 557, 5; f. velum sibi imponens, velata 638, 5. 35; cf. 672, 25.
- femineus, a, um: f. sexus 448, 10. 638, 20; f. vestimentum 211, 1.
- femoralia 833, 1.
- feneratio 644, 10.
- fenerator 645, 35.
- fenus, foenus 369, 20. 573, 1. 646, 5—15. 707, 20.
- fera 287, 25.
- ferax vini regio 447, 5. 10.
- fericulum 833, 1.
- feria 53, 1. 5. 208, 5. 211, 25. 212, 15. 20. 214, 30. 710, 5. 784, 20. 785, 10.
- ferire: f. anathemate 857, 5. 20; f. sententia canonica 289, 15. 830, 1; f. sententia ultionis 842, 5.
- ferrum 280, 15. 849, 15.
- ferula ecclesiastica 189, 15.
- festina restitutio 799, 35.
- festivitas 53, 1. 199, 30. 208, 15. 268, 1. 269, 20. 270, 5; f. anniversaria 304, 30; f. parochiae 208, 15; f. Paschalis 85, 20; f. principalis 195, 5.
- festus, a, um: f. dies 197, 15. 199, 1. 269, 20. 299, 25. 402, 5. 447, 20. 581, 15. — festum 195, 5. 214, 30.
- fideiussor 252, 30.
- fidelis, e = 'treu': f. famulus 293, 35; f. Christianus 477, 1; f. laicus 668, 25; fideles (ducis) 57, 5; f. ecclesiae 163, 5. 221, 5. 222, 35. 681, 5. 793, 5. 804, 25. 814, 30; cf. 60, 15. 62, 20; f. ecclesiae et nostri (scil. imperatoris) 599, 5. 10; f. (imperatoris) 259, 1. 475, 35 (?). 477, 30. 478, 25. 599. 607, 40. 667, 30. 35. 670, 20. 25. 671, 15. 674, 1. 838, 1. 10. 839, 10. 30. 35. — fidelis, e = 'gläubig': f. Christiani 67, 5. 556, 5; f. laicus 272, 20; f. populus 234, 10. 292, 10; f. vir 802, 20; fideles 111, 25. 132, 1. 275, 20. 276, 5. 277, 30. 281, 20. 283, 15. 291, 25. 296, 20. 398, 1. 402, 30. 420, 35. 455, 30. 483, 40. 506, 25. 530, 20. 531, 10. 532, 15. 551, 1. 594, 15. 595, 1. 609, 5. 615, 25. 35. 616, 15. 25. 621, 5. 624, 30. 633, 1. 5. 637, 1. 643, 30. 649, 10. 659, 10. 660, 15. 671, 5. 672, 10. 718, 30. 733, 1. 5. 737, 1. 739, 25. 742, 10. 744, 10. 35. 760, 10. 15. 761, 5. 15. 764, 20. 766, 1. 767, 15. 771, 5. 15. 772, 1. 778, 15. 779, 10. 780, 40. 781, 20. 25. 784, 10. 786, 30. 787, 20. 788, 1. 10. 800, 15. 833, 10. 859, 1. — fidelis, e = fide dignus: f. testis 94, 5; fidelissimus orator 481, 1; f. procurator salutis 668, 10.
- fidelitas = 'Treue': f. imperatoris (= imperatori debita) 807, 20; sacramentum fidelitatis promissum imperatori 710, 25.
- fides = 'Glaube' 3, 20. 19, 10. 20, 10. 30, 25. 39, 20. 49, 10. 25. 51, 25. 89, 5. 159, 5. 10. 160, 20. 162, 35. 163, 5. 164, 25. 173, 1. 174, 1. 30. 176, 5. 180, 30. 181, 15. 20. 199, 5. 201, 1. 204, 30. 213, 25. 30. 222, 35. 241, 15. 242, 1. 10. 243, 35. 254, 15. 261, 20. 281, 5. 296, 15. 396, 40. 397, 5. 478, 5. 10. 479, 30. 521, 20. 25. 524, 1. 20. 35. 526, 5. 558, 5. 590, 25. 609, 15. 20. 614, 5. 15. 648, 30. 656, 1. 657, 5. 659, 10. 708, 35. 775, 40. 777, 10. 779, 1. 781, 5. 35; f. apostolica 203, 20; f. catholica 3, 15. 34, 1. 39, 5. 40, 15. 47, 5. 10. 20. 121, 10. 30. 122, 30. 129, 30. 130, 35. 131, 15. 143, 35. 144, 1. 151, 25. 155, 10. 158, 10. 159, 30. 160, 1. 35. 161, 15. 25. 162. 164, 20. 169, 25. 180, 40. 189, 5. 198, 25. 203, 20. 204, 15. 249, 25. 30. 260, 25. 271, 25. 288, 25. 302, 1. 506, 25. 523, 40. 524, 10. 526, 5. 530, 30. 609, 35. 778, 30. 780, 15. 781, 30; f. Christiana 91, 15. 156, 40. 198, 35. 476, 10; f. ecclesiae catholicae 250, 15; f. ecclesiastica 242, 1; f. olitana 204, 15; f. orthodoxa 28, 1. 122, 35. 123, 1. 143, 5. 158, 1. 20. 160, 10. 588, 25; f. patrum sanctorum 40, 10; cf. 182, 10. 20; f. recta 131, 25. 161, 1. 200, 15. 204, 10; f. sacra 182, 5. 241, 1; f. sacrosancta 204, 15; f. sancta 250, 15. 25; f. vera 160, 30. 214, 15. 525, 20. 610, 1. — fides = fidelitas 166, 1. 248, 20(?). 286, 30. 477, 35. 587, 1. 656, 35. 659, 40. — fides = fiducia 278, 5.
- figere genua in terram 291, 20.
- figura 780, 30.
- filacterium = phylacterium 4, 1. 47, 25. 669, 30.
- filia 10, 10. 16, 5. 10. 32, 5. 166, 5. 249, 15; f. avunculi, patris 251, 30; f. propria 273, 1. 5.
- filiola 273, 5.
- filiolus spiritalis 272, 5. 300, 5. 303, 20.
- filius 40, 10. 85, 15. 20. 166, 5. 192, 10. 20. 257, 5. 273, 10. 293, 25. 749, 1. 834, 1; f. adoptivus 477, 30; f. legitimus 192, 10. 15; f. proprius 273, 1. 5. 279, 15. 304, 35. 306, 1; f. spiritalis 296, 15. 534, 5. 585, 20. 636, 10. 711, 5; appetere filios 670, 25; donare f. ad scolam 271, 20. 25; suscipere f. de fonte lavaeri 252, 25; cf. 304, 35. 479, 1; tenere f. coram episcopis ad confirmandum 279, 15; cf. 306, 1. — filius comitis 603, 20. 604, 15; f. imperatoris, regis 208, 10. 249, 15. 560, 20. 608, 35. 650, 1. 673, 5. 681, 15. 682, 35. 714, 25. 35. 40. 723, 15. 792, 25. 804, 20. 807, 5. 15. 824, 10. 837, 1. 847, 25; cf. 749, 20. 25. 40. 750, 1; f. imperatricis 476, 15. 532, 20. — filius ecclesiae = princeps 535, 30. 35; cf. 750, 5; f. et defensor sanctae Dei ecclesiae 158, 1; f. carissimus 856, 1. — filius ecclesiae = clericus 522, 40. 782, 25. 792, 20.
- ingere imaginem 525, 45. 526. 532, 25.
- finire: f. altercationem in palatio 838, 1; f. concilium 808, 15; f. litem contentionis 813, 5.
- finis 838, 1; f. apologiae 482, 1; f. controversiae 604, 20; f. vitae 712, 5. 784, 25; cf. 712, 10. — finis Baiuvariorum 100, 1.
- firmare 61, 10. 842, 1. 851, 25; f. capitulum 257, 25. 258, 1; cf. 260, 15. 20; f. cartam 844, 15. 857, 20; f. confessionem 702, 25; f. decreta synodi 7, 1; f. exemplaria 588, 5; f. institutionem 815, 1. 10; f. manifestationem 689, 15; f. privilegium 857, 20; f. manu, manu propria, subscriptione manus propriae 201, 20. 702, 15. 770, 1. 783, 30; f. praecepto 689, 25; f. sacramento 812, 30. 813, 1; f. signo 857, 20.
- firmitas 61, 1. 62, 20. 830, 1. 830, 5. 842, 20.
- fiscus dominicus 848, 20.
- flagellare 4, 10. 411, 25. 450, 20; f. verberibus 645, 15; flagellari nudus ad palum coram populo 166, 30. 35.
- flagicium v. flagitium.
- flagitare celsitudinem imperialem 643, 35.
- flagitium, flagicium 84, 5. 191, 30. 192, 30. 629, 10. 15. 633, 35. 667, 35. 669, 10. 671, 15. 674, 45. 749, 35.
- flectere genu 306, 25. 362, 5.
- fluviolus 783, 15.
- fluviolus 692, 5. 807, 20. 829, 20.
- foedus, fedus 95, 5; f. sacramenti 84, 15.
- foenus v. fenus.
- folium: folia sacra 123, 10; f. sacra canonum 189, 25; f. synodalia 181, 15.
- fons 39, 35. 789, 10. 790, 1. — fons baptismatis, lavaeri, sacer, sacro-

- sanctus, sanctus 175, 30. 211, 20. 252, 25. 273, 5. 284, 1. 479, 1. 506, 25. 614, 25. 615, 1. 616, 10. 648, 30. 35.
- foras, foris: f. bibere, manducare 264, 5; f. egredi 404, 5. 455, 15; f. evagari, vagari 418, 1. 442, 10. 446, 20. 452, 10. 461, 35. 462, 1; f. exitum habere 264, 10; f. pergere 284, 30; f. remanere 408, 30; f. vādere 264, 5. 15.
- forensis, e: f. negotium 631, 25; f. res 445, 1. — forensis diaconus 85, 5.
- fores 42, 25; f. monasterii 783, 10.
- forinsecum conventiculum 707, 15.
- foris v. foras.
- forisfacere 856, 20.
- forma 287, 10. 709, 10. 816, 30; f. conscriptionis 797, 10. 802, 40; f. institutionis 444, 30. 461, 15. 30. 462, 10.
- formare conscriptionem 803, 40.
- formata: commendaticiae litterae et epistolae, quas mos canonicus formatas appellat 635, 35; cf. 421, 5; pia loca destructa promissae atque susceptae formatae constitutione restaurentur 577, 20. 578, 1.
- formaticum 690, 10.
- formula: f. canonica 173, 25; f. institutionis, institutionis canonicae 313, 30. 458, 25. 30. 459, 5. 461, 15. — formulae panis 833, 1.
- fornicari cum filiastra 273, 5.
- fornicarius clericus 39, 5.
- fornicatio 4, 5. 7, 5. 34, 15. 35, 1. 20. 52, 1. 25. 192, 25. 30. 193, 1. 20. 198, 30. 289, 1. 574, 5. 582, 5. 671, 5.
- fornicator 3, 5. 7, 5.
- fortiores: f. canonici 832, 1; f. comites 109, 5.
- forum, forus 444, 25; f. legitimus 35, 10.
- forus v. forum.
- fovere pauperes 398, 15. 455, 30.
- fragilitas 256, 25. 702, 10; f. humana 454, 15; f. sexus 714, 1.
- frangere: f. imagines 531, 30; f. contra legem 94, 1.
- frater 192, 30. 284, 1. 834, 1; relicta, vidua fratris 40, 10. 251, 35; uxor f. 10, 5. 14, 10. 15, 5. 31, 15. 43, 20. — frater imperatoris 792, 30. 804, 20. 843, 10. — frater dilectus, honorabilis, spiritalis = *imperator* 475, 30. 478, 5. 10; cf. 521, 40. 45. — fratres = *homines per religionem Christianam inter se coniuncti* 290, 35. 293, 20. 482, 35 (?). 523, 5. 645, 35. 40. — frater, fratres = *clericus, clerici* 12, 5. 19, 5. 21, 10. 30, 15. 40, 20. 42, 1. 122, 25. 141, 15. 158, 25. 159, 1. 179, 10. 187, 5. 208, 15. 221, 1. 226, 25. 275, 15. 276, 30. 554, 5. 556, 15. 25. 557, 30. 558, 674, 10. 782, 25. 785, 5. 15. 786, 30. 787, 20. 803, 20; f. venerabilis 179, 35. — frater = *archiepiscopus* 46, 1. 49, 35. 856, 5; f. reverentissimus 38, 10; f. sanctissimus 38, 10. — frater = *canonicus* 61, 5. 62, 15. 398, 25. 402, 5. 411, 1. 10. 15. 412, 20. 413, 5. 20. 414, 20. 415–417. 790, 10 (?). f. spiritalis 60, 10. 418, 15. — frater = *episcopus* 51, 15 (?). 131, 20. 201, 20 (?). 227, 5. 254, 5. 276, 20. 277, 5. 25. 523, 1. 526, 30 (?). 793, 1. 795, 35. 804, 25. 857, 10; f. sanctus 795, 25. 799, 30; f. venerabilis 176, 25. 730, 1. 820, 1. — frater = *monachus regularis* 61, 15. 62, 5. 168, 10. 210, 5. 212, 30. 275, 25. 578, 15. 686, 1. 689, 15. 30. 35. 691, 1. 692, 1. 693, 1. 5. 694, 1.
- fraternitas 404, 5. 521, 10. 678, 25. — fraternitas nostra = *episcopi* 248, 20; f. vestra = *episcopus* 196, 20.
- fraternus, a, um: f. concordia 802, 35. 805, 1; f. conventus 627, 1; f. misericordia 800, 30; f. pax 418, 10; f. reconciliatio 802, 35. — fraternum (?) schisma 616, 5.
- fraudare 68, 15; f. domum Dei etc. 57, 15.
- fraudator fidei 166, 1.
- fraudulenter 279, 15.
- fraus 57, 5. 58, 20. 103, 5. 279, 15. 476, 10. 851, 15. 25. 852, 15.
- frequentare 170, 10; f. aedes palatinas 722, 25. 30; f. loca 282, 20; f. loca remociora 627, 10; f. monasteria 290, 25. — frequentare = *celebrare*: f. horas, horas canonicas 408, 25. 411, 1. 448, 30. 450, 1; f. sollemnia missarum 642, 5.
- frequentia virorum 444, 10. 445, 30. 451, 1. 15.
- frigus 210, 15.
- frons 506, 25.
- fructus 444, 30. 669, 35; f. messium 644, 15; f. novus 646, 5. — fructus spiritalis 781, 15.
- fruges 276, 1. 305, 20. 416, 15. 646, 5. 10; f. arborum 691, 10; f. novae 451, 20; f. terrae 738, 20.
- frumentum 166, 20. 25. 645, 10. 15. 646, 1. 5.
- fuga 477, 20. 675, 5.
- fugere 479, 20; f. in curtem 100, 5; f. apud paganos 204, 5; f. dominum 856, 35. — fugiens clericus 636, 5.
- fugitivus 297, 1; f. clericus 253, 5. 268, 15. 302, 5; f. episcopus 792, 35. 804, 25; f. monachus 605, 1; fugitivum mancipium 99, 30.
- fulmen 643, 20.
- fundamentum 66, 30.
- fundare: f. cellam 689, 15; f. civitatem etc. 589, 15; f. ecclesiam 57, 5. 585, 20. 855, 20; f. monasterium 60, 15. 65, 20. 67, 15. 836, 15. 20. 838, 40.
- fundator coenobii 682, 5.
- fundere: f. orationes 287, 1; f. preces 281, 20.
- fundus 67, 20.
- fungi: f. ministerio 282, 25; f. sacerdotio 818, 30; f. vice abbatissarum 454, 15; f. vice episcopi 640, 10; f. vice praelati 415, 1. 418, 10.
- funis 779, 15.
- funus 82, 10.
- fur 102, 1. 103, 5.
- furare, furari: f. liberum vel mancipium 100, 5; f. virginem aut viduam in uxorem 10, 10. 15, 10. 32, 1.
- furari v. furare.
- furtim contrahere nuptias 192, 1.
- furtivus, a, um: f. nuptiae 192, 15; f. res 100, 1. 101, 5. 102, 1; furtivo more componere 102, 1.
- furtum 102, 5. 198, 30. 580, 5. 760, 25.
- fustis 87, 1.

g.

- gastrimargia 276, 10.
- gaudium spiritale 643, 35.
- gemma 741, 5.
- generacio v. generatio.
- generalis, e: g. concilium episcoporum 778, 10; g. concilium presbyterorum 770, 10; g. conventio synodi 180, 10; g. conventus 312, 15. 677, 5. 797, 35. 848, 5. 849, 30. 851, 1; g. conventus populi 847, 25; g. ieiunium 599, 10. 601, 5; g. placitum 667, 25; g. synodus 769, 30. — generalis magister ecclesiae 529, 30. — generaliter: g. adnuntiare 668, 15; g. donare decimas etc. 168, 25; g. indicare ieiunia 293, 1; g. peragere ieiunium triduanum 667, 20. 25; g. tractare negocia ecclesiastica etc. 848, 1.
- generalitas: g. ecclesiae 607, 40; g. populi 81, 15. 20. 86, 25.
- generare calumniam 232, 35. 233, 1.
- generatio, generacio 12, 10. 19, 5. 20, 10. 192, 1. 303, 25; g. quarta 19, 5. 20, 10. 30, 20. 273, 1.
- generositas 637, 10.
- genetrix, genitrix Dei, Iesu 87, 25. 91, 15. 479, 30. 694, 5.
- genitor imperatoris, regis 481, 30. 679, 30. 706, 1. 729, 35. 838, 15.
- genitrix v. genetrix.
- gens 29, 5. 195, 20. 249, 10; g. Baiuvariorum 96, 30. 104, 15. 20; g. Lango-bardorum 824, 15; cf. 66, 20. — gens = *pagani* 7, 10 (?). 159, 20. 172, 30. 175, 15. 192, 25. 476, 10. 20; g. bruta 174, 10; g. inimica 162, 5. 25; g. pagana 157, 1; g. rudis ad fidem 174, 1.
- gentilis, e: g. historia 653, 40. — gentiles 47, 25. 121, 35. 476, 15. 669, 25. 712, 10.
- gentilitas 4, 1.
- genu 306, 25. 362, 5; g. genua in terram fixa 291, 20.
- genuflexio 212, 20.
- genus 39, 10. 420, 30. 446, 5. 828, 1; g. nobile 95, 1. 96, 1. — genus = *'Art'*: genera figurarum 780, 30; g. trium homicidiorum 100, 5; g. monachorum 579, 1.
- gerere: g. curam fratrum 415, 5; g. curam prioratus sub praelatis 415, 15;

- g. paenitentiam 412, 5. 450, 30. — gesta 43, 25. 30. 44.
- germana fratris 251, 25.
- germanus 84, 1. 20.
- gerulus epistole 120, 35.
- gesta v. gerere.
- gestare arma militaria 405, 25.
- girovagus 200, 35.
- gloria: g. ecclesiarum 855, 10; g. vana 289, 1. 617, 5. — gloria tua, vestra = *imperator* 478, 15. 20. 479, 25.
- gloriosus, a, um: g. reliquiae 479, 30; gloriosissimus martyr 694, 5. — gloriosus Augustus 234, 20. 607, 20. 792, 25. 804, 20; g. Caesar 702, 20. 794, 25. 799, 25; g. excellentia regis 143, 20; g. imperator 523, 20; g. patricius 476, 30; g. princeps 121, 30. 221, 10. 313, 15. 608, 30. 639, 5; g. rex 63, 15. 130, 35. 221, 10. 475, 30. 847, 25. 848, 1. — gloriosissimus, a, um: g. Augustus 312, 15. 608, 35. 681, 10; g. Caesar 591, 15; g. domnus 249, 1. 5; g. dux 56, 20; g. imperator 259, 1. 422, 37. 684, 10. 705, 10. 829, 1. 5; g. potestas 478, 30; g. princeps 254, 10; g. rex 60, 10. 61, 5. 143, 5. 215, 5. 221, 20. 250, 20. 766, 35. 811, 10. 846, 15. 858, 1; g. victor 458, 10. 15.
- gradus: princeps de sella regia surgens stetit supra gradum suum 131, 5. — gradus (*in computatione cognationis*) 279, 5; g. cognationum 10, 20. 19, 15; g. consanguinitatis 192, 5. — gradus (*in hierarchia ecclesiastica*) 18, 5. 189, 5. 198, 10. 281, 30. 282, 1. 290, 35. 471, 20. 641, 20. 30. 710, 25. 713, 15. 828, 1; g. clericorum 556, 30; g. clericorum ecclesiae Romanae 88, 5; g. ecclesiasticus 254, 20. 299, 5. 10. 305, 1. 413, 10. 615. 811, 5; g. eminentior 51, 30; g. episcopatus 167, 30; g. inferior 278, 15; g. presbyterii 200, 35; cf. 255, 35. 305, 10. 635, 10. 15; g. sacer ordinis ecclesiastici 190, 10. — gradus canonicus, plebeus 46, 15.
- grando 669, 35.
- gratia = *grates* 292, 1. 463, 1. — gratia = *clementia*: g. episcopi 232, 30; g. personae 280, 10. 306, 1; g. regis 166, 10. 167, 25. 811, 10. — gratia = *beneficium*: g. benedictionis 828, 10; g. communionis 192, 20.
- gravamen 645, 20.
- gravare 276, 30; g. populum 278, 5.
- gravatarius: (in egritudine) baptizati, quos vulgaris sermo gravatarios vocat 615, 15.
- grave crimen 283, 15.
- gravio, qui defensor ecclesiae est 3, 25.
- grex = *populus fidelis* 190, 20. 200, 1. 817, 10; g. abbati commissus 710, 35. 711, 10; g. episcopo commissus 199, 15. 287, 10. 784, 15. 786, 5; cf. 199, 35. 200, 15. 779, 30; g. subditus 190, 15. 284, 5; g. Christi 674, 15; g. dominicus 418, 10. 627, 20. 25.
- griseum 834, 1.
- gubernaculum 286, 15; g. apostolicum 132, 1; gubernacula regni 248, 20.
- gubernare 4, 15. 461, 1. 462, 10; g. congregationem 626, 40. 676, 20; g. ecclesiam 530, 1. 812, 15; g. familiares 296, 1. 5; g. monasterium 820, 20; g. pertinentes ad se 252, 5. 10; g. populum 523, 25. 651, 35. 677, 20; g. regnum 655, 10; g. res ecclesiasticas 262, 15; g. sponsas Christi 442, 15; g. subditas, subiectas 442, 1. 461, 30; g. subditos 398, 15.
- gubernatio 284, 1. 5; g. piissima 706, 15.
- gula 264, 25. 293, 1. 399, 5. 400, 20.
- gurgire iustitiam 166, 5.
- h.**
- habere villas per beneficium 837, 30.
- habitare 4, 15. 10, 1. 12, 1–10. 21, 5. 31, 1. 35, 15. 210, 1. 455, 10; h. in capella regis 170, 5; h. infra claustra monasteriorum puellarum 290, 20; h. in diocesi etc. 589, 15; h. in domibus saecularibus 571, 15. 572, 5; h. in ecclesiis 557, 5. 571, 10. 15. 572, 1; h. in episcopia etc. 571, 15. 20. 572, 5; h. in monasteriis 571, 10. 15; h. in plebe baptismali 570, 20. 571, 5.
- habitu 21, 5. 256, 1. 398, 25; h. canonicorum 460, 30; h. necessaria 446, 15. 20.
- habitor 647, 10; h. provinciae 85, 10.
- habitus, abitus 40, 5. 47, 25. 193, 35. 275, 5. 284, 10. 287, 10. 290, 1. 305, 20. 403, 20. 405, 5. 445, 10. 448, 5. 579, 1. 689, 10; h. falsus 557, 10; h. laicorum 34, 20; h. monachorum 405, 20. 579, 5; h. monasticus 479, 1. 689, 15. 30. 35. 795, 5. 799, 20; h. ordinum singulorum 405, 25; h. religiositatis 557, 5; h. religiosus 479, 1. 579, 10; h. secularis 103, 10; h. sanctimonialis 639, 10; h. sanctus 104, 20; h. virginum 432, 5.
- haereditas v. hereditas.
- haeresis v. heresis.
- haereticus v. hereticus.
- hantalod 102, 5.
- hebdomada v. ebdomada.
- herba 292, 10; herbae bonae 691, 10.
- hereditare res episcopi 170, 15.
- hereditaria successio 623, 30.
- hereditas, haereditas 58, 15. 94, 1. 5. 95, 1. 10. 96, 5. 293, 30. 605, 5; h. defuncti 192, 15; h. iuris materni, paterni 262, 1; h. paterna 723, 20; h. possessionum 744, 30. 35.
- heres 275, 30. 278, 25. 293, 30. 305, 35. 576, 15; h. episcopi 170, 15; h. principis 799, 25.
- heresiarcha 203, 30.
- heresis, haeresis, eresis 34, 5. 132, 30. 154, 15. 20. 165, 20. 181, 15. 203, 20. 30. 204, 15. 275, 1. 397, 1. 524, 1. 615, 30. 827, 1. 829, 25; h. simoniaca 190, 15. 282, 15. 472, 10. 617, 20. 618, 20.
- hereticus, haereticus, a, um: h. dogma 204, 25; h. pravitas 616, 5. —
- hereticus, heretici 38, 15. 39, 5. 10. 40, 5. 15. 131, 15. 25. 132, 25. 133, 40. 134, 30. 135, 5. 140, 35. 149, 30. 163, 10. 164, 25. 181, 10. 182, 15. 185, 1. 30. 203, 25. 586, 1. 589, 25. 780, 1.
- hexarchus 586, 25.
- hiemalis, e: h. vexatio 795, 25. 796, 35; h. vexatio palatina 803, 25.
- hiems 667, 35.
- historia, hystoria 487, 25. 537, 20. 538, 15. 824, 1; h. gentilis 653, 40; historiae veteres 92, 15.
- histrio 276, 5. 636, 30; h. turpis 287, 25.
- holocaustum 738, 20. 751, 5. 752, 1.
- homicida 292, 1. 595, 5.
- homicidium 53, 10. 95, 10. 102, 5. 278, 15. 289, 1. 532, 15. 800, 5; genera trium homicidiorum 100, 5.
- homo 109, 1. 10; h. consecratus Domino 741, 10. 15; h. laicus 35, 1. 15. 293, 15; h. saecularis 577, 10; h. veridicus et bonus 838, 35; cf. 837, 15–25. — homines conditionum diversarum 283, 30; homo inferior 68, 30; h. ingenuus 166, 30; h. liber 298, 15; h. nobilis 232, 25; h. potens 68, 30; h. servilis conditionis 166, 30; homines abbatum legitimorum 34, 15; h. ad ecclesiam (presbyterorum) pertinentes 712, 1; homo episcopi 167, 15; h. principis 95, 10; h. regis 836, 30; homines Franci 692, 1.
- honestas 455, 10. 678, 10; h. ecclesiae, ecclesiastica 676, 30. 723, 5; h. regni 659, 35; h. sacerdotii 833, 5.
- honesti cives 81, 15. 86, 25.
- honor = *'Ehre'* 290, 35. 706, 5; h. congruus 713, 10; h. Dei 674, 30; h. Dei et sanctorum 271, 1; h. divinus 500, 15; h. ecclesiae 300, 1. 303, 15. 479, 35. 629, 20. 675, 5. 723, 20. 729, 35. 744, 35. 759, 35; h. ecclesiae antiquae 271, 5; h. ecclesiasticus 629, 15. 636, 5. 674, 30. 676, 30. 677, 5; h. regni 601, 1. 660, 15. 678, 5. 842, 5; h. seniorum etc. 842, 1. 5; h. terrenus 856, 1. — servire cotidie honores (= *officia divina?*) 171, 10. — honor = *officium*, *'Amt'* 31, 10. 86, 1. 5. 167, 25. 171, 1. 190, 30. 191, 25. 194, 15. 252, 25. 268, 10. 296, 15. 476, 15. 568, 1. 624, 5; h. episcopalis 718, 25; h. gradus 18, 5; h. palatinus 656, 20. 35; h. pontificalis 88, 5; h. praelationis 636, 25. 637, 15; h. prioratus 442, 20; h. proprius 121, 1; h. sacerdotalis 578, 15. 624, 40; h. sacerdotii 12, 10. 14, 1; h. subdiaconatus 86, 5; h. temporalis 637, 10.
- honorabilis e: h. frater 475, 30. — honorabilior persona 500, 10.
- honorare: h. angelos sanctos etc. 497, 20; h. ecclesiam 259, 15. 766, 5; h. sacerdotes 743, 1.
- honorificare: ungulas et capillos dare ad honorificandum 39, 40.
- honus v. onus.
- hora, ora 53, 5. 194, 20. 413, 20; h. canonica 199, 25. 285, 1. 289, 25. 30.

403, 20. 406, 1. 408, 1. 25. 30. 411, 1. 420, 15. 446, 5. 448, 25—35. 450, 1. 455, 15. 626, 25. 815, 1. 833, 10; h. competens 210, 15; h. cursalis 57, 5; h. incompetens 284, 20. 418, 5; h. nona 212, 15. 20. 269, 10. 15; cf. 53, 5. 208, 10. 285, 5; h. prima 284, 20; h. statuta 455, 1; h. vespertina 284, 20.

hortatus 689, 30.

hortus 197, 15. 641, 10. 25. 35; cf. 67, 20; h. olerum 402, 30. 447, 25; v. ortua.

hospes 53, 10. 200, 15. 214, 1. 416, 10. 20. 420, 5. 447, 30. 690, 5. 693, 10.

hospicium 67, 20.

hospitale 416, 20. 417, 1; h. pauperum 416, 20. 25. 417, 5. 455, 20—30.

hospitalitas 169, 25. 195, 10. 312, 25. 455, 25. 30. 462, 15. 621. 627, 10. 707, 5. 10. 857, 1.

hostia 749, 1; h. immolaticia 4, 1.

hostiliter, ostiliter 84, 15.

hostis, ostis 477, 5. 742, 35. 744, 15. 748, 20. 767, 1. — hostis = *expeditio bellica* 3, 5. 34, 15. 208, 15. 212, 25. 588, 1; hostes et itinera facere 846, 10.

hostium v. ostium.

humanitas 221, 15. 222, 1. 30. 35. 479, 30.

humanus, a, um: h. argumentatio 521, 15. 522, 1; h. corpus 493, 10; h. fortitudo 655, 35; h. fragilitas 454, 15; h. genus 524, 20; h. lucrum 575, 20; h. pactio 617, 5. 10; h. praesumptio 641, 35. 642, 1. 646, 15; h. servitus 399, 15; h. vanitas 405, 5.

humiliare ecclesiam 767, 10. 15.

humiliatio sacerdotum 737, 5.

humilis, e: h. archidiaconus 71, 10; h. episcopus 69, 25. 30. 70; h. presbyter 70, 15—25. — humiles 834, 5.

humilitas 195, 5. 212, 5. 264, 5. 275, 5. 305, 20. 405, 5. 414, 5. 418, 1. 448, 15. 500, 15. 610, 1. 638, 15. 849, 15; h. vestium, mentium 445, 15.

hymnigerum gaudium 643, 35.

hymnus, ymnus 66, 30. 191, 20. 194, 30. 478, 10; h. angelicus 656, 10.

hypocrita, ypochrita 39, 25. 40, 5.

hystoria v. historia.

I.

iactantia 289, 1.

iactura 645, 15; i. honoris 190, 30.

ianua 179, 15.

icones 87, 10.

idolatria 121, 5; i. paganorum 101, 1.

idolum, idulum 40, 15. 198, 30. 397, 1.

idoneus, a, um: i. testis 194, 5. 262, 15. 829, 15; idoneus exire ad iudicium Dei 167, 20.

idulum v. idolum.

Idus mensis Maii 10, 5. 13, 10. 31, 10.

ieiunare 53, 5. 214, 30. 269, 15. 634, 5. 10; i. die dominico 365, 25.

ieiunium 53, 1. 195, 5. 212, 15. 214, 25. 269, 10. 271, 20. 293, 1. 299, 20. 303, 10. 411, 25. 420, 5. 450, 20. 722, 5. 817, 20. 849, 5. 10; i. ecclesiasticum 366, 1; i. generale 599, 10. 601, 5; i. indictum 175, 25. 269, 15; i. tri-duanum 254, 10. 259, 5. 601, 5. 667, 20.

ieiunus 633, 35; i. pontifex, sacerdos 634, 5. 10.

ignis 35, 15. 43, 1. 5. 633, 20. 777, 10; i. perpetuus in basilicis, id est luminaria 739, 25; i. sortilegus 4, 5; i. visibilis 643, 55.

ignobiles 283, 30. 446, 5.

ignominiosa delectio 813, 5.

ignorantia 482, 10. 15. 633, 10. 35. 633, 35; i. sacerdotum 679, 30.

ignorare: i. canones 168, 20. 171, 10. 287, 5. 10. 300, 15. 303, 30; cf. 17, 1. 5; i. definitiones canonicas 190, 5; i. legem vitamque canonicorum 254, 30. 35; i. orationem dominicam 254, 15. 20; i. regulam 168, 20.

ignotus episcopus, presbiter superveniens 3, 20. 25.

Ill-, inl-.

illecebrae, inlecebrae: i. aurium, oculorum 276, 1. 287, 20. 25; i. mundiales 624, 35.

inlecebrosus canticum 211, 25.

illesio 479, 40.

illicitus, a, um: i. accessus ad altare 639, 15; i. actio 631, 15; i. actus 420, 20. 630, 30. 678, 25; i. coniunctio 20, 1; i. conubium 14, 10; i. copula 15, 1; i. donatio 578, 5. 10; i. factum 636, 20. 639, 30. 35. 641, 1. 747, 15. 754, 20; i. iocus 298, 10; i. locus 641, 20; i. negotium 256, 15; i. nuptiae 210, 20; i. ordinatio 17, 5; i. suspicio 194, 5; i. transmissio presbyterorum 631, 30; i. usus 639, 25. 744, 10. — illicita 636, 20.

inlitteratus: i. clericus 176, 5. — inlitterati 557, 1.

inlusio diabolica 669, 30.

illuster, inluster: i. imperator 587, 20; i. principes 476, 35; i. senatores et principes 476, 30; i. vir 36, 5. — illustrissimus: i. (imperator) 833, 5; i. imperium 684, 15; i. vir 232, 1.

imago 87, 15. 91, 5. 92, 5. 25. 165, 25. 478, 35. 481, 5. 10. 483, 20. 40. 484, 5. 15. 25. 487, 25. 489, 15. 490, 25. 497, 1. 25. 499, 10. 15. 500, 15. 30. 502, 20. 506. 521, 45. 522. 524, 40. 525, 1. 25. 45. 526. 527, 5. 528, 45. 529. 531, 20—30. 532, 10. 533, 15. 20. 534, 30. 536, 25. 538, 20. 30. 35. 541, 25. 542, 1. 549, 10. 20. 551, 1; i. corporis humani 493, 10; i. sacra 89. 90, 15. 91, 25; i. sancta 87, 25; imagines angelorum 494, 10; i. sanctorum 87, 10. 165, 25.

imb-, inb-.

imbecillitas, inbecillitas 417, 15. 445, 30. 446, 10. 454, 5. 10.

inbecillis actas 614, 20.

imitari apostolum 304, 20.

imitatio 497, 20; i. apostolica 265, 1.

imm-, inm-.

inmiscere se contentionibus litigiosis 707, 15.

inmissio manuum 102, 5.

inmittere grandines 669, 35.

immobilis res 574, 15.

immorari, inmorari 455, 10; i. in monasterio puellari 285, 5.

inmunditia carnis 264, 20.

immunis, immunis, e: i. ecclesia 856, 20. — immunis: a culpa 674, 10; i. ab iudiciis publicis 192, 30; i. a vinculo monastico 603, 15; i. a vindictis canonicis 194, 15.

immunitas, emunitas 844, 20. 845; i. aeterna 856, 10. 857, 15.

immutatio titularum 707, 20.

impedimentum, impedimentum 72, 35. 837, 25.

imperare, inperare = *imperatorem esse* 19, 1. 30, 15. 37, 25. 40, 35. 42, 10. 71, 10. 234, 20. 274, 5. 476, 30. 560, 20. 584, 30. 608, 35. 783, 40. 793, 30. 794, 25. 858, 1; i. temporaliter 649, 20. 655, 30. — imperare = *iubere* 208, 35. 244, 5. 263, 1. 857, 5.

imperator 29, 5. 37, 25. 40, 35. 71, 15. 232, 1. 5. 248, 10. 253, 15. 254, 5. 256, 5. 25. 257, 15. 267, 25. 273, 10. 274, 10. 30. 278, 15. 20. 282, 35. 283, 30. 285, 30. 298, 20. 299, 10. 300, 5. 15. 301, 5. 304, 10. 25. 366, 20. 30. 458, 15. 476, 25. 481, 10. 20. 484, 15. 521, 45. 531, 20. 45. 532, 1. 25. 534, 5. 535, 30. 536, 1. 549, 5. 604, 25. 612, 35. 632, 15. 673, 10. 681, 15. 682, 10. 35. 684, 10. 20. 687, 1. 689, 35. 741, 25. 766, 1. 807. 808, 15. 20. 809, 15. 811, 5. 829, 5—15. 836, 20. 837, 15. 30. 35. 838. 841, 1. 15. 842, 30. 35. 843, 10. 846, 5. 848, 5. 20. 849, 1. 10. 851, 20. 856, 1; i. Augustus 599, 5. 789, 5. 792, 10; i. bonus 852, 1; i. catholicus 584, 30; i. Christianissimus 259, 1. 815, 15; i. coronatus a Deo 560, 20; i. devotissimus totius religionis 705, 15; i. divus 584, 30; i. excellentissimus 286, 30; i. gloriosissimus 259, 1. 422, 30. 684, 10. 705, 10. 829, 1. 5; i. gloriosus 523, 20; i. illuster 587, 20; cf. 833, 5; i. novus 560, 20; i. orthodoxus 479, 10. 705, 10. 710, 25. 765, 35; i. piissimus 286, 10. 290, 25. 584, 30. 587, 1. 25. 612, 40. 784, 10. 791, 10. 843, 1. 851, 10; i. religiosissimus 248, 20; i. sacer 587, 30; i. serenissimus 248, 20. 286, 25. 481, 1. 688, 35. 694, 10. 705, 15. — imperator Francorum et Langobardorum vocatus 475, 30; i. Romanorum 475, 30.

imperatorium archivum 689, 30.

imperatrix 476, 15. 837, 35. 846, 15.

imperialis, inperialis, e: i. apex 277, 30; i. auctoritas 617, 25. 675, 30. 678, 20. 684, 25. 687, 1. 723, 5; i. aures 629, 15. 674, 35. 718, 15; i. bulla

- 575, 10; i. celsitudo 629, 10. 636, 1. 643, 35; i. censura 723, 15; i. clementia 645, 10; i. dignitas 260, 20; i. palatium 807, 10; i. persona 705, 15; i. potentia 483, 20; i. potestas 617, 25. 675, 25. 684, 20. 723, 20; i. provisio 770, 30; i. sceptrum 685, 1; i. servitium 594, 1.
- imperium = *iussio* 130, 35(?). 192, 10. 812, 1. 813, 5; i. imperatoris 283, 30; i. praelati 631, 35; i. reverendum principale 180, 10. — imperium = *'Reich'* 120, 35. 121, 35. 208, 10. 257, 25. 286, 10. 460, 20. 476, 5. 477, 15. 478, 5. 595, 10. 608, 20. 612, 40. 667, 15. 30. 668, 1. 672, 1. 675, 1. 5. 678, 15. 680, 15. 682, 10. 684, 15. 800, 1. 807, 15(?); i. Christianum 254, 10; i. Francorum 525, 5; i. Orientalium Romanorum 521, 40; i. Romanum 827, 1. — imperium = *dignitas imperatoria* 476, 1. 35. 807, 15(?); annus imperii 233, 5. 273, 10. 312, 15. 604, 1. 682, 30. 702, 20. 705, 10. 784, 10. 791, 10. 815, 15. 843, 1. 850, 25. 851, 1; exordium imperii 478, 10. — imperium = *imperator* 479, 35.
- impertire usibus ecclesiarum etc. 633, 10.
- impetrare: i. adiutorium 278, 20; i. pallium 812, 30; i. praecepta fraude, ingenio malo 851, 25.
- impietas 645, 15. 20.
- implere: i. iniuncta 103, 1; i. missas 62, 35; i. officium praedicationis 472, 1; i. praedicationem 471, 15.
- implicare se negotiis illicitis 256, 15, turpibus 289, 25. 30. 402, 25.
- implorare: i. libertatem temporis 629, 10; i. misericordiam Dei 669, 10; i. m. Domini pro rege etc. 682, 5. 10; i. m. imperatoris 256, 25.
- imponere, inponere: i. consuetudinem etc. successoribus etc. 227, 5; i. edictum 645, 10; i. modum paenitentiae 281, 5—15. 633. 640, 20; i. poenitentiam publicam 807, 10; i. silentium 809, 15. — imponere sibi indumenta propositi 405, 25; i. sibi velum 638, 5. 10. 672, 25.
- impositio, inpositio manus, manuum 176, 1. 629, 30. 633, 35. 634, 1. 10. 712, 5.
- improbare 669, 10. 674, 10.
- inprobitas 252, 20. 628, 35; i. filiorum imperatoris 723, 15.
- improbis 192, 20.
- inpuentia clericorum 674, 30. 35.
- inpune peccare 280, 35. 282, 25.
- impunitas, inpunitas 280, 30. 306, 5. 757, 10. 615, 1. 766, 15; i. in aufereendis rebus oblati Deo 731, 1; i. flagitiorum 629, 5—15. 674, 35.
- inaequalis, e: i. mensura 644, 10. 647, 5. 671, 15; i. modius 645, 1; i. pondus 671, 15. 20.
- inaequalitas 403, 1; i. mensurarum 402, 30. 671, 20.
- inanis, e: i. suspicio 674, 1. — inania 711, 5.
- inb- v. imb-.
- incalumnia 95, 10.
- incantatio 4, 1. 209, 15. 292, 10. 306, 25.
- incantator 669, 25.
- incaute admittere adolescentulas etc. in congregatione 445, 1. 5.
- incendium 800, 5.
- incensum 478, 40. 479, 15. 494, 15. 497, 20.
- incentivum carnale 624, 35.
- incentor 275, 30.
- incertus, a, um: i. memoria confessorum 214, 1; i. sanctitas 39, 25.
- incessus 40, 5. 403, 20. 405, 5. 448, 5.
- incestuosus 272, 25. 277, 15. 20. 292, 1. 295, 10. 300, 15. 303, 25. 305, 30.
- incestus (*subst.*) 299, 30.
- incestus, a, um: i. coniugium 58, 15. 192, 20; i. coniunctio 251, 25. 582, 20; i. matrimonium 7, 20. — incestus 251, 25. — incestum 251, 30. 671, 5.
- inclitus, inclytus: i. Augustus 274, 5. 10; i. concivis 797, 35; i. dominus 120, 5; i. princeps 248, 10; i. rex 144, 20. 729, 30.
- inclytus v. inclitus.
- incolatus (*subst.*) 645, 35.
- incolere cubilia secreti 626, 5. 10.
- incolomites v. incolumitas.
- incolumitas, incolomitas 478, 25; i. imperatoris 285, 25. 287, 1. 612, 40; i. prolis (imperatoris) 669, 10; i. regis 61, 20.
- incommoditas corporis 447, 35. 448, 30.
- inconposite 408, 1.
- inconsultus, a, um: i. episcopus 637, 25. 30. 640, 5. 641, 30. 672, 30. — inconsulte transcribere capitula 460, 5.
- incontinentia 192, 10.
- incorrigibilis 411, 15. 25. 412, 1. 415, 10. 450, 15—25.
- increduli 40, 10.
- incrementum 463, 20.
- inerepatio sacerdotum 381, 20.
- incriminatus de crimine maiestatis 841, 20.
- incuria 447, 25. 449, 30. 633, 10. 35. 642, 5. 675, 1. 689, 19; i. episcoporum 635, 20. 639, 25.
- incuriose transcribere (formulam institutionis canonice) 459, 25. 30.
- incurrere periculum gradus 641, 20.
- incursus: i. Barbarorum 585, 15; i. exterior 667, 30.
- indagare libros catholicorum 483, 35.
- indebitus cultus 484, 15. 489, 15. 490, 25.
- indecent 411, 5. 413, 25. 452, 15.
- indicare 292, 35. 533, 5. 20. 851, 25; i. ad emendandum 48, 1; i. ieiunium 293, 1. 601, 5; i. laetantiam 269, 1; i. poenitentiam 3, 10. 255, 10.
- indicere: i. ieiunium 269, 15; cf. 175, 25; i. tempora modumque paenitentiae 633, 20.
- indicium 685, 1; i. terribile 643, 25.
- indicolus v. indiculus.
- indictio: i. anathematis 86, 30. — indictio (*nota chronologica*) 694, 10. 702, 20. 705, 10.
- indiculus, indiculus 72, 30. 197, 1.
- indigena 751, 1.
- indigentes 255, 20. 291, 15. 651, 35. 710, 1.
- indigentia 849, 5; i. cibi, potus 284, 20; indigentiae necessitatum 693, 1.
- indisciplinatae, a, um: i. locutio 707, 15. — indiscipline vivere 284, 1. 289, 30. 402, 25. 452, 20.
- indiscretus, a, um: i. accessus in monasteriis puellaribus 640, 30. — indiscrete 481, 10; i. abolere imagines 484, 25; i. admittere adolescentulas etc. in congregatione 445, 1. 5; i. imponere sibi velum 638, 5. 672, 25; i. proferre iudicia 289, 20; i. tribuere corpus Domini 289, 5; i. vivere 639, 1.
- indoctus, a, um: i. episcopus 39, 30. 568, 15; i. sacerdos 568, 10. — indoctiores 479, 15.
- induere 197, 15; i. cuculla, cucullam 405, 20. 685, 10. 820, 15; i. indumenta virilia 211, 1; i. linum 397, 20; i. pallio 792, 25; i. vestem monasticam 405, 30; i. vestem muliebrem, virilem 405, 25. 30; i. vestem nigram quasi religiosam 193, 25; cf. 445, 10; i. vestem sericeam 442, 10; i. vestimentis episcopalibus 810, 5. 10; i. vestimenta feminea 211, 1.
- indulgentia 166, 1. 192, 10. 208, 15.
- indulgere 166, 5. 10. 191, 1. 832, 5. 833, 1. 855, 25; i. culpas 166, 10; i. gratiam communionis viaticum 193, 30.
- indultus apostolicus, regius 857, 15.
- indumentum 447, 35; i. propositi 405, 25; i. sacerdotale 639, 20; i. saeculare 10, 5. 12, 10. 13, 1. 31, 5; i. virile 211, 1.
- industria 280, 30. 35. 641, 35; i. abbatissarum 447, 20; i. praelatarum 447, 10; i. praelatorum 416, 20. — industria = *archiepiscopus* 462, 5.
- inemendabilis 412, 1. 450, 25. 454, 25.
- ineruditi 557, 1.
- inevitabilis, e: i. causa 411, 5. 444, 10; i. necessitas 173, 10. 451, 15. 626, 25. 627, 10. 640, 10. 722, 1.
- inexcusabiliter 464, 1.
- infamare: i. innoxios cum noxiis 619, 35. — infamata persona reatu 580, 10.
- infans, infantes 277, 25. 594, 25. 631, 30.
- inferior, us: i. gradus 278, 15; i. homo 68, 30.
- inferre: i. medicinam corporibus 280, 15; i. superposita in angariis 578, 5. — inferre damnum 100, 5. 101, 10; i. inquietudinem 815, 5; i. molestiam auribus sacris (imperatoris) 675, 15. — inferre = *dicere* 702, 30.
- infestare regnum 601, 5. 10.

- infestatio paganorum 829, 20.
 infidelis 167, 15. 476, 10. 851, 20.
 infidelitas 159, 25. 615, 30. 616, 5; i. procerum 723, 20.
 infirmare praeceptum fraude, mendacio 851, 15. 25.
 infirmitas regni 647, 10.
 infirmitas 72, 35. 84, 1. 208, 15. 285, 5. 292, 10. 404, 1. 420, 10. 15. 445, 30. 447, 30. 454, 5. 10. 483, 30. 618, 30. 640, 20. 710, 15. 712, 5. 803, 30. 807, 15. 809, 5. 813, 1. 838, 25. 839, 20. 30; i. pedum 812, 5.
 infirmus, a, um: i. frater 417, 10. 692, 1. — infirmus, infirmi 104, 25. 210, 15. 211, 1. 268, 1. 283, 20. 306, 15. 420, 5. 488, 15. 499, 10. 15. 594, 10. 634, 5. 10. 710, 5. 714, 15. 817, 15. 833, 1. — infirmas 447, 35. 454, 1. 5. 455, 20. — infirmiores 479, 15.
 informare 460, 25. 461, 25. 609, 5; i. gregem 287, 10; i. iuniores 446, 5; i. relegiose 711, 5.
 infringere 860, 1; i. decretum 830, 1.
 infula archipontificatus 46, 1.
 ingenium: i. tardius 459, 10. — ingenium = 'Vorwand' 62, 1. 253, 1. 262, 5. 296, 25; i. malum 256, 30. 257, 5. 262, 10. 851, 15. 25.
 ingenuus 856, 35; i. homo 166, 30. 171, 10.
 ingerere 690, 1; i. debilitatem membrorum 168, 15; i. molestiam auribus imperialibus 674, 35. — ingerere sibi alienas oblationes, decimas 57, 25. 30. — ingerere se altaribus sanctis 639, 20; i. se titulis popularibus 105, 1.
 ingredi 640, 15; i. ad altare 639, 30; i. civitatem 477, 15; i. claustra ancillarum Dei 285, 20. 304, 5; i. ecclesiam 408, 5. 420, 15. 448, 25; cf. 291, 25; i. in loco reclusionis 168, 1; i. monasterium 444, 20; i. monasterium puellarum 303, 1. 455, 5; i. portas abbatis 856, 35; i. Romam 87, 1; i. ad sollemnia missarum 32, 15; i. tabernas, tabernis 168, 15. 256, 10. 289, 15. 301, 1. 369, 10.
 ingressus 444, 10; i. monasterii 444, 30.
 ingurgitare se mero 276, 5. 10.
 ingurgitatio ventris 833, 1. 5.
 inherere familiariter regi 656, 30. 35.
 inhibere 676, 30; i. iuramentum 276, 20; i. usum 642, 15.
 inhonestas 448, 30. 451, 30.
 inhonestus, a, um: i. convivium 263, 5; i. negotiatio 369, 25. — inhonestum 411, 5. 413, 25. 450, 1. 5. — inhoneste 408, 1; i. agere 418, 15.
 inhonorare signum 103, 1.
 inimicitiae 670, 5.
 inimicus 477, 35. 599, 15. 656, 20. 35. 742, 30. 747, 10. 836, 25; i. ecclesiae 601, 5.
 inique facere 271, 1.
 iniquitas 645, 20.
 initium quadragesimae 212, 15.
 iniungere 277, 5; i. negotium 481, 5; i. oboedientiam 411, 1; i. paenitentiam 450, 30; i. missis (imperatoris) 676, 25. 30; i. presbyteris 289, 10. — iniuncta implere 103, 1.
 iniuria 207, 35. 479, 20. 573, 5. 604, 20. 656, 25. 30. 745, 10; i. principis 95, 10.
 iniustitia 258, 1. 651, 35. 654, 30.
 iniustus, a, um: i. mensura 671, 15; i. modius 671, 20; i. negotium 264, 25; i. pondus 264, 20. 671, 15. 20; i. sestarius 645, 1. 671, 20; iniusto ordine abstrahere 231, 20. — iniuste: i. auferre 101, 1; i. eicere monachos de monasterio 848, 5; i. tollere substantias 293, 15; i. tonsorare clericum 267, 20.
 inl- v. ill-
 inm- v. imm-
 innocens 58, 20. 30. 167, 20. — innocenter vivere 282, 5.
 innocentia 167, 20. 451, 5. 455, 20. 610, 1.
 innodare vinculo anathematis 828, 5.
 innotescere = nuntiare 670, 20.
 innovare statuta patrum antiquorum 706, 25.
 innoxius 619, 35.
 innuptus, a, um: i. puella 189, 20. — innuptus 192, 10.
 inobediens v. inoboediens.
 inoboediens, inobediens 415, 1. 418, 5. 454, 30. 751, 10. 838, 10. 839, 10. 15. 849, 10. 25. 851, 20.
 inoboedientia 661, 25. 745, 10. 838, 5.
 inofficiose accipere stipendia ecclesiae 403, 25.
 inolitus usus 628, 1. 672, 20.
 inopes 275, 20. 291, 15; i. mentis 275, 30.
 inopia 447, 25. 676, 20. 684, 15; i. famis 211, 5. 296, 1; i. rerum 471, 25; i. tectorum 293, 1.
 inp- v. imp-
 iniquaetare v. inquietare.
 inquietare, iniquaetare 61, 5. 414, 1. 449, 20. 856, 15; i. fratres 210, 5; i. regem 210, 25.
 inquietudo 722, 5. 815, 5.
 inquilini 283, 30.
 inquirere 200, 25. 278, 10. 293, 20. 451, 25. 459, 25. 460, 20. 25. 667, 30. 713, 15. 837, 15. 839, 1. 849, 1; i. causam 848, 5; i. causam pauperum 653, 25. 30; i. iustitiam 837, 30; i. peccata 279, 25. 633, 30; i. res 276, 25; i. clericos 268, 15. 297, 1; i. diacones 253, 5; i. feminam 213, 1; i. ministros 654, 15; i. presbyteros 253, 5. 268, 15. 297, 1.
 inquisitio 232, 5. 479, 15. 685, 1. 784, 15.
 inreligiosus, a, um: i. locutio 707, 15. — inreligiosius vivere 676, 20.
 inreprehensibiliter vivere 420, 20. 448, 5. 454, 20.
 inrevocabilis, e: i. concilium 828, 5. 10. — inrevocabiles 849, 30.
 insania 450, 20.
 inscriptio: i. confessionis 796, 25; i. ereptionis 803, 25.
 inserere 483, 30. 489, 20. 671, 15. 838, 15. 846, 5—15. 853, 5; i. assensum 809, 20; i. causationem etc. 836, 15; i. nomina 847, 20; i. nomina, vocabula in diptitiis 787, 1. 10. 788, 1. 25.
 inservire 448, 30. 450, 5. 711, 15; i. epulis etc. 413, 25; i. venationibus etc. 636, 15; i. voluntatibus propriis 849, 15.
 insidia, insidiae 85, 10. 100, 1. 800, 10. 830, 1.
 insidiari artibus magicis, machinis diabolicis 100, 10.
 insignare signa debita vicinis 100, 10.
 insignē christianitatis 643, 30.
 insinuare 57, 15. 459, 15. 460, 10. 522, 30. 523, 25; i. aliquid ad corrigendum 47, 30; i. artem 414, 25; i. capitula 590, 20; i. praecepta sinodi 47, 30.
 insistere 849, 15. 856, 15; i. ieiuniis etc. 849, 5. 10; i. officiis divinis 399, 5; i. regulae 849, 15.
 insolentia 276, 5. 447, 25.
 insollercia praelatarum 713, 15.
 insolubile damnum 101, 10.
 instauratio ecclesiarum 300, 5.
 instinctus diabolicus 686, 5.
 institutio v. institutio.
 instituere 86, 20. 104, 20. 251, 25. 418, 20; i. capitulare 108, 25; i. constitutionem 61, 10; i. regulas novas 189, 20. — instituere = construere: i. canonicam 789, 5. — instituere = docere: i. missos 459, 20. — institutum = constitutum 109, 5. 249, 25; i. canonicum 415, 15; instituta canonum 83, 15. 285, 30. 709, 10; i. principum 557, 30.
 institutio, institutio = instructio, regula 105, 5. 278, 10. 312, 30. 313. 374, 1. 403, 25. 411, 10. 444, 30. 446, 1. 450, 5. 455, 5. 459, 1. 5. 460, 25. 461, 1. 15. 30. 462, 10. 463, 1. 814, 30. 815, 1. 10; i. canonica 169, 20. 170, 5. 232, 20. 233, 1. 255, 10. 285, 20. 288, 1. 313, 1. 397, 10. 15. 410, 1. 420, 10. 458, 25. 30. 592, 10. 615, 25. 639, 20. 640, 30. 641, 15. 711, 15; i. canonum 278, 15; i. canonum antiquorum 281, 5. 10; i. decreti 830, 10; i. legum 104, 20; i. regulae 690, 1; i. regularis 397, 20; i. salutifera 460, 25; i. vitae canonicorum 595, 20. — institutio rerum sanctarum 713, 5.
 institutum v. instituere.
 instruere 448, 10. 15. 460, 25. 615, 1. 639, 5. 648, 30. 709, 1; i. clerum 460, 35. 461, 1; i. confessorem peccatorum 279, 25; i. diaconum 305, 5; i. famulantes 677, 5; i. feminas nobiles 639, 1; cf. 638, 15; i. fideles 594, 15. 674, 1; i. filios, filios spirituales 272, 5. 296, 15. 300, 5; i. ministros 710, 15; i. parrochias 670, 20; i. presbyteros 633, 30; i. puellas 452, 25; i. sacerdotes 635, 1; i. sub-

- ditos 169, 15; i. sacramento baptismatis, fidei 614, 10; i. secundum traditionem ecclesiae Romanae 198, 20.
- instrumentum, strumentum = *diploma* 61, 5. 10. 20. 573, 10; i. cartarum 848, 15. 851, 5. — instrumentum utrumque = *testamentum vetus et novum* 648, 25.
- insula 585, 30. 586, 5. 693, 10. 15.
- insultatio 625, 25.
- insurgere 226, 25.
- integra possessio 7, 15.
- integritas 690, 15. 692, 1. 5. 839, 15.
- intellectus 534, 10.
- intellegentia, intelligentia 241, 5. 410, 5.
- intellegere canones 274, 20.
- intelligentia v. intelligentia.
- intelligibilis aetas 614, 20. 616, 25.
- intemperantia 718, 25.
- intentio 641, 30. 674, 10. 679, 35; i. devotissima 802, 30; i. improba 625, 30; i. malivola 710, 25. — intentio = *contentio* 18, 1.
- intercessio 479, 30.
- interdicere 47, 25. 256, 10. 15. 288, 20. 291, 10. 30. 292, 1. 637, 30. 722, 5. 802, 35; i. alimenta 411, 15. 450, 10; i. litigium 707, 10; i. usum carniū, vini 280, 20; i. auctoritate apostolica 17, 5. — interdictae nuptiae 192, 15. — interdictum 273, 1.
- interdictio 193, 30. 812, 15; i. anathematis 68, 5. 86, 20; i. canonica 707, 15.
- interdictum v. interdicere.
- interdictus (*subst.*) 645, 5.
- interfectio 478, 15.
- interficere 85, 10. 100, 5. 103, 1. 676, 5; i. episcopum *etc.* 278, 15. 305, 35; i. imperatorem 476, 25; i. papam 84, 5; i. pincernam (regis) 836, 30; i. reum 100, 5.
- interimere 643, 25.
- interiora 454, 10.
- interminatio 749, 35; i. canonica 624, 5.
- interpellare: i. abbatem 231, 10. 604, 15; i. imperatorem 838, 30.
- interpellatio 18, 1. 479, 30. 702, 15; i. necessitudinis subitae 813, 30.
- interponere dilationem temporis 813, 30.
- interpretatio allegorica 154, 5.
- interrogare 264, 5. 589, 10. 848, 5. 849, 25; i. circumstantes 851, 20; i. consiliarios *etc.* 838, 10; i. episcopos 587, 5; *cf.* 674, 15. 20.
- interrogatio 161, 15. 264, 5.
- intimare 61, 15. 232, 35. 291, 15; i. auribus principis, regis • 252, 20. 684, 20; i. dinoscentiae (imperatoris) 462, 35; i. capitula 476, 1.
- intingui in aqua 176, 5.
- intrare 398, 25. 418, 1. 5. 20. 446, 15. 817, 15. 824, 5; i. in civitate 477, 25; i. claustra monachorum 210, 15; i. ecclesiam, in ecclesia 306, 25. 408, 5. 409, 15. 411, 1; i. monasteria 290, 20; i. monasteria puellarum 210, 15; i. in praesbyterio 581, 1.
- introducere: i. infra civitatem 87, 1; i. in civitatem Romanam 88, 10; i. monasterio 580, 10. 15.
- introire 836, 30; i. cum baculo ad missam celebrandam 10, 15. 18, 10. 32, 10; i. in monasterio 168, 10; i. ad sacrarium 367, 25. 30.
- introitus in monasteria puellarum 268, 5.
- intromittere: i. monasterio 580, 15; i. catervam rusticorum in urbem Romanam 84, 15.
- inundare 693, 15.
- inundatio Crodaldi 693, 20.
- inusitatus usus 706, 25.
- inutilis, e: i. coniunctio 582, 20; i. verbum 291, 30. 441, 1.
- invadere 856, 35; i. exarchatum *etc.* 824, 25; i. regnum 824, 5; i. res ecclesiae 824, 40. 825, 1; i. sedem apostolicam 84, 25. 88, 5.
- invasio 82, 1; i. pro parte ecclesiae 576, 15.
- invasor 576, 15; i. sedis apostolicae 83, 10. 85, 5. 86, 1. 15. 20.
- invectio 408, 25. 448, 30. 449, 25. 455, 5. 632, 10. 749, 20; i. condigna 723, 5; i. discretissima 454, 15; i. iudiciaria 276, 25.
- invenire = *constituere* 160, 1.
- inventio maligna 479, 20.
- investigare 232, 25. 783, 10; i. causas, negotia pauperum 292, 25; i. iurgia *etc.* 653, 5; i. de incestuosis 295, 10; *cf.* 272, 25; i. presbiteros 294, 30; i. raptos viduarum *etc.* 723, 5.
- investigatio 451, 25. 689, 15.
- investire episcopum 827, 30.
- investitura 827, 20.
- inveteratus usus 706, 25.
- invictissimus: i. Augustus 667, 10. 683, 35. 705, 10; i. princeps 179, 5.
- invidia 279, 30. 448, 5. 610, 10. 615, 30. 649, 10. 656, 15. 30. 670, 5.
- invidiose consecrare episcopum 569, 15. 572, 10.
- invisere limina apostolorum *etc.* 283, 1; *cf.* 13, 10.
- invitare 87, 1. 88, 10. 820, 20.
- invitus introduci monasterio 580, 10. 15; *cf.* 603, 15. 25.
- invocare: i. demones 43, 15; i. nomina angelorum 43, 1; i. sanctos novos 170, 20.
- iocatio obscena 636, 30.
- ioculator 264, 20.
- iocus 302, 25; i. illicitus 298, 10; i. obscenus 276, 5. 287, 25; i. saecularis 264, 20. 25. 287, 25; i. turpis 255, 20. 276, 5. 287, 25.
- ira 166, 5. 450, 5. 670, 5. 800, 10; i. principis 795, 10. 800, 35. 808, 1; i. principis apostolorum 828, 1.
- ire 411, 5; i. ad iudicium Dei 167, 15.
- iter 12, 15. 13, 5. 31, 5. 49, 10. 194, 10. 208, 15. 211, 5. 214, 30. 588, 1. 641, 15. 35. 672, 20. 824, 25. 836, 30. 846, 10; i. exercitale 601, 10; i. regale 838, 25; i. Romanum *etc.* 282, 25.
- iterare = *repetere*: i. baptismum, confirmationem 279, 1; i. examen 105, 5; i. officia sacra 86, 5; i. promissionem regularem 686, 5. 689, 35; i. vocem 101, 1. — iterare = *itinerare* 580, 1.
- iteratio baptismatis, baptismi 397, 1. 616, 5.
- iubere 7, 15. 41, 1. 161, 15. 166, 15. 227, 5. 253, 5. 260, 20. 458, 35. 459, 5. 460, 25. 30. 461, 20. 462, 25. 481, 10. 483, 30. 594, 30. 599, 10. 601, 10. 630, 15. 632, 15. 640, 30. 779, 35. 807, 10. 20. 25. 809, 15. 813, 10. 25. 815, 15. 829, 15. 837, 15. 838, 1. 840, 1. 844, 5. 849, 15. 851, 5. 10. 855, 25.
- Iudaeus, Iudaei 10, 10. 16, 5. 10. 32, 5. 212, 20. 643, 10. 30.
- Iudaismus 40, 10. 43, 20.
- iudex 58, 10. 84, 5. 94, 5. 103, 5. 200, 5. 252, 1. 20. 255, 25. 260, 1. 262, 10. 20. 272, 15. 276, 10. 278, 1. 290, 35. 291, 5. 296, 1. 25. 305, 5. 580, 10. 595, 20. 653, 1. 826, 15. 841, 15. 842, 10. 843, 10. 855, 5. 856, 10; i. competens 573, 15; i. terrenus 58, 30; i. vicissitudinis 812, 20; iudices electi 170, 20; eligere sibi iudices 813, 25. 30; *cf.* 702, 10. 814, 1. — iudex iudicum = *imperator* 652, 5.
- iudicare 3, 10. 36, 1. 38, 15. 39, 25. 94, 5. 165, 25. 227, 1. 255, 25. 267, 20. 275, 35. 276, 15. 280, 10. 289, 20. 305, 5. 402, 25. 414, 25. 416, 10. 417, 5. 418, 10. 454, 20. 558, 20. 603, 15. 635, 5. 671, 10. 677, 20. 694, 5. 802, 35. 814, 1. 839. 841, 20. 842, 20. 843, 15. 849, 30. 853, 1. 856, 20. 25; i. ad mortem, ad poenam 270, 15. 296, 10; i. canonice 568, 15. 572, 20. 574, 5. 576, 15; i. diebus licitis 580, 10; i. iuste 278, 1; i. publice 253, 10. 297, 5; i. per suspicionem 674, 5.
- iudicialis sententia 191, 30.
- iudiciarius, a, um: i. invectio 276, 25; i. negotium 276, 10; i. potestas 834, 1.
- iudicium, iuditium = '*Urteil, Entscheidung*' 34, 10. 84, 15. 20 (?). 100, 10. 211, 30. 252, 5. 255, 25. 291, 10. 296, 1. 652, 1. 654, 30. 842, 25. 843, 10. 846, 1. 15; iudicia, quae urteila dicunt 101, 5; iudicium archiepiscopi 267, 15; i. canonicum 34, 1. 624, 5. 634, 15. 635, 5; i. crucis 212, 35; i. Dei 101, 1. 167, 15. 20; i. Dei (*sensu morali*) 14, 1. 43, 15. 20. 305, 10; i. divinum 62, 5. 67, 30. 86, 30; i. episcopale 410, 1; i. episcopi 167, 1. 207, 30. 250, 35. 450, 25; i. episcoporum 7, 20. 842, 30; i. episcoporum *etc.* 640, 25. 849, 25. 40. 850, 1; i. extremum, ultimum 213, 25. 288, 25; i. fidelium 839, 10; i. imperatoris 253, 15. 285, 30. 842, 20; *cf.* 267, 20. 274, 10; i. iustum 276, 15. 671, 10;

i. mundanum, saeculare 18, 5. 32, 10. 193, 25. 207, 30. 210, 20. 368, 10; i. paenitentiae 280, 10. 306, 1. 5; i. papae 481, 30; i. praelatorum 410, 5; i. praesulum ecclesiarum 684, 25; i. publicum 58, 25. 192, 30. 796, 30; i. rectum 231, 25. 652, 1. 847, 25; i. sacerdotum 604, 20; i. synodale 636, 20. 25; i. synodi 7, 5; i. violentum 655, 5. 10. — iudicium = 'Gerichtsverhandlung' 278, 1 (?). 280, 10 (?). 575, 25. 839, 25

iuditium v. iudicium.

iugale vinculum 192, 30.

iugum: i. auctoritatis canonicae 711, 15; i. regulae 689, 35.

iumentum 791, 5.

iungere matrimonia 279, 5.

iunior: i. papa 19, 15. — iuniores 420, 30. 446, 5. 842, 1. 5; i. decani 785, 1.

iuramentum 52, 30. 207, 35. 210, 1. 276, 20. 277, 20. 291, 5. 306, 25. 597, 15; i. assiduum 670, 15; i. propinquorum 604, 20.

iurare 57, 15. 204, 1. 5. 305, 3; i. cum duobus aut tribus 167, 15; i. sacramentum 100, 10. 15.

iurgium 53, 10. 257, 25. 305, 15. 653, 5. 812, 20.

ius = *norma iuris* 681, 25. 855, 5; i. canonicum 3, 20. 35, 5. 39, 10. 630, 30. 633, 15; i. canonum 630, 15. 635, 30; i. cognationis 191, 5; i. ecclesiae 3. 1. 47, 15; i. ecclesiasticum 7, 1. 532, 5. 623, 25. 628, 40. 706, 15. 711, 1; i. fori 444, 25; i. maternum, paternum 262, 1; i. pacti cum Deo, pactionis humanae 617, 5. 10; i. synodale 40, 5. 56, 20 (?). — ius (*sensu subiectivo*) 94, 5. 96, 5. 827, 5. 10; i. dominationis 211, 15; i. ecclesiae 623, 30. 838, 40. 839, 5. 15. 842, 30. 843, 15. 844, 1. 846, 10. 848, 20. 849, 5. 852, 15; i. hominum saecularium 577, 10; i. monasterii 67, 25; i. propinquorum episcopi 623, 25; i. sacerdotum 622, 5. 739, 1; i. elegendi pontificem 827, 15; i. parochiale 783, 25; i. proprium (= *ius proprietatis*) 577, 10.

iusiurandum 837, 5. 838, 20.

iussio: i. divina 421, 1. 642, 1; i. domini 166, 35; i. episcopi 264, 1; i. magistri 420, 30; i. imperatoris 259, 5. 262, 15. 460, 30. 461, 10. 477, 35. 594, 20; i. imperatoris etc. 849, 10; i. sacra (imperatoris) 483, 25. 594, 30; i. metropolitani 569, 5. 10. 570, 5; i. principis 569, 5. 10. 570, 5. 608, 30. 632, 20; i. regis 165, 15. 168, 10. 203, 20. 30. 207, 15.

iussus: i. celsitudinis (imperatoris) 672, 1; i. imperatoris 248, 20. 729, 30. 851, 10; i. metropolitani 207, 35.

iusticia v. iustitia.

iustificari 58, 30.

iustitia, iusticia (*sensu abstracto*) 521, 20. 610, 1. 651, 30. 35. 654, 10. 655, 5. 10. 800, 5. 817, 15. 837, 1. 30. 848, 20; i.

divina 689, 20. — iustitia = *iudicium iustum* 166, 35. 207, 35. 252, 5. 20. 296, 1. — iustitia = *lis iudiciaria* 838, 15. 839, 5. 842, 10. 15. — iustitia (*ius sensu subiectivo*) 84, 20. 166, 5. 231, 25. 839, 30. 842, 20; i. ecclesiae 528, 40; i. papae 856, 25; i. regni etc. 842, 5; iusticiae vulgi 260, 1.

iustus, a, um: i. causa 839, 30; i. iudicium 276, 15. 671, 10; i. lex 262, 20; i. mensura 292, 25; i. modius 53, 10; i. negotium 264, 25; i. peticio 837, 20; i. pondus 292, 25. 296, 5; i. sestarius 644, 1. 30. — iuste 711, 5; i. iudicare 278, 1; i. querere iusticiam 837, 30.

iuvenis 189, 15. — iuvenis vidua 290, 15.

K.

Kalendae 58, 25. 710, 15; K. Ianuariae 10, 10. 15. 16, 1. 32, 1.

karta v. carta.

Kyrieleyson 211, 25.

L.

labium 449, 5.

labor 644, 10. 833, 5. 10; l. proprius 251, 15; l. virorum 451, 25.

laboratio 580, 1.

lae 669, 35.

laesio, lesio 413, 15; l. viduarum etc. 655, 5.

laetania, letania 208, 10. 211, 20. 25. 212, 15. 250, 20. 25. 259, 5. 268, 20. 269, 10. 304, 25. 784, 20. 785, 10; l. maior 269, 1. 304, 30. 710, 10.

laetitia resoluta, immoderata 191, 20.

laicalis, e: l. ordo 656, 1; l. vestimentum 197, 10.

laicus, a, um: l. homo 35, 1. 15. 293, 15; l. potestas 830, 1; l. vestitus 199, 25; l. vir 478, 35. — laicus, laici 4, 15. 34, 20. 51, 25. 60, 15. 84, 20. 86, 10. 25. 88, 1. 166, 15. 169, 20. 201, 10. 209, 10. 210, 5. 15. 212, 25. 250, 35. 251, 1. 5. 259, 20. 262, 15. 20. 266, 1. 268, 10. 15. 282, 25. 283, 30. 284, 20. 285, 10. 15. 288, 20. 294, 30. 295, 1. 10. 299, 15. 302, 5. 10. 303, 5. 365, 1. 405, 10. 25. 462, 5. 581, 1. 586, 35. 590, 25. 615, 20. 623, 35. 626, 30. 627, 15. 636, 1. 640, 25. 641, 20. 644, 5. 645, 30. 656, 20. 672, 10. 676, 15. 710, 25. 713, 10. 722, 10. 783, 15. 853, 1. 856, 25; laici boni, legitimi (?), veridici 848, 15; l. excommunicati 366, 20; l. fideles 668, 25; cf. 272, 20; l. nobiles 848, 15; cf. 795, 5.

lamentum paenitentiae 616, 5.

lana 447, 30.

lanea 833, 1.

languens animal 292, 10.

lapidare imaginem 538, 30.

lapis 479, 35.

lapsus 687, 1; l. murmurationis 447, 25.

lardivum oleum 833, 5.

largiri: l. elymosinas 283, 1; l. stipendia 444, 25.

largitas apostolica 792, 25.

largitio 689, 1; l. elymosinarum 280, 30. 306, 5. 612, 40. 616, 5. 669, 5.

lascivia 452, 25.

lascivus, a, um: l. aetas 413, 5. — lascivi 399, 5.

latria 501, 35.

latro 199, 15.

latrocinium 476, 15.

latus tendendum virgis 410, 15. 449, 30.

laudare 827, 35; l. episcopum 827, 30.

laus, laudes = *hymni, cantus* 478, 10. 809, 10; laudes caelestes 643, 35; l. Dei 408, 30; l. divinae 409, 15. 604, 1; l. Domino debitae 409, 25; persolvere l. Deo, l. divinas 408, 20; referre l. Deo 67, 5. 68, 15; in laudibus civitatis adclamatam est: Karolo — victoria 826, 5.

lavaerum = *baptisma* 173, 15; l. baptismi 175, 5; l. sacrum regenerationis 173, 5.

lavare pedes pauperum 417, 1.

laxare comam 10, 10.

lectio 199, 25. 262, 30. 263, 1. 274, 15. 284, 15. 300, 15. 403, 20. 404, 5. 409, 25. 30. 413, 25. 420, 10. 35. 446, 1. 525, 20. 770, 5. 777, 10. 785, 1; l. divina 255, 15. 20. 287, 5. 303, 30. 445, 30. 448, 15. 20. 711, 15; l. evangelii 90, 15; l. sacra 236, 30. 250, 25. 287, 15. 590, 35; l. scripturarum sanctorum 398, 20. 403, 25.

lectitare evangelium etc. 287, 5.

lector 319, 10.

lectus 445, 30.

legalis, e: l. baptisterium 211, 20; l. coniunctio 279, 15; l. evocatio ad synodum 813, 30; l. sententia 476, 10; l. vestitura 842, 35. — legaliter: l. approbare 839, 15; ledere subscriptionem 796, 25. 30.

legatio 167, 10. 534, 535, 1. 597, 15. 810, 25; l. auctoritatis apostolicae 807, 30; l. communis 522, 30.

legatus 482, 10. 533, 25. 534, 10. 15. 587, 20. 667, 35. 824, 10; l. ecclesiasticus 809, 10; l. reverentissimus, sanctissimus 587, 5; l. archiepiscopi 38, 5; l. episcopi 809, 5. 20; l. (papae) 824, 30. 825, 5; l. (regis) 824, 35. 825, 1. — legatus Germanicus ecclesiae Romanae, sedis apostolicae 46, 1. 49, 35.

legere 198, 15. 285, 1. 306, 5. 363, 25. 408, 15. 409, 25. 411, 1. 448, 30. 533, 10. 534, 20. 556, 10. 563, 10. 636, 5. 668, 15. 20. 730, 5. 10. 746, 15. 770, 15. 777, 20; l. apostolum 305, 1; l. auctoritates 588, 5; l. canones *vel similiter* 47, 15. 254, 30. 281, 1. 5. 840, 1; l. capitula 444, 10; l. codicem 779, 1; l. epistolam 481, 10. cf. 254, 25; l. evangelium 254, 25. 259, 20. 25. 305, 5; l. lectionem 404, 5. 420, 35. 446, 1; l. regulam 255, 1. 259, 30; l. restitutionem 809, 15; l. scripturas sacras

- 198, 20; l. sententias 255, 1. 849, 15; l. statuta 47, 5; l. testimonia ex auctoritate divina etc. 483, 15, 20.
- legio Christiana 173, 1.
- legitimus, a, um: l. abbas 34, 15; l. aetas 267, 25; l. annus 298, 15, 20. 299, 1. 5. 848, 15; l. coniugium 10, 20. 19, 15; l. decima 169, 1. 232, 35; l. determinatio 783, 20; l. episcopus 34, 10; l. filius 192, 10, 15; l. forus 35, 10; l. laici (?) 848, 15; l. libertas 604, 20; l. mensura 35, 10; l. matrimonium servorum 279, 10. 305, 35; l. somnis 839, 20; l. tempus 173, 10. 175, 10. 208, 30. 288, 1. 300, 15. 303, 35. 838, 20; l. vestitura 838, 25. — legitime 166, 5. 232, 25; l. componere 271, 1; l. usare ecclesias 232, 35; l. vivere 35, 1.
- legumen 447, 20. 690, 10. 691, 10.
- lesio v. laesio.
- letania v. laetania.
- levare: l. censum 34, 15. — levare in caput Germaniae ac metropolim 818, 35.
- levita 675, 5. 682, 30. 783, 40. 784, 10. 786, 30.
- lex 36, 1. 60, 15. 200, 5. 257, 20. 293, 30. 299, 1—10. 554, 15. 604, 20. 625, 30. 643, 20. 814, 1. 826, 15. 827, 1. 5. 844, 1. 852, 1. 855, 5; l. antiqua ecclesiae 591, 15; l. canonica 421, 5. 635, 15. 20. 848, 20; l. Christiana 40, 10; l. Dei 2, 20. 34, 1. 47, 35; l. divina 301, 10. 630, 30. 632, 5. 639, 20. 641, 35. 669, 10. 25. 745, 10. 839, 10; l. divina ecclesiae 689, 30; l. Domini 14, 10; l. ecclesiarum 57, 15; l. iusta 262, 20. 302, 15; l. mundana 260, 1. 839, 10. 848, 20; l. nuptiarum 279, 5; l. patrum 263, 5; l. publica 635, 15, 20; l. Romana 591, 5. 841, 1. 15; l. sacra 180, 25. 194, 15. 709, 15; l. (vitae canonicae) 254, 30; canonice et legibus 836, 35. 848, 15. 25. 849, 1. 35; cf. 838, 20. 40. 839, 40. 842, 15. 851, 25. — lex = *lex nationis* 94, 15. 104, 20; l. Ribuarum, Salica 838, 35; l. Baiovariorum 58, 10. 94, 1. 5; l. popularis 99, 25. — lex = *status* 95, 5. 10. 213, 1 (?). — facere legem = *reddere rationem* 232, 20.
- libellus 41, 15. 129, 20. 143, 20. 35. 144, 1. 145, 20. 147, 5. 160, 1—10. 161, 10. 15. 313, 30. 419, 1. 649, 5. 668, 20. 702, 5. 746, 15. 759, 10. 808, 1. 813, 20. 25; l. blasphemus 204, 10; l. orthodoxus 204, 1. 5; l. paenitentialis 281, 10; l. precum 585, 15. 587, 5; l. proclamationis 813, 15.
- liber = *libellus* 143, 40. 160, 25. 313, 5. 649, 5. 667, 10. 746, 10. 752, 20. 25. 759, 5. 10. 769, 30. 770, 1. 10. 778, 30. 781, 35. 844, 10; l. canonicus 255, 15. 287, 5; l. collectus de vita canonicorum 713, 35. 40; l. divinus 556, 30; l. paenitentialis 289, 20; l. pastoralis 255, 1. 259, 25. 287, 5. 567, 1; l. catholicorum 483, 35; l. patrum sanctorum 221, 20. 533, 5. 534, 15; l. sanctorum 221, 15.
- liber, liberi = *ingenuus, ingenui* 95, 15. 100, 1. 5. 101, 5. 189, 20. 267, 25. 292, 25. 298, 15.
- liberales artes 581, 10.
- liberare 167, 20; l. oppressos de manu potentis 200, 1.
- liberi = *fili, infantes* 638, 35. 644, 10. 15; l. imperatoris, regis 250, 20. 678, 20. 682, 10.
- libertas 101, 10. 211, 15. 471, 10. 645, 20. 672, 30. 674, 30. 856, 15; l. domorum canonicorum 834, 1; l. ecclesiae 855, 25; l. episcopalis 680, 10; l. legitima 604, 25; l. paterna 604, 20; l. sacerdotalis 669, 1.
- libertus 681, 25.
- libido 264, 15. 280, 35. 281, 1.
- libitus 633, 20. 672, 15. 849, 5. 15.
- libra 166, 20. 403, 1. 691, 5; l. media 109, 5. 10; l. de argento, argenti 109, 5. 815, 5; l. cervisiae, vini 401, 10—20. 447, 5. 10; l. panis 401, 10. 447, 5.
- licentia 52, 25. 191, 25. 534, 15. 640, 35. 804, 25. 813, 20. 815, 5; l. agendi 522, 40; l. cantandi 243, 25. 30; l. eligendi abbatem 851, 10; l. evagandi foras 442, 10; l. ineundi 194, 1; l. intrandi etc. 418, 1; l. ligandi solvendique 793, 1; l. peccandi 284, 30; l. quaerendi veritatem 482, 30; l. abbas 844, 5; l. apostolica 171, 15; l. canonica 211, 35; l. canonum 272, 10; l. domini, dominorum 168, 20. 267, 25. 282, 15; l. episcopi, episcoporum 210, 30. 232, 30. 262, 25. 264, 15. 276, 15. 282, 20. 284, 30. 288, 20. 640, 10. 846, 10; l. episcopi civitatis propriae 711, 20; l. imperatoris, regis 221, 10. 688, 35. 844, 1. 848, 15; l. magistri, magistrorum 282, 15. 404, 1; l. synodi 272, 20.
- licitus dies 580, 10.
- ligare 793, 1.
- ligatura ossuum vel herbarum 292, 10.
- lignamen 169, 5.
- lignum 447, 20. 691, 5. 779, 15; l. crucis sanctae 506, 10. 549, 20; cf. 478, 40.
- limen: l. provinciae 99, 30. — limina ecclesiarum 649, 1; l. apostolorum in urbe Roma 10, 5. 13, 10. 39, 35. 283, 1. 810, 25. 820, 1.
- linea generationum 192, 1.
- lingua = *'Zunge'* 408, 10. 445, 10. 448, 30. — lingua = *'Sprache'* 272, 1; l. rustica Romana aut Thiotisca 288, 25; praedicare secundum proprietatem linguae 255, 15.
- linteamen 479, 1.
- linum 397, 20. 447, 30.
- lira 191, 20.
- lis 53, 10. 166, 5. 212, 30. 233, 1. 257, 25. 264, 1. 20. 305, 15. 841, 5; l. contentionis 813, 5.
- litigiosa contentio 707, 15.
- litigium 707, 10.
- litterae = *'Buchstaben'* 301, 35; l. vocales 414, 15. — litterae = *epistola* 19, 10. 21, 1. 31, 1. 40, 15. 46, 5. 158, 25. 213, 5. 363, 5. 458, 35. 479, 35. 524, 10. 533, 25. 534, 30. 778, 15. 25. 812, 25; l. apostolicae 482, 35; l. apostolici 829, 5; l. auctoritatis apostolicae 813, 1; l. canonicae 813, 15; l. commendatitiae 169, 5. 210, 25. 288, 10. 635, 30; cf. 722, 30; l. episcopi 200, 30; l. metropolitani 167, 1; l. excusatoriae 809, 10; l. sacrae 585, 25. 635, 10; l. in quibus nomina episcopi et civitatis plumbo impressa sint 282, 5. — litterae = *'Wissenschaften'* 581, 5. 10; l. sacrae 534, 25.
- litteraria sollertia 274, 35.
- livor 625, 5. 25.
- locale concilium 479, 10—20.
- locare 68, 10.
- locupletari 574, 20.
- locus 67, 25. 68, 30. 87, 1. 88, 10. 94, 5. 99, 25. 166, 25. 30. 179, 25. 198, 10. 15. 231, 30. 272, 20. 278, 20. 282, 15. 20. 286, 10. 292, 20. 35. 306, 10. 459, 1. 5. 471, 20; l. inferior 484, 15; l. proprius (presbyteri) 282, 5; cf. 297, 1. 722, 25; l. publicus 722, 30; l. reclusionis 168, 1; l. tenebrosus in monasterio 713, 30; maiores natu loci 192, 1; sacerdos l. 14, 5. 15. 1. 5. 31, 20. — locus dicatus Deo 194, 5. 671, 5. 758, 15; l. mancipatus cultui divino 408, 20; cf. 283, 25. 306, 15. 641, 10. 672, 15; l. pius 574, 15. 576, 20. 577, 5. 20. 578, 5; l. sacer 575, 1; l. sacratum 735, 10; l. sanctus 282, 30; l. venerabilis 194, 10. — locus = *monasterium* 58, 1 (?). 681. 682, 10. 684, 25. 685, 1. 686, 1. 5. 722, 10. 783, 10. 786, 30 (?). 848, 10. 855, 30. 856. 857, 1; cf. 266, 15. 20; l. sanctus 7, 5. 66, 25 (?). 68, 10. 35. 69, 1. 820, 25. 857, 15; l. venerabilis 67, 25. — loca, in quibus sedes episcoporum esse noscuntur 249, 15; cf. 213, 5. 277, 1. 15. 313, 1 (?). 471, 5.
- locutio indisciplinata, inreligiosa 707, 15.
- longinquo, de 13, 10.
- longitudo terrarum 820, 25.
- loquela 449, 20; l. divina, vana 408, 10. 413, 25; l. synodalis 197, 1.
- loqui: l. cum feminis 418, 20; l. cum propinquis etc. 451, 20; l. cum viris 284, 20.
- lubricum spectaculum 368, 1.
- lucerna 413, 25. 449, 25. 478, 40. 479, 15.
- lucrari 62, 5. 842, 15. 849, 35.
- lucrum 190, 25; l. diabolicum 103, 5; l. humanum 575, 20; l. turpe 256, 20. 264, 20. 275, 10. 15. 25. 287, 35. 298, 10. 302, 25. 369, 25. 630, 25. 30. 632, 30. 636, 15; l. turpissimum 645, 30.
- lucus 170, 20.
- ludere cum avibus etc. 818, 30.
- ludus 572, 15.
- luere poenam correptionis canonice 637, 30.

- lumen 210, 15. — lumina = oculi 687, 5.
- luminaria 67, 20. 68, 1. 82, 25. 277, 5. 10. 292, 35. 305, 30. 409, 1. 497, 25. 556, 15. 739, 25.
- lupanaria 713, 15.
- lusus 191, 20; l. saecularis 211, 25.
- luxoria v. luxuria.
- luxuria, luxoria 656, 15. 670, 25.
- luxuriosum canticum 272, 5. 10. 304, 35.
- m.**
- machinae diabolicae 100, 10.
- machinatio 275, 30. 830, 1. 842, 5.
- macula laesionis 413, 15.
- maculare mentem portentis vitiorum 445, 10.
- magica ars 100, 10. 292, 10. 306, 25.
- magister 282, 15. 403, 15. 404, 1. 409, 30. 411, 1. 414, 1. 418, 20. 420, 10. 30. 471, 20. 529, 30. 581, 5. 10. 626, 35. 773, 5. 811, 5. 813, 15. 842, 4; m. canonicorum 262, 25. 263, 1; m. scholae cantorum et scribarum 791, 1.
- magisterium 38, 20. 158, 30. 415, 5. 525, 40. 534, 25; m. pastorale 338, 25. 618, 25. 619, 25. 621, 10. 637, 20. 709, 15.
- magistra 452, 25.
- magnificentia (imperatoris) 706, 20.
- magnificus praesul 799, 30.
- magnitudo = *imperator, rex* 481, 1. 636, 1. 677, 10. 730, 5. 767, 5. 10.
- magus 669, 25.
- maiestas: crimen maiestatis 841, 20.
- maior: m. persona 210, 5. — maiores natu 170, 1. 192, 1. 769, 30. — maiores = *'Vorfahren'* 182, 35. — maiores = *proceres* 574, 15. — maior domus 36, 5.
- maledictio 670, 10. 745, 10. 749, 1. 760, 1.
- maleficium 209, 15. 268, 5. 296, 15. 669, 35.
- malitia 669, 15. 678, 20.
- malivola intentio 710, 25.
- malus, a, um: m. ingenium 851, 15. 25; m. occasio 262, 10. — malum ebrietatis 272, 1.
- mancipare: m. se militiae divinae 631, 1; m. se officiis divinis 420, 35; mancipari ministeriis, officiis sacris 641, 5. 668, 30; m. vitae monasticae 604, 15.
- mancipium 99, 30. 100, 5. 623, 25. 681, 25. 693, 1. 744, 30. 838, 35. 846, 5; m. Christianum 7, 20; m. pertinens ad beneficium 166, 25.
- mandare 839, 25. — mandatum 856, 5; m. canonicum 590, 25; m. divinum 581, 10; m. regis 855, 30.
- mandatum v. mandare.
- manducare 195, 10. 262, 25. 264, 5; m. corpus Christi 817, 5; m. de pane 283, 10.
- mane 262, 30.
- manere: m. in claustrum 262, 30; m. in rebus propriis 170, 15.
- manifestare 534, 10. 677, 15.
- manifestatio 689, 15.
- manifestum crimen 792, 30.
- manoperarius 693, 20.
- mansio 257, 20. 454, 5; m. canonicorum 418, 15; m. infirmorum, senum 417, 10; m. propria 285, 10. 417, 10.
- mansionaticus 693, 10.
- mansiuncula: m. propria 451, 25. 454, 5; m. sanctimonialium 451, 30.
- mansuetudo 412, 10. 448, 15. — mansuetudo = *imperator* 287, 1. 292, 5.
- mansum v. mansus.
- mansus, mansum 401, 10. 15. 692, 1. 5.
- manufactum 501, 35.
- manus 102, 5. 231, 25. 232, 25. 264, 25. 445, 30. 448, 15. 477, 30. 779, 15. 820, 15. 849, 30. 856, 30; m. dextera 101, 5. 810, 10; m. sinistra 810, 10; impositio manus, manuum 176, 1. 629, 30. 633, 35. 634, 1. 10. 712, 5. — manus, m. propria: manu propria corroborare 838, 15; m., m. propria firmare 201, 20. 702, 15. 25. 783, 30; m., m. propria roborare 588, 5. 689, 1. 25. 703, 1. 851, 5; m. propria subterfirmare 687, 5; m., m. propria subscribere 702, 15. 769, 30. 815, 15. 20; manus propriae subscriptione firmare, roborare 702, 20. 770, 1. 830, 5. — manus = *potestas, tutela* 722, 15. 808, 15; m. episcopi 231, 25. 844, 5; m. pontificis 211, 25; m. potentis 200, 1. — manus ducalis 101, 20; cf. 57, 20. — manus armata 86, 25.
- mare 586, 25. 692, 5.
- margo, parrochia 829, 15.
- marinae partes 824, 10.
- maritus 35, 15. 20. 193, 1. 20.
- martyr 39, 35. 65, 15. 20. 66, 20. 68, 15. 214, 1. 231, 15. 232, 1. 259, 10. 270, 5. 273, 10. 525, 35. 603, 20. 604, 1. 684, 10. 688, 30. 785, 15; m. Christi 67, 10; m. excellentissimus 694, 10; m. gloriosissimus 694, 5; m. sanctus 4, 1. 66, 15. 25. 69, 1. 20. 90, 10. 497, 20. 785, 40. 814, 30.
- martyrium 525, 35.
- masculini 189, 15.
- masculus, masculi 284, 20. 25. 285, 10. 634, 15. 669, 15.
- massa 67, 20.
- mater 12, 10. 35, 15. 210, 1. 256, 1. 262, 1. 293, 20; m. imperatoris 481, 10. — mater spiritalis 454, 5. 637, 5. 10. 638, 35. 639, 5. — mater religiosarum 713, 25. — mater ecclesia 784, 5. 811, 5. 10. 812, 10. 813, 1. 836, 20. 837, 5. 10. 838, 15. 20. 40. 839, 5. 842, 30. 844, 1. 846, 5. 10. 849, 20; v. matrix ecclesia.
- maternum ius 262, 1.
- matrimonium 94, 10. 191, 30. 192, 15. 25. 279, 5. 582, 10; m. incestum 7, 20; m. legitimum servorum 279, 5. 305, 35.
- matrix ecclesia 783, 15. 20; cf. 585, 15. 586, 30; v. mater ecclesia.
- matutinalis sinaxis 785, 1.
- matutinus, a, um: m. obsequium 408, 25. — matutina (*scil. hora*) 285, 1. 407, 20.
- mederi animalibus 292, 10.
- media libra 109, 5. 10.
- mediare 93, 30. 99, 25.
- mediatio imaginum 493, 10.
- medicamen lene et blandum 849, 15.
- medicina 252, 25. 268, 5. 280, 15. 283, 25. 296, 15; m. spiritalis 709, 5.
- medicus 280, 10. 15; m. spiritalis 709, 5.
- medietas 691, 15; m. ex luminariis 791, 5; m. de piscatione 790, 5.
- mediocres 109, 5. 10.
- mediocritas 483, 5. 627, 5.
- meditatio 709, 15. 710, 1; m. monastica 591, 20.
- mel 691, 5.
- melodia, moelodia 409, 25. 414, 5. 737, 1.
- membrana 187, 5.
- membrum, menbrum 168, 15. 271, 1. 532, 15.
- memorabilis, e: m. concilium 460, 20; m. scriptum 799, 30.
- memoria 484, 1. 499, 10. 526, 5. 531, 30. 675, 5. 787. 788, 1. 10. 25; m. confessorum 214, 1; m. deorum 643, 10; m. facti 686, 10; m. resurrectionis dominicae 643, 10. 15; m. sanctorum 170, 20. — memoriae beatissimae 706, 1; m. bonae 257, 15; m. sanctae 481, 30; m. venerandae 38, 25.
- memoriale 843, 5.
- memoriter retinere orationem dominicam etc. 558, 5.
- menbrum v. membrum.
- menciri v. mentiri.
- mendacium, mendatum 257, 5. 10. 262, 20. 305, 10. 670, 15. 769, 25. 780, 15. 851, 15.
- mendatum v. mendacium.
- mendicare 282, 30.
- mendicus 644, 10.
- mens 275, 30. 276, 10. 280, 20. 281, 1. 289, 1. 445, 10. 15. 449, 5. 786, 30; m. superstitiosa 780, 40.
- mensa 15, 15; ad mensam audire lectionem 263, 1; cf. 287, 15; ad m. occurrere tarde 411, 1. 5; ad m. episcopi et abbates habeant pauperes et indigentes 255, 20; cf. 287, 15. 20; a mensa et societate fratrum, sanctimonialium separari 411, 15. 450, 10. 15; mensae apparatus a sacerdotibus tenendus 626, 1.
- mensis 53, 1. 577, 10; m. primus, quartus, septimus, decimus 17, 1. 15. 32, 5.
- mensura 53, 10. 252, 10. 264, 25. 296, 5. 301, 10. 304, 15. 402, 10. 30. 403, 1.

- 447, 20. 463, 15; m. aequalis 595, 10; m. duplex 672, 1. 5; m. inaequalis 644, 10. 647, 5. 671, 15; m. iniusta 671, 15; m. iusta 292, 25; m. legitima 35, 10; m. minor 402, 1. 447, 15; m. cibi 401, 1. 402, 35. 460, 1; m. potus 401, 1. 402, 35. 447, 15. 460, 1. — mensurae, quae midi appellantur 691, 5.
- mentiri, menciri 282, 30. 674, 20. 685, 5. 852, 15.
- mercatio 580, 1.
- mercatum v. mercatus.
- mercatus, mercatum 256, 30. 270, 15. 292, 1. 296, 10. 643, 40. 856, 15; m. publicum 252, 15.
- merces 675, 5. 676, 25. 857, 1; m. laboris 644, 10.
- meretricius cultus 452, 10.
- meretrix 558, 20.
- meritum 278, 20. 673, 30. 856, 1; m. vitae 415, 5.
- mersio trina inter undas lavacri 173, 15; cf. 175, 30.
- merum 276, 5.
- messella 646, 10.
- messis 109, 5. 644, 15. 645, 10.
- meta 783, 15.
- metallum 403, 1. — metallum = 'Bergwerk' 842, 10.
- metropolis 179, 10. 25. 234, 10. 586, 25. 30. 587. 589, 15. 818, 30. 35.
- metropolita 684, 25.
- metropolitanus, a, um: m. ecclesia 254, 5. 830, 10; m. sedes 459, 1; m. urbs 829, 10. — metropolitanus 48, 1. 158, 1. 286, 20; m. episcopus 167, 1. 30. 200, 20. 207, 35. 210, 25; m. princeps 200, 20; m. proprius 568, 15. 595, 20; m. sanctissimus 478, 20; m. mores episcoporum etc. investiget 47, 25; m. pallium a sede (apostolica) querat 47, 10; cf. 47, 15; metropolitani ammonitio 574, 5; m. arbitrium 179, 25; m. bulla 575, 10; m. consensus 207, 30; m. consideratio 594, 5; m. iussio 569, 5. 10. 570, 5; cum metropolitano convenire 594, 1; dividere metropolim in duos metropolitanos 587, 15.
- metus 643, 40; m. criminis perpetrati 722, 25; m. principalis 645, 5.
- midi: de lignis mensurae, quae midi appellantur 691, 5.
- migrare, migrari 282, 5; m. de civitate in civitate 167, 5; m. de titulo minori ad maiorem 288, 10. 304, 10.
- migrari v. migrare.
- migratio 282, 5.
- miles 477, 5. 586, 25. — m. Christi 398, 5. 15. 632, 15. 20; m. ecclesiae sanctae 669, 1.
- miliarium 589, 5.
- milicia v. militia.
- milinovultis 480, 5.
- militare = officio sacerdotali fungi 642, 30; m. Deo 254, 20. 256, 5.
- 401, 1. 815, 10; m. Domino 313, 20. 405, 25. 849, 10.
- militaria arma 405, 25.
- militia, milicia 81, 15. 86, 25. 87, 1. — militia = ministerium Dei 444, 10; m. caelestis 632, 10; m. Christi 460, 1. 629, 20; m. divina 631, 1. 635, 30.
- minister 212, 10. 416, 5. 418, 10. 570, 1. 20. 644, 10. 843, 10; m. (abbatissae) 285, 15; m. (comitum, iudicum) 278, 1; m. dignitatis (imperatoris) 678, 10; m. palatinus 676, 30; m. (regis) 653, 1. 654, 15. 25. 714, 25; m. rei publicae 677, 20. — minister = clericus 668, 35. 750, 35. 776, 35; m. abbatum 275, 35; m. altaris 199, 20. 264, 15. 265, 1; m. Christi 556, 30. 737, 1. 759, 35; m. Dei 212, 5. 255, 25. 287, 30. 35. 556, 20. 744, 35. 795, 1; m. Domini 742, 20. 746, 5; m. domini apostolici 482, 10; m. ecclesiae 207, 25. 211, 10. 574, 10. 761, 15. 811, 5. 849, 35; m. episcopi 275, 35. 628, 20. 30. 635, 25. 707, 20. 710, 15. 711, 20; m. presbyteri 455. 642, 5; m. (sacerdotis) 640, 15.
- ministerium = servitium 3, 15. 7, 1. 47, 20. 578, 15 (?); m. baptismatis 594, 10; m. Christi 557, 1. 750, 25; m. debitum 568, 15; m. Dei 448, 25; m. divinum 3, 10; m. Domini 284, 5; m. ecclesiae 35, 5; m. rusticum 573, 1; m. sacrum 479, 10. 594, 20. — ministerium = officium 13, 5. 22, 1. 31, 10. 35, 5. 46, 15. 49, 15. 196, 20. 201, 1. 272, 15. 276, 30. 277, 35. 278, 30. 282, 25. 285, 5. 305, 1. 415, 10. 20. 417, 5. 454, 25. 455, 5. 460, 30. 463, 20. 25. 471, 10. 524, 25. 557, 1. 578, 15 (?). 599, 25. 608, 25. 35. 623, 35. 668, 10. 674, 5. 676, 5. 684, 5. 707, 25. 711, 5. 718, 15. 723, 15. 730, 1; m. collatum divinitus 459, 5; m. corepiscopi 630, 20; m. ecclesiasticum 3, 25. 709, 30. 710, 1; m. episcopale 702, 10. 30. 703, 1. 706, 1. 5. 35. 707, 5; cf. 634, 1; m. imperatoris, regis, regale 595, 15. 651, 30. 35. 652, 5. 10. 40. 653, 1. 5. 654, 15. 25. 667, 25. 668, 15. 20; m. pontificale 703, 5; m. presbyteri 711, 35. 40; m. sacerdotale 609, 40. 623, 25. 628, 35. 635, 20. 706, 5. 709. 710. 714, 10. 25. 30; cf. 612, 5; m. sacrum 211, 30. 363, 5. 611, 5. 668, 30. 673, 30; m. vindictae 676, 10. — ministerium = districtus 262, 20 (?).
- ministrare (scil. Deo) 198, 15. 20. 243, 35 (?). 254, 25. 256, 15. 299, 20. 362, 10. 812, 15. 20; m. in altare Domini 199, 30; m. sine commendaticiiis 363, 1. 5; m. in ecclesiis civitatum duarum 362, 25; m. in ordine suo 812, 10. — ministrare = praebere: m. cibum etc. 402, 5; m. pulmentum 403, 30; m. sacramenta ecclesiastica 817, 1.
- miraculum 689, 25; m. cotidianum 525, 35.
- minoratio victus etc. 713, 20.
- minores 99, 5. 109, 5. 10. 574, 20. — minores natu 446, 5.
- minuare 693, 5.
- minuere: m. primitias etc. 556, 15. 20; m. res deputatas pauperibus 416, 25.
- misa v. missa.
- misceri se relictas, filiae avunculi 251, 30.
- misereri 685, 10.
- miseri 291, 15. 655, 5.
- miseria 672, 5.
- miser cordia 610, 1. 648, 20. 651, 30. 655, 5. 10. 802, 1. 856, 1; m. divina 678, 5; m. Dei 269, 1. 817, 15; m. fraterna 800, 30; m. imperatoris 256, 25; m. pia, piissima (imperatoris) 258, 1. 594, 25. 595, 20; m. (regis) 166, 5. 10; misericordiam facere 257, 20.
- miser corditer tractare 813, 10.
- missa, missa 197, 15. 20. 213, 25; m. cotidiana 785, 15; m. pro defunctis fratribus 787, 20; m. sancti Dyonisii 690, 10; m. sanctae Mariae 212, 10; m. sancti Johannis 109, 15; m. specialis 72, 30. 97, 5; adimplere missam 785, 10; audire m. 277, 25. 30; cantare m. 108, 30. 210, 15. 271, 10. 304, 30. 784, 30. 786, 25; celebrare m. 198, 25. 212, 10. 233, 15-25. 581, 1. 641, 30. 642, 1. 5. 15; complere m. 785, 1; decantare m. 784, 20; psallere m. 72, 35; celebratio, celebratio missarum 57, 1. 455, 15. 479, 5. 640, 15. 641, 1. 672, 15. 25. 676, 35. 714, 15. 810, 10; ordo m. 3, 15; ratio m. 254, 30. 305, 5; sollemnia m. 3, 10. 15. 20. 18. 19, 1. 32, 10. 15. 145, 35. 171, 5. 208, 10. 211, 30. 250, 20. 254, 30. 268, 5. 269, 10. 278, 30. 281, 15. 20. 283, 25. 285, 5. 289, 5. 290, 20. 291, 30. 295, 5. 303, 1. 306, 10. 15. 409, 15. 455, 10. 506, 30. 575, 1.
- missale 212, 20.
- missus 81, 5. 197, 1. 587, 30. 594, 5; m. (abbatis) 838, 5; m. (archiepiscopi) 462, 25. 35; m. (ducis) 58, 20; m. (papae) 535, 1; m. sancti Petri 3, 1. — missus dominicus 298, 20. 713, 35; m. imperatoris 240-244. 259, 5. 292, 35. 458, 20. 25. 459, 10-20. 460, 10. 462, 15. 463, 10. 478, 20. 479, 35. 480, 5. 534, 30. 40. 535, 1. 40. 587, 20. 30. 597, 15. 600, 1. 601, 1. 671, 15. 675, 5. 25. 676, 25. 679, 15. 829, 5. 10. 842, 30. 843, 10; cf. 159, 35. 266, 20. 25. 595, 25; m. palatinus 837, 35; m. venerabilis 249, 1.
- misterium v. mysterium.
- mitissimus (scil. rex) 165, 20.
- mittere: m. missos 600, 1; m. presbyteros per diversa 631, 20. 672, 5; m. sacerdotes ad peragenda exteriora 594, 25; m. in custodiam 40, 15; m. in monasterium, monasterio 266, 15. 282, 1. 579, 5; m. i. oboedientiam 264, 5. — mittere nomen scriptum 813, 20.
- moderare, moderari: m. voces 414, 10. — moderare obsequia episcopalia

104, 20. — moderare vitam regularem 104, 20. 35. — moderari congregationem monasteriorum 298, 15. 302, 30.

moderari v. moderare.

moderatio temporis oportuni 568, 10. 15.

moderna consuetudo 722, 20.

modestia 195, 5.

modium v. modius.

modius, modium 166, 25. 646, 10. 690, 5. 10; m. aequus 644, 1. 30; m. inaequalis 645, 1; m. iniustus 671, 20; m. iustus 53, 10; m. maior in recipiendo, minor in vendendo, commendando 644, 5; m. publicus, noviter statutus 166, 15; m. de avena 166, 15. 20; m. frumenti 166, 20. 645, 10. 15. 646, 5; m. ordii 166, 15; m. vini 645, 10. 15. 646, 10.

modulatio 67, 5; m. psalmorum 284, 15. 445, 30.

modus 707, 10; m. correptionis 652, 1; m. paenitentiae 281, 5. 15. 633, 10. 20. 30. 640, 20—30.

moelodia v. melodia.

moenia domus 66, 30. 67, 1.

molendinum 690, 15.

molestia 674, 35. 675, 15; m. ingesta auribus imperialibus 629, 15.

momentaneus possessor 648, 20.

monacha 10, 5. 13, 15. 14, 5. 21, 5. 31, 10. 72, 35. 109, 1. 194, 10. 211, 1. 640, 5.

monachus, a, um: m. ordo 267, 20; m. vita 207, 25; m. votum 210, 20. — monachice conversari 290, 5.

monachulus 844, 5. 10.

monachus 4, 15. 7, 1. 5. 10, 10. 15, 15. 32, 5. 34, 15. 57, 1. 60, 15. 61, 20. 67, 1. 5. 20. 68, 1. 15. 88, 1. 97, 5. 104, 25. 109, 1. 166, 35. 168. 207, 25. 211, 1. 212, 10. 213, 1. 221, 35. 232, 5. 233, 15. 20. 250, 20. 251, 5. 15. 30. 256, 5. 263, 20. 265, 1. 266, 15. 20. 267, 1. 5. 278, 5. 290, 1. 5. 30. 295, 1—10. 298, 5. 302, 20. 375, 1. 394, 30. 396, 30. 557, 5. 590, 25. 591, 20. 592, 1. 627, 1. 631, 10. 15. 640. 641, 1. 681, 10. 25. 682, 5. 711, 10. 20. 713, 30. 40. 783, 5. 809, 10—20. 812, 25. 30. 814, 30. 832, 5. 833, 5. 10. 834, 5. 836, 20. 35. 837, 25. 838, 30. 848, 1. 849, 1. 30. 851, 5. 20. 852, 15. 853, 1. 5. 856. 857, 1; m. fugitivus 605, 1; m. invitus 603, 15. 25; m. non manens in proposito 308, 5; m. probatus 259, 30; monachi proceres 196, 25; monachus sacerdos 640, 25; monachi, qui solitarii nuncupantur 62, 10; monachus, qui quondam abbas 232, 5; congregare monachos 681, 15; interficere m. 278, 15. 305, 35; mittere m. in carcerem 4, 10; cuculla monachorum 405, 20; habitus m. 579, 5; genera m. 579, 1; monachus monasteria sanctimonialium non adeat 640, 20; m. a negotio saeculari abstineat 264, 15; cf. 711, 15; m. palatium non adeat

675, 10. 15; m. parrochiam non regat 215, 1; cf. 104, 25. 210, 20; m. ad placita saecularia non vadat 256, 15. 264, 1. 5; cf. 276, 15. 630, 20. 25; m. publicis locis non discurrat 722, 30; m. villicus non fiat 276, 15; cf. 630, 20. 25; monachis quid inhibitu sit, canonicis quid liceat 397, 20. 25; cf. 405, 20.

monasterialis ancilla Dei 4, 15.

monasteriolum 845, 20.

monasterium 7, 15. 58, 5. 61, 10—20. 62, 5. 67, 25. 68, 10. 20. 85, 20. 94, 10. 166, 10. 168, 5. 10. 204, 10. 211, 20. 212, 10. 30. 213. 5. 232, 5. 15. 233, 15. 256, 10. 264, 15. 25. 267, 1. 5. 271, 25. 285, 1. 290, 5. 293, 1. 298, 15. 302, 30. 313, 35. 442, 15. 444. 445. 447, 25. 450, 30. 452, 10—20. 454, 15. 455. 456, 1. 557, 20. 571, 10. 676, 15. 684. 686, 10. 687, 5. 688, 30. 693, 10. 15. 694, 10. 707, 10. 713, 30. 722, 10. 723, 1. 783, 5. 10. 807, 10. 15. 25. 808, 15. 809, 1. 813, 10. 820, 10. 20. 836—853. 856, 10; m. canonicarum 640, 5; m. canonicorum 251, 15. 266, 15. 20. 289, 30. 290, 30. 295, 5. 306, 20; m. canonicum 282, 1. 592, 10; m. feminarum 592, 5; m. Latinum 81, 15; m. monachorum 640, 5; m. monachorum 251, 15. 266, 15. 20. 290, 1. 30. 295, 5. 640, 25. 834, 5; m. proprium 461, 30. 579, 5; m. publicum 233, 5; m. puellare 284, 5. 285, 5. 298, 5. 442, 5. 446, 25. 447, 1. 455, 5. 10. 461, 20. 638, 25. 640, 15. 30; m. puellarum 193, 35. 210, 15. 251, 15. 256, 25. 266, 15. 20. 268, 5. 290, 5. 20. 30. 295, 5. 303, 1. 446, 1. 5. 454, 1. 455, 5. 10. 20. 462, 1. 640, 35. 713, 15; m. regulare 278, 10. 282, 1. 591, 20. 592, 10; m. sanctimonialium 640, 1. 5. 20; m. sanctum 65, 20. 68, 15. 25; m. speciale 571, 15. 572, 5; m. subiectum 61, 1. 839, 1. 846, 5; m. venerabile 65, 15. 67, 30. 68, 10. 35. 820, 10; m. virorum 462, 1. 5; m. virorum monachorum 67, 5; coenobia vel, ut instanti tempore nuncupantur, monasteria 578, 10. — aedificare monasterium 60, 15. 576, 5; cf. 267, 25. 304, 20; auferre m. episcopo 849, 5; coinquinare m. 7, 5; conquirere m. 849, 35; construere m. 684, 30. 820, 5. 844, 10. 855, 20; custodire m. 169, 20; defendere m. 69, 15; ditare m. rebus 684, 10. 30; eligere m. 580, 15; expetere m. 444, 15; frequentare m. 290, 25; fundare m. 67, 15; ingredi m. 444, 20. 455, 10; cf. 444, 30; laedere m. 69, 5; ordinare m. per decanos 263, 25; perdere m. 851, 20; reddere m. 837, 5. 10. 839, 10. 842, 30. 843, 15. 844, 1. 846. 1. 851, 5; relinquere m. 640, 20; reservare m. iustitiae (papae) 856, 25; tradere m. 838, 15. 20; tradere res ad m. 212, 25; cf. 232, 25; consistere in monasterio 442, 25; egredi, exire de m. 210, 25. 30. 284, 25. 30. 285, 15. 580, 15; eicere de, ex m. 848, 5. 10. 849, 1; habitare in m. 571, 10—20. 572, 1. 5; introduci

m. 580, 10. 15; recipere in m. 210, 10; residere in m. 442, 1. 445, 5. 638, 35; cf. 639, 5; retrudi in m. 86, 10.

monasticus, a, um: m. abbas 594, 1; m. habitus 479, 1. 689, 15. 30. 35. 795, 5. 799, 20; m. meditatio 591, 20; m. ordo 630, 30. 640, 25. 35. 684, 10. 30. 689, 5; m. professio 675, 15; m. propositum 640, 5; m. regula 284, 10. 15; m. religio 855, 20; m. vita 603, 15. 604, 15; m. vestis 405, 30; m. votum 603, 15. 20.

monere 675, 20. 676, 30. 677, 1. 829, 5; m. fideles 594, 15; m. laicos 722, 10. — monitum, monita 84, 5. 199, 15. 730, 1; m. caeleste 415, 20; m. episcoporum 291, 1; m. patrum 441, 25; m. sacerdotum 292, 5; m. scripturarum sanctorum 285, 30.

moneta 856, 15.

monialis v. sanctimonialis.

monimentum v. monumentum.

monitio 67, 30

monitum v. monere.

monogamia 590, 30.

mons 476, 20. 477, 20.

monumentum, monimentum 789, 10. 846, 1; m. facti 686, 5; monimenta cartarum 853, 5.

mora 62, 5. 290, 20. 411, 5. 420, 25.

morari 291, 25; m. in diocesi 462, 25; m. in palatio 722, 25; m. extra parrochiam propriam 569, 1. 20.

morbis 293, 10.

mores v. mos.

mori 7, 15. 477, 35; m. sine baptismi gratia, sine confessione 594, 25; cf. 631, 30. — mortuus, mortui 4, 1. 252, 30. 272, 20. 296, 20. 300, 10. 303, 25. 420, 5.

moribundum animal 292, 10.

mors 21, 10. 201, 15. 270, 15. 271, 1. 296, 10. 477, 30. 784, 15. 824, 40; m. debita 102, 5; m. perpetua 857, 5; m. turpis 478, 15; m. turpitudinis 634, 30; m. episcopi 368, 25; m. regis 167, 15.

mortales 655, 30.

morticina pellis 187, 5.

mortificatio corporis 280, 20.

mortuus v. mori.

mos 95, 5. 248, 15. 281, 20. 415, 15. 525, 40. 640, 35. 643, 10. 797, 1; m. antiquorum 841, 20. 842, 1; m. antiquus 266, 1. 278, 20. 532, 10; m. canonicus 629, 5. 635, 30; m. Christianorum 712, 10; m. ecclesiae 447, 20; m. ecclesiasticus 405, 20; m. gentilium 712, 10; m. laicorum 4, 15. 405, 25; m. noxius 802, 30; m. paganorum 198, 30; m. parrochialis 783, 20; m. pastoralis 198, 30; m. paternus 675, 1. 20; m. Romanus 710, 10; m. sacerdotalis 712, 10; m. solitus 827, 5; m. synodalis 789, 1; more furtivo componere 102, 1. — mores 7, 1. 40, 5. 214, 5. 275, 10. 283, 1. 288, 5. 416, 1. 444, 5.

448, 5. 451, 5. 455, 1. 597, 5. 607, 35. 611, 10. 625, 35. 628, 35. 635, 25. 827, 1; m. boni 287, 30; m. eximii 405, 5; m. probi 713, 20; m. sancti 249, 10; m. clericorum 385, 5. 389, 1; m. episcoporum subiectionum 47, 25.
 motus terrae 477, 40.
 movere: m. contentiones, lites 264, 1. — movere ab officio 209, 5.
 muliebris vestis 405, 25. 30.
 mulier 4, 15. 10, 1. 12, 1. 5. 31, 1. 35, 15. 20. 210, 5. 279, 15. 367, 30. 405, 30. 571, 20. 581, 15. 639, 30; m. nobilis 95, 15; m. subintroducia 10, 1. 12, 5. 10. 31, 5. 191, 1. 272, 10. 300, 10. 303, 20. 360, 20. 25.
 multare 7, 20; m. excommunicatione 194, 15; m. paenitentia 277, 20. 278, 20. 648, 25. 35.
 multiplicare opes 694, 1.
 multitudo 104, 20; m. annorum 640, 30.
 mundanus, a, um: m. cupiditas 668, 35; m. cura 668, 35. 676, 35; m. dignitas 191, 15; m. divitiae 637, 10; m. iudicium 193, 25; m. lex 260, 1. 839, 10. 848, 20; m. negotium 848, 1; m. occasio 522, 20; m. pressura 793, 1; m. sollicitudo 668, 35. 676, 35.
 mundeburdis, mundeburdum, mundiburdium 61, 15. 837, 1. 856, 10.
 mundeburdum v. mundeburdis.
 mundialis, e: m. ambitio 625, 5; m. inlecebrae 624, 35.
 mundiburdium v. mundeburdis.
 mundus 263, 5. 265, 20. 660, 15. 679, 30. — mundus universalis 522, 25.
 mundus, a, um: ecclesiae mundaе sint 817, 10.
 municipium 179, 10.
 munificentia 820, 10.
 munire: m. claustra 193, 35; m. claustra canonicorum 398, 20; m. monasteria puellarum 446, 15.
 munitio 398, 25. 446, 15. 589, 5.
 munus = *donum* 61, 10. 190, 10. 251, 1. 268, 15. 295, 1. 299, 15. 303, 5. 472, 10. 617, 15. 624, 5. 633, 20. 671, 10. 706, 40. 735, 25. 743, 20. 745, 2. 749, 25. 35. 767, 15; m. beneficiarium 417, 1; m. pro iudicio 252, 5. 291, 10; cf. 278, 1. 296, 1; m. pro ordinatione sacerdotii 359, 35; cf. 557, 20. 567, 15. 568, 1; m. pro placito 257, 10. 291, 10; m. terrenum 62, 10. — munus = *officium*: m. regium 729, 30.
 murmur 212, 1. 30.
 murmurare 411, 10. 450, 5.
 murmuratio 447, 25. 30. 448, 10. 711, 1.
 murus, muri: m. civitatis 477, 40; m. urbis 783, 15; m. urbis Romanae 66, 15.
 musici 287, 20.
 mutare 94, 5. 95, 1; m. habitum 193, 35; m. statuta 290, 20; m. votum 557, 15.
 mutuare 644, 5. 646, 1; m. modium frumenti 646, 5.

mutuus, a, um: m. dilectio 678, 25. — mutuum accipere, porrigere 646, 5. 10.
 mysterium, misterium 84, 10. 242, 5. 642, 15. 773, 15. 780, 30. 40. 781, 15; m. baptismatis, baptismi 174, 30. 616, 25. 616, 30; m. corporis et sanguinis Christi 770, 35; m. divinum 557, 1. 568, 15. 781, 1. 787, 15; m. fidei 241, 1. 5. 250, 15. 25; m. sacrificii 775, 10; m. sacrosanctum 204, 1. 243, 30. 771, 35; m. sacrum 171, 5. 174, 15; m. unitatis 772, 30; m. vestis Christi 774, 25.

mysticus ornatus vestium 777, 1.

n.

nares 779, 20.
 natalicia sanctorum 581, 15.
 natalis, natale: n. s. Andreae, apostolorum Petri et Pauli, s. Martini, s. Remigii 270, 1. 5; n. Domini 53, 1. 690, 10.
 natio 39, 10; n. barbara 141, 25; n. externa 678, 10. 15.
 nativitas 712, 1; n. temporalis 479, 25. — nativitas s. Iohannis baptistae 270, 1.
 natura 634, 20. 669, 20.
 naufragium 173, 35.
 navalis exercitus 477, 5.
 navigium 824, 25.
 navis 533, 30. 807, 20.
 necessarius, a, um: n. commodum 266, 20; n. stipendium 284, 20; n. victualia 713, 20. — necessarium, necessaria 256, 25. 290, 10. 578, 1.
 necessitas 7, 15. 210, 15. 211, 5. 252, 5. 257, 20. 264, 1. 5. 275, 20. 276, 1. 284, 25. 285, 15. 290, 15. 299, 20. 366, 1. 404, 1. 411, 5. 452, 15. 620, 10. 626, 30. 627, 5. 631, 25. 633, 5. 641, 15. 35. 646, 1. 10. 672, 25. 691, 10. 711, 20. 797, 20. 812, 5. 839, 30; n. inevitabilis 173, 10. 451, 15. 626, 25. 627, 10. 640, 10. 722, 1; n. magna 676, 35; n. nimia 624, 1; n. praepediens 629, 10; n. saecularis 163, 1; n. summa 194, 1; n. itineris 194, 10; n. operandi 285, 20; n. sermocinandi 451, 5. — necessitas, necessitates = *Bedürfnis* 166, 25. 256, 10. 264, 25. 471, 25. 690, 5. 693, 1; n. communes 404, 5; n. corporum 448, 1; n. ecclesiae 398, 15. 399, 1; n. ecclesiastica 34, 10. 15. 797, 35; n. fratrum 416, 5. 692, 1; n. publica 797, 35; n. rei publicae 722, 10; n. sanctionum 285, 14; n. sedis sacratissimae 535, 1. 5; n. servorum Dei 691, 5.
 necessitudo subita 813, 30.
 nefandus, a, um: n. ausus 669, 35. — nefandissimum vitium 635, 5.
 nefarius, a, um: n. complices 84, 1. 5; n. coniugium 13, 15. 14, 5. 15. 15, 5. 31, 10. 15; n. usus iuramenti 210, 1.
 negare 170, 5. 213, 1.
 negligentia, negligentia 277, 20. 281, 25. 290, 1. 299, 30. 408, 25. 713, 15. 839, 1;

n. episcoporum 638, 1. 639, 25. 642, 30; n. pastoralis 689, 10; n. (sacerdotum) 679, 30.

neglegenter: n. exequi opus Dei 411, 1; n. vivere 282, 25.

neglegere: n. hospitalitatem 707, 5. 10; n. observationem etc. diei dominici 283, 25; n. perceptionem eucharistiae 283, 15.

negligentia v. negligentia.

negociator 199, 15.

negocium v. negotium.

negotiatio 630, 30; n. inhonesta 369, 25.

negotium, negocium 213, 30. 285, 15. 451, 10. 460, 20. 461, 10. 462, 20. 481, 5. 580, 1. 730, 1. 803, 40. 827, 5. 856, 35; n. ecclesiae 779, 30; n. ecclesiasticum 711, 20. 829, 5. 848, 1. 10; n. emptionis, venditionis 166, 30; n. imperii 286, 10. 15; n. iniustum 264, 25; n. illicitum 256, 15; n. iustum 264, 25; n. monasterii 264, 25; n. mundanum 848, 1; n. palatinum 797, 30; n. proprium 166, 30; n. saeculare 191, 10. 264, 15. 298, 10. 302, 25. 408, 5. 444, 10. 630, 25. 632, 10. 679, 30. 711, 15. 20. 848, 10; n. terrenum 632, 10; n. turpe 289, 25. 30. 402, 25. — negotium = *causa iudicialis* 292, 25 (?). 368, 10; n. forense 631, 25; n. iudicium 276, 10; n. saeculare 168, 1. 573, 10. 671, 10.

nepos = *neptis* 10, 5.

nepta v. neptis.

neptis, nepta 14, 10. 15, 5. 31, 15. 35, 15.

nied fyr: sortilegi ignes, quos nied fyr vocant 4, 5.

nigra vestis 193, 25. 445, 10.

nobilis, novilis, e: n. ecclesia 815, 1; n. femina 638, 35. 672, 25; n. genus 95, 1. 96, 1; n. homines 232, 25; n. laicus 795, 5. 848, 15; n. mulier 95, 15; n. persona 399, 20; n. testis 94, 5. 839, 15; n. vir 635, 35. 636, 5. 685, 10. — nobilis, nobiles 94, 15. 95, 5. 209, 5. 212, 25. 214, 30. 283, 30. 446, 5. 586, 35; n. civitatis 253, 5. — nobiliores canonici 832, 1. — nobilissimus, a, um: n. proles (imperatoris) 257, 15; n. rex 729, 30. 766, 35; n. senatus 523, 25; n. vir 232, 15.

nobilitare locum 855, 30.

nobilitas 833, 1; n. generis 420, 30.

nobilitatio ecclesiae 855, 25. 856, 5.

nocere 277, 35.

nomen 66, 15. 171, 5. 213, 5. 301, 35. 557, 10. 813, 20. 857, 20; n. apostolici etc. 857, 15; n. civitatis 282, 5; n. Domini 306, 25; n. episcopi 282, 5; nomina episcoporum 215, 5. 705, 5; n. falsa martyrum 214, 1; n. fratrum 790, 10; n. conscripta, inserta in diptiis 787. 788. — nomen (imperatoris) 668, 20; n. imperii 479, 35; n. nostrum (*scil. regis*) 166, 30. — nomen castimoniale 445, 5; n. Christianum 648, 20. 761, 10; n.

- professionis canonicae 459, 5; n. sacerdotale 673, 5.
- nominare se apostolum 43, 10.
- nomisma nominis nostri (*scil. regis*) 166, 30.
- nona (*scil. hora*) 53, 5. 208, 10. 212, 15. 20. 269, 10. 15. 285, 5. — nona: n. et decima 168, 25. 271, 10. 292, 30. 300, 5.
- nonna 4, 10. 7, 5. 13, 15.
- nonnanis 58, 45. 267, 1.
- norma 705, 15. 789, 5; n. canonica 171, 1; n. canonum 104, 25. 576, 1; n. patrum priscorum 56, 20; n. regulae monasticae 284, 10. 15; n. regularis 783, 5; n. vitae regularis 7, 5. 47, 15; n. vitae 104, 25; n. vivendi 313, 10.
- notare 209, 5. 210, 25. 212, 30. 462, 35; n. capitula 254, 5; n. nomina conciliorum 301, 35.
- notarius 82, 10. 20. 83, 10. 15. 85, 1. 233, 5. 259, 20. 597, 10; n. ecclesiae 815, 15; n. regionarius 38, 5. 20. 41, 1. 5. 25. 42, 25. 82, 15.
- notescere = *nuntiare* 679, 15.
- noticia v. *notitia*.
- notitia, noticia 600, 5. 652, 1. — *notitia* = *instrumentum*, *diploma* 233, 5. 849, 40. 850, 1. 5. 853, 5. — *notitia* = *'Aufzeichnung'* 96, 30.
- novatianus 210, 10.
- noverca 10, 5. 14, 10. 31, 15. 15, 5. 251, 25.
- novilis v. *nobilis*.
- novitas 405, 10.
- novus, a, um: n. crisma 3, 20; n. oratorium 271, 5; n. precarium 7, 15.
- nox 194, 20. 413, 25. 449, 25; n. sancta 194, 20.
- noxius, a, um: n. velatio 672, 30. — *noxii* 619, 35.
- nubere 53, 5. 639, 5; n. fratribus duobus 273, 5. 10; n. sororibus duabus 273, 5; n. publice 193, 25.
- nuptiae (*an nundinae legendum est?*) 722, 5; v. *nundinae*, *nuptiae*.
- nudus 420, 5; n. flagellari 166, 30. 35.
- nugae 418, 1.
- numenculator 38, 5. 41, 1. 42, 25.
- numerositas 248, 25.
- numerus 832, 1; n. annorum 497, 1; n. canonicorum 400, 25; n. clericorum 414, 10; n. diaconorum 365, 10; n. hominum 290, 30; n. servientium Deo 256, 10.
- nuncupatio 221, 15. 20. 222, 1. 30. 224, 5.
- nuncupativus filius Dei 203, 25.
- nundinae 282, 20; v. *nuptiae*.
- nuntiare 631, 25; n. adventum priori 418, 5.
- nuptiae 192, 1. 279, 5. 671, 1; n. damnatae 273, 5. 303, 30; n. furtivae 192, 15; n. illicitae 210, 20; n. inordinatae, inexaminae 53, 5; n. interdictae 192, 15; n. scelestae 210, 20; n. secundae 192, 10-20. 193, 20; v. *nuptiae*.
- nuptialis contractus 192, 25.
- nutrimentum 296, 5.
- nutrire 572, 10; n. pauperes 109, 5; n. pecora 447, 25; n. puellas 452, 20; n. pueros 413, 1. — *nutrire capillos* 103, 10.
- nutus principis 293, 35.
- O.**
- obaudire sacerdoti 199, 5.
- obedientia v. *oboedientia*.
- obedientialis cura 105, 1.
- obedire v. *oboedire*.
- oberrare a via rectitudinis etc. 690, 1. 5.
- obicere: o. culpam 812, 15; o. res criminosas, sceleratas 227, 1. 5.
- obiectio 482, 1. 5.
- obire 785, 1.
- obitus: o. antecessoris 789, 5. 10; o. episcopi 170, 15. 846, 10.
- obiurgatio publica 411, 10. 20. 25. 450, 10. 20.
- oblatio 51, 25. 52, 15. 57, 25. 171, 1. 5. 198, 30. 200, 10. 201, 10. 271, 15. 304, 30. 368, 1. 408, 15. 455, 30. 479, 5. 575, 1. 688, 30. 735, 25. 737, 1. 15. 784, 20. 30. 785, 1. 786, 5. 787, 10. 788, 5. 811, 5; o. fidelium 402, 30. 595, 1. 621, 5. 633, 5. 733, 1. 739, 25. 742, 10. 760, 10. 15. 764, 20; o. spontanea 275, 15; o. pro imperatore etc. 257, 15; o. corporis dominici 779, 15; o. elemosinarum 416, 15. 447, 25. 448, 1; o. holocaustorum etc. 752, 1; o. sacrificii 67, 20. 68, 1.
- oblitrare 89, 30.
- obligare 644, 10; o. vinculo anathematis 20, 1.
- obligatio anathematis 68, 20.
- oblivio 706, 25. 723, 25. 30.
- oboedientia, obedientia 263, 1. 264, 5. 415, 20. 418, 1. 448, 15. 30. 450, 1. 751, 5. 834, 5. 836, 35; o. iniuncta a magistris 411, 1; o. populi 601, 1; 680, 5; o. seniorum etc. 842, 1.
- oboedire, obedire 166, 35. 415, 5. 523, 30. 601, 1. 661, 20. 723, 10. 751, 10. 857, 5; o. episcopo 35, 1. 252, 1. 262, 20. 267, 15. 276, 20. 290, 35. 296, 1. 636, 20; o. imperatori 286, 30; o. iussionibus principum 608, 30; cf. 461, 10. — *oboedienter, obedienter* 464, 1. 576, 10. 613, 40. 659, 35; o. adimplere admonitionem 676, 20; o. servire fratribus 411, 10.
- obpressio v. *oppressio*.
- obpressor v. *oppressor*.
- obprimere v. *opprimere*.
- obruere altaria 737, 25.
- obsceus, a, um: o. canticum 670, 15; o. confabulatio 445, 25; o. iocatio 636, 30; o. iocus 276, 5. 287, 25; o. sermocinatio 671, 10. — *obsceus* 408, 10.
- obsecrare 678, 20.
- obsequi 533, 15.
- obsequia v. *obsequium*.
- obsequium 420, 30. 449, 15. 659, 40. 680, 15; o. religiosissimum 413, 20; o. sanctitatis 446, 5. — *obsequium, obsequia (sing.) = servitium* 472, 10. 638, 10(?); o. publicum baptismatis 104, 25; o. divinum 418, 1. 626, 35; o. ecclesiae 780, 30; o. episcopalis 104, 20; o. matutinum 408, 25.
- obserare portas 418, 5.
- observantia: o. propositi 688, 30; o. regularis 690, 1; o. sacramentorum 301, 1.
- observare 7, 15. 36, 5. 51, 15. 20. 53, 15. 69, 15. 86, 30. 92, 30. 189, 20. 192, 15. 201, 5. 15. 211, 15. 214, 5. 266, 1. 267, 25. 276. 278, 1. 279, 5. 15. 280, 15. 284, 5. 287, 30. 297, 30. 298. 299, 10. 25. 300, 5. 10. 20. 301, 1. 10. 313, 5. 25. 409, 20. 410, 5. 412, 5. 10. 418, 1. 422, 35. 441, 30. 442, 1. 444, 10. 459, 10. 461, 15-25. 463, 5. 558, 15. 30. 568, 5. 570, 20. 571, 5. 578, 15. 580, 1. 15. 594, 30. 615, 25. 624, 20. 630, 25. 35. 636, 1. 639, 1. 688, 35. 694, 5. 824, 35. 838, 40; o. auctoritatem canonicam 170, 20; o. coniugium 21, 1. 558, 15; o. decretum 7, 1. 99, 30; o. diem resurrectionis Christi 557, 40. 558, 1; o. dies dominicos 270, 10. 15; o. doctrinam scripturae divinae etc. 262, 25; o. ebdomadam 270, 1; o. festivitates 270, 5; o. fidem 254, 15; o. habitum 579, 15; o. horas canonicas 406, 1. 408, 1; o. ieiunium 269, 15. 293, 1. 299, 20. 601, 5; o. Kalendas Ianuarias 16, 1. 32, 1; o. iura pacti cum Deo 617, 10; o. laetantiam maiorem 269, 1; o. normam canonicam 171, 1; o. praecepta 394, 30. 35; o. professionem 686, 5; o. propositum 556, 20; o. sabbatum 643, 10; o. tempus baptismatis 614, 20. 25; o. seriem canonum 17, 5; o. tempora quattuor 269, 10. 304, 30; o. vitam monachicam 207, 25.
- observatio 299, 30. 643, 30. 668, 25. 670, 25; o. canonica 170, 25; o. diei dominici 283, 25. 299, 25. 643, 5. 672, 10. 676, 35; o. diei venerandi 283, 30; o. dierum festorum 299, 25; o. ecclesiastica 778, 10. 30; o. paenitentiae dandae 300, 20; o. pagana 7, 20. 47, 20; cf. 4, 5; o. regularis 693, 5.
- observator 828, 10.
- obsidere 477, 25. 824, 5. 20. 826, 1; o. civitatem 477, 5. 25.
- obsidio 173, 30. 477, 5. 10. 824, 10.
- obtemperare 82, 30. 460, 35. 856, 5; o. episcopo proprio 420, 10; o. iussioni (imperatoris) 461, 10; o. iussionibus divinis 421, 1. 642, 1; o. monitis patrum 441, 25; o. petitionibus 837, 20.
- obtestatio iudicii divini 86, 30.
- obtimates v. *optimates*.
- obtinere: o. ecclesiam 811, 10; o. membra, pacem, vitam 271, 1; o. regnum 824, 40.

- obtus sacri 120, 25.
obvenire: o. legibus 60, 15; o. succensione parentali 67, 1.
obviare 809, 10.
occasio = *'Gelegenheit'* 284, 25. 691, 5;
o. corporalis, ecclesiastica, mundana, spiritalis 522, 20; o. peccandi 284, 30; o. subsidiorum temporalium 713, 5; o. vagandi 256, 10. 637, 25.
— occasio = *'Vorwand'* 13, 10. 62, 1. 68, 30. 401, 1. 35. 497, 30. 621, 20. 627, 20. 690, 1. 693, 5. 718, 20; o. familiaritatis 451, 30; o. liberorum, rerum 638, 35; o. mala 253, 1. 262, 10. 296, 25. 298, 1. 302, 10; o. necessitatis 631, 25; cf. 620, 10.
occidentalis provincia 645, 10.
occidere 100, 1. 101, 10; o. hominem principis 95, 10; o. imperatorem 476, 25.
occiduae partes 733, 1.
occubare poenaliter 643, 25.
occultare se in montibus 477, 20.
occupare se in negotiis saecularibus 679, 30.
occupatio 170, 25. 454, 15. 573, 1; o. rerum forensium 445, 1.
occurrere 797, 35; o. ad completorium celebrandum 449, 20; o. ad horas canonicas 448, 25; o. ad mensam 411, 5.
octavae Domini 270, 5.
oculus 276, 1. 287, 20. 25. 420, 25. 476, 15. 779, 20. 817, 15.
odium 279, 30. 280, 10. 290, 30. 306, 1. 448, 5. 610, 10. 649, 10. 656, 15. 676, 5. 10. 836, 20. 25. 837, 1. 5. 839, 1.
oeconomus 478, 20. 588, 1. 589, 10.
offendere: o. clericum 799, 20; o. principem 799, 25.
offensa (imperatoris) 807, 10.
offensio 787, 10. 803, 40; o. principis 803, 30.
offerre 837, 20. 25; o. se ad satisfactionem 799, 25; o. ad legendum 533, 10; o. clericum 627, 20; o. confessionem 199, 1; o. libellos precum 585, 15; o. praeceptum 820, 5. 10. — offerre in altario 61, 10; o. agros etc. Deo 744, 20; o. decimam 198, 30. 35. 234, 10. 251, 15. 741, 20; o. Deo, Domino 732, 20. 25. 739, 1. 742, 1. 743, 15. 744, 10. 745, 15. 25. 746, 1. 5. 751, 10. 752, 1. 762, 15. 20; o. ecclesiae 760, 30; cf. 212, 1; o. elemosinas 200, 10; o. holocausta etc. Deo 738, 20; o. hostias Deo 749, 1; o. oblationem 52, 15. 171, 5. 198, 30. 200, 10. 201, 10. 257, 15. 368, 1. 735, 25; o. orationes pro imperatore etc. 257, 15; o. primitias 251, 15. 556, 15. 20; o. res Deo 731, 1. 5. 765, 10; cf. 275, 35; o. res in locis 688, 30; o. res sacratas 735, 15; o. sacrificium 641, 35. 743, 20; o. vota Deo 766, 1.
offertorium 785, 35.
officina 691, 10; o. necessaria ad usus clericorum 570, 1. 20.
officium 262, 5; o. caritatis 418, 20. 446, 1. 10. 450, 5; o. pastorale 354, 30; o. proprium 723, 20. — officium = *'Amt'*, *'Wirkungskreis'* 86, 5. 103, 5. 160, 15(?). 198, 20. 201, 1. 209, 5. 278, 30. 288, 5. 400, 15. 413, 20. 416, 5. 417, 20. 460, 30. 556, 30. 568, 15. 648, 35. 649, 1. 674, 25. 812, 15. 828, 1; o. corepiscopi 630, 20; o. ecclesiastici ordinis 207, 20; o. ecclesiasticum 289, 30. 398, 30. 402, 25. 592, 10. 630, 15; o. episcopale, episcopi 590, 30. 702, 10. 706, 40. 812, 5; o. pontificale 702, 25. 796, 15; o. presbyterorum 591, 1; o. sacerdotale, sacerdotum 43, 15. 20. 251, 5. 611, 25. 706, 1; o. sacrum 576, 10. 627, 40. 630, 25. 641, 5; o. (subdiaconi) 254, 25; o. apostolicae vicis 66, 10. — officium (*in liturgia ecclesiastica*) 167, 5. 200, 15. 284, 15. 414, 20. 556, 15. 557, 5. 571, 20. 572, 10. 573, 1. 672, 10. 784, 15. 856, 25; o. caeleste 408, 25. 409, 15. 448, 30; o. completorium 418, 5; o. debitum 577, 5; o. diurnum 413, 20; o. diurnum 168, 5; o. divinum 399, 5. 403, 20. 408, 1. 5. 409, 5. 414, 10. 420, 30. 40. 446, 5. 455, 25. 462, 10. 15. 668, 35. 676, 20. 714, 15. 792, 25. 793, 5. 805, 1. 815, 1. 832, 5; o. ecclesiasticum 290, 20; o. laetaniarum 250, 20. 25; o. pontificale 810, 15; o. praedicandi, praedicationis 268, 1. 296, 5. 472, 1. 711, 40. 770, 30; o. sacrum 86, 5. 581, 5; o. vespertinum 194, 20. 418, 5. 449, 15.
olera 402, 30. 447, 20. 25.
oleum 35, 5. 736, 40. 738, 20; o. benedictum 306, 15; o. lardivum, olivarum 833, 5; o. sacrificatum 712, 5. 10; o. sanctum 175, 25. 710, 5.
olitanus, a, um: o. fides 204, 15; o. tradicio 83, 5.
oliva 833, 5.
olivum 67, 20.
omelia 255, 15. 288, 20. 306, 20; o. patrum 298, 10. 15.
onus, honus 454, 15. 632, 25. 633, 1; onera episcopi 212, 5.
operari 285, 20.
opera v. opus.
operatio 580, 1; o. consuetudinaria 693, 10; o. manuum 445, 30. 448, 15. — operationes duae divinitatis et humanitatis 479, 25. 30.
opes v. ops.
operimentum 12, 15. 13, 1. 5. 31, 5; operimenta tectorum 691, 10.
opinio 678, 15; o. bona 678, 10; o. sinistra 451, 20. 674, 10.
oportunitas v. opportunitas.
oppidum 84, 1. 824, 15.
opportunitas, oportunitas: o. fratrum 693, 5; o. discendi 471, 30; o. temporis 420, 25.
oppositio difficultatis 461, 5.
oppraessio v. oppressio.
oppressio, oppraessio, obpressio 159, 20. 25. 645, 35. 644, 30. 652, 10. 800, 1; o. paganorum 589, 15; o. pauperum 58, 10. 644, 1. 5. 647, 10.
(oppressor), obpressor pauperum 252, 25.
opprimere, obprimere 200, 1. 5. 578, 10; o. innocentes 58, 30; o. pauperes 276, 10. 282, 25; o. subditos 293, 15.
ops, opes 694, 1; o. ecclesiae 383, 5; o. sufficiens utilitatis 577, 10.
optimates, obtimates 2, 15. 3, 1. 33, 25. 34, 5. 10. 36, 1. 226, 25. 607, 40. 848, 10; o. militiae 81, 15. 86, 25.
optio 293, 30.
opus, opera = *labor, labores* 197, 15. 20. 283, 35. 296, 10. 462, 30. 557, 35. 691, 5; o. carnale 194, 25; o. carnis 283, 10; o. Dei 411, 1; o. divinum 594, 25; o. grave 833, 5; o. rurale 252, 15. 643, 20. 30. 40. 644, 1; o. servile 252, 15. 256, 30. 270, 15. 292, 1. 557, 35; o. spiritale 83, 5. — opus, opera = *actum, acta* 275, 5. 279, 25. 288, 25. 305, 20. 448, 30; opera bona 284, 15. 287, 30. 446, 10. 817, 10; opus criminale 170, 5; opera diaboli 289, 1. — opus = *profectus, utilitas* 838, 30; o. episcopi 200, 10; o. hospitum venientium in refectarium 690, 5; o. regis 166, 30.
opusculum 150, 20. 730, 5. 746, 5. 10. 766, 1. 15. 767, 1. 779, 1; opuscula patrum 255, 15. 259, 25. 535, 45.
ora v. hora.
oracula testamenti utriusque 652, 40.
orare 12, 15. 13, 5. 18, 10. 31, 5. 49, 15. 163, 5. 171, 10. 282, 25. 306, 25. 408, 15. 449, 10. 634, 10. 742, 10. 817, 15; o. pro anima 213, 5; o. pro imperatore 464, 5; o. stando 291, 20.
orarium 268, 10. 304, 25.
oratio 40, 30. 42, 30. 43, 1. 51, 30. 52, 15. 62, 5. 89, 30. 161, 1. 162, 40. 163, 5. 171, 20. 25. 194, 10. 25. 195, 10. 198, 30. 199, 10. 212, 20. 233, 15. 249, 15. 282, 20. 30. 283, 1. 285, 1. 25. 287, 1. 291, 25. 306, 10. 25. 403, 20. 408, 5. 442, 5. 448, 15. 30. 449, 1—10. 558, 1. 575, 5. 580, 5. 10. 582, 1. 703, 5. 743, 1. 784, 30. 785, 1. 809, 15. 817, 15. 849, 10; o. catholica 222, 25; o. communis 412, 1; o. data 10, 15. 18, 15. 20. 32, 15; o. dominica 169, 25. 189, 15. 254, 15. 271, 20. 272, 1. 303, 20. 538, 5. 712, 5; o. pro imperatore 257, 15. 301, 5. 304, 10; o. ordinata 833, 10; o. publica 39, 40; o. sacerdotalis 712, 5; cf. 739, 10. 15; o. sacrilega 42, 40; o. sacrosancta 51, 25. 535, 5; o. sancta 158, 35.
orator 39, 25. 595, 15. 730, 1; o. fidelissimus 481, 1. 730, 1. 766, 35.
oratoriolum 39, 35.
oratorium 39, 35. 168, 5. 576, 5; o. novum 271, 5; o. patriarchii 85, 5.
ordeaceus panis 166, 20.
ordeum, ordium 166, 15. 20.
ordinabiliter 294, 30.
ordinare = *'in Ordnung bringen'*, *'in Ordnung erhalten'*: o. ecclesiam Romanam 86, 20; cf. 827, 15; o. hospi-

talitatem advenientium 707, 10; o. monasterium per decanos 263, 25; o. retia piscatoria 692, 5; o. xenodochia etc. 576, 20. 577, 1; o. et vivere iuxta regulam sancti Benedicti 4, 15. — ordinare = *instituere*: o. episcopos per civitates 3, 1. 34, 10; o. vicibus praepositi 212, 10. — ordinare = *inibere* 171, 1. 5. 254, 5. 15. 479, 40. 595, 20. — ordinare = *benedicere, consecrare* 47, 20. 167, 30. 213, 30. 276, 20. 282, 5. 305, 25. 367, 20. 556, 30. 567, 15. 568, 1. 586, 5. 30. 722, 30. 813, 20; o. absolute 39, 30. 35. 169, 15; o. ad ecclesiam, in ecclesia 276, 20. 288, 15; o. ad ministerium sacrum 211, 30; o. ad titulum 288, 10; o. abbates 557, 20. 856, 30; o. clericum 17, 10. 200, 35. 571, 1. 10. 627, 15; o. diaconum 86, 5. 10. 200, 30. 282, 15; o. episcopum 86, 5. 168, 20. 170, 15. 566, 30. 587, 20. 703, 1. 810, 15; o. episcopum electum 586, 35; o. pontificem 88, 10. 589, 5; o. presbyterum 4, 5. 86, 5. 10. 171, 5. 200, 30. 211, 30. 214, 1. 282, 15. 288, 1. 30. 570, 15. 571, 5. 591, 1; o. sacerdotem 567, 15.

ordinatio = *'Ordnung'*: o. rerum episcopii 591, 5. — ordinatio = *iussio* 668, 10. 689, 5; o. episcoporum 719, 10; o. principis 221, 10; o. regis 167, 20; o. sedis apostolicae 10, 5. 13, 10. — ordinatio = *benedictio, consecratio* 248, 15. 282, 15. 630, 15. 702, 30. 784, 10. 810, 20. 812, 10. 15. 843, 1; o. canonica 167, 30; o. illicita 17, 5; o. corepiscopi 630, 15; o. episcopi 85, 35; cf. 167, 25. 30; o. presbyteri 10, 10. 17, 1. 10. 32, 5. 278, 15; o. sacerdotii, sacerdotis 17, 1. 359, 35. 617, 20.

ordinator: ordinatores sancti Stephani 61, 5. 15. — ordinator = *qui ordines sacros confert* 812, 20. 813, 10.

ordium v. ordeum.

ordo = *canon, regula* 60, 20. 61, 5. 62, 1. 278, 10. 313, 1. 629, 1. 15. 674, 30. 35. 684, 20 (?). 685, 1. 10. 820, 15; o. baptismatis 261, 15; o. canonicus 251, 5. 295, 1. 399, 5. 403, 15. 592, 5. 614, 25. 617, 15. 629, 20; o. canonum, moris antiqui 278, 20; o. ecclesiae 766, 10; o. ecclesiasticus 849, 35; o. ministerii 35, 5. 47, 20; o. monasticus 640, 25. 684, 30 (?). 689, 5; o. et regula sancti Benedicti 60, 15. 20; o. regularis 104, 25. 251, 5. 295, 1. 592, 1. 5. 687, 5. 689, 25. 783, 1; o. sacerdotalis 642, 35; o. sanctus 62, 5; o. vitae 284, 15. — ordo = *series* 415, 5; o. capitulorum 254, 5. — ordo, ordines = *'Stand', 'Rang'* 36, 5. 86, 25. 369, 5. 405, 25. 591, 25. 597, 10. 619, 35. 621, 15. 626, 5. 40. 627, 5. 40. 635, 25 (?). 640, 35. 656, 10. 660, 15. 661, 20. 667, 25. 30. 684, 20 (?). 706, 10 (?). 25. 707, 30. 714, 25. 718, 25. 763, 5. 784, 15. 20. 785, 20. 812, 10. 826, 5. 15. 828, 1. 838, 15. 839, 10; o. ancillarum Dei 34, 15; o. canonicorum 591, 15; o. canonicus 267, 20. 640, 35; o. clericalis 394, 25. 656, 1; o. clericorum 713, 5; o. ecclesiasti-

corum 723, 25; o. ecclesiasticus 7, 1. 190, 10. 207, 20. 25. 208, 20. 459, 1. 521, 20. 522, 25. 573, 20. 677, 10. 684, 1. 5. 706, 20. 707, 15. 710, 25. 830, 1; o. episcopalis 718, 15; o. inferior 710, 30; o. laicalis 656, 1; o. monachicus 267, 20; o. monachorum 34, 15; o. monasticus 630, 30. 640, 35. 684, 10. 15. 30 (?); o. pontificatus 718, 15; o. rectorum 710, 35; o. sacerdotalis 506, 20. 630, 30; o. sanctus 168, 10. 799, 30; o. secularium 723, 25; o. sequens 675, 5. 685, 10. 710, 25. 729, 30. — ordo = *gradus in hierarchia* 277, 10. 635, 25 (?); ordines sacri 17, 10. 211, 15. 300, 15. 303, 35. 684, 5. 707, 20. 784, 5; ordo subdiaconatus 86, 5.

orfanus v. orphanus.

oriens 536, 1.

originale peccatum 162, 20.

origo: o. imaginum adorandarum 489, 20; o. rerum offerendarum Deo 732, 35. 733, 5. 765, 10.

ornamentum 264, 25. 526, 5.

ornare 479, 35; o. altaria 817, 10; o. monasterium 838, 20. 844, 10.

ornatus: o. cultus divini 61, 10; o. ecclesiae 706, 5. 10. 723, 5. 10; o. ministrorum etc. 776, 35; o. sacerdotalis 573, 1; o. vestium 211, 25. 405, 5. 780, 30; o. vestium mysticus 777, 1.

orphanus, orfanus 58, 5. 200, 5. 209, 15. 215, 1. 262, 1. 20. 264, 20. 275, 20. 276, 10. 297, 30. 302, 5. 651, 35. 800, 1.

orthodoxus, orthodoxus, a, um: o. Augustus 667, 10; o. Caesar 729, 35; o. Christiani 475, 35. 479, 25; o. clericus 49, 5; o. concilium 204, 5; o. ecclesia 141, 1. 176, 25; o. famulus 607, 15; o. fides 28, 1. 122, 35. 123, 1. 143, 5. 158, 1. 20. 160, 10. 588, 25; o. imperator 479, 10. 705, 10. 710, 25. 765, 35; o. libellus 204, 1. 5; o. patres 161, 25. 778, 35. 780, 20; o. princeps 248, 10. 608, 30. 632, 15; o. rex 203, 30. 204, 10; o. sanctitas 523, 1; o. successor 524, 5; o. testis 239, 20; o. verbum 479, 25; o. viri 140, 25. — orthodoxi 111, 30.

orthodoxus v. orthodoxus.

ortua = *horti* 67, 20; v. hortus.

osculum pacis 52, 20. 248, 15; v. pax.

ossa 292, 10. 643, 35.

ostendere 286, 25. 533, 15; o. auctoritatem 836, 20; o. habitum monachorum 579, 5.

ostensio criminis 580, 10. 15.

ostiarius 319, 5.

ostiliter v. hostiliter.

ostis v. hostis.

(ostium), hostium ecclesiae 842, 35.

otiosus, a, um: o. fabula 671, 10; o. sermo 670, 10; o. sermocinatio 408, 10; o. verbum 291, 30. 414, 1. — otiosus 403, 25.

otium 403, 20. 408, 20. 30. 414, 20. 418, 15. 420, 30. 445, 25. 448, 15. 680, 1; o. spiritale 292, 1.

P.

pacare 837, 20.

pacificare 167, 1. 812, 1; p. cum accusatore 96, 1.

pacificus, a, um: p. amicus 478, 5. 10. — pacificum 752, 1. — pacifice 837, 25.

pactio 616, 1. 5. 15; p. humana 617, 5. 10; p. vendentis et ementis 645, 20. 25.

pactum 95, 10. 615, 25. 617, 5. 10; p. sponsale 192, 1.

pactus depicta precessorum vestrorum (*scil.* Tassilonis) 57, 15.

paena v. poena.

paenitentia, penitentia, poenitentia 3, 5. 10. 4, 10. 7, 5. 14, 5. 15. 1. 5. 31, 10. 15. 38, 15. 51, 25. 52, 1. 25. 86, 20. 129, 25. 191, 30. 192, 10. 15. 35. 193, 30. 194, 20. 199, 1. 255, 10. 20. 257, 1. 272, 25. 277, 20. 278, 20. 279, 20. 280, 10. 20. 281. 295, 10. 300, 20. 303, 35. 306, 5. 397, 5. 411, 25. 412, 5. 450, 10. 20. 30. 451, 1. 607, 1. 5. 35. 608, 1. 609, 40. 612, 40. 616, 5. 633, 10. 20. 640, 20. 30. 648, 40. 649, 1. 663, 10. 667, 25. 669, 5. 703, 1. 797, 15. 800, 35. 40. 801, 40; p. canonica 275, 25. 595, 10. 635, 25. 638, 35. 685, 5; p. digna 860, 1; p. in pane et aqua 4, 5; p. publica 253, 10. 278, 20. 297, 5. 412, 5. 595, 5. 648, 25. 35. 807, 10; p. regularis 275, 25; p. simplex 803, 25.

paenitentialis, penitentialis, e: p. codex 635, 1; p. codicellus 633, 10. 15; p. libellus 281, 10; p. liber 289, 20.

paenitere, penitere, poenitere 175, 40. 255, 10. 272, 25. 280, 25. 283, 15. 289, 20. 702, 10. 730, 20. 760, 5. 797, 15. 799, 20. 800, 20. 802, 20. 857, 5; p. absconse, publice 256, 20; p. sponte 450, 30.

pagania 4, 1.

paganus, a, um: p. gens 157, 1; p. observatio 7, 20. 47, 25; p. ritus 4, 1. — paganus, pagani 4, 5. 7, 20. 10, 10. 15, 15. 16, 1. 32, 1. 35, 10. 101, 1. 198, 30. 204, 5. 477, 20. 581, 15. 589, 15. 643, 10. 803, 25. 829, 20.

paginae: p. sacrae evangelicae 193, 1; p. episcoporum, abbatum (?) 104, 25.

paginula 781, 30.

pagus 692, 10. 829, 15. 25. 30.

palacium v. palatium.

palatinus, a, um: p. aedes 722, 25. 30; p. archipraesul 792, 30; p. archivum 686, 10; p. auctoritas 799, 20; p. auctoritas principalis 804, 5; p. capella 676, 30; p. dignitas 656, 30; p. honor 656, 20. 35; p. minister 676, 30; p. missus 837, 35; p. negotium 797, 30; p. presbyter 585, 1. 587, 25. 30. 676, 30; p. tribunal 795, 25; p. vexatio hiemalis 803, 25.

- palatium, palacium 63, 10. 166, 10. 171, 15. 20. 214, 30. 312, 15. 422, 30. 458, 20. 30. 459, 25. 478, 1. 601, 1. 675, 15. 705, 10. 722, 25. 778, 10. 779, 30. 831, 25. 838, 1. 839, 35. 842, 30. 843, 1. 15. 847, 10. 25. 848, 25. 851, 1; p. imperiale 807, 10; a. principis 526, 5; p. publicum 793, 25; p. regis 208, 15; p. regium 850, 25; p. sacrum 131, 1. 166, 10. 259, 5. 289, 20. 684, 15.
- pallium 47, 1. 10. 15. 641, 25. 792, 25. 793, 5. 805, 1. 812, 30. 813, 1. 5. 833, 1.
- palma 809, 10. — palmae = *dies palmarum* 53, 1.
- palus 166, 35.
- panis 4, 5. 401, 1. 5. 411, 15. 447, 5. 450, 10. 463, 15. 833, 1; p. avenatus, de frumento, ordeaceus, sigalatus 166, 20; p. debitus 577, 1. — panis, qui sumitur in mysterio 773, 15; cf. 283, 10; p. vivus 781, 10.
- papa 82, 10. 84, 1. 85, 30. 86, 15. 89, 15. 30. 90, 20. 122, 20. 203, 10. 20. 208, 30. 35. 209, 5. 10. 221, 20. 224, 35. 225, 20. 240—244. 364, 5. 365, 1. 369, 15. 25. 481, 5. 30. 523, 5. 556, 5. 568, 5. 572, 5. 587, 25. 624, 15. 20. 639, 30. 708, 10. 766, 25. 776, 20. 824, 1. 30. 825, 5. 10. 626, 5. 827, 10. 35. 833, 5. 840. 855, 30. 857, 20. 858, 1; p. apostolicus 22, 1; p. beatissimus 19, 1. 28, 1. 30, 15. 37, 25. 38, 5. 40, 20. 30. 35. 41, 5. 15. 20. 42. 43, 5. 80, 1. 141, 10. 203, 15. 560, 20. 25. 584, 35. 820, 10. 25; p. beatus 67, 1; p. evangelicus 80, 1. 240, 20; p. iunior 19, 15; p. et martyr 65, 15. 67, 1; p. piissimus 812, 20; p. sanctissimus 28, 1. 37, 25. 38, 5. 40, 20. 30. 35. 41, 5. 15. 20. 42. 43, 5. 65, 10. 89, 1. 90, 20. 203, 15. 204, 10. 240, 20. 479, 30. 560, 20. 25. 569, 5. 572, 5. 580, 15; p. sanctus 20, 5. 10; p. sedis primae 141, 10; p. universalis 80, 1. 82, 10. 25. 203, 15. 522, 10. 534, 5. 535, 35. 560, 25.
- parare (?): p. orationem dominicam, symbolum 558, 5; cf. 558, 40.
- paraveredus 693, 10.
- parcere populo etc. 477, 25.
- parens = *mulier affinitate coniuncta* 35, 15.
- parentalis successio 67, 1.
- parentela 103, 1; p. communis, propria, uxoris 279, 5.
- parentes = *pater et mater* 52, 15. 95, 5 (?). 170, 10 (?). 192, 20. 252, 25. 275, 30. 293, 30. 296, 15. 298, 15. 20. 299, 1. 471, 20; p. Christiani 614, 15; p. principis 95, 5; p. (imperatoris) 689, 30. — parentes = *affines* 53, 5. 211, 35. 709, 35 (?).
- parere: p. admonitioni (imperatoris) 463, 25. 464, 1; p. admonitionibus 411, 30. 450, 10. 676, 20; p. iussionibus (imperatoris) 477, 35; p. iussionibus magistrorum 420, 30; p. iussionibus sacris 483, 25; p. potestati regiae 660, 15; cf. 659, 35; p. sanctioni (imperatoris) 460, 35; p. utilitatibus ecclesiasticis 413, 5. 10.
- pares 851, 10.
- paria boum 591, 5.
- parietes ecclesiae 595, 5.
- parochia v. parrochia.
- paroechia v. parrochia.
- parricida 292, 1. 595, 5.
- parrochia, parochia, parroechia, paroechia = *diocesis episcopi* 3, 15. 25. 35, 1. 10. 166, 35. 167, 1. 198, 15. 200, 25. 208, 15 (?). 221, 5. 250, 25. 253, 5. 268, 15. 282, 5. 297, 1. 299, 20. 471, 25. 612, 30. 35. 627, 1. 628, 20. 30. 631, 15. 633, 20. 635, 25. 30. 638, 10. 640, 1. 641, 15. 642, 15. 35. 669, 5. 675, 25. 711, 20. 779, 1. 807, 15. 25. 820, 20. 829. 848, 10. 856, 20. 25. 857, 1; p. extranea 200, 30; p. propria 47, 1. 30. 569, 1. 20; circumire parrochiam 3, 20. 35, 5. 47, 20. 252, 15. 296, 10. 306, 30. 632, 25. 633, 1. 5; instruere p. 670, 20; morari extra p. 569, 1. 20; peragere p. 276, 20. 25. 305, 25. 632, 35; perscrutari p. 288, 5; procurare p. 47, 1; migrare de parrochia ad aliam 300, 25. 304, 1; cf. 366, 10. 635, 30. 722, 25. — parrochia = '*Pfarrei*' 104, 25. 199, 1. 232, 15. 251, 20. 261, 15. 270, 5 (cf. 208, 15 ?). 283, 1. 556, 10. 15. 783, 15; p. suburbana 783, 10; monachus parrochiam non teneat 210, 20; cf. 104, 25. 215, 1.
- parrochialis, e: p. ius 783, 25; p. mos 783, 20; p. presbyter 233, 20.
- parrochianus, parrochianus: p. presbyter 232, 35. 277, 1. 305, 25. — parrochiani 783, 10. 20.
- parroechia v. parrochia.
- parroechianus v. parrochianus.
- pars: p. abbatis 846, 10; p. altaris 278, 25; p. pecuniae aeclesiastice 7, 10; p. quarta decimarum, oblationum 633, 5. 10; cf. 200, 10. 209, 10. 214, 35. — partes marinae 824, 10; p. occiduae 733, 1; p. transmarinae 481, 10. — pars ecclesiae = *ecclesia* 257, 1. — partes = '*Partei*' 170, 20.
- particeps in convictu 626, 30.
- particula altaris 771, 20.
- partiri: p. mancipia 838, 35; p. onera episcopi 212, 5; p. onera regiminis 454, 15.
- parvipendere societatem etc. 447, 30.
- parvulus 170, 25. 175, 35. 614, 15.
- pascere: p. pauperes 402, 20; p. subditas 442, 20.
- Pascha 173—176. 198, 25. 269, 20. 270, 1. 634, 10. 690, 10. 710, 10. 833, 10. 838, 5.
- Paschalis, e: P. festivitas 85, 20; P. sollemnitas 299, 25.
- pascua 681, 25.
- passio 170, 20.
- pastio: p. cibi et verbi 710, 35; p. gemina 448, 1. 20.
- pastor 190, 15. 20. 236, 25—35. 330, 5. 348, 25. 404, 10. 618, 30. 627, 20. 649, 5. 711, 20. 779, 25; p. animarum 336, 20; p. ecclesiae 198, 1. 255, 1. 624, 25. 667, 20. 674, 10. 677, 10. 679, 20. 765, 30. 35; p. ecclesiasticus 199, 35; p. populi 597, 5. 709, 5; p. proprius 809, 15.
- pastoralis, e: p. auctoritas 628, 30. 684, 5; p. baculus 820, 15; p. cura 57, 10. 25. 198, 20. 585, 20; p. liber 255, 1. 259, 25. 287, 5. 567, 1; p. magisterium 338, 25. 618, 25. 619, 25. 621, 10. 637, 20. 709, 15; p. mos 198, 30; p. negligentia 689, 10; p. officium 354, 30; p. regimen 200, 20. 379, 1. 689, 30; p. sollicitudo 639, 1.
- pastus 595, 1.
- patena 771, 20; p. aurea ex lapidibus pretiosis ornata 479, 35.
- pater 192, 30. 251, 30. 262, 1. 273, 10. 293, 20. 749, 20; p. (ducis) 94, 15; p. (imperatoris) 675, 1. 793, 30. 807, 10. 837, 10. 851, 10. — pater spiritalis 175, 35. — pater = *abbas*: p. spiritalis 636, 10. 711, 1. — pater = *episcopus*: p. reverendus 779, 30; patres episcopi 62, 15; p. priores 60, 10. — pater = *papa* 141, 10. 241, 25; p. beatissimus 535, 5; p. excellentissimus 38, 20; p. piissimus 811, 1; p. sanctissimus 65, 15. 535, 5; p. sanctus 535, 35; p. spiritalis 811, 1. — pater, patres = *praelatus, praelati ecclesiarum* 160, 15. 201, 20. 254, 5. 674, 10. 677, 5 (?); p. beatissimi 769, 20; p. piissimi 770, 25; p. sancti 51, 15. 159, 30. 160, 1; p. sanctissimi 82, 15. 165, 20. 25; p. venerabiles 143, 1. 180, 10. 254, 10. — patres = *scriptores, leges ecclesiastici* 104, 25. 112, 5. 141, 15. 190, 1. 191, 30. 224, 5. 243, 25. 255, 5. 15. 263, 5. 274, 20. 283, 20. 290, 5. 15. 298, 15. 394, 20. 416, 15. 441, 25. 451, 5. 15. 554, 15. 556, 30. 568, 1. 10. 573, 5. 578, 5. 586, 10. 587, 15. 591, 5. 736, 35. 781, 35; p. antiqui 7, 1. 252, 30; p. catholici 137, 25. 147, 25. 242, 30. 521, 30. 529, 35. 780, 1; p. ecclesiastici 773, 5; p. orthodoxi 161, 25. 778, 35. 780, 20; p. priores 56, 20. 105, 1. 201, 5. 237, 1. 797, 35. 40; p. probabiles 82, 5; p. sacri 200, 30; p. sancti 13, 5. 17, 10. 28, 1. 40, 5. 10. 25. 43, 20. 82, 25 (?). 83, 15. 87, 25. 88, 5. 89, 5. 15. 20. 90, 35. 111, 30. 114, 30. 140, 25. 143, 25. 35. 40. 144, 1. 145, 1. 151, 5. 30. 155, 5. 156, 10. 25. 159, 1. 5. 181, 10. 25. 182, 10. 20. 204, 20. 221, 15. 20. 222, 1. 15. 236, 20. 242, 25. 249, 30. 251, 25. 255, 15. 259, 25. 262, 25. 287, 5. 312, 25. 30. 313, 5. 30. 394, 25. 398, 1. 15. 399, 20. 400, 20. 405, 5. 410, 15. 418, 20. 419, 1. 421, 1. 422, 30. 441, 30. 442, 10. 15. 444, 15. 445, 30. 455, 20. 458, 25. 30. 461, 15. 481, 15. 25. 482, 30. 483, 1. 20. 40. 484, 25. 489, 20. 497, 20. 506, 15. 521, 30. 522, 5. 526, 40. 533, 5. 534, 15. 535, 35. 536, 1. 551, 1. 586, 5. 594, 15. 609, 15. 610, 35. 614, 30. 622, 1. 626, 5. 632, 5. 35. 635, 5. 637, 20. 639, 10. 656, 5. 739, 5. 746, 15. 759, 5. 15. 766, 5. 10. 778, 30. 801, 35. 808, 1. 842, 15. 851, 25. 852, 1; p. sanctissimi

91, 10(?). 162, 35(?). 479, 30; p. venerabiles 111, 30.
 paternitas 627, 25. — paternitas = *abbas* 636, 15. — paternitas = *archiepiscopus* 458, 25; p. veneranda 458, 20. — paternitas = *papa* 39, 1. 242, 5. 244, 1. 523, 1. 534, 20; p. sancta 535, 5; p. sanctissima 535, 35. 40. p. venerabilis 535, 5.
 paternus, a, um: p. admonitio 678, 25; p. constitutio 243, 5; p. disciplina 749, 40; p. hereditas 723, 20; p. ius 262, 1. 604, 20; p. mos 675, 1. 20; p. regnum 683, 35. 811, 5.
 patibulum 477, 30.
 patientia 448, 15.
 patrator: p. malorum diversorum 669, 10; p. pollutionum 634, 15. 669, 15; p. vitii 635, 5.
 patria 62, 10. 795, 1. 836, 25. 855, 15.
 patriarcha 90, 35. 160, 10. 549, 5. 585, 15. 586, 30. 587, 5. 15. 588, 10. 589, 15. 25; p. beatissimus 476, 30.
 patriarchium 40, 35. 42, 15. 84, 25. 85, 5. 86, 25. 204, 1. 820, 1; p. Lateranense 37, 25.
 patriciatus 827, 1. 15.
 patricius 158, 1. 841, 1; p. gloriosus 476, 30; p. maximus 476, 5; p. Romanorum 122, 30.
 patrimonium 397, 25; p. proprium 103, 10; p. quadripartitum ex redditibus 591, 5.
 patrinus 252, 25.
 patrocina sanctorum 3, 10.
 patronus 39, 20. 25. 648, 30. 35.
 pauper: p. clericus 369, 1. 5; p. famelicus 109, 5. 10; p. sacerdos 576, 15. — pauperes 58, 10. 25. 103, 5. 171, 1. 200, 5. 209, 10. 214, 1. 35. 234, 15. 252, 20. 255, 20. 262, 1. 10. 275, 20. 276, 1. 10. 282, 25. 30. 287, 20. 288, 1. 292, 20. 296, 5. 25. 298, 1. 302, 10. 305, 20. 365, 15. 20. 382, 10. 398, 5. 15. 402, 20. 25. 416. 427, 1-10. 420, 5. 455, 20. 30. 460, 30. 35. 591, 5. 595, 15. 633, 10. 644, 5. 645, 10. 20. 35. 646, 10. 15. 647, 10. 651, 35. 652, 10. 653, 25. 672, 5. 682, 5. 707, 10. 709, 35. 719, 5. 759, 35. 761, 15. 800, 1. — pauperiores 574, 20.
 paupereula 456, 1.
 paupertas 7, 15. 278, 5. 292, 25. 556, 25. 644, 5. 646, 15. 672, 5; p. loci 198, 10.
 pax 49, 10. 207, 20. 232, 20. 251, 30. 252, 1. 261, 20. 262, 1. 271, 1. 277, 30. 290, 30. 295, 10. 297, 30. 302, 5. 478, 5. 25. 30. 522, 20. 523, 10. 524, 25. 30. 530. 532, 10. 627, 15. 651, 30. 35. 656, 10. 20. 674, 15. 678, 10. 799, 20. 855, 10; p. caritatis 521, 5; p. catholica 143, 1. 164, 30; p. Christiana 800, 5; p. ecclesiae 271, 1. 5. 484, 20. 527, 10. 686, 10; p. ecclesiastica 531, 35; p. fraterna 418, 10. — pax = *osculum pacis* 52, 20. 171, 5. 208, 35. 271, 15. 304, 30; p. sancta 52, 20; *osculum pacis* 52, 20. 248, 15.

peccare 198, 35. 201, 15. 279, 30. 280, 30. 281, 1. 284, 20. 30. 451, 25. 645, 1. 702, 15; p. inpune 280, 35. 282, 25; p. contra naturam 634, 20. 669, 20; p. publice 278, 20. — peccatum, peccata 3, 10. 40, 1. 52, 1. 5. 60, 10. 66, 10. 67, 15. 209, 20. 255, 15. 269, 1. 279, 20. 25. 280, 1. 5. 20. 281, 5. 282, 25. 30. 283, 1. 285, 25. 289, 20. 306, 1. 402, 10. 413, 5. 449, 5. 452, 15. 455, 15. 557, 30. 574, 1. 575, 5. 617, 1. 618, 30. 633, 15. 30. 634, 20. 635, 5. 640, 15-25. 702, 10. 30. 709, 30. 710, 1. 730, 15. 781, 25. 786, 1. 787, 5. 10. 795, 20. 40. 796, 25. 797, 1. 800, 1. 20. 801, 30. 803, 25. 817, 1; p. criminale 450, 30. p. maius 289, 5; p. usque ad mortem 201, 15; p. originale 162, 20; p. regis 653, 1.
 peccator 802, 1; p. episcopus 62, 20. 25. 63, 1. 5.
 peccatum v. peccare.
 pectus 506, 25.
 peculiare: peculiaris aliquid colligere 212, 30; peculiaris sibi colligere, usurpare 212, 10.
 peculium 67, 25. 681, 25.
 pecunia 168, 10. 190, 10. 201, 15. 277, 20. 288, 15. 476, 15. 632, 30. 757, 15. 827, 25; p. aeclesiastica 7, 10; cf. 7, 15; p. fraudata ecclesiarum 3, 5; p. praestita in precario, propria 7, 15.
 pecus, pecoris 447, 25. 634, 15. 669, 15. 741, 20. 791, 5.
 pecus, pecudis 741, 5.
 pedules 820, 15.
 pelex 671, 1.
 pellere ab ecclesia 18, 5.
 pellicia 833, 1.
 pellis morticina 187, 5.
 penitentia v. paenitentia.
 penitentialis v. paenitentialis.
 penitere v. paenitere.
 penitudo = *paenitentia* 221, 35.
 pensare 166, 20. 30.
 pensio 690, 10.
 Pentecoste 53, 1. 173-176. 198, 25. 270, 1. 634, 10. 833, 10.
 penuria 7, 15. 645, 35. 646, 15. 693, 1. 856, 15; p. rerum necessarium 251, 15.
 peragere: p. curas saeculares 557, 5; p. exteriora 594, 25; p. ieiunium triduanum 667, 20. 25; p. iudicium 100, 10. 652, 1; p. legationem 597, 15; p. ministerium 278, 30. 707, 5; p. obsequium matutinum 408, 25; p. officia ecclesiastica 290, 20; p. officium 400, 15. 408, 5. 649, 1; p. operationes etc. 580, 1; p. orationem 575, 5; p. servitium Dei 277, 30. 35. 680, 10; p. sollemnia missarum 289, 5; p. tempora paenitentiae 640, 30; p. vigiliam 785, 1. 5.
 peragrarare: p. nundinas 282, 20; p. parrochiam 276, 20. 25. 305, 25. 632, 35; p. Romam etc. 282, 20. 306, 10. 15.

percellere censura canonica 641, 5.
 perceptio: p. cibi, potionum, potus 280, 20. 25. 634, 1. — perceptio communionis sanctae 366, 5; p. corporis et sanguinis dominici, Iesu Christi 283, 5. 304, 5. 641, 20. 672, 20. 25. 677, 1; p. eucharistiae 283, 15; p. sacramentorum 301, 1.
 percipere: p. licentiam agendi 522, 40. — percipere donum sancti Spiritus 648, 30. 35; p. reconciliationem 649, 1; p. sacramentum 283, 10. 15.
 perdere 839, 20; p. iustitiam 842, 10. 15; p. monasterium 851, 20; p. negotium 166, 30; p. potestatem (archiepiscopi) 792, 20; p. vitam 209, 20.
 perditio 689, 35.
 perducere: p. ad ecclesiam 809, 10. 15; p. ad aures imperiales 718, 15; p. cellam ad rectitudinem normae regularis 783, 5.
 perdurare in ecclesiis 362, 1.
 peregrinus, a, um: p. clericus 363, 1; p. hospes 214, 1. — peregrinus, peregrini 53, 10. 200, 15. 287, 20. 362, 20. 416, 20. — peregrina 369, 10.
 perfectio 679, 35; p. considerationis 680, 5.
 perferre legationem 534, 10.
 perficere: p. consecrationem 506, 35; p. ministerium episcopale 706, 5; p. ministerium sacerdotale 714, 10.
 pergere 284, 10. 30. 601, 10. 836, 30. 837, 5. 855, 30; p. in exercitum 3, 5; p. ad forum 276, 10; p. ad, in hostem 3, 5. 588, 1; p. ad limina apostolorum 810, 25; p. ad parrochiam aliam 635, 30; p. in servitium (imperatoris) 257, 20.
 periclitari 635, 5. 714, 15; p. morte 634, 10.
 periclitatio regni 647, 10.
 periculum: p. regis 653, 1; p. sacerdotis 618, 25; p. animae 677, 15; p. flagitii 191, 30; p. gradus 641, 20. 30. 713, 15; p. honoris 191, 25; p. mortis 173, 30; p. perditionis 689, 35; p. periurii 277, 20.
 periurare, periurari 203, 30. 204, 5. 291, 5. 10.
 periurari v. periurare.
 periurium 35, 1. 84, 15. 198, 30. 257, 20. 25. 258, 1. 262, 20. 277, 20. 291, 5.
 periurus 272, 15. 291, 10.
 perlegere 460, 1. 534, 20; p. collectiones de libris patrum sanctorum 533, 5; p. institutionem 403, 25. 459, 1; p. lectiones scripturarum divinarum 446, 1; p. libellum 161, 10. 15; p. libros 770, 5; p. orationem 42, 40; p. privilegia 689, 20; p. sententiam 849, 25; p. sententias patrum sanctorum 444, 15; p. synodum 481, 30.
 permanere: p. in claustrum 264, 5. 10; p. in clericatu 298, 20; p. in gradu suo 299, 10; p. in proposito religionis etc. 689, 10; p. in tonsura 299, 1. 5.

- permissio: p. abbatis 264, 5; p. (apostolici) 533, 10.
 permissum *v.* permittere.
 permittere 837, 25. — permissum episcopi 194, 1.
 perpetrare 227, 5; p. indecens *etc.* 411, 5; p. scelus 723, 1.
 perpetuus, a, um: p. Augustus 826, 5; p. mors 857, 5.
 perquirere 285, 20. 460, 30. 595, 25. 839, 35; p. codicillos erroneos 633, 20; p. presbiteros 212, 1; p. sacerdotes *etc.* 675, 5. 10.
 perscrutari 82, 5. 849, 1; p. parrochiam 288, 5; p. presbiteros 212, 1; p. rationem 837, 10. 15. 848, 25.
 persecutio 7, 10. 799, 25. 824, 30; p. inimicorum 836, 25.
 persecutor 795, 15. 802, 15.
 persequere *v.* persequi.
 persequi, persequere 103, 10. 477, 20. 795, 15. 796, 35. 797, 20. 801, 35.
 perseverare 275, 30; p. in gradibus ecclesiasticis 299, 5. 10; p. in proposito 193, 25. 402, 15.
 persolvere: p. laudes Deo 408, 15. 20. 409, 25; p. officia 856, 25; p. officium caeleste 408, 25. 30; p. officium divinum 408, 1. 815, 1. 5.
 persona 94, 5. 260, 1. 278, 1. 280, 10. 15. 289, 5. 291, 1. 10. 298, 20. 299, 1. 306, 1. 400, 25. 411, 20. 25. 412, 10. 450, 15. 20. 455, 1. 832, 1; p. honorabilior 500, 10; p. indigna 291, 5; p. infamata reatu 580, 10; p. maior 210, 5; p. nobilis 399, 20; p. religiosa 194, 5; p. suspecta 580, 10; p. vilis 291, 5. 399, 20; p. episcopi 619, 25; p. imperialis 705, 15; *cf.* 667, 25. 668, 15; p. pontificalis 705, 15; p. regalis 610, 30. 611, 1. 723, 10. 15; p. regis 714, 25; p. sacerdotalis 610, 30. 611, 1. 706, 30. 723, 10. 15; p. sacerdotis 618, 25.
 personaliter constituere 415, 5.
 perspicere firmationes 689, 20. 25.
 persuasio 275, 25. 769, 30.
 pertica 693, 10. 20; p. dimidia 693, 15.
 pertinacia *v.* pertinatia.
 pertinatia, pertinacia 450, 30. 849, 25; p. inrevocabilis 533, 15; p. Romana 533, 20.
 pertinentia 789, 10. 15. 790, 1—10. 791, 5.
 pertinere: pertinentes 252, 5. 10. — pertinentia 836, 15. 848, 20. 849, 35.
 pertractare 196, 20. 234, 10. 289, 5; p. capitula 22, 5; p. de profectu communi *etc.* 404, 1.
 pertrahere ad regimen animarum 637, 10.
 perturbare 484, 20.
 perturbatio 722, 5. 800, 1.
 perunguere altaria chrismate, oleo 736, 35. 40. 738, 15. 20.
 pervenire: p. ad gradus ecclesiasticos 299, 5. 10; p. ad notitiam regis 652, 1; p. in officio episcopali 706, 40; p. ad placitum 838, 1.
 perversa consuetudo 645, 1.
 perversio iustitiae 655, 10.
 perversitas 454, 20. 625, 25; p. procerum 723, 20.
 pes 477, 30. 807, 15. 812, 5; pedes pauperum lavandi a clericis 417, 1.
 pestilentia 669, 10.
 pestis symoniaca 617, 15.
 petere 824, 20; p. licentiam 533, 10; p. pallium 812, 30.
 peticio *v.* petitio.
 petitio, peticio 262, 5. 587, 10; p. abbatis 859, 20; p. humilis 166, 1; p. iusta 837, 20; p. sanctissima 820, 15.
 petra 169, 5.
 phiala 833, 1.
 phisicus = *physicus* 293, 10.
 piaculum 66, 25. 84, 5.
 pictoria ars 537, 20.
 pictura 479, 15. 526, 15. 537, 10. 538, 15; picturae historiarum 487, 25.
 pietas 526, 5. 610, 1. 651, 30. 655, 5. 10. 855, 10. 856, 1. 5. — pietas = *imperator, rex* 161, 10. 260, 20. 481, 5. 483, 25. 594, 5. 668, 30. 673, 1. 674, 1. 15. 30. 675, 5. 10. 25. 676, 15. 677, 5. 678, 5. — pietas = *papa* 38, 10. 39, 1. 25.
 pigmentum 833, 1.
 pignus 646, 10. — pignora sanctorum 820, 10.
 pincerna (regis) 836, 30.
 pingere imaginem 525, 45. 526. 532, 25.
 piscaria 67, 20.
 piscatio 790, 5. 791, 1.
 piscatorium rete 692, 5.
 piscis 447, 20; p. crassus 692, 10.
 pistoria ars 416, 5.
 pistrinum fratrum 416, 5.
 pius, a, um: p. locus 574, 15. 576, 20. 577, 5. 20. 578, 5. — pius Augustus 689, 20; p. princeps 632, 15; p. sacerdos ecclesiae 286, 15. — piissimus, a, um: p. capitulum 258, 1; p. devotio 675, 15; p. gubernatio 706, 15; p. misericordia 258, 1; p. studium 471, 5. 675, 20; p. voluntas 254, 15. — piissimus Augustus 37, 25. 40, 35. 42, 15. 783, 5. 836, 15. 850, 25. 851, 1; p. Caesar 254, 5. 729, 35. 783, 5; p. domnus 249, 1; p. filius (imperatoris) 681, 10. 15; p. imperator 286, 10. 290, 25. 584, 30. 587, 1. 25. 612, 40. 784, 10. 791, 10. 843, 1. 851, 10; p. papa 812, 20; p. pater 770, 25. 811, 1; p. princeps 292, 25. 293, 35. 313, 5. 25. 608, 5. 645, 20. 681, 20. 684, 20. 686, 1; p. rex 60, 10. 61, 5. 143, 5. 165, 15. 166, 1. 15. 221, 10. 20.
 placare animum imperatoris 807, 20. 25.
 placitare 232, 20.
 placitum 168, 1. 256, 30. 257, 10. 270, 15. 291, 10. 292, 1. 296, 10—20. 643, 40. 722, 5. 838, 5. 10. 839. 842, 10; p. episcopi 576, 10; p. publicum 231, 30. 253, 1. 262, 15. 292, 35. 296, 25. 671, 10; p. saeculare 253, 1. 256, 15. 264, 1. 20. 271, 5. 291, 30. 302, 20. — placitum = *conventus*: p. cum episcopis *etc.* 838, 1. 5; p. cum fidelibus 667, 25. p. generale 599, 15. 20. 667, 25; p. publicum 807, 25. — placitum: extra constitutum sibi placitum moras facere 411, 5.
 plantare cruciculas 35, 10. 15.
 platea 12, 15. 13, 5. 16, 1. 31, 5. 411, 5. 418, 15.
 platessa 692, 10.
 plebeus gradus 46, 15.
 plebs 29, 1. 86, 5. 212, 1. 275, 1. 530, 25. 531, 20; p. beata 525, 10; p. Christi, Christiana 51, 30. 52, 1. 196, 20. 259, 20. 25. 260, 20. 556, 25. 558, 40. 628, 20. 654, 10; p. sancta 522, 1. — plebs = *plebs ecclesiastica, 'Gemeinde'* 47, 20. 35. 49, 15. 57, 10. 105, 1. 279, 1. 578, 1. 627, 10. 790, 5. 791, 1. 809, 15; p. baptismalis 570, 15. 571, 1; p. episcopi 201, 5. 274, 30. 569, 5. 570, 1. 574, 15. 669, 5; p. pagi 829, 25; p. parrochiae 612, 35; p. sancta 51, 20; p. subdita 275, 10; p. subiecta 574, 15. 581, 5. 669, 5; presbyter plebis 642, 35. 643, 1; sacerdos p. 192, 5; *cf.* 200, 20. 25. 576, 1. — plebs = *sedes episcopi metropolitano subiecta* 585, 20. 589, 15—25.
 plectere: p. iudicio episcopali 410, 1; p. patratore pollutionum 634, 15. 20.
 plena vestitura 842, 30. 35.
 plenaria synodus 141, 10. 783, 40. 849, 20.
 plenitudo consacerdotum 680, 5.
 plumbum 282, 5.
 poculum 402, 1. 447, 10; p. amatorium 669, 30.
 poena, paena 94, 1. 192, 35. 270, 15. 271, 1. 296, 10. 532, 25. 842, 15; p. correptionis canonicae 637, 30; p. sempiterna 199, 10.
 poenaliter occubare 643, 25.
 poenitentia *v.* paenitentia.
 poenitere *v.* paenitere.
 polliceri 686, 5; p. propositum virginitatis 193, 25.
 pollicitacio 85, 20.
 pollui: p. caede hominis 818, 30; p. concubitu 251, 30; p. crimine incestus 299, 30.
 pollutio 634, 15. 669, 15.
 poma arborum 741, 20.
 pomifera 681, 20.
 pompa 263, 5; p. diaboli, satanae 289, 1. 506, 25. 616, 1. 30. 617, 1; p. saecularis 420, 25; p. vana 442, 10.
 pompatus (pompaticus?) habitus 47, 25.
 pompatice 408, 1. 411, 1. 420, 15.
 ponderare sententiis 105, 5.
 pondus, pondera 252, 10. 301, 10. 304, 15. 402, 35. 463, 15; p. aequale 296, 5; p. aequum 166, 20. 403, 1; p. dolosum

- 645, 5; p. inaequale 671, 15. 20; p. iniustum 264, 25. 671, 15. 20; p. iustum 292, 25. 296, 5; p. publicum 402, 35. — pondus regiminis 653, 15.
- ponere: p. castra 836, 30; p. incensum imaginibus 494, 15; p. libellum super corpus Petri 204, 5; p. libellum super mysteria 204, 1. — ponere = *instituere*: p. episcopum 829, 20.
- pons 693, 10. 15. 20 (?).
- pontifex = *episcopus* 61, 1. 5. 20. 62, 1. 5. 15. 193, 30. 211, 15. 299, 20. 624, 35. 626, 25. 629, 30. 637, 25. 30. 638, 25. 30. 648, 30. 35. 708, 35. 709, 30. 777, 1. 784, 15. 25. 785, 5. 20. 35. 786. 818, 30. 848, 15. 851, 5. 852, 15. 857, 10; p. ieiunus 634, 5. 10; p. modernus 626, 5; p. sanctissimus 624, 30. — pontifex = *archiepiscopus* 232. 233, 1. — pontifex = *papa* 67, 30. 68, 5. 30. 86, 25. 88, 10. 15. 91, 20. 171, 15. 522, 10. 555, 5. 563, 10. 827, 15; p. apostolicus 38, 20. 25. 39, 1; p. beatissimus 82, 5. 10. 89, 10. 159, 35. 525, 25; p. ecclesiae Romanae 167, 10. 227, 1; *cf.* 527, 1; p. reverendus 522, 30; p. Romanorum 832, 1; p. Romanus 47, 15. 48, 1; p. sanctissimus 82, 5. 10. 91, 5. 92. 522, 30. 525, 25. 709, 5—15; p. sanctus 92, 20; p. sedis apostolicae 49, 5. 159, 35; *cf.* 524, 10; p. sedis primae 122, 20; p. summus 80, 1. 82, 10. 141, 10. 534, 5; p. universalis 575, 10. — pontifex = *patriarcha* 589, 5.
- pontificalis, e: p. auctoritas 481, 25. 804, 25; p. electio 86, 25; p. honor 88, 5; p. ministerium 703, 5; p. officium 702, 25. 796, 15. 810, 15; p. persona 705, 15; p. preceptum 67, 30.
- pontificatus 84, 10. 584, 30. 718, 15.
- popularis, e: p. adulatio 409, 30; p. leges 99, 25; p. titulus 105, 1; p. usus 103, 10.
- populus 3, 20. 20, 1. 34, 15. 35, 5. 38, 15. 39, 40. 40, 20. 25. 43, 10. 15. 46, 15. 47, 48, 1. 81, 20. 84, 20. 86, 25. 166, 35. 155, 20. 198, 15—25. 199, 5. 20. 30. 200, 5. 10. 25. 201, 5. 208, 25. 209, 10. 210, 1. 211, 25. 250, 25. 251, 20. 252, 1. 20. 257, 35. 274, 25. 278, 5. 281, 5. 290, 35. 296, 1. 297, 5. 30. 408, 15. 409, 30. 414, 5. 471, 15. 477, 25. 478, 5. 15. 481, 20. 506, 20. 523, 1. 25. 527, 10. 530, 25. 532, 15. 534, 30. 556, 25. 557, 25. 568, 5. 569, 1. 572, 1. 582, 1. 586, 30. 35. 587, 20. 589, 5. 597, 5. 601, 1. 608, 35. 611, 5. 612, 30. 613, 1. 5. 628, 20. 639, 20. 641, 15. 651, 35. 652, 5. 668, 10. 30. 669, 10. 678, 5. 20. 680, 5. 706, 10. 709, 5. 711, 40. 723, 10. 743, 1. 750, 5—15. 784, 20. 807, 5. 15. 826, 15. 827, 5. 10. 25. 842, 5. 847, 25; p. Christi 588, 25; p. Christianus 2, 20. 7, 10. 34, 5. 35, 10. 51, 30. 56, 20. 161, 10. 207, 20. 208, 1. 10. 210, 20. 251, 30. 259, 10. 15. 261, 20. 271, 15. 20. 557, 30. 40. 714, 25. 785, 20. 35. 786, 1. 15. 20. 828, 5; p. commissus (imperator) 248, 25; p. Dei 3, 25. 4, 1. 277, 30. 654, 5. 10. 677, 20; p. ecclesiae 201, 10; p. fidelis 234, 10. 292, 10; p. Francorum et Gallorum 39, 10; p. plebis 578, 1; p. subiectus 195, 5. 476, 1. 608, 20. 612, 35. 651, 30. 680, 10. 767, 5.
- porcus 791, 5.
- porrus: de porris ulnae viginti 691, 10.
- porrigere 646, 5; p. corpus et sanguinem Domini populis 639, 20; p. libellum synodo 702, 5; p. capitula 668, 20.
- porta 398, 25. 418, 5. 446, 15; p. abbatae 856, 35; p. australis 783, 15; p. canonicorum 417, 20. 418, 1; p. monasterii 285, 15. 455, 1. 25. 842, 35.
- portare: p. arma 197, 10. 199, 20. 213, 30. 266, 1; p. armaturam 3, 5; p. patrocinia sanctorum 3, 10; p. vestimenta laicalia 197, 10.
- portaria 285, 20.
- portarius 212, 10. 418, 5. 10. 791, 1.
- portio: p. decimae 234, 15; p. hereditatis 96, 5.
- possessio 67, 20. 25. 68, 5. 30. 252, 30. 253, 5. 271, 5. 296, 20. 744, 30. 35. 832, 1. 856, 15; p. ecclesiae 400, 1—10; p. integra 7, 15; p. rustica, urbana 67, 20.
- possessor momentaneus 648, 20.
- possibilitas 109, 5. 256, 15. 297, 30. 399, 10. 416, 15. 447, 20. 460, 25. 462, 10.
- possidere 681, 25; p. ecclesias immunes 856, 20; p. immunitatem aeternam 857, 15; p. monasterium 838, 20. 842, 30. 852, 15; p. proprium temporale 832, 1; p. redibitiones *etc.* 856, 15; p. res 61, 10.
- posteritas 101, 10.
- postulare 522, 40. 575, 10. 817, 20. 825, 5. — *postulare* = *eligere*: p. episcopum 569, 1. 5. 572, 1.
- postulatio 61, 15.
- potare 289, 15. 301, 1.
- potatio 413, 25.
- potens: p. homo 68, 30; p. ad biduana ieiunia facienda 109, 1. — *potentes* 58, 5. 200, 1. 252, 20. 282, 25. 472, 5. 709, 35. 795, 1. 800, 5. 812, 10; minus *potentes* 262, 10. — *potentiores* 292, 25. — *potentissimus* abbas 811, 10.
- potentia 855, 10; p. divina 448, 25; p. (episcopi) 276, 30; p. imperialis 483, 20; p. saecularis 292, 5.
- potestas 62, 5. 95, 1. 5. 358, 35. 369, 5. 415, 1. 454, 15. 483, 10. 654, 10. 793, 10. 800, 1. 815, 10. 827, 5—15. 856, 35; p. (archiepiscopi) 792, 20; p. dominorum 299, 5; p. episcopi, episcoporum 57, 10. 15. 105, 1. 256, 25. 20. 262, 15. 298, 1. 302, 10. 568, 15. 719, 10; *cf.* 233, 1; p. imperialis 617, 25. 675, 25. 684, 20. 723, 20; *cf.* 478, 30. 675, 15. 676, 30; p. iudiciaria 834, 1; p. laica 830, 1; p. parentum 299, 1; p. potentiorum 292, 25; p. regalis 252, 20. 636, 1. 659, 30; p. regia 659, 40. 660, 15; p. sacerdotalis 673, 5; p. terrena 643, 30.
- potestiva praesumptio 279, 10.
- potio 280, 25.
- potus 214, 25. 255, 25. 280, 20. 284, 20. 400, 401, 1. 402, 5. 15. 35. 446, 20. 30. 447, 15. 460, 1. 463, 15. 634, 1. 688, 35; p. confectus ex diversis materiis 401, 15; p. quadragesimalis 208, 15. 20.
- prae-, pre-.**
- praebenda famulorum servientium 690, 5.
- praebere: p. ducatum religionis sanctae 442, 5; p. sacramentum 84, 10. 20. 85, 15. 20; p. victum *etc.* 290, 10.
- praecellentissimus Augustus 608, 35.
- praeceptio 813, 5, 20; p. apostolatus 38, 10. 41, 1; p. dominica 645, 30; p. imperatoris 808, 20.
- praeceptum *v.* praecipere.
- predecessor 56, 30. 57, 15. 113, 10.
- praecipere, precipere 7, 5. 20. 38, 5. 41, 1. 42, 25. 47, 30. 57, 1. 58, 10. 85, 1. 143, 5. 15. 168, 1. 196, 25. 200, 30. 267, 1. 15. 269, 20. 270, 15. 271, 5. 272, 1. 15. 25. 274, 35. 278, 30. 279, 5. 290, 5. 300, 5. 481, 15. 482, 1. 533, 5. 595, 10. 601, 10. 631, 25. 674, 15. 710, 5. 713, 10. 789, 5. 812, 15. 25. 813, 15. 820, 25. 829, 10. 836, 35. 837. 839, 5. 35. 848, 5. 849. 851, 15. 856, 10. — *praeceptum* = *mandatum, iussio* 249, 25. 394, 30. 35. 459, 10. 660, 20. 25. 838, 10; p. admonitionis 19, 10. 21, 5. 31, 1; p. apostolicum 19, 10. 21, 1. 31, 1; p. canonum 39, 30; p. Dei 817, 5; p. divinum 558, 1. 20. 613, 40. 625, 35. 641, 35. 645, 5. 30. 659, 40. 661, 25. 730, 15. 741, 25. 745, 5; p. Domini 411, 10. 450, 10; p. dominicum 644, 5; p. (imperatoris) 481, 1; p. patrum sanctorum 159, 5; p. regis 209, 15; p. sacrum 131, 1; p. sancti Petri 47, 10; p. sanctum 645, 1; p. synodi 47, 30. — *praeceptum* = *instrumentum, carta* 689, 25. 30. 814, 30. 815, 5. 10. 820, 5. 10. 837, 10. 843, 10. 845. 846, 1. 5. 851. 852, 15; p. de electione (abbatis) 851, 10; p. emunitatis 844, 20. 845; p. pontificale 67, 30; p. regale 838, 15. 851, 5; p. regis 844, 5.
- praedecessor, predecessor 19, 15. 89. 90, 15. 20. 91, 5. 92. 203, 15. 35. 523, 5. 681, 15. 689, 25. 30. 828, 1. 841, 20. 855, 25. 856, 10; p. sanctissimus 91, 20; p. sanctus 680, 1.
- praedestinatio, predinatio 40, 15. 706, 35.
- praedicare 40, 20. 43, 20. 175, 1. 198, 35. 208, 25. 222, 1. 249, 35. 251, 20. 255, 10. 274, 20. 281, 5. 287, 25. 298, 15. 482, 1. 524, 25. 550, 40. 558, 35. 588, 25. 613, 5. 40. 620, 5. 621, 40. 711, 40; p. festa 195, 5; p. fidem 158, 20. 25. 160, 30. 169, 20; p. nativitatem temporalem ex virgine 479, 25; p. sobrietatem 276, 5; p. symbolum 479, 25; p. verbum Dei 268, 1; p. veritatem fidei orthodoxae 143, 5; p. sine consensu episcopi 201, 5; p. secundum proprietatem linguae 255, 15.

praedicatio, predicatio 190, 25. 194, 1. 199, 30. 249, 10. 251, 20. 274, 30. 276, 25. 296, 5. 298, 10. 403, 10. 471, 15. 472, 1. 5. 525, 35. 568, 5. 588, 25. 614, 1. 627, 10. 640, 10. 668, 35. 709, 25. 770, 30; p. evangelica 632, 30. 35; p. sacerdotalis 611, 10; p. sacerdotum 277, 20; p. sacra 287, 10; p. sacrilega 43, 20. 25; p. sancta 268, 1. 302, 30.

praedicator 276, 30. 525, 30. 613, 1. 40. 614, 1. 616, 40. 723, 10; p. sanctus 124, 25. 186, 20.

praedicere futura 669, 35.

predestinatio v. praedestinatio.

praedium, predium 67, 15. 20. 623, 25. 35. 824, 30. 855, 25; p. rusticum, urbanum 67, 25.

praesesse, preesse 62, 1. 284, 5; p. ecclesiae 702, 15; p. populo 199, 5; p. ptochiis 849, 20; v. praesens.

praefatio concilii 209, 1.

praefectus 7, 1; p. praetorio 841, 1.

praeferre se ignobilibus 446, 5.

praeficere: p. feminas sanctimonialibus 637, 5. 10; p. sibi abbatem 856, 30.

praefixus, a, um: p. altercatio 838, 1; p. ecclesia mater 843, 15. 844, 1; p. episcopus 838, 20. 842, 30; p. imperator 843, 1; p. monasterium 838, 25. 30; p. sedes 838, 30.

(praegnans), pregnans uxor 671, 5.

praecire relegiose 711, 5.

praecindicare 266, 1.

praecindicium 783, 20. 813, 30.

praelata, prelata 256, 25. 313, 35. 441, 30. 442, 447, 10. 20. 451, 1. 462, 20. 713, 15; p. monasterii 713, 20.

praelatio 636, 25. 637, 15. 685, 1; p. monasterii 684, 15.

praelatus 255, 5. 283, 20. 284, 5. 301, 5. 305, 5. 312, 30. 313, 10. 25. 345, 20. 394, 20. 398, 10. 15. 399, 5. 20. 400. 401, 20. 402. 403, 5. 15. 404, 5. 408, 30. 410, 5. 10. 411, 15. 413, 5. 414, 1. 25. 415, 1. 15. 416, 1. 20. 417, 1. 10. 20. 418, 5. 10. 20. 460. 462, 20. 591, 5. 624, 5. 625, 15. 25. 626. 627, 1. 628. 631. 636, 20. 645, 10. 672, 10. 713, 30. 750, 1. 831, 30; p. canonicorum 460, 15; p. congregationis 713, 35; p. ecclesiae 415, 1. 416, 15. 459, 5. 625, 30. 769, 25; p. ecclesiasticus 636, 1; p. inferior dignitate 410, 1.

praelegere formulam institutionis 459, 5.

praeliari certamen singulare 839, 25.

praemium, premium 58, 30. 168, 10. 209, 20. 262, 20. 302, 15. 567, 20.

praenomen 711, 1.

praenotare capitula 208, 25. 30. 481, 30.

praenuntiare acta diversa 58, 25.

praeparare: p. cibos 447, 30; p. domos ad receptacula pauperum 460, 30. 35; p. habitationes necessarias 446, 15; p. mensas cum dapibus 15, 15. 16, 1;

p. receptaculum 416, 15; p. se ad sacrificium sanctum 52, 25.

praeponere evangelia 38, 1. 41, 1. 42, 20. 80, 1.

praeposita 451, 25. 454, 10.

praepositus 212, 10. 256, 5. 263, 25. 272, 10. 15. 303, 25. 305, 5. 340, 30. 341, 10. 343, 15. 30. 344, 15. 352, 30. 398, 20. 415, 10. 15. 591, 10. 625, 25. 790, 10. 832, 1; p. ecclesiae 312, 25. 342, 10. 398, 30. 855, 5.

praerogativa: p. donorum spiritualium 415, 5; p. operum bonorum 446, 10.

presbit- v. presbyt-.

praesbyt- v. presbyt-.

praesedere v. praesidere.

praesens, praesens: p. cum suis auctoritatibus etc. affuit 839, 15; pleniter instructus p. adfuit 842, 20.

praesentare: p. concilio episcoporum 807, 25; p. imperatori 253, 15; p. locum archiepiscopi 80, 5; p. locum episcopi 80, 15. 81, 10; p. se 812, 25. — praesentari liminibus apostolorum Petri et Pauli 10, 5. 13, 10.

praesentia, presentia 849, 20; p. corporalis 809, 5; p. exhibita per legatos etc. 809, 10; p. civium subditorum 797, 30; p. ecclesiae 792, 35. 804, 20; p. episcopi 212, 25. 412, 1. 783, 5. 10; p. (imperatoris) 461, 30. 463, 5. 10. 533, 1. 25. 675, 10; p. (papae) 534, 25; p. regis 221, 10; p. sanctimonialium 451, 10; p. synodi 588, 5.

praesidere, praesedere, praesedere 37, 25. 40, 35. 42, 15. 67, 30. 80, 1. 89, 15. 20. 90, 20. 143, 5; p. ecclesiis 122, 25.

(praeses), praeses 58, 10.

praesidium ecclesiasticum 798, 25.

praestare, prestare: p. pecuniam in precario 7, 15; p. sacramentum 84, 10. 15. — per prestitum beneficii 232, 30.

praestigium 669, 30.

(praestolare), prestolare adventum 588, 1.

praesul, presul 111, 30. 119, 20. 122, 35. 131, 20. 143, 1. 203, 35. 204, 1. 471, 30. 591, 1. 684, 25. 709, 30. 792, 20. 797, 35. 799, 30. 820, 20. 860, 10; p. ecclesiae 161, 15. 856, 1; p. sanctissimus 82, 25. 89, 25; p. sedis apostolicae 624, 20; p. venerabilis 729, 30; p. venerandus 131, 20. 25. 180, 5.

praesumptio, presumptio 82, 1. 83, 10. 84, 25. 719, 10. 723, 5. 758, 15. 767, 5. 827, 30; p. auferendarum rerum ecclesiasticarum 766, 10. 15; p. illicita 750, 25; p. humana 641, 35. 642, 1. 646, 15; p. potestiva 279, 10; p. stulta 484, 1; p. temeraria 830, 5.

presumptio v. praesumptio.

praesumptiosa temeritas 484, 5.

praetextus 844, 1; p. itineris Romani etc. 282, 25; p. maleficii, medicinae 296, 15; p. orationis 282, 20.

praetium v. pretium.

praetorium 841, 1.

praevidentia 714, 15; p. episcoporum, presbyterorum 170, 10.

praevidere res ecclesiasticas 262, 15.

pragmatica sinodalis 815, 20.

prandere 418, 15.

prandium 367, 20.

prasinovultis 480, 5.

pratellum 646, 10.

pratum 681, 20. 682, 5.

pravitas heretica 616, 5.

pravius testis 278, 5.

pre- v. prae-.

precaria 256, 35. 257, 5. 10. 293, 25. 305, 10. 692, 5. 844, 5. 15. 845, 1. 10. 15.

precarium 7, 15. 693, 1; sub precario et censu 7, 10.

preces 3, 15. 196, 15. 213, 25. 281, 20. 587, 5. 627, 15. 684, 20. 810, 20. 817, 20; p. cernuae 669, 10; p. pro dilatione rei publicae etc. 67, 5. 10.

pretium v. pretium.

premere pauperes 200, 5.

presbiter v. presbyter.

presbyter, presbiter, praesbyter, praesbiter 2, 15. 4, 15. 7, 1. 10. 11, 35. 12, 5. 10. 13, 1. 18. 31, 5. 32, 5-15. 49, 1. 52, 1. 53, 5. 57, 20. 81, 10. 15. 85, 35. 86, 1. 5. 88, 1. 109, 1. 131, 1. 167, 5. 30. 168, 15. 170, 10. 199, 1. 201, 10. 20. 207, 25. 209, 1. 210, 1. 15. 211, 35. 212, 20. 25. 213. 214, 20. 20. 215, 5. 10. 221, 5. 25. 232, 5. 233, 25. 250, 20. 251, 1. 5. 20. 252, 25. 254, 20. 255, 15. 30. 35. 268, 5-15. 271, 10. 25. 272, 20. 278, 25. 282, 20. 285, 5. 289, 5-15. 290, 20. 295, 1. 5. 296, 15. 297, 5. 298, 10. 299, 15. 300, 25. 301, 1. 303, 1. 5. 304. 305, 10. 30. 35. 322, 5. 361, 1. 455. 563, 1. 5. 574, 5. 575, 1. 577, 5. 591, 10. 595, 1. 623, 30. 35. 628, 1. 631, 20. 30. 35. 635. 637, 35. 639, 20. 641, 10. 642. 643, 1. 675, 10. 682, 20. 30. 713, 5. 10. 723, 1. 770, 10. 15. 771, 25. 778, 35. 779, 15. 783, 35. 789, 1. 790, 10. 793, 25. 809, 1. 810, 10. 811, 10. 813, 10. 817, 5. 10. 831, 1. 856, 20; p. adulteratus 39, 5; p. bonus 296, 20; p. canonicus 640, 25; p. capellanus 3, 10. 231, 20; cf. 232, 1; p. cardinalis 86, 20. 88, 5; p. conparrochialis 233, 20; p. cor-regionalis 809, 10; p. degradatus 281, 25. 30. 306, 10; p. falsus 3, 5; p. humilis 70, 15. 25; p. ignotus, superveniens 3, 20. 25. 35, 5; p. imperitus 633, 30; p. ordinatus 4, 5; cf. 171, 5. 200, 30. 208, 30. 211, 30. 214, 1. 278, 15. 282, 5. 15. 288, 10. 15. 570, 15. 571, 5. 591, 1; p. palatinus 585, 1. 587, 25. 30. 676, 30; p. parrochialis 233, 20; p. parrochianus 232, 35. 277, 1. 305, 25; p. prior 714, 10; p. proprius 714, 20. 817, 1; p. provincialis 233, 20; p. religiosus 38, 5. 10. 41, 1. 20. 25. 42, 25. 30. 45. 65, 15; p. venerabilis 24, 1. 25, 1. 28, 10. 38, 1. 40, 20. 40. 42, 5. 20. 81, 10; p. vocatus episcopus 793, 35; p. et archidiaconus 277, 1. 305, 25; cf. 628, 20. 35; p. et archipresbyter 212, 1; p. et diaconus 367, 10.

- 455, 20; p. et episcopus 3, 15, 20, 10, 10, 17, 1, 18, 1, 35, 1, 5, 47, 20, 30, 57, 25, 72, 30, 35, 97, 5, 166, 35, 170, 1, 5, 191, 25, 194, 1, 198, 10, 15, 200, 10, 25, 207, 30, 213, 25, 250, 25, 35, 253, 5, 268, 15, 276, 15, 277, 10, 15, 282, 10, 283, 20, 287, 30, 288, 294, 30, 297, 1, 299, 30, 305, 25, 306, 20, 472, 5, 568, 15, 570, 15, 571, 5, 576, 5, 10, 628, 20, 632, 10, 635, 25, 637, 30, 638, 10, 641, 15, 25, 642, 15, 672, 5, 711, 35, 40, 714, 10, 722, 25; p. et subdiaconus 455, 20.
- presbytera 10, 5, 13, 15, 14, 5, 31, 10, (presbyteratus), praesbyteratus 288, 5, presbyterium, praesbyterium 200, 35, 581, 1.
- pressura mundana 793, 1.
- pretium, precium, praetium 101, 10, 190, 10, 255, 35, 264, 20, 288, 15, 305, 10, 646, 1, 5; p. homicidii 278, 15; p. maius 645, 10; p. parvum 291, 5.
- primas: p. ecclesiae 88, 15; p. provinciae 624, 1, 5. — primati 104, 20, primatus ecclesiae 585, 30.
- primicerius 83, 5, 783, 35; p. notarium 82, 10, 20, 83, 10, 15.
- primitiae 195, 15, 251, 15, 556, 15; p. frugum 738, 20.
- primores: p. ecclesiastici 196, 25; p. regni 807, 10.
- primus, a, um: p. sedes 854, 20. — prima (*scil.* hora) 284, 25, 285, 5.
- princeps: p., dux et p. Francorum 2, 10, 15, 3, 10, 7, 15, 33, 25, 34, 10, 36, 1, 38, 15, 41, 20; p. Brabantiae 821, 25. — princeps = *rex, imperator* 2, 20 (?), 34, 1 (?), 120, 5, 131, 5, 214, 50, 272, 20, 286, 20, 312, 35, 313, 1, 5, 422, 30, 526, 5, 530, 1, 532, 5, 557, 30, 569, 10, 570, 5, 577, 15, 597, 5, 605, 1, 607, 20, 609, 1, 632, 20, 650, 1, 680, 5, 681, 15, 685, 1, 714, 25 (?), 739, 10, 766, 1, 5, 793, 5, 795, 10, 35, 799, 25, 30, 800, 10, 801, 35, 803, 30, 804, 25, 808, 1, 856, 10, 857, 15 (?); p. amabilis Deo 684, 20; p. Christianissimus 173, 1, 683, 30, 35; p. gloriosissimus 254, 10; p. gloriosus 121, 30, 221, 10, 313, 15, 608, 30, 639, 5; p. inclitus 248, 10; p. invictissimus 179, 5; p. orthodoxus 248, 10, 608, 30, 632, 15; p. piissimus 292, 25, 293, 30, 313, 5, 25, 608, 5, 645, 20, 681, 20, 684, 20, 686, 1; p. pius 632, 15; p. religiosissimus 683, 30, 35; p. religiosus 779, 30; p. serenissimus 293, 20; p. summus 200, 5; p. venerabilis 122, 30, 131, 5; p. victoriosissimus 313, 20. — princeps = *dux* *Baioariae* 56, 25, 93, 30, 95, 1—10, 99, 25, 30, 104, 20. — princeps, principes = *nobilis, primores* 643, 25, 649, 5, 679, 20, 680, 1, 856, 30; p. saecularis 851, 1; principes illustres, p. et senatores 476, 30, 35. — princeps ecclesiasticus 851, 1; p. metropolitanus 200, 20. — princeps apostolorum, principes apostoli 10, 5, 13, 10, 22, 5, 38, 20, 39, 40, 47, 10, 15, 49, 25, 30, 62, 5, 68, 5, 82, 25, 85, 15, 89, 15, 121, 20, 129, 35, 227, 1, 479, 35, 40, 563, 5, 588, 25, 694, 5, 10, 828, 1.
- principalis, e: p. ecclesia 797, 35; p. festivitas 195, 5; p. synodus 241, 10; p. vitium 255, 10, 279, 25. — principalis, e = *regalis, imperialis, e*: p. auctoritas 636, 25, 684, 1, 5; p. auctoritas palatina 804, 5; p. aures 629, 5; p. imperium 180, 10; p. metus 645, 5; p. potestas 679, 25.
- principalitas sedis 829, 25.
- principari 655, 40.
- principatus 165, 15, 179, 10; p. ecclesiarum omnium 82, 30.
- prior 418, 5, 420, 25; p. presbyter 714, 10.
- prioratus 415, 10, 15, 442, 20.
- prisci patres 60, 10, 105, 1.
- privare: p. communione 13, 1, 5, 18, 10, 15, 31, 10, 32, 10, 193, 30, 592, 5; p. cultu debito loca Deo dicata 631, 30, 642, 35; p. decimis 252, 30, 271, 5, 296, 20; p. hereditate 95, 10; p. honore 31, 10, 171, 1, 252, 25, 268, 10, 296, 15; p. honore gradus 18, 5; p. honore praelationis 636, 25; p. honore sacerdotii 12, 10, 14, 1; p. iure 96, 5; p. oculis 476, 15; p. possessione 252, 30, 296, 20; p. rebus 293, 25; p. sacerdotio 38, 15.
- privatus, a, um: p. res 576, 15. — private cohabitare 191, 1.
- privatim praeparare sibi cibos 447, 30.
- privigna 251, 30.
- privilegium 303, 15, 522, 25, 689, 20, 30, 855, 20, 25, 856, 10, 857, 20; p. bulla bullatum 65, 10; p. apostolicum 820, 25; p. apostolicum regium (!) 857, 10; p. episcopi 689, 25; p. pontificis summi 141, 10; p. praesbiterorum 361, 1.
- probabilis, e: p. doctor ecclesiae 529, 35; p. patres 82, 5; p. vita 285, 20, 413, 5, 415, 15, 626, 5, 25, 708, 5. — probabilior vita 414, 20.
- probare 459, 25, 603, 15, 668, 15; p. episcopos *etc.* supervenientes 35, 5; p. fidem 201, 1; p. religionem 290, 15; p. sacramento 783, 15; p. in synodo publica 201, 1; p. sub testibus 282, 5.
- probatio 637, 10, 718, 25; p. synodalis 3, 25.
- probatissimus: p. senior 413, 15; p. testis 278, 5; p. vir 550, 40.
- probitas morum 287, 30, 451, 5, 455, 1, 668, 35.
- procedere ad celebrationem missae 676, 35, 810, 10.
- procures 104, 20, 673, 5, 676, 30, 723, 20, 807, 15; p. ecclesiae 81, 15, 86, 25; p. monachi 196, 25.
- processio Spiritus sancti 236, 20, 239, 20.
- proclamare 809, 10, 815, 10.
- proclamatio 813, 15.
- procreare filios 192, 10, 15.
- procurare 444, 30, 462, 30; p. parochias proprias 47, 1.
- procuratio: p. parentum 709, 35; p. sanctimonialium 451, 25.
- procurator 264, 20, 313, 1, 471, 25, 668, 10.
- prodigium 39, 30.
- prodigus 416, 1. — prodiga 454, 25.
- proelium 477, 15, 35.
- profectus: p. communis 403, 25, 404, 1; p. ecclesiae 667, 15, 684, 5, 767, 15, 20; p. plebis Christianae 259, 20; p. regni 678, 15.
- proferre 291, 25, 408, 10, 674, 20, 820, 30; p. causam ad cognitionem concilii 779, 35; p. iudicium 289, 20; p. sententiam 86, 15, 199, 10; p. testimonia ex autenticis 851, 25. — proferre advocatum in iudicium 575, 25.
- professio 105, 1, 175, 40, 182, 10, 267, 1, 397, 15, 405, 25, 676, 15, 685, 5, 10, 686, 5, 689, 10, 15, 702, 20, 803, 35; p. canonica 312, 30, 313, 20, 25, 459, 5; p. Christiana 656, 35, 657, 10; p. ecclesiastica 155, 10; p. fidei 159, 5, 160, 20, 161, 25; p. monastica 675, 15; p. nominis castimonialis 445, 5; p. oris 221, 30; p. regulae sanctae 264, 10; p. regularis 689, 15; p. sancta 266, 25.
- proficisci 363, 5, 367, 25, 569, 10, 570, 5; p. ad imperatorem 290, 25.
- profiteri 167, 30, 175, 30, 221, 35, 278, 10, 287, 1, 482, 1, 502, 30; p. fidem 176, 5; p. vitam canonicam 394, 25.
- progenitor imperatoris, regis 655, 10, 15, 25, 675, 20, 679, 30, 684, 10, 767, 10, 15.
- prohibere: p. interdictum 645, 5, 10; p. mansionem 257, 20.
- prohibitio 641, 20, 645, 25.
- proicere: p. imagines extra ecclesiam 527, 5. — proicere iustitiam 166, 5.
- prolabi in apostasiam 685, 5.
- prolapsio 686, 1.
- proles 671, 1; p. imperatoris, regis 257, 15, 259, 1, 285, 25, 301, 5, 612, 35, 40, 669, 10, 687, 1, 767, 5.
- prolixitas temporis 414, 10.
- prolongare obsidionem 477, 10.
- proloqui 813, 30.
- promiscuum vulgus 58, 10.
- promissio 557, 15; p. inanis, vana 275, 30, 635, 1, 5; p. regularis 685, 1, 686, 5, 689, 35.
- promittere 263, 25, 785, 5, 824, 35, 825, 1; p. fidem 587, 1; p. fidem in baptismo 558, 5; p. fidem imperatori 286, 30, 287, 1; p. impunitatem 757, 10, 766, 15; p. professionem regularem 689, 15; *cf.* 685, 10; p. pugnam 96, 1; p. regulam 290, 5; p. sacramentum fidelitatis 710, 25.
- promotio 617, 10; p. clericorum 627, 15.
- promovere 211, 30, 797, 35; p. ad gradus ecclesiasticos 413, 10; p. in gradu in ecclesia 471, 20; p. in gradum sacrum ordinis ecclesiastici 190, 10; p. ad ordinem sacrum 17, 10, 300, 15, 303, 35; p. ad sacerdotium

- 288, 5; p. clericum 364, 1; p. clericum pauperem 369, 1. 5; p. presbyterum 642, 25.
- promulgare 68, 20. 25. 92, 15. 189, 25; p. adorationem 89, 25; p. auctoritatem 804, 5; p. gesta 43, 25. 30. 44; p. sententiam 20, 1. 42, 5. 10. 43, 25. 30. 44. 532, 20.
- pronunciare 603, 15.
- propagare dignitatem ecclesiasticam 458, 20.
- propalare sententias 587, 5.
- propellere a ministerio 415, 10.
- propinquitas 53, 5. 279, 1. 640, 5.
- propinquus, propinqui 293, 25. 444, 25. 451, 15. 604, 20; propinqui episcopi (*genet.*) 170, 15. 623, 20—30. 838, 25. 846, 10. — episcopi, qui propinquo (*Romae*) sunt 13, 5. 10.
- proponere 770, 10; p. evangelia 38, 1. (*v. praeponere*). — propositum 168, 25. 264, 25. 368, 5. 405, 25. 30. 410, 5. 420, 20. 445, 1. 556, 20. 591, 5. 635, 30. 637, 10. 685, 5. 10. 686, 5. 688, 30. 722, 30; p. canonicum 640, 5; p. castimoniale 441, 25. 444, 10; p. castitatis *etc.* 638, 15; p. christianitatis 656, 15. 20; p. continentiae 193, 25; p. monasticum 640, 5; p. religionis 442, 20. 461, 30. 689, 10; p. sanctimoniale 446, 30; p. sanctum 402, 15; p. virginitatis 193, 25.
- proprietas 166, 5. 169, 1. — proprietas linguae 255, 15.
- proprius, a, um: p. abbas 105, 1; p. actio 575, 20; p. alodis 103, 1; p. caro 558, 20; p. causa 276, 15; p. civitas 711, 20; p. cognatio 10, 5. 14, 10. 15, 5. 31, 15. 557, 30; p. coniux 103, 10. 194, 25; p. consilium 444, 10; p. cupiditas 709, 35; p. debitum 103, 5; p. delectatio 627, 10; p. dispendium 577, 20; p. doctor 575, 5; p. dominus soli 576, 5; p. domus 84, 20. 85, 20. 86, 10. 191, 1. 638, 35. 639, 5. 10. 672, 25; p. ecclesia 268, 5. 295, 5. 569, 1. 5. 20. 570, 1; p. episcopus 250, 35. 253, 5. 297, 1. 298, 20. 368, 10. 420, 10. 571, 15. 573, 15. 576, 15. 642, 20. 711, 10. 722, 25. 809, 20. 813, 20. 849, 10; p. facultas 398, 1; p. filia 273, 1. 5; p. filius 273, 1. 5. 279, 15. 304, 35. 306, 1; p. gradus 710, 25. 713, 15; p. honor 121, 1. 194, 15; p. infirmitas 618, 25. 30; p. intemperantia 718, 25; p. ius ecclesiae 577, 10; p. labor 251, 15; p. locus 282, 5; p. mancipium 99, 30; p. mansio 285, 10. 417, 10; p. mansiuncula 451, 25. 454, 5; p. manus 687, 5. 702, 15—25. 703, 1. 769, 30. 770, 1. 783, 30. 815, 15. 838, 15. 851, 5; p. mensura 277, 5; p. metropolitanus 568, 15. 595, 20; p. minister 574, 10; p. monasterium 461, 30. 579, 5; p. negotium 166, 30; p. officium 723, 20. 812, 15; p. parentela 279, 5; p. parochia 47, 1. 30. 569, 1. 20; p. pastor 809, 15; p. patrimonium 103, 10; p. pecunia 7, 15; p. plebs 576, 1; p. presbyter 714, 20. 817, 1; p. res 170, 15. 275, 20. 278, 25. 397, 20. 417, 15. 444, 15. 20. 30. 675, 20. 767, 15; p. scriptum 802, 35; p. sedes 170, 10. 585, 25. 627, 10. 809, 5. 810, 15. 812, 5; p. sermo 770, 10; p. servitium 472, 5; p. servus 451, 20; p. sumptus 276, 30; p. usus 574, 15. 623, 20. 713, 20; p. utilitas 403, 20. 420, 30; p. uxor 574, 10; p. villa 104, 25; p. voluntas 442, 5. 849, 15; p. voluptas 289, 30. 402, 25. — proprium, propria 60, 20. 212, 25. 447, 35. 645, 35; proprium imperatoris 836, 20. 838, 30—40. 839, 5. 848, 20; p. temporale 832, 1.
- prosilire in causas ecclesiasticas 679, 30.
- prospectu congruo mitti in monasterium 579, 5.
- prosperitas 478, 25.
- prosterni ad terram 291, 25.
- prostrare se 685, 5.
- protegere 252, 20.
- protelare fruges, reditus 276, 1.
- protelatio regni 767, 1.
- protendere cantum 414, 10.
- protervus 418, 5.
- protestari 689, 30; p. contra sententiam 603, 25.
- prothomartyr sanctus 62, 5.
- protospatharius 478, 15.
- provehere 472, 10; p. ad gradus ecclesiasticos 615, 10. 20; p. ad imperium 476, 35.
- providentia 677, 20; p. episcopi 58, 1. 573, 10. 15. 574, 1. 579, 15. 629, 20; p. missorum 601, 1.
- providere: p. aedificia 266, 15; p. amministrationem 471, 25; p. de victu *etc.* 471, 20.
- provincia, provintia = *territorium* 19, 10. 20, 1. 21, 1. 31, 1. 82, 1. 99, 30. 401, 20. 402, 1. 35. 447, 10. 476, 30. 477, 20. 595, 10. 15. 639, 20. 645, 5. 10; p. imperii 672, 1; *cf.* 525, 5; p. regni 131, 1; p. occidentalis 645, 10; p. Campaniae 85, 10; p. Francorum 38, 10. 39, 5; p. Galliarum 80, 5. 89, 30; p. Germaniae 38, 5. — provincia = *districtus metropolitanus (archiepiscopi)* 168, 1. 179, 25. 214, 5. 233, 15. 234, 10. 585. 587, 10. 589, 1. 624, 1. 5. 629, 5. 10. 674, 30. 827, 20 (?).
- provincialis, provintialis, e: p. episcopus 460, 5. 10; p. presbiter 233, 20.
- provintia- *v. provincia-*.
- provisio: p. imperialis 770, 30; p. pauperum 262, 10.
- provisor catholicus 591, 15.
- provocare ad principem *etc.* 605, 1.
- proximi 211, 35. 272, 5. 296, 15. 676, 5; p. cognationis 192, 15.
- proximitas generationis 12, 10.
- prudens vir 231, 15. 684, 15.
- prudentia 521, 20; p. imperatoris 253, 15.
- psallere 409, 1. 25. 478, 40. 809, 15; p. in ambone, id est in pulpito 367, 5. 10; p. in choro 408, 5. 411, 15. 450, 5; p. psalteria 72, 35.
- psalmodium 250, 25; p. modulationis 67, 5.
- psalmus 213, 25. 233, 15. 25. 284, 15. 285, 1. 414, 15. 20. 420, 10. 445, 30. 784, 20. 785, 1. 833, 10.
- psalterium 72, 30. 35. 97, 5. 108, 30. 109, 1. 233, 20.
- pseudochristianus seductor 480, 1.
- pseudochristus 111, 30.
- pseudopater 477, 30.
- pseudopropheta 111, 30. 120, 20.
- pseudosyllabus 122, 40.
- ptochium 849, 20.
- pubertas 192, 20.
- publicare: p. bona 828, 10; p. delicta 803, 20.
- publiciter 34, 5; p. acclamare in palatio 839, 35.
- publicus, puplicus, a, um: p. adnotatio 796, 30; p. annona 166, 20; p. auctor 18, 1; p. baptismus 198, 25; p. cancellarius 282, 20; p. civitas 682, 15; p. conventus 769, 30. 858, 1; p. crimen 253, 10. 297, 5. 575, 20; p. custodia 267, 20; p. inscriptio confessionis 796, 25; p. iudicium 58, 25. 192, 30. 796, 30; p. lex 635, 15. 20; p. locus 722, 30; p. mercatum 252, 15; p. modius 166, 15; p. monasterium 233, 5; p. necessitas 797, 35; p. obiurgatio 411, 15—25. 450, 10. 20; p. obsequia baptismatis 104, 25; p. oratio 39, 40; p. palatium 793, 25; p. placitum 231, 30. 253, 1. 262, 15. 292, 35. 296, 25. 671, 10. 807, 25; p. poenitentia 253, 10. 278, 20. 297, 5. 412, 5. 595, 5. 648, 25. 35. 807, 10; p. pondus 402, 35; res p. 67, 5. 278, 5. 480, 1. 677, 20. 690, 1. 722, 10; p. scola 675, 1; p. subscriptio 797, 35; p. synodus 105, 5. 201, 1. 20; p. utilitas 797, 35; p. valvae 179, 15; p. villa 58, 15. 72, 30. 104, 20; p. vox 131, 5. — publicum: in publico 253, 5. 256, 30; in p. solvere solidos 102, 5; in publicum componere 100, 1. — publice 63, 10; p. adsistere 793, 25; p. audire 770, 15; p. convincere 792, 30. 804, 20; p. damnare 412, 1; p. dare anulos *etc.* 810, 20; p. exercere negotia iudiciaria 276, 10; p. facere elymosinam 214, 20; p. iudicare 253, 10. 297, 5; p. legere 770, 15; p. nubere 193, 25; p. peccare 278, 20; p. poenitere 256, 20; p. recitare, relegere chartas *etc.* 843, 10; p. recitare sententias canonum *etc.* 840, 1; p. residere in palatio 847, 25; p. roborare scriptum 444, 25.
- pudice vivere 636, 15.
- pudicitia 212, 5. 451, 30.
- puella 170, 10. 192, 20. 30; p. aetatis maturae 192, 25; p. innupta 189, 20;

p. parvula 192, 25. — puella emancipata Deo 193, 20; cf. 637, 30. 638, 20. 25. — puella = *sanctimonialis*, *monacha* 104, 20. 193, 35. 210, 15. 251, 15. 256, 25. 266, 15. 20. 268, 5. 290, 5. 20. 30. 295, 5. 299, 10. 303, 1. 446, 15. 452, 20 (?). 454, 1. 455, 5. 10. 462, 1. 5. 640, 35. 713, 15.

puellare monasterium 284, 5. 285, 5. 298, 5. 442, 5. 447, 1. 455, 5. 10. 461, 20. 638, 25. 640, 15. 30.

puer 189, 20. 192, 20–30. 289, 5. 413, 1. 15. 420, 35. 479, 1; pueri adulti, septeni 817, 1.

pueritia 603, 15.

pugna: p., quod chamfwich diximus 100, 10; p. duorum, quod wehadine vocatur 100, 10; p., quam vocant wehading 96, 1.

pugnare 3, 5.

pugnator 477, 5.

pulmentum 401, 1. 402, 25. 30. 447, 20. 25.

pulpitum 367, 10.

pulsare signum 210, 15. 408, 30. 409, 1. 449, 1.

pulsatio 842, 25.

pulveres herbarum 691, 10.

punire 635, 1. 667, 35. 730, 15; p. magos etc. 669, 25; p. presbyterum 817, 5; p. exilio 828, 10; p. morte turpitudinis 634, 30; p. sententia capitali 853, 1; p. vinculo anathematis 194, 15.

pupillus 209, 15. 215, 1. 655, 5.

puplicus v. publicus.

purgare 280, 1. 282, 25. 30; p. se 213, 1. 227, 1.

purificare 283, 10; p. se 227, 1.

purificatio 722, 5. 781, 1. 804, 1. — purificatio s. Mariae 270, 5.

puritas fidei 249, 25.

q.

quadragesima 3, 15. 47, 20. 200, 25. 211, 20. 212, 15. 417, 1. 456, 1. 722, 1.

quadragesimalis, e: q. cibus 208, 15; q. potus 208, 15. 20; q. tempus 838, 1.

quadripertitum ex redditibus patrimonium 591, 5.

quadrupedes 100, 1.

quadrupedia caro 211, 1.

quaerere, querere 264, 5. 278, 15. 714, 15. 839, 20; q. debitum 101, 1; q. iusticiam 837, 30.

quaestio, questio 165, 25. 524, 5. 525, 10. 527, 1. 689, 30. 35. 839, 30; q. de processione Spiritus sancti 236, 20; q. de symbolo 244, 1.

quaestor ecclesiae 444, 25.

quaestus, questus 403, 10. 632, 35; q. pecuniarum terrenarum 632, 30; q. terrenus 290, 35.

qualitas 708, 1; q. culpa 576, 1; q. officii 414, 10; q. personae 411, 20. 25. 450, 15. 20; q. terrae 401, 5.

quantitas: q. culpa 463, 10; q. temporis 280, 15.

querela, querella 264, 5. 676, 25. 829, 10. 843, 5. 851, 1.

querella v. querela.

querere v. quaerere.

queri 100, 10. 102, 1. 5. 842, 10.

querimonia 399, 15. 783, 10; q. populi 653, 5.

questio v. quaestio.

questus v. quaestus.

quies 60, 20. 61, 5. 62, 10. 408, 20. 722, 5; q. ecclesiae 82, 30.

quiescere: q. in lectis singulis 413, 25. — quiescere = *defunctum esse* 281, 20.

quiete 837, 25.

quoetus v. coetus.

quotidianus v. cotidianus.

r.

radere: r. capillos capitis 4, 10; r. colores de imaginibus 479, 5.

ramae palmarum 809, 10.

rapacitas 275, 35. 278, 5.

rapta uxor 557, 30.

raptim contrahere nuptias 192, 1.

raptor 783, 5; r. viduarum, virginum 723, 1.

raritas sacerdotum 175, 15.

ratio 523, 30. 35. 524, 1. 526, 40. 530, 5; r. baptisterii et cathecuminorum 254, 30; r. fidei 254, 15; r. missae 254, 30; r. paenitentiae 255, 10; r. veritatis 221, 25; r. vitiorum principalium 255, 10. — ratio = *Verhandlung* 604, 15; r. disputatoria 534, 25; r. de symbolo fidei 240, 20. — ratio = *Rechtsstreit* 170, 10. 841, 1. 843, 1; r. perveniens ad imperatorem 837, 15.

rationabilis, e: r. causa 839, 30; r. excusatio 839, 20. — rationabiliter querere iustitiam 837, 30.

reaedificare locum 681, 10.

reatus 84, 5. 96, 1. 580, 10. 633, 10. 648, 35. 661, 20. 702, 15; r. criminis 96, 5; r. periurii 84, 15; r. promissionis 557, 15.

rebellis 233, 1. 478, 15. 837, 1.

recapitulare 587, 5.

recapitulatio de gradibus cognationum 10, 20.

recedere 797, 30; r. ab ecclesia 812, 15; r. a ministerio episcopali, pontificali 703, 1. 5; r. ab officio episcopali 702, 10. — recedere oratione data 10, 15. 18, 15. 20. 32, 15.

recensere 533, 10.

receptaculum 416, 15. 456, 1; r. pauperum 460, 30. 35.

receptio 534, 30. 797, 35; r. pauperum 737, 1. 759, 35.

receptus: canere receptui 477, 20.

recipere 199, 10. 255, 10. 644, 5. 693, 10. 722, 25. 799, 30. 809, 5. 811, 1. 836, 25;

r. clericum 169, 5. 10. 363, 10. 635, 30. 35; r. clericum alienum 200, 30; cf. 636, 1; r. clericum fugientem 636, 5; r. hospites, peregrinos 53, 10. 214, 1; r. monachos 849, 30; r. novatianos 210, 10; r. pauperes 214, 1; r. presbyterum 282, 5; r. servum alienum 168, 20; r. viduas etc. 456, 1; r. in consortio 171, 20. 25. 209, 5. 10; r. in ecclesia 201, 1; r. in orationibus 171, 20. 25. — recipere delatum 451, 20; r. elemosinas 201, 10; r. oblationem 575, 1; r. res aliorum 257, 1; r. res in dominationem suam 257, 10; r. res in precariam 257, 5. — recipere habitum monasticum 689, 30. 35; r. regulam sancti Benedicti 7, 5.

recitare 210, 30. 214, 20; r. adnotationem 799, 30; r. canones 587, 5; cf. 840, 1; r. capitula 841, 1; r. chartas etc. 843, 10; r. epistolam 131, 5; r. nomina 171, 5; r. psalmos 414, 15. 20.

reclamare 848, 5; r. ad imperatorem etc. 298, 20.

reclamatio 299, 1.

recludere se 836, 25. — reclusus 168, 1. 807, 20.

reclusio 168, 1.

reclusus v. recludere.

recognoscere et subscribere 850, 20.

reconciliare 278, 20; r. paenitentes 283, 15; r. presbyteros 170, 5. — reconciliare = *reformare*: r. consuetudinem 789, 5. — reconciliare = *restituere*: r. canonicam 789, 10.

reconciliatio 170, 1. 640, 30. 40. 856, 25; r. fraterna 802, 35.

recondere 451, 20; r. brevem in capella palatii sacri 166, 10; r. exemplar in armario palatii 459, 20. 25; r. corpus Silvestri 820, 25.

recompensatio 483, 15.

recordatio 484, 1; r. sancta 203, 35.

recreare pauperes 420, 5.

recreatio pauperum 737, 1. 759, 35.

rectitudo 169, 20. 277, 1. 412, 15. 636, 30. 667, 30. 684, 5. 690, 1. 789, 5; r. normae regularis 783, 5.

rector 253, 5. 412, 5. 591, 10. 710, 35; r. ecclesiae 257, 5. 259, 15. 271, 1. 292, 30. 293, 25. 30. 413, 1. 632, 15. 20. 677, 10. 731, 5. 855, 5; r. legis sacrae 709, 15; r. populi Christiani 161, 10; r. regni Francorum 213, 25; r. religionis 259, 1.

rectum iudicium 652, 1. 847, 25.

recuperare clericatum debitum 799, 20.

recuperatio 799, 25. 35. 803, 25.

recurrere: r. ad ecclesiam 582, 1; r. ad iudicia archiepiscoporum 34, 10. 15; r. ad placitum, reverentiam episcopi 576, 10.

reddere 101, 1. 102, 1. 5. 645, 20. 851, 10; r. causas 812, 25; r. debita 293, 15; r. debitum mercis aut telonei 857, 1. 5; r. decimam, nonam 271, 10. 300, 5. 857, 1; cf. 234, 15; r. decimationem

- debitam 783, 20; r. denarios 646, 5; r. ecclesias 232, 25. 30; r. monachos episcopo per manus 849, 30; r. monasterium ecclesiae, episcopo *vel similiter* 837, 5. 10. 839, 10. 20. 842, 30. 843, 15. 844, 1. 846, 1. 851, 5; r. possessionem integram 7, 15; r. res 842, 20; r. res ecclesiae in precaria 256, 35; r. res heredibus 275, 30; r. servum 299, 10; r. wergeldum 103, 5.
- redditio 691, 5. 842, 25. 846, 15.
- redditus, reditus 276, 1. 556, 15. 591, 5. 633, 5. 681, 25; r. villarum 693, 5.
- redibitio 856, 15.
- redigere: r. ad, in paupertatem 278, 5. 292, 25; r. ad poenitentiam 7, 5; r. in servitium 95, 15. — redigere regionem ad solum 855, 20. — redigere personas ad certum numerum 832, 1.
- redimere 109, 10.
- redire 462, 30. 857, 10; r. ad ecclesias proprias 268, 5. 295, 5; r. ad episcopum 268, 15. 297, 1; r. ad loca sua 253, 5. 297, 1. — redire ad statum seculi 799, 20; r. ad concordiam 278, 30; r. ad unitatem pacis 478, 5.
- reditus *v.* redditus.
- reducere 808, 20; r. ad monasterium 808, 15.
- refectio 707, 10.
- refectorium 289, 25. 398, 25. 403, 30. 404, 1. 5. 420, 15. 35. 445, 30. 446, 1. 20. 447, 25. 570, 1. 15. 579, 5. 690, 5.
- referre: r. privilegium apostolicum regium (!) 857, 10. — referre = *nuntiare, proponere* 462, 20. 585, 25; r. ad placitum 296, 15; r. acciones gratiarum 463, 1; r. capitula ad iudicium (imperatoris) 274, 10; r. negotium ad praesules ecclesiarum 684, 25; r. querimoniam ad synodum 783, 10; r. sententias patrum 255, 5.
- refertio = *relatio* 83, 10.
- reficere, refici 289, 30; r. in refectorio 289, 25. 404, 1. 420, 15. 445, 30.
- reflectere in usus suos 416, 20.
- reformare: r. ad statum priorem 587, 15; r. disciplinam officii ecclesiastici 592, 10; r. ecclesiam 587, 25; r. provinciam divisam ad unam 587, 10.
- refugium 820, 20.
- regalis, e: r. ecclesia 856, 30; r. iter 838, 25; r. ministerium 651, 30. 35; r. persona 610, 30. 611, 1. 723, 10. 15; r. potestas 252, 20. 636, 1. 659, 30; r. praeceptum 838, 10. 851, 5; r. sceptrum 179, 5; r. servitium 838, 25. 846, 10.
- regeneratio 173, 5. 25.
- regere: r. animas 442, 5; r. ecclesiam 198, 1. 249, 10. 262, 20. 607, 15. 20. 683, 35; r. loca 198, 20; r. parochiam 215, 1; r. populum 277, 30. 651, 35. 654, 5. 677, 20; r. res ecclesiasticas 262, 15; r. sedem 813, 1. 820, 10; r. subiectos 313, 10; r. iuste 654, 10; r. secundum ordinem sanctum 62, 5; r. regulariter 62, 1.
- regimen 120, 25. 196, 20. 198, 1. 231, 30. 284, 10. 341, 20. 415, 1. 454, 15. 557, 15. 638, 35. 639, 5. 652, 1. 786, 1. 820, 20; r. animarum 637, 10; r. ecclesiarum 534, 5; r. pastorale 200, 20. 379, 1. 689, 30.
- regio 34, 1. 35, 5. 179, 25. 193, 25. 267, 15. 278, 10. 401, 20. 557, 30. 577, 5. 675, 5. 836, 30. 838, 35. 855, 20; r. ferax vini, vinifera 401, 10. 15. 447, 5. 10; r. urbis 826, 15.
- regionarius: r. diaconus 82, 15; r. notarius 38, 5. 20. 41, 1. 5. 25. 42, 25.
- regius, a, um: r. auctoritas 855, 30; r. consuetudo 122, 40; r. indultus 857, 15; r. munus 729, 30; r. palatium 850, 25; r. potestas 659, 40. 660, 15; r. apostolicum (!) privilegium 857, 10; r. sella 131, 5; r. tui-cio 855, 25; r. urbs 480, 5.
- regnare 215, 5. 586, 1. 596, 30. 635, 5. 655, 30. 40. 793, 30. 829, 5.
- regnum 121, 10. 131, 1. 10. 162, 40. 196, 20. 248, 20. 285, 25. 522, 40. 525, 35. 45. 526, 35. 531, 15. 592, 15. 599, 10. 600, 1. 601, 1—10. 645, 25. 654, 30. 655, 659, 35. 660, 15. 669, 15. 675, 30. 678, 5—15. 679, 35. 680, 15. 730, 10. 767, 1. 10. 807, 10. 824, 20. 40. 842, 5. 857, 5; r. (Karlomanni) 2, 15; r. Francorum 61, 20. 166, 1. 213, 25; r. Francorum seu Italiae *etc.* 165, 15; r. Italicum 820, 1. 5. 824, 5; r. paternum 683, 35. 811, 5. — regnum = *ducatus Baiariae* 57, 5; r. Tassilonis 104, 15. — regnum = *tempus regnandi* 257, 25. 794, 25; annus regni 63, 15. 215, 5. 821, 25. — regnum coeleste 67, 10. 69, 20. 284, 10. 285, 25.
- regressus 62, 10.
- regula = *norma* 209, 10. 279, 5; r. apostolica 142, 1; r. canonica 142, 1. 282, 10. 286, 25. 636, 5; r. canonum 569, 1. 572, 1; r. canonum sacra 179, 20; r. christianitatis 594, 5; r. ecclesiastica 34, 1. 288, 15. 628, 1. 635, 35; r. Innocentii papae 208, 35; r. nova 189, 20. — regula clericorum 263, 5. 377, 25. — regula (*monachis imposita*) 61, 20. 94, 10. 168, 1. 20. 193, 35. 256, 5. 578, 15. 592, 1; r. monastica 284, 10. 15; r. sancta, sancti Benedicti 4, 15. 7, 5. 34, 15. 60, 20. 62, 10. 15. 167, 10. 168, 5. 10. 210, 10. 30. 211, 1. 230, 5. 15. 25. 255, 1. 259, 30. 263, 25. 264, 10. 25. 266, 20. 278, 10. 290, 1. 5. 307, 5. 309, 5. 557, 20. 590, 5 (?). 591, 20 (?). 592, 1. 687, 25. 690, 1. 713, 40. 714, 1. 820, 15. 849, 10.
- regularis, e: r. abbas 676, 10; r. disciplina 168, 15. 266, 25. 277, 5. 723, 1; r. institutio 397, 20; r. monasterium 278, 10. 282, 1. 591, 20. 592, 10; r. norma 783, 5; r. observantia 690, 1. 693, 5; r. ordo 104, 25. 251, 5. 295, 1. 592, 1. 5. 687, 5. 689, 25; r. penitentia 275, 25; r. professio 689, 15; r. promissio 685, 1. 686, 5. 689, 35; r. vita 7, 5. 47, 15. 104, 20. 35. 210, 10. 212, 25. 267, 10. 579, 5. 714, 1. — regulariter: r. adnotare professionem 686, 5; r. degere 681, 15; r. famulari Deo 681, 10; r. militare Domino 849, 10; r. preesse 62, 1; r. promittere professionem 685, 10; r. regere 62, 1; r. vivere 58, 1. 5. 171, 1. 264, 10. 267, 5. 579, 15. 591, 25. 592, 1.
- reicere 533, 15; r. clericum 627, 20.
- relatus: r. virorum venerabilium 645, 10, verorum 639, 15. 20.
- relaxare peccatum 575, 1.
- relegere, religere 82, 15. 558, 30. 783, 35. 838, 15; r. actus, commenta 43, 10; r. chartas *etc.* 843, 10; r. confirmationem 63, 10; r. dicta apostolica 857, 10; r. epistolam 38, 15. 20. 120, 25. 482, 10. 484, 10; r. exemplaria 588, 5; r. firmitatem 62, 20; r. libellum 41, 15; r. orationem 42, 30; r. sententiam concilii 849, 20; r. synodicam 89, 1. 90, 35; r. vitam 41, 5.
- relegio *v.* religio.
- relegiosus *v.* religiosus.
- relicta *v.* relinquere.
- religare de ecclesia universali 532, 25.
- religere *v.* relegere.
- religio, relegio 195, 10. 214, 5. 275, 5. 284, 5. 290, 15. 478, 10. 479, 10. 497, 20. 501, 35. 558, 5. 625, 30. 705, 15. 780, 30; r. catholica 526, 5. 855, 10; r. Christiana 3, 1. 14, 10. 28, 1. 91, 15. 158, 30. 173, 5. 484, 20. 597, 5. 609. 611, 5. 614, 20. 615, 5. 616, 20. 25. 617, 10. 631, 20. 635, 15. 637, 5. 638, 20. 642, 35. 643, 20. 649, 5. 10. 668, 10. 30. 672, 10. 677, 1. 10. 706, 15. 736, 35. 739, 35. 763, 5. 800, 5; r. christianitatis 19, 5. 20, 10. 30, 20; r. vera 259, 1. 20. 479, 20. 484, 1; r. veritatis 706, 25. — religio cultus divini 738, 20; r. ecclesiae 528, 35; r. ecclesiastica 2, 20. 452, 20; r. rerum offerendarum Deo 732, 25. 733, 5. 746, 10. — religio = *conversatio, vita* 197, 15; r. clericalis 636, 20; r. monastica 62, 10. 305, 20. 444, 5. 557, 10. 637, 25. 640, 5. 676, 25. 711, 5. 713, 15. 25. 35. 714, 1. 783, 1. 855, 20; r. sacerdotalis 675, 15; r. sancta 442, 5. 20. 461, 30. 636, 10. 689, 10.
- religiositas = *conversatio religiosa* 557, 5. 579, 1. 10.
- religiosus, relegiosus, a, um: r. consuetudo 641, 30; r. conversatio 626, 5; r. devotio 643, 10. 30. — religiosus Christianus 820, 1; r. princeps 779, 30. — religiosus episcopus 689, 25; r. famulus Dei 81, 15; r. persona 194, 5; r. presbyter 38, 5. 10. 41, 1. 20. 25. 42, 25. 30. 45. 65, 15; r. sacerdos 210, 15. 286, 15. 729, 30; r. vir 214, 5. 231, 15. 686, 1. 713, 15. 719, 5. — religiosus, a, um = *monasticus*: r. habitus 479, 1. 579, 10; r. vestis 193, 25; r. vita 86, 10. 582, 5; r. vir 640, 10. 15; religiosus 97, 5; religiosa 713, 25; r. femina 640, 15. — religiosissimus, a, um: r. obsequium 413, 20. — religiosissimus Augustus 313, 30; r. imperator 248, 208 r. princeps 683, 30. 35; r. vir 826, 15;

- religiose: r. conversari 676, 15. 713, 40; r. deservire Deo 684, 10; r. intrare ecclesiam 411, 1; r. observare horas canonicas 406, 1. 408, 1; r. praeire 711, 5; r. tenere silentium 404, 1. 446, 1; r. vivere 394, 30. 445, 20. 636, 15.
- relinquere = *'verlassen'*: r. basilicas 641, 25; r. bona ecclesiae 825, 1; r. claustra etc. 399, 5; r. episcopum proprium 368, 10; r. exercitum 825, 5. 826, 1; r. habitum monasticum 689, 15; r. locum 848, 10; r. monasterium 640, 20; r. mundum 265, 20. 304, 20; r. officium ecclesiasticum 402, 25; r. parochiam 635, 30; r. saeculum 263, 1. 266, 1; r. sedem propriam 627, 10; r. uxorem 582, 5; r. velum 103, 10. — relinquere = *'hinterlassen'* 95, 5. — relictia avunculi, fratris 251, 25. 30.
- reliquiae 167, 2; r. corporum sanctorum 87, 10; r. gloriosae 479, 30; r. martyrum 87, 10; r. sanctae 479, 30; r. sancti Petri 39, 40; r. sanctorum 92, 10. 820, 25. 844, 10; r. sanctitatis incertae 39, 25.
- remandare bona 824, 35.
- remanere 839, 30; r. foris 408, 30.
- remedium 289, 5. 292, 10; r. paenitendi 702, 10.
- remissio 797, 15. 802, 20; r. delictorum 787, 10; r. peccati, peccatorum 280, 20. 285, 25. 449, 5. 609, 40. 709, 30. 710, 1. 795, 40. 796, 25. 797, 1. 803, 25.
- remittere ad sedem propriam 809, 5.
- removere 813, 15; r. a ministerio 417, 5; r. ab officiis 648, 35; r. a societate fratrum 411, 15. — removere definita 783, 30.
- remunerare agentes bene 653, 1.
- renatio baptismatis sacri 712, 5.
- reniti 411, 15. 450, 10; r. institutioni etc. 463, 1. 5.
- renovare: r. precarium 7, 15. — renovare synodo (= synodum) 34, 5.
- renuere 813, 10.
- renunciare v. renuntiare.
- renuntiare, renunciare = *nuntiare*: r. imperatori 837, 15. 35. — renuntiare *'verzichten'*, *'preisgeben'*: r. diabolo etc. 288, 30. 289, 1; r. monasterio 849, 5; r. patrimonium 397, 25; r. seculo 848, 10.
- reparare: r. scolam 581, 5. — reparare honorem ecclesiae 723, 20.
- reparatio 211, 1. 687, 1. 801, 40; r. ecclesiarum 719, 5. — reparatio virtutis 833, 5.
- repellere: r. clericum 627, 20; r. a gradibus ecclesiasticis 615, 15.
- reperire: r. in furto 102, 5; r. in vitio 103, 10.
- repetere = *poscere* 792, 20. 793, 1. 799, 25. 30. 803, 15; r. ecclesias 232, 20; r. sedem propriam 812, 5. — repetere = *redire ad*: r. saeculum 450, 25. — repetere = *obicere* 850, 1.
- repetitio v. repetitio.
- repetitio, repetitio = *postulatio* 803, 35; r. ecclesiastica 797, 30(?). — repetitio = *actio*, *'Klage'* 166, 5. 702, 15. 850, 1.
- repraehendere v. reprehendere.
- repraehensibilis usus 642, 5.
- reprehendere, repraehendere 481, 10; r. auctoritatem eminentem 482, 35; r. excessum in ordine episcopali 718, 15; r. intentionem patrum, fratrum 674, 10; r. magistros 420, 10.
- reprehensio 103, 5. 405, 10. 812, 10.
- repudiare libellos paenitentiales 281, 10.
- repugnare 849, 15; r. contra synodum 827, 35. 40.
- requerilla 57, 20.
- requies 408, 20. 800, 1.
- requiescere 418, 15; r. corporaliter, corpore 842, 30. 35. 848, 1.
- requirere 171, 1; r. causam 207, 30; r. debitum 101, 1; r. ecclesias 232, 10; r. libram argenti 815, 5; r. munera pro placito 257, 10; r. pecuniam pro fratribus suscipiendis in ordine sancto 167, 10; r. praemia pro introeuntibus in monasterio 168, 10; r. servitium etc. 837, 30; r. testimonium 808, 10. — requirere clericum 169, 10; r. vicinos etc. 192, 1.
- res: r. commendatae 275, 20; r. conclatae ecclesiae 761, 5; r. dicatae Deo 766, 10; r. oblatae 744, 15. 749, 25. 756, 25. 757, 15; r. sacrae 734, 15; r. sacratae 735, 15. 747, 20. 749, 20. 754, 20. 757, 10. 766, 10; r. sanctae 713, 5; r. sanctificatae 755, 10. — res = *facultas*, *'Besitz'* 60, 15. 61, 5. 67, 15. 68, 10. 15. 256, 30. 275, 25. 30. 638, 35. 674, 25. 707, 10. 795, 10. 800, 35. 844, 10. 20. 845, 1. 10; r. basilicae 642, 35. 643, 1; r. ecclesiae, ecclesiarum 168, 25. 211, 35. 253, 10. 256, 35. 257, 5. 305, 10. 397, 20. 398. 399, 25. 402, 1. 15. 416, 15. 444, 20. 447, 10. 449, 1. 455, 30. 622, 1. 623, 15. 20. 30. 624. 625, 1. 5. 633, 5. 722, 15. 748, 20. 824, 40. 825, 5. 836, 20. 838, 40; r. ecclesiasticae 57, 10. 15. 262, 15. 25. 287, 30. 292, 30. 293, 25. 298, 1. 302, 10. 472, 1. 590, 30. 624, 10. 15. 30. 709, 30. 731, 5. 745, 10. 766, 10. 15; r. ecclesiasticae subtrahitae 34, 15; r. episcopii 591, 5; r. immobilis 574, 15; r. monasterii 838, 35. 851, 1; r. nobilium 209, 5. 214, 30; r. pauperum 253, 1. 262, 10. 292, 20. 296, 25. 298, 1. 302, 10; r. privata 576, 15; r. propriae 170, 15. 275, 20. 278, 25. 397, 20. 417, 15. 444, 15. 20. 30. 675, 20. 767, 15; r. proprietatis 166, 5; r. tributarium regis 215, 1. — res superposita = *pertinentia* 681, 20. — res = *causa*: r. forensis 445, 1; r. secularis 207, 30; r. spiritalis 248, 25. — furtiva res 100, 1. 101, 5. 102, 1. — res publica 67, 5. 278, 5. 480, 1. 677, 20. 690, 1. 722, 10.
- rescribere 855, 30; r. precarium 7, 15.
- resedere v. residere.
- reserare: r. portam canonicorum 418, 1; r. portam monasterii 455, 1.
- reservare: r. ad arbitrium imperatoris 299, 10; r. iudicio Dei 305, 10. — reservare sibi medietatem ex luminariis 791, 5; r. monasterium iustitiae (papa) 856, 25. — reservare = *observare*: r. privilegium pontificis summi 141, 10; r. regulam canonum 572, 1.
- residere, resedere = *sedere* 563, 5. 820, 1; r. in aula palatii 131, 1; cf. 847, 25; r. in biviis 411, 5; r. in choro officiis divinis 832, 5; r. in conventu 254, 10; cf. 847, 25; r. in ecclesia more synodali 789, 1; cf. 221, 25. 232, 1. 563, 5. 820, 1; r. in palatio 847, 25; cf. 131, 1. 254, 10; r. in sede Petri 484, 5; r. in sedilibus praeparatis 179, 10; r. in synodo 221, 25. 585, 15; cf. 232, 1. 248, 15. 563, 5. 588, 1. 820, 1; r. secundum tempus ordinationis 248, 15. — residere = *habitare*: r. in domibus propriis 86, 10. 638, 35. 639, 1. 10. 672, 25; r. in monasteriis 442, 1. 445, 5. 461, 30; r. in propria sua 212, 25; r. per villas 442, 10. 461, 30. 35. 462, 1.
- resipiscere 828, 0. 860, 1.
- resistere 102, 1. 5. 533, 15. 839, 35; r. consiliis imperatoris etc. 849, 10; r. sacerdotibus 88, 15.
- respondere 264, 5. 706, 10. 838, 10. 848, 10. 25. 849, 10. 851, 20.
- responsio 161, 15; r. episcoporum 554, 20. 555, 15.
- responsorium 785, 1. 25.
- respuere insolentiam 276, 5.
- restaurare 211, 5. 285, 1; r. domus Dei 556, 15; r. domus ecclesiarum etc. 169, 1; r. ecclesiam etc. 577, 20. 578, 1. 855, 20. 25; r. tecta ecclesiae 253, 10. 271, 10. 297, 1. — restaurare decreta canonum, iura ecclesiae 3, 1. — restaurare in honore proprio 121, 1. — restaurare = *reddere* 681, 15.
- restauratio tectorum 293, 1. 691, 10.
- restituere = *restaurare*: r. concordiam ecclesiasticam 799, 25; r. hereditatem paternam 723, 20. — restituere = *reducere* 808, 20. 809, 15; r. clericum, sacerdotes etc. 169, 10. 675, 10. 722, 10; r. imperatorem in imperium 807, 15. — restituere = *reddere*: r. pecunias fraudatas ecclesiis 3, 5; r. sedem ac diocesim 792, 20. 25; r. (Gottescaum) libertati paternae 604, 20.
- restitutio 804, 5. 808, 10. 15. 809, 15. 25. 810, 25. 812, 5; r. canonica 797, 30; r. festiva 799, 35.
- restuetur (?): ne innocens fraude deceptus calumni restituetur (= *reus teneatur*?) 58, 20.
- resultare 412, 5; r. auctoritati canonicae 638, 1.
- resurrectio 213, 25. 288, 25; r. Christi 557, 40; r. Domini 710, 10; r. domi-

- nica 291, 20. 643, 10. 15. 722, 5; r. sancta 200, 15. 825, 5. 826, 1. 5.
- rete piscatorium 692, 5.
- reticere veritatem 674, 15.
- retinere: r. partem pecuniae ecclesialis sub precario et censu 7, 10; cf. 693, 1; r. villulas etc. ad opus suum 838, 25. 30. — retinere clericum 169, 10; r. laicos 856, 25.
- retorquere: r. ad usus suos 693, 5; r. res pauperum in usus suos 417, 5.
- retractatio 689, 10.
- retributio 689, 5; r. bonorum (operum) 288, 25.
- retrudere 411, 25; r. in custodiam 38, 15; r. in locum intra claustrum 450, 20; r. in monasterio 86, 10.
- reus 100, 5. 101, 1. 253, 10. 297, 5. 624, 5. 10; r. de causis quattuor 96, 1. 5; r. criminis 856, 35; r. de crimine maiestatis 841, 20; r. sceleris 103, 5; r. confugiens ad ecclesiam 271, 1.
- reverendus, a, um: r. collegium 173, 5; r. concilium 180, 5. 194, 10; r. imperium 180, 10; r. pater 779, 30; r. pontifex 522, 30; r. vir 812, 15; v. reverentissimus.
- reverentia 264, 5. 300, 1. 408, 5. 484, 5. 558, 1. 672, 10; r. deorum 643, 10; r. intrandi in ecclesia etc. 306, 25; r. sollemnitis Paschalis 299, 25; ad reverentiam episcopi recurrere 576, 10. — reverentia = *episcopi* 777, 20; r. almifica = *Karolus rex* 259, 5; r. paterna = *Tassilo dux* 57, 15.
- reverentissimus: r. archiepiscopus 49, 30. 131, 20. 585, 1; r. diaconus 478, 20. 584, 35; r. domnus 534, 5; r. episcopus 80, 1. 5. 585, 15; r. frater 38, 10. 111, 20. 25; r. legatus 587, 5; r. pater 769, 20; v. reverendus. — reverentissime celebrare synodum 826, 10.
- reversio 793, 30; r. pastoris proprii 809, 15.
- reverti 826, 5. 10. 836, 25; r. ad ecclesiam universalem 221, 30; r. ad ius et regimen ecclesiae 846, 10; r. ad monasterium 579, 5. 849, 5. 10; r. ad paenitentiam 272, 25; r. ad sedem 812, 5; r. ad statum pristinum 290, 1.
- revestire ecclesiam cum pecunia propria 7, 15.
- revocare 799, 30; r. episcopum 792, 35. 804, 25. 805, 1; r. ecclesias ad sedem episcopalem 233, 1; r. ad concordiam pacis 232, 20. 25; r. ad synodum 199, 5. 10.
- revocatio 804, 5.
- rex 19, 10. 21, 1. 29, 10. 31, 1. 108, 30. 109, 15. 131, 5. 166, 1. 35. 167, 171, 1. 15. 211, 25. 586, 5. 25. 643, 25. 649, 650, 1. 651, 25. 653, 15. 25. 654, 5. 15. 25. 655, 10. 656, 30. 659, 35. 40. 676, 10. 681, 10. 682, 5. 741, 25. 766, 1. 5. 812, 1—10. 813, 10. 20. 820, 10. 824, 826, 5. 827, 25. 30. 834, 1. 836, 30. 841, 15. 844, 20. 848, 10. 855, 5. 10.
- 856, 15. 857, 10. 20; r. bonus 767, 15; r. catholicus 141, 20; r. Christianus 660, 10; r. clementissimus 130, 35. 141, 20. 226, 25; r. excellentissimus 250, 20; r. gloriosus 63, 15. 130, 35. 221, 10. 475, 30. 847, 25. 848, 1; r. gloriosissimus 60, 10. 61, 5. 143, 5. 215, 5. 250, 20. 766, 35. 811, 10. 846, 15. 858, 1; r. inclytus 141, 20. 729, 30; r. magnus 203, 20. 35. 204, 10; r. nobilissimus 729, 30. 766, 35; r. orthodoxus 203, 30. 204, 10; r. piissimus 60, 10. 61, 5. 143, 5. 165, 15. 166, 1. 15. 221, 10; r. prae fulgidus 203, 30; r. sanctus 767, 20; r. serenissimus 226, 25; r. terrae 259, 15. 20; r. tranquillissimus 130, 35; r. venerabilis 173, 1; r. Francorum 33, 25. 684, 10. 821, 25. 824, 1. 838, 15; r. et rector regni Francorum 213, 25; r. Francorum ac (et) Langobardorum 122, 30. 158, 1; r. Italici regni 820, 5; r. Langobardorum 586, 1. 824, 10. 20. — ammonitio regis 171, 20; annona publica r. 166, 20; annus r. 33, 25; aures r. 252, 20; capella r. 170, 5; capitula r. 168, 25; consultus r. 856, 30; imperium r. 208, 10; iussio r. 168, 10. 203, 20; licentia et consensus r. 844, 1. 848, 15; mandatum r. 855, 30; ministerium r. 651, 30; cf. 652, 40; nomen r. 857, 15; opus r. 166, 30; ordinatio r. 167, 20; palatium r. 208, 15; periculum r. 653, 1; persona r. 714, 25; praeceptum r. 209, 15. 844, 5; cf. 845; salus r. 62, 10; so-brinus r. 165, 30; tributales r. 211, 10. 215, 1; vita et incolumitas r. 61, 20.
- ritus: r. paganus, paganorum 4, 1. 10, 10. 15, 15. 16, 1. 32, 1; r. priscus ecclesiasticus 804, 1; r. servorum Dei 4, 15.
- rixa 53, 10. 264, 20. 670, 5. 800, 10.
- roborare 718, 30. 827, 35; r. manu propria 703, 1. 851, 5; r. manibus 62, 15. 689, 25; r. publice 444, 25; r. scriptis 686, 1; r. auctoritatem receptionis 797, 35; r. cartam largitionis 689, 1; r. confessionem 703, 1; r. decretum 830, 5; r. dimissorias 575, 10; r. exemplaria 588, 5; r. institutionem 814, 30. 815, 1. 5; r. ordinationem 810, 20; r. praeceptum 851, 5; r. professionem 702, 20; r. scriptum 444, 25; r. subscriptionem 62, 15; r. synodum 807, 30. 808, 1; r. testimonia patrum sanctorum 89, 15.
- roboratio 830, 5.
- rochus 211, 1.
- rogari pro testimonio aut instrumentis conficiendis 573, 10.
- rogationes 268, 20. 710, 10.
- rubor sequestrationis 450, 15. 20.
- ruina 293, 1.
- rumor 645, 10.
- rurale opus, ruralia opera 252, 15. 643, 20. 30. 40. 644, 1.
- rusticus, a, um: r. ministerium 573, 1; r. possessio 67, 20; r. predium 67, 25. — rustice 211, 25. — rusticus, rustici 39, 30. 84, 15. 20. — rustica lingua Romana aut Thiotisca 288, 25.
- S.
- sabbatum 53, 5. 58, 25. 194, 20. 269, 10. 15. 643, 10. 30; s. ante Palmas, Pentecosten 53, 1; s. quartum mensis 53, 1.
- saccellarius, sacellarius 38, 20. 41, 5. 25.
- sacellarius v. saccellarius.
- sacer, a, um: s. altare 734, 15. 752, 1; s. apices 123, 1; s. aures (imperatoris) 675, 15; s. baptisma 174, 1. 616, 30. 712, 5; s. baptismus 173, 25; s. canones 40, 25. 171, 10. 267, 25. 280, 10. 300, 15—25. 306, 5. 312, 25. 397, 20. 629, 25. 630, 20. 635, 1. 5. 636, 5. 674, 25. 766, 10; cf. 189, 25; s. chrisma 289, 10. 707, 20; s. coenobium 682, 5; s. communio 712, 10; s. concilium 91, 5. 20. 92. 313, 30. 458, 15. 460, 1. 20. 461, 15. 463, 5; s. conventus 275, 25. 277, 25. 284, 10. 299, 10. 301, 1. 10. 312, 35. 313, 15. 30. 401, 5. 422, 30. 458, 15. 25. 459, 5. 10. 463, 5. 627, 5; s. corpus et sanguis Iesu 14, 1. 18, 20; cf. 677, 1; s. cultus 744, 30; s. definitio 204, 20; s. dies 581, 15; s. disciplina 452, 25; s. dogma 182, 15. 259, 25; s. domus (imperatoris) 678, 15; s. eloquium 174, 30. 669, 15; s. exemplum (imperatoris) 677, 1; s. fides 182, 5. 241, 1; s. folia 123, 10; s. folia canonum 189, 25; s. fons 211, 20. 284, 1. 506, 25. 615, 1. 648, 30. 35; s. gradus ordinis ecclesiastici 190, 10; s. imago 89, 90, 15. 91, 25; s. imperator 587, 30; s. iussio 483, 25. 594, 30; s. lavacrum 173, 5; s. lectio 236, 30. 250, 25. 287, 15. 590, 35; s. lex 180, 25. 194, 15. 709, 15; s. litterae 534, 25. 585, 25. 635, 10; s. locus 575, 1; s. ministerium 211, 30. 363, 5. 479, 10. 594, 20. 611, 5. 668, 30. 673, 30; s. mysterium 171, 5. 174, 15; s. obtutus 120, 25; s. officium 86, 5. 576, 10. 581, 5. 627, 40. 630, 25. 641, 5; s. ordo 17, 10. 211, 15. 300, 15. 303, 35. 684, 5. 707, 20. 784, 5; s. paginae evangelicae 193, 1; s. palatium 131, 1. 166, 10. 259, 5. 289, 20. 684, 15; s. patres 200, 30; s. praeceptum 131, 1; s. praedicatio 287, 10; s. pragmatica sinodalis 815, 20; s. regula 179, 20; s. res 734, 15; s. sanguis Iesu Christi 677, 1; s. scriptura 160, 25. 173, 10. 198, 20. 240, 25. 274, 35. 777, 20; s. sedes Petri 484, 5; s. sollemnia missarum 289, 5; s. syllabae 122, 35. 40. 131, 10; s. templum 478, 35. 549, 5; s. vas 484, 25. 500, 15. 639, 15; s. velamen 290, 15; s. virgo 264, 10. 638, 1; s. volumen 61, 10. 191, 20. 521, 30. 676, 15. — sacrum = *templum* 497, 20.
- sacerdos, sacerdos 13, 1. 15. 14, 1. 15. 1. 5. 21, 5. 31, 5—15. 36, 1. 47, 5. 30. 51, 30. 52, 5. 57, 1. 58, 20. 25. 84, 10. 86, 25. 88, 15. 111, 25. 171, 10. 175. 176, 1. 179, 20. 189, 5. 190, 5. 193, 25. 194, 1. 195, 5. 198, 30. 35. 199, 1. 5.

200, 20. 30. 201, 15. 209, 5. 226, 25. 249, 10. 252, 25. 254, 30. 255, 10. 256, 1. 15. 260, 30. 271, 20. 275, 10. 15. 276, 1. 279, 20. 280, 1. 281, 1. 5. 283, 1. 287, 20. 25. 289, 20. 291, 25. 292, 10. 298, 10. 306, 1. 5. 322, 30. 347, 25. 356, 30. 455, 15. 479, 5. 533, 10. 534, 15. 535, 35. 554, 5. 556, 20. 30. 567, 15. 20. 570, 10. 571, 1. 10. 15. 572, 1. 15. 573. 575, 15. 576, 1. 10. 577, 5. 581, 20. 590, 30. 594, 20. 612. 613, 20. 35. 616, 30. 618, 30. 619, 30. 35. 621, 1. 10. 15. 624, 25. 625, 40. 626, 1. 10. 628, 25. 35. 631, 10. 15. 632, 10. 633, 10. 635, 1. 636, 25. 637, 1. 638, 10. 25. 640, 15. 643, 25. 35. 675, 5. 707, 25. 708, 1. 718, 30. 722, 10. 734, 25. 742, 10. 743, 15. 746, 5. 780, 35. 784, 20. 786, 25. 30. 800, 5. 848, 15. 849, 10. 25; s. advocatum in iudicium proferre non valens 575, 25; s. cartam, testem non habens 94, 5; s. currens 631, 25; s. discurrens 631, 25; s. doctissimus 479, 10; s. ecclesiae 286, 15; cf. 160, 5. 278, 30; s. falsus 2, 20. 34, 10. 38, 15. 39, 5; s. ieiunus 634, 5; s. imperitus 633, 20; s. indoctus 568, 10; s. loci 14, 5. 15, 1. 5. 31, 20; s. negligens 612, 25; s. pauper 576, 15; s. plebis 192, 5; cf. 570, 10. 571, 1; s. pravus 352, 10; s. religiosus 210, 15. 729, 30; s. sanctus 51, 30. 342, 20. 611, 10. 625, 1. 673, 30. 838, 15; s. sanctissimus 249, 1; s. sciens legem Domini 608, 20; s. subditus regimini (regis) 120, 25; s. subiectus 568, 15. 569, 10. 570, 5. 575, 10. 578, 5; s. summus 709, 1; s. suspectus 574, 5; s. venerabilis 6, 35. 617, 25. 639, 5; s. venerantissimus 249, 1; s. verus 611, 25. 612, 5; s. vivens carnaliter 353, 15. — admonitio et praedicatio sacerdotum 277, 20; cf. 292, 5; anima sacerdotis pro grege ponenda 200, 1; avaritia sacerdotum 642, 35; chorus s. 525, 5; collegium s. 104, 25; communio s. 51, 20; concilium s. 41, 20; cf. 165, 20; concordia s. et laicorum 51, 25; congregatio s. 56, 25. 83, 1. 161, 20; consensus s. 33, 25. 34, 5. 638, 5. 814, 30; consilium s. 3, 1. 34, 10. 599, 10. 802, 20; conspectus s. 221, 35. 702, 30. 848, 5; consultus s. 607, 40; conventus s. 604, 15; conversatio s. 625, 5; culpa, ruina s. 750, 10. 15; cupiditas, ignorantia, negligentia s. 679, 30; deprecatio s. 742, 40. 743, 1; devotio, multitudo, studium s. 680, 5; dignitas s. 612, 5; disciplina s. 357, 20; electio s. 88, 10; electio et ordinatio sacerdotis 617, 20; exempla sacerdotum 352, 10; honores s. 581, 1; increpatio s. 381, 20; iudicium s. 849, 40. 850, 1; ius s. 622, 5. 739, 1; laus s. 611, 25. 673, 15; ministerium s. 612, 5. 750, 25; negligentia s. 614, 30. 615, 20. 616, 25. 638, 30; cf. 351, 20. 679, 30; oculi s. 636, 30; oratio sacerdotis 739, 10. 15; ornatus sacerdotum 776, 35; persona sacerdotis 618, 25. 35; raritas sacerdotum 175, 15;

cf. 577, 5; salus, salvatio s. 706, 10; synodus s. 784, 10. 848, 1; testimonium s. 573, 10; turba s. 685, 10; usus s. 737, 1; vita s. 612, 10. 625, 5. 706, 5. 707, 30; vitia s. 639, 25; vituperatio s. 737, 5. — domini sacerdotes 141, 30. 142, 1. — monachi sacerdotes 640, 25.

sacerdotalis, e: s. ammonitio 252, 20. 679, 20; s. aures 158, 25; s. catalogus 849, 30; s. coetus 179, 15. 20; s. collegium 20, 1; s. concilium 39, 5. 67, 30. 68, 25. 162, 30; s. conventus 778, 15; s. conversatio 626, 5. 10; s. cura 57, 25; s. dignitas 642, 25. 673, 5; s. doctrina 708, 1; s. honor 578, 15. 624, 40; s. indumentum 639, 20; s. libertas 669, 1; s. ministerium 609, 40. 623, 25. 628, 35. 635, 20. 706, 5. 709, 10. 714, 10. 25. 30; s. mos 712, 10; s. nomen 673, 5; s. officium 43, 15. 20. 251, 5. 706, 1; s. oratio 712, 5; s. ordo 506, 20. 630, 30. 642, 35; s. ornatus 573, 1; s. persona 610, 30. 611, 1. 706, 30. 723, 10. 15; s. potestas 673, 5; s. praedicatio 611, 10; s. religio 675, 15; s. tunica 12, 15. 13, 5. 31, 5; s. vigor 673, 5.

sacerdotium 12, 10. 13, 1. 14, 1. 38, 15. 268, 10. 288, 5. 359, 35. 464, 1. 777, 1. 818, 30. 833, 5.

sacerdus v. sacerdos.

sacietas, satietas 214, 30. 291, 5.

sacramentales tres 100, 15.

sacramentarium = *liber sacramentorum* 198, 25.

sacramentum 52, 30. 252, 25. 283, 10. 648, 35. 722, 20. 779, 10. 787, 15; s. divinum 786, 15; s. ecclesiasticum 817, 1; cf. 261, 10; sacramenta mysteriorum 780, 30; sacramentum baptismatis, baptismi 173, 10. 250, 25. 261, 10. 288, 30. 294, 30. 297, 30. 302, 5. 614. 615, 10. 648, 30. 816, 30; s. corporis et sanguinis dominici 283, 15. 301, 1; s. evangelii 186, 5. 10; s. fidei 174, 30. 241, 1. 5. 15. 242, 1. 10. 614, 5—15. 648, 30; s. regenerationis 173, 25; s. visibile 781, 10. — sacramentum = *ius iurandum* 47, 30. 84, 10—20. 85, 15. 20. 170, 25. 221, 35. 587, 1. 783, 15. 812, 30. 813, 1. 839, 25; s., quod atheid dicunt 100, 10; s. fidelitatis 710, 25.

sacrare 638, 15; s. ecclesiam 200, 30. 35; s. feminas 193, 25; s. res Deo 731, 1; s. se Deo 639, 5; s. servum alienum 168, 20. — sacratus, a, um: s. femina 35, 15; cf. 639, 10; s. locus 735, 10; res 735, 15. 749, 20; s. vasa 639, 20. — sacratissimus, a, um: s. aula 85, 15; s. concilium 83, 1; s. confessio apostoli 85, 15; s. corpus (martyris) 67, 15; s. corpus Petri 820, 10; s. iudicium (imperatoris) 274, 10; s. sedes 534, 25. 40. 535, 1.

sacrarium 367, 5. 25; s. ecclesiae 843, 5. 10

sacratio 167, 15.

sacrificare 793, 10. 796, 15. 805, 1. — sacrificatum oleum 712, 5. 10.

sacrificium 67, 20. 68, 1. 497, 20. 641, 35. 743, 15. 748, 15. 775, 10. 785, 40. 787, 15. 788, 5. 810, 20; s. sanctum 52, 25; s. missae 817, 20; sacrificia mortuorum 4, 1.

sacrilegus, a, um: s. factum 747, 15; s. oratio 42, 40; s. predicatio 43, 20. 25. — sacrilegus 40, 20. 25. 42, 25. 760, 25.

sacrosanctus, a, um: s. baptisma 594, 10. 614, 5; s. chrisma 299, 15. 736, 40; s. concilium 38, 15; s. conventus sacerdotalis 778, 15; s. ecclesia 82, 25. 30. 83, 10. 86, 20; s. mater ecclesiarum omnium 82, 1; s. evangelium 38, 1. 41, 1. 42, 20. 84, 10; s. fides 204, 15; s. fons 614, 25; s. fons baptismatis 616, 10; s. mysterium 204, 1. 243, 30. 771, 35; s. oratio 51, 25. 535, 5.

saecularis, secularis, e: s. arma 266, 1; s. canticum 191, 15. 20; s. conquestus 264, 20; s. convivium 264, 10; s. cura 557, 5. 711, 15; s. dignitas 442, 15; s. disceptatio 408, 5; s. domus 571, 15. 572, 5; s. habitus 103, 10; s. homines 577, 10; s. indumentum 10, 5. 12, 10. 13, 1. 31, 5; s. iocus 264, 20. 25. 287, 25; s. iudicium 18, 5. 32, 10. 207, 30. 210, 20. 368, 10; s. lusus 211, 25; s. necessitas 163, 1; s. negotium 168, 1. 191, 10. 264, 15. 298, 10. 302, 25. 408, 5. 444, 10. 573, 10. 630, 25. 632, 10. 671, 10. 679, 30. 711, 15. 20. 848, 10; s. placitum 253, 1. 256, 15. 264, 1. 20. 271, 5. 291, 30. 302, 20; s. pompa 420, 25; s. potentia 292, 5; s. princeps 851, 1; s. res 207, 30. 264, 20; s. verba 408, 10. 15; s. vir 191, 15. 639, 25. — saeculares 199, 25. 573, 5. 10. 722, 10. 723, 25. — saecularia 711, 5. — saeculariter vivere 281, 30. 282, 1.

saeculum 263, 1. 266, 1. 275, 15. 450, 25. 694, 5. 779, 20. 813, 1. 848, 10.

saedes v. sedes.

saeveritas v. severitas.

sagum 4, 15. 47, 25.

sal 690, 10.

salina 67, 20. 690, 10.

salus 259, 1; s. animae, corporis imperatoris 285, 25; s. regis 62, 10; s. communis 600, 5. 606, 1. 706, 10.

salutare pontificem 86, 25.

salvare 280, 5. 842, 5; s. in carcere 209, 20.

salvatio: s. animarum 694, 1; s. communis 706, 10; s. infirmorum 710, 5.

sanare 280, 15; s. medicamine leni et blando 849, 15.

sancecio v. sanctio.

sancire v. sancire.

sancire, sancire 67, 30. 68, 20. 193, 35. 197, 15. 211, 35. 243, 25. 269, 20. 400, 20. 446, 15. 506, 30. 524, 20. 551, 1. 591, 5. 622, 5. 635, 1. 706, 35.

780, 30. 798, 1. 829, 30. — *sancita*
canonum 21, 5.
sanctificare 737, 15; *s. Deo* 739, 1.
 749, 15; *s. donaria* 750, 1; *sanctifi-*
cari aqua 175, 25. 30.
sanctificatio dominica 737, 15.
sanctimonia 481, 20. 489, 15.
sanctimonialis, *e*: *s. femina* 21, 5.
 213, 5. 557, 5; *s. habitus* 639, 10. —
sanctimonialis, sanctae moniales.
 94, 10. 207, 25. 210, 15. 30. 211, 1.
 256, 25. 264, 10. 284. 285, 1. 10. 15.
 422, 35. 434, 10. 441, 25. 442, 10. 444.
 445, 5. 446, 20. 25. 447. 448, 1. 5. 25.
 449. 450, 1. 5. 30. 451. 452, 5. 15. 25.
 454, 5. 25. 30. 455, 1. 15. 30. 461, 15. 25.
 462, 5. 10. 463. 15. 592, 10. 627, 1.
 637, 5. 10. 638, 15. 20. 30. 640. 676, 15.
 713, 30. 714, 1; *s. quae se canoni-*
cas vocant 284, 10; *s. canonice*
degentes, viventes 313, 35. 422, 30.
 454, 1; *s. in societate viventes* 446, 20.
sanctio, sancio 459, 1. 460, 35; *s.*
canonum 180, 15. 706, 35. 722, 25;
s. fidei 161, 10; *s. patrum* 190, 5.
sanctitas 284, 5. 446, 5. 625, 30; *s. apo-*
stolica 39, 30; *s. incerta* 39, 25; *s.*
orthodoxa 523, 1; *s. sedis* 524, 10;
s. simulata 444, 5; *s. vitae* 52, 1. —
sanctitas = archiepiscopus 458, 25. 35.
 462, 15; *s. = episcopus, episcopi* 42, 10.
 43, 5. 49, 30. 196, 15. 554, 15. 557, 20.
 558, 5; *s. = papa* 40, 15. 534. 556, 5.
sanctualia 40, 25. 43, 10.
sanctuarium 95, 1. 739, 5. 740, 1. 15. 35.
 741, 35. 742, 15. 744, 15. 30. 750, 1.
sanctus, *a*, *um*: *s. altare* 639, 20.
 640, 15. 810, 15; *s. ammonitio* 261, 10.
 262, 5; *s. angeli* 497, 20; *s. aposto-*
latus 29, 1. 38, 5—15. 40, 25. 41,
 1. 15. 20. 42, 5. 25. 43, 1. 5; *s. apostoli*
 39, 35. *s. auctoritas apostolica* 793, 5.
 805, 1; *s. baptisma, baptismum*
 175, 15. 558, 5; *s. basilica* 249, 5;
s. canones 17, 5. 82, 5. 254, 30.
 274, 15. 554, 15; *s. coepiscopus*
 815, 10; *s. communio* 366, 5; *s. con-*
cilium 51, 25. 82, 5. 208, 5. 209, 15.
 215, 5. 263, 5. 458, 25. 769, 20.
 809, 15. 849, 25. 30; *s. confessor* 4, 1.
 66, 15; *s. congregatio* 207, 15; *s.*
conventus 165, 20. 312, 15. 20; *s.*
conversatio 195, 10. 287, 10. 405, 5;
s. corpus Christi 817, 5; *s. corpus*
Silvestri 820, 25; *s. crux* 506. 549,
 20. 25. 550, 40; *s. desiderium* 482, 30;
s. devotio 482, 15. 483, 10. 668, 10.
 675, 15. 706, 20; *s. dies* 643, 40; *s.*
dies dominicus 557, 30; *s. doctor*
 143, 20. 154, 1; *s. dogma* 581, 10;
s. ecclesia 19, 5. 20, 5. 28, 1. 30, 20.
 43, 25. 30. 44. 49, 10. 52, 15. 69, 25.
 70. 81, 20. 82, 20. 83, 1. 5. 84, 10.
 85, 5. 10. 86, 5. 88, 1. 122, 30. 131, 25.
 136, 20. 141, 30. 143, 5. 145, 35.
 153, 35. 154, 15. 156, 15. 20. 158,
 1—10. 159, 35. 160, 5. 30. 161, 5. 25. 35.
 162, 20. 163, 5. 164, 25. 30. 165, 25.
 173, 25. 175, 20. 176, 25. 194, 5.
 199, 10. 203, 15. 204, 20—30. 207,
 25. 30. 208, 10. 211, 35. 213, 25. 227,
 1. 5. 259, 1. 10. 280, 1. 281, 20. 284, 1.

285, 35. 291, 20. 312, 20. 35. 313, 15.
 394, 20. 397, 5. 398, 5. 401, 20. 447, 10.
 471, 15. 481, 5. 482, 40. 484, 20. 497, 25.
 506, 15. 522, 10. 15. 30. 524, 20. 525, 45.
 526, 5. 45. 527, 1—10. 528, 35. 40. 529,
 20. 25. 530, 1. 10. 531, 10. 534, 30.
 551, 1. 599, 5. 601, 5. 610, 20. 30.
 622, 10. 625, 35. 40. 629, 10. 20. 667, 15.
 669, 1. 674, 30. 675, 5. 681, 5. 684, 5.
 705, 15. 706, 5. 10. 25. 707, 20. 723,
 20. 30. 729, 35. 730, 15. 743, 40. 744, 15.
 745, 30. 747, 30. 750, 5. 20. 752, 20.
 761, 15. 766, 10. 767, 10. 20. 789, 1. 5.
 792, 30. 797, 15. 802, 20. 804, 5. 20.
 820, 20. 25. 826, 15. 20. 848, 1. 856, 5;
s. ecclesia regalis 856, 30; *s. epi-*
scopus 51, 20; *s. evangelium* 167, 20.
 287, 5; *s. femina* 454, 20; *s. fides*
 250, 15. 25; *s. frater* 795, 25. 799, 30;
s. habitus 104, 20; *s. imago* 87, 25;
s. largitas apostolica 792, 25; *s.*
locus 7, 5. 66, 25. 68, 10. 35. 69, 1.
 282, 30. 820, 25. 857, 15; *s. martyr*
 4, 1. 66, 15. 25. 69, 1. 20. 90, 10.
 497, 20. 785, 40. 814, 30; *s. mater*
ecclesia 813, 1; *s. memoria* 481, 30;
s. monasterium 65, 20. 68, 15. 25;
s. moniales 94, 10. 207, 25. 211, 1.
 256, 25. 461, 25. 638, 15. 20 (*v.*
sanctimonialis); *s. mores* 249, 10;
s. nomen 66, 15; *s. nox* 194, 20;
s. oratio 158, 35; *s. ordo* 62, 5.
 168, 10. 799, 30; *s. oleum* 175, 25.
 710, 5; *s. papa* 20, 5. 10; *s. pater,*
patres 13, 5. 17, 10. 28, 1. 40, 5. 10. 25.
 43, 20. 51, 15. 82, 25. 83, 15. 87, 25.
 88, 5. 89, 5. 15. 20. 90, 35. 111, 30.
 114, 30. 140, 25. 143, 25. 35. 40. 144, 1.
 145, 1. 151, 5. 30. 155, 5. 156, 10. 25.
 159, 1. 5. 30. 160, 1. 10. 181, 10. 25.
 182, 10. 20. 204, 20. 221, 15. 20. 222,
 1. 15. 236, 20. 242, 25. 249, 30. 251, 25.
 255, 15. 259, 25. 262, 25. 287, 5. 312,
 25. 30. 313, 5. 30. 394, 25. 398, 1. 15.
 399, 20. 30. 400, 20. 405, 5. 410, 15.
 418, 20. 419, 1. 421, 1. 422, 30. 441, 30.
 442, 10. 15. 444, 15. 445, 30. 455, 20.
 458, 25. 30. 461, 15. 481, 15. 25. 482, 30.
 483, 1. 20. 40. 484, 25. 489, 20. 497, 20.
 506, 15. 521, 30. 522, 5. 526, 40. 533, 5.
 534, 15. 535, 35. 536, 1. 551, 1. 586, 5.
 594, 15. 609, 1. 5. 610, 35. 614, 30.
 622, 1. 626, 5. 632, 5. 35. 635, 5.
 637, 20. 639, 10. 656, 5. 739, 5. 746, 15.
 759, 5—15. 766, 5. 10. 778, 30. 801, 35.
 808, 1. 842, 15. 851, 25. 852, 1; *s.*
paternitas 535, 5; *s. pax* 52, 20; *s.*
plebs 51, 20. 522, 1; *s. pontifex*
 92, 20; *s. praeceptum* 645, 1; *s.*
praedecessor 680, 1; *s. praedicatio*
 268, 1. 302, 30; *s. praedicator* 124, 25.
 186, 20; *s. principes apostoli* 10, 5;
s. principes apostolorum Petrus et
Paulus 13, 10; *s. professio* 266, 25;
s. propositum 402, 15. 442, 10; *s.*
prothomartyr 62, 5; *s. recordatio*
 84, 1. 89, 15. 90, 15; *s. regula* 34, 15.
 62, 10. 210, 30. 211, 1. 263, 25. 264, 10.
 266, 20. 557, 20; *s. religio* 442, 5. 20.
 461, 30. 636, 10. 689, 10; *s. reliquiae*
 479, 30; *s. res* 713, 5; *s. resurrectio*
 200, 15. 825, 5. 826, 1. 5; *s. rex*
 767, 20; *s. sacerdos* 51, 30. 342, 20.
 611, 10. 625, 1. 673, 30. 838, 15; *s.*

sacramentum evangelii 186, 5. 10;
s. sacrificium 52, 25; *s. scrinium*
 43, 5; *s. scriptura* 56, 25. 147, 5. 35.
 154, 15. 156, 10. 160, 15. 174, 1. 198, 5.
 239, 20. 274, 15. 280, 10. 15. 281, 10.
 285, 30. 35. 301, 5. 313, 25. 394, 30.
 398, 20. 403, 25. 404, 15. 405, 1. 5.
 417, 15. 451, 1. 455, 25. 481, 25. 483, 1.
 714, 5. 730, 5. 777, 20. 796, 35. 800, 20;
s. sedes 71, 10. 82, 10—20. 83, 10. 15.
 203, 20. 254, 5. 524, 25. 525, 5. 15.
 539, 10. 797, 35. 812, 30. 820, 10; *s.*
solemnitas 51, 15; *s. synodica* 105, 1;
s. synodus 51, 20. 93, 25. 99, 25.
 143, 1. 166, 15. 35. 167, 5. 168, 10.
 171, 20. 212, 35. 213, 1. 233, 15.
 272, 20. 479, 25. 586, 35. 587, 15.
 826, 10. 827, 15. 30. 35. 849, 10. 30; *s.*
templum 737, 1; *s. tempus quadra-*
gesimae 722, 1; *s. tractator* 153, 30;
s. trinitas 213, 25; *s. urbs* 12, 1.
 38, 5. 43, 25; *s. urbs metropolitana*
 829, 10; *s. vas* 755, 5; *s. vir* 497, 20.
 626, 1. 20; *s. virtus* 414, 5. 454, 20;
s. vita 249, 5. — *sanctissimus*, *a*,
um: *s. almitas* 86, 10; *s. apostolus*
 39, 20; *s. archiepiscopus* 38, 5. 49, 30.
 90, 10. 585, 1; *s. aures sacerdotales*
 158, 25; *s. canones* 810, 15; *s. con-*
cilium 165, 30. 166, 1; *s. confrater*
 820, 15; *s. consacerdos* 82, 1; *s.*
corpus 67, 1; *s. decretum* 160, 15;
s. devotio 483, 1; *s. doctor* 155, 10;
s. domnus 534, 5; *s. episcopus* 11, 35.
 22, 5. 28, 10. 37, 25. 40, 20. 35. 41,
 15. 20. 42, 5. 15. 45. 80, 5. 83, 1. 85, 30.
 89, 15. 584, 30. 35; *s. frater* 17, 1.
 38, 10. 41, 15. 20. 42, 40. 82, 1; *s. le-*
gatus 49, 30. 35. 587, 5; *s. memoria*
 65, 10; *s. metropolitanus* 478, 20; *s.*
papa 22, 1. 28, 1. 37, 25. 38, 5.
 40, 20. 30. 35. 41, 5. 15. 20. 42. 43, 5.
 65, 10. 89, 1. 90, 20. 203, 15. 204, 15.
 240, 20. 479, 35. 560, 20. 25. 569, 5.
 572, 5. 580, 15; *s. pater, patres* 65, 15.
 82, 15. 91, 10. 162, 35. 165, 20. 25.
 479, 30. 535, 5. 35. 40; *s. petitio* 820, 15;
s. pontifex 82, 5. 10. 91, 5. 92. 522, 30.
 525, 25. 624, 30. 709, 5—15; *s. praesul*
 82, 25. 89, 25; *s. praedecessor* 91, 20;
s. princeps apostolorum 479, 35. 40;
s. sacerdos 249, 1; *s. vir* 82, 10. 83, 10.
 441, 25. 585, 15. 709, 15. — *sanctus,*
sancti 3, 10. 4, 1. 34, 1. 40, 25. 30.
 60, 15. 65, 25. 66, 5. 20. 25. 67, 5—15.
 68, 5. 20. 69, 5. 83, 1. 87, 5. 10. 25.
 91, 5. 15. 92, 10. 113, 35. 158, 20. 167, 5.
 170, 20. 271, 1. 272, 20. 283, 1. 304, 35.
 479, 30. 481, 10. 20. 483, 40. 484, 1.
 487, 25. 489, 15. 494, 10. 15. 507, 1.
 521, 45. 538, 30. 549, 25. 551, 5. 581, 15.
 618, 35. 624, 35. 688, 35. 689, 20. 25.
 694, 1. 731, 5. 784, 25. 785, 15. 786, 20.
 787, 25. 820, 10. 25. 828, 1. 10. —
sancti = episcopi 795, 25; *s. = scrip-*
tores ecclesiastici 221, 15.
sanguis: *effusio sanguinis Christia-*
norum 675, 30. — *adfinitas san-*
guinis propinqui 191, 30. — *sanguis*
Christi, divinus, Domini, dominicus
 14, 1. 18, 20. 52, 25. 193, 30. 283,
 5. 15. 301, 1. 304, 5. 639, 20. 641, 20.
 642, 10. 672, 15—25. 677, 1. 711, 40.
 744, 10. 770, 35.

- sanitas 478, 25. 807, 25.
 sanus corpore 808, 1.
 sapiens comes 841, 1.
 sapo 691, 1.
 satietas *v.* sacietas.
 satisdatio 580, 10.
 satisfacere 499, 15. 824, 35. 830, 5.
 satisfactio 411, 15. 479, 40. 531, 20. 638, 35. 792, 25. 793, 10. 795, 35. 797, 1. 799, 20. 25. 801, 35. 40. 802, 15. 803, 25; *s.* poenitentiae 411, 25. 450, 10. 607, 1. 5. 608, 1. 612, 40. 648, 40. 667, 25. 669, 5; *s.* septennis 799, 30.
 scabinus dominicus 841, 1.
 scaedula = *scedula* 730, 1.
 scandalizare 674, 20; *s.* fratres 276, 30; *s.* infirmos 484, 15.
 scandalum 166, 5. 222, 25. 30. 674, 1. 686, 1. 842, 20; *s.* inter sacerdotes 200, 30.
 scelerosa res 227, 1.
 scelestae nuptiae 210, 20.
 scellentia *v.* excellentia.
 scelus 40, 25. 42, 1. 103, 1. 5. 573, 20. 607, 35. 634, 30. 35. 669, 10. 20. 713, 30. 723, 1. 800, 10. 801, 15. 841, 20.
 sceptrum: *s.* honoris terreni 856, 1; *s.* imperiale 685, 1; *s.* regale 179, 5.
 schisma *v.* scisma.
 schola *v.* scola.
 scientia 446, 10. 459, 15.
 scire fidem 708, 35.
 scisma, schisma 222, 30. 615, 30; *s.* fraternum 616, 5.
 scismaticus, a, um: *s.* error 159, 25. — *scismaticus* 38, 15.
 scola, schola, 199, 25. 271, 25. 274, 35. 305, 20. 471, 20. 581, 5. 592, 15. 632, 15. 669, 1; *s.* cantorum 414, 20. 791, 1; *s.* publica 675, 1.
 scolasticus 632, 20.
 scorticare = *cruentare* 4, 10.
 scriba 791, 1.
 scribere 198, 1. 234, 20. 278, 5. 301, 30. 694, 15. 730, 5. 766, 5. 770, 1. 797, 1. 798, 1. 815, 15; *s.* admonitiunculas 284, 10; *s.* codicillos poenitentiales 633, 15; *s.* decretum 831, 1; *s.* epistolam 221, 25; *s.* formulam institutionis canonicae 458, 30; *s.* libellum 808, 1; *s.* nomen 813, 20; *s.* privilegium 856, 10; *s.* in membranis, in pellibus morticinis 187, 5. — *scriptum* 39, 10. 201, 10. 203, 25. 222, 20. 462, 30. 667, 20. 686, 1. 689, 1. 797, 15. 836, 15; *s.* memorabile 799, 30; *s.* plebis 809, 20; *s.* proprium 802, 35; *s.* publice roboratum 444, 25.
 scribura *v.* scriptura.
 seriniarius 82, 15.
 scrinium: *s.* sanctum 43, 5; *scrinia* ecclesiae Romanae 813, 1.
 scriptor 458, 35. 459, 20.
 scriptum *v.* scribere.
 scriptura, scribura 305, 20. 400, 15. 479, 15. 804, 1. 844, 10; *s.* canonica 274, 20; *s.* divina 60, 5. 249, 30. 262, 25. 291, 10. 446, 1. 449, 15. 454, 10. 626, 25. 706, 35. 732, 20; *s.* sacra 160, 25. 173, 10. 198, 20. 240, 25. 274, 25. 777, 20; *s.* sancta 56, 25. 147, 5. 35. 154, 15. 156, 10. 160, 15. 174, 1. 198, 5. 239, 20. 274, 15. 280, 10. 15. 281, 10. 285, 30. 35. 301, 5. 313, 25. 394, 30. 398, 20. 403, 25. 404, 15. 405, 1. 5. 417, 15. 451, 1. 455, 25. 481, 25. 483, 1. 714, 5. 730, 5. 777, 20. 796, 35. 800, 20.
 scrutari 451, 25; *s.* archana cordis 444, 10. 15; *s.* querelam 851, 1. 5.
 scrutinium 297, 25; *s.* ad ordinem baptismatis 261, 15.
 scurilitas *v.* scurrilitas.
 scurrilitas, scurilitas 448, 10. 450, 5. 636, 25. 30. 670, 10.
 scurro 276, 5.
 secedere 812, 1; *s.* ab officio pontificali 796, 15.
 discernere se a collegio sanctimonialium 450, 30.
 secludere a vita vulgari 263, 5.
 secreta = *pars missae* 787, 1. 788, 1.
 secretarium 38, 10. 40, 30. 41, 1. 5. 42, 10. 25; *s.* basilicae 705, 10; *s.* beati Petri apostoli 240, 20.
 secretus, a, um: *s.* admonitio 418, 15; *s.* conlocutio 640, 15. 802, 20. — *secretum*: cubilia secreti sui incolere 626, 5. 10. — *secreto* confiteri 702, 15. — *secretissimus* adiutor 795, 30.
 secta 16, 5.
 sectari: *s.* ioca inlicita etc. 298, 10; *s.* saeculum 263, 1.
 sectator lucri turpis 287, 35.
 secul- *v.* saecul-.
 securitas 62, 10.
 sedere 408, 10. 810, 15; *s.* in palatio ad audiendas causas 601, 1; *s.* (in synodo) 273, 10; *s.* in turma 259, 25. 260, 1. — *sedere* = *habitare*: *s.* in monasteriis 264, 15.
 sedes, saedes 249, 25; *s.* propria 810, 15. — *sedes*, *s.* archiepiscopi 113, 10. 249, 1. 585, 30. 589, 10. 792, 20. 812, 1. 818, 35. 829, 25. 30. 830, 10; *s.* metropolitana 254, 5. 459, 1; *s.* prima 854, 20; *s.* propria 585, 25. 809, 5. 812, 5; *s.* sancta 254, 5. 797, 35; *s.* venerabilis 589, 20; *s.* veneranda 180, 1. 191, 25. — *sedes*, *s.* episcopi 249, 15. 471, 15. 789, 1. 813, 1. 829, 5. 830, 15. 20. 836, 15. 838, 30. 839, 1. 15. 845, 15. 20. 846, 1. 849, 5. 35. 852, 15. 857, 25; *cf.* 160, 30. 35; *s.* episcopalis 233, 1. 15. 675, 20; *s.* maior, minor 288, 10; *s.* propria 170, 10. 627, 10; *s.* suffraganea 167, 10; *s.* vacans 812, 5. — *sedes* = *sedes papae Romani* 820, 25; *s.* apostolica 10, 5. 11, 35. 13, 10. 18, 1. 5. 19, 15. 29, 1. 32, 10. 38, 25. 47, 10. 48, 1. 49, 5. 35. 71, 10. 82, 1. 83, 10. 15. 84, 10. 25. 85, 5. 86, 1. 15. 88, 5. 122, 20. 123, 1. 129, 35. 159, 35. 160, 20. 167, 10. 171, 15. 203, 20. 483, 10. 522, 10. 25. 524, 10. 624, 20. 811, 1. 812, 5. 827, 1. 15; *s.* catholica 122, 20; *s.* Petri 82, 25. 88, 10. 484, 5. 618, 20; *s.* prima 122, 20. 141, 10. 830, 10; *s.* sacratissima 534, 25. 40. 535, 1; *s.* sancta 71, 10. 82, 10—20. 83, 10. 15. 203, 20. 524, 25. 525, 5. 15. 539, 10. 812, 30. 820, 10.
 sedilia 179, 10.
 seditio 478, 15. 827, 1.
 seducere populum 38, 15. 43, 10. 15.
 seductor pseudochristianus 480, 1.
 segregare 192, 5. 10. 193, 30. 412, 1; *s.* ecclesias a matrice 585, 15.
 selisōhan 102, 1.
 sella regia 131, 5.
 semina iacere 857, 1.
 seminare 197, 15.
 senatores inlustres 476, 30.
 senatus 525, 5; *s.* catholicus, nobilissimus 523, 25.
 senectus 404, 1. 813, 1. 838, 25.
 senedochium *v.* xenodochium.
 seneschalcus imperatricis 837, 35.
 senex 189, 15; *s.* frater 417, 10.
 senior = *maior natu* 420, 30; *s.* frater 414, 20; *s.* probatissimus 413, 15. — *senior* capellanus 848, 25. 850, 5. — *senior* (clerici, *id est* episcopus, abbas) 169, 10. — *senior* = *dominus* 645, 15—25. 842, 1 (?). — *senior* = *rex* 196, 20. — *senior* ecclesia monasterii 842, 35.
 senodochium *v.* xenodochium.
 sensus: sensu tenues feminae 638, 5; *cf.* 42, 1.
 sententia *v.* sententia.
 sententia, sententia = *opinio, doctrina* 92, 20. 221, 10. 15. 225, 5. 231, 15; *s.* catholica 151, 5; *s.* (ducis) 58, 25; *s.* imperatoris 282, 35. 283, 1; *s.* patrum, patrum sanctorum 224, 5. 255, 5. 483, 1. 20. 40. 484, 25. — *sententia* = *iudicium poenale* 20, 1. 40, 30. 42, 5. 10. 43, 10. 25. 30. 44. 86, 15. 100, 5. 141, 10. 190, 30. 199, 10. 209, 10. 403, 25. 841, 5—15. 849, 15. 25; *s.* canonica 17, 5. 277, 20. 289, 15. 710, 25. 830, 1; *s.* canonum legum 840, 1; *s.* capitalis 853, 1; *s.* concilii 849, 20; *s.* doctoris 575, 5 (?); *s.* episcoporum 689, 20; *s.* excommunicationis 450, 35; *s.* iudicialis 191, 30; *s.* legalis 476, 10; *cf.* 840, 1; *s.* (principis) 577, 15; *s.* purificationis 804, 1; *s.* synodalis 398, 30. 710, 25; *cf.* 603, 25; *s.* ultionis 842, 5. 10.
 separare 192, 15. 273, 5; *s.* a communione ecclesiae 282, 1; *s.* a mensa 411, 15. 450, 10; *s.* a coniuge propria 103, 10; *s.* coniugium 273, 1; *s.* a viro 279, 15. 20.
 separatio 192, 5. 251, 25.
 sepelire: *s.* mortuos 420, 5; *s.* mortuos in basilica, ecclesia 252, 30. 272, 20. 296, 20. 300, 10. 303, 25.
 sepes 197, 15.
 septa monasterii 450, 30.

- septeni pueri 817, 1.
 septennis, e: s. satisfactio 799, 30; s. spatium 802, 20. 803, 10; s. spacium penitentiae 797, 15.
 septimana 52, 30.
 sepulchra martyrum 66, 20.
 sepultura 82, 10. 712, 10. 779, 10.
 sequaces 82, 1. 129, 35. 140, 35. 165, 20. 204, 10. 477, 25.
 sequestrare: s. de consortio communi 293, 5; s. ab ecclesia 807, 30; s. a liminibus ecclesiarum 649, 1. — sequestrare vinculo anathematis 532, 25.
 sequestratio 411, 15. 25. 450, 15.
 serenissimus: s. Augustus 233, 5. 274, 5. 10. 783, 40; s. domnus 249, 5; s. imperator 248, 20. 286, 25. 481, 1. 688, 35. 694, 10. 705, 15; s. princeps 293, 20; s. rex 226, 25.
 serenitas = *imperator* 482, 35. 484, 20. 667, 20. 35. 668, 15. 672, 15. 25. 675, 30. 706, 20.
 sericea vestis 442, 10.
 sericum 741, 5.
 series canonum 17, 5.
 sermo 92, 1. 249, 25. 255, 15. 275, 5. 455, 15. 575, 1. 769, 25. 773, 5. 829, 10; s. correctionis 484, 10; s. otiosus 670, 10; s. proprius 770, 10; s. serenitatis 482, 35; s. vulgaris 615, 15.
 sermocinari 451, 5; s. cum clericis *etc.* 626, 30.
 sermocinatio: s. familiaris 455, 15; s. obscena 671, 10; s. otiosa 408, 10; s. virorum 451, 5.
 servare = *observare* 47, 5. 305, 20. 710, 30; s. christianitatem 262, 20; s. conscriptionem 803, 10; s. constitutionem 252, 30; s. diem dominicam 168, 20; s. discretionem 256, 20; s. fidem 158, 20. 25. 656, 35; s. institutionem canonicam 313, 1; s. iustitiam 800, 5; s. mandata Dei 175, 1; s. ordinem canonicum 399, 5. 403, 15; s. ordinem moris antiqui 278, 20; s. propositum castimoniale 441, 25; s. regulam canonicam 282, 10; s. tempora universalis (baptismi) 175, 35; s. unitatem et subiectionem ecclesiae Romanae 47, 10; *v.* *servire*. — *servare* = *in custodia tenere* 807, 25; s. stipendia fratrum 416, 1.
 servitium *v.* *servitium*.
 servilis, e: s. conditio 166, 30; s. opus, opera 252, 15. 256, 30. 270, 15. 292, 1. 557, 35.
 servire 452, 15. 690, 5; s. dominis 279, 10. 15; s. ecclesiis 581, 1; s. fratribus 411, 10; s. principi 95, 10. — *servire ministerio sacro* 363, 5; s. officiis sacris 627, 40; s. in sacrario 367, 5; s. Deo, Domino 256, 10. 639, 5. 10. 682, 5. 703, 5. 711, 1; *cf.* 556, 20; s. diabolo 669, 35; s. officio caritatis 446, 1. 450, 5, fraternitatis 404, 5. — *servire* (= *servare*?) honores 171, 10.
 servitium, servitium 95, 15. 163, 1. 472, 5. 643, 10. 693, 10. 837, 30; s. antiquum, consuetum 722, 20; s. corporale 162, 15. 20; s. domini (= *imperatoris*) 267, 5; *cf.* 257, 20; s. imperiale 594, 1; s. regale 838, 25. 846, 10; s. rei publicae 690, 1; s. monachorum 681, 25; s. sedis apostolicae 38, 25. — *servitium*, s. Dei, divinum 94, 10. 165, 25. 252, 15. 277, 30. 285, 5. 289, 35. 447, 20. 461, 1. 556, 15. 628, 1. 680, 10. 688, 30. 690, 1. 694, 1. 833, 10.
 servitus 165, 30. 497, 20. 691, 5; s. divina 420, 15. 452, 10. 627, 5. 632, 30. 635, 15. 642, 30; s. Domini 445, 25; s. exterior, interior 162, 5; s. humana 399, 15; s. terrena 162, 20.
 servus 16, 5. 10. 32, 5. 67, 25. 94, 15. 95, 15. 100, 1. 189, 15. 211, 10. 279, 10. 283, 30. 299, 5. 10. 301, 5. 444, 30. 481, 1. 483, 15. 682, 5. 744, 20. 789, 10. 856, 35; s. alienus 168, 20; s. cleri, militiae 87, 1; s. principis 95, 1; s. proprius 451, 20. — *servus Christi et Domini* 179, 20; *servi Dei* 2, 15. 3, 5. 10. 4, 5. 15. 7, 10. 33, 25. 34, 5. 36, 1. 47, 15. 651, 35. 682, 5. 691, 5. 693, 1. 719, 5. 784, 10. 849, 30; *servus Dei inclausus* 89, 30; s. *servorum Dei* 38, 20. 49, 5. 65, 15. 176, 25. 820, 1; s. *ultimus servorum Dei* 131, 20.
 sessio: s. concilii 180, 5; s. anniversaria concilii 189, 10.
 sestarius 690, 10. 691, 10; s. iniustus 645, 1. 5. 671, 20; s. iustus 644, 10. 30; s. minor in vendendo, commodando, maior in recipiendo 644, 5.
 severe: s. iudicare 414, 25. — *severissime corripere* 413, 20. 414, 1.
 severitas, saeveritas canonica 282, 10.
 sexta (*scil.* hora) 285, 5.
 sexus 189, 15. 256, 25. 260, 1. 405, 30. 449, 30. 714, 1. 787, 20. 795, 5. 799, 20. 809, 10; s. femineus 448, 10. 638, 20. 639, 1. 25.
 sigalatus panis 166, 20.
 sigale 166, 15. 20. 690, 5.
 sigillare praeceptum anulo 851, 5.
 sigillum 103, 1. 252, 25. 268, 5. 296, 15; s. *regis etc.* 741, 25.
 signaculum: s. crucis 506, 30–40; s. fidei 271, 20.
 signare cartam 857, 20.
 signum = 'Zeichen': s. debitum 100, 10; s. continentiae 193, 25; s. crucis sanctae 506, 10. 25; s., quod est sigillum 103, 1. — *signum* = *subscriptio* 36, 5. 10. 682, 25. 857, 20–30; s. crucis 687, 5; *cf.* 812, 25. — *signum* = 'Glocke', 'Glockenzeichen' 194, 20. 408, 1. 30. 413, 20. 420, 15. 448, 25. 449, 1. 20. 810, 5 (?) ; s. ecclesiae 210, 15. — *signum* = *mira-culum* 39, 10. 25. 30.
 silentium 179, 20. 210, 5. 264, 5. 404, 1. 420, 35. 809, 15.
 silere 414, 15.
 silva 681, 20.
 silvatica vagatio 3, 10. 47, 15. 20.
 symbolum *v.* *symbolum*.
 simoniacus, symoniacus, a, um: s. heresis 190, 15. 282, 15. 472, 10. 617, 20. 618, 20; s. pestis 617, 15.
 simplicitas 610, 1.
 simulatio 221, 30. 222, 35. 405, 15. 448, 10. 450, 5. 656, 15. 678, 10. 687, 5.
 simultas 278, 25. 445, 1.
 sinaxis matutinalis 785, 1.
 singularis, e: s. certamen 839, 25; s. synodus 200, 25.
 sinod- *v.* *synod-*.
 sinus 479, 5.
 sobriaetas *v.* *sobrietas*.
 sobrietas, sobriaetas 269, 20. 276, 5. 414, 5. 448, 15. 610, 1. 707, 25.
 sobrie 711, 5; s. vivere 212, 5.
 sobrinus regis 165, 30.
 socialiter 402, 10. 15; s. militare Domino 401, 1.
 sociare: s. coniugio, in coniugium 193, 1. 582, 5; s. in matrimonium 191, 30. 192, 25; s. se consobrinae 251, 30; s. sibi uxorem 193, 1. 582, 5; s. viris 579, 15.
 societas 398, 25. 399, 5. 400, 25. 412, 1. 446, 20. 30. 447, 30. 461, 15; s. fratrum 411, 15; s. sanctimonialium 450, 15.
 socius 176, 25. 276, 25. 305, 25. 482, 10. 525, 35. 620, 1. 621, 15. 626, 5. 40. 627, 5. 769, 30.
 socrus 192, 25.
 sola 690, 10.
 solatium 471, 25. 525, 15.
 solemnna *v.* *sollemnna*.
 solemnitas *v.* *sollemnitas*.
 solempnis *v.* *sollemnis*.
 solidus 7, 20. 100, 1. 101, 1. 5. 15. 102, 5. 103, 1. 109, 5. 10. 166, 30. 35. 233, 20. 305, 15; s., id est denarii duodecim 7, 10; solidi, qui in lege habentur, per quadragenos denarios discurant 257, 20.
 solitarii: monachi, qui s. nuncupantur 62, 10.
 solitarius consecrator corporis et sanguinis Domini 642, 10.
 solitudo 577, 5.
 solitus, a, um: s. mos 827, 5; s. sensus 692, 5.
 sollemnis, solempnis, solempnis, sollemnis, e: s. dies 676, 30. — *sollemnna missarum* 3, 10. 10. 15. 20. 18. 19, 1. 32, 10. 15. 145, 35. 171, 5. 208, 10. 211, 30. 250, 20. 254, 30. 268, 5. 269, 10. 278, 30. 281, 15. 20. 283, 25. 285, 5. 289, 5. 290, 20. 291, 30. 295, 5. 303, 1. 306, 10. 15. 409, 15. 455, 10. 15. 506, 30. 642, 5. — *sollemniter* 842, 35; s. celebrare feriam 212, 15; s. celebrare missam 212, 10; s. roborare auctoritatem receptionis 797, 35; s. tradere Spiritum sanctum 634, 1.

sollemnitas, solemnitas 51, 15. 833, 1;
s. missarum 575, 1; s. Paschalis
299, 25; s. resurrectionis dominice
722, 5; s. sacrificii 810, 20.

sollempn- v. sollempn-.

sollertia = *episcopi* 533, 5; s. = *im-
perator* 676, 30. 730, 5.

sollicitare clericum alienum, alterius
363, 20. 364, 5. 636, 1.

sollicitudo 690, 1; s. episcoporum
576, 20. 577, 1; s. mundana 668, 35.
676, 35; s. mundi 679, 30; s. pasto-
ralis 639, 1; s. circa pauperes
287, 30; s. regni 522, 40.

solum: ad s. redigere regionem 855, 20;
dominus soli 576, 5.

solvere = *dissolvere* 604, 15. 793, 1;
s. matrimonium 582, 10. — *solvere*
= *persolvere*: s. censum 837, 20; s.
decimas, nonas 292, 30; s. libram
unam 691, 5; s. pretium 101, 10; s.
saponem fratribus 691, 1; s. solidos
102, 5; s. synodum (= *synodaticum*)
856, 20; s. invasionem (= *pro in-
vasione*) 576, 15. — *solvere* = *per-
ficere*: s. debita laudis divinae
409, 15; s. vota 198, 30; s. vota
orationum 249, 15.

somniator: coniectores somniatorum
669, 25.

somnis = *sunnis*: s. legitima 839, 20.
sonus 414, 5. 10.

soror 35, 15. 210, 1. 256, 1. 273, 5;
relicta fratris, pene soror 251, 25. —
soror = *sanctimonialis* 450, 5. 786, 30.
787, 20.

sortilegus, sortilogus, a, um: s. ignes
4, 5. — *sortilegi* 4, 1. 47, 25. 669, 25.

sortilogus v. sortilegus.

sortiri 100, 10.

spacium v. spatium.

spatium, spacium: s. anni 461, 5.
477, 10; s. ebdomadatum trium 569, 5.
570, 1; s. exulatus 810, 15; s. ho-
rarum (canonicarum) 448, 35; s.
mensium trium 577, 10; s. septenne
797, 15. 802, 20. 803, 10; s. temporis
483, 30. 35. 680, 1—10. 814, 1.

specialis, e: s. examinatio 829, 15; s.
missa 72, 30. 97, 5; s. monasterium
571, 15. 572, 5; s. usus fratrum
694, 1.

species 61, 10; s. corporalis 781, 15.

spectabilis vir 585, 1. 587, 30.

spectaculum 263, 5. 420, 25. 636, 30;
s. lubricum 368, 1.

speculum 723, 30.

spelta 690, 10.

spernere 837, 20. 30; s. iudices electos
170, 20.

spes 261, 1. 304, 15. 521, 20. 524, 1. 35.
526, 5. 610, 1.

spinea corona 856, 25.

spiritalis, spiritualis, e: s. abstinencia
280, 25; s. alimentum 287, 20; s.
annona 403, 15. 628, 5; s. arma
266, 1; s. canticum 66, 30. 191, 20;
s. cibus 628, 5; s. concordia 105, 5;

s. dilectio 475, 30. 479, 40; s. doc-
trina 420, 10; s. documentum, exer-
citium 461, 1; s. donum 415, 5;
s. fructus 781, 15; s. gaudium
643, 35; s. medicina, medicus 709, 5;
s. occasio 522, 20; s. opera 83, 5;
s. otium 292, 1; s. res 248, 25; s.
vita 86, 10; s. vitium 615, 30. —
spiritalis per gratiam Christi 740, 30;
s. commater 10, 5. 13, 15. 14, 5.
31, 10; s. compater 122, 30; s. filiolus
272, 5. 300, 5. 303, 20; s. filius
296, 15. 534, 5. 585, 20. 636, 10.
711, 5; s. frater 60, 10. 418, 15. 478,
5. 10; s. mater 454, 5. 637, 5. 10.
638, 35. 639, 5; s. pater 175, 35.
636, 10. 711, 1. 811, 1. — spiritaliter
398, 20; s. erudire pueros etc. 413, 5;
s. gubernare congregationem 676, 20;
s. pascere subditas 442, 20.

spiritalis v. spiritalis.

spiritus defunctorum 306, 10.

Spiritus sanctus 236, 20sq. 242—244;
S. sanctus, qui ex patre filioque
procedit 182, 20. 25. 184, 15. 187,
20. 40; cf. 249, 35.

spolia pauperum 103, 5.

spoliare: s. fideles 275, 20; s. homines
276, 25.

spondere 231, 20. 648, 30; s. emenda-
tionem peccatorum 209, 20. — sponsa
192, 5; s. Christi 437, 10. 442, 15. —
sponsus 192, 1; s. caelestis 454, 1.

sponsa v. spondere.

sponsale pactum 192, 1.

sponsio 84, 15. 614, 25. 616, 15.

sponsus v. spondere.

spontaneus, a, um: s. absolutio 797, 25;
s. oblatio 275, 15; s. voluntas 167, 20.
227, 1. 5. 267, 25. — spontaneae 193, 25.

sponte 412, 5; s. confiteri 804, 20; s.
paenitere 450, 30.

spurcitiae gentilium 47, 25.

stabilimentum regni 654, 30. 730, 10.

stabilire 829, 30.

stabilitas 287, 1. 685, 10. 686, 10; s. im-
perii 612, 40. 613, 1. 680, 15. 682, 10.
791, 10; s. regni 678, 5. 10; s. regni
Francorum 61, 20; s. rei publicae
67, 5.

stapsaken 100, 15.

stare 291, 20; s. in choro 408, 5. 30.
420, 15; s. in ecclesia 408, 15; s.
in loco constituto 411, 15. 450, 15. —
stare coram inimicis suis 747, 10;
st. ad iudicium crucis 212, 35; cf.
213, 1.

statera 53, 10; s. dolosa 644, 5. 647, 10;
s. maior, minor 644, 5.

statuere = *erigere*: s. imagines 478,
35. 40. 549, 10. — statuere = *con-
stituere* 3, 20. 4, 5. 7, 10. 14, 1. 17,
1. 10. 35, 5. 47, 15—25. 51, 15. 67, 30.
68, 15. 30. 72, 30. 86, 10. 89, 20. 160, 1.
165, 25. 166, 15. 35. 194, 15. 207,
15. 25. 40. 211, 15. 232, 35. 257, 20.
267, 20. 276, 20. 277, 10. 282, 1. 283, 30.
289, 15. 297, 30. 298, 1. 10. 15. 299,
5. 15. 300, 10. 301, 5. 313, 20. 401, 5.

447, 1. 461, 20. 479, 10. 587, 15. 20.
592, 20. 594, 30. 608, 20. 609, 1.
612, 35. 628, 35. 633, 1. 639, 5. 642, 35.
668, 1. 688, 35. 706, 25. 707, 25.
710, 5. 783, 25. 789, 5. 790, 5. 818, 35.
832, 1. 833, 5; s. capitulum 258, 1.
723, 25; s. communia, propria 301, 35;
cf. 710, 20; s. ieiunium 254, 10; s.
mensuram cibi, potus 460, 1. 5; s.
ordinationem 810, 20; s. statuta
831, 30. — *statutus*, a, um: s. dies
131, 10; s. locus 286, 20; s. noviter
modus 166, 15; s. tempus 278, 15.
615, 10. — *statutum*, statuta 12, 10.
13, 1. 18, 5. 47, 5. 257, 15. 289, 15.
290, 20. 821, 25. 831, 30; s. canonicum
707, 30; s. canonum 13, 5. 17, 5. 18, 1.
47, 25. 88, 5. 586, 5. 587, 10. 589, 15.
635, 30; s. catholicum 160, 15; s. de-
cretalia 209, 5; s. decretalium 710, 5;
s. fratrum 201, 20; s. legis 591, 5;
s. patrum, patrum sanctorum 13, 5.
43, 20. 87, 25. 88, 5. 568, 10. 578, 5.
587, 15. 591, 5. 706, 25; s. regis
741, 25; s. regularum 578, 15.

status 214, 5; s. cenobii 814, 30; s.
debitus 713, 10; s. ecclesiae 143, 5.
259, 25. 524, 15. 531, 20. 625, 35. 40.
635, 5. 649, 10. 669, 15. 684, 5. 705, 15.
723, 30. 766, 10; s. ecclesiasticus
789, 5; s. perfectionis 679, 35; s.
pristinus 290, 1. 729, 35; s. rectitu-
dinis 684, 5; s. regni 285, 25. 592, 15.
679, 35; s. religionis 259, 20; s. se-
culi 799, 20.

statutum v. statuere.

sterilitas 401, 10. 402, 15. 20; s. tem-
poris 447, 5; s. vini 402, 10.

stipendium 276, 25. 313, 35. 399, 5.
447, 20. 688, 35. 713, 5. 15; s. canoni-
corum 460, 30; s. clericorum 292, 35;
s. ecclesiae 403, 25; s. ecclesiasticum
399, 20. 444, 5. 446, 25. 447, 1; s. de
rebus ecclesiasticis 262, 25. 30; s.
fratrum 275, 25. 277, 25. 416, 1; s.
necessarium 284, 20. 444, 25. 460, 30;
s. pauperum 416, 10.

stirps 821, 25.

stomachari 849, 10.

stratigos 478, 15.

strepitus 291, 25.

strumentum v. instrumentum.

studium 676, 25. 677, 10; s. doctrinae
471, 25; s. lectionis sacrae 250, 25;
s. litterarum 581, 5. 10; s. praedica-
tionis 668, 35; s. episcopi 629, 20;
s. piissimum (imperatoris) 471, 5;
cf. 675, 20.

stultiloquium 636, 25. 30. 670, 10.

suadere 837, 20. 25.

suasio 85, 15. 262, 5.

suavitas sonorum 414, 5.

subdere: s. se Deo 639, 5. 10; s. se
ecclesiae civitatis 844, 5; s. poeni-
tentiae canonicae 595, 10. 635, 25.
638, 35. — *subditus*, a, um: s. fa-
milia 290, 10; s. grex 190, 15. 284, 5;
s. plebs 275, 10; s. cives 797, 30;
s. provincia 525, 5. — *subditus*, sub-
diti 169, 15. 198, 10. 255, 5. 274, 25.

- 276, 25. 30. 289, 35. 293, 15. 301, 5. 304, 5. 305, 5. 25. 312, 25. 30. 313, 10. 25. 354, 30. 380, 5. 20. 394, 20. 398, 15. 20. 400, 25. 402, 1. 5. 25. 403, 5. 15. 460, 15. 25. 592, 1. 620, 5. 621, 40. 625, 25. 626, 35. 636, 15. 711, 1. 5. 817, 1. 842, 1. — subdita, subditae 284, 10. 441, 30. 442. 447, 1. 10. 15. 448, 5. 20. 449, 25. 451, 1—10. 461, 30. 713, 20.
- subdiaconatus 86, 5.
- subdiaconus 166, 35. 254, 25. 305, 1. 320, 25. 367, 15. 455, 20. 568, 15. 574, 5. 779, 10.
- subdita v. subdere.
- subditus v. subdere.
- subductus episcopus 792, 35; cf. 804, 25.
- subiacentia = *appendix, accessio* 789, 15.
- subiacere: s. canonibus 13, 10; s. correctioni canonicae 642, 15; s. correctioni synodali 628, 30. 35; s. disciplinae canonicae 573, 5. 707, 20. 718, 20; s. disciplinis regularibus 723, 1; s. episcopo 574, 5; s. ordinationi sedis apostolicae 10, 5. 13, 10; s. poenae 94, 1; s. poenitentiae canonicae, regulari 275, 25. 30; s. potestati ecclesiae 369, 5; s. sententiae 100, 5. 209, 10.
- subicere: s. sibi populum Dei 654, 10. — subici vicario sancti Petri 47, 10. — subiectus, a, um: s. clericus 578, 5; s. congregatio 626, 40. 627, 1; s. ecclesia 818, 35; s. episcopus 47, 25; s. fratres 578, 15; s. laicus 51, 25; s. locus 628, 15; s. monasterium 61, 1. 839, 1. 846, 5; s. pauperes 645, 10; s. plebs 574, 15. 581, 5. 669, 5; s. plebs baptismalis 570, 15; s. populus 195, 5. 476, 1. 608, 20. 612, 35. 651, 30. 680, 10. 767, 5; s. religiosi 97, 5; s. sacerdos 568, 15. 569, 10. 570, 5. 575, 10. 578, 5. — subiectum esse sub munde burde et defensione sancti Stephani ecclesiae Metensis 61, 15. — subiectus, subiecti 35, 1. 61, 20. 255, 5. 288, 25. 305, 5. 313, 1. 10. 345, 20. 379, 1. 410, 5. 476, 5. 532, 20. 557, 20. 621, 5. 625, 5. 10. 627, 10. 628, 5. 635, 30. 636, 10. 644, 10. 649, 20. 651, 25. 659, 35. 40. 668, 35. 711, 5. 750, 1. 836, 25. — subiecta, subiectae 442, 1. 461, 30.
- subiecta v. subicere.
- subiectio 478, 5; s. ecclesiae 839, 5; s. ecclesiae Romanae 47, 10.
- subiectus v. subicere.
- subigere poenitentiae canonicae 685, 5.
- subintroduca mulier 10, 1. 12, 5. 10. 31, 5. 191, 1. 272, 10. 300, 10. 303, 20. 360, 20. 25.
- subire: s. magisterium pastorale 637, 20; s. sententiam legalem 476, 10.
- subingatus presbytero priori 714, 10.
- sublevare necessitates 646, 1.
- sublevatio 675, 20.
- sublimitas: s. verborum 414, 5. — sublimitas apostolica 855, 25. 30.
- submisce v. submittere.
- submittere, summittere poenitentiae 14, 5. 15, 1. 5. 31, 10. 15. — submitte agere officium divinum 414, 10.
- subpellectilia 100, 1. 5.
- subreptio 830, 1; v. surreptor.
- subripere: s. annonam fratrum 416, 5; s. res 275, 25; s. res pauperum 253, 1. 5.
- subrogare 702, 15.
- subscribere 62, 20. 25. 63, 1. 5. 86, 30. 682, 687, 10. 694, 15. 20. 702, 15. 20. 783, 35. 40. 797, 15. 815, 15. 20. 830. 850. 860, 10; s. ad vicem episcopi 831, 1; s. manu propria 769, 30. 815, 15; s. confessioni 47, 10; s. confirmationem 63, 10; s. constituto 69, 25. 30. 70, 1—10; s. firmitatem 62, 20; s. gestis, sententiae 43, 25. 30. 44; s. libellum 813, 20; s. nomina confirmationi 790, 10; s. notitiam 233, 5; s. pragmatice sinodali 815, 20.
- subscriptio 10, 1. 62, 15. 796, 25. 35. 797, 15. 830, 5; s. manus propriae 702, 20. 770, 1; s. publica 797, 35.
- subsidiu 275, 20; s. ecclesiasticum 417, 15; s. temporale 397, 25. 689, 10. 711, 10. 713, 5; s. terrenum 403, 10.
- substantia 112, 1. — substantia = *stipendium*: s. corporalis 471, 20; s. monachorum 682, 5; s. pauperum etc. 719, 5.
- substantiola 293, 15.
- substituere 415, 10.
- subterfirmare: s. factum 687, 5; s. manu propria, signo crucis 687, 5; s. sigillo 741, 25.
- subterfugere 842, 15; s. placitum 842, 10.
- subtraditae res ecclesiasticae 34, 15.
- subtrahere 693, 5. 694, 1. 713, 20; s. mensuram 447, 20; s. potum 402, 15; s. stipendia 399, 15. — subtrahere monasterium a iure ecclesiae 849, 5.
- suburbium 783, 15. 20.
- suburbanus, a, um: s. parochia 783, 10. — suburbana 744, 30.
- subvenire: s. exhereditatis, orfanis 262, 1; s. pauperibus 276, 1.
- succedere 702, 15. 799, 25.
- successio 808, 10; s. hereditaria 623, 30; s. parentalis 67, 1.
- successor 60, 20. 25. 61, 1. 15. 67, 30. 68, 30. 86, 20. 227, 5. 539, 10. 587, 20. 682, 10. 689, 1. 5. 690, 1. 783, 25. 803, 30. 820, 20. 839, 1. 842, 25. 849, 35. 856, 10; s. apostolorum 611, 5. 622, 10. 629, 30. 630, 5. 668, 30. 684, 1. 765, 30; s. in apostolatu 525, 30; s. orthodoxus 524, 5; s. patris 793, 30.
- successus 601, 5; s. prosper 679, 35.
- succumbere sententiae canonicae 17, 5.
- succurrere pauperibus 276, 10.
- suffraganeus, a, um: s. sedes 167, 10. — suffraganeus, s. episcopus 167, 1. 250, 25. 294, 25. 458, 35. 595, 25.
- 597, 1. 5. 599, 20. 684, 25. 809, 5. 813, 25; s. episcopi 591, 25.
- suffragari: s. causae suae 276, 10. 15; s. necessitatibus fratrum 416, 5.
- suggerere 674, 1. 675, 1. 30. 677, 10; principem 577, 15.
- sumere: s. habitum secularem 103, 10; s. habitum monasticum 479, 1.
- summa negotii 483, 40.
- summittere v. submittere.
- summovere a communione 363, 10.
- summum vici 783, 20.
- sumptus: s. dominicus 442, 15; s. ecclesiasticus 313, 15. 399, 30; s. necessarius 416, 15; s. proprius 276, 30.
- superaddere 722, 20.
- superare hostes 742, 35.
- superatio hostium 767, 1.
- superbia 279, 30. 289, 1. 448, 5. 610, 10. 615, 30. 617, 1. 5.
- superbire 414, 10. 25; s. pro virginitate 365, 20.
- superbus 416, 1.
- superfluitas 405, 10. 625, 30; s. in usibus humanis 617, 5.
- superfundere oleum altaribus 736, 40.
- superimpositio 815, 5.
- superposita 578, 5.
- superstes 813, 1.
- superstitio 482, 5. 15. 25. 484, 1. 10. 490, 25. 497, 25. 30. 499, 15. 502, 20. 531, 25. 780, 30; s. imaginum 497, 1.
- superstitiosus, a, um: s. adoratio imaginum 482, 20; s. assertio 484, 1; s. consuetudo 483, 5. 10; s. error 481, 25; s. mens 780, 40; s. testimonium 481, 30; s. veneratio 484, 5. — superstitiose 481, 10.
- supervenire: s. episcopus 3, 20. 25. 35, 5; s. frater 208, 15; s. presbyter 3, 20. 25. 35, 5.
- supplere: s. ministerium 578, 15; s. pretium 646, 5; s. sollemnia missarum 10, 20. 18, 15. 19, 1. 32, 15.
- supplex: s. poenitentia 803, 25; s. satisfactio 802, 15. — suppliciter suggerere 677, 10.
- supplicare 586, 35; s. Deo pro salute regum Christianorum 660, 10. 15; s. episcopum 232, 30.
- supplicatio 211, 25; s. humilis 856, 1.
- supplicium 828, 10; supplicia tormentorum 67, 10.
- supponere se obedientiae humilium 834, 5.
- surreptor rerum ecclesiasticarum 745, 10; v. subreptio.
- susceptio: s. hospitum 693, 10; s. peregrinorum 362, 20.
- susceptra de fonte baptismatis 479, 1.
- suscipere: s. de baptismo, de fonte baptismatis, lavacri 252, 25. 273, 1. 5. 304, 35. 614, 25. 615, 1. 648, 30. 35; s. de unda 175, 35. — suscipere admonitionem 676, 20; s. confessionem 51, 20; s. consecrationem, sacra-

tionem 167, 15. 827, 20; s. cucullam 603, 15; s. curam 200, 10. 442, 5; s. disciplinam canonicam 17, 5; s. donaria 737, 1; s. ecclesias regendas 249, 10; s. epistolam 38, 20; s. habitum religiosum etc. 579, 10. 15; cf. 603, 15; s. iuramentum 604, 20; s. litteras 213, 5; s. locum ad tuitionem 856, 20; s. mandata 856, 5; s. ministerium 652, 5. 673, 30; s. negotium 684, 20; s. regnum 655, 40; s. regnum paternum 683, 35; s. rem furtivam 101, 5; s. sacramenta baptismatis 615, 10; s. sceptrum imperialia 685, 1; s. sententiam 40, 30. 403, 25; s. synodicam 89, 1. 90, 35; s. testimonia veritatis 484, 10; s. votum 761, 15. 815, 5. — suscipere comam capitis 479, 5. — suscipere capita quinquaginta canonum apostolorum 88, 1; s. concilia localia 479, 20. — suscipere = *recipere* 451, 30. 826, 1; s. advenientem, adventantem 418, 5. 455, 25; s. clericum alienum 369, 15; s. clericum alterius civitatis sine dimissoria episcopi sui 17, 10; s. episcopum 3, 20. 35, 5. 201, 10; s. fratres in ordine sancto 168, 10; s. hospites etc. 416, 20; s. personas 291, 1.

suspectus, a, um: s. persona 580, 10; s. sacerdos 574, 5.

suspendere: s. patibulo 477, 30. — suspendere (a) celebratione mysterii divini etc. 568, 15; s. a corpore et sanguine Iesu 18, 20.

suspiciari: s. dimissorias 575, 10. — suspicatus de femina crimine fornicationis 574, 5.

suspicio, suspitio 210, 1. 227, 5. 674, 5; s. falsa, inanis 674, 1; s. illicita 194, 5; s. mulierum 256, 1.

suspitio v. suspicio.

sustentare: s. se 293, 30. 35; s. opibus ecclesiae 383, 5; s. rebus ecclesiae 444, 20; s. stipendiis ecclesiasticis 444, 5.

sustentatio: s. monachorum 68, 1; s. pauperum 455, 30. 719, 5.

sustinere: s. damnum 576, 15; s. detrimentum 853, 1.

susurratio 448, 10. 450, 5.

susurro 287, 15.

syllaba 241, 20. — syllabae = *litterae* 38, 10. 478, 20; s. canonicae 179, 10; s. sacrae 122, 35. 40. 131, 10; s. verae et fideles 478, 25.

symbolum, simbolum: s. fidei 89, 5. 161, 25. 169, 25. 180, 35. 181, 1. 15. 20. 182, 10. 15. 187, 5. 189, 15. 240, 20. 241 — 244. 271, 20. 303, 20. 479, 25. 558, 5. 712, 5; s. professionis ecclesiasticae 155, 10; s. venerandum 182, 5.

symonicus v. simoniacus.

synodalis, sinodalis, e: s. acta 43, 20; s. carta 689, 30; s. concilium 159, 30. 165, 20. 558, 30. 820, 1; s. conlocutio 196, 25; s. colloquium 196, 20; s. consultus 46, 15; s. con-

ventus 6, 35. 39, 5. 47, 5. 72, 30. 160, 10. 627, 1. 702, 20. 718, 20. 795, 25; s. correctio 628, 30. 35; s. decretum 207, 15; s. evocatio 705, 10; s. folia 181, 15; s. iudicium 636, 20. 25; s. ius 40, 5; s. loquela 197, 1; s. mos 789, 1; s. pragmatica 815, 20; s. probatio 3, 25; s. sententia 398, 30. 710, 25; s. trames 203, 20; s. unanimitas 163, 10. — synodaliter congregare coetum praesulum 729, 30. 25. — synodali(?) 56, 20.

synodica, sinodica 89, 1. 90, 35; s. sancta 105, 1.

synodoclica = *xenodochium* 789, 10.

synodum v. synodus.

synodus, sinodus, synodum 4, 5. 7, 1. 5. 10, 1. 12, 10. 29, 5. 34, 1. 47, 30. 62, 15. 86, 15. 171, 15. 20. 196, 30. 203, 10. 234, 10. 256, 1. 259, 10. 263, 20. 297, 30. 479, 30. 489, 15. 493, 10. 502, 20. 585, 15. 25. 587, 5. 25. 588, 5. 10. 589, 10 — 20. 603, 20. 25. 702, 5. 783, 25. 784, 10. 30. 785, 1. 818, 35. 848, 1. 856, 35; s. universalis 201, 5. 479, 25. 860, 5; s. veneranda 780, 1. 15; s. celeberrima 180, 10; s. constituta in anno 200, 20; s. generalis 769, 30; s. magna 267, 20; s. plenaria 141, 10. 783, 40. 849, 20; s. principalis 241, 10; s. publica 105, 5. 201, 1. 20; s. sancta 51, 20. 93, 25. 99, 25. 143, 1. 166, 15. 35. 167. 168, 10. 171, 20. 212, 35. 213, 1. 233, 15. 272, 20. 479, 25. 586, 35. 587, 15. 826, 10. 827, 15. 30. 35. 849, 10. 30; s. singularis 200, 25; adesse ad synodum 587, 30. 588, 1; adferre ad s. 267, 20; aggregare s. 38, 10; appellare ad s. 604, 25; celebrare s. 604, 1. 821, 25; congregare s. 2, 15. 3, 1. 47, 10. 63, 10. 221, 20. 25. 481, 15. 584, 30. 808, 20; non s. congregando 522, 40; cf. 474, 1; convenire ad s. 849, 40. 850, 1; convocare s. 813, 10; evocatio non legalis ad s. 813, 30; facere s. 33, 25. 273, 10. 481, 20; perlegere s. 481, 30; referre ad s. 783, 10; renovare s. 34, 5; revocare ad s. 199, 5; venire ad s. 813, 20. — synodus apostolica auctoritate non convocata neque eius legatione roborata 807, 30. 808, 1. — sinodus = *synodaticum* 856, 20.

t.

taberna 168, 15. 256, 10. 282, 20. 289, 15. 301, 1. 304, 1. 364, 15. 369, 10.

tabula 739, 5; tabulae imaginum 479, 10.

tardiloquens 710, 15.

tardus 416, 1. — tarde occurrere ad mensam 411, 5.

taxare 462, 30.

tectum 293, 1. 691, 10; tecta ecclesiae 253, 10. 271, 10. 297, 1.

tedium = *taedium*: t. querellarum 676, 25. tegi insidiis 100, 1.

tegula 169, 5.

tegumentum 169, 1.

telonearius 856, 10.

teloneum 857, 1.

temerarius, a, um: t. ausus 15, 10; t. detractio 718, 15; t. praesumptio 830, 5.

temerator: t. concilii, decreti 830, 1; t. contra synodum 827, 35. 40.

temeritas 615, 20; t. praesumptiosa 484, 5.

temperantia 521, 20. 532, 10.

temperare: t. correptionem 412, 10. — temperate agere officium divinum 414, 10.

tempestates facere 209, 15; cf. 169, 1.

templum 270, 5. 479, 35. 497, 20. 591, 5; t. sacrum 478, 35. 549, 5; t. sanctum 737, 1.

temporalis, e: t. auxilium 711, 15; t. honor 637, 10; t. nativitas 479, 25; t. proprium 832, 1; t. subsidium 397, 25. 689, 10. 711, 10. 713, 5. — temporalia 832, 1. — temporaliter: t. gubernare congregationem 676, 20; t. imperare 649, 20. 655, 30.

tempus 94, 5. 213, 5. 280, 15. 20; t. annum 461, 10; t. competens 459, 1; t. congruens, congruum 17, 10. 32, 5. 459, 5. 633, 1; cf. 680, 5; t. constitutum, statutum 198, 25. 278, 15. 414, 20. 455, 5. 10. 597, 10. 615, 10; t. legitimum 173, 10. 175, 10. 208, 30. 288, 1. 300, 15. 303, 35. 838, 20; t. oportunitas 478, 15. 674, 30; t. praefixum 594, 10; t. tranquillum 599, 15; quattuor tempora 53, 1. 5. 269, 10. 304, 30; t. abstinendi 289, 20; t. baptismatis, baptismi 173, 25. 175, 10. 614, 20. 25; cf. 175, 35; t. consecrationis 556, 15; t. famis 252, 5. 645, 35; t. fructus novi 646, 5; t. frugum novarum 451, 20; t. messis 645, 10. 646, 10; t. necessitatis 170, 1. 646, 10; t. ordinationis 10, 10. 17, 1. 248, 15; t. poenitentiae 255, 20. 633, 20. 640, 30. 649, 1; t. quadragesimae, quadragesimale 456, 1. 722, 1. 838, 1; t. velandi 170, 25; t. vindemiae 645, 10.

temptatio 711, 15.

tenacitas 625, 30.

tenere: t. filium ad confirmandum 279, 15. 20. 306, 1. — tenere = *possidere*: t. monasterium per beneficium 837, 25; t. partem abbatis 846, 10; t. res 61, 10; t. res ecclesiasticas 292, 30. — tenere = *ob-servare*: t. silentium 404, 1.

terminare: t. iudicia recta 847, 25; t. iusticias 260, 1; t. lites etc. a XXX annis 305, 15.

terminus 101, 5. 783, 20. 25; t. constitutus antiquitus 783, 10. — terminus iurgiorum 257, 25.

terra: commotio, motus terrae 477, 40. 647, 10; genua in terram figere, flectere 291, 20. 306, 25; ad t. prosterni 291, 25. — terra = *ager*

- 60, 15. 401, 5. 731, 5. 789, 10. 15. 790, 1. 5. 820, 25. — terra = regio 857, 1; t. aliena 645, 25.
- terrenus, a, um: t. actio 630, 25. 639, 1; t. commodum 452, 10; t. conversatio 788, 10; t. honor 856, 1; t. iudex 58, 30; t. lucrum 275, 15; t. murus 62, 10; t. negotium 632, 10; t. pecunia 632, 30; t. potestas 643, 30; t. questus 290, 35; t. regnum 655, 15. 25. 35; t. subsidium 403, 10.
- terrere 713, 10. 723, 5.
- terribile iudicium 643, 25.
- territorium 682, 1. 820, 5; t. urbis 855, 20.
- terror 856, 35; t. potentum 709, 35.
- tertia (*scil.* hora) 285, 5.
- testamentum 591, 15. 783, 30. 35.
- testari 603, 20. 838, 20. 40. 839, 5. 851, 25; t. absque reliquiis 167, 20.
- testificari: t. legibus 848, 20; t. cum testibus 94, 5; t. voce viva 702, 30.
- testimonium = 'Zeugenaussage' 176, 1. 291, 5. 783, 25. 812, 5; t. clericorum, laicorum 783, 15; t. confessorum 703, 1. 5. 808, 10; t. falsum 35, 1. 257, 20. 258, 1. 262, 20. 671, 10; t. hominum veracium 192, 5; t. sacerdotum 573, 10; t. testium 808, 10. — testimonium = *praesentia*: t. virorum religiosorum *etc.* 640, 10. 15. — testimonium *ex libris depromptum* 90, 10. 92, 10. 104, 25. 123, 10. 147, 1. 148, 5. 35. 154, 1. 155, 10. 156, 15. 240, 25. 242, 30. 243, 5. 644, 30. 838, 1 (?). 851, 25; t. patrum sanctorum 89, 5. 15. 20. 90, 35. 143, 35. 155, 5. 160, 1; *cf.* 224, 1; t. scripturarum sanctorum 160, 15. 301, 5. 483, 1; t. superstitiosum 481, 30; t. veridicum 90, 20. 91, 25; t. veritatis 483, 10. 484, 10. — testimonium = *testis* 838, 1 (?). — testimonium = *fama*: t. bonum 285, 20.
- testis 170, 25. 192, 5. 257, 25. 284, 25. 285, 10. 15. 296, 5. 418, 20. 626, 5. 640, 20. 702, 770, 15. 808, 10. 829, 20. 838, 30. 40. 842, 35. 848, 15; t. falsus 252, 5. 258, 1. 296, 1. 302, 15. 839, 5; t. fidelis 94, 5; t. idoneus 194, 5. 262, 15. 829, 15; t. nobilis 94, 5. 839, 15; t. pravus 278, 5; t. probatissimus 278, 5; t. verax 232, 25; t. verus et bonus 837, 15. 838, 20; t. castitatis *etc.* 3, 20; t. consilii boni, facti casti 451, 10; t. ordinationis 167, 25; t. vitae probabilis 626, 5. 25; adhibere testes 199, 5. 624, 5; admittere t. 302, 15; affirmare testibus 837, 15; approbare t. 836, 15; *cf.* 282, 5; convinci t. 685, 5; investigare per testes 232, 25. — testis orthodoxus = *scriptor ecclesiasticus* 239, 20.
- textus: t. epistolae 122, 40. 481, 20. t. (formulae institutionis canonicae) 458, 30; t. libelli 161, 10; t. symboli 180, 35. 187, 5.
- thesaurus 276, 1; t. ecclesiae 288, 1. 296, 5. 306, 20. 743, 40; t. ecclesiasticus 529, 40.
- threscia = *θηροποιία*, *servitium* 501, 35.
- thronus regiminis 652, 1.
- tibia 191, 20.
- timor 452, 5. 633, 20.
- tintinnabulum 779, 15.
- tirannis v. tyrannis.
- titulus, titulum = *ecclesia* 589, 20. 591, 10. 783, 20. 786, 30. 787, 25; titulus maior, minor 255, 30. 288, 10. 304, 10; t. matricis ecclesiae 783, 15; t. popularis 105, 1; pro immutatione titulorum aliquid exigere 707, 20. — tituli 44. 70, 15—25. 71, 1—10; v. *supra* p. 939 col. 2 s. v. Romana ecclesia.
- tollere: t. ab, de ecclesia 760, 25—35; t. monasterium de sede (episcopi) 838, 30; t. res pauperum 253, 1. 262, 10. 296, 25; t. substantias 293, 15; t. vota aliorum 746, 1. — tollere suspiciones 227, 5.
- tondere 212, 25. 267, 25. 275, 25; t. comas 579, 5.
- tondere v. tundere.
- tonica v. tunica.
- tonsorare v. tonsurare.
- tonsura 103, 10. 299, 1. 5. 318, 15; t. puerorum 479, 1.
- tonsurare, tonsorare 212, 25. 299, 1. 5; t. clericos iniuste 267, 20. 302, 30; t. clericos sine voluntate eorum 267, 20. 25; t. hominem liberum 298, 15; t. laicos 86, 10.
- tormentum 67, 10.
- torquere 808, 1; t. causas propter praemias 58, 30.
- tractare = 'verhandeln', 'besprechen' 85, 35. 86, 1. 203, 15. 244, 10. 293, 20. 609, 1. 667, 35. 674, 5. 679, 15. 680, 5. 690, 1. 715, 1. 784, 15. 20. 30; t. capitula 723, 25; t. de correctione 674, 1; t. epistolam 120, 25; t. mysteria divina 557, 1; t. negocia ecclesiastica, mundana 848, 1; t. scripturas divinas 626, 25. 30; t. de statu ecclesiae 684, 5. 10. 705, 10. 15; t. de statu religionis 259, 20; t. de utilitate communi, ecclesiastica 674, 15. — tractare = *administrare*: t. res ecclesiae 622, 1. 623, 15; t. temporalia 832, 1. — tractare misericorditer 813, 10.
- tractator: t. sanctus 153, 30; t. scripturae sacrae 160, 25.
- tractatus 224, 20. 526, 40. 529, 35; t. patrum 40, 5.
- tradere 709, 30. 790, 10; t. baculum pastorem 820, 15; t. codicillos, codices igni 633, 20. 777, 10; t. donum sancti Spiritus 629, 30; *cf.* 633, 35. 634, 1. 10; t. ecclesias 171, 10; t. hereditatem 94, 1; t. ius, potestatem eligendi pontificem *etc.* 827, 15; t. mancipia Christiana paganis 7, 20; t. monasterium ecclesiae 838, 15. 20; t. morti perpetuae 857, 5; t. res 212, 25; t. res ecclesiae 257, 10. 444, 25; t. per scripturam 844, 10; t. se Deo 557, 5; t. se in manus episcopi 844, 5; t. servum in manus pontificis 211, 15; t. villas 688, 35. 689, 1. — tradere = *docere* 269, 15. 483, 5; t. fidem 588, 30. 589, 1; t. sacramentum baptismi 288, 30.
- tradicio v. traditio.
- traditio, tradicio 170, 15. 232, 10. 15. 25; t. ad ecclesiam 170, 15; t. parentum 293, 30; *cf.* 262, 1. — traditio Spiritus sancti 634, 5. 10. — traditio = *carta traditionis* 844, 1. 5. 848, 10. — traditio = *doctrina*, *consuetudo*: t. apostolica, apostolorum 198, 15. 478, 35. 643, 10; t. catholica 160, 20. 25; t. canonica 88, 15; t. ecclesiastica 641, 30; t. olitana 83, 5; t. patrum, patrum sanctorum 82, 25. 91, 20. 112, 5. 204, 20. 400, 20. 410, 15. 736, 35; t. Romana 198, 25; t. Romanorum 199, 25; t. sedis apostolicae 84, 10.
- trahere parvulos ad sacramentum 170, 25.
- trames synodalis 203, 20.
- tranquillissimus rex 130, 35.
- tranquillitas 61, 5.
- transcribere 460, 15; t. autenticam 460, 10; t. capitula 460, 5; t. codicem 779, 1; t. (formulam institutionis canonicae) 458, 30. 459, 20. 25. 461, 20. 462, 25; t. formulas 462, 30; t. libros 770, 5.
- transferre: t. corpora sanctorum 272, 20. 304, 35. — transferre res ecclesiae in iura alterius 624, 1. — transferre omelias in linguam rusticam 288, 25.
- transfugere 807, 25.
- transgredi canones sacros 306, 5.
- transgressio 640, 35.
- transgressor 83, 10. 582, 5; t. auctoritatis canonicae 638, 5; t. constitutionis 637, 30; t. praeceptorum 660, 20.
- transire: t. ad filium imperatoris 807, 5; t. ad nuptias secundas 192, 10. — transire = *mori* 710, 20.
- translatio corporis martyris 231, 30. 232, 1.
- transmarinae partes 481, 10.
- transmigrare, transmigrari 368, 20; t. de civitate in civitatem 361, 25. 30; t. de ecclesia ad aliam 169, 5; t. de sede minori ad maiorem 288, 10. 15; t. de titulo minore ad maiorem 255, 30.
- transmissio illicita presbyterorum 631, 30.
- transmittere diaconum 200, 5. 10.
- transumptum 65, 10.
- trembilus 209, 1.
- tremissis 233, 20.
- tribuere 444, 5. 461, 10. 693, 10. 827, 25; t. benedictionem 367, 15; t. communionem 15, 1. 5. 31, 15; t. corpus Domini 289, 5; t. decimas *etc.* oratoriis novis 271, 5; t. decimam *etc.* ecclesiis novis 296, 20; t. licentiam 194, 1. 482, 30; t. reverentiam honoris 484, 5; t. stipendia necessaria 460, 30. — tributum 283, 35. 824, 15.

tribulatio 109, 1. 15. 420, 5.
tribunal palatinum 795, 25.
tribunus 272, 15.
tributales regis 211, 10. 215, 1.
tributum v. tribuere.
triduanum ieiunium 254, 10. 259, 5.
601, 5. 667, 20.
triennium 298, 20. 299, 1. 796, 15.
tritium purum 690, 5.
tueri: t. ecclesiam 607, 15. 20. 683, 35;
t. res monasterii secundum legem
Salicam aut Ribuariam 838, 35.
tuicio v. tuitio.
tuitio, tuicio 209, 15. 856, 20; t. emu-
nitatis 845, 15; t. loci 856, 10;
t. orphanorum, viduarum 276, 10;
t. regia 855, 25; cf. 837, 1; t. regni
767, 1.
tumultus 291, 25.
tundere, tondere latera virgis 410, 15.
449, 30.
tunica, tonica: t. sacerdotalis 12, 15.
13, 5. 31, 5. — tunica inconsutilis
salvatoris nostri 159, 15.
turma 259, 20. 25. 260, 1.
turpiloquium 636, 30. 35.
turpis, e: t. canticum 272, 5. 10. 304, 35.
670, 15; t. conversatio 625, 30. 35;
t. convivium 263, 5; t. fabula 671, 10;
t. (femina) 579, 15; t. histrio 287, 25;
t. iocus 255, 20. 276, 5. 287, 25; t.
lucrum 256, 20. 264, 20. 275, 10. 25.
287, 35. 298, 10. 302, 25. 369, 25.
630, 25. 30. 632, 30. 636, 15; t. mors
478, 15; t. negotium 289, 25. 30.
402, 25; t. verbum 264, 20. 408, 15.
581, 15. — turpissimum lucrum
645, 30. — turpia 408, 10. 711, 5.
turpitudine 634, 30.
tyrannis, tirannis 276, 25. 277, 1. 305, 25.
654, 10.
tyrannus 476, 25. 477, 15. 478, 15. 649, 15.
tyreum 480, 5.

u.

uleisci 722, 25.
ulna 691, 10.
ultio 842, 5. 10; u. anathematis 830, 5;
u. divina 417, 5. 659, 20. 660, 25.
661, 15. 750, 1. 783, 30.
unanimitas 248, 10. 250, 20. 261, 20. 25.
271, 15. 288, 20. 290, 30. 522, 15. 610, 1.
656, 25. 674, 15; u. synodalis 163, 10.
unanimitate 61, 20. 84, 20.
uncia 109, 10. 403, 1.
uncti 690, 10.
unctio olei sacrificati, sancti 710, 5.
712, 5. 10.
unda baptismatis 175, 35.
ungere, unguere 175, 25; u. criminosos
chrismate 289, 10; u. infirmos oleo
283, 20. 306, 15.
unguere v. ungere.
ungula 39, 40. 40, 25. 43, 10.
unitas 49, 25. 523, 10. 534, 35; u. dei-
tatis 708, 35; u. divinitatis 479, 25;

u. ecclesiae 201, 10. 616, 10; u. et
subiectio ecclesiae Romanae 47, 10;
u. fidei 49, 10. 478, 5. 775, 40; u.
pacis 478, 5.
universalis, e: u. concilium 170, 10.
849, 25; u. ecclesia 82, 20. 83, 15.
131, 25. 145, 35. 154, 15. 156, 15.
158, 20. 159, 35. 161, 25. 164, 30.
221, 30. 222, 20. 291, 20. 506, 25.
520, 30. 522, 25. 523, 35. 524. 532, 25.
610, 20. 775, 30. 828, 5; u. mundus
522, 25; u. papa 80, 1. 82, 10. 25.
203, 15. 522, 10. 534, 5. 535, 35.
560, 25; u. pontifex 575, 10; u. syno-
dus 201, 5. 479, 25. 860, 5; u. tem-
pora 175, 35.
universa ecclesia 531, 25.
urbanus, a, um: u. possessio 67, 20;
u. predium 67, 25.
urbs: u. metropolis, metropolitana
179, 25. 829, 10; u. Aquileia 588, 25;
u. Arelatensis 248, 15; u. Bitu-
rica 850, 5; u. Caballonensis 274, 10;
u. Cenomannica 730, 1. 784, 10.
836, 25. 30. 851, 1; u. Constantino-
politana 824, 10; cf. 477, 15; u.
regia (Constantinopolitana) 480, 5;
u. Durocortorum 608, 40; u. Met-
tensis 60, 5; cf. 61, 25; u. Narbona
829, 5; u. Parisiorum 481, 1; u. Re-
mensis 792, 20; u. Roma, Romana
12, 1. 65, 15. 66, 15. 30. 86, 25.
221, 20. 224, 35. 225, 20. 226, 25.
240, 20. 484, 20. 589, 1. 826, 15; u.
apostolica, catholica, sancta Roma
38, 5. 43, 25. 83, 1. 5; u. Tullensis
783, 15; u. Turonis 286, 25.
urteila 101, 5.
usitare ecclesias 232, 35.
usufructuario: u. accipere 293, 25; u.
habere 444, 25.
usura, usurae 209, 1. 256, 20. 275, 10.
360, 25. 365, 1. 367, 5. 591, 1. 645, 25. 30.
646, 35. 647, 5. 648, 20. 25.
usurarius 199, 15.
usurpare 68, 15. 855, 25. 856, 15; u.
licentiam 640, 35; u. habitum (mo-
nachorum) 405, 20; u. pecularia
212, 10; u. possessiones 832, 1. —
usurpare clericum 17, 10.
usus: u. carni, vini 280, 20; u.
pallii 813, 1. 5. — usus = utilitas
709, 35; u. ecclesiae 288, 20. 633, 10.
745, 30; u. episcoporum 633, 5; u.
fratrum 692, 1. 693, 1. 694, 1; u.
hominum 731, 5. 10; u. hospitalitatis
etc. 857, 1; u. ministrorum Christi
759, 35; u. pauperum 288, 20. 365, 15. 20.
416, 15. 20; u. proprius 574, 15. 623, 20.
713, 20; u. sacerdotum etc. 737, 1;
u. sanctorum 731, 5. — usus =
consuetudo 278, 20. 642, 15. 826, 20;
u. execrabilis 408, 10; u. illicitus
639, 25. 744, 10; u. inolitus 628, 1.
629, 25. 672, 20; u. inusitatus, inve-
teratus 706, 25; u. nefarius 210, 1;
u. reprehensibilis 446, 25. 642, 5;
u. christianitatis 643, 20; u. ecclesiae
antiquae 536, 25; u. ecclesiasticus
283, 15; u. popularis 103, 10; u. pro-
vintiae 402, 35; u. religionis Chri-

stianae 614, 20; u. Romanus 212, 15;
u. cantandi 243, 25; u. iuramenti
210, 1.
utilitas 210, 30. 627, 5. 640, 1. 675, 1;
u. catholica 242, 20; u. communis
674, 15. 693, 5; u. dignitatis eccle-
siasticae 628, 20; u. ecclesiae 398, 15.
399, 30. 403, 20. 404, 1. 413, 5. 471, 15.
621, 5. 629, 10. 20. 667, 35. 674, 30.
848, 1; u. ecclesiastica 171, 20. 242, 20.
629, 5. 632, 10. 674, 15. 797, 35; u.
hominum saecularium 577, 10; u.
monasterii 266, 20; u. plebis Chri-
stianae 259, 20; u. populi 251, 20.
601, 1. 678, 5; u. propria 403, 20.
420, 30; u. publica 797, 35; u. regni
659, 35; u. subditorum 460, 15.
uva 644, 10.
uxor 212, 35. 279, 5. 582. 671, 1; u.
adultera 193, 20; u. fratris 10, 5.
14, 10. 15, 5. 31, 15. 43, 20. 582, 20;
u. pregnans 671, 5; u. propria 574, 10;
accipere uxorem 40, 10. 251, 25.
557, 30; dare u. 16, 10; dimittere u.
193, 1. 15. 582, 10; ducere u. 17, 10.
32, 5. 192, 30. 273, 5; furari in u.
10, 10. 15, 10. 32, 1; privare u. iure
96, 5; relinquere u. 582, 5; sociare
u. 582, 5.

v.

vacare 169, 10; v. lectionibus 199, 25;
v. ab opere 197, 20; v. orationibus
198, 30. — vacans: v. ecclesia 799, 25;
v. sedes 812, 5.
vaccaria 692, 1.
vadere: v. ad convivia saecularia 264, 10;
v. foras 264, 5. 15; v. ad placita
saecularia 256, 15. — novi denarii
vadant 166, 30.
vagari 256, 10. 282, 30. 452, 25. 723, 1.
848, 10; v. per diversa 289, 25. 402, 25.
630, 25. 637, 25. 672, 30; v. foris
452, 10.
vagatio silvatica 3, 10. 47, 15. 20.
vagus 267, 15. 399, 5; v. clericus 267, 5.
304, 25.
valens: comites fortiores libram de
argento aut valentem (dare debent)
109, 5.
valvae publicae 179, 15.
vaniloquium 403, 20. 420, 15.
vanitas 405, 10. 625, 30. 636, 15. 30.
637, 1; v. humana 405, 5; v. sae-
culi 657, 10.
vana loquela 408, 10. 413, 25.
vapulare clericum 210, 5.
varia 834, 1.
vas 175, 30. 780, 30; v. sacratum 639, 20;
v. sacrum 484, 25. 500, 15. 639, 15;
v. sanctum 755, 5.
vassallus 838, 25. 30.
vassus: v. abbatissae 285, 15; v. do-
minicus 109, 10. 837, 35. 842, 35.
847, 10—20.
vastare regionem 836, 30.
vegetare ac alere familiam etc. 291, 15.
velamen 579, 10. 638, 10; v. sacrum
290, 15.

- velamentum 191, 1; v. corporis 445, 5.
 velare 170, 25. 638, 10. 15. 25. 672, 30;
 v. corpus 445, 10; v. feminam nobilem 638, 35. 672, 25; v. puellam 299, 10; v. viduam 637, 25. 638, 20—30. 639, 5. — velatus, a, um: v. caput 10, 15. 12, 15. 13, 5. 18, 10. 31, 5. 32, 10. — velata (*scil.* femina) 103, 10. 557, 30. 638, 10; v. nonna 4, 10.
 velatio 638, 15; v. incauta 638, 10; v. noxia 672, 30.
 velum 41, 1. 103, 10. 638, 5. 10. 672, 25; v. ante positum 455, 15; v. viduarum 637, 25. 30.
 venari 264, 30.
 venatio 3, 10. 34, 20. 47, 15. 191, 15. 573, 1. 636, 15; v. avium, ferarum 287, 25.
 vendere 166, 20. 253, 5. 276, 1. 644, 5. 645, 20. 25. 646, 1. 857, 5; v. annonam 166, 15; v. donum sancti Spiritus 190, 10; v. ecclesias 171, 10; v. modium frumenti 645, 10. 15. 646, 5; v. res ecclesiae 624, 5; v. servum *etc.* 16, 10. 32, 5.
 venditio 60, 15. 166, 30.
 venditor rerum ecclesiasticarum 624, 10.
 veneficus 669, 25.
 venerabilis, e: v. basilica 80, 1; v. chrisma 84, 10; v. clerus 286, 25; v. coetus 179, 20; v. concilium 89, 20. 313, 30. 458, 15. 25. 460, 20. 461, 15. 463, 5. 769, 20. 781, 35; v. conventus 312, 20; v. dies 643, 40; v. locus 67, 25. 194, 10; v. monasterium 65, 15. 67, 30. 68, 10. 35. 820, 10; v. sedes 589, 20. — venerabilis abbas 684, 20. 820, 20. 859, 20; v. archiepiscopus 458, 15; v. dominus 773, 1. 777, 20; v. episcopus 83, 10. 221, 10. 482, 10. 533, 1. 534, 20. 535, 40. 781, 30. 829, 10; v. frater 162, 35. 176, 25. 179, 35. 730, 1. 820, 1; v. missus 249, 1; v. pater 111, 30. 143, 1. 180, 10. 254, 10; v. paternitas 535, 5; v. praesul 729, 30; v. presbyter 24, 1. 25, 1. 28, 10. 38, 1. 40, 20. 40. 42, 5. 20. 81, 10; v. princeps 122, 30. 131, 5; v. rex 173, 1; v. sacerdos 6, 35. 617, 25. 639, 5; v. vir 160, 10. 204, 10. 221, 20. 483, 20. 584, 30. 645, 10. 686, 5. 820, 5; v. prudensque vir 684, 15.
 venerandus *v.* venerari.
 venerantissimus *v.* venerari.
 venerari: v. corpora sanctorum *etc.* 87, 10. 15; v. diem dominicum 194, 20. 25. 269, 20; v. imagines 87, 25. 89, 15. 20. 92, 25. 484, 15; v. memoriam incertam confessorum, nomina falsa martyrum 214, 1; v. propectas aetatis 446, 5; v. reliquias 87, 10. 479, 30; v. sacerdotes 743, 1; v. sanctos 170, 20. — venerandus, a, um: v. concilium 82, 15. 189, 10. 191, 1; v. dies 283, 30; v. festivitas 85, 20; v. memoria 38, 25; v. sacramentum evangelii 186, 5. 10; v. sedes 180, 1. 191, 25; v. symbolum 182, 5; v. synodus 780, 1. 15; v. Caesar 705, 25; v. episcopus 482, 10; *cf.* 458, 20; v. praesul 131, 20. 25. 180, 5;
 v. vir 231, 30. — venerantissimus sacerdos 249, 1.
 veneratio 66, 20. 67, 5. 90, 15. 270, 10. 15. 643, 20; v. cultus divini 752, 1; v. crucis 506, 10. 15; v. diei dominici 283, 25. 676, 30. 677, 1; v. imaginum 531, 25. 534, 30; v. sollemnitis Paschalis 299, 25; v. superstitiosa 489, 5.
 venia 166, 1. 194, 20. 251, 25. 281, 1. 403, 25. 411, 25. 450, 20. 685, 10. 793, 10. 795, 40; v. delictorum 754, 20; v. peccatorum 781, 25. 786, 1. 787, 5.
 venire 848, 1; v. ad completorium 413, 20; v. ad conlationem 411, 1. 446, 1. 450, 1; v. ad conventum 483, 30; v. in ditionem 477, 35; v. ad ecclesiam 420, 15; v. ad fidem 477, 35; v. ad monasterium 836, 30. 35; v. ad palatium 831, 25; v. ad placitum 838, 10. 839, 10. 20. 842, 10; v. ad praedicationem 472, 5; v. ad, ante, in praesentiam (imperatoris) 463, 5. 10. 533, 1. 25. 675, 10; v. in refectorium 690, 5; v. Romam 13, 15; v. ad synodum 813, 20. — venire = *agere*: v. contra testamentum 783, 30.
 venna 692, 5; *cf.* 692, 35.
 venter 293, 5. 833, 5.
 ventilare 293, 35. 672, 25. 706, 5. 708, 30; v. causam 232, 5; v. iusticiam 839, 5; v. de letania maiore *etc.* 710, 10; v. quaestionem 236, 20; v. rationem 848, 25; v. rationem paenitentiae, vitiurum principalium 255, 10; v. rem 689, 35.
 venundare 68, 10; v. annonam publicam regis 166, 20; v. mancipium 99, 30; v. modium frumenti 645, 15; v. rem furtivam 100, 1; v. servum *etc.* 16, 5.
 veraces: v. homines 169, 5. 192, 5; v. testes 232, 35.
 verbera 399, 15. 411, 20. 420, 35. 450, 15. 645, 15.
 verberare 411, 20. 450, 15.
 verberatio tertia 4, 10.
 verbositas 450, 5.
 verbum, verba 292, 15. 306, 25. 414, 5. 450, 5. 710, 35. 797, 25. 816, 30; v. Dei, divinum 268, 1. 472, 5; v. episcopi, presbyteri 199, 1; v. inutile, otiosum 291, 30. 414, 1. 449, 20; v. orthodoxum 479, 25; v. seculare 408, 10. 15; v. turpe 264, 20. 408, 15. 581, 15.
 veridicus, a, um: v. homines 837, 15. 838, 35; v. laici 848, 15.
 veritas 221, 25. 30. 479, 20. 482, 10. 30. 483, 10. 484, 10. 15. 497, 1. 573, 10. 652, 5. 674, 15—25. 706, 25. 839, 35. 855, 10; v. catholica 769, 25; v. fidei 224, 1.
 vernula 452, 5.
 versus 785, 25. 787, 5. 788, 5.
 versutia 842, 15.
 vertere se ad imperatorem 807, 15.
 verus, a, um: v. dimissoriae 575, 10; v. testes 837, 15. 838, 20.
 vesi carnibus 365, 15. 397, 20.
 vesper 284, 25; v. sabbati 194, 20.
 vespera 168, 20. 292, 1.
 vespertinales 710, 10.
 vespertinus, a, um: v. hora 284, 20; *cf.* 285, 5. 406, 15; v. officium 194, 20. 418, 5. 449, 15. — vespertina = *hora vespertina* 285, 5. 406, 15; *cf.* 284, 20.
 vestiarius 810, 5.
 vestigia apostolorum 820, 5; *cf.* limina apostolorum.
 vestimentum 87, 10. 256, 5. 289, 35. 290, 10. 601, 10. 691, 10. 713, 20; v. commune 209, 1; v. ecclesiasticum 844, 10; v. episcopale 810, 5. 10; v. femineum 211, 1; v. laicale 197, 10.
 vestire 848, 15; v. nudos 420, 5; vestiri griseis et variis 834, 1; v. vestitu clericali 199, 20.
 vestis 193, 35. 284, 10. 404, 10. 15. 405, 5. 10. 30. 445, 15. 626, 1. 776, 15. 777, 1. 780, 30; v. Christi 774, 25; v. monastica 405, 30; v. muliebris 405, 25. 30; v. nigra 193, 25. 445, 10; v. pretiosa 211, 25; v. religiosa 193, 25; v. sericea 442, 10; v. superflua 639, 15; v. virilis 405, 30.
 vestitura: v. legalis 842, 35; v. legitima 838, 20. 25; v. plena 842, 30. 35.
 vestitus 289, 25; v. clericalis 199, 20; v. laicus 199, 25.
 vexatio hiemalis 795, 25. 796, 35. 803, 25.
 via 12, 15. 13, 5. 31, 5. 170, 20. 790, 1; v. rectitudinis 690, 1; v. veritatis 522, 5.
 viaticum, viaticum 52, 10. 193, 30.
 viaticum *v.* viaticum.
 vicarius 58, 10. 253, 1. 262, 10. 272, 15. 291, 30. 296, 25; ministri (comitum), quos vicarios et centenarios vocant 278, 1. — vicarius abbatis 231, 10; v. episcopi 809, 20; v. sancti Petri 47, 10. 48, 1; *cf.* 522, 10. 524, 10.
 vice, vicem, vices: v. abbatissarum 454, 15; v. episcopi 284, 30; v. (papae) 820, 20; v. praelati 418, 5; v. praepositi 212, 10; v. (regis) 652, 5. — vice prima, secunda, tertia 103, 1.
 vicedominus 256, 5. 272, 10. 15. 303, 25.
 vicem *v.* vice.
 vices *v.* vice.
 vicinus: v. episcopus 18, 1. 5. 32, 10. 624, 5. — vicini 53, 5. 100, 10. 192, 1. — e vicino 13, 15. 31, 10.
 vicis apostolica 66, 10; *v.* vice.
 vicissitudo 104, 25. 812, 20. 25.
 victima 749, 25. 35. 751, 5; v. pacifica 738, 20.
 victor gloriosissimus 458, 10. 15.
 victoria 259, 1. 826, 5.
 victoriosissimus: v. Augustus 481, 1; v. princeps 313, 20.
 victualia 196, 30. 601, 10; v. necessaria 713, 20.
 victus 256, 5. 25. 289, 25. 35. 290, 10. 400, 5. 713, 20; v. corporalis 471, 20.

- vicus 16, 1. 168, 20. 556, 15. 681, 20. 692, 1. 783, 20.
- vidua 58, 5. 193, 25. 200, 5. 209, 15. 306, 25. 639, 10. 15. 655, 5. 723, 1. 800, 1; v. Christiana 16, 5; v. fratris defuncti 40, 10; v. iuvenis 290, 15; consecrare, velare viduam 290, 15. 637, 25. 30. 638, 20. 25. 639, 5; defendere, defensare v. 215, 1. 262, 20; cf. 256, 25. 264, 20. 275, 20. 276, 10. 651, 35; ducere v. uxorem 17, 5. 10. 273, 5; cf. 40, 10; furare v. in uxorem 10, 10. 15, 10. 32, 1; recipere v. 456, 1.
- viduare: v. ecclesias sacerdotibus 631, 25. — viduata sedes episcopalis 675, 20.
- vigilantia de sanctimonialibus 284, 30. 35.
- vigilare super grege 817, 10.
- vigilia 195, 5. 269, 15. 407, 1. 785, 1; v. natalis Domini 53, 1; v. Paschae 710, 10.
- vigor: v. ecclesiasticus 675, 15; v. principis 669, 35; v. sacerdotalis 673, 5.
- villa 688, 35. 689, 1. 15. 791, 5. 833, 5. 837, 25; v. ecclesiae 402, 30. 447, 25; decimae de villis ecclesiae 416, 15. 455, 30; v. propria 104, 25; residere per villas 442, 10. 461, 35. 462, 1. — villa (*nomine adiecto*) 681, 20. 25. 682, 1. 5. 690, 15. 691, 5—15. 702, 20; cf. 693, 5. 10; v. publica Ascheim 58, 15, Attiniacum 72, 30, Niiuhingas 104, 20.
- vilicatio v. villicatio.
- vilicus v. villicus.
- vilis persona 399, 20.
- (villicatio), vilicatio 630, 30.
- villicus, vilicus 276, 15. 282, 20. 630, 20. 711, 15.
- villola v. villula.
- villula, villola 168, 20. 838, 25. 844, 10. 20. 845, 1. 10. 20.
- vincire 194, 5.
- vinculum, vincula 204, 1. 267, 20; v. anathematis 14, 1. 15, 1. 5. 20, 1. 31, 15. 43, 1. 20. 69, 1. 129, 35. 194, 15. 203, 20. 204, 10. 532, 25. 828, 5; v. coniugale, iugale 192, 30. 445, 20; v. continentiae, virginitatis 444, 15; v. pacis 49, 10.
- vindemia 645, 10. 693, 20.
- vindicare = *punire, ulcisci* 103, 1; v. peccata 730, 15; v. proximos 676, 5. — vindicare = *usurpare* 293, 30; v. sibi consuetudinem superstitionis 483, 5. 10; v. sibi ecclesiam 288, 15; v. sibi proprium 444, 20.
- vindicta 100, 10. 141, 10. 191, 30. 669, 20. 676, 10. 730, 20; v. canonica 194, 15; v. corporalis 193, 25. 30.
- vinea 67, 20. 197, 15. 277, 25. 401, 20. 682, 5. 692, 1. 693, 10. 20. 789, 10. 15. 790, 1. 5. 791, 5. 836, 30. 857, 1.
- vineola 644, 10. 646, 10.
- vinifera regio 447, 5.
- vinolentia 255, 25.
- vinolentus 416, 1. — vinolenta 454, 25.
- vinum 208, 5. 214, 30. 280, 20. 401, 10—20. 402, 1. 10. 15. 447, 5. 10. 479, 5. 645, 10. 15. 646, 5. 10; v. purum 690, 5.
- violare: v. relictam fratris 251, 25. — violare = *transgredi* 857, 15; v. auctoritatem 857, 5; v. conscriptionem 682, 10; v. decretum 783, 30. 830, 1; v. determinationem 783, 25. 30; v. institutionem 815, 10; v. sacramentum fidelitatis 710, 25; v. statuta canonum 635, 30.
- violens: v. praeceptio 813, 20. — violenter 795, 25; v. amittere ecclesiam 799, 25; v. exigere modios 646, 10; v. expellere 796, 15; v. mancipari vitae monasticae 604, 15.
- violentia 221, 25. 830, 5.
- violentus, a, um: v. adinventio, custodia 797, 30; v. iudicium 655, 5. 10.
- vir 18, 10. 194, 1. 10. 284, 20. 304, 5. 405, 25. 30. 444, 10. 445, 30. 446, 15. 451. 558, 5. 669, 35. 785, 20. 803, 30. 846, 15; v. beatus 278, 10; v. catholicus 140, 25. 182, 1; v. doctior et sapientior 479, 10; v. disciplinae ecclesiasticae 159, 40; v. ecclesiasticus 51, 15. 233, 15. 25. 313, 25. 478, 35. 722, 15; cf. 684, 20. 718, 25; v. eruditus 629, 20; v. excellentissimus 820, 1. 5; v. fidelis 802, 20; v. inluster 36, 5; v. inlustrissimus 232, 1; v. laevis 478, 35; v. nobilis 635, 35. 636, 5. 685, 10; v. nobilissimus 232, 15; v. orthodoxus 140, 25; v. probatissimus 550, 40; v. prudens 231, 15; v. religiosus 214, 5. 640, 10. 15. 686, 1. 713, 15. 719, 5; v. religiosus et prudens 231, 15; v. religiosissimus 826, 15; v. reverendus 812, 15; v. saecularis 191, 15. 639, 25; v. sanctus 497, 20. 626, 1. 20; v. sanctissimus 82, 10. 83, 10. 441, 25. 585, 15. 709, 15; v. spectabilis 585, 1. 587, 30; v. venerabilis 160, 10. 204, 10. 221, 20. 483, 20. 584, 30. 645, 10. 686, 5. 820, 5; v. prudensque 684, 15; v. venerandus 231, 30. — vir = *maritus* 16, 5. 38, 20. 192, 25. 30. 193, 1. 212, 35. 279, 5. 15. 20. 579, 15. 582, 5. 637, 10. 638, 35. 639, 5. 10. 671, 5. 672, 25. — vir = *monachus* 104, 20. 462, 5. 591, 25. 785, 20; v. monachus 67, 5.
- vires v. vis.
- virga 410, 15. 412, 15. 449, 30.
- virginitas 193, 25. 365, 20. 444, 15. 671, 1.
- virgo: consecrare, velare virginem 170, 25. 637, 30. 35. 638, 25. 30; furari v. in uxorem 10, 10. 15, 10. 32, 1. — virgo = *sanctimonialis* 432, 5. 590, 30(?) ; v. sacra 264, 10. 638, 1; cf. 170, 25. 637, 30. 35. 638, 25. 30. — virgo, v. Christi = *martyr* 66, 25. 69, 1. 20. 785, 15. — virgo = *Maria* 479, 25. 30.
- virilis, e: v. indumenta 211, 1; v. vestis 405, 30.
- viripotentis feminae 579, 10. 15.
- virtus 103, 10. 448, 5. 15. 855, 10; v. caelestis 694, 5; v. ecclesiastica 532, 10; v. ficta 266, 5; v. sancta 414, 5. 454, 20.
- vis, vires 253, 1. 262, 10. 293, 15. 296, 25. 298, 20. 416, 20. 450, 1. 534, 10; v. regni etc. 842, 5.
- visibilis, e: v. ignis 643, 25; v. sacramentum 781, 10.
- visio locorum sanctorum 282, 30.
- visitare 454, 5. 10; v. infirmos 420, 5; v. limina apostolorum 39, 35; v. monasterium 855, 20. 856, 35.
- visitatio 194, 1. 417, 15; v. fratrum 62, 5; v. infirmorum 210, 15; v. locorum sanctorum 282, 30.
- vita 3, 20. 4, 15. 104, 25. 170, 20. 209, 20. 214, 5. 259, 1. 271, 1. 283, 1. 284, 15. 287, 10. 289, 25. 290, 1. 10. 415, 5. 15. 448, 5. 451, 5. 455, 10. 461, 30. 471, 10. 557, 10. 570, 5. 20. 579, 1. 635, 25. 668, 35. 673, 30. 784, 25. 826, 5. 837, 25. 848, 10; v. actualis 673, 15; v. beata 288, 25; v. canonica, canonicorum 207, 25. 212, 25. 254, 30. 267, 10. 289, 30. 298, 5. 302, 20. 312, 25. 394, 25. 595, 20. 713, 35. 40; v. clericorum 263, 1. 370, 5. 383, 15. 385, 5. 389, 1; v. contemplativa 673, 15; v. cotidiana 284, 5; v. episcoporum 706, 30; v. imperatoris 285, 25. 612, 35. 40. 669, 5. 10; v. monachica, monachorum, monastica 207, 25. 259, 30. 302, 20. 603, 15. 604, 15; v. ordinandorum 213, 30; v. ordinum inferiorum 710, 30; v. pastoris 190, 15; v. pontificis 626, 25; v. praelatorum 312, 30; v. praepositorum 305, 5; v. praesulis 591, 1; v. presbyterorum 713, 5; v. probabilis 285, 20. 413, 5. 451, 15. 452, 25. 454, 25. 30. 626, 5. 25. 708, 5; v. probabilior 414, 20; v. (puellarum) 256, 25; v. regis 61, 20; v. regularis 7, 5. 47, 15. 104, 20. 35. 210, 10. 212, 25. 267, 10. 579, 5. 714, 1; v. religiosa 86, 10. 582, 5; v. reprobata 612, 25; v. sacerdotum 612, 10. 625, 5. 706, 5. 707, 30. 714, 25; v. sancta 249, 5; v. spiritalis 86, 10; v. subditarum 451, 1; v. subditorum 312, 30; v. vulgaris 263, 5. — vita = *narratio vitae* 40, 30. 41, 5. 846, 1.
- vitare 444, 10; v. familiaritates, frequentias virorum 451, 1. 5. 15; v. malum ebrietatis 272, 1. 5; v. testimonium falsum 671, 10; v. usuras etc. 591, 1.
- vitiosus 712, 5.
- vitiam 103, 10. 266, 5. 411, 5. 442, 10. 445, 10. 450, 30. 616, 5. 635, 1. 649, 10. 670, 1. 713, 35; v. desidia 412, 10; v. nefandissimum 635, 5; v. principale 255, 10. 279, 25; v. scriptoris 459, 20; v. spiritale 615, 30; v. subditarum 449, 25.
- vituperare 718, 25; v. religionem clericalem 636, 20; v. sacerdotes 743, 1.
- vivere 4, 15. 212, 5. 255, 5. 267, 15. 274, 20. 290, 5. 304, 20. 306, 10. 408, 15. 579, 1. 618, 25. 621, 10. 712, 5; v. bene 289, 35. 297, 5. 403, 5. 454, 20. 723, 10; v. canonice 171, 1. 262, 25.

- 264, 10. 267, 5. 398, 25. 410, 5. 447, 1. 452, 5. 454, 1. 461, 20. 25; *cf.* 251, 5. 295, 1; v. carnaliter 353, 15. 637, 10; v. caste 212, 5. 636, 15; *cf.* 446, 30; v. infra claustra monasterii 313, 35; v. in comune 275, 25; v. concorditer 261, 25; v. dissolute 444, 5; v. sub episcopi potestate 256, 25. 30; v. indiscrete 639, 1; v. indisciplinate 284, 1. 289, 30. 402, 25. 452, 20; v. innocenter 282, 5; v. inreprehensibiliter 420, 20. 448, 5. 454, 20; v. inreligiosius 676, 20; v. secundum formam institutionis 462, 10; v. cum monachis 263, 20; v. neglegenter 282, 25; v. neglegentius 290, 10; v. sub praepositis 832, 1; v. secundum ordinem 278, 10; v. regulariter, iuxta regulam *vel similit.* 58, 15. 60, 15. 20. 62, 10. 94, 10. 171, 1. 251, 5. 264, 10. 267, 5. 278, 10. 295, 1. 579, 15. 591, 25. 592, 1; v. religiose 394, 30. 445, 20; v. saeculariter 281, 30. 282, 1; v. cum sanctimonialibus 264, 10; v. sobrie 190, 25. 212, 5; v. in societate 398, 25. 446, 20.
- vocabulum 269, 1; v. comitatus 829, 20; v. assignatum, insertum (in dip-titiis) 787, 10. 25. 788, 20; vocabulo Christiano nuncupari 580, 5.
- vocales litterae 414, 15.
- vocare: v. canonice 792, 30. 804, 20; v. per epistolam 838, 5; v. ad gradus ecclesiasticos 811, 5; v. ad placitum 838, 5. 839, 10. 20. 842, 10; v. ad synodum 813, 20. — vocatus episcopus 62, 20. 73, 1. 232, 1. 793, 25. 809, 1. 830, 25; v. imperator Francorum et Langobardorum 475, 30.
- volatilia 690, 10. 15.
- volumen sacrum 61, 10. 191, 20. 521, 30. 676, 15.
- voluntas 479, 25; v. communis 259, 20; v. piissima 254, 15; v. propria 402, 25. 442, 5. 849, 15; v. spontanea 167, 20. 227, 1. 5. 267, 25; v. abbatis 856, 20; v. dominorum 279, 15; v. episcopi 61, 25; v. imperatoris 256, 5. 464, 5. 599, 15; v. metropolitani 207, 35; v. (monachorum) 62, 1; v. principis 293, 35; v. regis 60, 10. 61, 5; v. sedis sacratissimae 535, 1. 5.
- voluptas 462, 1. 631, 35. 671, 5; v. carnalis 674, 20; v. mundi 263, 5; v. propria 289, 30.
- volutio anni 714, 5.
- votum *v.* vovere.
- vovere: v. se 557, 5. 579, 5. — votum 191, 25. 198, 30. 249, 15. 278, 30. 312, 30. 557, 15. 575, 1. 612, 35. 655, 35. 669, 5. 737, 1. 745, 35. 746, 1; v. comune 401, 5. 422, 30. 450, 25; v. fidelium 420, 35. 761, 15. 766, 1; v. monachi, monachicum, monasticum 210, 10. 603, 15. 20; v. offerentis 732, 25. 762, 15. 20; v. principis 856, 5. 10.
- vox 414, 5. 10. 15. 839, 40. 842, 25; v. alta 809, 15; v. apostolica 12, 1; v. accusandi 170, 1; v. dominica 287, 10; v. excelsa, inordinata, intemperata 414, 15. 20; v. excelsissima 809, 10; v. exprobrationis 169, 1; v. iterata 101, 1; v. mortua 778, 30; v. publica 131, 5; v. viva 702, 30. 778, 30.
- vulgaris, *e:* v. sermo 615, 15; v. vita 263, 5.
- vulgus 179, 15. 260, 1. 268, 1. 296, 5; v. promiscuum 58, 10.
- vulnerare homines 836, 30.
- vultus 275, 5; v. sanctorum 87, 10.
- W.**
- wadium: accipere *w.* 305, 30; dare *w.*, per *w.* 231, 20. 25.
- wadius: accipere wadios ab incestuosis et ab his, qui decimas non dant 277, 15; accipere *w.* a presbyteris 299, 30.
- walco *v.* falco.
- wehadine, wehading 96, 1. 100, 10.
- wehading *v.* wehadine.
- wergelda *v.* wergeldum.
- wergeldum, wergelda: wergeldam suam habere 95, 5; wergeldum suum reddere 103, 5; wergeldo suo culpabilis permanere 99, 30.
- X.**
- xenodochium, senedochium, senodochium 576, 20. 577, 1. 591, 10; *v.* synodoclica.
- Y.**
- ymnus *v.* hymnus.
- ypochrita *v.* hypocrita.
- Z.**
- zögenzuht 102, 1.

X.

CONCORDANTIAE EDITIONUM.

SCRIPSIT RICARDVS SALOMON.

(Editiones priores secundum tomum et paginam sive columnam, nostra secundum numerum allegantur. — Numeri paginarum, qui hic inveniuntur, errata quaedam in singulis lemmatibus editionis nostrae corrigunt. — app. = appendix, sp. = spurium.)

1. Ordo editionis Labbei-Cossartii novaeque editionis Coletii.

Labb.-Coss.	Col.	Ed. nostra	Labb.-Coss.	Col.	Ed. nostra
VI, 1533—1536 =	VIII, 269—271 =	1	VII, 1231—1239 =	IX, 319—326 =	34
VI, 1546—1551 =	VIII, 283—290 =	3 B	VII, 1239—1252 =	IX, 327—340 =	36
VI, 1537—1538 =	VIII, 273—275 =	2	VII, 1253—1259 =	IX, 339—346 =	35
VI, 1552—1554 =	VIII, 289—293 =	4	VII, 1259—1270 =	IX, 348—358 =	38
VI, 1556—1563 =	VIII, 299—307 =	5	VII, 1270—1286 =	IX, 357—373 =	37
VI, 1656—1659 =	VIII, 405—408 =	(*9)	VII, 1287—1289 =	IX, 375—376 =	38 app. A
VI, 1664—1669 =	VIII, 415—422 =	(*8)	VII, 1307—1406 =	IX, 399—495 =	39 A
VI, 1689—1694 =	VIII, 445—450 =	12	VII, 1406—1437 =	IX, 495—525 =	39 B
VI, 1694—1697 =	VIII, 449—453 =	(*11 A)	VII, 1437—1439 =	IX, 526—528 =	39 C col. 1
VI, 1698—1700 =	VIII, 454—456 =	11 B	VII, 1440—1443 =	IX, 529—531 =	39 C col. 2
VI, 1702 =	VIII, 461—463 =	13	VII, 1478—1484 =	IX, 569—574 =	(*41 B)
VI, 1788—1789 =	VIII, 550—551 =	18	VII, 1505—1512 =	IX, 597—602 =	(*40)
VI, 1794—1795 =	VIII, 557—558 =	15 A	VII, 1519—1520 =	IX, 611—614 =	(*sp. 8 A)
VI, 1795—1796 =	VIII, 558—559 =	15 B	VII, 1520—1521 =	IX, 614—615 =	(*sp. 8 B)
VI, 1796 =	VIII, 559 =	16 B	VII, 1648 ¹ —1649 =	IX, 647—648 =	44 D
VI, 1796—1798 =	VIII, 559—561 =	16 A	VII, 1649—1650 =	IX, 648—650 =	44 C
VI, 1824—1826 =	VIII, 589—592 =	(*17 col. 1)		IX, 657—662 =	47
VII, 964—966 =	IX, 1—4 =	sp. 6	VII, 1580—1581 =	IX, 692—693 =	50 A
VII, 991—1009 =	IX, 31—50 =	21	VII, 1581—1582 =	IX, 693—694 =	50 B
VII, 1014—1021 =	IX, 57—66 =	19 C	VII, 1590—1592 =	IX, 701—704 =	50 B cum nota
VII, 1022—1032 =	IX, 66—76 =	19 D	VII, 1592—1667 =	IX, 704—777 =	50 D
VII, 1032—1047 =	IX, 76—91 =	19 E	VII, 1858—1862 =	IX, 217—222 =	25
VII, 1047—1054 =	IX, 91—98 =	19 F	VII, 1686—1691 =	IX, 801—806 =	(*54 A)
VII, 1056—1064 =	IX, 99—108 =	19 G	VII, 1691—1692 =	IX, 806—807 =	(*54 B)
VII, 1149—1151 =	IX, 213—215 =	23	VII, 1700—1727 =	IX, 815—842 =	56 A
VII, 1178—1180 =	IX, 250—252 =	(*27 A)	VII, 1727—1767 =	IX, 842—882 =	56 B
	IX, 274—276 =	32	VII, 1771 =	IX, 905—906 =	61
VII, 1194—1198 =	IX, 278—282 =	33 B	VII, 1772—1776 =	IX, 907—912 =	61 app. 1
VII, 1199—1202 =	IX, 283—286 =	33 A	VIII, 103—113 =	IX, 1117—1127 =	46 B

1) 1648—1650 in hoc tomo per errorem pro 1548—1550 excussa sunt.

2. Ordo editionis Harduini.

Hard.	Ed. nostra.	Hard.	Ed. nostra.	Hard.	Ed. nostra.
III, 1919—1922	= 1	IV, 873—882	= 19D	IV, 1178—1180	= 39 C col. 2
III, 1921—1922	= 2	IV, 882—896	= 19E	IV, 1213—1218	= (*41 B)
III, 1927—1932	= 3B	IV, 896—903	= 19F	IV, 1228—1233	= (*40)
III, 1931—1934	= 4	IV, 903—909	= 19G	IV, 1237—1239	= (*sp. 8 A)
III, 1935—1942	= 5	IV, 927—928	= 23	IV, 1239—1240	= (*sp. 8 B)
III, 1989—1992	= (*9)	IV, 929—934	= 25	IV, 1259—1260	= 44D
III, 1993—1998	= (*8)	IV, 957—959	= (*27 A)	IV, 1260—1262	= 44 C
III, 1999—2004	= 12	IV, 969—973	= 33 B	IV, 1279—1280	= 50 A
III, 2003—2006	= (*11 A)	IV, 973—976	= 33 A	IV, 1280—1281	= 50 B
III, 2007—2010	= 11 B	IV, 1001—1006	= 34	IV, 1289—1291	= 50 B cum nota
III, 2009—2012	= 13	IV, 1007—1018	= 36	IV, 1291—1360	= 50D
III, 2025—2026	= 18	IV, 1017—1022	= 35	IV, 1377—1382	= (*54 A)
III, 2029—2030	= 15 A	IV, 1021—1030	= 38	IV, 1382—1384	= 54 B
III, 2031 A	= 15 B	IV, 1029—1042	= 37	IV, 1387—1408	= 56 A
III, 2031 C—E	= 16 B	IV, 1043—1044	= 38 app. A	IV, 1408—1446	= 56 B
III, 2031 E—2034	= 16 A	IV, 1055—1147	= 39 A	IV, 1447—1449	= 61
IV, 821—822	= sp. 6	IV, 1147—1175	= 39 B	IV, 1449—1454	= 61 app. 1
IV, 847—862	= 21	IV, 1176—1178	= 39 C col. 1	V, 61—69	= 46 B
IV, 865—872	= 19 C				

3. Ordo editionis Hartzheimii.

Hartzh.	Ed. nostra.	Hartzh.	Ed. nostra.	Hartzh.	Ed. nostra.
I, 32—33	= sp. 1	I, 323—329	= 19G	II, 3—7	= (*40)
I, 48—50	= 1	I, 336—339	= 25	II, 23—24	= (*sp. 8 A)
I, 57—58	= 4	I, 384—385	= 30	II, 24—25	= (*sp. 8 B)
I, 60—66	= 5	I, 389—390	= 32	II, 43	= 50 A
I, 128—129	= 16 B	I, 391—394	= 33 A	II, 44	= 50 B
I, 129—130	= 15 A	I, 394—397	= 33 B	II, 52—53	= 50 B cum nota
I, 130	= 15 B	I, 404—413	= 36	II, 66—67	= 57 B init.
I, 239—241	= (*17)	I, 414—415	= 38 app. A	II, 67—72	= (*57 A)
I, 241—242	= 18	I, 430—514	= 39 A	II, 73—91	= 56 A
I, 288—295	= 19 C	I, 514—539	= 39 B	II, 91—126	= 56 B
I, 295—303	= 19 D	I, 540—541	= 39 C col. 1	II, 136—137	= 58
I, 304—316	= 19 E	I, 542—543	= (*41 A)	II, 139	= 61
I, 316—321	= 19 F	I, 542—548	= (*41 B)	II, 691—692	= 22 A

4. Ordo amplissimae collectionis Mansii.

Mansi	Ed. nostra.	Mansi	Ed. nostra.	Mansi	Ed. nostra.
XII, 343—344	= 6 B	XII, 852—853	= 15 B	XIII, 873—883	= 19 D
XII, 365—367	= 1	XII, 853	= 16 B	XIII, 883—899	= 19 E
XII, 369—372	= 2	XII, 853—855	= 16 A	XIII, 899—906	= 19 F
XII, 381—370 ^{bis} 1	= 3	XII, 893—898	= (*17 col. 1)	XIII, 909	= 19 G c. 1—2
XII, 373 ^{bis} —381 ^{bis}	= 5	XII, app. 103—106	= 1	XIII, 921—926	= 20
XII, 567—568	= sp. 3	XII, app. 105—106	= 2	XIII, 1025—1028	= 7
XII, 577—584	= (*8)	XII, app. 109—114	= 4	XIII, 1029—1030	= 22 A
XII, 645—650	= 12	XII, app. 113—118	= (*9)	XIII, 1031—1032	= 23
XII, 653—656	= 11 B	XII, app. 127—132	= (*11 A)	XIII, 1040—1035	= 25
XII, 663—670	= 10	XII, app. 145—146	= 18	XIII, 1075—1077 A	= (*17 col. 2)
XII, 675—676	= 13	XIII, 821—824	= sp. 6	XIII, app. 187—196	= 19 G c. 3—56
XII, 713—722	= 14	XIII, 833—853	= 21	XIV, 9—12	= 30
XII, 851—852	= 15 A	XIII, 865—873	= 19 C	XIV, 15—16	= 32

1) *Paginarum numeri 365—384 in hoc tomo per errorem typographi bis habentur.*

Mansi	Ed. nostra.	Mansi	Ed. nostra.	Mansi	Ed. nostra.
XIV, 18—22	= 33 B	XIV, 532—604	= 50 D	XIV, 999—1009	= 46 B
XIV, 23—26	= 33 A	XIV, 633—635	= 52	XIV, app. 255—258	= (*27 A)
XIV, 55—62	= 34	XIV, 636—640	= 53	XIV, app. 343—346	= 38 app. A
XIV, 63—76	= 36	XIV, 647—651	= (*54 A)	XIV, app. 361—364	= (*27 B)
XIV, 75—82	= 35	XIV, 652—653	= (*54 B)	XIV, app. 375—378	= 39 C col. 2
XIV, 81—92	= 38	XIV, 663—670	= (*57 A)	XIV, app. 377—380	= 39 C col. 1
XIV, 91—106	= 37	XIV, 663—664	= 57 B init.	XIV, app. 379—382	= (*41 A)
XIV, 147—246	= 39 A	(usque ad pag. 770 lin. 37)		XIV, app. 381—388	= (*41 B)
XIV, 246—277	= 39 B	XIV, 671—695	= 56 A	XIV, app. 393—400	= (*40)
XIV, 277—279	= 39 C col. 1	XIV, 696—733	= 56 B	XV, app. 425—426	= (*sp. 8 A)
XIV, 280—282	= 39 C col. 2	XIV, 741—745	= 57 C	XV, app. 425—428	= (*sp. 8 B)
XIV, 389—390	= (*sp. 8 A)	XIV, 745—754	= 57 B pars II	XV, app. 435—436	= 44 C
XIV, 390—391	= (*sp. 8 B)	(inde a pag. 770 lin. 37)		XV, app. 437—438	= 44 D
XIV, 417—422	= 44 A	XIV, 771—774	= sp. 11	XV, app. 441—442	= 50 A
XIV, 421—474	= 44 B	XIV, 773—774	= 61	XV, app. 441—444	= 50 B
XIV, 483—485	= (*43 A)	XIV, 776—780	= 61 app. 1	XV, app. 443—446	= 50 B cum nota
XIV, 493—498	= 47	XIV, 779—782	= 60	XVII, app. VII, 233—234	= 61
XIV, 529—531	= 50 B cum nota	XIV, 791—794	= 62		

5. Ordo editionis Pertzii (MG. Leges I. II).

Pertz	Ed. nostra.	Pertz	Ed. nostra.	Pertz	Ed. nostra.
I, 16—17	= 1	I, 189—190	= 38 app. A	I, 329—331	= 50 B cum nota
I, 18	= 2	I, 201—204	= (*40)	I, 332—349	= (*50 E)
I, 20—21	= 4	I, 204—206	= (*41 A)	I, 366—369	= (*54 A)
I, 22—23	= (*9)	I, 206—209	= (*41 B)	I, 369	= (*54 B)
I, 24—27	= (*8)	I, 219—223	= 39 C	I, 370	= 55 A
I, 27—29	= (*11 A)	I, 231	= 42	I, 374	= 61
I, 29—30	= 13	I, 238—239	= 48	II, p. 1, 15	= 26
I, 36—39	= (*17)	I, 248—249	= (*43 A)	II, p. 1, 552—554	= 38 app. B
I, 39—40	= 18	I, 250	= (*43 B)	II, p. 2, 5	= (*sp. 8 A)
I, 71—75	= 19 G	I, 326—327	= 49	II, p. 2, 6	= (*sp. 8 B)
I, 77—81	= 24 A	I, 327	= 50 A	II, p. 2, 12—14	= 46 A
I, 87—88	= (*27 A)	I, 329—330	= 50 B	II, p. 2, 14—17	= 46 B
I, 160—161	= (*27 B)				

6. Ordo editionis capitularium quam paraverunt Boretius et Krause.
(MG. Legum sectio II. tom. I. II.)

Bor.-Kr.	Ed. nostra.	Bor.-Kr.	Ed. nostra.	Bor.-Kr.	Ed. nostra.
I, 24—26	= 1	I, 226—230	= 24 A	I, 361—362	= (*sp. 8 B)
I, 26—28	= 2	I, 237—238	= (*27 B)	I, 366—368	= 49
I, 28—30	= 4	I, 273—275	= (*41 A)	I, 368—370	= 48
I, 32—37	= (*8)	I, 275—280	= (*41 B)	I, 370—377	= 46 B
I, 37—39	= (*11 A)	I, 310—311	= (*45 c. 1—2)	I, 420—423	= (*45)
I, 39—41	= (*9)	I, 311—314	= (*45 c. 3—18)	II, 2—3	= 50 A
I, 46—51	= (*17)	I, 326—327	= (*43 A)	II, 3—6	= 50 B
I, 51—52	= 18	I, 328—329	= (*43 B)	II, 26—51	= (*50 E)
I, 73—78	= 19 G	I, 338—342	= 39 C	II, 51—55	= (*54 A)
I, 105—107	= (*27 A)	I, 343—349	= (*40)	II, 56—57	= (*54 B)
I, 173—175	= 38 app. A	I, 357—358	= 42	II, 57—58	= (*55 A)
I, 221—222	= 13	I, 359—361	= (*sp. 8 A)	II, 111—112	= 61

ADDENDA ET CORRIGENDA AD PARTEM PRIOREM¹.

- pag. 2 lin. 2 adde: Vitae s. Bonifatii archiepiscopi Moguntini recognovit W. Levison (Hannoverae et Lipsiae 1905), p. 149.*
- p. 3 l. 11—13: V. quae W. Lüders, 'Archiv für Urkundenforschung' II, p. 18 sqq. exposuit.*
- p. 6 l. 3 pro 'vicesimo septimo' lege: 'decimo quarto vel sexto vel vicesimo'.*
- p. 6 l. 19 adde: v. quae contra L. Levillain ('Bibliothèque de l'école des chartes' XLVI, p. 683 sqq.) exposuimus 'Neues Archiv' XXXII, p. 221 sqq.*
- p. 6 l. 29 adde: Vitae s. Bonifatii recogn. W. Levison p. 151, sed Othlo initium capitularis et caput primum omisit.*
- p. 29 l. 9 pro: Factum² lege: Factum¹.*
- p. 29 l. 10 pro: Feliciter¹ lege: Feliciter².*
- p. 33 l. 2 pro: 744. Mart. 2 lege: 744. Mart. 3.*
- p. 33 l. 25 pro: die VI. Nonas lege: die V. Nonas.*
- p. 33 l. 32 pro: 'VI] ita P 1, V. V, II. P 2; lunae XIII. dies VI. Nonas Martii respondet, Boretius' lege: V.] ita V, VI. P 1, II. P 2; v. quae recte monuit B. Krusch, 'Neues Archiv' XXX, p. 708 sq.*
- p. 37 l. 18 adde: Vitae s. Bonifatii recogn. W. Levison p. 169.*
- p. 39 l. 42 ad verbum Ungulas addenda est haec annotatio 4: Usus superstitiosus honorificandi ungulas et capillos iam antiquis temporibus cognitum fuisse docuit nos v. cl. L. Deubner Regiomontanus, qui laudat ex. gr. Plinii naturalem historiam XXVIII cc. 5. 40. 70. 86 ed. Jan-Mayhoff IV (Lipsiae 1897), p. 277. 290. 300. 305.*
- p. 48 l. 32 adde: Vitae s. Bonifatii recogn. W. Levison p. 178.*
- p. 53 l. 20 adde: E. Seckel, 'Neues Archiv' XXIX, p. 313 ann. 3, p. 320 ann. 9.*
- p. 54 l. 27 pro: 'Verneuil' lege: 'Ver'*
- p. 57 l. 36 post 'non inveni' adde: v. etiam Vitam Haimhrammi c. 29; MG. SS. rer. Merov. IV, 502.*
- p. 60 l. 42 in ann. 2 adde: V. L. Davillé, 'Annales de l'Est et du Nord' II (1906), p. 1 sqq. 219 sqq.*
- p. 64 l. 22 post 'crediderim' adde: (v. etiam P. Scheffer-Boichorst, 'Gesammelte Schriften' I, Berolini 1903, p. 17 sq.).*
- p. 66 l. 50 pro: iniuria lege: iniuria.*
- p. 76 l. 37 pro 'libro I capitulo 206' lege: libro I capitulo 255 (206).*
- p. 76 l. 39 pro Tuscia lege Tusciae, pro consedentibus lege considentibus, l. 40 pro presbyteris lege presbiteris, l. 41 pro apostolice lege apostolicae, l. 44 pro presbyter lege presbiter, l. 45 pro ordinem promoveri (ed. Martinucci 135) lege honorem promoveri (ed. V. Wolf von Glanvell, 'Die Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit, Paderborn' 1905, p. 146).*
- p. 80 l. 41 pro: 'quibus scriptus est codex ille Lugdunensis' lege: quibus scripta est vita Stephani III., brevi igitur post mortem huius papae († 772).*
- p. 82 l. 49 adde: et infra p. 328 l. 33.*
- p. 84 l. 44 adde: Cf. L. M. Hartmann, 'Geschichte Italiens im Mittelalter II, 2 (Gotha' 1903), p. 231 sqq.*
- p. 93 sqq. et 98 sqq.: B. Sepp concilia Dingolfingense anno 770., Neuchingense anno 771. tribuenda esse censet; 'Altbayerische Monatsschrift' 1908, p. 26 sqq.*
- p. 93 l. 29 post 'Jaffé-E. n. 2274' adde: v. etiam B. Krusch, MG. SS. rer. Merov. IV, p. 456 l. 6 sqq.*
- p. 103 l. 43 ann. 3 post Hartzheim I, 55 adde: cf. E. Seckel, 'Neues Archiv' XXIX, p. 296.*
- p. 166 l. 14 sq.: Cf. W. Lüders, 'Archiv für Urkundenforschung' II, p. 37 ann. 1.*

1) Addenda supra in parte priore p. XII. edita hoc loco aucta repetimus; v. etiam quae R. Salomon supra p. 1007 adnotavit. — Levia typographi errata non correximus.

- p. 167 l. 42 in ann. 2 adde: E. Lesne, 'La hiérarchie épiscopale. Provinces, métropolitains, primats en Gaule et Germanie depuis la réforme de saint Boniface jusqu'à la mort d'Hincmar 742—882 (Lille et Paris' 1905), p. 64 sqq. M. Tangl in libro: 'Festschrift zu Gustav Schmollers 70. Geburtstag. Beiträge zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, herausgegeben vom Verein für Geschichte der Mark Brandenburg (Leipzig' 1908), p. 390, ubi etiam remittitur ad synodum Remensem a. 814. — gesta non exstant, sed de eis refert Flodoardus, *Historia Remensis ecclesiae* II c. 8 (MG. SS. XIII, 466) —, qua in synodo sicut in concilio Francofurtensi a. 794. actum est de finibus duarum diocesum, Noviomacensis scil. et Suessionensis.
- p. 171 l. 25 in ann. 8 adde: v. quae M. Tangl ('Neues Archiv' XXXII, p. 183 ann. 1) et W. Lüders ('Archiv für Urkundenforschung' II, p. 30 sqq.) exposuerunt.
- p. 172 l. 13 adde: A. Märki, 'Miscellanea di studi storici e ricerche critiche raccolta per cura della commissione per le onoranze al patriarca Paolino d'Aquileja, Milano' 1905, p. 166 sqq.
- p. 187 l. 47 ann. 3 adde: V. Capetti, 'Miscellanea . . . per le onoranze al patriarca Paolino d'Aquileja' p. 81 sqq.
- p. 192 l. 47 adde ad c. 10 concilii hanc annotationem 2: Cf. P. S. Leicht, 'Miscellanea' etc. p. 45 sqq.
- p. 195 l. 44 adde: F. Brandileone, 'A proposito del ultimo canone del concilio Foroiuliano. Perugia' 1905: 'Miscellanea' etc. p. 37 sqq.
- p. 202 l. 1 pro 32 lege: 23.
- p. 203 l. 12 adde inter editiones: La Fuente III, 428.
- p. 220 l. 42 pro 'Haskoin' lege 'Gaskoin', ut v. cl. A. Hauck mpmuit.
- p. 221 l. 3 adde inter editiones: La Fuente III, 430.
- p. 228 l. 31 in ann. 1 adde: v. etiam M. Tangl, 'Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung' XX, p. 247 sq.
- p. 251—288: Canones conciliorum anni 813. statim enumerandi occurrunt etiam, ut v. cl. E. Seckel nos docuit, in concilio Moguntinensi 847 (MG. Capitularia II, 173 sqq.). Sunt autem hi: Arelatensis c. 6 (supra p. 251, 7—9) = Conc. Mog. 847 c. 13, l. l. II, 179, 15—18. — Remensis c. 17 (supra p. 255, 21—24) = ib. c. 13, l. l. II, 179, 35—180, 3. — Remensis c. 18 (supra p. 255, 25—28) = ib. c. 13, l. l. II, 179, 29—35. — Remensis c. 31 (supra p. 256, 21.22) = ib. c. 31, l. l. II, 184, 3.4. — Cabillonensis c. 20 (supra p. 277, 31—36) = ib. c. 4, l. l. II, 177, 14—20. — Cabillonensis c. 25 (supra p. 278, 22.23) cf. ib. c. 31, l. l. II, 184, 4.5. — Cabillonensis c. 37 (supra p. 281, 4—8) = ib. c. 2, l. l. II, 176, 7—11. — Cabillonenses cc. 57—59 (supra p. 284, 29—285, 7) = ib. c. 16, l. l. II, 180, 12—23. — Turonensis c. 16 (supra p. 288, 22.23) = ib. c. 10, l. l. II, 178, 37—39 (v. etiam ib. II, 540, 56 sqq.).
- p. 251 l. 25—31: Verba De incestis coniunctionibus nihil prorsus — consobrinae se societ; si quis — polluaturn repetita sunt ex concilio Pseudo-Agathensi c. 61; Migne, *Patrol. lat.* LXXXIV, 272 (v. etiam concilium Epaonense c. 30; MG. Concilia I, 26 l. 20 sqq.). Haec igitur verba litteris minoribus imprimi necesse fuit. Synodales autem Arelatenses ex suo addiderunt l. 25: sicut a sanctis — institutum est, l. 20 suae, l. 31. 32: vel si — inmergit (Seckel).
- p. 252 l. 26: Verba Genus — sacramenti est fluxerunt ex Innocentii decretis c. 8 (Jaffé-K. n. 311) litterisque minoribus imprimenda erant (Seckel).
- p. 259 ann. 1 adde: W. Lüders, 'Capella. Die Hofkapelle der Karolinger; Archiv für Urkundenforschung' II, p. 34 ann. 2.
- p. 262 l. 25 pro: In lege: In³, ita ut ib. l. 48 pro: v. etiam — de consecr. legendum sit; 3) Cf. c. 34 D. 5 de consecr.
- p. 264 l. 17. 18: Verba Ministri, altaris, saecularibus, abstineant fluxerunt ex canonibus q. d. apostolorum c. 7 rubr. (Mansi I, 51) imprimique ea necesse fuit litteris minoribus (Seckel).
- p. 268 l. 45 praemittenda est ante ann. 2 haec ad c. 28 spectans annotatio: Cf. J. Braun, 'Die priesterlichen Gewänder des Abendlandes (Freiburg i. Br.' 1897), p. 103.
- p. 269 l. 43 in ann. 3 lege haec: Cf. Walafridus Strabo, *De exordiis et incrementis quarundam in observationibus ecclesiasticis rerum* c. 29 (MG. Capit. II, 513): Laetanas, id est rogationes publicas, quas maiores vocamus, Romani una die denominata, id est VII. Kal. Maii (= Apr. 25; v. supra p. 269 l. 6), annuatim facere solent . . . Triduanae autem laetaniae, quae proximis diebus ante ascensionem Domini annue per omnes Galliarum vel Germaniae ecclesias celebrantur, in Galliis sunt constitutae. V. etiam Ducange s. v. litania. De c. 33 a Reginone interpolato cf. V. Krause, 'Neues Archiv' XVII, p. 310 (Seckel).
- p. 275 l. 24: Verba quibus episcopi non ut propriis, sed ut commendatis uti debent conflata sunt secundum Statuta ecclesiae antiqua c. 15 (Migne, *Patrol. lat.* LVI, 882): Ut episcopi rebus ecclesiae tanquam commendatis, non tanquam propriis utantur (Seckel).
- p. 276 l. 4 pro: Ab lege Ab¹; l. 19 pro Ut¹ lege: Ut.
- p. 576 l. 45: Loco verborum: Cf. concil. Nicenum — 582) lege: Cf. Concil. Chalcedonense c. 3 (Mansi VII, 373 sq.) et infra p. 630 sq. c. 28 et p. 711 c. 26 (Seckel).

- p. 280 sq. l. 37 sq.: *Cum verbis*: Non ergo idcirco quis peccare debet, ut elemosynam faciat, sed ideo elemosynam facere debet, quia peccavit cf. *Gregorii M. Registrum IX, 218 (MG. Epp. II, 207)*: Nam aliud est propter peccata elemosinas facere, aliud propter elemosinas peccata committere (*Seckel*).
- p. 281 l. 2 sq.: *Cum verbis*: Mentem enim et corpus, quae libido traxit ad culpam, afflictio et contritio debet reducere ad veniam cf. *Ps. - Gregorius apud Reginonem App. I c. 33 ed. Wassersleben p. 405*: Quem caro laeta traxit ad culpam, afflictio reducit ad veniam (*Seckel*).
- p. 291 l. 10 adde in marg.: Cf. *Rom. 1, 32 (Seckel)*.
- p. 301 l. 31 lege: 'Archiv' ed. *G. H. Pertz VII ('Hannover' 1839), p. 791*.
- p. 306 l. 27 adde: *B. Albers, Consuetudines monasticae III, Typis Montis Casini 1907, p. 79. — In appendice huius libri p. 186 sqq. leguntur excerpta ex conciliis et capitularibus inde ab anno 742., scil. ex concilio q. d. Germanico 742 (supra p. 1), Listinensi 743 (s. p. 5), Suessionensi 744 (s. p. 33), Vernensi 755 (s. p. 54), in Francia habito 779 vel 780 (s. p. 108), Francofurtensi 794 (s. p. 165), Aquisgranensibus 801 vel 802 (s. p. 228 sqq.), capitulis ex canonibus excerptis 813 (s. p. 294), conciliis Rispacensi, Frisingensi, Salisburgensi 800 (s. p. 205). Haec singula excerpta suis quoque locis inter editiones conciliorum integras non enumeranda esse credimus.*
- p. 349 l. 45 ann. 1 lege: *Regula pastoralis I c. 2*.
- p. 397 l. 42 in ann. 1 adde: *Postquam E. Loening nomen canonicorum ex canone, id est indice clericorum, ubi eorum legerentur nomina, fluxisse opinatus est, H. K. Schäfer deinde ex canonibus, id est canonum praeceptis legalibus, quibus quasi norma vitae uterentur, nuper A. Pöschl ('Bischofsgut und Mensa episcopalis I, Bonn' 1908, p. 48 sqq.) tertiam proposuit coniecturam. Canonicos enim eos fuisse clericos censet, quibus praecipuum sit munus celebrandi officium canonicum, id est peragendi servitium chori horis canonicis prima etc. et in missis sollemnibus. Ceterum libri a vv. dd. Schäfer et Pöschl conscripti omnibus locis adhibendi erunt, quibus de canonicis in hoc volumine agitur; eorum paginas lineasque invenies ope indicis supra p. 951 col. 2 s. v. canonicus.*
- p. 402 l. 48 pro '383' lege: 382.
- p. 403 l. 39 post eorum adde: Cf. *H. Brunner, 'Deutsche Rechtsgeschichte' I (ed. 2. Lipsiae 1906), p. 316 ann. 26*.
- p. 416 l. 47 adde: *Non recte ut videtur A. Pöschl, 'Bischofsgut und Mensa episcopalis' I, p. 107 sq. coniecit matricularios eos fuisse, qui, miraculo sancti alicuius sanati, vitam in servitio illius debebant.*
- p. 416 l. 49 lege: *Schäfer, l. l. p. 35 ann. 2 et p. 176 ann. 1.*
- p. 421 l. 41 adde: *Nuperrime H. K. Schäfer in libro: 'Die Kanonissenstifter im deutschen Mittelalter (Stuttgart' 1907) multis locis de institutione sanctimonialium Aquisgranensi egit; item A. Pöschl in libro laudato (v. quae ad p. 397 et 416 addidimus) saepius de feminis canonicis verba fecit. Duos hos libros semper adhibendos esse ad intelligendos eos locos, quibus de illis feminis agitur (v. supra indicem p. 951 col. 2 et p. 996 col. 1 s. v. canonica et sanctimonialis) non superfluum videtur adnotare.*
- p. 439 l. 47 ann. 4 pro: '947' lege: 647.
- p. 457 l. 41 pro: 'Labereur' lege: *Laboureur*.
- p. 465 l. 38 lege: *Hoc autem capitulare, de quo nuper egerunt B. Albers ('Die Reformsynode von 817 und das von ihr erlassene Kapitular; 'Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner- und Cistercienserorden' XXVIII, p. 528 sqq.) et J. Koschek ('Die Klosterreform Ludwigs des Frommen im Verhältnis zur Regel Benedikts von Nursia'. Diss. Gryphiswaldensis 1908), legitur . . .*
- p. 466 l. 12: 23. *Taurinensis G. V. 38 saec. X.*; 24. *Turicensis bibliothecae universitatis 28 saec. IX. X.*; *Turicensis hic addendus est p. 912 col. 2 post l. 16.*

ADDENDA ET CORRIGENDA

AD PARTEM ALTERAM.

- pag. 473 l. 16 post I, 326 adde: A. Galante, *Fontes iuris canonici selecti* (Oeniponte 1906), p. 151.
- p. 473 l. 25 post I, 328 adde: Galante, *Fontes iuris canonici selecti* p. 152.
- p. 474 l. 5 post potuissimus adde: (infra p. 522 l. 40—43).
- p. 477 l. 19 in margine pro Ecclt lege: Eccli.
- p. 478 l. 26 pro: consistentum lege: consistentium.
- p. 480 l. 30 sqq.: *Fragmenta lexici Tironiani a nobis anno 1899. reperta* (cf. 'Neues Archiv' XXVI, p. 19) edita sunt a. P. Legendre, 'Un manuel tironien du Xe siècle publié d'après le manuscrit 1597 A de la bibliothèque nationale. Paris 1905'; v. etiam Chr. Johnen, 'Archiv für Stenographie NF.' I (1905), p. 84 sqq. 113 sqq. 145 sqq. G. Gundermann, ib. II (1906), p. 273 sqq. 312 sqq. Codicem ipsum saeculo nono magis quam decimo attribuere malim.
- p. 490 l. 6 pro quam lege: quem.
- p. 492 l. 41 ann. 1 pro 'Non inveni' lege: Augustinus, *Quaestiones ex utroque testamento mixtim* § 114; Opp. III, 2, 117.
- p. 494 l. 45 ann. 2 pro: 'Non inveni' lege: Augustinus, *Liber de diversis quaestionibus LXXXIII quaest. 78*; Opp. VI, 69.
- p. 515 ann. 6 adde: Verba Augustini fortasse deprompta sunt ex parte deperdita illius sermonis, cuius reliquias A. Mai (*Nova patrum bibliotheca I*, Romae 1852, p. 49 sqq.) edidit.
- p. 519 l. 38 pro Tyrannos lege: Tyrannus.
- p. 558 l. 26 in margine lege: cf. ib. 7, 8, 9.
- p. 571 l. 23 col. 1 pro conservari lege: conversari.
- p. 571 l. 34 col. 2 pro permittitur lege: permittit.
- p. 581 l. 20, 21: Verba: tales enim — maioribus revertuntur conflata sunt secundum Augustinum, *Sermo 106* § 1 ed. A. Mai, *Nova patrum bibliotheca I* (Romae 1852), p. 222 et minoribus typis imprimenda erant. Addenda est haec correctura etiam infra p. 891 col. 2 post l. 22 (Seckel).
- p. 598 l. 43 adde: M. Bondonio in libro: 'La translation des saints Marcellin et Pierre (Paris' 1907), p. 95 sq. coniecturam proposuit formam maiorem conflata esse ab episcopis Parisiensis concilii a. 829., ut sibi met ipsis maiorem auctoritatem tribuerent quam missis imperatoris insuperque precibus suis maiorem darent vim; sed v. O. Holder-Egger, 'Neues Archiv' XXXIII (1908), p. 233 sq.
- p. 606 l. 45 dele verbum 'spurio' et pro 'concessum — I, 34' (l. 46) lege: concessum, sed postea interpolatum est; MG. *Dipl. Karolinorum I*, 259 n. 193.
- p. 610 l. 4 in marg. adde: cf. Hebr. 11, 6 (Seckel).
- p. 622 l. 5 in marg. adde: cf. Numeri 5, 9; Levit. 27, 21 (Seckel).
- p. 626 l. 46 in ann. 2 pro: Opp. Gregorii M. II, app. V, col. 1289 legendum est: Gregorii M. *Registrum V*, 57 a c. 2; MG. *Epp. I*, 363 (Seckel).
- p. 665 l. 47 in ann. 4, quae ad l. 31—38 (Plures sunt — ecclesia revertuntur) spectat, haec legenda sunt: Augustinus, *Sermo 106* § 1 ed. A. Mai, *Nova patrum bibliotheca I* (Romae 1852), p. 221 sq. (Seckel).
- p. 665 ann. 5: v. quae supra ad v. 581 l. 20, 21 addidimus.
- p. 666 ann. 1 lege: Augustinus, *Sermo 106* § 2 ed. A. Mai, *Nova patrum bibliotheca I*, 222 (Seckel).
- p. 666 ann. 2 lege: Augustinus *Sermo 106* § 3 ed. A. Mai, *Nova patrum bibliotheca I*, 222 sq. (Seckel).
- p. 669 l. 46 in ann. 2 adde: V. etiam J. Hansen, 'Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozess im Mittelalter (München und Leipzig' 1900), p. 67.
- p. 671 l. 3 in marg. adde: Cf. 1. Petr. 3, 7 (Seckel).
- p. 671 l. 8 in marg. pro cf. ib. legendum est: Cf. Matth. 19, 9; Marc. 10, 11; Luc. 16, 18 (Seckel).
- p. 676 l. 45 in ann. 5 adde: W. Lüders, 'Archiv für Urkundenforschung' II, p. 62 sq. 85.

- p. 692 l. 49 exciderunt annotationes 36 et 37 ad verba Tellis (l. 28) et Bracio (l. 29) spectantes: Non inveni.
- p. 702 ann. 5 adde: Artissime congruit cum resignatione Ebonis resignatio Arnulfi archiepiscopi item Remensis a. 991. die 17. mensis Iunii conscripta, ut eius textum hic repetere liceat: Ego Arnulfus gratia Dei Remorum quondam episcopus, recognoscens fragilitatem meam et pondera peccatorum meorum, testes confessores meos Siguinum archiepiscopum (Senonensem, 977—999), Daibertum archiepiscopum (Bituricensem, 987—1013), Arnulfum episcopum (Aurelianensem, 987—1003), Godesmannum episcopum (Ambianensem, 985—991), Heriveum episcopum (Bellovacensem, 987—997), Ratbodum episcopum (Noviomacensem, 989—997), Walterum episcopum (Augustodunensem, ca. 977—1024), Brunonem episcopum (Lingonensem, 981—1015/16), Milonem episcopum (Matisconensem, ca. 981—996), Adalberonem episcopum (Laudunensem, 977—1030), Odonem episcopum (Silvanectensem, 989—993), Widonem episcopum (Suessionensem, 972—995), Heribertum episcopum (Autisiodorensem, 971—996) constitui mihi iudices delictorum meorum et puram ipsis confessionem dedi, quaerens remedium penitendi et salutem animae meae, ut recederem ab officio et ministerio pontificali, quo me recognosco esse indignum, et alienum me reddens pro reatibus meis, in quibus peccasse secreto ipsis confessus sum et de quibus publice arguebar, eo scilicet modo ut ipsi sint testes et potestatem habeant substituendi et consecrandi alium in loco meo, qui digne praeesse et prodesse possit aeclesiae, cui actenus indignus praefui. Et ut inde ultra nullam repetitionem aut interpellationem auctoritate canonica facere valeam, manu mea propria subscribens firmavi. Quo ita perlecto ita subscripsi. Ego Arnulfus quondam Remorum archiepiscopus subscripsi. (Richeri Hist. IV c. 72; MG. SS. III, 647 sq.). Richerus haec addit: Necnon et adstantes episcopi ab eo rogati, ut subscriberent, subscripserunt atque sic ei responderunt: Secundum professionem et subscriptionem tuam cessa ab officio (v. supra p. 699 l. 38). Arnulfus Remensis inde ab anno 988. archiepiscopus, a. 991. depositus, a. 996. restitutus vixit usque ad a. 1021.
- p. 704: De anno concilii Aquisgranensis, quod mense Februario 836 congregatum esse diximus, v. cl. K. Zeumer valde dubitat. Primum quidem Prudentii auctoritatem non tam parvi aestimandam esse censet, sicut a nobis factum est; deinde annus XXIII. imperii Hludowici, quem praebet unicus ille codex Guelferbytanus (v. p. 705 l. 9), currebat inde a die 5. vel 4. Kalendas Februarias 837, id quod minime pugnat contra dies a Prudentio et in codice laudatos (v. p. 704 l. 4 sq. 21 sq., p. 705 l. 14); tum diplomata Pippini regis Aquitaniae d. d. 837 Apr. 23 et Dec. 25 (v. p. 767 l. 37 sqq. et G. Eiten, 'Das Unterkönigtum im Reiche der Merovinger und Karolinger, Heidelberg' 1907, p. 110 ann. 1) magis adpropinquant ad tempus concilii, si id anno 837. celebratum putatur, quam ad annum 836., praesertim cum alias spatium anno uno maius inter concilium et privilegia intercessisse putandum sit. Restant fateor duae difficultates: annus incarnationis Iesu DCCCXXXIII., quem praebet codex (v. p. 705 l. 29), et numerus indictionis XIII. (v. p. 705 l. 13), qui quadrat in solum annum 836. Hosne duos errores esse statues? Si apud Böhm-Mühlbacher, Regg. imperii I², p. 387 n. 954a haec leguntur data: VIII. Id. Febr. ind. XIV. a. Christi 836. Gregorii p. IX. Lud. imp. XXIII. animadvertendum est annum Gregorii IV. papae (827—844) nonum — currebat inde a mense Decembri anni 835. usque ad eundem mensem anni 836. — in codice non legi, sed inscriptioni concilii, non textui additum esse a Mansi (Concilia XIV, 681; cf. col. 673). Quae cum ita sint, concilium Aquisgranense anno 837. mense Februario, quo Hludowicus in Aquisgranensi palatio versatus videtur esse (cf. Mühlbacher² p. 590 sq. n. 963 f et 964 sq.), habitum esse censebis. In omnibus paginarum 704—767 lemmatibus numerus 836 in 837 mutandus erit.
- p. 716 l. 49 pro: 21. 23 lege: 21—23.
- p. 723 l. 11 sq.: Verba: ut praedicatorum — insistencia perornetur sapiunt initium capitis 38 in relatione episcoporum saepe laudata, MG. Capit. II, 40 (Seckel).
- p. 741 l. 28: Verba: si parva magnis comparari possunt scripta sunt fortasse secundum illud Vergilianum: si parva licet componere magnis; Georg. IV v. 176 (Seckel).
- p. 767 l. 40 adde: V. etiam epistolam Nicolai I. papae a. 866. ad nobiles primoresque Aquitaniae directam; MG. Epp. VI, 317 sq. (Jaffé-E. n. 2826).
- p. 789 l. 17 pro cum cellis et omnibus seu consuetis v. d. M. Krammer e coniectura proponit: cum cellis et omnibus suis casatis.
- p. 794 sqq.: P. Fournier, 'Etude sur les fausses décrétales (Extrait de la Revue d'histoire ecclésiastique VII n. 1—4. VIII n. 1. Louvain' 1907), p. 54 sqq. (= 'Revue' etc. VII, p. 559 sqq.) praeter epistolam spuriam Gregorii IV. papae (ed. MG. Epp. V, 81 sqq.) narrationem q. d. clericorum Remensium (supra p. 806 sqq.) et duas apologetici Ebonis recensiones (supra p. 794 sqq. et 799 sqq.) a Wulfado aut ab eius assectatoribus post synodum Suessionensem anni 853., versus annum 866., quo eorum restitutio ventilari coepta est (cf. H. Schrörs, 'Hinkmar Erzbischof von Reims' p. 61 sqq. 270 sqq.), compositas esse coniecit: hoc vero nobis minime probavit.
- p. 800 l. 10 in marg. adde: Cf. Galat. 5, 20 sq. (Seckel).
- p. 804 l. 43 ann. 4 adde: W. Lüders, 'Archiv für Urkundenforschung' II, p. 65 ann. 8, p. 98 ann. 1.
- p. 805 l. 35 pro iterum lege: iterum; cf. p. 793 l. 23.
- p. 811 l. 46 ann. 4 adde: W. Lüders, 'Archiv für Urkundenforschung' II, p. 57 ann. 4.

- p. 819 sq.: De privilegio v. nunc H. Grasshoff, 'Langobardisch-fränkisches Klosterwesen in Italien' (Diss. Gottingensis 1907), p. 53 sq., qui verba privilegii Et quoniam — nostra sede (supra p. 820 l. 18—25) ex diplomate genuino Sergii archiepiscopi Ravennatensis (748—770) deperdito fluxisse putat.
- p. 848 l. 46 pro: 'tribus' lege: 'quattuor' et adde post verbum 'infra': p. 848 l. 26 sq.
- p. 855 l. 28 sq., 32, p. 856 l. 8 occurrunt verba nobilitatio ecclesiae, locum nobilitare, quae inter alia argumenta diploma spurium esse evicerunt; cf. quae exposuimus 'Neues Archiv' XXX, p. 396. His autem locis alio sensu usurpata sunt quam in Gestis abbatum Fontanellensium c. 17 (MG. SS. II, p. 294), ubi haec de Ansegiso abbate narrantur: (Post Einhardum coenobium Fontanellense) divina . . . iussione ac gloriosissimi imperatoris Hludovici largitione domnus Ansegisus ad gubernandum suscepit . . . Quod . . . sollerti studio summaque industria nobilitavit. Hoc loco nobilitare idem est ac ornare, in diplomate vero spurio idem videtur ac in monasterium virorum nobilium mutare.
- p. 896 col. 2: Tres loci ex Rufini interpretatione Eusebianae Historiae ecclesiasticae deprompti inveniuntur in editione recentissima, quam addidit Th. Mommsen libro: 'Eusebius Kirchengeschichte bearbeitet von E. Schwartz [Griechische christliche Schriftsteller IX, 2], Leipzig' 1908, p. 673. 827 sq. 961.
- p. 912 col. 2 post l. 16 (cf. supra ad p. 466 l. 12) adde: Turicensis bibliothecae universitatis 28 saec. IX. X.
- p. 927 col. 2 s. v. Eichstadensis adde: Uuilibaldus episcopus 73, 10.
- p. 934 col. 1 s. v. Leo archiepiscopus Ravennas lege: Leo archiepiscopus Ravennas (770—777/8) 75, 15; cf. 80, 40. — V. etiam quae supra ad p. 80 l. 41 addidimus.
- p. 940 col. 2: Sergius archiepiscopus Ravennas (748—770).